

## PRATARMĖ

Šis „LKMA Metraštis“ yra 2003 metų antras tomas. Pagal tradiciją ir šiame tome skelbiami LKMA kartu su kitomis institucijomis organizuotose mokslinėse konferencijose, šiuo atveju net trijose, skaityti pranešimai. Pranešėjai buvo tiek Lietuvos, tiek kitų šalių tyrinėtojai.

Vyskupo, poeto Antano Baranausko, kuris domėjosi ir mokslo tyrimais, veikla nagrinėjama įvairiais aspektais: jo gyvenamojo laikotarpio Katalikų Bažnyčios padėtis Rusijos valdomuose kraštuose, lietuvių ir lenkų santykiai, vyskupas tautinio atgimimo kontekste, jo įnašas į tiksluosius mokslus, kai kurie poetinės kūrybos momentai. Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiams skirtos konferencijos pranešimuose nagrinėjami įvairūs XX amžiaus laikotarpiai: šimtmečio pradžia, Pirmojo pasaulinio karo metai, tarpukaris, sovietinės okupacijos dešimtmečiai. Aptariami tarptautiniame seminare, skirtame krikščionybei Baltijos šalyse XX amžiuje, nagrinėti klausimai, taip pat Estijos, Latvijos ir Lietuvos kai kurių konfesijų istoriniai tyrimai. Skyrių pradžioje pateikiama konferencijų programa. Atskirų straipsnių dalyje rašoma apie vitaminologiją; džiaugsmą, kaip dvasinio tobulėjimo šaltinį; moralines ir teises nusakantų struktūrų veiklos problemas.

Publikacijų skyriuje pristatoma dar vienas su palaimintojo Jurgio Matulaičio veikla susijęs dokumentas, Kristaus istoriškumą liudijantys nekrikščionių istorikų raštai; taip pat apžvelgiama tikinčiųjų padėtis sovietmečiu. Pagerbiami LKMA jubilatai, prisimenami iškeliavusieji amžinybėn.

Taigi šiame tome nagrinėjama Lietuvos Katalikų Bažnyčios raida XIX ir XX amžiais, jos veikėjų indėlis į mūsų šalies religinį, visuomeninį bei kultūrinį gyvenimą.

REDAKcinė KOLEGIJA

## PREFACE

*This is the second volume of „The Chronicle of Lithuanian Catholic Academy of Sciences“ (LCAS) published in 2003. According to tradition, it also includes materials from scholarly conferences, in this case, three conferences, organized jointly by the LCAS and other institutions. The speakers were researchers from Lithuania and other countries.*

*This volume analyzes different aspects of the activities of bishop and poet Antanas Baranauskas, who was also interested in scientific research. It deals with the situation of the Catholic Church in the countries ruled by Russia during his life-time, Lithuanian-Polish relations, the bishop in the context of the national revival, his contribution to the exact sciences, and some aspects of his poetic works. The materials of the conference dealing with the relations of Lithuania and the Holy See analyze various periods of the 20<sup>th</sup> century: the beginning of the century, the years of World War I, the interwar period, and the decades of Soviet occupation. This volume reviews the questions discussed at an international seminar devoted to Christianity in the Baltic countries in the 20<sup>th</sup> century, and also analyzes the problems of historical research about some religious confessions in Estonia, Latvia, and Lithuania. The programs of the conferences are given at the beginning of the sections. There are also non-conference articles about vitaminology and about joy as a source of spiritual improvement.*

*The section of newly published materials looks at the activities of Blessed Jurgis Matulaitis, the situation of the believers during the Soviet era, the writings of non-Christian historians testifying about Christ as a historical figure. The anniversaries of members of the LCAS are noted as well those who have departed to eternity.*

*Thus, this volume analyzes the expression of the Catholic Church of Lithuania in the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries, and the contribution of its members to the religious, social, and cultural life of our country.*

EDITORIAL BOARD

## TURINYS

Pratarmė.....	3
Preface.....	4
<b>MOKSLINIAI STRAIPSNIAI</b> .....	11
<b>TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA</b>	
„VYSKUPAS ANTANAS BARANAUSKAS: ASMENYBĖ IR APLINKA“ .....	13
Programa.....	13
VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ	
Ar vyskupo Antano Baranausko idėjos sulaukė „savo išauštančių metų“? .....	17
Have the Ideas of Bishop Antanas Baranauskas Lived to See „Their Dawning Years“? ( <i>Summary</i> ) .....	24
DR. VYTAUTAS JOGĖLA	
Antanas Baranauskas Peterburgo dvasinėje akademijoje 1858–1862 m. ....	25
Antanas Baranauskas at the Saint Petersburg Spiritual Academy 1858–1862 ( <i>Summary</i> ) .....	34
HABIL. DR. JONAS KUBILIUS	
Antanas Baranauskas ir matematika.....	35
Antanas Baranauskas and Mathematics ( <i>Summary</i> ).....	54
HABIL. DR. VANDA ŽEKONIENĖ	
Ekologijos samprata pagal Antano Baranausko „Anykščių šilėį“ .....	55
The Conception of Ecology According to „The Forest of Anykščiai“ by Antanas Baranauskas ( <i>Summary</i> ) .....	59
DR. KAZIMIERAS GARŠVA	
Mūsų krašto nekirčiuoti balsiai nuo A.Baranausko iki šių dienų .....	61
The Unstressed Vowels of the Dialect of the Second Easterners from Antanas Baranauskas until Now ( <i>Summary</i> ) .....	68
DR. DALIA ČIOČYTĖ	
Dievas ir tauta Antano Baranausko poemose .....	69
The Relationship between God and nation in the Poems of Antanas Baranauskas ( <i>Summary</i> ) .....	76
DR. VYTAUTAS BERENIS	
Antano Baranausko tėvynės meilė ir tautiškas .....	77
The Love of Homeland and National Consciousness of Antanas Baranauskas ( <i>Summary</i> ) .....	85

EGLĖ KLIMAITĖ-KETURAKIENĖ	
Antano Baranausko krikščioniškoji tautinė savimonė „Aušros“ kontekste .....	87
The Christian-National Consciousness of Antanas Baranauskas in the Context of „Aušra“ ( <i>Summary</i> ).....	99
DR. PAULIUS SUBAČIUS	
Europa Antano Baranausko akimis.....	101
Europe in the Eyes of Antanas Baranauskas ( <i>Summary</i> ).....	110
DR. ROMA BONČKUTĖ	
Antikiniai topai Antano Baranausko kūryboje .....	111
Ancient Topoi in the Writings of Antanas Baranauskas ( <i>Summary</i> ) .....	126
HABIL. DR. EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS	
Antano Baranausko „lenkomanija“ lietuvių judėjimo lyderių akyse .....	127
The „Polomania“ of Antanas Baranauskas in the Eyes of Lithuanian National Movement Leaders ( <i>Summary</i> ) .....	133
DR. BRONIUS MAKASKAS	
Antanas Baranauskas – nesuprastas intelektualas ir vyskupas.....	135
Antanas Baranauskas – Misunderstood Intellectual and Bishop ( <i>Summary</i> ).....	140
HABIL. DR. ALDONA PRAŠMANTAITĖ	
Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas.....	141
Antanas Baranauskas and the Roman Catholic Translations of the Bible into Lithuanian in the 19 <sup>th</sup> Century: Historical Aspect ( <i>Summary</i> ).....	156
DR. DARIUS STALIŪNAS	
Kokia kalba mokyti baltarusius katalikų tikybos? (Viena XIX a. Vidurio Rusijos valdžios problema) .....	157
What Language is the Best to Teach Byelorussians the Catholic Religion? (One Problem of Central Russian Authorities in the 19 <sup>th</sup> Century) ( <i>Summary</i> ) .....	169
DR. KRZYSZTOF BUCHOWSKI	
Stosunki polsko-litewskie na Sejneńszczyźnie na przełomie XIX i XX wieku.....	171
Lenkų-lietuvių santykiai Seinų krašte XIX ir XX a. sandūroje .....	187
Polish-Lithuanian Relations in Seinai Region at the Turn of the 19 <sup>th</sup> and 20 <sup>th</sup> Centuries ( <i>Summary</i> ).....	189
KUN. PROF. TADEUSZ KRAHEL	
Rządy biskupa Stefana Zwierowicza w diecezji wileńskiej w świetle wspomnień ks. Jana Kurczewskiego .....	191
Vyskupo Stepono Zvierovičiaus valdymas Vilniaus vyskupijoje pagal kun. Jano Kurčevskio atsiminimus ( <i>Santrauka</i> ) .....	211
The Rule of Bishop Steponas Zvierovičius in the Diocese of Vilnius in the Reminiscences of Rev. Janas Kurčevskis ( <i>Summary</i> ).....	212

DR. VILMA ŽALTAUSKAITĖ	
Rusijos ir Apaštalo Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniuosiuose dešimtmečiuose .....	213
Changes in the Relations between Russia and the Holy See during the Last Decades of the 19 <sup>th</sup> Century ( <i>Summary</i> ).....	227
ALGIMANTAS KATILIUS	
Vyskupas Antanas Baranauskas ir kunigų seminarijos problemos: rusiškų disciplinų dėstymas .....	229
Bishop Antanas Baranauskas and the Problems of the Spiritual Seminary: the Teaching of Russian Subjects ( <i>Summary</i> ) .....	236
MOKSLINĖ KONFERENCIJA „LIETUVA IR ŠVENTASIS SOSTAS: PRAEITIS, DABARTIS, ATEITIS“ .....	237
Programa.....	237
SVEIKINIMAI .....	239
PREZIDENTAS ROLANDAS PAKSAS.....	239
KARDINOLAS AUDRYS JUOZAS BAČKIS.....	241
DR. ANTANAS VALIONIS .....	242
ARKIVYSKUPAS JEAN-LOUIS TAURAN	
The Diplomacy of the Holy See. Why? .....	244
Šventojo Sosto diplomatija. Kodėl? ( <i>Santrauka</i> ) .....	251
AMBASADORIUS KAZYS LOZORAITIS.....	253
VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ	
Lietuva ir Šventasis Sostas: istorinė perspektyva .....	257
Lithuania and the Holy See: Historical Perspective ( <i>Summary</i> ).....	275
ALGIMANTAS KATILIUS	
Ką XX a. pradžioje Vatikanas žinojo apie Lietuvą? .....	277
What Did the Vatican Know about Lithuania at the Beginning of the 20 <sup>th</sup> Century? ( <i>Summary</i> ).....	286
DR. JUOZAS SKIRIUS	
Lietuva ir Vatikanas Pirmojo pasaulinio karo metais .....	287
Lithuania and the Vatican During World War I ( <i>Summary</i> ).....	294
DR. ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS	
Lietuvos ir Vatikano santykiai, arba Šventojo Sosto reikšmė tarpukario Lietuvos užsienio politikai .....	295
Lithuanian-Vatican Relations or the Importance of the Holy See on Lithuanian Foreign Policy in the Interwar Period ( <i>Summary</i> ).....	377
DR. REGINA LAUKAITYTĖ	
Sovietų valdžios kova su Vatikanu pirmuoju okupacijos dešimtmečiu.....	381
The Battle of the Soviet Authorities Against the Vatican During the First Decade of Occupation ( <i>Summary</i> ) .....	389

DR. ARŪNAS STREIKUS	
SSRS-Vatikano santykiai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XX a. 9-ajame dešimtmetyje.....	391
Sowjet-Vatikanische Beziehungen und die Katholische Kirche in Litauen in den Achtzigen des XX Jahrhunderts ( <i>Zusammenfassung</i> ) .....	396
DR. PAULIUS SUBAČIUS	
Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykių visuomeninė refleksija po Nepriklausomybės atgavimo .....	399
Public Reflection on the Relations between the Republic of Lithuania and the Holy See after the Restoration of Independence ( <i>Summary</i> ).....	404
TARPTAUTINIS SEMINARAS	
„KRIKŠČIONYBĖ BALTIJOS ŠALYSE XX AMŽIUJE.	
ISTORINIO TYRIMO PROBLEMOS IR PERSPEKTYVOS“ .....	405
Programa.....	405
ANDRIUS MARCINKEVIČIUS	
Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios raidos 1918–1939 m. apžvalga.....	407
A Review of the Development of the Orthodox Church in Lithuania between the Two World Wars ( <i>Summary</i> ) .....	411
DR. ARŪNAS STREIKUS	
Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1944–1990 m. Tyrimų būklė ir perspektyvos.....	413
Research on the Catholic Church in Lithuania 1944–1990 ( <i>Summary</i> ) .....	416
JOUKO TALONEN	
The Birth of the National Church History of Latvia in 1918–1991 .....	417
Nacionalinės Bažnyčios istorijos formavimasis Latvijoje 1918–1991 m. ( <i>Santrauka</i> ).....	424
DR. RIHO ALTNURME	
The Research about the Contemporary Church History in Estonia.....	425
Naujausiosios Bažnyčios istorijos tyrimas Estijoje ( <i>Santrauka</i> ) .....	428
ANDREI SŌTŠOV	
The Process and the Reasons of Closing the Orthodox Parishes in Estonia (1944–1953) .....	429
Stačiatikių parapijų likvidavimo Estijoje (1944–1953) procesas ir jo priežastys ( <i>Santrauka</i> ) .....	436
ĮVAIRŪS STRAIPSNIAI.....	437
AKAD. HABIL. DR. SOFIJA KANOPKAITĖ	
<i>Status quo</i> vitaminologijoje.....	439
<i>Status quo</i> in Vitaminology ( <i>Summary</i> ).....	453

HABIL. DR. ONA TIJŪNĖLIENĖ, INESA JURGAITYTĖ	
Džiaugsmas – kataliko dvasinio tobulėjimo šaltinis ir priemonė.....	455
Die Freude – Quelle und Mittel der geistigen Vervollkommnung eines Katholiken ( <i>Zusammenfassung</i> ) .....	477
DR. KUN. KAZIMIERAS MEILIUS, DR. JONAS JUŠKEVIČIUS, DR. GEDIMINAS MESONIS	
Akivaizdūs ir užslėpti organizuotos nusikalstamos veiklos labirintai ir jos poveikis žmogui .....	479
Evident and Veiled Labyrinths of Organized Crime and Its Effect on Man ( <i>Summary</i> ).....	498
<b>PUBLIKACIJOS</b> .....	499
KUN. LIC. VACLOVAS ALIULIS, MIC	
Palaimintojo Jurgio Matulaičio veiklos lietuvių visuomenėje istorinis fonas .....	501
JURGIS	
Keli žodžiai mūsų kunigėliams.....	512
VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ	
Istorinės tiesos apie Jėzų gynėjai sovietmečiu .....	533
MONS. KAN. K.GAŠČIŪNAS	
Jėzaus Kristaus istoriškumas nekrikščionių istorikų raštuose.....	537
KUN. VIKTORAS ŠAUKLYS	
Kristaus istoriškumo klausimu .....	569
<b>KRONIKA</b> .....	575
<b>KONFERENCIJOS</b> .....	577
TARPTAUTINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS EUROPOS ASOCIACIJOS VALDYBOS POSĖDIS VILNIUJE ( <i>L.L.Mačiūnas</i> ) .....	577
PAGERBTI NAUJIEJI LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS AKADEMIKAI ( <i>A. Vasiliauskienė</i> ) .....	580
<b>MŪSŲ JUBILIATAI</b> .....	586
DR. MINDAUGUI BLOZNELIUI – 80 .....	586
PROFESORIUI JONUI GENIUI – 80 .....	593
JUBILIAS ALGIRDAS JONAS JACYNAS ( <i>L.L.Mačiūnas</i> ) .....	594
PROF. HABIL. DR. LEONUI LAIMUČIUI MAČIŪNUI – 75 .....	595
VYSK. JUOZUI TUNAIČIUI – 75 .....	597
DR. ALOYZUI VIDUGIRIUI – 75.....	599
<b>SUKAKTYS</b> .....	609
PRELATAS ANTANAS LEONARDAS RUBŠYS (1923 11 05–2002 08 27) ( <i>Prel. S.Žily</i> ) .....	609

PRO MEMORIA .....	612
DR. KUN. LEONARDAS ANDRIEKUS, OFM (1914 07 15–2003 05 19) .....	612
ONA GALVYDAITĖ-BAČKIENĖ (1907 05 25–2003 06 19) ( <i>Vysk. J. Tunaičio pamokslas</i> ) .....	614
PRELATUS VYTAUTAS BALČIŪNAS (1910 11 21–2003 05 28) .....	615
ŽURNALISTĖ VIDA GAVELIENĖ-PETRAUSKAITĖ (1937–2003).....	616
DR. KUN. STEPONAS MATULIS, MIC (1918 02 21–2003 06 18).....	617
VIKTORAS ŠAUKLYS, MIC (1908–2003) ( <i>V. Aliulis</i> ).....	618
ALGIMANTAS ŽILINSKAS (VIDAS SPENGLA) (1934–2003) .....	620
Papildant nekrologą	
Mielieji leipalingiečiai ir visi palydintieji <span style="border: 1px solid black; padding: 0 2px;">A. Žilinskas</span> .....	622
Rašė apie Lietuvos Bažnyčios kankinius ( <i>D. Šlapkauskaitė</i> ) .....	623
Atsiminimai apie Vidą Spenglą ( <i>G. A. Šuliauskaitė</i> ).....	624
Žiupsnelis minčių apie Algimantą Žilinską ( <i>Kun. L. Savickas</i> ).....	625
Bibliografija.....	626
PROF. BIRUTĖ JADVYGA IGNATAVIČIŪTĖ (1924 04 06–2003 10 21) .....	629
RECENZIJOS .....	631
KAN. DR. JUOZAS STANKEVIČIUS, <i>MANO GYVENIMO KRYŽKELĖS</i> ( <i>Dr. Regina Laukaitytė</i> ) .....	633
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ .....	636



## Moksliniai straipsniai



TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA  
„VYSKUPAS ANTANAS BARANAUSKAS:  
ASMENYBĖ IR APLINKA“

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS  
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

PROGRAMA

Vilnius,  
2002 m. lapkričio 21–22 d.  
Lietuvos istorijos instituto salė (Kražių g. 5)

Konferencijos organizacinis komitetas:

Vysk. akad. Jonas Boruta, SJ (LKMA)  
Dr. Dalia Čiočytė (VU)  
Algimantas Katilius (LII)  
Dr. Regina Laukaitytė (LII)  
Dr. Darius Staliūnas (LII)

Lapkričio 21 d., ketvirtadienis

9.00 Šv. Mišios arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčioje  
Aukoja Telšių vyskupas *Jonas Boruta, SJ*

10.00 Vysk. dr. *Jonas Boruta, SJ*  
(Lietuvių katalikų mokslo akademija)  
Ar vyskupo Antano Baranausko idėjos sulaukė „savo išauštan-  
čių metų“?

*Dr. Vytautas Jogėla*  
(Lietuvos istorijos institutas)  
Antanas Baranauskas Peterburgo dvasinėje akademijoje

11.00 *Pertrauka*

11.30 Akad. prof. *Jonas Kubilius*  
(Vilniaus universitetas)  
Antanas Baranauskas ir matematika

Prof. habil. dr. *Vanda Žekonienė*  
(Kauno žemės ūkio universitetas)  
Ekologijos samprata pagal Antano Baranausko „Anykščių šilelį“

Dr. *Kazimieras Garšva*  
(Lietuvių kalbos institutas)  
Mūsų krašto nekirčiuoti balsiai nuo A.Baranausko iki šių dienų

13.00–14.00 *Pietų pertrauka*

14.00 Dr. *Dalia Čiočytė*  
(Vilniaus universitetas)  
Dievas ir tauta Antano Baranausko poemose

Dr. *Vytautas Berenis*  
(Kultūros, filosofijos ir meno institutas)  
Antano Baranausko tėvynės meilė ir tautiškumas

Dr. *Skirmantas Valentas*  
(Šiaulių universitetas)  
„Anykščių šilelis“ – indoeuropietiškoji Antano Baranausko tėvynė

*Eglė Klimaitė-Keturakienė*  
(Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas)  
Antano Baranausko krikščioniškoji tautinė savimonė „Aušros“ kontekste

16.00 *Pertrauka*

16.30 Dr. *Paulius Subačius*  
(Vilniaus universitetas)  
Europa Antano Baranausko akimis

*Dr. Roma Bončkutė*  
(Klaipėdos universitetas)  
Antikiniai topai Antano Baranausko kūryboje

Prof. habil. dr. *Egidijus Aleksandravičius*  
(Vytauto Didžiojo universitetas)  
A.Baranausko „lenkomanija“ lietuvių judėjimo lyderių akyse

Lapkričio 22 d., penktadienis

10.00 *Dr. Bronius Makauskas*  
(Varšuvos istorijos institutas)  
Antanas Baranauskas – nesuprastas intelektualas ir vyskupas

Habil. dr. *Aldona Prašmantaitė*  
(Lietuvos istorijos institutas)  
Šventasis Raštas XIX a. Lietuvos katalikiškos kultūros kontekste: vertimai ir vertėjai

*Dr. Darius Staliūnas*  
(Lietuvos istorijos institutas)  
Katalikų tikybos dėstymas rusų kalba mokyklose: įvedimo peripetijos

11.30 *Pertrauka*

12.00 *Dr. Krzysztof Buchowski*  
(Balstogės universitetas)  
Lenkų ir lietuvių santykiai Seinų krašte XIX ir XX a. sandūroje

*Kun. prof. Tadeusz Krahel*  
(Balstogės arkivyskupijos kunigų seminarija)  
Vyskupo Stepono Zwierowicziaus Vilniaus vyskupijos valdymas pagal kun. Jano Kurczewskio atsiminimus

*Dr. Vilma Žaltauskaitė*  
(Lietuvos istorijos institutas)  
Rusijos–Apaštalų Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais

*Algimantas Katilius*

(Lietuvos istorijos institutas)

Vyskupas Antanas Baranauskas ir kunigų seminarijos proble-  
mos: rusiškų disciplinų dėstymas

14.00 *Konferencijos pabaiga*

VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ  
Vilniaus universitetas

## AR VYSKUPO ANTANO BARANAUSKO IDĖJOS SULAUKĖ „SAVO IŠAUŠTANČIŲ METŲ“?

2002 m. rudenį nuo vyskupo Antano Baranausko mirties sukako 100 metų. Per tą šimtmetį labai kontroversiškai buvo vertinama tiek jo poetinė kūryba (išskyrus poemą „Anykščių šilelis“), tiek jo gintos idėjinės, visuomeninės, tautinės pažiūros. Ypač jis buvo puolamas dėl savo santūrios laikysenos lietuvių–lenkų tautinių santykių atžvilgiu. XIX a. pabaigoje A.Baranausko ginta pozicija šiuo klausimu yra artima šiuolaikinei, moderniai tautų sugyvenimo sampratai, o iš tikrųjų tai krikščioniškojo principo „mylėk kiekvieną žmogų kaip save patį“ taikymas žmonių grupių ir tautų konfliktams spręsti.

Tą patį galime pasakyti ir apie A.Baranausko požiūrį į mokslo ir tikėjimo, mokslinės, techninės pažangos ir dorovės bei sąžinės santykį. A.Baranausko idėjos, išsakytos tiek jo poetinėje kūryboje, tiek korespondencijoje, yra identiškos XX a. vidurio mokslo korifėjų mintims.

A.Baranauskas savo gyventoje epochoje daugelio nesuprastas, Maironio žodžiais tariant, sulaukė „savo išauštančių metų“. Straipsnyje, lyginant A.Baranausko mintis, reikštas XIX a. antrojoje pusėje, su mūsų filosofų, gamtamokslininkų samprotavimais šia tema XX a. viduryje, parodomas tokio teiginio pagrįstumas.

„Budėkite, nes nežinote, kada grįš namų šeimininkas <...>, kad, netikėtai sugrįžęs, nerastų jūsų miegančių“ (*Mk 13,35–37*), – tai Viešpaties žodžiai iš Evangelijos, tinkami šiandien mūsų apmąstymui.

1902 m. lapkričio 26 d. vakare Seinų vyskupų namuose Viešpats rado anykštėną Antaną Baranauską tikrai nemiegančią, ne tik budintį, bet ir intensyviai dirbantį, kad mūsų tauta greičiau turėtų visą katalikišką Šventojo Rašto vertimą į lietuvių kalbą. Prieš 100 metų įvykusią jo mirtį prof. Mykolas Biržiška taip aprašė: „Paskutiniais gyvenimo mėnesiais jis intensyviai vertė Šventąjį Raštą į lietuvių kalbą. Dirbo po 12 valandų kasdien, nors jau aiškiai silpo. 1902 m. lapkričio 24–26 d. tebesilpnas atliko rekolekcijas ir toliau vertė pranašo Jeremijo raudas. Paskutinąją dieną, lapkričio 26-ąją, jis vertė trečiąjį skyrių. Berašydamas tekstą: „...jis uždarė mano kelius kertuotais akmenimis, išardė mano takus“, patyrė paskutinį širdies priepuolį ir vakare mirė. Jo mirtis – po rekolekcijų ir su tokiais paskutiniais žodžiais – tikrai buvo graži. Jeigu jis būtų dar gyvenęs ir vertęs toliau, jam būtų tekę versti maždaug tokius žodžius: „Tai Viešpa-

ties gailestingumas, kad nesame sunaikinti, nes nestinga Jo pasigailėjimo. Viešpats geras tiems, kurie juo pasitiki, geras sielai, kuri Jo ieško“<sup>1</sup>.

Ir ne tik tiesiog herojišku pasišventimu Šventojo Rašto vertimo darbui, bet daugelyje kitų sričių vyskupo Antano Baranausko dvasinis palikimas ir šiandien, 100 metų praėjus nuo jo mirties, reikšmingas ir aktualus. Jo kūrybos tyrinėtoja Regina Mikšytė tą vyskupo reikšmingumą Lietuvai ir lietuviams katalikams taip nusako: „Antanas Baranauskas lietuvių bažnytinės kultūros istorijoje – poetas, lietuvių religinės poezijos ir giesmių kūrėjas, Kauno kunigų seminarijos profesorius, pirmasis lietuviškai skaitęs homiletikos kursą, Seinų vyskupas, pirmasis prabilęs lietuviškai Seinų katedroje“<sup>2</sup>.

„Jau kone šimtas metų Lietuvos bažnyčiose šalia A.Strazdo „Pulkim ant kelių“ ar Maironio „Marija, Marija“ išitvirtino švenčių liturgijoje A.Baranausko kalėdinės giesmės „Piemenėliams vargdienėliams“, „Sveikas, gimęs Viešpatie“, „Piemenys, piemenys“ ir velykinė „Linksma diena mums prašvito“, kaip istorijos patikrinta lietuvių religinės poezijos vertybių klasika ir praktika. Tačiau šios giesmės tebėra kone anoniminės. Retas žino, kad jas parašė „Anykščių šilelio“ autorius“<sup>3</sup>.

„A.Baranausko giesmė „Linksma diena mums prašvito“, tvirtai įėjusi į bažnytinę apyvertą ne vien Seinų krašte, bet ir visoje Lietuvoje, tebegiedama lietuvių visame pasaulyje Prisikėlimo rytui auštant procesijoje aplink bažnyčią ir susiliejami su varpų gaudesiu, A.Maceinos žodžiais, yra unikali ir autentiška Velykų liturgijos Lietuvoje dalis, neaptinkama niekur Europoje“<sup>4</sup>.

Tačiau, nepaisant to, vyskupas Antanas Baranauskas, kaip dvasininkas, poetas, visuomenės veikėjas, per tą 100-tą metų, kurie prabėgo nuo jo mirties, o ir dar gyvas būdamas, sulaukė labai skirtingų interpretacijų: ne tik kontroversiškai buvo vertinamas, bet ir aukštinamas arba įnirtingai kritikuojamas, net niekinamas. Ypač paskutiniaisiais savo gyvenimo metais. Ir ne tik jo veikla ar lietuvių tautinio atgimimo atžvilgiu užimta pozicija, bet ir jo lietuvių kalba rašytos poezijos idėjos, neišskiriant nė garsiojo ir visuotinai teigiamai vertinamo „Anykščių šilelio“ idėjinis turinys labai skirtingai buvo interpretuojamas bei suvokiamas.

Sunkoko ir griežto ne tik kitiems, bet ir sau charakterio dvasininkas, gerokai pakritikavęs „Aušros“ idėjinę programą, sulaukė piktos aušrininkų reakcijos (ypač J.Šliūpo<sup>5</sup>), kurie įtvirtino tolesnėje lietuvių literatū-

<sup>1</sup> Plg. M.Biržiška, Baranauskas Antanas, *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 2, Kaunas, 1934, p. 1178.

<sup>2</sup> R.Mikšytė, Antanas Baranauskas lietuvių bažnytinės kultūros istorijoje, *LKMA Metraštis*, t. 8, Vilnius, 1994, p. 319.

<sup>3</sup> Ten pat, p. 321.

<sup>4</sup> Ten pat, p. 322.

<sup>5</sup> Jonas Šliūpas, Lietuviški raštai ir raštininkai, *Rinktiniai raštai. Lituanistinė biblioteka*, t. 20, Vilnius, 1977, p. 88–92.



ros istorijos tėkmėje A.Baranausko, kaip daug žadėjusio, meteoru švystelėjusio, tačiau greit užgesusio, net palūžusio talento įvaizdį. Įsigalėjo A.Baranausko, kaip jaunystėje svariai prisidėjusio prie lietuvių kalbos ir kultūros atgimimo, tačiau vėliau nuo šių „gražių“ idealų nusigrėžusio, o kartais net „lietuvių tautos renegatu“ tapusiojo paveikslas. Tai geraširdžio Juozo Tumo-Vaižganto rašinyje<sup>6</sup> suskambėję žodžiai, skaudūs, net žiaurūs ir, deja, neteisingi. Tik mūsų dienomis, švelnėjant emociniam lietuvių ir lenkų patriotų susipriešinimui, pradėta blaiviau vertinti ir vėlyvojo A.Baranausko asmenybė. Ypač daug šioje srityje padarė literatūros tyrinėtoja R.Mikšytė. Priminsiu vieno iš paskutiniųjų jos straipsnių eilutes, liudijančias kone desperatiškas pastangas reabilituoti A.Baranauską jau 1992–1994 m.: „Maironis, pažinęs arčiau A.Baranauską, apibūdinęs jo aukštą stotą, gilų mokslą, tvirtą būdą ir geležinę valią, „Šilelį“ kaip naują lietuvių poezijos erą, didžiadvasiškai patvirtino: „Be jo gal ir mūsų nebūtų buvę“. Tačiau tais pat metais kone bendraamžis šviesusis Vaižgantas, pirmosios monografijos apie Baranauską autorius, deja, ilgam įtvirtino iškreiptą vyskupo portretą. Motiejus Miškinis vienintelis išdrįso pasakyti, kad negalima sutikti su tokia neteisinga Vaižganto nuomone. Kadaisė pats Vaižgantas, gindamas A.Baranauską nuo J.Sliūpo priekaištų, pasirėmė svariu argumentu: „Jis dokumentais nepamatavo!“. Deja, dokumentais nepamatavo ir pats Vaižgantas, apkaltinęs A.Baranauską nepagrįsta anoniminės knygelės „Paskutinis pamokslas vieno žemaičių kunigo prieš smertį“ autoryste ir apšaukęs jį lietuvių tautos renegatu. Vaižgantas plačiai citavo puslapius, kur buvo smerkiamas 1863 m. sukilimas, aukštinama baudžiava, net priekaištus kunigams, atsidėjusiems „gramatikai ir filologijai“ – iš tikrųjų adresuotus pačiam A.Baranauskui. Tie Vaižganto priekaištai tarsi nubraukė visa, ką A.Baranauskas davė lietuvių kultūros istorijai“<sup>7</sup>.

„Prieš pat A.Baranausko gimimo 150 metinių minėjimą, – rašė R.Mikšytė, – pavyko surasti A.Jakšto rašytą 100 metų jubiliejui atsiminimų apie A.Baranauską rankraštį. Tie atsiminimai buvo skelbti „Naujojoje romuvoje“ 1935 m., bet be pabaigos, kurioje A.Jakštas paliudijo, kad „Paskutinis pamokslas“ – ne A.Baranausko rašinys, kad paties A.Jakšto tą rankraštį prašęs išspausdinti ir spaudą finansavęs vyskupas M.Palilionis. Deja, „Naujojoje romuvoje“ ta prisiminimų pabaigos pastraipa buvo nubraukta. Toks pat likimas ištiko ir mano straipsnio „Seinų katedros šešėly“ (*Lietuvos aidas*, 1992, 11) pabaigos išvadą, kad A.Baranauskas Seinuose kūrė vien lietuviams ir dėjo pamatus tautinei bažnyčiai. Ta išvada aš norėjau paprieštarauti mūsų filosofo B.Genzelio teiginiui, iš esmės absurdiškam teiginiui, kad „Seinuose Baranauskas sulenkėjo“.

<sup>6</sup> J.Tumas, Antanas Baranauskas, Kaunas, 1924.

<sup>7</sup> R.Mikšytė, min. str., p. 324.

Grėsmingas polomano šešėlis, su vaižgantišku temperamentu užklotas tada, kai toks šviežias buvo okupuoto Vilniaus randas, tebelydi A.Baranauską ir šiandien, ir šiandien dar taip sunku nutrinti“<sup>8</sup>.

Ypač įsidėmėtina jau prieš dešimtmetį padaryta R.Mikšytės ilgų jos tyrinėjimų išvada apie vėlyvąjį A.Baranauską, kaip apie Seinų vyskupą: „A.Baranauskas atvirai lietuvių neprotegavo, vengė ir taip sukiršintų žmonių kiršinimo, saugojosi riaušių ir kraujo praliejimo. Tautinių problemų neabsoluitizavo, suprasdamas jų antagonizmo pražūtingumą ir vengdamas konflikto su universaline krikščionybės religija“<sup>9</sup>.

R.Mikšytė, aptardama vyskupo A.Baranausko, kaip mišrios tautiniu atžvilgiu Seinų vyskupijos ganytojo asmenybę, nepasiekė to šiandieninio objektyvaus nacionalinių santykių aptarimo lygio, kaip V.Merkys savo monografijoje apie vysk. M.Valančių<sup>10</sup>. Ji primygtinai piršo A.Baranausko įvaizdį, kaip dėjusiojo pamatus tautinei lietuviškai Bažnyčiai, nors, kaip matėme, ir ji pripažino, kad A.Baranauskas „tautinių problemų neabsoluitizavo“. O 1970 m. A.Baranausko „Raštų“ įvade netgi kėlė sąmoningam krikščioniui absurdišką klausimą: kas aukščiau – Dievas ar lietuviybė, tauta? R.Mikšytė rašė: „<...> lenkų pravardžiuojamas litvomanu ir būdamas lietuviškesnis už kitus savo kartos dvasininkus, jis su fanatišku užsispyrimu gynė visų pirma Bažnyčios interesus, antron vieton statydamas tautos reikalus“<sup>11</sup>. Tuo pat metu mūsų išėivijoje J.Girnius jau dėstė blaivų šiuolaikišką nacionalizmo pagundos problemos sprendimą: „Ne tauta suteikia žmogui vertę, o žmogus tautai. Atmesti nacionalizmą nieku būdu nereikia mažiau išipareigoti savąją tautą mažiau mylėti. Priešingai, tik tuo apeliuotina į tikrąją savo tautos meilę. Mylėti, kas savo, tai nereikia lygiai visus vertinti. Tik akla meilė neskiria to, ką verta mylėti, nuo to, kas nėra tos meilės vertas. Bet dėl to akla meilė ir lieka bergždžia. Priešingai, tikra meilė neužsimerkia prieš tai, ko neverta mylėti net savuose. Ji viską kritiškai vertina, ryždamasi nugalėti visa, ko neverta mylėti. Čia išsiskiria nacionalizmas ir patriotizmas, konservatyvumas ir pažangumas. Patriotas rūpinasi, kad savo būtų ir žmogiškai vertinga, atseit, ne tik tautiškai, bet ir visuotinai vertinga. Todėl, pagal Šalkauskį, „patriotizmas tiek tautai, tiek atskiram asmeniui yra tobulėjimo ir kultūrinės pažangos veiksnys <...> Yra nesusipratimas krikščionybę vertinti tik kaip priemonę kovai dėl tautos gyvybės. Bet lygiai kosmopolitiškas nesusipratimas krikščionybę versti argumentu pateisinti tautiškam abejingu-

<sup>8</sup> Ten pat, p. 324–325.

<sup>9</sup> Ten pat, p. 328.

<sup>10</sup> V.Merkys, Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999.

<sup>11</sup> R.Mikšytė, Antanas Baranauskas. Įvadinis straipsnis, *A.Baranauskas, Raštai*, t. 1, Vilnius, 1970, p. 25.

mui. Abu šie nesusipratimai remiasi tuo pačiu absurdišku klausimu: kas pirma – Dievas ar tauta? Toks klausimas yra absurdiškas nesusipratimas dėl to, kad yra absurdiška Dievą su bet kuo lyginti. Dievas yra aukščiau už viską. Bet tai joks pagrindas ką nors nuvertinti Dievo vardu. Tai, kas aukščiau, nenuvertina to, kas žemiau, priešingai, – tai, kas aukščiau, teikia savo vertę ir tam, kas žemiau“<sup>12</sup>.

Šios J.Girniaus mintys mus atveda prie nūdieniškesnio ir krikščioniškesnio tarpnacionalinių problemų, tarp jų ir nuo XIX a. antrosios pusės paastrėjusių lietuvių ir lenkų tautų santykių sprendimo, taip pat prie teisingesnio, objektyvesnio ir autentiškesnio vyskupo Antano Baranausko įvaizdžio, kokį randame 1998 m. Lenkijos Respublikos Seimo leidyklos išleistame leidinyje<sup>13</sup>, ypač tuometinio Elko vyskupo W.Ziembos įžangos žodyje<sup>14</sup>. Matyt, šios problemos sprendimo požiūriu vysk. A.Baranauskas sulaukė savo „išauštančių metų“.

Bet tai ne vienintelė sritis, kur po įnirtingų kaltinimų ir priekaištų A.Baranauskui ateina jo tinkamo įvertinimo, supratimo metas.

Nuo „Aušros“ laikų A.Baranauskui buvo priekaištaujama ne tik dėl „netinkamo lietuviybės klausimo sprendimo; jis Dievą pirmon vieton keldamas, net tik savajai tautai nusikalstąs yra, bet ir mokslo pažangai. A.Baranausko ideologija – į pirmą vietą kelti tikėjimą, dorą, moralę, o ne mokslą“.

Net V.Mykolaičiui-Putinui 1936 m. buvo nepriimtina ką tik „Anykščių šilėlių“ sukūrusio jauno A.Baranausko „Pasikalbėjime giesminyko su Lietuva“ 1859 m. išsakyta pozityvistinės ekonominės krašto gerovės, mokslo ir civilizacijos kūrimo programos kritika: „...užguitą tautą nevalia dar labiau migdyti vien pomirtinės laimės ir dieviškos meilės pažadais. Lietuvis visa siela turi trokšti ir mokslų, ir turtų, ir laisvės, ir visko, ko tik žmogus žemėje gali pasiekti. Ne tik trokšti, bet ir dėl visa to grumtis ir kovoti. Kitaip jis bus parblokštas ir pavergtas su visais savo kilniais padingais idealais“<sup>15</sup>.

Nors, kaip rašė R.Mikšytė 1970 m., A.Baranauskas pozityvistinės programos kritiką rėmė to meto istoriografijoje naujais teiginiais apie (sovietinės istoriografijos terminu) „klasinį antagonizmą“ senovės Lietuvoje, nuvainikuojant tariamą ikiunijinės Lietuvos demokratiją, legendas apie didvyrius, nevaisingiems idealizacijos metodams blaiviai priešpriešindamas nuosaikų ir išmintingą senovės vertinimą<sup>16</sup>.

<sup>12</sup> J.Girnius, *Idealas ir laikas*, Čikaga, 1966.

<sup>13</sup> *Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas (1835–1902) orędownik pojednania litewsko-polskiego*, Warszawa, 1998.

<sup>14</sup> Bp. W.Ziembra, *Słowo od biskupa elchiego*; ten pat, p. 7–10.

<sup>15</sup> V.Mykolaitis-Putinas, *Naujoji lietuvių literatūra*, t. 1, Kaunas, 1936, p. 16.

<sup>16</sup> Žr. R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas. Įvadinis straipsnis, A.Baranauskas. Raštai*, t. 1, 1970, p. 18.

Reikėtų suabejoti, ar 1936 m. paskelbti griežti V. Mykolaičio-Putino žodžiai apie A. Baranausko antipozityvistines nuostatas būtų bent tada atitikę to meto žymiųjų modernųjų mąstytojų ir mokslininkų požiūrį, beje, nepasikeitusį ir šiandien. Galima pririnkti daugybę citatų iš mokslo žmonių pasakymų apie šį mokslo pažangos kultą. Štai fizikas Nobelio premijos laureatas Maksas Bornas rašė: „Mes tikėjome, kad tarnavimas mokslui niekados neatneš žmonijai blogio, kadangi tiesos ieškojimas yra gėris pats savaime; tai buvo gražus sapnas, iš kurio mus pažadino pasaulio įvykiai, Nagasakio ir Hirosimos tragedija. Pagrindinė žmonijai gresiančio pavojaus priežastis – tai amžiais kurtų ir gerbtų etinių ir religinių principų sugriovimas“.

Sovietų termobrunduolinės fizikos problemų tyrinėtojas Velikovas laikraštyje „Literaturnaja gazeta“ (1971 09 03) rašė: „Nors ir skaudu, bet man žinomi faktai neleidžia tvirtinti, kad mokslo darbas – ugdyti puikias dorines savybes. Tai mane stebina, bet, matyt, kiti faktoriai daug labiau veikia asmenybės tobulėjimą“.

Būtų galima prisiminti ir austrų filosofo L. Wittgensteino žodžius: „Mes jaučiame, kad tada, kai į visus galimus mokslo klausimus yra atsakyta, mūsų gyvenimo problema yra nepaliesta“.

Kad ir kaip būtume paveikti vartotojiškos kultūros praktinio materializmo stereotipų bei mąstymo klišių, jaučiame, kad panašios mokslininkų idėjos išreiškia gilesnę tiesą, gilesnius realybės pažinimo klodus nei populistinės visuomenės informavimo priemonės.

Turbūt svarią šių dienų žmogaus patirtį daug labiau atitinka Antano Baranausko 1889 m. laiške dr. H. Weberiui to meto lietuvių kalba pareikšta nuomonė apie XIX a. socializmo ir komunizmo šalininkų propaguotą materializmą: „Materializmas gyvenime padarė, jog homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psalm 48,13). Priemonuose jisai suniekino visus žmogaus gimtinosius ir įsitaisytus ir morališkus idealus, Dievo spindulius nuo žmogaus dvasios nutraukė, bjaurybę su gražybe, nedorą su dora sulygino, dangaus tėvainį į mašiną prisegė ir su jos vergu padarė; išrovęs iš jo širdies gerąsias viltis, įsodino sėklą vargo, skausmo ir troškimo „nirvanos“. Moksle prigimimo nepaliko vietos Dievo pasireiškimui, metafiziką išniekino, psichologiją, biologiją niekingais dogodžiais, hipotezėmis apdrabstė. Jo tai darbas, jog tapo homo homini lupus. Visi tikrieji mokslai, kurie žmogaus dvasią aukština ir tikrojon laimėn veda, vieni išniekinti, kiti skepticizmo pagauti. Dievo mylista, per kurią žmogus tampa dalinyku gyvasties Dievo (consors naturae divinae) tarp sapnų paskaityta. Meilė Dievo ir artimo ant išjuokos apversta. Filantropija materializmo moko: „Mylėk patsai save labiau už visą ką, visus gi kitus ir visa ką mylėk dėl paties savęs“<sup>17</sup>.

<sup>17</sup> A. Baranauskas, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1970, p. 275.

Šias taiklias vyskupo poeto išvalgas patvirtino vėlesnė istorinių įvykių raida. Minėtasias nuostatas sovietinis komunizmas ir fašistinis nacionalsocializmas stengėsi įtvirtinti žmonių sielose bei protuose ne tik savo galingu propagandos mechanizmu, bet ir fizinės prievartos priemonėmis. Skaudžius padarinius jaučiame ir šiandien, net praėjus dvylikai metų po komunistinės sistemos griūtis. Gal todėl ankstesnės propagandos paveikti laisvėjantys šių dienų mūsų visuomenės žmonės pasižymi „laukinio kapitalizmo mąstymu“<sup>18</sup>. Beje, ankstyvos to laukinio kapitalizmo apraiškos aprašomos ir A.Baranausko „Anykščių šilelio“ baigiamosiose eilutėse:

*Atožiavo kučmeistras, šilą apžiūrėjo,  
Ravus ant kelių kasė, liesvinčius padėjo,  
Ir paganių užgynė, ir grybaut užgynė;  
Slapta pardavinėjo ir per naktis skynė;  
Vyresnybei melavo; ė žmonėms, kai verkė,  
Nasrus kamšė kūlokais, kraujo klanan merkė,  
Ir kas metai Anykščius miško kuoptų varė;  
Išpūstėjęs iščinto, zasiekus padarė...*

Naivu būtų šių eilučių autorių vysk. A.Baranauską laikyti romantizmo epochos sentimentalium verkšlentoju dėl sunaikinto gamtos grožio. Cituotame laiške H.Weberui išdėstytas jo požiūris į praktinį materializmą yra raktas geriau, t.y. autentiškiau suvokti „Anykščių šilėlį“. A.Baranauskas ne tik vėlesnėje savo poetinėje kūryboje, bet dar ir „Anykščių šilelyje“ sielojosi dėl tos žaizdos, kurią žmonių širdims ir sąžinėms daro praktinio materializmo dirvoje sudaigintos ir suvešėjusios idėjos. Materialistinis, vartotojiškas požiūris į mūsų pasaulį – toji galybė, kuri tiek A.Baranausko epochoje, tiek mūsų laikais „miškus sugrauzia, širdį, dūšią apgriūva ir giesmę nulaužia...“ Taip jautriai ir taktiškai išreikštos didžios šių dienų problemos – ne tik aplinkos, bet ir dvasios ekologijos problemos.

*Ir liko šitie kalnai pliki ir kelmuoti,  
Aplaištyti ašaroms, giesme apdainuoti.  
Ir giesmė nebaigta: kai širdis susopo,  
Ant dūšios labai sunku ir neramu tapo.  
Mat toj pati galybė, ką miškus sugrauzė,  
Širdį, dūšią apgriuvo...ir giesmę nulaužė, –*

<sup>18</sup> J.Boruta, Katalikiškojo dvasingumo naikinimas sovietinės okupacijos metais, *Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“*, Vilnius, 2002, p. 397–401.

Tai žodžiai ne tik apie praeitį, tai žodžiai apie dabartį... Jie liudija, kad A.Baranauskas sulaukė, arba, tiksliau kalbant, vis iš naujo sulaukia „savo išauštančių metų“.

Manau, kad labiau A.Baranauskui negu Maironiui jau išsipildė, net su kaupu, Maironio eilėraščio žodžiai:

*Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas  
Praisiu kaip baisūs verpetai;  
Nors žmonės šiandieną manęs nesupras,  
Bet mano – išauštantys metai!*

Apie tuos baisius vysk. Antano Baranausko likimo verpetus ir jau išaušusius jo metus čia ir mėginome šį tą aptarti. Kaip Evangelija jau 2000 metų išlieka kiekvienai žmonijos kartai nauja ir jaunatviška, taip ir vyskupo Antano Baranausko skelbtos ir liudytos tiesos tebėra aktualios, vis reikšmingesnės, vis labiau istorijos įvykių tėkmės patvirtinamos.

*Įteikta 2002 m. lapkričio mėn.*

#### HAVE THE IDEAS OF BISHOP ANTANAS BARANAUSKAS LIVED TO SEE „THEIR DAWNING YEARS“?

Jonas Boruta, SJ

#### Summary

The 100<sup>th</sup> anniversary of the death of Bishop Antanas Baranauskas occurred in the autumn of 2002. During the century his poetry (except for the poem „The Forest of Anykščiai“) and the evaluation of his ideological, social, and national views were very controversial. He was especially attacked because of his moderate position regarding Lithuanian-Polish national relations. The position, which Baranauskas was defending at the end of 19<sup>th</sup> century, is similar to the contemporary, modern conception of harmony between nations and is, in fact, the Christian principle „love your neighbor as yourself“ applied in resolving the conflicts between ethnic groups and nations.

The same is true about the view of Baranauskas toward the relationship between science and religion, between scientific-technological progress and morality and conscience. The ideas expressed in his poetry and correspondence are identical to the thoughts of the scholarly coryphaei in the middle of 20<sup>th</sup> century.

Baranauskas, who was generally not understood in his epoch, in the words of Maironis, lived to see „his dawning years“. Comparing the ideas Baranauskas expressed in the second half of 19<sup>th</sup> century with the views of our philosophers and scientists in the middle of 20<sup>th</sup> century, the article shows the validity of this statement.

DR. VYTAUTAS JOGĖLA

Lietuvos istorijos institutas

## ANTANAS BARANAUSKAS PETERBURGO DVASINĖJE AKADEMIJOJE 1858–1862 m.

Straipsnyje aptariamas Antano Baranausko gyvenimo Peterburgo dvasinėje akademijoje laikotarpis. Akademijoje jis subrendo kaip kūrybinė asmenybė, padariusi įtaką Lietuvos kultūrai. Tuo metu Akademijoje gyvenimas nebuvo ramus – tarp dėstytojų ir valdžios kildavo įvairių intrigų, nes valdžia stengėsi paimiti šią mokymo įstaigą savo įtakon, kišosi į Akademijos kadrų reikalus.

Antano Baranausko pavardė Akademijos vadovybei ir dėstytojams jau buvo girdėta nuo 1855 m., nes jo bendrapavardis Antanas Baranauskas mokėsi Akademijoje pusę metų. Dėl pablogėjusios sveikatos jis buvo išsiųstas atgal į Telšių vyskupiją<sup>1</sup>.

1858 m. atvykęs į Akademiją A.Baranauskas savo kurse rado 11 klierikų. Pirmieji tais mokslo metais į Akademiją atvyko Ksaveras Klimaševskis ir Vasilijus Savickis. Antanas pasirodė tik spalio 24 dieną, t.y. gero kai pavėlavęs, o jo dokumentai buvo atsiųsti dar vėliau. Žemaičių vyskupija visados dokumentus į Akademiją atsiųsdavo paskutinė, matyt, tau pydama laiką ir popierių – jeigu klierikas neišlaikydavo stojamųjų egzaminų, tada grįždavo atgal į vyskupiją. Nors Antono Jakubielskio rektoravimo laikais tokia praktika buvo taikoma labai retai.

PRIĖMIMAS. Visi atvykę seminarijų auklėtiniai privalėjo išlaikyti stojamuosius egzaminus Akademijoje; laikydavo iš tų dalykų, kurių mokėsi seminarijose.

Tais metais Akademijos dėstytojai ir vadovybė liberaliai vertino klierikų žinias. Tik du klierikai iš visų stojančiųjų egzaminus išlaikė gerai: K.Klimaševskis įvertintas – gerai, o A.Baranauskas – labai gerai. Patikrinus Kameneco Podolės vyskupijos klieriko V.Savickio žinias, paaiškėjo, kad jis nepakankamai pasirengęs, ir reikėtų jį išsiųsti atgal į vyskupiją.

---

<sup>1</sup> Akademijos klierikų sąrašas 1842–1867 m., Peterburgo centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau – PCVIA), f. 46, ap.1, b. 413, l. 42.

Tačiau Akademijos valdyba nutarė jį palikti „išbandymui“<sup>2</sup>. Tai reiškė, kad jo žinios bus tikrinamos dar kartą.

Dar blogiau stojamuosius egzaminus išlaikė iš Minsko vyskupijos atsiųsti klierikai Nikolajus Tomaševičius ir Adomas Stankevičius. Akademijos valdyba taip pat jiems leido klausyti Akademijos kursą. Tokia dėstytojų nuostata iš dalies pasiteisino, nes minėti seminarijų auklėtiniai gebėjo užpildyti spragas ir sėkmingai laikė egzaminus. Kita vertus, tai rodė atsainų vyskupų požiūrį į Akademiją. Juk pagal nuostatus vyskupai privalėjo siųsti į Akademiją geriausius savo seminarijų auklėtinius.

Taigi kartu su A.Baranausku į Akademiją 1858 m. įstojo dvylika seminaristų: Kseveras Klimaševskis iš Gardino, Vasilijus Savickis iš Kamencoco, Liudvikas Kazlauskas, Antanas Kožuchovskis, Pranciškus Bačinskis – iš Volynės, Stanislovas Novakovskis, Nikolajus Tomaševičius ir Adomas Stankevičius – iš Minsko. Iš šios vyskupijos taip pat mokėsi Andrius Bartaševičius, kilęs iš Kauno gubernijos. Vyskupas Motiejus Valančius pasiuntė į Akademiją šiuos seminarijos auklėtinius: Antaną Baranauską, Pranciškų Gabševičių (jis atvyko į Dovydaičio vietą) ir Joną Radavičių.

Nors Akademijos statutas reikalavo, kad čia stodami klierikai būtų baigę visą vyskupijos seminarijos kursą, tačiau šios nuostatos ne visada buvo paisoma. Tik K.Klimaševskis ir A.Kožuchovskis savo seminarijoje buvo mokėsi po ketverius metus. Dauguma į Akademiją stojo baigę du kursus. Pasitaikydavo ir tokių, kurie buvo baigę vos vieną kursą, pavyzdžiui, V.Savickis ir A.Bartaševičius.

KILMĖ. Pagal savo kilmę A.Baranauskas turėjo jaustis nelabai jaukiai, nes iš dvylikos jis vienas buvo kilęs iš valstybinių valstiečių. Visi kiti – bajorai, išskyrus K.Klimaševskį, kuris save kildino iš miestiečių. Toks pasiskirstymas pagal kilmę neatitiko Akademijos vidurkio, pavyzdžiui, 1862 m. Akademijoje mokėsi 45 auklėtiniai, iš jų 34 – bajorai, 4 – vienkieninkai, 4 – valstybiniai valstiečiai, 1 –karininkas (kantonistas), 1 – laisvasis, 1 – užsienietis<sup>3</sup>. Reikia pasakyti, kad Akademijos vadovybė mažai arba beveik visiškai nekreipdavo dėmesio į klierikų kilmę. Ta prasme Akademijoje vyravo demokratiška atmosfera. Dauguma klierikų irgi labiau vertino proto gebėjimus nei kilmingumą. Nors vyravusi bajoriškoji tradicija, žinoma, darė savo įtaką.

MOKESTIS UŽ MOKSLĄ. Pagal Akademijos statutą kiekviena vyskupija turėjo atitinkamą vietų skaičių. Jeigu šių vietų neužtekdavo, būsimieji

<sup>2</sup> 1858 m. rugpjūčio 28 d. Akademijos valdybos posėdžio protokolas, PCVIA, f. 46, ap. 3, b. 160, l. 58.

<sup>3</sup> 1862 m. Akademijos valdybos ataskaita, Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau – RVIA), f. 821, ap.1, b. 903, l. 53.



auklėtiniai turėdavo patys užsimokėti už mokslą. Kartais kai kurios vyskupijos nerasdavo klierikų, norinčių mokytis Peterburge. Tada pagal vyskupų susitarimą laisvą vietą užimdavo kitos vyskupijos seminarijos auklėtinis. Dažniausiai tokių laisvų vietų atsirasdavo Minsko ir Mogiliovo vyskupijose. Akademijoje valstybės išlaikomų vietų nuolatos trūkdavo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms. Tad šių vyskupijų klierikai dažniausiai ir užimdavo laisvas vietas.

Keturiasdešimt auklėtinių išlaikydavo valstybė. Kitiems reikėdavo mokėti už mokslą patiems. Šis mokestis buvo gana didelis – 141 sidabro rublis per metus. Retas klierikas įstengdavo sumokėti iškart visą mokestį. Akademijos vadovybė leisdavo mokėti du kartus, t.y. už kiekvieną semestrą atskirai. Pinigų mokslui klierikai paprastai gaudavo iš savo giminių, kunigų arba labdaringai nusiteikusių asmenų. A.Baranausko kurse iš dvylikos auklėtinių penki mokėjo patys už savo mokslą. 1858 m. dar daugiau klierikų norėjo mokytis už savo pinigus.

Žemaičių vyskupas M.Valančius 1859 m. liepos 30 d. prašė į Akademiją priimti mokytis už savo pinigus seminarijos auklėtinį Eduardą Borovskį<sup>4</sup>. Tačiau Akademijos valdyba atsisakė patenkinti vyskupo prašymą. Akademija negalėjo priimti visų norinčių dėl paprasčiausios priežasties – trūko patalpų klierikams apgyvendinti. Akademijoje tuo metu mokėsi 47 klierikai, nors pagal patalpų projektą buvo galima apgyvendinti tik 40. Vyskupas M.Valančius šią problemą išsprendė originaliai. Žemaičių vyskupijos klieriką Vladislovą Šatinskį, – jis mokėsi Akademijoje vyskupijos lėšomis, – po vasaros atostogų paliko vyskupijoje, o į jo vietą pasiuntė minėtąjį E.Borovskį.

**MOKSLAS.** Per ketverius mokslo metus įvairius dalykus Akademijoje dėstė 15 dėstytojų. Apie mokslo lygį yra įvairių atsiliepimų. Reikia manyti, kad jis buvo pakankamas. Tai patvirtina ir toks faktas, kad užsienyje Akademijos auklėtinis Pranciškus Simonas apgynė daktaro disertaciją. Pagal nusistovėjusią tvarką kiekvienais mokslo metais dėstytojai pateikdavo savo dalykų programas. Tiesą sakant, pagal jas apie dėstomų dalykų lygį sunku ką pasakyti, nes jose būdavo surašytos tik pagrindinės temos ir autoriai bei jų veikalai. Kai kurie dėstytojai skaitė paskaitas remdamiesi tais pačiais autoriais, kaip ir Vilniaus akademijoje, nors kitos programos jau buvo papildytos naujų autorių veikalais. Tai, matyt, daugiausia priklausė nuo paties dėstytojo gebėjimų ir noro pateikti klierikams tobulesnę paskaitų kursą. Pirmasis Peterburgo dvasinės akademijos rektorius Ignatas Holovinskis stengėsi sukurti ir palaikyti gana griežtą

<sup>4</sup> 1859 m. liepos 30 d. Akademijos valdybos posėdžio protokolas, *PCVIA*, f. 46, ap.3, b. 163, l. 55.

mokymo ir ugdymo sistemą. Jis padėjo tvirtus pagrindus tolesnei Akademijos veiklai ir kryptčiai išlaikyti.

Atskirai reikėtų pažymėti rusų kalba dėstomų dalykų lygio pakilimą išskėlus Akademiją į Peterburgą. Carinė valdžia, įgyvendindama savo tikslus, siekė paveikti auklėtinių savimonę kaip tik per šiuos dėstomus dalykus. Į Akademiją atėjo aukštos kvalifikacijos profesoriai ir dėstytojai. Tai Rusijos ir visuotinės istorijos profesorius Michailas Kutorga; jis savo paskaitose bandė žvelgti į istorinius įvykius platesne prasme, t.y. Rusijos istoriją aiškino Europos istorijos kontekste. Be to, nemažai vietos savo paskaitose skyrė ir Lenkijos istorijai. Filosofiją ir logiką dėstė Vasilijus Jelpatjevskis. Skaitydamas paskaitas jis daugiausia rėmėsi Europos universitetų logikų darbais, pavyzdžiui, Vienos – Karlu, Getingeno – Šulcu, Leipcigo – Bachmanu ir kt. Sunku pasakyti, ar klierikai, baigę du seminarijos kursus, gebėdavo tokius sudėtingus dalykus suprasti. Jau Baranauskui būnant Peterburge, Akademijos vadovybė logikos dėstytoju paskyrė savo auklėtinį Zigmantą Felinskį.

ANTANAS BARANAUSKAS – KLIERIKAS. Peržiūrėjus visų ketverių metų A.Baranausko pažymius, galima teigti, kad jis buvo vienas iš geriausių savo kurso klierikų. Vertinimo balai buvo rašomi nuo vieneto ir toliau. Pirmame, antrame ir trečiame kurse jis buvo pažangiausias klierikas. Pagal tuometinę vertinimo sistemą – visi vienetai, išskyrus vokiečių kalbą, jos mokėjimas įvertintas 2 balais. Vėliau ir pats A.Baranauskas yra sakęs, kad vokiečių kalbos Akademijoje taip gerai ir neišmoko<sup>5</sup>. Atrodo, kad trečiame kurse jis pradėjo geriau mokytis ir vokiečių kalbą, nes visi egzaminų pažymiai yra geriausi. Ketvirtame kurse pagal egzaminų pažymius jau net trys klierikai pasiekė tuos pačius rezultatus: A.Baranauskas, K.Klimaševskis ir A.Kožuchovskis. Dauguma klierikų mokėsi taip pat gerai. Pats žemiausias pažymys egzaminų knygoje buvo dvejetas.

MOKSLO LAIPSNIAI. Pagal statutą kiekvienas klierikas, baigdamas Akademijos kursą, galėjo gauti du laipsnius: teologijos kandidato ir teologijos magistro. Teologijos kandidato darbą gindavo po trečio kurso, o teologijos magistro – po ketvirto. Mokslinius laipsnius, ypač magistro, gaudavo ne visi klierikai.

Norėdami gauti teologijos kandidato laipsnį, klierikai, jau įpusėjęs trečiam kursui, rašydavo prašymus Akademijos konferencijai, kad jiems paskirtų teologinio darbo temas. Ta pati tvarka buvo ir magistrams. Kurso pabaigoje auklėtiniai privalėjo išlaikyti egzaminus ir gintis savo darbus Akademijos konferencijoje. Čia dalyvaudavo visi dėstytojai, kartais

<sup>5</sup> 1852–1908 m. auklėtinių vertinimo knyga, PCVIA, f. 46, ap.1, b. 749. l. 13–19.

atvykdavo ir metropolitas arba koks nors valdžios atstovas. Tačiau balsavimo teisę turėjo tik dėstytojai.

1861 m. birželio 26 d. įvyko Akademijos konferencija, jai pirmininkavo rektorius A. Beresnevičius<sup>6</sup>. Dalyvavo: inspektorius Aleksandras Važinskis, prof. Adolfas Bagenskis, l.e. prof. pareigas Z. Felinskis, adjunktai – Jurgis Ivaškevičius, Antanas Vrublevskis, Aleksandras Zabiela, dėstytojas kun. Vincentas Majeviskis, kolegijos sekretorius, visuotinės ir Rusijos istorijos profesorius Stanislovas Lagūnas.

A. Baranauskas šioje konferencijoje gynė teologijos kandidato darbą „De inspiratione Librorum Novi Testamenti“ (Apie Naujojo Testamento knygų įkvėpimą). Po metų, t.y. 1862 m. birželio 23 d., Akademijos konferencija būsimumam vyskupui suteikė magistro laipsnį. Šį kartą A. Baranauskas gynė du darbus. Vienas – „De Revelatione ex Theologia dogmatica“ (Dogminės teologijos klausimu). Kitas darbas pagal statuto reikalavimus turėjo būti parašytas rusų kalba. Jo pavadinimas buvo toks: „O žyzni i trudach Michaila Vasiljevičia Lomonosova“ (Apie Michailo Vasiljevičiaus Lomonosovo gyvenimą ir darbus). Darbai, parašyti rusų kalba, turėjo parodyti ne tiek auklėtinio mokslo lygį, kiek rusų kalbos mokėjimą.

Magistro darbus iš A. Baranausko kurso gynė aštuoni auklėtiniai. Konferencija tik keturiems klierikams šį laipsnį suteikė vienbalsiai – A. Baranauskui, K. Klimaševskiui, A. Kožuchovskiui ir V. Savickiui). Kitiems – dauguma balsų. Taigi gana daug klierikų iš tuometinio kurso tapo magistras. Galima teigti, kad šis rodiklis viršijo Akademijos įprastinį lygį.

SVEIKATA IR LIGOS. Atšiaurus Peterburgo klimatas, kuriuo ypač skųsdavosi atvykėliai, ir uždaras gyvenimo būdas sekindavo jaunųjų klierikų sveikatą. Gal todėl iš pietinės imperijos dalies klierikai nelabai noromis vykdavo mokytis į Akademiją. Išbūti ketverius metus Peterburge ne visi galėdavo. Todėl dažnai sirgdavo ir negaluodavo ne vienas klierikas.

Akademija turėjo savo ligoninę, kaip klierikai patys vadindavo – „lazaretą“. Čia dirbo vienas gydytojas. A. Baranausko mokymosi metu klierikus ir dėstytojus gydė gydytojas Ostrovskis. Vaistus Akademija pirkdavo už valdiškus pinigus, dažniausiai iš to paties Peterburgo vaistinininko. Kiekvieną dieną gydytojas vizituodavo sergančius klierikus ir apie ligas užrašydavo į ligoninės knygą.

Kad klimatas turėjo didelę įtaką negalavimams, rodo ir dažni klierikų prašymai Akademijos vadovybei „išleisti į tėvynę pakvėpuoti geru oru ir pataisyti sveikatos“. Dėstytojai dažnai prašydavo carą leisti vykti į užsienio kurortus pasigydyti. Prie tokio prašymo būdavo pridėdama gydytojo pažyma apie blogą sveikatos būklę. Ko gera, toks prašymas ir

<sup>6</sup> 1853–1862 m. Akademijos konferencijų protokolai, *PCVIA*, f. 46, ap.1, b. 763, l. 120–121.

pažyma kartais suteikdavo beveik vienintelę galimybę išvykti į užsienį. Tad, matyt, ne visada buvo vykstama gydytis į užsienį dėl negalavimų. Reikia pasakyti, kad klierikų nesiųsdavo į užsienio kurortus, o grąžindavo atgal į vyskupiją. Apie trisdešimt procentų įstojusių klierikų grąždavo atgal į savo vyskupijas. Kad auklėtiniai sirgdavo dažnai, rodo ir šie skaičiai. 1858–1859 m. ligoninėje gulėjo 34 auklėtiniai iš 47. Gydymas priklausydavo nuo ligos. Trumpiausiai tais metais sirgo Antanas Krachoviekis, ilgiausiai – Pranciškus Bačinskis – šimtą dienų<sup>7</sup>.

A.Baranauskas palyginti lengvai prisitaikė prie atšiauraus klimato sąlygų. Jis per visą mokymosi laiką tik du kartus sirgo, gulėjo ligoninėje. Pirmą kartą susirgo po mėnesio, kai atvyko į Akademiją, t.y. 1858 m. lapkričio 30 d. ankstyvą rytą buvo paguldytas į ligoninę. Gydytojas Ostrovskis nustatė ligą *obstructio alvi* ir paskyrė dietą. Jau po keturių dienų jis buvo išrašytas iš ligoninės. Antrą kartą A.Baranauskas pateko į ligoninę tik po trejų metų (1861 m. sausio 15 d.). Gydė jį tas pats gydytojas Ostrovskis. Liga – *F.Cotorskolis*. Kokie vaistai buvo paskirti, sunku pasakyti, tačiau tiek pirmą, tiek antrą kartą buvo paskirta vadinamoji pirmoji dieta. Tokie ligoniai valgydavo jautienos sriubą, antras patiekalas buvo taip pat iš jautienos; dar arbata ir duona. Šį kartą A.Baranauskas ligoninėje išgulėjo ilgiau – devynias dienas. Taigi galima teigti, kad jis buvo stiprios sveikatos, nes kiti Akademijos auklėtiniai dažnai sirgdavo ir net numirdavo.

VALDYMAS IR PERMAINOS. Akademijoje įvairius dalykus dėstė 15 dėstytojų, iš jų 9 kunigai, 6 pasauliečiai<sup>8</sup>. Be to, dar kitas pareigas ėjo 2 kunigai ir 4 pasauliečiai.

1858–1862 m. Akademijoje buvo dažna dėstytojų ir pareigūnų kaita. Pasaulietinių dalykų dėstytojai, kurie dirbo nuo pat 1842 m., sulaukė pensinio amžiaus, išėjo į pensiją. Tai Rusijos ir visuotinės istorijos profesorius Michailas Kutorga ir filosofijos, logikos profesorius Vasilijus Jelpatjevskis. Taip pat pasikeitė beveik visi ir kalbų dėstytojai. Prancūzų kalbos dėstytoją Julijų Emilį Tamį pakeitė Kamilas Rojus, vokiečių kalbos – Juozapas Plecas, lotynų – Antonas Šifneris, hebrajų kalbą dabar dėstė Danielius Chvolsonas. Bažnyčios istorijos ilgametį profesorių A.Nemėkšą pakeitė kun. A.Majejskis. Bažnytinio giedojimo mokė kun. Bazilijus Žoltekas. Tačiau svarbiausi to meto įvykiai Akademijoje dar tik brendo.

Po Ignoto Holovinskio mirties Akademijai pradėjo vadovauti prelatas Antonas Jakubielskis. Jis dar Vilniaus Akademijoje ėjo adjunkto pareigas, tačiau nei mokslingumu, nei kitomis ypatingomis savybėmis nepasi-

<sup>7</sup> 1858–1859 m. Peterburgo dvasinės akademijos ligoninės knyga, *Rusijos MA bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. P-KA, b. 19-1, l. 20–21.

<sup>8</sup> Akademijos 1862 m. ataskaita, *RVIA*, f. 821, ap. 1, b. 903, l. 52.

žymėjo. Rektoriumi greičiausiai tapo dėl to, jog niekur nesikišo ir buvo Holovinskio kraštietis. Turint omenyje, kad tarp dėstytojų būdavo nebylių prieštaravimų ir grupavimosi, toks paskyrimas atrodė logiškas. Kaip parodė vėlesni įvykiai, šis pasirinkimas Akademijai nebuvo pats geriausias. Be to, buvo pažeista Peterburgo tradicija, kai metropolito ir rektoriaus pareigas ėjo tas pats asmuo, nes dabar caras Nikolajus I metropolitu paskyrė Vaclovą Žilinskį iš Vilniaus vyskupijos. Po kelerių metų, t.y. 1860 m. kovo 19 d., metropolitas V.Žilinskis pradeda lankytis Akademijos valdybos posėdžiuose. Dabar sunku pasakyti, ar valdybos nariai patyrė tokio apsilankymo padarinius. Sprendžiant iš vėlesnių veiksmų, galima suprasti, jog kai kurie valdybos nariai numanė arba nujautė šių lankymų priežastį. Viename posėdyje, kuriame, be metropolito, dalyvavo ir rektorius A.Jakubielskis, inspektorius A.Važinskis, prof. A.Bagenskis ir adjunktas J.Ivaškevičius, metropolitas priekaištavo valdybos nariams ir rektoriui, kad nėra užimtose visose katedrų vietose; „jeigu nėra žmonių, reikia skelbti konkursą“<sup>9</sup>, – ragino metropolitas. Kadangi Akademijos valdybos posėdžiai paprastai vykdavo vieną kartą per mėnesį, tad ir dabar metropolitas atvyko į Akademiją balandžio 16 d. ir dalyvavo valdybos posėdyje. Šį kartą jis paprašė valdybą pateikti jam Akademijos finansinę ataskaitą, tačiau iki kito posėdžio tokios ataskaitos rektoriui metropolitui nepateikė. V.Žilinskis, negalėdamas dalyvauti kitame posėdyje, pasielgė diplomatiškai – valdybai parašė laišką, kur kaltino rektorių dėl blogai pateiktos ataskaitos<sup>10</sup>.

Rektorius, vėliau pateikęs ataskaitą, metropolitą apgavo teigdamas, kad valdyba esą ataskaitai pritarusi, o iš tikrųjų valdyba balsavo prieš. Taigi taip atsirado konfliktas ne tik tarp rektoriaus ir metropolito, bet ir tarp rektoriaus ir valdybos. Akademijoje toks valdybos elgesys buvo labai retas. Paprastai visi sprendimai ir nutarimai būdavo priimami vienas balsais. Savo rašytame laiške V.Žilinskis perspėjo rektorių dėl nenoro paklusti kai kuriems metropolito sprendimams. Priminė, kad tokie poelgiai prieštarauja Bažnyčios ir civiliniams įstatymams. Iš laiško galima suprasti, jog metropolitas buvo labai įžeistas tokio rektoriaus išpuolio. Archyvuose nepavyko rasti duomenų apie panašius nesutarimus. Konfliktai dažniausiai būdavo tarp valdžios ir kunigų. Šis atvejis yra išskirtinis Akademijos istorijoje. Toks rektoriaus nusistatymas sukėlė atitinkamus metropolito veiksmus. Jis pavedė adjunktui J.Ivaškevičiui ir kapelionui, vėliau tapusiam profesorium Z.Felinskiui patikrinti Akademijos biblioteką. Valdyba kasmet skirdavo iki trijų šimtų rublių pirkti naujoms knygoms. Už knygų pirkimą ir išdavimą buvo atsakingas bibliotekininkas.

<sup>9</sup> 1860 m. kovo 19 d. Akademijos valdybos posėdžio protokolas, PCVIA, f.46, ap.3, b. 166, l. 27.

<sup>10</sup> 1860 m. gegužės 18 d. Akademijos valdybos posėdžio protokolas, ten pat, l. 61–62.

Šias pareigas dar nuo Holovinskio laikų ėjo tuometinis Bažnyčios istorijos profesorius A.Nemėkša – geras rektoriaus draugas. Metropolitai, siūsdamas tikrintojus, matyt, kažką žinojo ne tik apie gerus rektoriaus ir bibliotekininko santykius.

Taigi rezultatų ilgai laukti nereikėjo. Tikrintojai pasigedo 48 knygų, nors vėliau paaiškėjo, kad 43 knygos buvo paėmęs jau miręs metropolitai Holovinskis. Tikrindami, kaip bibliotekininkas panaudojo valdybos skirtus pinigus knygoms pirkti, Ivaškevičius ir Felinskis nustatė, kad 1858 m. valdyba buvo paskyrusi 250 rublių įsigyti knygoms iš Isakovo knygyno Peterburge. Paaiškėjo, jog Akademijos bibliotekai nė viena knyga nebuvo nupirktas. Be to, patikrinus jau nupirktų knygų kainas, nustatyta, kad už knygą buvo permokėta penkis šešis kartus daugiau, negu jos kainavo knygynuose. Sužinoję apie patikrinimo rezultatus, Nemėkša įdėjo į Akademijos kasą 150, rektorius –100 sidabro rublių. Vadinasi, valdybos skirti pinigai knygoms pirkti buvo pasidalyti per pusę.

Dabar metropolitui pasiekti savo tikslą liko vienas žingsnis. Atvykdamas į Akademijos valdybos posėdį birželio 25 d. jis jau neabejojo savo teisumu. V.Žilinskis valdybos nariams, taip pat rektoriui pasakė, jog tai, kas įvyko Akademijoje rektoriaujant A.Jakubielskiui, toliau tęstis nebegalit<sup>11</sup>. Metropolitai, nors ir būdamas pats aukščiausias Bažnyčios pareigūnas Rusijos imperijoje ir turėdamas gana didelę įtaką, elgėsi krikščioniškai. Jis pasiūlė rektoriui išsiskirti broliškai, t.y. parašyti prašymą būti atleistam iš pareigų. Čia rektorius pasirodė kaip silpna, kupina tuštybės asmenybė. Jis ilgai atsiprašinėjo metropolitą, matyt, tikėdamasis ir toliau eiti ankstesnes pareigas; jis delsė manydamas, jog metropolitai pakeis savo sprendimą. Tik griežta V.Žilinskio nuostata pagaliau įtikino rektorių, kad kito kelio nėra ir metropolitai savo sprendimo nekeis. Be to, pagal to meto valdžios ir Bažnyčios aukščiau hierarchų bendravimo oficialius santykius tiek caras, tiek vidaus reikalų ministras labiau paisydavo metropolitai, o ne kitų kunigų nuomonės. Išskyrus tuos atvejus, kai Bažnyčios hierarchų siūlymai arba veiksmai prieštaravo valdžios interesams arba juos pažeisdavo. Iš esmės rektorius neturėjo jokios tvirtos atramos valdžios viršūnėse, taip pat niekas ir iš dvasininkų aplinkos po tokių veiksmų nebūtų drįsęs jo ginti.

Rektorius A.Jakubielskis pagaliau suvokė savo padėties beviltiškumą ir parašė prašymą atleisti iš pareigų. Metropolitai V.Žilinskis neužmiršo ir geriausio rektoriaus draugo profesoriaus ir bibliotekininko A.Nemėkšos. Taigi A.Nemėkša, nors ir turėjo užtarėjų Kitatikių dvasinių reikalų departamente ir buvo nuolankus valdžiai, taip pat buvo atleistas iš visų pareigų Akademijoje ir išsiųstas į Vilniaus vyskupiją. Metropolitai laikinai eiti

<sup>11</sup> 1860 m. birželio 25 d. Akademijos valdybos posėdžio protokolas, ten pat, l. 94–95.

rektorius pareigas pavedė A.Važinskiui. Visas šis veiksmas turėjo baigtis logiška pabaiga. Išrinkti arba pasiūlyti savo kandidatą į rektorius metropolitui buvo palankios tiek politinės, tiek vidaus aplinkybės. Tuo metu vidaus reikalų ministras buvo Sergejus Lanskojus. Šis pasižymėjo kaip liberalių pažiūrų žmogus. Be to, kuo politinė padėtis tapdavo nestabilesnė, tuo valdžia daugiau darydavo nuolaidų ir mažiau kreipdavo dėmesio į smulkmenas. Žinoma, tokie valdžios veiksmai tęsdavosi iki tam tikros ribos. Rusijos imperijos katalikų vyskupai ypač greit pajusdavo tokį valdžios svyravimą. Tuomet jie pateikdavo vis daugiau prašymų ir netgi reikalavimų vidaus reikalų ministrui. Jausdamas artėjančius neramumus, vidaus reikalų ministras pagreitindavo apdovanojimų dalijimą įvairiems vyskupams ir prelatams. Taigi metropolitui pateikti savo pasirinktą kandidatą į rektorius buvo labai palanki padėtis. Pateikimo mechanizmas – tradicinis. V.Žilinskis parašė raštą vidaus reikalų ministrui. S.Lanskojus nedelsdamas, t.y. jau kitą dieną, pateikė carui Aleksandrui II tvirtinti vyskupo Aleksandro Beresnevičiaus kandidatūrą į Akademijos rektorius. 1860 m. lapkričio 11 d. caras paskyrė jį rektoriumi<sup>12</sup>. Reikia pasakyti, jog naujasis rektorius valdžios požiūriu nebuvo nusiteikęs lojaliai. Bent taip anksčiau manė Rusijos imperijos administracija, perkeldama jį iš Žemaičių vyskupijos į Vilnių. A.Beresnevičius atvyko į Peterburgą praėjus daugiau kaip mėnesiui.

Ta proga jo kurso draugas žemaitis, kilęs nuo Karklėnų, adjunktas J.Ivaškevičius savo dienoraštyje rašė: „1860 m. gruodžio 22 d. yra viena iš svarbiausių Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos istorijoje, nes tą dieną Akademijos valdymą ir rūpinimąsi ja perėmė A.Beresnevičius“<sup>13</sup>. Tą dieną naująjį rektorių Akademijos profesoriams ir alumnams pristatė pats metropolitas V.Žilinskis. Taigi po šio paskyrimo, kuriuo buvo patenkinti tiek Akademijos profesoriai, tiek metropolitas, Akademia pradėjo naują savo istorijos etapą, kuris atnešė įvairių naujovių bei pasikeitimų ir alumnams, ir profesoriams.

PASTATAS IR ŪKIS. A.Baranauskas, atvykęs į Akademią, apsigyveno naujuose rūmuose. Šie rūmai buvo baigti statyti ir į juos perkelta Akademia jau 1844 metais. Tuometiniai alumnai labai džiaugėsi savo naująja Alma Mater.

Tai trijų aukštų pastatas, kur buvo paskaitų auditorijos, kambariai dėstytojams ir alumnams, konferencijų salė, koplyčia, biblioteka, valgykla, bufetas, skalbykla, arklidė ir kiti ūkiniai pastatai.

Už visą Akademijos ūkį atsakė ir jį tvarkė ekonomas. Caro valdžia per metus Akademijai išlaikyti skirdavo 40 155 sidabro rublius. Dar kele-

<sup>12</sup> 1860 m. vidaus reikalų ministro pranešimai carui, *RVIA*, f. 821, ap. 11, b. 35, l. 46–47.

<sup>13</sup> Adjunkto Jurgio Ivaškevičiaus užrašai, *Rusijos MA bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. N.I-215, l. 35.

tą šimtų rublių pati Akademija susirinkdavo už jį, nes už mokslą privalėjo mokėti auklėtiniai, kurie buvo įstoję savo noru arba į ne valstybės išlaidkomas vietas. Reikia pasakyti, kad pinigų valdžia skyrė ne iš savo biudžeto, o iš nusavinto 1842 m. Romos Katalikų Bažnyčios kapitalo. Piniginiais klausimais sprendimus priimdavo Akademijos valdyba. Pasiūlymus beveik visada pateikdavo ekonomas.

Didžiojoje konferencijų salėje dar rektoriaus Holovinskio laikais buvo įkurta vyskupų portretų galerija. Čia kabėjo kiekvieno naujai paskirto vyskupo portretas. Šalia vyskupų portretų buvo ir carų portretai. A. Baranausko mokymosi metu portretus Akademijai tapė Ivanas (Janas) Mioduševskis. 1858 m. už 40 rublių jis nutapė Aleksandro II portretą.

Vyskupų portretai kainuodavo net tris kartus daugiau negu caro. Pavyzdžiui, Antano Fijalkovskio ir Aleksandro Krasinskio portretus Akademia dailininkui sumokėjo po 142 sidabro rublius<sup>14</sup>. Paveikslų rėmus darė Dailės akademijos komisionierius Rippė. Už dviejų rėmų padarymą jam Akademia sumokėjo 23 sidabro rublius.

Akademijos koplyčia turėjo savo samdomą vargonininką. Vargonininkas Florijonas Germanas gyveno Akademijoje. Jis už vargonavimą gaudavo butą, maistą ir dar 6 sidabro rublius.

Taigi Antanas Baranauskas subrendo kaip kūrybinė asmenybė, padariusi įtaką Lietuvos kultūrai, būtent Peterburgo dvasinėje akademijoje, nors joje gyvenimas nebuvo ramus – vyko nuolatinė dėstytojų kaita. Caro valdžia stengėsi paimti Akademiją savo įtakon, kišosi į Akademijos kadrų reikalus.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

## ANTANAS BARANAUSKAS AT THE SAINT PETERSBURG SPIRITUAL ACADEMY 1858-1862

Vytautas Jogėla

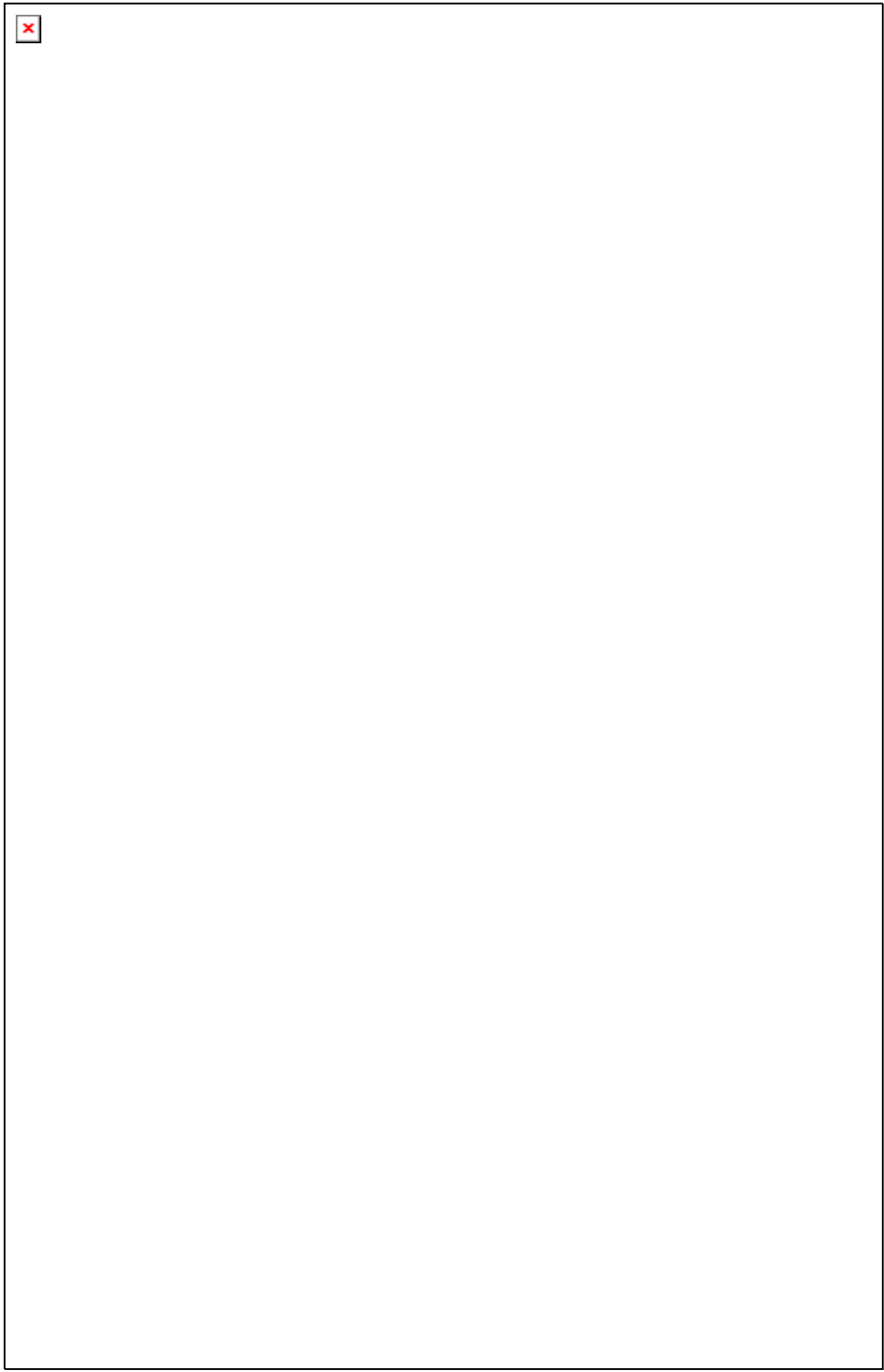
### Summary

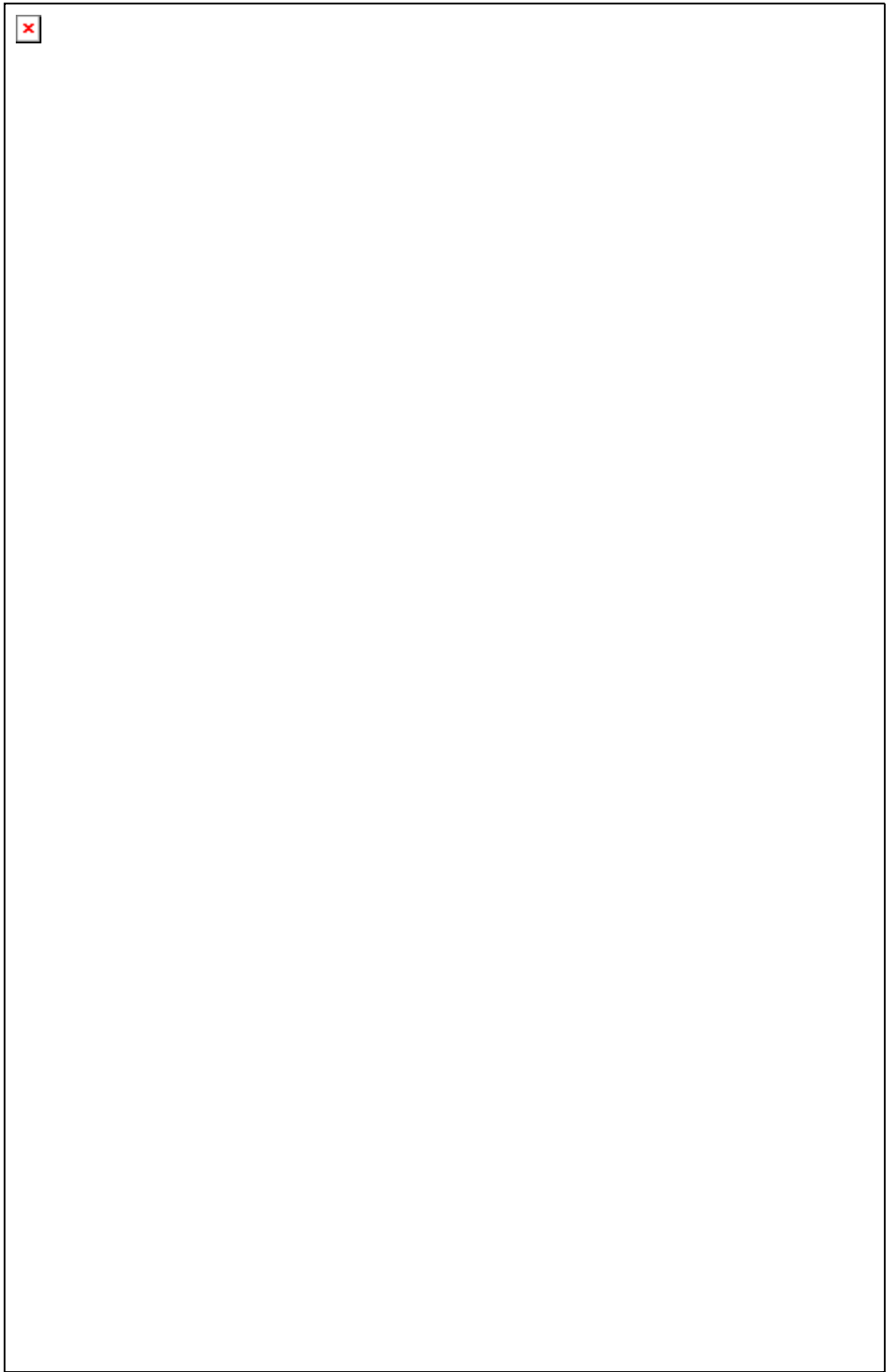
This article discusses the period when Antanas Baranauskas lived at the Saint Petersburg Spiritual Academy. In the Academy, he matured as a person and an author who influenced Lithuanian culture. At that time, the life at the Academy was far from peaceful – various intrigues would arise between the academics and the authorities, who were attempting to take control over this educational institution and interfered in the affairs of the Academy's personnel.

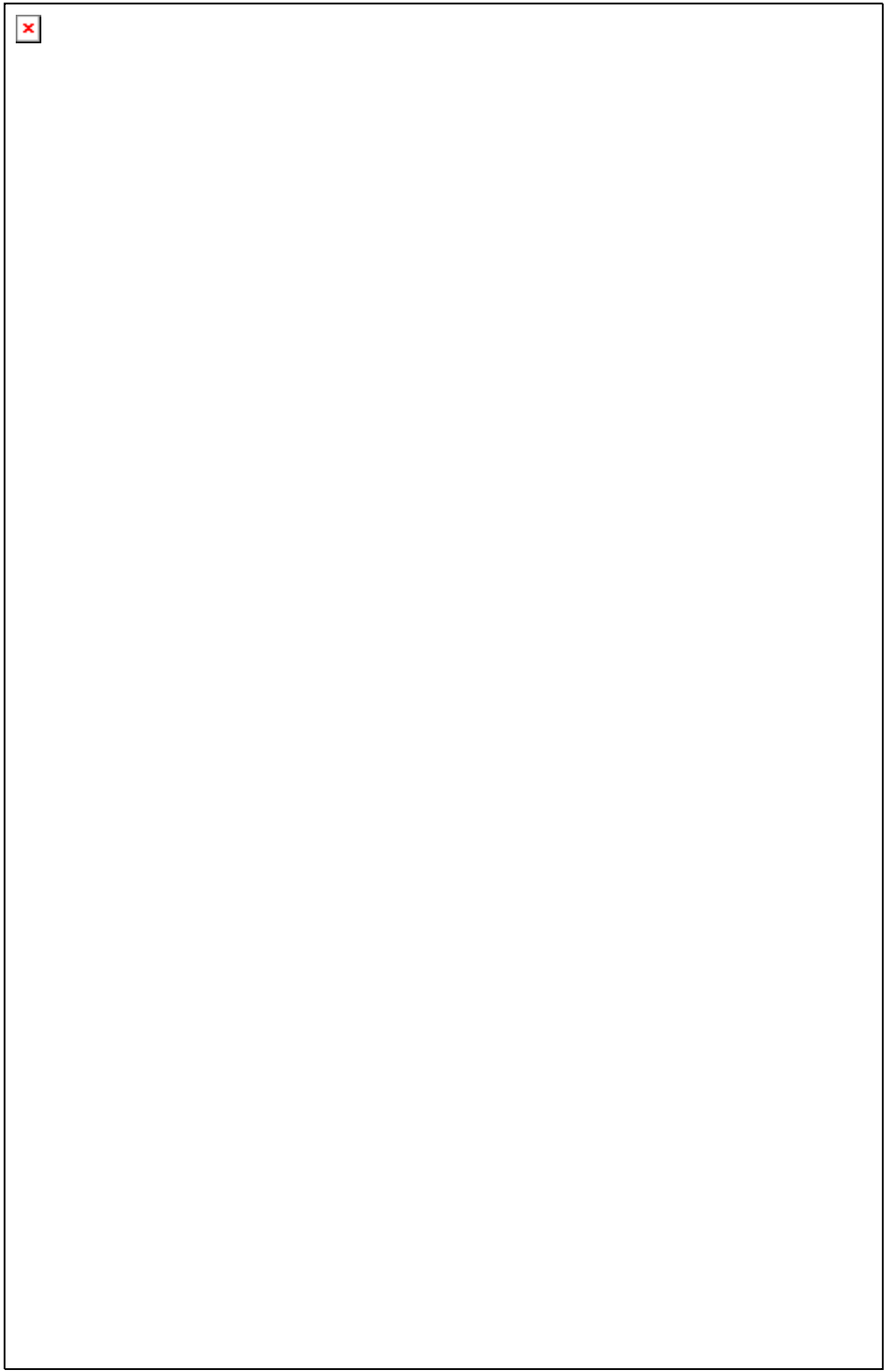
<sup>14</sup> 1859 m. birželio 30 d. Akademijos valdybos posėdžio protokolai, PCVIA, f. 46, ap. 3, b. 163, l. 55.

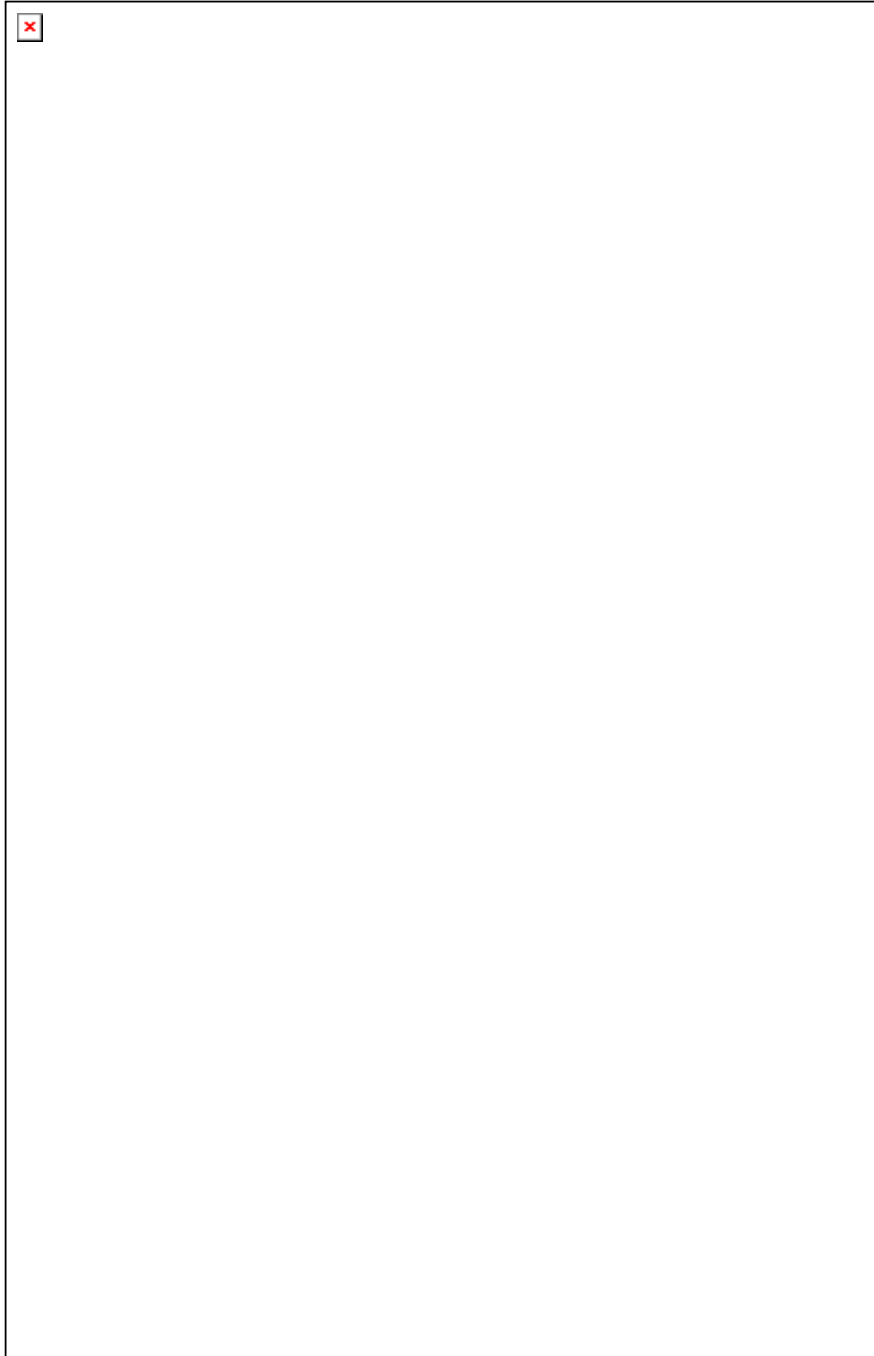


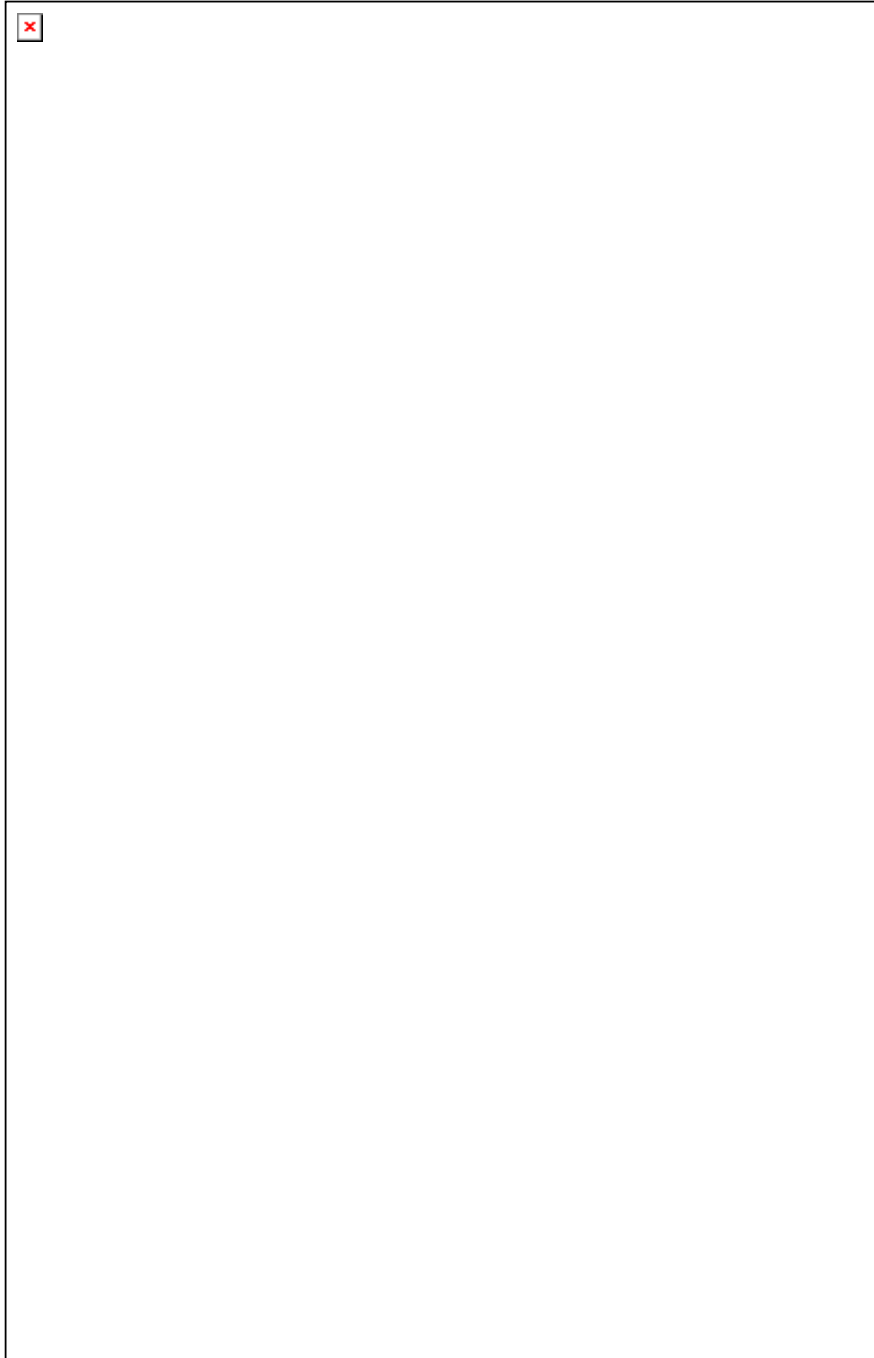


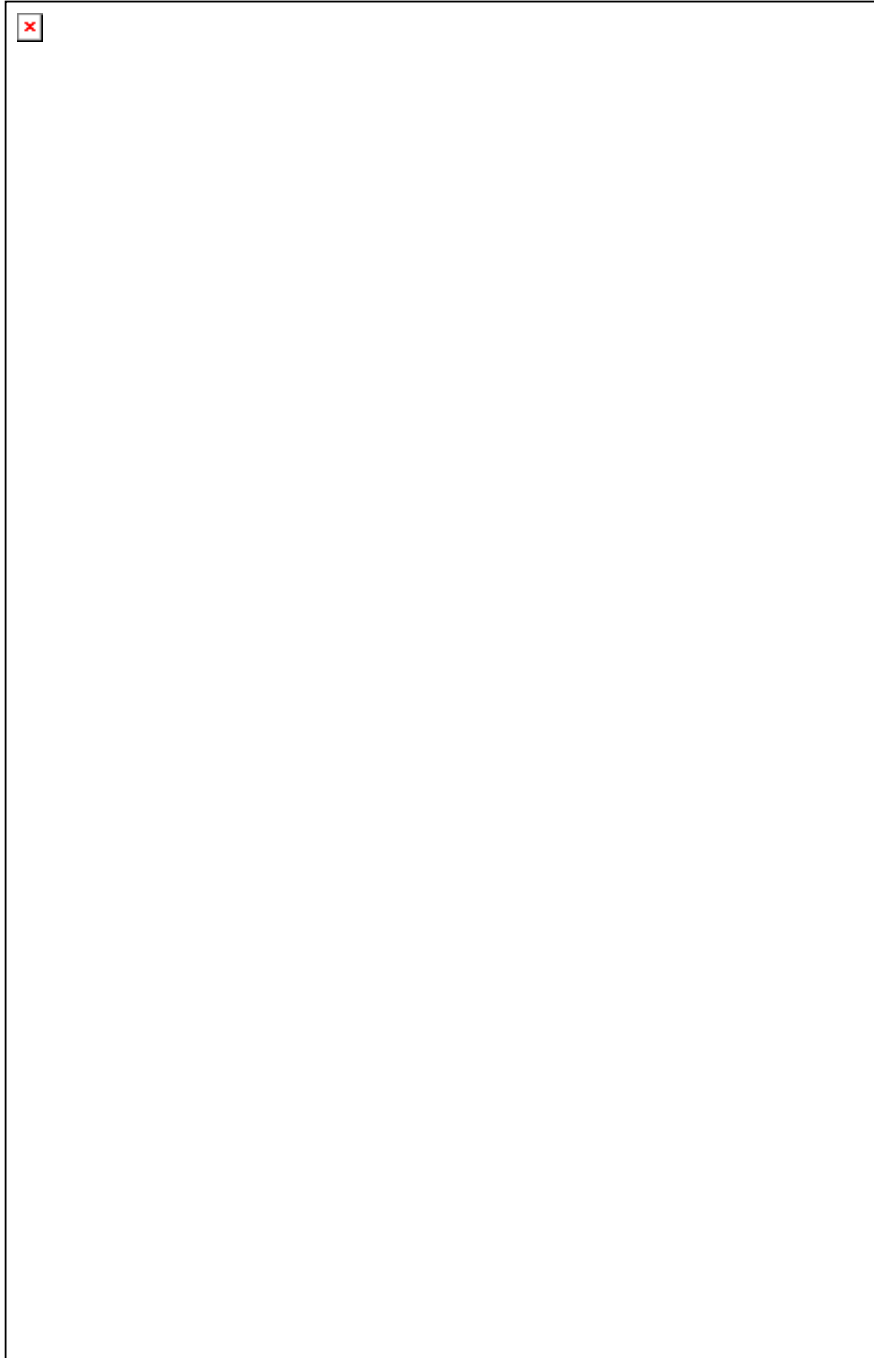


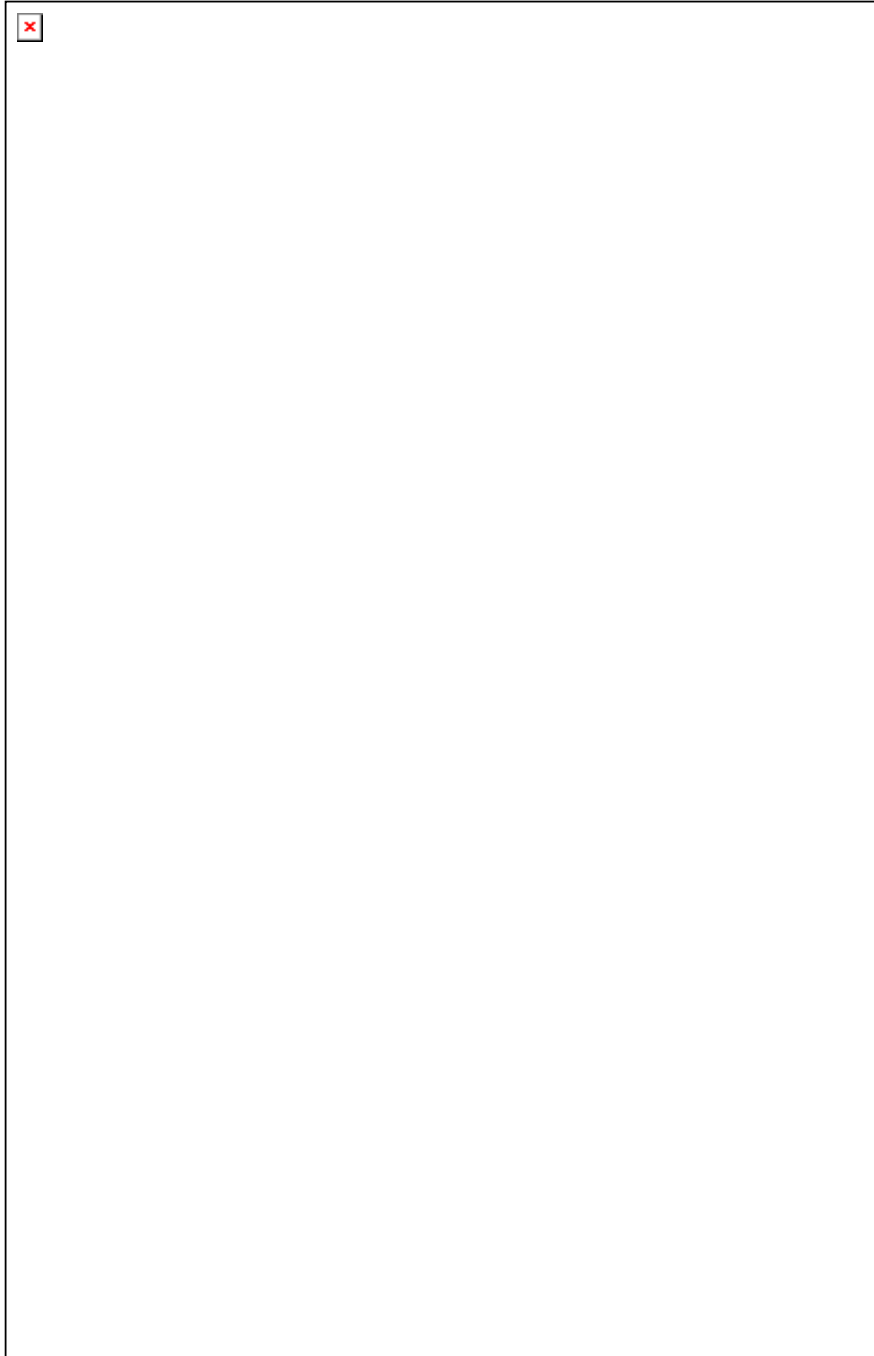




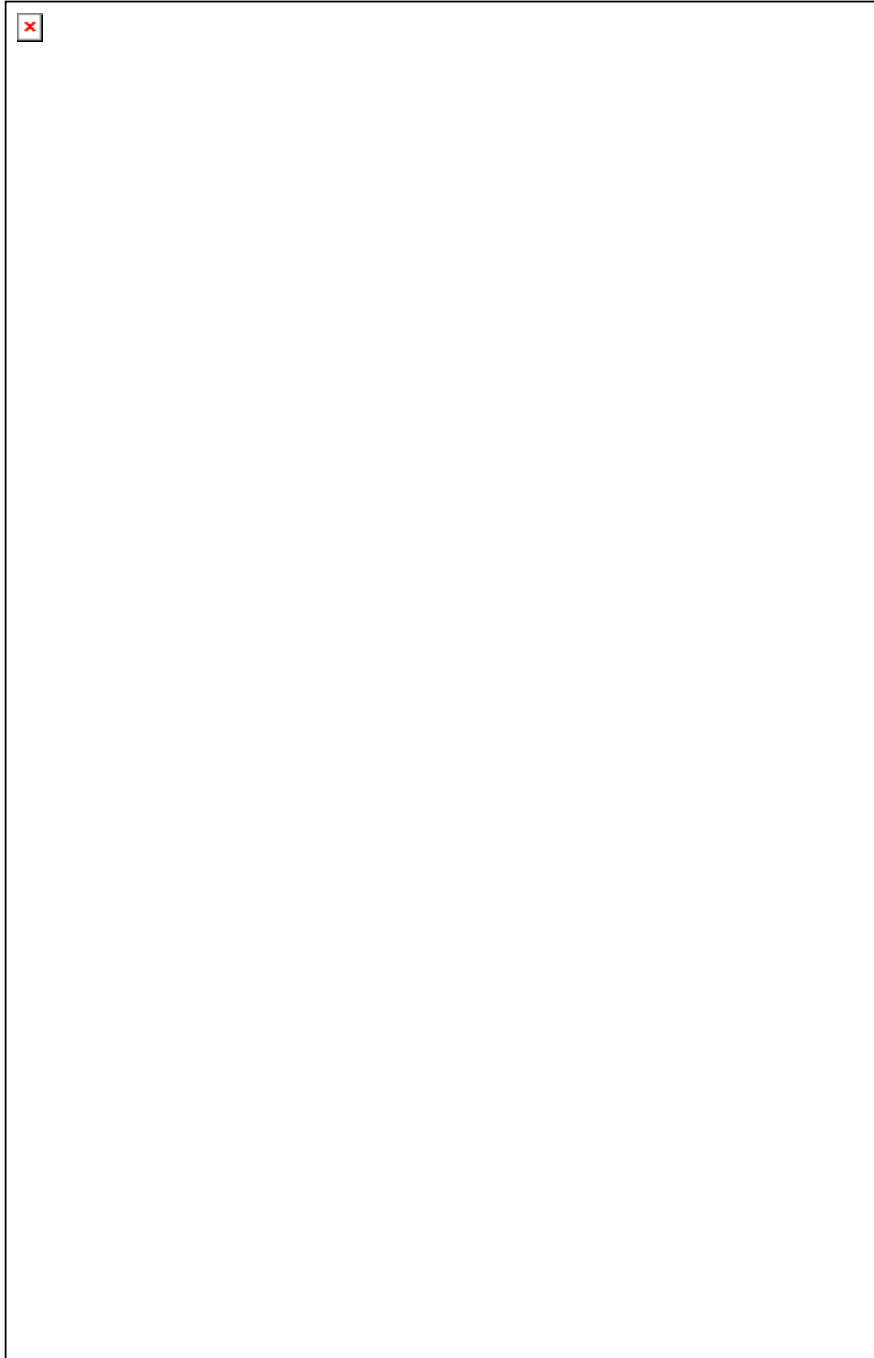














Pasinaudoję (5) arba (6) formulėmis, funkcijos  $\varphi(x, n)$  skaičiavimą suvedame į skaičiavimą tos funkcijos reikšmių, kai pirmasis argumentas yra tarp 0 ir  $P$ . Po to taikome (3) formulę, kuri pamažina antrąjį argumentą. Pakartotinai taikydami tas formules, galų gale randame funkcijos  $\varphi$  reikšmę.

A. Baranauskas savo išvadas grindžia dideliais skaičiavimais, apie juos per H. Vėberį praneša K. Hoffeldui. Ši (5) ir (6) formulės iš karto sudomino. Tačiau vėliau, pavartęs literatūrą, aptiko, jog (5) formulė buvo rasta ir jau paskelbta E. Meiselio. Tuo tarpu (6) formulė buvo nauja, iki tol nežinoma. A. Baranauskui sutikus, K. Hoffeldas paskelbė šį rezultatą trumpame straipsnelyje „Pastaba apie vieną skaičių teorijos formulę“ žinomame to meto žurnale<sup>24</sup>. Straipsnelį paskelbė savo pavarde, paminėdamas, jog tą formulę jam pranešęs A. Baranauskas. Tačiau A. Baranauskas nebuvo patenkintas. K. Hoffeldas neparodė A. Baranauskui straipsnelio rankraščio. Dėl to kai kas buvę išdėstyta ne taip, kaip rodėsi A. Baranauskui. Blogiausia, kad K. Hoffeldas, matyt, per neapsižiūrėjimą, (6) formulėje įvėlė klaidą, parašęs  $\varphi(r, n)$  vietoj  $\varphi(r-1, n)$ . Šis rezultatas (su klaida) pateko ir į pasaulinę matematinę literatūrą (tik ne Baranausko, o Hoffeldo pavarde). Galima paminėti kapitalinį amerikiečių matematiko Leonardo Diksono (Leonard Eugene Dickson, 1874–1954) trijų tomų veikalą „Skaičių teorijos istorija“<sup>25</sup>.

Reikėjo klaidą atitaisyti. K. Hoffeldas parengė kitą straipsnelį. Šis nepatiko A. Baranauskui, o jo paties aiškinimai, kaip per daug ištęsti, netiko K. Hoffeldui. Abu susipyko. Viename laiške A. Baranauskas H. Vėberiu rašė: „*Jeigu apie šį dalyką apsiriko, tai nebūtų ko dyvytis jam apsirikus, arba nesuvisu išpermanius visos mano teorijos ir visų jos parėdkų įspausdintame darbe. Bet man dabar nesuvisu pridera ir nelabai patogų išeiti pačiam aikštėn su visa savo teorija ir savo mokytojui matematikos akis žibinti, jog jo darbe tas ir tas dalykas nesuvisu teip kaip reikia išpasakyta. Jis gi sveikas, jeigu norėtų, pigiai galėtų šį visą nesutikimą pataisyti, rašydamas kitą sykį tan pačian laikraštın nuosakiai visą mano teoriją, kaipo mano darbą ir pripažindamas jai visą jos svarumą. Tada jam nereikėtų pirmojo savo darbo nei niekinti, nei peikti; aš gi iš savo pusės padėč prierašą, kuriame pasakyč, jog be Dr'o H. aš nebūč teip aukštų matematikos daiktų supratęs ir daėjęs. Nežinau, ar jis sveikas teiksis tai išpildyti; aš gi jo vietoje būdamas, daryč teip, kad visi regėtų purum et integrum animum\* ir niekas apie tai neabejotų.*“

Joks K. Hoffeldo straipsnelis neišvydo dienos šviesos.

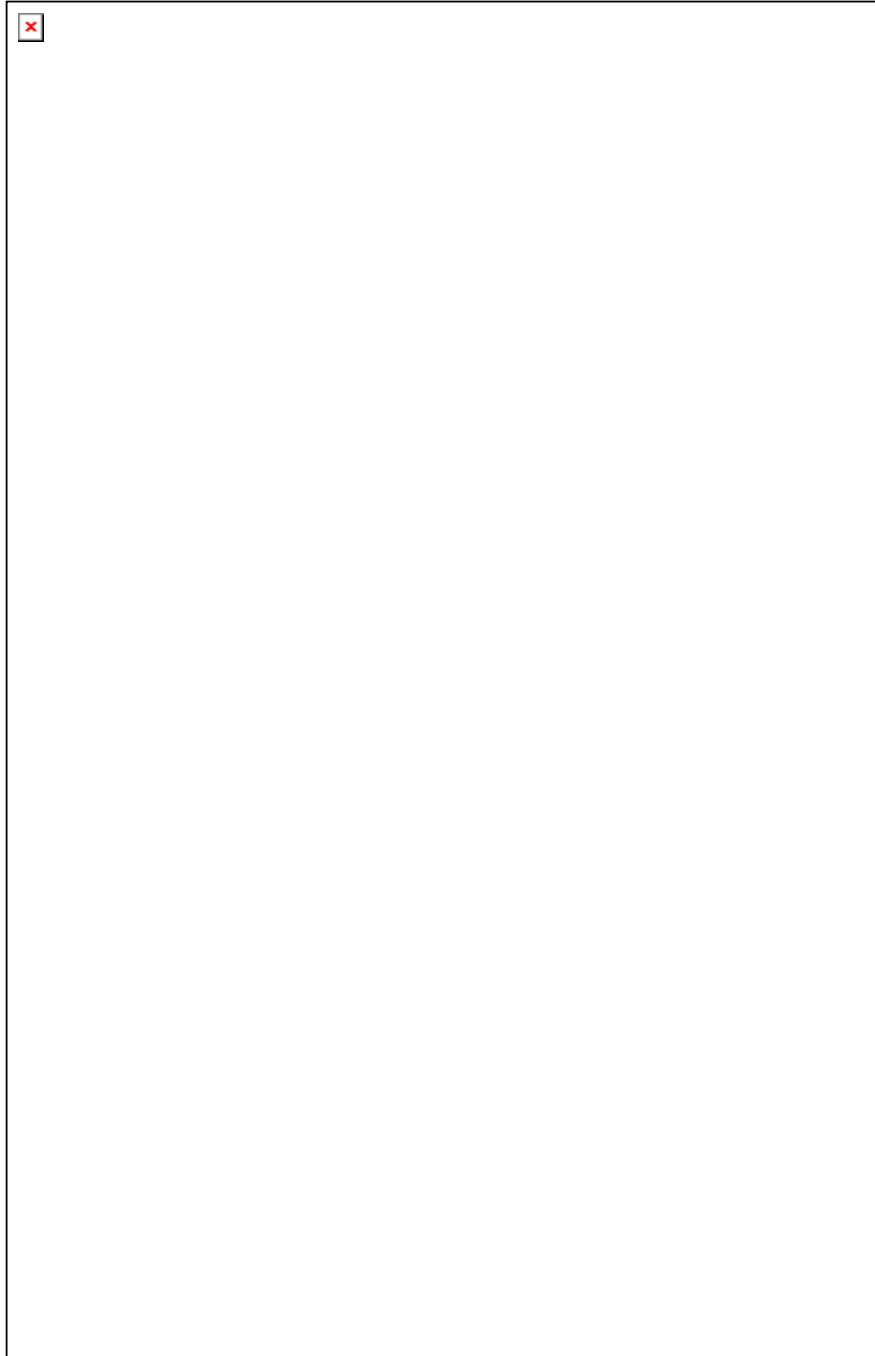
Nesiimam spręsti, ar vertėjo dėl to abiem pyktis. Nors tas rezultatas mėgėjui A. Baranauskui buvo didelis dalykas. Iš tikrųjų jo vertė nėra didelė. Ir K. Hoffeldas buvo tik eilinis matematikas, nepasizymėjęs matematine kūryba.

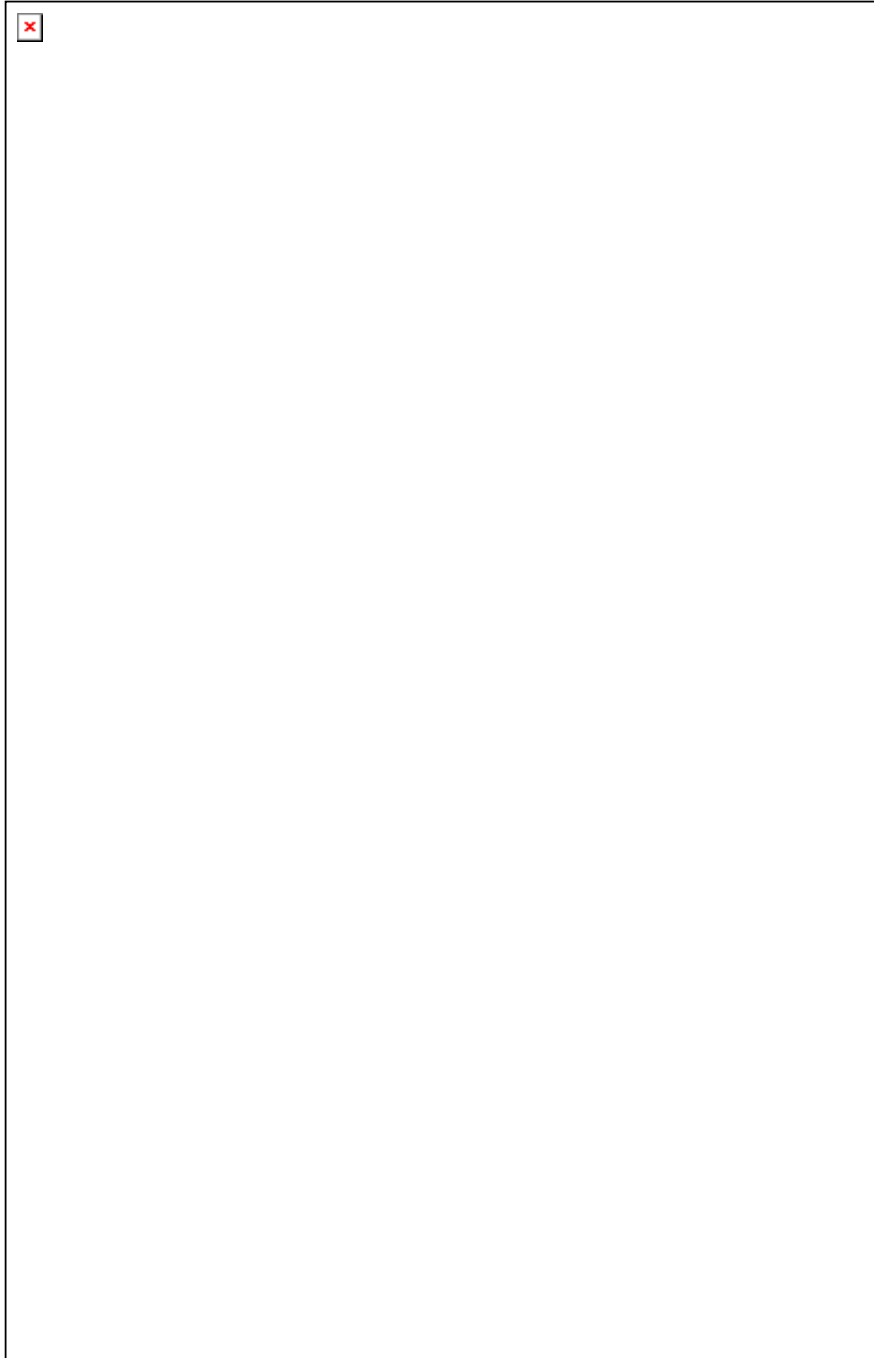
**Baranauskas tęsia skaičiavimus.** A. Baranauskas tęsė toliau savo skaičiavimus. Apskaičiavo pradžioje  $\psi(10^4)$ , tam sugaišęs porą dienų. Po to –  $\psi(10^5)$ . Darbavosi porą savaitių po 13 valandų kasdien. O  $\psi(10^6)$  apskaičiuoti prireikė

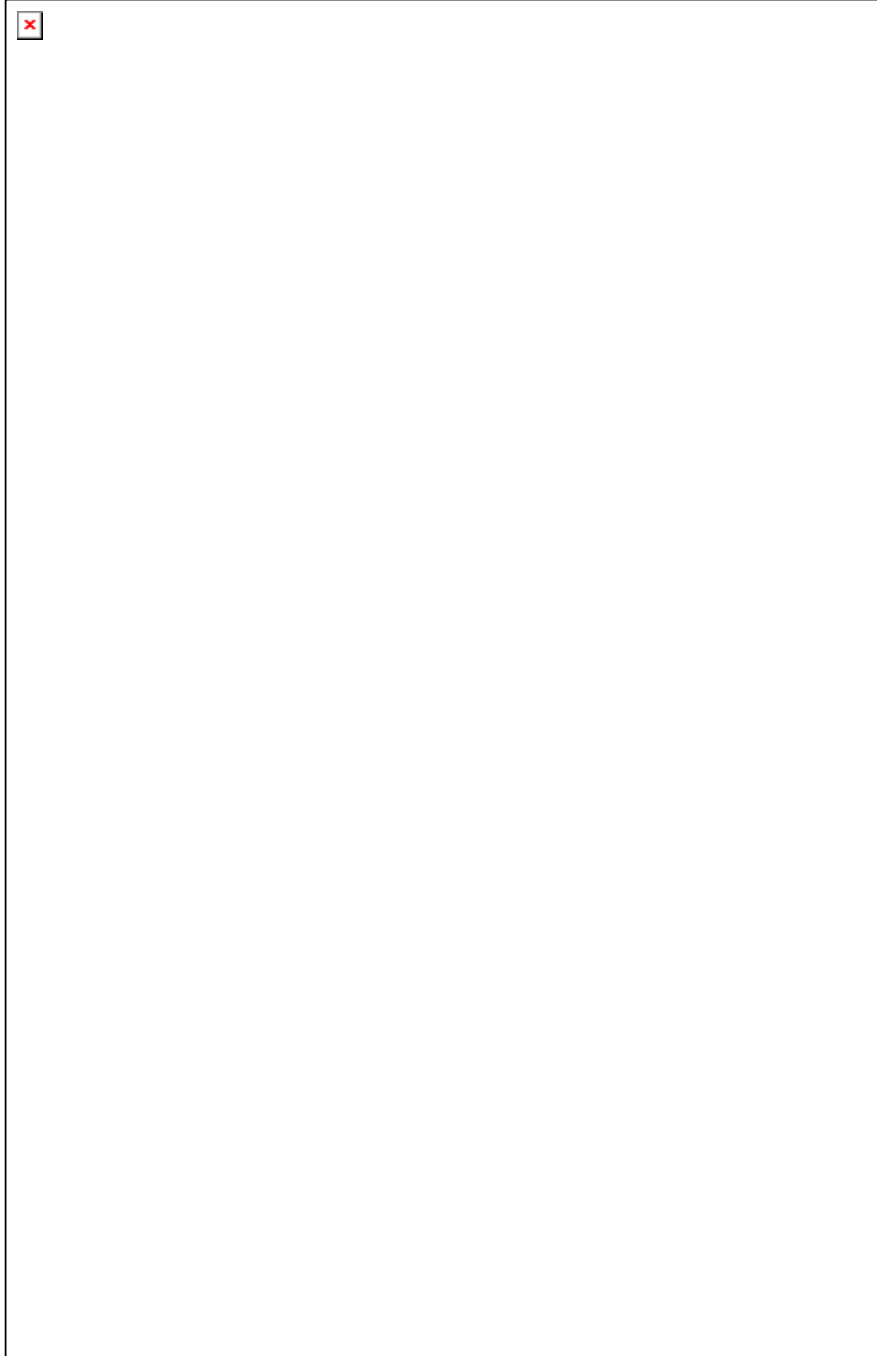
<sup>24</sup>C. H o s s f e l d, op. cit.

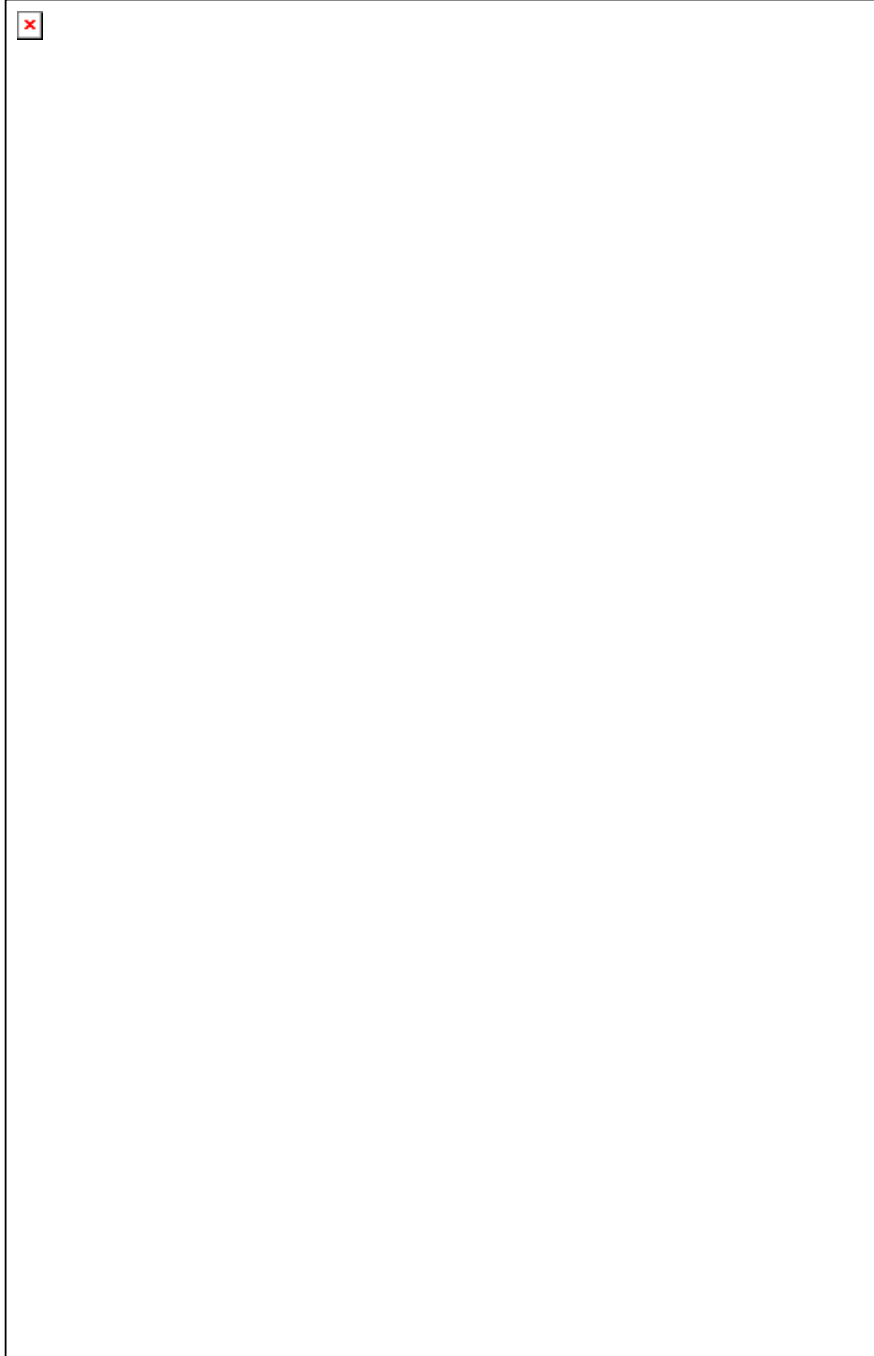
<sup>25</sup>L. E. D i c k s o n, *History of the Theory of Numbers*, vol. 1. Carnegia Institution of Washington Publication Nr. 256 (fotografuotinis leidimas), New York: Chelsea Publishing Company, 1952.

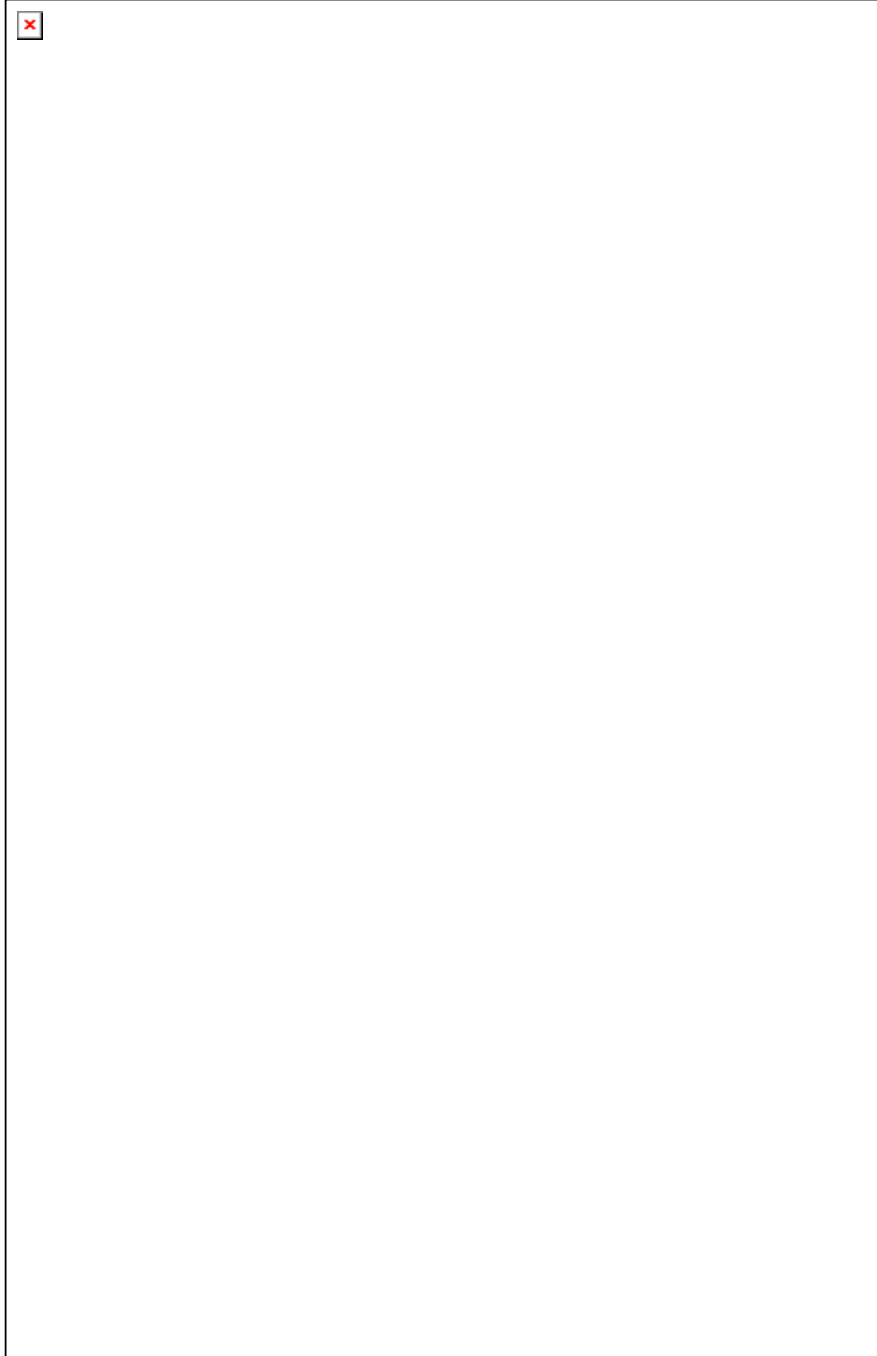
\*Tyra ir tauria dvasia (lot.).



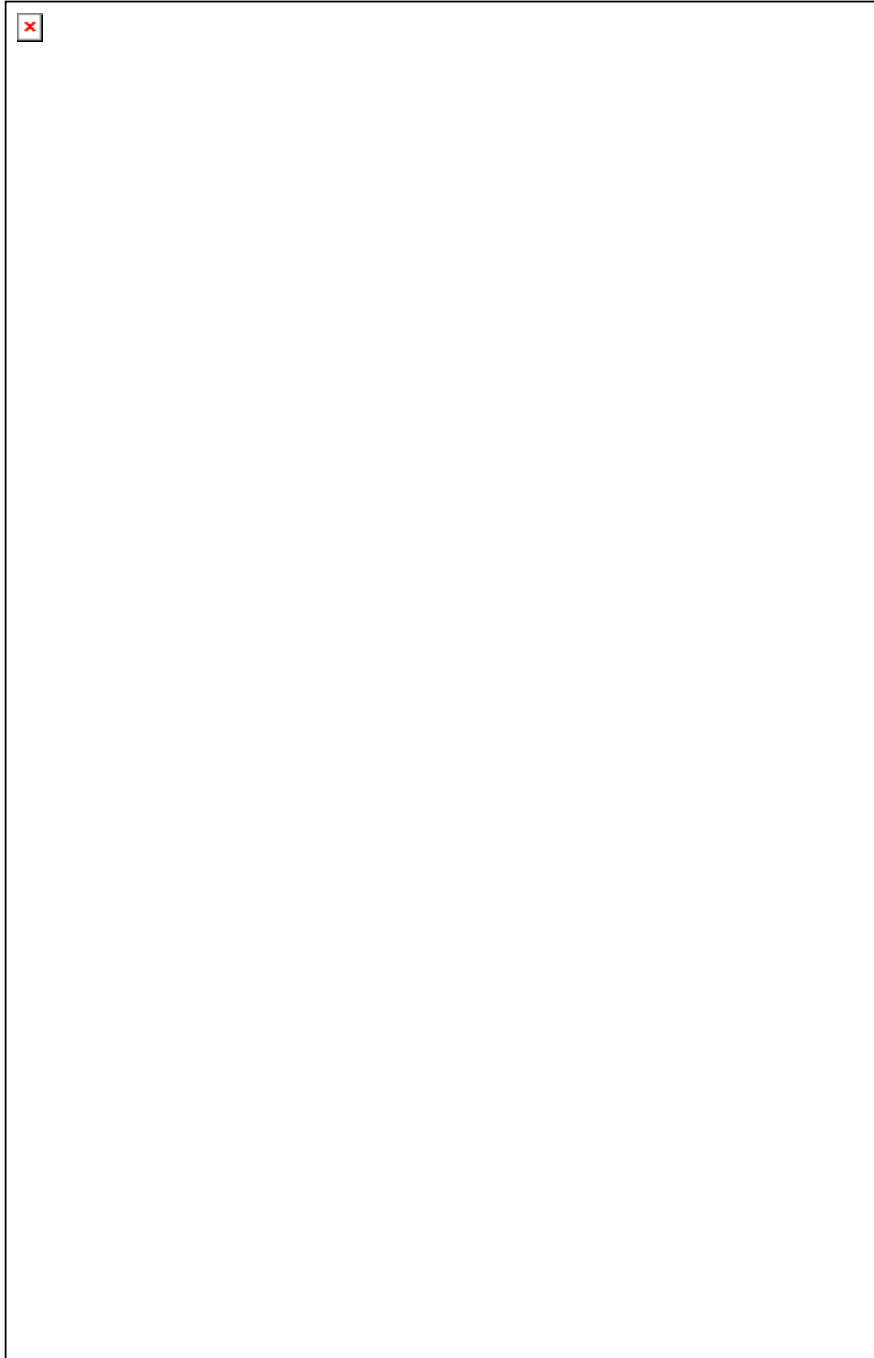




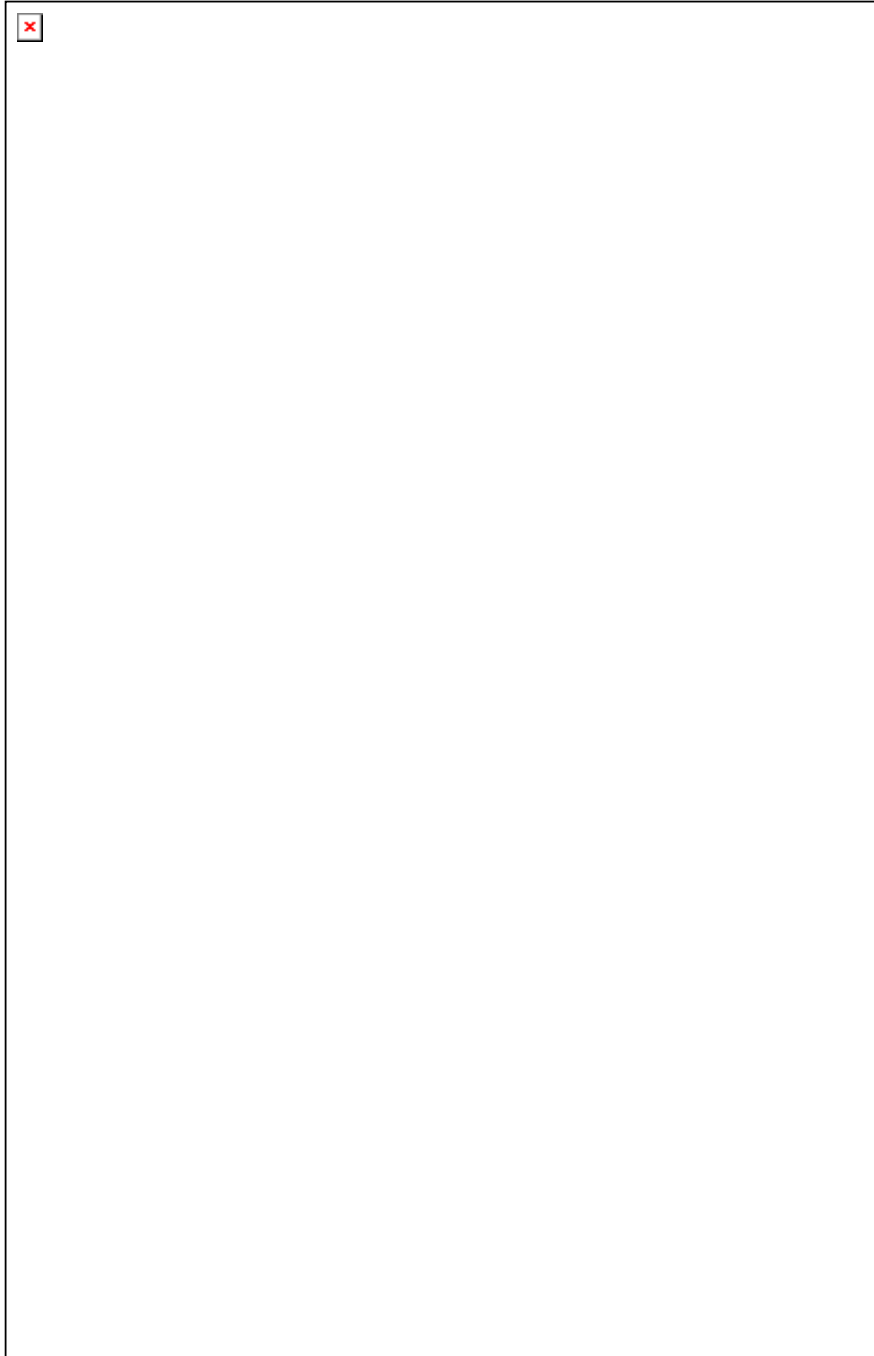


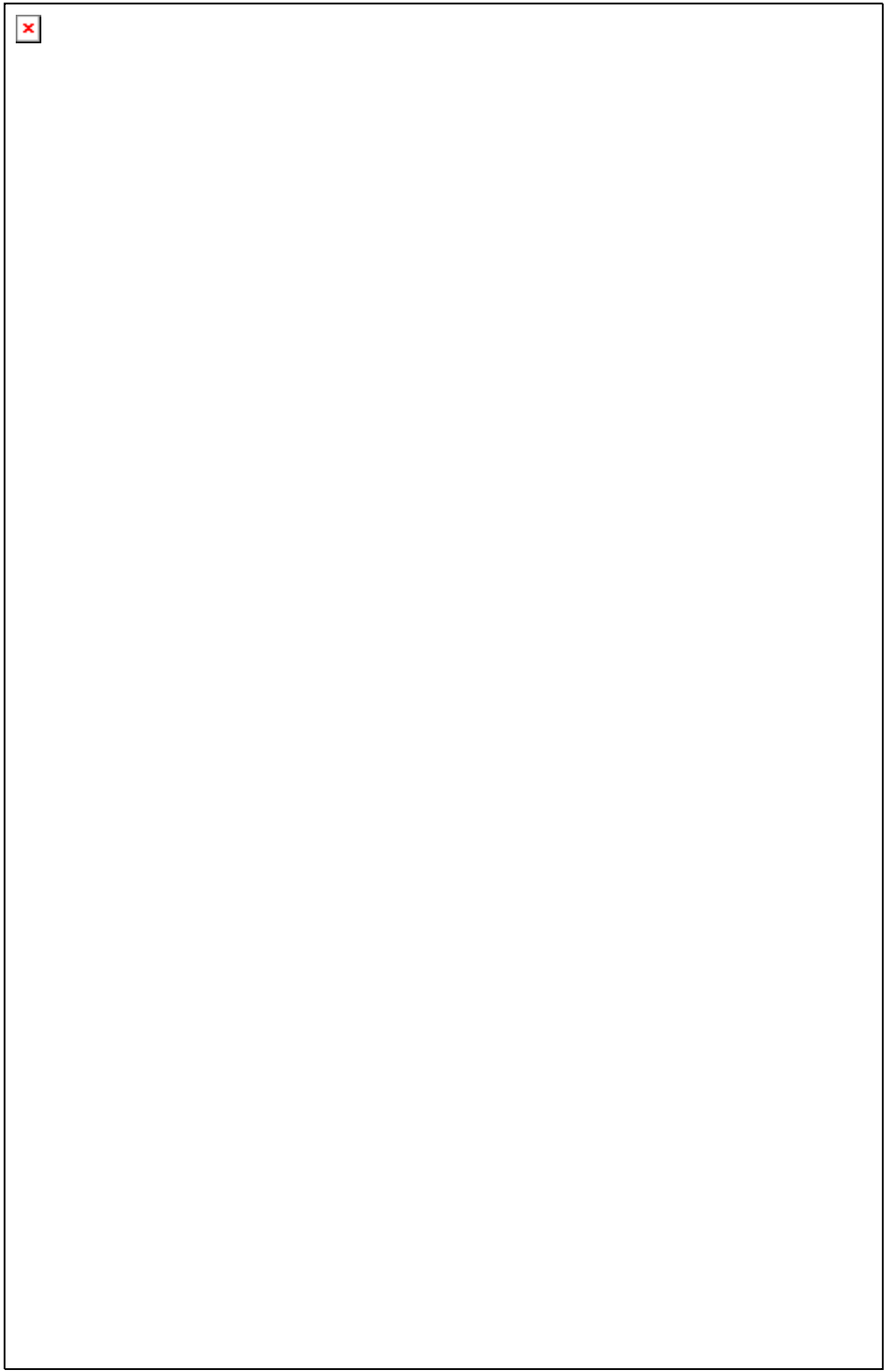












HABIL. DR. VANDA ŽEKONIENĖ

Lietuvos žemės ūkio universitetas

## EKOLOGIJOS SAMPRATA PAGAL ANTANO BARANAUSKO „ANYKŠČIŲ ŠILELĮ“

Remiantis istoriniais, monografiniais šaltiniais, pateikta krašto žemėveiksmų kaita nuo 1000 iki 2000 metų. Detaliau apsižvelgta ties Anykščių šilo likimu – kokią tai turėjo įtaką poetui.

Cituojami A.Baranausko poemos „Anykščių šilelis“ tekstai, kuriuos poetas su jaunatviška energija ir kūrybine galia pateikia lig šiol nepralenktą žmogaus dvasinės būsenos aprašymą trapios ir lengvai pažeidžiamos gamtos fone, kviesdamas pamąstyti tyloje, pajusti dvasios pakylėjimą.

Poetas Antanas Baranauskas poemoje „Anykščių šilelis“, nevartodamas ekologijos sąvokos, pirmasis pateikė patį poetiškiausią jos apibrėžimą.

ĮVADAS. Žmogus nuo pirmųjų žingsnių daro įtaką gyvenamajai aplinkai. Praeityje dėl nedidelio gyventojų skaičiaus ir menkų techninių galimybių žmogaus daroma įtaka aplinkai nesukeldavo didelių ekologinių problemų. Gal todėl ir dabartinis ekologijos terminas pirmą kartą buvo pavartotas tik 1893 m.<sup>1</sup> Jis kilęs iš graikų kalbos žodžio „oikos“, reiškiančio buveinę, namus. Ekologija, gimusi kaip biologijos mokslo šaka, šiandien virto taikomųjų tyrimų ir net politinės veiklos sritimi<sup>2</sup>. Ekologijos samprata išsiplėtė ir susipynė su aplinkotvarka, aplinkosauga bei kitomis žmonių praktinės veiklos sąvokomis. Vadovaujantis tausojamąsios plėtros principais mokomasi derinti aplinkosauginę veiklą su atskirų ūkio šakų plėtra, visuomenės poreikių tenkinimu optimaliu būdu, kai laimi ir aplinka, ir visuomenė. Mūsų šalyje visuomenės supratimas apie tausojamąją plėtrą, aplinkosauginis išprusimas, atsakomybės bei pareigų suvokimas dar gana menkas, dažnai veda į populizmą ar ūkinės veiklos draudimą<sup>3</sup>.

Viena iš lengviausiai visuomenei suprantamų taikomosios ekologijos praktinės veiklos sąvokų yra miškų išsaugojimas ir gausinimas. Sunkiai suprantamos ir vertinamos tokios labai svarbios miškų funkcijos: esteti-

---

<sup>1</sup> Ekologija. *Žvilgsnis į pasaulį*, Vilnius, 1999, p. 7.

<sup>2</sup> M.Šalkauskas, E.Ramoškienė, *Ekologinės informacijos lygmenys. Tausojanti plėtra informacinėje visuomenėje. Tezės*, Vilnius, 2000, p. 22–23.

<sup>3</sup> M.Žalakevičius, Tausojančios plėtros principas Lietuvoje biologinės įvairovės apsaugoje, ten pat, p. 58–59.

nės, rekreacinės, biologinės įvairovės išsaugojimo ir pan. Miškai mūsų šalyje dabar užima apie 30% teritorijos. Jie ne tik saugo mūsų krašto gamtinę aplinką, palaiko ekologinį šalies tvarumą, bet yra ir pagrindinis mūsų valstybės atsikuriantis išteklius, reikšmingas krašto ekonomikai. Lietuvoje kasmet iškertama po 5–6 milijonus m<sup>3</sup> medienos, o medienos ir jos gaminių eksportas sudaro 8–9% viso eksporto<sup>4</sup>. Tolesnis krašto miškingumo didinimas, apželdinant mišku blogos ūkinės vertės, netinkamus žemės ūkiui žemės plotus, sietinas ne vien tik su geresne krašto ekologine būkle, bet ir su galimais padariniais, kuriuos būtų galima suskirstyti į ekonominius, socialinius, demografinius ir kultūrinius. Manoma, kas ne visi jie darys teigiamą įtaką krašto tausojamajai plėtrai<sup>5</sup>. Todėl Lietuvos miškingumo didinimo programa, kuriai pritaria atskiros žinybos ir ministerijos bei užsienio specialistai, yra daug sudėtingesnė, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio.

Žmogaus pastangos saugoti gamtą, plėsti miškų plotus turi labai ilgą istoriją. Teofrastas (372–287 m. pr. Kr.) 300 m. pr. Kr. parašė knygą apie miško medžius, Vergilijus (70–19 m. pr. m. e.) suformulavo kai kuriuos miškų auginimo nuostatus, Plinijus Vyresnysis (23–70 m.) laikė mišką didžiausia Dievo dovana žmogui. Vincentas Bellocensis XIII a. miškininkystės veikaluose mini jau apie 300 autorių<sup>6</sup>.

*Darbo tikslas ir metodai.* Remiantis istoriniais ir monografiniais šaltiniais, įvertinti to laikotarpio (XIX a.) šalies žemėveikslių kaitą, Anykščių šilo istorinį likimą ir jo padarytą įtaką poetui. Nagrinėjant poemos „Anykščių šilelio“ tekstus, pateikti samprotavimus apie skambia aukštaitiška tarpe pateiktą (nors tiesiogiai nepavartotą) labai poetišką ekologijos sampratą poemoje.

EPOCHA. Lietuvoje pirmieji mokslo darbai apie miškus, jų botaninius tyrimus sietini su Ž.Žilibero, S.Jundzilo, A.Pabrėžos vardais ir siekia XVIII a. pabaigą<sup>7</sup>.

Poemoje „Anykščių šilelis“ perteiktas XIX a. viduryje kraštą apėmęs masinis girių naikinimas. Prof. P.Matulionis (1930), remdamasis istorinių žinių nuotrupomis, intuicija, lygindamas mūsų šalį su kaimyniniais kraštais, sudarė žemėveikslių kitimo diagramą nuo 1000 iki 1900 metų (dabartiniai mokslininkai ją pratęsė iki 2000 m.). Galima diskutuoti dėl Lietuvos miškingumo XI–XVI a. (manoma, kad jis buvo gerokai didesnis),

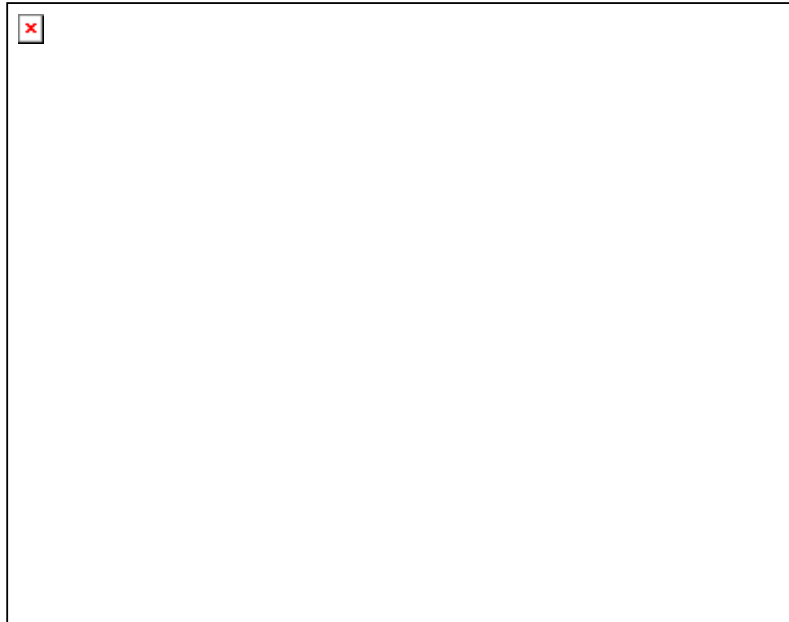
<sup>4</sup> R.Ozolinčius, Lietuvos miškingumo didinimas krašto tausojančios plėtros požiūriu, ten pat, p. 59–60.

<sup>5</sup> Ten pat, p. 60.

<sup>6</sup> *Miškininkystė*, Vilnius, 1979, p. 5–6.

<sup>7</sup> Ten pat, p. 9.

tačiau P. Matulionio pateikti XVIII–XIX a. miškingumo rodikliai dabarties mokslininkams atrodo realūs<sup>8</sup>.



Antano Baranausko poemoje „Anykščių šilelis“ apdainuotas miškas toks, koks 1811 m. užfiksuotas Anykščių inventoriuose. To meto matavimais jo plotas siekė 4 valakus ir 16 margų. 1845 m. Anykščių šilas buvo suvalstybintas ir kučmeistris jį kone veltui išpardavė. 1852 m. poetas, parvykęs atostogų, dėl atimto beržyno surašė anykštėnų skundą, kurį jie patys nuvežė į Kauną. Poeto minimas tikrai egzistavusio šilelio naikinimas prasidėjo iš didelio vargo. Tai, kas protėviams buvo šventa, ainiams tapo tik pajamų šaltiniu girtavimui, o ne apsiginti nuo bado. Jauną poetą labai žeidė ir miško naikinimas, ir gimtosios kalbos niekinimas, nuovokos apie egzistavimo šiame pasaulyje prasmę neturėjimas. Ir šis susitvenkęs skausmas išsiliejo giesme....

Nerimas dėl miško naikinimo, matyt, atsirado tada, kai žmogus, sunaikinęs mišką, suprato jo svarbą ir ėmėsi jo atkūrimo, nes

*...ūžė, braškėjo medžiai nuo vėjo  
Ten, kur lietuviai gyveno...  
...Mat lietuvio dūšios  
Plikuos plotuos, be miško, lyg tartum apkursta,  
Tartum džiūsta nuo saulės ir palengva skursta...*

<sup>8</sup> Ekologinis miško vaidmuo, Kaunas, 2000, p. 111–112.

BE MIŠKO DVASIA SKURSTA. Kaip minėta, miškų kirtimas, prasidėjęs karų ir marų metais, ilgainiui tapo pasipelnymo šaltiniu. Senosios kartos, vaitodamos, dūšaudamos „truputį praskynę, o proanūkiai jau be jokios gėdos naikinę šilelį... ir tik vėliau suskatę sustojo ir pradėjo vėl auklėti šilelį“, „nelaužė nei mažiausio žabo“. Taigi miškas, kurio vardas – Anykščių šilelis, apdainuotas poeto A.Baranausko, amžiais atsikuriantis, veik nesunaikinamas. Tik reikia laiku sustoti, pamąstyti apie žemėveikslius – nepaversti miško dirbamu lauku, t.y. suvokti naikinimo ribą.

„Poetas surado žodžių ir vaizdų, rodos, nenusakomai dvasinei būsenai atkurti. Tai ne tik žodžiams nepaklūstanti, bet ir paties žmogaus viduje nesuvokiama dvasios pilnatvė“<sup>9</sup>. Šiandien drįsčiau pavadinti tai šauksmu į dvasinę ekologiją.

O kaip pažadinti sąmonę; juk poeto aprašoma visuomenė yra vartotojiška: „keturiasdešimt vežimų pardavę, džiaugdavęsi ant dienos muštinių gavę...“ Ir čia poetas visa savo jaunatviška pajauta, kelerius metus kaupta kūrybine galia (baigė rašyti „Anykščių šilelį“ 1859 m.), lenktyniaudamas su Adomu Mickevičiumi, puikiai sustyguoja niekinama lietuvių kalba poemą, tokią kiekvienam artimą ir suprantamą apie gamtos trapumą ir pažeidžiamumą. Poetas apeliuoja į žmogaus dvasingumą, pasitelkdamas gamtos sudvasinimo motyvus. Tarsi praveria langą į slėpiną girią, kviesdamas įsiklausyti, pamąstyti tyloje, pajusti dvasios pakylėjimą:

*Vidunaktyj teip tyku, – kad girdi, kaip jaunas  
Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;  
Girdi, kaip šakos šnibžda medžių kalba šventa,  
Kaip žvaigždėlės plevena, gaili rasa krinta.  
Dėl to ir širdij visos pajautos nutilsta,  
Ramum tykumu, malda dūšia dangun kilsta.*

Poetas budina dvasią, palikęs žemiškus rūpesčius, viliasi suteiksiąs stiprybės žmogui, pajutusiam gamtos didybės slėpinius, nuo kurių „dūšia dangun kilsta“.

Poetui giria – tai namai, šiuolaikiškai – buveinė. Todėl girios augalų ir grybų pavadinimai tiesiog labai artimi, atrodo lyg atkeliavę iš aukštaičio sodybos: „voveruškų leikelės, paliepių torielkos“, o baravykas – tai „bliūdas palivotas“. Tiesiog eik į mišką ir grybauk, nes kazlėkai auga pakrūmėm, lepšės – kur drėgna tarp alksnyno, voveruškų ieškok, kur sausiau, nes jos „iš po samanų marškos sarmatlyvai kyši“, šalpjonai tarp stuobrių dygsta iš skiedryno, o rudenį iš gruodo išauga žaliuokės... Gry-

<sup>9</sup> R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas. Rinktinė*, Vilnius, p. 7.



bautojo pradžiamokslis. Aprašydamas grybus poetas priartėja ir prie ekologijos moksle vadinamos maisto medžiagų apykaitos grandinės:

*...patys savaimė suglebę supūsta, –  
Iš jų trąšos želmenim aplinkon išplūsta.*

O medžių gražumas, „berželiai kaip meldai“, „ėgliai kaip kvietkai“, „putinai krauju varva“, slėpingos pavėnės, liulančios paversmės, ieva, gluosna, blendis, grūšia, didelė ir tarytum gyva liekna sedulėlė... Visi jie gyvi, gražūs, jauni, liekni, gryni ir todėl labai lengvai pažeidžiami. Galvok eidamas į girią, neįsivaizduojant, kad čia ir tavo buveinė, neįsivaizduojant, kad čia ir tavo miestas, neįsivaizduojant, kad čia ir tavo pūstynė.

Poetas tiki žmogaus dvasios taurumu. R.Mikšytės žodžiais: „Baranauskas pirmasis lietuvių poezijoje prabilo apie liaudies žmogų, jo dvasinį taurumą“<sup>10</sup>. Su pasididžiavimu kalba apie žmogui iš prigimties svetimą naikinimą, alinimą bruožą: durys ne iš lentų, o pintos buvę, laužus kūrė tik iš sausulių, nekirtę jaunu, sveikų, nebent patys buvo savaimė išvirtę. Įgimta ekologija.

Poeto žmogus ne tik gali suvokti, pajusti, išgyventi gamtos trapumą, grožį, bet ir liaudiškai, su taikliais palyginimais tai nusakyti...

IŠVADA. Poetas, vartodamas liaudžiai labiausiai suprantamus vaizdinius, parodė ne tik gamtos grožį ir jos niokojimą, bet ir visa tai susiejo su žmogaus dvasios didybe ir silpnybe. Pateikė tarytum šilo bangavimą nuo vėjo, kvapų sklaidimą, žvaigždžių plevėnimą, rasos kritimą, lyg žmogaus verksmą. Ir kad tai, kas Apvaizdos sukurtą, mums, prastiems žmoneliams, turėtų būti tik žiūrėt patogu. Ir kad reikia išmokti tai daryti, pajusti. O tai jau dvasinė ekologija.

#### THE CONCEPTION OF ECOLOGY ACCORDING TO „THE FOREST OF ANYKŠČIAI“ BY ANTANAS BARANAUSKAS

Vanda Žekonienė

#### Summary

Based on historical and monographic sources the author describes the changes in landed property resources from the year 1000 until 2000. She speaks in detail about the fate of the Anykščiai Forest and what influence it had on the poet.

<sup>10</sup> R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Kaunas, 1972, p. 30–31.

She quotes the lines from the poem „The Forest of Anykščiai“ by Antanas Baranauskas, in which the poet with creative youthful energy and creative power presents an as yet unsurpassed description of the spiritual condition of a person in the background of a fragile and easily injured nature inviting one to contemplate in silence and be spiritually uplifted.

In the poem „The Forest of Anykščiai“ the poet Baranauskas without using the concept of ecology was the first to give its most poetical expression.

DR. KAZIMIERAS GARŠVA

Lietuvių kalbos institutas

## MŪŠOS KRAŠTO NEKIRČIUOTI BALSIAI NUO A.BARANAUSKO IKI ŠIŲ DIENŲ

Straipsnyje aptariama Mūšos krašto tarmė, kurią A.Baranauskas vadino antraisiais rytiečiais, o A.Girdenis, Z.Zinkevičius – šiaurės panevėžiškiais. Naujoji tarmių klasifikacija yra patobulintas A.Baranausko klasifikacijos variantas. Šiame straipsnyje daugiausia remiamasi A.Baranausko tekstais; jie yra seniausias ir gana tikslus rašytinis tarmės šaltinis.

A.Baranausko laikais tarmė buvo išsidėsčiusi abipus dabartinės Lietuvos–Latvijos sienos ir tada visiškai nesiskyrė (priklausė ir tam pačiam administraciniam vienetui). Už dabartinės Lietuvos sienos dabar atsidadė Brunavos, Budbergos parapijos ir Kriukų, Žeimelio, Smilgių, Nemunėlio Radviliškio ir kitų parapijų šiaurinės dalys. Per 120 metų šiaurės panevėžiškių (antrųjų rytiečių) paplatintų ir nepaplatintų nekirčiuotų balsių *i, u* fakultatyvus vartojimas iš esmės nesikeitė, o buvę trumpieji balsiai žodžių galūnėse dažniausiai visai iškritę ir vietoję jų nebetariamas joks „murmamasis balsis“.

A.BARANAUSKO KALBINIAI DARBAI. 1867–1884 m. A.Baranauskas profesoriavo Kauno kunigų seminarijoje. Tada iš klierikų surinko jų šnektų tekstų, stengdamasis apimti daugelį Lietuvos parapijų, ir siuntė vokiečių kalbininkui Hugo Vėberui. Tuos tekstus 1920–1922 m. išspausdino kitas Vokietijos kalbininkas Francas Špechtas, pavadindamas „Lietuvių kalbos tarmės, surinktos A.Baranausko“<sup>1</sup>.

Čia šiaurės panevėžiškių tekstai pateikti iš 12 parapijų: Rozalimo, Pašvitinio, Vaškų (buv. Konstantinavo), Klovainių, Pakruojo, Šeduvos, Linkavos, Kriukų, Joniškėlio, Pasvalio, Pušaloto ir Pumpėnų. Tuos tekstus užrašė 23 seminarijos auklėtiniai. Dviejų pakraštinių parapijų (Kriukų ir Pašvitinio) tekstai pateikti ir „pirmųjų rytiečių“, t.y. šiauliškių, tarmės dalyje. Per šias parapijas eina panevėžiškių ir šiauliškių tarmių riba (gaila, kad A.Baranausko tekstyne nenurodytos tikslesnės užrašymo vietos – kaimai).

Dvylikos klierikų vardų trumposios galūnės išlaikytos (*Antanas, Jurgis, Kazimiaras, Martynas, Piatras, Pranciškus, Vytautas* ir t. t.), o 16 – jau re-

<sup>1</sup>F.Specht. *Litauische Mundarten gesammelt von A.Baranowski*, 1-2, Leipzig, 1920, p. 1922.

dukuotos – *Antans / Ontans, Jons, Juozaps, Kazimiars, Mykols, Stanislovs, Vencents*). Tuo metu vyko intensyvi tarmės trumpųjų balsių redukcija ir tie užrašymai atspindi tikrą šnektų raidą. Tik aštuonių klierikų (galbūt šlėktų) pavardžių galūnės rašomos nelietuviškai: *Augustowski, Misiewicz, Radziwił, Wołonczewski* ir t. t.

1882 m. A.Baranauskas su A.Vėberiu išspausdino „Lietuvių rytiečių tekstus“<sup>2</sup>, pabaigoje pridėdamas kupiškėniškai ir bendrine kalba parašytą „Anykščių šilelį“. Autorių nuomone, pusilgiai balsiai tarmėse buvę iš seno: trumpuosius balsius sudaro viena mora, pusilgius – dvi moros, ilgusius balsius – trys moros. Visuose žodžiuose būna viena priegaidė, o skiriasi pagal tai, kuri mora pabrėžiama.

1898 m. Peterburge išspausdintos A.Baranausko „Pastabos apie lietuvių kalbą ir žodyną“<sup>3</sup>. Čia apibūdinama lietuvių kalbos reikšmė indoeuropiečių lyginamajai kalbotyrai, lietuvių kalbos žodyno, fonetikos ypatybės, pateikiamas tarmių skirstymas. Plačiau A.Baranausko kalbiniai darbai jau yra aptarti<sup>4</sup>.

KITI ŠALTINIAI. Darbe daugiausia remiamasi Linkuvos<sup>5</sup> apylinkių (maždaug 9 km spinduliu apie Linkuvą) tarme. Aš pats esu kilęs iš to miestelio. Dauguma audicinių eksperimentų atlikta dar 1973 m. Linkuvos vidurinėje mokykloje. 1972 ir 1973 m. pavasarį į maždaug 5000 m ilgio magnetofono juostą 19 ir 4,8 cm/s greičiu įrašyti tekstai (tinkami ir etnografijai, tautosakai) iš 60 žmonių (Kriukai, Linkuva, Mikniūnai, Lygumai, Klovainiai, Grūžiai, Vaškai, Lauksodis, Pašvitinys). Naudojamosi A.Baranausko „Lietuvių kalbos tarmių“<sup>6</sup> ir Lietuvių kalbos instituto tarmių tekstais bei aprašais. Svarbesni dalykai tikrinti su 22 Vilniaus universiteto studentais iš įvairių tarmės vietovių.

SKIRIAMOSIOS TARMĖS YPATYBĖS. Tvirtapradžiai *ám, án* pasitaiko rečiau, o kitokių didesnių fonetinių skirtumų tarp šiaurinių pantininkų ir pontininkų nepastebėta. Todėl būtų teisingiau pagal tradiciją juos skirti nuo kitų šnektų. Skiriamosiomis šiaurės panevėžiškių (Mūšos upyno) tarmės ypatybėmis reikėtų laikyti šias:

<sup>2</sup> A.Baranowski, H.Weber, *Ostlitauische Texte*, Weimar, 1882.

<sup>3</sup> А. Барановский, *Заметки о литовском языке и словаре*, Санктпетербург, 1898.

<sup>4</sup> A.Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija*, t. 1, Vilnius, 1979, p. 166–171; Z.Zinkevičius, Antanas Baranauskas kalbininkas, *Literatūra ir kalba*, t. 19, 1986; R.Vencutė, Antano Baranausko kalbinių pažiūrų ištakos, *Ženklas ir prasmė*, Vilnius, 1986; A.Salys, *Raštai*, t. 3, Roma, 1985, p. 115–120.

<sup>5</sup> Vietiniai žmonės miestelį nuo seno vadina tik Linkava ir taip oficialiai reikėtų rašyti.

<sup>6</sup> *Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija)*, Vilnius, 1970.

1) Balsių *i, u* platinimą penkiose pozicijose bei *ę, q* ir tvirtagališkai kirčiuotų *am, an, em, en* vertimą *ė, o* ir *om., on., ėm., ėn..*

2) Trumpųjų galūnės balsių redukavimą.

3) Vadinamąjį visuotinį kirčio atitraukimą.

Tada rytinė tarmės siena maždaug sutaptų su „Lietuvių kalbos atlasė“ žymima puntininkų riba, nors gal dar įeitų pakraštys iki Mūšos (Nemajūnai, Saločiai, Pasvalys), visada atitraukiantis kirtį, dažniausiai vienodai su pontininkais verčiantis trumpuosius galūnės balsius bei *i, u*, nekirčiuotus *ę, q, em, en, am, an*. Tarmės pasienyje ir ypač toliau už jos ribų kai kuriose pozicijose nedėsningai nebeatitraukiamas kirtis, daugelyje formų išlaikomi trumpieji galūnės balsiai. Balsius *i, u* platina tik vakariniai tarmės kaimynai, ir šis plotas gal visais atvejais sutaptų su šiauriniais vidurio aukštaičiais, kurie taip pat platina balsius *i, u*.

1. Negalūniniai nekirčiuoti *i, u*.

Tarmėje kirčiuoti ilgieji balsiai *i, u* visada išlieka, o trumpieji išlieka tik kirčiuoti pagrindiniu kirčiu (išskyrus galinį skiemenį).

Dėl nekirčiuotų balsių *i, u* iki šiol buvo trys nuomonės. Nuo seno dažniausiai teigiama (ar taip transkribuojama), kad tarmėje visi šie balsiai nekirčiuoti suplakami tik į *ė* ir *o*<sup>7</sup>. Kiti kalbininkai mano, kad *ė* ir *o* atitinka tik nekirčiuoti balsiai *ė, ie* ir *o, uo*, bet balsiai *i, u* prieškirtiniame (arba ir negaliniame pokirtiniame skiemenyje), kilę vien tik iš ilgųjų ar iš trumpųjų balsių, dvigarsiuose *il, im, in, ir* retkarčiais daug kur ar visur išlieka nepaplatinti. Gal tik prieš dešimtmetį atsirado dar viena nuomonė, priešinga pirmajai: išskyrus galinę pokirtinę poziciją, visose kitose nekirčiuotose pozicijose vietoj visų aukštutinės ir vidurinės eilės pakilimo balsių tarmėje yra tik *i* bei *u*.

Trumpieji balsiai *i, u* tarmėje platinami šiose pozicijose:

1) Kirčiuoti pagrindiniu ir atitrauktiniu kirčiu galiniame skiemenyje: *matìs~matìs* „matys“, *tò* „tù“, *liòg* „ligà“, *plòt* „plutà“<sup>8</sup>.

2) Pagrindiniu ir atitrauktiniu kirčiu tvirtagališkai kirčiuotame dvigarsyje *i, u* +*l, r, m, n*: *bēm̃pt'* „biñbti“, *kiořsk* „kiřsk“, *soñks* „sunkùs“.

3) Pokirtiniame galiniame (dažniausiai uždaramame) skiemenyje: *métès'* „métysiu, métysi“, *métios* „métys“, *aci.gol* „atsigula“, *grāžo* „grāžu“.

Bet kuriame prieškirtiniame ir negaliniame pokirtiniame skiemenyje (tiek uždaramame, tiek atvirame), bet kurioje pozicijoje (prieš bet kurį balsį,

<sup>7</sup> Literatūrą žr. K.Garšva, *Šiaurės vakarų panevėžiškių prozodija ir vokalizmas* (Diplominio darbo santrauka). Vilnius, 1973. p. 2–48.

<sup>8</sup> Balsiai *i, u* turėjo būti platinami dar prieš kirčio atitraukimą – kitaip jie būtų išlikę siauri, kaip ir kirčiuoti pagrindiniu kirčiu. XVI a. raštų (pačių pirmųjų) tikriniai vardai rodo, kad jau tada balsiai *i, u* galėjo būti platinami.

tiek absoliutinėje, tiek neabsoliutinėje žodžio pradžioje, nepriklausomai nuo intonacijos) didžiojoje tarmės dalyje balsiai *i, u* net tame pačiame žodyje to paties žmogaus gali būti ir paplatinti, ir nepaplatinti. Balsiai *i, u* čia niekada nebuvo platinami, nes visų jų neplatino ir seniausi beraščiai žmonės.

Tokia įvairovė bus atsiradusi ne dėl tiesioginio substrato poveikio (susimaišius balsius platinančioms ir neplatinančioms žmonių grupėms), bet dėl nedėsningos analogijos su kirčiuota pozicija, kur balsiai *i, u* taip pat gali būti ir platinami, ir neplatinami, plg. *kì.ts* „kìtas“, *kèt'* „kìtì“ – *kìtóks/kètòks* „kìtóks“.

Tekstuose balsiai *i, u* kiek mažiau plėtėja prieš aukštutinio pakilimo balsius ir absoliutinėje žodžio pradžioje; balsis *u* platinamas dažniau už balsį *i*. Tarmės tyrinėtojai manė nekirčiuotus šiuos balsius esant vien tik vidutinio pakilimo arba tik siaurus (J.Gerulis ir A.Baranausko tekstų nepaplatintus balsius *i, u* ištaisė dėl to, kad rėmėsi keliais ar tik vienu pavyzdžiu; platinimą galiniame skiemenyje apibendrindavo ir kitiems nekirčiuotiems asmenims). Veikiami bendrinės kalbos čia šių balsių neplatina sakė daugelis studentų iš įvairių tarmės vietų. Iš 139 Linkuvos ir Pašvitinio moksleivių žodžius su paplatintais prieškirtiniais *i, u* užrašė tik 5, nors ir jaunimas šiuos balsius platina dažniau.

1 lentelė. Nepaplatintų ir paplatintų *i, u* skaičius prieškirtiniuose skiemenyse A.Baranausko tekstuose ir „Lietuvių kalbos tarmių“ chrestomatijoje.

A.Baranausko tekstai				„Lietuvių kalbos tarmės“												
Abs. ž. pr.		Neabs. ž. pr.				Abs. ž. pr.		Neabs. ž. pr.								
II sk.	I sk.	II sk.	I sk.	II sk.	I sk.	II sk.	I sk.	II sk.	I sk.	II sk.	I sk.					
Balsiai		i	è	i	È	i	è	i	È	i	è	i	è	t. b.		
<i>i</i>		2	-	17	4	7	-	5	-	2	-	15	3	i		
		3	3	21	12	3	-	9	-	-	2	28	3	è		
		1	2	10	8	3	-	16	3	4	2	27	1	e		
		20	8	18	4	10	-	17	-	7	-	27	3	u		
		4	1	28	17	2	-	6	-	1	-	20	3	o		
II sk.		I sk.		14	8	31	29	8	-	14	4	15	6	15	10	a
u	o	u	o	u	o	u	o	u	o	u	o	u	o	u	o	
6	3	12	4	4	2	10	23	-	-	8	4	16	-	34	3	i
1	-	4	2	1	-	11	16	3	-	2	2	-	1	24	7	è
-	1	-	2	-	1	-	1	-	-	7	2	3	-	17	7	e
4	2		5	-	2	2	8	-	-	3	-	2	-	11	1	u
-	-	4	-	-	1	8	15	-	-	1	-	-	1	17	5	o
7	2	7	1	2	6	10	17	4	-	5	1	10	-	20	10	a

2 lentelė. Bendras paplatintų ir nepaplatintų balsių *i, u* skaičius priešskirtiniame skiemenyje

Balsiai	A.B.		LKT		Autoriaus tekstas	
	%	n	%	n	%	N
Abs. ž. pr.	100%	visi	93,7%	112	36%	532
Neabs. ž. pr.	64,4%	264	86%	179		
Abs. ž. pr.	74,6%	51	75%	44	40%	271
Neabs. ž. pr.	35%	142	76%	189		

3 lentelė. Priešskirtiniame skiemenyje nepaplatintų ir paplatintų balsių *i, u* skaičius autoriaus tekstuose

	i	ė	u	o
Kriukai	16	9	10	12
Moniūnai	7	18	7	7
Pikčiūnai	10	5	7	6
Klovainiai	18	26	11	19
Vaškai	7	14	4	21
Nemeikšiūnai	14	35	9	25
Linkuva	49	64	18	33
Laiškoniai	6	5	4	7
Megučioniai	28	45	21	20
Blėkoniai	6	14	8	8
Šikšniai	3	10	4	6

Naujas tyrinėjimas patvirtino, kad šiaurės panevėžiškių nekirčiuoti siauri ir paplatinti balsiai *i, u* yra fakultatyviniai variantai (nuo jų siaurumo ar platėjimo žodžio reikšmė nesikeičia)<sup>9</sup>. Tekstuose paplatėję variantai pasitaiko maždaug du tris kartus dažniau. Greta esantys garsai šių balsių vartojimo dažnumui lemiamos reikšmės neturi, nors vis dėlto dažniausiai aukšutinio pakilimo balsiai platėja vienskiemeniuose žodžiuose (Pakruojo apylinkių tekstų pavyzdžiuose), prieš neaukšutinio pakilimo balsius, prieš kietuosius priebalsius, pokirtiniuose skiemenyse. Mažiausiai šie balsiai platėja prieš tos pačios kokybės aukšutinio pakilimo balsius, prieš minkštuosius priebalsius.

Abejonę kelia tik išvada, jog balsių *i, u* ir paplatintų trumpųjų *ė, o* variantų ištakų reikia ieškoti ne tarmės kalbinėje sistemoje, o tarmiškai kalbančio individo socialekte. Šią prielaidą griauna kelios aplinkybės: šis „socialektas“ iš tikrųjų nėra socialektas, nes jį lemia tarmė, o ne jos socialinis sluoksnis (balsius *i, u* platino ir platina visi tarmės socialiniai sluoks-

<sup>9</sup> G. Kačiuškienė, Nekirčiuotų *i/u* ir *ė/o* vartojimas Joniškėlio ir Pakruojo apylinkių rišliuose tekstuose, *Baltų filologija*, t. IX, Riga, 2000, p. 25–29.

niai – ūkininkai, darbininkai, inteligentai ir t. t.); tai lėmė žiemgalių kalbos substratas, galbūt ir kaimynystė su žemaičių tarme. Ši ypatybė nėra ryški ir skirtingi tyrinėtojai, auditoriai, tekstų šifruotojai nevienodai ją suvokia ir užrašo.

## 2. Nekirčiuoti žodžio galo balsiai.

Nekirčiuotame žodžio gale buvę trumpieji balsiai *i, e, u, a* kiekybiškai ir kokybiškai redukuojami, pvz., *já·ut's'* „jautis“, *já·ut'* „jautį“. Kai kurios garsų ypatybės rodytų, jog vietoj šių balsių yra mažai tegirdimi „murma-mieji balsiai“ (po minkšto priebalsio – priešakinės eilės, po kieto – užpakalinės eilės):

1) Skardieji priebalsiai prieš priebalsį *s* nesuduslėja: *vàg's'* „vagis“, *grú·ds* „grūdus“.

2) Žodžio gale priebalsis *s* bei *s, š, ž* nesusilieja: *v'òrš's* „viršus“, *gràžš* „gražus“, *saūss* „saūsas“.

3) Priebalsių samplaikos *d, t + s* neverčiamos afrikatomis: *miàds* „medūs“, *rāts* „rātas“ (bet *dešėm'c's'* „dešimtis“).

4) Susidūrus balsiui ir priebalsiams *l, m, n, r, v, j* nesusidaro antrinis dvigarsis, pvz., *didelēm'* „dideliamė“.

Po ilgesnio skiemens (pailginto po jo redukuoto balsio) einantis priebalsis taip pat ilgesnis ir stipresnis.

Redukavus galūnes, balsiai, žodžio gale susidūrę su prieš juos esančiais priebalsiais, sonantais *l, r, m, n, v*, virto skiemeniniais; vėliau tarp minkštųjų priebalsių pradėtas išsprauti priešakinės eilės balsis, o tarp kietųjų priebalsių bei tarp kietojo ir minkštojo priebalsio – užpakalinės eilės balsis. Rytiniame tarmės pakraštyje (Saločiai), ploto viduryje (Vaškai) ir vakaruose (Pašvitinys) kai kuriose vietose tarp kietųjų priebalsių įterpiamas balsis, panašus į *o*, pvz., *àgols* „eglės“.

A.Baranausko tarmių tekstuose yra daug žodžių su galūnėmis iš šiaurės panevėžiškių vietų, kur dabar beveik jų nebėra. Taigi XIX a. tarmė turėjo dar daug galūnės trumpųjų balsių liekanų (tarmės pakraščiuose ir dabar jų nemaža). Kai buvo atitraukiamas kirtis, siaurinami dvigarsiai *em, en, am, an*, galūnės balsiai nebuvo redukuoti ir sudarė atskirą skiemenį (atitrauktinis kirtis visada būna antrajame dvigarsio dėmenyje).

Pirmiausia, matyt, buvo redukuoti tik neturėję kirčio galūnės balsiai. Prieš balsių redukavimą visi galūnės balsiai po minkšto priebalsio buvo išvirtę į vieną balsį: toks virtimas išlikęs A.Baranausko tekstuose, dainose, tarmės pakraščiuose, pvz.: *vėlnis'* „vėlnias“, *karāli* „karalių“.



Žodžio galo priebalsis yra minkštas prieš redukuotą *i, e* ar supriešakėjusių balsių ir po priešakinės eilės balsių ar minkštųjų priebalsių (suminkštėjusių prieš redukuotą priešakinės eilės balsį), pvz.: *gàl'* „galiù, gali“, *kàr'vès'* „kàrvès“, *stāč's'* „stāčias“.

Po užpakalinės eilės balsių *a, o*, prieš redukuotus *i, e* priebalsis dažniausiai sukietinamas, plg. *išeĩnam* „išeĩname“. Priebalsiai po supriešakinto užpakalinės eilės balsio, priebalsiai *g, k* samplaikoje su kitais priebalsiais neminkštėja: *grāž'os* „grāžios“, *juōkt's'* „juōktis“.

Po priešakinės eilės balsių priebalsiai nesuminkštėjo tik po balsio *i* daiktavardžių dviskaitoje (*naktĩm* „naktĩms“, *naktĩmĩs*“, *jĩ.s, jĩ.n* „jĩs, jĩ“) ir po balsio *ė* veiksmazodžių būsimojo laiko III asmenyje, pvz., *sėdės*.

Kai kurių žodžių (dažniausiai vienskiemenių) galinis priebalsis, po kurio nėra nukritęs priešakinės eilės balsis, yra suminkštintas, matyt, dėl minkštumo apibendrinimo ar analogijos. Gretiminės formos su išlaikytais priebalsiais (išskyrus vienaskaitos vietininką) rodo, kad žodžio gale kai kur numetami ir priebalsiai: *dāba/ dabà/ dabàr* „dabar“, *laūka/ laūkan* „laukañ“, *Ø/ Ø·ra* „yrà“; *galvo* „galvoję“.

A.Baranausko tekstuose jokie „murmamieji balsiai“ nežymėti: arba žymėta aiškiai dar išlikusi balsio liekana, arba nieko nerašyta. Ypač įdomus Kriukų pavardės *Ambras*<sup>10</sup>, t. y. *Ambrāss* „Ambrāsas“ užrašymas. Jis rodo, kad dviejų priebalsių junginys dažniausiai išlaikytas (*baĩks's* „baĩgsis“, *mieliaus's* „mieliāusias“<sup>11</sup>, o kartais jau tada trumpintas.

APIBENDRINIMAS. Apie 1880 m. A.Baranausko terminologija antrųjų rytiečių (šiaurės panevėžiškių) nekirčiuoti balsiai *i, u* galėjo būti ir platinami, ir neplatinami, pavyzdžiui, *muzikonts / mozikonts*<sup>12</sup>. Buvę trumpieji galūnės balsiai nekirčiuoti išlikdavo arba visiškai iškrisdavo, plg. *d'āszimti / d'āszimt'* „dešimtĩ“ (tas pats pateikėjas ir užrašytojas). Dabar balsių *i, u* taip pat fakultatyviai tariami ir paplatinti variantai (dėl bendrinės kalbos įtakos jų kiek mažiau), o trumpieji galūnės balsiai nekirčiuoti išlieka labai retai (išskyrus tarmės pakraščius). Yra kilusi diskusija dėl redukuotų tarmės trumpųjų balsių interpretacijos: vietoj jų žymėti „murmamuosius“ ar nieko nežymėti.

Pirmiau buvo redukuoti neturėję kirčio galūnės balsiai, plg.: *laū.ks* „laūkas“, bet *šāka* „šakà“ (Norvaišiai, Mikniūnai, Lygumai). Prieš redukavimą visi galūnės balsiai po minkštojo priebalsio buvo išvirtę į vieną balsį *i*. Toks atitikmuo likęs A.Baranausko tekstuose, tarmės pakraščiuose, dainose, pvz.: *karā li* „karāliū“, *vėlnis* „vėlnias“.

<sup>10</sup> F.Specht, min. veik., p. 187.

<sup>11</sup> Ten pat, p. 144, 145.

<sup>12</sup> Ten pat, p. 125.

Žodžio galo priebalsiai yra minkšti prieš redukuotus balsius *i, e* ar supriešakėjusius *u, a (>i)* ir po priešakinės eilės balsių ar minkštųjų priebalsių: *gāl'* „galiù, gali“, *kár'vès'* „kárvės“. Išimtis – priebalsių pozicija po užpakalinės eilės balsių *a, o* ir po priešakinės eilės balsių *i, é* daugiskaitos naudininke, įnagininke (*naktím* „naktimis“), veiksmažodžių būsimąjo laiko II asmenyje (*sidēs* „sėdēs“).

Pagalbinės fonologinės priemonės interpretacija skiemenims su redukuotais galūnės balsiais galėtų būti kompromisinis sprendimas: čia šie nežymūs skirtumai tik potencialiai atlieka tam tikrą vaidmenį. Tai tarp įvairių nuomonių kalbininkų galėtų padėti pasiekti kompromisą.

„Murmamųjų“ balsių didesnėje šiaurės panevėžiškių tarmės dalyje dabar dažniausiai nėra. Tuos balsius reikėtų žymėti tik tada, kai jie iš tikrųjų ištariami.

#### SUTRUMPINIMAI

A.B. – A.Baranausko tarmių tekstai, žr. 1 išnašą.

Abs. ž. pr. – absoliutinė žodžio pradžia.

LKT – Lietuvių kalbos tarmės (chrestomatija), Vilnius, 1970.

n – pavyzdžių skaičius.

Neabs. ž. pr. – neabsoliutinė žodžio pradžia.

t. b. – tolimesnis (kito skiemens) balsis.

Sk. – skiemuo.

#### THE UNSTRESSED VOWELS OF THE DIALECT OF THE SECOND EASTERNERS FROM ANTANAS BARANAUSKAS UNTIL NOW

Kazimieras Garšva

#### Summary

Baranauskas called the people speaking the western dialect of Eastern Aukštaičiai the second easterners-the present North Panevėžiškiai. During the life of Baranauskas the dialect was used on both sides of the Lithuanian-Latvian border and did not have any differences. On the basis of dialect texts collected by Baranauskas and all other sources, we may conclude that during 120 years the use of unstressed vowels *i* and *u* (broadened and not broadened) has remained the same. The former short vowels at the end of a word were dropped and in their place no „murmuring vowel“ was pronounced.

DR. DALIA ČIOČYTĖ

Vilniaus universitetas

## DIEVAS IR TAUTA ANTANO BARANAUSKO POEMOSE

Vyskupo Antano Baranausko (1835–1902) poemose matyti intensyvi autoriaus pastanga struktūruoti ir aiškinti Lietuvos istoriją. Esminis klausimas, kurį poeto literatūrinė vaizduotė gvildena Dievo ir tautos santykiuose, yra teodicėjinis: kaip galima suprasti, pateisinti Dievą tautos kančių akivaizdoje. Literatūrinėse Lietuvos istorijos interpretacijose Baranauskas imituoja Biblijoje ir Tradicijoje glūdinčius mąstymo apie istoriją būdus: Lietuvos istorinis likimas suvokiamas kaip metafizinio teisingumo manifestacija, – iš dalies kaip atlygis už nusižengimus („Dievo rykštė“), tačiau labiausiai – kaip nekalti teisinio kentėjimai, susiję su dieviškojo įsiterpimo viltimi. Virtuozinis stilistinių registrų diapazonas, – nuo ekspresyvių įvaizdžių konkretybės iki subtilios metaforinių implikacijų poetikos bei gebėjimo sustabdyti meninį vaizdą tarpinėje užuominų plotmėje, – kuria įtaigią metafizinės galimybės nuorodą.

Turėtume įdėmiau pažvelgti į Dievo ir tautos santykio sampratą, matomą Antano Baranausko poemose. Teorines šios žiūros atramas sudaro literatūrinės idėjų istorijos problematika, literatūrą apibrėžiant kaip saviemonės formą, savitą mentaliteto istorijos aspektą.

Poemos „Anykščių šilelis“ (Anykščiai, 1858–1859) žmogus turi ir individualizuotos būties, ir tautinės bendruomenės bruožų. Pastarieji skleidžiasi folkloriniais miško interpretacijos aspektais, metonimija *lietuvis* („Dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino“<sup>1</sup>: čia *lietuvis* – ir individualizuotas „aš“, ir kiekvienas tautos narys), tiesioginiu bendruomeninio suvokėjo įvardijimu: „Ė mum, prastiem žmonelėm, tik žiūrėt patogų, / Kai juos [medžius. – D.Č.] dengia Apveizda žalių lapų stogu“ (p. 30). Šioje citatoje įdomus teksto „mes“ vaizdas, turintis ryškų demokratinį akcentą („mes – prasti žmonelės“)<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> A.Baranauskas, *Rinktinė*, Vilnius, 1994, p. 33.– Toliau cituojant A.Baranausko poemas, tekste nurodomas puslapis.

<sup>2</sup> Demokratinis matmuo ryškus ir „Anykščių šilelio“ autoriui virtuiziškai demonstruojant lietuvių kalbos poetines galimybes meninėse varžybose, kultūrų konkurencijos plotmėje, – žr. intertekstualų dialogą su A.Mickevičiaus „Ponu Tadu“ (1834), kai oponentas žaismingai įrašomas į tekstą („Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako“, p. 28–29). „Pono Tado“ grybų „servizas“ – bajoriškai rafinuotas: „įvairiaspalvio vyno“ taurės (ūmėdės), „liekni stikleliai“ (tauriabudės), „trapūs puodeliukai“ (baltikės), netgi

Cituotame fragmente („Ė mum, prastiem žmonelēm, tik žiūrēt patogu, / Kai juos dengia Apveizda žalių lapų stogu“) įdomi ir krikščioniškoji *Apveizdos* tema: čia Apvaizda nurodo ne tik Dievo globą, rūpinimąsi kūrinija, bet ir, metonimiškai, Apvaizda – tai Kūrėjas, rodantis paveikslus, į kuriuos malonu, „patogu žiūrēt“. Panašią peizažo, – kaip žmonėms Kūrėjo rodomo paveikslo, – sampratą matome ir ankstyvuosiuose A.Baranausko tekstuose: „Różne widoki na całym świecie / Najwyższy Stwórca sprawuje w lecie“ („Visame pasaulyje įvairių reginių / Aukščiausiasis Kūrėjas sukuria vasarą“)<sup>3</sup>.

Tad „Anykščių šilelio“ miškas – Dievo, kaip Kūrėjo, nuoroda. Poemos miškas yra palimos erdvė, kurioje lietuviai patiria „šventų pajautų“ ir įkvėpimo giesmei, tradicinei garbinamosios maldos formai. Nusakdamas transcendentinės ramybės patirtį, autorius savitai varijuoja biblinę *vėjo* metaforą („Vėjas pučia, kur nori; / jo ošimą girdi, / bet nežinai, iš kur ateina ir kurlink nueina. / Taip esti ir su kiekvienu, / kuris gimė iš Dvasios“, *Jn 3, 8*): „Ė tas visas ramumas po lietuvių dūšias, / Lyg lygumoj vėjelis po žoleles trąšias...“ (p. 33). *Žolė*, biblinė trapumo metafora („Žmogaus dienos yra panašios į žolę, – / jis žydi tartum laukų gėlė“, *Ps 103, 15*), pagal A.Baranausko poetinę interpretaciją yra „žolelė trąši“, – tai dvasios pilnatvė; panašią prasmę poemoje turi ir evangelinė *grūdo* metafora: „Dūšia kaip varpa pribrendus nulinko“. Miškas yra lietuvių sielos penas („lietuvių dūšios / Senais miškais penėtos“), bado ir maro metu miškas save aukoja žmonėms („Miškas žmonių pasgailęs, rasa apiverkęs, / Aukštas savo viršūnes debesin įmerkęs / Ir sušukęs: 'Broliukai, ginkitės nuo bado! palaiminta toj ranka, ką kirvį išrado!'“); girdime subtilią literatūrinę evangelinio artumo ir aukos užuominą.

Poemos miškas – tai ir tautos dvasinės/moralinės būsenos atitikmuo. Miškas ir tautos dvasia poemoje klesti tuomet, kai vykdo transcendentinę valią, o toji valia esanti tautos vienybė: „Gyvendami vienybėj, dievaičiams intikė“ (p. 35). Vienybės metaforą išreiškia susipynusių miško viršūnių vaizdas: „Visos buvę viršūnės vienybėn suspynę, / Kaip lietuvių širdys int vieną tėvynę“ (p. 34, 36); taip A.Baranauskas aiškina S.Daukanto (kaip žinoma, – antiunijinių pažiūrų istoriko) archetipinį mišką, daukantiškąją „stogo“, suausto iš medžių viršūnių, metaforą. Miško nykimas „Anykščių šilelyje“ gretinamas su tautos moralės smukimu; kirsdomas mišką, tautos kartos leidžiasi nuosmukio laiptais:

„pipirinė“ (kukurbezdalis; žr.: A.Mickevičius, *Ponas Tadas*, Vilnius, 1978, p. 88–89); „Anykščių šilelis“ šią servizo metaforiką su sodriu humoru nužemina: „leikelės“ (voveruškos), „torielkos“ (paliepės), „kupkeliai“ (kazlėkai) ir „baravykas, / Valig dainuškos žodžių – „grybų pulkaunykas“: / Platus, storas, paspūtęs, lyg tartum užklotas / Ant kieto, drūto koto bliūdas palivotas“.

<sup>3</sup> A.Baranauskas, *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1995, p. 22.

*Su ašarom pirmieji truputį praskynę,  
Vaitodami jų vaikai teip gynę tėvynę;  
Dūšaudami anūkai tuos miškus aikvoję,  
Proanūkiai vežimais miestelin vežioję;  
Po keturias dešimtis vežimų pardavę,  
Džiaugdavęsi, ant dienos po muštinį gavę.  
È tai vis dėl arielkos daugiausia išleidę:  
Visi buvę kaip žydų šeimyna pasleidę (p. 37–38).*

Juokaujamas priežodis apie žydų šeimyną čia kartu yra ir žaisminga biblinės tautos užuomina, kai tauta (izraelitai) čia tolsta nuo Dievo, čia vėl prie jo artėja. Lietuvių artėjimas (grįžimas) prie Dievo siejamas su miško „pasiilgimu“, kuris ženklina dvasinį atsigavimą, atgailą:

*Mat lietuvių dūšios,  
Senais miškais penėtos, viduj miško trąšios;  
Plikuos plotuos, be miško, lyg tartum apkursta,  
Tartum džiūsta nuo saulės ir palengvėl skursta.  
Nors jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta,  
Giesmėj mišką užgirdęs, be jo neberimsta.  
Senų miškai mylėta, tūlon giesmėn dėta:  
Mūsų tėvelių visos tos giesmės mokėta.  
Tai mat, miško pasilgę, auklėjo šilelį... (p. 38).*

Autorius formuoja skaitytojo lūkestį, kad miškas vėl bus atželdintas ir atsigaus „lietuvių dūšios“. Lūkestį tvirtina pakartojimai, aukščiausiojo laipsnio epitetai bei jų kontrastas:

*Ir, priugdę kaip meldo gražiausio pušyno,  
jaunas širdis ir dūšias vaikelių ramino.  
Ir saugojo kas diena kaip didžiausio labo:  
Ne tik medžio, – nelaužė nė mažiausio žabo.  
Džiaugės Anykščiai, džiaugės, in šilą žiūrėjo,  
Svetimuos miškuos malkų pirktų važinėjo (p. 38).*

Tačiau sulig šia eilute poetinis šilo atželdinimo vyksmas, įgavęs pagreitį, staiga nutraukiamas: „svetimi miškai“ yra ir „svetimos galybės“ užuomina, tekstuali „pranašystė“. Šis lūkesčio „nuvylimas“, netikėtumas sustiprina poemos pabaigos įtaigą: miškas neatželia, „dūšios“ neatsigau-na, nes išibrauna svetima galybė: „Toj pati galybė, ką miškus sugraužė, / Širdį, dūšią apgriuvo... ir giesmę nulaužė“. Tad esminė žala, kurią, anot poemos autoriaus, Rusijos okupacija XIX a. darė Lietuvai, – dvasinė.

Poema „Kelionė Petaburkan“ (Peterburgas, 1858–1859) sukomponuota kaip literatūrinis laiškas. Adresantas atvykęs į Peterburgą aukštųjų teologijos studijų (krikščioniška „gerojo ganytojo“ idilė akcentuoja tautinę studijų intenciją: „Par visą dieną grėbstyt sau šieną / Dėl Lietuvos avelių“, p. 45), – tačiau kelią iš Lietuvos į Rusiją laiško autorius suvokia kaip turintį tremties konotacijų. Tremtį nurodo *Žieminių Gudų, Cibirijos* įvaizdžiai. Poema iš tiesų yra ne tiek apie kelionę į Peterburgą, kiek apie iškeiliavimą iš Lietuvos. Būtent išvažiavimas detalai aprašomas, kuriant laiko lėtinimo išpūdį. Uždelsta naracija Utenos bei Zarasų epizoduose efektingai paryškina atsiveikinimo dramatiškumą ir emocinę subjekto reakciją į išvykimą: kartojamas likiminio atsiveikinimo su tėvyne motyvas: „Sudiev, Lietuva, man linksma buvo / Savo gyvent šalelėj, / Širdį man skaudžia, skaudžia ir griaudžia / Svetimojon važiuojant“ (intertekstualus epizodas; poetinę emociją ryškina kontrastingas „Anykščių šilelio“ motyvas „širdis neskaudžia, / Ė tik pilna pajautų labai ramiai griaudžia“) ir „Nu, Lietuva, nu, Dauguva, pasilikit sveikos“. Tad poema turi ir kelioninės meditacijos žanrinių bruožų, keliaujantysis interpretuoja kelią, jo ženklus. Kelio ženklai (pravažiuojamos vietovės, sutinkami žmonės...) perskaitomi kaip nurodantys Lietuvos istorinę skriaudą: taip aiškinama tradicinė krašto metonimija – upė (teka „plati Neva didžioja“ ir teka į ją „mūsų verksmo, prakaito ir kraujo“ vanduo); tautos istorijos dramatiškumą intensyvina sentimentalistinis „senobės“/dabarties kontrastas: poemos pasakojimo laikas siekia tuos amžius, kai Lietuva „po šiuos plotus viešpatavo ant giminės rusų“ (p. 50), kai „kitados Lietuva labai daug galėjo“ (p. 57).

Religinės paguodos, kurią patiria laiško adresantas, vaizdą poemos autorius kuria mąstomosios maldos epizodais. Jų pagrindą sudaro katalikiškos mąstymo apie istoriją schemas, t.y. istorijos išankstinės sampratos, kuriomis „matuojama“ konkreti praeities situacija. Pasitelkdamas šias schemas (kitai tariant, katalikiškai interpretuodamas istoriją), kūrinio autorius sieja šventąją ir tautos istorijas (t.y. tautos istoriją, kaip *pasaulio* istorijos aspektą, perskaito *šventojoje* istorijoje – laike besiskleidžiančiame Dievo gelbstimajame veikime) arba Katalikų Bažnyčios ir tautos istorijas. Pirmuoju atveju (gretinant šventąją ir tautos istorijas) Rusija suvokiama kaip „Dievo provą laužanti“ ir todėl sulauksianti teisingo atpildo; be to, ji Dievo planuose tampa botagu Lietuvai („Kad už griekus mumus Maskva pakorotų / Ir kad Dievo labiau žmonelės bijotų“, p. 60). Tad Dievas tautos atžvilgiu suvokiamas kaip tėviška išmintis: jis leidęs Lietuvos pavergtį ją „auklėdamas“ ir ateityje įkūnysiąs teisingumą. Antruoju atveju (gretinant Katalikų Bažnyčios ir tautos istorijas) Lietuva (išpažįstanti katalikų tikėjimą) alegoriškai regima plaukianti „eldijoje Petro“, o Rusija – tik pravoslaviškoj „atskaloj“, – tad pranašaujama, jog pražū-

sianti Rusija, ne Lietuva. Katalikų tikėjimas suvokiamas kaip tikrasis; Lietuva tikinti „tikrą Dievą“, todėl jos viešpatavimas kaimyninėse žemėse (ypač Bresto bažnytinė unija) buvęs pastarosioms palaimingas („Visi gudai ūmai po jos sparnais glaudės, / Kas atliko skyrium, tas nemažai griaudės“, p. 57; „Mūsų laisve visi draug su mum laimėjo“, p. 58). Stačiatikių „maskolių“ valdžia, atvirksčiai, reiškianti „vieron pražuvimą“: „Nuo Bažnyčios Šventos visi draug atskilo / Ir, lyg medžio šaka nuo liemenio kiršta, / Kabaldžiuoja žemyn, svyra, puola, virsta / Ir, nupuolus žemyn, žagaran sudžiūsta, / Ir sudžiūvus paskui trainelės' supūsta, / Nebeturi sulos, kai kelmo neturi, / Nebesprogsta daugiau ir dangun nebžiūri“ (p. 59), – įdomi ši literatūrinė sąsaja tarp baranauskiškos miško poetikos ir evangelinio palyginimo apie vynmedį ir šakeles. Raginama melstis, kad „prašvistų dėl Maskvos giedri vieron diena“ (p. 65). Ištikimybė katalikų tikėjimui laikoma pagrindiniu tautos išlikimo garantu; jį paryškina grasi kontrastinga vizija, kurioje lietuviai eina „blūdų keliūtėm su bedieviais“ ir išnyksta iš pasaulio (p. 63)<sup>4</sup>.

Tautos likimo apmąstymas Dievo akivaizdoje matyti ir meniniu požiūriu išskirtinėje penktojoje poemos giesmėje „Nu, Lietuva, nu, Daugava...“:

*Anei rašto, anei druko mum turėt neduoda:  
Tegul, sako, bus Lietuva ir tamsi, ir juoda!  
Kad tu, gude, nesulauktum, ne taip, kaip tu nori,  
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo priesakiai nedori!  
Silpna, trumpa savo valdžia Dievo prova laužai,  
Mygi, spaudi mūsų šalį, mūsų žmones gniaužai!  
Nori savo valdžios peiliu mums širdis supjaustyt,  
Nori savo ledu šaltu krūtines apkaustyt!  
Neintveiksi, sūnau šiauros: mūsų širdys tvirtos, –  
Seniai buvo išmėgintos, seniai keptos, virtos!  
/.../  
Ir be rašto, ir be druko Dievas loską duoda,  
Ir nors šiaura mokslais šviečia, Liet'va – tamsi, juoda,  
Pasbaigs giminių adyna, sutrupės pasaulė,  
Svieta šviesa bus aptemus, è tamsa – kaip saulė;  
Nupuls kalnai, è slėneliai įsikels aukštybėn, –  
Visos galybės eis dulkėn, silpnumas – galybėn!  
Drebėk ir tu, sūnau šiauros, krūvon susitraukęs, –  
Pats krisdamas pražuviman, mūsų neintraukęs! (p. 51)*

<sup>4</sup> Plačiau žr. D.Čiočytė, „Lietuvos istorijos samprata Antano Baranausko poemose“, *Literatūra*, t. 38(1), 2000, p. 114–121.

Poetinė mintis išpūdingai balansuoja tarp intelektualinės, moralinės ir metafizinės tamsos. Kai giesmės autorius apgailestauja, kad „šiaura mokslais šviečia, Liet' va – tamsi, juoda“, tai *tamsa* yra tai, kas gresia Lietuvai dėl okupacinių spaudos bei švietimo suvaržymų. Kai kalbama apie *tamsą*, kuri laikų pabaigoje, apokaliptinėje „trupančios pasaulės“ vizijoje, spindės kaip saulė, tai *tamsa* turi moralinį prasmės krūvį ir reiškia žemiško vargo metaforą, kentėjimus, kurie krikščionybės požiūriu yra išganingi. (Apie vargą, kaip išbandantį dorybę, tvirtinantį moralę ir tikėjimą, išpūdingai kalba barokiškas groteskas: „Neintveiksi, sūnau šiauros: mūsų širdys tvirtos, – / Seniai buvo išmėgintos, seniai keptos, virtos!“ – poetas su šiurpiu liaudišku humoru išverčia lenkišką idiomą „serce piecze“). Tryliktoje giesmėje tas pats išsiskleidęs *tamsos* motyvas nurodo nuodėmę, metafizinį nuosmukį/nuopuolį: „Tokia šiandien Maskvos šviesa kruvina ir juoda, / Bo ne drukas tikrą šviesą, è pats Dievas duoda“. Šioje giesmėje su mitologine tamsa susietas ir Rusijos nuskurdimas, pasakotojo aiškinamas LDK žlugimu: „Nèr čia rugiui juodžemelio, nei molio dėl kviečio; / Čia gal saulė motinėlė niekadod nešviečia, / Čia gal visados apniukę, visados aptemę: / Nèra šalies baltam sviete prieš Lietuvos žemę“ (p. 67). Penktojoje giesmėje lygiagrečiai svyruojama tarp *šviesos* kaip išsilavinimo ir tos *šviesos*, kuri krikščionybėje ženkliną „pasaulio“, Dievo priešybės, laikiną triumfą: „Svieto šviesa bus aptemus“. Dar subtilesnis svyravimas tarp empirinių Rusijos, suvokiamos kaip šiaurės kraštas, ženklų ir tarp jais užmenamo demoniškojo paveikslų. *Šiauros sūnus* giesmėje nurodo ir istorinį Lietuvos kaimyną, ir priartėja prie metafizinių blogio jėgų manifestacijos, tiesiogiai su ja nesutapdamas. *Šiauros sūnus*, besikėsinantis į širdis ir siekiantis „ledu apkaustyt krūtines“, yra susijęs ir su nuodėminga šviesa, kuri laikų pabaigoje aptemsianti, ir su dvasios tamsa. Tai paveikslas, turintis krikščionybėje modeliuojamo *šalčio ir tamsos kuniškaiščio* požymių (plg. ledą ir išalą Dantės pragaro žemiausiame rate); dešimtojoje poemos giesmėje tiesiogiai figūruoja „kuniškaištis nakties“ ir jo „tamsybės“. Apokaliptinė autoriaus vaizduotė *Dies irae* intonacijomis kuria „trupančios pasaulės“ viziją, kurioje, kaip biblinėse pasaulio pabaigos pranašystėse, pirmieji tampa paskutiniai, paskutiniai – pirmi („Nupuls kalnai, è slėneliai išikels aukštybèn, – / Visos galybės eis dulkèn, silpnumas – galybèn!“). Šioje apokalipsėje *Šiauros sūnus* „krinta pražuviman“, panašiai kaip Biblijoje krinta Šėtonas („Mačiau šėtoną, kaip žaibą krintantį iš dangaus“, *Lk 10, 18*). *Šiauros sūnus*, metafizinė A. Baranauško užuomina, netampa tiesioginiu Šėtono paveikslu, o meistriškai sulaiikoma tarpinėje metaforinių implikacijų erdvėje. Istorinė Lietuvos dalia „Keliuoneje Petaburkan“ suvokiama kaip metafizinio teisingumo manifestacija: iš dalies kaip atpildas už paklydimus, o labiausiai – kaip nekalti krikščionybės *teisiojo* kentėjimai, susiję su dieviško įsiterpimo viltimi.



Poema „Dievo rykštė ir malonė“ (Anykščiai, 1859), sumanyta kaip proginis kūrinys, apdainuojantis vyskupo M.Valančiaus blaivybės draugijų plitimą, šią pradinę intenciją yra plačiai pranokusi. Iš esmės poema yra įdomi Lietuvos istorijos interpretacija. Du epigrafai, dvi Senojo Testamento citatos, abi iš Pakartoto Įstatymo knygos, nurodo puolimo ir pakilimo taškus biblinėje izraelitų istorijoje:

„Ir tarys visos giminės: Kodėl taip padarė Dievas žemei šitai? – Kas tas da pyktis rūstybės Jo neišmieruotas? – Ir atsakys: Kad pametė santarvę Viešpaties, kurią sudarė su jų tėvais, išvesdamas juos iš Egipto žemės“ (Ist 29, 23–24);

„Jeigu gi klausysi balso Viešpaties Dievo tavo, idant pildytumei ir sergėtumei visus prisakymus Jo... iškels tave Dievas ant visų giminių, kurios žemėj gyvena. Ir ateis taviepi visi palaiminimai šitie, ir apims tave, jeigu tik prisakymų Jo klausysi“ (Ist 28, 1–2).

Šie epigrafai – kodas, formuojantis „Dievo rykštės ir malonės“ pasakojimą: imituojama Senojo Testamento istorijos samprata, biblinėje puolimų–pakilimų kreivėje išdėstomi Lietuvos praeities įvykiai<sup>5</sup>. Teologiniu žvilgsniu žydų tautos istorija tam tikru laikotarpiu – po gamtinės Nojaus religijos ir prieš asmeninę Kristaus religiją – yra ypatinga: ji yra Dievo apsiareiškimo plotmė, joje tiesiogiai reiškiasi Jo valia, todėl ištikimybė sandorai su Juo lemia žemiškąją gerovę, o sandoros laužymas – vergystę, kančias. A.Baranauskas šią dieviško „už rankos vedžiojimo“ privilegiją suteikia ir lietuvių tautos istorijai. Lietuvių vargai (karai su kryžiuočiais; valstybės vidaus vaidai, turkų, totorių, švedų antpuoliai ir kt.) interpretuojami kaip Dievo bausmė, nurodoma ekspresyviu *Dievo rykštės* įvaizdžiu: tai rūstybės *šluota*, pasirodanti „par visą dangų“ ir pranašaujanti neatšaukiamą, išskirtinę nelaimę: „bėdą paskutinę“, „bėdą /.../ pirma rako“ (pirma Dievo planuose numatyto laiko). Girtuoklystė šioje struktūroje tėra vienas tautos nuopuolio taškų. Abiejų Tautų Respublikos nuosmukio vaizdas („Seiman suvažiavę šlėktos girtuokliavo“) cenzūros kontekste užmena priežastį, dėl kurios Rusija okupavusi Lietuvą: tai moralės kritimas; politinė Lietuvos nelaisvė suprantama kaip dieviškoji pedagogika („stojokas“) – priemonė brandinti tautą jos pačios laisvei („Ir mum iš stojoko ištrauks Ponas Dievas, / Išželdys mum laisvę...“).

Emocinis baimės ir vilties kontrastas, – barokiškai išdidintas: ryškus, plastiškas, turintis liaudies skulptūros ir kantiškų poetikos bruožų, – sudaro poemos vidinės struktūros pagrindą. „Dėl Jo garbės širdis mano sudrebėjo“, – taip adresantas aiškina kūrinio („giesmės“) genezę. Poetas išryškina aktyvų Dievo dalyvavimą kiekviename lietuvių istorijos pakilime: įdomu, kad ne tiek atgaila (kaip biblinės izraelitų istorijos kontekste),

<sup>5</sup> Žr. D.Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1999, p. 79–81.

kiek Dievo iniciatyva, Jo gailestingumas gelbsti iš politinių nesėkmių, kurios suvokiamos metafiziškai, kaip priartėjimas prie „pragaro žiaunų“ (plg. biblinio *žvėries* figūrą): „Pagailėjo Dievas vargingo svietelio“, „Susmylėjęs Dievas patsai juos išganė“, „Lietuvnykam Dievas stebuklą padarė“.

Kaip matyti, esminis klausimas, kurį A. Baranausko literatūrinė vaizduotė aiškinasi Dievo ir tautos santykiuose, yra teodicėjinis: kaip galima suprasti, pateisinti Dievą tautos kančių akivaizdoje. Poetui svarstant šį klausimą, jo mintis skleidžiasi biblinės išminties – „Dievas griežtai auklėja, ką myli“ (*Žyd 12, 6*) – erdvėje. Virtuozinis stilistinių registrų diapazonas, – nuo ekspresyvių įvaizdžių konkretybės iki subtilios metaforinių implikacijų poetikos bei gebėjimo sustabdyti meninį vaizdą tarpinėje užuominų plotmėje, – kuria įtaigią metafizinės galimybės nuorodą.

*Įteikta 2003 m. sausio mėn.*

#### THE RELATIONSHIP BETWEEN GOD AND NATION IN THE POEMS OF ANTANAS BARANAUSKAS

Dalia Čiočytė

#### Summary

The poems of Bishop Antanas Baranauskas (1835–1902), one of the greatest Lithuanian Romanticists, indicate his intense striving to describe and explain the history of Lithuania. In his literary interpretations of Lithuania's history Baranauskas imitates the methods of thought concerning history used in the Bible and Tradition. The historical fate of Lithuania is understood as a manifestation of metaphysical justice; in part, as the compensation for transgressions („God's switch“), but mostly as the innocent sufferings of the righteous, connected with the hope of divine intervention.

DR. VYTAUTAS BERENIS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

## ANTANO BARANAUSKO TĖVYNĖS MEILĖ IR TAUTIŠKUMAS

Straipsnyje nagrinėjamos Antano Baranausko etnokultūrinės ir etnopolitinės savimonės problemos. Lietuvių istoriografijoje buvo įprasta A.Baranauską vertinti kaip unijinių pažiūrų, polonofiliškos kultūros asmenybę. Pripažindami jo poetinį talentą, tyrinėtojai vis dėlto jį kaltino, priekaištavo jam dėl priešiško lietuvių nacionaliniam judėjimui. Ypač daug priekaištų jis sulaukė iš Juozo Tumo-Vaižganto ir Jono Basanavičiaus. A.Baranauskas, būdamas tradicionalistas religijoje, savo politine ir pastoracine veikla kovojo prieš Bažnyčios skaldymą tautiniu pagrindu, rėmė unijinės Lenkijos-Lietuvos valstybės idėjas. Lietuvių tautos jis nelaikė etnopolitinių aspiracijų turinčia bendruomene, todėl jos ateitį siejo su lenkų tauta. 1918 m. susikūrus Lietuvos valstybei, o ypač po 1926 m. perversmo įsigalėjus tautininkų ideologijai, A.Baranausko tautiškumas buvo kvestionuojamas, o jo politinės pažiūros vertinamos kaip ydingos. Panašūs vertinimai išliko iki mūsų dienų.

Juozas Tumas-Vaižgantas lietuvių kultūros istorijoje užima ypatingą vietą. Jį galima pavadinti lietuvių kultūros metraštininku. Iš tiesų, jo kultūros reiškinių ar žmonių vertinimai dažnai yra paradoksalūs, prašokantys įprastų literatūrinių kanonų arba ideologines ribas. Jo įtaka tokia didelė, kad vėlesnės kartos literatūrologai ir kultūros istorikai sunkiai galėjo įveikti tuos vertinimus. Tiesa, jie buvo švelninami, dėl jų polemizuojama, tačiau dažniau jie buvo priimami, nei atmetami. Nėra išimtis Antano Baranausko vertinimas.

„Visa jo vertybė bebuvo, kad jis buvo gyvas indas seniai paskambėjusių ir dar nenutusių tautinės sąmonės aidų“<sup>1</sup>. Pavadinęs lietuvių kultūros renegatu, sykiu jis įvertino A.Baranausko poetinį palikimą: „Pusė „Anykščių šilelio“ ir vienerios lyrikos eilutės jokių būdu nepraleidžia Antano Baranausko atsistoti ne tik pirmoje mūsų dainių eilėje, bet nei šalia Vienužio, kurs tiek tikro savo širdies jausmo yra savo broliams lietuviams pabėręs“<sup>2</sup>. Reikia pripažinti, kad toks požiūris, – tiesa, gerokai modifikuotas, – įsitvirtino lietuvių kultūros istorijoje. A.Baranauskas buvo

---

<sup>1</sup> J.Tumas-Vaižgantas, *Literatūros portretai*, Vilnius, 1998, p. 29.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 66.

vertinamas kaip prieštaringa, naujos laiko dvasios ir tautiškumo neeilinė asmenybė. Jį nagrinėja kaip matematiką, Šventojo Rašto vertėją, kultūrininką, „Anykščių šilelio“ autorių. Prieš keletą metų bendrame Lenkijos ir Lietuvos seimo renginyje A.Baranauskas buvo pavadintas susitaikinimo šalininku: „<...> ir nors savo pažiūromis ir poelgiais liko vienišas, tačiau sukūrė atitinkamą precedentą ir tradiciją“<sup>3</sup>. Seinų vyskupas tapo tuo istoriniu simboliu, į kurį atsirėmė Lenkijos ir Lietuvos suartėjimo šalininkai. Tai, atrodo, tinkamiausia istorinė asmenybė istorinio lenkų ir lietuvių antagonizmo fone. Mokėjęs atmintinai A.Mickevičiaus „Poną Tada“ ir „Konradą Valenrodą“, jis atstovavo tai negausiai XIX a. pabaigos lietuvių grupei, kurie lietuvių ir žemaičių socialinės ir kultūrinės gerovės neįsivaizdavo be bendros politinės ateities su lenkais. Literatūrologas Paulius Subačius pažymi, kad didžiausia iki šiol tebesanti metodologinė yda – pastangos A.Baranausko vietos Lietuvos atgimime ieškoti, operuojant to meto „kanonizuoto veikėjo idėjų bei darbų masteliais“<sup>4</sup>. Šia prasme „tikri“ lietuviai Vincas Kudirka ar Jonas Basanavičius stovi aukščiau už „suglumusį“ ir „nesusipratusį“ A.Baranauską.

Jonas Vileišis „Varpe“ išspausdintame vyskupo nekrologe prisimena jų dviejų susitikimą Peterburge. „Užklaustas, ką jis mano apie mūsų tautišką judėjimą ir raštenybę, vyskupas prašė neužmiršti, jog pirmiausia ans esąs dvasiškuoju ganytoju, ir jo priedermė esanti lygiai atsinešti prie visų tautų: kunigai, sako, neprivalo užsiimti tautyste, o vien tik krikščionystė, kuri turinti būt pastatyta visados ant pirmos vietos“. Lietuvių tautinio judėjimo veikėjų tokia pozicija buvo šaltai įvertinta, gal todėl „pasimirus Seinuose vyskupui Baranauskui, tam pripažintam jau mūsų kaimynų Lietuvos raštininkui, nuo vardo lietuvių nebuvo nei vainikų, nei kokių bent viešų išreiškimų šio vyro, visgi užsitarnavusio mūsų rašliavoje“<sup>5</sup>. Galima padaryti išvadą: A.Baranauskas nevertintas kaip modernėjančių tautinių vertybių puoselėtojas, geriausiu atveju – tik kaip jaunystėje buvęs geras poetas. Pažvelgę į bendrą šios asmenybės gyvenimo ir kūrybos vertinimą, galime išskirti tautinę pasaulietinę ir katalikiškąją kryptį. Neminėdamas atviro Jono Šliūpo chamiškumo, priminsiu tik J.Basanavičiaus žodžius apie tai, kaip kunigystė numarino jo poetinį talentą: „Vyskupo Baranausko vardas kaip toksai jau ir dabar užmirštin eina ir po tūlam laikui liks tik Seinų vyskupystės istorijoje ir apdengtas archy-

<sup>3</sup> P.Lossowski, Dwie drogi odrodzenia kulturalnego i narodowego Litwinów : Baranauskas i Basanavičius, Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) (1835–1902), Orędownik pojednania litewsko-polskiego, Warszawa, 1998, p. 33.

<sup>4</sup> P.Subačius, Tautinio atgimimo vienišius, *Naujasis židinys*, 1992, Nr. 11, p. 43.

<sup>5</sup> J.Vileišis, Iš A.Baranausko nekrologų, *Literatūra ir kalba*, Vilnius, t. 19, 1986, p. 443–444.

ve“<sup>6</sup>. Toks klaidingas vertinimas verčia mus dalyti, skaidyti asmenybę mažiausiai į dvi dalis, jo lietuviškumą vertinti vien chronologiniu principu ir nuolat jį teisinti kaip aplinkybių ir asmeniškai priimtų neteisingų sprendimų rezultata. J.Tumas-Vaižgantas A.Baranausko nemėgo, gal ir nekentė už priešišumą, kaip jam atrodė, lietuvių nacionaliniam judėjimui, kurį jis suvokė kaip modernumo reiškinių, keliantį pavojų Bažnyčiai ir istorinei Lenkijos–Lietuvos valstybingumo tradicijai<sup>7</sup>. Nacionalizmo ir socializmo plitimas Europoje tiesiogiai kėlė klausimą: kokią vietą šiose aplinkybėse turi užimti religija, ar šie judėjimai kelia realų pavojų Bažnyčiai? Neatlaiko kritikos įsikaltas griežtas A.Baranausko pažiūrų priešpriešinimas aušrininkų ideologijai, jei tolerantiškai vertinama kita nuomonė. Nuslopinus 1863 m. sukilimą, Lenkijos visuomenė suprato, kad sukilimai ir santykiškai palanki tarptautinė padėtis nepriartina laisvės, bet, atvirkščiai, gerokai pablogina esamą padėtį. Buvo vadovaujamosi pozityvistine „organiško“ darbo koncepcija, pagal kurią „tautos ekonominės, kultūrinės gerovės kėlimas, kova dėl politinių teisių buvo siejama su legalios veiklos formomis. Tokia nuostata atitiko Katalikų Bažnyčios požiūrį į evoliucinės socialinės tikrovės pokyčių strategiją“<sup>8</sup>. Bažnyčia tapo vienintelė, nors ir gana suvaržyta, legali institucija, visomis priemonėmis siekusi išlaikyti įtaką visų tautybių tikintiesiems ir atsilaukti prieš valdžios spaudimą. Būdamas tradicionalistas, A.Baranauskas nesuprato, kad pačioje Bažnyčioje vis stiprėjo nacionalizmas<sup>9</sup>. A.Dambrauskas (A.Jakštas) prisimena savo pokalbį ir su A.Baranausku. Pastarasis buvo įsitikinęs, kad „mes, lietuviai, esam tik *gente lituani, o natione polono*, mes tikri lenkai“<sup>10</sup>. Jis buvo tvirtai įsitikinęs Lietuvos istorine ir realiaja unijos su Lenkija būtinybe, todėl bet kokie pasakymai prieš lenkus Lietuvoje, išskyrus filologinį lietuvių kalbos pietetą, sulaukdavo jo neigiamos reakcijos. Tokia pozicija skiriasi nuo 1857 m. Varnių seminarijoje parašyto rašinio „Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą“ teiginių. Lietuvos krikštas ir Lietuvos–Lenkijos unija – tai du smūgiai lietuvių tautiškumui. „Tie du įvykiai sudaro lietuvių istorijos ir kalbos ištisą epochą. Staigus stambeldystės smukimas ir pagoniškujų kunigų išvaikymas sukėlė visišką liaudies kultūros nuopuolį ir padarė žalą kultūrai“<sup>11</sup>. Jo dėstomos pažiūros

<sup>6</sup> J.Basanavičius, Pratarinė „Gabijos“ rinkiniui, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 411.

<sup>7</sup> R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993, p. 275.

<sup>8</sup> Žr. plačiau B.Cywiński, *Rodowód niepokornych*, Warszawa, 1971.

<sup>9</sup> „Svarbiausias sekuliarinės visuomenės bruožas – religijos įteisėjimas nacionalinėje bažnyčioje“, G.Delanty, *Europos išradimas. Idėja, tapatumas, realybė*, Vilnius, 2002, p. 100.

<sup>10</sup> A.Dambrauskas-Jakštas, Atsiminimai apie vyskupą A.Baranauską, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 200.

<sup>11</sup> A.Baranauskas, Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 212.

yra stebėtinai panašios į S.Daukanto veikaluose vertinamus padarinius lietuvių kultūrai po 1387 metų. Po dvidešimt penkerių metų su šios koncepcijos šalininkais – aušrininkais – jis galutinai nutrauks visus ryšius.

Jis „pirma buvo kunigas, Bažnyčios sūnus, o paskiau jau lietuvis – kristomanas“<sup>12</sup>. Taigi neišvengiamai turime pakalbėti apie jo religingumą. A.Baranauską ir jo darbus šlovinančioje knygelėje jis apibūdinamas visų pirma kaip Bažnyčios sūnus, Kristaus tarnas<sup>13</sup>. Jo vaikystės ir jaunystės metai glaudžiai susiję su kunigais – Vyšniausku Rumšiškėse, Butkevičiumi ir Rimkevičiumi – Vainute, Otonu Praniausku – Sedoje, vyskupu Motiejumi Valančiumi – Varniuose, Antanu Beresnevičiumi – Peterburge. Per penkerius vyskupavimo metus jis sustiprino tikinčiųjų religinį pietetą, kunigų atsakomybę: rekolekcijos buvo pailgintos nuo trijų iki aštuonių dienų per metus, jis pats kasdien po valandą medituodavo. Tik tvirtu religingumu galima paaiškinti jo susidomėjimą transcendentine matematika ir užsispyrimą, nustatant nusidėjėliams skirtą pragaro plotą ir nusidėjėlių skaičių jame. Tik religingumo tvirtumu ir konservatyviumis pažiūromis į naujus sąjūdžius galima paaiškinti tautines jo aspiracijas, kurios buvo antrinės. Jis visą gyvenimą puoselėjo lietuvių žodinę kultūrą, tačiau tokiai asmenybei po M.Valančiaus palikimo buvo maža. Aušrininkams iškėlus M.Valančiaus nesutarimus su S.Daukantu kaip katalikiškosios ir pasaulietinės ideologijų konfliktą, A.Baranauskas išliko lietuvių kultūros švietėju. Jis iš Ilūkštos klebono J.Tamulevičiaus paėmė S.Daukanto „Lietuvos metrikos“ nuorašą T.Narbutui ir parsivežė į Kauną<sup>14</sup>. Poleminiame straipsnyje „Ar Katalikų Bažnyčia nutautino lietuvius“ A.Baranauskas ramiai, argumentuotai polemizuoja su „ponu B.“ (Basanavičiumi). Atmesdamas priekaištus dėl lenkiškos civilizacijos brutalaus įsigalėjimo Lietuvoje, jis rašo, kad „Lietuva niekada nebuvo Lenkijos provincija, bet sujungta su Lenkija tauta, išsaugojusia visišką savivaldą“<sup>15</sup>. Ji turėjo savąją valdžią, teisę, kariuomenę, išdą, seimelius. A.Baranauskas taip pat atmeta vyskupui A.Beresnevičiui mestą kaltinimą dėl lietuvių lenkinimo politikos, atvirkščiai, pasak jo, šis vyskupas nuosekliai tęsia M.Valančiaus pradėtą darbą, lietuviškai sako pamokslus, vizituoja lietuviškas parapijas. Apskritai „Šv. Bažnyčia savo esme negali būti ir nebuvo žemiškų tikslų priemonė. Tai yra Kristaus Karalystė, jos tikslas yra už regimybės (doczyności) ribų, skelbia Evangeliją už kiekvieno kūrinio

<sup>12</sup> J.Daubaras (Grajauskas), *Vyskupas Antanas Baranauskas*, Seinai, 1911, p. 50.

<sup>13</sup> „Negalima žinoti, bet galima spėti, kad ir aštriais retežiais vargindavo save. Jam mirus, liko dratiniai retežiai, kuriuos turėjo, tik ne be tikslo. Pasninkaudavo kaip pirmieji krikščionys“, J.Daubaras (Grajauskas), min. str., p. 44.

<sup>14</sup> R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993, p. 231.

<sup>15</sup> A.Baranowski, *Czy Kościół Katolicki wynaradawiał litwinów, Przegląd katolicki*, 1883, p. 606.

išgelbėjimą“<sup>16</sup>. Bažnyčiai nėra svetimų kalbų ir tautų – jos visos yra ginamos ir globojamos. Atmesdamas kaltinimus dėl kancionalo, arba giesmyno, privalomo giedojimo lenkų kalba, A.Baranauskas teigė, esą tai Šventojo Sosto aprobatos reikalas. Jis pats net neoficialioje aplinkoje kalbėjo lenkiškai, bet pamokslus lenkiškai sakydavo pusę valandos, o lietuviškai – valandą ir net daugiau<sup>17</sup>. Reikalaudamas iš klebonų paties versto Tridento Susirinkimo katekizmo perrašymo, jis nepalaikė lietuvių bendrinės rašytinės kalbos formavimosi; jo manymu, turi būti išsaugotos tarmės. Kyla klausimas: ar toks požiūris neleidžia jo galutinai atskirti nuo tautinio judėjimo formuojamų vertybių, kur lietuviybė kaip etninis pagrindas buvo bet kokios veiklos intencija. Kiek jis pratęsė M.Valančiaus pradėtą darbą? Juk vyskupas M.Valančius prieš mirtį pakvietė Kauno seminarijos inspektorių A.Baranauską ir „tris dienas su juo ruošiasi, meldžiasi, šv. Sakramentus priiminėja“. Po vyskupo mirties Kauno katedroje jis pasakė pamokslą, kuriame išaukštino žemaičių dvasios ganytojo ir švietėjo veiklą<sup>18</sup>. Apskritai jo asmenyje mes matome labai religingą žmogų, kurio požiūris į Bažnyčios tautinę pakantumo politiką sutampa su vyskupo palaimintojo Jurgio Matulaičio mintimi, išreikšta 1911 m. sausio 25 d.: „Mes turime mokėti pakilti aukščiau už tautinius ginčus ir prietarus, tarnauti visiems lygiai, einant pirmiau tenai, kur didesnė Dievo garbė. Mane tas įstatų punktas visada baimina ir gąsdina, kad mes kiekvienas savo tautiškume neužsidarytume, kad mokėtume ir į kitas šalis, ir pas kitas tautas eiti, kada to reikalauja didesnė Dievo garbė ir Bažnyčios labas“<sup>19</sup>.

A.Baranausko laikyseną galima iš dalies suprasti dėl ano meto Katalikų Bažnyčios sunkios padėties ne tik Rusijoje, bet ir visoje Europoje. 1870 m. prasidėjus Prancūzijos–Vokietijos karui, jau rugsėjo 20 d. pje-montiečiai užėmė Romą ir popiežius Pijus IX tapo simboliniu Vatikano belaisviu. Vokietijos imperijoje netrukus prasidėjo kultūrkampfas – kova prieš katalikybę ir lenkų kultūros varžymai. Prūsijoje iki 1878 m. buvo uždarytos visos kunigų seminarijos, apie 1000 klebonijų liko tuščios, o 1886 m. Prancūzijos mokyklose uždraustos tikybos pamokos<sup>20</sup>.

Taigi lietuvių istoriografijoje išgalėjo psychologizuotas, J.Tumo-Vaižganto suformuotas A.Baranausko paveikslas – tai karšto būdo, užsispyręs, per anksti įpuolęs į senatvinį marazmą vyras. Vis dėlto vargu ar gali-

<sup>16</sup> Ten pat, p. 607.

<sup>17</sup> J.Stakauskas, *Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai*, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, mf. 686, k. 15.

<sup>18</sup> V.Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 761.

<sup>19</sup> J.Matulaitis, *Užrašai*, Vilnius, 1998, p. 42.

<sup>20</sup> Žr. *Katalikų Bažnyčios istorija*, t. 2, Vilnius, 1997, p. 128–136.

ma tuo pagrindu psychologizuoti jo politines pažiūras, kurios buvo gana nuoseklios. Parodytas atkaklumas siekiant lietuvių spaudos legalizavimo, dar XIX a. 8-ajame dešimtmetyje užmegzti ryšiai su Rusijos mokslų akademija – institucija, atlikusia svarbų vaidmenį vėliau panaikinant spaudos draudimą – rodo valingą ir perspektyvą nujaučiančio žmogaus poziciją. Todėl abejočiau dėl jam primetamų polonofiliškų pažiūrų, kurioms tariamai darė įtaką vyskupas A. Beresnevičius. Pastarasis 1881 m. sausio 26 d. parašė memorandumą aukštiems imperijos pareigūnams dėl religinių knygų lotyniškais raidėmis legalizavimo. Nors akcija nepavyko, buvo gautas leidimas spausdinti knygą „Naujas aukso altorius“ 13 tūkst. egz. J. Laukaitis mini, kad apie 1902 m. vyskupas tikėjosi išrūpinti leidimą leisti lietuvišką laikraštį, kurio redaktoriumi buvo numatyta jį paskirti<sup>21</sup>.

Iki jo paskyrimo 1897 m. Seinų vyskupu nei lietuviški pamokslai, nei lietuvių kalba nebuvo seminarijoje draudžiami. Čia mokėsi daug klierikų, kurie vėliau tapo iškiliais lietuvių politikos ir kultūros veikėjais. Minėtini V. Mykolaitis-Putinas, Antanas Milukas, Pranciškus Būčys, Pranas Kuraitis. J. Stakauskas įvardijo tokias modernios tautinės minties renesanso priežastis: romantizmą, lyginamąją kalbotyrą ir bažnytinę pastoraciją<sup>22</sup>. A. Baranausko santykiai su nacionalinio judėjimo atstovais buvo komplikuoti: jo nemėgo net daugelis tautiškai susipratusių klierikų. Iš pradžių, pritardamas „Aušros“ etnokultūrinei programai, A. Baranauskas taip pat siekė prisidėti prie jos, kaip autoritetas literatūros ir kalbotyros srityse. Maskvos studentų leisti hektografiniai leidiniai priminė A. Baranauskui jo jaunystės „Baublio respublikos“ gyvavimo metus. Tačiau didėjant lenkų ir lietuvių antagonizmui jis atmetė tokias lietuvių veiklos formas, kaip publikacijos rusų oficioze „Novoje vremia“, kurio politinė orientacija buvo žinoma kiekvienam kiek apsiskaičiusiam imperijos valdiniui. Tautinei ideologijai įsitvirtinus nepriklausomos Lietuvos gyvenime, A. Baranausko asmenybė nebuvo palankiai vertinama, išskyrus tik jo poetinį talentą. Jo sekretorius J. Laukaitis su širdgėla turėjo pažymėti, kad A. Baranausko asmenybė „deja, nėra tinkamai įvertinta“<sup>23</sup>. Beje, po kelerių metų „Tiesos kelyje“ J. Laukaičio atsiminimuose vyskupas vertinamas jau kitaip, – čia jis jam jau prikiša tautiškumo sto-

<sup>21</sup> V. Merkys, *Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.)*, Vilnius, 1978, p. 146–149; St. Librowski, Beresiewicz Aleksander Kazimierz, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin, 1976, p. 282.

<sup>22</sup> J. Stakauskas, *Lietuvių poeto..*, p. 15.

<sup>23</sup> J. Stakauskas, *Lietuviškoji sąmonė Seinų seminarijoje, Tiesos kelias*, 1939, Nr. 9, p. 644.



ką, lenkiškumo adoraciją<sup>24</sup>. Tai jau galutinai susiformavęs lietuvių visuomenės vertinimas.

A.Baranauskui lietuvių tauta – tai valstiečiai, iš šios liaudies (*gens*) skleidžiasi lietuviškumo artefaktai: kalba, patarlės, dainos, papročiai. Jos politinė ateitis siejama su lenkų tauta – tokią poziciją neoficialiai išreiškė Bažnyčia, ir vargu ar galima tai laikyti A.Beresnevičiaus įtaka. Tiesa, pirmieji Lietuvos Bažnyčios skilimo požymiai tautiniu pagrindu jau buvo matomi; tai matė ir Šventasis Sostas, pasaulietiniai inteligentai, valdžia ir socialistai. A.Baranausko *credo*: „Mylėti Dievą, tėvynę ir ne neapkęsti lenkų kalbos ir artimo, kuris ta kalba kalba“. [A.Baranauskas] „Pasakodavo dažniausiai lenkiškai, bet kai kalbėdavo apie Anykščius ar šiaip apie kasdienius dalykus – visuomet lietuviškai“, – prisimena A.Vienuolis<sup>25</sup>. Mažosios tėvynės – tai katalikų apgyventos gimtinės, kurias apjuosia parapijos. Jų visetas sudaro etnopolitinį darinį Lietuvos–Lenkijos valstybę. A.Baranausko pastangos sakyti vietos tarmėmis pamokslus ir pabrėžtinai lenkų kalbos oficialus vartojimas, regis, liudijo jo rodomą paramą tik etnokultūriniam savitumui. J.Jablonskio ir K.Jauniaus gramatikos jam buvo nepriimtinos, nes modernizavo kalbos struktūrą ir vartoseną: baranauskiški „šnypščiai“ ir „čiulpiai“ užleido vietą naujam, iš dalies pakitusiam raidynui, stiprinusiam lietuvių savimonę.

Emigracijoje analizuodamas A.Baranausko „Pasikalbėjimą giesminyko su Lietuva“, Antanas Maceina išryškino penkias grėsmes, kurios lietuvių tautos istorijoje įgijo beveik ontologinį statusą: tai fizinio sunaikinimo, nutautėjimo, individualizmo, ištvirkimo ir apakimo pavojai. Tautos galios šaltinį jis matė tik meilėje, t. y. tikėjime, todėl filosofui A.Baranauskas yra vienas iš didžiausių lietuvių religinių poetų<sup>26</sup>.

Po vyskupo mirties prelatas J.Laukaitis Seinuose įsteigė „Šaltinį“, vėliau – „Vadovą“, katalikiškiems leidiniams leisti buvo įsteigta „Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko bendrovės spaustuvė“. J.Laukaitis 1912 m. buvo išrinktas Rusijos IV Dūmos atstovu nuo Suvalkų gubernijos, nurūgęs daktarą J.Basanavičių<sup>27</sup>. Kas galėtų nuneigti, kad šviesus vyskupo atminimas prie to neprisidėjo? Atgavus lietuvišką spaudą, Seinuose susikūrė ir stiprėjo lietuvių katalikiškos kultūros židinys, kurio organišką

<sup>24</sup> J.Laukaitis, Baranauskas ir rusų valdžia, *Tiesos kelias*, 1935, Nr. 3.

<sup>25</sup> A.Vienuolis, Mano kelionė į Seinus pas vyskupą Antaną Baranauską, *Židinys*, 1938, Nr. 5–6, p. 749–751. „Vyskupo meilę gimtinei kaip tėvynei perteikia toks dialogas: O kurioje vietoje Užupiečių lauke geležinkelis perkerta Valaukį? – kartą mane paklausė vyskupas, grįžtant iš miško namo. – Ties Šymuliokų dirvelėmis. Po ar prieš Brastelę – tuojau už Vengrio. – O Valaukis ar dar gilus? Kilbukų dar yra?“ , ten pat, p. 747.

<sup>26</sup> A.Maceina, Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 457–458.

<sup>27</sup> J.Laukaitis, *Lietuviškoji enciklopedija*, Boston, t. 18, 1958, p. 265.

raidą nutraukė 1918–1920 m. lietuvių ir lenkų karinis konfliktas ir to krašto atitekimas Lenkijai.

Istorinės asmenybės reikšmę lemia laiko perspektyva arba, kaip anksčiau sakydavo, jo aktualumas. A.Baranausko asmenybė veikia tautietį kaip lietuvis, visą gyvenimą į pirmą vietą kėlęs religines vertybes, kurios padėtų atsispirti gyvenimo negandoms ir rodyti, kad tautiškumas be krikščionybės neišivaizduojamas, kad be jos jis neturi ateities.

#### LITERATŪRA

- Baranauskas A., Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, Vilnius, t. 19, 1986 p. 210–215.
- Baranauskas A., Laikraščio „Kraj“ redakcijai, min. veik., p. 251–253.
- Baranowski A., Czy Kościół Katolicki wynaradawiał litwinów, *Przegląd katolicki*, 1883, Nr. 38, p. 605–608.
- Basanavičius J., Pratarė „Gabijos“ rinkiniui, *Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius, 1986, p. 410–412.
- Cywiński B., *Rodowód niepokornych*, Warszawa, 1971.
- Dambrauskas-Jakštas A., Atsiminimai apie vyskupą A.Baranauską, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 199–200.
- Daubaras (Grajauskas) J., *Vyskupas Antanas Baranauskas*, Seinai, 1911.
- Laukaitis J., A.Baranauskas ir mūsų valdžia, *Tiesos kelias*, 1935, Nr. 3.
- Lossowski P., Dwie drogi odrodzenia kulturalnego i narodowego Litwinów: Baranauskas ir Basanavičius. Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) (1835–1902). Orędownik pojednania litewsko-polskiego, Warszawa, 1998.
- Librowski St., Beresniewicz Aleksandr Kazimierz, *Encyklopedia katolicka*, Lublin, t. 2, 1972, p. 282.
- Maceina A., Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10.
- Matulaitis J., *Užrašai*, Vilnius, 1998.
- Merkys V., Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.), Vilnius, 1978.
- Merkys V., Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999, p. 761.
- Mikšytė R., *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993.
- Stakauskas J., Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai, MAB, mf. 686.
- Stakauskas J., Lietuviškoji sąmonė Seinų seminarijoje, *Tiesos kelias*, 1939, Nr. 9, p. 638–654; Nr. 10, p. 713–728; Nr. 11, p. 784–796.
- Subačius P., Tautinio atgimimo vienišius, *Naujasis židinys*, 1992, Nr. 11, p. 36–43.
- Totoraitis J., Vysk. Antanas Baranauskas Seinų vyskupijoje, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 201–202.

Tumas-Vaižgantas J., *Literatūros portretai*, Vilnius, 1998.

Vienuolis A., Mano kelionė į Seinus pas vyskupą Antaną Baroną Baranauską, *Židinys*, 1938, Nr. 5–6, p. 742–751.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

## THE LOVE OF HOMELAND AND NATIONAL CONSCIOUSNESS OF ANTANAS BARANAUSKAS

Vytautas Berenis

### Summary

The article deals with the problems of the ethno-cultural and ethno-political self-awareness of Antanas Baranauskas. Traditionally, Lithuanian historiography has viewed Baranauskas as a person with unionist views favoring Polish culture. Recognizing his poetic talent, researchers, nevertheless, have reproached him for animosity toward the Lithuanian national movement. He was especially criticized by Juozas Tumas-Vaižgantas and Jonas Basanavičius. Being a traditionalist in religious matters, Baranauskas in his political and pastoral work fought against the division of the church on ethnic grounds and favored a unionist Polish-Lithuanian state. He did not consider the Lithuanian nation to be a community with ethno-political aspirations. Therefore, he saw its future in connection with the Polish nation. After the creation of the Lithuanian state in 1918, and especially after the establishment of the ideology of the tautininkai (nationalists) after the coup of 1926, the national consciousness of Baranauskas was questioned, and his political views were held fallacious. Similar evaluations have persisted up to this day.



## EGLĖ KLIMAITĖ-KETURAKIENĖ

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas

### ANTANO BARANAUSKO KRIKŠČIONIŠKOJI TAUTINĖ SAVIMONĖ „AUŠROS“ KONTEKSTE

XIX a. vid. lietuvių katalikiškojo tautinio sąjūdžio simboliu laikytinas A.Baranausko asmenybės fenomenas, pagal dvasinę sanklodą artimas viduramžių krikščioniškajai kultūrai.

Straipsnyje į A.Baranausko kūrybos tekstus žvelgiama kaip į krikščioniškosios tautinės savimonės reiškimosi formą. Kūryboje A.Baranauskas išreiškė viduramžių kultūros religinę/filosofinę idėją, jog aukščiausia tiesa yra žmogaus sielos išganymas, todėl tautos likimas priklauso nuo Dievo valios ir pačios tautos dvasios stiprybės ir moralės. Tautinis atgimimas A.Baranausko buvo suvoktas kaip lietuvių valstiečio dvasinės kultūros ugdymas, paremtas Katalikų Bažnyčios vienybe. Lietuviybės dvasinis pagrindas – katalikybė.

A.Baranausko tekstuose tautinę tapatybę apima dvasinė tapatybė, funkcionuoja individo kaip bendruomeninės (tautos) būtybės samprata.

Lenkų ir lietuvių santykių kontekste A.Baranauskas atliko tarpininko funkciją, kuriai buvo svarbesnės krikščioniškojo dialogo paieškos (pamokslai, giesmės, Katalikų Bažnyčios ritualai), ugdančios lietuvių valstiečių krikščionišką bendrumo pojūtį per savitą estetinę savimonę.

Pasakytina, jog A.Baranausko katalikybės ir tautinės savimonės sąsają nulėmė carizmo vykdoma politika (rusifikacija, stačiatikybės platinimas) ir siekis stiprinti Katalikų Bažnyčios dvasinį pagrindą (kurį esant neigė kai kurie aušrininkai, pvz., J.Basanavičius).

Komplikuotus A.Baranausko santykius su „Aušros“ leidėjais, atsiribojimą nuo pasaulietinio laikraščio nulėmė katalikiškoji poeto nuostata, aušrininkų kūriniių vertinimo mitologizavimas, pagarbos stoka teksto autorystei.

Per krikščionišką kūrybos žodį A.Baranauskas įprasmino kitą tautinio sąmonėjimo kelią, ženklinantį lietuviybės ir katalikybės sutartį, nei „moderniosios“ tautinės ideologijos kūrėjai, tautinį atgimimą grindę mokslo pažangos idėjomis.

A.Baranauskui, kūryboje sujungusiam Dievą ir Tėvynę, tautinės vertybės buvo neatskiriamos nuo universaliųjų krikščioniškųjų: Meilės, Tikėjimo ir Vilties.

Lietuvių nūdienos istoriografijos diskurse (E.Aleksandravičius, A.Kulakauskas, S.Pivoras)<sup>1</sup> laikomasi nuostatos, jog atskiro tautinio reli-

---

<sup>1</sup> E.Aleksandravičius, A.Kulakauskas, *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 191; A.Kulakauskas, *Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą, Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 1, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 134; S.Pivoras, *Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto pagrindai XIX a. pirmoje pusėje, Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4, Vilnius: Sietynas, 1993.

ginio sąjūdžio etapo nebūta, galima esą kalbėti apie atskirų kultūros asmenybių (M.Valančius, A.Baranauskas) įvairiopą ganytojišką veiklą, vertingą kultūros/literatūros istorijai. Teigiama, jog lietuvių katalikiškas tautinis sąjūdis XIX a. vid. vyko tik *religinio išgyvenimo* plotmėje, kurios simboliu laikytinas A.Baranausko asmenybės fenomenas. Sąjūdžio, V.Kavolio žodžiais tariant, amžiuje du lietuvių tautos iškiliasi vyskupai – M.Valančius ir A.Baranauskas – siekė lietuviybės ir katalikybės tapatumo bei harmonijos ir sykiu istorinės perspektyvos. Pirmąjį galėtume apibūdinti kaip veiksmo žmogų, kataliką švietėją, liaudies atstovą. A.Baranausko gyvenimo ir kūrybos tekstai byloja, jog tai būta mąstytojo, pasak M.Miškinio, *poeto mintytojo*<sup>2</sup>, pasirinkusio kitą darbų lietuvių tautai kelį – per krikščionišką kūrybos žodį žadinti ir vienyti tautos bendruomenę, stiprinti kultūrinę savimonę per jos dvasinį/kultūrinį gyvenimą. Todėl iki šiolei neišvengiama tam tikro nesusipratimo dėl A.Baranausko tautinės savivokos, ypač kai bandoma paviršutiniškai operuoti „modernios“ tautinės ideologijos kūrėjų – aušrininkų deklaruotomis kategorijomis. Paminėtina, jog „naujos lietuviškosios visuomenės vizija negalėjo atsirasti be tautinės kultūrinės savimonės, tai pastaroji negalėjo kilti be poetinės savimonės, kurią įžiebė S.Daukantas ir A.Baranauskas“<sup>3</sup>.

A.Baranausko kūrybos tekstai rodo, jog didžiojo lietuvių poeto, tautos dvasios vedlio, poetinė savimonė implikavo krikščioniškosios tautinės/kultūrinės savimonės atsiradimą, kilusią iš asmeniškai problemiško ir visuomeniškai reikšmingo santykio. Straipsnyje siūlomas A.Baranausko tekstų skaitymo modelis – nuostata į kūrėjo diskursą kaip tam tikrą suvokimo formą, pagrįstą sąmoningumo kaitos ir idėjų istorijos požiūriu (tauta (bendruomenė)/individas, svetima/sava, praeitis/dabartis, Dievas/religija.). Į A.Baranausko tekstus žvelgiama kaip į *krikščioniškosios tautinės savimonės reiškimosi formą*, remiantis ir hermeneutinės filosofijos patirtimi, akcentuojant individo, istorinės ir baigtinės būtybės, savimonės netiesioginį principą, kai, pasak P.Ricouero, „konkretus cogito, reali, gyvenanti ir veikianti savimonė gali būti atskleista tik aplinkiniu būdu – per gyvenimo dokumentų, kuriuose užfiksuota jo egzistencija, interpretaciją“<sup>4</sup>.

Viena vertus, literatūros tekstas, sukurtas autoriaus, atveria idėjų interpretacijas, kūrinyje glūdinčias nuostatas literatūrinės ir referencinės tikrovės atžvilgiu; kita vertus, tam tikras kūrėjo žodžių pasirinkimas lemia ir tam tikrą požiūrį – pasirenkama tam tikra mentalinė struktūra, per kurią regimas pasaulis.

<sup>2</sup> M.Miškinis, *Lietuvių literatūra*, Kaunas: Šviesa, 1990, p. 272.

<sup>3</sup> M.Jonaitis, *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose*, Klaipėda: Eldija, 1994, p.50.

<sup>4</sup> A.Sverdiolas, *Savimonės ir istorijos santykis hermeneutinėje filosofijoje, Žmogus ir istorija*, Vilnius, 1984, p. 62.

A.Baranausko tautinės savimonės pradžia, savita jos reiškimosi forma laikytinas kūrėjo dienoraštis (1853–1856), paženklintas romantizmo poetikos ženklų, kur jaunos, valingos asmenybės pasirinkta krikščioniškoji askezė derinama su romantine pasaulėjauta (ilgesiu, svajonėmis, troškimais, „primenančiais gamtą, Dievą, tikėjimą, meilę, viltį, amžinybę, atpildą ir bausmę“<sup>5</sup>), postuluojuama poeto romantiko egzistencijos samprata apie laimę, kurios žemėje nėra, ji, pasak A.Baranausko, esti „tik pačioje vaizduotėje“, „gyvenimas šioje žemėje tėra tik sapnas ir vilionė“<sup>6</sup>.

Intensyvios savistabos lenkų kalba parašytame A.Baranausko dienoraštyje aptinkame autoriaus pateiktas maldeles „žemaitiškai“ ir jo reikšmingą ištartį („kad atminčiau, jog esu lietuvis, ir mano tėvai meldžiasi šia kalba, ir taip pat, kad neturėčiau neapykantos kalbai, gimtajam kraštui ir tuo pačiu sau“<sup>7</sup>), išreiškiančią XIX a. bilingvistinę kultūrinę tradiciją<sup>8</sup>, istoriškai susijusią su LDK daugiakultūrinio žmogaus identitetu, turėjusį keliapakopį tapatybės jausmą<sup>9</sup>; ir sykiu žyminčią „lietuvio – kataliko“ sąvoką. Dvisluoksnės kultūrinės tradicijos kontekste (nemaža dalis XIX a. vid. rašytojų dar tebėra dvikalbiai, pvz., K.Praniauskaitė, E.J.Daukša, S.Valiūnas), kai XIX a. vid. kūrybinis bilingvizmas buvo natūralus gyvenimiškos dvikalbystės padarinys (lenkiškai dienoraščius rašė ir susirašinėjo D.Poška, netgi S.Daukantas, M.Valančius, A.Baranauskas net laiškus tėvams rašydavo lenkų k.), dienoraštyje užfiksuoti A.Baranausko tautinės savimonės ženklai yra reikšmingas faktas paties A.Baranausko tautinio sąmonėjimo kelyje, tai dvasios vyksmas savimonės lygmenyje<sup>10</sup>. Įdomu tai, jog A.Baranausko gyvenimo ir kūrybos tekstų priklausomybė XIX a. bilingvistinei kultūrinei tradicijai nelėmė kūrėjo keliapakopio tapatybės jausmo. A.Jakšto-A.Dambrausko prisiminimuose apie vysk. A.Baranauską šmėkštelėjo pastebėjimas, jog dvisluoksnė elito formulė „gente Lituani, natione Poloni“ vyskupui buvo nesusipratimas: „jei aš gimiau lietuviu, tai juo ir lieku. Nematau, kuriuo būdu galėtų lenkystė mano asmeniui prilipti“<sup>11</sup>. Tautybė A.Baranausko interpretuota kaip prigimtine teisė.

A.Baranausko asmenybė, persmelkta romantinės pozityvizmo pasaulėjautos, išsiskleidusios dienoraštyje (1853–1856), pagal dvasinę san-

<sup>5</sup> A.Baranauskas, *Rinktinė*. Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 291.

<sup>6</sup> Ten pat, p. 284.

<sup>7</sup> Ten pat, p. 288.

<sup>8</sup> S.Pivoras, *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida*, Kaunas: VDU leidykla, 2000, p.107.

<sup>9</sup> Darbai ir dienos, 9 (18). K., VDU, 1999, p. 14.

<sup>10</sup> Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 1. Vilnius: Sietynas, 1990, p.132.

<sup>11</sup> A.Jakštas-Dambrauskas, Atsiminimai apie vysk. A.Baranauską, *Naujoji Romuva*, 1995, Nr. 9, p. 200.

klodą artima viduramžių krikščioniškajai kultūrai, kurios patirtimi rėmėsi romantizmo poetika. Kūrėjo dvasininko gyvenimas pagal Šventojo Rašto tiesą ir krikščioniškoji askezė, propaguojama tiek gyvenime (J. Totoraitis prisiminė: „Savo gyvenime buvo jis labai griežtas ir sau, ir kitiems. Bažnyčios nustatytą drausmę ir tvarką jis pats uoliai visur vykdė ir reikalavo to iš kitų“<sup>12</sup>), tiek ir kūryboje (poemos „Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva“, „Kelonie Petaburkan“, „Diewo Rikszte ir malone“, bažnytinės giesmės), rūpestis žmogaus dvasios reikalais – viduramžių kultūros žmogaus konstanta<sup>13</sup>. Seinų vyskupystės tarpsnis byloja apie A. Baranausko propaguatą krikščioniškų ritualizuotų iškilmių būtinybę, laikantis privalomų ritualinių tekstų, o tai yra artima viduramžių krikščioniškų religinių iškilmių ritualų sampratai<sup>14</sup>.

A. Baranausko bažnytinių giesmių rašymas „prastiems žmoneliams“, atėjęs iš viduramžių, reiškė sykiu ir dvasinio gyvenimo, emocinio pakilumo, estetinio išgyvenimo, ir tautinio bendrumo, solidarumo formą. XIX a. vid. „waikelam“, „prastam žmoneliui“ Katalikų Bažnyčia ir su ja susiję estetizuoti ritualai atliko vieną svarbiausių dvasinio gyvenimo funkcijų. Krikščioniškajai teologijai yra svarbus bendruomenės aspektas, suprantamas kaip „dialogas, santykis kaip tolygi pirminė būties forma <...>, kur asmuo iš viso egzistuoja kaip santykinumas“<sup>15</sup>. Galima teigti, jog A. Baranausko sakyti lenkų ir lietuvių kalbomis pamokslai, bendravimas su žmonėmis, jo bažnytinės giesmės – tai *krikščioniškojo dialogo*<sup>16</sup>, kaip pirminės būties formos, paieškos – ne tik žadino liaudies tautinę savivoką, bet visų pirma ugdė *krikščionišką bendrumo pojūtį per savitą estetinę savimone*, kurią implikavo bažnytinių iškilmių estetika ir patetika. Pasak V. Kavolio, „bažnyčia kaip vizualinis menas kaimiečiams lietuviams turbūt daugiau reiškė negu bažnyčia kaip pamokslas: liaudies kūryboje tik vizualiniai katalikybės aspektai sulaukė atgarsio“<sup>17</sup>.

Kalbant apie A. Baranausko biografijos ir kūrybos tekstus, tebeegzistuoja gyva tradicija akcentuoti visai XIX a. literatūros/kultūros istorijai būdingą dvasininko-kūrėjo (A. Srazdas, S. Valiūnas, L. Jucevičius) priešpriešą, lėmusią tų tekstų pobūdį, rašoma apie „gaivališko prieštaravimo“<sup>18</sup> kupiną asmenybės konfliktą, paremtą polifoniniu menininko gy-

<sup>12</sup> J. V. Totoraitis, Vysk. A. Baranauskas Seinų vyskupijoje, *Naujoji Romuva*, 1/52 (19), p. 202.

<sup>13</sup> A. Gurevičius, *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius: Mintis, 1989.

<sup>14</sup> J. V. Totoraitis, Vysk. A. Baranauskas., p. 202–204.

<sup>15</sup> J. Ratzinger, *Krikščionybės įvadas*, Vilnius, 1991, p. 107

<sup>16</sup> Ten pat, p. 107.

<sup>17</sup> V. Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, p. 220.

<sup>18</sup> J. Ambrazevičius, A. Baranauskas – prieštaravimo žmogus ir poetas, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 205.



venimu. Prisimintina, jog kiekviena asmenybė kontroversiška, tik skiriasi jos išgyvenimų įtampos laukas, todėl vertėtų kiekvienu atveju konkrečiai analizuoti, kokį poveikį kūrėjui turėjo kunigo–poeto sankirta.

A.Baranausko „kunigystės priedermė“ ir poeziją sutaikė visaapimanči krikščioniškosios dvasios idėja, išsiskleidusi poeto gyvenimo ir kūrybos tekstuose („Dainu dainele“, „Pasikalbėjimas giesminiko su Lietuva“, „Kelonie Petaburkan“, „Diewo Rikszte ir malone“, religinės giesmės „Artoju giesmes szwintos“).

Priešingai nei romantikai, A.Baranauskas meno nepavertė religija: kūryboje išreiškė viduramžių kultūros idėją, jog aukščiausias gėris ir tiesa yra *žmogaus sielos išganymas*. A.Baranausko tekstų subjektas – mediuimas, dievobaimingas, trokštantis Dievo malonės („loskos“), pripažįstantis Dievo „prova“, krikščioniškosios tradicijos saugotojas ir perteikejas, ženklinantis romantiškojo pozityvizmo ir krikščioniškojo viduramžiško tradiconalizmo sankirtą. Tai ypač ryšku poemoje „Pasikalbėjimas giesminiko su Lietuva“ (1859, Peterburgas). Būtent šioje poemoje A.Baranauskas įkūnijo ne retorinio pokalbio su savimi monologą, bet poetiniu gyvu žodžiu įprasmino *dviejų skirtingų tautos atgimimo sampratų dialogą*, ženklinantį *krikščionišką viduramžišką tradiconalizmą* (ši atstovauja autoriaus „aš“, Lietuvos balsas, sutapęs su Katalikų Bažnyčios pozicija) ir *romantišką pozityvistinę programą*, kurią išsako romantiko poeto – giesminyko balsas. Filosofinę minėtos poemos interpretaciją, išreiškusią krikščioniškosios ideologijos postulatus, yra pateikęs A.Maceina, akcentavęs poeto ir tautos ontologinę sąsają. Panašiai kaip M.Heidegeris, darbe „Helderlynas ir poezijos esmė“ teigęs, jog poezijos esmė yra būtis tarp mistiškosios dieviškos žinios ir „tautos balso dėsnių“<sup>19</sup>, A.Maceina rašė, jog „poetas saugo dievų pėdsakus ne tik apskritai žmogiškoje egzistencijoje, bet ir savo tautos gyvenime“<sup>20</sup>.

Poemoje „Pasikalbėjimas giesminiko su Lietuva“, parašytoje retorine dialogo forma, A.Baranauskas įvardijo penkis tautos atgimimo kelius: 1) romantinį – tai romantiko poeto – giesminyko siekis atgaivinti „aukso amžiaus“ mitą („Prikelsiu senobe isz amžino miego, / Atgaivinsiu dvasias, kaulus isz senelu kapo <...> / Ir sugrisz mum laime, Dewulys leme, / Ir bus rami, kaip senobej, musū brungi žeme“<sup>21</sup>); 2) švietėjišką pozityvistinį, deklaruojantį pažangos idėją ir absoliučią mokslo galią: „Wiso swieto mokslus letuwjom paduosiu: / Letuwnikai žmones bus wisi gal-

<sup>19</sup> M.Heidegeris, Helderlynas ir poezijos esmė, *Veidai*, 1988, Vilnius, 1989, p. 262.

<sup>20</sup> A.Maceina, Laiškai rašytojams (2). Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 455.

<sup>21</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, Poezija, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 248.

woczais: / Wisom swietui visuos mokslos eis kelo wadzotū“<sup>22</sup>; 3) materialistinės gerovės; 4) neribotos laisvės kelias ir 5) krikščioniškos meilės kelias, sujungęs Dievą ir Tėvynę: „Tu natrokszk, waikeli, žemėj daugiau nieko, Tiktai Dwasios, tiktai meiles (...)“<sup>23</sup>.

Iš visos A.Baranausko kūrybos, ypač iš poemos „Pasikalbėjimas giesminįko su Lietuwa“ išsiskleidžia esminė A.Baranausko krikščioniškosios tautinės savimonės nuostata: lietuvių tauta negali atgimti be dvasios atgimimo. Tautinis atgimimas A.Baranausko pirmiausia buvo suvoktas kaip „prastų žmonelių“ dvasinės ir dorovinės kultūros puoselėjimas. Su krikščioniškosios artimo meilės (dvasios sinonimas) imperatyvu siejama tautos dvasios stiprybė, jos galimybė iškęsti, tautos vienybė ir jos „viežlyvystė“ (dorovinė kultūra), kuriamas romantinis laimingo gyvenimo mitas, išreikštas bibrine retorika: „Wisi prispaudimai ragesis kaip dulce: <...> / Ir sudrabes wisos lietuvnikū szirdys, / Kaip waszkines atokaitoj wenyben suslydys. <...> bet bus szirdy Diewas, / Wisuos darbuos wiežlyvyste, wisoj žemėj laime“<sup>24</sup>. Poemoje autoriaus „aš“ balsas, sutapęs su Lietuvos balsu, atstovaujantis Katalikų Bažnyčiai, kviečia „prastus žmoneles“ eiti Kristaus, įkūnijusio Meilės idėją, keliu. „Pasikalbėjime giesminįko su Lietuwa“ retorine dialogo forma varijuojama Kristaus žodžių tema: „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas“ (Jn 4, 6). A.Baranauskui tautos atgimimas – tai Meilės kelias, tiesos nušviestas kelias, vedantis į tautos gyvenimą. Taip į programiniame kūrinyje „Dainu dainelę“ keltą retorinį klausimą: „Bet koks mums žodis tiesą parodis, / Koks kelawedys wes kelą?“<sup>25</sup> atsakoma poemoje „Pasikalbėjimas giesminįko su Lietuwa“, kur poeto misija – būti tautos dvasios keliavedžiu, „Letuwnikus vest Szwinton Baznyczon“<sup>26</sup>, kad „dwasia nenupultu“. Poetas, A.Baranausko supratimu, yra ne savo valios reiškėjas, bet visų pirma lietuvių bendruomenės kaip kolektyvinio individo dvasios vedlys.

Poemoje „Pasikalbėjimas giesminįko su Lietuwa“ A.Baranauskas kalba ne tik kaip dvasininkas, bet ir kaip „poetas mintytojas“, nes krikščioniškąją artimo meilės idėją interpretuoja kaip *visuotinės žmogiškosios egzistencijos pagrindą*, tai ne vien tik siūlomas kelias tautai iškęsti „bėdas ir vargus“, bet ir ontologinė galimybė žmogaus kataliko būti su kitu. Krikščioniškosios meilės idėja yra katalikiškos bendruomenės būties forma, pagrįsta dialogu. Šventosios Dvasios, krikščioniškos meilės imperatyvas, išreikšti per maldą – krikščioniškos būties pagrindą, A.Baranausko

<sup>22</sup> Ten pat, p. 249–250.

<sup>23</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, p. 253.

<sup>24</sup> Ten pat, p. 253.

<sup>25</sup> Ten pat, p. 160.

<sup>26</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, Poezija, p. 247.

supratimu, tampa meditaciniu socialinio bendrumo išgyvenimu ir esminiu pamatu vienyti katalikišką bendruomenę, nes „tautinė savimonė yra tautos kaip sutelktinio individo prielaida“<sup>27</sup>. Tautinio bendrumo jausmas, A.Baranausko tekstuose dažnai įvardytas kolektyvinio individo „mes“ asmeniniu įvardžiu, išugdomas iš katalikiškojo bendruomeniškumo, poemose reiškiamo bibrline retorika.

Tęsiant individo/bendruomenės idėjų interpretaciją, pasakytina, jog A.Baranausko krikščioniškoje poetinėje savivokoje nėra akivaizdžios individo/bendruomenės perskyros, išsikristalizavusios tik XIX a. pab.–XX a. pradžios kūryboje. Krikščioniškoji mitologinė sąmonė neįžvelgia determinuoto individo – bendruomenės išskyrimo, labiau pabrėžia katalikiškojo bendruomeniškumo aspektą, kur asmuo suvokiamas pirmiausia kaip kolektyvo narys, bendruomenės prado reiškėjas.

Vėliau aušrininkų tekstuose, kaip ir A.Baranausko XIX a. vid. kūryboje, subjekto individualumas, jo tapatybė tiesiogiai siejama su tautos tapatybe, suvokiančios savo išskirtinumą, atsisakiusią daugiakultūrinio LDK žmogaus identiteto jausmo: „Mes ne lenkai, ne maskoliai / ne vokiečiai, ne totoriai: / Mes lietuviai ligi šiolei“, – rašė J.Miliauskas-Miglovara. Kultūrinės tradicijos atmintis byloja, jog tiek A.Baranausko, tiek aušrininkų tekstuose funkcionuoja individo kaip bendruomeninės (tautos) būtybės samprata. Silpnoką asmens individualumo paraišką XIX a. vid. ir XIX a. pab. lietuvių literatūroje skatino daugelis veiksnių, pirmiausia XIX a. lietuvių literatūros nuolatinė „tautos ginties“ situacija, konsoliduojančios bendros idėjos, įgijusios *sacrum* reikšmę ir absorbavusios asmeniškumą: A.Baranausko atveju – katalikybės ir lietuviybės sutartis, aušrininkų – rūpestis dėl „tėvyniškumo“. Tik A.Baranausko skelbtą dvasios tarnystės principą aušrininkų tekstuose pakeitė visuomenės tarnystės principas.

Kalbant apie poeto krikščioniškosios tautinės savimonės reikimosi formas, natūraliai kyla klausimas, kodėl XIX a. lenkiškojo „mesianizmo“ kontekste, kai lenkiškumas smelkėsi į dvarą, mokyklą, bažnyčią, A.Baranauskas taip intensyviai gyvenimo ir kūrybos tekstuose akcentavo katalikybės ir tautinės savimonės sąsają. Poemų tekstai siūlo keletą atsakymų.

1) Neigiama nuostata carinės Rusijos – pagrindinio priešo, kitatikio, brukusio svetimą tikėjimą ir kalbą, atžvilgiu ypač akivaizdžiai vaizduojama poemoje „Kelonie Petaburkan“ (1858–1859), kurią galėtume traktuoti kaip kelionės dienoraštį, atveriantį Lietuvos likimo poetinį apmąstymą. Čia A.Baranauskas pateikia hiperbolizuotą neigiamą kitatikės bendrakeleivės įvaizdį („Mano maskauka tukstunti prajewu/ Apsokie apie szoli

<sup>27</sup> Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 1, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 37.

sawo Tewu <...> Beria tik beria, net jej sejles tiksza“<sup>28</sup>), ženklinantį autoriaus „aš“ reiškiamą neapykantą carinei Rusijai, kurios „šviesa kruvina ir juoda“. Poemose „Kelonie Petaburkan“, „Diewo Rikszte ir malone“ nuolat vartojami žodžiai „Maskolija“, „maskolius“, „maskoliai“ rodo neigiamą A.Baranausko požiūrį į carinės Rusijos vykdomą politiką. „Savotiška neapykantos Rusijos valdžiai koncentruota išraiška buvo žodis „maskolius“ (moskol). Kažkada įvardijęs Maskvos valstybės gyventoją, vėliau jis tapo neigiamą atspalvį turinčiu ruso pavadinimu“<sup>29</sup>.

2) Carizmo vykdomos politikos, rusifikacijos, stačiatikybės platinimo kontekste A.Baranauskui, tautos likimą siejusiam su katalikybės stiprėjimu, buvo svarbu *Katalikų Bažnyčios vienybė*. Poemoje „Kelonie Petaburkan“ pabrėžiama A.Baranausko poetinė mintis, teigianti, jog *katalikybė, vienintelė tikra ir teisinga, į lietuvių tautos ir jos narių sielos išganyką vedanti religija*.

Tautos dvasininkas per kūrybos žodį (poemose „Pasikalbėjime giesminįko su Lietuva“, „Kelonie Petaburkan“, „Diewo Rikszte ir malone“) stiprina Katalikų Bažnyčios pretenzijas į vienvaldį ir nedalomą viešpatavimą lietuvio valstiečio – „vaikelio“, „prastų žmonelių“, dvasinį gyvenimą. A.Baranausko krikščioniškoje tautinėje savivokoje atsiranda griežta stačiatikybės/katalikybės opozicija, rodanti pastarosios ypatumus: ji esanti nuo paties Dievo malonės skirta išgelbėti lietuvių tautą. Stačiatikybė, susijusi su maskolių valdžia, pasak A.Baranausko, rodo „Dievo provos“ (Dievo tvarkos) žemėj laužymą, „wieros pražuvimą“, su kuria siejamas ir tautos moralinis nuopuolis. Poemos „Pasikalbėjimas giesminįko su Lietuva“, „Kelonie Petaburkan“ rodo kultūrinę atmintį – pratęsiama donelaitiška tradicija: Baranauskas *tautos nelaimės kildina iš „prastų žmonių“ moralinio nuopuolio: dievobaimingumo praradimo, su kuriuo susijęs senelių papročių, tradicijų nepaisymas, naujų rūbų madų vaikymasis*.

*Tautos likimas*, A.Baranausko interpretuotas viduramžių krikščioniškosios kultūros kategorijomis, suprstas kaip sielos išganymas ir *nulemtas Dievo valios* ir Jo malonės „susmylėjimo“ (gailestingumo) (poemos „Kelonie Petaburkan“, „Diewo Rikszte ir malone“): „laisvė viduramžių kultūroje suprantama kaip Dievo prerogatyva“<sup>30</sup>. Dievobaimingumas, ištikimybė „Dievo provai“, tarnystė Dievui laikytinos didžiausiomis kolektyvinio individo vertybėmis. A.Baranausko poetinėje teologinėje plotmėje interpretuojamos sąvokos „laisvė“, „tarnavimas“, „ištikimybė“, kaip ir viduramžių kultūroje, suartėja ir pereina viena į kitą. Poeto dvasininko nuolat akcentuojamas „prastų žmonių“ dievobaimingumas poemose

<sup>28</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, p. 215.

<sup>29</sup> Z.Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: VDU, 1998, p.174.

<sup>30</sup> A.Gurevičius, *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 173.

nurodo religinį žmogaus santykį su tikrove, su konkrečia situacija, nuo kurios jis neatsiejamas („kas mete laimes iszmokys baimės / Ir szwentos Dewo malonės“<sup>31</sup>). Baranauskui dievobaimingumas kyla iš pačios Dievo nesuvokiamybės, peržengiančios bet kokią teksto plotmę.

3) A.Baranauskas, kitaip nei vėliau aušrininkai, *tautos likimą* ir jos atgimimą *siejo* vis dėlto ne tiek su išorine galia (politine krašto situacija, nulėmta istorijos aplinkybių), kiek su *vidine galia*, kaip minėjome, su katalikybės pozicijų stiprinimu, kilusiu iš poeto dvasininko vidinio poreikio sumažinti esamą atotrūkį tarp katalikybės ir tautiškumo, ieškoti šios sąsajos dvasinio pagrindo. Kultūrinės atminties tradicija liudija, jog „valenrodizmo“ koncepcija irgi įprasmino „vidinės galios“ motyvą, aptinkamą A.Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas“ pratarmėje, kur viena iš LDK sunykimo priežasčių įvardyta kaip „vidinės galios“ stoka, „kuri būtų siejusi ir gaivinusi skirtingas jos dalis“<sup>32</sup>.

Vėliau, „Auszros“ galdynėje, J.Basanavičius atmetė krikščionybės plėtros dvasinį pagrindą, motyvuodamas tuo, jog ji svetima lietuvių kultūrai, nes neprigijo kaip gyvas pavidalas: „<...> krikščioniška tikybė <...> pas mus platindamasi turėjo tankiai atsiremti ant senoviškos (pagoniškos) tikybės pamatų ir įpročių genties, nes tokiu tik būdu lengviau buvo galima naują tikybę įvesti“<sup>33</sup>. Aušrininkas K.Sakalauskas-Vanagėlis yra rašęs, jog XIX a. pab., „Auszros“ galdynėje lietuvių (XVI a. M.Mažvydas „Katekizme“ yra išsakęs tą patį rūpestį) buvo menki katalikai: „Lietuviai reikaluose tikėjimo par vartojimą lenkiškos kalbos maldose neišpasakytai yra tamsūs <...> nežino, kad yra vienas Dievas ir kad dūšė žmogaus nemirštanti <...> Tik paviršutiniškai jie yra krikščionys, o iš pamato dar stabmeldžiais (pagonais) liekti“<sup>34</sup>.

A.Baranausko asmeninę iniciatyvą, matyt, lėmė siekis kelti valstiečių tautinę savivoką, ugdyti sąmoningumą per jiems artimą ir suprantamą dvasios sritį – katalikų tikėjimą. XIX a. vid. A.Baranausko poemoje „Kelonie Petaburkan“ tautos bendruomeniškumo ir egzistencijos pagrindu laikoma katalikybė, priešingai nei XVI a. M.Daukša ar XIX a. pab. aušrininkai tautos būties pagrindu laikę kalbą. A.Baranauskui lietuvių kalba kaip prigimtinei individo duotybei neatsiejama nuo katalikų tikėjimo.

Poetui „mintytojui“, tautos dvasios keliavedžiui, per meninį žodį ugdytą „prastų žmonelių“ tautinį sąmoningumą, kaip vėliau ir patiems „Auszros“ kūrėjams, pirmiausia rūpėjo *dvasinė tapatybė, implikuojanti tautinę*.

<sup>31</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, p. 160.

<sup>32</sup> A.Mickevičius, *Lyrika. Baladės. Poemos*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 241–242.

<sup>33</sup> *Aušra*, 1884, Nr. 5/6, p. 195.

<sup>34</sup> *Aušra*, 1883, Nr. 5, p.148.

Lenkų ir lietuvių santykių kontekste A.Baranausko asmuo daugeliu atvejų atliko *mediacinę funkciją*, kuriai buvo svarbiau ne sava/svetima opozicija, aktuali nacionalizmo formavimuisi, bet žmogaus dvasios tobulėjimo kelias, dienoraštyje įvardytas kaip *krikščioniškojo nuolankumo, santarvės ir pagarbos principas*: „Su niekuo, nei su kolega, nei kuo kitu bet kokio luomo neįsivelti į vaidus, kantriai pakęsti kito nemandagų žodį <...> stengtis savo paslaugomis įsigyti visų pagarbą“<sup>35</sup>, poemose „Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva“ išreikštas krikščioniškos artimo meilės imperatyvu, „Kelonie Petaburkan“, „Dievo Rikszte ir malone“ žymintis *dievobaimingumą, Dievo ir žmogaus transcendentinę sutartį*, gyvenimo tekste pasireiškęs kaip lygiaverčių abiejų kalbų vartojimas, pvz., bažnyčioje pamaldų sakymas lenkų ir lietuvių kalbomis. Būtent „Pasikalbėjime giesmininko su Lietuva“, pasak J.Girdzijausko, lietuvių tautos atgimimą, jos kelią į Laimės žiburį A.Baranauskas suprato kaip tautinės Bažnyčios kelią, kuri ragino mylėti „Dievą ir Tėvynę, kovoti su savo priešais krikščionių doroviniais keliais“<sup>36</sup>.

Mąstant apie A.Baranausko vietą tautinio atgimimo istorijos kontekste, neįmanoma išvengti poeto ir „Auszros“ kūrėjų gyvenimiškų ir kūrybiškų sąsajų analizės. Kultūrinės tradicijos atmintis liudija, jog A.Baranausko kultūrinės vaizduotės poetinę patirtį perėmė ir kaip naują poetinę stiliškumą įtvirtino „Auszros gadynės“ kūrėjai. A.Baranausko gimtinė, „Lietuvos Anykšta“, interpretuota kaip dvasiškai ir geografiškai artimas kraštovaizdis, poetų aušrininkų (išskyrus J.Miglovaros poeziją) transformuota į nekonkretizuotą, abstraktų „tėvyniškumą“. A.Baranausko kūrybinio autoriteto netiesioginį veikimą įrodo literatūrinės formos kaip poetinio dialogo įsitvirtinimas, poetų aušrininkų Lietuvos „aukso amžiaus“ mito poetizacija, praeities/ateities priešprieša, Lietuvos–Motinos poetinė paralelė. Kita vertus, pasakytina, jog lietuvių tautos praeitis A.Baranausko vertinta prieštarinčiai: analogiškai aušrininkams, kaip ir visai XIX a. lietuvių literatūrai, būdinga tendencija, poetizuojamas Lietuvos „aukso amžiaus“ mitas, kita vertus, pateikiama „aukso amžiaus“ demitologizacija. Kodėl A.Baranauskas toks nenuoseklus? Atsakymo vertėtų ieškoti pačiuose jo kūrybos tekstuose. Manytume, jog A.Baranauskui, kūrėjui, praeities mitologizavimas atliko estetinę funkciją, t. y. panašiai kaip ir S.Daukantui, pasitelkiant pasakojimo retorikos galimybes (vartojant antitezę, hiperbolę) buvo siekiama sukurti išpūdingą estetinį tėvynės vaizdinį.

Komplikuotus A.Baranausko santykius su „Auszros“ leidėjais, atsiri-bojimą nuo pasaulietinio laikraščio nulėmė ne vien tik katalikiškoji poeto

<sup>35</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, p. 287.

<sup>36</sup> J.Girdzijauskas, Tai skambink, Varpe!, *Atgimimas*, 1989, Nr. 3, p. 4.

pozicija (anie leidejai krypo į pagonybę), bet ir kūrėjo pagarba tradicijos autoritetui, istorinei tiesai ir aušrininkų (leidejų) akivaizdus nedėmesingumas poeto teksto autorystei. Iš A.Baranausko laiško laikraščio „Kraj“ redakcijai matyti, jog poetas, tautos dvasios vedlys, ypatingą dėmesį skyręs ne tik eilėraščio turiniui, bet ir jo formai: „Auszros“ leidejams netiktų kitų autorių nespausdintus kūrinius publikuoti be autoriaus leidimo, jei ne dėl pagarbos autorių teisėms, tai bent dėl teksto tikslumo, kadangi ritminė eilių struktūra ir gero rimo reikalavimai glaudžiai siejasi su tarmės ypatybėmis ir reikalauja tikslios rašybos“<sup>37</sup>.

Santūrią A.Baranausko nuostatą „Auszros“ atžvilgiu lėmė ir viename numeryje pasirodęs romantikų (Kraševskio „Vitolio raudos“) kūrinių vertinimo paviršutiniškumas ir mitologizavimas. Pasak A.Baranausko, Kraševskio „Vitolio raudos“ gretinimas su „Odiseja“, „Iliada“, „Eneida“ ir net su „Evangelija lyginimas apysakos, kurią sukūrė mitologija besiremianti vaizduotė ir supynė su pagoniškais pasakojimais, žeidžia krikščionių religinius jausmus“<sup>38</sup>. Minėtame laiške kalbėdamas apie S.Daukanto raštus A.Baranauskas su mokslininkui būdinga įžvalga kritikuoja „Auszros“ leidejų apriorinius vertinimo stereotipus, jog S.Daukantas vartojęs liaudies kalbą. Įdomu, jog XX a. istorijos mokslas pagrindė A.Baranausko požiūrį į S.Daukantą kaip istoriką eruditą, kuris raštų paskirtį liaudžiai suprato ne tiesiogiai, paraidžiui (t.y. ne konkrečiam žmogui), o kaip ontologinį principą<sup>39</sup>.

Analizuojant A.Baranausko ir „Auszros“ leidejų santykius, reikėtų pabrėžti, jog tautinio sąmonėjimo kelių perskyrą nulėmė skirtinga ideologija. A.Baranauskas dar poemoje „Pasikalbėjimas giesminiko su Lietuva“ netiesiogiai oponavo švietėjų ideologijai, teigdamas mokslo negalią, jog racionalus protas turi savo ribą, žmogaus pažinimas dalinis, „bo išmintis – Dievas“.

Aušrininkų skelbta dvasiškoji šviesa (žr. „Auszros“ *Priekalba*: „kūniško maisto nestokodami, pirmučiausiai turime rūpintis apie dvasišką šviesą“), pagrįsta „apšvaistos“ programa buvo priešinga A.Baranausko krikščioniškai/filosofinei nuostatai, jog mokslas negali išganyti žmogaus sielos. Baranauskas lietuvių dorovinę kultūrą, „viežlybystę“ tapatinė su katalikų tikėjimu. Švietėjams aušrininkams „apšvaista“ buvo atrama nuo „doriško ir medegiško nuopuolio“, dorovinės kultūros ugdymas neatskiriamas nuo švietimo. Aušrininkai tautinį atgimimą siejo su švietimu, siekdami plėtoti lietuvių dorovinę kultūrą mokslo pagrindu.

<sup>37</sup> A.Baranauskas, *Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius: Vaga, 1986, p. 251.

<sup>38</sup> Ten pat, p. 251-252.

<sup>39</sup> S.Pivoras, *Vargo pelė, Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5, Vilnius: Sietynas, 1993, p. 74.

J.Šliūpas rašė: „Laikas už tai doros mokslą paremti ant kito mokslo, o nebe bažnytiško“<sup>40</sup>. K.Sakalauskas- Vanagėlis („Mokslas, šviesa, liuositybė, – be jo nėra nieko; / Plėskim mokslą tarp Lietuvių, – Nesgailėkim vėko“<sup>41</sup>) poetiniu žodžiu išsakė esmines aušrininkų švietėjų vertybes. Straipsnyje „Tikrasis ieškinyš tėvyniškumo“ J.Šliūpas tėvynės idealą siejo su kultūros pažanga.

Reikšminga, jog lietuvių tautinio sąmoningumo kelyje, kur daugeliu atvejų reikėsi kultūros bajoriškos formos, A.Baranauskas į kultūros/istorijos sceną atvedė naują istorijos subjektą – „prastus žmonelius“, lietuvius valstiečius, su jų sielos išganymu, dvasios atgimimu siejo tautinę savimonę („Sztai dena auszta, naktis iszlauzta / Niksta terp prastu žmonelu“<sup>42</sup>), katalikiškos bendruomenės solidarumą: „Draugien Szwintejs pajautimejs pinamems lyg gijom / Tikim milim wilames, delto Tau nebijom“<sup>43</sup>. Vėliau aušrininkai deklaruos romantikų istoriografinę idėją, jog istorijos subjektas yra tauta, kolektyvinis individas. A.Baranauskas, būdamas lietuvių valstiečių dvasininkas, suvokė, jog valstiečių tautinio mentaliteto apraiškos dar gana silpnos. Poemoje „Diewo Rikszte ir malone“ „prastų žmonių“ tautinė savivoka siejama su metaforiškai įvardytu istorinės vaikystės amžiumi „kojoku“: „Sudužesma Diewo malonej ir bojmej: / Ir mum isz stojoko isztrouks Ponas Diewas“<sup>44</sup>. S.Pivoro teigimu, XVIII a. pab. ir iki pat XIX a. pab. negalima kalbėti apie lietuvių valstiečių tautinę savimonę, nes valstietis dar nesuvokė savo asmeniškumo: laisvė valstiečio buvo tapatinama su dalia, likimu, kuri priklauso nuo luomo<sup>45</sup>. Todėl A.Baranauskui reikėjo ir rūpėjo atrasti artimą kelią – Tautinės bažnyčios – į lietuvių tautos pabudimą: dvasinis lietuvių pagrimdas buvo susietas su katalikybe, tautines vertybes poetas, tautos dvasios vedlys, grindė universalia krikščioniška triada: Meile, Tikėjimu ir Viltimi.

*Įteikta 2002 m gruodžio mėn.*

<sup>40</sup> *Aušra*, 1884, Nr. 5/6, p. 179.

<sup>41</sup> K.Vanagėlis, Šauksmų aidas, *Aušra*, 1885, Nr. 7/8, p. 193.

<sup>42</sup> A.Baranauskas, Raštai, t. 1, p. 160.

<sup>43</sup> Ten pat, p. 218.

<sup>44</sup> Ten pat, p. 278.

<sup>45</sup> *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4, Vilnius: Sietynas, 1993, p. 16.



THE CHRISTIAN-NATIONAL CONSCIOUSNESS OF  
ANTANAS BARANAUSKAS IN THE CONTEXT OF „AUŠRA“

Eglė Klimaitė-Keturakienė

## Summary

The article looks at the creative works (mostly poems) of Antanas Baranauskas in the middle of the 19th c. as a form expressing Christian national consciousness with a spiritual structure close to the culture of Christianity in the Middle Ages.

In his works Baranauskas expressed the religious/philosophical idea of this culture that the highest truth is the redemption of a man's soul, and thus the fate of a nation depends on the will of God as well as the strength and morality of the nation's spirit. Baranauskas understood national reawakening to be the fostering of the Lithuanian peasant's spiritual culture, relying on the unity of the Catholic Church. The spiritual basis of the Lithuanian identity was Catholicism.

In the context of Polish-Lithuanian relations Baranauskas played the function of an intermediary for which the searches of Christian dialogue (sermons, hymns, rituals of the Catholic Church) fostering the Christian feeling of Lithuanian peasants through a distinctive esthetic consciousness were more important. One can say that the ties of Catholic and national consciousness for Baranauskas were determined by the czarist policies (Russification, spreading of the Orthodox faith) and the goal to strengthen the spiritual basis of the Catholic Church (which was denied by some of the writers in „Aušra“ such as Jonas Basanavičius). The complicated relations of Baranauskas with the publishers of „Aušra“, his non-involvement in the secular newspaper was determined by the views of the Catholic poet, the too great regard for the works of those writing for „Aušra“, and the lack of respect for the author of a text.

For Baranauskas, who combined God and Homeland in his literary works, national values could not be separated from the universal Christian values of Faith, Hope, and Charity.



DR. PAULIUS SUBAČIUS

Vilniaus universitetas

## EUROPA ANTANO BARANAUSKO AKIMIS

Antanas Baranauskas nepaliko įsidėmėtinų pastabų apie Europą, tačiau europietiško refleksija buvo jo pasaulio supratimo konstanta. Laikantis šios prielaidos, su Baranausku sietina europietiško problematika straipsnyje analizuojama trimis lygmenimis: biografiniu, kultūrinių kontaktų bei įtakų ir tekstuose rekonstruojamo sąmoningumo. Paneigiami įsigalėję biografų teiginiai, kad studijų Europoje metais poetas mažai dėmesio skyrė tiesioginiam viešėjimo Miunchene tikslui. Akcentuojamos bažnytinės vyresybės intencijos, kad būsimieji Dvasinės akademijos dėstytojai visapusiškai susipažintų su europietiška kultūra. Suprobleminama Aleksandro Dambrausko, Pranciškaus Būčio ir vėlesnių komentatorių nuomonė, jog Baranauskas Šventąjį Raštą vertė orientuodamasis į pasenusias bibliistikos sampratas. Aptariama, kodėl jis sekė prancūzų katalikų bibliisto Fulcrano Grégoire Vigouroux pažiūromis, o pats Biblijos vertimas vertinamas kaip iš esmės europeizuojantis veiksmas. Baranausko pastabos apie tautinių, mirusių ir dirbtinių kalbų santykius Europoje komentuojamos kaip leidžiančios rekonstruoti jo požiūrį į kontinento kultūrą. Matydamas Europoje tautinių individualybių ir interesų bendrumo derinį, Baranauskas pabrėžė, kad jį grindžia Antikos paveldas ir krikščionybė. Poeto kūriniuose atpažįstama pastoralinių motyvų ir lietuvių tautosakos įvaizdžių sampyna leidžia kalbėti apie europietiško poetinio mąstymo modelių įkultūrinimą Lietuvoje. Nors Europa Baranauskui yra labiau dvasinė, o ne geografinė kategorija, tačiau būtent jo tekstuose apstu aiškių nuorodų, perskyrų, kur rytinė Europos riba. Ji tapatinama su Lietuvos ir Lenkijos civilizacine įtaka. Tai neprarandantis aktualumo Baranausko akimis regimos Lietuvos civilizacinės misijos aspektas.

Toks temos formulavimas XXI a. pradžios Lietuvoje, kai tiek Vilniaus, tiek Berlyno, Paryžiaus, Romos, Londono viešųjų reikalų darbotvarkėse – Europos Sąjungos plėtra ir ateitis, – atrodo konjunktūrinis. Šį išpūdį gali sustiprinti ir tai, kad iš pirmo žvilgsnio A.Baranauskas nepaliko jokių įsidėmėtinų tekstų apie Europą – nežinomas jo kelionių dienoraštis ar kokie nors specialūs samprotavimai, pats žodis „Europa“ jo rašytiniame pavelde šmėkštelėja vos kartą kitą. Tačiau aktualijos intriga gali virsti į antikonjunktūrą, jei susivoksime, kad prieš šimtmetį ir daugiau Europos refleksija buvo ne tema, o greičiau pasaulėvokos konstanta, kad A.Baranausko kelti mūsų tautos tapatybės klausimai šiandien, ko gero, yra dar skaudesni.

Pasirinktoji problematika gali būti plėtojama mažiausiai trimis lygmenimis. Pirmasis – biografinis, – tai Baranausko viešnage kitose Europos šalyse, patirti išpūdžiai ir atsiliepimai. Antrasis lygmuo – Baranausko turėtos galimybės pažinti Europos istoriją, kultūrą, mokslą, visuomeninį gyvenimą knygų, periodinių leidinių, susirašinėjimo ir asmeniško bendravimo su užsienio dvasininkais, mokslininkais, kultūros žmonėmis dėka. Trečioji perspektyva – Baranauskui būdinga, jo skleista Europos ir Lietuvos Europoje samprata, kurią galėtume rekonstruoti iš jo tekstų bei gyvenimiškos laikysenos. Žinoma, norėdami interpretuoti tam tikras idėjas kaip idėjas apie Europą, neišvengiamai turime pasitelkti hipotetinius jų atpažinimo kriterijus, tai yra konstruoti prielaidas apie europietiško mo kategorijai reikšmingas simbolines konsteliacijas.

Kad du pirmieji lygmenys atsiskleistų visiškai naujais aspektais, reikia faktografinio šuolio, žymių archyvinių atradimų, kuriais negalime pasigirti. Tačiau yra pribrendęs reikalas polemizuoti su keliais neatsargiai, nepasigilinus ar dėl ideologinių sumetimų padarytais ankstesnių tyrinėtojų apibendrinimais, kurie vis kartojami. Pirmoji mūsų pastaba – apie A.Baranausko studijas Europoje po Katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge baigimo. Dar Juozas Tumas komentavo, esą jis menkai tesidomėjęs teologijos kursais Miuncheno universitete ir kur kas daugiau dėmesio skyręs muziejų, bibliotekų lankymui bei kelionėms į Insbruką, Liuvoną ir Romą<sup>1</sup>. Nors J.Tumas, o iš paskos ir kiti biografai, tik beveik pažodžiui persakė A.Baranausko bendramokslio Franciszeko Albino Symono laiško Kazimierui Prapuoleniui<sup>2</sup> informaciją, buvo suponuojama, kad A.Baranauskas studijų Europoje metais vis dar gyveno labiau poeto nei kunigo gyvenimą, buvo nepakankamai uolus dvasinės vyresnybės priesakų vykdytojas. Pirma, dvasinė vyresnybė, siūsdama A.Baranauską į Miuncheną, nurodė „laisvu nuo užsiėmimų laiku aplankyti Europos garsiuosius miestus ir įžomybes“<sup>3</sup>, antra, jis pats, pranešdamas Motiejui Valančiui apie būsimą kelionę, pabrėžė: „Svarbus ir džiugus dalykas būtų susisiekti su katalikiškaisiais Vakaraais, kad iš Europos lobių kelias saujas pasisėmus ir mūsų bažnytinei provincijai“<sup>4</sup>. Vargu ar reikia įrodinėti, kad ši frazė aprėpia gerokai daugiau nei paskaitų lankymą universi-

<sup>1</sup> Žr. J. T u m a s, „Antanas Baranauskas 1835–1902“, Idem, *Literatūriniai portretai: Baranauskas, Vienažindys, Kudirka*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 22–24.

<sup>2</sup> Žr. pirmąją publikaciją: *Draugija*, 1912, Nr. 61, p. 3–6; kupiūruota publikacija rinkinyje *Literatūra ir kalba*, t. 19: Antanas Baranauskas, parengė R.Mikšytė, Vilnius: Vaga, 1986, p. 405–407.

<sup>3</sup> Mogiliovo metropolito 1862 11 20 raštas Dvasinei akademijai, cit. pagal: R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 171.

<sup>4</sup> Antano Baranausko 1862 12 08 laiškas Motiejui Valančiui, publikacija: *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 248.

tete. Citatos rodo tiek bažnytinės vyresnybės skatinimą visapusiškai pasižmonėti Europoje, tiek paties A.Baranausko išankstinį nusiteikimą aprėpti kiek galint daugiau. Tris semestrus Miuncheno universitete jo lankyto dogmatikos ir Bažnyčios istorijos bei du semestrus – moralinės teologijos kursų rezultatai byloja, kad jis nepraleido paskaitų ir net pelnė įrašus „uoliai“ bei „labai gerai“<sup>5</sup>. Priminus, kad skundėsi menku vokiečių kalbos mokėjimu ir tuo pretekstu gavo leidimą neginti doktorato<sup>6</sup>, įvertinimai atrodo net labai geri.

Symono užuomina, esą Baranauskas Miunchene nuobodžiavo, gali būti įvairiai aiškinama, minima jau tuomet jį apėmusi aistra lingvistikai, negalėjimas nustygti užsienyje, kai Lietuvoje vyko sukilimas ir t. t. Norime atkreipti dėmesį, kur, pasak to paties liudijimo, Baranauskas jautėsi geriau, kur važiavo su džiaugsmu – tai tėvų jėzuitų namai Insbruke<sup>7</sup>. Nei kalbiniai interesai, nei tėvynės išsiilgimas šiuo atveju niekuo dėtas – tai, ką galėjo teikti vienas stipriausių to meto jėzuitų centrų – išpūdingas dvasinis vadovavimas, priešvėlykinių rekolekcijų, galbūt meditacinių praktikų patirtis. Vargu ar tai buvo dokumentuota, nebent netikėtai dienos šviesoje pasirodytų koks nors negirdėtas Baranausko dvasinis dienoraštis. Juk dar raštininkavimo metų jo dienoraštinuose užrašuose nesunku išskaityti dvasinio vadovavimo ilgesį. Žinoma, lietuvių tautininkų, net ir to paties Tumo vertinimu<sup>8</sup>, didžiai apmaudu, kad Insbruko jėzuitai persergėjo Baranauską neskelbti atsišaukimo sukilimo reikalu. Jei būtų paskelbęs, lietuvių kultūros istorijoje būtume turėję dar vieną, tikriausiai talentingą ir aistringą lietuvišką politinę deklaraciją. Vadinasi, tyrinėtojams netektų svarstyti išsivalvotų problemų, kodėl poetas nusigręžė nuo poezijos, o angažuotas tautininkas – nuo tautinio judėjimo. Gerai, kad istoriografai „jeigu“ priima atlaidžia šypsena. Šiaip ar taip, Baranauskas 1863–1864 m. metė bent trejopą žvilgsnį į krikščionišką Europą – teologijos studento, smalsaus muziejų bei bibliotekų lankytojo ir dvasinių patyčių dalyvio akimis.

Antroji polemikinė pastaba – apie europietiškoji Baranausko veiklos kontekstą jau paskutiniaisiais – Šventojo Rašto vertimo metais. Dėl paties vertimo ypatumų galime įterpti tik tiek, kad lietuviškajai tekstologijai ir biblistikai dar teks gerokai užtelėti, kol galės apie šį paskutinįjį Baranausko darbą pasakyti net ne ką nors išsamaus, o bent jau rišlaus. Visi ligšioliniai apibendrinimai tėra probėgšmės pastabos. Čia norime tik parodyti,

<sup>5</sup> Žr. Miuncheno universiteto teologijos studijų pažymėjimų publikacijas: *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 369–370.

<sup>6</sup> Žr. Symono laiško Prapuoleniui publikaciją: *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 406.

<sup>7</sup> Ten pat, p. 407.

<sup>8</sup> Žr. J. Tumas, *min veik.*, p. 23.

kokie šališki ne sykį cituoti, nuomonę apie Baranausko biblistinę kompetenciją formavę Aleksandro Dambrausko ir Pranciškaus Petro Būčio vertinimai. Pirmasis tvirtino, kad Baranauskas „buvo atsilikęs nuo teologijos, nesekė teologinės spaudos, kurioje tuo metu stipriai reikėsi modernizmas, sukėlęs plačią polemiką“<sup>9</sup>. Antrasis pokalbį su Baranausku komentavo: „Aiškiai pamačiau, kad garbingasis 'Anykščių šilelio' autorius yra keliasdešimt metų atsilikęs nuo skriptūristinio mokslo [t. y. biblistikos] pažangos“<sup>10</sup>.

Su tokiais vertinimais smarkiai kertasi 1893 m. gruodžio 24 d. Baranausko laiško Dambrauskui frazė: „Dabar baigiu skaityti Viguru (Vigouroux) veikalą apie Bibliją, prieš racionalistus egiptologijos ir asiologijos pagrindu“<sup>11</sup>. Ką gi skaitė Baranauskas? Prancūzų katalikų biblisto Fulcrano Grégoire Vigouroux (1837–1915) 1877 m. išėjusią dviejų tomų studiją „Biblija ir šiuolaikiniai archeologiniai kasinėjimai Egipte ir Asirijoje“<sup>12</sup> arba tais pačiais metais dar vienu tomu papildytą jos variantą „Biblija ir šiuolaikiniai archeologiniai kasinėjimai Palestinoje, Egipte ir Asirijoje“<sup>13</sup>, o gal 1890 m. pasirodžiusį ir vėliau kartotą Vigouroux veikalą „Naujasis Testamentas ir naujieji archeologiniai atradimai“<sup>14</sup>, mat pastarasis verstas ir į kitas kalbas. Du paskutiniuosius XIX a. dešimtmečius Vigouroux buvo vienas produktyviausių katalikų biblistų, klasikinio biblistikos žodyno<sup>15</sup> redaktorius, o 1902-aisiais jis tapo pirmuoju tais metais sudarytos Popiežiškosios Šventojo Rašto komisijos sekretoriumi, dalyvavo rengiant svarbiausius jos dokumentus<sup>16</sup>. Tad turime patikimą liudijimą, kad Baranauskas buvo susipažinęs su vienu įtakingiausių to meto autorių.

Kaip tuomet suprasti Dambrausko ir Būčio žodžius? Norint į šį klausimą atsakyti, reikia įsidėmėti, kad Vigouroux buvo paskutinis įžymus senosios egzėtikos atstovas, svarbiausia konservatyvios katalikų biblistikos figūra ir stipriausias tėvo Maria'os Josepho Lagrange'o oponentas.

<sup>9</sup> A. Jakštaitis, Atsiminimai apie vysk. A. Baranauską, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 200–201.

<sup>10</sup> [P. P. Būčys], *Vysk. P. P. Būčio atsiminimai*, surašė Z. Ivinskis, d. 1: Pasiruošimas darbui, Chicago: Lietuviškos knygos klubas, [1966], p. 244–245.

<sup>11</sup> Publikacija: *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 274.

<sup>12</sup> F. G. Vigouroux, *La Bible et les Découvertes modernes en Égypte et en Assyrie*, Paris, 1877.

<sup>13</sup> F. G. Vigouroux, *La Bible et les Découvertes modernes en Palestine, en Égypte et en Assyrie*, Paris, 1877.

<sup>14</sup> F. G. Vigouroux, *Le Nouveau Testament et les Découvertes archéologiques modernes*, Paris, 1890, 2 ed. 1896.

<sup>15</sup> F. G. Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible*, v.1–5, Paris, 1895–1912.

<sup>16</sup> Žr. Ch. Schmitt, Vigouroux, Fulcran Grégoire, *Biographisch- Bibliographischen Kirchenlexikon*, Bd. 12, Verlag Traugott Bautz, 1997, Sp. 1391–1392.

Vigouroux nuopelnus pripažino net galiausiai mokslinę polemiką laimėję ir vyraujančią XX a. pirmosios pusės egzėgetikos poziciją užėmę Lagrange'o šalininkai. Aleksandras Menis jau beveik mūsų laikais, 1985 m., rašė, kad Vigouroux pažiūras apibendrinantis jo biblistikos paskaitų kursas<sup>17</sup> „daugeliu požiūriu, ypač šventųjų knygų kilmei skirtais aiškinimais, paseno, tačiau skyriai apie Biblijos Dievo įkvėptumą, kanoną bei vertimus [sic! – P.S.] tebėra vertingi ir šiomis dienomis“<sup>18</sup>. Žinoma, kol polemika virė, tokius blaivius vertinimus buvo užgožusi radikali Vigouroux kritika. Tad išties, iš XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio ribos, kai Dambrauskas rašė savo atsiminimus apie Baranauską, perspektyvos, arba iš Vincento Padolskio, prieškariniame LKMA suvažiavime skaičiuosio pranešimą apie Baranausko Šventojo Rašto vertimą<sup>19</sup>, perspektyvos Baranauskas laikėsi pasenusių pažiūrų. Dar labiau jo nuostatos turėjo būti nepriimtinos Būčiui – tai ir matyti iš aštroko jau daug vėliau, pokary, diktuočių atsiminimų cituoto pasažo. Juk šis pas Baranauską užsuko grįždamas iš Fribūro, kuris kaip tik virė nuo vos prieš kurį laiką ten Katalikų kongrese skaitytos novatoriškos Lagrange'o paskaitos apie Penkiaknygę<sup>20</sup> ir tuometinių jo publikacijų, apie kurias Seinų vyskupas, matyt, išties nežinojo.

Šiandien teigti, kad išsamesnė Baranausko pažintis su Lagrange'o tyrimais arba jo ir Vigouroux polemika galėjo turėti įtakos pasirinktiems Šventojo Rašto lietuviškojo vertimo šaltiniams ir principams, būtų visiškai anachronizmas. Baranauskas laikėsi katalikiškojoje Europoje – Paryžiuje, kur Vigouroux buvo biblistikos profesorius, Romoje, kur, priminsime, jis netrukus užėmė aukštas pareigas, – dominuojančių nuostatų. Juozapo Skvirecko vertimo pradžia nuo Baranausko užmojo formaliai skyrė labai nedidelis laiko tarpas, bet per tą laiką šios nuostatos – taip pat ir įkurtosios Popiežiškosios Šventojo Rašto komisijos pozicija – sparčiai keitėsi.

Na ir, žinoma, visiškai nesusipratimas – Reginos Mikšytės teiginiai, kad „Baranauskas vertė Bibliją ne iš originalo, nes nemokėjo nei hebrajų, nei graikų kalbų, o iš <...> J. Vujeko lenkiško vertimo <...>, [kuris] buvo beviltiškai pasenęs“, „kartu laikydamasis ir lotyniškojo Biblijos vertimo,

<sup>17</sup> F. G. Vigouroux, *Manuel biblique ou Cours d'Écriture Sainte a l'usage des séminaires: Ancien testament*, Paris, 1879–1880, 12 ed. 1906; 1891–1899 m. išėjo šio veikalo leidimai italų, ispanų ir rusų kalbomis.

<sup>18</sup> A. Men', *Bibliologičeskij slovar'*, internetinė versija: <http://www.krotov.org/library/m/menn/bible3/1915vigu.html>.

<sup>19</sup> Žr. V. Padolskis, Vysk. A. Baranauskas ir Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą, *Suvažiavimo darbai*, t. 13, Kaunas: LKMA, 1940, p. 8–15.

<sup>20</sup> Žr. A. Rubšys, *Raktas į Senąjį Testamentą, d. 1: Sandora ir mesijas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1995, p. 72.

vadinamosios Vulgatos“<sup>21</sup>. Viena, renesansinis Wujeko vertimas (1599 m.) XIX a. jokiū būdu nelaikytas pasenusiu, netgi tokiu nepasenusiu, kad naujas katalikiškas *Naujojo Testamento* vertimas lenkiškai pasirodė tik 1946-aisiais, o *Senajo Testamento* – tik 1965-aisiais. Wujeko vertimo poetiškumą aukštinę Mickevičius ir Senkevičius<sup>22</sup>, matyt, būtų žado netekę išgirdę, kad, lituanistų požiūriu, Wujekas „iš tiesų vergiškai perkėlė lotyniškąjį Vulgatos tekstą“<sup>23</sup>. Antra, Baranauskas vertė lotynišką tekstą tik akį užmesdamas į lenkiškąjį – tai rodo net labai preliminari analizė. Trečia, katalikiškas vertimas ne iš Vulgatos, kitaip nei protestantiškas, tuo metu buvo neišivaizduojamas, todėl Baranausko kalbų mokėjimas čia tikrai niekuo dėtas. Ir, pagaliau, tvirtinimas, kad jis nemokėjo nei hebrajų, nei graikų kalbų, tikrai per griežtas. Nesiimame be papildomų liudijimų konkretizuoti, ar Baranauskas gerai mokėjo tas kalbas – atrodo, tikrai ne tiek, kad būtų pajėgęs versti Šventąjį Raštą, bet jos buvo dėstomos Akademijoje, o ir į Miuncheną jis siųstas teologijos bei senųjų kalbų studijų. Pagaliau lingvistiniai Baranausko darbai byloja bent apie senąją graikų kalbą jį tikrai šiek tiek nusimanius. Kitaip tariant, viena lietuvių literatūros istorijos pastraipa – ir net keturi nesusipratimai iš biblistikos srities. O tai rodo, kad šiuo požiūriu Baranausko žvilgsnis į krikščioniškąją Europą buvo kur kas atidesnis, skirianti intelektualinė distancija – kur kas mažesnė nei šiuolaikinės lituanistikos.

Kaip tik nuo Biblijos, jos vertimo kaip europeizuojančio veiksmo, būtų galima pradėti kol kas labai preliminariai aptarti trečiąją mums rūpimą dalyką – Baranauskui būdingą, jo skleistą Europos ir Lietuvos Europoje sampratą. Vienas kitas tos sampratos bruožas pasirodo labai įvairiuose Baranausko samprotavimuose, pavyzdžiui, kad ir apie esperanto kalbą. Laiške vienam pirmųjų Lietuvoje esperanto entuziastų Dambrauskui jis nepaprastai blaiviai aptaria kalbų situaciją Europoje, kuri susiklostė maždaug XIX a. viduryje ir šiandien tebėra būtent tokia, kokią Baranauskas nurodo: „Tautiškumo ir gentinio separatizmo dvasia stengiasi tarptautines kalbas iš visur guiti ir pakeisti savąja. Kiekviena giminė norėtų savo kalbą primesti visoms kitoms giminėms. Kaskart vis labiau besiplečiantys visuomeniniai ryšiai sukuria kokio nors lengvo susižinojimo su kitos kalbos žmonėmis poreikį. Separatizmas ir interesų solidarumas – dvi galybės, tarp savęs nepalijamam kovojančios“<sup>24</sup>. Šios mintys kur kas

<sup>21</sup> R. Mikšytė, min. veik., p. 262–263.

<sup>22</sup> Žr. M. Maciejewski, *Biblia, Słownik literatury polskiej XIX wieku*, pod red. J. Bachorza, A. Kowalczykowej, Wrocław: ZNIO, 1997, p. 85–91.

<sup>23</sup> R. Mikšytė, min. veik., p. 263.

<sup>24</sup> Antano Baranausko 1893 12 24 laiškas Aleksandrui Dambrauskui, publikacija: *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 273.



universalesnės nei vien kalbų santykiai. Matydamas Europą kaip tautinių individualybių ir interesų bendrumo derinį, Baranauskas be abejonės šešėlio nurodo siejančius pamatus – Antikos paveldą ir krikščionybę.

Įsidėmėtina, kaip tiksliai jis skirsto sritis, su kuriomis konfrontuoja ar gali konfrontuoti radikalūs tautinio individualizmo proveržiai. Štai paskutinis sakinyš iš laiško laikraščiu „Kraj“, tradiciškai klaidingai vadina- mo Baranausko atsiribojimu nuo „Auszros“, nors jis tėra tik švelnus apsi- draudimas: „kad 'Auszra' neįžeidintų religijos, liaudies pamaldumo ir ainių palikimo, išlikusio visuomenės papročiuose“<sup>25</sup>. Taigi katalikų reli- gija yra vienas dalykas (universaliausias aspektas), liaudies pamaldu- mas – kitas, o visuomenės papročiai, matyt, pirmiausia tam tikri morali- niai imperatyvai, gal labai senos ir vietinės kilmės – trečias. Toks subtilu- mas aiškinantis, kas ir kodėl žmonėms yra ar gali būti brangu, labai aktu- alus visuomenės modernėjimo, greitos kaitos, pervartų akivaizdoje, ku- rioje gyvename ne vien mes – ją išgyveno ir Baranauskas.

Baranauskiška savitumo bei pastovumo, viena vertus, ir unikalumo bei raidos, antra vertus, santykio refleksija ypač stebina keistu, net, drįs- tume teigti, paslaptingu, primityvios interpretacijos neįveikiamu jo užsi- spyrimu dėl kaimo moterų nešiosenos, pirmiausia nuometo išlaikymo. Keliuose Lietuvos regionuose – Pakaunėje, pietų, šiaurės, vidurio Žemai- tijoje pabuvęs, visokių kaimiškos, ir, žinoma, miestiškos nešiosenos pa- pročių matęs Baranauskas dėl aukštaitiškų nuometų tradicijos grūmoja taip pat rūsčiai kaip dėl baisiausios erezijos. Apie tai – nemaža dalis 10-osios „Kelionės Petaburkan“ giesmės, po kelias eilutes „Pasikalbėjime Giesminyko su Lietuva“ bei „Dievo rykštėje ir malonėje“. Iš pirmo žvilg- snio pasipiktinimas, kad „Jaunos marčios nenori senobės nuometų, / Nuo bobučių senų ir močių ryšėtų“ („Kelionė Petaburkan“, p. 477–478)<sup>26</sup>, tėra kraštutinio tradicionalisto aikštijimasis, neprotingas mėginimas su- stabdyti permainas. Betgi ir šis Baranausko pozicijos aiškinimas, Donelai- čio ironijos ponų papročių adresu bei panašių analogijų ieškojimas yra tradicinis vargu ar teigiama, sustiprinančia ir kartu atnaujinančia galvoji- mą prasme. Stebina įkarštis, su kuriuo protagonistas kreipiasi į Dievą maldaudamas „Saugok, gelbėk, prašau, Lietuvą mieliausią / Nuo naujų- jų madų, nuo griekų didžiausių“ („Kelionė Petaburkan“, p. 515–516).

Galbūt reikia visiškai pakeisti vertinimo poziciją, kad išsisklaidytų akibroko išpūdis? Viena prielaida, kad Baranauskas čia pasirodo kaip estetas – būtent estetiniams sprendimams būdingas toks beapeliacišku- mas, su kuriuo poetas idealizuoja aukštaitišką kaimo madonos pavidai-

<sup>25</sup> Publikacija: *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 253.

<sup>26</sup> A. Baranauskas, *Rinktinė*, parengė R. Šepetytė, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 67; toliau poetiniai tekstai cituojami iš šios rinktinės.

lą – tarsi į malonėmis garsėjančio paveikslą apkaustą į drobės klostes įrėmintą veidą. Antroji prielaida susietų kelis dalykus – akivaizdžią ir nuolat primenamą nešiosenos ir doros jungtį, kone hipertrofuotą jausmingojo Baranausko prisirišimą prie šeimos, taigi ir prie motinos įvaizdžio, pagaliau šeimos kaip instituto dramatiškai kintančios padėties modernėjančiame pasaulyje nuojautą – baranauskišką istoriosofinę nuojautą, kuri, prisiminus „Pasikalbėjimą Giesminyko su Lietuva“, turėjo bent šešėlių pranašystės. Platesnė perspektyva, pritampanti prie civilizacijos, jos raidos, čia gal atsiveria ta prasme, jog Baranausko desperatiška pastanga išsaugoti dvejojo – ikisantuokinio ir posantuokinio – moters statuso simbolių gali būti regima kaip universalus, kad ir nepraktiškas motinystės išaukštinimas, nuoroda į vieną iš archetipų, atveriančių Europos savastį, o ne vien Lietuvos kaip pragaištingoms naujovėms atsparaus bastiono savastį. Pabrėžiame, kad tai labai preliminarus mėginimas rasti didesnės aiškinamosios galios raktą nuometų temai.

Dar vieną archetipinę bendraeuropinį – „aukso amžiaus“ vaizdinį esame plačiau aptarę kita proga<sup>27</sup>. Čia tik galima paminėti, kad Europos nuopuolio ir prisikėlimo bangos, kurias išpūdinga bibline frazeologija Baranauskas vaizduoja „Dievo rykštėje ir malonėje“, lygiagrečios Lietuvos nuopuolio ir prisikėlimo bangoms. Kad ir koks būtų savitas šio krašto likimas komplikuotoje istorinėje Baranausko vizijoje, siekiančioje aprėpti ir Vokiečių ordino vaidmenį, ir vėlyvą krikštą, ir Abiejų Tautų Respublikos sėkmes bei nesėkmes, poetas tiek mitinę, tiek realiąją Lietuvos istoriją regi toje pačioje Dievo plano ir veikimo perspektyvoje, kurioje išsklostoma Europos istorija.

Su „aukso amžiaus“ archetipu tipologiškai susiję pastoraliniai vaizdiniai, kurie Europos simbolikos arsenale turi reto patvarumo tradiciją, peržengiančią pagonybės–krikščionybės chronologinę ribą<sup>28</sup>. Baranausko kūryboje jie netikėtai įgyja savitų lietuviškų raiškos elementų. Nejučia nusišypsoms pirmojoje „Kelionės Petaburkan“ giesmėje atpažinę pastoralinės literatūros konstrukciją, pasitelktą pavaizduoti katalikiškai salai grėsmingoje schizmatikų apsupty, o ypač atkreipę dėmesį į tautosakinį baltų dobilų motyvą, kuris organiškai įpinamas į tūkstantmečius austą šilkinių želmenų, romių avelių, krištolinių upelių pastoralinį gobeleną.

Kaip ir pastoralėse vaizduojamos palaimingos ganyklos, Europa yra labiau dvasinė ir kultūrinė, o ne geografinė kategorija. Tačiau vargu ar kurio kito XIX a. lietuvių kultūros veikėjo tekstuose rastume tokių aiškių nuorodų, kur Europa pasibaigia Rytuose, t. y. ten, kur jos riba neaiški ir

<sup>27</sup> Žr. P. Subačius, 'Aukso amžiaus' pabaiga: Antano Baranausko versija, *Menotyra*, 2002, Nr. 2(27), p. 33–36.

<sup>28</sup> Plg. W. Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 36–86.

aktuali mūsų civilizacinei tapatybei. Štai elementarūs pavyzdžiai – 1883 m. balandžio 11 d. laiške profesoriui Janui Boduenui de Kurtene Baranauskas džiaugiasi, kad šis iš Kazanės persikels dirbti į Dorpatą – Tartu universitetą: „nors kartelį šitas skaistus žiburėlis prabližgės Europai“<sup>29</sup>, – rašo jis. Jokios abejonės, kad Rusijos universitetai, Baranausko akimis, Europai nepriklauso. 1882 m. spalio 28 d. laiške akademikui Jakovui Grotui jis vėlgi atriboja Rusiją ir Europos mokslininkus<sup>30</sup>.

Daug esmingesnės tos perskyros, kurios, šių dienų žodžiais tariant, priklausytų geopolitikos sričiai. Baranauskui yra sėvos ir į jo kūrinis autentiškai įsilieja lietuvių ir aplinkinių tautų santykį bei padėtį apibūdinančios kategorijos, kurios buvo esmingos Lietuvos civilizacinei erdvei nusakyti nuo pat valstybės formavimosi pradžios. Poetas nė akimirkai nesuabejojo, kad konfrontacijos, atsidalijimo kryptis yra Maskolijos, t. y. Maskvos valstybės kryptis. Dėl tautinės ideologijos šimtui metų išskydus pagrįstai konfrontacinės ašies sampratai, ėmus ieškoti priešų visomis kryptimis, *de facto* tik pastarąjį dešimtmetį vėl grįžtame prie baranauskiškos civilizacinės perspektyvos. Dėl cenzūros „Dievo rykštėje ir malonėje“ gerokai suplaktos Baranausko labai aiškiai skirtos gudų, rusų, maskolių ir Maskolijos sąvokos, tačiau tekstologinė rekonstrukcija ir apytikriai autentiški „Kelionės Petaburkan“ nuorašai mums atveria akivaizdžią dispoziciją: gudai ir rusai – tai Lietuvos globoje esančios slavų gentys, o Maskolijos su(sitapatinimas su Rusija – tai didžiausia istorinė, sakytume, geopolitinė Lietuvos ir Lenkijos nesėkmė, bene svarbiausia XX a. katalizmų priežastis. Užtuot stebėjusis reikia vėl pratintis prie vartosenos, būdingos Baranauskui, pagal kurią Maskolijoje „nebesmato rusų“ („Kelionė Petaburkan“, 618), o tik burlokai.

Žinoma, galima redukuoti Baranausko opozicijas ir garsųjį emocingą derlingos žemės ir dykros supriešinimą iš 13-osios „Kelionės Petaburkan“ giesmės laikyti vien tėvynės – svetimos šalies ar katalikiškos erdvės – stačiatikių erdvės perskyra. Tačiau jis turi kur kas universalesnę prasmę: derli, saugi ir palaiminga (prisiminkime pastoralinius vaizdus) Europa tęsiasi tiek, kiek aprėpia Lietuvos (pridurkime – ir Lenkijos) civilizacinę įtaką. Tai ir būtų neprarandantis aktualumo Baranausko akimis regimos Lietuvos istorijos, jos buvimo Europoje ar, iškilmingiau, europinės civilizacijos misijos aspektas.

*Įteikta 2002 gruodžio mėn.*

<sup>29</sup> A. Baranauskas, *Raštai*, t. 2, parengė R. Mikšytė, Vilnius: Vaga, 1970, p. 143.

<sup>30</sup> Žr. ten pat, p. 155.

## EUROPE IN THE EYES OF ANTANAS BARANAUSKAS

Paulius Subačius

## Summary

Antanas Baranauskas did not leave any notable remarks about Europe, however, reflection of the European dimension was a constant in his perception of the world. Relying on this assumption, the Baranauskas-related European topics are analyzed at three levels: biographical, in terms of cultural contacts and influences, and in the level of consciousness, reconstructed in the texts. The paper refutes the prevailing statements of biographers, who claim that during his studies in Europe the poet paid little attention to the main purpose of his sojourn in Munich. The paper emphasizes the intentions of the church hierarchy that the future teachers at the Spiritual Academy have a thorough introduction into European culture. The paper notes the opinion of Aleksandras Dambrauskas, Pranciškus Būčys and later commentators that Baranauskas translated the Bible relying on obsolete biblical concepts. The reasons for his reliance on the views of the French Catholic biblicist Fulcran Gregoire Vigouroux is also discussed and his translation of the Bible itself is considered to be an essentially Europeanizing act. The observations of Baranauskas about the relations between national, dead, and artificial languages in Europe are used to help reconstruct his opinion about the culture of the continent. Seeing in Europe a combination of national individualities and common interests, Baranauskas emphasized that it was based on the heritage of Antiquity and Christianity. The intermingling of pastoral motives and images of Lithuanian folklore in his poetry allows one to speak about the introduction of the culture of European models of poetical thinking in Lithuania. Although Europe is more a spiritual rather than a geographical category for Baranauskas, his texts are full of clear references and distinctions as to where the eastern border of Europe lies. It is identified with the extent of the influence of Lithuanian-Polish civilization. For Baranauskas this was a clearly evident never losing its relevance aspect of Lithuania's civilizing mission.

DR. ROMA BONČKUTĖ

Klaipėdos universitetas

## ANTIKNIAI TOPAI ANTANO BARANAUSKO KŪRYBOJE

Straipsnyje, remiantis Ernsto Roberto Kurcijaus (Curtius) pateikta antikinių topų sistema, vyraujančia viduramžių literatūroje, analizuojami Antano Baranausko kūryboje esantys topai. Manoma, kad XIX a. išaugęs poreikis bendrauti ir taip kompensuoti šeimoms praradimą, dalytis mintimis su sielos bičiuliais apie sunkiai pažįstamą pasaulį, užrašyti kiekvieną istoriškai vertingą (herojišką) savo gyvenimo faktą nulėmė retorikos išsilaikymą. Romantikų genijaus poreikiai būti istoriškam kurį laiką neleido atsisakyti retorinio kalbėjimo. Retorikos tarpininkavimas, kol buvo rastos formos, kaip betarpiškai perteikti naujai suvokiamą realybę ir „aš“, leido parodyti pasikeitusio pasaulio tarpusavio santykius. Iš retorikos ar tradicinės poezijos perimti topai padėjo tvarkyti, sisteminti kasdienybę. Topai, kaip abstrahavimo priemonė, padėjo skaitytojui pačiam nujausti tai, kas nepasakyta, pačiam kurti kūrinio realybę už teksto.

A.Baranausko kūryboje antikiniai topai randami ir atskirai, ir susiję vienas su kitu. Dažniausiai aptinkami manieringosios iškalbos topai, tokie kaip nuolankumo, kito asmens ar Dievo dalyvavimo, apsidraudimo ir kt., neleido A.Baranauskui galutinai objektyvizuoti „aš“, padėjo palaikyti tradicinę poeto iš Dievo sampratą, kalbėti pranašo balsu.

Šviečiamasis amžius iškėlė klausimą dėl topų (*loci communes*) vartojimo. Buvo manoma, kad topai neleidžia perteikti gyvenimo tiesos be pagražinimų, be „parfumų“<sup>1</sup>. Tačiau dar ir šiandienos literatūroje randame antikinių topų. Pasak Czesłowo Miłoszo, topai per ilgą jų vartojimo laiką buvo išstobulinti, kaip upės srovė kad nugludina akmenis, todėl net XX a. kūrėjai negali atsispirti jų vartojimui<sup>2</sup>.

XVIII–XIX a. sandūroje Europoje buvo atsisakoma klasikinių meninio teksto kūrimo kanonų. Tačiau iš pradžių, nors ir nusilpus tradiciškumui, naujų teksto elementų daug nebuvo.

XVIII a. gale Europoje literatūrinė tradicija kritikuojama, tačiau kartu kalbama apie santarvę tarp tikros (naujosios) ir dirbtinės (klasikinės) kul-

---

<sup>1</sup> A.Nasiłowska, Muza współczesna, *Topika antyczna w literaturze polskiej XX wieku*, Studia pod redakcją Aliny Brodzkiej i Elżbiety Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1992, p. 69.

<sup>2</sup> E.Sarnowska-Temeriusz, Słowo wstępne, *Topika antyczna w literaturze polskiej XX wieku*, Studia pod redakcją Aliny Brodzkiej i Elżbiety Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1992, IX.

tūros. Pavyzdžiui, Vokietijoje po Johanno Joachimo Winckelmanno antiškai skirtų darbų („Mintys apie sekimą graikų pavyzdžiais“, 1775; „Senovės meno istorija“, 1764) imta sakyti, kad antikinė literatūra (ypač graikų) turi tobulinti vokiečių skonį; rašoma apie antikos laimėjimus, jie didžiai vertinami (pvz., Johannas Wolfgangas Goethe, Gottholdas Ephraimas Lessingas, Friedrichas Schilleris, Augustas Wilhelmas ir Friedrichas Schlegeliai, Johannas Heinrichas Vossas). Antai Goethe apie romaną „Dafnis ir Chloja“ taip sako: „Romanas toks gražus, kad išpūdis, kurį jis palieka, šiais negerais laikais negali išblėsti, ir mes kiekvieną kartą nustembame, kai jį iš naujo skaitome. Viskas nušviesta skaisčios šviesos, mes tariamės matą Herkulanėjo vaizdus, antra vertus, jie daro grįžtamąjį poveikį knygai ir žadina vaizduotę skaitant. <...>

Iš viso kūrinio sklinda aukščiausio lygio menas ir kultūra. Jis taip giliai apgalvotas, kad jame netrūksta nė vieno motyvo, visi nepriekaištingi ir pagrįsti <...> O koks skonis, kokia tobula ir delikati jausena <...>“<sup>3</sup>. Tad antika kurį laiką dar buvo gyva per antikinių kūrinių vertimus, sekimus; jos žanrai įkvėpė naujuosius literatus, o labiausiai ji išliko dėl retorikos, nors pamažu buvo pereinama prie realistinio – antiretorinio žodžio vartojimo.

Žavėjimosi antikinės kultūros palikimu pabaiga Europoje simboliškai siejama su Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio (1831 m.) ir Goethe's (1832 m.) mirtimi.

Lėtą naujo ir seno požiūrio į kūrybinį procesą pasikeitimą atspindi ir lietuvių literatūra. XIX a. pradžios Lietuvos literatūros modernizavimo dinamikoje matomas bendras dėsningumas: ilgesnį laiką egzistuoja tik pati idėja – kanonų nereikia, tačiau kol nesurastas tinkamas kūrimo būdas, buvo perimami kai kurie jau kritikuojami tradicinės literatūros elementai. Antai Simonas Daukantas, kaip ir daugelis kitų, savo kūrybinę veiklą pradeda nuo antikinių kūrinių vertimų. Apie 1835 m. išverčia pirmojo krikščionių istoriko Justino (apie II-III a.) „*Historia Justina*“<sup>4</sup>, 1837 m. išleidžia „*Prasma lotynų kalbos*“, 1838 m. – „*Epitome Historiae Sacrae*“, Kornelijaus Nepoto „*Gyvatas didžiųjų karvaidų*“ (Cornelius Nepos „*De viris illustribus*“) – 1846 m. (rankraščio kilmė ankstesnė<sup>5</sup>). Daukelio šių ir kitų darbų pratarmėse S. Daukantas pažymi, kad skaitytojui pateikia vertingą pavyzdį, „kaip doru ir teisiu ūkėju būti, kaip narsiu ka-

<sup>3</sup>J.P.Eckermann, *Pokalbiai su Goethe paskutiniaisiais jo gyvenimo metais*, Vilnius: Aidai, 1999, p. 362.

<sup>4</sup>[S. Daukantas,] *Historia Justina* (rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne, sign.: f. 1, SD 10).

<sup>5</sup>Žr. R. Bončkutė, Simono Daukanto vertimų ir sekimų rankraščiai, *Lituanistica*, 4 (20), Vilnius: Academia, 1994, 68–70.

reiviu tapti, kaip ūkėj ir karėj elgtis, kaip nuo neprietelių tėvainę ir liuosybę gynioti, sau amžiną garbę gerais darbais nupelnyti“<sup>6</sup>. Užbaigęs šiuos darbus, S.Daukantas rašė savo istorijos vis naujus variantus, vertė ir rašė švietėjiško pobūdžio knygeles. Nors antika jau ir nebuvo jam neabejotinas autoritetas, nemažai perimtų antikinės literatūros elementų randame ir paskutiniais kūrybos metais rašytuose darbuose.

Antano Baranausko kūrimo laikotarpiu antikos įtaka jau gerokai sumažėjusi. Kaip tik poezijoje galingos konservatyvios jėgos (tradicinė poetika, retorika), teikusios formos pavyzdžius, buvo pajėgios stabdyti modernizmo proveržį. Antai Karolinai Praniauskaitei jis rašo: „Tik kaimo mokykloje truputį pasimokęs, / Skaitau ir senus, ir naujus autorius“<sup>7</sup>. Jau įstojęs į Varnių seminariją ir pasimokęs lotynų kalbos, sako: „Nors mano tamsus protas, tolimas lotynų kalbai, / Bet įkvėpime prie jos gaidos glaudžiasi / Ir savo netikusią mintį maudo jos burtuose!“ (BR 460).

Lietuvoje dar negausu specialių tyrinėjimų, kur būtų aptariama antikinės retorikos įtaka naujųjų laikų, t.y. ne lotyniškai rašytai, lietuvių literatūrai. Literatūrologų tyrinėjimuose galima rasti minčių apie retorikos elementų panaudojimą rašytojų tekstuose, tačiau tam specialių darbų nėra daug. Iš naujausių reikia paminėti Dalios Dilytės straipsnį „Antikinės retorikos pėdsakai Kristijono Donelaičio „Metuose“<sup>8</sup>.

Norėdama papildyti šio pobūdžio tyrinėjimus, ėmiausi tirti antikinių topų vartojimą XIX a. literatūroje. Imtis topų tyrimo daugiausia paakino lenkų literatūros istorikų gana gausūs šios srities tyrinėjimai<sup>9</sup>. Šiame straipsnyje Antano Baranausko kūryboje rasti topai analizuojami pagal Ernsto Roberto Kurcijaus pateiktą topų sistemą<sup>10</sup>, t.y. atsižvelgiant į viduramžių literatūrinę tradiciją, kai antikinių topų vartojimui darė įtakos Biblija.

Šio darbo tikslas ir yra aptarti A.Baranausko poezijoje randamus antikinius topus, pasvarstyti, kodėl jų vartojimas dar gajus XIX a. lietuvių literatūroje.

<sup>6</sup> S.Daukantas, *Raštai*, t. 1, tekstą paruošė B.Vanagienė; sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, Vilnius: Vaga, 1976, 662.

<sup>7</sup> A.Baranauskas, *Raštai*, t. 1, *Poezija*, parengė R.Mikšytė, M.Daškus, komentarus parašė R.Mikšytė, B.Stundžia, M.Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 444 (toliau – BR). Citatoms parinkti R.Mikšytės atlikti pažodiniai vertimai.

<sup>8</sup> D.Dilytė, Antikinės retorikos pėdsakai Kristijono Donelaičio „Metuose“, *Literatūra*, E-1, 2002.

<sup>9</sup> Žr. *Inspiracje i motywów biblijne w literaturze pozytywizmu i Młodej Polski*, red. H.Filipkowska, S.Fita, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999.

<sup>10</sup> E.R.Curtius, *Topik, Europäische Literatur und lateinische Mittelalter*, Elfte Auflage, Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1993, p. 89–115.

XIX a. pradžioje užaugusi Lietuvos kultūros kūrėjų karta nebesitenkino tuo, kad ir toliau būtų palaikomos savo luomo tradicijos ir nustatyta tvarka (nesvarbu, ar jie buvo bajorai, ar kilę iš valstiečių). Subrendo karta, kuri gyvenime ieškojo autentiškos raiškos, santykių, paremtų draugyste, o ne luomine priklausomybe. Taigi nusigręžę nuo šeimos, tikėdami naujai atsiradusiu draugystės fenomenu, broliško peties ieškojo kitur („Brangus Broli Kristuje Klemensai! / Dabar, mielas Broli, drįstu Tave taip vadinti, / Nors pasvarsčius dar daug trūksta / Ir širdyje, ir galvoje“. BR 460). Tačiau atsiskyrėliai kartu su laisve įgijo vienatvę, nerimą, nepasitikėjimą savimi, namų ilgesį („Atskirtas nuo saviškių, / Negaliu rasti jokios linksmos valandėlės, / Nes didžiausi žudikai – liūdesys ir rūpestis, / Nuolatos grauždami, spaudžia mano širdį“. BR 405).

Nutrūkus psichologiniam istorijos tęstinumui, atsirado intensyvesnio gyvenimo poreikis. Praradimo/išėjimo sukeltą tuštumą mėginta užpildyti asmenybės turtingu vidiniu pasauliu, visuomenine veikla:

*Apie būsimą laimę, apie garbę – nesvajuju.  
Jos man neskirtos, deja, ne man.  
Tik širdis ragina rašyti – privalau rašyti  
Ne tam, kad pelnyčiau garbingą POETO vardą,  
Bet kad išsiliejus man palengvėtų  
Ir kad „Dievas laimintų dorybę – darbą“.  
(Panelei Karolinai Praniauskaitei, BR 444)*

Pasak Egidijaus Aleksandravičiaus, „idealiai kūryboje bandoma rekonstruoti tai, kas realybėje jau prarasta“<sup>11</sup>. A.Baranausko pirmieji eilėraščiai daugiausia ir aptaria paliktą tvarkos pasaulį, pavyzdžiui:

*Tas luomas atitinka krikščionybės pagrindus  
Ir saugus nuo šėtono antpuolių.  
Tiktai tame viename luome išlieka nekaltybė,  
Paprastumas ir visos religinės dorybės.  
Tiktai jame matau krikščioniško gyvenimo malonumą,  
Kai žmogus užmiršta visus rūpesčius.  
(Naktis paliekant gimtinę, BR 428)*

Pirmaisiais kūrybos metais A.Baranausko parašyti eilėraščiai daugiausia proginiai, temos paimtos iš kasdienybės, aprašinėjama gamta, o poezijos paskirtis suvokiama tradiciškai – rašoma pramogai („Plunksna! Tu mano pramoga mieliausia“. BR 419), dar nekalbama apie kalbą,

<sup>11</sup> E.Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 36.



kaip priklausančią nuo kūrėjo, galinčią išreikšti subjektyvius jausmus, asmeninę patirtį. Štai 1853 m. Krasickiui skirtose eilėse A.Baranauskas sako: „Suderinti rimai, puikus stilius, glosto ausį / Grakštūs sąskambiai, lygi intonacija ir kilnios mintys“ (BR 421). Kaip matyti, eilėraščiuose dar nuskamba pamąstymai apie kūrybos procesą, kuris tradiciškai siejamas su protu, mintimi (nors mintis jau gimsta ne tik galvoje, bet ir širdyje): „Tada išsiveržia iš gilumos karšta mintis. / Tik trūksta žodžių šitai minčiai, / Kad ji su visa jėga išsiliėtų / Surimuota griežtomis eilėmis“. (P.K.P., BR 446). Tuo laikotarpiu, pereinant nuo tradicinio rašymo prie modernaus, gilesnė, modernesnė mintis jei ir sukuriama, tai tik eilėraščio skambesiu, muzikalumu. Pirmuosiuose A.Baranausko tekstuose (iki draugystės su Karolina Praniauskaite ir Klemensu Kairiu) dar nėra svarstymų apie poezijos ir kalbos reformas.

Tačiau laiko nulemta asmens orientacija į savąjį „aš“ ima vyrauti, A.Baranausko eilėraščiuose daugėja kovų, audrų, asmeninio blaškymosi, pasaulis suprantamas kaip tyrai, šaltas ir svetimas („Sveikinu, ponas Eičinai, / Kad atvykai į Lietuvos tyrus“ (BR 407). Tai, kas būtų romantikų esmė – parašyti kūrinį, kur būtų peržengta gyvenimo ir meno riba – ima rodytis A.Baranausko tekstuose. 1856 m. ir vėliau rašytuose eilėraščiuose gausėja svarstymų apie kūrybos pobūdį, poetinę kalbą, t.y. imama galvoti apie estetikos revoliuciją („Reikia žinių, reikia įkvėpimo, / Kad perteiktum nesudarytą pirminį sumanymą, / Sklandų ir skambų kaip upokšnio srovė. <...> Nebent rasčiau naują būdą, / Kuriuo širdis ir visa siela / Nedalomai susiliėtų į vieną skiemenį“. BR 446). Eilėse nuo manymo, kad poezija gimsta iš minties, mąstymo pereinama prie sakymo, kad kūrybinis procesas gimsta širdyje, dvasioje. Jutimus žymintys žodžiai rodo, kad asmenybė domisi savimi, o realybės paliesta ima refleksuoti. Tai gi jausminė reakcija į aplinką leidžia fiksuoti asmenybės išsiskyrimą iš bendruomenės, pirmuosius individualėjimo žingsnius:

*Koks galės dorai pasveikint Tau žodis.  
Ir kas gi dorai šlovę Tau parodys?!  
Sumprastė silpna, per tamsi, per jauna,  
Žodžių dėl dūšios pajautos negauna.  
<...>*

*Tai su kokia gi reikšiu geisles menta,  
Kad žodžiais kalbos dūšios nesuprantu,  
Skambiam liežuvyj užpainsioklė tokia,  
Kad reikšt nemoka, ką širdis suvokia.*

*(Pasveikinimas Dienoj varduviių brolio Viešpatyje Klemenso )<sup>12</sup>*

<sup>12</sup> A.Baranauskas, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1970, 317–318, toliau – ABR I.

Tuo laikotarpiu poeto eilėraščiuose randame ne vieną iš ankstyviems romantikams būdingų paradoksų: optimizmą ir pesimizmą; idealizmą ir pozityvizmą; ateizmą ir tvirtą tikėjimą. Pavyzdžiui, prisiminus Ambraziejaus Jurgio Pabrėžos eilėraščius „Esu sau žmogelis“ ir „Apie pypkininką“, kuriuose subjektas trykšta pasitikėjimu Dievu, tokio didelio pasitikėjimo to laikotarpio A.Baranausko tekstuose nėra:

*Kraupi nykuma apsiautė žemę,  
Kaip šešėliai šmėkščioja siaubingi vaiduoklai,  
Iš tamsos pasipila gausūs jų spiečiai,  
Kaip mano sielvartai, kaip mano liūdesys,*

*Kaip liūdni mano graudžios dalios ženklai.  
Ne kartą ilgesy suskaus man širdį  
Ir ne kartą pritrūks broliškos rankos,  
Nukris iš akių vienatvės ašara.  
Mano troškimų ilgesys nebus apvainikuotas,  
Ašarose nuplauks mano jaunystės metai,  
Kaip liūdnos mano likimo ištarmės. (Naktis, BR 454)*

Tokio pobūdžio eilėraščių gana gausu, jie rodo tam metui būdingą norą sujungti skirtingas idėjas ir formas ir taip tolti nuo tradicijos, pasiekti kūryboje kokybiškai naują rezultatą. Taigi jauniems, sutraukius ryšius su praeities pasauliu, pasibaigė kalbos uždarumo stabilumas.

Pirmosios individualaus stiliaus apraiškos ir susijusios su asmeniškų jausmų aprašymu, bet dar dėl kito, ne dėl savęs. A.Baranausko eilėraščiuose jaučiamas autoriaus ir skaitytojo vos girdimas dialogas. Poetas nors jau kuria vidinės būtinybės verčiamas, bet dar tradiciškai suvokia poezijos moralinį pobūdį („Jūs, jaunieji skaitytojai, / Gyvenantys su tėvais, / Pasimokykit iš užgaiduolės, / Kaip sunku pasaulyje be jų!“ BR 409). Jaučiamas nutolimas nuo „aš“ irėjimas prie bendresnių, visuotinių dalykų. Šis efektas, be abejo, pasiekiamas dėl retorikos įtakos. Iš tradicijos perimtas klausimo aptarimas siejant su bendresne problema, retorinis kalbėjimas problematiką nuasmenino, o kūrėjo „aš“ dėl retorikos to meto tekstuose dar silpnai individualizuotas. Kalbant apie A.Baranauską, tai gali būti sietina ir su jo kilme, nes iš liaudies kilusiesiems individualumo pojūtis formavosi savaip, mat to nebuvo patyrę nei bendruomenėje, nei pačioje liaudies kūryboje.

Taigi kol žmogus, žvelgdamas į pasaulį, jį suvokia, tol jam retorikos nereikia. Tačiau XIX a. kūrėjams buvo sunku įvardyti pasikeitusio pasaulio reiškinių tarpusavio santykius. Kūrėjai, susidūrę su abejones kelian-

čiais reiškiniiais arba su tuo, kas tik blankiai suvokiama, aptarinėjo neaiškius dalykus su savimi ir kitais, pasitelkdami retorikos galimybes. Retoriui samprotavimas visų pirma buvo pažinimo aktas, t.y. atskiro atvejo (kazuso) išsprendimas taikant bendrąsias kategorijas, visuomenėje priimtas normas. Taigi retorikoje tikrovė buvo receptuojama ne tiesiogiai, o per tarpininkę teoriją, t.y. taisyklėmis, vadinasi, betarpiškumas nunykdamo.

XIX a. išaugęs poreikis bendrauti ir taip kompensuoti šeimos praradimą, dalytis mintimis apie pasikeitusį, sunkiai pažįstamą pasaulį, užrašyti kiekvieną istoriškai vertingą (herojišką) savo gyvenimo faktą, savo nepakartojamumą taip pat prisidėjo prie retorikos išsilaikymo. Galima ir taip pasakyti – romantikų pasiskolinta retorinio kalbėjimo maniera kurį laiką neleido „aš“ pasaulio kelti į viešumą betarpiškai:

*Žemės klajūno, pavargusio nuo paniekos,  
 Žmonių ir lemties prislėgto,  
 Rūstų likimą saldina paguodos daina  
 Ir apdovanoja mielu brolio vardu.  
 Ir kas žodžiais išsakys mano dėkingumą?!  
 Nebent atrasčiau naują būdą,  
 Kuriuo širdis ir visa siela  
 Nedalomai susilietu į vieną skiemenį.  
 Bet to per maža ir to nėra...  
 Kaip man sušvelninti savo sielvartą?!  
 Pasiųsiu maldą savajam Kūrėjui,  
 Tiktai Jis sugebės Tau už tai atlyginti. (P.K.P., BR 446)*

Graikų literatūroje bendrosios vietos (topai) buvo ne tik abstrahavimo instrumentas, būdas sutvarkyti, susisteminti kasdienybę, kad ji taptų pakylėta, bet ir leido save išskirti iš minios, suteikė plačių galimybių adresatui, skaitytojui pačiam įsivaizduoti. Taigi išskyrimas iš minios, toks svarbus romantikams, bus lėmęs topų vartojimo poreikį. Kai graikas mėgavosi topais, reiškė, kad skaitytojas, pasitelkęs vaizduotę, pats analogijų būdu galės kurti kūrinio realybę, esančią už teksto, ir taip pratęsti kūrinio mintį, vaizdą. XIX a. jauniems kūrėjams topų vartojimas reiškė, kad tai, kas sunkiai nusakoma, tai, ko nemokėta išreikšti žodžiais, galės būti skaitytojo nujaučiama, prikuriama.

Antikoje retorikos mokymo sistemoje topika buvo kaip atsargų kaupykla, kur galima rasti minčių rašant tekstus. Daugelis topų atėjo iš poezijos į retoriką, arba atvirkščiai. Pavyzdžiui, poetinei topikai priklauso gamtos grožio aprašymai, siauresne prasme – idealizuotas gamtovaizdis, su egzotine flora, fauna, pvz.:

*Miškas didžiulis aplink jos olą žaliavo ir ošė,  
Alksnių prižėlęs, kvapnių kiparisių ir tuopų kupliujų.  
Medžiuos gyveno pulkai skėstasparnių paukščių visokių:  
Suopių greitų ir apuokų, ir ilgaliežuvių pajūrio  
Varnų, kurios diena iš dienos darbuojas ant marių.  
Prie gaubtaskliautės olos, ūgius toliausiai nutiesę,  
Vynuogės vešlios kerojo, ir sviro jų kekės prisirpę.  
Ketrios versmės viena prie kitos kaip krištolas sruvo,  
Liejos upeliai iš jų, į priešingą pusę kiekvienas<sup>13</sup>.*

Turbūt vienas iš seniausių topų, atėjusių iš senosios poezijos – kreipimasis į Mūzą pagalbos, kad padėtų tinkamai apdainuoti garsų vyrą ir pan. Homeras „Odisejoje“ ir „Iliadoje“ pirmiausia kreipiasi į Mūzą:

*Vyrą pašlovinki, Mūza, per negandusėjusį drąsiai,  
Vėtrų blaškytą ilgai, kai šventąją Troją išgriovė<sup>14</sup>.*

*Pyktį Pelėjo sūnaus Achilo, deive, giedoki,  
Baisų piktumą, kuris tiek negandų nešė achajams<sup>15</sup>.*

Vergilijus taip pat kreipiasi į Mūzą:

*Mūza, tu priežastis man pasakyk, dėl ko įsižeidus,  
Ko iširdus dievų karalienė be gailėsčio vertė  
Žymų dorybėmis vyrą kalnus kliūčių nugriauti,  
Žygdarbių aibę atlikti<sup>16</sup>.*

Kartais kreipiamasi į vieną mūzą, kartais į mūzas, kartais ir į kitus dievus:

*Gerk tad laimingas, prašau, šią taurę putojančią Bakcho  
Ir knygelei manai savąją giesmę sukurk.  
Juk dievai visada geresni įkaušusiems dainiams,  
Karštas kraujas, žiūrėk, ir įkvėpimą atneš<sup>17</sup>.*

<sup>13</sup> Homeras, *Odiseja*, iš graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1997, p. 68.

<sup>14</sup> Homeras, *Iliada*, iš graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1981, p. 5.

<sup>15</sup> Homeras, *Odiseja*, p. 5.

<sup>16</sup> Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 5.

<sup>17</sup> J. Vislicietis, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Mintis, 1997, p. 5.

Viduramžiais pradėta Dievo pagalbos prašyti, o kūrinys imtas kurti kaip auka. Nuo Šviečiamojo amžiaus, kai ne tik į mūzas nesikreipta rimtai, bet mėginta išvengti ir kitų topų vartojimo, poetų tekstuose dažniausiai Dievas yra kūrybos lėmėjas. A.Baranauskas ironizuodamas rašo: „O stropusis bandos ganytojau, leisk man paaiškinti. Nors Kastalo vandens negėriau ir man visai svetimas nežemiškų mūzų įkvėpimas; nors nejudinėju pegasu ir nebuva Parnase, – bet kai reikia, ir su tokiais kukliais ištekliais, nors labai sunkiai, eiluoju tuos nevykusius eilėgalius“ (ABR I 222). Taigi A.Baranausko kūryboje Dievas pakeitė kreipimąsi į mūzas, Jis yra ir įkvėpėjas, ir kūrybos lėmėjas, ir Jam aukojamas kūrinys: „Palaimintas, kurs iš Dievo rankų sulaukęs nuostabių šventų giesmių, pakilia siela ir iš grynios širdies gieda Tėvynei, Teisybei ir Dorai, ir visus širdį spaudžiančius sopulius, kryžius ir erškėčius priima iš Ganytojo rankų linksmybės kupina širdimi, noriai ir nuolankiai susiedamas savuosius negandus su Viešpaties kančiomis, Dievui aukoja nuoširdžią giesmę“ (ABR I 347). Neretai A.Baranauskas pažymi, kad kūrinys – tai auka: „nepaniekink šios aukos“ (ABR I 386). Neretai antikinėje poezijoje, ypač vėlyvojoje, kreipimąsi į mūzas atstodavo padėka mecenatui, dėl kurio geros valios radosi kūrinys. Antai A.Baranausko literatūriniame laiške „Kelionė Petaburkan“ tarsi sujungti du topai: „Garbinu Dewu unt ramiu piewu / Jsz łoskos geradeju“ (BR 212).

Nemažai A.Baranausko poezijoje aptinkama istorinės topikos. Istorinė topika ten, kur malonios svajonės, puikūs laikai – malonus be audrų pavasaris, aukso amžiaus laikai, meilė, draugystė. Visos tos temos amžinos, tad jos natūraliai keliavo iš epochos į epochą. Gana dažnai aptinkamas A.Baranausko poezijoje malonios (linksomos) vietelės topas. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Varduvas pakrantėje“ šis topas vyrauja:

*O miela pakrante, puikioji pakrante,  
Pro tavo švelnias žalias vejas,  
Tarp tankių krūmų srovena  
Šviesus skaidrus Varduvas krištolas.  
Tu savo pečių neiškeli aukštai,  
Bet juos nulenki prie praeivio kojų,  
Be jokio išdidumo ar pasipūtimo  
Laisvai alsuoji pakalnių zefyru. ( BR 199)*

Prie istorinės topikos priskirtinas giraitės topas – idealus mišriojo miško pavyzdys. Čia geriausi pavyzdžiai būtų iš poemos „Anykščių šilėlis“.

Poetai nuo seno iš retorių mokėsi jau pačioje kūrinio įžangoje palenkti skaitytoją į savo pusę. Kaip tai padaryti, buvo aprašoma retorikos teorijoje. Buvo siūloma kalbėtojui užsiminti apie bejėgiškumą, trūkstamą pasirengimą. Antai Ciceronas sako, kad oratorius kalbos pradžioje turi parodyti nusižeminimą ir nuolankumą. Ypač nuolankumo topas išstobulintas imperatorių laikais, kai visi turėjo būti mažesni ir menkesni už pirmąjį vyrą. Pavyzdžiui, Tibulas rašo:

*Didis Mesala, tavo apdainuosiu, nors nuogąstauju,  
Kad nepajėgsiu gerai parodyti tavo šaunumo,  
Vis dėlto insiuos. Tačiau jei dainos per menkos atrodyt,  
Lyginant su darbais, o aš – per menkas kūrėjas,  
Tai todėl, kad tavų aprašyti žygių nemoka  
Niekas. Tik tai tu pats atrastumei tinkamų žodžių<sup>18</sup>.*

Atėjus krikščionybei, šis topas dėl Biblijos įtakos dar labiau stiprėjo, jis imtas vartoti su motyvais iš Senojo ar Naujojo Testamentų. Taigi jau pačioje teksto pradžioje patariama parodyti nusižeminimą, nuolankumą, t.y. pavartoti pradžios nuolankumo topą. Pavyzdžiui, S.Daukantas pirmojo savo veikalo „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ pratarmėje pagal tradiciją nuolankiai kreipiasi į būsimus kritikus: „Ant galo rasis ir tokių galvočių, kurie kernos mane, jog aš darbus Lietuvos ir Žemaičių trumpai teaprašiau, bet ir tame trumpame dar apraše daugioj vietoj apsirikau, daug ir apleidau ir ne kaip reikiant anuos surėdžiau; užvis rūgos, jog neišrodžiau aiškiai kilties giminės, rėdos, gudrybos, būdo, turtų ir jos galios. Atsakau mano kernotojams, jog aš ne dėl mokytojų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti, o be raštų daug kartų apsirinka. Norėjau vėl mano raštu parodyti neprieteliams Lietuvos ir Žemaičių kalbos, jog kiekvienas noris gali rašyti lietuviškai, jei turi spēko, lygia dalia kaip ir kita išdailinta jau kalba. Dėl to viliuos, jog man taikūs skaitytojai, kaipo pirmam rašytojui toj kalboj, dovanos visus mano apsirikimus; ant galo, jei anie mane lygins noris su Papirijum rymionų, aš ir tuo džiaugsiuos ir linksminsiuos, jog pirmasis tarp lietuvių gudresniems vyrams, norintiems rašyti, kelią praskyniau“<sup>19</sup>.

Taip pat A.Baranausko tekstuose ypač dažnai randama manieringosios iškalbos topų. Pirmiausia galima paminėti vieną iš dažniausiai poeto vartojamų topų – nuolankumo: „Ne rojaus paukščiu, ne giesmininku lak-

<sup>18</sup> A.Tibulas, *Elegijos*, vertė, įžangą ir paaiškinimus parašė Dalia Dilytė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p.121.

<sup>19</sup> S.Daukantas, *Raštai*, t. 1, p. 39–40.

štingala, ne pavasario aidu, kaip tu lyg sidabras skambiu balsu vadini, esu, o tremtiniu, skurdžium, nusidėjėliu. Mano giesmė tyliais proverksmiais aidinti, negarsi aimana nepakils aukštyn su žemiškomis giesmėmis ir nepažadins linksmybės gamtoje“ (ABR I 363), „Čia kelios eilės negali laisvai sklisti, ne, joms tai per didelė sfera, kurioje švyti vilties žibintai. Todėl nuolankiai prašau vieno, kad tos eilės neiškeliuotų už gimtojo slenksčio Varniuose, o kitkuo jau visai nesirūpinu“ (ABR I 398). Čia galima pasakyti, kad topų atpažinimas kartais padeda išvengti kad ir tokių interpretacijų: „Valingą jo balsą retsykais pristabdo drovios intonacijos: „Neduok pagirties giesmei mano tuščiai“, „Dėlto neteisčiai taip senobėj skardų / Man pripažįsti giesmininko vardą“.

Tose intonacijose ryškėja dvasinėje seminarijoje diegiamo nusižeminimo, savęs niekinimo, nuolankumo atmosfera, išlikusi ir po pusės amžiaus V.Mykolaičio-Putino atmintyje <...><sup>20</sup>.

Kitas pradžios topas, gana dažnai pasitaikantis A.Baranausko eilėraščiuose, – apsidraudimo. Jis į poeziją pateko taip pat iš retorikos. Mat jau nuo seno bijota mokytų vyrų kritikos, negalėta patikėti savo jėgomis. Apsidraudimo topo formulės randamos ne tik antikinių, bet ir vėlesnių autorių darbuose. Pavyzdžiui:

*Dzoilai, kodėl taip žiūri šaltai į eilėraščius mano,  
Pirštais savaisiais kodėl sutepi mano eiles?  
Nieko nerasi jose, juk ir pats neseniai paminėjai,  
Jog eilėraščiai mūs nieko tikrai neverti.  
Jei pastebėsi juose ką nors klaidinga, žinoki,  
Jog kopijuotojo tai, ne mano mūzos klaida.  
Peržiūrėk šias klaidas, pirmame leidime nustatytas,  
Taip manoji daina taps saugi ir skambi ( Epigrama pavyduoliui)<sup>21</sup>.*

Minėtą topą A.Baranauskas, pavyzdžiui, šitaip pavartoja: „Prastas kaimietis iš Lietuvos miškų paprastai giedu, nes gerai nemoku. Drauguži Pranciškau, štai tau keletas mano terlionių, klaidų kupinų mano giesmių pavyzdys“ (ABR I 366); „Trūkdamas lakių minčių, skurdus išraiška, nuoširdžiai, paprastai pasveikinsiu Tave. O paprasta kalba ir lietuviuo nuoširdumas Tau geriau primins, kad aš Tavo žemietis“ (ABR I 383), arba „Keliuone Petaburkan“ – „Raszau kiek tikteį spieju“ (BR 212). Pastarajame tope poetas apsidraudžia nuo skaitytojo priekaištų, jei jam bus nuobodu skaityti, suprask, nebuvo spėta geriau parašyti.

<sup>20</sup> R.Mikšytė, *Antanas Baranmauskas*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 59–60.

<sup>21</sup> J.Vislicietis, *Prūsų karas*, p. 123.

Dažniausiai šalia apsidraudimo topo eidavo topas, kuriame kalbama apie darbo sunkumus ir mažą talentą. Taigi jau nuo seno pastebėta, kad kūryba yra sunkus užsiėmimas, o jei trūksta talento, tai poetas sakosi rašęs drebėdamas, bijodamas. Neretai poetai skundėsi, kad sunku viską išreikšti žodžiais, nes kalba neišlavinta, šiurkšti, kad kiti atėję geriau padarys. Tibulas rašo: „Kitas tegu apsakys nuostabaus didžiulio pasaulio / Sandorą: kaip erdvėje begalinėje žemė nusėdo. / Šitokiai šlovei išreikšti per menkas būčiau skelbikas, / Jeigu man Febas dainos nepadėtų įkvėpęs sukurti“<sup>22</sup>.

S.Daukantas pirmoje savo istoriografijoje rašo, kad lietuviai, „idant išplėstų iš nasrų visa rynančio laiko ir pastatytų šalip kalbų mokytų, turi aną šiandien dailinti“<sup>23</sup>. Kornelijaus Nepoto veikalą vertimo pratarinėje sako: „Daug bus tokių, kurie skaitydami ras ne suvisu atitinkantį į lotynų raštą bei rasi matys daug įjaugtų svetimų žodžių į lietuvių kalbą; bet tie vyrai, žinau, manęs nekerns ir, radę neaiškų išguldymą ar svetimą žodį įbrauktą, man prabočys, kaipo tam, kuriam, per 30 metų klajojančiam svetimose tautose, buvo jau išdilę iš omeno tūli žodžiai tėvų kalbos, vienok negalėjo jis dar būtinai nutausti savo namų ir norėjo dar kalbėti bei rašyti gražia lietuvių ir žemaičių kalba“<sup>24</sup>.

A.Baranauskas taip pat nusako darbo sunkumus: „O nors jus ir sužeis dagiai ir dygliai, nesiliaukite triūšę, ištikimai dirbkite, dirvą patręškite savo krauju ir prakaitu, ir tikrai sulauksite teisingų vaisių“ (ABR I 344).

Bene mėgstamiausias antikoje pradžios topas – turėjimas žinių įpareigoja jomis dalytis – itin retai aptinkamas A.Baranausko eilėse: „Ar žinot ką, vyrai? Negerą navyną girdėjau, arielką išnaikint ketina“ (BR 79); „Aš, tą šviesą pajutęs, / Nor prieš Tave mažutis, / Bėgu ant Tau, vyresnį, Nešu žodį pirmesnį“ (BR 123). Šis topas ilgai išsilaikė todėl, kad buvo sustiprintas Biblijos tradicijos. Prisimintinas pasakojimas apie penkis talentus.

Dažnai pradžios formulėse matyti kito asmens dalyvavimas, kuris neva prašė/liepė rašyti. Tokių kito asmens dalyvavimo topų itin gausu A.Baranausko kūryboje. Pavyzdžiui: „Liaukis, Broli, tomis pagyrų giesmėmis nežadink mano sieloje maištingų galių, kurios Dievo teises pašiepia ir trypia, tiesdamos kelią amžinan pražūtin. Verčiau paskatink, kad su ašaromis ir nusižeminęs melsčiau, budėčiau ir augčiau viltyje“ (ABR I 363).

Prie iškalbos manieros topų priskiriamas ir topas – skaitytojo apdraudimas, kad gali būti nuobodu skaityti. Pavyzdžiui, kad ir tokios A.Baranausko eilutės: „Nors širdyje gimsta karštos mintys, / Svarbios ir

<sup>22</sup> A.Tibulas, *Elegijos*, p. 121.

<sup>23</sup> S.Daukantas, *Raštai* t. 1, p. 36.

<sup>24</sup> Ten pat, p. 662.



reikšmingos, / Bet iš lūpų išsprūdusios vėsta / Ir visiškai sustingsta popieriuje“ (BR 417).

Prie įžangos topų priskiriamas rašymo pagrindimo topas. Dažniausiai klasikiniėje literatūroje aptinkamas topas – aš pateikiu dar niekada nepasakytą. Šio topo kilmė siejama su epinės poezijos kritikos pradžia. Pavyzdžiui, S.Daukanto darbuose jis itin akcentuotas, o A.Baranausko kūryboje beveik nerandamas, nebent: „Dasgodau, kad norit iš gromatos mano / Išskaityti visą kelionę Antano“ (BR 45).

Iki šių dienų išsilaikęs pradžios dedikacijos topas dažniau aptinkamas A.Baranausko pirmuosiuose proginiuose eilavimuose: „Tavo dieną, mano brangus Kolega Jonai, trūksta žodžių išreikšti jausmams! Iškilminga Tavo patrono diena, iš tikrųjų džiaugsmo ir malonės vainiko diena mūsų širdis nuskaidrina auksiniu laimės spinduliu: Dievo meile, malone ir gerumu“ (ABR I 383).

Tradiciniėje literatūroje labai svarbi ir pabaigos retorika. Kaip žinoma, retorinių kalbų pabaigoje buvo siekiama paveikti klausytojų jausmus. Pabaigos formulėse buvo pranešama, kad darbas baigiamas. Neretai nurodoma, kokioje situacijoje rašytojas rašė: kelionėje, sirgdamas, būdamas prie mirties: „Gal atskubėjus tuojau mirtis išsives“<sup>25</sup>. A.Baranauskas „Anykščių šilelį“ taip baigia:

*Ir liko šitie kalnai pliki ir kelmuoti,  
Aplaistyti ašarom, giesme apdainuoti.  
Ir giesmė nepabaigta: kai širdis susopo,  
Ant dūšios labai sunku ir neramu tapo.  
Mat toj pati galybė, ką miškus sugrauzė,  
Širdį, dūšių apgriuvo... ir giesmę nulaužė. (BRi 39)*

Nuo seno kūryba suvokiama kaip alinantis užsiėmimas, todėl rašytojas nevensgė atvirai, galbūt šiek tiek perdėdamas kalbėti apie nuovargį, apie tai, kad šis darbas priartino mirtį. A.Baranauskas dažną eilėraščių baigia mirties motyvu, pavyzdžiui: „O baigus įkyrią ir nuobodžią kelionę, nusimetus žemiškąjį pavidalą, Tavo siela tegu šviečia stebuklingoje šalyje galios ir garbės spinduliais“ (ABR I 259). Neretai pabaigos topuose skundžiamasi skuba, nes bijoma, kad mūza, vėliau įkvėpimas, pabėgs. A.Baranauskas sako: „Kova žemėje visiems neilga. Taigi gera raudoti ašarų pakalnėje, kai ta rauda neamžina ir ilgainiui nutils“ (ABR I 377). Taip pat pabaigoje buvo įprasta nurodyti savo vardą. Štai citata iš A.Baranausko:

<sup>25</sup> A.Tibulas, *Elegijos*, 133.

*Sudiev, tėveliai, sudiev, broleliai,  
Sudiev, sesiulės mano!  
Prašykit Dievą dangiškų pievų  
Dėl savojo Antano,  
Dievo malonės, dvasios storonės,  
Sveikatos ir stiprybės,  
Viduj sunkumų ir prispaudimų  
Žemumo ir kantrybės. (BRi 69)*

Beveik visuose literatūros kūriniuose randame gamtą. Pagoniškose kultūrose gamtos dalyvavimas turėjo religinę prasmę: šaukiamasi Olimpo, Žemės, Dangaus, Jūros dievų, prašoma jų pamatyti žmogaus kančias. Gamta buvo užjaučianti būtybė, kurios jėga ir vertė sužmoginamos. Ji kuriančiojo dispozicijoje. Vėliau šis topas buvo sustiprintas ir Biblijos tradicijos. Gamta juk sukurta Dievo, vadinasi, poetas apdainuoja Dievo kūrinį. Krikščioniškoje literatūroje, nors jau nesišaukiama gamtos į pagalbą, bet išvardijamas jos dalyvavimas, pavyzdžiui, ir A.Baranauskas daugelyje vietų pavartoja gamtos topą:

*O dangau, kurs savo kaktą paslėpei tamsiuose debesyse,  
Ar tave slegia mano sielvartas ir niūrus liūdesys,  
Kad nenori praskaidrinti šviesaus veido  
Ir maloniu žvilgsniu sušvelninti mano liūdesio? (BRi 191).*

Klasikinėje literatūroje buvo būdinga išskaičiuoti, išdėstyti gamtos sritis pabrėžiant kitą galimybę. Taip buvo galima perteikti herojaus tragiško gyvenimo patosą. Pavyzdžiui, toks yra A.Baranausko eilėraštis „Pavasaris. Lakštingalai“:

*Sekliose upėse sutirpo ledai,  
Vandens srautais nubėgo nuo žemės sniegas.  
Padvelkė vasaris vėjas, ir kaip iš kapų  
Prisikėlė laukai saulės spinduliuose.  
Pro negyvus apklotus pasipylė rugiai,  
Ir sušlamėjo lapeliais žolynai.  
Laisvai, vikriai vasnoja vieversėlis  
Ir su pavasario giesme šauna į debesis,  
Ir iš visų jėgų čirena, groja  
Gyvoomis, linksmomis gamtos stygomis.  
O su kiekvienu garsu iš apmirusios pievos  
Žaliu avikailiu kalasi žolelė. (BR 473)*

Kitas antikinis topas – pasikeitusio, iškreipto pasaulio – taip pat aptinkamas A.Baranausko kūryboje. Daugelyje jo eilėraščių maištaujama prieš laiko tėkmę. A.Baranausko tekstuose iškreipto pasaulio topą atitinka kartų konflikto vaizdavimas. Poezijoje dažnai pasikeitusio pasaulio topą atitinka modernumo ir tradicijos kovos atspindžiai. Antai jau antikos autoriai kalbėdavo apie tai, kad skaitytojai vertina tik senuosius autorius, o senieji nesidomi naujaisiais.

Dar vienas topas, buvęs dažnesnis antikoje, randamas A.Baranausko tekstuose: berniukas ir senis. Visais laikais jaunieji buvo lyginami su senaisiais, dar antikoje susiformavo žmogaus idealas, kuris vaizduojamas lyginant jaunystę ir senatvę. A.Baranauskas rašo: „– Mes silpni, bet jauni, o jie stiprūs, tik seni“ – „Bet nieko nereikia, mes laimėsime tą kovą prie altoriaus laiptų, Dievo Motinos globojami. Sutriuškinsime pasaulį, kūną ir pragaro vartus“ (BR 263). Eilėraščiuose neretai liūdima dėl jauno mirties: „Kad Tavo siela, jau mirusi pasauliui, švytėtų Dievuje kaip tikėjimo ramstis, kaip šventojo daktaro šviesybės dvasia ir Dievo dvasia, kuri iš dangaus nužengia, sutrauko visas eretikų grandis, skilimus, klaidas, tamsias pragaro žabangas, despotų – šėtono darbų – darbus, atminimo vaisius...“ (ABR I 299).

Apibendrinant galima pasakyti, kad nedidelis skaitytojų gebėjimas receptuoti individualius stilius lėmė klasikinio ir modernaus rašymo koegzistavimą, lėtą naujų elementų daugėjimą XIX a. pradžioje lietuviškai rašytoje literatūroje. Retorikos tarpininkavimas, kol nebuvo rastos formos, kaip tiesiogiai perteikti naujai suvokiamą realybę ir „aš“, leido nusakyti pasikeitusio pasaulio tarpusavio santykius. Iš retorikos ar tradicinės poezijos perimti topai padėjo tvarkyti, sisteminti kasdienybę. Topai, kaip abstrahavimo priemonė, padėjo skaitytojui pačiam nujauti tai, kas nepasakyta, pačiam kurti kūrinio realybę, esančią už teksto. Be to, XIX a. išaugęs poreikis bendrauti taip pat turėjo įtakos, kad retorika išsilaikytų, nes joje buvo gausu taisyklių, mokančių, kaip palaikyti dialogą, kaip vieną svarbiausių XIX a. pradžios bendravimo išraiškų.

A.Baranausko kūryboje antikiniai topai aptinkami ir atskirai, ir susiję vienas su kitu. Dažniausiai randami manieringosios iškalbos topai, tokie kaip nuolankumo, kito asmens ar Dievo dalyvavimas, apsidraudimo, istorinė topika ir kt., leido Baranauskui apsisaugoti nuo galutinio „aš“ objektyvizavimo, nuo idėjų ir asmens susitapatavimo, palaikyti tradicinę poeto iš Dievo sampratą.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

## ANCIENT TOPOI IN THE WRITINGS OF ANTANAS BARANAUSKAS

Roma Bončkutė

## Summary

Relying on the work of Ernst Robert Curtius on the antique topoi system dominating in the literature of the Middle Ages, the article analyzes the topoi in the writings of Antanas Baranauskas. It is believed that in the 19<sup>th</sup> century the growing needs to socialize and thus compensate the loss of family, to share thoughts with soul mates about the difficult to know world, to record every historically valuable (heroic) fact of one's own life determined the retention of rhetoric. The needs of the Romantic genius to remain historical did not permit for some time the abandonment of rhetorical speech. The mediation of rhetoric permitted the representation of the relationships in the changing world, until forms could be found that conveyed directly the newly understood reality and the „I“. The topoi appropriated from rhetorical or traditional poetry helped to organize and systematize everyday life. As a mean of abstraction, the topos helped the reader to sense intuitively what was unsaid, to create a reality beyond the text.

Both isolated and interrelated topoi from antiquity are found in his writings of Baranauskas. The most frequent topoi of fanciful eloquence, such as meekness, participation of a third person or God, insurance and others did not allow Baranauskas to finally make the „I“ an object and helped him to support the traditional conception of the poet – God's messenger, to speak with the voice of a prophet.

HABIL. DR. EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

## ANTANO BARANAUSKO „LENKOMANIJA“ LIETUVIŲ JUDĖJIMO LYDERIŲ AKYSE

Šiame darbe mėginama pasamprotauti, kaip mūsų istorinėje sąmonėje susiformavo ir veikė *polonomano*, lietuvių atgimimo *renegato* Seinų vyskupo Antano Baranausko įvaizdis.

Mėginama parodyti (fragmentiškai), kiek tas įvaizdis sutampa su istorine realybe ir kiek su ja prasilenkia. Bandoma pasidalyti savo interpretacijomis apie tai, kodėl būtent tokie sutapimai ir prasilenkimai įvyko.

Pateikiamos kelios tezės, kuriose susipina istoriografinio akivaizdumo ir hipotetinio trapumo savybės, kurios tačiau gali būti labai produktyvios A.Baranausko ir pasaulio, kuriam jis priklausė, reinterpretacijos galimybėms. Reinterpretacijos, kurios – V.Kavolio žodžiais tariant – mes turime imtis *be baimės ir be patoso...*

Nelengva lengva atsakyti į klausimą, ką šiandien reiškia Antano Baranausko vardas. Ką jis reiškia buvusios Seinų vyskupijos, o ypač Seinų apskrities ar net Seinų parapijos katalikų bendruomenės palikuonims? Banalu būtų įrodinėti, kad lietuviams jis reiškia viena, o lenkams – kita.

Patiems lietuviams per šimtmetį tapo įprasta išžiūrėti tik į vieną – poeto giesmininko, šauklio, o ne Katalikų Bažnyčios dignitoriaus istorinį profilį. Chrestomatinių poeto kūrinių nuo mokyklos suolo formuojamoje kultūrinėje lietuvių atmintyje ir istorinėje sąmonėje susiformavo gana vienpusiškas herojus – kone nacionalinio šventojo, senatvėje nukrypusio į nemalonią nacionaliniams lietuvių jausmams polonofiliją, paveikslas. Lietuviai šiandien yra išimylėję vieną A.Baranausko siluetą. Jie labiau negu anksčiau vengia susidurti su tais jo praeities realybės bruožais, kurie prasilenkia su tautinės hagiografijos tradicija, itin išgalėjusia sovietmečiu.

Sovietmečiu lietuviškumas ir jo biografiniai simboliai mūsų sielose negalėjo būti siejami su giliomis kontroversijomis. Totalinio nacionalinių jausmų žeminimo sąlygomis piešti tautinius herojus tamsesnėmis spalvomis būtų reiškę pilti vandenį ant sovietinės indoktrinacijos malūno rato. Sovietmečiu neliko intelektualinės galios ir drąsos į tautos šventuosius žvelgti realistinės kritikos akimis. Po kunigo, lietuvių tautinio judėjimo

dalyvio ir puikaus prozininko Juozo Tumo-Vaižganto kalbėti skaudžius žodžius apie hagiografijos herojus, tokius kaip A.Baranauskas, pasidarė nebemadinga. Tad manyčiau, jog nėra beprasmiška šiame darbe pamėginti suvokti įvaizdžius, kurie klostėsi ir klostosi lietuvių (ir lenkų) istoriografijoje, populiareesnės lektūros paviršiuje ir pagaliau masinės sąmonės savybes atspindinčioje komercinėje spaudoje. Per paskutinį dešimtmetį Lenkijos laikraščiuose ypač daug buvo skirta dėmesio A.Baranauskui, tiksliau – klausimui, ar Seinų vyskupas nusipelnė paminklų, o jei nusipelnė – kokių. Žurnalistiniai komentarai, gatvės interviu ir net akademinės publikos užstalės kalbėjimai yra gan geras, nors sunkiai suvaldomas šaltinis istorikui, siekiančiam suprasti adresatą, motyvuojančiam pastangas pačiam imtis plunksnos.

Tad keltume klausimą, kaip lietuvių ir lenkų kognityviojoje bei kultūrinėje atmintyje klostėsi vyskupo A.Baranausko įvaizdis? Čia svarbu pamatyti, kokie prietarai, su jokia įrodoma istorijos realybe nieko bendro neturintys stereotipai lyg kerpės apaugo jo statulą ir dabar liudija daugiau gyvųjų ir suvokti bandančiųjų mentaliteto savybes, o ne charakterizuoja patį A.Baranauską. Reikia pamėginti suprasti vyskupo kelią į Seinų katedrą taip, kaip jis pats jį suprato. Tik tada galėsime suvokti, ką jo veikloje įvertino amžininkai, vėliau – lietuvių ir lenkų karo liudytojai. Galiausiai galėsime pamatyti, kokie jo biografijos bruožai tapo svarbiausi šių dienų visuomenei.

Pradėkime nuo to, kaip lietuvių istorinėje ir kultūrinėje savimonėje įsitvirtino romantiškas ir prieštaringas poeto vyskupo paveikslas. Lietuviškoji A.Baranausko įvaizdžio odisėja nebuvo nei paprasta, nei vienasprasmė. Jo ankstyvųjų metų poetinė kūryba neabejotinai buvo svarbi lietuvių atgimimo versmė XIX amžiuje. 1863 m. sukilimo išvakarėse poeto žodis išreiškė lietuvių lūkesčius, gaivino išsivadavimo viltis, skatino kartu su lenkais pakelti ginklą prieš Rusijos viešpatystę. Tačiau visas kunigo ir vyskupo vėlesnis gyvenimas buvo nukreiptas kita kryptimi, negu taikėsi jaunoji lietuvių (aušrininkų) karta. Taikliai A.Baranausko likimą yra nusakęs Tomas Venclova: „Baranausko (beje, iš dalies ir Mickevičiaus) poezija Lietuvoje suvaidino paradoksalių vaidmenį. „Litvomanų“ karta pritaikė ją savo sistemai. Pats Baranauskas, kaip ir daugelis lenkų veikėjų, laikė lietuvių demokratinį tautinį atgimimą erezija arba geriausiu atveju vaikišku žaidimu. Tuo tarpu demokratinio atgimimo vadovai žavėjosi jo jaunystės eilėraščiais, juos citavo ir spausdino savo leidiniuose, kuriais senstantis autorius anaiptol nebuvo patenkintas. Įvyko nelyginant asmenybės skilimas, jos dviejų sinchroninių pjūvių prieštaravimas: jaunas poetas Baranauskas įkvėpė sąjūdį, kuriam senas vyskupas nesimpatė-

zavo. Jo tekstai prieš jo paties valią įgijo naują prasmę – pirmiausia dėl *kalbos*, kuria buvo parašyti“<sup>1</sup>.

Išties, ar ne dėl tokio T.Venclovos apibūdinto paradokso XIX a. pabaigos lietuvių veikėjai, tiek liberaliosios, tiek katalikiškosios, kaip tada buvo vadinama – klerikalinės pakraipos, labai skaudžiai nusivylė vėlyvojo A.Baranausko pažiūromis ir elgsena?

Negalima sakyti, kad vyskupas gyvenimo pabaigoje būtų pasidaręs koks sąmoningas lenkintojas, tačiau kone prieš savo valią tapusiam lietuvių judėjimo įkvėpimo šaltiniu jam jau nebebuvo galima tikėtis to judėjimo nenuvilti. Galėtume interpretuoti šį paradoksą dar kitaip: jei A.Baranauskas nebūtų sukūręs savo garsiųjų eilių, jo, kaip Kauno seminarijos profesoriaus ar Seinų vyskupo, polonofilija net nebūtų kaip nors kritusi į akis, išsiskyrusi iš ano meto pasaulėžiūros dominančių. Jo pažiūros greičiau būtų suvoktos kaip visiškai normalus XIX–XX a. sandūros laikotarpio reiškinys.

Tačiau mes žinome, kad lietuvių intelektualinėje mintyje A.Baranausko atitolimas nuo tautinio judėjimo (arba – tiksliau – neprisidėjimas prie *jau-nosios Lietuvos*) buvo vertinamas gana negailestingai. Bene didžiausi kritikai buvo du jo luomo žmonės, savo kultūrinėje ir politinėje veikloje susidūrę su A.Baranausku: tai jau minėtas J.Tumas-Vaižgantas ir prelatas Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas). Pastarasis savo prisiminimuose rašė: „Aš teprisiminsiu čia vien tik keistokas B-ko pažiūras į lietuvių tautystę. Šiuo atveju jis buvo tiksliai įsitikinęs, kad mes, lietuviai, esame tik *gente lituani*, o *natione* mes tikri lenkai...“<sup>2</sup> Labai panašiai kaip A.Dambrauskas A.Baranausko lenkomaniją vertino Maironis. Jis teigė, kad Seinų vyskupas buvo įsitikinęs, jog lietuvių tautos išganymas yra vien „ankštoje vienybėje su lenkais“.

Baranauskianoje kandumu iki šiolei buvo nepranoktas J.Tumo-Vaižganto žodis. Ko gero, niekas kitas iki jo ir po jo nebuvo pabandęs A.Baranauskui suteikti žemesnį svarbiausių lietuvių kultūros veikėjų XIX a. rangą. Vaižganto be didelio gailesčio ir ypatingos pagarbos sukurtas vyskupo paveikslas yra maždaug toks: *lenkų mokslus ėjo, lenkų ir dvasios buvo persmelktas*. Lenkiškumas jo akyse buvo lyg savaiminė blogybė lietuvių nacionalizmo epochos sąlygomis. Kita vertus, skirtingai negu daugelis tyrinėtojų, Vaižgantas nelinkęs labai aiškiai dalyti A.Baranausko gyvenimo į šlovintuosius – poeto ir vėlesnius – lietuviybės išdavimo periodus. Jam poetas, šiaip ar taip, yra talentingas eiliakalys.

<sup>1</sup> T.Venclova, *Vilties formos. Estetika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 274.

<sup>2</sup> A.Dambrauskas, Mano prisiminimai apie vyskupą A.Baranauską, *Antanas Baranauskas. Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius, 1986 (toliau – ABLK), p. 438.

Tarp tų „keleto“ eilėraščių, kuriuos iškelia savo paskaitose J.Tumas, pirmiausiai atrandam net ne dabar kone visuotinai A.Baranausko poetinį talentą reprezentuojantį „Anykščių šilėlį“, bet neilgą vėlyvą eilėraščių „Svetimoje šalelėje“. Jei A.Baranauskas būtų parašęs tokių eilėraščių bent dešimt, įrodinėjo savo literatūros istorijos kurso studentams ir skaitytojams J.Tumas, jo vardas tikrai būtų tapęs didis.

A.Baranausko kaip dvasininko būdas, jo *uvėrumas*, jo pažiūros, talentai ir net jo garsioji askezė – visa tai J.Tumo nusakoma lygiai negailestingai. „Koks begalinis pasitikėjimas savimi! Koks egoistinis sausumas! Kokia kitokia Baranausko askeza, neg šv. Pranciškaus Saleziečio!“<sup>3</sup> – vis tai J.Tumo vertinimo žodžiai, toli gražu netinkantys nacionalinio herojaus biografijai. Pabrėžtinas paradoksas: kartais XX a. pradžios liberaliosios pakraipos lietuvių intelektualai pasauliečiai buvo gerokai tolerantiškesni tiek poeto ydoms, tiek unijinių pažiūrų vyskupo *polonofilijai*. Ryškus šios pakraipos atstovas Jonas Vileišis parodė daugiau tolerancijos vyskupo lenkybei ir jo elgsenos supratimo. Netrukus po A.Baranausko mirties jis rašė: „Užimdamas aukštą vietą, vyskupas Antanas stengėsi laikytis politikos ir taktikos, priderančios jo padėjimui. Ne sykį turėjo slėptiesi ne tik prieš valdžią, bet ir prieš savuosius, ar tai kunigus ar svietiškuosius. Bijodamas, idant nebūtų apšauktas litvomanu, lenkėsi prieš kai kuriuos lenkus ir ieškojo tarpe jų simpatijos, nors tai dažnai erzino pačius lietuvius. Ar šiokia, ar tokia buvo jo politika, bet širdis jo buvo linkusi prie lietuvių, prie savo tautos, kurią karštai mylėjo – tai liudija gyvas jo palikimas – neužmiršamos tautiečių giedamos dainelės“<sup>4</sup>.

Pasauliečiai literatai M.Gustainis, S.Čiurlionienė, kiek vėliau literatūros istorikas M.Biržiška nedvejojo suteikdami „Anykščių šilėlio“ autoriui didžio poeto, apdainavusio gimtojo krašto gamtą, vardą. Jie buvo atlaidesni vyskupo – kaip tada buvo suprantama – polonomanijos ydoms.

Kaip paaiškinti šį įvaizdžio formavimosi reiškinį? Yra galimi keli šio reiškinio interpretavimo būdai, kurie sietini su skirtingais XX a. pradžios liberalų, nacionalistų ir klerikalų požiūriais į daugiakultūrį LDK palikimą, nevienodai šiam palikimui skiriamai vietai ateities Lietuvos peizaže. Kodėl tautiniai katalikų veikėjai (ypač J.Tumas) buvo tokie negailestingi A.Baranauskui? Dabar pasitenkinama tik teiginiu, kad nei lietuvių, nei juo labiau lenkų istoriografijoje šio reiškinio niekas deramai neįvertino. Nors abejonių nekelia tai, kad lietuvių liberalams A.Baranausko lenkiškumas kėlė mažesnę alergiją negu nacionalistams ir lenkiškumo-lietuviškumo klausimais su jais neretai sutampantiems krikščionims demokratams. Tai priklausė nuo požiūrio į daugiakultūrį LDK palikimą ir lietu-

<sup>3</sup> Ten pat, p. 38.

<sup>4</sup> J.Tumas, *Antanas Baranauskas*, Kaunas, 1924, ABLK, p. 443.



vių bajorų vietą ateities Lietuvoje skirtumų. Anot M.Riomerio, klerikalams (A.Jakštui) atrodė, kad bajorijos relituanizacijos galima siekti, sumokant krašto socialinio konservatyvizmo kainą (jei bajorai grįžtų prie lietuvių kalbos ir prisiektų naujai lietuviybei, jiems galėtų būti garantuotos senosios privilegijos...). Tokia Lietuva būtų tapusi etnolingvistinio nacionalizmo ir socialinio konservatyvizmo buveine.

Liberaliau galvoję demokratiniai sluoksniai nebarstė lietuvių bajorijai jokių privilegijuotų pažadų, tačiau tikėjo, kad atgimstančioje Lietuvoje bus vietos daugiakultūriam LDK tapatumui ir tolerancijos visų piliečių etnokultūriniais polinkiams. (Jokių privilegijų bajorams, bet pilietinės garantijos lenkų ir *nekalbančių lietuviškai lietuvių* kultūrinei veiklai.) Štai čia unijinė A.Baranausko *lenkomanija* taip pat buvo labiau toleruojama liberaliosios krypties veikėjų nei savų jaunosios Lietuvos kunigų.

XX a. pradžios lenkų visuomenei vyskupas buvo neabejotinas autoritetas. 1903 m. Vilniuje, lietuviams užsakius Mišias už A.Baranauską, pasimelsti į Šv. Mikalojaus bažnyčią susirinko nemažai lenkų. Nenuostabu: tai, ką lietuviai vyskupo veikloje regėjo kaip tautinio reikalo išdavystę, lenkų turėjo būti vertinama kaip ištikimybė Abiejų Tautų Respublikos tradicijai.

Tačiau pirmųjų XX a. dešimtmečių įvykiai ne tik kad nepadarė pomirtinio A.Baranausko likimo lenkų kultūros svarbesniu faktu, bet atvirkščiai: tas vyskupo įvaizdis blėso, apsinešė būtais nebūtais įtarimais, istorinėmis paskalomis ir, ko gero, galutinai išnyko iš lenkų visuomenės kognityviosios atminties kartu su pačia Seinų vyskupija, kartu su demarkacinėmis linijomis ir kruvinais kariniais konfliktais. Jei lietuvių istorinėje sąmonėje A.Baranausko simbolinis kapitalas augo, užmirštant jo *kaltę* tautiniam sąjūdžiui, tai lenkų – atvirkščiai, buvęs *lenkų tikėjimo* dvasininkas tapo svetimas.

Į lenkų akademinės historiografijos ar literatūros tyrinėtojų akiratį A.Baranauskas sugrįžo vėliau, jau po Antrojo pasaulinio karo, ir ne kaip *lenkų vyskupas*, bet tik kaip lietuvių poetas, „Anykščių šilelio“ autorius. Jo veikla buvo imta interpretuoti perdėm lietuvių istorijos kontekste, kaip *svetimojo* lenkų istorijos atžvilgiu, nors neabejotinai toks A.Baranauskas nebuvo. Bent jau pats tikrai jautėsi esąs lenkų istorinio pasakojimo dalis. Galbūt kaip A.Mickevičius, kurį nepaprastai garbino, kaip dešimtys ir šimtai lietuvių, kurie sukrovė savo talentus į lenkų tautos kūrybos aruodus.

Šia prasme labai simptomiškas ir toliaregiškas rodosi P.Lossowskio straipsnis „Du lietuvių kultūrinio ir tautinio atgimimo keliai: Baranauskas ir Basanavičius“<sup>5</sup>, kuris atsirado po 1986 m. Lenkijos mokslų akade-

<sup>5</sup> P.Lossowski, Dwie drogi odrodzenia kulturalnego i narodowego Litwinów: Baranauskas i Basanavičius, *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, XXXI, 1996.

mijos Literatūros tyrimo instituto organizuotos konferencijos „Lenko formulės kaita XIX amžiaus antrojoje pusėje“. P.Lossowskio pranešimas konferencijoje, skirtoje lenkų tapatumo kaitai, formaliai vertinamas kaip bandymas išvelgti A.Baranauską kaip *saviškį* Lenkijos istoriniame pasakojime, tačiau iš esmės vyskupo portretas buvo paliktas lietuvių paveikslų galerijoje. Panašiai kiek anksčiau buvo padaręs dabar kone klasikiniu laikytiname veikalė „Lietuvių tautinis kultūrinis judėjimas XIX amžiuje“ Jerzy Ochmański, priskirdamas A.Baranauską prie žymiausių lietuvių polonofilų<sup>6</sup>.

P.Lossowskis pirmiausiai pažvelgė į mūsų herojų ne kaip į literatą, bet kaip į sąmoningą lietuvių tautinio judėjimo dalyvį, kuris buvo įkvėptas ir pats įkvėpė patriotinius jausmus prieš 1863 metų sukilimą. Faktas, jog būsimasis vyskupas į lietuvių kalbą išvertė lenkų tautine giesme tapusį A.Feliński „Boże coś Polskę“, anot istoriko, liudija, kokios artimos buvo bendro lenkų ir lietuvių išsivadavimo idėjos. Šis labai dažnai pastebimas A.Baranausko ankstyvosios biografijos faktas išties yra simboliškai reikšmingas. Šiandien, žvelgdami į paskutiniuosius vyskupo gyvenimo metus, galime sakyti, jog lietuviškojoje istoriografijos tradicijoje išgalėjęs jo gyvenimo padalijimas į dvi skirtingas lietuviybės atžvilgiu dalis yra gerokai perdėtas. Tam pagrįstai priešpriešinamas tam tikras A.Baranausko politinių pažiūrų nuoseklumas, siejantis jo veiksmus 1860-aisiais ir 1900-aisiais.

P.Lossowskis palygino Seinų vyskupą su vienu lietuvių atgimimo patriarchų J.Basanavičiumi: pastarasis siekė padaryti, kad „Lietuva taptų lietuviška“, kad pajėgtų gyventi savarankišką gyvenimą. A.Baranauskas turėjo kitokią viziją. „Jo kelias, – rašo P.Lossowskis, – kadaise meninio protesto, o vėliau – rūpinimosi lietuvių kalba, kartu išlaikant glaudų politinį ryšį su lenkiškumu – buvo visiškai priešingas. Lietuvių tautininkų (*narodowcy*) požiūriu jis nevedė į jų užsibrėžtus tikslus“<sup>7</sup>.

Tačiau, siekiant tikslumo, reikėtų labai atsargiai vertinti P.Lossowskio pateiktą dviejų lietuvių atgimimo kelių koncepciją. Tiesa, kad skyrėsi J.Basanavičiaus ir A.Baranausko Lenkijos ir Lietuvos ateities vizijos, bet vargu ar to gana, kad nuspręstume apie du lygia greta vingiavusius politinės raidos kelius. Tiesiogine prasme – A.Baranauskui apibūdinti netinka klasikinės tautinio sąjūdžio kategorijos. Liaudies katechizacija gimtąja lietuvių kalba – tai tradicinis *gente* formatas, o *natione* – tad Lenkija – buvo jo vizijos tikslas. Mano įsitikinimu, vestina ne paralelė tarp J.Basanavičiaus ir A.Baranausko, bet chronologinė gija. *A.Baranausko požiūris – tai*

<sup>6</sup>J.Ochmański, *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX w.*, Białystok, 1965, p. 127.

<sup>7</sup>P.Lossowski, *Dwie drogi odrodzenia...*, p. 154.

*XIX amžiaus vidurio kelias, pasibaigęs sukilimo 1863 m. pralaimėjimu. Po keliasdešimt metų, dominuojančių XIX a. pabaigos lietuvių ir lenkų tautinių judėjimų kontekste, tai iš dalies jau buvo anachronizmas, dramatinė visą vyskupo gyvenimą.*

Taigi A.Baranauskas nepasikeitė į gyvenimo pabaigą. Atvirkščiai – jis liko konservatyviai ištikimas jaunystės idealams, nors ir nustojo juos skelbti. Tuo labiau – jausmingai poetinėmis formomis. Atsitiko kas kita: per tuos metus po sukilimo radikaliai pasikeitė lietuvių visuomenė. Ji tuo labiau negalėjo susitaikyti, kad kartu su ja nesikeitė pamiltasis dainius. Štai kur istorijos ironija.

*Įteikta 2003 m. sausio mėn.*

#### THE „POLOMANIA“ OF ANTANAS BARANAUSKAS IN THE EYES OF LITHUANIAN NATIONAL MOVEMENT LEADERS

Egidijus Aleksandravičius

#### Summary

In this work, the author tries to discuss how in our historical conscience the image of Bishop of Seinai Antanas Baranauskas as a *polonomaniac* and *renegade* of the Lithuanian revival was formed and functioned.

There is an attempt to show (in a fragmentary manner) to what extent this image agrees and disagrees with historical reality. The author presents his own interpretations of the reasons why these adequacies and inadequacies occurred.

He presents several propositions in which the characteristics of historiographic reality and hypothetical fragility intermingle, but which can be very productive reinterpretations of Baranauskas and the world he lived in. They are reinterpretations, which according to V.Kavolis *we should undertake without fear and pathos*.



DR. BRONIUS MAKASKAS

Varšuvos istorijos institutas

## ANTANAS BARANAUSKAS - NESUPRASTAS INTELEKTUALAS IR VYSKUPAS

Straipsnyje kritiškai vertinama paplitusi suprimityvinta versija apie tariamą A.Baranausko nutolimą nuo lietuviškos tapus Seinų vyskupu. Teigiama, kad ne A.Baranausko polonofilizmas, kaip mano kai kurie lietuviai ir lenkai autoriai, buvo ta priežastis, dėl kurios jis nusigrėžė nuo lietuvių atgimimo radikaliųjų srovės. A.Baranauskas sąmoningai, prieš akis matydamas pagrindinį tikslą – kovą su lietuvių tautos rusifikacija ir Katalikų Bažnyčios gynimą nuo administracine tvarka primestos stačiatikiškos, nemanė, kad derėtų sukelti tarp lenkų ir lietuvių tautinį antagonizmą, kuris, beje, buvo natūralus lietuvių atgimimo palydovas. Į šį procesą jis veikiausiai žvelgė kitaip. Jis manė, kad stiprinti lietuviškumą reikia plečiant kalbos teises religiniame lietuvių gyvenime (įvedant papildomus elementus), tikėjosi tam panaudoti katechizacijos procesą, švietimą. Tai buvo A.Baranausko gerai apgalvoti ir nuosekliai vykdomi veiksmai Seinuose.

XIX a. reikėjo milžiniškų pastangų žadinant lietuvius kultūriniam ir tautiniam sąjūdžiui, tad šio darbo galėjo imtis tik idealistai, ryškios, kilnios asmenybės. Visi gerai suvokė, kad veiklos galimybės yra ribotos.

Net jeigu laikysime perdėtu teiginį, kad lietuviai į XIX a. žengė jausdami pavojų savo būčiai, vis dėlto turėsime sutikti, kad mūsų tautinė tapatybė buvo smarkiai sužalota dėl nemažos dalies lietuvių sulenkėjimo. Tai rezultatas ilgų politinių, visuomeninių ir kultūrinių procesų, vykusių etninės Lietuvos teritorijoje nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susiformavimo laikų iki jos žlugimo žlungant Abiejų Tautų Respublikai. Į Lietuvą ir lietuviškumą tuomet iš šalies buvo žiūrima jau kaip į praeitiną neįveikiamą reiškinį.

Tačiau tas lietuviškumo nykimas buvo apėmęs iš esmės tik aukštesnius sluoksnius. Lietuviškąją tapatybę, jos gyvastingumą, kaip visuotinai pripažįstama, išlaikė lietuvių liaudis, nors kai kur, ypač Žemaitijoje, neblogai laikėsi ir bajoriškoje terpėje.

XIX a. per Europą besiritančių nacionalinio išsivadavimo srovių impulsas bei šio amžiaus antroje pusėje įvykę politiniai ir ekonominiai pokyčiai Rusijos imperijoje buvo tie veiksniai, kurie palengvino ir lietuvių kultūrinę tautinę transformaciją.

Lietuvių kultūrinis pagyvėjimas (XIX a. pirmoji pusė) visų pirma buvo paskatintas bajorų kilmės kūrėjų, tačiau ilginiui ėmė vyravoti iš liaudies kilę atstovai.

Lietuvių kultūrinio atgimimo pirmtakai (D.Poška, S.Valiūnas, K.Nezabitauskis, V.Ažukalnis, A.Strazdas, S.Stanevičius) savo kūryboje atsigrįžo į istoriją, rodydami tautos šlovingąją praeitį, bet neišleido iš akių ir savo laikų motyvų. Dažniausiai jie kūrė lyrinę poeziją ir didaktinius žanrus. Lietuvių folkloras – dainos, legendos – tyrinėtos moksliskai, sudarė tiltą tarp praeities ir dabarties. Iš „žemesniosios“ kultūros ėmė formotis „aukštesnioji“. Naujos ekonominės tendencijos sudarė dar palankesnes sąlygas formotis moderniai lietuvių tautai. Panašūs reiškiniai tuomet vyko ir visoje Europoje.

Tačiau visa tai nesidarė savaime. Žadinant ir formuojant naujoviškas kultūrinės vertybes dalyvavo daug nuostabių žmonių. Apsistosisiu ties viena iš to meto asmenybių – Antanu Baranausku. Jis įėjo visiems laikams į lietuvių istoriografiją ir Lietuvos istoriją bei pasaulietinę literatūrą. Tiesa, A.Baranausko asmenybė apaugo daugybe prasimanymų, bet, manau, vis išsamesni jo gyvenimo ir kūrybos tyrinėjimai sugražins jam dvasininko ir mąstytojo garbę, nes jis gerai suprato savo epochos pulsą.

A.Baranauskas buvo kilęs iš karališkųjų valstiečių. Nuo jaunų dienų jis jautė lietuvišką dvasią, kuri drauge su namų šiluma persmelkė visą jo asmenybę. Visa tai jis surašė savo Dienoraštyje. Tačiau vėliau jam įtaką darė lenkiška aplinka. Jos poveikį jis pats aiškiai pajuto ir kaip sąžinės priekaištą tatau įrašė į savo Dienoraštį.

A.Baranausko asmenybę formavo Varnių seminarijos aplinka. Varniai tuomet buvo gyvas lietuvių kultūros židinys. Čia smalsus jaunuolis tobulino teologijos žinias ir lituanistikos pagrindus. Čia gimė jo svarbiausi kūriniai ir susiformavo pagrindinės veiklos kryptys. Čia 1857 m. jis parašė poetinį kūrinį „Dainu dainelė“, išspausdintą 1883 m. „Aušroje“; 1860 m. – religinių giesmių ciklą „Artojų giesmės šventos“. 1858–1859 m. – tai Baranausko kūrybos viršūnė. Tuomet gimsta poema „Anykščių šilelis“, „Kelionė Petaburkan“ ir „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“.

Turime kritiškai vertinti paplitusią suprimityvintą versiją, aiškinančią A.Baranausko „Anykščių šilelio“ atsiradimo istoriją. Esą tai turėję įvykti po to, kai seminarijos dėstytojas Gabševičius pasakęs žeminančius žodžius apie lietuvių kalbą. Iš tikrųjų apie ketinimą rašyti poetinį kūrinį lietuvių kalba, kaip įrodė Regina Mikšytė, A.Baranauskas buvo prasitaręs savo plunksnos draugei Karolinai Praniauskaitei dar 1855 m., taigi trejais metais anksčiau, nuo išgirdo netaktiškus žodžius iš Gabševičiaus

lūpų. Pagaliau A.Baranauskas turėjo progų ir anksčiau, ir vėliau klausytis panašių kandžių kalbų „litvomanijos“ tema.

Pavyzdžių, kaip aprašyti senosios Lietuvos gamtą, jis ieškojo Simono Daukanto veikaluose. Dalį jo originalių rankraščių laikė savo rinkiniuose, kurie, po vyskupo mirties „tvarkant“ Seinų seminarijos biblioteką, kun. Romualdo Jalbžikovskio (Jałbrzykowski) paliepimu buvo sudeginti.

Diskusijose su bičiuliu Klemensu Kairiu (1836–1864) iškyla pionieriškas planas kurti bendrinę lietuvių kalbą. Tokia užduotis kultūriškai atgimstantiems lietuviams buvo be galo aktuali ir svarbi. Siekdamas tarnauti tautai, jis pajunta kunigo pašaukimą ir kartu atsideda poezijai bei bendrinės kalbos formavimui.

Studijų metai Peterburgo dvasinėje akademijoje, atvira romantizmo, taip pat lietuviškojo „separatizmo“ kritika pristabdo jo kūrybinę aistrą. Imasi lingvistinių studijų. 1862 m. baigęs Sankt Peterburgo dvasinę akademiją, teologijos studijas toliau tęsia Miuncheno, Romos, Liuveno universitetuose. Čia jį užklumpa sausio sukilimas (*sankylis*) ir pasiekia žinia apie artimųjų netektį. Veikiausiai kieno nors pakurstytas, sunaikina dalį savo anticarinių kūrinių.

A.Baranausko vyresnybė, bijodama, kad jis nepasuktų anticarinio maišto pusėn, ragina jį pakeisti darbo vietą. „Savo prašymu“ A.Baranauskas persikelia iš Peterburgo į Kauną. Čia kunigų seminarijoje 1866–1884 m. dėsto moralinę teologiją ir homiletiką, nuo 1871 m. – lietuvių kalbą. Čia išvertė A.Schleicherio lietuvių kalbos gramatiką ir parašė savąją, išplėstą vertinga tarmių medžiaga. Parengė originalų bendrinės lietuvių kalbos rašybos variantą, bendradarbiavo su A.Schleicheriu, A.Šifneriu, J.Baudouinu de Courtenay, T.Kuršaičiu, J.Karlovičiumi (Karłowicz), H.Weberiu.

A.Baranausko autoritetas išaugo mokslo ir kultūros žmonių terpėje. Jisai palaikė glaudžius ryšius su lietuvių tautinio kultūrinio atgimimo veikėjais (J.Basanavičium, J.Šliūpu), tikėjosi tapti šios aplinkos žmonių planuojamo leisti laikraščio redaktoriumi. Labai skausmingai turėjo jį paliesti pasirodžiusi „Aušra“, kai jis nebuvo pakviestas net į redakcijos sudėtį. Maža to, eilėraštis „Dainu dainelę“ buvo suredaguotas be jo žinios bei pritarimo ir paskelbtas kaip lietuvių tautinio atgimimo moto.

Ambicingas ir jautrus A.Baranauskas nusišalino nuo nelojalių ir pernelyg karštų „Aušros“ bendradarbių. Alyvos į ugnį įpildavo ir lietuvių dvasininkų, ypač hierarchijos, puolimai už polonofilizmą ir net už talkinimą polonizuojant tikinčiuosius.

Ne A.Baranausko polonofiliškumas, kaip mano kai kurie lietuviai ir lenkai autoriai, buvo ta priežastis, dėl kurios jis nusigrėžė nuo lietuvių atgimimo radikaliosios srovės. A.Baranauskas sąmoningai, prieš akis

matydamas pagrindinį tikslą – kovą su lietuvių tautos rusifikacija ir Katalikų Bažnyčios gynimą nuo administracine tvarka primestos stačiatikybės, nemanė, kad derėtų sukelti tarp lenkų ir lietuvių tautinį antagonizmą, kuris, beje, buvo natūralus lietuvių atgimimo palydovas. Į šį procesą jis veikiausiai žvelgė kitaip. Jis manė, kad stiprinti lietuviškumą reikia plečiant kalbos teises religiniame lietuvių gyvenime (įvedant papildomus elementus), tikėjosi tam panaudoti katechizacijos procesą, švietimą. Tai buvo A.Baranausko gerai apgalvoti ir nuosekliai vykdomi veiksmai Seinuose.

Nors A.Baranauskas karštųjų „Aušros“ redaktorių buvo lengvabūdiškai pasmerktas, tačiau neįmanoma įrodyti, kad jis lietuviškumą būtų išdavęs lenkiškumo naudai. Jis labai gerai skyrė, kur lenkų kalba vartojama pagrįstai, kur jos griebiasi „Lietuvos ponai, bajorai ir kunigaikščiai, pastūmę ir pažeminę lietuvių kalbą“.

Dėl įtarinėjimų jausdamas nuoskaudą, A.Baranauskas paguodos ieškojo matematikos studijose. Čia vėl rado progos dirbti lietuviybės stiprinimui – kūrė pirmuosius matematikos terminus gimtąja kalba. Matydamas, kiek daug blogio yra šiame pasaulyje, remdamasis XVIII a. madinga fizikoteologija, jis apskaičiavo Žemės rutulio tūrį, jos gyventojų skaičių ir apie tai pranešė savo sekretoriui kun. J.Laukaičiui, esą net jei ir visi žemės nusidėjėliai būtų paskirti į pragarą (jo manymu, pragaras turės būti Žemės gelmėse), tai ten užimtų tik mažą kertelę, tose gelmėse tilptų ir būsimų nusidėjėlių kartos! Tokios originalios mintys gimdavo šio nesu-  
prasto intelektualo ir vyskupo galvoje.

Būdamas Žemaičių vyskupas sufraganas (1884–1897), A.Baranauskas gynė savo tikinčiuosius nuo rusifikacijos, tuo užsitraukdamas ne vieną administracinę bausmę ir net grasinimus išstremti. Nerado pritarimo ir „aušrininkų“ aplinkoje. Jis smerkė tiesmukišką lietuvių „mokytojų“, ypač bajorijos, polonizatorišką veiklą. Tačiau pats labai mėgdavo kalbėti lenkiškai, šitaip, matyt, norėdamas pabrėžti, kad lenkų kalba gali sutarti su lietuvių kalba, dėl kurios pats sielojosi. Jis pirmiausiai turėjo būti nepakaltinamas kaip „litvomanas“, ypač savo lenkiškoje aplinkoje, kurią tikėjosi palenksiąs lietuvių naudai.

Rusijai sutvarkius santykius su Vatikanu, caro valdžia tikėjosi išplėsti savo kontrolę vyskupijoms. To tikėtasi ir Seinuose, kur paskirtas vyskupu lietuvis A.Baranauskas galėjo tapti nuolankesnis pasaulietinei valdžiai. Čia buvo daugiau problemų – tautiškai mišri vyskupystė, todėl tikėtasi jo nuovargio ir klaidų. Bet šie lūkesčiai nepasitvirtino. Vyskupas Antanas Baranauskas pasirodė esąs teisingas savo tikintiesiems ir nenuolaidus pasaulietišškai valdžiai. Suvalkų gubernatorių ir Varšuvos generalgubernatorių nerado būdų, kaip vyskupą palenkti.



Vyskupas A.Baranauskas suvokė, kad lietuvių kalbos vertę reikia iškelti ne tik mokslo srityje, bet ir tikinčiųjų gyvenime. Lietuvių kalba, jo supratimu, sėkmingiau atsispirdavo rusifikacijai nei lenkų kalba, kuri XIX a. jau ėmė smelktis ir į kaimo aplinką, ypač Rytų Lietuvoje.

Pirmieji Seinų vyskupo aplinkraščiai buvo skirti tautinių kalbų vartojimui bažnyčiose. Pirmą kartą Seinų katedroje per savo ingresą vyskupas pamokslą pasakė lietuvių kalba.

Vyskupas rūpinosi lietuvių religiniu švietimu, norėjo jiems, kaip ir lenkams, priartinti tikėjimo tiesas suprantama gimtąja kalba. Kadangi lietuvių spauda lotyniškais rašmenimis buvo uždrausta, pats savo ranka perrašinėjo ir dalimis siuntinėjo į kitas parapijas lietuvių kalba perrašinėti katekizmą. Seinuose sukūrė per 30 religinių lietuviškų giesmių. Kai kurios jų yra originalus A.Baranausko indėlis į lietuvių religinę liturgiją. Prie tokių kūrinių galima priskirti ir Velykų giesmę „Linksma diena mums prašvito“.

Vyskupo A.Baranausko potvarkiu katedroje pamokslai buvo sakomi abiem kalbomis, taip pat ir giesmės giedamos ir lietuviškai, ir lenkiškai. Tokiu potvarkiu vyskupas siekė suteikti lietuvių kalbai teisių ir mokyti tarpusavio pakantumo.

Kai 1901 m. ėmė šviestis viltis, kad gali būti panaikintas lietuviškos spaudos draudimas, vyskupas ėmėsi versti Šventąjį Raštą į lietuvių kalbą, kad tikintiesiems gimtąja kalba būtų prieinami tikėjimo šaltiniai. Dirbdamas šį sunkų darbą Seinuose ir baigė savo gyvenimą.

Vysk. A.Baranauskas, lietuvių literatūros klasikas, žadino pavergtos tautos sąmoningumą savo veržlia kūryba; spaudos draudimo metais ji beveik visa tapo dainuojama ir telkė lietuvių tautą ilgai kovai su carine priespauda. Gaivindamas istorinės Lietuvos vaizdus, atskleisdamas jos gamtos grožį (dabar pasakytume – naudodamas net ekologinį metodą), tobulindamas bendrinę kalbą, pateikdamas ją religiniam gyvenimui A.Baranauskas nemažai prisidėjo prie lietuvių tautinio atgimimo. Tačiau tuomet nebuvo suprastas, o dabar vėl jis ima šviesti iš Seinų katedros paunksmės, tarytum nebūta dulkių nuosėdų ir kartėlio.

#### LITERATŪRA

Ks. W.Jemielity, Biskup sejneński Antoni Baranowski, *Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) 1835–1902*. Orędownik pojednania polsko-litewskiego, wyd. Sejmowe, Warszawa, 1998.

A.Baranauskas, *Rinktinė*, parengė R.Mikšytė, Vilnius: Viltis, 1994.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

ANTANAS BARANAUSKAS – MISUNDERSTOOD INTELLECTUAL  
AND BISHOP

Bronius Makauskas

Summary

This article criticizes the widespread simplified version of the supposed departure of Baranauskas from Lithuanian national movement after becoming the Bishop of Seinai. The author states that the reason why Baranauskas departed from the radical stream of the Lithuanian national renewal was not „polonophilia“ as some Lithuanian and Polish authors have said. Seeing that the main goal was the fight against the Russification of Lithuanians and the defense of the Catholic Church against the Orthodox Church which was supported by administrative means, Baranauskas did not think that it was prudent to stir up Polish and Lithuanian national antagonism, which naturally accompanied the national Lithuanian revival. He probably viewed this process in a different manner. He thought that one had to strengthen the Lithuanian national identity by expanding the rights of the Lithuanian language in the religious life of Lithuanians (adding additional elements), and expected to use the process of catechization and education for this purpose. They were well thought out and diligently carried out actions of Baranauskas in Seinai.

HABIL. DR. ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

ANTANAS BARANAUSKAS IR KATALIKIŠKI XIX a.  
ŠVENTOJO RAŠTO VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ:  
ISTORINIS ASPEKTAS

XIX a. Lietuvos katalikų bendruomenės religiniam ugdymui didžiausią poveikį turėjo lenkiškieji J.Vujeko Šventojo Rašto vertimai, o dvasininkijos formacijai, be abejo, – lotyniškoji *Vulgata*. Katalikams skirto viso Šventojo Rašto vertimo į lietuvių kalbą sumanymo ištakos siekia XIX a. pradžią. Tačiau 2-ajame to amžiaus dešimtmetyje J.A.Giedraitis išvertė ir išleido tikrai Naujajį Testamentą. XIX a. Senojo Testamento kultūrinę nišą iš dalies užpildė M.Valančiaus parengti kelių leidimų sulaukę Šventojo Rašto siužetų atpasakojimai (6-asis d-metis) bei Dovydo psalmių vertimas 7-ojo d-mečio pab.–8-ojo pr.).

Akivaizdžius nuostatos dėl Šventojo Rašto vartojimo pokyčius Lietuvos Katalikų Bažnyčioje galima fiksuoti XIX–XX a. sankirtoje (chronologiškai tai iš esmės sutampa su pasikeitusia Apaštalų Sosto pozicija). A.Baranausko vertimas laikytinas viena iš tokio pokyčio apraiškų.

Šventasis Raštas, Biblija, kaip Dievo žodį įkūnijantis krikščionių ir judėjų šventųjų knygų rinkinys, nuo pat krikščionybės pradžios užėmė reikšmingą vietą ne tik liturginėse apeigose, bet ir kasdieniame krikščionio gyvenime. Tuo iš dalies galima paaiškinti Šv. Rašto tekstus liudijančių vertimų gausą: kad Geroji Naujiena pasklistų, turėjo būti skelbiama tikintiesiems suprantama kalba. Šv. Rašto vertimai į tautines kalbas paprastai vertinami kaip svarbus tos tautos kultūros raidos rodiklis. Juolab kad neretai Biblija atlikdavo reikšmingą vaidmenį įtvirtinant rašomąją kalbą, plėtojant raštiją tautine kalba. Turint omenyje, jog Šv. Rašto pirmieji vertimai atsirado IV–V a., iš vartosenos išėjus kalboms, kuriomis pirmiausiai Šv. Rašto tekstai buvo suredaguoti, lietuviškos Biblijos istorija yra labai trumpa.

Prieš gerą dešimtmetį pareikšta mintis, jog Šventojo Rašto lietuviškųjų vertimų istorija dar nepakankamai ištirta<sup>1</sup>, tebėra aktuali. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu rašytus ir iki šiol nepraradusius savo aktualumo Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto ir Vaclovo Biržiškos straips-

---

<sup>1</sup> Šventojo Rašto lietuviškieji vertimai. Bibliografinis indeksas 1579–1941, *Naujasis Testamentas*, antrasis papildytas specialus 1988 m. leidimas, Salzburg, 1989, p. 665–680.

nus šia tema<sup>2</sup> pastaraisiais metais svariau papildė filologų tyrinėjimai. Pažymėtina Dalios Čiočytės studija<sup>3</sup>, kur pirmąkart lietuvių istoriografijoje konceptualiai analizuojama lietuvių literatūros santykio su Biblija problema. Lietuviškosios Biblijos 400 metų sukaktis taip pat, atrodo, labiau bus inspiravusi filologinius tyrinėjimus<sup>4</sup>. Rankraščiu likęs Jono Bretkūno Biblijos vertimas – pirmoji lietuviška Biblija – kalbininkų dėmesio sulaukia jau nuo XIX a., o XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais vokiečių mokslininko Friedricho Scholzo iniciatyva faksimilių, kritinių leidimų bei komentarų tomis pradėtas Bretkūno vertimo rankraščio kompleksinis tyrimas<sup>5</sup>; A.Baranausko vertimas kol kas išsamiau nėra nagrinėtas. Tačiau istoriografijoje nuo A.Dambrausko-Jakšto pateikto vertinimo apie Baranausko vertimą įsitvirtino neigiamas požiūris. Pasak A.Dambrausko-Jakšto, „Baranausko Šv. Rašto vertimas tiek moksliskumo, tiek lietuvių kalbos ir gramatikos atžvilgiu nepatenkina elementariausių kritikos reikalavimų“<sup>6</sup>. A.Dambrausko-Jakšto manymu, kadangi Šv. Raštą verčiant Baranauskui „rūpėjo ne šiojo prasmė surasti, tik *Vulgatos* tekstas žodis į žodį vergiškai išversti“<sup>7</sup>, vertimas negalėjo nusisekti. Apie lietuviškus Šv. Rašto vertimus Antrojo pasaulinio karo išvakarėse straipsnį paskelbęs Vincas Padolskis iš esmės pakartojo A.Dambrausko-Jakšto teiginius<sup>8</sup>.

Šventojo Rašto lietuviškųjų vertimų bibliografiniame indekse, kur suregistruoti spausdinti Šv. Rašto vertimai į lietuvių kalbą, A.Baranausko pavardė pagrįstai neminima<sup>9</sup>. Jokie fragmentai iš beveik baigto A.Baranausko Senojo Testamento lietuviško vertimo niekada nebuvo spausdinti. Tad pagrindo svarstyti šio vertimo reikšmę lietuvių katalikų dvasiniam gyvenimui, be abejo, nėra. Tačiau net ir sutinkant, jog istoriografijoje funkcionuojanti neigiama nuostata dėl paties vertimo yra pagrįsta, išlikęs Šv. Rašto vertimo rankraštis<sup>10</sup> yra unikalus šaltinis pirmiausiai kaip

<sup>2</sup> A.Jakštas, *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus*, Kaunas, 1933; V.Biržiška, *Biblijos vertimas į lietuvių kalbą, Knygotyros darbai*, Vilnius, 1998, p. 118–140.

<sup>3</sup> D.Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius, 1999.

<sup>4</sup> *Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas. Tarptautinės parodos katalogas*, sud. Ona Aleknavičienė, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius, 2002.

<sup>5</sup> Glausta informacija apie J.Bretkūno vertimo tyrimus pateikta minėtame tarptautinės parodos kataloge, žr. J.D. Range, Jonas Bretkūnas (1536–1602), *Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas...*, p. 16.

<sup>6</sup> A.Jakštas, *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus*, p. 17 (atspausta iš „Sotero“).

<sup>7</sup> Ten pat, p. 16.

<sup>8</sup> V.PadoIskis, Vysk. A.Baranauskas ir Šv. Raštas lietuvių kalba, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, 1939, Kaunas, 1940, p. 84–98.

<sup>9</sup> Šventojo Rašto lietuviškieji vertimai. Bibliografinis indeksas..., p. 665.

<sup>10</sup> Originalas yra Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje: f. 1, b. F 168 ir b. F 111.

literatūrinės ir ganytojiškos Seinų vyskupo veiklos faktas. Turint omenyje, jog tai pirmas beveik baigtas lietuviškas Senojo Testamento tekstas, lietuviškų Šv. Rašto vertimų istorijoje jo svarbą taip pat būtų sunku perdėti. XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais pradėtas visų A.Baranausko „Raštų“ leidimas<sup>11</sup> leidžia tikėtis, jog šis išpūdingos apimties – 1528 in folio – rankraštis bus publikuotas ir galbūt tuomet sulauks atidesnio tyrinėtojų žvilgsnio.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti bendras Katalikų Bažnyčios požiūrio į Šv. Rašto vertimus raidos tendencijas, aiškinantis, kokią įtaką oficiali Katalikų Bažnyčios nuostata turėjo lietuviškų vertimų istorijai, aptarti XIX a. lietuviškus katalikiškus vertimus ir jų atsiradimą inspiravusius veiksnius bei motyvus, kurie galėjo A.Baranauską paskatinti imtis Šv. Rašto vertimo, panagrinėti, kokiais kriterijais vadovavosi Seinų vyskupas, atskaitos taškais pasirinkdamas vienus ar kitus savo pirmtakų darbus.

ŠVENTASIS RAŠTAS KATALIKIŠKOJE TRADICIJOJE IR LIETUVIŠKŲ VERTIMŲ GENEZĖ. Katalikų Bažnyčioje nuostata dėl Šv. Rašto vietos tikėjimo išpažinėjų kasdieniame gyvenime patyrė tam tikrus pokyčius, kurie, be abejo, turėjo įtakos vertimų raidos procesui. Pripažindama, kad individualus Šv. Rašto skaitymas yra geras ir naudingas, Katalikų Bažnyčia XIII–XIV a. vis dažniau pradėjo svarstyti, jog drauge tai gali būti pagrindinis visų klaidų bei klaidingų mokymų šaltinis, nes viena yra perskaityti, o visai kas kita suprasti tai, kas skaitoma. Tad siekiant išvengti klaidingų interpretacijų, individualus Biblijos skaitymas pradėtas vertinti gana skeptiškai ir vienintelis katalikų bendruomenės kontaktas su juo buvo tekstai, skaitomi per Mišių liturgiją, t. y. Evangelijos. Pradėjus kvestionuoti Šv. Rašto individualų skaitymą, iškilo vertimų į tautines kalbas tikslingumo klausimas. Atkreiptinas dėmesys, jog tuo metu Lietuva kaip tik įsijungė į krikščionių bendruomenę (XIV a. 9-asis dešimtmetis, Žemaitija – XV a. 2-asis dešimtmetis) ir prasidėję svarstymai dėl Šv. Rašto vietos, be abejo, netapo veiksniumi, kuris galėjo inspiruoti vertimo į lietuvių kalbą atsiradimą.

Tyrinėtojai atkreipia dėmesį, jog kai kuriose Vakarų Europos šalyse (Ispanijoje, Prancūzijoje, Anglijoje) vietos Bažnyčia, motyvuodama erezijų grėsme, buvo apskritai uždraudusi vertimus į tautines kalbas. Vokietija, kur dar iki Martyno Liuterio buvo išleista aštuoniolika išsamių Šv. Rašto vertimų į gimtąją kalbą, taip pat Italija ir Rytų Europos šalys tokio draudimo nežinojo<sup>12</sup>. Tridento Susirinkime (1545–1563) svarstant

<sup>11</sup> A.Baranauskas, *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1995.

<sup>12</sup> K.Schatz, *Sobory Powwszechnie. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków, 2002, p. 179.

Šv. Rašto vertimų klausimą, iškilo „piktnaudžiavimo Šventuoju Raštu“ problema. Nuomonės išsiskyrė. Antai Ispanija pasiūlė visiškai uždrausti Biblijos vertimus į tautines kalbas. Siūlymas nesulaukė pritarimo dėl aktyvaus italų pasipriešinimo. Susirinkimas nustatė Senojo ir Naujojo Testamentų kanoną ir apibrėžė *Vulgatos* autentiškumą<sup>13</sup>. Tridento Susirinkimo iniciatyva popiežiaus Pijaus IV išleistoje konstitucijoje „Dominici gregis“ (1564) kai kuriuose paragrafuose buvo išdėstyta Apaštalų Sosto pozicija dėl Šv. Rašto vertimų bei individualaus skaitymo – eiliniam tikinčiajam pačiam savarankiškai gilintis į Šventojo Rašto tiesas Katalikų Bažnyčia nerekomendavo. Pijaus IV nustatytos taisyklės, su nežymiais pakeitimais patvirtintos vėliau valdžiusių popiežių, faktiškai galiojo iki XIX a. pabaigos. Tad nors individualiai skaityti Šv. Raštą Apaštalų Sostas niekada nebuvo uždraudęs, tačiau to daryti ilgą laiką neskatino. Neatmestina, jog prie to bus prisidėjusi ir dogminė Šv. Rašto interpretacija – katalikams, kaip, beje, ir stačiatikiams, skirtingai nuo protestantų, Biblija nėra vienintelis Apreiškimo šaltinis, nes lygiai tokia pat svarbi yra Bažnyčios Tradicija, aiškinanti ir papildanti Šv. Raštą. Apaštalų Sosto nuostatos dėl Šv. Rašto vertimų ir individualaus skaitymo pasikeitimas siejamas su popiežiaus Leono XIII (1878–1903), kuris, be kita ko, aprobavo ir naujus Biblijos tyrimo metodus, pontifikatu. 1897m. Leonas XIII konstitucija „Officiorum ac munerum“ panaikino savo pirmtakų duotus nurodymus dėl Šv. Rašto, paskelbdamas, kad visiems katalikams leidžiama be specialaus leidimo (kaip kad reikalavo ankstesnioji teisė) skaityti katalikų išleistą Šv. Raštą gimtąja kalba. Vienintelis reikalavimas – vertimai į naujas kalbas turėjo būti aprobuoti Apaštalų Sosto arba išleisti vietos vyskupų prižiūrimi, su paaiškinimais, paimtais iš Bažnyčios Tėvų ar katalikų rašytojų<sup>14</sup>.

Istoriografijoje, remiantis Europos kraštų analogija, užuominomis šaltiniuose, daroma prielaida, jog Šv. Rašto fragmentai į lietuvių kalbą galėjo būti išversti XIV a. pabaigoje<sup>15</sup>. Atsižvelgiant į Evangelijų tekstų vietą pastoracijoje, tokia prielaida galima, tačiau akivaizdu ir tai, jog pirmasis Evangelijų tekstų rinkinys lietuviškai pasirodė tik XVI a. antroje pusėje, 1579 metais. XVI a. pabaigoje, kaip minėta, J. Bretkūnas išvertė į lietuvių kalbą visą Šv. Raštą, o kadangi vertimas liko rankraščiu, tad Lietuvos krikščionys skaityti jį gavo tik XVII a. pirmojoje pusėje, 1735 m. iš spaudos išėjus vadinamajam J.J. Quanto vertimui<sup>16</sup>, kuris, ži-

<sup>13</sup> Ten pat.

<sup>14</sup> Ks. J.B., Indeks, *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. XVII–XVIII, Warszawa, 1909, p. 92.

<sup>15</sup> Šventojo Rašto lietuviškieji vertimai. Bibliografinis indeksas., p. 664.

<sup>16</sup> *Biblia, tai esti: Wissas Szwentas Rasztas Seno ir Naujo Testamento*, Karaliaučius, 1735.

noma, netiko naudoti Katalikų Bažnyčioje. Lietuvos Katalikų Bažnyčios dvasininkai lietuviško Šv. Rašto tuomet nepasigedo, manydami, jog pastoracinėms reikmėms Evangelijų vertimų visai pakanka. Tokia pozicija visiškai atitiko visuotinėje Katalikų Bažnyčioje tuomet vyravusį požiūrį.

XIX A. PIRMIEJI DEŠIMTMEČIAI. Oficiali Katalikų Bažnyčios nuostata dėl Šventojo Rašto vartojimo, be abejojimo, turėjo įtakos, nes į XIX a. Lietuvos katalikų bendruomenė įžengė tik su Šv. Rašto ištraukų lietuviškais tekstais, t. y. su XVII a. pirmojoje pusėje išleistais kun. Jono Jaknavičiaus *Evangelijų* fragmentų vertimais į lietuvių kalbą, šalia kurių paraleliai spausdintas vertimas į lenkų kalbą<sup>17</sup>. Tyrinėtojai yra suskaičiavę, jog iki XVIII a. pabaigos išėjo 30 J. Jaknavičiaus verstų *Evangelijų* leidimų. Nors paskutinis į bibliografinių duomenų registrą įtrauktas yra šios knygos leidimas 1859 m., tačiau neatmetama, jog naujai pertvarkytos *Evangelijos* leistos ir vėliau. Akivaizdu, kad knyga XIX a. Lietuvos visuomenėje buvo populiarė. Paraleliniai tekstai lenkų ir lietuvių kalbomis leidžia teigti, jog leidinys buvo vartojamas tiek Vilniaus, tiek Žemaičių vyskupijų bažnyčiose. 1806 m. Juozapo Zavadskio spaustuvėje išėjusios tuometinio Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio nurodymu (*isz Prusakima Juo Milestas Kunigaykšcia Biskupa Ziemaciu drukon paduotas*) parengtos *Lietuviškos Evangelijos*<sup>18</sup> turinio atžvilgiu nuo J. Jaknavičiaus sudarytųjų iš esmės nenutolo, nors antraštinio puslapio įrašė teigiama, jog tekstas *isz nauje parweydzietas*, o Bonaventūros Gailevičiaus aprobatoje akcentuota, jog vertimas sutikrintas su lotyniška *Vulgata* ir lenkišku Jokūbo Vujeko (1540–1597) vertimu, t. y. su kanoniniais, Apaštalu Sosto aprobuotais ar turinčiais popiežiaus pritarimą spausdinti, vertimais<sup>19</sup>. Tačiau ta aplinkybė, kad J. A. Giedraičio inicijuotos Žemaičių kunigų parengtos *Evangelijos* nebuvo pakartotos, leidžia manyti, jog kun. J. Jaknavičiaus vertimo jos nepranoko. Tad praktiniams Lietuvos Katalikų Bažnyčios poreikiams kone porai šimtmečių pakako XVII a. *Evangelijų* teksto.

Lietuvos Katalikų Bažnyčioje XVIII a. pab.–XIX a. pr. gana gajus buvo neigiamas požiūris dėl Šv. Rašto skaitymo. Prielaida tokiai hipotezei

<sup>17</sup> *Ewangelie polskie y litewskie tak niedzielne iako y wszystkich Świąt, ktore w Kościele Kato-lickim, według Rzymkiego porządku przez cały rok czytają* [sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius, 1637].

<sup>18</sup> *Lietuwiszkas Ewangelias Niedielos Dienomis yr ant garbingiesniu Szwęciu par wisus metus skaytomas Baznicioy Kataliku*, Vilnius, 1806.

<sup>19</sup> Viena iš istoriografinių hipotezių teigia, jog popiežius Klemensas VIII (1592–1605) aprobavo Vujeko vertimą kaip visuotinai vartotiną. 1607 m. Piotrkove vykusio Sinodo rekomenduotas vartoti visose Abiejų Tautų Respublikos vyskupijose. Pasak kitos hipotezės šalininkų, buvęs gautas popiežiaus pritarimas spausdinti, o į rekomenduojamų leidinių sąrašą 1634 m. įtraukęs primas Janas Wężykas.

yra tekstai, kuriuose nepritariama Šv. Rašto individualiam skaitymui. Antai Troškūnų bažnyčios klebonas Kiprijonas Lukauskas 1797 m. užrašytame pamoksle aiškino savo parapijiečiams, jog „Zmogus Tikiemu Wiltiu yr Meyliu paremtas, ne reykalauja Raszta Szwynta zinios, netegi unt mokima kitu, yr gieriesnia ira nezinia Raszta nemokitoy Krikscionistiey, negi klaydi zinia jo“<sup>20</sup>. Paslapčių pilnas tekstas, koks yra Šventasis Raštas, vietomis sunkiai suprantamas, todėl, pasak K.Lukausko, Bažnyčia, užgindama pasauliečiams „skaytima Raszta Szwynta“, elgiasi labai „priderunciey“, juolab kad „<...> yr Senamy Testamenty ne wisiems Raszta Szwynta skaytity buwa duota unt nora, bet patiems tiktay pirmesniems yr gierasniems Kunigams <...>“<sup>21</sup>. Argumentas, jog skaityti Šv. Raštą reikia tam tikro pasirengimo, yra pagrindinis, kuriuo rėmėsi individualaus skaitymo skeptikai. Anoniminės, tradiciškai Andriui Pohliui (1742–1820), Vilniaus dvasinės seminarijos profesoriui, kunigų misionierių vienuolyno Vilniuje vizitatoriui, priskiriamos XIX a. antrajame dešimtmetyje išleistos brošiūros autorius, remdamasis Katalikų Bažnyčios tradicija, įrodinėjo, jog pagal Bažnyčios mokymą Šv. Rašto tiesų perdavimas yra tam pasirengusiųjų, į tas tiesas išigilinusiujų prerogatyva. Autorius rašo nemanąs, jog absoliučiai visiems pasauliečiams reikėtų uždrausti Šv. Raštą skaityti. Remdamasis Katalikų Bažnyčios nuostatomis teigė, jog nuspręsti, ar pasaulietis yra pasirengęs savarankiškam Šv. Rašto knygų skaitymui, turėtų kunigas, tam gavęs raštišką savo vyskupo leidimą<sup>22</sup>. Tikėjimas ir geras religinis pasirengimas yra būtinos sąlygos, norint Šv. Raštą suprasti. Tuo tarpu, anot brošiūros autoriaus, didžioji mūsų tautos dauguma ir katekizmo nemoka, tikėjimo tiesų nepažįsta. Tokiems leisti Šv. Raštą skaityti reikštų mėtyti perlus kiaulėms, o tai daryti Kristus yra uždraudęs<sup>23</sup>. Tad, pasak autoriaus, pirmiausiai reikia šviesti visus religijos srityje, įdiegti teisingą tikėjimą. Tik tada būtų pagrįsta reikalauti iš visų Šv. Raštą skaityti. Teisingas, tikrasis tikėjimas brošiūros autoriui yra Katalikų Bažnyčios mokymas. Iš Anglijos sklindančias idėjas, kad kiekvienam krikščioniui privalu Šv. Raštą skaityti, brošiūros autorius vertina neigiamai, Biblijos platinimo sąjūdį apibūdindamas kaip ereziją, kurios skleidėjai, iškraipydami teisingą Jėzaus Kristaus mokymą, siekia susilpninti Katalikų Bažnyčią<sup>24</sup>.

<sup>20</sup> K.Lukauskas, Pamokslas 3. Isz prisakima Diewa ape Wiera, bay gieras Tiekieima, *Pamokslai*, Vilnius, 1996, p. 47.

<sup>21</sup> Ten pat, p. 46–47.

<sup>22</sup> *Rozprawa. Czy wolno wszystkim bez braku czytać Księgi Pisma Świętego, w językach krajowych drukowane*, w Wilnie, 1817, p. 20.

<sup>23</sup> Ten pat, p. 21–22.

<sup>24</sup> Ten pat, p. 15–16.



JUOZAPŲ ARNULFO GIEDRAIČIO NAUJOJO TESTAMENTO VERTIMAS. Paradoksas, bet neigiama nuostata Šv. Rašto platinimo atžvilgiu XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais to meto Lietuvoje davė priešingą rezultatą, nei buvo galima tikėtis, – 1816 m. Misionierių spaustuvė Vilniuje išleido tuometinio Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio į lietuvių kalbą išverstą visą katalikams skirtą Naująjį Testamentą. Tais pačiais 1816 m. Karaliaučiuje išėjo Liudviko Rėzos su pagalbinkais verstas Naujasis Testamentas, skirtas protestantams. Skirtumas tas, kad protestantų tikėjimą išpažįstantiems lietuviams tai buvo dar vienas Naujojo Testamento vertimas į lietuvių kalbą, beįdra – tiek Rėzos, tiek Giedraičio vertimo istorija susijusi su 1812 m. pabaigoje Sankt Peterburge įkurta Biblijos draugija (nuo 1804 m. Londone veikusios Britų ir užsienio Biblijos draugijos (*British and Foreign Bible Society*) padaliniu). Tad Biblijos draugijos vaidmuo lietuviškų Šv. Rašto vertimų istorijoje galėtų būti atskiro tyrimo tema, juolab kad su šios draugijos grifu išėjusių lietuviškų vertimų yra nemažai<sup>25</sup>. Tačiau ar šios draugijos grifas gali būti pakankamas argumentas vertimą be išlygų priskirti protestantiškiems? Būtent taip atsitiko su J.A.Giedraičio vertimu – lietuvių istoriografijoje Žemaičių vyskupo verstas Naujasis Testamentas vertintas kaip protestantiškas, popiežiaus pamerktos draugijos leidinys. Tikslai XX a. pab. archyvuose suradus J.A.Giedraičio ir draugijos korespondenciją<sup>26</sup>, kur buvo nemažai naujų duomenų tiek paties vertimo, tiek leidybos istorijai, atsirado galimybė įsitvirtinusią istoriografinę nuostatą kvestionuoti. Paaiškėjo, kad nors nėra pagrindo šios draugijos visiškai eliminuoti iš J.A.Giedraičio versto Naujojo Testamento istorijos (draugija netgi šiek tiek koregavo patį leidybos procesą – antai buvo išleista ne vienas, kaip siūlė J.A.Giedraitis, o penki tūkstančiai egzempliorių), tačiau priskirti šio vertimo Biblijos draugijos leidiniams negalima.

Apie J.A.Giedraičio ir Rusijos Biblijos draugijos santykius, draugijos vaidmenį lietuviško 1816 m. Naujojo Testamento vertimo ir leidybos istorijoje yra rašyta<sup>27</sup>. Remiantis tuo, jog lietuviško Naujojo Testamento vertimą inicijavo ne draugija, leidybos išlaidas taip pat padengė ne draugija, jos vaidmuo gali būti vertinamas tikslai kaip formalus. Juolab kad J.A.Giedraičio santykis su Biblijos draugija, kaip ir kitų to meto Rusijos imperijos Katalikų Bažnyčios hierarchų, buvo veikiau nulemtas politinių

<sup>25</sup> Žr. Šventojo Rašto lietuviškieji vertimai. Bibliografinis indeksas 1579–1941, p. 665–680.

<sup>26</sup> Paskelbtas. Žr. A.Prašmantaitė, Žemaičių vyskupas J.A.Giedraitis – Naujojo Testamento vertėjas, *Devynioliktan amžiuon įžengus*, ser. Senoji Lietuvos literatūra, kn. 3, Vilnius, 1994, p. 172–340.

<sup>27</sup> Žr. A.Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius, 2000, p. 227–261.

aplinkybių. Tad galima tvirtinti, jog apsisprendimas imtis Naujojo Testamento vertimo buvo savarankiškas, kultūrinių ir, be abejo, pastoracinių vyskupo siekių padarinys. Tai pirmiausia yra kitokio požiūrio į Šv. Rašto vartojimo galimybes, nei tuo metu Lietuvos katalikiškoje kultūroje vyravęs, apraiška. Pratarmės, kurioje J.A.Giedraitis įvardijo vertimo adresatą, turinys leidžia teigti, kad Žemaičių vyskupas šiuo atžvilgiu buvo itin novatoriškas ir, kas be ko, toliaregiškas. Pasak vyskupo, jis jautęs pareigą išversti ištiesai bent jau Naująjį Testamentą, kad jo vyskupijos tikintieji, kurių dauguma kalba lietuviškai, galėtų gilintis į evangelines tiesas skaitydami Šv. Raštą<sup>28</sup>. Kita skaitytojų grupė, kuriai, vyskupo manymu, lietuviškas Naujojo Testamento vertimas gali būti itin naudingas, tai tikėjimo tiesas liaudžiai aiškinantys dvasininkai. Mintis, jog vertimas nekenks, o atvirkščiai – prisidės prie liaudies moralės ugdymo<sup>29</sup>, to meto Katalikų Bažnyčios mokymo kontekste, be abejo, buvo mažų mažiausiai neįprasta. Reikėtų sutikti su Romos Bončkutės, analizavusios Simono Stanevičiaus 1823 m. išleisto Senojo Testamento vertimo santraukos, pavadinimu *Historija szwenta*, ypatumus ir savo tyrimus neseniai paskelbusios<sup>30</sup>, taikliu pastebėjimu, jog XIX a. pradžioje Didžiojoje Lietuvoje požiūris į religinį švietimą ir į pačius Šv. Rašto tekstus ėmė keistis<sup>31</sup>. Tačiau istoriografinė temos tyrimo situacija rodytų, jog yra pernelyg neatsargu tai sieti vien su apaštališkos dvasios sustiprėjimu bei dvasinio atsinaujinimo banga, tarp kurią skatinusių veiksnių autorė mini švietėjiškas idėjas ir Biblijos draugijos veiklą<sup>32</sup>. Draugija buvo misionieriška protestantų organizacija, kurios viena iš pagrindinių veiklos sričių – Šv. Rašto knygų vertimas ir platinimas visame pasaulyje. Nors po Abiejų Tautų Respublikos žlugimo Rusijos imperijos teritorijoje atsidūrę buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikai juridiniu atžvilgiu tapo lygūs su protestantais, tačiau tai anaipol nepakeitė Lietuvos Katalikų Bažnyčios požiūrio – tiek evangelikai liuteronai, tiek evangelikai reformatai to meto katalikams liko kitatikiai. Juolab kad tai iš esmės atitiko Apaštalų Sosto nuostatą protestantų atžvilgiu.

<sup>28</sup> [J.A.Giedraitis] Do czytelnika, „<...> Troskliwy o jey [owczarni Chrystusowej] uszczęśliwienie, znalazłem tu przyiemność: mając zawsze na myśli, iż lud wierny, znaiący się do obowiązku szukania przez czytanie ii zachowanie prawd Ewangelicznych, zechce z mey pracy korzystać“, *Naujas Istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties Musu lietuviszku ležuwiu iszgulditas par Jozapa Arnulpa kunigaykszti Giedrayti wiskupa Žiemayciu, ženklīnīka S.Stanislowo*, Wilniuje, 1816, p. nenum.

<sup>29</sup> Ten pat.

<sup>30</sup> R.Bončkutė, Simono Stanevičiaus knygelės „Historija szwenta“ (1823) vertimo ypatumai, *Archivum Lithuanicum*, t. 4, Vilnius, 2002, p. 117-144.

<sup>31</sup> Ten pat, p. 118.

<sup>32</sup> Ten pat.

Dėl požiūrio į Šv. Rašto vietą Lietuvos katalikų bendruomenės gyvenime, į individualų protestantų kultūrinėje tradicijoje įprastą Biblijos skaitymą, matyt, tikslingiau būtų kalbėti apie iki pat XIX a. vidurio lygia greta egzistavusias viena kitai priešingas nuostatas. Minėtosios Pohliui priskiriamos anoniminės brošiūros mintims savotiška atsvara tapo beveik tuo pačiu metu Antano Marcinovskio spaustuvėje Vilniuje išleistas Ess van Leandro parengtas Bažnyčios Tėvų mintis apie Šv. Rašto skaitymo naudą<sup>33</sup>. Pratarmėje šis benediktinų vienuolis, Marburgo universiteto profesorius, rašo norįs remtis Bažnyčios Tėvų, daug prisidėjusių prie Šv. Rašto tiesų skleidimo tikinčių katalikų bendruomenėje, autoritetu, kad atkreiptų dėmesį, jog „kiekvienam krikščioniui išganinga ir naudinga pačiam skaityti Bibliją, o labiausiai Naująjį Testamentą, nes klausymo bažnyčiose sekmadieniais ir švenčių dienomis tų pačių kasmet kartojamų ištraukų iš Evangelijų ir Apaštalų laiškų nepakanka“<sup>34</sup>. Reikšminga, be abejo, jog ši vokiečių kunigo parengta knygelė buvo išleista Vilniuje, tačiau kiek ji prisidėjo prie kitokio požiūrio į Šv. Rašto individualų skaitymą atsiradimo to meto Lietuvos visuomenėje – atskiro tyrimo tema. Tiesa, yra žinoma, jog XIX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje būta sumanymo pakartoti J.A.Giedraičio versto Naujojo Testamento leidimą<sup>35</sup>, tačiau pagrindinė to priežastis – anaipol ne pasikeitęs požiūris į Šv. Rašto vietą, bet vertimo kalba, kurios pagrindą sudarė aukštaičių tarmė, ką labai priešiškai vertino lietuvių rašto kalbos pagrindu norėjusieji matyti žemaičių tarmę. Kadangi vienas iš naujo leidimo iniciatorių buvo pranciškonų vienuolis kunigas Jurgis Ambraziejus Pabrėža, žmogus, kuris, be abejo, gerai žinojo Katalikų Bažnyčios nuostatą dėl Šv. Rašto vertimų, tai rodytų, jog J.A.Giedraičio verstas Naujasis Testamentas to meto Lietuvos Katalikų Bažnyčioje nesulaukė stiprios opozicijos.

1816 M. LIETUVIŠKAS NAUJASIS TESTAMENTAS IR VISUOMENĖ. Žemaičių kunigų seminarijos biblioteka J.A.Giedraičio verstą Naująjį Testamentą įsigijo, tačiau į klausimą, ar jis naudotas mokymo procese, kol kas lieka neatsakyta. Parapijose pastoraciniais reikalams J.A.Giedraičio Naujojo Testamento vertimu, atrodo, naudotasi. Tai rodytų iki mūsų dienų išlikusiuose egzemplioriuose esančios marginalijos, iš kurių matyti pastabų autorius priklausius katalikų dvasininkų luomui. Naująjį Testamentą lietuviškai įsigijo ne tik kunigai. Antai Platonas Zubovas, reikia manyti, ne

<sup>33</sup> Ess van Leander, *O potrzebie i pożytku czytania Pisma Świętego. Wyjątki z dzieł świętych nauczycieli Kościoła i innych pisarzyów*, w Wilnie, 1819, 141+XVI+[3] p.

<sup>34</sup> Ten pat, p. XIV.

<sup>35</sup> Žr. plačiau A.Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, p. 254.

be vyskupo žinios, nupirko 300 egzempliorių ir veltui išdalijo savo valstiečiams. Toks labdaros gestas pirmiausiai rodo to meto Lietuvos Katalikų Bažnyčios aplinkoje buvus Apaštalų Sosto nuostatai priešišką požiūrį į Šv. Rašto vartojimą. Iškalbinga detalė, kad lietuviškas Naujasis Testamentas platintas ne tik Žemaičių vyskupijoje, bet ir lietuviškai kalbančiose Vilniaus vyskupijos parapijose. Taigi dalis egzempliorių atsidūrė liaudyje, t. y. tame visuomenės sluoksnyje, kurį vyskupas pratarmėje tarp potencialių skaitytojų įvardijo pirmuoju numeriu. Ar valstiečiai gautąją dovana deramai pasinaudojo, pagaliau ar parapijose dirbę kunigai skatino savo parapijiečius individualiai skaityti Šv. Rašto tekstus, reikia specialios analizės. Kita vertus, dalis dvasininkų žinių apie Naujojo Testamento vertimą ir juo labiau apie jo platinimą liaudyje sutiko gana skeptiškai. XIX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje po Lietuvą keliavęs Britų ir užsienio Biblijos draugijos narys misionierius Robertas Pinkertonas, aprašęs kelionėje patirtus išpūdžius<sup>36</sup>, aprašydamas savo susitikimą su Raseinių dominikonais, cituoja vienuolyno abato, su kuriuo jam teko kalbėtis, žodžius, jog Šv. Rašto lietuviškai jiems nereikia, o dėl valstiečių, tai šie, abato manymu, neturį laiko skaityti. Pasak R.Pinkertono, mintis apie besistengiantį skaityti Bibliją vargšą valstietį vienuoliui kėlusi tikrai šypseną<sup>37</sup>. Tarsi norėdamas suteikti atsvarą tokiam dominikonų vienuolio nusistatymui, R.Pinkertonas nepraleido progos išsamiai aprašyti savo susitikimų su valstiečiais, kurie džiaugsmingai sutiko žinių apie Naujojo Testamento lietuvišką vertimą. Vieni jų sakėsi moką skaityti ir, pasak R.Pinkertono, dovanojamą Naująjį Testamentą priimdavo kaip neįkainojamą dovana<sup>38</sup>. Tad nuo J.A.Giedraičio Naujojo Testamento vertimo prasidėjo naujas etapas lietuviškų katalikiškų Šv. Rašto vertimų istorijoje.

VYSKUPAS MOTIEJUS VALANČIUS IR LIETUVIŠKAS ŠVENTASIS RAŠTAS. Katalikiškų Šv. Rašto lietuviškų vertimų istorijoje pažymėtinas vyskupo Motiejaus Valančiaus įnašas. M.Valančius buvo pirmasis, į lietuvių kalbą išvertęs visas 150 Karaliaus Dovydo psalmių. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje–8-ojo pradžioje Tilžėje išleisti du M.Valančiaus verstų Dovydo psalmių kontrafakciniai leidimai, antrasis jų – eiliuotas tekstas<sup>39</sup>. Kaip ir

<sup>36</sup> R.Pinkerton, *Russia: or Miscellaneous Observations on the Past and Present State of that Country and its Inhabitants*, London, 1833. Iš šešiolikos knygos skyrių dviejuose kalbama apie kelionę po Lietuvą. Jų vertimas į lietuvių kalbą skelbtas anksčiau cituotoje knygoje *Devynioliktan amžium įžengus*, p. 324–339.

<sup>37</sup> R.Pinkerton, *Russia: or Miscellaneous Observations...*, cit. iš kn. *Devynioliktan amžium įžengus*, p. 334.

<sup>38</sup> Ten pat, p. 336.

<sup>39</sup> *Visas pasalmes s. Dowida Karalaus*, Vilnius, 1864 [Tilžė, 1869]; *Psalmes arba giesmes Dowido Karalaus ir pranaszo*, Vilnius, 1863 [Tilžė, 1873].

J.A.Giedraitis versdamas Naująjį Testamentą, taip ir M.Valančius, versdamas psalmes, orientavosi pirmiausiai į eilinius tikinčiuosius. Pasak M.Valančiaus, „gal jas kalbėti kožnas žmogus“. Klausimas, ar kiekvienas gali Šv. Raštą skaityti, žemaičių vyskupui, atrodo, nebus kilęs. M.Valančius vertėjo darbo ėmėsi, reikia manyti, tik todėl, kad iki tol, jo žodžiais tariant, žemaitiškai išguldytų visų psalmių nebuvo, tiktai kai kurios jų, eilėmis perdirbtos, išspausdintos maldaknygėse. Vyskupas vertė remdamasis *Vulgata*, pabrėždamas, jog siekė „išguldyti žodis į žodį, kaip yra knygoje Šv. Rašto“. Rengdamas eiliuotą Psalmių leidimą, M.Valančius vylėsi, jog žmonėse jos labiau paplis. Tretininkai, kuriems privalu kelis sykius per metus visas psalmes sukalbėti, galės jas giedoti.

Reikėtų specialios analizės, norint atsakyti į klausimą, kiek jo verstosios psalmės buvo paplitusios. Tyrinėtojai M.Valančiaus vertimą vertina gana kritiškai, gebėjimus eiliuoti – juo labiau, tačiau, šiaip ar taip, Senojo Testamento lietuviškų katalikams skirtų vertimų istorijoje M.Valančius paliko ženklų pėdsaką. Žemaičių vyskupas, atrodo, nėra svarstęs viso Senojo Testamento vertimo galimybes. Tačiau akivaizdu, jog katalikų supažindinimo su Šv. Rašto tekstais svarba neabejojo. Kitaip būtų sunku paaiškinti, kodėl ėmėsi pagrindinių Naujojo ir Senojo Testamento siužetų atpasakojimo. 1852 m. išleista M.Valančiaus „Istorija Szwęta Senoje Istatima“ sulaukė didelio populiarumo – iki 1861 m. pasirodė net keturi jos leidimai. Taip pat populiaru buvo ir 7-ojo dešimtmečio pradžioje Tilžėje išleista M.Valančiaus „Istorija Šventa Senojo ir Naujojo Istatima“. Šie leidiniai, populiariai atpasakojantys Šv. Rašto siužetus, prisidėjo prie katalikiškos to meto visuomenės dalies religinio ugdymo bei apskritai kultūrinio akiračio plėtimo. Ir kartu brandino nuostatą, jog būtina išversti visą Šv. Raštą į lietuvių kalbą. Tačiau turėjo praeiti dar šiek tiek laiko, kad toks sumanymas būtų pradėtas svarstyti.

SIMONO KOZLOVSKIO ŠVENTOJO RAŠTO LENKIŠKAS VERTIMAS. Septintojo dešimtmečio pradžioje Vilniuje Zavadskio spaustuvėje išleista tuometinio Vilniaus diecezinės seminarijos rektoriaus, būsimąjį Mogiliavo arkivyskupo Simono Kozlovskio parengtas Šv. Raštas lotynų ir lenkų kalbomis tapo parankine Lietuvos vyskupijos dvasininkų knyga. S.Kozlovskis pateikė lotyniškos *Vulgatos* tekstus paraleliai su Vujeko lenkišku vertimu. Dvasininkams kaip tik dėl to leidinys buvo itin patogus naudoti, todėl, nors tai nebuvo nei originalus, nei naujas vertimas, buvo žinomas kaip S.Kozlovskio Biblija. Vertimas parengtas atsižvelgiant į Katalikų Bažnyčios reikalavimus, – yra teksto paaiškinimai. Tiesa, jie nėra originalūs – S.Kozlovskis į lenkų kalbą išvertė XVI–XVII a. sandūroje gyvenusio Romos jėzuitų provincijolo Menochijaus (1576–1655) Šv. Rašto ko-

mentarus, o sunkesnėms teksto vietoms dar pridėjo ir Vujeko paaiškinimus. Tad XIX a. antrojoje pusėje Lietuvos katalikiškoji visuomenės dalis, neišskiriant ir konfesinio elito, naudojosi XVI a. pab.–XVII a. teologų parengtais Šv. Rašto komentarais. Kiek komentarai atitiko laiko reikalavimus – atskiras klausimas (istoriografijoje užsimenama, jog jie XIX a. laikyti visiškai pasenusiais). Tačiau, šiaip ar taip, S.Kozlovskio Biblija su Menochijaus ir Vujeko teksto komentarais sulaukė keturių leidimų, kurių paskutinis išėjo 1905–1906 metais.

Nors S.Kozlovskis sąlyčio taškų su to meto lietuvių kultūra turėjo, bent jau sąlygos tam buvo – kilęs iš Alytaus apylinkių (gimė 1819 m.), mokėsi Kėdainių gimnazijoje, vėliau – Vilniaus kunigų seminarijoje, o baigęs studijas Peterburgo dvasinėje akademijoje kurį laiką dirbo prefektu Kauno gimnazijoje, vėliau dėstė Vilniaus vyskupijos seminarijoje, buvo šios seminarijos rektorius, – tačiau apskritai buvo visiškai sutapęs su lenkų kultūrine tradicija. Tai vienas produktyviausių XIX a. antrosios pusės lenkų religinės literatūros autorių. Yra parengęs ne vieną katekizmą, išleidęs knygų, kuriose populiariai dėstė Romos Katalikų Bažnyčios mokymą. Už rašto darbus Peterburgo dvasinė akademija yra suteikusi S.Kozlovskiui teologijos daktaro garbės vardą. Tačiau S.Kozlovskio darbai, nors visi parašyti lenkų kalba, turėjo įtakos ir lietuvių religinei raštijai. Būtent S.Kozlovskio parengtoji Biblija XIX a. antrojoje pusėje inspiravo sumanymus parengti viso Šv. Rašto vertimą į lietuvių kalbą.

Istoriografijoje yra užuominų apie 9-ojo dešimtmečio pradžios Kauno kunigų seminarijos alumnų sumanymą. Ketinta suburti 70 jaunų gabių kunigų, kurių kiekvienas išverstų po vieną Šv. Rašto dalį. O visas dalis sudėjus būtų parengtas lietuviškas vertimas. Tarp potencialių vertėjų minėtos Vaižganto, Maironio, A.Dambrausko-Jakšto pavardės. Darbus koordinuoti ėmėsi sumanymo autorius kun. Jonas Vizbaras. Lietuviškų Šv. Rašto vertimų istorijoje tai nebūtų buvęs unikalus atvejis. XVIII a. pr. (1730) Mažajoje Lietuvoje visos Biblijos vertimui parengti buvo sudaryta 15 dvasininkų grupė. To rezultatas – po penkerių metų (1735) pirmą kartą išspausdintas visos Biblijos vertimas. Tačiau XIX a. pabaigos analogiškas sumanymas nebuvo realizuotas. Spaudos draudimas, matyt, čia suvaidino anaiptol ne paskutinį vaidmenį.

ANTANAS BARANAUSKAS IR ŠVENTOJO RAŠTO VERTIMAS. XX a. pr. Šv. Rašto vertimo ėmėsi Seinų vyskupas Antanas Baranauskas. Yra žinoma tiksli vertimo pradžios data (į mokslinę apyvartą A.Baranausko vertimo genezės duomenis bene pirmasis įtraukė A.Dambrauskas-Jakštas, minėtame tekste apie Šv. Raštą lietuvių kalba pateikdamas lentelę, kada ir

kokia Šv. Rašto dalis buvo išversta)<sup>40</sup>. Žinia apie pradėtą vertimą buvo pasklidusi gana plačiai. 1901 m. *Przegląd Katolicki* korespondentas, spalio mėnesio numeryje pateikdamas žinių apie Seinų vyskupiją, paminėjo, jog vyskupas A.Baranauskas pradėjo versti Bibliją, ir pasidžiaugė, kad netrukus bus galima Šventąjį Raštą skaityti lietuviškai. Versti A.Baranauskas pradėjo 1901 m. rudenį. Dirbdamas po keliolika valandų per parą, vertė labai sparčiai. Antai *Pradžios* knygai išversti Baranauskui teprireikė 23 dienų, versdamas *Psalmes* užtruko 41 dieną. Baigęs tvarkyti Senąjį Testamentą, ketino imtis Naujojo Testamento vertimo.

Nors apie tai, kad protestantai lietuviškai Naująjį Testamentą gali skaityti nuo XVII a. pr., o nuo XVIII a. 4-ojo dešimtmečio – ir Senąjį Testamentą, katalikai Naująjį Testamentą – nuo XIX a. 2-ojo dešimtmečio, Seinų vyskupas nežinoti negalėjo, tačiau tų vertimų nelaikė dėmesio vertais, nes „katalikai negali naudotis prūsų lietuvių vertimu, padarytu Liuterio vertimo pavyzdžiu“<sup>41</sup>. J.A.Giedraičio versto Naujojo Testamento Seinų vyskupas taip pat nematė reikalo komentuoti ar bent užsiminti tokį vertimą esant. Kažin ar to priežastis buvo Katalikų Bažnyčios reikalaujamų komentarų stoka. V.Padolskis, remdamasis vyskupo kapeliono kun. J.Laukaičio atsiminimais<sup>42</sup>, rašo, jog į gyvenimo pabaigą A.Baranauskas kalbotyra nesidomėjo ir su kitų laimėjimais nesiskaitė – anot Laukaičio, „galų gale išsidirbo sau nuomonę, kad jis vienas temokąs kaip reikiant lietuvių kalbą ir į kitaip manančius žiūrėjo su panieka“<sup>43</sup>. Kategoriška nuostata kitų darbų atžvilgiu, be abejo, turėjo įtakos A.Baranausko, iš laiko perspektyvos žiūrint, gana arogantiškai laikysenai. Versti ėmėsi, tarsi niekam iki tol mintis apie Šv. Rašto vertimą išversti į lietuvių kalbą nebūtų kilusi. A.Dambrauskui-Jakštui, tuometiniam vyskupo Mečislovo Paliulionio sekretoriui, Seinų vyskupas guodėsi, jog *Przegląd Katolicki* korespondentas, pagarsindamas apie vertimą, padaręs jam meškos paslaugą. Pradėtą darbą apibūdino kaip bandymus patikrinti, ar įmanoma Šv. Raštą pakenčiamai išversti į lietuvių kalbą<sup>44</sup>. Vertė

<sup>40</sup> A.Jakštas, *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus...*, p. 14–15. Ta pati lentelė pakartota minėtame V.Padolskio straipsnyje, p. 94.

<sup>41</sup> Aleksandro Teodoro Kuršaičio, Frydricho Kuršaičio sūnėno, kuris lankėsi pas Baranauską, matyt, 1902 m. pirmajame pusmetyje, atsiminimai, žr. A.Kuršaitis, Antanas Baranauskas, *Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius, 1986, p. 440.

<sup>42</sup> Peršasi prielaida, kad autorius bus turėjęs kun. J.Laukaičio atsiminimų rankraščio originalą.

<sup>43</sup> Cit. iš: V.Padolskis, *Vysk. A.Baranauskas ir Šv. Raštas...*, p. 93.

<sup>44</sup> „Przegląd Katolicki“ czy jego korespondent wyświadczyli mi przysługę niedzwiedzią, publikując mój zamiar jako robotę już awansowaną, w ten czas kiedy zaledwie był przystąpił do przekładu Genezy, i to tylko próbując, czy też się da Pismo Święte przelożyć na język litewski“, – A.Baranausko 1901 gruodžio 24/11 laiškas A.Dambraus-

iš S.Kozlovskio Biblijos, kurios 3-iasis leidimas buvo ką tik išėjęs. Rėmėsi lotynišku tekstu, nors, be abejo, kai kurias teksto vietas lygino su Vujeko vertimu, kuris S.Kozlovskio parengtame leidinyje, kaip minėta, spausdintas paraleliai tame pačiame puslapyje. Istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys, jog A.Baranauskas vertė *Vulgatą* pažodžiui, neieškodamas tikslesnės frazės ar žodžio. Imtis aiškinti savarankiškai sunkesnes teksto vietas taip pat nesiryžo, nors Dambrauskui-Jakštui yra užsiminęs apie pagundą suvokti tekstą kitaip negu komentatoriai. S.Kozlovskio leidinyje pateiktus Menochijaus komentarus gerokai trumpino, vienur kitur papildydamas Vujeko paaiškinimais.

Kūrybiškumo ar literatūrinių gebėjimų stoka skūstis A.Baranauskas tikrai negalėjo. Metodo, kurio kitaip nei mechaniniu nepavadinsi, pasirinkimą, matyt, lėmė noras kuo greičiau darbą baigti ir spaudos draudimo panaikinimo atveju jau turėti parengtą tekstą, kurį būtų galima nedelsiant išspausdinti ir kuris, pasak Baranausko, nebūtų kaip Biblijos draugijų – be komentarų. Taigi akivaizdu A.Baranauską suvokus Šv. Rašto lietuvių kalba stygių. Amžininkai taip pat tikėjosi, jog viltys turėti katalikišką Šv. Rašto vertimą lietuvių kalba šįkart išsipildys. Juolab kad pats A.Baranauskas tikėjosi darbą užbaigsiąs, nes, pasak jo, nedera vyskupui imtis ir netesėti“. Tačiau vertimas baigiasi ties *Raudų knygos* 3-iojo skirsnio 66-ąja, paskutine eilute ir paaiškinimais 9-ajai šio skirsnio eilutei<sup>45</sup>, kurie ir po šimtmečio skamba kaip reta simboliškai: „Takus mano išvartė. Padarė, jog man niekas nebesiseka“.

Po A.Baranausko mirties baigti jo vertimą mintis, atrodo, niekam nekilo. Rankraštis buvo įrištas ir pateko į Kauno kunigų seminarijos biblioteką. Tuo metu Kauno kunigų seminarijos profesorius kun. Juozapas Skvireckas, pradėjęs versti Šv. Raštą į lietuvių kalbą, nebuvo linkęs A.Baranausko vertimu naudotis ir dirbo savarankiškai. Nors J.Skvireckas taip pat vertė iš lotyniškos *Vulgatos*, tačiau atskiras vietas tikslino su graikišku tekstu, paaiškinimus taip pat rašė pats. 1906 m. atskiru leidiniu išėjo J.Skvirecko versti Apaštalų darbai, 1911 m. – ir Naujojo Testamento. Tad vyskupo A.Baranausko viltys panaikinus spaudos draudimą pateikti Lietuvos katalikams Šv. Raštą lietuvių kalba iš dalies išsipildė, nors jo paties intensyvaus vienerių metų vertimo darbas dienos šviesos taip ir neišvydo. Šv. Rašto lietuviškų vertimų istorijoje A.Baranausko vertimo rankraš-

---

kui-Jakštui, VUB, f. 1, b. E-330, l. 34–35. Laiško vertimas į lietuvių kalbą paskelbtas: Antanas Baranauskas, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 276–277.

<sup>45</sup> *Raudų knyga* versti Baranauskas buvo pradėjęs 1902 metų lapkričio 22 dieną. Mirtis vyskupą ištiko lapkričio 26-ąją.



tis yra, ko gera, vienintelis, kuris jokių pavidalų nebuvo įtrauktas į kultūros apyvartą<sup>46</sup>.

VIETOJ IŠVADŲ. Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijoje XIX a. išskirtinis tuo, kad lietuvių katalikai gavo galimybę skaityti visą Naująjį Testamentą lietuvių kalba. Iš Senojo Testamento į lietuvių kalbą išverstos ir išleistos visos Dovydo psalmės. Senojo Testamento kultūrinę nišą iš dalies užpildė M.Valančiaus parengti Šv. Rašto siužetų atpasakojimai. Tačiau didžiausią poveikį to meto Lietuvos katalikų bendruomenės religiniam ugdymui turėjo lenkiškieji J.Vujeko vertimai, o dvasininkijos formavimui, be abejo – lotyniškoji *Vulgata*, juo labiau kad tiek *Vulgata*, tiek J.Vujeko vertimas XIX a. sulaukė ne vieno leidimo. Išskirtinis vaidmuo čia tenka vadinamajai Simono Kozlovskio Biblijai.

Išsamių Šv. Rašto vertimų į lietuvių kalbą raidos tyrimų stoka leidžia kol kas tik kaip darbinę hipotezę formuluoti tezę, jog XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais Lietuvos Katalikų Bažnyčios požiūris į Šv. Rašto individualų skaitymą keitėsi. Katalikams skirto viso Šv. Rašto vertimo sumanymo ištakos siekia XIX a. pradžią. Tačiau XIX a. 2-ajame dešimtmetyje į lietuvių kalbą J.A.Giedraitis išvertė ir išleido tiksliai Naująjį Testamentą. Šio vyskupo ketinimai imtis viso Senojo Testamento vertimo liko neįvykdyti. Akivaizdžius nuostatos dėl Šv. Rašto vartojimo pokyčius Lietuvos Katalikų Bažnyčioje galima fiksuoti tiksliai XIX–XX a. sankirtoje (chronologiškai tai iš esmės sutampa su pasikeitusia Apaštalų Sosto pozicija). A.Baranausko vertimas laikytinas viena iš tokio pokyčio apraiškų. Katalikiškoji XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvos visuomenės dalis buvo pribrendusi skaityti Šv. Raštą lietuvių kalba.

*Įteikta 2003 m. gegužės mėn.*

---

<sup>46</sup> Antai Bretkūno vertimo rankraščiu naudojosi kiti Šv. Rašto vertėjai tiek Prūsijoje, tiek Lietuvoje, pagaliau XVII a. pr. J.Rėza atskiru leidiniu išleido jo verstas Dovydo psalmes. Samuelio Boguslavo Chylinskio vertimas 1660 m. pradėtas spausdinti Londone, po poros metų buvo nutrauktas. Tačiau Chylinskio darbas nenuėjo veltui – jo vertimu, kaip ir J.Bretkūno, naudojosi vadinamosios Quanto Biblijos rengėjai (1735 m. išleistas grupės kunigų parengtas vertimas su Quanto pratarme).

ANTANAS BARANAUSKAS AND THE ROMAN CATHOLIC  
TRANSLATIONS OF THE BIBLE INTO LITHUANIAN IN THE 19<sup>th</sup>  
CENTURY: HISTORICAL ASPECT

Aldona Prašmantaitė

Summary

The translations of the Bible into Polish by V.Vujek had the greatest influence on the religious education of the Lithuanian Catholic community in the 19<sup>th</sup> century, while for the formation of the clergy, of course, - the Latin Vulgate. The origins of the idea to translate the entire Bible into Lithuania for Catholics began at the beginning of the 19<sup>th</sup> century. However, in the 1810s, J.A. Giedraitis translated and published only the New Testament. The cultural niche of the Old Testament in the 19<sup>th</sup> century was partially filled by publications, printed in several editions, prepared by Bishop Motiejus Valančius narrating episodes from the Bible (1850s) and the translation of the Psalms of David (the end of the 1860s - beginning of the 1870s).

The evident changes in the attitude of the Catholic Church in Lithuania regarding the usage of the Bible can be fixed to the turn of the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries (chronologically it was also in phase with the changed position of the Holy See). We can consider the translation work by Baranauskas as one of the expressions of these changes.

DR. DARIUS STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

KOKIA KALBA  
MOKYTI BALTARUSIUS KATALIKŲ TIKYBOS?  
(VIENA XIX a. VIDURIO RUSIJOS VALDŽIOS PROBLEMA)

Šiame straipsnyje analizuojama viena dilema, iškilusi Rusijos imperijos valdžiai Vakarų krašte XIX a. viduryje: kuria kalba valdiškose pradinėse mokyklose turi būti dėstoma katalikų tikyba baltarusiams. Nors 1863–1864 m. sukilimo išvakarėse Peterburge svarstyta galimybė paremti baltarusių etnokultūrinę raidą (taip pat įvedant baltarusių kalbą kaip dėstomąją), tačiau tokia strategija imperijos politiniam elitui neatrodė tinkama, nes kitoks baltarusių tautiškumas nebuvo pripažįstamas, jie tiesiog laikyti trinarės rusų tautos sudėtine dalimi. Tačiau netgi numalšinus sukilimą ne tuoj pat buvo pereita prie katalikų tikybos dėstymo pradinėse mokyklose rusų kalba (toks žingsnis buvo žengtas tik prie generalgubernatoriaus Konstantino von Kaufmano nuo 1865–1866 mokslo metų). Straipsnyje mėginama parodyti, kodėl Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas neįvedė katalikų tikybos dėstymo rusų kalba pradinėse mokyklose. Tam įtakos galėjo turėti dvi aplinkybės: konfesijos ir tautiškumo tapatinimas (katalikybė sieta su lenkiškumu, stačiatikybė – su rusiškumu) bei baimė, jog katalikiški katekizmai gali patraukti valstiečius stačiatikius į katalikybę.

Pasirinktoji straipsnio tema iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti nereikšminga, kai nagrinėjamos tam tikros faktografinės detalės ir nepretenduojama į jokių bendresnių apmąstymus. Iš tiesų toks požiūris nėra visiškai neteisingas. Mėginama patikslinti kai kuriuos jau žinomus faktus, juos sistemingai pateikti, tačiau, kita vertus, ši tema tikrai nėra marginalinė Lietuvos XIX a. istorijoje. Aišku, jog tikybos dėstymas mokykloje yra Rusijos švietimo politikos sudėtinė dalis, tačiau tuo pat metu ši sritis buvo glaudžiai susijusi ir su imperinės valdžios politika Katalikų Bažnyčios atžvilgiu. Šių dviejų tautinės politikos sričių susijungimas ir sukuria tam tikrą intrigą.

Rusijos imperijos modernizacija XIX a. viduryje kėlė naujus uždavinius ir tautinei politikai. Iki to meto nelabai svarbus valstiečių, sakytume, etnokultūrinės ir politinės raidos būsimas modelis tapo nemažu galvos skausmu imperijos valdžiai. Aktualia problema tapo ne tik lietuvių (ir žemaičių) ar latvių, bet ir baltarusių, ypač ukrainiečių (mažarusių) etnokultūrinė, o vėliau – politinė orientacija. Pastarosios dvi nedominojan-

čios etninės grupės, kaip žinoma, rusų politinio bei intelektualinio elito paprastai nelaikytos savarankiškoms, o tik viso labo trinarės rusų tautos sudėtine dalimi.

Pasirengimas baudžios panaikinimo bei kitoms „didžiosioms reformoms“ vertė valdžią rūpintis ir valstiečių švietimu. Todėl kartu su baudžios panaikinimo rengimu prasidėjo ir švietimo reformos projektavimas. Šiame straipsnyje nenagrinėjame visų švietimo reformos peripetijų ar atskirai lietuviškos mokyklos galimybių. Šie klausimai istorinėje literatūroje jau ne kartą detalai aptarti. Gal tik šį tą patikslinsime. Dėmesys čia sutelktas į dilemą, kuria kalba katalikų tikyba dėstyti baltarusiams. Žinoma, taip keliant klausimą, negalima ignoruoti ir valdžios požiūrio į galimybes mokytį šios kalbos<sup>1</sup> kaip atskiro dalyko ar net įvesti ją kaip dėstomąją kalbą.

Septintojo dešimtmečio pradžioje „neistorinių“ nedominuojančių etninių grupių kalbų visuomeninis statusas dar nebuvo nustatytas. Istorinėje literatūroje jau rašyta apie gana palankų tuo metu valdžios požiūrį į ukrainiečių kalbą. Būta balsų, siūlysių ne tik nediskriminuoti ir baltarusių kalbos, bet netgi ją paremti. Tokie „tautinės politikos“ receptai, kilę iš principo *skaldyk ir valdyk*, buvo svarstomi ir Peterburgo koridoriuose. 1862 m. pradžioje nežinomas autorius įteikė Aleksandrui II siūlymus, kur buvo dėstomi kaip tik šie principai. Šiuo atveju rašto autorystė gal ir svarbus, bet vargu ar svarbiausias klausimas. Daug svarbiau tai, jog caras neišmetė šių siūlymų, bet tų pačių metų vasario 25 d. juos perdavė vidaus reikalų ministrui Piotru Valujevui, o šis jau panorą sužinoti Kijevo ir Vilniaus generalgubernatorių reakciją. Vadinasi, tie siūlymai carui neatrodė *a priori* absurdiški ar netinkami.

Šiame rašte buvo siūloma valdžiai Vakarų krašte remtis vietiniais „elementais“ – „mažarusiais, baltarusiais ir lietuviais“. Svarbi vieta turėjo tekti švietimui. Buvo siūloma steigti kuo daugiau mokyklų, kur būtų dėstoma šiomis kalbomis, parengti ir išleisti atitinkamus vadovėlius ir Naująjį Testamentą, įvesti kaip atskirą dalyką šių „tarnių“ mokymą vidurinėse ir aukštesiose mokyklose, skatinti pamokslus jomis, versti vyriausybės nutarimus, spausdinti straipsnius, nepersekioti šių kalbų, o elgtis taip pat kaip su didžiarusių literatūra ir t. t. Žinoma, tokios programos realizavimas būtų visai kitaip sumodeliavęs rytų slavų (galbūt ir lietuvių) modernių tautų formavimąsi. Tačiau siūlymų autorius sako, kad nereikia baimintis. Jo manymu, reikėtų pasikliauti, mes pasakytume, šių etninių grupių geopolitiniu sąmoningumu: „Vakarų Rusijos krašto atplėšimas suponuoja ir neišvengiamą Lenkijos karalystės pasitraukimą;

<sup>1</sup> Teisingiau būtų kalbėti apie baltarusių tarnių kontinuumą XIX a. viduryje, o ne apie kalbą, tačiau patogumo dėlei vartosime būtent šį terminą.

jei egzistuoja atskira Lenkija, tai ar galima mintis apie nepriklausomas Lietuvą ir Mažarusiją, esančias tarp Lenkijos ir Rusijos? Vakarų Rusijos liaudis [narod] labai gerai jaučia, jog jei ji nepriklausytų rusų valstybei, tai vėl būtų priklausoma nuo Lenkijos“<sup>2</sup>.

Tačiau tokia etnokultūrinė programa nesulaukė Kijevo generalgubernatoriaus Ilariono Vasilčikovo pritarimo, kuris jau buvo susidūręs su vadinamuoju ukrainofilų judėjimu. Jis netgi nepritarė vaikų mokymui šia kalba pradinėse mokyklose, o ką jau kalbėti apie atskiro dalyko įvedimą aukštesnėse mokyklose. Tiesa, išimtis buvo daroma katalikų tikybos dėstymui. Vasilčikovas greitai perprato panašių siūlymų esmę: „Negalima imtis priemonių, vedančių prie dviejų giminių genčių atskyrimo ir įteigiančių liaudžiai [narod] mintį apie jos savarankiškumą, atskirą tautiškumą, – mintį, kurios ji iki šiol neturėjo“. Kijevo generalgubernatoriui pritarė ir vidaus reikalų ministras; jis čia išvelgė siekimą pertvarkyti Rusiją federaciniu principu<sup>3</sup>.

Tuo tarpu Vilniaus generalgubernatorius Vladimiras Nazimovas aiškiai neišsakė savo pozicijos dėl pateiktų siūlymų, tačiau jo poziciją galima pamėginti rekonstruoti remiantis išdėstytu čia bei kitur požiūriu į liaudį ir vėlesnius siūlymus. Anot V. Nazimovo, kiekybinė stačiatikių rusų persvara šiame krašte lenkų atžvilgiu gali sudaryti apgaulingą įspūdį<sup>4</sup>. Nors jis sako, kad, nepaisant bandymų sulenkinti, „rusų elementas“ išsaugojo savo tautinį atskirumą nuo „lenkų“, netgi tie, kurie pakeitė konfesiją: „katalikybė ir unija atskyrė jį nuo Stačiatikių Bažnyčios iščių, spėjo atskirti jį nuo rusų tautinės šeimos religinių įsitikinimų ir tiesų prasme, kurias prievarta primetė katalikiška propaganda, bet nebuvo paliestas jų būdas ir papročiai, nei savitas tautinis charakteris, [dabar] susilpnėjęs, bet neužgesęs rusų gyventojų masėse“<sup>5</sup> ir kad ateityje jie sugebės patys „pareikšti protestą“ prieš neteisėtas bajorijos pretenzijas<sup>6</sup>, tačiau ši

<sup>2</sup> Nežinomo autoriaus raštas, kurį 1862 m. vasario 25 d. vidaus reikalų ministrui perdavė Aleksandras II, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – RVIA), f. 1282, ap. 2, b. 334, l. 20–60; tas pats: *Из дел Западного комитета: Свод предложений и выводов*, Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург, Русский фонд, 18.241.1.8/1–29 (lapai nenumeruoti).

<sup>3</sup> Generolo adjutanto kunigaikščio Vasilčikovo nuomonė dėl rašto, kurį Aleksandras II gavo 1862 m. vasario 25 d. (kartu su vidaus reikalų ministro Valujevo pastabomis): *Из дел Западного комитета: Свод предложений и выводов*, Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург, Русский фонд, 18.241.1.8/1–29 (lapai nenumeruoti).

<sup>4</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus nuomonė dėl [nežinomo autoriaus] rašto turinio, kurį 1862 m. vasario 25 d. vidaus reikalų ministras įteikė carui, ten pat, f. 1282, ap. 2, b. 334, l. 121.

<sup>5</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus 1863 m. kovo 14 d. raštas vidaus reikalų ministrui, ten pat, b. 339, l. 33.

<sup>6</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus 1862 m. birželio 26 d. raštas liaudies švietimo ministrui, ten pat, f. 733, ap. 140, b. 17, l. 54.

socialinė grupė, Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, Lietuvoje dar nėra savaveiksmė jėga. V.Nazimovas liaudį, kuri lyginama su vaiku, apibūdina kaip apatišką ar miegančią letargo miegu, gana nuosekliai laiko ją tautiškai neapsisprendusia, galinčia prisidėti tiek prie vyriausybės, tiek prie „lenkų“<sup>7</sup>. Vis dėlto principas *skaldyk ir valdyk*, kaip jau ne kartą rašyta istorinėje literatūroje, nebuvo svetimas ir V.Nazimovui. Kaip žinoma, 1862 m. rugpjūčio mėnesį jis pasiūlė valdžiai paskelbti pareiškimą, kuriame būtų nurodyta: „<...> gerbdami tautų papročius ir valstybinu nusikaltimu pripažindami bet kokią, netgi moralinę, tautinę prievartą, siekdami suteikti kiekvienai tautai galimybę laisvai ir be kliūčių plėtotis jos užimamuose plotuose būdingomis jai formomis ir būdais, įsakome: vietovėse, kur vyrauja rusai, steigti rusiškas mokyklas, kur vyrauja lietuviai ir žemaičiai, leisti mokytis lietuviškai ir žemaitiškai, o kur daugumą gyventojų sudaro lenkai, mokytis lenkiškai ir t. t.“<sup>8</sup>. Taigi Vilniaus generalgubernatorius siūlė mažinti lenkų kalbos domeną švietimo įstaigose lietuvių ir rusų (o ne baltarusių ir mažarusių) kalbų sąskaita.

Tuo pat metu viešai buvo svarstomi „Liaudies mokyklų steigimo bendrasis planas“ ir „Bendrojo lavinimo mokymo įstaigų statusas“. Šioje diskusijoje išsakytos pozicijos dėl lietuvių kalbos pradinėje mokykloje, lietuvių istoriografijoje jau buvo aptartos daugybę kartų<sup>9</sup>. Ne kartą konstatuota, jog rusiškų mokyklų pedagogų tarybos palankiau nei vietiniai bajorijos lyderiai žiūrėjo į galimybę mokytis lietuviškai, nors buvo ir tokių, kurie visą švietimo piramidę įsivaizdavo tik su dėstomąja rusų kalba (atkakliausiai tokią poziciją gynė Švenčionių gimnazijos direktorius

<sup>7</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus nuomonė dėl [nežinomo autoriaus] rašto turinio, kurį 1862 m. vasario 25 d. vidaus reikalų ministras įteikė carui, ten pat, f. 1282, ap. 2, b. 334, l. 122; Vilniaus generalgubernatoriaus 1862 m. birželio 18 d. raštas liaudies švietimo ministrui, *Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому возманию 1863–1864 г.г. в пределах Северо-Западного края, часть I: Переписка по политическим делам гражданского управления с 1 января 1862 по май 1863 г.*, составил А. И. Миловидов, Вильна, 1913, p. 83–84; Vilniaus generalgubernatoriaus pasiūlymai (Aleksandro II rezoliucija datuota 1862 m. rugpjūčio 27 d., taigi raštas turėjo būti parašytas anksčiau), ten pat, f. 1267, ap. 1, b.11, l. 34; Vilniaus generalgubernatoriaus 1863 m. vasario 1 d. raštas liaudies švietimo ministrui, ten pat, f. 733, ap. 62, b. 1483, l. 51; Vilniaus generalgubernatoriaus 1863 m. vasario 18 d. konfidencialus raštas žandarų viršininkui, *Sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1863–1864 m.*, spaudai tekstą parengė: L.Aržajeva, Maskva: Nauka, 1965, p. 5.

<sup>8</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus siūlymai (plačiau apie šį dokumentą žr. išn. 7), RVIA, f. 1267, ap. 1, b.11, l. 34

<sup>9</sup> Plačiausiai: A.Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas. Caro valdžia, Lietuvos visuomenė ir pradinis švietimas XIX a. viduryje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2000, p. 49–71.

Aleksandras Kandidovas<sup>10</sup>). Mažiau dėmesio buvo skiriama mokyklų pedagogų tarybų ar visuomenės veikėjų nuostatomis baltarusių kalbos atžvilgiu.

Iš tiesų, kalbėdami apie Vilniaus švietimo apygardos (VŠA) mokyklų pedagogų tarybų poziciją, turime pasakyti, jog čia niekas tiesiogiai nesiūlė mokyti vaikų baltarusiškai. Savo pastabose vietiniai veikėjai, panašiai kaip A.Kandidovas, nebuvo linkę suteikti kokių nors teisių „vietinėms tarmėms“, tik, žinoma, siūlė nuo pradžios mokyti jau ne rusiškai, bet lenkiškai<sup>11</sup>, nes čia esą visi moka lenkiškai, ko negalima pasakyti apie rusų kalbą, be to, „jokia aukštesnė mintis negali būti išreikšta kalba, kuria kalba vietiniai valstiečiai, nes ji neturi savo literatūros“<sup>12</sup>. Vis dėlto būta ir tokių, kurie siūlė mokyti vaikus „vyraujančiu kiekvienoje vietovėje paprastos liaudies dialektu“<sup>13</sup>. Be to, galima įtarti, jog kai kurie visuomenės veikėjai, net ir neprieštaraudami tam, kad vaikai būtų mokomi ir baltarusiškai, dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių to nesiūlė. Geriausiai tokią hipotezę iliustruoja Adomo Kirkoro atsiliepimo, kuriame jis gynė dėstomąją lenkų kalbą, sugretinimas su jo veikla ir pažiūromis. Jis, kaip žinoma, atsiliepdamas į Liaudies švietimo ministerijos siūlymus buvo už lenkų kaip dėstomąją kalbą. Tačiau čia reikia atkreipti dėmesį į keletą aplinkybių. Pirmiausia, daugeliui tuo metu atrodė, jog svarbiausias dalykas yra, kuri kalba – lenkų ar rusų – taps vyraujančia švietimo sistemoje šiame krašte. Antra, Kirkoras siūlė leisti vadovėlius ir chrestomatijas „rusų, lenkų, lietuvių ir žemaičių kalbomis“. Kam reikalingos tokios knygos, jei lietuvių (ir žemaičių) kalbos neįsileidžiamos į mokyklą? Tad tikėtina, jog savo atsiliepime Kirkoras pirmiausia omenyje turėjo vidurines mokyklas. Tiesa, jis nepaminėjo baltarusiškų vadovėlių. Tuo tarpu yra žinoma, jog vos keleriais metais anksčiau būtent jis rengėsi leisti šia kalba knygas liaudžiai. Kaip paaiškinti tokias „metamorfozes“? Matyt, problema susijusi su 1859 m. draudimu spausdinti knygas „baltarusių tarpe lenkišku šriftu“. Anot Vikentijaus Dunino-Marcinkevičiaus, kurio išverstas į baltarusių kalbą Adomo Mickevičiaus „Ponas Tadas“ ir tapo pretekstu pritaikyti tokį draudimą ne tik ukrainiečių (mažarusių), bet ir baltarusių literatūrai, „Mūsų provincijose iš šimto valstiečių greičiausiai galima rasti 10, kurie gerai skaito lenkiškai, tuo tarpu iš tūkstančio vos ne vos atsiras vienas, mokantis rusų kalbą. Tad išspausdinus kokį nors kūrinių baltarusių

<sup>10</sup> Замечания на проект устава общеобразовательных учебных заведений и на проект общаго плана устройства народных училищ, Санкт-Петербург, 1862, часть II, p. 11–12, 61, 85, 117–118, 151, (Kandidovo nuomonė: p. 45–46).

<sup>11</sup> Ten pat, p. 449–450, 452, 460.

<sup>12</sup> Ten pat, p. 450.

<sup>13</sup> Ten pat, ч. V, p. 509.

kalba rusiškais rašmenimis, galima jį uždaryti į skrynią, nes aukštuomenė, turėdama po ranka rusų, lenkų, prancūzų ir vokiečių literatūrą, neims į rankas prastuomenės knygos, o valstiečiai, net ir norėdami skaityti apsakymus ir pasakojimus, parašytus jų būdui ištaisyti ir skatinančius mokytis, nepažindami rusiškų raidžių, negebės patenkinti savo norų<sup>14</sup>. Tad ne tik V. Duninas-Marcinkevičius, bet, matyt, ir Kirkoras lotyniškų rašmenų taikymo draudimą baltarusių kalbai galėjo traktuoti kaip faktišką šios kalbos draudimą. Kad tokios prielaidos nėra visiškai be pagrindo, patvirtina ir pačių rusų valdininkų liudijimai, jog, pavyzdžiui, Mogiliovo gubernijos bajorija buvo pasirengusi prisidėti prie liaudies švietimo tik su sąlyga, kad jis vyks „baltarusių tarme“<sup>15</sup>. Nors, žinoma, kiek galima spręsti iš esamų šaltinių, dauguma bajorijos buvo linkusi prioritetą teikti lenkų kalbai.

Atrodo, kad lenkišką švietimo piramidę propagavę Lietuvos bajorai sulaukdavo pritarimo ir Peterburge. Tiesa, ne tose institucijose, kurios priimdavo sprendimus. Įvairioms imperijos mokymo įstaigoms pareiškus savo poziciją švietimo reformos klausimu, šią problemą ėmėsi svarstyti ir Liaudies švietimo ministerijos Mokslo komitetas. Štai čia 1862 m. pabaigoje „lenkai“ iš tiesų išgirdo tai, ko jie siekė. Vienas šio komiteto narių, remdamasis savo žiniomis apie Vakarų kraštą<sup>16</sup>, pasiūlė katalikus mokyti lenkiškai ir „į pagalbą pasitelkti vietinę tarmę“, stačiatikius – bažnytine slavų kalba „vartojant rusiškas raides ir aiškinant mokiniams vietinę tarmę“ ir tik vėliau, kai mokiniai išmoks lenkų kalbą, pereiti prie rusų kalbos, lietuvių – lietuviškai ir lenkiškai, bet pradėti nuo pirmosios<sup>17</sup>. Iš esmės šie siūlymai reiškė lenkų kalbos kaip vyraujančios šiame krašte pripažinimą. Žinoma, tokia „prolenkiška“ pozicija negalėjo sulaukti Peterburge pritarimo, juo labiau ir pats Mokslo komitetas 1862 m. gruodžio pradžioje pasiūlė tose vietovėse, kur „gyventojai kalba visai kita kalba“ (t.y. Pabaltijo gubernijose ir Lietuvoje), leisti mokytis „vietinėmis tarmė-

<sup>14</sup> Пачынальнікі. 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст., Укладальнік Г. В. Кісялёў, Мінск: Выдавецтва "Навука і тэхніка", 1977, р. 134.

<sup>15</sup> V. Zolotovo raštas apie kaimo mokyklas kai kuriose Mogiliovo gubernijos apskrityse, 1864 m. sausio 9 d., LVIA, f. 567, ap. 23, b. 67, l. 136.

<sup>16</sup> Štai kas buvo rašoma apie lingvistinę situaciją, buvusią Vilniaus ir Gardino gubernijose prieš 15 metų: „Tuo metu vietiniai valstiečiai gana blogai suprato rusų kalbą, o lenkiškai ne tik suprato, bet netgi moterys ir vaikai nebloggerai kalbėjo. Priežastys buvo tiek artimi kasdieniniai valstiečių santykiai su dvarininkais, tiek ilgaamžė lenkų elemento dominuojanti įtaka, dėl to paprastos liaudies tarmė turi daug lenkiškų žodžių, o iš dalies ir lenkiškas formas“: Журнал заседаний Ученого комитета главного управления училищ, Санкт-Петербург, 1863, р. 180.

<sup>17</sup> Ten pat, р. 182.



mis“, o Baltarusijoje ir Mažarusijoje tiek katalikus, tiek stačiatikius pradėti mokyti vietinėmis tarmėmis ir tik vėliau pereiti rusų kalbos<sup>18</sup>.

Pačioje 1862 m. pabaigoje–1863 m. pradžioje švietimo reikalai svarstyti Vakarų komitete, parengtos iš pradžių vienos, vėliau – kitos laikinosios taisyklės Vakarų (antrosios – tik Šiaurės Vakarų) kraštui. Tos peripetijos jau pristatytos istorinėje literatūroje<sup>19</sup>, tad čia prie jų detaliau neapsistosime. Tik trumpai pasakysime, jog jau parengus pirmąjį laikinųjų taisyklių variantą kažkam buvo kilusi mintis katalikų tikybą nelietuviams (ir žemaičiams) dėstyti rusų kalba, tačiau galutiniame variante, kurį Aleksandras II patvirtino 1863 m. kovo 23 d., buvo numatyta šį dalyką dėstyti „vietine tarme“ (visas kitas mokymas turėjo vykti rusų kalba). Dabar buvo svarbiausia, kaip valdininkai interpretuos terminą „vietinė tarme“. Daug kas priklausė nuo vietinės valdžios.

Vietinės valdžios, visų pirma VŠA globėjo ir generalgubernatoriaus Nazimovo siūlymai kito. VŠA globėjas Aleksandras Širinskis-Šichmatovas 1861 m. ataskaitoje pritarė tikybos dėstymui baltarusiams jų tarme<sup>20</sup>, nors dar 1861 m. rugsėjo mėnesį siūlė vietoj lenkų vartoti rusų kalbą<sup>21</sup>, 1862 m. balandį tikybos dėstymas vėl siūlomas baltarusiškai<sup>22</sup>, tą metų pabaigoje – jau rusiškai, nors dabar sakoma, jog būtų galima tikybą dėstyti ir „baltarusių tarme“, tačiau tai būtų pernelyg sudėtinga, nes nėra „vienos visų baltarusių kalbos“<sup>23</sup>. 1863 m. pradžioje Širinskis-Šichmatovas tarsi vėl koreguoja savo nuostatas ir sausio 12 d. instrukcijoje pokalbiuose su mokiniais religinėmis temomis leidžia vartoti ne tik rusų kalbą, bet ir „vietinę tarmę“<sup>24</sup>. Prasidėjus „maištui“, VŠA globėjas jau mini tik rusų kalbą dėstant šią discipliną<sup>25</sup>. Tuo tarpu V. Nazimovas, kaip minėta, 1862 m. vasarą siūlęs įvesti mokyklose dėstymą lietuvių, lenkų, rusų kalbomis, 1863 m. vasario pradžioje jau kiek kitaip formuluoja siūlymus. Mums svarbiausia, kad Gardino gubernijoje ir rytinėje Vilniaus gubernijos dalyje (reikia prisiminti, jog tuo metu Vilniaus generalgubernatoriaus žinioje buvo keturios, o ne šešios gubernijos), t.y. ten, kur, „neskaitant

<sup>18</sup> Ten pat, p. 341–343.

<sup>19</sup> A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas..*, p. 90–101.

<sup>20</sup> 1861 m. VŠA ataskaita, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 111, l. 6

<sup>21</sup> VŠA globėjo 1862 m. rugsėjo 2 d. raštas liaudies švietimo ministrui, ten pat, l. 48.

<sup>22</sup> VŠA globėjo 1862 m. balandžio 14 d. raštas liaudies švietimo ministrui, И. Корнилов, *Русское дело в Северо-Западном крае. Материалы для истории Виленского учебного округа преимущественно в Муравьевскую эпоху*, Спб., 1901, p. 20.

<sup>23</sup> VŠA globėjo 1862 m. lapkričio 9 d. raštas liaudies švietimo ministrui, LVIA, f. 378, bs, 1862 m., b. 629, l. 40.

<sup>24</sup> 1863 m. sausio 12 d. cirkuliaras liaudies mokykloms, LVIA, f. 567, ap. 4, b. 886, l. 52.

<sup>25</sup> VŠA globėjo 1863 m. vasario 14 d. nuomonės dėl rašto „Apie pagrindinius liaudies mokyklų nuostatų principus“ kopija, LVIA, f. 378, bs, 1862 m., b. 629, l. 181; LVIA, f. 567, ap. 21, b. 15, l. 21, 22.

miestų ir miestelių gyventojų, visi kiti kalba baltarusių kalba ir beveik pusė jų priklauso Stačiatikių Bažnyčiai“, tikybą dėstyti „vietine baltarusių tarme“<sup>26</sup>. Skaitant paraidžiui šiuos siūlymus gali susidaryti įspūdis, jog aukščiausia vietinė šio krašto valdžia neturėjo pastovių nuostatų, nuolat keitė savo poziciją, tačiau kai kurios aplinkybės leidžia suabejoti tokia versija. Pirmiausia, 1863 m. vasario 1 d. rašte Vilniaus generalgubernatorius teigia, jog dėl to, kokia kalba reikia dėstyti katalikų tikybą, jis pritariąs VŠA globėjo nuomonei, o šis, kaip minėta, tiek 1862 m. pabaigoje, tiek 1863 m. pradžioje pritarė dėstymui rusų kalba (leidimas vartoti pokalbiuose „baltarusių tarmę“ nėra esminis). Be to, šiame rašte V.Nazimovas siūlo „tarp kaimo gyventojų baltarusių platinti kuo daugiau rusiškų elementorių“. Antra, 1863 m. spalio mėn. instrukcijoje VŠA globėjas liepė sekti, kad katalikams tikyba būtų dėstoma „jų gimtąja kalba, t. y. rusų“, tačiau šiame dokumente nurodoma „atkreipti dėmesį į baltarusių tarmės vartojimą mokykloje: kiek ji naudinga ir būtina“<sup>27</sup>. Čia matome, kad rusų ir baltarusių kalbos nesuvokiamos kaip alternatyva viena kitai. Tad atrodytų, jog bent jau V.Nazimovas nematė didelio skirtumo tarp siūlymų katalikų tikybą dėstyti rusiškai ar baltarusiškai. Panašiai, matyt, reikėtų vertinti ir Širinskio-Šichmatovo siūlymus. Baltarusių kalba traktuota kaip rusų kalbos tarmė ir jos toleravimas laikytas kaip laikina priemonė, be kurios galbūt negalima išsiversti bendraujant su baltarusiais. Pripažinimų, jog ši kalba yra bent jau pačioje pradžioje būtina bendraujant su mokiniais baltarusiais, galime rasti ir kituose valdžios dokumentuose<sup>28</sup>.

Tačiau „Laikinosios taisyklės“, kaip minėjome istoriografijoje, buvo iš tiesų traktuojamos kaip laikinosios<sup>29</sup>. Tokį teiginį patvirtina ir straipsniai spaudoje. Štai Ivano Aksakovo redaguojamas laikraštis „Den“ siūlė suteikti „pilietines teises vietinei baltarusių tarmei“, t.y. leisti mokytis iš pradžių baltarusių kalba, o tik po to pereiti prie rusų<sup>30</sup>.

<sup>26</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus 1863 m. vasario 1 d. rašto liaudies švietimo ministruui juodraštis, *LVIA*, f. 378, bs, 1862 m., b. 629, l. 84, 92–93. Originalas: *RVIA*, f. 733, ap. 62, b. 1483, l. 43–56. Šis raštas neblogai iliustruoja V.Nazimovo etnopolitinės programos metamorfozes. Teksto apie tikybos dėstymą baltarusių kalba pirmame variante nebuvo, jis atsirado išbraukus tokią mintį: „Ir nors kai kuriose vietovėse negalima visiškai uždrausti mokytis lenkų kalbos, tačiau tuo atveju kartu turi būti mokoma ir rusų kalbos, kuri skirtingai [nuo lenkų] visiems turi būti privaloma“. Tad šis raštas aiškiai rodo sustiprėjusią antilenkišką Vilniaus generalgubernatoriaus nuostatą.

<sup>27</sup> VŠA globėjo 1863 m. spalio mėn. liaudies mokyklų patikrinimo instrukcija, *LVIA*, f. 378, bs, 1862 m., b. 629, l. 200.

<sup>28</sup> Bendros pastabos apie kaimo mokyklas Vitebsko gubernijoje, 1864 m., *LVIA*, f. 567, ap. 23, b. 67, l. 41.

<sup>29</sup> A.Kulakauskas, *Кова už valstiečių sielas...*, p. 106.

<sup>30</sup> Москва 22 июня, *День*, 1863, № 25; Белорусс, Из Гродненской губернии, ten pat.

Minėtų taisyklių laikinumą patvirtina ir naujojo Vilniaus generalgubernatoriaus M. Muravjovo 1864 m. sausio 1 d. cirkuliaras, kurio pagrindinis tikslas buvo išguiti lenkų kalbą iš mokyklų. Šiuo cirkuliaru vėl leista mokytį „žemaičių kalbos kaip vietinės tarmės“<sup>31</sup> (žinoma, leista mokytį ir katalikų tikybos), nors to ir nenumatė „Laikiniosios taisyklės“. Tuo tarpu dėl tikybos baltarusiams katalikams šiame cirkuliare nebuvo duota jokių nurodymų. Čia tik buvo pasakyta, kad „vietovėse, kur gyvena valstiečiai stačiatikiai, nebūtų mokoma tikybos iš lenkiškų katekizmų“<sup>32</sup>. Kadangi tikybos dėstymas lietuviams (ir žemaičiams) cirkuliare buvo aptartas atskirai, tai išeitų, jog baltarusiai katalikai ir toliau turi būti mokomi tikybos lenkiškai. Tokia pirštūsi logiška išvada, tačiau, kaip žinoma, vadovautis vien logika, analizuojant biurokratinį susirašinėjimą Rusijos imperijoje, ne visada galima. Tad reikia papildomų argumentų šiai versijai pagrįsti.

Yra bent keletas aplinkybių, patvirtinančių tokią hipotezę. Pirma, M. Muravjovas nesiėmė jokių žingsnių, kad į rusų kalbą būtų išverstas trumpasis katalikiškas katekizmas. Antra, būtent M. Muravjovo nurodymu nuo 1864–1865 m. m. Vilniaus švietimo apygardos gimnazijose ir progimnazijose, o vėliau ir apskričių mokyklose (taigi iš esmės vidurinėse mokyklose) buvo įvestas katalikų tikybos dėstymas rusų kalba<sup>33</sup>. Visuose dokumentuose labai aiškiai buvo sakoma, jog kalbama tik apie šias vidurines mokyklas. Trečia, pradinėms šio krašto mokykloms minėtoji priemonė pritaikyta tik nuo 1865–1866 m. m. ir tas žingsnis žengtas jau naujuoju generalgubernatoriumi tapus Konstantinui von Kaufmanui<sup>34</sup>. Išimtis padaryta tik lietuviams, ir tai tik pirmaisiais mokslo metais. Šias peripetijas reikėtų aptarti ir šiek tiek detaliau.

Mogiliovo gubernijos mokyklų direktorius Glušickis, gavęs kelis aukštesnės valdžios paklausimus, kaip sekasi išstumti iš mokyklos lenkų kalbą ir kokia kalba dėstoma tikyba, parodė ypatingą uolumą ir tuoj pat

<sup>31</sup> Istorinėje literatūroje pasitaiko netikslų šio cirkuliario interpretacijų. „Žemaičių kalbos“ leista mokytį „Kauno gubernijos žemaitiškose apskrityse, taip pat ir kitose vietovėse, kur kompaktiškai gyvena lietuvių–žemaičių gyventojai“. Tuo tarpu kartais rašoma, jog Muravjovas leido mokytį šios kalbos tik Kauno gubernijos žemaitiškose apskrityse: A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas...*, p. 106.

<sup>32</sup> Копия с циркуляра бывшего виленскаго генерал-губернатора, генерала от инфантерии Муравьева, от 1 января 1864 года, *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*, spaudai parengė A. Tyla, Vilnius, 1973, p. 65–67.

<sup>33</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus padėjėjo A. Potapovo 1864 m. rugpjūčio 24 d. raštas VŠA globėjui, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 199, l. 57.

<sup>34</sup> VŠA globėjo 1865 m. rugpjūčio 27 d. cirkuliaras, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 239, l. 20; V. Merkys, *Motiejus Valančius: tarp katalikiško universalizmo ir tautiškumo*, Mintis: Vilnius, 1999, p. 671–672.

nurodė nuo 1865 m. sausio 1 d. katalikų tikybą dėstyti rusiškai<sup>35</sup>. Sunku pasakyti, ar apie šią iniciatyvą buvo informuotas M. Muravjovas. Nors I. Kornilovas naujam Vilniaus generalgubernatoriui rašė, jog apie šį Mogiliovo gubernijos mokyklų direktoriaus žingsnį jis informavo dar M. Muravjovą, tačiau tuo galima ir suabejoti. Mat VŠA globėjas nurodė nei datos, nei tokio rašto numerio, nėra jo ir šiai problemai skirtoje byloje. Be to, nesunku nutuokti, kodėl I. Kornilovas galėjo Muravjovo neinformuoti apie tokią iniciatyvą. Muravjovas, kaip žinoma, siekė sukcentruoti visą valdžią Šiaurės vakarų krašte savo rankose ir nemėgo jokio kišimosi. I. Kornilovas savo kailiu patyrė, ką reiškia peržengti savo kompetencijos ribas, kai jau minėtą nutarimą katalikų tikybą vidurinėse mokyklose dėstyti rusų kalba pritaikė ir liuteronų tikybos dėstymui Slucko gimnazijoje. Generalgubernatoriaus reakcija buvo griežta – liepta tuoj pat atšaukti šį nurodymą<sup>36</sup>. Gali būti, kad dar žemesnio rango pareigūno savivalė galėjo sukelti nemenką Muravjovo pasipiktinimą. Tad tikėtina, jog I. Kornilovas tiesiog nepranešė Muravjovui apie šią iniciatyvą. Galėjo jis ir nespėti to padaryti, mat pats sužinojo apie Glušickio nurodymą 1865 m. kovo 16 d., o kovo 25 d. Muravjovas išvyko į Peterburgą ir nebegrižo. Šiaip ar taip, aišku, kad Muravjovas nurodymo visose mokyklose mokyti katalikų tikybos rusiškai nedavė. Tačiau VŠA globėjas I. Kornilovas vėliau nesunkiai įtikino K. Kaufmaną tokio žingsnio reikalingumu.

Tad kyla klausimas, kodėl Muravjovas nepanoro žengti šio žingsnio ir įvesti katalikų tikybos dėstymo pradinėse mokyklose baltarusiams rusų kalba? Viena pagrindinių kliūčių galėjo tapti tautiškumo samprata, kuri XIX a. tradicinėje mąstysenoje pirmiausia sieta su konfesija. Katalikai laikyti lenkais (ar bent jau „potencialiais lenkais“<sup>37</sup>), stačiatikiai – rusais („potencialiais rusais“). Tokių nuostatų laikėsi ir M. Muravjovas: „stačiatikybė susijusi su rusiškumu, o <...> katalikas ir lenkas yra tapatu“<sup>38</sup>.

<sup>35</sup> VŠA globėjo padėjėjo Semo-Solovjovičiaus 1865 m. kovo 16 d. raštas VŠA globėjui, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 239, l. 1–2. 1864 m. Mogiliovo mokyklų direkcijos ataskaita, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 1295, l. 501–503. Būta ir daugiau rusų valdininkų, siekusių, kad jau 1864–1865 m. m. liaudies mokyklose katalikų tikyba būtų dėstoma rusiškai: Bielsko miesto ir apskrities karinio viršininko raštas VŠA globėjui, LVIA, f. 567, ap. 6, b. 1444, l. 1.

<sup>36</sup> VŠA globėjo 1864 m. rugpjūčio 1 d. raštas Slucko mokyklų direktoriui; Vilniaus generalgubernatoriaus 1864 m. rugpjūčio 9 d. raštas VŠA globėjui, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 199, l. 27, 34.

<sup>37</sup> T.R. Weeks, *Official Russia and Lithuanians, 1863–1905, Lithuanian Historical Studies*, 5 (2001), p. 71.

<sup>38</sup> [М. Н. Муравьев], „[Записка] лично представлена Государю в Петербурге 5-го апреля 1865 года“, *Сборник статей, разъясняющих польское дело по отношению к Западной России*, составил С. Шолкович, Вильна, 1885, p. 319; [М. Н. Муравьев],

Antroji priežastis greičiausiai buvo susijusi su generalgubernatoriaus požiūriu į valstiečių tautinį susipratimą. Muravjovui, kaip ir daugeliui kitų valdininkų, ypač rūpėjo valstiečių stačiatikių tautiškumas, kuris, jų manymu, buvo stipriai paveiktas lenkiškumo ir Katalikų Bažnyčios. Muravjovas, atmesdamas žurnalo liaudžiai idėją, be kita ko, štai ką rašė: „Šie gyventojai, kurių dauguma išpažįsta stačiatikybę, yra paveikti Romos katalikų dvasininkijos ir dvarininkų, kurie faktiškai visi yra lenkai, išpažįsta stačiatikybę tik nominaliai, įsisavinę, tarp kita ko, kasdieniniame gyvenime Katalikų Bažnyčios apeigas“<sup>39</sup>. Panašių valstiečių stačiatikių vertinimų oficialiajame susirašinėjime bei spaudoje aptinkame gana dažnai<sup>40</sup>. Blogiausia, valdžios požiūriu, buvo tai, kad netgi stačiatikių dvasininkija, ypač buvę unitų dvasininkai, taip pat buvo paveikti lenkų įtakos. Muravjovas kartu su Vilniaus ir Lietuvos stačiatikių vyskupu Josifu buvo priversti imtis priemonių, kad stačiatikių dvasininkai namie nekalbėtų lenkiškai<sup>41</sup>. Ypač Muravjovui buvo būdingas nepasitikėjimas buvusiais unitų dvasininkais. Jis netgi siūlė kai kuriuos iš jų pakeisti atvykėliais iš vadinamųjų vidinių gubernijų<sup>42</sup> (čia galima išvelgti tam tikras analogijas su valdininkų ir mokytojų „lenkų“ keitimu „rusais“).

---

„Записка о некоторых вопросах“, p. 315. Tiesa, išimtį jis darė sentikiams, bet čia šios temos neaptarsime.

<sup>39</sup> Vilniaus generalgubernatoriaus 1864 m. lapkričio 30 d. rašto liaudies švietimo ministriui juodraštis, LVIA, f. 378, bs, 1862 m., b. 640, l. 93 (cituojamoji vieta juodraštiniam variante išbraukta, tačiau tai nėra tiek svarbu, mėginant išsiaiškinti Muravjovo pažiūras).

<sup>40</sup> A. Storoženkos pranešimas apie Mogiliovo guberniją (1864), LVIA, f. 378, bs, 1864 m., b. 1343, l. 1-3; Bendros pastabos apie Vitebsko gubernijos kaimo mokyklas (1864), LVIA, f. 567, ap. 23, b. 67, l. 19; Русский, голос из общества (Отрывок из письма в редакцию), Виленский вестник, 1866, № 1 ir kt.

<sup>41</sup> Була „О внушении церковнослужителям употреблять в разговорах русский язык“, LVIA, f. 605, ap. 8, b. 310; Новейшие известия из Вильно, Вестник Юго-западной и западной России. Историко-литературный журнал, Киев, 1864, год второй, том II, ноябрь, отдел IV, p. 280-281; Предложение виленского митрополита Иосифа д. консистории, ten pat, p. 282-283; Пастырское послание минского архиепископа Михаила к духовенству этой епархии, Вестник Юго-западной и западной России. Историко-литературный журнал, Киев, 1864, год второй, том III, январь, отделение IV, p. 128-128; Предложение митрополита Иосифа Литовской консистории о подвержении духовенству воспитывать своих дочерей во всем по русскому православному образованию, Вестник западной России. Историко-литературный журнал, Вильна, 1865, год третий, том II, ноябрь, отделение IV, p. 49-50; Г. Я. Киприянович, Жизнь Иосифа Семашки, митрополита Литовского и Виленского, Вильна, 1897, p. 422-423.

<sup>42</sup> [М. Н. Муравьев], „Записка о некоторых вопросах по устройству Северо-Западного края, подана 14-го мая 1864 года“, Сборник статей, разъясняющих польское дело по отношению к Западной России, составил С. Шолкович, Вильна, 1885, p. 314; Г. Я. Киприянович, Жизнь Иосифа Семашки..., p. 441.

Tai, jog valstiečių tautiškumą valdininkai laikė problemišku, rodo ne tik jų retorika, bet ir katalikų katekizmų vertimo į rusų kalbą bei jų platinimo istorija 7-ajame dešimtmetyje. Iš pradžių tiek platesnis, tiek trumpasis katekizmas buvo tik litografuojami, be to, moksleiviams jie buvo išduodami tik „pasirašytinai, laikinam naudojimui“<sup>43</sup>, kad neplistų už mokyklų sienų. Tiesa, vėliau leista juos ir išspausdinti: platųjį – 1865 m. spalio 8 d., trumpąjį – 1866 m. gruodžio 16 d.<sup>44</sup> Ne mažiau vaizdžiai šią valdžios baimę, kad rusų kalba platinamas katalikų katekizmas gali padėti Katalikų Bažnyčios prozelitizmui, rodo jau rengiant trečiąjį trumpojo katekizmo leidimą iš Peterburgo atėjęs nurodymas, jog galima „išleisti trečiąjį katekizmo leidimą, tačiau kad ne tik antraštiniame, bet ir kiekviename šio vadovo puslapyje po paskutine eilute būtų išspausdinta: „Trumpasis Romos katalikų katekizmas“<sup>45</sup>. Paprastai sakant, bijoma, kad katalikiškos idėjos, platinamos rusų kalba, gali greitai patraukti į katalikybę ir stačiatikius.

Tad ar galima pavadinti Muravjovą „totalinio rusinimo“ iniciatoriumi ir įgyvendintoju? Jau anksčiau sakyta, kad rusiškame oficialiajame diskurse greta, mes pasakytume, etnolingvistinių vertybių, ne mažiau svarbiu, o veikiau net svarbesniu, valstiečių tautiškumo kriterijumi laikyta konfesija. Tad siekimas „totaliai surusinti“ kitataučius turėjo reikšti mėginimus paversti visus krašto katalikus stačiatikiais. Tokių Muravjovo pastangų iš esmės nematome, nors jis ir džiaugėsi perėjimu į stačiatikybę 1864 m.<sup>46</sup>, tačiau nuoseklios politikos šioje srityje nevykdė. Čia matome, kad netgi kalbos politika nepanaši į siekius visiškai asimiliuoti ne tik kitataučius, bet netgi baltarusius, kurie laikyti trinarės rusų tautos dalimi.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

<sup>43</sup> VŠA globėjo 1865 m. gegužės 28 d. rašto Vilniaus generalgubernatoriui kopija, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 69, l. 9.

<sup>44</sup> Iš Liaudies švietimo ministerijos 1865 m. gruodžio 8 d. atėjęs raštas VŠA globėjui; Liaudies švietimo ministro 1865 m. sausio 28 d. raštas VŠA globėjui, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 239, l. 60, 173.

<sup>45</sup> Liaudies švietimo ministro 1870 m. gegužės 9 d. raštas VŠA globėjui, LVIA, f. 567, ap. 1, b. 370, l. 98.

<sup>46</sup> „Всеподданнейший отчет графа М. Н. Муравьева по управлению Северо-Западным краем (с 1 мая 1863 г. по 17 апреля 1865 г.)“, *Русская старина*, т. 110, 1902, р. 497.

WHAT LANGUAGE IS THE BEST TO TEACH BYELORUSSIANS THE  
CATHOLIC RELIGION? (ONE PROBLEM OF CENTRAL RUSSIAN  
AUTHORITIES IN THE 19<sup>th</sup> CENTURY)

Darius Staliūnas

## Summary

This article is analysing one dilemma, which the authorities of Russian Empire faced in the Western region in the middle of the 19<sup>th</sup> century: what language is the best to teach Byelorussians the catholic religion in the state primary schools. Though on the threshold of 1863-1864 uprising authorities in Saint Petersburg were discussing possibility to support the Byelorussian ethnical and cultural development (also introducing Byelorussian as teaching language), however the political elite of the empire rejected such strategy, because they did not recognize the difference of Byelorussian nationality and considered Byelorussians as an integral part of trinomial Russian nation. However, even after suppression of the uprising, the Catholic religion teaching in Russian in primary schools did not start immediately (this took place only under governor-general Constantine von Kaufman from the school year of 1865-1866). The article tries to explain why governor-general of Vilnius, Mikhail Muravjov, did not establish the teaching of Catholic religion in primary schools in Russian. This could be influenced by two circumstances: identification of confession and nationality (Catholicism was identified with Polish nationality, Orthodoxy - with Russian) and for the fear that Catholic catechisms could draw the peasants from Orthodox Church to Catholicism.





DR. KRZYSZTOF BUCHOWSKI

Balstogės universitetas

## STOSUNKI POLSKO-LITEWSKIE NA SEJNEŃSZCZYŹNIE NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Po trzecim rozbiornie Rzeczpospolitej litewskie ziemie położone na zachód od Niemna wcielono do Prus. Następnie tereny te stały się częścią Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Administracyjne wyodrębnienie szerzej rozumianego regionu – Suwalszczyzny (jako województwa augustowskiego, ze stolicą w Suwałkach) nastąpiło w 1816 roku. Województwo (następnie Gubernia Suwalska, obejmująca powiaty: augustowski, suwalski, sejneński, kalwaryjski, wyłkowyszowski, mariampolski i władysławowski) stanowiło charakterystyczny, wysunięty ku północy „półwysep”, od wschodu i północy ograniczony nurtem Niemna, na zachodzie graniczący z Prusami Wschodnimi, a od południa połączony wąską „szyją” (powiaty augustowski) z resztą Królestwa Polskiego.

W tym samym 1816 roku, jak wspomniano, w południowo-wschodniej części Suwalszczyzny powołano do życia duży, sięgający po Niemen powiat sejneński, podzielony granicą dopiero w 1919 roku<sup>1</sup>. Właśnie w pierwszej połowie XIX wieku Sejny przeżyło okres największej świetności. Miasteczko stało się nie tylko ośrodkiem administracji powiatowej, ale było też stolicą biskupią (diecezji wigierskiej, następnie sejneńskiej, obejmującej m. in. całą ówczesną Suwalszczyznę), wreszcie siedzibą seminarium duchownego i sławnej w okolicy szkoły wojewódzkiej<sup>2</sup>. Niestety w drugiej połowie wieku, zwłaszcza po upadku powstania styczniowego, Suwalszczyzna stała się „najbardziej zacofanym regionem Królestwa”<sup>3</sup>. Skończyły się także lata świetności dla Sejn, peryferyjnie położonych nawet w ramach guberni.

---

<sup>1</sup> W skład powiatu sejneńskiego wchodziły następujące gminy: Berzniki (Berznykas), Hołny (Alnas), Kopciowo (Kapčiamiestis), Krasnowo (Krasnavas), Krasnopol (Krasnapolis), Kuczuny (Kučiūnai), Lejpuny (Leipalingis), Łózdzieje (Lazdijai), Metele (Meteliai), Mirosław (Miroslavas), Pokrowsk (Pakrauskas), Sereje (Seirijai), Świętojeziory (Švėntėžeris), Wiejsieje (Veisiejai) oraz miasto Sejny (Seinai).

<sup>2</sup> *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 10, Warszawa, 1889, s. 419.

<sup>3</sup> E. Kaczyńska, *Gubernia Suwalska w świetle oficjalnych statystyk 1866–1914*; w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok, 1965, s. 283.

Sejneńszczyzna w rzeczywistości nie była i nie jest regionem wyodrębnionym geograficznie ani historycznie. Pojęcie „Sejneńszczyzna” można interpretować jako określenie terytorium wspomnianego dużego powiatu sejneńskiego sprzed 1919 roku, czyli sprzed jego podziału na większą część przyznaną Litwie i mniejszą – Polsce. Taki stan rzeczy okazał się trwały. W Polsce do 1925 roku zachowano jeszcze okrojony powiat sejneński jako jednostkę administracyjną, następnie jego terytorium włączono do powiatu suwalskiego. W międzywojennej Litwie również czasowo utrzymywano „powiat sejneński” z siedzibą w Łoździejach (Lazdijai). Jednakże bardziej uzasadnione wydaje się określenie Sejneńszczyzny jako części obszaru polsko-litewskiego pogranicza etnicznego w szerzej rozumianej Suwalszczyźnie. Na terenie powiatu sejneńskiego przebiega do dziś wyraźnie widoczna granica etnograficzna polsko-litewska<sup>4</sup>.

Według rosyjskiego spisu ludności z 1897 roku Gubernia Suwalska liczyła około 578 tysięcy mieszkańców, z czego 52% stanowili Litwini, 23% – Polacy (w znacznie mniejszym odsetku Żydzi, Niemcy, Białorusini i Rosjanie). Litwini zdecydowanie przeważali w powiatach północnych. Powiat sejneński charakteryzował się najbardziej skomplikowaną strukturą etniczną, w mikroskali niemal odtwarzającą układ narodowościowy całej guberni. Wspomniana wyżej granica etniczno-językowa dzieliła powiat na większą, północno-wschodnią część litewską i mniejszą, południowo-zachodnią – polską. Według cytowanego spisu w powiecie sejneńskim żyło 60% Litwinów, 20% Polaków, 16% Żydów oraz 3% Niemców i 1% Rosjan (głównie staroobrzędowców). Miasto Sejny leżało dokładnie na zetknięciu obszaru litewskiego i polskiego.

W drugiej połowie XIX wieku, w stosunku do innych ziem litewskich Suwalszczyzna miała najlepsze warunki narodzin litewskiej świadomości narodowej. W Królestwie Polskim nie obowiązywały wiele rozporządzeń, którymi carskie władze ograniczały rozwój życia społecznego i gospodarczego na Kowieńszczyźnie i Wileńszczyźnie (można przypomnieć na przykład zakaz zakupu ziemi przez katolików, który dotyczył na Litwie przecież zarówno Polaków, jak i Litwinów). Dodatkowo do części szkół wprowadzono język litewski jako przedmiot nauczania. Z czasem język litewski zakorzenił się także w sejneńskim seminarium du-

---

<sup>4</sup> Według Bronisława Makowskiego, zasięg języka litewskiego w pierwszej połowie XX wieku wyznaczały następujące miejscowości: Stankuny, Wigrany, Szypliszki, Smolany, Sejny i Berźniki, – B.Makowski, *Litwini w Polsce 1920–1939*, Warszawa, 1986, s. 29; w 1999 roku w Polsce przywrócono powiat sejneński, obejmujący miasto i gminę Sejny oraz gminy: Krasnopol, Giby i Puńsk (obszar dzisiejszej gm. Puńsk przed 1919 r. w większości wchodził w skład powiatu suwalskiego).

chownym. Władze Warszawskiego Okręgu Szkolnego ufundowały dla Litwinów z tego rejonu 10 stypendiów na uczelniach wyższych Moskwy i Petersburga. W ten sposób carska administracja nieudolnie starała się wypromować nową warstwę chłopskiej inteligencji, zawdzięczającej „karierę” poparciu władzy, związanych z imperium i zwróconych przeciwko miejscowej polskiej – szlacheckiej tradycji. Postępowanie takie było o tyle cyniczne, co niekonsekwentne. Jednocześnie bowiem carscy urzędnicy zakazali wszelkich publikacji w języku litewskim wykonanych czcionką łacińską. Nie trzeba dodawać, iż takie zarządzenia przynosiły skutki raczej odwrotne od zamierzonych. Suwalszczyzna stała się na przykład centrum przemytu litewskich druków z Prus Wschodnich w głąb kraju.

Już w latach siedemdziesiątych XIX wieku rosnąca zamożność suwalskiej wsi sprawiła, że synowie chłopscy stanowili większość uczniów w gimnazjach położonych na terenie etnicznie litewskim. Szczególnie atrakcyjna wydawała się w tych kręgach kariera duchowna. Do sejneńskiego seminarium duchownego zaczęła napływać – w większości litewska – młodzież z całej guberni. Pierwszą grupą litewskiej inteligencji z rozbudzoną świadomością narodową byli księża, absolwenci sejneńskiej uczelni.

Największy sprzeciw młodych litewskich księży wzbudzała nieobecność ojczystego języka podczas nabożeństw (mowa oczywiście o języku kazań i pieśni kościelnych, gdyż liturgia odprawiana była po łacinie). Sprawa narastała od lat, gdyż w zasadzie żaden z dotychczasowych ordynariuszy nie znał języka litewskiego. W latach czterdziestych jeden z biskupów podobno nawet nazywał język litewski „pogańskim” i całkowicie usunął go z kościołów diecezji<sup>5</sup>. Pierwsze spontaniczne próby ponownego używania przez księży języka litewskiego miały na Sejneńszczyźnie miejsce około 1870 roku, z czasem przypadków takich było coraz więcej. Już wtedy nierzadko wywoływały one niezadowolenie polskich mieszkańców<sup>6</sup>.

W 1897 roku biskupem sejneńskim został Antanas Baranauskas, który już w czasie swego ingresu przemówił po polsku i po litewsku, co zrobiło na wiernych ogromne wrażenie. Nowy biskup zalecał używania obu języków, w zależności od potrzeb parafian, osobiście tworzył pieśni religijne, rozpoczął tłumaczenie Pisma Świętego na język litewski. Niestety jego działalność już w 1902 roku przerwała śmierć. W kolejnych latach najpierw administratorem apostolskim diecezji został ks. Juozapas

<sup>5</sup> *Vilniaus žinios*, 1905, Nr 72.

<sup>6</sup> J.Ochmański, *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku*, Białystok 1965, s. 117, 135; J.Totoraitis, *Lietuvių tautos atgijimas*, Kaunas, 1921, s. 95–98.

Antanavičius (1902–1910), a następnie ordynariuszem biskup Antanas Karosas (w 1910 r.), obaj Litwini.

W początkach XX wieku narodowy ruch litewski na Sejneńszczyźnie zaczął przyjmować bardziej zorganizowane formy. Sejneńskie seminarium oraz dwór biskupi stały się centrum tego ruchu, zwłaszcza po 1905 roku, kiedy to mieszkańcy rosyjskiego imperium uzyskali możliwość prowadzenia swobodniejszej działalności społeczno-kulturalnej. Sejneńska uczelnia była w tym czasie ważnym litewskim ośrodkiem intelektualnym, którego znaczenie wykraczało poza ramy diecezji. Wprowadzono wykłady w języku litewskim, ściągnięto do Sejn kilku wybitnych profesorów. W uczelni prowadzono ożywioną działalność naukową, na przykład w dziedzinie językoznawstwa. Bez cienia przesady należy podkreślić, iż w owym czasie Sejny stały się kuźnią przyszłych litewskich elit politycznych, naukowych i kulturalnych.

Po 1904 roku, kiedy przywrócono możliwość wydawania druków z czcionką łacińską, szczególną pozycję zajmowała spółka wydawnicza wraz z drukarnią i składem książek. W Sejnach wydawano kilka czasopism litewskich kolportowanych na całej Litwie. Najbardziej znane były „Šaltinis” oraz „Vadovas”, w praktyce organy późniejszego nurtu chrześcijańsko-demokratycznego, którego „twierdzą” stały się seminarium i kuria biskupia. Ważną sferą działalności wydawnictwa był druk literatury pięknej i popularnej. W czasie działalności drukarni wydano w Sejnach 275 tytułów książek.

Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku litewscy księża rozwinięli pracę oświatową wśród parafian. Rozpowszechniło się nauczanie domowe. W 1906 roku ksiądz Justinas Staugaitis, późniejszy sygnatariusz deklaracji niepodległości Litwy, założył w Sejnach towarzystwo kulturalno-oświatowe „Žiburys”. W tym samym roku wprowadzono języki ojczyste jako przedmioty nauczania dla uczniów w szkołach powszechnych. W Sejnach natychmiast powstały również prywatne szkoły polska i litewska.

W tym czasie rozpoczęła się także swoista polsko-litewska rywalizacja gospodarcza. Polacy powołali do życia Polską Spółdzielnię Spożywców, a Litwini własne stowarzyszenie rolnicze. Próba nawiązania szerszej współpracy rozbiła się jednak o żądanie wprowadzenia trójjęzycznych sztyldów (rosyjsko-litewsko-polskich) i rachunków we wspólnych sklepach.

Część polskiej ludność Sejn czuła się często zaniepokojona kierunkiem i dynamiką ruchu litewskiego. Obrońcą „polskiego stanu posiadania” w mieście stanie się wkrótce ksiądz Romuald Jałbrzykowski, przyszły metropolita wileński. W latach 1910–1919 był on jednym z nie-

licznych księży Polaków w Sejnach, czynnie również wspierał polskie inicjatywy narodowe w mieście<sup>7</sup>.

W opinii wielu przedstawicieli polskiej inteligencji działalność litewskich księży-działaczy była wręcz karygodna. Negatywnie oceniano w zasadzie całość litewskich aspiracji narodowych, przy czym akcentowano zwłaszcza ich „niezrozumiały” charakter. Narodziny litewskiego ruchu narodowego traktowano wręcz jako zaprzaństwo będące skutkiem rosyjskiej dywersji przeciwko polskości. Nadal żywe było przekonanie o tym, iż „litewskość” to raczej pewien rodzaj polskiej odrębności regionalnej, czy językowej. Żywe pozostawało kulturalne dziedzictwo dawnej szlacheckiej Rzeczypospolitej. Nośnikiem „wyższej kultury” tradycyjnie była szlachta, inteligencja, Kościół katolicki. Pod wpływem tej polsko-szlacheckiej tradycji do tej pory pozostawała także ludność chłopska. W tej warstwie dopiero rozpoczynał się proces krystalizowania nowoczesnego poczucia narodowości. Przy wspólnocie wyznania, Polacy nie postrzegali Litwinów w jako osobnego narodu. Winę za pogłębiające się między sąsiadami rozdzwięki przypisywano renegatom – „litwomonom” oraz ich „dziwnym teoriom”, głoszącym hasła litewskiej emancypacji. Charakterystyczną pod tym względem opinię pozostawił ówczesny organista z parafii Berzniki (pisownia oryginalna):

„Księża litewskiego pochodzenia przemysleli zburzyć Litwinów przeciwko polskim starając się wprowadzić język litewski w kościele i w całej parafii, ale to im się nie udało. Władza kościelna przysłała do Berznik niejakiego księdza Staniukinasa, który w czasie żniw roznosił po polach książeczki litewskie i rozdawał chłopom i kobietom litewskiego pochodzenia, przekazując, aby w kościele śpiewali po litewsku”<sup>8</sup>.

Ostatecznie do najpoważniejszego zatargu, będącego – jeśli można tak rzec – wyrazem krzepnącej litewskiej i polskiej świadomości, doszło wokół języka kazań i śpiewów podczas nabożeństw. Cytowany już organista tak opisywał głośny konflikt z 1904 roku:

„Kiedy ludzie zebrali się do kościoła do odmówienia różańca, ksiądz rozpoczął mówić po litewsku, a Polacy po polsku. Trwało tak przez kilka miesięcy. Litwini odgrązali się iż przyjdą z nożami i wyrzną Polaków. [Kiedy pewnego razu ksiądz] zaintonował pieśń po litewsku, a Polacy po polsku, wtedy zaczęli okładać się pięściami, [...] a potem co komu popadło do ręki i tak zbili Litwinów, że uciekali który gdzie mógł”<sup>9</sup>.

<sup>7</sup> W. Kłapkowski, *Walka o szkołę polską w Sejnach 1906–1919*, Łomża, 1937, s. 18–19.

<sup>8</sup> *Pamiętnik*, Nr 33, Organista z Chicago, ur. 1858 r. w Wigrzańcach, powiat Sejny, w: *Pamiętniki emigrantów. Stany Zjednoczone*, t. 2, Warszawa, 1977, s. 226.

<sup>9</sup> Tamże.

Według relacji zamieszczonej później w „Vilniaus žinios” przyczyny i przebieg zatargu w Berznikach wyglądały nieco inaczej. Władze diecezji otrzymywały tak wiele prośb od litewskich parafian o wprowadzenie ich ojczystego języka, aż w końcu w sierpniu 1904 roku zdecydowały, iż odtąd połowa śpiewów i kazań odbywać się będzie po litewsku, na zmianę co drugą niedzielę. Jednak, jak pisało „Vilniaus žinios”:

„Takie rozporządzenie władzy strasznie wzburzyło Polaków berznickich, przyzwyczajonych od wieków z góry patrzeć na Litwinów. Znaleźli się podżegacze, którzy zaczęli wmawiać ludziom, żeby za nic nie dopuścili w kościele śpiewu litewskiego, żeby bili wszystkich, którzy będą spełniali rozkazy władzy duchownej”<sup>10</sup>.

W dniu, w którym w kościele miały rozpocząć się śpiewy w języku litewskim (21 sierpnia), polscy parafianie skutecznie zagłuszyli Litewskich sąsiadów śpiewaniem po polsku. Sytuacja powtórzyła się podczas procesji, kiedy tym razem ksiądz zaintonował pieśń po litewsku: „i znowu krzyki, popychanie jeden drugiego wstrętne psuły należny świętemu miejscu porządek”. Przed kościołem doszło do bójki. Sytuacja powtórzyła się po dwóch tygodniach.

„Na koniec wyczerpała się cierpliwość Litwinów – relacjonował dalej „Vilniaus Žinios” – widząc, że mazurzy napadają na nich (...) śmielsi ludzie zebrali się gromadnie i postąpili w ten sam sposób, a niektórym mieszkańcom powybijali okna. Zaciętość Polaków nie zmniejszyła się. Wieś Berzniki z kościołem stała się prawie niedostępna dla Litwinów”.

Napięcie wzrosło tak bardzo, że 12 września władza kościelna zagroziła ekskomuniką wszystkim, którzy będą przeszkadzać w nabożeństwach w berznickim kościele. Polscy parafianie nie zamierzali jednak zrezygnować z dotychczasowych metod. We wrześniu i październiku w kościele i na przykościelnym cmentarzu jeszcze kilkakrotnie dochodziło do awantur, połała się krew, podobno osiemnaście osób zostało rannych, w tym cztery bardzo ciężko.

Ostatecznie 4 listopada sejneński administrator apostolski zdecydował o zamknięciu kościoła w Berznikach, a miejscowym kapłanom nakazał przenieść się do Sejnu<sup>11</sup>.

Podobne, chociaż nie tak drastyczne incydenty zdarzały się także w innych parafiach Sejneńszczyzny, także w sejneńskiej katedrze. Konflikt, rozpoczęty w murach kościoła, szybko przenosił się na inne dziedziny

<sup>10</sup> *Vilniaus žinios*, 1905, Nr 81.

<sup>11</sup> Tamże; por. również Nr 103 i 244.

życia. Nieprzejednane stanowisko jednej strony wywoływało podobną reakcję drugiej. Duch nienawiści i zemsty rozpalał serca i umysły. Duchowni wkrótce przestali panować nad emocjami parafian dążących do „rozstrzygnięcia sprawy języka nabożeństw wedle własnej woli”<sup>12</sup>.

Kolejnym zarzewiem polsko-litewskich nieporozumień w diecezji sejneńskiej była kwestia mianowania nowego biskupa. Po śmierci biskupa Baranauskasa polskie środowiska narodowe usiłowały zablokować ewentualną nominację kolejnego ordynariusza Litwina. Wiele emocji budziło otwarte wsparcie, którego ruchowi litewskiemu udzielał administrator apostolski ks. Antanavičius. Polacy docierali ze swoimi postulatami do carskich władz, arcybiskupa warszawskiego a nawet Ojca Świętego. Ze swej strony wierni litewscy otwarcie domagali się nominacji biskupa-Litwina, wskazując, iż większość mieszkańców diecezji stanowi właśnie ta narodowość. Ostatecznie, jak wspomniano, dopiero w 1910 roku sejneńskim ordynariuszem został biskup Karosas, co Polacy odbierali jako dotkliwą porażkę. Nastroje dalekie były od uspokojenia.

Zarówno wśród Polaków, jak i Litwinów na Sejneńszczyźnie, coraz większą popularnością zaczynały cieszyć się polityczne hasła narodowe. Za autorem z okresu międzywojennego powtórzmy, że „owa rozumiana nieraz dosłownie walka o władztwo nad duszami, a także współzawodnictwo kulturalne polsko-litewskie na tym terenie [doprowadziły] do wyraźnego rozdziału między polskością a litewskością”<sup>13</sup>.

Wydawało się, że wybuch I wojny światowej czasowo odsunął konflikt na dalszy plan. Wiosną 1915 roku z Sejn ewakuowano urzędników powiatu, w głąb Rosji wywieziono również profesorów i kleryków seminarium. W sierpniu całą Suwalszczyznę zajęli Niemcy. Początkowo okupanci nie zajmowali się specjalnie stosunkami polsko-litewskimi w Sejnach. Wszystkie organizacje społeczne musiały zaprzestać działalności, zamknięto litewską drukarnię, aresztowano kilku potencjalnych „wichrzycieli”, między innymi księdza (wtedy już biskupa sufragana) Jałbrzykowskiego i dwóch księży Litwinów. Już jednak w grudniu 1915 roku zezwolono na otwarcie szkół, a wkrótce później zwolniono aresztowanych.

Jednakże już w kolejnych miesiącach okupanci zaczęli działać w myśl zasady „dziel i rządź”. Przykładowo w latach 1916–1918 niemiecka administracja wojskowa odrzucała wszystkie polskie podania o zakładanie nowych szkół w powiecie, podczas kiedy Litwini nie mieli poważniejszego problemu z uzyskaniem zgody na otwieranie własnych szkół, których uruchomili kilkanaście. Do pierwszych miesięcy 1918 roku

<sup>12</sup> J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1990, s. 257.

<sup>13</sup> W. Wielhorski, *Litwa współczesna*, Warszawa, 1938, s. 49.

udało się powołać do życia także litewskie gimnazjum, po pokoju brzeskim do Sejn powróciło także seminarium duchowne. Kiedy jednak polscy nauczyciele wspierani przez biskupa Jałbrzykowskiego zwrócili się do władz o zgodę na utworzenie polskiego gimnazjum – nie uzyskali stosownego zezwolenia. Na dodatek Niemcy przychylni się do próśb litewskich księży i wydali biskupa Jałbrzykowskiego z Sejn. Polacy czuli się pokrzywdzeni takim obrotem sprawy, niechęć obracając przeciwko Litwinom, a nie Niemcom<sup>14</sup>.

Jesienią 1918 roku stało się jasne, że ostatecznie Niemcy Wielką Wojnę przegrały. Prędzej czy później musieli wycofać się także z Suwalszczyzny, jednakże ze względów komunikacyjnych zatrzymali ją w swych rękach aż do sierpnia 1919 roku. W listopadzie 1918 roku nie chcąc zbyt szybkiego usamodzielnienia się Litwinów spod własnej kontroli, okupanci zgodzili się na powołanie Tymczasowej Rady Obywatelskiej Okręgu Suwalskiego (TROOS), czyli polskiej administracji cywilnej w powiatach augustowskim, suwalskim i sejneńskim. Jak określili członkowie TROOS, ich podstawowym zadaniem stało się „utrzymanie polskości i niedopuszczenie do litwinizacji tych ziem”<sup>15</sup>. W Sejnach powołano powiatową Radę Obywatelską, która w praktyce objęła zarządem tylko miasto oraz gminy Krasnopol, Giby, Kopciowo (Kapčiamiestis), Łoździeje (Lazdijai) i Wiejsieje (Veisiejai). Stworzono zarządy gminne, wybrano sołtysów, przystąpiono do tworzenia polskich szkół<sup>16</sup>.

Powstanie i działalność Rady Obywatelskiej wzbudziły zaniepokojenie Litwinów. Sejneńscy urzędnicy skarżyli się na „wzmogoną i wrogą agitację kleru litewskiego” oraz podburzanie ludu przeciwko Polsce i porządkowi<sup>17</sup>. Litewska milicja nie wpuściła do miasta przysłanego z Suwałk polskiego naczelnika powiatu. Co więcej, w pierwszych tygodniach 1919 roku w Berznikach doszło do starcia między nową polską strażą leśną, a litewskimi chłopami ochranianymi przez milicję. Padły strzały, polala się krew.

Niemieckie władze do czasu tolerowały polskie aspiracje. Zezwoliły nawet na przeprowadzenie w powiatach Suwalszczyzny wyborów do polskiego Sejmu Ustawodawczego (16 lutego 1919 roku). Jeszcze przed wyborami milicja i paramilitarne oddziały litewskie usiłowały zastraszyć

<sup>14</sup> W. Kłapkowski, *Walka o szkołę polską w Sejnach 1906–1919*, s. 15–19.

<sup>15</sup> Archiwum Państwowe w Suwałkach, Tymczasowa Rada Obywatelska Okręgu Suwalskiego (APS, TROOS), t. 4, k. 5, Okólnik TROOS do zarządów gminnych z grudnia 1918; por. Archiwum Akt Nowych, Towarzystwo Straży Kresowej (AAN, TSK), t. 311, Raport Polityczny TROOS z 29 marca 1919.

<sup>16</sup> APS, TROOS, t. 9, k. 62–68, Raporty z gmin; tamże, t. 2, k. 3, Informacja o działalności Rady Obywatelskiej w Sejnach z 3 stycznia 1919.

<sup>17</sup> APS, TROOS, t. 2, k. 4.



niektórych miejscowych polskich działaczy<sup>18</sup>. W dniu wyborów w kilku wsiach uniemożliwiono głosowanie, zdarzały się przypadki pobicia członków komisji. Należy przypuszczać, że w wyborach, które miały na tym terenie *de facto* wymiar plebiscytu, głosowali niemal wyłącznie Polacy. Aż 99% głosów padło na listę endeckiego Związku Ludowo-Narodowego<sup>19</sup>. W lutym z Warszawy do Sejn przybył rządowy komisarz powiatu Bolesław Szczęsny Herbaczewski.

Tym razem jednak Niemcy uznali dalsze wzmacnianie polskich aspiracji za niebezpieczne. Już w końcu lutego polecieli Herbaczewskiemu opuścić Sejny, a przy wojskowej komendanturze miasta powołali litewskiego komendanta oraz zapowiedzieli, że to jemu właśnie wkrótce prześlą władzę w powiecie. Polska policja, stworzona niedawno z Inicjatywy TROOS bezskutecznie próbowała nawet aresztować litewskiego komendanta, co dodatkowo zwiększyło napięcie we wzajemnych stosunkach<sup>20</sup>. W końcu marca 1919 roku Niemcy oficjalnie poinformowali TROOS o przekazaniu władzy nad całą Suwalszczyzną litewskiej radzie państwowej, Tarybie, działającej w Kownie. W początku maja do niemieckich wojsk w Sejnach i Suwałkach dołączyły świeżo sformowane oddziały litewskiej armii. W Sejnach powołano do życia także nowy zarząd cywilny – Litewski Komitet Pokoju.

Nowe władze wysłały do gmin zarządzenie o poborze do litewskiego wojska. Polskie zarządy gmin, powołane jeszcze przez TROOS odmówiły wykonania polecenia. Jak pisze badacz, Piotr Łossowski, „część tutejszej młodzieży należała do konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). W przypadku gdyby [władze] zechciały przeprowadzić pobór siłą, niewątpliwie spotkałyby się ze zbrojnym oporem”<sup>21</sup>. Litewska milicja ograniczyła się do aresztowania kilku polskich urzędników<sup>22</sup>.

Spór o Suwalszczyznę trafił także pod obrady paryskiej Konferencji Pokojowej. I Litwa, i Polska usiłowały przekonać przedstawicieli Ententy o słuszności swoich postulatów zbierając podpisy oraz wysyłając dele-

<sup>18</sup> APS, TROOS, t. 2, k. 3, Relacja właściciela ziemskiego S.Jabłońskiego z 8 stycznia 1919.

<sup>19</sup> J.Zajkowska, *Układ sił politycznych w powiecie sejneńskim w świetle wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, s. 166–167, mps w Bibliotece Humanistycznej Uniwersytetu w Białymstoku.

<sup>20</sup> APS, TROOS, t. 9, k. 250–251, Pismo litewskiego Komendanta Powiatu Sejny do Komendanta Okręgowego Policji w Suwałkach z 28 lutego 1919.

<sup>21</sup> P.Łossowski, *Kwestia przynależności państwowej Sejneńszczyzny w latach 1918–1920*, w: *Materiały do dziejów Ziemi Sejneńskiej*, t. 1, Białystok, 1963, s. 358.

<sup>22</sup> APS, Starostwo Powiatowe Sejneńskie (SPSejn), t. 1, k. 8, Raport komisarza B.S. Herbaczewskiego z 25 września 1919.

gacje mające zaświadczyć o litewskości lub polskości mieszkańców. Do Paryża dotarli zarówno polscy, jak i litewscy przedstawiciele z Sejneńszczyzny<sup>23</sup>. Ostatecznie 18 lipca 1919 roku Ententa zadecydowała, że Niemcy mają ostatecznie opuścić resztę okupowanych ziem, a tymczasowym rozgraniczeniem między Polską a Litwą będzie tzw. Linia Focha, która na odcinku suwalskim pozostawiała po polskiej stronie powiaty suwalski i augustowski oraz Sejny i cztery z ówczesnych czternastu gmin powiatu sejneńskiego (Krasnopol, Krasnowo, Berźniki i Giby).

W rzeczywistości obie strony konfliktu nie były zadowolone z takiego rozgraniczenia. Po litewskiej stronie miały na przykład pozostać zamieszkałe przez Polaków rejony Kopciowa, po polskiej – niemal całkowicie litewska gmina Krasnowo. Kością niezgody pozostawały jednak przede wszystkim Sejny, zamieszkałe głównie przez Polaków i Żydów, ale będące przecież jednym z głównych ośrodków litewskiego życia narodowego. W Kownie 17 sierpnia z inspiracji chadecji zorganizowano wiec, podczas którego zdecydowanie zaprotestowano przeciw niekorzystnej dla Litwy decyzji Ententy. Rezolucja wzywała: „Obywatele! Ojczyzna w niebezpieczeństwie. Kto żyw i uczciwy niech chwytą za broń. Użyjmy środków, ażeby nie pozostał na Litwie ani jeden okupant!”<sup>24</sup>. Latem 1919 rok Linia Focha jako granica polsko-litewska była jeszcze pojęciem abstrakcyjnym. Niemcy dopiero szykowali się do ewakuacji, a władza w praktyce spoczywała w rękach Litwinów. Administracja litewska rozumiała, że wobec ustaleń międzynarodowych nie uda się jej utrzymać całej południowej Suwalszczyzny. Ostatecznie jeszcze przed wycofaniem się Niemców Litwini opuścili Suwałki, natomiast w Sejnach manifestacyjnie wzmocnili swe siły wojskowe, dając do zrozumienia, iż mimo wszystko zamierzają zatrzymać w całości przynajmniej sejneński powiat.

Zresztą także Polacy kwestionowali Linie Focha. W okupowanych jeszcze przez Niemców Suwałkach 12 sierpnia 1919 roku odbył się zorganizowany przez POW i Straż Kresową zjazd Polaków-delegatów z całej Suwalszczyzny. W rezolucji wezwano rząd w Warszawie do zajęcia nie tylko całej Suwalszczyzny, ale także reszty Litwy przez polskie wojska, gdyż – jak określono – tylko takie posunięcie „będzie mogło rozwiązać zawily problem polsko-litewski”<sup>25</sup>. POW podjęła decyzję o zorganizowaniu na Sejneńszczyźnie antylitewskiego powstania tuż po ewakuacji

<sup>23</sup> APS, TROOS, t. 2, Prośby mieszkańców dotyczące przyłączenia do Polski.

<sup>24</sup> Č.Laurinavičius, *Lietuvos-Sovietų Rusijos taikos sutartis*, Vilnius, 1992, s. 31; w tym czasie, od kwietnia 1919 roku również Wilno znajdowało się już w polskich rękach, przeciwko czemu Litwa protestowała.

<sup>25</sup> *Ziemia Suwalska* z 24 sierpnia 1919.

wojsk niemieckich z tego terenu. Zakładano opanowanie całego powiatu sejneńskiego, aby w ten sposób nie tylko zmanifestować wolę przyłączenia Sejneńszczyzny do Polski, ale stworzyć fakty dokonane.

Powstanie wybuchło w nocy z 22 na 23 sierpnia. Po ciężkich walkach, podczas których Sejny kilkakrotnie przechodziły z rąk do rąk, dopiero 28 sierpnia wyparto Litwinów za Linie Focha, a na przyznaną Polsce część Sejneńszczyzny wkroczyły polskie wojska. Powstanie po litewskiej stronie zostało stłumione.

Na rozpalenie wzajemnej nienawiści wpłynęły zwłaszcza represje stosowane przez obie strony w trakcie kilkudniowych walk. Napięta sytuacja dawała niejednokrotnie pretekst do odgrywania się za dawne sąsiedzkie urazy i krzywdy<sup>26</sup>. Jeszcze w ogniu walk i tuż po stłumieniu powstania w swojej części powiatu Litwini zastosowali cały szereg represji mających na celu pacyfikację miejscowej polskiej ludności. Z okolic Łoździej wysiedlono kilkanaście polskich rodzin i przerwano ich do polskiej części Sejneńszczyzny. Strona polska nie pozostała dłużna stosując podobne metody wobec Litwinów po swojej stronie linii demarkacyjnej. Okazje do antylitewskich wystąpień dały na przykład pogrzeb ofiar powstania oraz wizyta w Sejnach Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Wokół powstania sejneńskiego i wzajemnych represji wobec ludności cywilnej rozpętała się w prasie kampania polsko-litewskich oskarżeń<sup>27</sup>.

Już 30 sierpnia 1919 roku do Sejn powrócił rządowy Komisarz Bolesław Szczęsny Herbaczewski. Sprawnie przystąpił do budowy polskiej administracji, w raportach do Warszawy wskazywał jednak, na stałe napięcie między Polakami i Litwinami. Szybka odbudowa administracji i samorządów miała potwierdzić polskość Sejneńszczyzny zwłaszcza w oczach opinii międzynarodowej. W tym czasie poważnie brano pod uwagę ewentualność przeprowadzenia tu plebiscytu. W październiku tym razem polskie władze rozpoczęły na tym terenie pobór do wojska. W zamieszkałej przez Litwinów gminie Krasnowo spośród 73 zarejestrowanych poborowych zjawili się na komisji tylko jeden, a i ten okazał się niezdolny do pełnienia służby. Pozostali uciekli na litewską stronę<sup>28</sup>.

We wrześniu 1919 roku polskie władze przystąpiły do organizowania szkolnictwa. Stosunkowo szybko otwarto w Sejnach siedmioklasową szkołę powszechną. Równocześnie w mieście i okolicach zamknięto wszystkie szkoły litewskie. Najtrudniejsza pozostała sprawa seminarium duchownego. Władze uważały seminarium za twierdzę litewskiego szo-

<sup>26</sup> APS, TROOS, t. 10, k. 1-4, Protokół komisji powołanej do zbadania gwałtów litewskich na ludności polskiej z 7 września 1919.

<sup>27</sup> Tamże; *Ziemia Suwalska* z 5 września 1919 i następne.

<sup>28</sup> APS, SPSejn, t. 1, k. 22, Sprawozdanie starosty H. Wróblewskiego z 25 listopada 1919.

winizmu. Starosta w następujący sposób przedstawiał problem położonym w Warszawie (pisownia oryginalna):

„Prowadzona od 15 lat przez powołany do okolicy i miasta Sejny jako stolicy biskupiej Diecezji, szowinistycznie usposobiony kler litewski polityka antypolska wywarła zupełny rozłam między rdzennie polską ludnością owego terenu i pojedynczo zamieszkałymi Litwinami miejscowymi. Po objęciu obecnego powiatu przez władze polskie, ognisko owego szowinizmu, duchowieństwo litewskie, pozostało na miejscu, wywierając w dalszym ciągu swój złowrogi wpływ na sprawę polską, by za wszelką cenę utrzymać stolicę biskupią i seminarium przy Litwie jako punkt mogący na kongresie pokojowym zdecydować poważnie o przynależności powiatu sejneńskiego”<sup>29</sup>.

Kilka dni po powstaniu sejneńskim powrócił do miasta biskup Jałbrzykowski aby przejąć seminarium dla kleryków Polaków. Biskup Karosas nie wyraził na to zgody. Wobec takiej postawy litewskiego hierarchy lokalne władze uzyskały z Warszawy zgodę na usunięcie seminarium z Sejn. W nocy z 2 na 3 października 1919 roku oddziały wojska i policji otoczyły budynki uczelni. Profesorów i kleryków pod eskortą odprowadzono do linii demarkacyjnej i nakazano przejść na litewską stronę. W tym samym czasie, mimo protestów biskupa Karosasa, komisja składająca się z miejscowych polskich działaczy, zabezpieczyła skarbiec katedralny. Biskup ordynariusz w geście protestu 1 listopada wyjechał na litewską stronę.

Deportacja seminarium wywołała wielkie rozjątrzenie opinii publicznej i polityków chadeckich w Litwie. Wokół tego wydarzenia litewskie duchowieństwo rozpętało prawdziwą burzę propagandową. „Rozjątrzenie chrześcijańskiej demokracji do Polski jest w stopniu największym – zapisał Juozas Albinas Herbačiauskas (co ciekawe – rodzony brat sejneńskiego komisarza!) – I nie dziw: w Sejnach, które były jej twierdzą, Polacy najdotkliwszy cios jej wymierzili”<sup>30</sup>. W całym kraju, a zwłaszcza w litewskiej części Sejneńszczyzny, najlepszą trybuną antypolskiej propagandy stała się kościelna ambona<sup>31</sup>.

Po polskiej stronie szczególnie rodzaj propagandy uprawiała „Ziemia Suwalska”, czasopismo Towarzystwa Straży Kresowej, stale donosząc m. in. o tragicznych losach Polaków „pozostawionych po litewskiej stronie

<sup>29</sup> APS, SPSejn, t. 1, k. 3, Sprawozdanie starosty H.Wróblewskiego z 22 października 1919.

<sup>30</sup> J.A. Herbaczewski, *Litwa a Polska. Rozważania na czasie*, Wilno, 1921, s. 20.

<sup>31</sup> AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, t. 6101, k. 19, Raport oficera łącznikowego Naczelnego Dowództwa przy MSZ z 14 października 1919; tamże, k. 25 (plus 22 załączniki), Raport podsekretarza stanu Skrzyńskiego w sprawie antypolskiej działalności kleru litewskiego.

kordonu“ i zbrojeniu się Litwinów „żądnych odwetu za Sejny“<sup>32</sup>. Również polscy księża katoliccy na przełomie 1919 i 1920 roku rozpętali prawdziwą nagonkę na pozostałych jeszcze w Sejnach litewskich duchownych. Ukoronowaniem tej akcji był wiec zorganizowany w czerwcu 1920 roku. Zgromadzeni mieszkańcy Sejn zażądali usunięcia wszystkich litewskich księży z parafii i przysłania na ich miejsce Polaków. Wystosowano nawet stosowny memoriał do nuncjusza papieskiego<sup>33</sup>.

W lipcu 1920 roku pozorna stabilizacja rozwiązała się. 15 lipca polskie wojsko pospiesznie opuściło południową, czyli przyznaną Polsce część Suwalszczyzny w obawie przed okrażeniem przez armię bolszewicką. Bolszewicy tutaj jednak nie wkroczyli. Litwa, chociaż oficjalnie pozostawała neutralna wobec wojny polsko-sowieckiej, postanowiła jednak skorzystać z okazji i zagarnąć resztę spornego terytorium. 19 lipca wojsko litewskie wkroczyło do Sejn, a 30 lipca do Suwałk, aby zatrzymać się dopiero na linii Kanału Augustowskiego.

Litwini zachowywali się odmiennie w zajętych Suwałkach i Sejnach. W Suwałkach pozostawili polskie samorząd, ograniczając się do ustanowienia wojskowej komendantury. Przewidywano, iż litewska obecność w tym mieście będzie miała czasowy charakter. W Sejnach natomiast od razu ustanowiono administrację litewską, „która postępowała tak, jakby [...] zamierzała zainstalować się w mieście na stałe“<sup>34</sup>. Wybrano nową Radę Miejską, sprowadzono nową policję z Łódzkiej. Władze przystąpiły do zacierania śladów polskich rządów w Sejnach. Zamknięto dotychczasowe urzędy, nakazano zastąpienie polskich sztyldów litewskimi, wszystkim polskim nauczycielom nakazano opuszczenie powiatu. U rodzin dawnych członków POW przeprowadzano rewizje, aresztowano kilku mężczyzn podejrzanych o udział w zeszłorocznym powstaniu. Na ludności polskiej silne wrażenie wywarły zwłaszcza zabójstwa dwóch mieszkańców Sejn, byłych członków POW. Wielu mieszkańców znalazło się pod stałym dozorem policyjnym. Władze litewskie zagroziły nawet odebraniem domów i gospodarstw wszystkim, którzy w 1919 roku jeździli do Warszawy i Paryża prosząc o przyłączenie Sejn do Polski<sup>35</sup>.

We wrześniu 1920 roku na Sejneńszczyźnie ponownie rozgorzały walki między armią litewską a wojskiem polskim, usiłującym ponownie obsadzić Linie Focha. Litwini znowu byli skłonni bez walki ustąpić z całego zajmowanego obszaru, za nic nie zamierzali jednak rezygnować z

<sup>32</sup> *Ziemia Suwalska*, Nr specjalny z września 1919.

<sup>33</sup> P.Łossowski, *Kwestia przynależności państwowej Sejneńszczyzny*, s. 370–371.

<sup>34</sup> Tamże, s. 371.

<sup>35</sup> AAN, TSK, t. 308, k. 1-3, Raport. A. Budrys-Budrewicza „Sejny w czasie okupacji litewskiej“ z 20 września 1920.

Sejn. Miasto ponownie kilkakrotnie przechodziło z rąk do rąk. Dopiero 22 września Polacy ostatecznie zdobyli Sejny i ponownie odrzucili litewskie wojsko za Linie Focha. Jak skrupulatnie policzył Piotr Łossowski „Sejny przeszły wówczas w okresie niewiele większym niż półtora roku po raz trzynasty z rąk do rąk. Tym razem władza polska utrzymała się w tym mieście do 1939 roku”<sup>36</sup>.

W czasie walk obie armie nie stosowały już szerszych represji wobec ludności. Ograniczano się do dokuczliwych przecież rekwizycji, sporadycznych aresztowań i rewizji. Wobec niepewnej sytuacji na froncie życie mieszkańców Sejn stało się jednak nieznośne. W mieście i okolicach dokuczał głód. Wielu żydowskich sklepikarzy, rzeźników i piekarzy opuściło Sejny w obawie przed pogromami urządzanymi przez zdemoralizowanych żołnierzy obu stron<sup>37</sup>. Z początkiem października życie zaczynało powracać do normy. Długo utrzymywała się także niepewność co do rzeczywistej przyszłości Sejn. Jak informował przełożony szef komórki Straży Kresowej: „ludność miejscowa polska przyzwyczajona do kilkukrotnej zmiany władzy, obawiając się denuncjacji litewskich w razie zmiany władzy nie przejawia chęci do wstępowania w szeregi [Straży Kresowej]”<sup>38</sup>.

W następnych latach (1920–1923) podstawowym problemem Sejneńszczyzny, rzutującym na stosunki polsko-litewskie, było istnienie pasa zdemilitaryzowanego, ciągnącego się wzdłuż obecnej linii demarkacyjnej (w praktyce – dawnej Linii Focha). Pas miał szerokość 12 kilometrów (po 6 z polskiej i litewskiej strony). W swojej części Polska i Litwa mogły utrzymywać jedynie siły policyjne oraz cywilną administrację. Wytyczona w pośpiechu linia demarkacyjna i granica pasa neutralnego podzieliły grunty wielu wsi, szczególnie w gminach Krasnowo i Berźniki. Po dwóch stronach granicy pozostawały często rodziny, budynki gospodarcze, ziemia uprawna.

W okresie funkcjonowania pasa neutralnego po polskiej stronie istniały w zasadzie dwie Sejneńszczyzny: jedna, leżąca na terenie zdemilitaryzowanym, faktycznie pogrążona w stanie permanentnej wojny domowej; druga, w której stacjonowało wojsko i panował względny spokój. Tereny, na których mieszkała ludność litewska w znacznej części znajdowały się na obszarze pasa. Do wiosny 1923 roku między Litwinami a Polakami trwała tam regularna wojna domowa. Szczupłe siły policyjne nie

<sup>36</sup> P.Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920*, Warszawa, 1966, s. 255–266.

<sup>37</sup> APS, TROOS, t. 13, k. 10–21, Sprawozdania wójtów do Zarządu Rady Ludowej w Suwałkach w sprawie gwałtów polskich i litewskich w czasie wrześniowych walk 1920 roku; AAN, TSK, t. 308, k. 23 Raport z powiatu sejneńskiego z 15 października 1920.

<sup>38</sup> AAN, TSK, t. 308, k. 5–6, Raport z 30 września 1920.

były w stanie zapanować nad sytuacją. Policjanci raportowali o krwawych starciach grup partyzanckich, atakach na posterunki i urzędy, rabunkach i zabójstwach dokonywanych po obu stronach granicy<sup>39</sup>. Oprócz zorganizowanych oddziałów partyzanckich pojawiły się oczywiście bandy zwykłych rzeźmieszaków, najdotkliwiej chyba dające się we znaki mieszkańcom. Teren pasa był również idealnym miejscem do wyrównywania starych sąsiedzkich porachunków, szukania zemsty, miejscem prawdziwej „wojny sąsiadów”. Nieokreślony stan administracyjny pozwalał też na organizowanie przemytu na wielką skalę.

Polskie ze swojej, a litewskie władze ze swojej strony przystąpiły do organizowania samoobrony mieszkańców na terenie pasa neutralnego. W polskiej części zajęła się tym Straż Kresowa. W każdej niemal polskiej wsi powstały uzbrojone oddziały składające się z 5–10 ludzi. Potajemnie przierzucano broń dla rodaków w litewskiej części kordonu. Strona litewska również dostarczała broń Litwinom w polskiej części Sejneńszczyzny<sup>40</sup>. Naprzeciwko siebie stawali uzbrojeni po zęby sąsiedzi. Akcję partyzancka prowadzono zwłaszcza w gminie Krasnowo. Miejscewa litewska młodzież nie kryła swej przynależności do paramilitarnej organizacji Szaulisów<sup>41</sup>. Bywało, że policja także zachowywała się karygodnie. Przysłany z Białegostoku oddział, którego celem była ochrona cywilnej ludności Sejneńszczyzny, sam zachowywał się jak banda, plądrując zarówno litewskie, jak i polskie zagrody<sup>42</sup>.

Jednym z najciekawszych epizodów „wojny sąsiadów” stała się „republika warwiskowska”, utworzona przez Polaków mieszkających we wsi Warwiszki (Varviškė), położonej w południowo-wschodniej części dawnego powiatu w zakolu Niemna. Jeszcze w 1919 roku wieś znalazła się po litewskiej stronie granicy, od jesieni 1920 leżała na terenie pasa neutralnego. Wieś została ufortyfikowana, do życia powołano polski samorząd, szkołę, a nawet urząd pocztowy, który emitował własne znaczki. Mieszkańcy prawie przez cztery lata odpierali ataki litewskich partyzantów i policji. W czasie dużej potyczki we wrześniu 1922 roku spłonęła prawie połowa wsi. Litwini zdobyli Warwiszki dopiero w końcu marca 1923 roku przy użyciu regularnej armii, batalionu piechoty uzbrojonego m. in. w moździerz i CKM-y<sup>43</sup>.

<sup>39</sup> Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 378, ap. 2, b. 8524, k. 1–11, Raporty policji z terenu pasa neutralnego z lat 1920–1923; APS, Starostwo Powiatowe Suwalskie (SPS<sub>uw</sub>), t. 35, k. 1–5, Raporty policji z terenu pasa neutralnego, czerwiec–sierpień 1922.

<sup>40</sup> AAN, TSK, t. 308, k. 58–66, Raport z 1 listopada 1920; tamże, t. 313, Raport z 26 lutego 1921.

<sup>41</sup> AAN, TSK, t. 308, k. 15, Raport z 15 października 1920.

<sup>42</sup> AAN, TSK, t. 308, k. 34, Raport z lutego 1921.

<sup>43</sup> W. Kowalski, *U polskich stoim granic... Opowieść o żołnierzach Baonu KOP „Sejny”*, Suwałki, 1999, s. 43.

W 1921 roku znowu poważnie brano pod uwagę możliwość przeprowadzenia na Sejneńszczyźnie plebiscytu. Straż Kresowa rozpoczęła wydawanie „Tygodnika Sejneńskiego”. Czasopismo miało pełnić funkcję tu by propagandowej, nawołującej do przyłączenia do Polski gmin leżących po litewskiej stronie linii demarkacyjnej. Znaczną część nakładu przemycano do polskich wsi w litewskich gminach Kopciowo i Wiejsieje. Agitację prowadzono także wśród Litwinów. Dawało to jednak mizerne skutki. Księża-Litwini, którzy, którzy pozostali na Sejneńszczyźnie, z ambony głosili hasła połączenia z Litwą, nawoływali do bojkotu polskiej władzy. Ponownie dochodziło do awantur w kościołach<sup>44</sup>.

Po litewskiej stronie linii demarkacyjnej również trwała ożywiona akcja propagandowa. Na polską stronę przetrucano wielką ilość ulotek drukowanych w obu językach, a z litewskich gmin byłego powiatu utworzono „powiat sejneński” z tymczasową siedzibą w Łózdziejach. Działo tam „sejneńskie” gimnazjum, a nawet „sejneńska” gmina żydowska. Władze litewskie z całą mocą podkreślały tymczasowość demarkacji, młodzież po polskiej stronie nawoływano do wstępowania w szeregi Szaulisów bądź ucieczek na Litwę i wstępowania do wojska. Obiecywano im szybki powrót do domów – gdy tylko Litwini zajmą Sejny, co miało nastąpić lada miesiąc<sup>45</sup>.

W lutym 1923 roku Rada Ligi Narodów podjęła decyzję o likwidacji pasa neutralnego. Podczas pospiesznego zajmowania terytorium pasa przez wojsko doszło do kilku utarczek zbrojnych, ponieważ polscy i litewscy wojskowi starali się łączyć gospodarstwa rolne podzielone wcześniej linią demarkacyjną. Likwidacja pasa i ostateczne międzynarodowe uznanie wschodniej granicy Polski (15 marca 1923 roku) zakończyły na Sejneńszczyźnie stan „wojny sąsiadów”. Po polskiej stronie oddziały Straży Granicznej, a później Korpusu Ochrony Pogranicza, znacznie sprawniej niż policja poradziły sobie z partyzantką i bandami rzezimieszków. Litwini w polskiej części Sejneńszczyzny od tej pory musieli przyjąć inną taktykę, zrezygnować z walki partyzanckiej i przystosować się do życia w państwie polskim, podobnie jak Polacy we wschodniej byłego powiatu musieli nauczyć się żyć w państwie litewskim.

Niewątpliwie eskalacja konfliktu z lat 1919–1920 oraz późniejsza „wojna sąsiadów” silnie wpłynęły na kształtowanie się stosunków pols-

<sup>44</sup> APS, Wydział Powiatowy w Sejnach, t. 8, k. 51–52, Dane o działalności Sejmiku Powiatowego z lutego 1922; AAN, TSK, t. 361, k. 93, Charakterystyka duchowieństwa w powiecie sejneńskim z 1922 roku.

<sup>45</sup> APS, Wydział Powiatowy w Sejnach, t. 2, k. 125, Protokół z posiedzenia Sejmiku Powiatowego z 10 maja 1923; tamże, Akta Sądu Okręgowego w Suwałkach, sygn. K. 190/194.



ko-litewskich w późniejszym okresie. Niełatwo przecież zapomnieć o wzajemnych krzywdach, wyrządzonych często w imię polskości lub litewskości. Pamięć o tragicznych doświadczeniach osobistych czyniła ludzi podatnymi na hasła nacjonalistyczne, pielęgnujące tradycję „heroicznych lat” walki, często głoszące potrzebę odwetu, propagujące wzajemną nienawiść. Również w dalszych latach II Rzeczypospolitej polsko-litewskie stosunki na Sejneńszczyźnie nie układały się najlepiej. Porozumieniu nie sprzyjała ani krótkowzroczna postawa polskich władz, ani postawa Litwinów, ostentacyjnie bojkotujących polskie państwo<sup>46</sup>. Nie przyniosły uspokojenia ani tragiczne lata drugiej wojny i okupacji, ani niespokojne pierwsze lata Polski Ludowej. W czasach PRL polsko-litewski konflikt sprawiał wrażenie zamrożonego, tylko czasami do szerszej opinii publicznej docierały informacje np. o gorszących sporach wokół języka nabożeństw w sejneńskiej bazylice w latach osiemdziesiątych<sup>47</sup>. Po 1989 roku niektóre dawne resentymenty dały o sobie znać podczas swoistego „konfliktu pomników”: sporów o budowę w Sejnach pomnika biskupa Antanasa Baranauskasa, pomnika POW oraz obelisku ku czci ofiar polsko-litewskich starć z 1920 r. w Berznikach. Pozostaje nadzieja, że w przyszłości na Sejneńszczyźnie historia okaże się nie tylko „magistra vitae” – nauczycielką życia, ale również, że nauczycielce tej nie zabraknie zdolnych uczniów.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

## LENKŲ-LIETUVIŲ SANTYKIAI SEINŲ KRAŠTE XIX IR XX a. SANDŪROJE

Krzysztof Buchowski

### Santrauka

Seinų krašto vardu apibrėžiama teritorija nei geografiniu, nei istoriniu požiūriu nebuvo ir nėra atskiras regionas. Seinų kraštu galima pavadinti teritoriją, kuri iki 1919 m. sudarė Seinų apskritį ir vėliau jos didesnė dalis atiteko Lietuvai, o mažesnę – Lenkijai. Lenkijoje iki 1925 m. dar išliko Seinų apskritis kaip administracinis vienetas, kurios teritorija vėliau įjungta į Suvalkų apskritį. Tarpukario Lietuvoje taip pat buvo Seinų apskritis su centru Lazdijuose. Dėl to galima teigti,

<sup>46</sup> Zob. K. Buchowski, Polityka lokalnych władz polskich wobec mniejszości litewskiej na Sejneńszczyźnie w latach 1919–1939, w: *Białostockie Teki Historyczne*, t. 2, Białystok, 1996, s. 183–209.

<sup>47</sup> Zob. K. Tarka, *Litwini w Polsce 1944–1997*, Opole, 1998, s. 171–186.

kad vardu *Seinų kraštas* apibrėžtinai lenkų-lietuvių etninio paribio plotas; platesne prasme – Suvalkija. Dabartinėje Lenkijoje esančioje Seinų apskrityje eina ryškiai matoma lenkų-lietuvių etnografinė riba.

XIX a. antroje pusėje Suvalkijoje gyvenantys lietuviai turėjo geresnes visuomenines ir ūkines sąlygas tautiniam atgimimui, palyginti su Kauno krašto ir Vilnijos lietuviais. Palankesnė vidurinio mokslo politika Suvalkijoje lėmė spartesnę lietuvių inteligentijos, kilusios iš ūkininkų, formavimąsi. Didelė reikšmė šiuo atžvilgiu priskirtina ir Seinų kunigų seminarijai. Šią seminariją baigę kunigai buvo ta inteligentijos karta, kuri budino lietuvių tautinę sąmonę.

Svarbiu lenkų ir lietuvių etninių nesantaikų objektu tapo pridėtinių pamaldų kalbos (lietuvių ar lenkų) vartojimas bažnyčiose. XX a. pradžioje šis konfliktas buvo labai aštrus. Tautinių nesutarimų būta net ir dėl vyskupo ordinaro skyrimo po vysk. Antano Baranausko mirties. Po 1905 m. lenkų ir lietuvių etniniai interesai labiau susiduria visuomenės kultūriniame, ekonominiame ir net politiniame gyvenime. Reikia pripažinti, kad Seinų krašte lietuvių organizuotas veikimas, neišskiriant ir paties Seinų miesto, tuo metu įgavo tvirtesnes pozicijas. Lenkai lietuvių tautinį judėjimą vertino neigiamai ir taip pat stengėsi stiprinti savo pozicijas (prisimintina kun. Romualdo Jałbrzykowskio veikla Seinuose).

Laikui bėgant, lenkų ir lietuvių santykiai Seinų krašte įgijo vis labiau politinį atspalvį ir vis labiau ėmė ryškėti lenkybės ir lietuvybės nesuderinamumas. Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečių okupacinė administracija lengviau leido lietuviams steigti mokyklas. Tuo tarpu lenkams buvo neleidžiama to daryti. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, kai kūrėsi Lenkijos ir Lietuvos nepriklausomos valstybės, čia atsirado lenkų ir lietuvių atskiros vietos valdžios ir karinės struktūros. Ginčas tarp Lenkijos ir Lietuvos dėl šio krašto priklausomybės pasiekė net Paryžiaus taikos konferenciją (Fošo linija). Tačiau šios konferencijos sprendimai netenkino nė vienos pusės, ypač buvo nesutariama, kuriai pusei turi priklausyti Seinai. 1919 m. vasaros pabaigoje, pasitraukus vokiečių kariuomenei, lenkų pusė ėmėsi karinių veiksmų įtvirtinti savo valdžią Seinų krašte (vadinasis Seinų sukilimas). Seinai keletą kartų ėjo iš rankų į rankas. Tų kovų metu iš vienos ir kitos pusės neišvengta represijų. Lietuviai iš Lazdijų apylinkių ištrėmė kelias lenkų šeimas į lenkiškąją Seinų krašto pusę. Lenkai taip pat neliko skolingi – taikė panašius metodus lietuviams. Nuo 1919 m. rudens šiame krašte sparčiai įtvirtinama lenkų administracija, kuriamos lenkiškos mokyklos, Seinuose ir apylinkėse uždaromos visos lietuviškos mokyklos. Daugiausia problemų iškilo dėl Seinų kunigų seminarijos. Lenkų valdžia Seinų kunigų seminariją laikė lietuvių šovinizmo tvirtove. Praėjus kelios dienoms po sukilimo, į Seinus atvyko vyskupas R. Jałbrzykowski, kad seminariją perduotų lenkų klierikams. Vyskupas Antanas Karosas su tuo nesutiko. Tada vietos valdžia gavo iš Varšuvos sutikimą išskeldinti seminariją iš Seinų. Klierikai ir profesoriai buvo išskeldinti 1919 m. Naktį, iš spalio antros dienos į trečią.

1920 m. vasarą Lenkijos ir Sovietų Rusijos karo kontekste kovos dėl Seinų krašto priklausomumo vėl atsinaujino. Liepos 19 d. Lietuvos kariuomenė įžengė į Seinus, o 30 d. – į Suvalkus. Seinuose buvo sukurta lietuvių administracija ir išrinkta nauja miesto taryba, o Suvalkų lietuviai nesitikėjo ilgiau išlaikyti savo

rankose. Valdžia stengėsi panaikinti visas lenkiškumo žymes Seinuose. 1920 m. rudenį dar kartą įsiliepsnojo kovos tarp lietuvių ir lenkų. Seinai vėl kelis kartus ėjo iš rankų į rankas, kol rugsėjo 22 d. galutinai atiteko lenkams. 1920–1923 m. laikotarpiu lenkų ir lietuvių santykius nulėmė problemos, susijusios su demilitarizuota demarkacijos linija. Ši linija buvo 12 km pločio – šeši km iš Lenkijos pusės ir šeši km iš Lietuvos pusės. Ten iki 1923 m. pavasario tarp lenkų ir lietuvių vyko pilietinis karas. Nebuvimas tvirtos administracijos sudarė geras sąlygas partizanų kovoms, atsiskaitymui vieni su kitais, atsirado plėšikų gaujos. Prieita prie tokių dalykų kaip lenkų „Varviškės respublikos“ įkūrimo, kuri išsilaikė 4 metus ir tik 1923 m. kovo mėn. pabaigoje Lietuvos reguliariajai kariuomenei pavyko nutraukti jos egzistavimą. 1923 m. vasario mėnesį Tautų Lygos taryba panaikino demarkacinę liniją ir tai iš esmės stabilizavo padėtį.

## POLISH-LITHUANIAN RELATIONS IN SEINAI REGION AT THE TURN OF THE 19<sup>TH</sup> AND 20<sup>TH</sup> CENTURIES

Krzysztof Buchowski

### Summary

The territory, bearing the name of the Seinai region, was never a separate region from either a geographical or historical point of view. We may call „Seinija“ the territory, which until 1919 was the Seinai County. Later its greater part became part of Lithuania, and the smaller a part of Poland. In Poland, Seinai County, as an administrative unit, remained until 1925, and later the Polish administration incorporated this territory into the Suvalkai County. Interwar Lithuania also had a Seinai County with its center in Lazdijai. Consequently, we can conclude that the name of the Seinai region defines the territory of the Polish-Lithuanian ethnic periphery, and in a wider sense – Suvalkija. One can clearly see the Polish-Lithuanian ethnographic line in the Seinai County existing in the present territory of Poland.

In the second half of the 19<sup>th</sup> century, the Lithuanians living in Suvalkija had better social and economic conditions for national renewal than Lithuanians in the Kaunas region and Vilnius area. The favorable policy of secondary education in Suvalkija determined the faster formation of a Lithuanian intelligentsia originating from the farmers. An important role in this matter was played by the Seinai Seminary. The priests graduating from this seminary formed the intellectual generation, which awakened the national consciousness of Lithuanians.

An important object of Polish-Lithuanian ethnic conflicts was the usage of an additional service language (Lithuanian or Polish) in the churches. At the beginning of the 20<sup>th</sup> century, this conflict was very intense. Ethnic conflicts even took place in the selection of the bishop ordinate after the death of Bishop Antanas Baranauskas. After 1905 Polish and Lithuanian ethnic interests clashed mostly in the cultural, economic, and political life. Admittedly, the organized activities of Lithuanians in the Seinai region, even including the town of Seinai, at

that time gained strength. The Poles reacted negatively to the Lithuanian national movement and also tried to strengthen their positions (such as the activities of the priest Romuald Jałbrzykowski in Seinai).

In time, the Polish-Lithuanian relations in the Seinai region increasingly acquired political colors, and the incompatibility between Polonism and the Lithuanian national movement became more and more evident. During World War I, the German administration allowed Lithuanians to open their schools, but did not allow the Poles to do the same. At the end of World War I, when the independent states of Poland and Lithuania were being established, there were separate Polish and Lithuanian local authorities and military structures. The dispute between Poland and Lithuania regarding the dependence of this region even reached the Paris Peace Conference (Foch Line). However, the resolutions of this conference satisfied none of the parties, especially regarding the control of the Seinai region. At the end of the summer of 1919, after German troops retreated, the Polish side began establishing its power in the Seinai region by military actions (the so-called Seinai Revolt). Several times Seinai changed hands. During these battles both sides used repressive measures. The Lithuanians in the neighborhoods of Lazdijai deported several Polish families to the Polish side of the Seinai region. The Poles, in turn, applied similar measures to the Lithuanians. From the autumn of 1919, the rapid establishment of the Polish administration and the opening of Polish schools was begun in this region. The Poles closed all the Lithuanian schools in Seinai and its neighborhood. The biggest problem was the fate of the Seinai Seminary. Polish authorities considered it as a stronghold of Lithuanian chauvinism. A few days after the revolt, Bishop R. Jałbrzykowski arrived in Seinai in order to transfer the seminary building to the Polish clergy. Bishop Antanas Karosas did not agree. Then, the local authorities received permission from Warsaw to move the seminary from Seinai. The Polish authorities evicted the clergy and professors on the night of 2-3 October 1919.

In the summer of 1920 during the war between Poland and Soviet Russia, the battles for the Seinai region started again. On 19 July Lithuanian troops entered Seinai, and on 30 July – Suvalkai. They established a Lithuanian administration in Seinai and elected a new City Council, but Lithuanians did not expect to keep Suvalkai for a long time. The government tried to erase all traces of Polonism in Seinai. The battles between the Lithuanians and Poles erupted again in the autumn of 1920. Seinai changed hands several times until finally going to the Poles on 22 September. In 1920-1923 the relations between Poles and Lithuanians were determined by the problems concerning the military demarcation line. This line was 12 km wide – 6 km on the Polish side and 6 km on the Lithuanian side. A civil war between the Poles and Lithuanians took place there until the spring of 1923. The absence of a strong administration created good conditions for partisan raids, revenge actions, and even the formation of gangs of robbers. Things went as far as the establishment of the „Republic of Varviškiai“, which survived four years, and the regular army of Lithuania ended its existence only at the end of March 1923. In February 1923, the Council of League of Nations canceled the line of demarcation and substantially stabilized the situation.

KUN. PROF. TADEUSZ KRAHEL  
Balstogės arkivyskupijos kunigų seminarija

RZĄDY BISKUPA STEFANA ZWIEROWICZA W DIECEZJI  
WILEŃSKIEJ W ŚWIETLE WSPOMNIENÍ  
KS. JANA KURCZEWSKIEGO

Bp Stefan Zwierowicz rządził diecezją wileńską w latach 1897–1902, a więc w tym samym czasie, co w sąsiedniej diecezji za Niemnem bp Antanas Baranauskas w Sejnach. Ten ostatni zmarł śmiercią naturalną, natomiast bpowi Zwierowiczowi władze carskie przerwały jego rządy usunięciem z diecezji i zsyłką do Tweru. Krótki to był pontyfikat, ale, wydaje się, że bardzo ciekawy i owocny. Warto więc mu się przyjrzeć. Nie będzie to pełne przedstawienie rządów bpa Zwierowicza w diecezji wileńskiej, lecz jedynie ukazanie tego, co można powiedzieć na podstawie pamiętników znanego historyka diecezji wileńskiej, ks. Jana Kurczewskiego, prałata kapituły wileńskiej i bliskiego współpracownika interesującego nas biskupa.

Najpierw pragnę krótko przedstawić sylwetkę ks. Jana Kurczewskiego i jego „Wspomnienia z przeszłości”.

Ks. Kurczewski urodził się 8 VI 1854 r. w Sołach w powiecie oszmiańskim. Tu warto wspomnieć, że wielu autorów podaje mylnie jako miejsce jego urodzenia Daniuszew. Ten błąd popełnił autor biogramu w „Polskim słowniku biograficznym”<sup>1</sup> i za nim powielają ten błąd, jak również mylną datę śmierci, inni autorzy<sup>2</sup>. Uczył się w Seminarium Duchownym w Wilnie, a następnie w Akademii Duchownej w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem magistra teologii i dnia 19 VII 1881 r. w Wiekśniach, w czasie wizytacji biskupiej, przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa żmudzkiego Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza. W tym też roku został profesorem prawa kanonicznego i historii Kościoła w Seminarium Duchownym w Wilnie oraz prefektem w gimnazjum. Usunięty z tych stanowisk przez władze carskie, został w 1886 r. proboszczem

---

<sup>1</sup> M.Żywczyński, Kurczewski Jan, *Pol. słown. biogr.*, t. XVI, s. 231–232.

<sup>2</sup> A.Gościmski, Kurczewski Jan, *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. I, Warszawa, 1981, s. 269; F.Stopniak, Kurczewski Jan, *Słownik polskich teologów katolickich*, t. II, Warszawa, 1982, s. 476–478.

parafii Kiemieliszki, a w 1889 proboszczem parafii św. Jakuba w Wilnie. Towarzyszył bpowi Stefanowi Zwierowiczowi, a potem Edwardowi Roppowi w wizytacjach kanonicznych parafii. Głosił porywające słuchaczy kazania. Po rezygnacji w 1899 r. z parafii pracował w konsystorzu diecezjalnym jako wiceoficjał, a od 1901 r. znowu wykładał w Seminarium Duchownym.

Na prośbę ks. Aleksandra Zaremby opracował do „Encyklopedii Kościelnej” Nowodworskiego obszerny artykuł o biskupstwie wileńskim<sup>3</sup>. To zapoczątkowało jego gruntowne badania historyczne. Sytuację w tym względzie ułatwiało mu to, że będąc prałatem kapituły katedralnej wileńskiej<sup>4</sup> i od 1902 r. jej sekretarzem, miał pod swoją opieką Archiwum Kapitulne. Uporządkował je i korzystał z niego do prac historycznych, z których trzynomowe dzieło „Kościół zamkowy czyli katedra wileńska” (Wilno 1908–1916) i „Biskupstwo wileńskie” (Wilno 1912) na trwałe weszły do historiografii Kościoła katolickiego na Litwie, Białorusi i w Polsce. Cieszył się wielkim autorytetem w kręgach naukowych Wilna, gdyż zakładając w 1907 r. Towarzystwo Przyjaciół Nauk, powołano go jednogłośnie na prezesa<sup>5</sup> i tę funkcję pełnił do swojej śmierci. Zmarł 31 VII 1916 r. na ambonie w katedrze wileńskiej<sup>6</sup>.

Pamiętniki ks. Kurczewski zaczął pisać pod koniec swego życia. Tak można sądzić z drugiego brulionu jego „Wspomnień...”, gdzie obok podpisu umieścił też rok 1913, a na k. 68 v., gdzie wspomina zakończenie studiów w Akademii Petersburskiej napisał: „a dziś po 35 latach...”, co sugerowałoby, że pisał to w 1916 r. Zachowały się dwa bruliony oryginału i odpis, zrobiony na polecenie ks. prof. Czesława Falkowskiego, który zamierzał opracować monografię ks. Kurczewskiego. W oryginale brakuje trzeciego brulionu, ale szczęśliwie zachował się odpis tej trzeciej – niedokończonej części. Oprawione bruliony oryginałów wspomnień ks. Kurczewskiego są formatu 22X18 cm, natomiast odpisy są formatu 23 × 22 cm. Część 1-a nosi tytuł „Wspomnienia z przeszłości” i liczy 130 zapisanych kart, 2-ga jest pod tytułem „Moje wspomnienia, cz. II, od r. 1890” i zawiera karty 131–189, a część 3 (w odpisie) ma 38 kart nielicz-

<sup>3</sup> Wileńskie biskupstwo, *Encyklopedia kościelna*, t. XXXI, Warszawa, 1911, s. 203–330.

<sup>4</sup> Ks. Kurczewski kanonikiem został mianowany 5 XI 1898 r., a prałatem – 26 VIII 1900 r. (Zob. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska, cz. III: Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, oprac. J. Kurczewski, Wilno, 1916, s. 531–532).

<sup>5</sup> X.Y., Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Litwa i Ruś. 1 (1910), z. 1, s. 4.

<sup>6</sup> Dotąd życie i twórczość ks. J. Kurczewskiego nie są opracowane. Oprócz nekrologów i wspomnianych w przypisach 1 i 2 biogramów, mamy kilka artykułów: T. Krahel, Ksiądz Jan Kurczewski jako duszpasterz, *Wiad. Kośc. Archidiec. w Biał.*, 3 (1977) Nr 4, s. 119–127; Tenże, Ksiądz prałat Jan Kurczewski. W 80 rocznicę śmierci, *Znad Wilii*, 1996, Nr 14, s. 5; H. Witkowski, Kaznodzieja i badacz, *Znad Wilii*, 1996.

bowanych. Razem więc te pamiętniki liczą 227 obustronnie zapisanych kart. Wspomnienia te ocalały w czasie ostatniej wojny światowej i ks. Falkowski przywiózł je z sobą do Białegostoku, a gdy został biskupem, zabrał do Łomży. Stąd, dzięki staraniom ks. Jana Zmitrowicza<sup>7</sup>, który wytropił, gdzie one się znajdują, odesłane zostały do Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku, a stąd przekazano je do Archiwum Archidiecezjalnego<sup>8</sup>.

Wspomnienia swoje ks. Kurczewski rozpoczyna od krótkich informacji o Daniuszewie, gdzie się wychowywał oraz o swojej rodzinie. Jego ojciec był organistą. Na tle swego życia ks. Kurczewski ukazuje epokę po Powstaniu Styczniowym, warunki życia i działalności Kościoła w tym bardzo trudnym okresie, pisze o Seminarium Wileńskim, widzianym najpierw oczami kłeryka, a potem profesora, o Akademii Duchownej w Petersburgu, o nauczaniu religii w gimnazjum i szykanowaniu prefekta przez władze państwowe, o pracy duszpasterskiej na parafiach, warunkach życia ludu wiejskiego. Opisuje okres rządów biskupów wileńskich: Karola Hryniewickiego, Antoniego Franciszka Audziejewicza, Stefana Zwierowicza i Edwarda Roppa, a także administratorów: ks. Piotra Żylińskiego, bpa Ludwika Zdanowicza i ks. Kazimierza Michalkiewicza. Kreśli w nich stosunki w wyższych kręgach duchownych: w seminarium i kapitule, trudności rządców diecezji z władzami carskimi, nastroje ludności, budzące się konflikty narodowościowe, wizytacje biskupie parafii. Wspomnienia urywają się na opisie spraw narodowościowych – mniej więcej na 1910 roku. Ks. Kurczewski był wydelegowany przez administratora diecezji, ks. prałata Michalkiewicza, do rozpatrywania spraw konfliktowych litewsko-polskich w parafiach i bardzo to przeżywał.

Okres rządów bpa Stefana Zwierowicza, najpierw jako wikariusza kapitulnego, a potem ordynariusza, w pamiętnikach ks. Kurczewskiego zajmuje zaledwie 19 kart (cz. II, k. 145 v.-164). O wyborze na wikariusza kapitulnego, nominacji na biskupa i ingresie pisze bardzo lakonicznie. Czytamy tam: „Rok 1897. Kapituła wybrała na swego wikariusza rektora seminarium kanonika Stefana Zwierowicza. Rząd potwierdził i przedsta-

---

<sup>7</sup> Ks. Jan Zmitrowicz (1904–1974) był miłośnikiem historii. Po przejściu na emeryturę zajmował się dziejami archidiecezji wileńskiej, gromadził książki i materiały. Dzięki niemu, po śmierci biskupa łomżyńskiego Czesława Falkowskiego, byłego profesora i rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, w jego materiałach odnaleziono „Wspomnienia z przeszłości” ks. Kurczewskiego i przekazano do Kurii arcybiskupiej w Białymstoku. Ks. Zmitrowicz wspomnienia te przepisał na maszynie (ss.300) i w swoim „słowie wstępnym” do nich dał rys życia ks. Kurczewskiego oraz znane mu losy tych wspomnień oraz ich odnalezienie (s. I–VIII).

<sup>8</sup> Wspomnienia te na razie nie mają sygnatury. W artykule nie robię do nich przypisów, a tylko w tekście podaję w nawiasach numer karty „Wspomnień z przeszłości” (oryginału), na których znajdują się omawiane rzeczy.

wił go na biskupa wileńskiego. Wiele gawęd i niechęci było ze strony działaczy przeciwko temu wyborowi. Obawiano się słabości charakteru ks. Zwierowicza. Rok prawie zeszedł na tych gawędach, gdy w końcu października przecięte zostały nominacją Stolicy Apostolskiej i następnie konsekracja w listopadzie. Ingres się odbył w pierwszą niedzielę adwentu, spotkał go w imieniu kapituły prałat Hryniewicki z mową, w której protekcyjnie zaznaczył, iż nie trzeba nam Samsonów i Salomonów, dobry będzie dla nas Dawid pokorny zwyciężający Goliata. Sarkano na tę mowę, ale nie podobną jej odmówić ducha proroczego co do zwycięstwa Dawidowego” (k. 145 v.).

Opis ten jest krótki, ale wymowny. Wynika z niego, że do ks. Zwierowicza kapituła miała zaufanie, nie miał zastrzeżeń również rząd carski, a także i Stolica Apostolska. Powstaje pytanie, kogo należy rozumieć przez „działaczy”. Najprawdopodobniej chodziło tu o radykałów narodowych i pewnie kościelnych, którzy chcieliby na to stanowisko człowieka „mocnego”. Ks. Kurczewski w końcówce tego opisu daje pozytywną ocenę tego „pokornego Dawida”.

Najwięcej miejsca we wspomnieniach ks. Kurczewskiego dotyczących okresu rządów bpa Zwierowicza, zajmują opisy wizytacji parafii. Jest to zrozumiałe, gdyż od samego ich początku towarzyszył on biskupowi i spełniał przy tym bardzo ważną rolę: nie tylko głosił kazania, ale i czuwał nad przebiegiem wizytacji, próbując łagodzić wszelkie konflikty z urzędnikami carskimi i policją, bądź starając się nie dopuścić do zadrażnień. Trzymał też w ryzach księży zbyt szarżujących w swej gorliwości i próbujących urządzić z tym związane manifestacje. Przykładem tego może być incydent z brzoźkami, którymi dla dekoracji na wjazd biskupa obsadzano drogi w wizytowanych parafiach. Generałgubernator wileński groził za to represjami. Ks. Kurczewski poradził biskupowi, by zakazać tego rodzaju dekoracji, gdyż ważniejsze są dla dobra wiernych wizytacje niż manifestacje, za które może być zabronione dalsze wizytowanie (k. 147)<sup>9</sup>.

W opisach tych wizytacji mamy nie tylko ich przebieg, ale bardzo dużo informacji o inwigilacji przez władze carskie i represjach wobec katolików, o trwaniu przy swojej wierze unitów z Królestwa Polskiego i garnących się potajemnie do bierzmowania po tej stronie Bugu, o warunkach pracy księży i religijności wiernych, o nastrojach narodowych, a także o postawie duchownych prawosławnych wobec katolików.

Na wizytacje pasterskie potrzebne było pozwolenie generałgubernatora wileńskiego. Ponadto gubernator decydował o osobach towarzyszą-

<sup>9</sup> Por. P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 2: *Dawna Litwa i Białoruś*, t. 1, Sandomierz, 1936, s. 894 ns.



cych biskupowi. Pasterz diecezji składał więc odpowiednie pismo do gubernatora wileńskiego w sprawie osoby towarzyszącej, aby ten na to pozwolił. W przypadku ks. Kurczewskiego nie złożył biskup pisma, lecz rozmówił się osobiście z gubernatorem, który na niego się zgodził, gdyż ostatnio był pod dobrym wrażeniem kazania na pogrzebie znanego lekarza wileńskiego Hipolita Jundziła, wygłoszonego właśnie przez ks. Kurczewskiego. Gdyby prośba była na piśmie, gubernator z pewnością nie mógłby się zgodzić, gdyż z papierów wyszłaby cała przeszłość ks. Kurczewskiego, zwłaszcza to, że był usunięty przez władze carskie z pracy w seminarium i gimnazjum (k. 146).

Marszruta wizytacyjna była ściśle określona i policja czuwała, by nie zbieczono w żadnym wypadku z trasy. Wymowne było zdarzenie z wizytacji dekanatu grodzieńskiego w 1901 r. Gdy bp Zwierowicz zachorował w Usnarzu na nerki i lekarz nakazał mu kurację i powrót do Wilna, z Krynek ruszył do Sokółki, by stąd pociągiem udać się dalej. W Sokółce jednak policjant zatrzymał powóz biskupi i nie chciał pozwolić zajeżdżać na plebanie, gdyż nie było tego w karcie marszruty. Ks. Kurczewski pokierował więc okrężną drogą i jakoś dojechano. Wszyscy byli bardzo oburzeni na policję (k. 156 v.-157).

Wizytacje odbywały się pod nadzorem policji. Czuwał komisarz policyjny, a przy bierzmowaniu asystentami byli „żandarm i uradnik“, którzy śledzili, kto przystępuje do bierzmowania. Podobnie postępowały władze carskie i w czasie wizytacji bpa Karola Hryniewickiego prawie 20 lat wcześniej. Ks. Leon Żebrowski o jego wizytacjach napisał: „Doszło wszak do tego, że żandarmeria asystowała biskupowi nawet przy bierzmowaniu, wylawiając w tłumnie niekatolików, jak to było jesienią 1883 roku w Świsłoczy, pow. wołkowyskiego, i stale rozpędzała tłumy, które wychodziły na spotkanie biskupa“<sup>10</sup>. Największa była czujność policji w dekanatach nadbużańskich, bielskim i brzeskim, przy granicy z dawnym Królestwem Polskim. Na wizytację tych dekanatów nie pozwolono wcześniej bpowi Hryniewickiemu (k. 153). Oto fragment opisu wizytacji dekanatu bielskiego w 1901 r.:

„Jesienią wizytowaliśmy dekanat bielski. Tu było wiele niepokoju z katolikami i unitami zabużańskimi. Mieli ono świadectwa od proboszczów, na których spisane były całe rodziny. Podawali mi je przystępując tłumnie. Kto ich tam mógł zliczyć! Asystencja żandarmów i policji przy bierzmowaniu była ustawiczna. Jak którego zabużanina unitę poznano, wyciągano go z rzędu przystępujących do bierzmowania. W Boćkach powstał z tego powodu hałas w czasie bierzmowania ze strony

<sup>10</sup> L. Ż[ebrowski], Ś.p. ks. Karoli Hryniewicki, acyb. tytuł. pergeński, b. biskup wileński, *Wiad. Archidiec. Wil.*, 1929, s. 138.

niższych organów policji, pędzących za uciekającym od nich „opornym“, który chciał przystąpić do bierzmowania. „Łowi, dzierży! Sibir тебе!“ itp. okrzyki rozlegały się za uciekającym. W Drohiczynie taka wielka ilość była z za Buga, żeśmy przez kilka dni od rana do nocy bierzmując nie mogli podołać, co dzień większe masy przychodziły, chociaż bierzmowaliśmy dziennie od czterech do sześciu tysięcy“ (k. 150).

Tysiące więc katolików z za Bugu przybywało do bierzmowania, a wśród nich wielu unitów, którzy nie poddali się siłowemu nawróceniu ich na prawosławie. Za to generałgubernator warszawski Imeretyński robił wileńskiemu generałgubernatorowi wymówki, jak mógł pozwolić na tę wizytację, gdyż, jak pisał: „kanonik Kurczewski „dzierżał za łob unitatów, a jepiskop mazał“ (k. 150 v.). Były przypadki wyłapywania unitów z szeregów do bierzmowania przez policję i umieszczania ich w więzieniu. Oni po uwolnieniu jednak przybywali do dalszych już parafii i tam przystępowali do bierzmowania.

W związku z tą wizytacją nasuwa się problem badawczy pomocy duchowieństwa dekanatów nadbużańskich diecezji wileńskiej (bielskiego i brzeskiego) dla unitów z za Bugu, siłą nawróconych na prawosławie. W literaturze bowiem historycznej o kasacie unii w 1875 r. na Podlasiu i Chełmszczyźnie oraz martyrologii unitów i ich trwaniu przy wierze przodków nie znajdujemy niczego na ten temat<sup>11</sup>. A przecież ci unicy potajemnie szukali posługi sakramentalnej w dalszych nieraz miejscowościach od swoich rodzinnych stron, nie tylko w Królestwie Polskim, ale i na tzw. ziemiach zabranych. Podobnie nawróceni na prawosławie unicy z powiatu augustowskiego szukali posługi sakramentalnej u kapłanów z Grodna i okolicznych parafii<sup>12</sup>.

Wizytacjom pasterskim bpa Zwierowicza towarzyszył ogromny napływ wiernych. Ludzie tłumnie garnęli się do spowiedzi świętej Komunii i bierzmowania. Wiosną 1900 r. wizytacja w Święcianach trwała tydzień czasu i pobierzmował tu biskup ponad 36 000 ludzi oraz pokonsekrował nowo zbudowany kościół (k. 150–150 v.). O wizytacji dekanatów: wiszniewskiego, nadwilejskiego i wilejskiego ks. Kurczewski pisał:

„Ta wizytacja odbyła się w zwykłym porządku przy ogromnym napływie ludu Bożego. Kapłani dniami i nocami spowiadali. Poza naukami i asystą biskupowi w celebracjach i przy bierzmowaniu musiałem nakładać komżę i spowiadać, gdyż dwunastu kapłanów pozwolonych

<sup>11</sup> Por. J.Pruszkowski, *Martyrologium czyli męczeństwo Unii św. na Podlasiu*, Cz. 1–2, Woodbrige, N.J., 1983; H.Dyłałowa, *Dzieje Unii brzeskiej*, Warszawa, 1996; *Martyrologia Unitów Podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych*, Siedlce, 1996; F.Rzemieniuk, *Unicy polscy 1596–1946*, Siedlce, 1998.

<sup>12</sup> P.Kubicki, *Bojownicy kapłani*, cz. II, t. 1, s. 532 ns.

przez generał-gubernatora było za mało. Liczbę tę śledzili żandarmi i policja“ (k. 149 v.).

Była więc nawet określona przez czynniki rządowe liczba kapłanów do spowiadania<sup>13</sup>. Wizytacje były okresem bardzo ciężkiej pracy dla biskupa i asystującego mu ks. Kurczewskiego. W wielu parafiach nie było wizytacji od czasów bpa Karola Hryniewickiego, a więc prawie przez 20 lat, w innych nawet od czasów bpa Adama Krasieńskiego, a więc około 40 lat. Te rzesze garnące się do kościołów w czasie wizytacji dawały świadectwo swego przywiązania do wiary i manifestowały potrzebę umocnienia duchowego w sakramentach. To był wyraz pobożności tego ludu, tak bardzo prześladowanego przez władze carskie w okresie po Powstaniu Styczniowym.

Nowym zagrożeniem dla wiary dzieci z katolickich rodzin w końcu XIX i na początku XX w. stały się szkoły cerkiewne i szkoły pierwszej nauki (gramoty). Do nich nie miał wstępu duchowny katolicki, a zakładano je także w wioskach czysto katolickich. O tychże szkołach pisał ks. Michał Sopoćko w biogramie bpa Zwierowicza: „Nie mogąc znieść „uporu“, tkwiącego w pokoleniu starszym, zwrócono szczególniejszą uwagę na dorastającą młodzież, by ją wychować w duchu prawosławno-rosyjskim. W tym celu kraj cały pokryto siecią parafialno-wyznaniowych szkół prawosławnych, zależnych i kierowanych nie przez ministerstwo oświaty, lecz przez prawosławne duchowieństwo, wciągając do nich postrachem, groźbami i przemocą nie tylko dzieci prawosławne, lecz i rzymsko-katolickie. Zadaniem tych szkół było nie tyle udzielać oświaty, ile wychowywać w duchu prawosławnym przez uczenie prawosławnego katechizmu, cerkiewno-słowiańskiego języka, cerkiewnego śpiewu, modlitw itp.“<sup>14</sup>

Dzieci katolickie z tych szkół zmuszano do uczęszczania na nabożeństwa do cerkwi, odmawiania modlitw prawosławnych, śpiewania cerkiewnych hymnów i uczenia się religii prawosławnej z podręczników niezycliwych Kościołowi katolickiemu. Była to działalność państwowo-cerkiewna. W ten sposób popi osobiście, bądź przez swoich ludzi, uzyskali możliwość wstępu do wiosek katolickich i oddziaływania na katolicką działwę. Księża bowiem nie mieli takiego kontaktu ze swymi dziećmi, które przebywały od jesieni do wiosny w szkołkach cerkiewnych, a potem pracowały w gospodarstwach swoich rodziców. W czasie wizytacji dekanatu grodzieńskiego pod koniec lata 1901 r. biskup spotkał dzieci, przystępujące do bierzmowania i żegnające się po prawosławnemu. Wte-

<sup>13</sup> Tamże, s. 895–896.

<sup>14</sup> M.Sopoćko, *Biskup Stefan Zwierowicz*, Wilno, 1933, s. 13–14.

dy zapewne podjął decyzję, że trzeba zareagować na tę działalność duchownych prawosławnych (k. 160).

W styczniu 1902 r. bp Zwierowicz rozpoczął narady ze swoimi kapłanami w kwestii reakcji na działalność duchownych prawosławnych wobec dzieci katolickich. Jedni radzili, aby Biskup porozumiał się z innymi ordynariuszami cesarstwa i udał się do Petersburga, aby tam przedstawić tę sprawę carowi. Inni natomiast radzili wydać cyrkularz do duchowieństwa, aby upomniało rodziców, aby nie posyłały swych dzieci do szkół cerkiewnych. Biskup opowiedział się za tą drugą formą reakcji. Cyrkularz przygotował ks. prałat Karol Bajko. Dyskutowano nad nim w gronie księży z miasta Wilna i nieco złagodzone jego formę, w czym dużą zasługę miał ks. Kurczewski. Cyrkularz do duchowieństwa diecezji wileńskiej wyszedł w dniu 12 II 1902 r.<sup>15</sup> Czytamy tam m.in.: „Któż bowiem nie wie o nastawieniu i istotnych celach szkół ludowych najnowszeo typu, wszędzie wprowadzanych w ostatnich czasach? Mam tu na myśli szkoły cerkiewno parafialne i szkoły pierwszej nauki (gramoty), które organizuje władza cerkiewno prawosławna.

Szkoły te już ze względu na swe cele, nastawienie i kierunek, już to ze względu na swe programy, zarząd i poglądy samych przełożonych: 1 - są wrogo usposobione w stosunku do wiary katolickiej, 2 - na ludność katolicką patrzą jak na wrogów państwowości“.

Biskup cyrkularz ten kończył następującym zarządzeniem:

„Zważywszy, że szkoły cerkiewno parafialne i szkoły gramoty, którymi wyłącznie zarządza duchowieństwo prawosławne, mają, jak to widać z tego, cośmy powiedzieli powyżej, bezwzględny zły wpływ na młode pokolenie katolickie, najsurowiej nakazujemy wszystkim kapłanom diecezji wileńskiej czujnie pilnować tego, aby dzieci katolickie nie uczęszczały do szkół omawianych, a na wypadek, gdyby się zdarzył fakt przeciwny i tłumaczenia oraz napomnienia okazały się bezskuteczne, nakazujemy odmawiać na spowiedzi św. rozgrzeszenia od tego grzechu tak dzieciom, do tych szkół uczęszczającym, jak również rodzicom i opiekunom, posyłającym tam swe dzieci“<sup>16</sup>.

Ten okólnik biskupa zrobił wielkie wrażenie na duchowieństwie i wiernych diecezji, a także i na władzach państwowych. Szybko też odniósł pożądany skutek nie tylko na terenie diecezji wileńskiej, ale także i w innych diecezjach<sup>17</sup>. Szkoły te w miejscowościach katolickich opustoszały.

<sup>15</sup> Tekst tego cyrkularza przedrukował bp P.Kubicki w swoim dziele „Bojownicy kapłani“, cz. II, t. 1, s. 902-906.

<sup>16</sup> Tamże, s. 903-906.

<sup>17</sup> M.Sopoćko, *Biskup Stefan Zwierowicz*, s. 25.

Rząd dość szybko na ten okólnik zareagował. Bp Zwierowicz w tym czasie miał też zatarg z ministerstwem spraw wewnętrznych, które domagało się od biskupa usunięcia z parafii jednego księdza. W tej sprawie przyjeżdżał nawet z Petersburga delegat diecezji wileńskiej do Kolegium Duchownego ks. kan. Wincenty Kluczyński. Biskup nie chciał jednak być narzędziem w ręku ministra i zrobił po swojemu, w złagodzonej formie, nie pozbawił parafii lecz przeniósł na inną (k. 163).

W marcu 1902 r. biskup został wezwany do Petersburga i – jak pisze ks. Kurczewski – „po kilkudniowych targach z ministrem, po wpływaniu arbpa Kłopotowskiego i innych, biskup się nie zgodził ani wycofać cyrkularz, ani poddać się do dymisji, ani nawet czasowo wyjechać za granicę. Został wydalony do Tweru” (k. 163). Warto odnotować, że gdy biskup wyjeżdżał do Petersburga zebrany tłum i kolejarze urządzili mu owację krzycząc: „Niech żyje biskup! Wiwat!” (k. 164). Bp Kubicki podaje, że w dniu wyjazdu bpa Zwierowicza (12 III 1902) „od ul. Zamkowej nr 8, poprzez Ostrą Bramę aż do kolei stał jeden mur ludzkich piersi, z których grzmiał jęk i płacz, i głos bólu zwłaszcza, gdy karetka biskupia zatrzymała się przed Ostrą Bramą i tam odsłonięto dla niego po raz ostatni obraz cudowny”<sup>18</sup>.

Usunięcie bpa Zwierowicza z diecezji nie kończyło sprawy cyrkularza. Gubernator wileński von Vall wydał swój cyrkularz do duchowieństwa, w którym zarządzał, by nie słuchać rozporządzenia „byłego biskupa wileńskiego” i by ten cyrkularz zwrócić. Wydrukowane cyrkularze gubernator przysłał do konsystorza, by ten rozesłał duchowieństwu. Konsystorz jednak się sprzeciwił. Rozwiozła więc policja. Większość księży tego gubernatorskiego cyrkularza nie przyjęła. W Wilnie przyjęło go trzech proboszczów, ale zaraz go odesłali z odpowiednimi uwagami. Zwłaszcza ks. Majewski, prob. parafii św. Stefana odesłał go gubernatorowi z dosadnym raportem, którego kopie rozesłano tym księżom, którzy zarządzenie gubernatorskie przyjęli. Ten z kolei widząc opór księży, chciał ich zastraszyć i ukarać zsyłką tzw. „grubych ryb”, a więc tych księży wileńskich, którzy mu odesłali cyrkularze z odpowiednimi „raportami” oraz tych, których uważał za autorów cyrkularza biskupiego, a więc ks. Frąckiewicza i ks. Kurczewskiego. Nie udało mu się tego zrealizować, gdyż został niespodziewanie odwołany ze swego stanowiska (k. 165 ns.).

Tymczasem bp Zwierowicz przed swoim odjazdem na wygnanie napisał list do Ojca Św. Piusa X, by wziął w opiekę diecezję wileńską i nazaczył nowego biskupa lub swego zastępcę. Metropolita mohylewski

<sup>18</sup> Bojownicy kapłani, cz. II, t. 1, s. 909.

Kłopotowski przesyłając tę prośbę zaproponował ks. kanonika Frąckiewicza jako kandydata na wikariusza apostolskiego i takie rozwiązanie przyjęła Stolica Apostolska mianując tegoż na to stanowisko (k. 165 v.).

Tyle w wielkim skrócie można powiedzieć o rządach bpa Zwierowicza w diecezji wileńskiej na podstawie wspomnień ks. Kurczewskiego. Krótkie to było pasterzowanie i przebiegało na ciągłych utarczkach z władzami carskimi, wizytacjach pasterskich parafii i trosce o powierzonych sobie diecezjan, z którymi w 1901 r. przeżywał wielki jubileusz w dniach od 28 VI do 28 XII tego roku. Przy okazji też kuracji na Zachodzie złożył wizytę Ojcu Św. w Rzymie w kwietniu 1901 r., przedstawił stan diecezji i załatwił niektóre sprawy dla lokalnego Kościoła. Była to chyba jedyna *visitatio Limum Apostolorum* biskupa wileńskiego w okresie niewoli rosyjskiej<sup>19</sup>. „Wspomnienia z przeszłości” ks. Kurczewskiego są bardzo ważne do poznania rządów bpa Zwierowicza w diecezji wileńskiej, wnoszą wątki zakulisowe, od bardzo ważnego uczestnika wydarzeń tych lat, można powiedzieć od doradcy w wielu sprawach wielkiej wagi w decyzjach biskupich. Wyłania się z nich pasterz diecezji bardzo gorliwy, oddany swoim kapłanom i wiernym, i nie poddający się naciskom władz carskich. Wydając okólnik do duchowieństwa w sprawie szkół cerkiewnych miał świadomość, że spotkają go za to represje. Wolał jednak być odsuniętym od władzy, niż tolerować praktyki duchowieństwa prawosławnego, narażające na szwank wiarę dzieci i młodzieży katolickiej i zmierzające do ich rusyfikacji.

Tymczasem zesłany do Tweru bp Zwierowicz długo tam nie przebywał. W wyniku interwencji osobistej papieża Leona XIII już 17 IX 1902 r. został zwolniony z diecezji wileńskiej i powołany na stanowisko biskupa sandomierskiego. Rządy w niej objął 20 XII 1902 r., a zmarł 4 I 1908 r.<sup>20</sup> Tam też zapisał się jako gorliwy pasterz diecezji.

---

<sup>19</sup> Tamże, s. 896 ns; M.Sopoćko, *Biskup Stefan Zwierowicz*, s. 19–20.

<sup>20</sup> P.Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa, 2000, s. 518–519.

## ANEKS

Ks. Jan Kurczewski – „Wspomnienia z przeszłości”  
(Fragmenty)

Prezentujemy tu dwa rozdziały ze wspomnień ks. J. Kurczewskiego, dotyczące okresu rządów bpa Stefana Zwierowicza w diecezji wileńskiej. Rozdział XLVIII w oryginale znajduje się na kartach 146–148 v., a LII – na k. 160 v.–164 v. Nie zaopatrujemy ich w przypisy i objaśnienia, zostawiamy też dawną pisownię, gdyż mamy nadzieję, że te „Wspomnienia z przeszłości” będą wydane drukiem i zaopatrzone w odpowiedni aparat naukowy.

## Rozdział XLVIII

WIZYTACJA DIECEZJI I MOJE WSPÓŁPRACOWNICTWO.  
WEJŚCIE DO KAPITUŁY OKRADZENIE KOŚCIOŁA I KORESPONDENCJA

1898 rok. W maju przyszedł do mnie kapelan biskupi ks. Butkiewicz, zapraszając mnie na wizytację w roli kaznodziei i dozorca, gdyż proszony ks. Jasiński, wikary katedralny, zachorował, a wezwany z porady kapituły ks. Jan Burba, mój kolega seminaryjski, wyjechał na kurację. „Nikogo nie macie innego?” – spytałem kapelana. „Nie mamy. Dlatego biskup sam się już stara o towarzysza wizytacji”. – „Dobrze, służę”. Na to obecny ks. Sadowski: „Ależ zastanów się, czy z twoim zdrowiem możebne jest jechać na wizytację!” Jam mu odpowiedział: „Przypomnij, Jaśku, kiedyśmy w Oszmianie biegali po ogrodzie, czy nas kto pytał o zdrowie? Jąde, bo widzę, że nie ma komu”.

Nadajutrz poszedłem do biskupa i uprzedziłem go, by mnie nie przedstawiał na papierze do gubernatora za towarzysza swego, ale rozmówił się osobiście z gubernatorem ze względu na uprzedzenie ich do mnie. Biskup to zrobił i gubernator Czepielewski zachwycony moją mową pogrzebową na śmierć zasłużonego doktora Hipolita Jundziłła ze wszelką gotowością się zgodził.

Mowa moja była przypadła do serca wszystkim, a tylko wiernie opowiedziałem cnoty zmarłego: jako był gruntownie wierzący, bo nie tylko zalecał chorych w ostatniej godzinie pojednać z P. Bogiem, ale i sam jeździł po kapłana i woził go do chorego na swym wózku w nagłej potrzebie. Przytem lekarzem był najpoważniejszym, lubianym przez wszyst-

kich: swoich i obcych, dobroczyńcą ubogich, dla których miał ambulatorium, jak mówił, w kuchni swojej. Bo gdy zauważył, iż przyczyną choroby jest niedostatek w odżywianiu, to zwyczajem swoim mówił choremu: „Ja tu nic nie pomogę, idź do mojej żony, ta tobie poradzi lepiej!” A potem zalecał żonie: „Przysłałem tobie chorego, karmij ty go dobrze, a potem zobaczymy skutków”. Tacy byli w Wilnie lekarze. Na te cnoty nastając, zwróciłem uwagę na powszechny wyraz szacunku, iż grób jego otaczają przedstawiciele wszystkich narodowości, przekonań, stanów i zaleciłem: „Czyńmy dobrze wszystkim, a wszyscy nas miłować będą”. Szczególnie ta mowa przypadła do serca Rosjanom. Pisali jej streszczenie w „Wileńskim Wiestniku”, przyjęli jej odpis do tłumaczenia. Taż mowa posłużyła mi do wizyty i złagodziła uprzedzenia.

Biskup, mając na względzie wizytę, naznaczył mi wikarego, zalecając mu cichość, siedzieć w domu, nie latać po mieście, bo pracy tam wiele nie ma. Nawet biskup miał to przekonanie! Ale gdym poruczył memu wikaremu jeden dzień zająć się sprawami parafialnymi, dla próby bez mojej pomocy, wieczorem przyszedł zziębnięty, rzucił czapkę w kąt z okrzykiem: „A niech ich bieda! Mówiono mi, że tu pracy nie ma! Ależ tu niepodobna jednemu sprostać!” – „Owszem, jesteś świeżo wyświęconym, dlatego ci na razie tak ciężko. Ja dziesiąty rok jeden pracuję”.

Wyjechaliśmy tedy na wizytację w maju. Rozpoczęliśmy wizytę od Konwaliszek z zamiarem objechać powiat oszmiański. Gdyśmy byli w Lipniskach, biskup widać zdołał bliżej się przyjrzeć zarzucanym mi niecotom. Nie widział mię nigdy bawiącego się kieliszkiem, ani gwałtownego, z kapłanami po koleżeńsku postępującego, a co do kart, to prosiłem biskupa, żeby na stałe zabronił księżom grać w czasie wizytacji. Co też było ściśle zalecone. Natomiast wprowadziliśmy nabożeństwo „Cum Expositione” z wotywami, sumami i nieszporem w każdym kościele w czasie pobytu biskupa. Przytem katechizowano, mówiono kazania i nauki katechizmowe. Ja przemawiałem w czasie ingresu w odpowiedzi na powitanie proboszcza, mówiłem nauki o bierzmowaniu i czasem kazania. Biskup treściwie i poruszająco przemawiał po bierzmowaniu.

W Lipniskach tedy po celebrze biskup przywołał mię do tronu i rzekł cicho: „Pierwsze wakujące miejsce w kapitule – tobie”. Ucałowałem milcząco jego rękę. Księża zaraz na spytki: „Co mówił?” „Dziękował za dobrze urządzoną celebrę i za archidiakonowanie”, bom pierwszy raz archidiakonował. – Nie chciałem tego rozgłaszać, gdyż mocno wątpiłem w skuteczność tej obietnicy ze względu na moich ukrytych i jawnych „serdecznych”, a zresztą i sam się czułem jakoś nieswojsko. Od dziecka przywykłem do biedy, pracy, jakoś mi nie przystawała ta godność dostojnika.



Wizyty pierwszego roku opisałem szczegółowo na polecenie biskupa, ale ks. Majewski znalazł je napisane niepodobającym mu się stylem i porobił uwagi subiektywne w pewnym uprzedzeniu. Nie podawałem tego do druku. Dziś są w odpisach. Tu będę tylko pobieżnie wymieniać fakty większego znaczenia.

W Sobotnikach otrzymał biskup ostrzeżenie od generał-gubernatora, że jeżeli nadal będzie pozwał na wysadzanie dróg brzoźkami na swój ingres, zastosowane będą środki represyjne. Na zapytanie biskupa: „co robić?” – odpowiedziałem: – „Zalecić proboszczom, by zabraniali parafianom obsadzać drogi brzożami. Lepiej bowiem odprawić wizytę bez brzożek, niż dla tych brzożek być odwołanym z wizytacji z wielką stratą dla ludu wiernego. Biskup z tym się zgodził i polecił mi czuwać nad tem.

Powiadomiłem o tem proboszczów. Było trochę krytyk i cichych wyrzekań na moje rozporządzenie, ale większość usłuchała. Krytykom odpowiedziałem stosownie do ich krytyki. Gdy jeden dowodził, że usuwanie brzożek sprzeciwia się charakterowi uroczystości, podczas której muszą być manifestacje. W odpowiedzi przytoczyłem mu ustęp z bajki Kryłowa, jak to „po ulicam słana wodili” – na pokaz i dodałem: „biskup nie jest słoniem a wizytacja pokazem”. Głównym jej celem w stosunku do wiernych to obudzenie ducha wiary i pobożności, a na to mamy kościoły i cmentarze kościelne, które nam wolno ubierać. Ulice i drogi należą do wielkich tego świata, niech sobie tam paradują.

W czasie tej wizyty proboszcz trabski ks. Suchecki ofiarował na budowę kościoła nowego w Trabach 18000 rbs., a dziekan oszmiański ks. Sajkowski przyrzekł rozpocząć starania i składki na przebudowanie staro kościoła oszmiańskiego.

W jesieni odprawiona wizytacja dekanatu białostockiego, którą także opisałem.

Latem, gdy odrzucono przedstawionych do kapituły księży Frąckiewicza i Szulca, biskup przedstawił mnie i ks. Hanusowicza. Przed tem przedstawieniem zwróciłem uwagę biskupa na moja przeszłość zamazaną przez czynowników i prosiłem, żeby pierwej porozumiał się z nimi osobiście, a dopiero podał mnie na piśmie, gdyż lepiej mnie ominąć niż narażać na nowe śledztwa i dochodzenia mej lojalności. Jakoś biskupowi udało się porozumieć z władzami. Gubernator Czepielewski był mi wdzięczny za mowę na pogrzebie dra Jundziła, więc poparł moja kandydaturę. Generał gubernator powiadomiony, że wiele kolizji zażegnał podczas wizytacji, nic nie miał przeciwko mojej kandydaturze. Zgodzono się zalecić mnie do ministra lecz bez formularza, tj. listy sprawowa-

nia, która acz krótko, ale decydująco mówi o mojej niezdatności do wyższych urzędów i godności, bo „uwolnien iż seminarii”, a to oznacza paragraf prawa dotyczącego urzędników dymisjonowanych bez prawa przyjęcia gdzie indziej na służbę.

W tym czasie biskup otrzymał anonim podpisany przez Józefa N.W. anonimie tym była napaść na moje kazania w katedrze, iż mówię za prędko, bez sensu, ręce podnosząc wyżej głowy (to zdradzało według mnie konfratra znającego zasady homiletyczne), aż się dziwi, dlaczego mi pozwalają mówić w katedrze. Radzi biskupowi, by mi zalecił naśladować ks. dziekana Daniszewskiego, który czyta kazania krótkie i treściwe. Biskup był pod wrażeniem tego anonimu. Powiedział mi, że na wizytacji następnej sam będzie przemawiał do lidu w czasie ingresu, ja zaś będę pouczał lud o bierzmowaniu według nauki streszczonej w broszurze, którą mi równocześnie wręczył. Nie wnikałem, czyja to była robota, ani w to, czy taktowne było postępowanie biskupa, widziałem tylko obowiązek służenia zbożnej sprawie, a resztę *laisser fair*, przyjąłem więc w milczeniu uwagi i broszurę. Tylko paszkwil oddając biskupowi rzekłem, że to dla mnie nie nowina, wymyślają mi rozmaicie, lecz anonimy nie czytając wrzucam do pieca.

W czasie wizytacji powiatu białostockiego biskup tylko raz przemówił w Białymstoku, potem zalecił mi przemawiać po dawnemu. O broszurze ani mowy nie było, gdyż katechizując lud z ambony i nauczając dzieci katechizmu, umiałem tę naukę jak pacierz i mogłem ją stosować do okoliczności, słuchaczy, czasu i potrzeb. Wizyta białostocka opisana osobno.

W listopadzie otrzymano zezwolenie Najwyższe na zaliczenie mnie i ks. Hanusowicza do kanoników kapituły wileńskiej. Winszowano mi. Trochę to łechtało słabość moją, trochę cieszyło, iż będę mniej zależnym od tych, co mnie na parafii szarpali i poniewierali. W duszy jednak panował jakiś smutek, jakby przecucie, że to, co było, co przecierpiałem, było tylko wstępem do poważniejszych przeciwności, podejrzeń, posądzeń i – któż wie – może zazdrości?

Stało się – *alea jacta* – wszedłem do kapituły – plebeusz. Jeden ze starszych księży pyta, jak tam było z przysięgą kapitulną względem „*utroque parente nobilem esse*”. Odciąłem mu: Tak, moi rodzice byli szlachetni, zrodzili mię w stanie małżeńskim, nie kradli, krzywda ludzką nie zrobili sobie fortuny, czem nie każdy szlachcic na papierze może się poszczycić”. Utałem nosa szlachcicowi, nie mówiąc mu wcale o tem, że jest inna formuła dla plebeuszów, gdzie te wyrazy są opuszczone i ja według tej formuły przysięgałem.

W roku 1899-ym na początku zostałem przedstawiony na assessora do konsystorza. Objąłem ten urząd dopiero wiosną. Władze miejscowe przepuściwszy mię na kanonika targowały się o dopuszczenie mię do urzędu konsystorskiego.

W Wielkim Poście wskutek restauracji kościoła Św. Ducha komplety pasyjne przeniesiono do mego kościoła. Świątynia była pełna ludu Bożego. Mówiłem kazania na temat: „Sługa wobec prawa Bożego”, wykazując stan ludzi poniżonych przed Chrystusem i wyzwolenie ich przez Chrystusa. Nauki te wydane w dziełku p.t. „Gospodarz i sługa wobec prawa Bożego”.

Po jednym z tych nabożeństw okradziono kościół; skradziono monstrancję i puszkę srebrną. Wdarli się do kościoła złoczyńcy wylamawszy kratę w oknie zakrystyjnym. Bolało mię srodze to świętokradztwo. Ale zastanowiła mnie korespondencja z Wilna do „Kraju” petersburskiego podana przez jakiegoś korespondenta, że u św. Jakuba były rekolekcje dla rzemieślników (?), pomimo to kościół okradziono. Jakby rzemieślnicy tylko byli złodziejami. Nazywają prasę którąś tam potęgą świata, ale co do informacji o wypadkach bieżących nazwałbym ja potęgą fałszu i ciemności. Nie wiem czy spotkałem jaki fakt w tych korespondencjach nie przekreślony. A wszak na zasadzie tych informacji ludzie wytwarzają opinię, a historycy wydają sądy. Spotkawszy w Encyklopedii Orgielbranda aż trzech sufraganów wileńskich współczesnych sobie w XVIII wieku zacząłem śledzić źródła. Okazało się, że życiorysy tych sufraganów spisano z nekrologów umieszczonych w „Gazecie Warszawskiej”. Tak bywało ongiś, tak jest i dziś. Główna wada: nieuctwo i brak sumienności w badaniu wypadków przez przygodnych i wytrawnych znawców gazetarskich. A ludzie źle woli chętnie łapiać ryby w mętnej wodzie, licząc na nieświadomość czytelników.

W tym czasie cenzura warszawska przysłała broszurę opracowaną w Wilnie, podle po polsku napisana, ziejąca nienawiścią do duchowieństwa katolickiego, z błotem mieszającą papieży pierwszych wieków jako odstępców od wiary z obawy prześladowań itp. brednie. Dostało się tam i kapitule wileńskiej, której członkowie rzekomo mają do 60000 rbs. rocznie każdy itp. Kto był autorem, czy późniejsi litwomani, czy sympatycy mankietników, co prawdopodobniejsze, nie wiadomo. W każdym razie ferment wrogi Kościołowi istniał. Posłaliśmy cenzurze tę elukubrację z oświadczeniem, że władze duchowne nie mogą jej aprobować ze względu na fałsze heretyckie.

## Rozdział LII

ZOSTAJĘ PROFESOREM STAŁYM W SEMINARIUM. REZYGNACJA Z PROBOSTWA  
DOKOŃCZENIE JUBILEUSZU. CYRKULARZ O SZKOŁACH  
CERKIEWNYCH I JEGO NASTĘPSTWA

Wielka Brzostowica była punktem ostatnim wizytacji tegorocznej i ostatnie biskupa Zwierowicza. Wracaliśmy do domu, by rozpocząć swe prace codzienne. Ja z przyjazdem z zagranicy ks. Sperskiego przestałem chodzić na lekcje do seminarium. Biskup jeszcze w czasie wakacji podał mię do ministra jako kandydata na stałego profesora. Minister potwierdził. Jesienią rozpocząłem wykład homiletyki. Miałem na wyższych dwóch kursach trzy godziny tygodniowo, a na dwóch niższych dwie godziny; na pierwszym prócz tego gramatykę, na drugim: syntaxisu czyli składni. Przy wykładzie gramatyki przytrzymałem się Małeckiego i Kryńskiego. Homiletykę podzieliłem na dwa lata: jeden rok wyłożenie teorii katechetyki i homilii, a z patrologii życiorysy i dzieła Ojców Kościoła według Foslera. W drugim roku wykładałem teorię kazań i historię kaznodziejskiego piśmiennictwa polskiego i litewskiego oraz życiorysy i dzieła sławniejszych kaznodziejów w Polsce i na Litwie od początków wiary do końca XVIII stulecia. Podręcznikami były prace bpa Pelczara, Hołowińskiego, Lipnickiego, Mecherzyńskiego, Zdanowicza, Zarys literatury polskiej – Chmielowskiego i innych.

Było więc pracy po uszy, jeżeli się weźmie pod uwagę zajęcia codzienne konsystorskie oraz częste wyjazdy na prowincję dla przeprowadzenia śledztw w zatargach proboszczów z parafianami i w sprawach kościołów. Te rzeczy załatwiałem w czasie świąt Bożego Narodzenia, jeśli się dały odłożyć. Przytem co dzień spowiadałem rano przed Mszą, o ile miałem wolną godzinę od lekcji, a w dni święte siedziałem w konfesjonale często od rana do nocy. Probostwo już było za ciężkie. Prosiłem biskupa o zwolnienie od razu, gdym został kanonikiem z tego względu, że członkowie kapituły wileńskiej, mając domy kościelne jako beneficjum, nie mogą posiadać probostw, ale biskup nie zwolnił. Obecnie widząc moja prace, uwzględnił moje prośby, zwalniając mię od probostwa.

Nabożeństwo jubileuszowe przypadło w kościele św. Jakuba na dzień 16-go i następne dwa dni. W tym czasie poświęciłem wykończony pomnik św. Jacka, a w niedzielę następną pożegnałem swoich parafian. Po sprawdzeniu rachunków z odnowienia kościoła i pomnika pozostało długi około 2000 rbs. Wziąłem je na siebie, pozostawiając swemu następcy kościół odnowiony, fundusze i parafię uporządkowaną. Lecz

on nie chciał ocenić mojej pracy. Rozgadywał po znajomych, że mnie przy remoncie oszukiwano, że za wiele wydał. Spotkawszy go przy okazji przedstawiłem mu całą bezzasadność plotek, wykazując mu szczegółowo, jak ciągałem się po fabrykach, po sklepach i składach drzewnych, targując się o każdy tysiąc cegieł, o pud żelaza i blachy, o każdą belkę; jak ludzie fachowi daleko więcej cenili to odnowienie, niż mię kosztowało. Zamilkł, nie mając dowodów na poparcie swych plotek.

Swoją drogą wziął się do malowania kościoła wewnątrz na jakiś brudno żółty kolor, figurę św. Jacka wymalowana pod piaskowiec w ołtarzu stiukowym szarym, kazał posrebrzyć werniksem, a stiukowe antypedium tejże kaplicy pomalować olejno, gdyż, jak się usprawiedliwiał, popękane było! Tak się ceni u nas praca i gust artystyczny!

Ja się przeniósłem do swego domu kapitulnego na ulicę Zamkową 16. Była to rudera skończona. Odnowiłem go, wkładając weń wszystkie dochody i zaciągając długi. Kosztowało to mię do 40000, ale można było jako tako mieszkać i ludziom wynająć mieszkania.

W katedrze w ostatnie tygodnie jubileuszowe był formalny tłok do spowiedzi od rana do późnej nocy. Członkowie kapituły i wikariusze katedralni siedzieli w konfesjonalach, kto ile mógł. Ja też na wyścigi z prałatem Harasimowiczem, kto pierwiej zacznie, spowiadaliśmy codziennie. Ze względu iż zawsze spowiadałem tylko na jedno ucho prawe, bo drugie było głuche, męczyłem się nie tylko, zwracając się ku lewemu okienku prawem uchem, ale i słuchaniem jednym uchem, co spowodowało szum chroniczny.

Ostatnie trzy dni jubileuszowe obchodzono w katedrze uroczyscie z solennem nabożeństwem i kazaniami. Ponieważ kaznodzieje nie wszyscy się stawili, mówiłem za siebie i za nich. Z końcem jubileuszu mogę powiedzieć, że się skończyło i zdrowie moich nerwów mocno wstrząśniętych. Brak apetytu, bezsenne noce i sny dziwne, przedstawiające dziwaczne sceny wygnania biskupa, śnieżne i ponure okolice północnej Rosji i Syberii – podkopały zdrowie. Nie poddawałem się, stałem na posterunku, wykładałem lekcje, załatwiałem sprawy konsystorskie, jakby mi nic nie dolegało, choć Bóg był świadkiem moich cierpień, ale że nadrabiałem humorem, konceptami – ludzie uważali mnie za zdrowego.

Biskup tymczasem w styczniu zaczął doprowadzać swój zamiar do skutku względem szkół cerkiewnych. Naradzał się z kapłanami. Wszystkich zdanie było jednogłośne: zapobiec złemu. Ale jak? To była kwestia. Ja radziłem biskupowi porozumieć się z biskupami w cesarstwie i jechać do Petersburga., dotrzeć do cesarza i tam jemu gremialnie przedstawić niesprawiedliwości i gwałt dokonywany przez popów względem wychowania religijnego dzieci katolickich. W ostateczności jesliby nie

usłuchano, stać przy swoim, choćby mieli zesłać. Biskup mi na to odpowiedział, że „periculum in mora”, póki się porozumie, póki się zjadą inni biskupi, popi i czynownicy mogą zebrać podpisy dziękczynne od obalamuconych lub zmuszonych rodziców i przesłać cesarzowi, a wtedy zapadnie klamka.

Innych zdanie było takie: wydać cyrkularz do duchowieństwa, by upomniało serio rodziców i dzieci, ażeby porzuciły szkoły cerkiewne. Byli nawet tacy, którzy sądzili, że ten krok będzie nawet poparty przez ministerium oświaty, które podobno nie cierpiało tych szkółek. Stało na cyrkularzu. Ułożył go prałat Bajko, snujący różowe nadzieje. Przeczytano go wobec zgromadzonych księży miasta Wilna. Mnie się on wcale nie podobał ze względu na ostrą formę, a szczególnie wstępu, który się rozpoczynał od tego, że nastały czasy, kiedy jak męczennicy pierwszych wieków musimy krwią i życiem bronić swej wiary wobec napaści (posiagactwa) popów itd.

Chociaż przy debatach ogólnych pousuwano wyrazy drażniące, jednak cyrkularz ze wstępem przyjęto za odpowiedni. Ja z ks. Frąckiewiczem kanonikiem proponowaliśmy formę łagodniejszą, jak zwykłą odezwę do duchowieństwa, że wskutek posiadanych wiadomości o szkołkach cerkiewnych zalecamy napominać katolików, by tam nie posyłali swych dzieci. Chociaż tu szło nie o formę a o zasadę, gdyż w gruncie rzeczy jak cyrkularz wygłaszał prawdziwą rzeczywistość, tak znowu ze strony rządu, dążącego do sprawosławienia dzieci katolickich, żadna łagodna forma w sprzeciwianiu się jego zasadniczej dążności nie ratowała sytuacji biskupa, ale jak wszelka ostrość nie licowała z powagą biskupa w stosunku do władz, tak była na rękę wrogom naszym, by z niej wyciągnąć wnioski o podburzaniu do buntu. Stało się jednak, jak chciała większość. Ja wyszedłem mocno znerwowany. Nie spałem prawie całą noc. Nazajutrz poszedłem do kancelarii biskupiej i stanowczo wpłynąłem, by wstęp wyrzucono. Zgodził się na to i biskup. Cyrkularz wyszedł w złagodzonej redakcji przez ogół uchwalonej bez wstępu, zalecając wiernym pod karą odmówienia abszolucji nieposyłania dzieci do szkół cerkiewnych, a względnie i dobierania ich stamtąd. Opublikowano go 12 lutego 1902 roku. Z początku było cicho jak zwykle przed burzą. Coś w tydzień biskup otrzymał list od bpa Niedziałkowskiego z Petersburga, bawiącego tam czasowo. List rozpoczynał się od słów: „Przeczytaliśmy cyrkularz Waszej Eksceleńcji i zasmuciliśmy się...” Co tam dalej było, nie pamiętam, bo i biskup otrzymawszy list przy kilku członkach kapituły podarł go i rzucił w kąt.

A więc burza była w powietrzu. Był prócz tego zatarg z ministerium spraw wewnętrznych, które nastawało na usunięcie jednego księdza z

parafii, a biskup się nie zgadzał, nie chcąc być ślepym narzędziem ministra. Zjechał był w tym celu, by wpłynąć na biskupa w myśl ministerium ks. kan. Kluczyński, delegat wileński do kolegium, ale nic nie wskórał. Na naradzie zwołanej przez biskupa zapadła uchwała – nie zgadzać się, a dziekan Daniszewski, wychodząc z sali posiedzeń, mruknął pod nosem: „Ten chłystek przyjechał obalamucić biskupa!” Później biskup, zażegnując przewidywaną większą burzę, przeniósł tego księdza na inną parafię, jednak sprawy to nie uratowało.

W marcu biskup został wezwany do Petersburga i po kilkudniowych targach z ministrem, po wpływaniu arbpa Kłopotowskiego i innych, biskup się nie zgodził ani wycofać cyrkularz, ani poddać się do dymisji, ani nawet czasowo wyjechać za granicę. Został zesłany do Tweru.

Gubernator wileński von Vall, wielce wychwalany przez obywatelstwo, kazał wydrukować swój cyrkularz od siebie do duchowieństwa o treści takiej, by nie słuchano rozporządzenia „byłego biskupa wileńskiego” i oddało jego cyrkularze. Kilkaset egzemplarzy tego cyrkularza przysłał do konsystorza dla rozesłania go duchowieństwu. Konsystorz zwrócił mu je wyjaśniając na zasadzie prawa, że jako instytucja podwładna biskupowi, nie może odmawiać posłuszeństwa swemu naczelnikowi ani przeciw temu współdziałać. Odpowiedź przygotowaną chwycił do siebie prałat Harasimowicz jako oficjał i podpisał ją mówiąc: „Wy młodzi a ja stary, choć i zeszlą – niewielka szkoda. Zresztą byłem już tam”

Gubernator rozzłoszczony rozesłał swoje cyrkularze do policji całej guberni i do Grodna. Policja zaczęła je rozwozić po księżach. Niektórzy z obawy przyjęli, większość nie przyjęła. W Wilnie proboszczowie wszystkich kościołów zmówili się nie przyjmować i nie przyjęli. Z niedocieczonych powodów przyjęli je: ks. Majewski – proboszcz św. Stefana i proboszcz św. Jerzego i rektor ks. prałat Bajko oraz proboszcz św. Jakuba ks. Wyszyński.

Tu mi przychodzi na myśl niesumiennosc naszych korespondentów do gazet zagranicznych. Będąc latem w Nauhejmie w tymże roku, wyczytałem w czasopiśmie krakowskim, zdaje się w „Przeglądzie Wszepolskim” – dobrze nie pamiętam – opisanie tego faktu w ten sposób, że kiedy konsystorz wileński przyjął i rozesłał cyrkularz gubernatorski, jeden ks. Majewski oparł się temu! Efektownie to, a może i woda na czyjś młyn zohudziś w czambuł duchowieństwo, w którym przecie mogą się znaleźć jednostki wyjątkowe. Numer tego czasopisma spotkałem w bibliotece p. Szczepanowskiej, właścicielki pensjonatu o nazwie „Willa Wanda” i opatrzyłem odpowiednim napisem.

Jednakże postępek ks. Majewskiego był opatrnościowy. Gdy się zrobiła wrzawa w duchowieństwie, iż luminarze upadli, powiedziałem wtedy, żeby Majewskiego zostawiono, on wie, co robi. Zaczęliśmy wpływać na prałata Bajkę, by ze względu na swe stanowisko odesłał cyrkularz gubernatorowi. Było to w niedzielę palmową. Tłumaczył się jak i ks. Majewski, iż papieru urzędowego nie można nie przyjmować. Ale po wielu naszych napomnieniach zgodził się i z raportem w krótkich słowach odesłał go von Wallowi.

Za to ks. Majewski wystąpił z ciętym i obszernym raportem przy odesłaniu cyrkularza gubernatorskiego. Odpisy tego raportu skopjowano i rozesłano do wszystkich, co byli przyjęli cyrkularz gubernatorski. Za przykładem ich poszedł i ks. Wyszyński: odesłał cyrkularz, a na ambonie jeszcze raz przypomniał treść cyrkularza biskupiego i ostro karcił rodziców posyłających swe dzieci do szkół cerkiewnych, radząc lepiej je potopić niż tam posyłać. Gubernator wściekał się, otrzymując wiadomości o powszechnym oporze duchowieństwa.

Ja po wywiezieniu biskupa upadłem na siłach. Przeprowadzałem go aż do wagonu. Straszna to była chwila, kiedy z sali dyrektorskiej wychodził biskup do wagonu, a żandarm krzyknął do tłumu: „Razstupities, jepiskop sledujet”. Wyszedł biskup, chwiejąc się. Padały okrzyki tłumu i robotników kolejowych, którzy powłazili na wagony: „Niech żyje biskup! Wiwat!” wstrząsnęły powietrzem i duszą. Biskup się zachwiał, żandarm go podtrzymał, chwytając za kołnierz z tyłu. Straszna to była chwila. Żegnaliśmy go, wiedząc, że nie powróci z Petersburga. Widziałem twarz uśmiechniętą i wykrzywioną czynownika przechodzącego mimo. Wykrzywiła ją zemsta czy radość zwierzęca?...

Po tyłu przejściach dostałem ataków nerwowych z płaczem i targańcami. Ale to było chwilowe. W palmową niedzielę miałem atak przed nieszporem, a gdy przeszedł, poszedłem do konfesjonału. Spowiadałem do nocy. W nocy otrzymałem telegram o groźnej chorobie brata Dominika, aptekarza w Krasławiu, wzywający mego przyjazdu. Nazajutrz poszedłem około 12-ej we dnie do gubernatora, prosząc o bilet.. Przyjął mnie sucho i dość niegrzecznie. Z początku chciał odmówić pozwolenia ze względu, iż „u nas Boh znajet szto diełajetsia”, a i w kowieńskiej guberni zawierucha, bo i tam cyrkularz naszego biskupa zaczęto rozpowszechniać, a proboszczowie przestrzegać parafian. Nareszcie zgodził się wysłać telegram do gubernatora kowieńskiego. Trzymając mnie stojącego, zasiadł pisać telegram i przymawiać: „Cyrkulary wam pisać! Takoho jepiskopa pohubili!” Milczałem. Słyszałem, że czujne a przezorne czynownictwo rosyjskie jak ciemna noc zaczęło rozsiewać i podtrzymywać wieści, że autorami cyrkularza byłem ja i ks. Frąckiewicz i tak rapor-



towano do ministerium. Milczałem, by nie zdradzić swem tłumaczeniem autora. Milczałem i dziwiłem się za co przecie rząd płaci tak sute pensje i nadaje tytuły takim osłom?

Ostatnie dni wielkiego tygodnia i pierwsze świąt spędziłem przy łożu chorego brata w Krasławiu. Marnie musiałem wyglądać, jeżeli parafianie krasławscy z początku przyjęli mię za księdza zesłanego na pokutę do Krasławia. Pocieszony zostałem tem, że zacny ks. Birutowicz, proboszcz krasławski, w kazaniu na pierwszy dzień Świąt, stukając w ambonę, groził parafianom, by nie posyłali swych dzieci do szkół cerkiewnych, które były i w jego parafii. To samo robili proboszczowie i nad Dźwiną w Kurlandii, jak się dowiedziałem od proboszcza w Grzywce. Głos biskupa naszego rozszedł się daleko i skutecznie. Szkoły cerkiewne opustoszały, popi zgrzytali zębami.

Gdy się brat poprawił, wróciłem do Wilna, by dalej walczyć z zakusami von Walla.

*[teikta 2002 m. gruodžio mėn.*

VYSKUPO STEPONO ZVIEROVIČIAUS VALDYMAS VILNIAUS  
VYSKUPIJOJE PAGAL KUN. JANO KURČEVSKIO ATSIMINIMUS

Tadeusz Krahel

Santrauka

Vyskupas Steponas Zvierovičius Vilniaus vyskupiją valdė 1897–1902 m., o gretimą vyskupiją už Nemuno tuo pačiu metu valdė vyskupas Antanas Baranauskas. Vyskupas S.Zvierovičius iš Vilniaus 1902 m. pavasarį buvo ištremtas į Tverę; įsikišus popiežiui Leonui XIII 1902 m. rugsėjo mėn. iš tremties atšauktas ir paskirtas Sandomiežo vyskupu. Straipsnyje pateikiamų atsiminimų autorius prelatas Janas Kurčevskis – žinomas Vilniaus vyskupijos istorijos autorius ir artimas vyskupo S.Zvierovičiaus bendradarbis Vilniaus vyskupijos kapituloje. Tad aptariamais atsiminimais yra vertingas šaltinis minėto Vilniaus vyskupo veiklai pažinti. Be to, atsiminimuose nemažai duomenų ir apie kitų Vilniaus vyskupų ir vyskupijos valdytojų veiklą, Vilniaus seminariją ir apskritai apie padėtį Vilniaus vyskupijoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Atsiminimų yra likęs rankraštis, dabar saugomas Balstogės arkivyskupijos kurijos archyve. Straipsnio prieduose spausdinami du skyriai iš prelato J.Kurčevskio atsiminimų apie vyskupą S.Zvierovičių.

Pirmame spausdinamų atsiminimų skyriuje daugiausiai kalbama apie 1898 m. vykusią vysk. S.Zvierovičiaus Vilniaus vyskupijos parapijų vizitaciją (Ašme-

nos, Balstogės apskritys). J.Kurčevskis vyskupą lydėjo tos vizitacijos metu, dėl to pateikia įdomių faktų (ir užkulisinių), kaip vyko parapijų lankymas. Antro skyriaus pradžioje atsiminimų autorius rašo apie savo profesoriavimą Vilniaus kunigų seminarijoje, darbą Šv. Jokūbo bažnyčioje, jubiliejinių metų šventimą. Tačiau svarbiausia, kad J.Kručevskis aprašo aplinkybes, kaip buvo parengtas 1902 m. vysk. S.Zvierovičiaus aplinkraštis vyskupijos dvasininkams apie cerkvinės mokyklas ir reakciją į tai.

## THE RULE OF BISHOP STEPONAS ZVIEROVIČIUS IN THE DIOCESE OF VILNIUS IN THE REMINISCENCES OF REV. JANAS KURČEVSKIS

Tadeusz Krahel

### Summary

Bishop Steponas Zvierovičius ruled the Vilnius Diocese in 1897-1902, and during the same period, Bishop Antanas Baranauskas was ruling the neighboring diocese on the other side of the Nemunas River. Bishop Zvierovičius was exiled from Vilnius to Tver in the spring of 1902, but through the intervention of Pope Leo XIII in September 1902, he returned from exile and was appointed Bishop of Sandomiez. The author of the reminiscences, presented in the article, is Prelate Janas Kurčevskis, a noted author on the history of the Vilnius Diocese and as a close associate of Bishop Zvierovičius in the Vilnius Diocese Capitula. Therefore, these reminiscences are a valuable source of information about the activities of Zvierovičius. Moreover, these memories also provide some information about the activities of other bishops and diocesan administrators of Vilnius, about the Vilnius Seminary, and about the general situation in the Vilnius Diocese at the turn of the 20<sup>th</sup> century. The manuscript containing these reminiscences is held in the archive of the Balstogė Archdiocese curia. The appendices to the article are extracts from the memoirs of Kurčevskis about Bishop Zvierovičius.

DR. VILMA ŽALTAUSKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

## RUSIJOS IR APAŠTALŲ SOSTO SANTYKIŲ POKYČIAI XIX a. PASKUTINIAISIAIS DEŠIMTMEČIAIS

Straipsnyje analizuojami Rusijos ir Apaštalo Sosto santykiai XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais atsižvelgiant į visos Europos politinės situacijos kontekstą. Taip pat aptariama, kaip tie santykiai palietė ir/ar pakeitė Katalikų Bažnyčios būklę katalikiškose Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose, esančiose istorinės Lietuvos teritorijoje. Konstatuojama, kad represijos prieš Katalikų Bažnyčią po 1863 m. sukilimo buvo viena iš priežasčių, dėl kurių 1866 m. popiežius Pijus IX nutraukė santykius su Rusija. Nutraukus oficialius santykius, derybos, susirašinėjimas tam tikrais klausimais tarp Romos Kurijos ir Rusijos valdžios vyko, bet Bažnyčia Rusijoje prarado dokumentą, reglamentuojantį santykius su pasaulietine valdžia. Bažnyčios institucijos gyvavimas buvo suvaržytas, valdžia siekė suardyti jos hierarchinę struktūrą, subordinaciją popiežiui. Apaštalo Sosto ir Rusijos santykių poslinkiai sietini su Leono XIII pontifikatu, prasidėjusiu 1878 m. Keitėsi ir užsienio politika. Naujasis popiežius buvo linkęs atkurti diplomatinis santykius ir su nekatalikiškomis valstybėmis, užsitikrinti įtaką Katalikų Bažnyčiai tose šalyse. Leonas XIII, siekdamas atkurti ir išplėsti Bažnyčios įtaką, linko į kompromisus. Toks popiežiaus angažavimasis buvo geras pagrindas derybų su Rusija pradžia.

Aleksandro III atėjimas į sostą 1881 m. sustiprino Rusijoje liberalių reformų priešininkų pozicijas. Tarp jų buvo ir santykių su Apaštalo Sostu atkūrimo priešininkai. Vis dėlto 1882 m. gruodžio 24 d. Vatikane Rusijos kancleris Nikolajus Girsas pasirašė dvišalį susitarimą: Vatikanas pripažino administracinius pokyčius Varšuvos ir Mogiliovo metropolijose ir perėmė valdžios panaikintų vyskupijų administravimą. Susitarta ir dėl naujų vyskupų Lenkijos Karalystėje ir imperijoje skyrimo. Reglamentuota vyskupo valdžia katalikų dvasinėms seminarijoms. Susitarimas buvo abipusių nuolaidų dokumentas: atkurta katalikų bažnytinė hierarchija Rusijoje, išlaikytas seminarijų pavaldumo vyskupui principas, tačiau platesniame Rusijos ir Vatikano santykių kontekste 1882 m. susitarimai buvo riboti, nes negarantavo santykių tęstinumo, nesusitarta dėl popiežiaus nuncijaus Rusijoje įkurdinimo.

Kaip 1882 m. susitarimas palietė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas? Pirmiausiai buvo paskirti nauji vyskupai. Žemaičių vyskupas M.Paliulionis ėmė rūpintis perkelti katedrą iš Varnių į Kauną. Popiežiaus dekretas dėl katedros perkėlimo buvo pasirašytas 1883 m. rugsėjo 8 d., o katedros perkėlimo ceremonija įvyko 1895 m. lapkritį. Kaunas – faktiškai vyskupijos centru buvęs nuo 1864 m. – dabar įgijo visus būtinuosius simbolius.

Vadovaudamasi susitarimu pasaulietinė valdžia įpareigojo vyskupus parengti naujus katalikų dvasinių seminarijų įstatus. Buvo parengtas ne vienas projektas, tačiau jie liko valdžios nepatvirtinti.

Paskutinįjį XIX a. d-metį Rusijos ir Apaštalų Sosto santykiai kokybiškai nepakito, nors pozityvių poslinkių buvo. Rusijos valdžia laikėsi nuostatos, kad Katalikų Bažnyčios klausimai yra labiau valstybės vidaus politikos reikalas. Rusija nesisaisė su Vatikanu ilgalaikiais tarptautiniais išpareigojimais. Santykių atšilimai buvo dažniau proginiai, o ne sistemingi ir ilgalaikiai. Formaliai santykiai buvo atkurti ir funkcionavo aukščiausiu politikos lygmeniu. Vatikanas siekė ir turėjo tam tikrą įtaką Katalikų Bažnyčiai Rusijoje. Tačiau reali Katalikų Bažnyčios būklė ir veikimas konkrečiose vyskupijose priklausė nuo Rusijos centrinės valdžios politikos ir vietos valdininkų interpretacijų.

Rusijos ir Apaštalų Sosto santykiai nėra dažna tema lietuvių istoriografijoje. Šiam klausimui nagrinėti kur kas daugiau dėmesio skyrė lenkų ir rusų istoriografija. Lenkijos istorikų studijose apie Katalikų Bažnyčios padėtį Rusijos imperijoje yra kalbama apie tarptautinę politinę situaciją, Rusijos ir Apaštalų Sosto santykių kontekste nagrinėjamas vadinamasis „lenkų klausimas“, konkretūs Rusijos ir Vatikano derybų aspektai<sup>1</sup>.

Rusų tarybinio laikotarpio istoriografija, nagrinėjusi šią temą, vertintina kritiškai dėl ideologinių nuostatų. M.Šeinmanas, tyręs XIX a. Vatikano istoriją, vadinamojo „lenkų klausimo“ nepriskiria prie politinių probleminių Rusijos ir Vatikano santykių klausimų, jį atsieja nuo Katalikų Bažnyčios padėties Rusijoje<sup>2</sup>. Šis autorius, taip pat ir vokiečių istorikas E.Vinteris laikosi nuomonės, kad popiežius Leonas XIII paaukėjo vadinamąjį „lenkų klausimą“ vardan oficialių diplomatinių santykių su Rusija atkūrimo ir palaikymo<sup>3</sup>.

Lietuvių istoriografijoje minėtinas S.Matulio darbas, pateikiantis panoraminį Lietuvos ir Vatikano santykių vaizdą<sup>4</sup>. Kai kurie Rusijos ir Apaštalų Sosto santykių aspektai aptarti pastarojo meto istorikų, nagrinėjusių Katalikų Bažnyčios padėtį XIX a. Lietuvoje, darbuose<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Minėtini: A.Boudou, *Stolica Święta a Rosja*, t. 1, Kraków, 1928; Tas pats, t. 2, 1930; A.Petrani, W sprawie obsadzenia stolic biskupskich w zaborze rossyjskim (1880–1883), *Prawo Kanoniczne*, 1962, Nr. 1–2, p. 149–166; Tas pats, W sprawie obsadzenia biskupstw Augustowskiego i Płockiego w latach 1896–1897, *Zeszyty Naukowe KUL*, 1962, Nr. 1 (17), p. 83–88; B.Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków, 1980; Tas pats, *Historia Kościoła, cz.7: Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin, 1991; K.Lis, *Pius IX a Polska w dobie powstania styczniowego*, Lublin, 1996.

<sup>2</sup> M.Szejnman, O stosunku Watykanu w kwestii polskiej w końcu XIX–początku XX w., *Studia z dziejów Kościoła katolickiego*, t. 2, 1960, p. 16.

<sup>3</sup> Э. Винтер, *Панство и царизм*, Москва, 1964.

<sup>4</sup> S.M a t u l i s, *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795–1940, LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 4, Roma, 1961, p. 151–174.

<sup>5</sup> Žr.: V.Jogėla, Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: organizacija ir veikla, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 14, Vilnius, 1997; V.Merkys, Mo-

Šio straipsnio tikslas – panagrinėti Rusijos ir Apaštalų Sosto santykius XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais atsižvelgiant į tai, kaip santykius veikė visos Europos politinė situacija. Taip pat svarstoma, kaip tie santykiai palietė ir/ar pakeitė Katalikų Bažnyčios būklę katalikiškose Vilniaus ir Žemaičių (Telšių)<sup>6</sup> vyskupijose, esančiose istorinės Lietuvos teritorijoje.

Kad galėtume nustatyti santykių pokyčius, turime aptarti, kokie jie buvo iki tol, kokia buvo Rusijos ir Apaštalų Sosto santykių būklė. Represijos prieš Katalikų Bažnyčią po 1863 m. sukilimo buvo viena iš priežasčių, dėl kurių 1866 m. kovo mėn. popiežius Pijus IX nutraukė santykius su Rusija<sup>7</sup>. Caras Aleksandras II atsakė tuo pačiu – 1866 m. lapkritį paskelbė nutraukias 1847 m. susitarimą – vadinamąjį konkordatą. Nors nutraukus oficialius santykius derybos, susirašinėjimas tam tikrais klausimais tarp Kurijos ir Rusijos valdžios vyko<sup>8</sup>, bet Katalikų Bažnyčia Rusijoje prarado dokumentą, reglamentuojantį santykius su pasaulietine valdžia, t.y. neteko svaraus argumento santykiuose su pasaulietine valdžia. Bažnyčios institucijos gyvavimas buvo suvaržytas, valdžia siekė suardyti jos hierarchinę struktūrą, subordinaciją popiežiui. Dėl Rusijos valdžios politikos XIX a. 7-ajame dešimtmetyje visoje Mogiliovo arkivyskupijoje teisėtą vyskupą – Motiejų Valančių – teturėjo tik Žemaičių vyskupija.

Tiesa, popiežiaus Pijaus IX pontifikato metu įtempti santykiai buvo ir su kitomis Europos valstybėmis<sup>9</sup>. Oficialūs santykiai buvo nutraukti su Prūsija, konkordatą po Vatikano I Susirinkimo buvo nutraukusi netgi katalikiška Austrija, santykius su Italija komplikavo vadinamasis „Romos klausimas“<sup>10</sup>. Tai buvo visos Vatikano užsienio politikos leitmotyvas. Apaštalų Sosto ir Rusijos santykių pokyčiai sietini su Leono XIII pontifi-

*tiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999; A.Prašmantaitė, Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis, Vilnius, 2000.*

<sup>6</sup> Dvigubas vyskupijos pavadinimas užfiksuotas 1847 m. Apaštalų Sosto ir Rusijos susitarime. Toliau straipsnyje vartosime tik pirmąjį, istoriografijoje dažnesnį, pavadinimą. Cituodami paliekame dokumente vartotą variantą.

<sup>7</sup> A.Boudou, *Stolica Święta..*, t. 2, p. 340; K.Lis, *Pius IX..*, p. 200.

<sup>8</sup> Nuo 1870 m. Rusijos valdžia siekė gauti popiežiaus pritarimą dėl rusų kalbos vartojimo katalikų pamaldose, spręstas Mogiliovo kapitulos perkėlimo į Peterburgą klausimas. Vengdamas likti visiškai izoliuotas nuo Katalikų Bažnyčios reikalų Rusijoje popiežius 1875 m. kovą, po Rusijos nuolaidų dėl Romos katalikų dvasinės kolegijos kompetencijos, pripažino šią instituciją ūkiniais ir administraciniais Katalikų Bažnyčios klausimams reguliuoti.

<sup>9</sup> J.Kelly, N.Davidson, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford, 1985, p. 309–311.

<sup>10</sup> Italijos vienijimosi procese popiežiaus valstybės padėtis buvo nestabili. 1871 m. Prancūzija, vienintelis popiežiaus valstybės garantas, pralaimėjo karą Prūsijai ir popiežius visiškai prarado savo valstybę – nustojo buvęs tarptautinės teisės subjektu, pasiskelbdamas „Romos kaliniu“. Žr. E.J. Pałyga, *Dyplomacja Papieska 1914–1989*, Warszawa, 1993, p. 57.

katu, prasidėjusiu 1878 m. Keitėsi ir visa užsienio politika. Naujasis popiežius buvo linkęs atkurti diplomatinis santykius ir su nekatalikiškais valstybėmis<sup>11</sup> ir laiduoti savo įtaką Katalikų Bažnyčiai tose šalyse. Tuo požiūriu jo pontifikato pradžia buvo gana sėkminga – 1878 m. sureguliuoti santykiai su Prūsija. Naujasis popiežius per savo nuncijų Austrijoje kreipėsi laišku ir į Rusijos carą Aleksandrą II. Caras atsakė<sup>12</sup>. Dialogas prasidėjo.

Leonas XIII, siekdamas atkurti ir išplėsti Bažnyčios įtaką, linko į kompromisus. Toks popiežiaus nusistatymas buvo geras pagrindas derybų su Rusija pradžia. Juo labiau kad ši po nesėkmingo jai Berlyno kongreso sprendimų ieškojo būdų, kaip sustiprinti savo tarptautines pozicijas. Bažnyčia buvo laikoma socialinio stabilumo garantu, todėl Rusija siekė ir tikėjosi kontroliuojamos popiežiaus įtakos gyventojams katalikams.

Popiežiui oficialūs santykiai su Rusija būtų buvęs papildomas argumentas bandant savo naudai spręsti „Romos klausimą“. Santykių normalizavimas būtų reiškęs oficialią įtaką Katalikų Bažnyčiai imperijoje. Taip pat tai būtų buvęs pozityvus poslinkis siekiant Vakarų ir Rytų krikščioniškų Bažnyčių suartėjimo. Ši idėja turėjo savo šalininkų ir pačioje Rusijoje.

Taigi 1878 m. gruodį Vienoje įvyko pirmasis apaštalinio nuncio L.Jakobini'o ir Rusijos pasiuntinio Vienoje E.Novikovo susitikimas. Vienos protokolų punktai buvo pagrindas tolesnėms deryboms, kurios turėjo vykti Vatikane<sup>13</sup>. Tuo metu buvo derinamos ir būsimų vyskupų kandidatūros<sup>14</sup>. 1881 m. pavasarį derybos persikėlė į Vatikaną. Tačiau įvykiai Rusijoje – caro Aleksandro II nužudymas – sulėtino jų eigą.

Aleksandro III atėjimas į sostą sustiprino Rusijoje liberalių reformų priešininkų pozicijas. Tarp jų buvo ir santykių su Apaštala Sostu atkūrimo priešininkai. Valdžios sluoksniuose įtakingiems konservatoriams, remiantiems pastarąją poziciją, priklausė naujasis Švenčiausiojo stačiatikių sinodo oberprokuroras K.Pobedonoscevas. Jis siekė sustiprinti Stačiatikių Bažnyčios įtaką imperijoje, apsaugoti liaudį nuo Katalikų Bažnyčios įtakos, Katalikų Bažnyčią laikė galingu konkurentu. K.Pobedonoscevas skeptiškai žiūrėjo į Rusijos ir Vatikano derybas, oficialių diplomatinis santykių atnaujinimą. Tokios nuomonės buvo ir M.Katkovas, „Московские ведомости“ redaktorius, taip pat Rusijos pasiuntinys Konstantino-

<sup>11</sup> L.Wallace, *Leo XIII and the Rise of Socialism*, Duke University Press, 1966, p. 97–100; Z.Zieliński, *Papieżstwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, Poznań, 1986, p. 243.

<sup>12</sup> L.Wallace, *Leo XIII...*, p. 97.; Э. Винтер, *Панство...*, p. 335.

<sup>13</sup> [1881 m., be aut.] Raštas Romos katalikų dvasinių seminarijų klausimu, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – RVIA), f. 821, ap. 125, b. 378, l. 4; Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas apie galiojančias Romos Katalikų Bažnyčios valdymo taisykles Rusijoje [Juodraštis], RVIA, f. 821, ap. 150, b. 114, l. 49–50.

<sup>14</sup> A.Petrani, *W sprawie obsadzenia stolic biskupich w zaborze rosyjskim (1880–1883)*, *Prawo kanoniczne*, 1962, Nr. 1–2, p. 149.

polyje N.Ignatjevas (1881 m. pabaigoje jis buvo paskirtas vidaus reikalų ministru). Pažymėtina, kad dėl skirtingo požiūrio į santykių su Vatikanu atkūrimą, nesutarimai tarp Vidaus reikalų ministerijos ir Užsienio reikalų ministerijos išliko ir vėlesniais metais.

Vis dėlto 1881 m. balandį derybos buvo atnaujintos. Dar joms tebevykstant 1882 m. gegužės 28 d. popiežiaus legatas V.Vanuttelli dalyvavo naujojo caro karūnacijos iškilmėse<sup>15</sup>. Tačiau, kaip matyti iš derybų rezultatų, jo siūlymas įkurdinti popiežiaus nuncijų Rusijoje liko neišgirstas. Taigi nebuvo sprendžiamas vienas esminių – santykius užtikrinančių klausimų.

Kokios pozicijos Rusijos valdžia laikėsi derybų metu? Rusijos valdžios atstovai, pasiūsti į Vatikaną antrajam derybų etapui<sup>16</sup> – M.Butenevas (URM atstovas) ir A.Mosolovas (VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento atstovas, 1881 m. pab. pasitraukęs iš derybų) buvo įgalioti per derybas laikytis paskutiniųjų 15 metų valdžios politikos nuostatos, tai yra tos nuostatos, kuria buvo vadovautasi oficialiai nutraukiant Vatikano ir Rusijos santykius: „atskirti katalikybę nuo polonizmo“ arba „seminarijas padaryti Katalikų Bažnyčios kunigų, o ne lenkų tautinio judėjimo vadų jaunuolynais“<sup>17</sup>. Kaip matyti, politinis motyvas labai aiškus. Valdžia siekė suderinti 7-ojo dešimtmečio nuostatą – apriboti vyskupų įtaką vyskupijoje ir seminarijose ir 1877 m. seminarijų „depolonizavimo“ projektą, kuriam buvo akcentuojamas rusų kalbos mokėjimo lygio kėlimas<sup>18</sup> ir bendrojo lavinimo dalykų dėstymas rusų kalba. Taip pat buvo siekiama, kad Vatikanas pripažintų jau veikiančius seminarijų gyvenimą reglamentuojančius įstatymus<sup>19</sup>.

<sup>15</sup> Э. Винтер, *Панство...*, p. 345.

<sup>16</sup> 1880 m. birželio 7 d. kardinolas Jacobini išsiuntė į Vatikaną pirmąjį susitarimo projektą, o spalio 31 d. pasirašė susitarimo punktus, žr. Э. Винтер, *Панство...*, p. 337. Caras turėjo juos patvirtinti.

<sup>17</sup> [1881 m., be aut.] Raštas Romos katalikų dvasinių seminarijų klausimu, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 1.

<sup>18</sup> 1877 m. sausio 28 d. raštas, ten pat, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 62.

<sup>19</sup> 1864 m. įvestas priėmimas į imperijos seminarias su generalgubernatorių sutikimu.

1869 m. vasario 21 d. caro įsakas, kad dvasininkai, dėstantys tikybą, privalo išlaikyti bendrojo lavinimo dalykų egzaminus, o neigiamas pažymys atima jiems dėstymo teisę.

1873 m. kovo 10 d. Liaudies švietimo ministerija, suderinusi su Vidaus reikalų ministerija, nurodė Vilniaus švietimo apygardos globėjui, kad tų dalykų egzaminuose (ir stojamuosiuose, ir keliamuosiuose, ir baigiamuosiuose) dalyvautų gimnazijų direktoriai arba jų komandiruoti asmenys ir išdėstytų savo nuomonę apie rezultatus gubernatoriams. Ja ir turi būti vadovaujama priimant, perkeliant, suteikiant teisę dėstyti tikybą. Apie egzaminų rezultatus taip pat privaloma informuoti Vidaus reikalų ministeriją. Nuo 1879 m. kontrolė perduota Švietimo apygardų inspektoriams. Žr.: 1884 m. spalio 19 d. [VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento] direktoriaus pranešimas [vidaus reikalų] ministrui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 60–62; N.Svetovidovo raštas apie Romos katalikų dvasines seminarias imperijoje [apie 1896 m.], *RVIA*, f. 821, ap. 150, b. 607, l. 42; Raštas dėl rusų kalbos įvedimo tikybai dėstyti ... [Juodraštis], *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 38–39, 48–49, 51.

Beje, 1880 m. lapkričio 25 d. pasitarime buvo nurodyta, kad Vyriausybė pripažįsta seminarijas bažnytinėmis, taigi ir tautinėmis („nacionalnymi“) įstaigomis<sup>20</sup>. Tautinėmis, be abejonės, rusų, o ne lenkų prasme. Tai rodo ir išskirtinis valdžios dėmesys bendrojo lavinimo dalykams seminarijose, dėstomiems rusų kalba. Minėta nuostata turėjo būti išlaikyta ir galimų kompromisų su Romos Kurija atveju<sup>21</sup>. Pastarasis požiūris buvo itin akcentuotas kalbant apie seminarijas imperijoje<sup>22</sup>. Lenkijos Karalystės seminarijose akcentuotas rusų kalba dėstomų dalykų įvedimas į seminarijų mokymo programas<sup>23</sup>, taip užtikrinant seminarijų kontrolę. Reikalavimas dėstyti rusų kalbą ir tėvynės [Rusijos] istoriją buvo tiesiogiai siejamas su seminarijų materialinio aprūpinimo klausimu ir imperijos, ir Lenkijos Karalystės seminarijose<sup>24</sup>. Tai buvo gana svarus argumentas, nes imperijos seminarijoms tebegaliojo kartu su 1843 m. įstatais patvirtintas finansavimas. Lenkijos Karalystės seminarijos taip pat buvo išdo finansuojamos<sup>25</sup>. Vatikano reikalavimas, kad bendrojo lavinimo dalykus dėstyti mokytojai katalikai, valdžios buvo atmestas, esą „jei dėstyti lenkai, tai visos valdžios priemonės būtų neveiksmingos“<sup>26</sup>. Apaštalu Sosto atstovai derybose vadovavosi kanonų teise, seminarijų klausimą tiesiogiai siejo su vyskupo valdžia joms. Vatikanas laikė negaliojančiais pasikeitimus seminarijose, padarytus nutraukus vadinamąjį konkordatą

---

Lenkijos Karalystės seminarijose generalgubernatoriaus kontrolė stojantiems ir rusų kalbos bei istorijos kursas įvestas 1875 m. lapkričio 8 d. caro įsaku: 1884 m. spalio 19 d. [VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento] direktoriaus pranešimas [vidaus reikalų] ministrui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 66.; [1897 m.] Raštas dėl Varšuvos generalgubernatoriaus iškelto klausimo dėl Romos katalikų dvasinių seminarijų, ten pat, l. 258. Plati informacija yra pateikta V.Merkio publikacijoje, žr. *V. M e r k y s*, Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašte 1864–1901 m., *LKMA Metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 247–322.

<sup>20</sup> Vidaus reikalų ministro L.Makovo pranešimas 1880 m. lapkričio 25 aukščiausio lygio pasitarime dėl katalikų reikalų, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 2.

<sup>21</sup> 1881 m. vasario 17 d. caro patvirtinta instrukcija įgaliotiesiems atstovams, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 4.

<sup>22</sup> Vidaus reikalų ministro L.Makovo pranešimas 1880 m. lapkričio 25 aukščiausio lygio pasitarime dėl katalikų reikalų, žr.: [1881 m., be aut.] Raštas Romos katalikų dvasinių seminarijų klausimu, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 4.; 1881 m. vasario 17 d. caro patvirtinta instrukcija įgaliotiesiems Rusijos atstovams. Cituota iš: ten pat, l. 4.

<sup>23</sup> Ten pat.

<sup>24</sup> [1881 m., be aut.] Raštas Romos katalikų dvasinių seminarijų klausimu, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l.l. 6–7.

<sup>25</sup> [1897 m.] Raštas dėl Varšuvos generalgubernatoriaus iškelto klausimo apie Romos katalikų dvasines seminarijas, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 257.

<sup>26</sup> [1881 m., be aut.] Raštas Romos katalikų dvasinių seminarijų klausimu, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 6–7.



1866 m., nepripažino ir valdžios sankcionuotų pokyčių dėl Bažnyčios administravimo<sup>27</sup>.

1882 m. gruodžio 24 d. Vatikane Rusijos kancleris N.Girsas pasirašė dvišalį susitarimą: Vatikanas pripažino administracinius pokyčius Varšuvos ir Mogiliovo metropolijose ir perėmė valdžios panaikintų vyskupijų administravimą<sup>28</sup>. Susitarta ir dėl naujų vyskupų Lenkijos Karalystėje ir imperijoje skyrimo: kandidatūros vis dar buvo derinamos<sup>29</sup>. Vyskupo valdžią seminarijoms reglamentavo 4 susitarimo punktai<sup>30</sup>. *Pirmajame* teigiama, kad vyskupui suteikiama teisė rinktis seminarijos tarnautojus. Tačiau rektorius, inspektorius ir profesoriai bus priimami kaip iki šiol, t.y. tik pritarus Vyriausybei. *Antrajame* punkte buvo numatyta vyskupo teisė atleisti tarnautojus ir paskirti kitus, o jeigu to nepadaro – pranešti civilinei valdžiai. *Trečiąjame* punkte sakoma, kad vyskupas turi teisę nustatyti seminarijos taisykles ir seminarijos tvarkos bei valdymo įstatus, tarnautojų teises ir pareigas. Jis nustato ir dėstyto tvarką. Dėl rusų kalbos ir literatūros bei istorijos dėstyto turi tartis su Vyriausybe. Tų dalykų dėstytojus vyskupas gali skirti tik su civilinės valdžios sutikimu. *Ketvirtajame* punkte numatyta, kad vyskupas turi visišką valdžią nustatyti dalykų apimtį ir seminarijos vidaus gyvenimo drausmę. Susitarimas buvo abipusių nuolaidų dokumentas. Nors pripažinta, kad seminarijos yra pavaldžios vyskupui, kad jis renka ir atleidžia dėstytojus, kad jis atsakingas už mokymo ir auklėjimo procesą, tačiau ir pasaulietinė valdžia išlaikė savo principines nuostatas – apribojo vyskupo valdžią skirti seminarijos dėstytojus ir išlaikė, valdžios nuomone, esminę seminarijų kontrolės prie-

<sup>27</sup> Mogiliovo arkivyskupijoje 1866 m. panaikinta Kameneco vyskupija, ji prijungta prie Lucko-Žitomiro; 1869 m. Minsko vyskupija prijungta prie Vilniaus.

<sup>28</sup> B.K u m o r, *Historia Kościoła*, cz. 7, p. 364.

<sup>29</sup> Jau 1883 m. kovą popiežius Leonas XIII paskyrė naujus vyskopus ir užpildė visas vakuojančias vietas. 1883 m. kovo 15 (27) d. Vatikane buvo paskirti vyskupai: Vilniaus vyskupijos vyskupu paskirtas Karolis Hrinevickis (Hryniewicki). Žr. 1883 m. balandžio 12 d. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 1. Rusijos imperatoriaus įsakas buvo paskelbtas balandžio 13 d. Žr. 1883 m. balandžio 15 d. Vilniaus vyskupo raštą Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai (nuorašas), ten pat, l. 4. Nuo balandžio 15 d. K.Hrinevickis pradėjo savo tarnybą, žr. 1883 m. balandžio 20 d. Vilniaus vyskupo raštą l.e.Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, *LVIA*, f. 378, BS, 1883 m., b. 318, f. II. Žemaičių vyskupu paskirtas – Mečislovas Paliulionis, žr. 1883 m. balandžio 8 d. l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Kauno gubernatoriui, *LVIA*, f. 378, BS, 1883, b. 318, l. 3. Plačiau apie vyskupų skyrimą žr. A.P e t r a n i, *W sprawie..*, p. 149–166.

<sup>30</sup> 1882 m. gruodžio 12 d. susitarimų dėl Romos katalikų dvasinių seminarijų tekstai ir jų vertimai (nuorašai), *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 8–11; 1884 m. lapkričio 29 d. Telšių vyskupo rašto vidaus reikalų ministrui nuorašas ir nuorašas Nr. 54656, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 368, l. 1–5.

monę<sup>31</sup> – bendrojo lavinimo dalykų dėstymo kontrolę ir dėstytojų skyrimo tvarką. Pats bendrojo lavinimo dalykų kontrolės mechanizmas susitarime nebuvo apibrėžtas, o tai sudarė prielaidas valdžios „improvizacijoms“. Kita vertus, tik tiems dalykams buvo pripažinta tiesioginė valdžios kišimosi teisė. Ko gera, valdžios pasiekimu galima pavadinti ir tai, kad buvo nutylėta seminarijų valdybos institucija bei jos kompetencija.

1882 m. Rusijos ir Apaštalo Sosto susitarimas vertintinas kaip abipusių nuolaidų dokumentas. Susitarimas dėl vyskupų skyrimo atkūrė Katalikų Bažnyčios hierarchiją Rusijoje. Susitarimas dėl katalikų dvasinių seminarijų veiklos reglamentavimo taip pat vertintinas kaip Bažnyčios laimėjimas. Šių dviejų klausimų vienu metu sprendimas rodė, kad išlaikytas seminarijų pavaldumo vyskupui principas. Tai buvo vyskupų veikimo ir jų santykių su pasaulietine valdžia juridinis dokumentas. Po 1882 m. susitarimo paskyrus naujus vyskopus realiai valdžiai tapo sunkiau kontroliuoti seminarijas.

Atsižvelgiant į platesnį Rusijos ir Vatikano santykių kontekstą, pasakytina, jog 1882 m. susitarimas buvo ribotas. Susitarimas negarantavo santykių tęstinumo: nesusitarta dėl oficialių diplomatinių santykių atnaujinimo, liko neišspręstas klausimas dėl popiežiaus nuncijs Rusijoje. Taigi klausimai, kurie būtų laidavę Rusijos ir Vatikano santykių tęstinumą, liko neišspręsti.

Deryboms pasibaigus kardinolas L.Jakobini pranešė apie susitarimą Mogiliovo arkivyskupui<sup>32</sup> ir oficialiu laišku informavo imperijos ir Lenkijos Karalystės vyskopus apie susitarimo dėl seminarijų turinį<sup>33</sup>. Čia itin akcentavo būtinybę laikytis susitarimo „pasaulietinio ir bažnytinio gyvenimo labui“, nurodė vyskupsams pagal kanonų teisę rūpintis seminarijų jaunimo auklėjimu, nuo kurio esą priklauso ir Bažnyčios klestėjimas<sup>34</sup>. Toks nurodymas skamba dviprasmiškai: laikytis susitarimo ir paisyti kanonų teisės Rusijoje, kur galiojo tik tie Bažnyčios įstatymai, kurie neprieštaravo pasaulietiniams, buvo keblu.

Seminarijų tikslus kardinolas įvardijo taip: dievobaimingi, susirūpinę išganymu dvasininkai, „paklydusiuosius vedantys prie tiesos ir teisin-

<sup>31</sup> VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas apie galiojančias Katalikų Bažnyčios Rusijoje valdymo taisykles [XIX a. pab.], *RVIA*, f. 821, ap. 150, b. 114, l. 20.

<sup>32</sup> 1883 m. rugsėjo 15 d. kardinolo L.Jakobini laiškas Mogiliovo arkivyskupui [Nuorašas ir vertimas į rusų kalbą], *RVIA*, f. 821, 125, b. 378, l. 13–14.

<sup>33</sup> 1883 m. rugsėjo 15 d. kardinolo L.Jakobini laiško imperijos ir Lenkijos Karalystės vyskupsams [Nuorašas ir vertimas], *RVIA*, f. 821, 125, b. 378, l. 15–18; ten pat [Nuorašas], *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 368, l. 2–4.

<sup>34</sup> 1883 m. rugsėjo 15 d. kardinolo L.Jakobini laiško imperijos ir Lenkijos Karalystės vyskupsams [Nuorašas ir vertimas], *RVIA*, f. 821, 125, b. 378, l. 15–16.

gumo“, rodantys deramą klusnumą pasaulietinei valdžiai<sup>35</sup>. Taigi laiške minimos susitarimo idėjos, nepamirštas ir Bažnyčios savarankiškumo bei katalikybės plėtimo siekis. Seminarijų tikslai, kurių turėtų laikytis vyskupai, kompromisiniame susitarime skamba kiek dviprasmiškai: primenamas Leono XIII politikos tikslas – siekimas jungti krikščioniškąsias Rytų ir Vakarų Bažnyčias.

Vidaus reikalų ministras D.Tolstojus, informuodamas vyskupus apie gautą L.Jakobini laišką, išdėstė valdžios nuostatą dėl susitarimo – priminė, kad valdžia paliko sau teisę prižiūrėti mokymo ir auklėjimo procesą, kaip ir kitose imperijos mokymo įstaigose<sup>36</sup>, ir kad pripažįsta, jog tinkamos jau egzistuojančios priemonės<sup>37</sup>. Be to, ministras tikisi, kad dėl seminarijų gerovės ir patys vyskupai turi „stiprinti seminarijų auklėtinių ištikimybės ir meilės bendrai mūsų tėvynei jausmą“<sup>38</sup>. Taigi valdžia neatsiakiusi esminių savo politikos seminarijų atžvilgiu tikslų – seminarijose, kaip ir kitose imperijos mokymo įstaigose, ugdyti lojalius piliečius, ir metodų – to siekti stiprinant ir kontroliuojant bendrojo lavinimo dalykų dėstymą.

Kaip 1882 m. susitarimas palietė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas? Pirmiausiai buvo paskirti nauji vyskupai. Tiesa, Vilniaus vyskupijos valdymas komplikavosi jau 1885 m. pradžioje – K.Hrinevickis buvo ištremtas.

Naujasis Žemaičių vyskupas M.Paliulionis ėmė rūpintis katedros perkėlimu iš Varnių į Kauną. Popiežiaus dekretas dėl katedros perkėlimo buvo pasirašytas 1883 m. rugsėjo 8 d.<sup>39</sup> Nors, kaip teigiama oficialiame rašte, valdžia čia nematė „nieko neteisėto“<sup>40</sup>, procedūra užtruko ne vienerius metus. Kodėl – galima tik spėti: keletą metų vyko būsimosios katedros remontas ir rekonstrukcija<sup>41</sup>. Pastabos oficialių valdžios dokumentų parašėse leidžia manyti, kad ir Rusijos valdžia neskubėjo vykdyti dekreto<sup>42</sup>. Buvo nurodyta katedros perkėlimo proga vengti iškilnių bei

<sup>35</sup> 1883 m. rugsėjo 15 d. kardinolo L.Jakobini laiško., ten pat, l. 18.

<sup>36</sup> 1883 m. spalio 14 d. vidaus reikalų ministro D.Tolstojaus laiškas Mogiliovo arkivyskupui A.Gintautui [ir imperijos bei Lenkijos Karalystės vyskupams] [Juodraštis], *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 23.

<sup>37</sup> 1883 m. spalio 14 d. vidaus reikalų ministro D.Tolstojaus laiškas Vilniaus vyskupui K.Hrinevickiui [Nuorašas], *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 219-221.

<sup>38</sup> 1883 m. spalio 14 d. D.Tolstojaus laiškas Vilniaus vyskupui K.Hrinevickiui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 24.

<sup>39</sup> 1883 m. rugsėjo 8 d. dekreto vertimas į rusų kalbą, *LVIA*, f. 378, 1884 m., b. 974, l. 2-7.

<sup>40</sup> 1884 m. balandžio 24 d. VRM Kitatikų dvasinių reikalų departamento raštas Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriui, ten pat, l. 1.

<sup>41</sup> *Kauno architektūra*, Vilnius, 1991, p. 319.

<sup>42</sup> 1884 m. gruodžio mėn. [diena nepažymėta] Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui, *LVIA*, f. 378, 1884 m., b. 974, l. 16.

kreipimūsi į ganomuosius<sup>43</sup>. Tokiais motyvais vadovaudamasi, pasaulietinė valdžia ceremonijoje neleido dalyvauti buvusiam Žemaičių vyskupijos administratoriui A. Beresnevičiui<sup>44</sup>. Be to, būta vietos valdžios iniciatyvų, kuriomis siekta naikinti susiklosčiusią istorinę tradiciją. 1884 m. generalgubernatorius I. Kachanovas pasiūlė Telšių vyskupiją pervadinti Kauno vyskupija<sup>45</sup>, o 1888 m. – panaikinti dvigubą – Telšių ir Žemaičių – vyskupo titulą, paliekant tik Telšių. Siūlymai nebuvo įgyvendinti. Dėl pirmojo siūlymo vidaus reikalų ministras atsakė, kad nenorėtų, jog Kauno vyskupo titulą turėtų ir katalikų vyskupas, ir Lietuvos stačiatikių vyskupijos pirmasis vikaras, be to, vėl reikėtų tartis su Romos Kurija. Dėl antrojo siūlymo 1888 m. I. Kachanovui buvo pasakyta palaukti rengiamų įstatymų pakeitimų<sup>46</sup>. Ko gero, centrinė valdžia ne tiek vengė naujų derybų su Vatikanu, kiek saugojo stačiatikius nuo galimos katalikų įtakos. Tai rodo panašus ir kitų I. Kachanovo siūlymų likimas<sup>47</sup>.

Vis dėlto 1895 m. lapkričio 5 d., sekmadienį, Šv. Petro ir Povilo bažnyčiai Kaune buvo suteiktas katedros vardas. Įvykio visuomeninę reikšmę rodo tai, kad jis buvo komentuojamas ir privačioje korespondencijoje<sup>48</sup>, ir lenkų<sup>49</sup>, ir nelegalioje lietuvių spaudoje<sup>50</sup>. Tiesa, nelegali „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“ originali nebuvo: įdėjo Peterburge leistame laikraštyje „Kraj“ iš Kauno gautą korespondenciją, kurioje plačiai aprašyta iškilminga ceremonija, sutraukusi į Kauną daug tikinčiųjų.

Taigi XIX a. pab. Kaunas – faktinis vyskupijos centras nuo 1864 m., kai į jį pasaulietinės valdžios nurodymu atkeltas vyskupas, konsistorija, seminarija – įgijo visus būtinus simbolius. Kaunas formuojasi kaip katalikų vyskupijos dvasinis centras, konkuruojantis net su Vilniumi<sup>51</sup>.

<sup>43</sup> 1884 m. balandžio 24 d. VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriui, *LVI A*, f. 378, 1884 m., b. 974, l. 1.

<sup>44</sup> 1895 m. spalio 28 d. Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus telegrama, ten pat, l. 26.

<sup>45</sup> 1884 m. rugpjūčio 21 d. vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriui, ten pat, l. 13.

<sup>46</sup> 1888 m. gegužės mėn. 17 d. vidaus reikalų ministro draugo raštas Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriui, ten pat, l. 18.

<sup>47</sup> Žr. V. Ž a l t a u s k a i t ė, Luomas ir etniškumas dvasininkų rengimo reformų projektuose. XIX a. paskutiniai dešimtmečiai, *LKMA Metraštinis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 200–202.

<sup>48</sup> P. Januševičiaus dienoraštis, *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas*, b. 470, l. 65–71.

<sup>49</sup> A. D. [?], Kanoniczne przeniesienie katedry i stolicy biskupstwa żmudzkiego, *Kraj*, 1895, Nr. 49, p. 30.

<sup>50</sup> [?], Kaunas, *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga*, 1896, Nr. 1–2, p. 12–13.

<sup>51</sup> Plačiau apie besiformuojantį etnografinės ir klerikalinės Lietuvos centrą bei XX a. pradžios alternatyvą: Vilnių ar Kauną žr. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 16: D. Staliūnas, Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidurys–XX a. pradžia), Vilnius, 2000, p. 156–165.

Kas dar keitėsi ar turėjo keistis vyskupijų gyvenime po susitarimo? Vadovaudamasi susitarimu, pasaulietinė valdžia įpareigojo vyskupus parengti naujus katalikų dvasinių seminarijų įstatus.

Pirmasis projektą pateikė Vilniaus vyskupas<sup>52</sup>. K.Hrinevickio projektas buvo itin „lakoniškas“ dėl 1882 m. susitarimo numatytos pasaulietinės valdžios įtakos seminarijoms. Įstatuose nebuvo net paminėti pasauliečiai dėstytojai, nors bendrojo lavinimo dalykai programose buvo<sup>53</sup>. Iš kitų vyskupo K.Hrinevickio projekto reikalavimų išskirtina tai, kad čia numatyta iš stojančiųjų reikalauti tik krikšto liudijimo. Jokio dokumento, pažymincio išsilavinimą, nereikėjo, tik pageidaujama, kad „norintys stoti į seminariją mokėtų skaityti ir rašyti“<sup>54</sup>. Šis projekto punktas atspindėjo Tridento Susirinkimo nuostatą – reikalavimą, kad į seminarijas būtų priimami „gerai mokantys skaityti ir rašyti“<sup>55</sup>. Tai rodo, kokie nedideli reikalavimai buvo keliami stojantiesiems. Kita vertus, tai buvo būdas padidinti Vilniaus seminarijoje studijuojančiųjų skaičių – mažinti dvasininkų stygių. Be to, neaukštas stojančiųjų išsilavinimo lygis laidavo klusnumą bažnytinėi valdžiai<sup>56</sup>. Vidaus reikalų ministerijoje toks įstatų projektas, kuriame deklaruota absoliuti vyskupo valdžia seminarijai ir nepaisyta pasaulietinės valdžios net tiek, kiek numatyta 1882 m., buvo atmestas, pažymėjus, kad „šiuose įstatuose visai neminima Vyriausybė, tarytum ji vyskupui neegzistuo“<sup>57</sup>. Vidaus reikalų ministras tai priminė vyskupui ir lapkričio mėnesį: dar kartą pakartojo nuostatą, kad seminarijose būtų išlaikyta Vyriausybės kontrolė<sup>58</sup>. Tolesnė įvykių eiga parodė, kad „priminimas“ buvo skirtas ne tiek seminarijos ir vyskupo santykiams koreguoti, kiek apskritai Vilniaus vyskupo laikysenai pakeisti. Pastebėjimas, kad vyskupui Vyriausybė „tarsi neegzistuoja“, gana tiksliai ją apibūdino<sup>59</sup>.

<sup>52</sup> 1884 m. rugsėjo 7 d. K.Hrinevickio raštas vidaus reikalų ministrui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 47–56.

<sup>53</sup> Ten pat, l. 49, 52.

<sup>54</sup> Ten pat, l. 50.

<sup>55</sup> Tridento Susirinkimo XIII sesijos XVIII dalis:[1897 m.] Raštas dėl Varšuvos generalgubernatoriaus iškelto klausimo dėl Romos katalikų dvasinių seminarijų, ten pat, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 259.

<sup>56</sup> B. C y w i ń s k i, *Rodowody niepokornych*, Warszawa, 1996, p. 263–264.

<sup>57</sup> 1884 m. rugsėjo 7 d. K.Hrinevickio raštas vidaus reikalų ministrui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 48.

<sup>58</sup> 1884 m. lapkričio 2 d. (Nr. 4915) D.Tolstojaus raštas K.Hrinevickiui. Cituota iš: 1892 m. lapkričio 5 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N.Sergijevskio rašto apie mokyimo lygį Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) Romos katalikų dvasinėse seminarijose, ten pat, f. 733, ap. 194, b. 1363, l. 27; ten pat, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 2 dalis, l. 161.

<sup>59</sup> Vidaus reikalų ministras (K.Hrinevickiui atsakius prašyti leidimo vyskupijos vizitacijai) jau buvo nurodęs generalgubernatoriui priminti Vilniaus vyskupui, kad ne valstybės įstatymai derinami prie Bažnyčios, o atvirkščiai, ir tik tie, kurie neprieštaruja valsty-

Jau 1885 m. sausio 26 d. valdžia Vilniaus vyskupą nušalino nuo pareigų. Taigi Vilniaus seminarija naujų įstatų tebelaukė.

Vyskupas M.Paliulionis, tik pakartotinai prašomas<sup>60</sup>, 1884 m. lapkričio 29 d. išsiuntė vidaus reikalų ministrui D.Tolstojui naujų seminarijos įstatų projektą<sup>61</sup>. Žemaičių vyskupas buvo kur kas diplomatiškesnis. Įžanginė įstatų dalis gana tiksliai atkartotojo kardinolo L.Jakobini laiško vyskupams turinį. Teigiama, kad įstatatai parengti atsižvelgiant į Bažnyčios teisę, valstybės įstatymus ir su Vatikanu sudarytą susitarimą. Vyskupas nurodė, kad jo rūpestis ir tikslas yra auklėti būsimuosius dvasininkus būti pasiruošusius vykdyti savo pareigas, vienodai naudingas Bažnyčiai ir Valstybei<sup>62</sup>. Čia numatyta, kad bendrojo lavinimo dalykus gali dėstyti gimnazijų mokytojai dvasininkai ir pasauliečiai *katalikai* (išryškinta – V.Ž.)<sup>63</sup>. M.Paliulionis numatė, kad į seminariją priimami kandidatai, turintys ne mažesnę kaip gimnazijos 4 klasių išsilavinimą.

Tačiau ir Žemaičių vyskupo projektas, nors jam nebuvo pareikšta kategoriškų pastabų, patvirtintas nebuvo. Siūlymas dėstyti visus dalykus katalikams dėstytojams valdžios tenkinti negalėjo. Be to, ši M.Paliulionio nuostata rodė, kad seminarijos valdyboje nepageidaujami pasauliečiai

---

bės įstatymams, žr. 1884 m. rugpjūčio 17 d. D.Tolstojaus raštas I.Kachanovui, *L VIA*, f. 378, BS, 1883 m., b. 318, l. 86–87.

1884 m. rugsėjį ir spalį vyskupas vizitavo Gardino guberniją. Iš Gardino gubernatoriaus informacijų Vilniaus generalgubernatoriui apie vyskupo vizitacijas matyti, jog K.Hrinevickis teikė Sutvirtinimo sakramentą buvusiems katalikams, nuo Bažnyčios atskyrė neklusnius dvasininkus; žr.: 1884 m. rugpjūčio 29 d. Vilniaus vyskupo prašymas ir vizitavimo planas Vilniaus generalgubernatoriui, *L VIA*, f. 378, BS, 1883 m., b. 318, l. 75–76; 1884 m. rugsėjo 2 d. Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas, ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 26–27; Gardino gubernatoriaus informacijos, ten pat, f. 378, BS, 1883 m., b. 318, l. 98–131.

1885 m. sausio 22 d. K.Hrinevickis išleido aplinkraščių vyskupijos dvasininkams, kuriame savo įgaliojimus „iki mirties arba kol Apaštalinis Sostas paskirs vyskupą“ perdavė generaliniam vikarui kanauninkui Motiejui Harasimovičiui, nurodydamas, kad kitokie valdžios sprendimai negalioja. O jei ir šis būtų nušalintas, tai klausyti tik gavusiojo įgaliojimus iš M.Harasimovičiaus; žr. ten pat, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 39.

1885 m. sausio 26 d. caro įsaku vyskupas buvo nušalintas nuo pareigų [iškvietas į Peterburgą, vėliau į ištremtas į Jaroslavlį], ten pat, f. 378, BS, 1883 m., b. 318, l. 205. Apie vyskupo K.Hrinevickio griežtą nusistatymą prieš valdžios priemones Bažnyčios atžvilgiu taip pat žr. B.M i c e w s k i, *Rządcy diecezji wileńskieji okresu niewoli wobec sprawy narodowej, Chrześcijanin w świecie*, 1987, Nr. 171, p. 45.

<sup>60</sup> 1884 m. lapkričio 15 d. Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas, *R VIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 77.

<sup>61</sup> 1884 m. lapkričio 29 d. M.Paliulionio raštas vidaus reikalų ministrui [Nuorašas], *L VIA*, f. 696, ap. 2, b. 368, l. 1–14; originalas – *R VIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 82–99.

<sup>62</sup> 1884 m. lapkričio 29 d. M.Paliulionio raštas vidaus reikalų ministrui, *R VIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 82.

<sup>63</sup> Ten pat [Nuorašas], *L VIA*, f. 696, ap. 2, b. 368, l. 9.

stačiatikiai. Taigi jei valdžia būtų sutikusi, tai būtų praradusi pagrindines kontrolės seminarijose priemones.

M.Paliulionio projekte galima išvelgti Leono XIII nuostatą dėl didesnio dvasininkų išsilavinimo: siekį aukšto humanitarinio išsilavinimo lygio dvasininkų<sup>64</sup>. M.Paliulionis numatė penkerių metų mokymo kursą, be naujų disciplinų (pvz., pastoralinės teologijos, katekizmo), dar numatė dėstyti filosofiją<sup>65</sup>. Tačiau siūlymai liko tik siūlymais. Tiesa, Žemaičių seminarijoje filosofija buvo dėstoma fakultatyviai<sup>66</sup>, tačiau nėra duomenų, kad galėtume teigti, jog tai buvo daroma nuolat. Taigi pirmieji bandymai taikyti 1882 m. susitarimą baigėsi nesėkmėmis. Teoriškai susitarimas veikė – buvo kuriami ir svarstomi projektai, tačiau jų likimas rodo, jog valdžia labiau laikėsi iki susitarimo taikytų seminarijų veiklos reglamentavimo priemonių.

Pažymėtina, kad per visą bandymų keisti seminarijų įstatus „odisėją“<sup>67</sup> nei valdžia, nei vyskupai iš esmės nekreipė dėmesio į stojančiųjų išsilavinimą. Nė viename projekte nebuvo siūlymo kelti įstojimo cenzą – liko galioti „4 gimnazijos klasių“ reikalavimas. Pasaulietinė valdžia, nors ir prilygino seminarijas vidurinio lavinimo mokykloms, rūpinosi ne didesniu dvasininkų išsilavinimu, bet apskritai jų išsilavinimu. Vyskupai, jautę dvasininkų stygių, taip pat nekėlė didelių reikalavimų stojantiejiems. Be to, nedidelio išsilavinimo stojantieji, asmenys, nesimokę valstybinėse mokyklose, buvo patikimesnė „medžiaga“ ugdyti klusnius Bažnyčiai dvasininkus, ypač kai bajorijos – tradicinio elito, siejamo su lenkų kultūra – domėjimasis dvasininko karjera XIX a. pabaigoje mažėjo. Seminarijų vidaus gyvenimo reglamentai, dėstomieji dalykai XIX a. pabaigoje nedaug tepasikeitė nuo XIX a. vidurio. Pavyzdžiui, filosofija – dalykas,

<sup>64</sup> Дж. Канделоро, *Католическое движение в Италии*, Москва, 1955, p. 186–187; B.Kumor, *Ratio studiorum w polskich seminariach duchownych zaboru austriackiego, Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin, 1973, p. 475; *Dzieje teologii katolickiej w Polsce, wiek XIX i XX*, t. 3, cz. 1, red. M.Rechowicz, Lublin, 1976, p. 354.

<sup>65</sup> 56 projekto paragrafas: 1884 m. lapkričio 29 d. M.Paliulionio raštas vidaus reikalų ministrui [Nuorašas], LVIA, f. 696, ap. 2, b. 368, l. 13.

<sup>66</sup> 1884 m. gruodžio 12 d. [Antano] Vitorto laiškas A.Dambrauskui, *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LNMMB RS), f. 130–1770 (lapai nenumeruoti). Laiške teigiama, kad kunigas [Antanas] Karosas dėsto filosofiją lenkiškai visų kursų laisviesiems klausytojams, kurių susirenka labai daug. Esą jis [t.y. Karosas – V.Ž.] informavo, kad nuo Kalėdų filosofija bus privaloma. Vėlesnių metų seminarijos dokumentai nerodo, kad filosofija būtų buvusi dėstoma, žr. Egzaminuojamųjų Telšių Romos katalikų dvasinės seminarijos auklėtinių knyga nuo 1887/8 m., LNMMB RS, f. 90–88. Taip pat ir Vilniaus seminarijoje, žr. Vilniaus seminarijos paskaitų tvarkaraščiai, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAB RS), f. 43, b. 21578, l. 1; f. 43, b. 21586, l. 16.

<sup>67</sup> Žr. V.Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab.–XX a. pr. Sociopolitinis aspektas (Daktaro disertacija)*, Vilnius, 2000, p. 45–51.

kurio dėstymas, anot Leono XIII, turėjo sustiprinti dvasininkų pozicijas šiuolaikinėje visuomenėje, parengti dvasininkus polemikoms mokslo, socialiniais klausimais, nebuvo privalomas dalykas. Kitų naujų dalykų dėstymas plačiau net nesvarstytas. Ir po 1882 m. Rusijos ir Apaštalų Sosto susitarimo nei Vilniaus, nei Žemaičių seminarijose nebuvo atsižvelgta į popiežiaus Leono XIII nuostatą dėl dvasininkų švietimo humanizacijos ir lygio kėlimo. Lėmė pasaulietinės valdžios požiūris į dvasininkų rengimą ir valdžios noras modeliuoti jų laikyseną visuomenėje.

Taigi nors įstatų buvo ne vienas variantas, tačiau jie liko valdžios nepatvirtinti. Ir šiuo aspektu galima teigti, kad konkrečių Rusijos ir Apaštalų Sosto susitarimo punktų įgyvendinimas buvo komplikuoatas.

1883–1884 m. nutrūko prasidėjęs diplomatinis Rusijos ir Vatikano dialogas. Rusijos užsienio politikoje tuo metu, t.y. 9-ojo dešimtmečio viduryje, svarbiausias buvo Balkanų klausimas, spręsta vadinamoji Bulgarijos krizė. Šio dešimtmečio antrosios pusės Vatikano užsienio politiką galima apibūdinti kaip posūkį į būsimosios Antantės valstybes. Tai buvo sąlygota Europos valstybių politinių jėgų kaitos – Trilypės sąjungos tarp Vokietijos–Austrijos–Vengrijos ir Italijos (1882 m.) atnaujinimas 1887 m. akivaizdžiai komplikavo „Romos klausimo“ sprendimą, žlugdė viltis atkurti popiežiaus valstybę ir buvo argumentas, pagrindžiantis santykių su Rusija atnaujinimą. Pretekstas čia buvo Aleksandro III pasveikinimas popiežiui vyskupavimo auksinio jubiliejaus proga<sup>68</sup>. 1888 m. pradžioje į Vatikaną siunčiamas A.Izvolskis. Per susitikimą su popiežiumi Rusijai buvo pasiūlyta įsteigti nuolatinę diplomatinę atstovybę<sup>69</sup>. Galima numanyti, kad Vatikanas tikėjosi ir teigiamo nuncijaus Rusijoje klausimo sprendimo. Tačiau esminių pokyčių nebuvo – nulėmė Vidaus reikalų ministerijai būdinga pozicija – esą nuncijus Rusijoje komplikuoatų padėtį ir santykius<sup>70</sup>. Rusijos ir Apaštalų Sosto santykius lėmė politinės nuostatos, dominavęs valdžios požiūris į Katalikų Bažnyčią kaip lenkų politinių interesų rėmėją<sup>71</sup>. Tam tikrų pokyčių būta 1894 m. – sostą paveldėjęs Nikolajui II. 1894 m. birželį A.Izvolskis paskiriamas Rusijos ministru rezidentu prie Apaštalų Sosto, tačiau popiežiaus nuncijaus, t.y. popiežiaus atstovo ir asmens saugomo tarptautinės teisės, Rusija nesutiko įsileisti. Tiesa, per

<sup>68</sup> Prancūzijos pasiuntinys Vatikane atkreipė Rusijos pasiuntinio Romoje dėmesį, kad popiežius norėtų gauti oficialų caro pasveikinimą auksinio vyskupavimo jubiliejaus proga. Žr. Э. В и н т е р, *Панство..*, p. 354.

<sup>69</sup> Э. В и н т е р, *Панство..*, p. 358–359.

<sup>70</sup> [По 1900 m.] Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas apie Romos kurijos pastangas įkurti nuolatinę diplomatinę atstovybę prie Rusijos vyriausybės, *RVIA*, f. 821, ap. 150, b. 120, l 10–13.

<sup>71</sup> Atsakymai į 1893.VII.22 ir 1893.IX.17 Romos Kurijos promemorijas, *RVIA*, f. 821, ap. 150, b. 117, l. 5, 9, 17, 23, 54.



Nikolajaus II karūnavimą 1896 m. gegužės mėn. dalyvavo ir numanomas nuncijus – Tarnassi, tačiau nuncijumi jis taip ir netapo. Jau minėta, kad dėl to priešiška buvo nusiteikęs K.Pobedonoscevas. Taip pat ir Vidaus reikalų ministerija nenorėjo prarasti savo įtakos ir svarbos, kas būtų neišvengiama, jei popiežiaus atstovas būtų rezidavęs Peterburge ir sprendęs katalikų Rusijoje reikalus.

Taigi ir paskutinįjį XIX a. dešimtmetį Rusijos ir Apaštalų Sosto santykiai kokybiškai nepakito, nors pozityvių poslinkių buvo. Rusijos valdžia laikėsi nuostatos, kad Katalikų Bažnyčios klausimai yra labiau valstybės vidaus politikos reikalas. Rusija nenorėjo susisaistyti su Vatikanu ilgalaikiais tarptautiniais įsipareigojimais. Santykių atšilimai būdavo tik proginiai, o ne sistemingi ir ilgalaikiai. Formaliai santykiai buvo atkurti ir funkcionavo aukščiausiu politikos lygmeniu. Vatikanas siekė ir turėjo tam tikrą įtaką Katalikų Bažnyčiai Rusijoje. Tačiau reali Katalikų Bažnyčios būklė ir veikimas konkrečiose vyskupijose priklausė nuo Rusijos centrinės valdžios politikos ir vietos valdininkų interpretacijų.

*Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.*

## CHANGES IN THE RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND THE HOLY SEE DURING THE LAST DECADES OF THE 19<sup>TH</sup> CENTURY

Vilma Žaltauskaitė

### Summary

The article analyzes the relations between Russia and the Holy See during the last decades of the 19<sup>th</sup> century taking into consideration the context of the general political situation in Europe. It also discusses how these relations touched and/or changed the condition of the Catholic Church in the Catholic dioceses of Vilnius and Samogitia (Telšiai) existing in the historical territories of Lithuania. The author states that the repressions against the Catholic Church after the uprising of 1863 were one of the reasons why Pope Pius IX severed relations with Russia. After the termination of the official relations, correspondence between the Curia and authorities of Russia continued on some matters, but the Church no longer had a document regulating its relations with the secular authorities in Russia. The life of the Church institution was constricted, the authorities tried to destroy its hierarchical structure and subordination to the Pope. The changes in the relations of the Holy See and Russia occurred in the pontificate of Leo XIII, which started in 1878. The foreign policy also changed. The new Pope

was inclined to restore diplomatic relations with non-Catholic countries and to strengthen the influence of the Catholic Church in them. Seeking to restore and expand the influence of the Church, Leo XIII was willing to make compromises. Such a stance by the Pope was a good foundation for the beginning of negotiations with Russia.

The ascension to the throne by Alexander III in 1881 strengthened the positions of the enemies of liberal reforms in Russia. Some of them were also opponents of the restoration of relations with Holy See. However, on 4 December 1882 Chancellor of Russia Nikolai Girs signed a bilateral agreement with the Vatican: the Vatican recognized the administrative alterations in the metropolises of Warsaw and Mogilev and took over the administration of the dioceses liquidated by the authorities. There was also an agreement on the appointment of new bishops in the Kingdom of Poland and the Russian Empire and on the restrictions of the bishop's power in the Catholic seminaries. This agreement was a document of mutual compromises: the hierarchy of the Catholic Church in Russia was restored, the subordination of the seminary to the bishop was preserved. However, in the wider context of relations between Russia and the Vatican the agreements of 1882 were limited because they did not guarantee the continuity of relations and lacked an agreement regarding the establishment of a papal nuncio in Russia.

How did the agreement of 1882 affect the dioceses of Vilnius and Samogitia? First, new bishops were appointed. Samogitian Bishop M.Paliulionis began to organize the transfer of the cathedral from Varniai to Kaunas. The Pope signed the decree regarding the transfer of the cathedral on the 8 September 1883, and the ceremony of transference took place in November 1895. Kaunas was the actual center of the diocese since 1864, and now it received all the necessary attributes.

As stipulated in the agreement, the secular authorities obligated the bishops to prepare new statutes for the Catholic seminaries. They prepared more than one project, but none of them were approved by the authorities.

In the 1890s the relations between Russia and Holy See did not change in terms of quality although there were some positive shifts. The Russian authorities held the opinion that the matters of the Catholic Church are more a subject of state internal policy. Russia was not restricted by long-lasting international obligations with the Vatican. The mending of relations was more often occasional and not consistent or long lasting. Officially, the relations were restored and functioned at the highest level of politics. The Vatican sought and had some influence on the Catholic Church in Russia. However, the real condition of the Catholic Church and its activity in the particular dioceses depended on the policies of the central government of Russia and local officials.

ALGIMANTAS KATILIUS

Lietuvos istorijos institutas

VYSKUPAS ANTANAS BARANAUSKAS IR  
KUNIGŲ SEMINARIJOS PROBLEMAS:  
RUSIŠKŲ DISCIPLINŲ DĖSTYMAS

Vyskupo Antano Baranausko ganytojavimo Seinų vyskupijoje metu visose Lenkijos Karalystės kunigų seminarijose rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo problema (ypač dėl turinio ir egzaminų tvarkos) tapo aštresnė ir vyskupas aktyviai dalyvavo jos svarstymuose. Vysk. A.Baranauskas stengėsi tvirtai ginti savo teises kunigų mokymo procese. Jis nevykdė nuolankiai valdžios reikalavimų ir savo tvirtą poziciją išdėstė vidaus reikalų ministrui, nors vėliau ir turėjo ir nusileisti ministro iškeltiems reikalavimams. Tvirta savo laikysena dėl rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo seminarijose vysk. A.Baranauskas netgi išsiskyrė iš kitų Lenkijos Karalystės vyskupų.

Kokias disciplinas turime galvoje ir kodėl apie tai kalbame atskirai? Tai rusų kalba, rusų literatūra ir Rusijos istorija. Atsakant į antrą klausimo dalį, reikia pabrėžti, kad šių dalykų dėstymo svarbiausias tikslas buvo ne švietimas, o labiau priemonė tam tikriems valstybės tikslams įgyvendinti kunigų seminarijose.

Visą laiką kunigus Rusijos valdžia laikė potencialiais priešais esamai politinei sistemai. Tą įtarumą dar didino aplinkybė, kad kunigai to meto visuomenės gyvenime turėjo didelę reikšmę. Vienas iš būdų tą situaciją koreguoti – tai išugdyti lojalius kunigus esamai valstybės santvarkai, kitaip tariant, išugdyti Rusijos imperijos piliečio sąmonę. Taigi reikėjo galvoti, kaip koreguoti būsimų kunigų pilietinio ir kultūrinio ugdymo turinį, kas teiktų galimybę laukti sau palankių rezultatų. Žinoma, čia jau reikia kalbėti apie būsimų kunigų savimonės ar mentaliteto formavimą. Apskritai problemą galima įvardyti teiginiu: kunigų lojalumas ar pareiga. Pirmąją teiginio dalį jau aptarėme, o antroji reikštų alternatyvą pirmajai. Tą alternatyvą pirmiausiai lėmė Katalikų Bažnyčios pozicija, kita vertus – visuomenės poreikiai. Vadinasi, pilietine prasme (žinoma, ne Rusijos imperijos piliečio) kunigai turėjo atstovauti savos tautos, t.y. lenkų, lietuvių ar kitos tautos, interesams.

Vis dėlto tam tikra įtampa dėl rusiškų disciplinų dėstymo seminarijose galėjo būti naudinga ir pačiai Katalikų Bažnyčiai, nes tai lokalizavo

valdžios interesų objektą. Šių dalykų dėstymas buvo šalutinis visame kunigų ugdymo procese ir tai Bažnyčiai buvo naudinga, nes dėl kitų dalykų dėstymo jai liko laisvesnės rankos.

Vyskupo Antano Baranausko ganytojavimo Seinų vyskupijoje metu aptariamoji problema tapo aštresnė ir vyskupas aktyviai dalyvavo jos svarstymuose. Tačiau reikia pažymėti, kad vysk. A.Baranausko dalyvavimas šios problemos svarstymuose buvo tik etapiškas. Kai jis tapo Seinų vyskupu, rusiškų disciplinų dėstymo klausimas Lenkijos Karalystės kunigų seminarijose jau buvo paaštrėjęs, bet ir iki vyskupo mirties jis nebuvo galutinai išspręstas. Pasirinktas diskursas svarbus tuo, kad leidžia geriau suvokti ne tik vysk. A.Baranausko poziciją šiuo klausimu, bet ir jo santykius su civiline valdžia.

Rusų kalbos ir rusų literatūros bei Rusijos istorijos dėstymas Mogiliovo arkivyskupijos kunigų seminarijose buvo įvedamas pagal 1843 m. seminarijų bendruosius įstatus. Lenkijos Karalystės arba, kitaip tariant, Varšuvos arkivyskupijos kunigų seminarijose šių disciplinų dėstymas pradėtas numalšinus 1863 m. sukilimą ir įvedimas tęsėsi visą dešimtmetį. Seinų kunigų seminarijoje rusiškos disciplinos pradėtos dėstyti netrukus po sukilimo<sup>1</sup>.

Tam tikra prasme rusiškų disciplinų dėstymo kunigų seminarijose įteisinimas buvo pasiektas 1882 m. Vatikano ir Rusijos imperijos sutartyje. Tačiau nebuvo numatytos šių disciplinų kontrolės priemonės ir dėl to valdžia galėjo rinktis sau palankias<sup>2</sup>. Atsirado projektai bendrųjų kunigų seminarijų įstatų, kuriuose daug dėmesio skiriama rusiškų disciplinų dėstymui. 1887 m. Varšuvos generalgubernatoriaus kanceliarijoje buvo parengtas Lenkijos Karalystės seminarijų įstatų projektas<sup>3</sup>. Parengiamųjų darbų etape ir Seinų vyskupas P.Wierzbowski parengė rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo Seinų kunigų seminarijoje programą<sup>4</sup>. Tačiau bendrieji seminarijų įstatatai Lenkijos Karalystės kunigų seminarijoms nebuvo patvirtinti ir klausimas dėl rusiškų disciplinų dėstymo tvarkos liko iki galo neišspręstas.

Įvykiai, kurie jau tiesiogiai susiję su laikotarpiu, kai vysk. A.Baranauskas buvo Seinų vyskupu, prasidėjo tada, kai liaudies švietimo ministras 1892 m. balandžio 12 d. aplinkraščiu atnaujino imperatoriaus 1864 m. įsako dėl mokyklų direkčių įsteigimo Lenkijos Karalystėje šeštąjį punktą ir

<sup>1</sup> Seinų vyskupo P.Wierzbowskio raštas vidaus reikalų ministrui, Nr. 591, 1884 06 04/16, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas (RVIA)*, f. 821, ap. 2, b. 95, l.11<sup>a</sup>.

<sup>2</sup> V.Žaltauskaitė, Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab.–XX a. pr. Socialinis aspektas. Daktaro dis., *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f.6–74, l.43.

<sup>3</sup> Varšuvos generalgubernatoriaus slaptas raštas vidaus reikalų ministrui, 1887 10 10, *RVIA*, f. 821, ap. 2, b. 95, l.110.

<sup>4</sup> Ten pat, l.92.

Lenkijos Karalystės Steigiamojo komiteto 1865 m. nurodymą<sup>5</sup>. Tačiau atgaivinti trijų dešimtmečių senumo nuostatas nebuvo įmanoma, tam nepritarė ir Varšuvos generalgubernatorius bei vidaus reikalų ministerijos vadovai. Bet buvo prieita išvada, kad, norint kontroliuoti, ar tinkamai kunigų seminarijose dėstoma rusų kalba, rusų literatūra ir Rusijos istorija, Lenkijos Karalystės kunigų seminarijose šiuo atžvilgiu reikia įvesti tokią tvarką, kokia nustatyta imperijos kunigų seminarijose, t.y. auklėtiniai turi būti kontroliuojami iš minėtų dalykų per priėmimo, keliamuosius ir baigiamuosius egzaminus<sup>6</sup>.

Kokia buvo tolesnė įvykių eiga po tokios išvados? 1895 m. gegužės 18 d. vidaus reikalų ministro teikimu pasirodė imperatoriaus nurodymas dėl rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo Lenkijos Karalystės kunigų seminarijose<sup>7</sup>. Antrame punkte nustatyta, kad seminarijose rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos egzaminai (keliamieji iš kurso į kursą ir seminarijos baigimo) vyksta dalyvaujant vietos gubernatoriui arba jo įgaliotam asmeniui ir esant mokymo žinybos atstovui, paskirtam Varšuvos švietimo apygardos globėjo. Neišlaikę keliamųjų egzaminų klierikai negali būti perkelti į kitą kursą, o neišlaikiusiems baigiamųjų – neskiriamos dvasinės pareigos<sup>8</sup>. 1897 m. balandžio 3 d. imperatoriaus potvarkyje koreguojama 1895 m. nurodymo antro punkto formuluotė dėl auklėtinių žinių vertinimo, t.y. neliko griežtų reikalavimų, kad neišlaikęs egzamino klierikas nekeliamas iš kurso į kursą ar neišlaikiusiam baigiamųjų egzaminų negalima skirti pareigų<sup>9</sup>. Šis pakeitimas atsirado dėl tvirtos Vatikano pozicijos<sup>10</sup>.

Suprantama, kad minėtiems valdžios siekiams prieštaravo Lenkijos Karalystės Katalikų Bažnyčios hierarchai. Prieš 1895 m. gegužės 18 d. nurodymą stoji visų Lenkijos Karalystės vyskupijų hierarchai ir valdžia net nutraukė klierikų priėmimą į visas Lenkijos Karalystės kunigų seminarijas<sup>11</sup>. Klausimas dėl vadinamųjų bendrojo lavinimo disciplinų egzaminų tvarkos nuolat buvo keliamas ir Vatikano. Taip praėjo dar dešimtmetis, t.y. tik 1907 m. liepos 9 d. pasirašyta Apaštalų Sosto ir Rusijos Vyriausy-

<sup>5</sup> Varšuvos arkivyskupo V.Popielio raštas vidaus reikalų ministrui, Nr.4038, 1892 10 24, *RVIA*, f. 821, ap. 2, b. 97, l.26. Plačiau žr. A.Katilius, Kunigų ugdymo (edukacijos) pertvarkymas Lenkijos Karalystėje po 1863 m. sukilimo, *LKMA Metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p.163, 194.

<sup>6</sup> Ten pat.

<sup>7</sup> Сборник циркуляров б.наместника Царства Польскаго и Варшавских генераль губернаторов по ведомству духовных делъ иностранных исповеданий, Варшава, 1899, p.102.

<sup>8</sup> Ten pat.

<sup>9</sup> Ten pat, p.103.

<sup>10</sup> A.Katilius, min. str., p.196.

<sup>11</sup> Ten pat.

bės sutartis dėl rusų kalbos ir literatūros bei Rusijos istorijos dėstymo ir egzaminų tvarkos Lenkijos Karalystės katalikų kunigų seminarijose. Koks šiame kontekste vyskupo A.Baranausko indėlis?

A.Baranauskui tapus Seinų vyskupu, kaip tik rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo problema buvo įgijusi aštriausią formą. Tas klausimas Varšuvos generalgubernatoriaus iniciatyva net buvo svarstomas 1898 m. vasario 2 d. Ministrų Komiteto posėdyje<sup>12</sup>. Kalbant apie vysk. A.Baranauską, reikia pradėti nuo jo susirūpinimo apskritai, ar reikia dėstyti rusiškas disciplinas Seinų kunigų seminarijoje. Antras klausimas – tai vysk. A.Baranausko pastangos išlaikyti nepakeistą Seinų kunigų seminarijos rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstytoją.

Tiesiogiai vysk. A.Baranauskas dėl rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo Seinų seminarijoje 1898–1899 m. susirašinėjo su vidaus reikalų ministru I.L.Goremykinu – vyskupas parašė keturis raštus. Pirmame 1898 m. liepos 27/rugpjūčio 8 d. rašte vysk. A.Baranauskas atsiliepė į vidaus reikalų ministro tų pačių metų birželio 16 d. aplinkrašį. Šiame aplinkraštyje ministras teigė, kad Lenkijos Karalystės kunigų seminarijose rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymas yra labai blogas ir iš esmės jį reikia gerinti. Per paskutinius mokslo metus padėtis nieko nepasikeitė ir tai jau tęsiasi daugiau kaip 20 metų. Be to, ministras teigė, kad tokia situacija prieštarauja vyriausybės rūpesčiui krašte platinti valstybinės kalbos mokėjimą ir į tai negalima nekreipti dėmesio. Ministras iškelė šiuos reikalavimus: 1. Kunigų seminarijose padidinti rusiškų disciplinų savaitinių pamokų skaičių nuo 6 iki 14 ir jas išdėstyti per visus penkis kursus. 2. Įvesti 1879 m. ministerijos patvirtintą programą. 3. Rusiškų disciplinų dėstytoją parinkti yra Varšuvos švietimo apygardos globėjo pareiga, nes nuo dėstytojo parinkimo priklauso dėstomo dalyko kokybė. Pasak ministro, tik švietimo apygardos globėjas gerai pažįsta pasauliečius dėstytojus<sup>13</sup>.

Atsakyme į ministro priekaištus ir reikalavimus labai ryškiai atsikleisdžia vysk. A.Baranausko principinės nuostatos. Vyskupas teigia, kad ministro priekaištą katalikų vyskupams dėl abejingumo šioms disciplinoms ir nepaisymo 1882 m. Vatikano ir Rusijos sutarties nuostatų jis vertina kaip nepelnytą ir nepagrįstą. Negana to, vyskupai, pripažindami, kad dvasininkams būtina ir labai naudinga nuodugniai studijuoti valstybinę kalbą, rusų literatūrą ir Rusijos istoriją, negali į šiuos mokslus žiūrėti abe-

<sup>12</sup> Особый журнал. Комитета Министровъ, 10 февраля 1898 г., по рассмотренной того же числа части всеподданнейшей записки Варшавскаго генераль-губернатора за 1897 годъ, *RVIA*, f. 821, ap. 2, b. 102, l.1–9.

<sup>13</sup> Seinų vyskupo A.Baranausko raštas vidaus reikalų ministrui I.L.Goremykinui, Nr. 567, 1898 07 27/08 08, *RVIA*, f. 821, ap. 2, b. 101, l.82–83.

jingai. Be to, vyskupai gerai suvokia atsakomybę už jų sąžinei paliktą Apaštalo Sosto 1882 ir 1897 m. sutartimis patvirtintų įsipareigojimų tikslų vykdymą, kas užtikrina, kad jie galės atlikti visas kitas religines pareigas<sup>14</sup>. Toliau vyskupas A. Baranauskas išreiškia savo nusistatymą dėl kunigų seminarijų dviem punktais: „1. Kad dvasinės seminarijos savo esme yra specialiai teologinės mokymo įstaigos, kuriose neteologiniai dalykai leidžiami tik kaip antraeiliai, papildomi ir negali būti plečiami, pakinkiant teologiniam ir apskritai bažnytiniam dvasininkų lavinimui. 2. Kad seminarijas įsteigti ir joms vadovauti pagal prigimtinių dievišką (Dievo) įstatymą išskirtinai suteikta vyskupų pareigai ir atsakomybei. Seminariją įkūrė Dievas Gelbėtojas, pašaukęs ir pats asmeniškai ugdes apaštalus, buvusius pirmaisiais Jo seminaristais. Apaštalai ir jų įpėdiniai vyskupai visada prieš išventinimą mokė ir egzaminavo jų pasirenkamus kandidatus į dvasininkus ir niekada šio reikalo vykdymo, kaip priklausančio savo luomo vidinei pareigai, neperduodavo į pasaulietinės valdžios rankas. Šie pradai priimti kaip pagrindas Tridento Susirinkimo nutarimuose apie seminarijas ir pripažinti tiek pagrindinių Rusijos įstatymų, tiek sutartimis su Romos dvaru <...> Pagal minėtų įstatymų galią vyskupai privalo patys, be kita ko, sudarinėti jiems pavaldžių seminarijų mokymo programas, parinkti mokymo vadovus, nustatyti savaitinių pamokų skaičių, parinkti ir skirti dėstytojus ir stebėti juos ne tik mokymo, bet svarbiausia religiniu ir moraliniu atžvilgiu. Šių pareigų Romos katalikų vyskupai nė jokiomis aplinkybėmis negali perduoti civilinei valdžiai, nepažeisdami visų anksčiau paminėtų įstatymų. 1882 m. sutartis, panaši į tą Dievo įstatymą, be kita ko, nurodo, kad rusų kalbos, rusų literatūros ir tėvynės istorijos dėstytojo pareigas turi užimti vyskupo nurodytas kandidatas, bet ne kitaip kaip civilinei valdžiai pritariant kiekvienam atskiram atvejui, taip pat kad minėtų dalykų dėstyimo seminarijose programos ir planai būtų sudaromi vyskupų ir tvirtinami Vyriausybės. Pagaliau 1897 m. sutartis ir imperatoriaus 1895 ir 1897 m. potvarkiai visiškai patvirtina, kad šios pareigos priklauso vyskupams, o civilinės valdžios dalyvavimas seminarijos reikaluose suteiktas tikrai minėtų dalykų metiniuose egzaminuose su ta [išlyga], kad civilinių dalyvių pažymiai galutinai nespręstų dėl perkėlimo į aukštesnį kursą ir baigusių mokymo kursą auklėtinių pripažinimo teisės parapijos pareigoms, o kad į juos būtų tikrai atsižvelgiama vertinant mokymosi pažangumą“<sup>15</sup>. Savo samprotavimus vyskupas A. Baranauskas reziumuoja: „Atsižvelgiant į nurodytus įstatymus, Jūsų Prakilnybės siūlomoms priemonėms yra neįvykdomoms, kaip perduodančios civilinei valdžiai pareigas, priklausančias mano asmeni-

<sup>14</sup> Ten pat, l.83<sup>a</sup>–84.

<sup>15</sup> Ten pat, l.84–84<sup>a</sup>.

nei atsakomybei, tuo labiau, kad aš [pareigas] vykdu tiksliai laikydamasis valstybės aukščiausios valdžios ir Bažnyčios nurodymų. Dėl to nuolankiai turiu garbės prašyti Jūsų Prakilnybę palikti man pavaldžioje dvasinėje seminarijoje rusų kalbos, literatūros ir tėvynės istorijos dėstymo tvarką nepakeistą, kaip visiškai racionalią ir pasitvirtinusią paskutinių dvejų metų egzaminuose daugiau nei patenkinamais rezultatais<sup>16</sup>.

Vidaus reikalų ministerijos pareigūnai, gavę tokį vyskupo atsakymą, buvo nepatenkinti ir ministras šį vyskupo raštą pripažino netinkamu atsakymu į jo birželio 16 d. aplinkraštį. Tad vysk. A.Baranauskas turėjo toliau derinti pozicijas, anot vidaus reikalų ministro, pagal 1882 m. sutartį<sup>17</sup>. Antrajame rašte vysk. A.Baranauskas jau ne toks kategoriškas ir svarsto apie konkrečius dalykus. Vysk. A.Baranauskas pirmiausiai teigia, kad pagal 1882 m. sutartį teisė sudaryti programas suteikta vyskupams, o jas tvirtinti – Vyriausybei. Vidaus reikalų ministerijos patvirtinta 1879 m. programa yra sudaryta ne Varšuvos arkivyskupijos vyskupų, nes tada dar nebuvo 1882 m. sutarties. Vyskupas pažymi, kad kunigų seminarijoje visuotinės istorijos negali dėstyti dėstytojas, kuris neturi teologinio išsilavinimo. Visuotinė istorija seminarijose dėstoma kartu su Bažnyčios istorija<sup>18</sup>.

Ministro rekomenduojamą savaitinių pamokų skaičių vyskupas siūlo sumažinti nuo 14 iki 8 pamokų: 6 pamokos rusų kalbai ir literatūrai ir 2 pamokos Rusijos istorijai. Išdėstyti šias pamokas reikėtų ne per visus penkis kursus, o tik filosofiniuose kursuose. Vadinamuosiuose teologiniuose kursuose klierikai privalo labai daug mokytis kitų disciplinų. Bet vyskupas neatmeta galimybės, jeigu visose Varšuvos arkivyskupijos seminarijose bus įvesta vienoda tvarka, tai ir jam pavaldžioje seminarijoje bus tai padaryta. Be to, vysk. A.Baranauskas nurodė, kad reikalaujama rusiškų disciplinų dėstymo tvarka sunkiai įgyvendinama ir dėl to, kad Seinų seminarijai trūksta patalpų<sup>19</sup>.

Vysk. A.Baranauskas pateikė savo minčių ir apie rusiškų disciplinų egzaminus. Jis rašo: „Laikau pareiga pridurti, kad dėl rusiškų disciplinų pažangos Romos katalikų kunigų seminarijose būtina dėstytojams ir civiliniams atstovams egzaminuojant įtraukti į pareigas, kad delikatus Romos kataliko sąžinei ir liaudies jausmams klausimai iš tėvynės [Rusijos] istorijos, kaip, pavyzdžiui, apie bažnytinę ir Liublino unijas, Bresto susirinkimą, disidentus Lenkijoje ir panašūs, būtų aiškinami objektyviai, be neobjektyvių atspalvių, kuo pasižymi Ilovaiskio veikalai. Rusų tautos didvyriškumas ir valstybės garbė nereikalauja neobjektyvaus istorinių fak-

<sup>16</sup> Ten pat, l.85.

<sup>17</sup> Seinų vyskupo A.Baranausko raštas vidaus reikalų ministrui, Nr. 821, 1898 11 17/29, ten pat, l.141<sup>a</sup>.

<sup>18</sup> Ten pat.

<sup>19</sup> Ten pat, l.142.



tų aiškinimo, galinčio tik nuslopinti mokslo patrauklumą ir skatinti dvasininkus istorijos tyrinėjimų autorius vertinti priešingai ir neretai taip pat neobjektyviai. Per rusų literatūrą neturi įeiti į seminarijos auklėtinių pareigas skaityti netinkamo jiems turinio kūriniai. Kad dvasininkams rusiškos disciplinos būtų padarytos patrauklesnės, reikia išleisti dar vadovėlių ir mokymo priemonių, parengtų taikinga dvasia tarp rusų ir vietos tautų<sup>20</sup>.

Šioje vietoje galima pateikti vieną įdomų vysk. A.Baranausko sumanymą. Seinų vyskupas bandė derinti visų Lenkijos Karalystės vyskupų veiksmus, t.y. siūlė surengti vyskupų susirinkimą ir apsvarstyti programos reikalus. Jis apie tai net rašė vidaus reikalų ministrui, nes vienodai programai įvesti reikia visų vyskupų pritarimo<sup>21</sup>. Tačiau Varšuvos arkivyskupas Vincentas Popielis nuramino vysk. A.Baranauską, kad toks projektas neįgyvendinamas, nes civilinė valdžia tam neduos sutikimo. Tačiau derinti veiksmus galima visiškai legaliai tarpusavyje susirašinėjant<sup>22</sup>. Vysk. A.Baranauskas šiais klausimais susirašinėjo su visais Lenkijos Karalystės hierarchais ir derino savo veiksmus.

Antrąjį vysk. A.Baranausko raštą vidaus reikalų ministras taip pat pavadino nepatenkinamu atsakymu<sup>23</sup>. Trečiame savo rašte vyskupas sutiko, kad rusiškų disciplinų savaitinių pamokų skaičius Seinų seminarijoje būtų 11 ir kad jos būtų išdėstytos per visus penkis kursus (tokia tvarka buvo nustatyta daugumoje Lenkijos Karalystės seminarijų). Be to, vyskupas A.Baranauskas sutiko parengti šių disciplinų mokymo programą<sup>24</sup>. Bet ir čia vyskupas pateikė kai kurių savų interpretacijų. Antai jis nurodo, kad principinės nuostatos svarstomais reikalais užfiksuotos 1882 m. sutartyje, kurią pasirašė Rusijos Vyriausybė ir Šventasis Sostas ir negali būti pakeistos vyskupo ir ministro susitarimu dėl kompetencijos trūkumo. Kad pasiektume mūsų bendrą tikslą, rašė vyskupas, mes privalome pasirinkti priemones, atitinkančias minėtą sutartį<sup>25</sup>.

Kitų metų birželio mėn. vyskupas informavo ministrą, kad jau siunčia jo paties parengtą Seinų kunigų seminarijos rusų kalbos, rusų literatūros ir tėvynės (Rusijos) istorijos mokymo planą ir programą<sup>26</sup>.

<sup>20</sup> Ten pat, l.143<sup>a</sup>.

<sup>21</sup> Ten pat, l.141<sup>a</sup>.

<sup>22</sup> Varšuvos arkivyskupo V.Popielio raštas vysk. A.Baranauskui, 1898 11 17, *Lomžos vyskupijos archyvas*, sign. II 108, l.934.

<sup>23</sup> Vidaus reikalų ministro rašto juodraštis vysk. A.Baranauskui, Nr. 6298, 1898 12 12, *RVIA*, f. 821, ap. 2, b. 101, l.144.

<sup>24</sup> Seinų vysk. A.Baranausko raštas vidaus reikalų ministrui, Nr. 1030, 1898 12 19/31, ten pat, l.202–202.

<sup>25</sup> Ten pat.

<sup>26</sup> Seinų vysk. A.Baranausko raštas vidaus reikalų ministrui, Nr. 892, 1899 06 03/1,5, ten pat, l.257.

Kodėl valdžia siekė pakeisti rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstytoją Seinų kunigų seminarijoje? Iš pradžių reikia priminti, kad porą dešimtmečių šią discipliną Seinų kunigų seminarijoje dėstė vienas iš kunigų profesorių. Nuo 1886 m. pagal civilinės valdžios reikalavimus paskirtas pasaulietis dėstytojas. Juo tapo Seinų miesto triklasės mokyklos mokytojas Juozapas Kairiūkštis. Valdžios interesas buvo, kad rusiškų disciplinų dėstytojas būtų stačiatikių tikybos ir rusų tautybės asmenys. Dėl mokytojo J.Kairiūkščio buvo priekaištaujama, kad jis neturi reikiamo mokslo cenzo, t.y. neturi dėstomų dalykų universitetinio išsilavinimo. Vysk. A.Baranauskas tvirtai gynė J.Kairiūkštį ir jis nebuvo pakeistas. Reikia priminti, kad dėstytoją J.Kairiūkštį už jo lietuviškas nuostatas gerbė ir seminarijos klierikai.

Iš to, kas pasakyta, gerai matyti, kad vysk. A.Baranauskas stengėsi tvirtai ginti savo teises kunigų mokymo procese. Jis nevykdė nuolankiai valdžios reikalavimų ir savo tvirtą poziciją išdėstė vidaus reikalų ministru, nors vėliau ir turėjo nusileisti ministro iškeltiems reikalavimams. Tvirta savo laikysena dėl rusų kalbos, rusų literatūros ir Rusijos istorijos dėstymo seminarijose vysk. A.Baranauskas netgi išsiskyrė iš kitų Lenkijos Karalystės vyskupų.

*Įteikta 2002 m gruodžio mėn.*

## BISHOP ANTANAS BARANAUSKAS AND THE PROBLEMS OF THE SPIRITUAL SEMINARY: THE TEACHING OF RUSSIAN SUBJECTS

Algimantas Katilius

### Summary

During the pastoral work of the bishop Antanas Baranauskas in the Seinai diocese, the problem of teaching the Russian language, Russian literature and Russian history (especially regarding the content and the order of examination) in all spiritual seminaries of the Kingdom of Poland became deeper, and the bishop actively participated in the discussions regarding this matter. Bishop Baranauskas tried to be firm and to defend his rights in the process of education of the priests. He was not submissively obeying the demands of the authorities and he explained his firm position to the Minister of Internal Affairs, though later he had to submit to the requirements of the minister. His firm position regarding the teaching of the Russian language, Russian literature and Russian history in seminaries even distinguished bishop Baranauskas from the other bishops of the Kingdom of Poland.

MOKSLINĖ KONFERENCIJA  
„LIETUVA IR ŠVENTASIS SOSTAS:  
PRAEITIS, DABARTIS, ATEITIS“

Skiriama Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto diplomatinių santykių  
80-mečiui bei pirmojo konkordato tarp Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto  
75-mečiui paminėti

LIETUVOS RESPUBLIKOS UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJA  
LIETUVOS VYSKUPŲ KONFERENCIJA  
VILNIAUS UNIVERSITETO TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ  
INSTITUTAS  
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS  
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

PROGRAMA

VILNIUS, 2003 m. kovo 3 d.  
Vilniaus universiteto Mažoji aula (Universiteto g. 3)

- 9.30 Konferencijos atidarymas  
Prof. dr. *Benediktas Juodka*, Vilniaus universiteto rektorius
- 9.35 Sveikinimai  
*Rolandas Paksas*, Lietuvos Respublikos prezidentas  
*Kardinolas Audrys Juozas Bačkis*  
Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininkas  
*Dr. Antanas Valionis*  
Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras
- 9.50 Įžangos pranešimai  
*Arkivyskupas Jean Louis Tauran*  
Šventojo Sosto sekretorius santykiams su valstybėmis  
Šventojo Sosto diplomatija. Kodėl?  
*Amb. Kazys Lozoraitis*  
Lietuvos Respublikos ambasadorius prie Šventojo Sosto  
Įžangos žodis
- 11.10 Pertrauka

I dalis.

Pirmininkauja: Dr. *Darius Staliūnas*

Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas

11.30 – Vysk. dr. *Jonas Boruta, SJ* (Lietuvių katalikų mokslo akademija)  
Lietuva ir Šventasis Sostas: istorinė perspektyva

Dr. *Algimantas Katilius* (Lietuvos istorijos institutas)

Ką XX a. pradžioje Vatikanas žinojo apie Lietuvą?

Dr. *Juozas Skirius* (Vilniaus pedagoginis universitetas)

Lietuva ir Vatikanas Pirmojo pasaulinio karo metais

Dr. *Algimantas Kasparavičius*

(Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuvos istorijos institutas)

Lietuvos ir Vatikano santykiai, arba Šventojo Sosto reikšmė tarpukario Lietuvos užsienio politikai

13.20–15.00 Pietų pertrauka

II dalis.

Pirmininkauja: Dr. *Raimundas Lopata*

VU Tarptautinių santykių ir politikos instituto direktorius

15.00 Dr. *Regina Laukaitytė* (Lietuvos istorijos institutas)  
Sovietų valdžios kova su Vatikanu pirmuoju okupacijos dešimtmečiu

Dr. *Arūnas Streikus*

(Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras)

SSRS–Vatikano santykiai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XX a. 9-ajame dešimtmetyje

*Vytautas Ališauskas* (Žurnalas „Naujasis Židinys–Aidai“)

Valstybės ir Bažnyčios santykių modeliai Lietuvoje: 1927–2000 m.

Dr. *Paulius Subačius* (Vilniaus universitetas)

Visuomeninė Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykių refleksija po nepriklausomybės atgavimo

Diskusijos

Konferencijos apibendrinimas

Dr. *Raimundas Lopata*

Amb. *Kazys Lozoraitis*

17.00 Konferencijos pabaiga

## SVEIKINIMAI

ROLANDAS PAKSAS

Lietuvos Respublikos Prezidentas

Didžiai gerbiamas Rektoriau,  
Jūsų Eminencija Kardinole,  
Ekscelencija Arkivyskupe,  
Ekscelencijos,  
Gerbiami konferencijos dalyviai ir svečiai!

Džiaugiuosi galėdamas pasveikinti Jus, susirinkusius į senąjį Vilniaus universitetą prisiminti Lietuvos ir Šventojo Sosto ryšių praeityje, aptarti dabarties ir pažvelgti į ateitį.

Ši konferencija yra kupina simbolikos. Šių metų rugsėjo 4-ąją sukaks dešimt metų nuo istorinės dienos, kai pirmą kartą per visus krikščionybės amžius Lietuvos žeme žengė Šventasis Tėvas. Išsipildė Lietuvos katalikų lūkesčiai pasitikti popiežių savame krašte.

Gerai prisimename istorinio vizito dienas. Mes iš anksčiau žinojome apie Šventojo Tėvo meilę Lietuvai, tačiau tada pamatėme jį mūsų šventovėse – besimeldžiantį, panirusį į tikėjimo gelmes, nežemišką. To pamiršti neįmanoma. Kiekvienas mūsų savaip širdyje saugome Šventojo Tėvo palaiminimą.

Šventasis Tėvas labai įvertino mūsų tautos ištikimybę krikščionybei. Tada Vilniuje jis pasakė, kad Lietuva – tyli liudytoja karštos meilės religijos laisvei – yra nuėjusi ilgą, skausmingą kelią, išgarsėjusi kaip kankinių ir Kristaus sekėjų žemė.

Prieš kelias dienas mane pasiekė Jono Pauliaus Antrojo sveikinimas su linkėjimais tarnauti teisingumui, taikai ir Lietuvos žmonių gerovei. Man, pradedančiam eiti valstybės vadovo pareigas, šie Šventojo Tėvo žodžiai yra be galo svarbūs. Juo labiau kad ši konferencija yra pirmoji, kurią sveikinu kaip Lietuvos Respublikos prezidentas.

Gilios krikščionybės šaknys ir jos puoselėjamos vertybės gelbėjo Lietuvą slogiausiais jos istorijos tarpsniais. Gija tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto nusidriekė dar 1251 metais, kai Lietuvos valdovas Mindaugas per krikštą mūsų valstybės likimą susiejo su lotyniškosios Europos tradicija.

Šiais metais minime Mindaugo karūnavimo Lietuvos karaliumi 750 metų sukaktį – krikščioniškosios Lietuvos valstybės įkūrimo jubiliejų. Mindaugo karūnavimas viduramžių civilizacijos didžiausio autoriteto popiežiaus Inocento IV valia reiškė ir europinį mūsų valstybės pripažinimą.

Prieš 80 metų, 1922-ųjų lapkričio 10 dieną, popiežius Pijus XI *de jure* pripažino Lietuvos Respubliką, šiuo žingsniu tarsi antspaudu patvirtindamas Lietuvos laisvės bylą.

Tvirta Šventojo Sosto pozicija buvo itin svarbi po lemtingų 1940 metų. Vatikanas niekada nepripažino Lietuvos aneksijos. Nuo Antrojo pasaulinio karo visą laiką prie Šventojo Sosto veikė ir Lietuvos Respublikos diplomatinė atstovybė.

Tačiau norėčiau grįžti prie šiandienos. Matydamas šioje auditorijoje Jo Ekscelenciją arkivyskupą Žaną Luisą Tauraną (Jean-Louis Tauran), įžvelgiu dar vieną simbolį.

Kiek man yra žinoma, Jūsų Ekscelencija pirmą kartą Lietuvoje lankėtės 1992 metais, kai Lietuva savo žmonių ryžtu ir valia neseniai buvo atgavusi Nepriklausomybę. Noriu Jus patikinti, kad dabar, prabėgus dešimtmečiui, Lietuva yra sustiprėjusi, kylanti, pasirengusi narystei NATO ir Europos Sąjungoje.

Ponios ir ponai!

Ne veltui krikščionybė yra vaizdžiai pavadinta gimtąja europiečių kalba. Istorinė Europos raida yra neatsiejama nuo religijos ir pirmiausiai – nuo krikščionybės. Istorinė Lietuvos valstybingumo raida yra neatskiriama nuo Katalikų Bažnyčios Lietuvoje ir ryšių su Šventuoju Sostu.

Europos integraciją mes, kaip ir Šventasis Sostas, suvokiame kaip valstybių ir tautų, išaugusių iš tų pačių kultūrinių bei religinių šaknų, ėjimą vienybės ir bendradarbiavimo keliu.

Prieš keletą metų šiuose rūmuose kalbėjęs Čekijos prezidentas Vaclavas Havelas pabrėžė, jog Europa pirmą kartą turi galimybę susitvarkyti taip, kad iš jos į pasaulį sklįstų taika, kad ji taptų taikingos ir vaisingos kooperacijos pavyzdžiu.

Iš tikrųjų mes, remdamiesi bendrais istoriniais, religiniais bei kultūriniais saitais, kartu kuriame vieningą Europą. Kuriame Europą, kuri turi stovėti ant tvirtų etinių ir dvasinių vertybių pamato.

Tikiu, kad šiandieninė konferencija padės mums dar aiškiau suvokti Lietuvos ateitį besivienijančioje Europoje.

Dėkoju Užsienio reikalų ministerijai, Lietuvos Vyskupų Konferencijai, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutui, Lietuvos istorijos institutui ir Lietuvių katalikų mokslo akademijai už šio labai svarbaus renginio organizavimą ir linkiu konferencijai sėkmingo darbo.

## Kardinolas AUDRYS JUOZAS BAČKIS

Lietuvos Vyskupų Konferencijos vardu sveikinu Šventojo Sosto sekretorių santykiams su valstybėmis arkivyskupą Jean-Louis Tauran, kuris Lietuvos Vyriausybės kvietimu atvyko į šią mokslinę konferenciją, skirtą Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatinių santykių metinėms paminėti. Taip pat sveikinu visus šios konferencijos dalyvius.

Džiaugiuosi, kad ši konferencija vyksta Vilniaus universitete, kuris yra mūsų tautos kultūros lopšys, kurio istorija yra glaudžiai susijusi su Katalikų Bažnyčia.

Tikiuosi, kad būsimi pranešimai atskleis Šventojo Sosto diplomatijos veiklą bei reikšmę ne tik santykiuose su Lietuva, bet ir su pasauliu.

Keturiolika metų dirbau Vatikane, tame pačiame Santykiams su valstybėmis sekretariate. Galiu paliudyti nuolatinį Šventojo Sosto dėmesį Lietuvai bei rūpestį dėl Bažnyčios reikalų Lietuvoje.

Vakarų pasauliui užmiršus Lietuvą, Šventasis Tėvas Jonas Paulius II, 1980 m. lankydamas UNESCO, visam pasauliui priminė, jog Europos žemėlapyje yra tautų, turinčių nuostabų istorinį suverenitetą, kylantį iš jų kultūros, tačiau iš pačių tautų yra atimtas jų visiškas suverenitetas. Diplomatai gerai suprato, kad popiežius turėjo omenyje ir Baltijos valstybes. Jonas Paulius II tvirtai tikėjo, jog ir Lietuva atgaus savo vietą tarp nepriklausomų Europos tautų.

Man teko ne vien stebėti, bet ir dalyvauti Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje, kurioje Šventasis Sostas ryžtingai gynė žmogaus teises ir laisves, ypač sąžinės, tikėjimo ir įsitikinimų laisvę. Ne mažiau rūpėjo ir tautų teisė tvarkyti savo likimą, vadovaujantis tarptautinėmis normomis.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Šventasis Sostas nedelsdamas atnaujino diplomatinius santykius, kurių jis *de jure* niekada nebuvo nutraukęs. Tai liudija faktas, kad ir sovietmečiu prie Šventojo Sosto išliko Lietuvos ambasada.

Šiandien gyvename laisvoje ir nepriklausomoje šalyje. Nedaug sulaukė visuomenės dėmesio trys sutartys, pasirašytos tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos ir 2000 m. ratifikuotos Seime: „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“, „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“ ir „Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“. Šios sutartys suteikė galimybę glaudžiau bendradarbiau-

ti Katalikų Bažnyčiai ir valstybei švietimo, kultūros, šeimos, socialiniais, o ypač dorovės bei žmogaus orumo apsaugos klausimais.

Turiu vilties, kad Vyriausybės ir Vyskupų Konferencijos geranoriškomis pastangomis bus įgyvendinti šių sutarčių nuostatai.

Linkiu sėkmingo darbo visiems šios istorinės konferencijos dalyviams.

### DR. ANTANAS VALIONIS

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras

Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidente,  
Didžiai gerbiamas Rektoriau,  
Eminencija Kardinole,  
Ekscelencija Arkivyskupe,  
Ekscelencijos,  
Ponios ir ponai,

Esu dėkingas už man suteiktą garbę pasveikinti šios konferencijos gerbiamus dalyvius ir svečius.

Istorinė Lietuvos valstybės raida yra neatsiejama nuo Katalikų Bažnyčios bei ryšių su Šventuoju Sostu.

Kaip Lietuvos diplomatijos vadovas, norėčiau pirmiausia pabrėžti vaidmenį, kurį Šventasis Sostas atliko XX amžiaus Lietuvos diplomatijos istorijoje. 1922 metais Šventasis sostas *de jure* pripažino Lietuvos Respubliką, 1927 metais Lietuvos Respublika su Šventuoju Sostu sudarė konkordatą. Tai buvo žymi politinė atsvara tuomet sunkioje geopolitinėje padėtyje atsidūrusiai Lietuvai.

Lemtingais 1940-aisiais Lietuvos valstybingumui ypač svarbi buvo Šventojo Sosto pozicija, nepripažinusi Lietuvos aneksijos. Visus 50 metų veikusi greta diplomatinių atstovybių Vašingtone ir Londone, Lietuvos pasiuntinybė prie Šventojo Sosto, kaip sakė vienas iškilių senosios kartos Lietuvos Respublikos diplomatų Kazys Lozoraitis, – „skelbė pasauliui tylėti priverstos lietuvių tautos valią ir ryžtą būti nepriklausoma“.

Ponios ir ponai,

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykiai įgavo naują kokybę. 2000-ųjų metų rudenį įsigaliojo trys Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto tarpvalstybinės sutartys.



Šiandieninė Lietuva stovi prie narystės Europos Sąjungoje slenksčio. Demokratiniais principais pagrįsta besivienijanti Europa – tai aplinka, kurioje vyrauja demokratija, tolerancija, pagarba žmogui ir jo teisėms, kultūrinis atvirumas – būtent tos vertybės, kurias skleidžia Katalikų Bažnyčia. Šias vertybes privalėsime skleisti ir savo kaimynams, būdami Europos Sąjungoje.

Mes nuolat klausiamo, ką atneš mums ateitis. Lietuva jau pasirinko savo kelią. Istorinė patirtis mus moko, kad dėl Lietuvos ir visos Europos gerovės turime rūpintis laisvės ir saugumo stiprinimu regione ir plačiau. Nepriklausoma ir demokratiška Lietuvos valstybė yra svarbi dalis darinės politinės erdvės, kuri kuriasi aplink Baltijos jūrą.

Kaip ir Šventasis Sostas, mes Europos integraciją vertiname kaip valstybių ir tautų, išaugusių iš tų pačių kultūrinių ir religinių šaknų, ėjimą kartu vienybės ir bendradarbiavimo keliu.

Tai labai tiksliai įvardijo popiežius Jonas Paulius II. Leiskite man pacituoti: „Europos Sąjungos plėtra yra prioritetinis tikslas, kurio reikia drąsiai ir sparčiai siekti, nes to laukia milijonai žmonių, savo kultūra ir tradicija priklausančių Europai ir dėl to turinčių teisę priklausyti vienybės ir solidarumo ryšiais suvienytai Europos Sąjungai. Šio svarbaus ir sudėtingo europinio proceso akivaizdoje Bažnyčia negali būti abejinga vertybėms, kuriomis remiasi konkretūs instituciniai sprendimai“.

Ponios ir ponai,

Dalyvaudami šiandieninėje konferencijoje, jūs dar kartą apžvelgsite Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių istorijos puslapius, aptarsite šių ryšių dabartį ir ateitį, o kartu – Šventojo Sosto ir Lietuvos ateitį vieningoje Europoje.

Baigdamas norėčiau padėkoti visiems, be kurių pagalbos šis renginys nebūtų įvykęs, ir palinkėti konferencijai vaisingo darbo.

JEAN-LOUIS TAURAN

Secretary of the Holy See's Relations with States

## THE DIPLOMACY OF THE HOLY SEE. WHY?

Your Excellency, President Paksas,  
Your Eminence, Card. Bačkis,  
Your Excellencies,  
Ladies and Gentlemen,

First of all, I would like to thank you for this invitation to be with you today. I am particularly honored and pleased to address such a qualified audience.

My visit to your distinguished Nation and beautiful Capital takes place soon after the 80<sup>th</sup> anniversary of the Holy See's recognition of Lithuania. Last year marked also the 75<sup>th</sup> anniversary of the Concordat, which in the year 2000 was replaced by three distinct Agreements between Lithuania and the Holy See. The present year marks also the tenth anniversary of the visit of Pope John Paul II.

In this light, I wish to address a question that is often raised: Why is there a papal diplomacy?

The answer is found in the nature of the Catholic Church. The Catholic Church is not a multinational enterprise. Rather, it is essentially and primarily a communion of believers. When Jesus of Nazareth founded his Church, he intended that this communion would rest upon the apostles. One of them would be the head of this group, and as such he would have the special mission of assuring the orthodoxy of the faith and the unity of discipline within the Church. His name was Peter, and as we all know he concluded his life as head of the Catholic community in Rome.

Since the year of his death, in 64 or 67 A.D., his successors to the See of Rome assumed the responsibilities of this ministry: the same service to the communion and unity of the Catholic Church which is spread throughout the world. Through the voice of the Pope the Church speaks the same language and does so in the name of the universal community.

From the very beginning of the Church, the successors of the apostles and the Popes have been confronted with the difficult task of reconciling the diverse cultures and life styles with the unity of faith and morals, which mark the Church as Catholic. In fact, history shows us that in the early Church the Bishops in the Mediterranean area, when confronted with disputes, turned to the Bishop of Rome on several occasions to seek his mediation. Since the second century of our era, we have testimonies that the Popes settled these disputes and problems, thus securing the unity of the one Church. It is in this ecclesial and religious context that we have the first Ambassadors of the Popes.

Indeed, from the end of the first century, local Bishops have met in groups, called Councils, in order to study and resolve local problems. The Pope was always present at these Councils through his personal representative called a Legate. This Legate was also sent to the Emperor of Constantinople.

A very clear example of this phenomenon is what happened in 453. The Council of Chalcedon had closed its work and Pope Leo the Great decided that his Legate, Julius of Cos, had to remain on the scene in order to help the Bishops put into practice the decisions of the Council. The Pope sent two letters on this occasion. One was sent to the Bishops telling them to consider Julius as the Pope present among them. The other was sent to the Emperor of Constantinople, asking him to consider Julius as the ears and the voice of the Pope of Rome. This is the first clear example of a Papal Representative in possession of two Letters of Credence: one for the local Bishops and one for the local civil authorities. This practice is the same today, when the Pope's Ambassador is accredited to a local country.

I have insisted on these historical references in order to counter the notion that Popes have diplomatic representations, because they were temporal sovereigns. No, this is not the correct explanation. The international community recognized the fact that Popes were the ministers of the universal communion of the Church. At least since the Middle Ages, the political community has recognized as a sovereign subject of international law this unique centre of communion which is the Pope and the Roman Curia, under the expression of Holy See. Neither the Soviets yesterday, nor the Chinese today contest such a reality.

In the sixteenth century, an important evolution took place: the emergence of Nation-States. At that time, diplomats ceased to be spies dispersed among the peoples. Instead, they became visible informers with their chanceries and public activities. In fact, at that time, many States began to model their diplomatic formalities and modalities on the di-

plomatic system of the Republic of Venice. The Popes did not hesitate to do the same and so during the sixteenth century we see the appointment of Apostolic Nuncios (the exact name of the Pope's Ambassadors) to Spain, Venice, France, Naples, Portugal, Poland, Germany, Switzerland, and so on. At the same time, we see the same countries sending Ambassadors to the Pope, residing in Rome.

In spite of the opposition of the French revolution and the Napoleonic period, the prestige of the Pontifical Representation rose to its highest peak with the Congress of Vienna in 1815, which adopted the rules of international relations formalized later with the Agreement of Aix-la-Chapelle in 1818.

At that time it was confirmed that the privilege of precedence would continue to be granted to the Papal Representatives, not because they represented the Pope as a temporal prince, Head of the Papal States, but because they were the Representatives of the Head of the Catholic Church. It is interesting to note that Talleyrand insisted that in the Acts of the Congress it would be clear that the privilege granted to the Pope's Representatives was due to the fact that the Pope is essentially a religious and moral authority. Therefore his religious quality prevails over his temporal dimension.

Even when the Papal States disappeared and Rome was occupied in 1870, thus depriving the Pope of any territory, Papal diplomacy continued. Between 1870 and 1929, the year when the Vatican City State was created, the Pope, although with no territory as such, continued to send Nuncios and receive Ambassadors. The Popes were also intensely involved in international arbitration, seeking ways to solve controversies between countries: between Germany and Spain in 1885; England and Portugal in 1890; England and the United States in 1894; Haiti and Santo Domingo in 1895; Argentina and Chile in 1896; Colombia and Peru in 1905 and Ecuador and Columbia in 1906.

These historical facts confirm that the legitimacy of Papal diplomacy is not based on temporal power, but on spiritual and moral authority. Accordingly, the international community recognizes what we call in modern language, the Papacy, a particular mission to the communion of the Catholic Church around the world, which is recognized as a unique moral voice. It enjoys an international personality, and is called the „Holy See“.

In 1929, Mussolini and Pius XI decided to create Vatican City State, which would be independent and immune from the political life of Italy. At that time, international law conceived sovereignty only with reference to territory. The Vatican City State has a functional nature, because it

exists in intrinsic unity with the Holy See, as a support for its full independence. So, with the creation of Vatican City State, the Pope is independent from all world powers and therefore free to exercise his ministry of assuring the communion within the Church and exercising his moral authority within the international community.

As we can see from this historical panorama, the presence of papal diplomacy on the international scene has always been affirmed and recognized. Nowadays, the diplomatic activity of the Holy See is carried out on two levels: bilaterally with relations with 174 countries and multilaterally with representations at the United Nations and its agencies, the Council of Europe, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the European Communities, the Organization of American States, and many others.

Through this vast network, the Holy See tries to contribute to a certain „moralization“ of international life, convinced that peace stems from moral and spiritual values. As a result, Papal diplomacy tries not only to defend the freedom and rights of the Catholic communities around the world when they are threatened, but also promotes certain principles without which there can be no harmonious community of Nations. What are these principles?

1) The priority of the human person, which is the foundation of his dignity, his rights, including the right to life at all stages of one's biological development; the right to work and the just compensation for the fruit of one's work; the right to culture, and the right to freedom of conscience and to freedom of religion. In this regard, I wish to recall what the Holy Father said to the Diplomatic Corps credited in Vilnius, on 5 September 1993, during his historic visit to Lithuania that I wish also to remember in these days: *„Diplomacy cannot limit itself to the promotion of respective national interests. In Vilnius, like in any other part of the world, a common concept of man must be defended (...) The new world order cannot be implemented without respect for the primary values of justice, peace and human dignity (...) human rights are at the origin of international life (...) if geo-politics, economic and financial exchanges and intercultural dialogue were deprived of their human dimension, they would be confined to the logic of interests, which is never far from the logic of force“.*

2) The promotion and defence of peace and the rejection of war as a solution to controversies among States, along with the concrete invitation to reach effective disarmament (as a gesture of moral support the Holy See has signed the Nuclear Non-proliferation Treaty of 1971 and the Treaty banning anti-personnel mines of 1997). You will recall, perhaps, the exclamation of the Pope during the Gulf War: *„War is an adventure without return!“*. In Vilnius, in the above-mentioned discourse, the Holy Fat-

her said: „*Never more should persons and peoples stand one against the others! Any time a conflict erupts, it is the whole world that suffers and is disfigured.*“ More recently, at the very beginning of this year, in reference to the possibility of an outbreak of a conflict in the Middle East, the Pope himself exclaimed: „*War is always a defeat for humanity!*“

3) The support for the promotion of democracy and rights as the basis for political and social life. Everyone knows, for example, how Pope John Paul II and the Holy See contributed to the evolution of the Eastern European countries towards democracy and you here in Lithuania know this better than anyone. The Holy See reminds everyone that democracy and only democracy answers the desire of people to participate in the political life of their countries. Through this system of government, leaders are kept in line, knowing that they are accountable to the people in what they say and in what they do. Democracy means responsibility and participation.

This message is also announced in the sphere of multilateral diplomacy. The Holy See is in fact present at the United Nations, thanks to the mission of a Permanent Observer. We all recall the white silhouette of Pope Paul VI and Pope John Paul II, so rich in symbolism, when they addressed that august body from the podium of the General Assembly Hall.

What does the Holy See say to the 191 members of the U.N.?

- It says that all Nations are equal: there are no Nations greater than others;
- It says that these Nations exist in solidarity one with another; in fact, Pope John Paul II likes to speak of the „family of Nations“;
- It says that war must be rejected and priority must be given to negotiations and juridical instruments to resolve conflicts;
- It says that there is a human nature and that there are universal rights;
- It says that life must be defended at all stages; that science cannot reduce the human person to an experimental animal; that the family is the fundamental unit of society; and that there is no substitute for the relationship between parents and children.

Basically then the Holy See never fails to express its trust in international law. We are in possession of a remarkable juridical patrimony, which in a way is the result of the tragic experiences of history.

The Holy See believes that if, in these last years, international law would have been applied equally in all situations, many crises, which we now face, could have been avoided. Only a vigorous and equitable application of law guarantees that the weakest are not subject to violence, in-

justice, exploitation and manipulation exercised by the stronger. It is necessary that the force of law prevail over the law of force.

The Holy See not only supports the primacy of law as the golden rule of diplomatic relations, but makes its own contribution to international law. It can be recalled what the Pope said about the duty of humanitarian assistance on the occasion of the crisis in Yugoslavia and Bosnia and Herzegovina, in the nineties. The Holy See has been also very supportive of minority rights. On the occasion of the celebrations of the great World Conferences promoted by the UN at the end of last century, the Delegations of the Holy See have also contributed to save a just and balanced interpretation of international law, in the face of those who wanted to create new rights based on minority positions. The Holy See is not content in just speaking, it also acts. An example of this coherence is the fact that The Holy See did not recognize the USSR's annexation of the Baltic countries, therefore in the course of the following fifty years it has considered as interrupted, but not broken, diplomatic relations with Vilnius, Riga and Tallinn.

In the course of the last weeks, you all know how actively the Holy See has been engaged in the developments of the current Iraqi crisis. You will recall the mission of Cardinal Etchegaray to Baghdad, as well as the visits to the Vatican of European Heads of Governments and Middle East Authorities. I am pleased to announce that within an hour Cardinal Laghi will depart from Rome for Washington, to hand to President Bush a personal Message of His Holiness.

During the conversations, the Pope and his collaborators were able to illustrate the well-known position of the Holy See:

- Make every effort to avoid the outbreak of a war. This is consistent with the peaceful mission of the Church and the above-mentioned principle of the promotion and defence of peace, which guides the diplomatic activity of the Holy See;
- A refutation of the concept of preventive war;
- The obligation for Iraq to conform to the UN Security Council Resolutions;
- The necessity for the international community to respect the Charter of the United Nations (especially Art. 2,§4 which states: *„In their international relations, members have to abstain from the threat and use of force, either against territorial integrity and the political independence of any State, or in any other way incompatible with the ends of the United Nations“*. The same can be seen in the whole of Chapter VII, which treats what to do in case of threats against peace, of the breaking of peace and acts of aggressions). For the Holy See, in keeping with these principles, one or more States,

which might unilaterally have recourse to the use of force, would act outside of international legality. Only the Security Council can decide, in particular circumstances, if there exists a real threat against peace; this does not mean, however, that the recourse to the use of force is, for the Security Council, the only adequate response.

In the present circumstances the Holy See is of the opinion that:

- The Government of Baghdad must fulfill its international obligations regarding human rights and disarmament;
- In the case that these commitments are not honored, the international community must seek an adequate solution, using collective mechanisms, and always under the auspices of the Security Council;
- The Security Council must continue to encourage the inspections as mandated by Resolution 1441 and, if necessary, increase the number of inspectors which, at the moment, seem insufficient (approximately 260).

In all its contacts the Holy See, as a moral authority and before the prospect of an armed conflict, has insisted upon calling attention to:

- The plight of the Iraqi people, who would be the first to suffer;
- The consequences which an armed attack would have for the dialogue between Islam and -Christianity;
- The geo-political shake-ups which could be provoked in the region.

The Holy See has asked that all Governments favorable to a military intervention, as well as the Iraqi Authorities, reflect upon their responsibilities before God.

Deterrence, dialogue and concern for the internal situation in Iraq, through a series of diplomatic, humanitarian and cultural initiatives, is certainly the longer road, but the more effective one for peace in the Middle East. For the Holy See, a solution to the grave conflict in the Middle East is a priority. A resolution to this situation would have positive results throughout the Middle East. We cannot forget that the unresolved Israeli-Palestinian problem is the cause of all the crises in that part of the world.

In conclusion, everyone wants peace and is aware of the grave consequences, which a military operation in Iraq would produce. The question is to ask if all the resources and instruments of international law have been used and if all has been done to guarantee peace.

Ladies and Gentlemen, I do not wish to further try your patience, so I come to an end.

You will have gathered, from what I have said, that diplomatic relations appear to the eyes of the Holy See as a qualified means of placing



trust in the moral resources of peoples. „*Stable, reciprocal, under the sign of politeness, discretion and loyalty*“, as Pope John Paul II was pleased to define them just a few days after his elections (Allocution to the Diplomatic Corps, October 20, 1978), they help to cultivate an opening to the real problems of others, to see them as responsible partners and to search, exclusively by peaceful means, that which is common to the parties, vital for their existence and required by the general interest.

„The service of man, that – as John Paul II said once to the Diplomatic Corps credited to the Holy See (12 January 1981) – is what must be the inspiration of today, the fundamental reason for the promotion of peace, mutual respect and international concord which the Church wishes to encourage with all her strength under God’s eyes, and which she calls people to accomplish for love of man“.

There could be no better conclusion to my remarks!

## ŠVENTOJO SOSTO DIPLOMATIJA. KODĖL?

Jean-Louis Tauran

### Santrauka

Autorius bando atsakyti į klausimą, kodėl egzistuoja popiežiaus diplomacija, ir primena, kad steigdamas Bažnyčią Kristus išrinko apaštalą Petrą būti jos galva. Vėliau vyskupai prašydavo popiežių spręsti jų nesutarimus. Į vyskupų tarybas, kurios rinkdavosi aptarti vietinių reikalų, popiežius siųsdavo savo atstovus.

Popiežius Leonas Didysis pasiuntė savo atstovą į vyskupų susirinkimą Chalkedone 453 m. su dviem laiškais; vienas buvo skirtas vyskupams, o antras – Konstantinopolio imperatoriui – taip buvo pabrėžiamas reikalingumas palaikyti ryšius su vietine valdžia. Autorius atmeta teigimą, kad popiežius turėjo savo diplomatinis atstovus, jau nuo XVI a. pavadintus apaštaliniais nuncijais. Autorius tvirtina, kad popiežius savo atstovus siųsdavo tik kaip Katalikų Bažnyčios galva. Nuo 1870 m., kai popiežius prarado visas žemes, iki 1929 m., kai buvo įsteigta Vatikano valstybė, popiežius turėjo savo nuncijus ir priimdavo kitų valstybių ambasadorius. Šiuo metu Šventasis Sostas palaiko dvišalius ryšius su 174 valstybėmis ir daugeliu organizacijų.

Popiežiaus diplomacija grindžiama dvasiniu ir moraliniu autoritetu, kuriuo bandoma apginti bendruomenių laisves ir teises pasaulyje, taip pat skatinami trys principai: 1) žmogaus asmens pirmenybė su įvairiomis teisėmis (gyventi, sąžinės, tikėjimo, darbo, kultūros), 2) taikos skatinimas ir gynyba; atsisakymas ka-

ro, sprendžiant nesutarimus, ir 3) skatinimas demokratijos ir kitų teisių politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

Popiežiai Paulius VI ir Jonas Paulius II savo kalbose, sakytose Jungtinėse Tautose, pabrėžė, kad visos tautos yra lygios ir turi taikiai sugyventi. Visi ginčai turi būti sprendžiami tik taikiu būdu.

Pranešime taip pat smulkiai aptariamos popiežiaus Jono Pauliaus II pastangos, kad nekiltų karas su Iraku.

## KAZYS LOZORAITIS

Lietuvos Respublikos ambasadorius prie Šventojo Sosto

Praėjus keleriems metams nuo Lietuvos diplomatinės tarnybos aštuoniasdešimties metų iškilmingo pažymėjimo, štai vėl susirinkome paminėti su mūsų valstybės ir jos diplomatijos istorija susijusių sukakčių, būtent 80 metų sukakties nuo to, kai Šventasis Sostas *de iure* pripažino 1918 m. vasario 16 d. aktu atkurtą nepriklausomą Lietuvos valstybę, ir 75 metų sukakties nuo Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordato pasirašymo. Šios dvi reikšmingos sukaktys siejasi su dar viena istorine data, tai yra su Jo Šventenybės Popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymo Lietuvoje dešimtmečiu, kuris sueis šių metų rudenį. Tai buvo pirmas ir ilgai lauktas Šventojo Tėvo vizitas mūsų šalyje, po skaudžių svetimos priespaudos metų lietuvių tautai ką tik prisikėlus laisvam ir nepriklausomam gyvenimui.

Man ypač malonu pasveikinti minėtųjų sukakčių proga iš Romos į Vilnių specialiai atvykusį ir čia tarp mūsų šiandien esantį Šventojo Sosto diplomatijos vadovą, Vatikano sekretorių santykiams su valstybėmis arkivyskupą Jean Louis Tauran. Jo Ekscelencijos dalyvavimas šioje konferencijoje didžiai sureikšmina šį įvykį ir rodo Šventojo Sosto dėmesį mūsų minimoms sukaktims. Esame dėkingi Jūsų Ekscelencijai, kad radote galimybę antrą kartą apsilankyti mūsų šalyje, ir tikimės, kad šio nors ir trumpo vizito metu turėsite progos betarpiškai pajusti, kaip labai Lietuva yra pažengusi į priekį įvairiose gyvenimo srityse po Jūsų pirmojo apsilankymo 1992 metais.

Savo ilgaamžės, garbingos, bet drauge ir sudėtingos istorijos kelyje Lietuva visada teikė ypatingą reikšmę santykiams su Šventuoju Sostu. Tie santykiai siekia XIII amžiaus vidurį ir pradėjo nuolat plėtotis ypač po to, kai lietuvių tauta galutinai priėmė katalikų tikėjimą ir įsijungė į Europos krikščioniškųjų tautų šeimą.

Vėliau Lietuvai žengiant, deja, ne visada laimingais savo istorijos keliais, lietuvių tautai netrūko Šventojo Sosto paramos. XIX amžiaus antroje pusėje ir XX amžiaus pradžioje, kai Europoje pradėjo reikštis sąjūdžiai dėl tautų apsisprendimo, popiežiai ir Šventasis Sostas kėlė balsą prieš tautų patiriamą priespaudą, rėmė tautinę bei religinę laisvę. Prisimintinas tuo metu plačiai nuaidėjęs Benedikto XV šūkis „tautos nemirsta“ (*i popoli non muoiono*) ir šio popiežiaus išpėjimas Pirmąjį pasaulinį ka-

rą laimėjusioms valstybėms atsižvelgti į atskirų tautų geopolitinius ir nacionalinius interesus.

Po Pirmojo pasaulinio karo atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, tapo aktualūs jos *de iure* pripažinimo ir drauge Lietuvos ir užsienio šalių, tarp jų ir Šventojo Sosto, jau tarpvalstybinių ryšių užmezgimo klausimai. Taigi jaunajai Lietuvos diplomatijai tuo metu teko uždavinys įteisinti Lietuvos valstybę tarptautinėje plotmėje. Uždavinys anaip tol nebuvo lengvas, nes tarptautinė bendruomenė su karą laimėjusiomis didžiosiomis valstybėmis tebebuvo abejinga nepriklausomybę atkūrusiai Lietuvai, dvejojo, ar ji gebėsianti išsaugoti nepriklausomybę ir savarankiškai tvarkytis. Buvo netgi siūlomi ir svarstomi visiškam Lietuvos savarankiškumui alternatyvūs sprendimai, kurie lietuviams nebuvo priimtini.

Tarptautinė bendruomenė betgi greitai suprato, jog lietuvių tauta geba savarankiškai tvarkytis ir yra pasiryžusi bet kuria kaina išsaugoti sunkiai išsikovotą nepriklausomybę. Per kelerius metus pasaulio valstybės viena po kitos pripažino Lietuvos Respubliką *de facto* ir *de iure*. Šiandien prisimename ir Šventojo Sosto prieš 80 metų Lietuvai suteiktą *de iure* pripažinimą, atvėrusį kelią ir diplomatinį santykių su Vatikanu užmezgimui. Buvo paskirti pirmieji neoficialūs Lietuvos atstovai Vatikane, o Šventasis Sostas pasiuntė į Lietuvą paeiliui apaštalinį vizitatorių, apaštalinį delegatą, o vėliau – internuncijų ir nuncių. Dėl kai kurių nemalonių nesusipratimų Lietuvos santykiai su Šventuoju Sostu iš pradžių klostėsi vingiuotais keliais, tačiau jie buvo iš dalies ištiesinti 1927 m. pasirašius Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatą. Tais pačiais metais į Vatikano oficialų žinyną buvo įrašytas pirmasis Lietuvos nepaprastasis ir įgaliotasis ministras prie Šventojo Sosto – Jurgis Šaulys. Nuo to laiko ir iki šių dienų, taigi per 75-erius metus, besikeičiantys Lietuvos diplomatų vardai niekada nebeišnyko iš prie Šventojo Sosto akredituoto diplomatinio korpuso sąrašo. Tai sakydamas turiu omeny ypač tą ilgą ir tragišką laikotarpį, kuris prasidėjo 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą.

Šventajam Sostui atsisakius pripažinti prievartinę Lietuvos įjungimą į Sovietų Sąjungą, taip pat pasmerkus 1940 m. Lietuvai primestos marionetinės vyriausybės sprendimą vienašališkai nutraukti diplomatinis santykius su Šventuoju Sostu, panaikinti konkordatą ir iš krašto išvaryti apaštalinę nuncių, Lietuvos pasiuntinybei prie Šventojo Sosto buvo sudarytos sąlygos tęsti veiklą ir krikščionybės centre atstovauti Lietuvos valstybei ir pavergtai lietuvių tautai. Šventojo Sosto sprendimas nepripažinti prieš lietuvių tautos valią smurtu įvykdytos Lietuvos aneksijos į Sovietų Sąjungą buvo principingas, teisingumo įkvėptas, tikėjimo Lietuvos laisva ir nepriklausoma ateitimi ženklas.

Kažin ar pasaulio diplomatijos istorijoje būta atvejų, kad dėl agresijos iš politinio žemėlapiu išnykusios valstybės diplomatams būtų susidariusi galimybė ištisą pusšimtį metų atstovauti okupuotai, bet teisiniu subjektu išlikusiai valstybei ir kartu liudyti jos pažeisto suvereniteto tęstinumą. Lietuvos pasiuntinybės išlikimas okupacijos metais buvo juo reikšmingesnis, kad ji buvo akredituota prie Popiežiaus, tai yra prie visuotinai pripažinto didžiausio moralinio autoriteto, į kurį yra nukreipti pasaulio žvilgsniai ir smurto bei neteisingumo aukų viltys sulaukti paramos. Prisimenant šios mūsų pasiuntinybės išlikimą, tebūnie man leista čia paminėti jai vadovavusius diplomatus, mano tiesioginius pirmtakus Vatikane – nepaprastąjį pasiuntinį ir įgaliotąjį ministrą Stasį Girdvainį ir po jo mirties patarėjo bei reikalų patikėtinio pareigas ėjusį Stasį Lozoraitį jaunesnįjį. Jie su pavyzdingu atsidavimu, nelengvomis sąlygomis darbavosi Lietuvos atstovybėje, penkis dešimtmečius padėdami palaikyti tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos gyvus santykius, kurių jokia jėga neįstengė nei pažeisti, nei juo labiau nutraukti.

O vis dėlto per visą tą laiką būta mūsų šalies ir tautos interesams priešišku jėgų, nuolat ir net įžūliai veikusių, kad Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiai būtų nutraukti, pasiuntinybė Vatikane būtų likviduota, nes vien simbolinis jos egzistavimas, o ką jau kalbėti apie jos veiklą – buvo kai kam tartum rakštis. Okupantai be paliovos ir primygtinai reikalavo likviduoti nepriklausomos Lietuvos pasiuntinybę, siekė paveikti Vatikaną, kad pripažintų Lietuvos aneksiją. Tiek Maskvoje, tiek Vakaruose akcija prieš pasiuntinybę buvo nuosekliai ir įžūliai tęsiama ir vėlesniais dešimtmečiais, net vadinamojo persitvarkymo Sovietų Sąjungoje laikais, kai blaiviai mąstantys žmonės jau buvo suvokę artėjantį sovietinės imperijos galą. Akcijoje prieš pasiuntinybę per dešimtmečius pasižymėjo ir Lietuvos kompartijos žiniasklaida. Nuo sovietinės žiniasklaidos skelbiamų paskvilių, kuriuos pasirašinėdavo net akademikai, neatsilikdavo ir Italijos kompartijos dienraštis „Unita“, nepraleidžiantis progos pasipiktinti, kad Vatikanas leidžia veikti „neegzistuojančios“ šalies atstovybei, kurios buvimas trukdo pagerinti Šventojo Sosto santykius su Maskva. Prisimenu, kad tokiais samprotavimais ypač pasižymėjo Vatikano reikalų specialistu save laikantis italų žurnalistas Alceste Santini, ne kartą ironizavęs, kad Šventasis Sostas palaiko santykius su diplomatais „šmėklo-mis“, kurie prilygsta „muziejiniams eksponatams“. Taip pat kai kuriems vadinamosios „Rytų politikos“, tai yra suartėjimo su SSRS, šalininkams nepavyko užgesinti laisvos Lietuvos žiburėlio Popiežiaus valstybėje.

Nepaisydamas spaudimo, Šventasis Sostas principingai laikėsi Lietuvos aneksijos nepripažinimo politikos ir iki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo leido mūsų pasiuntinybei Vatikane vykdyti diplomatines funkcijas.

Kaipgi šia proga nepriminti tos jaudinančios dienos, kai man, kaip pirmajam jau vėl laisvos Lietuvos ambasadoriui prie Šventojo Sosto, teko garbė įteikti Šventajam Tėvui Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko skiriamuosius raštus. Kaipgi nepriminti Jono Pauliaus II ta proga išstartų žodžių: „Jūsų atvykimas į Romos vyskupo būstą yra kur kas daugiau negu skiriamųjų raštų įteikimo ceremonija. Šio susitikimo Apaštalo Sostas ir Lietuva laukė ir tikėjosi ilgus metus. Dabar mes ne užmezgame naujus Apaštalo Sosto ir Lietuvos santykius, bet grąžiname jiems visą spindesį po šio ilgo pusamžio, kai Apaštaliniai Rūmai visą laiką buvo atviri Lietuvos pasiuntinybei, ištikimai atstovavusiai Romoje išmėginimus patiriančiai jūsų tautai...“ Atsakomojoje kalboje pasakiau: „Šventasis Tėve, lietuviai nepamirš Jūsų padėsinimo ir paguodos Lietuvai žodžių, įvairiomis progomis aidėjusių daugeliui kitų tylint, nepamirš Šventojo Sosto teisingumo įkvėptos kilnios paramos Lietuvai, stiprinusios tikėjimą Lietuvos laisva ateitimi“.

Minint su Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiais susijusias sukaktis, reikia pasidžiaugti, kad atsikūrusiai laisvai, demokratinei Lietuvai susidarė palankios sąlygos santykius su Šv. Sostu normaliai ir sėkmingai plėtoti. Jų plėtojimui ir stiprinimui, abiejų šalių labai tvirtą pagrindą sudaro 1998 m. Lietuvos ir Šventojo Sosto pasirašytos ir ratifikuotos tarpvalstybinės sutartys.

VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ

Vilniaus universitetas

## LIETUVA IR ŠVENTASIS SOSTAS: ISTORINĖ PERSPEKTYVA

2003 m. kovo 3 d. įvykusioje mokslinėje konferencijoje pagrindinis dėmesys buvo skirtas Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykių XX a. analizei. Turime pripažinti, kad Šventojo Sosto ir Lietuvos santykiams XX a. vienaip ar kitaip darė įtaką visa ankstesnių amžių istorija, taip pat šimtmečiais spręstos – ir vienos išspręstos, kitos likusios neišspręstos – problemos.

Šio darbo tikslas – glaustai perteikti tą istorinį paveldą, kuris vienaip ar kitaip paveikė XX a. Lietuvos ir Vatikano bei kaimyninių valstybių santykių raidą. Aptariama Z.Ivinskio, P.Jatulio, St.Matulio, R.Krasausko, P.Rabikausko, R.Mažeikos\* ir kitų išeivijos istorikų Vatikano archyvuose aptikta ir paskelbta medžiaga. Taip pat remiamasi Lietuvos istorikų E.Gudavičiaus, A.Bumblausko, M.Jučo, I.Vaišvilaitės, L.Jovaišos\*\* ir kitų darbais.

---

\* Z.Ivinskis, Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII a. galo), *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 4, Roma, 1961, p. 117–152; Z.Ivinskis, Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimas (1417) ir jos reikšmė Lietuviai tautai, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 7, Roma, 1972, p. 55–132; Z.Ivinskis, Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, Kaunas, 1939, p. 320–341; Z.Ivinskis, Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimų šviesoje, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 5, Roma, 1964, p. 523–599; P.Jatulius, Pastangos įsteigti Lietuvos Bažnytinę provinciją nuo Mindaugo iki Nepriklausomybės laikų, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 10, Roma, 1984, p. 169–184; St. Matulis, Lietuva ir Apaštalų Sostas, 1795–1940, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 4, Roma, 1961, p. 153–175; R.Krasauskas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI–XVII amžiuje. Nuosmukio priežastys ir atgimimo veiksniai, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 6, Roma, 1969, p. 189–239; P.Rabikauskas, Lietuvos krikšto aplinkybės, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 13, Roma, 1990, p. 89–110; P.Rabikauskas, La Chiesa in Lituania al Tempo di San. Carlo Borromeo, *Studia Boromai-ca*, N. 5, Milano, 1991, p. 57–77; P.Rabikauskas, Šv. Petro Kanizijaus reikšmė Lietuvai, *LKMA Metraštis*, t. 13, Vilnius, 1998, p. 79–86; P.Rabikauskas, The Foundation of the University of Vilnius (1579). *Royal and Papal Grants*, Roma, 1979, 75 p.; R.Mažeika, LDK Algirdo laikysena krikščionybės atžvilgiu, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 13, Roma, 1990, p. 205–220.

\*\* E.Gudavičius, Šv. Brunono misija, *Darbai ir dienos*, Nr. 3(12), 1996, p. 115–128; E.Gudavičius, Pora pastabų dėl vadinamosios Brunono eiliuotosios dedikacijos imperatoriui, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 17, Vilnius, 1999, p. 363–372; E.Gudavičius, Dėl Šv. Brunono hagiografijos minimų baltiškų vardų, *Naujasis židinys–Aidai*, 2001, Nr. 1, p. 536–538; A.Bumblauskas, 1009-ieji Lietuvos istorijos periodizacijoje, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 17, Vilnius, 1999, p. 357–361; R.Šiūlys, Šv. Brunono Kverfurtiečio misija, *LKMA Metraštis*, t. 17, Vilnius, 2000, p. 7–52; M.Jučas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą. Etapai*

Kada Šventasis Sostas apie mūsų kraštą ir jame gyvenančias baltų tautų protėvių gentis išgirdo ne neutralią geografinę, etnologinę, bet savo evangelizacinei misijai vykdyti svarbią informaciją? Manychiau, kad tai įvyko dar Karolingų epochoje, kai Romą pasiekė Rimberto „Vita Sancti Anskarii“, t.y. 801–865 m. gyvenusio vienuolio benediktino Šventojo Ansgaro gyvenimo aprašymas. Popiežius Grigalius IV 831 m. jį paskyrė Hamburgo ir Bremeno arkivyskupu ir apaštališkuoju vikaru Šiaurės ir Skandinavijos kraštams. Jis sukrikščionino Šlezvigą ir Holšteiną, dalyvavo Danijos christianizacijoje, po to leidosi su misijomis į Norvegiją ir Švediją. „Vita S. Anskarii“ autorius Rimbertas buvo Ansgaro diakonas, o po jo mirties – Hamburgo–Bremeno arkivyskupas. Jis apraš<sup>1</sup>, kaip 853 m. švedų karalius Olavas (Oleph), ką tik priėmęs krikštą iš Ansgaro rankų, išsirengė į žygį per Baltijos jūrą į kuršių (chori) kraštą, kuris atsisakė mokėti lig šiol mokėtą duoklę danų ir švedų vikingams. Kuršių žemėje paėmė ir sudeginę „miestą“ tvirtovę Seeburg, po to, palikę savo laivus, apgulė kitą „miestą“ tvirtovę Apulia. Šis archeologų jau nuo XX a. pradžios identifikuojamas su netoli Skuodo esančiu Apuolės piliakalniu Lietuvos teritorijoje. Rimberto pasakojimu, aštuonias dienas kovos vyko prie Apuolės, vikingai pradėjo dvejoti, ar verta toliau kautis. Mesdami burtą, jie stengėsi sužinoti savo senųjų pagoniškųjų dievų valią, bet nesužinojo, ar bent vienas iš jų būtų pasiruošęs jiems padėti. Tada Ansgaro patarimu jie suskato šauktis krikščionių Dievo pagalbos ir mestas burtas parodė, kad Kristus norįs jiems padėti. Šios žinios padrąsinti, vikingai rengėsi atnaujinti Apulios pilies puolimą, tačiau to neprireikė – pilies šlaitu nusileidę kuršių pasiuntiniai pasiūlė taikos de-

---

*ir problemas*, Vilnius, 2000, 190 p.; M.Jučas, Žemaičių byla Konstancos Bažnytiniame Susirinkime, *LKMA Metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 23–35; L.Jovaiša, Tridento Susirinkimas ir Lietuva, *LKMA Metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 35–48; L.Jovaiša, Baroko pradžia Lietuvoje, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 16, Vilnius, 1996, p. 475–487; L.Jovaiša, Mikalojus Daukša – dvasininkas, *Naujasis židinys–Aidai*, 2000, Nr. 1–2, p. 40–45; I.Vaišvilaitė, Vatikano II Susirinkimas ir Lietuva, *LKMA Metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 49–56; A.Streikus, Sovietų valdžios reakcija į Vatikano II Susirinkimą, *LKMA Metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 57–66.

<sup>1</sup> Vita Anskarii auctore Rimberto, Hrsg. Von G.Waitz, Hannover, 1884; *Scriptores rerum Germanicarum*. Zweisprachige Ausgabe von W.Fillmich, *Quellen ales 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und Reiches*, Hamburg, 1961, p. 3–133; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, Vilnius, 1955, p. 21–22; K.A.Matulaitis, Šv. Anskaras arkivyskupas, kn. K.A.Matulaitis. *Šventųjų gyvenimai*, Čikaga, 1949, p. 74–76; W.Lammers, Ansgar, *Gestalten der Kirchengeschichte*, Hrsg. Greschat, Band 3, 2 Auflage, Stuttgart, Berlin, Köln, 1994, p. 97–98.



rybas, kurių metu sumokėjo didelę duoklę už nemokėtą laikotarpį bei įsipareigojo ir ateityje mokėti duoklę, klausyti švedų karaliaus<sup>2</sup>.

Turbūt nėra pagrindo abejoti, kad reikšmingo Bažnyčios hierarcho biografija, parašyta lotynų kalba, pasiekė Romą, ir vėlesniais – jau Otonų atnaujintos imperijos – laikais nulėmė misijinius vyskupų Šv. Vaitiekaus-Adalberto ir Šv. Brunono-Bonifaco Kverfurtiečio evangelizacinius žygius į prūsų, jotvingių ir lietuvių gyvenamus kraštus. Šių baltų genčių apaštalių misionierių gyvenimo ir kankinystės aprašymai taip pat tikrai pasiekė Romą. Tai liudija ir Bažnyčios mokytojo (anksčiau vadinto Bažnyčios daktaru) Šv. Petro Damiano raštuose apibendrinti įvairių šaltinių duomenys apie šių šventųjų misijas baltų kraštuose. (Kaip žinome, trumpame Šv. Brunono Kverfurtiečio kankinystės aprašyme pirmą kartą 1009 m. paminėtas Lietuvos vardas.) Su šventaisiais Vaitiekumi-Adalbertu ir Bruno nu Kverfurtiečiu prasideda baltų genčių evangelizacijos istorija<sup>3</sup>.

Baltų kraštų vietinių bažnyčių – vyskupijų kūrimo istorija prasideda Šv. Meinardo 1186 m. įkurta Ikškilės vyskupija Latvijoje<sup>4</sup>.

Pasak Z.Ivinskio, žinių apie baltų tautas į Vakarų Europą ir Romą praskverbė daugiau, kai vokiečių pirklių keliais nusekė misininkai, kai pagaliau prie Dauguvos krantų (Livonijoje) nuo 1202 m. buvo įkurtas Kalavijuočių ordinas, o į Prūsus 1231 m. koją įkėlė pirmasis Vokiečių ordino kryžiuočių riterių būrelis.

Ginkluotų misijų atstovai, kurių visą veiklą reikia aiškintis pagal kryžiaus karų ir jų metu kilusios dvasios ideologiją, tapo Apaštalių Sosto informatoriais apie Baltijos tautas. Senieji prūsai, latvių, o ypač lietuvių giminės – žodžiu, visos baltų tautos – buvo pristatytos Romai kaip pagonys; vėliau jie užsitraukė užkietėjusių „idololatrų“ (t.y. stabmeldžių) pavadinimą.

Kryžiaus karų į Palestiną žygiams baigiantis, o po 1270 m. galutinai sunykus, gerokai arčiau – Baltijos rytiniame krante – atsivėrė naujas kryžiaus karų frontas. Pirmoji Romos pažintis su pagonimis lietuviais prasidėjo būtent prieš juos skelbiamais kryžiaus karais. Jie per visą XIII a. nusitęsė iki pat XIV a. pabaigos, išskyrus labai trumpą ir šviesų laikotarpį, kai pakrikštytas Lietuvos valdovas Mindaugas popiežiaus vardu buvo karūnuotas karaliumi<sup>5</sup>.

<sup>2</sup> Žr. P.Žadeikis, Kasinėjimai Apulėje, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 1, Kaunas, 1936, p. 393–395.

<sup>3</sup> Ten pat; E.Gudavičius, Lietuvos vardas XI–XII a. I pusės šaltiniuose, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, t. 3, Vilnius, 1983.

<sup>4</sup> S.Kučinskis, *San Meinardo vescovo apostolo della Lettonia (1186–1196)*, Tipografia Vaticana, 1993.

<sup>5</sup> Z.Ivinskis, Lietuvos ir Apaštalių Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII a. galo), *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 4, Roma, 1961, p. 122–123.

Vokiečių istorikai Erichas Casparas (1924), Erichas Maschke (1928) yra išvedę skirtumą tarp XIII a. popiežių ir imperatorių misijų teorijos<sup>6</sup>. Lietuvių istoriografijoje pirmasis tai padarė kan. Antanas Steponaitis (1883–1964)<sup>7</sup>. Pavyzdžiais iš popiežių bulių ir imperatorių dokumentų minėtieji autoriai yra išvalgiai pagrindę mintį, jog imperatoriai pirmiausiai specialiai pabrėždavo ginkluotą krašto užėmimą. Tai patvirtina, pavyzdžiui, garsioji imperatoriaus Frydricho II 1226 m. kovo mėn. Rimini privilegija. Ja skelbiama, kad imperatorius visas prūsų žemes ir plotus, kuriuos Ordinas Rytuose užkariaus, atiduoda jo nuosavybėn, o Vokiečių ordino magistrui suteikiamas imperijos sritinio kunigaikščio teisės ir titulas.

Z.Ivinskis sako, kad ginkluotoje imperatoriaus misijų teorijoje svarbiausias dalykas buvo užimti kraštą, o Romos kurijos teorija buvo priešinga. Bulėse dažnai buvo iškeliamas, kad svarbiausias kryžiuočių misijų veikimo momentas – apkrikštyti pagonis ir naujakrikštus apsaugoti nuo ataklių pagonių keršto. Antai popiežius Aleksandras IV (1254–1261), daugiausiai paskelbęs kryžiaus karo prieš lietuvius bulių, pabrėžė: „Atsivertimas turi būti laisvai priimtas, nepriverstas, [nes] pats Dievas priverstinių patarnavimų nepriima“<sup>8</sup>.

Romą informacija apie Lietuvą ir joje vykstančius religinius procesus ne iš tendencingų karinių vienuolinių ordinų, bet iš kitų šaltinių pasiekia tik Mindaugo laikais. Jis įsteigė ir pirmąją vyskupiją Lietuvoje. Aišku, kad vyskupijos negali būti steigiamos neužmezgus bent minimalių santykių su Šventuoju Sostu. Tokius santykius užmegzti vertė ir susidariusi grėsminga padėtis kuriamoje Lietuvos valstybėje. XIII a. pirmojoje pusėje Livonijoje ir Prūsijoje įsikurus galingiems kariniams ordinams ir jiems susivienijus, Lietuvos žemėse dar nebuvo vieno valdovo valdomos valstybės. Mindaugas, matydamas Lietuvai gresiantį pavojų, pašalino kitus kunigaikščius ir paėmė visą valdžią į savo rankas. Mindaugo priešininkai sričių kunigaikščiai suorganizavo prieš jį galingą sąjungą, į kurią įtraukė Livonijos kalavijuočius, jotvingius, žemaičius, net Haličo–Volyinės kunigaikštį Danielių. Situacijos verčiamas Mindaugas pasiūlė Livonijos ordinui taiką. Ordino magistras Andrius von Stirlandas siūlymą priėmė su viena sąlyga – jei Mindaugas ir jo valdiniai apsikrikštys. Mindaugas su šia sąlyga sutiko ir 1250 m. pabaigoje arba 1251 m. pradžioje pasikrikštijo su savo žmona, vaikais ir daugybe valdinių. Nors Mindaugo krikšto proga į Lietuvą atvyko pats Livonijos ordino magistras su būreliu

<sup>6</sup> Ten pat, p. 126.

<sup>7</sup> A.Steponaitis, *Mindaugas ir Vakarai. Vokiečių militarinių ordinų veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*, Kaunas, 1937.

<sup>8</sup> Z.Ivinskis, *Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai..*, p. 127.

ordino brolių ir kunigų, tačiau šis įvykis tik keliomis eilutėmis aprašytas Eiliuotoje Livonijos kronikoje.

Apsikrikštijęs Mindaugas pasiuntė pas popiežių Inocentą IV savo pasiuntinius, kurie pranešė apie valdovo krikštą, paprašė savo šaliai Apaštalų Sosto globos, karaliaus vainiko. Buvo paprašyta ir įsteigti Lietuvos vyskupiją, tiesiogiai pavaldžią popiežiui. Inocentas IV 1253 m. birželio 24 d. apaštalinio laišku Rygos arkivyskupui liepė parinkti tinkamą kandidatą į Lietuvos vyskupus. 1253 m. rugpjūčio 21 d. bule popiežius Inocentas IV Lietuvos vyskupu paskyrė Vokiečių ordino kunigą Kristijoną. Rygos arkivyskupas Albertas 1253 m. pabaigoje arba 1254 m. pradžioje išventino Kristijoną vyskupu ir kaip metropolitas savo vardu paėmė iš jo klusnumo priesaiką, taip įjungdamas Lietuvos vyskupiją į savo Bažnytinę provinciją. Tačiau su tuo nesutiko nei karalius Mindaugas, nei jo prašomas popiežius, kuris 1254 m. rugsėjo 3 d. dviem bulėmis „*Inclinati precibus*“ ir „*Inclinati serenitatis tue*“ Lietuvos vyskupą Kristijoną atleido nuo duotos klusnumo priesaikos Rygos arkivyskupui. Neuenburgo vyskupas Dytrichas (Dietrich) buvo įpareigotas iš vyskupo Kristijono paimti priesaiką Apaštalų Sosto vardu. Taip buvo įsteigta pirmoji Lietuvos vyskupija, tiesiogiai pavaldi Romai.

Z.Ivinskis Vatikano archyvuose rado anų laikų popiežių rašytų laišku tekstus, kuriuos prel. P.Jatulis taip komentuoja: „Popiežius tačiau nušėbo gavęs Mindaugo pranešimą, kad Rygos ganytojas, konsekravęs vysk. Kristijoną, iš jo priėmė priesaiką savo vardu, tuo būdu Lietuvos vyskupiją priskirdamas kaip sufraganiją Rygos arkivyskupijai. Vadinasi, buvo peržengti popiežiaus duoti įgaliojimai. Aišku, tiek Rygos arkivyskupui, tiek Livonijos ordinui rūpėjo užsitikrinti savo valdžiai Lietuvos plotus. Kaip tik tuo metu (1251) buvo panaikinta Žiemgalos vyskupija, kuriai anksčiau buvo numatyta priskirti dar nenukariautos Lietuvos sritis. Ta vyskupija buvo prijungta prie Rygos vyskupijos, kuri nuo to laiko pakelta į arkivyskupiją. Mindaugui buvo žinomi vokiečių kėsmai, taigi jis greitai pasiskundė popiežiui. Inocentas IV tučtuojau įsakė Neuenburgo [Naumburgo], vyskupui Saksonijoje, kad Šventojo Sosto vardu naujai priimtą iš vyskupo Kristijono priesaiką, panaikindamas aną Rygos arkivyskupo priimtą. Naumburgo vyskupui popiežius 1254.IX.3 rašė, kad Rygos arkivyskupas priėmė iš vysk. Kristijono priesaiką savo Bažnyčios vardu, kam visai nebuvo įgaliotas, „ypač kad Lietuvos žemė priklauso Šv. Petro teisėms ir nuosavybei ir to karaliaus garbei, kurį nuo jo atsivertimo pradžios priėmėme kaip ypatingą Bažnyčios sūnų ir karališkos didybės titulu liepėme atžymėti; jokie kito ten nenorime vyskupo, kuris kam nors kitam, o ne Romos popiežiui būtų priklausomas. Kadangi tas karalius nuoširdžiu laišku mūsų prašė, kad šį dalyką sutvarkytume pa-

gal Apaštalu Sosto apdairumą, mes, patenkindami jo prašymą, tavo broliškumui apaštalinio raštu įsakome, kad <...> minėtam arkivyskupui padarytos priesaikos tas vyskupas nesilaikytų, bet kad priimtumei iš jo įprastą ištikimybės priesaiką mūsų ir Romos Bažnyčios vardu, pagal formulę, kurią esame prisiuntę minėtam arkivyskupui<sup>9</sup>.

Tokia popiežiaus Inocento IV taktika atitinka (kaip matysime vėliau) Visuotinės Bažnyčios tradiciją, fiksuotą Bažnytinės teisės šaltiniuose nuo VI-I a., t.y. nuo popiežiaus Grigaliaus Didžiojo ir Kenterburio arkivyskupo šv. Augustino korespondencijos tuo klausimu laikų – neofitų vyskupijas palikti tiesiogiai pavaldžias Romai, neįjungiant jų į kaimyninių šalių bažnytinę struktūras. Juk neofitams reikia Evangeliją išsiurbti į savo tautinę kultūrą, o ne su Evangelija panirti į kurios nors kaimyninės tautos kultūrą. Z.Ivinskis rašo: „Įkurdamas atskirą Lietuvos vyskupiją (diocesis Lethoviensis), suteikia jai Apaštalu Sosto globą ir apsaugą (1251 m. liepos 17 d.)“<sup>10</sup>.

Atskira vyskupija, tiesiogiai pavaldi popiežiui, – tai nemažas žingsnis į priekį, o Mindaugo laikų Lietuvoje (jei ne nelemti politiniai įvykiai – Mindaugo nužudymas ir t.t.) buvo visos sąlygos įkurti ir Lietuvos Bažnytinę provinciją. V.Gidžiūnas Bostono „Lietuvių enciklopedijoje“ mini tris anuo metu Lietuvoje įkurtas vyskupijas: „Mindaugui rūpinantis vyskupo konsekracija ir vyskupijos įsteigimu, Gniezno arkivyskupas 1253 m. Lietuvos vyskupu konsekrovo dominikoną Vitą, kuriam Mindaugas užrašė Veisiejų sritį. Jokios karinės jėgos neparemtas, Vitas dar trumpiau už Kristijoną gyveno savo vyskupijoje, kurią palikdamas parašė popiežiui realiaciją apie vargingą krikščionių padėtį Lietuvoje. Vakariniame jotvingių krašte, Lukovo srityje, buvo stengtasi įkurti dar vieną vyskupiją. Aleksandras IV 1256 m. įsakė Breslavo vyskupui Lukovo vyskupu konsekruoti pranciškoną Baltramiejų Bohemietį, bet tam pasipriešino Vokiečių ordinas. Lietuvos teritorijoje buvo įkurta ir Kuršo vyskupija, kuri apėmė visą šiaurės vakarų Žemaitiją iki Ventos, vadinamąjį Ceklį. Joje 1251–1263 m. vyskupavo Henrikas Liuksemburgietis, Mindaugo globėjas. Jis nesėkmingai stengėsi įkurti Klaipėdoje savo rezidenciją ir pastatyti katedrą“<sup>11</sup>. Bet visos vyskupijos mažai teturėjo ir tikinčiųjų, ir liaudžiai Evangeliją skelbiančių misionierių. Šv. Vaitiekaus-Adalberto ir Šv. Brunono-Bonifaco laikai jau buvo praėję. Lietuvos krikšto problema jau buvo nebe tiek krašto gyventojų asmeninio atsivertimo, kiek visos šalies kaip valstybės egzistavimo problema.

<sup>9</sup> P.Jatulis, Pastangos įsteigti Lietuvos Bažnytinę provinciją nuo Mindaugo iki Nepriklausomybės laikų, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 10, Roma, 1984, p. 171–172.

<sup>10</sup> Z.Ivinskis, Lietuvos ir Apaštalu Sosto santykiai., p. 127.

<sup>11</sup> V.Gidžiūnas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje, *Lietuvių enciklopedija*, t. 15, Bostonas, 1968, p. 132.

Tolesnį tragišką Lietuvos Bažnyčios, jos vyskupijų, taip pat beveik pusantra šimtmečio Lietuvos valstybės likimą komplikavo tolesnė Vokiečių ordino riterių agresija. Z.Ivinskio teigimu: „Su Mindaugo žuvimu (galutinai dar neišsiaiškinta, ar jis pasiliko krikščionimi) eilei generacijų baigėsi ir valdovų santykiai su popiežiumi. Tik iš apačios rusenanti krikščionybė negalėjo daryti daug pažangos, kai pats valdovas buvo pagonis. Krikštyti kraštą tada reišė, kad pirmiausia pats didysis kunigaikštis priims krikštą, įsakydamas tai daryti ir savo valdiniam.

Su lietuviais vis labiau išsiplėtoję karo santykiai, kurių metu Ordinas labiausiai geidė vakarinės Lietuvos (Žemaičių), ilgam palaidojo bet kokias pastangas Lietuvą pakrikštyti, pradedant nuo valdovo dvaro. Tuose santykiuose yra atsakymas, kodėl didieji Lietuvos kunigaikščiai iki pat XIV a. galo liko abejingi popiežiaus, imperatoriaus ir kaimynų valdovų įtikinėjimams priimti lotynų krikštą (1323, 1349, 1351, 1358, 1373). Ir Gedimino laišakai Avinjono popiežiui Jonui XXII, ir derybos, kaip ir laišakai tuo klausimu per imperatorių Karolį IV ar Vengrijos ir Lenkijos valdovus, vis primenant Vilniaus kunigaikščiui reikalą krikštytis, paliko tik negyvi pergamentai, negavę jokios eigos.

Lietuvių tautos istorijoje įvyko reikšmingas posūkis, kurio pasekmės Rytų Europoje buvo didesnės reikšmės, pvz., už rusų tautos numetimą totorių jungo. Kai Kryžiuočių ordinas, prisidėjęs skrynias Romos Kurijos bulių ir įvairių privilegijų, pasirodė visai netikęs kaip krikštijimo ir misijų institucija, Vilniaus valdovo ir jo tautos krikštijimas atėjo iš šono. Jis buvo surištas su svarbiais politiniais pasikeitimais, kai didysis Lietuvos kunigaikštis tapo kaimyninės valstybės karaliumi<sup>12</sup>.

Tai jau 1387 metai. Tikrieji tų metų jau galutinio Lietuvos krikšto iniciatoriai ir vykdytojai – ne svetimšaliai, ne Ordinas ir ne lenkai, bet Lietuvos valdovai – lietuvių didieji kunigaikščiai Jogaila ir Vytautas. Net Lietuvos kunigaikščiams Jogailai ir Vytautui nepalankus lenkų istorikas J.Dlugošas pripažįsta šiems valdovams kilniausią, viduramžių supratimu, krašto krikštytojų ir apaštalų titulą.

P.Rabikauskas neneigia Dlugošo kronikos pateikiamų žinių netikslumo: „Dlugošas savo kroniką rašė praėjus daugiau kaip 60 metų nuo pačių įvykių. Be to, niekas neabejoja, jog Dlugošas kronikoje įvykius aiškina dažnai tendencingai, lietuviams gana nepalankiai, jog joje yra daug netikslumų, kurie suklaidino ir tebeklaidina ne vieną rimtą istoriką. Pvz., Dlugošas rašo, kad į Vilnių atvykę karalius su karaliene krikštyti lietuvių. Iš čia kilo lenkuose jaunutės Jadvygos (ji tuomet buvo vos 12–13 metų mergaitė) idealizavimas, jos išskirtinių nuopelnų krikštijant Lietuvą

<sup>12</sup> Z.Ivinskis, Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai..., p. 128.

į padanges kėlimas. Bet nė vienas iš to laiko išlikusių dokumentų nepa-  
mini karalienės Vilniuje. Ji ir negalėjo būti Lietuvos sostinėje, nes tuo pa-  
čiu metu Lenkijos ponai ją nusivežė į Ukrainos Lvovą. Jiems rūpėjo atsi-  
imti vadinamosios Raudonosios Rusijos žemes, kurios 1350 m. buvo pa-  
vestos valdyti Vengrijai, ir Jadvyga, kaip buvusio Vengrijos karaliaus  
duktė, savo dalyvavimu turėjo patvirtinti naują tvarką<sup>13</sup>.

Visi lietuviai, rašę apie Lietuvos krikštą, pabrėžia faktą, jog lenkai  
tam krikštui neteikė didelės svarbos. „Kaip patvirtina ir pačios Jogailos  
Vilniuje duotos privilegijos, – rašo Z.Ivinskis, – neofitas – naujasis Lenki-  
jos karalius atvyko Lietuvos sostinėn su mažu kunigų būreliu, kuriame  
nebuvo nei Gniezno arkivyskupo Bodzantos, nei Krokuvoje lietuvių ku-  
nigaikščius krikštijusio vysk. Jono Radlicos, nei veiklaus Poznanės vys-  
kupo Dobrogosto“<sup>14</sup>. Iš tuomet Vilniuje duotų privilegijų sužinome, kad  
su Jogaila iš Lenkijos atvyko keletas atsakingų valstybės vyrų: Poznanės  
vaivada, du mozūrų kunigaikščiai, pora kaštelionų, dvaro taurininkas,  
iždininkas ir kiti. Jie, aišku, lydėjo Jogailą kaip valdovą. Juo labiau, atro-  
do, reikėjo iškilmingos Bažnyčios dignitorių palydos, nes karaliaus kelio-  
nės tikslas ir buvo įvesti Lietuvoje krikščionybę, įsteigti naują vyskupiją,  
numatyti jai vyskupą, steigti parapijas. Ir jaunai karalienei būtų buvę  
įdomu susipažinti su savo vyro tėviške. Lvovo srities reikalus būtų buvę  
galima sutvarkyti ir pora mėnesių vėliau. Kodėl viso to nebuvo? Man-  
čiau, kad pats karalius ir jo broliai Skirgaila, Vladimiras, Kaributas, taip  
pat pusbrolis Vytautas to nenorėjo. Jie viską taip sutvarkė, kad krikščio-  
nybės Lietuvoje įvedimas būtų pačių lietuvių reikalas. Per daug buvo įsi-  
ėdęs kryžiuočių įsitikinimas, kad krikštytojams turi priklausyti vienokia  
ar kitokia teisė valdyti pakrikštytuosius. Panašios priklausomybės nuo  
kaimynų lietuviai, be abejo, baidėsi, nors Krėvoje ir buvo nutarę Lietuvą  
„prišlieti“ (t.y. lot. *applicare*\*) prie Lenkijos. Tas noras nepriklausyti jau-

<sup>13</sup> P.Rabikauskas, Lietuvos krikšto aplinkybės, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 13, Ro-  
ma, 1990, p. 101; P.Rabikauskas, Dėl palaimintosios Jadvygos kanonizacijos, *Bažnyčios  
žinios*, 1996 12 30, Nr. 24, p. 17; tas pats, *Voruta*, 1997 01 18–24, Nr. 3 (285), p. 7; Lenkijos  
vyskupų sveikinimas Lietuvos vyskupams. Lietuvos Vyskupų Konferencijos atsakymas  
į Lenkijos vyskupų sveikinimą, *Bažnyčios žinios*, 1996 04 15, Nr. 7, p. II–V.

<sup>14</sup> Z.Ivinskis, Lietuvos krikšto problema, *Aidai*, 1966, p. 363.

\* Terminas „applicare“ vertimo į lietuvių kalbą problemą yra išsamiai aptaręs P.Rabi-  
kauskas str. Lietuvos krikšto aplinkybės (*LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 13, p. 99–100). Jis  
paaikškina, kad terminą „applicare“ į lietuvių kalbą reikia versti „prišlieti“, „prijungti“:  
„Akte vartojamas lotyniškas žodis „applicare“; jis reiškia „prišlieti“, „prijungti“. Atrodo,  
jog tai ilgai galvotas ir ieškotas išsireiškimas, nes būtų buvę daug paprasčiau pasakyti  
„unire“, „adiungere“, „coningere“, „incorporare“ arba panašiai. Matyt, lietuviai reikala-  
vo įrašyti tokį terminą, kuris mažiau ribotų jų savarankiškumą. „Applicare“ yra tarp kit-  
ko tipiškas terminas laivininkystėje, kai atplaukęs laivas prisitvirtina prie kranto, „prisi-  
švartuoja“, kaip sakoma; t.y. laivas prisijungia prie kranto, bet laivas lieka laivu ir krantas

čiamas ir pirmuosiuose oficialiuose krikšto metu duotuose dokumentuose. Steigiant Vilniaus vyskupiją, nieko nepasakyta, kuriai metropolijai ji turėtų priklausyti ir net popiežiaus kanoniškas vyskupijos įsteigimas pavestas ne Gniezno arkivyskupui metropolitui, o tiesiog įgaliotam Poznanės vyskupui. Jogaila ir Vytautas jau tuomet galėjo galvoti apie atskiros Lietuvos Bažnytinės provincijos sudarymą. Vytautas, kaip žinoma, vėliau tam turėjo konkretų planą, tik tai laiko aplinkybės neleido jo įvykdyti<sup>15</sup>. Mat Lietuva neturėjo savo kunigų, nebuvo joje dvasininkams rengti tinkamų mokyklų. Taip pati gyvenimo realybė privedė prie to, kad Vilniaus vyskupija jau po keturių dešimtmečių tapo Gniezno metropolijos Lenkijoje dalimi<sup>16</sup>.

Palyginę Mindaugo krikšto, pirmosios Lietuvos vyskupijos įsteigimo, istoriją su 1387 m. Lietuvos krikšto įvykių istorija, rasime daug panašumų tarp abiejų įvykių dalyvių reakcijų ir siekimų. Iš pirmo žvilgsnio kelia nuostabą, kad Vytautas, kovodamas dėl Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų nepriklausomybės nuo kaimyninių valstybių bažnytinių centrų, ne iki galo sekė Mindaugo pavyzdžiu. Kodėl? Ar Vytautas, kovojęs dėl nepriklausomos nuo Maskvos metropolito LDK stačiatikių metropolijos, nesuprato, kad reikia kovoti ir dėl katalikų vyskupijų nepriklausomybės nuo Lenkijos bažnytinių struktūrų, konkrečiai nuo Gniezno arkivyskupo metropolito, Lenkijos primo, įtakos? Tai, kad Gniezno arkivyskupas Jogailos ir Vytauto nebuvo pakviestas į oficialias Lietuvos krikšto iškilmes Vilniuje 1387 m. pavasarį, liudytų, kad abu Lietuvos valdovai tą reikalą suprato, bet, kita vertus, jie žinojo ir ką kita – mūsų jau minėtą teisinę Bažnyčios tradiciją, susiklosčiusią nuo Grigaliaus Didžiojo, t.y. nuo Anglijos christianizacijos laikų – neofitų šalyse steigiamų vyskupijų nepajungti jokiai kaimyninei metropolijai, o palikti jas tiesiog pavaldžias popiežiui. Krikštydami Lietuvą Vytautas ir Jogaila padarė viską, kad naujai įsteigtą Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų teisinę padėtis būtų sutvarkyta pagal įprastinę Romos Kurijos praktiką, t.y. būtų tiesiogiai pavaldžios popiežiui. Įsteigti nepriklausomą LDK katalikų metropoliją su centru Vilniuje bei sufragananėmis Žemaičių ir Lucko vyskupijomis Vytautas nebespėjo ir tik po jo mirties Lietuvos vyskupijos pamažu pateko Gniezno arkivyskupo įtakon. Dar 1931 m.

---

krantu, – jie nesusivienija. Kad panašaus prisijungimo siekta Krėvos unija, rodo ir tai, jog Jogaila tapo karaliumi tik Lenkijai, o Lietuvai liko vyriausiuoju kunigaikščiu – „Lituaniae princeps supremus“, kaip nurodoma daugybėje jo dokumentų“. Taigi, prof. P.Rabikauskas terminą „applicare“ verčia pirmiausia „prišlieti“, o po kablelio „prijungti“. Gaila, kad naujausioje Krėvos akto publikacijoje (sud. J.Kiaupienė, Vilnius: Žara, 2002, p. 22) ir toliau žodis „applicare“ verčiamas tik vienu žodžiu „prijungti“.

<sup>15</sup> *Relationes status diocesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1, Romae, 1971, p. XXV, išn. 22.

<sup>16</sup> P.Rabikauskas, Lietuvos krikšto aplinkybės., p. 102–103.

P.Penkausko pareikšta mintis nekvestionuojamai tinka ir šiandien: „Tikrai yra žinoma, kad Vilniaus vyskupas, nepaisant lenkų reikalavimo dėl priklausymo Gniezno metropolijai, XV a. nedalyvavo lenkų provincijų sinduose, <...> jis buvo teoretiškai priskaitomas prie tos provincijos, kuri Konstancos susirinkimo (1415 m.) buvo priskirta prie vokiečių tautos“<sup>17</sup>.

<sup>17</sup> P.Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, Kaunas, 1931, p. 32. Įdomu pasekti P.Rabikausko požiūrio į šią problemą evoliuciją 1971–1997 m. paskelbtuose straipsniuose. Šio laikotarpio pirmame straipsnyje *Diocesis Vilnensis. Notitia historica*, lotynų kalba paskelbto P.Rabikausko, SJ, knygoje *Relationes status diocesum in Magno Ducatu Lituaniae*, Vol. 1, Romae, 1971, p. 4–5, rašoma: „In actis constitutionis dioecesis Vilnensis nulla mentio circa eius dependentiam iuridicam invenitur. Summus pontifex Bonifatius IX litteris Ad hoc nos Deus (2 apr. 1398) eam sub sua speciali protectione assumpsit atque Iacobum, episcopum Plocensem, Nicolaum, episcopum Posnaniensem, Stephanum, abbatem Sanctae Crucis (*Łysa Góra*), eius conservatores constituit. De facto tamen iam annis 1406, 1420 et postea episcopos Vilnenses synodo provinciae Gnesnensis interfuisse scitur et summos pontifices electionem novi episcopi Vilnensis a. 1415 et postea archiepiscopo Gnesnensi ut metropolitae annuntiasse. Ita dioecesis Vilnensis ab initio partem provinciae ecclesiasticae Gnesnensis fecisse censenda est. Etiam curia pontificia eam saec. XIV exeunte inter suffraganeas archiepiscopatus Gnesnensis in suum Librum Provinciale in inscripsit“ (pabraukta – J.B.).

Čia P.Rabikauskas neneigia teisinio teorinio fakto, kad 1387 m. įsteigta Vilniaus vyskupija liko pavaldi tiesiogiai Apaštalo Sostui, o faktiškai bendravo tik su artimiausia ir draugiška Gniezno metropolija. Beje, ką tik cituoto teksto vertimas į lietuvių kalbą leidinyje – P.Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002, p. 78–79, nėra tikslus, todėl, aptariant Vilniaus vyskupijos pirminę juridinę priklausomybę, reikėtų naudoti originalų, t.y. lotynų kalba rašytą P.Rabikausko tekstą.

Situacija visai atitinka 1417 m. įkurtos Žemaičių vyskupijos situaciją. Apie tai P.Rabikauskas rašo 1989 m. italų kalba publikuotame straipsnyje apie Žemaitijos christianizaciją: „*La cristianizzazione della Lituania. Atti del Colloquio internazionale*, Roma, 24–26 Giugno 1987, Citta del Vaticano, 1989, p. 219–233.

Jokiamė Medininkų vyskupijos įsteigimą liečiančiame dokumente neužsimenama apie metropolitą, kuriam vyskupija turėtų priklausyti. Vienoje bulėje, skirtoje visiems Žemaičių tikintiesiems, popiežius Martynas V 1421 m. aiškina, kad jie yra pavaldūs jam ir Apaštalo Sostui (*sub nostra et Apostolicae Sedis protectione vos omnes habere intendimus*). Tik 1427 m., nominuojant naują vyskupą, popiežiaus kanceliarija parašys, kad Medininkų vyskupija *archiepiscopo Gnesnensi... metropolitico iure subesse dinoscitur*. Nežinome, kaip į tokį priskyrimą reaguota Lietuvoje. Tačiau Lietuvos vyskupijų priklausymas Gniezno bažnytinei provincijai greitai tapo įprastu dalyku“ (lietuviškas L.Jovaišos vertimas knygoje P.Rabikauskas *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002, p. 74–75).

1985 m. Los Angeles vykusiame 13-ame LKMA Suvažiovime skaitytame pranešime P.Rabikauskas teigia: „Steigiant Vilniaus vyskupiją, nieko nepasakyta, kokiai metropolijai ji turėtų priklausyti, ir net popiežius kanonišką vyskupijos įsteigimą pavedė ne Gniezno archiepiskopui metropolitui, o savo tiesiog igaliojamam Poznanės vyskupui. Jogaila ir Vytautas galėjo jau tuomet galvoti apie atskiros Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymą. Vytautas, kaip žinome, vėliau tam turėjo konkretų planą, tiksliai laiko aplinkybės neleido jo įvykdyti. Mat Lietuva neturėjo savo kunigų, nebuvo joje dvasininkams ruošti tinkamų mokyklų, ir pati gyvenimo realybė privedė prie to, kad Vilniaus vyskupija jau po trijų keturių dešimtmečių tapo Gniezno metropolijos Lenkijoje dalimi. Panašiai ir Žemaičių vyskupiją įsteigė ne Gniezno



Galima teigti, kad paskutiniais savo gyvenimo metais Vytautas tikėjo, jog Lietuvos Bažnyčios nepriklausomybę nuo kaimyninės Lenkijos bažnytinių struktūrų galima apginti gaunant sau, o kartu ir Lietuvai karaliaus vainiką. Šis Vytauto planas nebuvo realizuotas. Tai paliko skaudžius padarinius ne tik Lietuvos valstybei, bet ir Lietuvos Bažnyčiai. Z.Ivinskis čia išvelgia Lietuvai skaudžios tradicijos genezę: „Paskutiniajame savo valdymo dešimtmetyje Vytautas daug rašė Romon, net ne savo valstybės reikalais. Pavyzdžiui, 1427 m. jis prašė popiežių Martyną V paimti savo globon ir ginti nuo netikėlių Rygos kapitulą ir Bažnyčią. Šitaip mezgėsi vytautinės Lietuvos santykiai su Apaštalų Sostu. Bet jie vėl sutriko, kai prasidėjo Lenkijos audra dėl Vytauto karūnos. Iš pradžių Martynas V nebuvo priešingas Vytauto karūnacijai. Bet popiežiaus nusištatymas keitėsi naudai lenkų, kurių nuopelnai Lietuvą krikštijant Romoje buvo labai vertinami. Kancleris Zbignevas Olesnickis, kuris buvo didžiausias Lietuvos karūnos priešas, sugebėjo Romoje perteikti, kad Vytauto karūnavimasis reikš didelį nuostolį katalikybei Rytų Europoje. Iš Krokuvos Romon rašyti laišakai rodo, kad Kurija buvo graudinama ir gąsdinama. Lenkams iš tiesų atrodė, kad Vytauto pastangos Lietuvą pakelti į karalystės rangą gali reikšti 1401 m. Vilniuje ir 1413 m. Horodlėje užsimezgiusios unijos galą.

Priimdamas lenkų prašymą ir rišdamas Lietuvą su Lenkija, Martynas V Vytautui draudė karūnuotis. 1430 m. rugpjūčio 5 d. jis prašė imperatorių Zigmantą Liuksemburgietį vainikavimo klausimą atidėti, o pačios karūnos nesiųsti. Popiežius patarė, kad pusbroliai kreiptųsi į jį Romon, nes tas reikalas esąs dar nepribrendęs ir keliąs neramumus. Vytautas savo karūnos klausimu Romon buvo nusiuntęs ir savo pasiuntinius: Petrą Gedgaudą (Sienko) su Šediboru Valinuntaičiu. Bet Martynas V, lygiai dvi savaitį prieš Vytauto mirtį, 1430 m. spalio 13 d. išpėjo atskirus

---

metropolitas, bet Konstancos visuotinio susirinkimo deleguoti Lvovo arkivyskupas ir Vilniaus vyskupas. Ir ji ne nuo pat pradžių, o tik praėjus 10 metų, laikoma Gniezno arkivyskupo sufragane (P.Rabikauskas, Lietuvos krikšto aplinkybės, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 13, Roma, 1990, p. 103; P.Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva*, p. 46).

Paskutinėje savo publikacijoje Lietuvos krikšto tema, išspausdintoje leidinyje *Krikščionybė Lietuvoje*, red. V.S.Vardys, Čikaga, 1997, p. 124, P.Rabikauskas anksčiau pateiktas išvadas paremia nuoroda į vieną iš popiežiaus bulių: „1388 m. kovo 12 d. Perudžioje popiežius [Urbonas VII] davė vysk. Dobrogostui skirtą bulę *Romanus pontifex*, kuria paveda jam, gerai ištyrus tai, ko prašoma Jogailos ir Jadvygos vardu (įsteigti Vilniaus vyskupiją ir paskirti jai vyskupą), popiežiaus autoritetu paskelbti Vilniaus miestą ir jame karaliaus paskirtą bažnyčią vyskupijos sostine ir jai valdyti paskirti vysk. Andrių, buvusį Sereto vyskupą, priimant iš jo Romos Bažnyčios vardu ištikimybės priesaiką“ (pabraukta – J.B.). (Cituota iš P.Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva*, p. 60).

Taigi galutinė išvada: ir P.Rabikauskas po pirmojo lyg ir suabejojimo vėliau grįžta prie P.Penkausko 1931 m. prieitos išvados.

vyskopus, kad stotų prieš Vytauto norą karūnuotis. Jam pačiam jis taip pat buvo rašęs, drausdamas užsidėti karūną.

Pirmą kartą lietuvių ir lenkų santykiuose nuo lenkų nepriklausomos Lietuvos valstybės žygis Romai buvo perteiktas kaip pavojus krikščionybei Rytų Europoje. Lenkams vis stipriau ėmus kalbėti vad. „susibroliavusių“ bei susijungusių tautų vardu, o ir vėliau, kai lietuviai norėdavo eiti savitu keliu, Vatikane buvo dėstomas pavojus katalikų tautų vienybei. Net tokiam Žemaičių vyskupui M.Paliulioniui XIX a. gale, kai bren-do lietuvių tautinė sąmonė, pavyzdžiui, atrodė, jog skyrimasis nuo lenkų reiškias bendro fronto prieš pavojingą pravoslavinimą ir „Maskoliją“ ar-dymą. Tik unijoje su Lenkija jaunutę „Kauno Lietuvą“ po Pirmojo pasaulinio karo teįsivaizdavo ir iš Romos atsiųstas arkivyskupas A.Zecchini, SJ. Pirmieji ryškūs tokio nusistatymo ženklai yra aptinkami jau Vytauto valdymo pabaigoje, kai popiežius Martynas V bandė didįjį Lietuvos kunigaikštį sulaikyti nuo karūnacijos. Apaštalu Sostas tai darė Bažnyčios labui. Šiaip ar taip, Lenkija jau buvo pasiėmusi Lietuvos krikštytojos aureolę, ir neofito purkštavimas prieš Karalystę-Koroną galėjo sukelti abejonių, kai kryžiuočiai buvo tiek daug prisklaidę apie Lietuvą paskalų<sup>18</sup>.

Taigi nors Vytauto Didžiojo pastangos įsteigti atskirą Lietuvos katalikų metropoliją ir nebuvo sėkmingos, tačiau jis (kartu su Jogaila) įkūrė dvi Lietuvos vyskupijas, nepriklausomas nuo kaimynų šalių bažnytinių provincijų. Tuo buvo tęsiama nuo Mindaugo laikų einanti Lietuvos bažnytinės politikos tradicija.

Tai, kad Jogailos ir Vytauto tikslas nebuvo pasiektas nei jų laikais, nei vėlesniais amžiais iki pat 1926 m., buvo Lietuvai skaudžios istorinių įvykių grandinės pradžia. Jei XV–XIX a. Lietuva būtų turėjusi savo bažnytinę provinciją, būtume turėję galimybę daryti didesnę pažangą lietuvių krikščioniškosios kultūros srityje, be abejo, dėl to būtų buvę lengviau spręsti ir valstybingumo bei kitas tautos problemas. Tarptautinėje plotmėje Lietuva liko „terra incognita“ – nepažįstama, nežinoma žemė. Tokios Lietuvos padėties liudijimų Vatikano archyvuose tarp Lietuvos vyskupų skyrimų bylų nemažai yra suradęs Z.Ivinskis. Nuo XV a. pradžios, dar Vytauto laikų prasidėjęs, o vėliau vis dažniau kartojęsis – Lietuvos neskyrimas nuo Lenkijos. Toks Lietuvos ir Lenkijos liejimas krūvon, t.y. Lietuvos laikymas Lenkija, itin išryškėjo XVI–XVIII a., kai jungtinės Respublikos priekyje stovėjo vienas karalius, pas kurį Varšuvon abiem kraštams būdavo siunčiamas vienas nuncijus. Perkeliant Kijevo vyskupą Mikalojų Viežgailą į Žemaičius, 1531 m. vasario 15 d. *Acta Miscellanea XVII* tome (f. 183v) yra užrašyta: „*ad Ecclesiam Medicensem in Luterania*“ turint galvoje *Lithuania*<sup>19</sup>.

<sup>18</sup> Z.Ivinskis, Lietuvos ir Apaštalu Sosto santykiai., p. 132–134.

<sup>19</sup> Ten pat, p. 135.

Vėlesniais amžiais tiesioginių mėginimų įsteigti Lietuvos Bažnytinę provinciją tarsi ir nebūta. Nebent tokiais mėginimais galėtume laikyti P.Jatulio aprašytas dramatiškas varžybas dėl žemaičių vyskupo sosto tarp lietuvio Merkelio Giedraičio ir Gniezno arkivyskupo seserėno Jokūbo Voroneckio 1574–1575 m., arba 8 metus trukusią kovą į Vilniaus vyskupo sostą neišleidžiant lenko Lucko vyskupo Bernardo Maciejovskio. Šis Lucko vyskupas po ilgos kovos buvo nukeltas į Krokuvą, o Vilnius gavo lietuviškai kalbantį vyskupą Benediktą (Voiną)<sup>20</sup>. Tik XVIII a. pabaigoje, Lietuvai patekus į Rusijos carų „globą“, Vilniaus vyskupas Ignas Masalskis ir buvęs jo pagalbininkas, vėliau Mogiliovo arkivyskupas, taip pat Vilniaus vyskupas Stanislovas Sestrencevičius mėgino siekti Lietuvos primo titulo; tačiau tai buvo daroma artimai bendradarbiaujant su Rusijos carais. Šie ne tik kad nenorėjo stiprinti Lietuvos Katalikų Bažnyčios struktūrų, bet net du kartus bandė panaikinti buvusios LDK sostinės Vilniaus vyskupiją: imperatorė Jekaterina II 1796 m. panaikino šią vyskupiją prijungdama ją prie Livonijos vyskupijos, bet po poros metų caro Pavlo I ji buvo vėl atkurta. Rusijos carų imperijos saulėlydžio epochoje 1902 m. vėl buvo užsimota panaikinti garbingą praeitį ir tradicijas primenančią Vilniaus vyskupiją, tačiau šio plano realizavimą sutrukdė 1905 m. revoliucija. (Apie tai plačiau galima sužinoti iš 1995 m. išleistos E.Vidmanto monografijos<sup>21</sup>.)

Šimtametėms svajonėms – įsteigti tiesiogiai Šventajam Sostui pavaldžią Lietuvos Bažnytinę provinciją – išsipildyti buvo lemta tik 1918 m. vasario 16-osios aktu paskelbus Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimą. Deja, tuo metu tai buvo Lietuvos valstybė be savo sostinės ir religinio centro Vilniaus. Niūrias 1925 m. Lietuvos Bažnyčios ir valstybės veikėjų nuotakas Lietuvos Bažnytinės provincijos kūrimo išvakarėse perteikia vyskupas Justinas Staugaitis savo atsiminimuose: „Lenkijos ministeris Grabskis jau sėdėjo Romoj ir tarėsi su Vatikanu dėl konkordato. Mūsų politikams parūpo, ką Vatikanas lenkams pasakys ginčijamų teritorijų klausimu. Kas bus su Vilniumi, kurį lenkai juk yra iš mūsų užgrobę? Tantai ir buvo akstinas, kurį ir mūsų politikai suprato, jog jau metas ir mums susirūpinti konkordatu. Todėl delegatūros pasiūlymas tartis dėl konkordato mūsų vyriausybės buvo palankiai priimtas.

Buvo sudaryta komisija, jei neklystu, iš trijų asmenų. Kurie būtent įėjo į tą komisiją, nepamenu, tik žinau, kad joje buvo dr. Petras Karvelis, man rodos, pirmininku [be jo, į komisiją dar įėjo K.Jokantas ir J.Macevičius. – J.B]. Komisija susitarė su delegatūra ir įvyko bendras posėdis. Po

<sup>20</sup> P.Jatulis, Pastangos įsteigti Lietuvos Bažnytinę provinciją..., p. 174–179.

<sup>21</sup> E.Vidmantas, *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje*, Vilnius, 1995, p. 137–139.

sėdžiui prasidėjus, Karvelis kategoriškai pateikė klausimą: ar Šv. Sostas pripažįstas Vilnių Lietuvai? Į tai delegatas atsakė, kad ne Šv. Tėvo dalykas valstybėms skirstyti teritorijas. Apaštalo Sostui rūpi Bažnyčios reikalai ir jis dėl jų tariasi su atitinkamomis valstybėmis, kurios vieną ar kitą teritoriją valdo. Jei kada atgausite Vilnių, sakė jis, Apaštalo Sostas tarsis ir su jumis dėl Bažnyčios reikalų sutvarkymo tame krašte. Kol jūs Vilniaus neturite, su jumis negalima dėl jo kalbėtis<sup>22</sup>.

Tačiau ir be Lietuvos bažnytinio bei religinio gyvenimo centro Lietuvos Bažnytinės provincijos steigimas buvo būtinas žingsnis normalizuojant per ilgus amžius nepalankiai Lietuvos žmonėms susiklosčiusią situaciją. Vysk. J. Staugaitis taip aprašo tolesnius žingsnius atkuriant Lietuvos bažnytinį gyvenimą: „1925 m. rudenį pasiekė mus gandas, kad Lietuvos vizitatoriumi skiriamas arkivysk. Jurgis Matulevičius, Vilniaus vyskupas. Jis, kaip žinoma, turėjo palikti Vilniaus sostą dėl lenkomanų politikų agitacijos.

Naujojo vizitatoriaus išmintis ir dorybės pas mus buvo gerai žinomos, todėl tą paskyrimą Lietuvos katalikai priėmė džiaugsmingai. Net vadinamieji kairieji, kurie Lietuvoje vedė atkaklią kovą prieš Katalikų Bažnyčią, prieš arkivysk. Jurgio asmenį ne ką tegalėjo pasakyti. <...> Naujasis vizitatorius tuoj pradėjo rūpintis Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimu. Tatai ir buvo jo pagrindinis atvykimo pas mus tikslas.

Pirmiausia reikėjo numatyti diecezijų skaičių ir nustatyti jų ribas. J.E. vizitatorius kalbėjosi ir tarėsi su dvasininkais ir su pasauliečiais inteligentais. Prieita išvada, kad Lietuvoj, neskaitant okupuoto Vilniaus, turėtų būti bent penkios diecezijos: Kauno metropolija ir keturios vadinamosios sufraganijos. Klaipėdos kraštas, kaip autonominis vienetas, turėtų sudaryti *praelatum nullius* [lot. – atskirą prelatūrą], nes jis per mažas, kad galėtų turėti atskirą dieceziją. Diecezijoms ribas nustatyti vizitatorius pavedė vysk. Skvireckui. Kokie šiuo reikalu buvo vizitatoriaus ir vysk. Skvirecko pasitarimai, rašančiajam šiuos žodžius nėra žinomi. Tiek žinau, jog galų gale prieita išvada, kad Lietuvos bažnytinę provinciją sudarys šios diecezijos: Kauno metropolija su arkivyskupo sostine Kaune, Telšių vyskupija su vyskupo sostine Telšiuose, Panevėžio diecezija su sostine Panevėžyje, Vilkaviškio diecezija su sostine Vilkaviškyje ir Kaišiadorių diecezija su sostine Kaišiadoryse. Klaipėdos prelatūra numatyta pavesti valdyti Telšių vyskupui.

Tas projektas buvo pateiktas Apaštalo Sostui ir gautas jo patvirtinimas\*. <...> Šiame suskirstyme ypatingas ribas gavo Kaišiadorių vyskupi-

<sup>22</sup> J. Staugaitis, *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995, p. 283.

\* Šis projektas popiežiaus Pijaus XI apaštališkąja konstitucija „Lituanorum gente“ buvo patvirtintas 1926 04 04. Jame rašoma: „...decernimus ut ex omnibus illis territoriis, quae modo in finibus Lituanae Reipublicae sita sunt, propria constituatur Provincia Ecc-

ja. Jai teko siaura ir ilga nuokarpa Vilniaus diecezijos, kurios dalys buvo šioje vadinamosios demarkacijos linijos pusėje. Tuo būdu buvo norima pabrėžti, kad Lietuva neatsižada Vilniaus, kad to krašto reikalai net Bažnyčios srityje bus tinkamai sutvarkyti tik tada, kai okupantai pasitrauks iš mūsų sostinės<sup>23</sup>.

1939 m. rudenį dalis Vilniaus krašto su sostine ir arkivyskupo buveine grįžo Lietuvai. 1939 m. Vilniaus arkivyskupo pagalbininku buvo paskirtas arkivyskupas Mečislovas Reiny, tvirtos religinės ir bažnytinės dvasios ganytojas, kuris iki pat savo arešto 1946 m. turėjo pakelti daug sunkumų ir spręsti konfliktus, keliamus lenkų politinės ir nacionalistinės tradicijos šalininkų dvasininkų, kurie bažnytines institucijas naudojo savo politiniams ir nacionalistiniams tikslams.

Per antrąją sovietinę okupaciją Vilniaus arkivyskupijos iki galo nereguluota situacija naudojosi ir sovietinė valdžia spausdama Vatikaną, kad pripažintų Lietuvos inkorporavimą į SSRS. Tačiau Vatikano diplomatai puikiai orientavosi šioje situacijoje ir nepasidavė sovietinėms provokacijoms. Tai rodo prie šio darbo pridėti 1 ir 2 priedai<sup>24</sup>.

Arkivyskupas M.Reinys nesutiko tapti panašiu įrankiu sovietinių okupantų rankose, kaip ir kiek vėliau (1961) ir vyskupas (vėliau arkivyskupas) Julijonas Steponavičius. Pirmasis buvo įkalintas ir 1953 m. mirė Vladimiro kalėjime, o J.Steponavičius 1961 m. ištremtas už arkivyskupijos ribų į Žagarę ir tremtyje išbuvo 28 metus. Jo sugrįžimas iš tremties į Vilnių 1989 m. ir po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo popiežiaus Jono Pauliaus II 1991 m. gruodžio 24 d. apaštalinėmis konstitucijomis „*Quo efficacius*“ ir „*Rerum profecto*“<sup>25</sup> paskelbtas su Lietuvos ribomis sutampančios Vilniaus Bažnytinės provincijos įkūrimas – buvo tikrai bažnytinės religinės politikos pergalė. Tą pačią 1991 m. gruodžio 24 d. popiežius Jonas Paulius II Vyskupų kongregacijos dekretu paskyrė titulinį Metenso arkivyskupą ir pronuncijų Olandijoje Audrį Juozą Bačkį naujai įkurtos Vilniaus Bažnytinės provincijos metropolitu ir Vilniaus arkivyskupu<sup>26</sup>.

---

lesiastica“ (...nutariame, kad iš visų tų teritorijų, kurios dabar yra Lietuvos Respublikos ribose, būtų sudaryta atskira Bažnytinė provincija). Taigi įkuriama provincija oficialiai nevardinama Lietuvos bažnytine provincija, o tik Bažnytine provincija Lietuvos Respublikos teritorijoje. Pagal oficialią Bažnyčios tradiciją ją reiktų vadinti Kauno bažnytine provincija pagal Metropolijos centrą Kaune. Žr. *Tiesos kelias*, t. 1, Nr. 4, 1926 04 19, p. 24.

<sup>23</sup> Ten pat, p. 286–287.

<sup>24</sup> Žr. *Pokalbiai apie pasaulėžiūrą*, t. 3, Vilnius, 1988, p. 269–271; *Aidai*, Nr. 3, 1987, p. 201–202.

<sup>25</sup> Acta Joannis Pauli P.P.II Constitutionnes Apostolicae „*Quo efficacius*“ et „*Rerum profecto*“, 24 decembris 1991, *Acta Apostolicae Sedis*, vol. LXXXIV, 2 aprilis 1992, Nr. 4, p. 273–375.

<sup>26</sup> Congregatio pro Episcopis. Provisio Ecclesiarum, *Acta Apostolicae Sedis*, vol. LXXXIV, Nr. 2, 7 februarius 1992, p. 179.

Tai pergalė, teikianti vilčių, kad į visus šalies gyventojų sluoksnius orientuotų bažnytinių struktūrų sudarymas suteiks galimybių vykdyti aktyvesnę visos visuomenės evangelizaciją, sukurti krikščioniškesnę bei humaniškesnę visuomenę ir valstybę. Dabar jau nebereikia lieti energijos beprasmiškuose ginčiuose dėl Vilniaus arkivyskupijos „priklausomybės Lenkijos Bažnyčiai provincijai“, atkrito reikalas priešintis svetimų valstybių veikėjų siekiams naudotis Vilniaus arkivyskupijos bažnytinėmis institucijomis Lietuvai priešiška veikla. Sudarytos plačios galimybės Vilniaus bažnytinėje provincijoje pagrindinį dėmesį skirti visuomenės evangelizacijai, katechizacijai ir sielovadai – ugdyti sąmoningą krikščionį, kataliką. Ir jei tokių mūsų šalies žmonių bus dauguma, pagrįstai galėsime tikėti, kad mūsų valstybėje bus vykdoma morali švari politika, kad socialinis ir kultūrinis krašto gyvenimas bus tvarkomas laikantis Evangelijos principų ir dvasios. O tai vienintelis šviesesnės ateities garantas.

Toji paskutinė žaizda – Lietuvos sostinės Vilniaus juridinis inkorporavimas į Lietuvos bažnytinės administracijos struktūras – buvo užgydyta antrą kartą atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d. ir lenkų tautybės popiežiaus Jono Pauliaus II 1991 m. gruodžio 24 d. dekretu Lietuvos teritorijoje įkūrus dvi Bažnytines provincijas: Vilniaus ir Kauno. Tuo buvo apvainikuotos ilgų amžių Lietuvos tikinčiųjų pastangos.

Tiek įvykių, susijusių su bažnytinių struktūrų autonomija, tiek Lietuvos Katalikų Bažnyčios tiesioginė priklausomybė Šventajam Sostui vienaip ar kitaip veikė ir mūsų valstybės istoriją, ir kultūrinės bei tautinės tradicijas. Ta istorija parodo santykių su Apaštalu Sostu Lietuvos požiūrį. Santykius su Vokiečių ordinu ir Lenkija nuo tautinio atgimimo laikų buvo įprasta tapyti vien juodomis ir baltomis spalvomis. Dabar ši tendencija turėtų būti vertinama kritiškai, trauktis į užmarštį, užleisdama vietą nuosekliems ir objektyviems tyrinėjimams.

#### 1 PRIEDAS

Iš brošiūros *Pokalbiai apie pasaulėžiūrą*, t. 3, Vilnius, 1988, p. 269–271.

**Klausimas:** Ar tiesa, kad Vatikanas Vilniaus arkivyskupijos nelaiko Lietuvos Katalikų Bažnyčios dalimi?

**Atsakymas.** Kad ir kaip keista, bet Vilniaus arkivyskupija įeina į Lenkijos Katalikų Bažnyčios sudėtį. Krikščionybė į Lietuvą, kaip žinoma, atėjo iš Lenkijos prieš 600 metų. 1925 m. Vatikanas, sudarydamas konkordatą su Lenkija, dar kartą tada baltalenių užgrobtą senąją Lietuvos sostinę ir Vilniaus kraštą priskyrė Lenkijos Bažnyčiai, ir, suprantama,

nei popiežiaus Pijaus XI akte „Lituanorum gente“, kuriuo 1926 m. buvo įsteigta lietuvių katalikų nacionalinė bažnytinė provincija, nei vėlesniuose Vatikano dokumentuose „Vilnius nepriskiriamas Lietuvai“.

Vienoje užjūrio radijo lietuviškoje laidoje buvo pateiktas korespondento interviu su seniai mirusio buržuazinės Lietuvos įgaliotojo ministro sūnumi Stasiu Lozoraičiu, save tebetituluojančiu tos nebesančios valstybės diplomatu. Į klausimą, „Ar greit Vatikanas gražins Vilnių Lietuvai?“, tas „diplomatas“ visai diplomatiškai atsakė: „Mes darome diplomatinį žygį, bet, reikia suprasti, Vatikanas greitų sprendimų nedaro. Be to, reikia atsižvelgti į kai kurių tautų nacionalinius jausmus“. Apie kokius jausmus čia kalbama, išryškėjo 1987 m. pabaigoje, kai vienoje Varšuvos bažnyčioje susirinkę lenkų nacionalistai atvirai prakalbo apie Vilniaus krašto naują prijungimą prie Lenkijos, net pažadėdami Lietuvai vietoj Vilniaus atiduoti Suvalkų trikampį.

Pastaraisiais metais išeivijos lietuvių spaudoje buvo pasirodę straipsnių, kuriuose svarstyta, prašyti ar neprašyti popiežiaus krikščionybės įvedimo Lietuvoje 600-ųjų metinių proga „sugrąžinti Vilnių Lietuvai“. Toms diskusijoms išeivių katalikų vyskupas P. Baltakis pasakė: „Ša!“ Jis rašė („Draugas“, 1986 vasario 4): „Suplakti religinį momentą su painiu politiniu klausimu būtų neracionalu“.

Jei popiežius Vilniaus arkivyskupiją atskirtų nuo Lenkijos bažnytinės provincijos ir priskirtų Lietuvos Bažnyčiai, matyt, neišvengiamai pripažintų ir Tarybų Lietuvos sienas, o tai būtų priešinga ne tik Vatikano dešiniųjų sluoksnių, bet ir lietuvių išeivijos „vaduotojų“ buržuazinėms politinėms aspiracijoms, todėl klerikalai ir „neprašo Vilniaus Lietuvai“. Tačiau tokia klerikalų pozicija net buržuazinės politikos požiūriu nėra nuosekli. Liberaliųjų išeivių „Akiračiai“ (1986, Nr. 2) rašė: „Mums atrodo, kad Vilniaus priskyrimas Lietuvos bažnytinei provincijai negali pažeisti Lietuvos valstybinių interesų, nes Vilnius grįžo Lietuvai 1939 m., kai Lietuva buvo buržuazinė valstybė“. Taigi.

Atitrūkusių nuo realybės klerikalų svarstymai ir „rūpesčiai“ Lietuvos žmonių nei šildo, nei šaldo. Vilnius ir Vilniaus kraštas nuo 1939 m., nuo tada, kai Tarybinė Armija išvadavo juos iš buržuazinės Lenkijos okupacijos, yra neatskiriama Tarybų Lietuvos dalis. Šio krašto katalikai, nelaukdami Vatikano malonių, išpažįsta savo tikėjimą, saugomi tarybinių įstatymų (lietuviai – lietuviškai, lenkai – lenkiškai), o atgyvenusio teritorinio suskirstymo laikymasis Vatikano kurijoje terodo, kad Apaštalu Sosto reakcingieji hierarchai laikosi socialistinės Lietuvos tikintiesiems darbo žmonėms priešingos politikos.

*Jonas Sakalauskas*

## 2 PRIEDAS

Iš žurnalo *Aidai*, Nr. 3, 1987, p. 201–202.

## PAREIŠKIMAS VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS KLAUSIMU

Ryšium su Lietuvos krikšto 600 metų sukakties minėjimu išeivijoje pradėta akcija prašyti popiežių, kad Vilniaus arkivyskupiją priskirtų prie Lietuvos bažnytinės provincijos.

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto valdyba, apsvarsčiusi šį klausimą, pareiškia:

1) Vilniaus arkivyskupijos dalis, kuri yra Kremliaus prie Lietuvos priskirtoje teritorijoje, faktiškai yra atskirta nuo Lenkijos bažnytinės provincijos. Jos apaštaliniai administratoriumi popiežius yra paskyręs vysk. J.Steponavičių, kuris, deja, yra sovietų valdžios ištremtas, tačiau jo pareigas eina kun. A.Gutauskas. Vilniaus apaštalinis administratorius yra pilnateisis Lietuvos vyskupų konferencijos narys ir neturi jokių ryšių su Lenkijos bažnytine provincija.

2) Prieš II pasaulinį karą buvusi Vilniaus arkivyskupija yra faktiškai padalinta į tris dalis dėl susitarimų Jaltaje ir Lenkijos–Sovietų Sąjungos sienų sutarties 1945 m. Pietinė jos dalis tebėra Lenkijos bažnytinės provincijos dalis su centru Balstogėje, kurią valdo atskiras apaštalinis administratorius, o šiaurinė dalis, kuri Kremliaus yra priskirta prie Gudijos, neturi jokio apaštalinio administratoriaus.

3) Iš autoritetingų šaltinių patirta, kad Vatikanas nesiima pertvarkyti šią padėtį dėl šių priežasčių:

a) Vatikanas sutvarko bažnytinės provincijos reikalus, kai valstybės sienos yra nustatytos tarptautinėmis sutartimis. Tačiau dabartinės rytinės Lietuvos sienos yra Maskvos vienašališkai nustatytos.

b) Vatikanas nepripažįsta prievartinio įjungimo į Sovietų Sąjungą. Tai jis parodo pripažindamas Lietuvos pasiuntinybę prie Šventojo Sosto.

c) Vatikanas esąs nuomonės, kad oficialus Vilniaus arkivyskupijos klausimo išsprendimas reikštų Lietuvos aneksijos prie Sovietų Sąjungos pripažinimą.

Yra aišku, kad Lietuvai esant okupuotai ir neturint savo vyriausybės, Vatikanas tuo reikalu turėtų tartis su Maskva ir tuo būdu pripažinti jos suverenumą bei Lietuvos aneksiją.

Mes griežtai pareiškiame, kad tikrai laisva Lietuva, o ne jos okupantas gali spręsti ją liečiančius klausimus.

4) Maskva aiškiai siekia Vilniaus arkivyskupijos klausimo formalaus išsprendimo savo naudai. Tai patvirtina Vatikano pareigūnai ir tai rodo faktas, kad Maskva tam tikslui panaudoja kai kuriuos okupuotos Lietu-



vos Katalikų Bažnyčios vadovus, kurie, neabejotinai Maskvos spaudžiami, pritaria šiam Maskvos siekiui ir viešai spaudoje pasisako už Lietuvos pasiuntinybės prie Šventojo Sosto panaikinimą, tuo būdu ir už Lietuvos sovietinės aneksijos įteisinimą.

Mes griežtai smerkiame tokias Maskvos pastangas ir okupuotos Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovų prievartavimą savo imperialistiniams tikslams pasiekti.

5) Kovojančios už savo laisvę Lietuvių tautos vardu mes dėkojame Šventajam Sostui už nusistatymą nepripažinti Lietuvos aneksijos prie Sovietų Sąjungos ir atsisakymą daryti bet ką, kas įtvirtintų šią nelegalią aneksiją.

*Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas*

*Įteikta 2003 m. kovo mėn.*

## LITHUANIA AND THE HOLY SEE: HISTORICAL PERSPECTIVE

Jonas Boruta, SJ

### Summary

The focus of the scholarly conference on 3 March 2003 was the analysis of the relations between the Republic of Lithuania and the Holy See in the 20<sup>th</sup> century. We have to admit that the full history of the preceding ages and all its problems, some solved and some unresolved during the centuries, influenced in one way or another the relations between Lithuania and the Holy See in the 20<sup>th</sup> century.

The goal of this work is to give a brief description of this historical heritage, which in the 20<sup>th</sup> century influenced the development of state relations between Lithuania and the Vatican, and other neighboring countries in one way or another. The author reviews the material found in the archives of the Vatican and the publications written by Z.Ivinskis, P.Jatulis, St. Matulis, R.Krasauskas, P.Rabikauskas, R.Mažeika and other historians of the emigration. He also looks at the works of Lithuanian historians E.Gudavičius, A.Bumblauskas, M.Jučas, I.Vaišvilaitė, L.Jovaiša and others.

Events connected with the autonomy of Church structures and with the direct subordination of the Catholic Church in Lithuania to the Holy See influenced the history, cultural, and national traditions of our country in one way or another. The article looks at the relations with the Holy See from the viewpoint of Lithuania. From the times of the national revival, it was usual to paint the relations with the German Order and Poland only in black and white. At present, we need to look at this tendency critically; it must sink into oblivion and be replaced by consistent and objective research.



ALGIMANTAS KATILIUS

(Lietuvos istorijos institutas)

## KĄ XX a. PRADŽIOJE VATIKANAS ŽINOJO APIE LIETUVĄ?

Vatikano institucijose XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje mažai buvo žinoma apie Lietuvą ir lietuvius. Kodėl taip atsitiko? Pirmiausia lėmė objektyvi situacija, kad nuo Lietuvos krikšto iki XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios nebuvo tiesioginių santykių (politine ir bažnytine prasme) tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos arba Lietuva išvis nebuvo subjektas tuose santykiuose. Antras dalykas, kad lietuviai tuo metu turėjo ribotas galimybes kurti savo įvaizdį Vatikane. Trečias dalykas, kad Vatikano institucijose lenkai, turėdami stiprias pozicijas, nesuprato ar tiesiog jiems buvo sunku suprasti naujai besiklostančią situaciją, t.y. jie nepripažino, kad lietuviai turi teisę veikti savarankiškai ir atstovauti savo tautos interesams.

Atsakymas į pranešimo pavadinime iškeltą klausimą galėtų būti trumpas: mažai žinojo. Tačiau tada nereikėtų ir šio pranešimo. Tad belieka apibrėžti objektą, apie ką čia bus kalbama.

Pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą, kodėl susidarė tokia padėtis, kad Lietuva Vatikanui XX a. pradžioje buvo „nežinoma žemė“. Antroje vietoje būtų klausimas apie tai, ką lietuviai to meto sąlygomis galėjo padaryti ir darė, kad Vatikanas kuo daugiau sužinotų apie Lietuvą, arba, dabartiniais terminais tariant, kaip formavo įvaizdį. Chronologine prasme mūsų pranešimas apima laikotarpį nuo XIX a. paskutinio dešimtmečio iki Pirmojo pasaulinio karo. Specialiai šiuo klausimu istoriografijoje niekas nerašė, nors bendresnio pobūdžio darbuose apie Lietuvos ir Vatikano santykius apie tai užsimenama (Aleksandras Dambrauskas–Jakštas, Steponas Matulis). Pasinaudodami publikuotais darbais ir archyviniais šaltiniais (korespondencija, atsiminimais, kan. Kazimiero Prapuolenio dienoraščiu, Friburgo universiteto lietuvių studentų draugijos „Rūta“ kronika), pranešime norime atsakyti į tuos du suformuluotus klausimus.

Atsakant į pirmą šiame pranešime iškeltą klausimą, reikėtų aptarti porą problemų. Pirmoji būtų daugiau istorinio ir politinio pobūdžio, o antroji labiau išplauktų iš Lietuvos ar tiksliau lietuvių galimybių kurti savo įvaizdį Vatikane.

Istoriniu žvilgsniu žvelgiant į Lietuvos ir Vatikano santykius, galima padaryti išvadą, kad iki XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios tiesioginių santykių tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos nebuvo arba Lietuva išvis nebuvo subjektas tuose santykiuose. Kaip tai suprasti? Tai galėtų paaiškinti ta aplinkybė, kad nuo pat Lietuvos krikšto nebuvo įkurta Lietuvos ar Vilniaus atskira bažnytinė provincija, nepaisant trumpo Mindaugo laikų epizodo ar įvairių nepavykusių bandymų steigti atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos kaip sufraganinės iki pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės egzistavimo pabaigos priklausė Gniezno arkivyskupijai.

Nieko geresnio neįvyko ir po Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimų. Rusijos imperijos politinės valdžios iniciatyva arkivyskupija įkuriamą Mogiliove arba, tiksliau sakant, Katalikų Bažnyčios centru tampa Sankt Peterburgas. Mogiliovo arkivyskupijai kaip sufraganinės vyskupijos priskirtos Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos. 1818 m. Lenkijos Karalystėje įsteigiama Varšuvos bažnytinė provincija, kuriai priklausė Seinų vyskupija. Taigi lietuvių gyvenamos vyskupijos per visą XIX a. priklausė dviem bažnytinėms provincijoms – Mogiliovo (arba faktiškai Sankt Peterburgo) ir Varšuvos. Toje XIX a. politinėje situacijoje apie Lietuvos ar nors Vilniaus bažnytinę provinciją negalėjo būti ir kalbos. Be to, Rusijos imperijoje buvo nustatyta tvarka, kad visi santykiai su Šventuoju Sostu galėjo būti palaikomi tik per civilinės valdžios institucijas. Vadinasi, reikia daryti išvadą, kad Šventasis Sostas neturėjo jokių galimybių palaikyti tiesioginius santykius su trijų lietuviškų vyskupijų vyskupais ar kitais hierarchais, t.y. Lietuva nebuvo subjektas. Vatikano institucijose net nebuvo progų oficialiai pavartoti Lietuvos vardą. Tai būtų objektyvios priežastys, kodėl Vatikanas XX a. pradžioje mažai ką žinojo apie Lietuvą.

Antras dalykas, arba daugiau subjektyvios priežastys, kad Vatikano institucijose stiprias pozicijas turėjo lenkai. Žinoma, ši aplinkybė savaime nebuvo blogas dalykas, blogiau tai, kad lenkai nesuprato naujai besiklostančios situacijos, ar jiems tiesiog buvo sunku ją suprasti, t.y. jie nepripažino galimybių, kad lietuviai turi teisę veikti savarankiškai ir atstovauti savo tautos interesams. Bet koks lietuvių savimonės blyksnis buvo nepageidaujamas. Romoje studijavęs ir Lenkų kolegijoje gyvenęs Antanas Civinaskas (studijų slapyvardis Antanas Vagonis) pateikė tokį faktą: „Pavasari 1899 m. į Rymą parvažiavo Indijų delegatas arcivyskupas Mykolas Zaleski. Apsigyvenęs Lenkiškoje kolegijoje, jis meiliai apsisėjo su visais tos kolegijos studentais, o meiliausiai su lietuviais. Nors šnekėjo su jais lenkiškai, betgi pasisakė lietuvišką kalbą mylįs ir poterių vakare visada lietuviškai kalbą, teip kaip no mažens įpratęs [gimęs Veliuonoje, vėliau Antiochijos patriarchas]. Kad po vakacijų lietuviai keturissyk bandė vėl

su juo pasimatyt prieš jam išvažiuojant, jis keturissyk atsakė neturįs laiko. Kad prieš pat išvažiavimą susirinko visa Kolegija atsisveikint su Arcivyskupu, jisai, kalbėdamas į lenkus ir lietuvius drauge, užbaigė skaudžiu ir netikėtu pamokslu lietuviams, kad nesiskirtų nuo lenkų. Kolegijos lietuviai tuomet neturėjo nė jokių nesutikimų su savo draugais lenkais ir ko gražiausiai gyveno. Kun. Balandis [Motiejus Gustaitis] norėjo šį tą atsakyti arcivyskupui, ale nutylėjo. Ateidamas į kolegiją M<sup>gr</sup> Skirmuntas nuo Arcivyskupo Zaleski beveik neatsiskirdavo<sup>1</sup>. Paminėtasis prelatas dr. Kazimieras Skirmuntas informuodavo Šventąjį Sostą apie katalikų padėtį Lenkijoje ir Lietuvoje. Jis buvo baigęs Tartu universitete teisę, bet, kaip rašoma jo biografijoje: „Pačioje Leono XIII pontifikato pradžioje pirmą kartą išvyko į Romą kaip slaptas pasiuntinys labai svarbiais Vilniaus reikalais ir taip pradėtą darbą tęsė visą gyvenimą, iš pradžių kaip pasaulietis, o paskui kaip kunigas“<sup>2</sup>. Dėl to prel. K.Skirmunto pavardė dažnai minima sprendžiant to meto Lietuvos Katalikų Bažnyčios reikalus Vatikane. Kan.K.Prapuolenis po pirmo susitikimo Romoje su prel. K.Skirmuntu taip apibūdino jo pažiūras: „Mano dėta yra tai nešiotojas idėjų 60 metų praėjusio amžiaus ir didelis gerbėjas idealų „Gaz[eta] Codz[ienna]“ ir „Kur[er] Lit[ewski]“ – ot ir tiek“<sup>3</sup>. Iš pateikto apibūdinimo gerai matyti, kad tai buvo unijinės pažiūros. Anot kan. K.Prapuolenio laiško vysk. Pranciškui Karevičiui žodžių, prel. K.Skirmuntas Romoje galingas jautėsi todėl, kad „jį prilaiko obligacijomis Vilnius, Kaunas, Peterburgas ir Seinai. Kad tų obligacijų nepamestų, jisai ir kreipėsi į Tamstą, prisilaikant devizo 'facite sibi amicos'<sup>4</sup>. Be to, reikia prisiminti, kad Romoje nuo 1866 m. veikė Lenkų kolegija; daug lenkų gyveno Austrijoje ir Prūsijoje, kuriems daug lengviau buvo komunikuoti su katalikybės centru; vienu ar kitu metu Romoje reziduodavo lenkai aukšti Bažnyčios dignitoriai (pvz., kardinolas Mieczysław Halka Ledókowski, arkivyskupas Franciszek Albin Symon).

Toliau straipsnyje bandysime panagrinėti, kokių priemonių ėmėsi lietuviai, kad jų teisėms būtų tinkamai atstovaujama Vatikane. Pradėti reikia nuo to fakto, kad XIX a. pabaigoje į tą problemą pirmiausia dėmesį atkreipė lietuvių tautinio atgimimo veikėjai. Čia turime galvoje „Tėvynės varpuose“ paskelbtą Vinco Kudirkos griežtą atsiliepiamą dėl 1894 m. popiežiaus Leono XIII išleistos enciklikos „Lenkų arkivyskupams ir vysku-

<sup>1</sup> „Rūtos“ draugijos 1895–1907 m. kronika, *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (KA-KA), Nr. 373, lapai nenumeruoti.

<sup>2</sup> B.Skirmunt, *W służbie Kościoła i Polski ks. dr. Kazimierz Skirmunt*, Wilno, 1931, p. 10.

<sup>3</sup> K.Prapuolenio laiškas A.Dambrauskui–Jakštui, 1912 07 04, *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas* (VUB), f.1–E169, laiškas 14.

<sup>4</sup> K.Prapuolenio laiškas Pr.Karevičiui, 1914 03 28, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retųjų spaudinių skyrius* (MAB), Mf. 712, l. 672.

pams“<sup>5</sup>. Šią reakciją galima laikyti tam tikru padėties fiksavimu, kai Lietuvos visuomenės jau nebetenkino tradicinis Bažnyčios reikalų traktavimas. Tai suprato ne vien liberalių pažiūrų veikėjai, bet ir „Apžvalga“, kuri pirmoji ir pateikė informaciją apie šią popiežiaus Leono XIII encikliką: „Neseniai pasirodė minėtoji 'Enciklika', atspausta iš lenkiszko vertimo į lietuviszką. Pats 'Enciklikos' titulas parodo gana aiskiai, kam ji priklauso. Dėlto sziuomi tarpu nemislijama apie visotinią tos 'Enciklikos' kritiką, [o] paduoti skaitytojams žinią, nes tą tikimesi arba vėlaus Apžvalgoje pamatyti, arba kituose lietuviszkuose laikraszcziose. Teipogi Szvento Tėvo popiežiaus į Lenkų arcivyskupus ir vyskupus, po maskoliszka valdžia gyvenanczius, visai tik ir keletas žodžių tepasakyta. Tuose žodziuose, suprantama, turime mislyti, jog ir Lietuvos kunigiją neiszskyrė su jos bažnytiszkais bei dvasiszkais reikalais“<sup>6</sup>. Ilgainiui prelatas A.Dambrauskas-Jakštas taip pat pripažino, kad su enciklikos pasirodymu sustiprėjo lietuviškai mąstančių dvasininkų „separatizmas nuo lenkystės“<sup>7</sup>. Tačiau reikia pažymėti, kad V.Kudirkos pasirinkta kritikos forma turėjo ir neigiamų padarinių, t.y. Seinų kunigų seminarijos klierikai nutraukė savo bendradarbiavimą su „Varpo“ leidėjais.

Dabar lieka klausimas, kokiais būdais lietuviai Vatikano institucijose bandė save atskirti nuo lenkų (kurti savo įvaizdį) ir kaip tai sekėsi daryti. Problemai įvardyti labai tiktų kun. Jurgio Narijausko atsiminimai iš jo studijų metų Romoje. Jis rašė: „Buvome mes penki kunigai lietuviai tais jubiliejiniiais [1900] metais Ryme, atvykę čion ieškoti katalikiškojo mokslo arti pat Šv. Petro Uolos, apsigyvenę gi kas vienam, kas kitam konvikte (kolegijoje). <...> Mums liūdna darėsi matant kitas tautas, turinčias Ryme savo kardinolus, savo kolegijas arba bent nuolatinius atstovus, mums gi lietuviams nieko neturint; mūs net vardo nieks čionai nežinojo, o suminėjus Lietuvą pečiais traukė svetimtautis, pirmą kartą apie tokį kraštą girdėdamas. Liūdna ir pavydu darėsi žiūrint ir į tas skaitlingas iš įvairių žemių peregrinacijas (keliones)“<sup>8</sup>. Kaip matome, visa veikimo programa. Klasifikuojant problemą, ką reikėjo daryti, galima pabrėžti du aspektus. Pirmas – kunigų pastangos, o antras – tai, ką darė pasauliečiai.

Pirmieji su etninio tapatumo klausimu susidūrė užsienyje studijavę kunigai. Seinų kunigų seminarijos auklėtinis Antanas Staniulis 1889–1892 m. studijavo Romoje ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Pr.Būčys atsiminimuose rašo: „Prieš grįžtant į Lietuvą, Vatikane buvo sprendžiamas

<sup>5</sup> Žr. *Varpas*, 1894, Nr. 7.

<sup>6</sup> *Žemaičiai ir Lietuvos apžvalga*, 1894, Nr. 15.

<sup>7</sup> A.Jakštas, Lietuvos santykiai su Apaštališkuoju Sostu, *Tiesos kelias*, 1926, Nr. 5, p. 294.

<sup>8</sup> A.Katilius, Piligrimai prieš 90 metų, *Aušra*, 1998, Nr. 18, p. 27.

klausimas, kiek lietuvių tauta skiriasi nuo lenkų. Manyta, kad lietuvių kalba esanti tik lenkų tarmė, skirtumas tik tos pačios kalbos ribose, o lietuvių tautos sąjūdis yra dirbtinai varomas rusų, gal ir vokiečių pastangomis. Kun. Staniulis popiežiaus Valstybės sekretoriui (Segretario dello Stato di Sua Santina) kardinolui Mariano Rampolla del Tindaro (1843–1913) įteikė greta surašytą „Tėve mūsų“ lenkiškai ir lietuviškai. Tuo kardinolą įtikino, kad kalbų skirtumas yra gilesnis<sup>9</sup>. Panašiai lenkų ir lietuvių kalbos skirtumai buvo nustatinėjami ir Friburgo universitete. 1902 m. gruodžio 19 d. kun. Jono Naujoko (slapyv. Norvydas) sėkmingai apginto daktarato proga surengtame pokylyje Friburgo kantono švietimo ministras Georges Python paprašė, kad kas nors pakalbėtų lietuviškai. Kun. M.Gustaitis kalbėjo lietuviškai apie vyskopus Valančių ir Baranauską. Iš tos kalbos visi vakaro dalyviai nusprendė, kad lietuvių kalba skamba visai kitaip nei lenkų<sup>10</sup>.

Bažnyčios gyvenime labai svarbi yra vyskupų skyrimo problema, o šiuo atveju – dėl Vilniaus, Žemaičių ir Seinų vyskupijų ganytojų tautybės. Po Seinų vysk. Antano Baranausko mirties buvo susirūpinta, kad į jo vietą būtų paskirtas lietuvis vyskupas. Turime tiesioginių duomenų, kad Friburgo universiteto studentai lietuviai nusiuntė keliems Romos monsinjorams informaciją apie Seinų vyskupiją ir išaiškino savo universiteto rektoriui, kad Seinų vyskupijai reikia vyskupo, mokančio lietuviškai. Rektorius gautas žinias perdavė dominikonų generolui, o šis perdavė kardinolui Rampolai<sup>11</sup>. 1903 m. Seinų vyskupijos pavedimu į Romą vyko kan. A.Staniulis. Friburgo universiteto lietuvių studentų draugijos „Rūta“ kronikoje apie tą įvykį rašoma: „Tris sykius buvo pas kardinolą Rampolę, išdėjo jam žodžiu ir raštu, prancūziškai rašytu, Seinų diecezijos padėjimą: Seinų diecezijoje esą kone pusė lietuvių, o pusė lenkų. Lenkų esą tik šimtu daugiau kaip lietuvių. Daugumas kunigų diecezijoje lietuviai“. Remdamasis tokiais argumentais, kan. A.Staniulis įrodinėjęs kardinolui Rampolai, kad Seinų vyskupijai reikalingas vyskupas lietuvis, bet kardinolas paprieštaravo, kad jis iš lenkų gavęs blogų žinių. Į tai kan. A.Staniulis atsakė, kad „Seinų diecezijoje jokių nesutikimų nėra ir kad kunigai lietuviai gerai su lenkais gyvena“<sup>12</sup>. Reikia pripažinti, kad gyvas dialogas labai svarbus dalykas formuojant nuomonę.

Dar labai svarbus aspektas – tai Rusijos civilinės valdžios požiūris, nes nuo jo daug priklausė, kuris asmuo gaus vyskupo skeptrą. Mums šiuo atveju civilinės valdžios užimta pozicija įdomi tuo, kiek ji prisidėjo

<sup>9</sup> Pr.Būčys, *Atsiminimai*, Chicago, 1966, t. 1, p. 88–89.

<sup>10</sup> „Rūtos“ draugijos 1895–1907 m. kronika, KAKA, Nr. 373, lapai nenumėruoti.

<sup>11</sup> Ten pat.

<sup>12</sup> Ten pat.

prie tautinės tapatybės akcentavimo. Konkrečiu Seinų vyskupijos atveju ta valdžios pozicija dėl vyskupo kandidato parinkimo buvo labai ryški. Turime galvoje tai, kad 1906 m. valdžia iš savo pusės Šventajam Sostui pateikė projektą vyskupiją padalyti į dvi dalis, t.y. nuo Seinų vyskupijos atskirti lenkiškus dekanatus ir juos prijungti prie Plocko vyskupijos. Projektas buvo rimtai svarstomas Vatikane, bet toliau svarstymų nenuėita. Čia nekalbėsime, kodėl taip atsitiko, bet mums labai svarbu, kad lietuviška tema bene pirmą kartą tokiame lygmenyje buvo iškelta kaip svarstymų objektas. Tai tam tikra prasme reikia vertinti kaip teigiamą Rusijos valdžios žingsnį, aktualinant lietuvių problemą Vatikano institucijose. Kitas klausimas – pačios valdžios motyvai. Seinų vyskupo parinkimas užtruko net iki 1910 m. ir vis tiek sunkiai rastas kompromisas dėl konkrečios kandidatūros, kas turi tapti vyskupu. Kitose vyskupijose skiriant vyskopus taip pat labai ryškiai išskildavo vyskupo tautybės klausimas ir čia valdžios institucijos stodavo į lietuvių pusę. Ryškus pavyzdys – kan. Pr.Karevičiaus paskyrimas Žemaičių vyskupu. Lenkai šiam paskyrimui labai stipriai prieštaravo. Tas atvejis įdomus ir mūsų svarstomos problemos kontekste. Vyskupas Pr.Karevičius 1914 m. liepos mėn. atvyko į Romą, kad pats asmeniškai galėtų Vatikano institucijose pasiaiškinti dėl jam daromų priekaištų. Čia jis susitiko ne tik su Vatikano pareigūnais, – svarbiausia, kad jį priėmė pats popiežius<sup>13</sup>.

S.Matulis savo studijoje mini ir tokius kunigų veiksmus: 1906 m. balandžio 10 d. lankydamasis Vatikane vysk. M.Paliulionis gavo popiežiaus palaiminimą ir gausius atlaidus „Šv.Kazimiero draugijos“ nariams, o 1908 m. šios draugijos atstovas kun. P.Januševičius „nuvežė 40 naujų Draugijos leidinių ir, gavęs malonią šv.Pijaus X audienciją, tarp kitko, su-trauktai išdėstė lietuvių katalikų praeities ir dabarties rūpesčius bei kovas“; 1909 ir 1911 m. Jurgis Matulaitis Vatikano įstaigose, tvarkydamas marijonų vienuolijos reikalus, paminėjo ir bendrus lietuvių rūpesčius; 1912 m. Vilniaus vyskupijos kunigai įteikė Vatikanui memorandumą, kuriame aptarė patirtas lietuvių kalbos skriaudas bažnyčiose (išspausdinta italų, lietuvių ir vokiečių kalbomis)<sup>14</sup>.

Pateikus platoką priemonių vaizdą, reikia pereiti prie svarbiausio dalyko – tai lietuvių atstovo Vatikane problemos. Lietuvos vyskupai reikalus tvarkydavo padedami prelado K.Skirmunto, bet, kaip K.Prapuolenis rašė: „Ką ypatinga rado jame Lietuvos vyskupai, – neturėdami kam si-

<sup>13</sup> Paskutiniojo Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus atsiminimų fragmentas, Parengė A.Katilius, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius, 1994, t. 7: Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia, p. 480–481.

<sup>14</sup> S.Matulis, *Lietuva ir Apaštalu Sostas 1795–1940 m.*, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 4, Roma, 1961, p. 164–165.



ųsti obligacijų. Su tomis mūsų obligacijomis Rymo monsignorai savo reikalus dirba. Lietuva nieko iš to neturėjo naudos“<sup>15</sup>. Pasak S. Matulio, jau 1908 m. lietuviai kunigai „gyvai pajuto reikalą“ turėti, nors ir neoficialų, atstovą Vatikane, kuris tvarkytų Lietuvos bažnytinius reikalus<sup>16</sup>. Svarstytos įvairios galimybės, kaip spręsti šį klausimą, ieškota tinkamo kandidato. 1911 m. J. Matulaitis net siūlė tokiu atstovu pasirinkti jo pažįstamą italą<sup>17</sup>.

Realiai šis klausimas išspręstas, kai 1913 m. kan. K. Prapuolenis po kun. J. Astromovo mirties rusų valdžios buvo paskirtas Romoje esančios Šv. Stanislovo bažnyčios kapelionu. Į Romą kan. K. Prapuolenis atvyko 1913 m. gegužės 8 dieną<sup>18</sup>. Kodėl pasirinkta K. Prapuolenio kandidatūra? Rusijos misija prie Vatikano informavo, kad į tą vietą negalima paskirti „aršių lenkų, rusų atskalūnų, o reikia baltarusio arba surusėjusio kataliko“<sup>19</sup>. Pasiuntinio Romoje nuomone: „Svarbu į šias pareigas paskirti asmenį, išreiškiantį vyriausybės požiūrį Romos katalikų tikėjimo klausimais“<sup>20</sup>. Užsienio reikalų ministerijos atstovas pripažino, kad Prapuolenis kaip tik atitinka šiuos reikalavimus<sup>21</sup>.

Žinoma, į tiesiogines šio paskyrimo pareigas neįėjo atstovavimas lietuvių bažnytiniams reikalams Romoje. Tačiau kan. K. Prapuolenį laisvu susitarimu galėjo įpareigoti tai daryti Žemaičių vyskupijos lietuviai kunigai (ar tiksliau Kauno kunigai). Tuometinis Žemaičių vyskupas F. Cirtautas neturėjo galimybės suteikti kokių nors oficialių įgaliojimų, nors šiai jo misijai pritarė. Seinų vyskupas A. Karosas, atrodo, nesinaudojo kan. K. Prapuolenio paslaugomis, o Vilniuje tuo metu nebuvo vyskupo. Gyvenant Romoje tokia neapibrėžta kan. K. Prapuolenio padėtis jam pačiam sudarė nemažai keblumų. Pirmiausiai tai pasireiškė materialiniais sunkumais (pvz., būsto klausimas). Šie dalykai gerai matyti iš jo laiškų prelatui A. Dambrauskui-Jakštui.

Taigi toks neapibrėžtas statusas mažino kan. K. Prapuolenio galimybes atstovauti lietuvių interesams Vatikane. Vis dėlto didžiausia problema buvo įveikti Vatikano institucijose nusistovėjusias tradicijas ir stereotipinę lietuvių tapatinimą su lenkais. Kan. K. Prapuolenis visais įmano-

<sup>15</sup> K. Prapuolenio laiškas Pr. Karevičiui, 1913 09 17, *MAB*, Mf. 712, l. 666.

<sup>16</sup> S. Matulis, min. veik., p. 165.

<sup>17</sup> Ten pat.

<sup>18</sup> K. Prapuolenio raštas Kitatikų departamento valdininkui V.I. [Tiaželnikovui], 1913 05 21, *MAB*, f. 43-25098, l. 1. Kitoje vietoje K. Prapuolenis nurodo, kad į Romą atvyko 1912 m. gegužės mėnesį. Žr. K. Prapuolenis, Viešnamis prie Šv. Stanislovo bažnyčios Ryme, *Draugija*, 1923, Nr. 7-8, p. 284.

<sup>19</sup> Pažyma apie Prapuolenį, Nr. 10, 1913 02 15/28, *MAB*, f. 43-25088, l. 1.

<sup>20</sup> Ten pat.

<sup>21</sup> Ten pat.

mais būdais stengėsi keisti susidariusią padėtį. Vienais atvejais tai teko daryti taip, kaip aprašo laiške vysk. Pr.Karevičiui: „Man čionai atvažiavus, a.a. vysk. Cirtautas liepė sekretoriui išsiųsti man kone pusantro tūkstančio intencijų, kurias aš atidaviau vikariatui, kas sulaužė ledus“<sup>22</sup>. Kitais atvejais, susitikus su Vatikano pareigūnais, tarp jų ir kardinolais, kan. K.Prapuoleniui reikėdavo pokalbį pradėti nuo paaiškinimų, kad jis ne lenkas, o lietuvis, kuo lietuviai skiriasi nuo lenkų, paskaityti paskaitėlę iš šių tautų tarpusavio santykių istorijos. Žinoma, pasitaikydavo ir išimčių. Viename laiške prel. A.Dambrauskui-Jakštui rašo: „Toliau susipažinau su vikaro 'Urbis' padėjėju Konstantinopolio lotynų patriarka – Passavini. Labai ir labai mandagus senelis, matyti, išmintingas vyras, ilgai su manimi kalbėjosi apie Rusiją, apie lietuvių su lenkais kerštus, įtraukiau jį į istoriją. Patarė man naudotis 'propagandos' archyvu. Pasirodė su dideliu dėl manęs 'respektu'. Ką tai daro, jog aš ir mano bažnyčia po Rusijos ministrų globa. Maniau sau, suvis ne tokia bandelė būtų buvus, kartą būčiau čionai tarsi koksai slapukas vien tik lietuvių išrinktas atvykęs“<sup>23</sup>.

Be šių objektyvių sąlygų, kurias K.Prapuoleniui reikėjo įveikti, siekiant įtvirtinti Lietuvos vardą Vatikano institucijose, jam nemažai sunkumų sudarė jo paties asmens savybės. Pirmiausia jo ne visai diplomatinės nuostatos lenkų atžvilgiu ar netgi griežtai antilenkiška pozicija. Aki vaizdi tokios pozicijos išraiška buvo jo istoriografinės nuostatos, t.y. 1913 m. išleista knyga „Polskie Apostolstwo w Litwie“ ir J.Gabrio atliktas jos vertimas į prancūzų kalbą. Vatikano pareigūnai, žinoma, ne be lenkų pagalbos, buvo labai neigiamai nusiteikę dėl šios knygos. Vyskupo Pr.Karevičiaus vizito metu Vatikane Ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretorius monsinjoras Pacelli (būsimas popiežius Pijus XII) tiesiog pasakė: „Bet kažkokią bjaurią pamfletišką neva Bažnyčios istorijos knygą yra ir kun. Prapuolenis parašęs“<sup>24</sup>. Antras dalykas, kad kan. K.Prapuolenis kai kuriais visuotinės Bažnyčios klausimais turėjo savo požiūrį (pvz., dėl kunigų celibato, dėl tautinių kalbų įvedimo liturgijoje vietoj lotynų kalbos). Neigiamai kan. K.Prapuolenis samprotavo apie Romos kunigus ir ypač apie Vatikano institucijose dirbusius monsinjorus. Jo užrašuose galima rasti tokių apibūdinimų: „Kas kita monsignorai, turintieji aukštesnias vietas Kongregacijose. Na, tai tikri fariziejai – pas juos paviršutinis viskas – tiek malda, tiek kalba, tiek žodis, tiek darbas. Yra tai bjauriausiai svieto biurokratai“. Pacituotas apibūdinimas dar vienas

<sup>22</sup> K.Prapuolenio laiškas Pr.Karevičiui, 1914 03 28, MAB, Mf. 712, l. 672.

<sup>23</sup> K.Prapuolenio laiškas A.Dambrauskui-Jakštui, 1913 07 27, VUB, f. 1- E169, laiškas 19.

<sup>24</sup> Paskutiniojo Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus atsiminimų fragmentas., p. 486.

iš švelnesnių. Be to, Vatikanui kliuvo ir ta aplinkybė, kad kan. K.Prapuolenis palaikė artimus santykius su Rusijos diplomatinėmis institucijomis Romoje bei valdžios įstaigomis Sankt Peterburge (pvz., susirašinėjo su Kitatikių departamentu).

Ką darė pasauliečiai, kad Vatikanas išgirstų Lietuvos vardą?

Pirmiausia Lietuvos visuomenės atstovai mėgino tą klausimą spręsti raštų siuntimu Šventajam Tėvui. Tokius raštus siuntė ir emigracijoje gyvenantys lietuviai, ir gyvenojai iš pačios Lietuvos. Tačiau tokia bendravimo forma nebuvo labai vaisinga ir neturėjo didesnės reikšmės<sup>25</sup>.

Efektyvesnis būdas buvo maldininkų kelionės į Romą. Pirmoji organizuota lietuvių kelionė į Romą įvyko 1908 m. rugpjūčio pabaigoje-rugsėjo pradžioje, kada į Romą, vadovaujant kunigams dr. J.Narjauskui ir dr. A.Staniuliui, nuvyko apie pusantro šimto lietuvių maldininkų. Proga maldininkams vykti į Romą buvo patogi – švenčiamas popiežiaus Pijaus X penkiasdešimties metų kunigystės jubiliejus. Dar kelionės rengimo metu lenkai tą lietuvių žingsnį sutiko priešišškai. Vis dėlto kelionė įvyko ir lietuviai maldininkai buvo priimti Šventojo Tėvo. Po pirmosios kelionės maldininkai į Romą keliavo ir vėliau, nors sąlygos buvo nelengvos. Antai kan. K.Prapuolenis laiške prelatui A.Dambrauskui-Jakštui rašo: „Ateina vokiečiai, šveicarai, prancūzai <...> tuojau gauna ir audiencijas, ir viską, o mūsų keleivius anais metais kaip kankino, kolei prileido prie Švento Tėvo, net kunigų keleivių pavardžių pareikalavo“<sup>26</sup>.

Maldininkų kelionės, be visų kitų dalykų, irgi prisidėjo prie gero lietuvių įvaizdžio sudarymo Vatikane.

Pabaigoje galima pateikti šiek tiek hiperbolizuotą išvadą. Sakykime, koks nors 1914 m. Vatikano kabinete sėdintis monsinjoras (suprantama, ne visi) apie lietuvių jau galėjo pasakyti, kad tai ne lenkas ar rusas, bet kas iš tikrųjų – irgi nelabai aišku. Žinoma, ir toks įvaizdis jau nemažas pasiekimas. Pirmojo pasaulinio karo metu išskyla kitokie uždaviniai, tačiau prieš tai atliktas darbas taip pat patarnavo tų uždavinių įgyvendinimui.

*Įteikta 2003 m. kovo mėn.*

<sup>25</sup> Plg. S.Matulis, min. veik., p. 163–164.

<sup>26</sup> K.Prapuolenio laiškas A.Dambrauskui-Jakštui, [1914 m. birželis], VUB, f. 1-E169, laiškas 59.

WHAT DID THE VATICAN KNOW ABOUT LITHUANIA  
AT THE BEGINNING OF THE 20<sup>TH</sup> CENTURY?

Algimantas Katilius

Summary

Briefly, Vatican institutions at the end of the 19<sup>th</sup> - beginning of the 20<sup>th</sup> centuries knew little about Lithuania and the Lithuanians. Why did this happen? First, it was influenced by the objective situation, because from the christening of Lithuania until the beginning of the 1920s, there were no direct relations (in both the political and ecclesiastical sense) between the Holy See and Lithuania or simply Lithuania was not a subject of those relations. Second, at that time the Lithuanians had limited possibilities to create their image in the Vatican. Third, the Poles although having strong positions in the Vatican did not understand or had a hard time understanding the newly developing situation, i.e. they did not recognize the fact that Lithuanians had the right to act independently and to represent the interests of their nation.

DR. JUOZAS SKIRIUS

Vilniaus pedagoginis universitetas

## LIETUVA IR VATIKANAS PIRMOJO PASAULINIO KARO METAIS

XX a. pradžioje stiprėjanti lietuvių tautinė savimonė susidūrė su vis didėjančia polonizacija. Ypač tai buvo jaučiama bažnytinėje aplinkoje. Lietuvių veikėjai, ypač kunigai, pradeda siekti Lietuvos Bažnyčios savarankiškumo – atskiros provincijos nuo Lenkijos Bažnyčios. Tačiau jų pastangos į tai atkreipti Šventojo Sosto dėmesį nebuvo vaisingos. Lietuvos kunigams reikėjo turėti nuolatinį savo atstovą prie Vatikano, tad 1913 m. pavyko pasiųsti į Romą kanauninką Kazimierą Prapuolienį (1858–1933); jis ir turėjo paaiškinti Vatikano administracijai polonizacijos žalą Lietuvos Bažnyčiai. Prieš jį iškilo sunkiai įveikiamas barjeras – lenkų kunigų įtaka Šventojo Sosto sluoksniams. K. Prapuolienis pradėjo megzti ryšius su aukštais Romos dvasininkais ir diplomatais prie Vatikano, aiškino jiems apie Lietuvą ir lietuvių pastangas turėti lietuvišką Katalikų Bažnyčią. Tais klausimais daug rašė Italijos spaudoje, platino Vatikano aplinkoje savo knygą „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje“ lenkų ir prancūzų kalbomis. Romoje jis tapo atvykusių lietuvių patarėju ir informacijos teikėju, ypač siekiant gauti popiežiaus leidimą surengti „Lietuvių dieną“, kurios tikslas – ne tik surinkti lėšų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo darbams, bet ir skleisti plačią propagandą apie Lietuvą, jos tautos siekius kurti savo valstybingumą. Tai jau naujas etapas santykiuose tarp lietuvių veikėjų ir Vatikano. Nuo 1916 m. Vatikaną lanko vis daugiau lietuvių veikėjų; kai kurie iš jų – M. Yčas, kunigas V. Bartuška, prelatas K. Olšauskas – gauna audienciją pas popiežių Benediktą XV. Tuo metu susidariusi politinė situacija Europoje – kaizerinė Lietuvos okupacija, akivaizdus Lenkijos siekis kurti savo valstybę, lietuvių veikėjų deklarasavimas siekti nepriklausomybės – vertė ir Vatikano administraciją peržiūrėti savo pozicijas lietuvių tautos atžvilgiu. 1917 m. pradžioje popiežius jau sutiko paskirti „Lietuvių dieną“ pasaulio katalikų bažnyčiose. 1917 m. gegužės 20 d. surengta „Lietuvių diena“ turėjo ne tik finansinę, bet ir politinę reikšmę. Be to, Šventasis Sostas pirmą kartą oficialiai pripažino, kad yra atskira lietuvių tauta, kuri siekia ne tik bažnytinio savarankiškumo nuo lenkų Bažnyčios, bet ir savo valstybingumo.

Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu lietuvių visuomenės atstovai iki 1916 m. kėlė autonominės Lietuvos Rusijos imperijoje idėją, o vėliau jau buvo siekiama realizuoti Lietuvos valstybės nepriklausomybę. Pirmiausiai reikėjo sutelkti negausią lietuvių inteligentiją, antra, tam parengti tautą, trečia, gauti pagrindinių pasaulio valstybių pritarimą. Tarptautiniu lygmeniu buvo labai svarbu įtikinti svarbiausias Europos valstybes ir

JAV, kad lietuvių tautai būtina kurti savo valstybingumą ir kad, kaip kitos tautos, ji siekia nepriklausomybės. Pripažįstant lietuvių tautos siekius, nemažą vaidmenį atlieka Šventasis Sostas, kaip katalikiškų tautų globėjas ir užtarėjas. Archyviniai dokumentai ir dar negausūs tyrinėjimai rodo, kad šio globėjo požiūris į lietuvius ir jų norus nebuvo toks, kokio pageidavo lietuvių atstovai. Teko padėti nemažai pastangų, kad tas požiūris keistųsi. Čia ir iškyla intriga su daugeliu klausimų, į kuriuos visus čia neįmanoma atsakyti. Todėl tenka apsiriboti tik pačiais svarbiaisiais, kuriuos iškelia formuluojami tikslai.

Pranešimo *tikslas* – pamėginti aptarti lietuvių tautos atstovų siekius Vatikane, veikimo būdus ir metodus; pasiaiškinti Vatikano administracijos požiūrį ir nuotaikas bei jų formavimo šaltinius; apžvelgti kanauninko Kazimiero Prapuolenio statuso prie Šventojo Sosto klausimą.

Taigi pranešimo tema – tai maža dalelė galimos išsamios studijos ateičioje, pirmiausia remiantis Vatikano archyvais. Tačiau dabar šis klausimas gvildenamas remiantis daugiausia lietuviškais dokumentiniais šaltiniais, kur tik iš dalies matyti Vatikano administracijos vadovaujamo tarnautojų nuotaikos, požiūris, jų konkreti veikla.

Atkreiptinas dėmesys, kad temos pavadinimas ir chronologinės ribos yra gana neapibrėžtos. Pirma, pavadinimas „Lietuva“ tuo laikotarpiu simbolizuoja labiau geografinį vienetą, gal netgi labiau lietuvių tautą su savo atstovais, per kuriuos ir yra reiškiamos moralinės, religinės, vėliau ir politinės aspiracijos. Antra, Vatikano administracijos tarnautojai bendrauja su lietuviais kaip su Rusijos imperijos vieno katalikiško regiono atstovais, nesistengdami (iki tam tikro laikotarpio) matyti skirtumo tarp lenkų katalikų ir lietuvių katalikų. Būtina pabrėžti, kad lietuvių veikėjų santykiai su Vatikano administracija buvo specifiški – pirmiausia reikėjo kuriją įtikinti, kad lietuvių ir lenkų tautos yra skirtingos, ir tuo remiantis išgauti Lietuvos Bažnyčiai savarankiškumą, t.y. atskirą bažnytinę administraciją arba „provinciją“, nepriklausomą nuo Lenkijos Bažnyčios. XX a. pradžioje stiprėjant lietuvių tautiniam judėjimui, jam kaip priešprieša iškyla ne tiek rusifikacijos, kiek polonizacijos pavojus, kuris labai reikėsi per bažnyčią (pamaldos daug kur vyko lenkų kalba, bažnyčios vadovybė lenkiška arba prolenkiška, rengiami lietuvių kunigai lenkinami seminaruose ir pan.). Tokia padėtis kėlė rūpestį lietuvių visuomenės atstovams ir jie ieškojo būdų, kaip to būtų galima išvengti.

Kalbant apie šios temos chronologinę pradžią, būtų logiškiau remtis ne Pirmojo pasaulinio karo pradžia, bet 1913 m. gegužės 8 d., kai į Romą atvyko kanauninkas Kazimieras Prapuolenis (1858–1933). Jis, rekomenduojamas lietuvių veikėjų, caro valdžios buvo paskirtas Šv. Stanislovo bažnyčios prie Rusijos ambasados Vatikane klebonu. Be to, jis atvyko ne

tik kaip oficialus Rusijos valstybės tarnautojas, bet ir kaip neoficialus Lietuvos Bažnyčios reikalų gynėjas<sup>1</sup>. Vienas iš pagrindinių jam keliamų uždavinių, Martyno Yčo, tuo metu Rusijos Dūmos atstovo, žodžiais tariant, Vatikane ir tarp aukštų Romos dvasininkų „įsigyti pažinčių, kad galėtų žodžiu paaiškinti dalykų esmę ir paralyžiuoti lenkininkų veiksmus prie Vatikano“<sup>2</sup>. Faktiškai K.Prapuolenis tampa neoficialiu lietuvių kunigų atstovu prie Šventojo Sosto ir pasitaikius progai aiškina lenkiškos Bažnyčios veiklos Lietuvoje padarinius, žalingus lietuvių tautai. Su jo veikla prasideda neformalus santykiai su Vatikano administracija, nors labai sunkiai įvardijami, kad tai yra santykiai. Jo lietuviškai veiklai labai trukdė Lenkijos Bažnyčios atstovai, niekaip neįsivaizdavę atskiros Lietuvos Bažnyčios. Jie turėjo tvirtas pozicijas prie Šventojo Sosto ir į jų nuomonę įsiklausydavo Vatikano administracijos tarnautojai. Taigi pirmiausia K.Prapuoleniui reikėjo susirasti draugų ir globėjų. Savo išsilavinimu, kultūringumu, nuoširdumu ir gebėjimu bendrauti su įvairaus lygio žmonėmis jam pavyko patraukti į save ne vieno aukšto dvasininko ir diplomato dėmesį. Vienas iš pirmųjų buvo kardinolas Viaco Vanuttelli; jis kanauninkui leido, pasak K.Prapuolenio, net „užeiti pas jį bet kada pasikalbėti“. K.Prapuolenis pradėjo gauti kvietimus į įvairius priėmimus. Visuomet dalyvaudavo Rusijos ambasados Vatikane renginiuose. Naudodamasis šiomis progomis, jis pokalbiuose su aukštais dvasininkais pasakodavo apie sunkią Lietuvos padėtį, stengėsi kuo geriau atlikti jam lietuvių kunigų patikėtą misiją. Apie savo pirmuosius vizitus laiške prelatui Adomui Jakštui (Aleksandriui Dambrauskui) rašė, jog „italai išmintingi žmonės, kad ir į mūsų klausimą žiūri lenkų akimis, tačiau faktais lengva juos įtikinti“<sup>3</sup>. Vadinasi, reikėjo stiprinti propagandą. Tai geriausiai buvo galima padaryti per spaudą. 1913–1918 m. jis nuolat rašė į įvairius Italijos leidinius. Pats K.Prapuolenis savo dienoraštyje nurodo 112 straipsnių ir straipsnelių, rinko jų iškarpas<sup>4</sup>. Neatsitiktinai JAV lietuvių katalikiško laikraščio „Darbininkas“ viename numeryje 1919 m. buvo pažymėta, kad „niekur taip plačiai apie Lietuvą nebuvo rašoma kaip Italijos spaudoje. Ir tai buvo beveik išimtinai Prapuolenio dėka“. Kanauninkas galėjo ir daugiau skelbti publikacijų apie Lietuvą, bet tam buvo ir kliūčių. Pirmą kliūtis – už jas reikėjo mokėti redakcijoms. Dalį lėšų jis gaudavo iš JAV lietuvių, o kitą dalį tekdavo dengti savo pinigais. Pavyzdžiui, K.Prapuolenis

<sup>1</sup> Plačiau žr. J.Skirių, „Žino mane Lietuva, dariau ką galėjau...“ (Keletas kanauninko Kazimiero Prapuolenio gyvenimo ir veiklos bruožų), *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, Nr. 11–12.

<sup>2</sup> M.Yčas, A.A. Kanauninkas K.Prapuolenis, *Vairas*, 1933, Nr. 5, p. 92.

<sup>3</sup> Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 1, b. E169, l. 19; K.Prapuolenio dienoraštis, ten pat, b. F682, l. 464.

<sup>4</sup> VUB RS), f. 1, b. E169, l. 19.

algos už klebonavimą gaudavo 60 lirų per mėnesį, o redakcijoms per mėnesį kai kada tekdavo mokėti po 100 lirų, tuo tarpu pragyvenimas tuo metu Romoje vienam žmogui atsieidavo 200 lirų per mėnesį. Vadinas, reikėjo labai suktis, ieškant papildomų pinigų. Antra kliūtis – tokioms publikacijoms nepritarė kai kurie aukšti kurijos valdininkai, turintys ryšių su lenkų Bažnyčios atstovais. Pavyzdžiui, 1916 m. vasario 23 d. leidinio „La Vera Roma“ redaktorius teisinosi K.Prapuoleniui, kad Vatikano administracija nepageidauja straipsnių apie Lietuvą ir lietuvių reikalus, nes esą „dabar ne laikas nacionalinėms peštyinėms“<sup>5</sup>. Iš dalies galima suprasti ir Vatikano administraciją, kuri K.Prapuolenio veiklą laikė bandymu keliant aikštėn tautinius prieštaravimus ardyti nusistovėjusią bažnytinę tvarką Lenkijos ir Lietuvos teritorijoje. Tuo labiau, kad vyko karas, ir tai galėjo apsunkinti visokias reformas.

Dar viena labai svarbi K.Prapuolenio propagandos priemonė – tai jo knygos lenkų ir prancūzų kalbomis „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje“ platinimas. Knygoje istoriniu aspektu plačiai aprašyta lenkų dvasininkų anti-lietuviška veikla. Todėl lenkų veikėjai dėjo pastangas, kad ši knyga būtų įtraukta į draudžiamų knygų sąrašą, o pats K.Prapuolenis būtų pašalintas iš Šv. Stanislovo bažnyčios klebono pareigų. Pasak K.Prapuolenio, knyga į draudžiamųjų sąrašus buvo įtraukta žemesniųjų Vatikano administracijos sluoksnių. Bet pašalinti iš klebono pareigų jo negalėjo, nes tam nepritarė Rusijos ambasadorius; šis visuomet palaikė kanauninką. Ambasadorius Bokas pokalbyje su kardinolu Gaspari’u pasakė: „Pasmerkti jūs galite kunigą Prapuolenį be Rusijos, bet paleisti jį nuo Šv. Stanislovo be Rusijos negalite. Valdžios paskirtas jisai gali būti tik tos pačios valdžios paliuosuotas“<sup>6</sup>. Savo dienoraštyje K.Prapuolenis pažymėjo, kad Vatikano administracija priversta su juo šiek tiek skaitytis, nes „už mano pečių Rusijos valdžia“<sup>7</sup>. Caro valdžia rėmė sau naudingą K.Prapuolenio antilenkiškumą, matydama ryškų lenkų antirusiškumą. Taigi ir tokiam santykių kontekste buvo keliamas atskiros lietuviškos Bažnyčios klausimas.

Būtina pažymėti, kad nuo 1916 m. kontaktai tarp Vatikano administracijos ir lietuvių atstovų padažnėja, vis daugiau pradeda atvykti lietuvių veikėjų, kuriems pavyksta gauti net audienciją pas popiežių Benediktą XV. Tai rodo, kad Vatikano administracijos požiūris į lietuvių pageidavimus po truputį keičiasi naudinga Lietuvos visuomenei linkme. Tam įtakos galėjo turėti tai, kad Vakaruose gyvenantys lietuvių veikėjai, ypač kunigai, jau 1916 m. oficialiai skelbė nepriklausomos Lietuvos valstybės viziją. Be to, Šventojo Sosto sluoksniuose buvo būgštaujama, kad Lietu-

<sup>5</sup> K.Prapuolenio dienoraštis, ten pat, b. F682, l. 464.

<sup>6</sup> Ten pat, l. 69, 84, 96, 105.

<sup>7</sup> Ten pat.



vos gyventojai nepasiduoatų kaizerinės okupacinės valdžios spaudimui priimti protestantizmą, kad nesusilpnėtų krašte katalikų tikyba. Reikėjo ieškoti būdų, kaip ją stiprinti. Ilgainiui turėjo atsirasti bendri Vatikano administracijos ir lietuvių veikėjų sąlyčio taškai, kur būtų pradėti derinti interesai. Kaip tik tuo metu ir iškyla šio pranešimo temos svarbiausias klausimas – „Lietuvių diena“, kuri yra būtina lietuviams, o drauge priimtina ir Šventajam Sostui. „Lietuvių dienos“ idėja tarp lietuvių veikėjų formavosi 1915 m. antrojoje pusėje–1916 m. pradžioje, iškilus reikalui šelpti nuo karo nukentėjusiuosius. Idėjos esmė – pasiekti, kad popiežius pasaulio katalikų bažnyčiose paskelbtų „Lietuvių dieną“, kaip tokias dienas skyrė Airijai, Belgijai ir Lenkijai, rinkti aukoms lietuvių tautai. Be to, lietuvių politiniai veikėjai „Lietuvių dienoje“ išvėlgė ir kitokią naudą. 1916 m. rugpjūčio 8 d. J.Gabrys ir J.Purickis laiške iš Šveicarijos Lietuvos vyskupams P.Karevičiui ir A.Karosui rašė, kad, be finansinės paramos, „Lietuvių diena“ Lietuvai duos ir moralinę, t.y. „pasauliui primins užmirštą Lietuvą“, o kartu „sustiprins ir tikėjimą Lietuvoje“. (Kaip tik ši paskutinė mintis labai aktuali Šventajam Sostui.) Žvelgiant toliau, gautoji diena reikštų, kad Lietuva nesiekia politinės sąjungos su Lenkija, nors sąjungos idėją lenkų veikėjai ypač propagavo pasaulyje. Apskritai „Lietuvių diena“ turėjo ateityje būti ir priemone sunkiam Lietuvos valstybingumo formavimuisi tvirtinti<sup>8</sup>. Kiek žinoma, pirmasis „Lietuvių diena“ susirūpino J.Gabrys. Jis 1916 m. kovo 2 d. raštu kreipėsi į popiežių, apibūdinamas Lietuvą kaip labai nukentėjusį nuo karo kraštą, prašydamas paskelbti aukų rinkimą visose bažnyčiose. Jau kovo 14 d. J.Gabrys gavo Vatikano ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretoriaus E.Pačelio (Pacelli) atsakymą, kur pabrėžta, kad Šventasis Tėvas, kurio „širdis yra sujaudinta jūsų tautos kančių, teikėsi nuspręsti ateiti jos pagalbom, ant kiek tai leis Jo Šventenybės vargingumas“<sup>9</sup>. Tačiau apie pagalbą nieko konkretaus laiške nebuvo pasakyta ir, svarbiausia, nieko nebuvo pasakyta apie dienos paskyrimą. Bet jau vien Vatikano atsakymas buvo geras ženklas, duodantis suprasti, kad lietuvių veikėjams reikia suaktyvinti savo veiklą šia kryptimi.

„Lietuvių dienos“ reikalui į Vatikaną buvo atvykę ir audienciją pas popiežių Benediktą XV gavo lietuvių veikėjas ir Rusijos Dūmos deputatas Martynas Yčas 1916 m. birželio 11 d., JAV lietuvių atstovas kunigas Vincas Bartuška – 1916 m. liepos 17 d. ir prelatas Konstantinas Olšauskas – 1917 m. sausio pabaigoje. Jiems audiencija buvo išrūpinta Rusijos ambasados; į ją lietuvių veikėjai kreipėsi K.Prapuolenio patarimu. Reikia

<sup>8</sup>J.Skirių, min. str.

<sup>9</sup>J.Skirių, Bažnytinės „Lietuvių dienos“ svarba Lietuvai (1916–1918), *Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, t. 7, Vilnius, 1994, p. 319.

pasakyti, kad K.Prapuolenio statusas šiek tiek išsiplečia – jis jau lyg ir tampa neoficialus ne tik lietuvių kunigų, bet ir lietuvių visuomenės veikėjų atstovas prie Vatikano, suprantama, nepripažintas. Visi atvykusieji apsistodavo pas kanauninką; jis informuodavo svečius apie nuotaikas Vatikane, patardavo, su kuo susitikti, kaip elgtis; padėdavo parengti įvairius dokumentus (raštus, laiškus, memorandumus), teikiamus kurijai. Tačiau „Lietuvių dienos“ klausimas buvo sprendžiamas gana sunkiai. Pirma, Vatikano administracijos vadovai vis pabrėždavo, jog tiek lietuviai, tiek lenkai buvo sušelpiti tais pinigais, kurie buvo gauti kaip aukos per „Lenkų dieną“. Popiežius kunigui V.Bartuškai taip ir pasakė, kad „duodami aukas lenkams, pasaulio katalikai manė šelpią ir lietuvius“<sup>10</sup>. Deja, to nebuvo, reikėjo ir tai įrodyti. Antra, lietuvių veikėjams būtinai reikėjo pristatyti Šventajam Sostui Lietuvos vyskupų (Žemaičių vyskupo P.Karevičiaus, Seinų vyskupo A.Karoso ir Vilniaus administratoriaus K.Michalkevičiaus) bendrą prašymą, kad būtų skelbiama „Lietuvių diena“. Tačiau dėl karo P.Karevičius ir A.Karosas buvo pasitraukę į Rusijos gilumą. Iškilo problema, kaip surinkti vyskupų parašus po bendru prašymu. Tai ir buvo viena iš priežasčių, dėl kurios užtruko šio reikalo sprendimas. Atvykęs iš Rusijos į Vatikaną M.Yčas turėjo rekomendacinį vyskupo P.Karevičiaus laišką kardinolui Gaspari'ui, kur diplomatiškai buvo pasakyta, kad Lietuva, kaip ir Lenkija, yra labai nukentėjusi nuo karo ir lietuviams reikalinga pašalpa<sup>11</sup>. Pokalbyje su popiežiumi M.Yčas paprašė rinkliavos katalikų bažnyčiose Lietuvos naudai, sakydamas, kad tuo reikalu turi parengtą memorandumą. Šventasis Tėvas paėmė dokumentą ir pažadėjo atsakyti. Kunigas V.Bartuška atvežė Seinų vyskupijos administratoriaus kanauninko M.Dabrilos ir Kauno kunigų pasirašytą raštą. Tačiau popiežius vėl pageidavo bendro Lietuvos vyskupų pasirašyto rašto, taip kaip padarė Lenkijos, Belgijos ir Airijos vyskupai. 1917 m. sausio mėn. atvykęs prelatas K.Olšauskas audiencijos metu, patartas K.Prapuolenio, kardinolui Gaspari'ui pasakė: „Kam antrą kartą reikalaujate prašymo, juk vysk. Karevičiaus laišką atvežė Yčas ir įteikė jūsų malonybei, o kun. Bartuška atvežė jums laišką Seinų vyskupystės valdytojo kan. Dabrilos. Trečia, Michalkevičius nesisako esąs lietuvis“<sup>12</sup>. Ši argumentacija, matyt, ir lėmė, nes 1917 m. vasario 10 d. popiežius pasiuntė laišką vyskupui P.Karevičiui, kur pasakyta, kad Šventasis Tėvas „Lietu-

<sup>10</sup> J.Gabrys, *Vers L'Independence Lituanienne. Faits, impressions souvenirs 1907–1920*, Lausanne, 1920, p. 174–175; Švento Tėvo Lietuvai prielankumas, *Darbininkas* (JAV), 1916, Nr. 42.

<sup>11</sup> V.Bartuška, *Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliai*, Klaipėda, 1937, p. 73–74; M.Yčas, *Atsiminimai*, t. 3, Kaunas, 1936, p. 47.

<sup>12</sup> VUB RS, f. 1, b. F682, l. 330.

vos vyskupams suteikia leidimą ir galią kreiptis į viso pasaulio vyskopus, kad šiais metais, parinę šventės dieną, kuri gali būti Dangun Žengimo oktavos sekmadienis (gegužės 20 d.), visose katalikų bažnyčiose surengtų viešas maldas ir labdaros rinkliavas padėti nelaimingiems lietuviams, kaip buvo padaryta lenkų tautai<sup>13</sup>. Pats popiežius kaip pradinę auką paaukojo 20 tūkstančių frankų. J.Gabrys „Lietuvių dienos“ gavimą pavadino lietuvių visuomenės atstovų veiklos esminiu laimėjimu. Per paskelbtą „Lietuvių dieną“ buvo surinkta beveik 1 milijonas litų (jau pokaryje J.Purickio skaičiavimu); jie buvo panaudoti nukentėjusiems nuo karo šelpti, gražinant tremtinius į Lietuvą, lietuvių organizacijų reikalams, kultūros ir švietimo reikmėms. Bet „Lietuvių diena“ pirmiausiai buvo svarbi politiniu bei propagandiniu požiūriu. Jos gavimas leido oficialiai išgarsinti pasaulyje Lietuvos vardą, parodyti, kad Lietuva – ne Lenkijos sudėtinė dalis. Be to, tai buvo tarsi pirmas Katalikų Bažnyčios pripažinimas, jog lietuviai, kaip ir lenkai, turi teisę ateityje kurti savo teritorinį-politinį vienetą.

1918 m. keičiasi ir K.Prapuolenio statusas. Metų pradžioje Rusijos lietuvių centro Vykdomasis komitetas įgalioja kanauninką atstovauti komiteto reikalams Romoje, taip pat skiria 500 lirų mėnesinį atlyginimą pragyvenimui ir politinei veiklai. K.Prapuolenis atsisako tarnybinių pareigų Rusijos ambasadoje prie Vatikano. Vienas pirmųjų oficialių politinių žingsnių buvo jo parengtas ir įteiktas Vatikano administracijai ir Rusijos ambasadai „Memorialas apie Lietuvos vyskupijas“. Dokumente pabrėžta, kad Lietuva turi visišką teisę tapti savarankiška valstybe, juolab kad ji turi išėjimą į Baltijos jūrą ir gali susisiekti su visu civilizuoetu pasauliu. Vėliau, susikūrus Lietuvos valstybei, K.Prapuolenis iki 1919 m. rugpjūčio mėn., kai atvyko nuolatinis atstovas kunigas J.Narjauskas, ėjo neoficialaus Lietuvos atstovo prie Vatikano pareigas. Savo ruožtu Vatikano administracija parodė kanauninkui pripažinimą, įteikdama jam diplomatinį pasą, su kuriuo jis ir grįžo į Lietuvą. Taigi pirmiausia K.Prapuolenis, kaip pats sakė, savo „mažų žingsnelių“ veikla sunkiai, bet dėjo pamatą būsimų oficialių Lietuvos ir Vatikano santykių tolesnei raidai.

*Įteikta 2003 m. kovo mėn.*

---

<sup>13</sup> V.Liulevičius, Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe, Chicago, 1981, p. 339–340.

## LITHUANIA AND THE VATICAN DURING WORLD WAR I

Juozas Skirius

## Summary

The growing Lithuanian national self-consciousness at the beginning of the 20<sup>th</sup> century was confronted with constantly increasing Polonization. This was especially evident in church matters. Lithuanian activists, especially priests, started to seek the independence of the Church in Lithuania – as a separate province from the Church of Poland. However, their efforts to bring this to the notice of the Holy See were not fruitful. Lithuanian priests needed their permanent resident in Vatican, so in 1913 they sent Canon Kazimieras Prapuolenis (1858–1933) to Rome. His task was to explain to the Vatican administration the harmful effects of Polonization to the Church of Lithuania. He faced a great obstacle – the influence of the Polish priests in the strata of the Holy See. Prapuolenis began to form contacts with the high clerics of Rome and diplomats at the Vatican and explained to them the situation in Lithuania and the desire of Lithuanians to have a Lithuanian Catholic Church. On this subject, he wrote many articles published in the Italian press and distributed in the Vatican his book, „Polish Apostleship in Lithuania,“ published in Polish and French. He became an adviser and information distributor for Lithuanians arriving in Rome and tried to get the permission of the Holy Father to arrange a Lithuanian Day whose purpose was not only to raise funds for the re-establishment of independence of Lithuania but also to propagate Lithuania widely and to tell about the attempts of the Lithuanian nation to establish its own state. This was a new stage in the relations between Lithuanian activists and the Vatican. From 1916 more and more Lithuanian activists visited the Vatican, and some of them – M.Yčas, Rev. V.Bartuška, Prelate K.Olšauskas – received an audience with Pope Benedict XV. At that time, the political situation in Europe, i.e. the German occupation of Lithuania, the evident striving of the Poles to establish their statehood, and the determination of Lithuanians to reach the independence, induced the Vatican administration to revise its positions regarding the Lithuanian nation. The Holy Father agreed to proclaim Lithuanian Day in Catholic Churches of the world in the beginning of 1917. The Lithuanian Day arranged on 20 May 1917 had not only financial but also a political meaning. Moreover, the Holy See officially recognized for the first time that there is a separate Lithuanian nation, which is attempting to reach not only ecclesiastical independence from the Church of Poland but also its statehood.

DR. ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

## LIETUVOS IR VATIKANO SANTYKIAI, ARBA ŠVENTOJO SOSTO REIKŠMĖ TARPUKARIO LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKAI

Šventojo Sosto moralinis autoritetas tarpukario epochoje Lietuvos Respublikai buvo labai svarbus. Viena vertus, nedidelė Lietuva, spręsdama savo pačias ir įvairiopus tarptautines problemas (sienų, teritorijos, juridinio pripažinimo), negalėjo varžytis politine įtaka ar karine galia su keliolika kartų didesniais kaimynais. Todėl savo užsienio politikoje prioritetą teikė moralės, tarptautinės teisės bei teisingumo dalykams – visas kylančias tarpvalstybines ar tarptautines problemas siūlė ir buvo pasiryžusi spręsti ne jėga, bet diplomatinėmis derybomis bei lygiavertėmis sutartimis. Taip Šventojo Sosto proteguojami krikščioniškosios moralės ir teisės principai, jų taikymas tarptautiniuose reikaluose Lietuvai turėjo teigiamą reikšmę ir neabejotinai teikė tam tikras tarptautinio saugumo garantijas neseniai atsikūrusiai valstybei. Kita vertus, nustatyti ir palaikyti glaudžius tarpvalstybinius ryšius su Vatikanu Lietuvos vyriausybės skatino šalies vidaus konfesinė-tautinė ir socialinė-politinė struktūra: nepriklausomybę atkūrusioje tarpukario Lietuvoje absoliučią gyventojų daugumą sudarė lietuviai katalikai, o viena įtakingiausių politinių jėgų krašte buvo krikščionys demokratai – partija, artimai susijusi su Lietuvos Katalikų Bažnyčia. Taigi Šventojo Sosto moralinis autoritetas šiuo atveju stiprino absoliučios piliečių daugumos saviidentifikaciją su nacionaline valstybe ir nacionalinio saugumo jausmą.

Dėl vidaus ir tarptautinių aplinkybių Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatiniai santykiai atkūrusioje nepriklausomybę šalyje klostėsi gana turiningai ir įvairiopa. Jie išgyveno keletą etapų, kuriuos sąlygiškai būtų galima lyginti su jūrų potvyniais ir atoslūgiais. Šventojo Sosto reikšmė Lietuvai itin išaugo po to, kai 1922 m. lapkričio 10 d. Vatikanas Lietuvos Respubliką pripažino *de jure*. Šventasis Sostas tai padarė keliomis savaitėmis anksčiau nei įtakingiausias pasaulietinės Europos valstybės: Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija.

Juridinis Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykių suregulavimas atvertė naują, turiningesnę dvišalio bendradarbiavimo puslapį. Lietuvos Vyriausybė ne kartą ieškojo *Šventojo Sosto* paramos ir rėmėsi jo autoritetu spręsdama ar ieškodama sprendimų opiausioms savo užsienio politikos problemoms. Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai XX a. trečiajame dešimtmetyje išgyveno du reikšmingus momentus: 1) 1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI paskelbė itin subtiliai ir diplomatiškai suredaguotą bulę *Lithuanorum gente*, kuria remiantis buvo įkurta Lietuvos bažnytinė provincija; 2) 1927 m. rugsėjo 27 d. sudarytas Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatas.

Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimas lėmė, kad Katalikų Bažnyčia Lietuvoje tapo vientisu, moderniu konfesiniu organizmu, tiesiogiai, be jokių tarp-

ninkų pavaldi tik Romos Kurijai. Miestuose, kurie tapo arkivyskupijos, vyskupijų bei prelatūros centrais – Kaunas, Telšiai, Klaipėda, Panevėžys, Kaišiadorys, Vilkaviškis – pradėjo formotis nauji konfesinės ir dvasinės kultūros židiniai. 1926 m. įkurta Lietuvos bažnytinė provincija ir suformuota jos struktūra iš esmės išsilaikė beveik per visą XX a., išgyveno net penkiasdešimt metų trukusį sovietinio totalitarizmo įšalą ir naujai buvo reformuota jau tik po nepriklausomybės atkūrimo – 1991 m. pabaigoje.

Ne mažiau Lietuvos valstybei ir šalies katalikų bendruomenei reikšmingas buvo ir konkordato sudarymas. Konkordatas konsolidavo Lietuvos katalikų bendruomenę, reglamentavo, išplėtė jos teises bei laisves valstybėje. Katalikų Bažnyčia tapo lygiaverte institucija valstybės organizacinėje struktūroje. Konkordato sudarymas teigiamai paveikė ir Lietuvos Respublikos politinę raidą. Konkordatas stimuliavo Lietuvos santykius su kaimyninėmis valstybėmis, pirmiausiai su Lenkija ir Vokietija.

Vis dėlto Lietuvos Respublikos diplomatiniai santykiai su Šventuoju Sostu klostėsi anaip tol ne visuomet pozityviai. Porą kartų – 1925/26 m. ir 1930/31 m. šalių santykiai pavojingai balansavo ties krizės riba. Tačiau kilusias problemas Lietuvos ir Šventojo Tėvo diplomatams tuomet pavyko išspręsti. Ilgainiui šalių santykiai skaidrėjo. Emocionalius įspūdžius keitė racionali ir pragmatiškesni veiksmai. Kaupėsi abipusis supratimas, formavosi patikimos diplomatinio bendradarbiavimo tradicijos. Lietuvos Respublika augo politiškai, ekonomiškai ir kultūriškai. Lygiagrečiai brendo ir jos politinis diplomatinis elitas. Senąją valstybininkų kartą tolydžio sustiprino jaunieji, neretai labiau išsilavinę ir moderniau mąstę veikėjai.

XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje, artėjant Antrojo pasaulinio karo liūčiams, Lietuvos ir Vatikano santykiai patyrė dar ir šviesesnių, ir apniukusių dienų. Žvelgiant retrospektyviai ir apibendrinant, galima konstatuoti, jog tuo laikotarpiu šalių santykiai neretai kopijavo bendrą to meto Europos politinę panoramą ar bent jos tendencijas. Karo ir taikos tema ne kartą gvildenta įvairiuose Kauno ir Vatikano diplomatų pokalbiuose. Teigiamas Šventojo Sosto poveikis Lietuvos Respublikai iš esmės tęsėsi iki pat jos valstybingumo sunaikinimo. 1939 m. rudenį Lietuvai susigrąžinus istorinę sostinę Vilnių ir kartu *de facto* patekusį sovietinio protektorato gniaužtus, Šventasis Sostas nenusisuko nuo Lietuvos, bet stengėsi jai padėti. Lietuvos Vyriausybei 1939 m. pabaigoje–1940 m. pradžioje iš esmės pavyko Vilniaus krašte laimėti kovą dėl lietuviškų pamaldų įvedimo bažnyčiose, nuraminti radikaliai nusiteikusias vietas tautines bendruomenes.

Taigi Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatiniai santykiai tarpukaryje buvo neatsiejama to meto Europos politinio diskurso dalis. Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatinis santykių peizažas tuomet galbūt buvo kiek įvairesnis nei kita politinės panoramos dalis.

## I

Lietuvos valstybės atgimimas po Didžiojo karo (1914–1918 m.), tapimas pilnaverčiu tarptautinių santykių subjektu ir įsitvirtinimas tarptautinėje arenoje buvo gana komplikotas, sunkus ir painus dalykas. Ankstesniais amžiais susiformavę glaudūs valstybiniai ryšiai su pietine kai-

myne Lenkija ir vėliau daugiau nei šimtmetį trukusi priklausomybė Rusijos imperijai suponavo nemaža Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir išlaikymo problemų. Atgimstanti Lietuvos valstybė kurį laiką buvo priversta labai energingai spirtis tiek Varšuvos, tiek Maskvos siekiams išplėsti savo suverenitetą Lietuvai<sup>1</sup>. Be to, formuojant Lietuvos Respublikos teritoriją, iškilo sunkumų ir su vakariniu kaimynu Vokietija, kurios suverenitete lietuvių uostas Klaipėda išbuvo net apie 500 metų<sup>2</sup>. Taip susiklosčius aplinkybėms, lietuviai buvo priversti ieškoti tolimesnių, bet patvaresnių savo valstybingumo tarptautinių atramų. Taigi šalia Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Prancūzijos ir Skandinavijos šalių Vatikanas nepriklausomai Lietuvai tapo vienu reikšmingiausių bei patikimiausių tarptautinių veiksmų.

Nors XX a. pradžioje, palyginti su ankstesniais amžiais, Popiežiaus valstybės poveikis ir įtaka pasaulietiniams Europos reikalams buvo gero- kai sumenkę, tačiau Vatikanas ir toliau išlaikė solidžiausio moralinio autoriteto aureolę visame krikščioniškame pasaulyje. Šventasis Sostas nepasidavė netgi audringais Didžiojo karo metais, kai abi kariaujančios stovyklos per spaudą bei diplomatiniais kanalais jį įnirtingai atakavo ir stengėsi patraukti į savo pusę. Popiežiaus Benedikto XV skvarbus protas

<sup>1</sup> Plačiau apie lietuvių–lenkų ir lietuvių–rusų (sovietų) santykių mazgus, Varšuvos ir Maskvos politinius siekius Lietuvoje ir Lietuvos atspalaidavimo nuo Lenkijos ir Rusijos suvereniteto peripetijas žr.: A.Gaigalaitė, *Lietuva Paryžiuje 1919 metais*, Kaunas: Šviesa, 1999; Č.Laurinavičius, *Lietuvos–Sovietų Rusijos Taikos sutartis (1920 m. liepos 12 d. sutarties problema)*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras; J.Sawicki, Mykolas Rōmeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių tautinės problemos, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius: Leidykla Eugrimas, 1999, t. 15; 1992; P.Łossowski, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa: Książka i wiedza, 1996; J.Faryś, Piłsudski i piłsudczycy, *Z dziejów koncepcji polityczno-ustrojowej (1918–1939)*, Szczecin, 1991; P.Okulewicz, *Koncepcja „międzymorza“ w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2001; P.P.Wandycz, *Soviet–Polish Relations 1917–1921*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1969; *Exposé du conflit Lithuano–Polonais*, Deuxième Assemblée de la société des Nations a Genève, Genève, 1921.

<sup>2</sup> Apie Klaipėdos krašto susigrąžinimo bei integracijos į Lietuvos valstybę problemas žr.: Z.Butkus, Bendrininkų kėslai (Vokietijos ir SSRS požiūris į Klaipėdos problemą 1923–1939 metais), *Darbai ir dienos*, Kaunas: VDU leidykla, 2000, p. 193–211; A.Gaigalaitė, Ernesto Galvanausko politinė veikla dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos, *Lietuvos istorijos metraštis 1996 metai*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 137–159; A.Eidintas, Lietuvos propogandinė veikla ruošiant Sausio sukilimą Klaipėdoje, 1923 m. sausio įvykiai Klaipėdoje, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centro leidykla, 1995, p. 29–34; R.Valsonokas, *Klaipėdos problema*, Klaipėda, 1932; V.Žalys, *Ringen um Identität: Warum Litauen zwischen 1923 und 1939 im Memelgebiet keinen Erfolg hatte. Kova dėl identiteto: Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.*, Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1993; P.Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939*, Vilnius: Mokslas, 1992.

ir jo valstybės sekretoriaus, kardinolo ir kanonų teisės profesoriaus Pietro Gasparri' o išvalgi politika padėjo Šventajam Sostui išlaikyti neutralumą ir bešališkumą netgi visuotiniame politiniame chaose, apėmusiame tuomet visą Europą. Galima konstatuoti, jog ankstesniais amžiais sukauptas, o moderniaisiais laikais nuolat patvirtinamas bei turtinamas Popiežiaus valstybės moralinis autoritetas, nelyginant įsakmus *moralinis imperatyvas*, dažnai pozityviai veikė ir XX a. pirmosios pusės tarpvalstybinius santykius. Ši aplinkybė puikiai suvokta bei didžiai vertinta ir Lietuvoje.

Šventojo Sosto moralinis autoritetas Lietuvai tuomet buvo itin svarbus. Viena vertus, medžiagiškai maža (pagal plotą, gyventojų skaičių ir gamtinius išteklius) Lietuvos Respublika, spręsdama savo neretai vingriąs tarptautines problemas, negalėjo varžytis politine jėga ar karine galia su kitomis šalimis. Todėl prioritetą dažniausiai teikė moralės, tarptautinės teisės bei teisingumo dalykams ir visas kylančias tarpvalstybines, tarptautines problemas buvo pasiryžusi spręsti ne jėga, bet diplomatinėmis derybomis ir sutartimis. Tai akcentuota jau pirmosios prof. Augustino Voldemaro vyriausybės programinėje deklaracijoje 1918 m. lapkritį<sup>3</sup>. Taigi Šventojo Sosto proteguojami krikščioniškosios moralės ir teisės principai bei jų taikymas tarptautinėje praktikoje Lietuvai turėjo labai teigiamą reikšmę. Kita vertus, stiprinti tarpvalstybinius ryšius su Vatikanu, ieškoti jo paramos Lietuvos valdžią vertė ir vidaus politiniai bei praktiniai dalykai: konfesinė ir tautinė šalies gyventojų sudėtis bei ankstesnių istorinių epochų palikimas – paini ir neracionali Katalikų Bažnyčios organizacinė-administracinė struktūra Lietuvoje<sup>4</sup>.

Be to, Lietuvos Respublikos ryšius su Šventuoju Sostu 3–4 d-mečiais, manytume, stimuliuo ir sociokultūriniai veiksniai. XX a. pirmojoje pusėje absoliuti dauguma lietuvių visuomenės buvo katalikai. Labiausiai išplitusi socialinė ląstelė krašte buvo parapija, kurioje katalikų kunigas dažniausiai buvo ir didžiausias autoritetas. Taigi dauguma to meto Lietuvos žymių veikėjų užaugo katalikų šeimose, kur tėvai savo atžaloms skiepijo ne tik meilę Tėvynei, bet ir religines – katalikiškas tradicijas, krikščioniškosios moralės normomis pagrįstus gyvenimo principus.

<sup>3</sup> *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928* [fotografuotas leidimas], Kaunas: Šviesa, 1990, p. 72, 75.

<sup>4</sup> Nors 1923 m. surašymo duomenimis absoliučią Pirmosios Lietuvos Respublikos gyventojų daugumą sudarė lietuviai katalikai, iki XX a. 3-iojo dešimtmečio vidurio Lietuvoje nebuvo arkivyskupijos centro. Žemaičių ir Vilniaus vyskupijos buvo pavaldžios Mogiliovo arkivyskupui, Seinų vyskupija – Varšuvos, o Klaipėdos krašto parapijas valdė Varmijos vyskupas Vokietijoje. Be to, išskyrus Žemaičių vyskupo rezidenciją Kaune, kiti lietuviškų vyskupijų centrai – Vilnius ir Seinai – taip pat buvo likę už faktinių Lietuvos Respublikos sienų.



Besikuriančios valstybės kultūrinį-socialinį ir politinį-diplomatinį elitą su Katalikų Bažnyčia neretai siejo ir tiesioginiai ryšiai. Žymiausi Pirmosios Respublikos ideologai – filosofijos profesorius Stasys Šalkauskis ir iš jo „išaugęs“<sup>5</sup> daktaras Antanas Maceina – labiausiai gilinosi būtent į krikščioniškąją filosofiją ir kūrė daugiau ar mažiau originalius jos lietuviškus atitikmenis. Regis, neatsitiktinai kaip mąstytojas susiformavęs žymiausio XIX a. antrosios pusės rusų teosofo Vladimiro Solovjovo idėjų bei Vakarų neoscholastikos įtakos veikiamas<sup>6</sup>, S.Šalkauskis pabrėžė, jog viena ir ta pati tiesa sudaro tiek teologijos, tiek filosofijos turinį<sup>7</sup>. Iš esmės panašiai mąstė ir A.Maceina. Jis, formuluodamas teistinio egzistencializmo apmatų, galinčius įprasmiti gyvenimą žemėje, taip pat buvo įsitikinęs, jog „visi pagrindiniai egzistenciniai žmogaus aktai savo esme yra religiniai aktai“<sup>8</sup>. Taigi žmogaus santykis su Dievu istorijos eigoje – individualus ar institucinis – šiems filosofams buvo vienas esminių jų apmąstymo objektų.

Nemažai Lietuvos politikų – Valstybės tarybos, Seimų narių ar ministrų – turėjo didesnę ar mažesnę teologinį išsilavinimą arba buvo praktikuojantys dvasininkai. Iš dvidešimties Vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto signatarų – net keturi dvasininkai. Vienas iš jų, prelatas, vėliau vyskupas Justinas Staugaitis aukščiausiose valdžios sferose iš esmės sukosi per visus parlamentinės demokratijos metus: Steigiamajame, Pirmame bei Antrame Seime ėjo vicepirmininko ar pirmininko pareigas. Parlamentinių darbų tuomet aktyviai ir vaisingai dirbo kunigai Juozas Vailokaitis ir Mykolas Krupavičius. Pastarasis 3-iojo d-mečio pirmoje pusėje garsėjo ne tik iš Seimo tribūnos sakomomis ugingomis patriotinėmis ir socialiai orientuotomis kalbomis, bet ir profesionaliai parengta bei ryžtingai vykdyta Žemės reforma. Jo retorinį talentą ir politinius gebėjimus vertino netgi opozicija<sup>9</sup>. Per visus parlamentinės demokratijos metus (1920–1926) Lietuvoje krikščionys demokratai išliko bene įtakingiausia, brandžiausia politine jėga. Nors įsigalėjus autoritarizmui LKDP bei politinę veiklą plė-

<sup>5</sup> Rašydamas pabaigos žodį savo knygai „Niekšybės paslaptis“ taip prisipažįsta pats A.Maceina. Žr. A.Maceina, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1990, p. 418.

<sup>6</sup> Pasak Arūno Sverdiolo, S.Šalkauskio filosofinių studijų pagrindą sudaro D.J.Mercier, A.G. Sertillanges, D.Nyso, M. de Wulfo bei kitų autorių sistemingi neoscholastiniai gnoseologijos, ontologijos, etikos, estetikos, logikos, kosmologijos filosofiniai veikalai. Žr. A.Sverdiolas, Stasio Šalkauskio filosofija (įvadinis straipsnis), kn. Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1990, p. 9.

<sup>7</sup> P.Šalkauskis, Kunigas Dambrauskas, mano mokytojas ir kritikas (abipusis susirašinėjimas), *Logos*, Kaunas, 1938, Nr. 18, p. 18.

<sup>8</sup> A.Maceina, Jobo drama. Žmogiškosios būties apmąstymas, kn. A.Maceina, *Raštai*, t. 3, p. 563.

<sup>9</sup> Z.Toliusis, Atsiminimai apie Mykolą Krupavičių, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Rankraščių skyrius*, f. 66–8, l. 2–3.

tojančios konfesinės inteligentijos vaidmuo šalies politiniame gyvenime gerokai sumenko, tačiau ir tuomet neprarado reikšmės. Štai 4-ojo dešimtmečio gale, Europoje bręstant globaliai tarptautinei krizei, net dviem vyriausybėms iš eilės vadovavo vienas tautininkų lyderių – kunigas Vladas Mironas.

Iš vienuolikos Pirmosios Respublikos užsienio reikalų ministrų – trys turėjo teologinį išsilavinimą\*. Tiesa, tik vienas iš jų – filosofijos mokslų daktaras Mečislovas Reinys – buvo praktikuojantis dvasininkas – katalikų kunigas. Tokia ministrų intelektinė patirtis negalėjo neatsiliepti Lietuvos vykdomai užsienio politikai, diplomatijai bei santykiams su Šventuoju Sostu. Antra vertus, nurodytosios aplinkybės toli gražu nereiškia, kad tarpvalstybiniai Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykiai tuomet klostėsi be didesnių ar mažesnių rūpesčių.

## II

1918–1922 m. atsikuriančios Lietuvos Respublikos vienas svarbiausių užsienio politikos uždavinių buvo gauti tarptautinį pripažinimą *de jure* ir tapti visaverčiu tarptautinių santykių subjektu. Sprendžiant šį sudėtingą uždavinį svarbi buvo ir Vatikano pozicija. 1918 m. pavasarį apaštalinio vizitatoriumi Lenkijai ir Lietuvai\*\* popiežius Benediktas XV paskyrė Vatikano bibliotekos prefektą prelatą Achillą Ratti, kuris Vatikane garsėjo gebėjimu bendrauti, knygų pomėgiu ir nepaprastu apsiskaitymu<sup>10</sup>. Pažymėtina, jog prelatui tai buvo pirmoji jo diplomatinė misija į užsienį<sup>11</sup>. Kadangi Lietuvos ir Lenkijos santykių perspektyvos tuomet dar skendėjo migloje, o didžiosios pasaulietinės Europos valstybės tuo klausimu vienos nuomonės neturėjo, toks popiežiaus sprendimas – vieno pradedančio diplomato paskyrimas Lietuvai ir Lenkijai – buvo visiškai logiškas.

\* Dr. Leonas Bistras 1911 m. buvo apsisprendęs tapti kunigu, marjonų vienuoliu ir kurį laiką studijavo teologiją Fribūro katalikų universiteto Filosofijos fakultete. 1914 m. pavasarį jis buvo priimtas į Kauno kunigų seminariją, tačiau nebaigė ir jos, o vėliau pasirinko pasaulietinę specialybę. Dr. Juozas Purickis buvo baigęs Petrapilio dvasinę akademiją ir išventintas į kunigus. Tiesa, vėliau savo profesiją pakeitė ir tapo pasauliečiu.

\*\* Greta to A.Ratti buvo įpareigotas rūpintis katalikų reikalais ir Suomijoje, Estijoje, Latvijoje, Gruzijoje, Azerbaidžiane, Ukrainoje, bolševikų valdomoje Rusijoje, Sibire, Vidurinėje Azijoje.

<sup>10</sup> P.Pr. Būčys, Kardinolas Petras Gasparri, *Židinys*, Kaunas, 1934, Nr. 12, p. 499. (Šį straipsnį vyskupas profesorius Pr. P.Būčys rašė jau gyvendamas Romoje ir būdamas Marjonų ordino generolu. Į šį postą jis buvo išrinktas 1927 m., o į Vatikaną išvyko 1928 m.).

<sup>11</sup> Ed. J.Pałyga, *Polsko-Watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża-polaka*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988, p. 28.

Šis žingsnis, retrospektyviai žvelgiant, nereiškė, kaip kartais teigiama lietuvių istoriografijoje, jog Vatikanas labiau palaiko vieną kurią konfliktuojančią šalį. Greičiau atvirkščiai. Taip siekta mažinti pavojingą įtampą tarp Lietuvos ir Lenkijos, nuodugnai iširti padėtį vietoje.

Atsargi ir apdairi Šventojo Sosto diplomatija pasitvirtino su kaupu ir netrukus davė apčiuopiamų teigiamų rezultatų. 1918 m. gegužės pabaigoje atvykęs dar į vokiečių okupuotą Varšuvą A.Ratti rado sudėtingą situaciją. Tačiau rankų nenuleido ir netrukus perprato painių tarptautinių ir tarpvalstybinių santykių mazgą šiame Rytų Europos kampe. Jis ryžosi jį išnarplioti. Popiežiaus pasiuntinys susipažino su įtakingiausiu Lenkijos politinių jėgų siekiais ne tik Lietuvos, bet ir Ukrainos bei Baltarusijos atžvilgiu. Sėkmingą A.Ratti diplomatinę veiklą rodo tai, jog jau 1919 m. birželį jo pareigos buvo paaukštintos. Popiežius jį paskyrė Lenkijos nuncijumi ir paliko vizitatoriumi Lietuvai. Šventojo Sosto diplomato pastangomis jau 1919 m. pabaigoje pavyko užgesinti beįsiplieskiančius tautinius konfliktus rytų Galicijoje tarp vietinių lenkų ir ukrainiečių bei baltarusių<sup>12</sup>. Suvokdamas atgimstančių tautinių Rytų Europos valstybių vidinę politinį silpnumą, t.y. pavojingas nacionalistines tendencijas bei eventualias išorės grėsmes, nuncijus rėmė ir Baltijos Antantės idėją<sup>13</sup>, kurios realizavimas būtų sustiprinęs jaunų valstybių tarptautinį savarankiškumą bei saugumą. Kitaip tariant, Šventojo Sosto diplomatija skatino Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos ir Lenkijos politinę ir gynybinę bei pilietinę integraciją. Be to, 3-iojo d-mečio pirmojoje pusėje Vatikanas rūpinosi ir komunizmo neutralizavimu Rytų Europoje – lenkų istoriko Edwardo J.Pałygos teigimu, buvo orientuotas ir į prancūzų konstruojamo *cordon sanitaire*<sup>14</sup> stiprinimą<sup>15</sup> – kas objektyviai taip pat buvo naudinga Lietuvos valstybingumui.

1920 m. sausį A.Ratti apsilankė Vilniuje, o vėliau ir Kaune. Čia jį priėmė prezidentas Antanas Smetona ir užsienio reikalų ministras prof. Augustinas Voldemaras. Pastarasis išreiškė pageidavimą, kad Vatikanas Lietuvos netraktuotų kaip Lenkijos provincijos ir skirtų jai atskirą nuo Lenkijos diplomatinę atstovą<sup>16</sup>. Ižvalgi Šventojo Sosto vizitatoriaus akis greitai pastebėjo, kad istoriniai valstybiniai Lietuvos–Lenkijos ryšiai jau sudulėje, o tautiniais pagrindais konstruojama Lietuvos Respublika nie-

<sup>12</sup> J.Jurkiewicz, *Nuncjatura Achillesa Ratti w Polsce*, Warszawa, 1955, p. 48–49.

<sup>13</sup> Ten pat, p. 49.

<sup>14</sup> Plačiau apie prancūzų plėtotą *cordon sanitaire* doktriną ir politiką žr.: R.Albrecht-Carrié, *Europe and the Two World Wars*, Geneve & Paris, Librairie E.Droz & Librairie Minard, 1960, p. 110–111; K.Hovi, *Cordon sanitaire ou barrière de l'est?, The Emergence of the French Eastern European Alliance Policy 1917–1919*, Turku, 1975.

<sup>15</sup> Ed. J.Pałyga, min. veik., p. 89.

<sup>16</sup> A.Voldemaras, *Pastabos saulėlydžio valandą*, Vilnius: Mintis, 1992, p. 75.

ko bendro neturi su Liublino unija ir iš esmės yra priešiška bendram valstybingumui su Lenkija. Pranešimuose Vatikano valstybės sekretoriui kardinolui Pietro Gasparri'ui diplomatas aiškiai išdėstė, jog bendras Lietuvos–Lenkijos valstybingumas iš principo įmanomas tik prieš lietuvius naudojant prievartą.

Deja, kaip dažnai realiaame gyvenime, ypač politikoje, pasitaiko, nuncijaus pacifikacinės pastangos nei Lietuvoje, nei Lenkijoje tuomet nebuvo deramai įvertintos. Radikaliam tautiškai nusistačiusi tuometinė Lietuvos valdžia nebuvo labai patenkinta, kad Šventasis Sostas Lenkijai skyrė nuncijų, o Lietuvai tik Varšuvoje reziduojantį vizitatorių. Lietuvos politinių partijų spaudoje, taip pat ir krikščionių demokratų leidžiamame laikraštyje „Laisvė“, Vatikano politikai tuomet netrukus kritikos. Štai 1920 m. balandžio 29 d. „Laisvės“ redakciniame straipsnyje atvirai rašoma, jog A.Ratti diplomatinė misija yra žalinga Lietuvai, nes lenkų politikai jį siekia panaudoti tik savo egoistiniams tikslams. Kartu nuogaustauta, kad Vatikano nenoras Lietuvai skirti atskirą nuo Lenkijos pasiuntinį gali pakenkti popiežiaus autoritetui ir apskritai Katalikų Bažnyčios reikalams Lietuvoje. „Mūsų atstovas Ryme turėtų griežtai pareikšti, kad sėdintis Varšuvoj Lietuvai vizitatorius, kaipo toks, be didžiausių skriaudų, nieko kito negali įstengti Katalikų Bažnyčiai padaryti <...> Juo greičiau atims Vatikanas visus įgaliojimus iš Varšuvos nuncijaus link Lietuvos, tuo greičiau tokiu būdu bus panaikinta versmė kenkimo Katalikų Bažnyčios reikalams Lietuvoje“, – įsakmiai pabrėžta laikraštyje<sup>17</sup>.

Antra vertus, jau minėtos, objektyviai istoriškai žvelgiant iš esmės Lietuvai palankios A.Ratti išvados sukėlė Lenkijos diplomatų nepasitenkinimą<sup>18</sup> ir kainavo jam postą. Po nepilnų trejų diplomatinio darbo metų A.Ratti buvo atšauktas iš diplomatinės tarnybos Lenkijoje ir Lietuvoje. Tačiau tai jokių būdu nereiškė nei jo profesinės karjeros saulėlydžio, nei žalos Lietuvai. 1921 m. birželio 13 d. Mediolano arkivyskupas A.Ratti tapo kardinolu. Drįsčiau teigti, jog toks paaukštinimas rodė, kad Vatikanas savo nuncijaus ir vizitoriaus diplomatinę veiklą šiame Rytų Europos kampe vertino kaip sėkmingą. Tiesa, ir šiose pareigose A.Ratti išbuvo tik šiek tiek ilgiau nei pusmetį. 1922 m. vasario 6 d. mirus Benediktui XV, Kardinolų konklava jį išrinko Šventuoju Tėvu, kuris pasirinko Pijaus XI vardą.

Be abejo, būsimojo popiežiaus viešnagė Kaune ir tiesioginė gyva pažintis su lietuvių būdingiausiais politiniais siekiais savotiškai paskatino tolesnę Lietuvos ir Vatikano santykių raidą bei Lietuvos Respublikos tarptautinį pripažinimą. Jau 1921 m. vasario 1 d. Lietuvos Vyriausybė ga-

<sup>17</sup> Mums nereikia Varšuvoj sėdinčio Šv. Tėvo atstovo, *Laisvė*, 1920 04 29, p. 1.

<sup>18</sup> P.Pr. Būčys, min. veik., p. 499.

vo teisę turėti savo atstovą prie Šventojo Sosto. Juo tapo jaunas lietuvių diplomatas Kazimieras Bizauskas. Iki šio paskyrimo Lietuvos valstybės interesus Vatikane neoficialiai gynė Lietuvos episkopato atstovas prelatas Jurgis Narjuskas. Tų pačių metų rugsėjo 11 d. Lietuvoje iškilmingai buvo pažymėtas Žemaičių vyskupystės 500 metų jubiliejus. Ta proga Šventasis Tėvas Benediktas XV lietuvių vyskupui Pranciškui Karevičiui atsiuntė nuoširdų sveikinimo laišką, o svarbiausiai to meto Lietuvos šventovei – Kauno Katedros bažnyčiai suteikė Mažosios Bazilikos titulą<sup>19</sup>.

1921 m. gruodį, įgaliotas vyskupų Pr. Karevičiaus ir Antano Karoso, Vatikane su specialia diplomatine misija lankėsi vyskupas Petras Pranciškus Būčys. Kauno pasiuntinį priėmė pats Popiežiaus valstybės sekretorius kardinolas P.Gasparri. Susitikimo metu kalbėta apie tolesnį Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių plėtojimą, savitarpio supratimą, Lietuvos tarptautinio pripažinimo dilemą ir Lietuvos universitete kuriamo Teologijos-filosofijos fakulteto reikalus<sup>20</sup>. Vyskupas P.Pr. Būčys šia kelione, pažintimi su P.Gasparri' u ir priėmimu Vatikane liko labai patenkintas. Apie tai vėliau jis gana plačiai rašė spaudoje.

1921 m. gruodžio 12 d. Vatikanas Lietuvai paskyrė atskirą pasiuntinį – įgaliotąjį vizitatorių jėzuitą Antonio Zecchini. Jo pirmuoju pagalbininku ir sekretoriumi tapo taip pat išsilavinęs jėzuitas istorikas Boudou. Šis Vatikano poelgis ženkliai sustiprino Lietuvos tarptautines pozicijas ir iš esmės reiškė, kad Lietuvos valstybė pripažįstama *de facto*. Dar po metų, 1922 m. lapkričio 10 d., Šventasis Sostas Lietuvos Respubliką pripažino ir *de jure*. Šis sprendimas rodė, kad Vatikanas apie Lietuvos–Lenkijos santykius turi objektyvų vaizdą, adekvačiai susiklosčiusiai situacijai suvokia lietuvių tautinius-valstybinius siekius ir veda išmintingą bei pragmatiską bažnytinę diplomatiją. Pažymėtina, kad Šventasis Sostas Lietuvos Respubliką *de jure* pripažino keletu savaičių anksčiau, nei tai padarė Europos didžiosios valstybės – Anglija, Prancūzija, Italija<sup>21</sup>. Taigi Vatikano diplomatija tuo klausimu gali būti traktuojama ir kaip savotiškas pavyzdys įtakingiausioms pasaulietinėms valstybėms.

### III

Juridinis Lietuvos Respublikos ir Vatikano tarpvalstybinių santykių sureguliuavimas 1922 m. gale atvertė naują dvišalio bendradarbiavimo puslapį. 1923 m. pavasarį Lietuva su Šventuoju Sostu ėmėsi derinti diplo-

<sup>19</sup> A.Gaigalaitė, *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 148.

<sup>20</sup> P.Pr. Būčys, min. veik., p. 500.

<sup>21</sup> Šios šalys Lietuvos Respubliką *de jure* pripažino 1922 m. gruodžio 20 d.

matinę akciją Maskvoje dėl lietuvių kunigų, kalinamų bolševikinės Rusijos kalėjimuose, išvadavimo ir sugražinimo į tėvynę. Kunigams itin stengėsi padėti Lietuvos pasiuntinys Sovietų Sąjungoje poetas Jurgis Baltrušaitis, kuris tuo reikalu glaudžiai bendradarbiavo su Vatikano atstovu M. Walsh'u<sup>22</sup>. Jau 1923–1924 m. diplomatiniais kanalais pradėtos lukštenti galimybės teisiškai sureguliuoti Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje – tai yra sudaryti Lietuvos ir Vatikano konkordatą\*. Iniciatyvos tuo reikalu ėmėsi Lietuva. Tikėtina, kad tokiam žingsniui lietuvius galėjo paskatinti ir šiaurinių kaimynų latvių pavyzdys. Latvija, kur katalikų buvo nepalyginamai mažiau negu Lietuvoje, konkordatą su Šventuoju Sostu pasirašė dar 1922 m.

Lietuvos–Vatikano konkordato pirmas projektas buvo parengtas dar 1922 m. vasaros pabaigoje–rudens pradžioje. Jo autorius – Lietuvos pasiuntinys prie Šventojo Sosto K. Bizauskas<sup>23</sup>. 1922 m. rugsėjo 28 d. pasiuntinys konkordato projektą iš Romos atsiuntė į Kauną, užsienio reikalų ministrui Vladiui Jurgučiui<sup>24</sup>. K. Bizausko parengtą konkordato projektą sudarė trisdešimt straipsnių. Pirmame jų nedviprasmiškai pabrėžta, kad

<sup>22</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro SSSR J. Baltrušaičio 1923 03 23 konfidencialus pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui E. Galvanuskui, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 383, ap. 7, b. 374, l. 136.

\* Konkordatas (lot. *concordia* – sutarimas, širdžių vienybė arba *concordatus* – sutartas, suderintas) – sutartis tarp kurios nors šalies valstybinės valdžios ir Romos popiežiaus, nustatanti valstybės ir Katalikų Bažnyčios savitarpio santykius toje šalyje. Konkordato subjektai paprastai yra Katalikų Bažnyčia ir valstybė, atstovaujamos teisėtą reprezentantų. Konkordato negali sudaryti vyskupai, kurie atstovauja tik nedidelei bažnyčios daliai, ar atskirų valstybių dalys – provincijos, žemės, gubernijos ar departamentai, išskyrus atvejus, kai turi centrinės valdžios deleguotas suverenias teises tokiais sutarčiais pasirašyti. Kaip tokių atvejų pavyzdžius galima nurodyti 1924 m. Vatikano konkordatą su Bavarija, 1929 m. Vatikano konkordatą su Prūsija ir 1932 m. – su Badeniu. Konkordato objektas – Bažnyčios ir valstybės santykius reguliuojantys pasaulietiniai bei dvasiniai dalykai: vyskupų skyrimas, vyskupijų ribų nustatymas, bažnytinės nuosavybės tvarkymas, dvasininkų teisės, konfesinio švietimo reikalai, vedybos etc.

Kita vertus, nors įprasta laikyti, kad konkordatas yra sutartis tarp dviejų suverenių galių, tačiau turinio prasme jis skiriasi nuo kitų tarptautinių sutarčių, nes konkordatas paprastai apibrėžia tik įvairių bažnytinių bendruomenių tvarkymo juridines sąlygas valstybės viduje, tai yra, formaliai žvelgiant, neišeina iš valstybės teisės į tarptautinės teisės sferą. Katalikų Bažnyčia tik pagal nusistovėjusias tradicijas bei precedentes išsidera iš atskirų valstybių, kad jų grynai vidaus kompetencijos reikalai šių valstybių vyriausybių nebus tvarkomi vienašališkai. Tik iš šio susitarimo ir kyla konkordato, kaip tarptautinės sutarties, imperatyvas. Pažymėtina, kad Pijaus XI pontifikato metais buvo sudaryti net 26 konkordatai. Konkordatų sudarymas, regis, buvo viena strategiinių šio popiežiaus politikos krypčių, kuri skatino ir teisinių valstybių formavimąsi Europoje.

<sup>23</sup> Lietuvos pasiuntinio prie Šventojo Sosto K. Bizausko parengtas Lietuvos Respublikos ir Vatikano konkordato projektas, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 289, l. 96–101.

<sup>24</sup> Lietuvos pasiuntinio prie Šventojo Sosto K. Bizausko 1922 09 28 pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui Vladiui Jurgučiui, ten pat, l. 94.

„Romos katalikų tikyba turės laisvą ir viešą pildymą Lietuvos Respublikoje“. Antrame – pateikta projektuojama Katalikų Bažnyčios organizacinė-administracinė struktūra Lietuvoje; ji akivaizdžiai kirtosi su Lenkijos politiniais-teritoriniais interesais. Čia pasakyta: „Iš Lietuvos Respublikos teritorijos sudaroma Lietuvos bažnytinė provincija, susidedanti iš penkių diecezijų: vienos arkivyskupijos Vilniuje ir keturių – Žemaičių, Seinų, Panevėžio ir Gardino – vyskupijų“, o arkivyskupijos bei vyskupijų ribos nustatomos „Šv. Sosto sutariamai su Lietuvos Respublikos Vyriausybe“<sup>25</sup>.

Ketvirtas, septintas, aštuntas ir tryliktas projekto straipsniai turėjo garantuoti katalikiškos hierarchijos lojalumą Lietuvos Respublikai. Ketvirtame straipsnyje nurodyta, jog arkivyskupijos ar vyskupijos vadovais gali būti tik „Lietuvos piliečiai, lietuvių tautybės“, ir pabrėžta, kad prieš skirdamas arkivyskupą ar vyskupą Šventasis Tėvas jo kandidatūrą turės suderinti su Lietuvos Vyriausybe, kad „<...> nebūtų politinio ar civilinio pobūdžio faktų bei priežasčių prieš numatytą kandidatą“<sup>26</sup>. Negana to, septintas ir aštuntas projekto straipsniai numatė arkivyskupo, vyskupų ir arkivyskupijos bei vyskupijų Kapitulų narių priesaiką Lietuvai ir griežtai reglamentavo tų priesaikų tekstus<sup>27</sup>. Tryliktas straipsnis skelbė, kad Lietuvos Respublikai prisiekia ir kiekvienas į kunigus iššventinamas asmuo. Dvyliktas projekto straipsnis numatė, jog kunigai visai Lietuvos Respublikai bus rengiami tik vienoje kunigų seminarijoje, kurią „sulig Bažnyčios kanonų“ tvarkys ir valdys Lietuvos episkopatas. Bendrojo lavinimo kursas seminarijoje jokių būdu neturėjo būti mažesnis nei visų kitų Respublikos aukštesniųjų mokyklų“. Dėstomoji kalba – lietuvių, „išskyrus bažnytinio mokslo disciplinas, kurios dėstomos lotynų kalba“. Būdinga, jog pagal pirminį projektą valstybė neįsipareigojo išlaikyti seminarijos, o tik „bendra tvarka gali“ ją šelpti<sup>28</sup>. Kiti projekto straipsniai reglamentavo Bažnyčios ir mokyklos santykius, dvasininkų pilietines privilegijas, jung-

<sup>25</sup> Lietuvos pasiuntinio prie Šventojo Sosto K. Bizausko parengtas Lietuvos Respublikos ir Vatikano konkordato projektas, ten pat, l. 96.

<sup>26</sup> Ten pat.

<sup>27</sup> Ten pat, l. 97, 99. (Arkivyskupas bei vyskupai turėjo prisiekti pagal tokią formulę: „Dievo akivaizdoje šia šv. Evangelija prisiekiu ir prižadu paklusnumą ir ištikimybę Lietuvos Respublikos Konstitucijai; pasižadu nedalyvauti kokiame nors pasitarime bei sutartyje nei raginti, nei leisti dirbti man pavestam klerui kokiame nors sumanyme, kuris kenktų Lietuvos Respublikos nepriklausomybei ir viešajai ramybei“. Kiek mažiau reikalauta iš Kapitulų narių, todėl ir jų priesaikos tekstas trumpesnis bei paprastesnis: „Prisiekiu ir prižadu Dievui šia šv. Evangelija paklusnumą ir ištikimybę Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir prižadu nedaryti nei tiesioginiai, nei netiesioginiai nieko, kas būtų priešinga Lietuvos Respublikos teisėms bei interesams“. Beje, pagal pastarąją formulę turėjo prisiekti ir visi į kunigus iššventinami asmenys.)

<sup>28</sup> Ten pat, l. 98.

tuvių, bažnytinės nuosavybės įgijimo ir valdymo klausimus<sup>29</sup>. Projekto dvidešimt aštuntas straipsnis numatė eventualių ginčų kilimą bei jų šalinimo būdus. Čia pasakyta, kad kilus šalių nesutarimams dėl konkordato vykdymo ar atskirų straipsnių interpretacijos, Lietuvos Respublika ir Šventasis Sostas „stengsis su abipuse žinia priėti prie [ginčų. – A.K.] draugingo išrišimo harmonijoje su kanonų teise“.

K.Bizausko projektą 1922 m. rudenį svarstė Užsienio reikalų ministerijos (URM) teisininkai bei Vyriausybė. Greta jo svarstyti ir kiti konkordato projektai, kuriuos tuomet parengė lietuvių dvasininkai<sup>30</sup>. Tačiau URM specialistų bei vyriausybės pareigūnų tuomet iki galo netenkino nė vienas projektas. Antra vertus, reikalas 1922 m. rudenį įstrigo ir dėl juridškai nereguliuotų Lietuvos–Vatikano santykių. Šventasis Sostas negalėjo sudaryti konkordato su Vyriausybe, kurios dar nebuvo pripažinęs *de jure*.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė į Šventąjį Sostą su siūlymu pradėti derybas dėl konkordato sudarymo oficialiai kreipėsi tik 1923 m. spalio 19 d.<sup>31</sup> Netrukus tuo reikalu buvo gautas ir principinis Vatikano sutikimas. Rūpintis konkordato parengimu Vatikano valstybės sekretorius kardinolas P.Gasparri įpareigojo apaštalinį delegatą Kaune A.Zecchini<sup>32</sup>. Kiek vėliau, apibūdindamas šį faktą, Lietuvos užsienio reikalų ministras Valdemaras Čarneckis protesto notoje kardinolui P.Gasparri'ui, be kita ko, rašė: „Lietuvos vyriausybė jautėsi laiminga sužinojusi, kad Šventasis Sostas pareiškė esąs pasiryžęs pradėti su ja derybas“<sup>33</sup>.

Deja, labai greitai paaiškėjo, kad konkordato sudarymo klausimas yra kur kas sudėtingesnis ir painesnis, negu manyta iš pradžių. Pagrindinė kliūtis greitai ir sėkmingai baigti derybas dėl konkordato – buvo neišspręstas Lietuvos ir Lenkijos teritorinis ginčas. Lenkija, tuo metu jėga užvaldžiusi Vilnių ir Vilniaus kraštą, laikėsi nuostatos, kad šios teritorijos jai priklauso teisėtai ir iš Šventojo Sosto nedviprasmiškai reikalavo, kad tai įtikinamai atspindėtų ir rengiamas Lenkijos–Vatikano konkordatas<sup>34</sup>.

<sup>29</sup> Ten pat, l. 99–101.

<sup>30</sup> Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto konkordato projektai, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 392, l. 29–38.

<sup>31</sup> Lietuvos užsienio reikalų ministro Valdemaro Čarneckio protesto notos Vatikano valstybės sekretoriui, kardinolui P.Gasparri'ui dėl konkordato pasirašymo su Lenkija projektas (dokumentas be datos, tačiau sprendžiant pagal turinį parengtas 1925 m. vasarį–kovą), *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 174.

<sup>32</sup> Ten pat.

<sup>33</sup> Ten pat.

<sup>34</sup> Vykstant deryboms tarp Varšuvos ir Vatikano konkordato sudarymo klausimu Lenkijos Vyriausybė bei episkopatas dėjo daug pastangų, kad Vilniaus vyskupija, Lomža ir Punkskas būtų subordinuoti Varšuvos arkivyskupijai ir iš esmės su Šventuoju Sostu galėtų palaikyti ryšius tik per tarpininką. Jau po Lenkijos–Vatikano konkordato sudarymo Vati-



Tuo tarpu Lietuvos Vyriausybė bei diplomatija, padedama lietuvių dvasininkų, ginčijo Lenkijos suverenitetą Vilniuje ir dėjo visas įmanomas pastangas, kad trečiųjų šalių tarpvalstybiniuose susitarimuose su Lenkija (taip pat ir Lenkijos–Vatikano konkordate) Vilnius bei Vilniaus kraštas jokiū būdu nebūtų laikomi Lenkijos integralia dalimi<sup>35</sup>. Taigi iracionalus, grynai pasaulietinis Lietuvos–Lenkijos teritorinis ginčas mechanškai buvo perkeltas ir į Lietuvos–Vatikano santykių plotmę. Neabejotina, kad toks įvykių posūkis neigiamai atsiliepė tiek Lietuvos–Vatikano konkordato sudarymui, tiek apskritai dvišaliams santykiams.

Taip susiklosčius aplinkybėms, Šventojo Sosto padėtis tapo tikrai nepavydėtina. Kalbant metaforiškai, galima teigti, jog Vatikano diplomatija prieš savo valią atsidūrė tikrai karštoje padėtyje tarp lenkų priekalo ir lietuvių kūjo. Varšuva net neketino atsisakyti to, ką buvo įgijusi, ir tvirtai spaudė Vilniją savo saujoje. Kaunas savo ruožtu įnirtingai beldėsi į kiekvienas duris, kurios, jo manymu, vedė link istorinės sostinės susigrąžinimo. Abi besivaidijančios šalys turėjo savų politinių interesų, teisinių argumentų, tarptautinių užtarėjų, jautėsi teisios<sup>36</sup> ir diplomatiniais kanalais spaudė Šventąjį Sostą angažuotis tik jos naudai.

Štai Lietuvos vyriausybė dar 1923 m. pabaigoje Juozą Macevičių paskirdama *Chargé d' Affaires a.i.\** prie Šventojo Sosto griežtai įpareigojo jį kovoti su galimu Vilniaus vyskupijos priskyrimu Lenkijos bažnytinei provincijai ir stengtis, kad ši vyskupija būtų tiesiogiai subordinuota Vatikanui<sup>37</sup>. Reikia pripažinti, jog laikinasis reikalų patikėtinis tuščiai laiko Romoje neleido ir šią URM instrukciją vykdė uoliai. Ištyręs Lenkijos ir Vatikano derybų dėl konkordato sudarymo eigą bei nustatęs Lietuvai nepalankų jo turinį, J.Macevičius 1924 pabaigoje – lapkričio 17 ir 22 d. bei gruodžio 4 d. Vatikanui įteikė net tris notas, kuriose protestuota prieš

---

kano užsienio reikalų sekretorius Francesco Borgongini lyg teisindamasis J.Macevičiui kalbėjo: „didžiausių sunkumų Šv. Sostas gavo pakelti, kad pravedus Vilniaus vyskupiją į arkivyskupiją, kuriuo būdu yra realiai ir praktiškai įvykdytas lietuvių noras dėl tiesioginės Vilniaus priklausomybės nuo Vatikano, Vyriausybės ir lenkų episkopato buvo reikalaujama Vilniaus diecezijos įjungimo Varšuvos metropolijon ir vien tik lietuvių interesus saugodamas [Šventasis Sostas. – A.K.] surado konkordate pravestą formulą ir ją apgynė“. (Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiaus 1925 03 14 pranešimas užsienio reikalų ministrui V.Čarnekiui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 150.)

<sup>35</sup> Apie Lietuvos politines ir diplomatinės pastangas tarptautinėje arenoje blokuoti Vilnijos pripažinimą Lenkijai plačiau žr. A.Kasparavičius, *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties sudarymo analizė*, Vilnius: LII leidykla, 1996; *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas: Šviesa, 1999.

<sup>36</sup> Žr. 1 išnašą.

\* *Chargé d'Affaires ad interim* – laikinasis reikalų patikėtinis (diplomatinis rangas).

<sup>37</sup> Lietuvos URM 1923 12 22 instrukcija Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 493, l. 77.

Vilniaus vyskupijos eventualų įjungimą į Lenkijos bažnytinę provinciją<sup>38</sup>. Tiesa, kardinolas P.Gasparri didelės reikšmės šioms notoms tuomet ne- teikė ir pasakė, jog protestuoti per anksti, nes Šventojo Sosto ir Lenkijos konkordatas dar nesudarytas<sup>39</sup>.

Regis, tokia Vatikano valstybės sekretoriaus pozicija paskatino Kau- ną ieškoti kitų, veiksmingesnių būdų paveikti Šventojo Sosto nusistaty- mą Lietuvos naudai. Su ta pačia misija, kurią sunkiai sekėsi vykdyti J.Macevičiui, 1924 m. gruodžio pradžioje į Vatikaną atvyko speciali Lie- tuvos delegacija, vadovaujama II Seimo pirmininko prelato Justino Stau- gaičio<sup>40</sup>. Be prelato, į delegaciją įėjo filosofas profesorius S.Šalkauskis, ekskunigas ir buvęs užsienio reikalų ministras, atsakingas URM valdi- ninkas J.Purickis, taip pat kunigas Juozapas Kukta. Delegacija buvo pasi- šovusi gauti audienciją pas popiežių ir Vilniaus bylą išdėstyti betarpiškai pačiam Šv. Tėvui. Tačiau sumanymas paspausti Vatikaną tiesiogiai per popiežių nepavyko. Pijus XI lietuvių delegaciją tik palaimino, o reikalus su ja aptarė kardinolas P.Gasparri. Kaip savo prisiminimuose vėliau pri- pažino pats šios delegacijos pirmininkas, didesnių rezultatų tuomet pa- siekti nepavyko. Reflektuodamas į lietuvių siekius dėl Vilniaus, P.Gas- parri esą aiškiai ir kategoriškai pasakė, jog „Bažnyčiai rūpi ne valstybės ribos, bet žmonių sielos <...>. Tuo dėsnio vadovaudamiesi, mes tariamės su tuo, kas *de facto* tą ar kitą kraštą valdo. Kada jūs valdysite Vilnių, tarsi- mės dėl jo su jumis. Tuo tarpu dėl Vilniaus mes su jumis kalbėtis negali- me“<sup>41</sup>. Delegatų nusivylimą vizitu į Vatikaną spalvingai savo atsimini- muose aprašė tuometinis Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje Petras Kli- mas, pas kurį į pasiuntinybę Romoje delegacija trumpam buvo užsukusi grįždama iš audiencijos pas popiežių pakeliui į Kauną<sup>42</sup>.

Atsiliepti į Lietuvos pageidavimus Vatikanui būtų reikę nuteikti prieš save didžiausią Rytų Europos katalikišką valstybę Lenkiją su dau- giamilijonine katalikų armija. Be to, net menkiausia Vatikano parama Lietuvai automatiškai būtų suponavusi iracionalius politinius nesutari-

<sup>38</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiaus 1924 11 29 pranešimas iš Ro- mos į Kauną užsienio reikalų ministrui V.Čarnekiui, ten pat, l. 39–40; Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiaus 1924 12 06 šifruota telegrama iš Romos į Kauną Lie- tuvos URM, ten pat, l. 37; Lietuvos užsienio reikalų ministro V.Čarneckio 1924 12 03 šif- ruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d' Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiui, ten pat, l. 38.

<sup>39</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiaus 1924 12 06 šifruota telegrama iš Romos į Kauną Lietuvos URM, ten pat, l. 37.

<sup>40</sup> A.Gaigalaitė, min. veik., p. 153.

<sup>41</sup> J.Staugaitis, *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995, p. 284–285.

<sup>42</sup> P.Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1919–1940 m.* Vilnius: Mintis, 1991, p. 56–57.

mus su didžiosiomis Vakarų Europos valstybėmis, kurios tuomet Vilniją juridiškai jau buvo pripažinusios Lenkijai<sup>43</sup>. Kita vertus, Šventajam Sostui neabejotinai buvo svarbūs ir keliolika kartų mažesnės Lietuvos katalikų lūkesčiai bei simpatijos. Be to, manytume, jog Vatikano diplomatija negalėjo neatsižvelgti ir į tai, jog nuo vienokio ar kitokio jos nusistatymo bei gebėjimo veikti nemažai priklausys ir apskritai Šventojo Sosto autoritetas Europoje. Taigi išlaikyti pusiausvyrą ir kuo didžiausią objektyvų nešališkumą tarp dviejų donkichotiškai besivaidijančių katalikiškų šalių bei nesumenkinti savo tarptautinio moralinio autoriteto Vatikanui išties buvo sunku ir reikėjo kone titaniškų pastangų.

Taip susiklosčius aplinkybėms, derybos tarp Lietuvos ir Vatikano 1924 m. pabaigoje–1925 m. pradžioje vyko vangiai ir neefektyviai. Drįstume teigti, kad dėl to atsakomybė tenka abiem šalims. Tik 1925 m. sausį Lietuvos URM pareigūnai, sužinoję, kad Vatikano–Lenkijos derybos jau eina į pabaigą, pradėjo aktyviau domėtis konkordato reikalu ir atidžiau sekti Šventojo Sosto derybų su Lenkija eigą<sup>44</sup>. Tuo pačiu metu siekdama reikalą paspartinti Lietuvos Vyriausybė sudarė delegaciją deryboms su Šventuoju Sostu. Į ją buvo įtraukti krikščionių demokratų koaliciniam blokui priklausantys Seimo nariai Kazimieras Jokantas ir dr. Petras Karvelis, taip pat URM juristas Tadas Petkevičius<sup>45</sup>. Ir nors konkordato klausimą tuomet keliskart svarstė Vyriausybė ir net priėmė ją tenkinantį projektą<sup>46</sup>, tačiau derybos dėl to nepaspartėjo. Reikalo neišjudino ir oficialus ELTA'os pranešimas visuomenei apie atsinaujinusias derybas su Šventuoju Sostu<sup>47</sup>. Greičiau atvirksčiai. Atrodo, kad viešumas ir į spaudą praskverbianti informacija apie derybų eigą tam tikra prasme Vyriausybės ir jos paskirtos delegacijos veiksmus kaustė. Juolab kad tiek Seime, tiek

<sup>43</sup> Žlugus visiems Tautų Sąjungos bandymams 1920–1922 m. Vilniaus problemą išspręsti derybomis ir civilizuoto kompromiso keliu, Ambasadorių Konferencija 1923 m. kovo 15 d. nustačiusi Lenkijos rytinę sieną iš esmės tik juridiškai įtvirtino *de facto* jau nusistovėjusią padėtį po L.Želigowskio žygio 1920 m. spalį į Vilnių ir Vilniaus kraštą paliko Lenkijai. Lietuva kvestionavo Ambasadorių Konferencijos teisę spręsti jos teritorines problemas ir šio sprendimo juridinės galios niekada nepripažino.

<sup>44</sup> URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1925 01 13 šifruota telegrama Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 189.

<sup>45</sup> Lietuvos Ministrų Kabineto 1925 01 07 posėdžio protokolas, ten pat, f. 923, ap. 1, b. 421, l. 5.

<sup>46</sup> Šiame Vyriausybės aprobuotame projekte, kaip ir mūsų anksčiau analizuotame, neišvengta teritorinių kolizijų su Lenkija. Projekto antras straipsnis skelbė, jog turi būti sudaryta atskira Lietuvos bažnytinė provincija, vadovaujama arkivyskupo. Čia taip pat nedviprasmiškai pareikšta, kad Lietuvos bažnytinę provinciją turi sudaryti Vilniaus, Seinų ir Žemaičių vyskupijos... (Lietuvos URM Politikos ir ekonomikos departamento direktoriaus Broniaus Kazio Balučio 1924 12 22 raštas krašto apsaugos ministrui, pulkininkui Teodorui Daukantui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 493, l. 6–14.)

<sup>47</sup> Derybos dėl konkordato su Vatikanu, *Rytas*, 1925 02 05, p. 1.

spauodoje dėl projektuojamo konkordato ir Vyriausybei, ir visai valdančiajai koalicijai tikrai netrūko opozicijos, pirmiausia liaudininkų, kritikos bei piktų išpuolių<sup>48</sup>.

Kita vertus, kaip rodo archyviniai šaltiniai, Šventojo Sosto atstovo A.Zecchini'o diplomatinė veikla Kaune tuo reikalu, deja, taip pat buvo nelabai kokia. Nors Vatikane ilgą laiką buvo tvirtinama, kad A.Zecchini turi reikiamus įgaliojimus deryboms dėl konkordato su lietuviais vesti, tačiau nei Lietuvos Vyriausybė, nei URM tokių įgaliojimų iš Šventojo Tėvo diplomato taip ir nesulaukė. Štai 1925 m. balandžio gale URM Politikos ir ekonomikos departamento direktorius Bronius Kazys Balutis dėl šio atsitikimo kolegoms rašė: „Be Gasparri notos apie sutikimą pradėti derybas, jokių pėdsakų apie Zecchini'o įgaliojimą nerandam“<sup>49</sup>.

Tiesa, šią painią situaciją kiek praskaidrino pats Vatikano Kurijos Ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretorius monsinjoras Francesco Borgongini-Duca. Jis J.Macevičiui paaiškino, kad lietuvių diplomatija, derybas koncentruodama Kaune bei visą jų naštą perkeldama ant A.Zecchini'o pečių, elgėsi neišmintingai ir „be reikalo gaišo laiką“. Pasak Fr. Borgongini-Duca, arkivyskupas A.Zecchini „nesąs diplomatas“ ir jo uždavinys buvo tik „*sentire e refirire*“<sup>50</sup>. Kitaip tariant, Vatikaną tik informuoti ir pranešinėti apie situaciją Kaune. Todėl sekretorius lietuvių diplomatui draugiškai patarė ilgai nesvarstant klaidą taisyti ir „tuo reikalu pradėti derybas Romoje“, be to, neslėpdamas optimizmo, dar pridūrė: „mes gi čia, Romoje, <...> esame išsipraktikavę ir į porą savaitių reikalas būt atliktas. Nes aš <...> patyręs per pasikalbėjimą jūsų nusistatymus tą pat dieną referuoju Šv. Tėvui ir sekančią dieną <...> galiu jau pasakyti, eina ar ne reikalas“<sup>51</sup>. Sekretoriaus žodžiais tariant, pasinaudojant šiuo „labai praktišku būdu“ iš esmės esą per mėnesį buvo subrandintas ir Šventojo Sosto konkordatas su Lenkija<sup>52</sup>. Komentuodamas monsinjoro Fr. Borgon-

<sup>48</sup> Konkordatas su Vatikanu, *Lietuvos žinios*, 1925 02 06, p. 1; Ką gali duoti Lietuvos konkordatas su popiežiumi? *Lietuvos žinios*, 1925 02 18, p. 1; Dėl konkordato su Vatikanu, *Lietuvis*, 1925 02 20, I, 1. (Štai kaip viename straipsnyje liaudininkų leidžiamos *Lietuvos žinios* konkordato šalininkams kirto iš peties: „Mūsų klerikalai nieko nepešę Vatikano klausimu pastatys Lietuvą prieš perspektyvą sumokėti už konkordatą su Vatikanu aukščiausią kainą, kuri derybų–varžytinių laike bus jų pasiūlyta <...>. Po brangiai pirktos konkordato Lietuvos lauktų medžiagiškas skurdas <...>. Ką duotų mums konkordatas su popiežiumi, tai nuolatinį Lietuvos lenkinimo pavojų“.)

<sup>49</sup> Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1925 04 29 šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybei Paryžiuje, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 87.

<sup>50</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiaus 1925 03 14 slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui V.Čarnekiui, ten pat, b. 582, l. 149–150.

<sup>51</sup> Ten pat, l. 149.

<sup>52</sup> Ten pat, l. 150. (Beje, įdomu, jog lenkų episkopatas tokia derybų sparta visai nesižavėjo ir priekaištavo S.Grabskiui, kad derybos buvo labai trumpos, apie jų eigą vyskupai nebuvo informuojami, todėl ir konkordato turinys esąs tik „pusėtinas“.)

gini-Duca pasakytas mintis bei lietuvių „derybas“ su A.Zecchini'u Kaune, J.Macevičius užsienio reikalų ministrui V.Čarnekiui, regis, ne be tam tikro kartėlio rašė: „Toks tatai yra Segrenterijos nusistatymas dėl mūsų konkordato. Keista, kad pas mus Kaune buvo išpūdis, jog mes pradėjome derybas konkordato sudarymui, Roma gi tatai konsideruoja tik kaip kokį kontakto užmezgimą“<sup>53</sup>.

1925 m. vasario 10 d. Vatikanas sudarė konkordatą su Lenkija. Įgaliojti popiežiaus Pijaus XI ir Lenkijos Respublikos prezidento Stanisławo Wojciechowskio, dokumentus savo parašais patvirtino Vatikano Valstybės sekretorius kardinolas P.Gasparri, Lenkijos ambasadorius prie Šventojo Sosto Władysławas Skrzyński bei Lenkijos Seimo pasiuntinys, buvęs Religijinių reikalų ir visuomeninio švietimo ministras profesorius Stanisławas Grabskis<sup>54</sup>. Lenkijos ir Vatikano konkordato IX str. skelbė: „Jokia Lenkijos Respublikos dalis nebus priklausoma nuo vyskupo, kurio būstinė yra už Lenkijos valstybės sienų. Katalikų hierarchija Lenkijos Respublikoje bus sutvarkyta šitaip: <...> III. Vilniaus bažnytinė provincija: Vilniaus arkivyskupija, Lomžos ir Pinsko diecezijos. <...> Šventasis Sostas nepadarys jokio pakeitimo nurodytoje hierarchijoje ar provincijų ir diecezijų suskirstyme kitaip, kaip tiktai susitaręs su Lenkijos Vyriausybe“<sup>55</sup>. Pažymėtina, jog šio straipsnio reikšmę tarpukario Lenkijos valstybingumui bei teritoriniam integralumui akcentuoja ir lenkų istoriografija<sup>56</sup>. Be to, kad neliktų jokių abejonių ar vietos diplomatinėms spekuliacijoms dėl Lenkijos teritorinio vientisumo, konkordato XXVI str. buvo papildomas saugiklis. Čia pasakyta, jog „Bažnytinių provincijų ir diecezijų sienos turi atitikti Lenkijos valstybės sienas“<sup>57</sup>.

Daug dėmesio bei įvairiausių komentarų Lietuvoje sulaukė ir kiti konkordato straipsniai, pirmiausiai XI, XII, XIX ir XXIII. Pirmieji du įpareigojo Vatikaną, parenkant arkivyskopus, vyskopus ar koadjutorius *cum iure successionis*\*, kandidatūras derinti su Lenkijos prezidentu, pagal pastaruosius „Dievo ir Šventosios Evangelijos akivaizdoje“ turėjo būti prisiekiamas lojalumas Lenkijos valstybei – neatlikti jokių veiksmų, kurie būtų žalingi Lenkijos valstybei ar visuomeninei tvarkai ir neleisti to daryti savo valdiniam<sup>58</sup>. Devynioliktas straipsnis reikalavo, kad Bažnyčios hierarchai Lenkijoje, skirstydami bažnytines beneficijas ir parinkdami parapijoms kunigus ar klebonus, jų kandidatūras derintų su atitinkamu

<sup>53</sup> Ten pat, l. 149.

<sup>54</sup> *Konkordaty Polskie (z lat 1519–1736 i 1925)*, Wilno, 1931, p. 25.

<sup>55</sup> Ten pat, p. 29.

<sup>56</sup> Ed. J.Pałyga, min. veik., p. 104.

<sup>57</sup> *Konkordaty Polskie (z lat 1519–1736 i 1925)*, p. 43.

\* Su įpėdinystės teise (*lot.*).

<sup>58</sup> Ten pat, p. 31.

Lenkijos ministru, kuris nustatytų, ar pretendento veikla nėra „priešinga valstybės saugumui“<sup>59</sup>. Dvidešimt trečias straipsnis skelbė, jog kalbų vartojimą bažnyčiose pridėtinių pamaldų metu reglamentuoja Lenkijos Vyskupų Konferencija<sup>60</sup>.

#### IV

Lenkijos ir Vatikano konkordatas Lietuvoje sukėlė daug aistrų, piktų ginčų ir dar giliau įklampino Lietuvos santykius su Šventuoju Sostu. Vaizdžiai tariant, kai kurie minėtieji Lenkijos ir Šventojo Sosto konkordato nuostatai labai suerzino Lietuvos valdžią bei visuomenę, kurios, regis, visai nebuvo pasiruošusios tokiai įvykių raidai. Vatikano adresu net oficialiame Vyriausybės dienraštyje „Lietuva“, ir įvairių partijų spaudoje pasipylė kritiniai straipsniai<sup>61</sup>. 1925 m. kovo pradžioje laikinojoje sostinėje bei kituose šalies miestuose kilo masinės piliečių manifestacijos prieš Šventojo Sosto politiką ir jo atstovą Lietuvoje arkivyskupą A.Zecchini<sup>62</sup>. Daugeliu atvejų tiek spaudoje, tiek mitinguose Vatikano ir jo pareigūnų atžvilgiu nestigo užgaulios ir pagiežingos retorikos<sup>63</sup>.

<sup>59</sup> Ten pat, p. 35.

<sup>60</sup> Ten pat, p. 39.

<sup>61</sup> Dar apie konkordatą, *Vilniaus aidas*, 1925 02 24, p. 1; Kokios išvados? *Rytas*, 1925 03 04, p. 1; Ryto subedievėjimas arba nepaprastas stebuklas, *Lietuvos žinios*, 1925 03 06, p. 1; Kas gi daryti? *Lietuva*, 1925 03 07, p. 1; Antausis, *Lietuvos žinios*, 1925 03 07, p. 2; Laikinojo Vilniaus Lietuvių komiteto pareiškimas konkordato klausimu, *Vilniaus aidas*, 1925 03 07, p. 1; Dėl v. liaudininkų interpeliacijos skubotumo, *Rytas*, 1925 03 12, p. 1; Lietuvos skriaudos dėl lenkų konkordato, *Lietuvis*, 1925 03 13, p. 3; Vatikanas, Vilnius, Lietuva, ten pat, p. 4; Dėl valstiečių liaudininkų politikos Vatikano atžvilgiu, *Lietuva*, 1925 03 17, p. 1; Dėl kelionės į Romą, *Rytas*, 1925 03 19, p. 1; Puola visu frontu, *Vilniaus aidas*, 1925 03 25, p. 2; Aušros Vartai ir Roma, *Lietuvis*, 1925 04 10, p. 5; T.Petraitis, Lietuvos santykiai su Popiežium, *Rytas*, 1925 04 21, p. 1; Lietuvos protestas prieš Lenkijos konkordatą, *Lietuva*, 1925 05 04, p. 1.

<sup>62</sup> Tautininkų „Lietuvis“ apie 1925 m. kovo 8 d. pusiaudienį Kaune Rotušės aikštėje įvykusio protesto mitingo nuotaikas rašė, kad mitinguotojai šaukė: „Mus ištiko naujas smūgis! Vilnių – mūsų sostinę ir Vilniaus krašto gyventojus popiežius atidavė lenkams galutinai. Galutinai peržegnojo savo šventai šėtoniška ranka! <...>. Pavedė Vilniaus krašto lietuvius ir gudus lenkų inkvizicijai! <...> Zecchini laikomas čia tik šnipinėjimui! Taigi parodykime jam duris <...> Mūsų kantrybei padarytas galas, taigi dabar parodykime, kad mes mokame save gerbti, kad mes neduosime savęs mindžioti“. Panašiai mitingą atspindėjo ir liaudininkų „Lietuvos žinios“: „moterys kartu su vyrais šaukė prieš popiežių ir reikalavo pašalinti jo pasiuntinį Mgr. Zecchini“. (Mitingas dėl Lenkijos–Vatikano konkordato, *Lietuva*, 1925 03 10, p. 1; Protestai prieš Vatikaną, *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, p. 1; Konkordato atbalsiai, *Lietuvis*, 1925 03 13, p. 6).

<sup>63</sup> Štai tautininkų leidžiamas „Lietuvis“ tomis dienomis apmaudžiai tirštino spalvas: „Jei Baltojo Sosto Galva, ranką ant krūtinės padėjęs, būtų rimtai pagalvojęs, kokią nepakeliamą skriaudą neša Lietuvai šis jo konkordatas su Lenkija, tai jo veidas būtų pasidaręs

Apgailestaujant reikia pasakyti, jog daliai antivatikaniškų manifestacijų, 1925 m. pavasarį spontaniškai ar organizuotai kilusių Lietuvoje, toną, deją, davė ir žymūs visuomenės veikėjai, šalies politikai ar net oficialūs valstybės pareigūnai. Antai 1925 m. kovo 5 d. Vyriausybės posėdyje svarstant Lietuvos santykių su Šventuoju Sostu perspektyvas bei užsienio reikalų ministro V.Čarneckio parengtos protesto notos Vatikanui projektą, prezidentas Aleksandras Stulginskis laikėsi kraštutinai priešiškos pozicijos Vatikanui, labai griežtai atsiliepė apie jo konkordatą su Lenkija ir primygtinai siūlė su Šventuoju Sostu santykius nutraukti ne tik *de facto*, bet ir *de jure*. Pasak prezidento, „Vatikanas savo laiku Lietuvos Vyriausybės ir visuomenės buvo aiškiai išpėtas apie esamą padėtį Vilniaus klausimu bei pasekmes, kurios gali kilti iš panašaus kaip dabar konkordato su Lenkija sudarymo, bet Vatikanas, nepaisydamas nei Lietuvos Vyriausybės, nei visuomenės balso, patenkindamas minėtus lenkų reikalavimus yra ižeidęs Lietuvos garbę, yra užgavęs josios interesus. Todėl Lietuvos gyviausieji interesai, Lietuvos garbė reikalauja, kad Vyriausybė su Vatikanu pasielgtų visu galimu griežtumu, duodant nors kartą Vatikanui suprasti, jog ir Lietuva į padarytas skriaudas moka atitinkamai reaguoti, moka priversti, kad reikia skaitytis su Lietuvos reikalais, **todėl Lietuvos Vyriausybė privalo nieko nelaukdama nutraukti visus diplomatinis santykius su Vatikanu**“<sup>64</sup>.

raudonesnis net už kardinolo kepurę“. Kitame straipsnyje tautininkų žurnalas vėl atakavo Šventąjį Sostą: „Mūsų valstybės atgimimo istorijos lapai daug užfiksavo neteisėtumų iš galingųjų pusės, tačiau nė vienas jų nebuvo toks skaudus, dvasià slegiantis, kaip šis konkordatinis <...>. Kada Katalikų Bažnyčios galva pridėda savo ranką prie gėdos akto, pripažindama galingojo teisę kruvinam kumščiu, o ne šventą tiesą silpnajam, tada ne tik katalikybės priešai, bet ir jos prieteliai ima manyti, kad ir po švento Petro uola gali vaisytis nuodingos piktybės“. Nuo tautininkų per daug neatsiliko ir valdančiosios partijos organas „Rytas“. Šio laikraščio kovo 4 d. numeryje rašyta: „Politišku atžvilgiu Šv. Sostas tuo konkordatu viešai pritarė aiškiam lenkų jėgos smurto aktui, išplėšusiam mums mūsų valstybės sostinę, tautos širdį Vilnių <...>. Tautišku atžvilgiu Šv. Sostas atidavė tą sutartimi atviram ir nevaržomam lenkinimui per bažnyčią plačias lietuvių mases <...> neteisėtai lenkų okupuotame Vilniaus krašte. Konkordatas <...> tiesiog duoda lenkų valstybei į rankas ginklą prieš lietuvius kunigus“. Kiek vėliau publicistas T.Petraitis „Ryto“ puslapiuose, komentuodamas Lenkijos–Vatikano konkordato XII str., rėžė: „Tuo būdu konkordatas siekia pavesti arkivyskupui ir vyskupams eiti žvalgybos agentų pareigas Lietuvos ir Gudijos teritorijose“. Liaudininkų „Lietuvos žinios“ kirto ne tik Vatikanui, bet kandžiai šaipėsi ir iš valdančiosios Krikščionių demokratų partijos pastangų sureguliuoti Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius: „Viso ko šią nepaprastą žiemą buvo galima laukti, tik ne to, kad mūsų „katalikų“ organas „Rytas“ subedievėtų. Ačiū Vatikanui! Galų gale apšvietė jis savo akluosius „įnamius“. Akliems nuo gimimo dienos, patėpė jiems akis konkordatu su Lenkija. Ir stebuklas pasidarė. Praregėjo „Ryto“ kunigai, verkti, skūstis Dievui ant popiežiaus ir prieš jį burnoti [pradėjo]. <...> Mes sakėme teisybę, kad iš Romos nieko gero nelaukiame“.

\* Išryškinta – A.K.

<sup>64</sup> Lietuvos Respublikos Vyriausybės posėdžio, įvykusio 1925 03 05 Respublikos prezidento rūmuose, pirmininkaujant prezidentui A.Stulginskiui, protokolas, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1123/2, l. 9.

Savo itin griežtą, sakytumę, net radikalų nusistatymą Šventojo Sosto atžvilgiu prezidentas pagrindė net keliais, jo nuomone, akivaizdžiais ir sunkiai paneigiamais argumentais: 1) „Vatikanas, pripažindamas Vilnių Lenkijai ir palikdamas teisę lenkų episkopato konferencijai spręsti pridedamųjų pamaldų įvedimo vietos kalbos klausimą, duodamas lenkų Vidaus reikalų ministerijai teisę kištis į kunigų paskyrimus, yra padaręs Lietuvos valstybei ir Tautai skaudžiausią smūgį. Vatikanas ne tik aprobo bjaurų lenkų sutarties sulaužymo aktą ir jų veidmainingą Želigovskiadą, bet jisai pavedė lenkų episkopatui su lenkų vidaus reikalų ministerio pagalba ir toliaus lenkinti Vilniaus srityse gyvenančius lietuvius ir baltgudžius. Tokiu būdu <...> atimta iš katalikų nelenkų prigimta teisė melstis į Dievą gimtąja kalba, katalikai nelenkai padaryti beteisiais savo gimtosios kalbos bažnyčiose vartojimo atžvilgiu“; 2) „į tokį Vatikano žygį atatinamai reaguoja visa valstybiniai nusistačiusi Lietuvos visuomenė, nežiūrėdama net partinio nusistatymo. <...> Lietuva pasiryžusi žūtbūt atgauti Vilnių ir, vesdama konsekventingą politiką, visur ir visuomet akcentuoja, jog nuo Vilniaus neatsisako ir neatsisakys, griežčiausiai elgiasi su tais, kurie daro kėsinimosi žygių Vilnių pripažinti lenkams“; 3) „Nėra pamato tikėtis, jog pasiliekančios diplomatiniuose santykiuose su Vatikanu Lietuvai pavyktų sudaryti bent netolimoje ateityj tinkamą konkordatą. Šiandien susidarė Lietuvos padėtis tokia, jog net didžiausieji konkordato sudarymo šalininkai neberanda galima vesti derybų konkordatui sudaryti. Vatikanui netgi davus savo pasiteisinimus dėlei Lietuvos protesto notos, padėtis nepagerės“; 4) „Artėjant rinkimų agitacijai, valdžioj nedalyvaujančios grupės naudosis Vatikano padarytu skaudžiu Lietuvai žygiu, kad metus pozicijai apkaltinimus“ ir taip išsiūbuos valdžiai priešišką visuomenės opiniją; 5) „Sunku tikėtis, jog išsisiūbavusi visuomenės opiniją trumpu laiku nurimtų. Nesiskaityti su visuomenės nuomone demokratijos laiku šiandien būtų per daug drąsu“; 6) „turint omeny mūsų nuola-

\* Taip teigdamas prezidentas smarkiai neklydo ir, regis, turėjo tam pamatą. LCVA įvairiuose fonduose yra išlikę nemažai ano meto Lietuvos piliečių laiškų, adresuotų tiesiogiai Respublikos prezidentui. Tai rodytų, kad A.Stulginskis buvo populiarus visuomenėje ir gan gerai žinojo jos nuotaikas bei lūkesčius. Būta atvejų, kai į prezidentą, susirūpinę krašto padėtimi, kreipdavosi ir kunigai. Štai 1925 m. rugsėjo 15 d. būdingą laišką A.Stulginskiui parašė Rusnės parapijos kunigas Gailius, kur įspėjo prezidentą apie Rusnėje ir apskritai Klaipėdos krašte kylantį lietuvių katalikų nepasitenkinimą Vyriausybės vykdoma politika, nuolaidžiovimą „vokiškiems kunigams“. Savo laiške prezidentui apie parapijiečių nuotaikas kunigas, be kita ko, rašė: „Girdėjau juos sakant „ką gelbsti už valdžią dirbti, kad valdžia mūsų po visam nepaboją“. Tūli geri lietuviai taip įsitikinę, kad rinkimuose visai nedalyvaus. O vėl kiti, kurie pirm kokio laiko dar buvo geri lietuviški patriotai, šiandien jau su „kulturbundininkais“. Tokiu būdu gal veikiai įvyks, kad Lietuvos valdžia tik vien su kulturbundininkais skaitytis turės, o iš lietuvių patriotų jokios pa-



tinį nuolaidumą Vatikanui ir pastarojo išdidų Lietuvos traktavimą“ nieko negelbėtų ir derybų tęsimas ignoruojant viešąją opinią. „<...> pasilikimas su Vatikanu diplomatiniuose santykiuose Lietuvai jokios naudos neduoda, vien ją žemina, stumia rinktis negarbingą ir nenaudingą nusileidimo kelią“<sup>65</sup>.

Nesileisdami į smulkesnes tos dienos Vyriausybės posėdžio eigos peripetijas, nurodysime tik, jog A.Stulginskį iš esmės palaikė tik susisiekimo ministras inžinierius Balys Sližys. Tiesa, kiek koreguodamas prezidento poziciją, susisiekimo ministras diplomatinius santykius su Šventuoju Sostu siūlė nutraukti ne iškart, o po to kai Lenkijos–Vatikano konkordatas bus ratifikuotas<sup>66</sup>. Žemės ūkio ministras kunigas M.Krupavičius siūlė prezidentui bei kolegoms ministrams nesikarščiuoti, nepulti į kraštutinumus ir jokiū būdu nenutraukti diplomatinių santykių su Šventuoju Sostu. Jo įsitikinimu, diplomatinių santykių nutraukimas nieko pozityvaus Lietuvai neatneš ir Vilniaus problemos ar ten gyvenančių lietuvių padėties tikrai nepagerins. Todėl, protestuojant prieš Lenkijos–Vatikano konkordatą, esą visiškai pakanka tik „<...> faktinai nutraukti derybas“ su Šventuoju Sostu dėl konkordato sudarymo, bet „ne formaliai“<sup>67</sup>.

Kiti Kabineto nariai taip pat nebuvo linkę radikaliai užverti visų varėtų santykiams su Vatikanu ir parėmė palyginti nuosaikią užsienio reikalų ministro V.Čarneckio poziciją<sup>68</sup>. Vyriausybės priimtoje rezoliucijoje konstatuota: a) „Nutraukti tik faktinai diplomatinius ryšius su Vatikanu, įsakius mūsų atstovui prie Vatikano atsistatydinti, bet formaliai diplomatinių santykių nenutraukti“; b) „Nutraukti formaliai derybas su Vatikanu dėl konkordato sudarymo“ ir apie tai pažymėti protesto notoje; c) „Pareikalauti iš Vatikano, kad neatidėliojant atšauktų iš Lietuvos arkivyskupą Zecchini“; d) užsienio reikalų ministro parengtos protesto notos projektą „priimti pamatan“ ir „perredaguoti“ atsižvelgiant į posėdyje pareikštas nuomones<sup>69</sup>. Pažymėtina, kad ši rezoliucija buvo priimta tik po Kabineto narių bei prezidento karštų debatų ir balsavimo. Pritarė 4, nepritarė – 3 Vyriausybės nariai. Prezidentas A.Stulginskis balsavime nedalyvavo ir

---

ramos negaus. Aš tatai pranešu nuolankiausiai Lietuvos aukštajai valdžiai, idant žinotų Kaune dalykus“ (LCVA, f. 923, ap. 1, b. 449, l. 2–3).

<sup>65</sup> Ten pat, l. 8–9.

<sup>66</sup> Ten pat, l. 9.

<sup>67</sup> Ten pat.

<sup>68</sup> Pažymėtina, kad jau tą patį vakarą V.Čarneckis išsiuntė telegramą į Romą, kur Lietuvos reikalų laikinąjį patikėtinį prie Šventojo Sosto J.Macevičių išpėjo: „Ruošiamo griežtą protestą prieš konkordatą su Lenkija“. (Užsienio reikalų ministro V.Čarneckio 1925 03 05 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 181).

<sup>69</sup> Ten pat, l. 8.

pasiliko prie „atskiros nuomonės“, kad su Šventuoju Sostu tikslinga visai nutraukti diplomatinius santykius.

Nors posėdis vyko prezidentūroje ir už uždarytų durų, tačiau jo metu prezidento bei ministrų išsakytos nuomonės greitai tapo žinomos žurnalistams, visiems laikinosios sostinės gyventojams ir neabejotinai veikė jų nuotaikas. Po šio posėdžio praėjus vos porai dienų, Vyriausybės oficiozas „Lietuva“ protesto mitingo Kaune išvakarėse savo skaitytojų retoriškai klausė: „Ar viskas baigsis tuo, kad pašūkausime, papyksime, pakoliosime Vatikaną, valdžia pasiūlys protestą, gal nutrauks derybas dėl konkordato ir santykius su Vatikanu <...> ir daugiau nieko?“<sup>70</sup> Dėl tautiečių tariamo nuolankumo oficiozas sielojosi be reikalo. Kovo 8 d. Kaune, Rotušės aikštėje, susirinkusius mitinguotojus valdžia jau vos įstengė tramdyti. Štai kaip šalyje ir laikinojoje sostinėje tuomet susidariusią padėtį apibūdino URM Politikos ir ekonomikos departamento direktorius. Telegramoje J.Macevičiui į Romą B.K. Balutis, be kita ko, rašė: „Vakar Kaune ir provincijoje įvyko didelių masių mitingų, demonstracijų dėl Vatikano pasirašyto su lenkais konkordato <...>. Kaune prisiėjo panaudoti policiją išskirstymui įniršusios minios, nusistačiusios eiti prie Zecchinio buto. Visgi maža jos dalis prasiskverbė aplinkiniais keliais apmėtė Zecchinio butą ir langus kiaušiniiais. Pasekmėje prisiėjo pastatyti Zecchinio apsaugai specialų policijos postą“<sup>71</sup>.

Mitingų bei viešųjų paskaitų metu Kaune visuomenės aistras savo kalbomis kaitino liaudininkų lyderiai – advokatas Mykolas Sleževičius ir jo kolega Zigmas Toliušis, socialdemokratai Steponas Kairys ir Liuda Purėnienė, Lietuvos universiteto dėstytojai tautininkai – teisininkas docentas Antanas Smetona ir istorijos profesorius Augustinas Voldemaras bei kiti žinomi ir įtakingi lietuvių politikai. Vieno mitingo dalyvių priimta rezoliucija beveik žodis žodin kartojo prezidento A.Stulginskio mintis: „daugiatūkstantinė katalikų žmonių minia protestuoja prieš <...> neteisingą Vatikano aktą, kuris sudarytas, išeinant iš brutalių jėgų protegavimo“<sup>72</sup>. Neabejotina, jog visuomenės aistras tomis dienomis kurstė ne tik pavieniai politikai ar visuomeninės organizacijos<sup>73</sup>, bet ir solidžios parlamentinės partijos.

<sup>70</sup> Kas gi daryti? *Lietuva*, 1925 03 07, p. 1.

<sup>71</sup> URM Politikos departamento direktoriaus B.K. Balučio 1925 03 09 šifruota telegrama Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 169.

<sup>72</sup> Protestai prieš Vatikaną, *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, p. 1.

<sup>73</sup> Kovo 1 ir 8 dienomis griežtas protesto rezoliucijas, nukreiptas prieš Lenkijos–Vatikano konkordatą, priėmė ir paskelbė spaudoje studentai varpininkai, buvę kairiųjų partijų įtakoje. Kovo 3 d. pareiškimą tuo klausimu paskelbė Vilniaus lietuvių laikinasis komitetas. Pareiškime buvo reiškiamas nepasitenkinimas lietuvių padėtimi lenkų valdomoje Vil-

Štai iškart po liūdnei pagarsėjusio mitingo LVLS frakcija Seime premjerui Vytautui Petruliui įteikė interpeliaciją, kurioje Vyriausybė buvo spaudžiama nutraukti diplomatinis santykius su Šventuoju Sostu. Siekiant visuomeninio rezonanso interpeliacijos tekstas paviešintas ir liaudininkų oficioze „Lietuvos žinios“. Laikraštis (tiksliau jį remianti politinė jėga), taikydamas tik į vienus vartus, citavo interpeliacijos tekstą ir klausė: „Ar randa Vyriausybė reikalingu tęsti toliau pradėtas derybas su Vatikanu dėl konkordato pasirašymo <...> Ar Vyriausybė randa tikslingu toliau turėti ryšių su arkivyskupu Zecchini <...> Ar randa Vyriausybė prasmės ir reikalo laikyti toliau Lietuvos atstovą prie Vatikano?“<sup>74</sup>

## V

Prezidento, partijų bei jų įelektrintos visuomenės spaudimas davė savo rezultatus. Vyriausybė susvyravo ir netrukus, nors ir dvejodama bei desperuodama<sup>75</sup>, pasuko įkandin radikalų. 1925 m. balandžio 3 d., po

nijoje, susirūpinimas, kad konkordatas situaciją dar labiau pablogins, ir viltis, jog Šv. Tėvas, atsižvelgdamas į lietuvių katalikų vargus Vilniuje, konkordato neratifikuos. Prieš konkordatą protestavo ir Vilnijos baltarusių organizacijos.

<sup>74</sup> Valstiečių liaudininkų skubota interpeliacija ministeriui pirmininkui, *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, p. 1. (Pažymėtina, jog šis liaudininkų žingsnis neliko be atsako. Krikščionių demokratų „Rytas“ atkirtį politiniams oponentams davė nedelsiant. Jau kovo 12 d. laikraštis straipsnyje „Dėl v. liaudininkų interpeliacijos skubotumo“ išdidžiai gyrėsi: „Formaliai imant, valstiečių liaudininkų interpeliacijos skubotumas jau yra pavėluotas dėl to, kad visa, kuo v. liaud. pradėjo rūpintis, jau seniai yra įvykdyta <...>. Yra padaryta net daugiau. Vyriausybė yra pasiuntusi griežtą notą, kurioje pareiškia, kad sudarytą Vatikano su Lenkija konkordatą nelaiko tarptautinio akto dokumentu“.)

<sup>75</sup> Kad Vyriausybė dvejojo ir vengė radikaliai bloginti diplomatinis santykius su Šventuoju Sostu, rodo archyviniai šaltiniai. Kovo 9 d. V.Čarneckis Lietuvos reikalų laikinajam patikėtiniui Vatikane išsiuntė protesto notą bei telegramą. Joje, be kita ko, J.Macevičiui nurodyta: „Praneškite Vatikanui, kad susidariusiomis aplinkybėmis Jūs esate priverstas paduoti savo Vyriausybei prašymą dėl atsistatydinimo ir lauksite atsakymo <...>. Pareikškite Vatikane, kad tolimesnis Zecchini, kaip Lietuvos bažnytiniais reikalams delegatas, labai erzina visuomenę ir stato Vyriausybę sunkion padėtin <...>. Duokit aiškiai suprast, kad jo pakeitimas būtų labai pageidaujamas“. Tačiau praslinkus vos parai užsienio reikalų ministras savo nuomonę staiga pakeitė ir kitoje telegramoje J.Macevičiui jau nurodė: „Susilaikykite su jos [protesto notos. – A.K.] įteikimu, ligi gausite tam instrukcijų“. Dar po dienos ministras atstovui Vatikane jau rašė, kad jam į pagalbą siunčiamas URM bendradarbis, eksministras dr. Juozas Purickis, ir nurodė: „Atvykus Purickiui ir pasitarus gal rasite reikalingu pakeisti Jums pasiųstą protesto notą“. Kodėl Vyriausybė ir užsienio reikalų ministras taip kaitaliojo sprendimus ir desperavo, parodo tolesnis V.Čarneckio susirašinėjimas su atstovybe Vatikane. Štai kovo 23 d. telegramoje J.Macevičiui V.Čarneckis atvirai prisipažino, kad sprendimus priiminėja labiau veikiamas vidaus politinio spaudimo, o ne atsižvelgdamas į tarptautines realijas ar diplomatinę praktiką. Telegramoje rašoma: „Spaudai paskelbus Purickio kelionę, manytumėm, reik paskubinti akci-

tam tikrų peripetijų ir nesusipratimų<sup>76</sup>, oficialią protesto notą Šventajam Sostui įteikė J.Macevičius ir specialiai tuo reikalu į Romą nuvykęs URM pareigūnas dr. Juozas Purickis<sup>77</sup>. Užsienio reikalų ministro V.Čarneckio

ją <...> Tuojaus įteikti protestą“. Kadangi tuo metu protesto nota dar nebuvo įteikta – P.Gasparri buvo išvykęs iš Vatikano, – J.Macevičius ministrui nuo vidaus politinio spaudimo siūlė suktis meluojant: „Vidaus politikos reikalu <...> galima paskelbti, kad griežtas protestas Vatikanui pareikštas“. Tačiau V.Čarneckiui šis kelias, regis, nebuvo prie širdies ir jis balandžio 1 d. vėl atakavo J.Macevičių ir J.Purickį: „Ar įteikta protesto nota, kas toliau daroma ir kokia padėtis?“ (V.Čarneckio 1925 03 09 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 168–169; V.Čarneckio 1925 03 11 šifruota telegrama iš Kauno į Romą J.Macevičiui, ten pat, l. 167; V.Čarneckio 1925 03 13 šifruota telegrama iš Kauno į Romą J.Macevičiui, ten pat, l. 154; V.Čarneckio 1925 03 23 šifruota telegrama iš Kauno į Romą J.Macevičiui, ten pat, l. 144; J.Macevičiaus 1925 03 25 šifruota telegrama iš Romos į Kauną V.Čarneckiui, ten pat, b. 573, l. 291; V.Čarneckio 1925 04 01 šifruota telegrama iš Kauno į Romą J.Macevičiui, ten pat, b. 582, l. 140.]

<sup>76</sup> Šventojo Sosto diplomatija šiuo požiūriu buvo brandesnė – puikiai suvokiant, kad nesutarimų eskalavimas perspektyvos neturi, nebuvo suinteresuota grimzti gilyn į konfliktą su Lietuva, todėl diplomatiškai išsisukinėta ir kurį laiką paprasčiausiai vengta priimti gana provokuojančio turinio lietuvių protesto notą. Tačiau J.Purickiui ši dokumentą paviešinus italų spaudoje, Vatikanas jau nebeturėjo kur trauktis. P.Gasparri priimdamas notą tik pareiškė: „Ne aš turėčiau Jums pamokas duoti, bet Jūs esat jauni ir neprityrę diplomatai“. Plačiau apie tai žr. A.Gaigalaitė, Dr. Juozo Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo, *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas: Šviesa, 1999, p. 64–65. Antra vertus, Vatikano diplomatija nesibaimino iniciatyvų ieškoti išeities iš aklavietės ir po to, kai Lietuva Vatikanui vis dėlto prisispyrusi įteikė protesto notą ir netgi faktiškai nutraukė diplomatinius santykius. Tokią iniciatyvą liudija ir 1925 m. birželio 5 d. Fr. Borgongini’o laiškas kunigui J.Narjauskui, kuriame, be kita ko, kalbėta ir apie Pijaus XI pasiryžimą išreikšti „mieliems vaikams lietuviams savo tėviškąjį palankumą“ (LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 40).

<sup>77</sup> Dr. J.Purickis iš Kauno į Romą buvo pasiūstas kovo 12 d. Jo pasiuntimą, regis, galima traktuoti kaip vidaus politinės kovos Vyriausybėje ir nesutarimų su prezidentu išdavą bei tam tikrą URM improvizaciją ar netgi desperaciją. Viena vertus, J.Purickis turėjo išsiaiškinti situaciją vietoje ir veikti atsizvelgdamas į jos raidą bei rezultatus. Tai rodo, kad URM lyg ir nepasitikėjo J.Macevičiaus profesiniais gebėjimais arba savo galimybėmis tiksliai veikti ir kontroliuoti situaciją per atstumą. Antra vertus, J.Purickis buvo pasiūstas su labai plačiais įgaliojimais. Užsienio reikalų ministro specialiojoje instrukcijoje J.Purickiui nurodoma: „Įteikti kardinolui Gasparri raštu griežtą protestą dėl Vatikano konkordato su Lenkija <...> Pareikšti šiuos Lietuvos Vyriausybės reikalavimus: a) Lietuvos rewendikuojamoji teritorija turi būti valdoma Vatikano betarpiškai; b) Arkivyskupai ir vyskupai skiriami Šv. Sosto be atsiklausimo lenkų valdžios; c) žemesnioji dvasiškių skiriama vyskupų nepriklausomai nuo lenkų valdžios; d) kalbų vartojimas pridedamosiose pamaldose nustatomas vietos vyskupui susitarus su Šv. Sostu <...>. Esant šioms reikalavimams Vatikanui nepriimtiniems, pareikšti Lietuvos Vyriausybės nusistatymą sustabdyti derybas dėl konkordato <...> ir pareikšti, kad ji skaito Vatikano konkordatą su Lenkija neegzistuojančiu“. (Užsienio reikalų ministro V.Čarneckio 1925 03 12 instrukcija J.Purickiui ir Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 156).

Ši V.Čarneckio instrukcija dr. J.Purickiui dar kartą prikišamai rodo, kad trečiojo dešimtmečio viduryje Lietuva vykdė labiau deklaratyvią nei realią užsienio politiką, kuri

redaguotoje (vėliau, jau Romoje, šį dokumentą J.Purickis taisė: perredagavo, švelnino, pildė naujais argumentais)<sup>78</sup> notoje, be kita ko, sakoma: „Su gilaus liūdesio jausmu, galinčiu mesti šešėlį ant šviesaus pasitikėjimo Šventojo Sosto bešališkumu, kuri lietuvių tauta turėjo, [tenka konstatuoti, kad] Šventasis Sostas yra suteikęs juridiską sankciją ir moralinį pašventinimą tai dalykų padėčiai, kuri nepriimtina Lietuvai ir kuri yra rezultatas smurto, panaikinusio tarptautines sutartis ir pasižadėjimus, pačios Lenkijos pasirašytus. <...> Lietuvos Vyriausybė tuo būdu jaučiasi priversta, su labai dideliu pasigailėjimu, pareikšti Jūsų Eminencijai savo energiškiausius protestus prieš panašų sutvarkymą Katalikų Bažnyčios padėties Vilniuje, Lietuvos sostinėje, taip pat ir to paties vardo provincijoje, Lenkijos okupuotoje priešingai teisėtumui“<sup>79</sup>.

Suprantama, jog demonstrantų išpuolis prieš Vatikano pasiuntinybę ir jos vadovą Kaune bei gana griežta Lietuvos protesto nota nebuvo malonūs Šventajam Sostui ir sukėlė jo pareigūnų nusivylimą ar netgi demonstratyvų nepasitenkinimą<sup>80</sup>. Juolab kad pastarajame dokumente bu-

---

tuomet, deja, jau darėsi „tradicinė“. Ginčydama Lenkijos suverenitetą Vilniuje bei kovodama dėl šios teritorijos susigrąžinimo, Lietuvos Vyriausybė dažnai visiškai neracionaliai komplikavo savo santykius su reikšmingiausiomis to meto tarptautinėmis institucijomis bei trečiosiomis valstybėmis. Kaip kitaip būtų galima vertinti V.Čarneckio instrukcijoje ryškėjantį norą diktuoti Lenkijos-Vatikano konkordato turinį arba pareiškimą, jog Lietuva nepripažįsta šio konkordato? Kokias tarptautines juridines pasekmes galėjo suponuoti toks „nepripažinimas“ arba kokią politinę naudą duoti Lietuvai? Pastaroji Lietuvos užsienio reikalų ministro instrukcija tampa dar labiau nesuprantama žinant, jog jis negalėjo būti nesupažinęs su 1925 m. kovo 2 d. J.Macevičiaus telegramos turiniu. Po pokalbių su įtakingiausiais Šventojo Sosto pareigūnais apie Lenkijos-Vatikano konkordato turinį J.Macevičius į Kauną rašė: „Pataisymas nėra galimas, nes Vatikanas <...> išsiderėjęs maksimumą mūsų interesų apsaugojimo, kokį tik galėjo lenkai priimti, gi ratifikacija Vatikanui tai tik formalumas, tad iš čia mainymo galimybių nenumatoma <...> tad mūsų toj kryptyje pastangos turės likti be vaisių“ (Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiaus 1925 03 02 šifruota telegrama iš Romos į Kauną, URM Politikos departamentui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 183–184). Ši telegrama ir V.Čarneckio instrukcija rodo, jog Lietuvos užsienio reikalų ministras iš anksto žinojo (ar bent jau privalėjo žinoti), kad pasirinkta diplomatinė taktika teigiamų rezultatų neduos. O tai jau reikštų, jog Kaunas sąmoningai pasirinko konfrontacijos bei diplomatinių santykių destrukcijos su Vatikanu kelią. Tačiau tokiu atveju vėlgi kyla klausimas, o ką pozityvaus – žinoma, atmetus demonstratyviai teisuolišką pozą – diplomatinių santykių sugadinimas arba nutraukimas su Šventuoju Sostu Lietuvai galėjo atnešti? Galbūt tik tai, jog taip buvo sukurta iracionali padėtis, iš kurios anksčiau ar vėliau kažkam turėjo tekti „malonumas“ kapstyti?

<sup>78</sup> A.Gaigalaitė, *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 158.

<sup>79</sup> Užsienio reikalų ministro V.Čarneckio suredaguotos protesto notos Vatikano Valstybės sekretoriui, kardinolui P.Gasparri’ui dėl konkordato su Lenkija projektas (dokumentas be datos, tačiau sprendžiant pagal turinį parengtas 1925 m. kovo 5–11 dienomis), LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 175–176.

<sup>80</sup> Kovo 8 d. įvykiai Kaune aidu atsimušė Romoje. Lietuvos reikalų laikinasis patikėtinis prie Šventojo Sosto atsidūrė gana keblioje situacijoje. Vatikano diplomatinę reakciją

vo teiginių, implikuojančių derybų dėl konkordato sustabdymą bei A.Zecchini išsiuntimą iš Lietuvos<sup>81</sup>. Be to, jau kitą dieną po notos įteikimo, balandžio 4 d., J.Macevičius, pasitaręs su P.Klimu, dar kartą apsilankė Vatikanu Valstybės sekretoriato. Šio savo vizito tikslą pranešime ministrui V.Čarneckiui apibrėžė taip: „Verbaline nota pranešiau *Segreterijai de Stato*, jogei kuriam laikui išvykstu iš Romos, o grįžęs pranešiu“<sup>82</sup>. Anot J.Macevičiaus, tokios priemonės buvo nutarta griebtis todėl, kad būtų „užkirstas Vatikanui kelias, jei jis pirmas sumanytų nutraukti su mumis

J.Macevičius aprašė taip: „Vėl buvau į Vatikaną nuėjęs <...> išėjo kažkoks kunigelis ir be galo atsiprašinėdamas Borgonginio vardu pranešė, jog šis yra labai užimtas <...>. Paklausiau, ar yra liuosas mons. Pizzardo (arkivyskupas Guiseppe Pizzardo – P.Gasparri'o padėjėjas. – A.K.) <...> išėjo jojo sekretorius ir atsiprašinėdamas kuo mandagiausiu būdu prašė užteiti kitą kurią dieną <...>. Išėjęs iš Vatikano krapščiau pakaušį ieškodamas ir neradamas priežasties ir ją radau tik parėjęs namo, kur radau p. Klimo žinutę apie jo gautą telegramą apie įvykusį Kaune bombardavimą Zecchinio buto supuvusiais kiaušiniiais“. Po poros dienų su J.Macevičiumi vis dėlto sutiko pasikalbėti P.Gasparri. Jis lietuvių diplomatai pareiškė, kad prieš jį asmeniškai Šventasis Sostas nieko neturi, tačiau „po įvykusių Kaune prieš mons. Zecchini agresingų demonstracijų“ Lietuvos Vyriausybė privalo atsiprašyti Vatikano. O kol tai įvyks, J.Macevičiaus darbas Vatikane „yra suspenduotas“. P.Gasparri'o nusistatymo šiuo klausimu nepakeitė ir J.Macevičiaus įtikinėjimai, kad Lietuvos valdžia dėjo visas pastangas apsaugoti A.Zecchini'o garbę bei saugumą Kaune ir jau atsiprašė jį dėl minimo incidento. Vatikano Valstybės sekretorius atkirto, jog apie tai jam ir jo kolegoms Romoje nieko neteko girdėti. Taip pakrypus įvykiams V.Čarneckis J.Macevičiui buvo priverstas pasiųsti tokio turinio telegramą: „Vyriausybė tuojau po įvykių buvo pareiškusi apgailestavimą <...>. Jei randate reikalinga, pakartokite tai Vatikane“. J.Macevičiui, regis, kito pasirinkimo ir nebuvo.

Nestiprino Vatikano simpatijų Lietuvos valdžiai ir balandžio 3 d. notos turinys. J.Macevičius netruko išsiaiškinti, kad Pijus XI lietuvių notą perskaitė su širdgėla. Negana to, balandžio 30 d. Vatikanas Lietuvai notą grąžino pareiškdamas, jog „Šv. Sostas nepriima tokioje formoje suredaguotų notų“. Po šio įvykio Kaunui iš esmės beliko dvi išeitys: diplomatinis atsitraukimas – notos perredagavimas pagal Vatikano diplomatų pageidavimus arba nusišalinimas nuo problemos sprendimo, t.y. diplomatinį santykių nutraukimas. Deja, ir vieno, ir kito kelio pasirinkimas iš esmės galėjo paliudyti tik viena: lietuvių diplomatijos nepajėgumą susidoroti su iškylančiomis problemomis... (Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiaus 1925 03 14 slaptas pranešimas iš Romos į Kauną užsienio reikalų ministrui V.Čarneckiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 151–152; Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiaus 1925 03 15 šifruota telegrama iš Romos į Kauną užsienio reikalų ministrui V.Čarneckiui, ten pat, l. 153; užsienio reikalų ministro V.Čarneckio 1925 03 17 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiui, ten pat, l. 148; Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiaus 1925 05 04 šifruotos telegramos iš Romos į Kauną užsienio reikalų ministrui V.Čarneckiui, ten pat, b. 582, l. 80; 84).

<sup>81</sup> Užsienio reikalų ministro V.Čarneckio suredaguotos protesto notos Vatikano valstybės sekretoriui kardinolui P.Gasparri'ui dėl konkordato su Lenkija projektas (dokumentas be datos, tačiau sprendžiant pagal turinį parengtas 1925 m. kovo 5–11 dienomis), LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 176.

<sup>82</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane J.Macevičiaus 1925 04 22 pranešimas užsienio reikalų ministrui V.Čarneckiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 88.

santykius“<sup>83</sup>. Pažymėtina, kad šį žingsnį Lietuvos reikalų laikinasis patikėtinis Vatikane žengė savo iniciatyva, regis, net nepasitaręs su Kaunu. Būdinga, jog tariamo išvykimo iš Romos priešasčių Vatikano pareigūnams J.Macevičius nenurodė. Taip buvo palikta šiokia tokia erdvė tolesniems diplomatiniais manevrams. Tačiau, būdama visiškoje vidaus politinės konjunktūros nelaisvėje, Lietuvos Vyriausybė šia diplomatine erdve nepasinaudojo.

1925 m. gegužės pirmomis dienomis Lietuvos Vyriausybė neapibrėžtam laikui iš Vatikano atšaukė savo reikalų laikinį patikėtinį. Faktinis diplomatinis santykių su Šventuoju Sostu nutraukimas buvo suorganizuotas taip, jog formaliai atrodytų, kad pats J.Macevičius dėl notos gražinimo jaučiasi labai įžeistas ir nebenori ilgiau reziduoti Vatikane, o Lietuvos Vyriausybė tik atsižvelgia į šią savo pasiuntinio užgaidą. Gegužės 6 d. J.Macevičius popiežiaus Kurijai įteikė verbalinę notą\*, kurioje buvo pareikšta, kad „susidariusiomis aplinkybėmis Lietuvos prie Šv. Sosto atstovavimas, mano įsitikinimu, nėra galimas, todėl <...> atsistatydinu“<sup>84</sup>. Ši verbalinė nota, J.Macevičiaus žodžiais tariant, buvo „mūsų su p. Klimu sukombinuota“ siekiant atskirti Vatikanui už „nesmagų gražinimą“ ir kad „paskutinis žodis liktų mums“. Taigi greta racionalaus valstybės interesų gynimo motyvo lietuvių diplomatai šiuo atveju parodė tam tikros bravūros. Kiek vėliau Kurijai buvo paliktas ir oficialus dokumentas, patvirtinantis J.Macevičiaus verbalinę notą. Dokumente, adresuotame P.Gasparri'ui, pasakyta: „Turiu garbės pranešti Jūsų Eminencijai, kad susidariusi pasekmėje atsiradusių dėl sudaryto su lenkais konkordato sunkenybių santykiuose tarp Šv. Sosto ir Lietuvos situacija, darydama, mano įsitikinimu, negalimus tolimesnius draugingus santykius atmosferoje, deja, netekusioje nuoširdumo, taip reikalingo sėkmingam diplomatinio atstovo darbui, paragino mane įteikti savo Vyriausybei atsistatydinimą. Vyriausybė, iš savo pusės, dabar man pranešė mano atšaukimą iš Lietuvos Charge d'affaires prie Šv. Sosto pareigų, pavesdama notifikuoti tai Šventam Sostui“<sup>85</sup>.

Iš esmės tai reiškė, jog Lietuva išaldo savo diplomatinis santykius su Šventuoju Sostu. Taip pakrypus reikalams, didesnės erdvės diplomatiniais manevrams jau nebeturėjo ir Vatikanas. Juoba kad Lietuvos val-

<sup>83</sup> Ten pat.

\* Verbalinė nota nuo paprastos notos skiriasi tuo, kad ji nepasirašoma. Diplomatinėje praktikoje ji laikoma paprastai ne tokia reikšminga.

<sup>84</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiaus 1925 05 06 šifruota telegrama iš Romos į Kauną užsienio reikalų ministrui V.Čarnekiui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 573, l. 254.

<sup>85</sup> 1925 05 12 Lietuvos Vyriausybės nota Vatikanui dėl J.Macevičiaus atšaukimo iš *Chargé d'Affaires a.i.* pareigų prie Šventojo Sosto, ten pat, b. 572, l. 70.

džia ėmėsi žygių ne tik Romoje, bet ir Kaune. Atsižvelgdama į visuomenės nuotaikas, ji ėmė siaurinti Vatikano pasiuntinio veiklos lauką Lietuvoje. 1925 m. balandžio pirmojoje pusėje buvo atšauktas iš anksto planuotas arkivyskupo A.Zecchini'o vizitas į Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą<sup>86</sup>. Tokiomis aplinkybėmis Šventojo Sosto pasiuntinys arkivyskupas A.Zecchini 1925 m. vėlyvą pavasarį taip pat paliko Kauną ir išsikūrė Rygoje, o vėliau – Taline\*. Tų pačių metų liepą lietuvių laikinąją sostinę buvo priverstas palikti ir A.Zecchini'o sekretorius Luigi Faidutti<sup>87</sup>. Taip per patį 1925 m. vidurvasarį Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatinis santykius persmelkė viduržiemio šaltis. Kontaktai tarp šalių dabar buvo palaikomi tik per Lietuvos nepaprastąjį pasiuntinį ir įgaliotąjį ministrą prie Kvirinalo (Italijos vyriausybė), vėsų kataliką, kai kurių nuomone, netgi laisvamanį – Petrą Klimą.

Lietuvos diplomatiniai santykiai su Šventuoju Sostu susikomplicavo būtent tuo metu, kai prie valdžios vairo stovėjo krikščionys demokratai – partija, kurios parama ir ištikimybė Lietuvos Katalikų Bažnyčiai neabejotina. Kaip rodo gausūs archyviniai šaltiniai, to meto spauda, memuaristika bei istoriografija, tokį valdžios partijos nusistatymą lėmė daug motyvų, kurių svarbiausi, manyčiau, buvo trys: 1) negebėjimas tinkamai skirti pasaulietinės užsienio politikos ir jos problemų bei tarptautinės teisės normų ir tradicijų nuo šalies vidaus reikalų tvarkymo; 2) totalus opozicijos puolimas ir dažnai iš piršto laužti jos kaltinimai Vyriausybei, kad ji tariamai pataikauja Vatikanui ir taip esą išduoda nacionalinius interesus; 3) artėjantys parlamento rinkimai ir su tuo susijęs valdžios pataikavimas ar netgi baimė ignoruoti populistines elektorato nuotaikas ir aistras.

Žvelgiant retrospektyviai, istoriškai, matyti, kad toks Lietuvos Vyriausybės žingsnis iš esmės buvo klaidingas. Drįsčiau tvirtinti, kad tuometinė Lietuvos Vyriausybės pozicija buvo iracionali keliais aspektais. Lietuvos valdžia iš Šventojo Sosto reikalavo neįmanomų dalykų. Viena vertus, akivaizdu, kad Lenkijos ir Vatikano konkordatas buvo skirtas ne Lenkijos rytinių sienų nustatymui ar jos teritorinei jurisdikcijai įtvirtinti, bet tik reglamentuoti Katalikų Bažnyčios padėčiai šioje šalyje. Antra, Vilniaus arkivyskupiją priskirdamas Lenkijos bažnytinei provincijai, Šventasis Sostas tik atsižvelgė į jau *de facto* bei *de jure* nusistovėjusią padėtį. Trečia, turint galvoje 1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių Konferencijos sprendimą dėl Lenkijos rytinės sienos, akivaizdu, kad ne Vatikano veiks-

<sup>86</sup> A.Gaigalaitė, min. veik., p. 157.

\* Įsikurti šiose sostinėse A.Zecchini'ui nebuvo sunku, nes jis buvo kartu akredituotas ir Latvijai bei Estijai.

<sup>87</sup> 1925 06 22 Lietuvos Vyriausybės nota Šventajam Sostui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 44; B.K.Balučio 1925 07 11 laiškas į Romą P.Klimui, ten pat, l. 34–35.



mai suponavo juridinę Vilniaus priklausomybę Lenkijai ir jau jokių būdu ne nuo Vatikano nusistatymo priklausė tos sudėtingos tarptautinės problemos išnarpliojimas. Ketvirta, rengdamas ir pasirašydamas konkordatą su Lenkija Vatikanas pagal galimybes atsižvelgė į lietuvių politines aspiracijas. Nors Varšuva priešinosi, Šventasis Sostas Vilniaus vyskupiją pakėlė iki arkivyskupijos ir taip iš esmės užtikrino lietuvių rewendikuojamų teritorijų tiesioginį pavaldumą Romos Kurijai. Kaip Lietuvos atstovui pabrėžė pats Fr. Borgongini, „tarp Vilniaus arkivyskupo ir Šv. Sosto nėra jokio prelado Lenkijoj tarpininkavimo <...> ir Vilniaus arkivyskupas priklauso tiesiogiai ir išimtinai Šv. Sostui, ir daugiausia, kas gali [būti], tai Vilniaus arkivyskupas gali su pavaldiniais vyskupais blogai sugyventi“<sup>88</sup>.

Tačiau Kaunas nebuvo linkęs pozityviai vertinti šių Vatikano pastangų ir 1925 m. pavasarį mieliau pasirinko atviros diplomatinės konfrontacijos kelią. Kas iš to daugiau pešė, paaiškėjo netrukus. Apie susikomplicavusius Lietuvos santykius su Šventuoju Sostu tuomet plačiai rašė italų, prancūzų, lenkų bei kitų šalių spauda. Daugeliu atvejų straipsnių turinys nebuvo palankus Lietuvai. Jau gegužės 18 d. italų jėzuitų leidžiamas laikraštis „Civiltà cattolica“ išspausdino rašinį, kuriame „lietuvių separatizmas“ – ginčas su Vatikanu aiškintas „labai didele bolševikinės Rusijos įtaka“ Lietuvos užsienio politikai<sup>89</sup>. Štai Lietuvos pasiuntinybės prie Kvirinalo sekretorius Staneika Užsienio reikalų ministerijai jau gegužės viduryje skundėsi, kad Vatikanas spaudoje skleidžia žinias, neva Lietuvos Vyriausybė J.Macevičių atšaukė „tik Švento Sosto patenkinimui“<sup>90</sup>. Diplomatas savo valdžiai nedviprasmiškai nurodė, jog dėl tokių informacijų platinimo „kyla žalingų Lietuvai nesusipratimų“ tarptautinėje arenoje. Kitaip tariant, į akis lietuviams pažvelgė Momas. Reaguodamas į šį žvilgsnį, vos po poros dienų Užsienio reikalų ministeriją ryžtingai atakavo jau pats P.Klimas: „Praneškite <...>, ar dar palaikote protestą prieš Vatikaną <...>, kokie tuo tarpu santykiai. Be tikslių davinių negalėsiu atremti Vatikano ir Lenkų akcijos spaudoj“<sup>91</sup>.

Taigi lietuvių diplomatija bei valdžia labai greitai pajuto konfrontacijos su Šventuoju Sostu skonį. Paaiškėjo, jog Lietuvos ir Vatikano galimybės propagandiniame-informaciniame fronte nelygios, o tarptautinės

<sup>88</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto J.Macevičiaus 1925 03 14 slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui V.Čarnekiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 150.

<sup>89</sup> Lietuvos pasiuntinybės Italijoje sekretoriaus Staneikos 1925 05 19 šifruota telegrama iš Romos į Kauną Lietuvos URM, ten pat, b. 582, l. 63.

<sup>90</sup> Lietuvos pasiuntinybės Italijoje sekretoriaus Staneikos 1925 05 20 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 573, l. 232.

<sup>91</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje P.Klimo šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM, ten pat, b. 582, l. 51.

opinijos simpatijos taip pat, toli gražu, ne toje apkasų pusėje, kaip norėtųsi. Todėl jau gegužės paskutinėmis dienomis V.Čarneckis buvo priverstas P.Klimui konstatuoti, kad nors Lietuva ir toliau protestuoja prieš Šventojo Sosto konkordatą su Lenkija ir dėl to protesto kol kas naujo pasiuntinio Vatikanui neskirs ir faktiškai nutrūkusių diplomatinių santykių neatkurs, tačiau „tolimesnis incidento išplėtimas nėra pageidaujamas“<sup>92</sup>. Tai buvo pirmas ženklas, rodęs, jog Kaunas pagaliau pradeda suprasti, kad šis takas veda į niekur. Netrukus pasirodė ir antras: birželio pirmomis dienomis V.Čarneckis iš esmės jau buvo pasišovęs atnaujinti dialogą su Šventuoju Sostu ir prašė P.Klimą patarimo, ar tikslinga į Vatikaną siųsti Lietuvos vyskupų delegatą<sup>93</sup>.

Čia, regis, atidesnis skaitytojas galėtų suklusti, stabtelėti ir natūraliai nustebęs paklausti: kas gi atsitiko, ką Lietuva laimėjo? Kodėl vos prieš porą savaičių Kaunas, dar ryžtingai stūmęs konfrontacijos garvežį, dabar staiga suskato jį stabdyti, nors Lenkijos ir Vatikano konkordato turinys nepasikeitė nė per plauką? Žinoma, tikslų atsakymą į šį retorinį klausimą tikriausiai įstengtų duoti tik patys šio politinio proceso dalyviai ar jų memuarai. Hipotetinį atsakymą įsivaizduojamam skaitytojui drįstume pasiūlyti ir mes: galbūt lietuvių diplomatai nevengė klaidų tik todėl, kad paskui iš jų mielai pasimokytų...\*

Kita vertus, ar ne šios diplomatinės taktikos logiškas rezultatas buvo ir tai, jog 1925 m. rugpjūčio 8 d. Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius buvo priverstas atsisakyti pareigų, palikti savo vyskupiją ir išvykti į Romą? O gal po to pagerėjo Vilnijos lietuvių religinis gyvenimas ar Lietuvos valdžia įgijo daugiau galimybių kuruoti savo tautiečių konfesinius reikalus krašte? Regis, atvirksčiai. Tačiau tai galbūt liudija, kaip tuomet dar jauna Lietuvos Respublika, dalis nepatyrusių, bet ambicingų jos politikų bei diplomatų lėtai ir nelengvai kopė į didžiosios politikos bei europinės diplomatijos everestus: kartais klaidžiodami ir klupdami arba iš plataus vieškelio išsukdami į vingiuotą, akmeningą takelį ar sliedžių šalikelę...

<sup>92</sup> Užsienio reikalų ministro V.Čarneckio 1925 05 30 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos pasiuntiniui Italijoje P.Klimui, ten pat, l. 48.

<sup>93</sup> Lietuvos pasiuntinio Italijoje P.Klimo 1925 06 05 šifruota telegrama iš Romos į Kauną, URM, ten pat, b. 573, l. 215.

\* Tiesa, reikia pasakyti, jog, kaip ir dera stropiems mokiniam, mokymasis vyko individualiai. Įsiminti tarptautines pamokas vieniems sekėsi greičiau, kitiems – lėčiau. Štai atsiliepdamas į minėtąją V.Čarneckio intenciją užmegzti dialogą su popiežiumi, P.Klimas ministrui skubiai paaiškino, kad „Vyskupų delegato pasiuntimas padarytų afrontą vyriausybei ir paralyžiuotų jos protestą“.

## VI

Normalizuoti santykius su Šventuoju Sostu 1925 m. pabaigoje ėmėsi tik naujoji dr. Leono Bistro Vyriausybė ir pirmiausia jos užsienio reikalų ministras kunigas, filosofijos mokslų daktaras Mečislovas Reinys. Kad M.Reiniui teko sunki užduotis Lietuvos diplomatijai vadovauti itin sudėtingomis tarptautinėmis aplinkybėmis – šaliai atsidūrus beveik visiškoje tarptautinėje izoliacijoje – pripažino net jo politinis oponentas, tautininkų veikėjas prelatas Vladas Mironas. 1925 m. spalio pradžioje Lietuvos tautininkų sąjungos oficioze V.Mironas taikliai ir, regis, sąžiningai rašė: „Mums, kunigams, žinomas kun. prof. Reinys: jis geras profesorius, aukštos doros žmogus, stataus būdo ir tvirtos valios, drąsus žmogus <...>. Jis paėmė ministeriją ypatingai sunkiu Lietuvos politikai laikų. Politinių draugų mažą: jų veik nėra. Net su Roma mūsų gudrieji politikai pasistengė santykius nutraukti“<sup>94</sup>. Panašiai M.Reinio asmenį bei jam tekusius uždavinius vertino ir kiti žymūs lietuvių politikai bei užsienio diplomatai<sup>95</sup>.

M.Reinys iškilusias problemas tvarkė palyginti sparčiai ir sėkmingai. Jau 1925 m. lapkričio pradžioje Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliojotuoju ministru prie Kvirinalo buvo paskirtas užsienio reikalų ministro posto netekęs V.Čarneckis. Tikėtina, jog šis paskyrimas buvo ne atsitiktinis, bet gana gerai apskaičiuotas diplomatinis žingsnis. Viena vertus, turint galvoje, jog tuomet Lietuva savo atstovo prie Šventojo Sosto oficialiai nebeturėjo, buvo akivaizdu, kad diplomatinių santykių su Vatikanu atkūrimo našta pirmiausia guls ant pasiuntinio pečių. Antra, nepaisant visos P.Klimo kurtuazijos, iškalbos bei įgimto entuziazmo, jo kandidatūra šiam subtiliam reikalui vis dėlto ne itin tiko, nes P.Klimas labiau garsėjo ne kaip katalikas, bet kaip energingas pasaulietis. Trečia, V.Čarneckis buvo ne tik pavyzdingesnis katalikas, bet, regis, iš esmės geriausiai žinojo visas Lietuvos–Vatikano problemiškus santykių peripetijas ir niekada nebuvo diplomatinių santykių su Vatikanu destrukcijos iniciatorius. Greičiau atvirkščiai. Taigi URM ir naujasis jos vadovas atsižvelgė į aplinkybę, kuri *a priori* galėjo būti žinoma ir Vatikanui bei – teigiamai ar neigiamai – turėjo atliepti Lietuvos nacionalinius interesus.

Naujojo užsienio reikalų ministro pertvarkymai diplomatinėje tarnyboje pasiteisino. Vos atvykęs į Romą V.Čarneckis nedelsdamas kibo į darbą: rūpinosi ne tik Lietuvos–Italijos reikalais, bet ir santykių su Vatikanu harmonizavimu. Pirmiausia pasiuntinys pasirūpino, kad italų

<sup>94</sup> V.Mironas, Dėl kunigų ministerių, *Lietuvis*, 1925 09 09, p. 4.

<sup>95</sup> A.Kasparavičius, Kunigas Mečislovas Reinys diplomatinėje tarnyboje (1925 09 25–1926 04 20), *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 154–155.

spauda susidarytų pozityvesnę nuomonę apie Lietuvą. Po diplomatinų santykių nutraukimo Romoje likęs J.Macevičius\*, „kaipo laisvai samdomas valdininkas“, buvo įpareigotas „sekti italų ir ypatingai Vatikano spaudą, kiek tai liečia Lietuvos bažnytinius reikalus ir santykius su Vatikanu ir [apie tai] referuoti pasiuntiniui <...> Versti italų kalbon informacines žinias vietos katalikų laikraščiams iš Lietuvos tikybinio gyvenimo“<sup>96</sup>. Jau lapkričio paskutinėmis dienomis V.Čarneckis susitiko su vyskupu J.Matulaičiu-Matulevičiumi ir tarėsi Lietuvos-Vatikano santykių bei Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo reikalais. Sprendžiant iš V.Čarneckio pranešimo, abu pašnekovai sutarė, jog „apie diplomatinų santykių užmezgimą dabar nebūtų laikas kalbėti“, tačiau Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimas – neatidėliotinas reikalas<sup>97</sup>. Po konsultacijų su vyskupu pasiuntinys užsienio reikalų ministrui į Kauną, be kita ko, rašė: „Ant greitųjų surinktomis mano žiniomis, Vatikanui tiktų neatidėliojant pasiųsti Lietuvon savo įgaliotą asmenį – vizitatorių, kuriam pavestų dalyką iširti vietoje ir paskui, akriptavus jo pateiktąjį projektą, pavesti jam provincijos steigimą įvykdyti“<sup>98</sup>. Tuo metu Romos Kurijoje bei Amžinojo miesto diplomatinėse sferose jau gana plačiai kalbėta, jog Lietuvos bažnytinės provincijos kūrėju galėtų būti vyskupas J.Matulaitis-Matulevičius<sup>99</sup>.

Vyskupas J.Matulaitis-Matulevičius, greičiausiai suprasdamas keblią vidaus politinę situaciją Lietuvoje, galimas intrigas, Lietuvos iracionalų teritorinį ginčą su Lenkija ir apskritai darbo Lietuvoje sąlygas, ne itin buvo susižavėjęs šia subtilia misija ir labiau linko likti Romoje ir „kurti čionai Marijonų centrą“<sup>100</sup>. Neviliojo vyskupo ir profesinė karjera: perspek-

\* Po faktinio diplomatinų santykių nutraukimo J.Macevičius Romoje pasiliko kaip privatus asmuo ir studijavo menotyra. Tačiau neatmestina, jog tai buvo ir su Lietuvos URM suderinta taktika, siekiant „nesudeginti visų tiltų“, vedančių į Šventąjį Sostą, ir išlaikyti nors minimalias galimybes būsimiems kontaktams. Tiesa, M.Reiniui tapus užsienio reikalų ministru J.Macevičius Romoje ilgiau neužsiliko. M.Reinio iniciatyva 1925 m. gruodžio 18 d. jis buvo atšauktas į Kauną, darbas jam pasiūlytas URM. Panašu, kad taip naujasis ministras siekė panaikinti dar galimas psichologinio pobūdžio kliūtis atkurti santykius su Vatikanu.

<sup>96</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje V.Čarneckio 1925 12 01 slapto pranešimas užsienio reikalų ministrui dr. M.Reiniui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 29.

<sup>97</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje V.Čarneckio 1925 11 28 slapto pranešimas užsienio reikalų ministrui dr. M.Reiniui, ten pat, l. 31.

<sup>98</sup> Ten pat.

<sup>99</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje V.Čarneckio 1925 12 03 slapto pranešimas užsienio reikalų ministrui M.Reiniui, ten pat, l. 24.

<sup>100</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje V.Čarneckio 1925 11 28 slapto pranešimas užsienio reikalų ministrui M.Reiniui, ten pat, l. 31–32.

tyva tapti „Lietuvos arkivyskupu ar nuncijum“. Pats vyskupas pasiuntiniui aiškino, jog vykdydamas Pijaus XI valią iš Romos į Lietuvą galėtų išvykti tik laikinai. Apie šį J.Matulaičio-Matulevičiaus nusistatymą V.Čarneckis M.Reiniui į Kauną rašė: „prieš išvažiuosiant, jei tai įvyktų, pasakytų Vatikane, kad jis tegali nuo savo tiesioginio darbo atsitraukti ne ilgiau, kaip dviem – trimis mėnesiams. Kas dėl paskyrimo jo Lietuvos arkivyskupu ar nuncijum, tai jei ir būtų jam tokie pasiūlymai padaryti <...>, tai jie būtų jam nepriimtini, nes atitrauktų jį nuo aktyvaus darbo Marijonų vienuolijoje, kuriam <...> jisai yra pasišventęs“<sup>101</sup>. Kartu pasiuntinys, žinodamas „kiek tie reikalai yra Lietuvoje delikatus vidaus politikos atžvilgiu“, ministro teiravosi, ar vyskupo kandidatūra nesukels tėvynėje nesusipratimų?

Po kelių dienų, sužinojęs apie sklindančius gandus, jog Lietuva vyskupui gali neduoti įvažiavimo vizos, pranešime ministrui M.Reiniui pasiuntinys vėl akcentavo, jog „pats vysk. Matulevičius <...> neturi jokio noro būti Lietuvos arkivyskupu skiriamas“<sup>102</sup>. Išvertus iš diplomatinės kalbos – šis postas nebus užimtas<sup>103</sup>. Kartu pasiuntinys paneigė ir kitą, Kaune tuomet uoliai eskaluotą gandą, jog vyskupo J.Matulaičio-Matulevičiaus išsiuntimas iš Romos į Kauną yra ne kas kita, o tik lenkų vyskupų intriga<sup>104</sup>.

M.Reinys vyskupo J.Matulaičio-Matulevičiaus kandidatūrai pritarė ir 1925 m. gruodžio 7 d. Vatikanas būsimąjį Katalikų Bažnyčios palaimintąjį pakėlė titulinio arkivyskupu ir paskyrė Lietuvos vizitatoriumi. Pats arkivyskupas laiške kolegai P.Pr. Būčiui nurodė, kad į Lietuvą vyksta tik trumpam ir su konkrečiu tikslu – sutvarkyti bažnytinės organizacijos Lietuvoje ir viliasi, kad „tą darbą, Dievui padedant, gal atliksiu“<sup>105</sup>. Naujai paskirtas apaštalinis vizitatorius į Kauną atvyko netrukus ir jau gruodžio 13 d. Lietuvos valdžiai įteikė savo kredencialus, t.y. pradėjo darbą. Šalių santykius projektuota atkurti palaipsniui, trimis etapais: a) įkurti atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją; b) Kaune ir prie Šventojo Sosto įsteigti lygiavertes diplomatinės atstovybes; c) pasirašyti tarp šalių konkordatą.

Pirmiausia pradėtas spręsti bene opiausias – atskiros Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo – klausimas. Dėl Lietuvos valstybei nepalankių istorinių aplinkybių taip susiklostė, kad visos lietuvių vyskupijos pri-

<sup>101</sup> Ten pat, l. 32.

<sup>102</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje V.Čarneckio 1925 12 03 slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui M.Reiniui, ten pat, l. 24.

<sup>103</sup> Beje, kad šis klausimas labai rūpėjo vietiniams Katalikų Bažnyčios hierarchams, rodo ir kiti šaltiniai, žr. S.Yla, Jurgis Matulaitis, Vilnius, 1993, p. 165.

<sup>104</sup> Ten pat.

<sup>105</sup> Ten pat, p. 163.

klausė arkivyskupijoms, kurių centrai buvo už Lietuvos Respublikos ribų\*. Tokia padėtis buvo labai nepatvari nei Lietuvos valstybei, nei vietos katalikams. Juolab kad tarp Lietuvos ir kai kurių kaimyninių šalių vykstanti politinė, tautinė-kultūrinė ar ekonominė trintis neišvengiamai atsiliepė ir Bažnyčios reikalams. Taigi sujungti lietuvių vyskupijas į vieningą bažnytinį organizmą su centru Lietuvoje buvo svarbu tiek politiškai, tiek tenkinant vietos tikinčiųjų religinius-kultūrinius poreikius. Kaip netrukus įsitikinsime, tai suprato ne tik lietuvių politikai, bet ir pats Šventasis Tėvas.

Ministrui kunigui M.Reiniui ir arkivyskupui J.Matulaičiui-Matulevičiui 1926 m. pradžioje darniai bei kūrybiškai bendradarbiaujant, senos šalių tarpusavio nuoskaudos greitai buvo pamirštos ir Lietuvos bažnytinės provincijos kūrimo darbas vyko sparčiai. Kaip pradėdamas šį darbą ir projektavo pats apaštalinis vizitatorius, jau po kelių mėnesių buvo suderintas galutinis projektas ir 1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI paskelbė bulę „Lithuanorum gente“, kuri deklaravo Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimą bei naujų vyskupijų Lietuvos Respublikoje „sutvarkymą“<sup>106</sup>.

Apaštalinės konstitucijos įvadinėje dalyje buvo nedviprasmiškai pasakyta, kad šį sprendimą Šventasis Tėvas priima atsižvelgdamas į „lietuvių tikėjimą bei maldingumą, taip uoliai ir ilgai jų išlaikytą įvairiausiuose varguose bei nelaimėse“, ir siekdamas naudoti „ne tik katalikybės reikalui, bet ir pačiai Valstybei“<sup>107</sup>. Čia pat konstatuota, jog „atskira Bažnytinė provincija“ sudaroma iš „visų tų teritorijų, kurios dabar\*\* yra Lietuvos Respublikos ribose“. O Lietuvos bažnytinė provincija „bus sudėta iš Kauno arkidiecezijos, kaip metropolios, ir sekančių sufraganiškųjų diecezijų: Telšių diecezijos drauge su Klaipėdos prelatūra\*\*\*, Panevėžio, Vilkaviškio ir Kaišiadorių diecezijų“<sup>108</sup>. Pagal reformą Lietuvos bažnytinę provinciją turėjo sudaryti 519 parapijų. Bažnytinės reformos vyriausiuoju vykdytoju buvo paskirtas tituliarinis arkivyskupas, apaštalinis vi-

\* Istorinės Žemaičių ir Vilniaus vyskupijos buvo pavaldžios Mogiliovo arkivyskupui, Seinų vyskupijai – Varšuvos arkivyskupijai, o Klaipėdos krašto katalikiškas parapijas nuo seno valdė Varmijos vyskupas Vokietijoje.

<sup>106</sup> 1926 04 04 popiežiaus Pijaus XI bulės „Lithuanorum gente“ kopija, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 953/1. l. 18–21.

<sup>107</sup> Ten pat, l. 18.

\*\* Išryškinta – A.K.

\*\*\* Iš esmės Klaipėdos prelatūra į Lietuvos bažnytinę provinciją – Telšių vyskupiją buvo įjungta tik autonominiemis teisėmis. Bulėje tuo klausimu pasakyta, kad Klaipėdos prelatūrą „valdys Telšių ordinaras, atsižvelgdamas į vietos aplinkybes ir bažnytinius įstatymus“.

<sup>108</sup> Ten pat.

zitorius Lietuvai J. Matulaitis-Matulevičius<sup>109</sup>. Reforma turėjo būti įgyvendinta per pusę metų ir apie tai oficialiai raštu pranešta Šv. Konsistorijos kongregacijai Romoje.

Būtina pasakyti, kad aptariamojo dokumento tekstas buvo sureduotas itin diplomatiškai, subtiliai bei apdairiai ir netgi, drįsčiau tvirtinti, tam tikra prasme su Lietuvai naudinga projekcija į ateitį. Manau, jog mūsų anksčiau išryškinta esamojo laiko aplinkybė dabar, kuri dokumento tekste pavartota nusakant Lietuvos Respublikos sienas, ir jos loginis-prasminis kontekstas (visas sakinys) leidžia kelti hipotezę, kad Kaune tai galėjo būti interpretuota ir kaip savotiškas Šventojo Sosto atsiliepimas į lietuvių teritorines revendikacijas.

Sunku įsivaizduoti, jog toks chronologinis aspektas – laiko aplinkybė – šiame reikšmingame dokumente galėjo atsirasti nevalingai ar atsitiktinai. Labiau tikėtina, kad tokia redakcija sąmoningai norėta pabrėžti Lietuvos Respublikos sienų klausimo neišspręstumą. Konkrečiau tariant, taip lyg paliktos praviros durys ar siauras koridorius lietuvių revendikuojamos istorinės sostinės eventualiai integracijai į Lietuvos bažnytinę provinciją, o jeigu taip, tai neišvengiamai ir į Lietuvos Respubliką. Šią mūsų hipotetinę prielaidą iš dalies pagrindžia ir dar viena būdinga aplinkybė. Skirsnelyje, kuris užbaigia Lietuvos bažnytinės provincijos teritorinio sutvarkymo aprašymą, pasakyta (vėlgi sunku patikėti, kad atsitiktinai ir be loginės jungties su minėtuoju Lietuvos sienų chronologiniu imperatyvu), kad Šventasis Sostas pasilieka sau „galią kalbamuosius suskirstymus modifikuoti, mainyti ir kitaip nustatyti, pagal laikų aplinkybes“<sup>110</sup>.

Antra vertus, mūsų aptartasis Lietuvos Respublikos sienų neišspręstumo klausimas elastingai užfiksuotas šiame bažnytinės diplomatijos sukurtame dokumente nebūtinai galėjo (ar gali) būti aiškinamas tik tokia prasme. Pasistengusi oponuojanti šalis tokią dokumento redakciją, regis, galėjo (ir gali) ir kardinaliai priešingai aiškinti... Kitaip tariant, tekste pavartota paslanki esamąjį laiką reiškianti aplinkybė – dabar – skirtingų šalių galėjo būti suprasta bei aiškinama savaip: vieniems būti ženklas, liudijantis kai kurių teritorijų tik laikiną priklausomybę Lietuvai, šiuo atveju lygu ir Lietuvos bažnytinėi provincijai, ar net jų tik „sezoninį“<sup>\*\*</sup> pobūdį, kitiems – tai galėjo reikšti nebaigtas rinkti Lietuvos Respublikos, šiuo atveju lygu ir Lietuvos bažnytinės provincijos, žemes. Kad

<sup>109</sup> Ten pat, l. 20.

\* Išryškinta – A.K.

<sup>110</sup> Ten pat.

\*\* Ne paslaptis, kad būtent tokiu pažyminiu neretai būdavo pašiepiamos po Didžiojo karo susikūrusios ar atsikūrusios mažosios valstybės, tarp jų ir Lietuva.

mūsų aptariamas tekstas atviras interpretacijoms, pasakyta ir pačiame dokumente, kai formuluojamos aplinkybės bei priežastys, turinčios paaiškinti būtent tokį, o ne kitokį Šventojo Sosto apsisprendimą: „Taigi kadangi pagal apaštalinę pareigą mūsų dalykas yra nustatinėti vyskupijų ribas, [pasiremdami] savo apaštališkos valdžios pilnybe ir tikru žinojimu, papildę sutikimu tu, kuriuos tai liečia ar kurie mano juos tai liečiant\*, nutariame“<sup>111</sup>. Taigi, regis, šis bažnytinės diplomatijos dokumentas gebėjo kone pavyzdingai suderinti net keturių šalių sunkiai sutampančius interesus...<sup>112</sup>

## VII

Po 1926 m. balandžio 4 d. popiežiaus Pijaus XI akto Katalikų Bažnyčia Lietuvoje tapo vientisu, moderniu organizmu, tiesiogiai, be jokių išorės tarpininkų pavaldi tik Romos Kurijai. Atsirado galimybė katalikams leisti bažnytinius įstatymus ištiesai provincijai, organizuoti Bažnyčios sinodus ir vyskupų suvažiavimus. Kartu Lietuvoje suintensyvėjo ir praturtėjo katalikų dvasinis gyvenimas. Miestuose, kurie tapo arkivyskupijos, vyskupijų ir prelatūros centrais\*\*, pradėjo formotis nauji konfesinės ir dvasinės kultūros židiniai. Kaip rašo dr. Regina Laukaitytė, Lietuvos bažnytinės provincijos įteisinimo aktas tapo ilgiausiai praėjusiame šimtetyje veikusiu juridiniu dokumentu<sup>113</sup>. 1925 m. pavasarį įsteigta Lietuvos bažnytinė provincija su visa savo organizacine struktūra išsilaikė beveik per visą XX a., pergyveno sovietmetį ir buvo naujai reformuota jau tik po 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto - 1991 m. pabaigoje.

Įvertindamas naująją padėtį, 1926 m. balandžio viduryje M.Reinys interviu „Ryto“ žurnalistui taikliai pabrėžė, kad tai nėra vien katalikiškos bendruomenės laimėjimas, bet ir Lietuvos Bažnyčios brandos bei savarankiškumo įrodymas<sup>114</sup>. O dar platesne prasme - ir tautinės valstybės sustiprinimas. Taip teigdamas ministras neperdėjo. Prisimenant, jog Lie-

\* Išryškinta - A.K.

<sup>111</sup> Ten pat, l. 18.

<sup>112</sup> Kaip Šventasis Sostas 1925-1926 m. derino savo pozicijas su Lenkija ir Vokietija plačiau žr. H. von Riekhoff, *German-Polish Relations, 1919-1933*, Baltimore and London: The Johns Hopkins Press, 1971, p. 286-288.

\*\* Kaunas, Telšiai, Klaipėda, Panevėžys, Kaišiadorys, Vilkaviškis.

<sup>113</sup> R.Laukaitytė, Ministras pirmininkas Leonas Bistras, kn. *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai 1918-1940*, 1997, p. 314.

<sup>114</sup> Užsienio reikalų ministeris prof. M.Reinys dėl įkūrimo Lietuvos bažnytinės provincijos, *Rytas*, 1926 04 14, p. 1.



tuva tik neseniai buvo susigrąžinusi Klaipėdos kraštą ir tai, kad tuometinė Vokietija nenoriai taikstėsi su Klaipėdos praradimu ir nesutiko *de jure* pripažinti Lietuvos suvereniteto Klaipėdoje<sup>115</sup>, Klaipėdos krašto įjungimas į Lietuvos bažnytinę provinciją, nepaisant visų aptartajame dokumente slypėjusių interpretacijų galimybių, vis dėlto buvo gan svarbus Lietuvos tarptautinis pasiekimas. Šis laimėjimas tampa dar reikšmingesnis prisimenant, kad kai kurios kaimyninės šalys tuomet dar vengė deklaruoti pripažįstančios Lietuvos suverenitetą Klaipėdos krašte\*.

Bažnytinės provincijos įsteigimas davė impulsą tolesniam santykių gerinimui. Valdančiosios partijos oficialus balandžio viduryje, jau spėjęs užmiršti savo prieš metus buvusį nusistatymą, taikingai rašė: „Kiekvienam bent kiek nusimanančiam tarptautinėje teisėje (*sic!*) yra aišku, jog į dabartinę Lietuvos bažnytinę provinciją negalima buvo įtraukti nei Vilniaus, nei Seinų, kadangi jie dabar\*\* nėra Lietuvos Vyriausybės valdomi, kadangi Šventasis Tėvas negali nei atimti, nei duoti žemių, kurios jam nepriklauso“<sup>116</sup>. 1926 m. gegužės 8 d.\*\* Lietuvos Vyriausybė žengė dar vieną drąsų ir reikšmingą žingsnį: nepaisydama pikto opozicijos – liaudininkų, socialdemokratų ir tautininkų – puolimo<sup>117</sup>, nutarė oficialiai atnaujinti diplomatinis santykius su Vatikanu<sup>118</sup>.

<sup>115</sup> Z. Butkus, Bendrininkų kėslai (Vokietijos ir SSRS požiūris į Klaipėdos problemą 1923–1939 metais), *Darbai ir dienos*, Kaunas: VDU leidykla, 2000, t. 21, p. 199–200.

\* Sovietų Sąjunga, Lenkija, Latvija, Estija. Pirmosios dvi šalys tai vengė daryti dėl savo interesų Klaipėdoje, o antrosios – Klaipėdą laikė tiesiog specifine Lietuvos užsienio politikos problema, dėl kurios neverta įsipainioti į papildomus nesklandumus su pirmosiomis dviem.

\*\* Išryškinta – A.K. Taigi ši „Ryto“ citata tik patvirtina mūsų ankstesnę hipotezę, kokį turinį į Pijaus XI paskelbtąją konstituciją spraudė tuometinė Lietuvos valdžia. Beje, charakteringai, tik, kaip ir dera aukštam valstybės pareigūnui, – atsargiau, tuo klausimu kalbėjo ir pats ministras kunigas M. Reinys, kuris viename savo interviu „Rytui“ nurodė: „Popiežius, tvarkydamas mūsų bažnytinius reikalus, žiūrėjo į tą teritoriją, kurią mes šiandien valdome. Tos teritorijos ribose ir buvo įkurta Bažnytinė provincija“.

<sup>116</sup> Dar dėl Bažnytinės provincijos Lietuvoje, *Rytas*, 1926 04 13, p. 1.

\*\*\* Manytume, jog ši data diplomatinį santykių atkūrimui su Vatikanu buvo pasirinkta neatsitiktinai. 1926 m. gegužės 8–10 d. Lietuvoje vyko rinkimai į Trečiąjį Seimą. Taigi diplomatinį santykių atkūrimas su Šventuoju Sostu jau vykstant rinkimams nebegalėjo sukelti opozicijos dar vienos piktos kritikos bangos ir, svarbiausia, pabloginti ir taip jau susilpnėjusias LKDP politines pozicijas Lietuvoje. Antra vertus, nebūdama tikra, jog pavyks laimėti ir šiuos parlamento rinkimus bei išlaikyti valdžioje, krikščionių demokratų koalicija nenorėjo delsti diplomatinį santykių atnaujinimo su Šventuoju Sostu.

<sup>117</sup> Naujų vyskupijų belaukiant, *Lietuvis*, 1926 03 12, p. 3; Istorinis Seimo Užs. reik. komisijos posėdis, kuriame valdantysis blokas už vyskupų ir arkivyskupų mitras visiškai pardavė Vilnių, *Lietuvos žinios*, 1926 04 11. (Šis straipsnis Lietuvos piliečius, be kita ko, informavo, kad 1926 m. balandžio 10 d. opozicijos lyderiai Antrajame Seime M. Sleževičius, Z. Toliušis ir P. Kairys išplatino tokio turinio pareiškimą: „Seimo Užsienių reikalų komisija, išklausiusi 1926 m. balandžio 10 d. užsienių reikalų ministerio kun. Reinio pranešimą

Tiesa, tai padaryta ne be išlygų ir ne iškart. Vyriausybės posėdyje, kuriam pirmininkavo pats prezidentas A.Stulginskis, buvo priimti du sprendimai: 1) Šventajam Sostui pranešti, jog „Vyskupijų sienų išvedimas nė kiek neliečia valstybės ribų klausimo ir neprivalo mažinti Lietuvos aspiracijas į Vilnių ir lenkų užgrobtas Lietuvos sienas <...> Vyriausybė nepakeičia savo nusistatymo dėl Vilniaus“, kuris, be kita ko, išdėstytas ir „paskutinėj protesto notoj Vatikanui dėl konkordato su Lenkija“; 2) „Sąlyginai sutikti atnaujinti diplomatinis santykius su Apaštališkuoju Sostu, jei Vatikanas atšauks arkiv. Zecchiniui duotus įgaliojimus“ Lietuvoje ir sutiks paskirti Lietuvai „atstovą toj pačioj rangoj, kokioj skirs Lietuva Vatikanui“<sup>119</sup>. Gegužės 12 d. premjeras ir laikinai einantis užsienio reikalų ministro pareigas\* dr. Leonas Bistras apie gegužės 8 d. Vyriausybės sprendimo pirmąją dalį pranešė apaštaliniam vizitatoriui Lietuvoje arkivyskupui J.Matulaičiui-Matulevičiui. Laiške pabrėžta, jog Vyriausybė didžiai vertina atskiros Bažnytinės provincijos Lietuvoje įkūrimą ir puikiai supranta šio fakto tiek kultūrinę, tiek politinę reikšmę, tačiau vyskupijų ribų nustatymą bei jų pavadinimus laiko tik „momento aplinkybių padariniu“, kuris jokia būdu „neliečia Lietuvos Respublikos teritorijos sienų klausimo ir negali daryti įtakos Lietuvos Vyriausybės Respublikos sienų klausimu vedamajai politikai“<sup>120</sup>.

Kadangi minėtoms išlygoms Šventasis Sostas oficialiai neprieštaravo (Kaune galbūt nuspręsta, jog net akceptavo), gegužės 25 d. L.Bistras arkivyskupui J.Matulaičiui-Matulevičiui pranešė ir antrąją „istorinio“ Vyriausybės posėdžio sprendimo dalį: „Turiu garbės pranešti Jūsų Ekscelencijai, kad Ministrų kabinetas, svarstydamas esamus santykius Lietuvos Vyriausybės su Vatikanu, nutarė š.m. gegužės 8 dieną atnaujinti dip-

---

apie sutvarkymą Lietuvos bažnytinės provincijos ir paskyrimą arkivyskupų ir vyskupų ir imdama domėn, kad Bažnytinės provincijos sutvarkymas yra Lietuvos suverenių teisių įžeidimas, kad jis yra praveistas slaptai, visai aplenkiant ir Seimą, ir Užsienių reikalų komisiją, kad tas sutvarkymas pripažįsta dabartinį teritorialinį status quo su Lenkija ir formaliai fiksuoja išsižadėjimą Vilniaus krašto, kad popiežiaus aktas negalėjo įvykti be Vyriausybės žinios ir pritarimo, smerkia Vyriausybės politiką santykiuose su Vatikanu ir reiškia savo griežtą protestą“).

<sup>118</sup> Lietuvos Ministrų Kabineto posėdžio, įvykusio 1926 05 08 Respublikos prezidento rūmuose, protokolas, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1123/2, l. 1.

<sup>119</sup> Ten pat.

\* Netrukus po Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo, 1926 m. balandžio 20 d. kunigas dr. M.Reinys iš užsienio reikalų ministro posto pasitraukė. Tokį jo apsisprendimą nulėmė keletas aplinkybių bei priežasčių. Plačiau apie tai žr. A.Kasparavičius, min. veik., p. 167.

<sup>120</sup> Lietuvos Respublikos premjero ir laikinai einančio užsienio reikalų ministro pareigas dr. L.Bistro 1926 05 12 laiškas apaštališkajam vizitatoriui Lietuvoje arkivyskupui J.Matulaičiui-Matulevičiui, ten pat, f. 383, ap. 7, b. 663, l. 13.

lomatinius santykius su Vatikanu su ta sąlyga, kad ir Vatikanas iš savo pusės įkurtų atskirą internunciatūrą Lietuvai jos laikinojoje sostinėje Kaune ir tai vietai paskirtų Lietuvos Vyriausybei priimtina asmenį<sup>121</sup>.

Manding, tokia atsargi, „žvalgybinė“ diplomatiųjų santykių su Vatikanu atkūrimo taktika buvo pasirinkta neatsitiktinai. Kadangi apie ją nieko nekalbama jau minėtame Vyriausybės posėdžio protokole, tikėtina, kad šią taktiką greičiausiai pasiūlė URM „smegenų centras“, kuris 3-iojo dešimtmečio viduryje palaipsniui jau kaupė aukštosios, europietiškos diplomatijos patirtį bei tradicijas. Šventajam Sostui iškart, vienu ypu pranešus apie abu 1926 m. gegužės 8 d. Vyriausybės sprendimus, Kaune, regis, bijota rizikuoti ir likti „ant ledo“, nes Vatikanas, paaiškinęs, jog Lietuvos Vyriausybė ne visai tiksliai supranta balandžio 4 d. popiežiaus Pijaus XI paskelbto dokumento turinio prasmę, galėjo akceptuoti tik vieną iš jų. Taip įvykus, lietuvių diplomacijai ir vėl grėstų nepavydėtina alternatyva: arba atsidurti pralaimėtojo kampe arba, dar galutinai neišsiropštus, atgal kristi į konfrontacijos šulinį su Šventuoju Sostu.

„Nepastebėdamas“ išlygų dėl Lietuvos Respublikos sienų bei arkivyskupo A.Zecchini'o atšaukimo, Šventasis Sostas Kauno siūlymus priėmė ilgai nedelsdamas. Jau gegužės 31 d. apie tai URM Politikos departamento direktoriui B.K.Balučiui pranešė P.Klimas, pabrėždamas, kad Vatikanas sutiko Kaune įsteigti savo internunciatūrą<sup>122</sup>. Lietuva taip pat nedelsė. Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje patarėjui Oskarui Milašiui kategoriškai atsisakius tapti Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto<sup>123</sup>, į šias pareigas URM Politikos departamento direktoriaus\* Br. K.Balučio iniciatyva buvo paskirtas vienas gabiausių to meto Lietuvos diplo-

<sup>121</sup> Lietuvos premjero ir laikinai einančio užsienio reikalų ministro pareigas dr. L.Bistro 1926 05 25 laiškas apaštališkajam vizitatoriui Lietuvoje arkivyskupui J.Matulaičiui-Matulevičiui, ten pat, l. 12.

<sup>122</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P.Klimo 1926 05 31 konfidencialus pranešimas URM Politikos departamento direktoriui B.K.Balučiui, ten pat, b. 663, l. 24.

<sup>123</sup> Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1926 05 21 šifruota telegrama Lietuvos pasiuntiniams Italijoje bei Prancūzijoje: V.Čarnekiui ir P.Klimui, ten pat, l. 35; Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1926 05 26 šifruota telegrama iš Kauno į Paryžių Lietuvos pasiuntiniui P.Klimui, ten pat, l. 31; Lietuvos pasiuntinio Prancūzijoje P.Klimo 1926 05 25 šifruota telegrama iš Paryžiaus į Kauną URM Politikos departamentui, ten pat, l. 33; Lietuvos pasiuntinio Prancūzijoje P.Klimo 1926 05 31 slaptas pranešimas URM Politikos departamento direktoriui B.K.Balučiui, ten pat, l. 27.

\* 1926 m. pradžioje Lietuvos URM buvo įvykdyti struktūriniai pakeitimai. Buvęs Politikos ir ekonomikos departamentas buvo reorganizuotas į du URM padalinius: Politikos departamentą, kurio vadovas liko B.K.Balutis, ir Ekonomikos departamentą, kurio direktoriumi paskirtas dr. J.Purickis.

matų, Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje Petras Klimas<sup>124</sup>. Jis šį siūlymą po konsultacijų su arkivyskupu J. Matulaičiu-Matulevičiumi priėmė neat-sikalbinėdamas: „aš nematau jokių principalių sau kliūčių <...> pridedamai prie mano funkcijų Paryžiui dirbti Valstybės naudai, ginant katalikų visuomenės reikalus Romoje“<sup>125</sup>. Tiesa, demonstruodamas principin-gumą ir šiokių tokių nepasitikėjimą Šventuoju Sostu, P. Klimas B. K. Balučiui iškilmingai nurodė, kad į Romą nuvyks ne anksčiau, „negu Vatikanas pareišk mūsų Vyriausybei, jog jis yra paskyręs Lietuvai visai atskirą savo internuncijų“<sup>126</sup>. Labai greitai paaiškėjo, kad šis P. Klimo apsidraudimas buvo be reikalo. Vatikanas į Lietuvos gestą atsiliepė nedelsdamas. Jau birželio 9 d. Šventasis Sostas nedvejodamas sutiko Kaune įsteigti inter-nunciatūrą, o internuncijumi Lietuvai paskyrė patyrusį diplomata, kuris prieš tai analogiškas pareigas jau ėjo Vengrijoje ir Olandijoje, arkivysku-pą Lorenzó Schioppą<sup>127</sup>.

Tiesa, internuncijus L. Schioppa į Lietuvą atvyko beveik tik po metų – 1927 m. balandį, nes 1926 m. vasarą Lietuvos santykiai su Šventuoju Sos-tu vėl išsiderino. Tai lėmė įvykę eiliniai Seimo rinkimai ir valdžių kaita Lietuvoje. Į valdžią atėjusi liberali kairiojo centro – koalicinė liaudininkų ir socialdemokratų – Vyriausybė, remiama tautinių mažumų, neįvertino ankstesnės Vyriausybės pasiekimų, reformuotų vyskupijų reikšmės ti-kintiesiems bei valstybei ir kategoriškai atsisakė pripažinti sudarytąją Lietuvos bažnytinę provinciją be Vilniaus krašto. Negana to, per visą šios Vyriausybės valdymo laiką valdžia, demonstratyviai nemokėdama algų, visiškai ignoravo naujai paskirtus vyskopus ir arkivyskupą. Jau viename pirmųjų savo posėdžių – 1926 m. birželio 28 d. – advokato Mykolo Sleže-vičiaus vadovaujama Vyriausybė, motyvuodama, jog „įstatymais numa-tytos Seinų ir Žemaičių vyskupijos ir neokupuotojo Vilniaus vyskupijos dalis, kurioms laikyti biudžete paskirti tam tikri kreditai, panaikintos, nutarė algų išmokėjimą vyskupijų kurijoms sustabdyti“<sup>128</sup>.

Santykių su Vatikanu iššaldymą rėmė ir prezidentas dr. Kazys Gri-nius. Apie tai jis viešai pareiškė dar birželio viduryje duodamas interviu latvių laikraščiui „Segodnia“. Suprantama, kad tokia naujosios valdžios

<sup>124</sup> URM Politikos departamento direktoriaus B. K. Balučio 1926 05 26 šifruota telegrama iš Kauno į Paryžių Lietuvos pasiuntiniui Prancūzijoje P. Klimui, ten pat, l. 32.

<sup>125</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P. Klimo 1926 05 31 slaptas pranešimas URM Politikos departamento direktoriui B. K. Balučiui, ten pat, l. 29.

<sup>126</sup> Ten pat.

<sup>127</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje V. Čarnecko 1926 06 21 konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Mykolui Sleževičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 663, l. 18.

<sup>128</sup> Lietuvos Respublikos Ministrų Kabineto 1926 06 28 posėdžio protokolas, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1423, l. 112.

politika palietė ne tik finansinius Katalikų Bažnyčios interesus Lietuvoje, bet neigiamai atliepė ir dvišaliams Lietuvos–Vatikano santykiams ir apskritai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje: žeidė jos orumą, ardė visuomenės vienybę.

Pažymėtina, jog Vilniaus problemos perkėlimą ant Šventojo Sosto pečių bei konflikto su Vatikanu eskalavimą tuomet kritikavo ir lietuvių diplomatija. Štai Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje P.Klimas M.Sleževičiaus Vyriausybei priekaištavo, kad kaltindama Vatikaną ji elgiasi emocionaliai arba tiesiog nesuvokia Šventojo Sosto reikšmės XX a. tarptautiniuose santykiuose. Pasak pasiuntinio, santykių išaldymas su Šventuoju Sostu menkina Lietuvos valstybės prestižą Europoje, didina šalies tarptautinę izoliaciją ir yra naudingas tik Lietuvos nedraugams. 1926 m. lapkritį viename pranešime iš Paryžiaus į Kauną – premjerui, teisingumo ministru ir laikinai einančiam užsienio reikalų ministro pareigas M.Sleževičiui diplomatas gana kandžiai, bet pagrįstai rašė: „Toki santykiai, kurie yra dabar su popiežium ne tik nėra normaliai, bet tiesiog skandalingi ir jų taip negalima palikti <...>. Jeigu tą klaidą padarė krikščionys – papistai, manydami vis dar, kad popiežius yra visų valstybių karalius ir jų teritorijų savininkas, tai juokinga naujai nepapistų valdžiai asistuoti toj viduramžių klaidoje. Vyrų, būkite XX amžiaus žmonės ir meskit lauk tą piktinimąsi popiežium <...>! Kam mes turime demonstruoti pasauliui mūsų nesupratimą“<sup>129</sup>. Tačiau į P.Klimo nuomonę, deja, kairiojo centro koalicinė vyriausybė nebuvo linkusi įsiklausyti. URM Politikos departamento direktorius pasiuntiniui Prancūzijoje paaiškino, jog M.Sleževičiaus Kabinetas „negali imtis atsakomybės“ už buvusios krikščionių demokratų Vyriausybės padarytas klaidas, t.y. už Lietuvos bažnytinę provinciją be Vilniaus ir Seinų<sup>130</sup>. M.Sleževičiaus Kabineto nusistatymo nepaveikė ir dešinėsios opozicijos – LKDP bei LTS – raginimai Seime ir spaudoje atsisakyti neracionalios politikos Vatikano bei naujai paskirtų Lietuvos vyskupų atžvilgiu. Iš esmės be pozityvaus valdžios atgarsio liko ir Lietuvos vyskupų viešas kreipimasis – memorandumas į Respublikos prezidentą dr. K.Grinių, kur bandyta ne tik paaiškinti visas Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymo aplinkybes bei rezultatus, bet ir nedviprasmiškai pabrėžtas susidariusios padėties – diplomatinų santykių su Šventuoju Sostu išaldymo – pavojingumas „mūsų šaliai“<sup>131</sup>.

<sup>129</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P.Klimo 1926 11 18 slapta pranešimas iš Paryžiaus į Kauną premjerui, teisingumo ministru ir laikinai einančiam užsienio reikalų ministro pareigas M.Sleževičiui, ten pat, f. 383, ap. 7, b. 663, l. 5–6.

<sup>130</sup> URM Politikos departamento direktoriaus B.K. Balučio 1926 11 29 šifruota telegrama iš Kauno į Paryžių P.Klimui, ten pat, l. 3.

<sup>131</sup> Lietuvos vyskupų Memorandumas ponui Prezidentui, *Rytas*, 1926 10 10, p. 1.

## VIII

Nauji vėjai į Lietuvos ir Vatikano santykių bures papūtė tik 1926 m. pačioje pabaigoje, Lietuvoje įvykus radikalioms, deja, nedemokratiškoms, valdžios permainoms. Siekdama greičiau įsitvirtinti valdžioje, sustiprinti savo tarptautinę padėtį bei pasinaudoti katalikų visuomenės simpatijomis, tautininkų Vyriausybė, vairuojama prezidento Antano Smetonos ir premjero bei užsienio reikalų ministro prof. Augustino Voldemaro, buvo suinteresuota gerais santykiais su Šventuoju Sostu<sup>132</sup>. Todėl jau 1927 m. sausį parodė iniciatyvą atkurti diplomatinis santykius su Vatikanu ir paskubino konkordato sudarymo reikalą. Šventasis Sostas į Kauno iniciatyvą atsiliepė gana operatyviai. Jau 1927 m. kovo 10 d. Vatikanas patvirtino savo ankstesnį – 1926 m. birželio 9 d. – sprendimą dėl arkivyskupo L.Schioppa paskyrimo internuncijumi Lietuvai. Balandžio 6 d. internuncijus savo kredencialus įteikė Lietuvos prezidentui. Šis irgi nedelsė – gegužės 5 d. Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* prie Šventojo Sosto buvo paskirtas patyręs ir išvalgus diplomatas dr. Jurgis Šaulys. Taip po dvejų metų pertraukos Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatiniai santykiai pagaliau vėl sugrižo į normalią vagą.

Tik pradėjusį eiti pareigas naująjį Lietuvos atstovą prie Šventojo Sosto A.Voldemaras instruktavo, kad artimiausias ir pagrindinis jo uždavinys „bus parengti dirvą konkordato sudarymui tarp Lietuvos ir Šv. Sosto“<sup>133</sup>. Kartu dr. J.Šauliui nurodyta užmegzti naudingas, artimas pažintis su aukštais Vatikano pareigūnais, stengtis, kad jis apie Lietuvą susidarytų kuo palankesnę išpūdį ir kiek įmanoma palaikytų Lietuvą ginče su Lenkija bei paveiktų „Lietuvos klerą, idant Lietuvos kunigai daugiau žiūrėtų Bažnyčios ir tikybos reikalų ir kiek galima tolintųsi nuo grynai partinių ginčų aštrinumų, kas kenkia ne tik valstybei, bet ir pačiai Bažnyčiai“<sup>134</sup>.

Preliminarūs, parengiamieji kontaktai, arba, A.Voldemaro žodžiais tariant, „dirvos rengimas“ konkordato sudarymui tarp šalių užtruko daugiau nei pusmetį: nuo 1927 m. sausio vidurio iki rugsėjo vidurio. Sunkiausiai šalims, regis, sekėsi derinti tuos konkordato projekto straipsnius, kurie lietė Bažnyčios ir valstybės tarpusavio santykius, buvo skirti Katalikų Bažnyčios laisvai veiklai įtvirtinti Lietuvoje arba buvo susiję su antrosios finansiniais išipareigojimais pirmajai bei švietimo klausimais<sup>135</sup>.

<sup>132</sup> A.Voldemaras, min. veik., p. 75.

<sup>133</sup> Premjero ir užsienio reikalų ministro prof. A.Voldemaro 1927 05 27 slapta instrukcija Lietuvos pasiuntiniui Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 727, l. 315.

<sup>134</sup> Ten pat, l. 315–316.

<sup>135</sup> Premjero ir užsienio reikalų ministro prof. A.Voldemaro 1927 05 27 slapta instrukcija Lietuvos reikalų laikinajam patikėtiniui Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 727, l. 316.

Jau liepos pradžioje tapo aišku, kad derybas vedant tik per tarpininkus – Vatikano atstovą Lietuvoje ir atvirksčiai – konkordato sudarymas gali ilgai užtrukti ir nežinia kuo baigtis, nes Šventasis Sostas nebuvo linkęs savo atstovui Kaune suteikti plačių įgaliojimų ir iš esmės laikėsi ankstesnės taktikos, kad jo pagrindinis uždavinys yra tik stebėti, fiksuoti ir perdavinėti Vatikanui Lietuvos poziciją.

Liepos pirmomis dienomis Vatikano valstybės užsienio reikalų sekretorius Francesco Borgongini-Duca Lietuvos reikalų patikėtiniui tiesiai pareiškė, kad „Schioppa įgaliojimų vesti derybas Kaune negausias“<sup>136</sup>. Todėl jeigu Lietuvos Vyriausybė būtina nori vesti derybas Kaune, tai „Schioppa tegalėsias kalbėti tik ad referendum“, o taip vedamos derybos, anot F. Borgongini'o-Ducos „tęsiasi paprastai gana ilgai, nes internuncijai privalo referuoti viską raštu“. Greitesnis kelias esą būtų „atsiųsti įgaliotą asmenį pačion Romon“ ir derybas sėkmingai užbaigti maždaug per mėnesį<sup>137</sup>. Tačiau Lietuvos premjeras ir užsienio reikalų ministras, kaip ir aukščiausi Vatikano pareigūnai, regis, buvo labiau linkęs pasikliauti asmeniniais, o ne savo diplomatų gebėjimais. Todėl Kaunas specialaus pasiuntinio į Romą 1927 m. vidurvasarį nenusiuntė. Atsižvelgiant į prof. A. Voldemaro charakterio bruožus<sup>138</sup>, atrodo, galima daryti prielaidą, jog jis tuomet apsisprendė pats asmeniškai vykti į Romą ir baigti konkordato sudarymą. Tačiau kurį laiką užtruko dėl Europoje prasidėjusių tradicinių vasaros atostogų\* ir lūkuriuodamas kelionei tinkamos progos.

<sup>136</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane dr. J. Šaulio 1927 07 10 šifruota telegrama premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A. Voldemarui, ten pat, b. 715, l. 220.

<sup>137</sup> Ten pat, l. 221.

<sup>138</sup> Štai kaip 1927 m. vasarą Lietuvos premjerą ir užsienio reikalų ministrą A. Voldemarą savo pranešime Valstybės departamentui charakterizavo tuometinis JAV konsulas Kaune (šį slaptą pranešimą sugebėjo nurašyti ar sukonspektuoti lietuvių slaptųjų tarnybų agentas): „Žmogus aukšto išsilavinimo ir aukšto mokslo laipsnio, didelės erodcijos ir tiesiog fenomenalės atminties, istorikas, juristas, lingvistas, kalba beveik visai tobulai svarbiausiomis Europos kalbomis, be to, moka graikų ir lotynų kalbas. Kaip asmenybė – ekscentrikas, tiki tik savo jėgomis ir visai nieko nepatiki savo bendradarbiams; laiko save pašauktuoju valdyti kraštą; be galo darbingas. Laikosi nuomonės, kad visa, kas buvo padaryta ar priimta anksčiau buvusių vyriausybų, tariant bendrai jam nedalyvaujant, dabar netinka, reikia panaikinti arba pakeisti, kaip tatau liudija radikalus referendumus. Aiškus agrarinės reformos priešininkas. Ne visai nusistovėjusio charakterio, gali būti labai malonus, meilus ir mandagus, bet ir labai griežtas, dargi grubus. <...> Dabartiniu laiku jis faktinis šalies vadovas. Savo proto sudėtimi jis labiau analitikas negu sintetikas, ir tuo galima paaiškinti ne-nuoseklumą jo lekcijose ir valstybiniuose aktuose (pavyzdžiui, referendumus)“. („Žinios iš konsulatų“ – Lietuvos kriminalinės policijos 1927 09 02 *Žinių biuletenio* Nr. 83 priedas, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 504, l. 354–355). Šiame dokumente gana taikliai charakterizuoti ir kiti tuometiniai Lietuvos pirmieji asmenys: prezidentas Antanas Smetona, krašto apsaugos ministras Antanas Merkys, žemės ūkio – Jonas Aleksa, finansų – Juozas Tūbelis.

\* Pagal tuo metu nusistovėjusias tradicijas liepos–rugsėjo mėnesiais daugumos Europos šalių ministerijų bei departamentų pareigūnai, diplomatinis korpusas išeidavo atostogų, todėl Senojo kontinento politinis-diplomatinis gyvenimas apmirdavo.

Tokia proga atsirado 1927 m. rudens pradžioje, kai A.Voldemaras išsirengė į eilinę Tautų Sąjungos asamblėją Ženevoje. Čia, be kita ko, turėjo būti svarstomas ir dar vienas lietuvių–lenkų ginčo raundas<sup>139</sup>, po kurio A.Voldemaras planavo vykti į Romą susitikti su Italijos diktatoriumi, premjeru Benito Mussolini'u<sup>140</sup> ir pasirašyti bilateralinę prekybos sutartį su šia šalimi<sup>141</sup>. Rugsėjo pabaigoje Lietuvos pasiuntinys Italijoje V.Čarneckis ir Lietuvos reikalų laikinasis patikėtinis Vatikane J.Šaulys buvo informuoti, kad A.Voldemaras atvyksta į Amžinąjį miestą. Instrukcijoje nurodyta, jog kelionės į Romą tikslai – prekybos sutartis su Italija ir, antra, išsiaiškinti konkordato su Vatikanu sudarymo sąlygas, o jeigu pavyks, tai „pasirodžius galimybei, pasirašyti ir patį konkordatą“<sup>142</sup>. Todėl lietuvių diplomatai privalo „pasirūpinti dirbant sutartinai, suorganizuoti tinkamai tuo tarpu techniską ir protokolinę to apsilankymo pusę“<sup>143</sup>. Kartu sakoma, kad premjeras ir užsienio reikalų ministras Romoje pageidauja maksimaliai įtempto darbo grafiko – „be laiko nuostolių <...> valstybiniam darbui“, kad visus reikalus sutvarkytų maždaug per savaitę<sup>144</sup>.

Tačiau, pasirodė, vienu šūviu nušauti du zuikius – vienu metu paeiliui suorganizuoti Lietuvos premjero ir užsienio reikalų ministro vizitus į Italiją ir Vatikaną – nebuvo taip paprasta. Kilo subtilus, bet Šventajam Sostui „principinis“\* jau nusistovėjęsio diplomatinio protokolo klausimas, kur A.Voldemaras apsilankys pirmiau: Kvirinale ar Vatikane ir koks bus tų vizitų ceremonialas? Tuo reikalu J.Šaulys rugsėjo 2 d. užsienio reikalų ministrui pranešime į Kauną rašė: „Iš mano jau išsiųstųjų te-

<sup>139</sup> Plačiau apie lietuvių–lenkų ginčo peripetijas 1927 m. rudenį žr. A.E.Senn, The Polish-Lithuanian War Scare, 1927, *Journal of Central European Affairs*, 1961, t. 21, № 3.

<sup>140</sup> Voldemaras pas Musolini, *Lietuvos žinios*, 1927 09 10, p. 1.

<sup>141</sup> Plačiau apie šią sutartį rašyta: J.Skirius, Prof. Augustinas Voldemaras – tvirtos užsienio politikos šalininkas (1926 12 16–1929 09 19), kn. *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 244. (Tiesa, reikia pasakyti, jog istorikas J.Skirius nėra tikslus teigdamas, jog „A.Voldemaras, naudodamasis savo vizitu į Vatikaną, kartu nusprendė pasirašyti prekybos sutartį su Italija“. Iš tiesų, regis, būta atvirkščiai: būtent vizitą pas B.Mussolini bei prekybos sutarties su Italija sudarymą A.Voldemaras traktavo kaip gerą progą patyrinti ir konkordato sudarymo galimybę su Vatikanu. Kad žiūrėta būtent tokių vizito prioritetų, puikiai parodo mūsų toliau cituojama URM Teisių ir administracijos departamento bei laikinai einančio Ekonomikos departamento direktoriaus pareigas dr. Dovo Zauniaus 1927 08 23 slapta instrukcija V.Čarneckiui ir J.Šauliui bei kiti dokumentai).

<sup>142</sup> Lietuvos URM Teisių ir administracijos departamento direktoriaus bei laikinai einančio Ekonomikos departamento direktoriaus pareigas dr. Dovo Zauniaus 1927 08 23 slapta instrukcija Lietuvos nepaprastajam pasiuntiniui ir įgaliotajam ministrui Italijoje V.Čarneckiui bei *Chargé d' Affaires a.i.* Vatikane dr. J.Šauliui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 727, l. 200.

<sup>143</sup> Ten pat.

<sup>144</sup> Ten pat, l. 201.

\* Bent jau taip savo pranešime į Kauną reikalą nušvietė J.Šaulys.



legramų Tamsta buvai patyręs, kad, einant susidariusiais vietoj papročiais, negalima lankyti vienu kartu Kvirinalą ir Vatikaną ir <...> todėl reikalai privalo būti atliekami pirma vienur, paskui kitur“<sup>145</sup>. Be to, apeliuodamas į rugpjūčio 30 d. įvykusį savo pokalbį su monsinjoru F. Borgongini-Duca, nurodė: „Iš kiekvieno katalikiškojo krašto valdžios atstovo Vatikanas reikalauja, kad, atlikęs reikalus pas Italų valdžią, apleistų Romą nors vienai, antrai dienai, atsisveikinęs visai su Kvirinalo organais. Grįžęs Romon atlikti reikalus su Vatikanu, tas valdžios atstovas nebepivalo turėti jokių susitikimų su Kvirinalo organais. <...> Tokiu būdu Tamsta, atlikęs reikalus su Italų vyriausybe, turėsi apleisti Romą nors vienai dienai, sakysime, nors į Frascati ar kurį kitą *castello romano*. Žinomas dalykas, tas reikalavimas apleisti Romą prieš atvykstant į Vatikaną yra statomas ne Tamstai pirmam ir paskutiniam. Toks yra *modus procedendi* lankantis katalikiškojo krašto valdžios atstovui pirma Kvirinale, paskui Vatikane“<sup>146</sup>.

Toliau iš pranešimo matyti, jog, tarpusavyje pasitarę, J.Šaulys ir V.Čarneckis rekomendavo premjerui ministru „bendrosios politikos sumetimais pirma <...> apsilankyti pas Italų valdžią“, kuri priešingu atveju esą galėtų ir išsižeisti, nes pagal nusistovėjusią praktiką užsienio valstybių vadovai pirma reikalus sutvarko Kvirinale ir tik po to Vatikane<sup>147</sup>. Taip pat įdomu ir tai, jog iš to paties pranešimo paaiškėja, kad A.Voldemaro vizito į Vatikaną 1927 m. rudens pradžioje turinys tam tikra prasme buvo mįslė ne tik Šventojo Sosto aukščiausiems pareigūnams, bet ir patiems lietuvių diplomatams, dirbusiems Romoje\*. Pirmieji šį vizitą projektavo labiau kaip kurtuazinį, bet ne darbinį, o antrieji, regis, iš viso nelabai nutuokė, ką Kauno diplomatijos vadovas veiks ir apie ką kalbės Va-

<sup>145</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 09 02 slaptas pranešimas iš Romos į Kauną premjerui ir užsienio reikalų ministru prof. A.Voldemarui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 663, l. 153.

<sup>146</sup> Ten pat, l. 154.

<sup>147</sup> Ten pat.

\* Reikia pasakyti, jog panašiai tuomet buvo organizuojamas ir A.Voldemaro vizitas į Kvirinalą. Lietuvos pasiuntinys Italijoje V.Čarneckis 1927 m. liepos pradžioje pranešime URM skundėsi, kad apie premjero ir užsienio reikalų ministro vizitą į Italiją oficialios informacijos neturi ir apie jį sužinojo tik nuvykęs į Italijos URM. Tiesa, nepaisant tokios „organizacijos“, pasak V.Čarneckio, vizitas į Italiją pavyko puikiai: buvo turiningas, iškilmingas, apie jį daug ir plačiai rašė italų spauda. Lietuvos premjerą ir užsienio reikalų ministrą Pizoje savo rezidencijoje San Rossore priėmė Italijos karalius Viktoras Emanuelis III, kuriam A.Voldemaras įteikė *Vyties Kryžiaus* ordiną. Ta proga Lietuvos premjeras ir užsienio reikalų ministras iš Viktoro Emanuelio III rankų gavo aukščiausią Italijos apdovanojimą – ordiną *Corona d’Italia*. Vėliau A.Voldemaras keletą kartų susitiko ir dalykiškai kalbėjosi su premjeru Benito Mussolini’u, pasirašė su juo Lietuvai naudingą prekybos sutartį. Pastarasis netgi nepasididžiavo ir atvyko į ta proga Lietuvos pasiuntinybėje surengtą priėmimą, nors paprastai savo vizitais užsienio pasiuntinybių nelepino.

tikane. Apie iš anksto, kruopščiai parengtą bei suderintą programą negalėjo būti ir kalbos, nes ūmiu charakteriu garsėjęs A.Voldemaras mėgo staigmenas ir buvo beveik nepakeičiamas improvizacijų meistras.

Kaip Šventojo Sosto aukščiausi pareigūnai įsivaizduoja ir projektuoja A.Voldemaro vizito Vatikane turinį, J.Šauliui paaiškėjo tik po pokalbio su Vatikano Kurijos Ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretoriumi monsinjoru F.Borgongini-Duca. Po šio itin informatyvaus pokalbio A.Voldemarui jis rašė: „paaiškėjo, kad Vatikanas numato tik koki 2 Tamstos viziti pas kard. Gasparri ir laukia, jog Tamstai teksią tik aptarti pačius konkordato principus ir užinicijuoti derybas, o jau visas derybas vesti teksią kam kitam“<sup>148</sup>. Į šiuos monsinjoro F.Borgongini'o-Ducos samprotavimus J.Šaulys nelabai ką turėjo atsakyti. Savo informuotumo stoką jis nedviprasmiškai akcentavo ir pranešime A.Voldemarui: „Aš į tas Vatikano supozicijas nieko negalėjau tikro pasakyti, nes man nieko nėra žinoma tuo tarpu nei apie Tamstos pasikalbėjimus tuo reikalu su Vatikano atstovu Kaune, nei apie paties konkordato projektavimo darbą“. Be to, J.Šauliui susidarė įspūdis, kad siūlydami būtent tokią, o ne kitokią vizito Vatikane programą šios šalies pareigūnai vadovavosi tik „paprasta tais atsitikimais praktika“<sup>149</sup>. Kitaip tariant, jie nežinojo konkrečių Lietuvos pageidavimų, o tai jau rodytų, kad vizito programos turinys nebuvo atidžiau derinamas ne tik su Lietuvos atstovybe prie Šventojo Sosto, bet ir su šios šalies internuncijumi Kaune arkivyskupu L.Schioppa.

Tiesa, formalioji, kurtuazinė vizito dalis buvo derinama gana preciziškai. Kadangi, kaip minėta, pagal nusistovėjusią tvarką po vizito Kvirinale A.Voldemaras nors trumpam privalėjo išvykti iš Romos, tai lietuvių diplomatai turėjo pasirūpinti, kur jų šefas dienai, kitai apsisistos. Išėjis buvo rasta greitai ir, sakytume, puiki. Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* šį kartą pravertė pažintys ir bičiuliški santykiai su italų elitu\*. Rugsėjo 4 d. pranešime iš Romos į Kauną dr. J.Šaulys tuo reikalu prof. A.Voldemarui rašė: „Norėčiau taip pat patirti, kur tai vienai dienai norėtum Tamsta pasitraukti iš Romos. Ta proga norėčiau Tamstai štai ką pasiūlyti. Vakar buvo apsilankęs pas mane mano bičiulis p. Castriguno, kurio duktė yra ištekėjusi už Conte Pecci, Leono XIII brolvaičio. Jie dabar vasarą gyvena savo castello Carpinello, kokios 2 valandos kelionės nuo Romos. Taigi jie norėtų pasikviesti Tamstą tam laikui praleisti pas save į savo castello. Jei

<sup>148</sup> Ten pat.

<sup>149</sup> Ten pat.

\* Reikia pasakyti, jog 3-iojo dešimtmečio viduryje patyręs lietuvių diplomatas J.Šaulys Romoje, manding, jautėsi kaip žuvis vandenyje, nes dar 1921–1923 m., tapęs pirmuoju Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* prie Kvirinalo, jis užmezgė ne vieną vertingą pažintį su vietos kultūrinio ar politinio elito atstovais.

Tamsta sutiktum, tai jie atsiųstų Tamstai oficialų pakvietimą, Tamstai atvykus į Romą<sup>150</sup>.

Be to, J.Šaulys norėjo sužinoti, kiek konkrečiai laiko A.Voldemaras ketina praleisti Vatikane, kur ketina apsisoti – Lietuvos atstovybėje ar viešbutyje, teiravosi, ar atvyks „kartu su savo Ponia, ar vienas“. Diplomata domino ir premjero bei užsienio reikalų ministro „agenda Vatikane, kad galėčiau iš anksto painformuoti apie tai Vatikaną“ (*sic!*)<sup>151</sup>. J.Šaulys premjerui priminė, kad vizito proga Lietuvos atstovybėje teks surengti iškilmingus pusryčius ar pietus, į kuriuos būtina pakviesti kardinolą P.Gasparri ir kitus iškilus „Vatikano žmones“. Didesnio priėmimo ta proga, kuriame dalyvautų ir vietos diplomatinis korpusas, J.Šaulys rengti nerekomendavo, nes „čia dar visi tebėra išsivažinėję: Vatikano vakacijos mat prasideda nuo sekminių ir baigiasi vos spalio gale“<sup>152</sup>.

Tačiau A.Voldemaro entuziazmo greitai ir efektyviai Romoje „suvarkyti“ visus valstybinius reikalus nesutrukdė nei užsitęsusių diplomatų atostogos, nei tik iš principo formaliai parengta vizito programa. Pasak paties A.Voldemaro, derybas dėl konkordato Vatikane jam teko vesti su monsinjoru F.Borgongini-Duca. Jos užtruko vos tris dienas<sup>153</sup>. Daugiausiai laiko, atrodo, derybininkai sugaišo nagrinėdami Lietuvos pageidavimą revizuoti bulėje „Lithuanorum gente“ nustatytą Lietuvos bažnytinės provincijos struktūrą – grįžti prie trijų istorinių Vilniaus, Seinų ir Žemaičių vyskupijų sistemos<sup>154</sup>; svarstydami lietuvių vyskupų norą, kad Telšiuose būtų įsteigta dar viena – trečia šalyje – kunigų seminarija, išlaikoma valstybės<sup>155</sup>, kuriai, taupydamas valstybės pinigus, įnirtingai priešinosi premjeras\*; taip pat siekdami harmoningai sustyguoti Bažnyčios ir valstybės santykius Lietuvoje<sup>156</sup>.

Greta to, pasak Aldonos Gaigalaitės, A.Voldemaras iš popiežiaus Pijaus XI bandė išsiderėti, kad vienas lietuvis vyskupas būtų pakeltas kardinolu<sup>157</sup>. Vėlgi, prisimenant prof. A.Voldemaro charakterį bei jo veiklos

<sup>150</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaires a.i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 09 04 slaptas pranešimas iš Romos į Kauną premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 151–152.

<sup>151</sup> Ten pat, l. 152.

<sup>152</sup> Ten pat, l. 153.

<sup>153</sup> A.Voldemaras, min. veik., p. 75–76.

<sup>154</sup> Premjero ir užsienio reikalų ministro prof. A.Voldemaro 1927 05 27 slapta instrukcija Lietuvos *Chargé d’Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 727, l. 316.

<sup>155</sup> J.Staugaitis, min. veik., p. 302.

\* Tautininkų vyriausybė finansiškai remti tuomet sutiko tik dvi didžiąsias kunigų seminarijas – Kaune ir Vilkaviškyje.

<sup>156</sup> Premjero ir užsienio reikalų ministro prof. A.Voldemaro 1927 09 27 nota Vatikano valstybės sekretoriui kardinolui P.Gasparri’ui, ten pat, b. 715, l. 107.

<sup>157</sup> A.Gaigalaitė, min. veik., p. 162.

pragmatiškumą, neretai pavojingai priartėdavusį prie cinizmo, neatmes-tina, jog taip premjeras siekė lietuvių vyskupams iš Vatikano parvežti malonų „lauktuvių siurprizą“ arba savotišką „kompensaciją“ už jo „lai-dojamą“ Telšių seminariją. Žinoma, neabejotina ir tai, kad 1927 m. rudenį, stiprėjant opozicijai prieš autoritarinį tautininkų valdymą, taip „gud-rusis“ arba „klastingasis“<sup>158</sup> A.Voldemaras bandė rūpintis tiek savo as-meninės, tiek tautininkų autoritarinės valdžios politinės auros stiprinimu lietuvių katalikiškosios visuomenės akyse. Nors tokios privilegijos prem-jeras bei užsienio reikalų ministras savo šalies vyskupams tuomet ir neiš-kovojo, tačiau sprendimą seminarijų klausimu ilgainiui padarė pats gy-venimas.

Abiem pusėm nestokojant geros valios bei diplomatinio profesiona-lumo visi ginčijami klausimai buvo išspręsti labai greitai ir gana efekty-viai. Vyskupo Pr. P.Bučio teigimu, prie sėkmingos derybų baigties labai daug prisidėjo popiežiaus Pijaus XI gyvenimiška išmintis bei įgimtas op-timizmas ir kardinolo P.Gasparri'o kantrybė bei diplomatiniai gebėji-mai<sup>159</sup>. Žinoma, nederėtų nurašyti ir kitos šalies – prof. A.Voldemaro mo-kėjimo laisvai bendrauti lotynų, italų ir prancūzų kalbomis, diplomatinio talento bei gudraus derybininko gebėjimų. Šventojo Sosto ir Lietuvos konkordatą 1927 m. rugsėjo 27 d. Romoje iškilmingoje aplinkoje, popie-žiaus Pijaus XI ir prezidento A.Smetonos įgalioti, pasirašė kardinolas prof. P.Gasparri ir prof. A.Voldemaras. Pastarajam vis dėlto pavyko iš-pešti, kad Šventasis Sostas Lietuvoje iš esmės pasitenkintų tik dviem val-stybės finansuojamomis kunigų seminarijomis. Tą pačią dieną, kai buvo sudarytas konkordatas, kardinolas P.Gasparri notoje, savotiškame kon-kordato lydraštyje, A.Voldemarui rašė: „Seminarijų klausimu, apie ku-rias kalbama 13 str. 2-ame posme<sup>160</sup>, Šv. Sostas pareiškia, kad, turint gal-voj esamas šiuo laiku apystovas, jis tenkinasi tuo, kad Bažnytinėje Lietu-vos provincijoje būtų tik dvi didžiosios seminarijos, jeigu tik kiekvie-noje išvardytų bulla „Lithuanorum gente“ diecezijoje Vyriausybė duos vyskupams galimybės turėti ir išlaikyti teologines seminarias paruoši-mui prie dvasiškių luomo jauniems mokiniams, kurie savo laiku privalės

<sup>158</sup> K.Žemaitis, Lietuvos ir Vatikano konkordatui – 70, *LKMA Metraštis*, t. 13, Vilnius, 1998, p. 13.

<sup>159</sup> P.Pr. Bučys, min. veik., p. 501.

<sup>160</sup> Lietuvos–Vatikano konkordato 13 straipsnio 2 § pasakyta: „Visose diecezijose Katalikų Bažnyčia, einant Kanonų teisėmis, turės Valstybės šelpiamas Seminarias, kurios bus Bažnyčios žinioje ir kurioms ji skirs mokytojus. Aukštųjų Seminarijų išduotieji išeito mokslo liudijimai bus laikomi pakankamais dėstyti religijos mokslui viešose ir Valstybės šelpiamose mokyklose“. (Konkordatas Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos. Concordat entre le Saint-Siège et la République de Lithuanie, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928, p. 5).

stoti didžiojon seminarijon“<sup>161</sup>. A.Voldemaro politikos šalininko dr. Dovo Zauniaus teigimu, sudarydama konkordatą Lietuvos Vyriausybė siekė „duoti Bažnyčios ir Valstybės santykiams tvirtą ir palankų juridinį pagrindą“ bei atkurti tarp šalių harmoniją, vyravusią iki Vatikano konkordato su Lenkija<sup>162</sup>.

Lietuvos–Šventojo Sosto konkordato I straipsnis skelbė, kad Katalikų Bažnyčia „be apeigų skirtumo naudosis Lietuvos Respublikos žemėje visomis laisvėmis, reikalingomis savo dvasiškai valdžiai ir savo bažnytinei jurisdikcijai vykinti, taip pat savo reikalams ir savo turtams administruoti bei rūpintis laikantis Dievo Įstatymų ir Kanonų teisės“<sup>163</sup>. Nuodugniau nesigilindami į nemažos apimties konkordato turinį\* ir jo nuostatų juridiskai nuosekliai neanalizuodami, apibendrintai pasakysime, jog kiti konkordato straipsniai iš esmės tik konkretizavo ir tikslino pirmojo straipsnio universalią nuostatą. Pasak S.Matulio, Lietuvos–Vatikano konkordatas bažnytinės teisės aspektu buvo gana tobulas, netgi tobulesnis už analogišką Lenkijos ir Vatikano dokumentą<sup>164</sup>.

Kita vertus, konkordate galima išvelgti ne tik Katalikų Bažnyčios juridinės padėties sureguliuojimą šalyje ar Bažnyčios ir valstybės santykių suderinimą, bet ir į ateitį nukreiptus Lietuvos valstybės politinius-teritorinius siekius. Šiuo požiūriu itin iškalbinga Konkordato IX straipsnio redakcija. Čia pasakyta: „Nė viena Lietuvos Respublikos dalis nepriklausys nuo vyskupo, kurio būklas\*\* rastūsi už Lietuvos valstybės sienų. Bažnyčios provincija, kurios diecezijos ir prelatūra yra nustatytos bullos „Lithuanorum gente“, nebus keičiama, nesusitarus iš anksto su Lietuvos Vyriausybe, išėmus parapijų ribų pataisymus, reikalaujamus tikinčiųjų gerovės. Šiaip ar taip, Bažnytinės provincijos, diecezijų ir prelatūros ribos sutaps\*\*\* su Lietuvos valstybės sienomis“<sup>165</sup>. Citatoje mūsų išryškinta veiksmožodžio būsimąjo laiko forma, pavartota straipsnyje, skirtame diecezijų ir valstybės sienoms nusakyti, manding, buvo pasirinkta neatsi-

<sup>161</sup> Vatikano valstybės sekretoriaus kardinolo P.Gasparri'o 1927 09 27 nota Lietuvos Respublikos premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 715, l. 108.

<sup>162</sup> Lietuvos užsienio reikalų ministro dr. Dovo Zauniaus 1931 09 09 slapta *Pro memoria* „Santykiai su Vatikanu konkordatą sudarius“, ten pat, b. 1194, l. 308.

<sup>163</sup> *Konkordatas Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos. Concordat ebtre le Saint-Siège et la République de Lithuanie*, p. 3.

\* Konkordatą sudaro net 28 straipsniai, kurių nuosekli mokslinė analizė užimtų ne vieną dešimtį puslapių ir galėtų būti išplėtota iki atskiro, savarankiško straipsnio.

<sup>164</sup> S.Matulis, Lietuvos laisvės vainikas: bažnytinės provincijos įsteigimas ir konkordatas, Nottigham, 1994, p. 101-102.

\*\* Būstinė, rezidencija.

\*\*\* Išryškinta – A.K.

<sup>165</sup> Ten pat, p. 4.

tiktinai. Regis, tokiu būdu A.Voldemaras bandė palikti politinį-juridinį plyšį ar koridorių Lietuvos teritorinėms revindikacijoms, t. y. eventualiai Vilnijos integracijai į Lietuvos Respubliką. Šio straipsnio teiginys, kad „šiai ar taip“ Bažnytinės provincijos, diecezijų ir prelatūros ribos sutaps [o ne sutampa] „su Lietuvos valstybės sienomis“, galėjo būti interpretuojamas ir taip, jog, pasikeitus Lietuvos Respublikos sienoms ir teritorinei sudėčiai, Vatikanas sutinka atitinkamai koreguoti ir Lietuvos bažnytinės provincijos bei diecezijų ribas. Konkrečiau tariant, Vilniui ir Vilniaus kraštui tapus Lietuvos Respublikos dalimi, Šventasis Sostas lyg *a priori* pasižadėjo šį pasikeitimą akceptuoti Lietuvos naudai.

Be to, prasmingas galėjo būti ir Telšių vyskupijos autonominio vieno – Klaipėdos prelatūros išakmus paminėjimas šiame konkordato straipsnyje. Turint galvoje mūsų aptartąsias itin subtiliai suredaguotas, taip pat ir atviras interpretacijoms 1926 m. balandžio 4 d. bulės kai kurias nuostatas, šis paminėjimas, regis, siaurino Lietuvai nepageidaujamų imanomų interpretacijų galimybes Klaipėdos krašto atžvilgiu, nes Klaipėdos prelatūrą darė lyg ir nebeatskiriama nuo Lietuvos bažnytinės provincijos. Arba, griežčiau tariant, būtina Lietuvos bažnytinės provincijos struktūrine dalimi. Atsižvelgiant į tuometinės Veimaro Respublikos revanšistines, revizionistines politines tendencijas<sup>166</sup>, tokia Konkordato IX straipsnio redakcija, susiklosčius Lietuvai nepalankiai tarptautinei politinei situacijai, galėjo tapti gana reikšminga ir naudinga.

Galutinis taškas Lietuvos ir Vatikano konkordato sudarymo istorijoje buvo padėtas 1927 m. gruodžio 10 d., kai Romoje šalys apsikeitė konkordato ratifikacijos dokumentais. Tiesa, prieš tai dar buvo kilę tam tikrų juridinių kazusų. Vatikanui kilo klausimas, ar konkordatas būtinai privalo būti ratifikuotas ir kas Lietuvoje galėtų tai juridiskai nepriekaištingai padaryti: Seimas, kuriam tokią teisę rezervavo 1922 m. Lietuvos Konstitucijos 30 §<sup>167</sup>, tačiau kuris tuo metu jau buvo paleistas; ar pagal tą pačią

<sup>166</sup> Apie Veimaro Vokietijos revizionistinę, revanšistinę politiką plačiau žr. 2 išnašą, taip pat: J.Korbel, *Poland between East and West. Soviet and German Diplomacy toward Poland 1919–1933*, New Jersey, 1963; K.Rosenbaum, *Community of fate. German–Soviet Diplomatic Relations 1922–1928*, New York: Syracuse University Press, 1965; H. von Riekhoff, *German–Polish Relations, 1918–1933*, Baltimore and London: The Johns Hopkins Press, 1971; J.P.Slavėnas, General Hans von Seeckt and the Baltic Question, *The Baltic States in Peace and War 1917–1945* [Ed. by: V Stanley Vardys, R.J. Misiunas], Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1978.

<sup>167</sup> 1922 m. Konstitucijos 30 § pasakyta: „Seimas tvirtina šias Vyriausybės daromas valstybės sutartis: taikos sutartis, valstybės teritorijos įgijimo, išsižadėjimo ar perleidimo sutartis, prekybos sutartis su kitomis valstybėmis, užsienio paskolas, sutartis, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus, sutartis, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams, sutartis, kurios nustato tiesiogines arba netiesiogines monopolijos arba nusavinimo teises“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaikškinimais, Kaunas: V.Jankūnaitės spaustuvė, 1922, p. 7).

Konstituciją aukščiausias šalies pareigūnas ir *de facto* susiklosčiusią vidaus politinę situaciją Lietuvoje esantis vienintelis įstatymų generatorius ir garantas – Respublikos prezidentas?<sup>168</sup> Nors prezidentas A.Smetona šį jam tikrai nemalonų juridinį rebusą stengėsi išspręsti kuo greičiau ir jau 1927 m. spalio 20 d. pasiskubino ratifikuoti Lietuvos konkordatą su Vatikanu, tačiau Šventojo Tėvo ratifikacijos ir po to dar teko laukti beveik du mėnesius. Visą šį laiką tarp Romos ir Kauno vyko pozicijų aiškinimasis, reikalingos medžiagos rinkimas ir intensyvus diplomatinis susirašinėjimas.

Kaip atsakingai Šventasis Sostas traktavo juridinius dalykus, gali parodyti ir tokia detalė: Vatikano atstovybės Kaune sekretorius prelatas Liugi Faidutti, siekdamas išsiaiškinti Lietuvos pagrindinio įstatymo principinius juridinius imperatyvus ir ištyrinėti čia apibrėžtas Respublikos prezidento institucijos galias bei Seimo kompetencijos ribas, pasirūpino gauti net patį 1922 m. Lietuvos Konstitucijos tekstą<sup>169</sup>. Kaip matyti iš vėlesnių J.Šaulio pranešimų, prelato L.Faidutti'o noras gauti 1922 m. Konstitucijos tekstą nebuvo tuščia užgaida ar formalumas. Spalio paskutinėmis dienomis paaiškėjo, kad Lietuvos Konstituciją ir jos 30 § gana gerai buvo išstudijavęs net pats Vatikano Kurijos Ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretorius monsinjoras Fr. Borgongini-Duca<sup>170</sup>.

Tiesa, tokiu Vatikano kruopštumu Lietuvos Vyriausybė labai sužavėta nebuvo ir net linko tai labiau traktuoti kaip kišimąsi į savo vidaus reikalus<sup>171</sup>. Tačiau, į valdžią atėjusi tik dėl antikonstitucinio 1926 m. gruodžio 17–18 d. perversmo ir, matyt, jausdama savo juridinės būklės nepatvarumą, labai netriukšmavo ir oficialiai neprotestavo. Juoba kad savo akademinį kruopštumą Vatikano diplomacija grindė morališkai nekaltu, formaliai nepriekaištingu ir žmogiškai visiškai suprantamu bei pateisinaamu popiežiaus noru tik „viską sau ramiai išsiaiškinti“<sup>172</sup>. Kita vertus, šioje neabejotinai subtilioje ir autoritarinei valdžiai gana jautrioje juridinėje situacijoje Lietuvos Vyriausybė nebuvo tiesmukiškai spraudžiama į kam-

<sup>168</sup> Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1927 10 11 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 715, l. 62; Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 10 25 slapto pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 46.

<sup>169</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 10 13 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM, ten pat, l. 59.

<sup>170</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 10 25 slapto pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 46.

<sup>171</sup> Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1927 10 13 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, ten pat, l. 58.

<sup>172</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 10 25 slapto pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 46, 48.

pą. Netgi sudaryta jos savanoriško apsisprendimo regimybė. Lietuvių atstovui Vatikane diplomatiškai pareikšta, kad jeigu „Lietuvos Vyriausybė pasisakysianti, kad tai esąs jos atsakomybės dalykas ir kad konkordatui ratifikuoti užtenka Prezidento parašo, tai Šv. Sostas galų gale su tuo sutiksiąs, nes Lietuvos Vyriausybė turinti geriau žinoti, ką ji galinti, o ko ne“<sup>173</sup>.

Vis dėlto ratifikuoti konkordatą su Lietuva Šventasis Sostas sutiko tik po to, kai iš Kauno gavo prelado L.Faidutti išvadas, patvirtinančias tezę, jog neveikiant Seimui Respublikos prezidento ratifikavimas nebūtų nesuderinamas su 1922 m. Konstitucija bei visa Lietuvos konstitucine sąranga<sup>174</sup>, ir oficialią Lietuvos Vyriausybės notą, patvirtinančią, kad „ratifikavimui nereikia Seimo pritarimo“<sup>175</sup>. Šią principinę Šventojo Sosto poziciją monsinjoras Fr. Borgongini-Duca J.Šauliui aiškino tuo, jog popiežius „tik nori nusiimti visą atsakomybę“ dėl būtent tokio konkordato ratifikavimo Lietuvoje ir dėl to galinčių kilti juridinių kolizijų<sup>176</sup>.

1927 m. lapkričio paskutinėmis dienomis iš Romos į Kauną pagaliau atskriejo maloni žinia, kurios čia laukta ilgokai ir, matyt, su šiokiu tokiu nerimu šešėliu. Apie Vatikano sprendimą J.Šaulys informavo A.Voldemarą. Savo pranešime diplomatas nurodė, kad „Šv. Tėvas nutaręs ratifikuoti konkordatą gruodžio 8 d., Šv. Panelės Nekalto Prasidėjimo Dieną“, o gruodžio 10 d. – „Šv. Panelės iš Loretto dieną, paskirtas <...> pasikeitimas ratifikacijos dokumentais“<sup>177</sup>. Kartu J.Šaulys pabrėžė, kad šios datos pasirinktos neatsitiktinai, o liudija išskirtinį Pijaus XI dėmesį Lietuvai. „Tas dienas Šv. Tėvas paskyrė visai sąmoningai, nes skaitydamas Lietuvą Terra Mariana\*, kaip jis prie kiekvienos progos pabrėžia, panorėjo ir svarbius Lietuvai aktus atlikti kaip tik Šv. Panelės Marijos garbei skiriamomis dienomis“, – paaiškino elementarią katalikiškojo kalendoriaus abėcėlę savo šefui diplomatas<sup>178</sup>.

Šis popiežiaus sprendimas pagaliau išrišo Lietuvos ir Vatikano konkordato ratifikavimo juridinį mazgą. Kaip ir planuota, Pijus XI konkordatą ratifikavo gruodžio 8 d., o ratifikacijos dokumentais šalys apsikeitė gruodžio 10 d. Tiesa, ir šis paskutinis, baigiamasis konkordato juridinių

<sup>173</sup> Ten pat, l. 48.

<sup>174</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 11 10 slaptas pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 41–42.

<sup>175</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 11 12 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM, ten pat, l. 39.

<sup>176</sup> Ten pat.

<sup>177</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 11 29 slaptas pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 15.

\* Marijos žeme (*lot.*).

<sup>178</sup> Ten pat.



reikalų sutvarkymo akordas nebuvo labai darnus. Jau ratifikacijos dokumentais numatytą pasikeitimo dieną staiga paaiškėjo, kad prezidento A.Smetonos pasirašytas konkordato ratifikavimo dokumentas formos požiūriu yra netobulus ir griaua Šventojo Sosto diplomatijos numatytą ir praktikuojamą tvarką. Lietuva šį dokumentą parengė pagal tradicinį tarptautinių sutarčių įforminimą ir neatsižvelgė į tokiems atvejais Šventojo Sosto praktikuojamą specifiką. Lietuvos URM parengtame ir prezidento A.Smetonos pasirašytame ratifikacijos dokumente iš pradžių buvo įvardyta Lietuvos Respublika ir tik po to Šventasis Sostas...

Profesionalūs Vatikano diplomatai bei teisininkai šią ydą tuojau pastebėjo ir J.Šauliui nedviprasmiškai pareiškė, kad apsikeitimą konkordato ratifikacijos dokumentais teks nukelti vėlesniam laikui, kai iš Kauno bus gautas „formos požiūriu nepriekaištingas“ ratifikacijos dokumentas<sup>179</sup>. Tačiau Lietuvos atstovas nebenorėjo nukelti ir taip jau ilgai tempto reikalo, todėl net nepasikonsultavęs su Kaunu pats ėmėsi iniciatyvos ir atsakomybės, kad paskubintų apsikeitimą ratifikacijos dokumentais. Norėdamas „atitaisyti klaidą“ kartu su formos požiūriu netobulai parengtu ratifikavimo dokumentu J.Šaulys Vatikanui įteikė papildomą notą, kurią, jo žodžiais tariant, parengė naudodamasis „panašių notų originalais, suteiktais man kaip medžiaga paties Šv. Sosto“<sup>180</sup>.

Taip šis nesmagus nesklendimas buvo likviduotas. Tą pačią dieną J.Šaulys premjerui ir užsienio reikalų ministrui A.Voldemarui pasiuntė į Kauną išsamų pranešimą apie šį nekaltą incidentą. Čia, be kita ko, rašė: „Beskaitant tekstus pasirodė, kad mūsų tekste yra <...> pakeista tvarka: Lietuva išspausdinta pirmoj vietoj, o Šv. Sostas – antroje vietoje. Tokia tvarka, kad valstybės dokumentuose jos vardas statomas pirmoje vietoje, praktikuojama santykiuose tarp valstybių, tuo tarpu valstybių santykiuose su Šv. Sostu užleidžiama pirmenybė Šv. Sostui. Tai man įrodė dokumentais“<sup>181</sup>.

Sėkmingą Lietuvos ir Vatikano konkordato sudarymo istoriją vainikavo valstybiniai apdovanojimai. Gruodžio 10 d. apsikeičiant konkordato ratifikacijos dokumentais šalys, be to, dar ir pagerbė viena kitą. Vatikano ordiniais buvo apdovanoti A.Smetona, A.Voldemaras, J.Šaulys ir Lietuvos atstovybės Vatikane sekretorius Stasys Girdvainis. Savo ruožtu ir Lietuvos Respublika neliko skolinga. Prezidento A.Smetonos potvarkiu Gedimino ordiniais (tiesa, ir vėl tik išsprendus tam tikrus nesklendu-

<sup>179</sup> Lietuvos *Chargé d’Affaire a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 12 10 slaptas pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, b. 715, l. 10.

<sup>180</sup> Ten pat.

<sup>181</sup> Ten pat.

mus)<sup>182</sup> buvo apdovanoti kardinolas P.Gasparri<sup>183</sup>, monsinjoras Fr. Borgongini-Duca, jo pavaduotojas monsinjoras Pietro Ciriaci bei Vatikano Kurijos Vidaus reikalų kongregacijos sekretoriaus pavaduotojas ir Statistikos kongregacijos sekretorius Giuseppe Pizzardo<sup>184</sup>.

## IX

Katalikų Bažnyčios juridinės padėties sutvarkymas Lietuvoje buvo didžiai naudingas ne tik katalikų bendruomenei, bet teigiamai paveikė ir pasaulietinį politinį Lietuvos valstybingumą. Juolab kad netrukus – 1928 m. lapkričio 9 d. – Šventasis Sostas savo internunciatūrą Kaune performavo į nunciatūrą<sup>185</sup>, tad Lietuvos tarptautinis prestižas sustiprėjo. Tiesa, 3-iojo dešimtmečio pabaigoje – 4-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos–Vatikano santykiai ne visuomet klostėsi teigiamai. Lietuvos Vyriausybei tolydžio konfliktuojant su LKDP šis konfliktas neretai atsiliepdavo ir valdžios santykiams su Katalikų Bažnyčia bei Vatikanu. Kartais šalys skirtingai interpretuodavo atskirus konkordato straipsnius arba 1927 m. rugsėjo 27 d. kardinolo P.Gasparri'o notą A.Voldemarui dėl seminarijų skaičiaus Lietuvoje.

<sup>182</sup> Nesusipratimas, regis, šį kartą kilo dėl organizacinių nesklandumų arba paprasčiausio kai kurių Lietuvos URM Politikos departamento pareigūnų išsiblašymo ir neatsakingumo. Šalims svarstant klausimą, kiek vienos ir kitos šalies veikėjų pariteto principu bus apdovanota, ir galų gale apsisprendus, kad kiekviena šalis apdovanos po keturis veikėjus, Lietuvos URM Prezidentūrai pateikė pasenusią informaciją, kuria remdamasis A.Smetona pasirašė dokumentus tik dėl trijų Vatikano pareigūnų apdovanojimo. Į apdovanojamųjų sąrašą liko neįtrauktas Šventojo Sosto sekretoriaus užsienio reikalams pavaduotojas Pietro Ciriaci. Šią klaidą J.Šauliui ir prezidentui A.Smetonai teko vėl skubiai taisyti (Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K.Balučio 1927 11 23 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 715, l. 25; Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus B.K. Balučio 1927 11 24 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, ten pat, l. 22; Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 11 25 slapta pranešimas URM Politikos departamento direktoriui B.K.Balučiui, ten pat, l. 19).

<sup>183</sup> Tiesa, dar prieš įvykstant apdovanojimo ceremonijai Šventojo Sosto diplomatai pasirūpino, kad kardinolui P.Gasparri'ui būtų įteiktas aukštesnio laipsnio apdovanojimas nei kitiems. Apie šį pageidavimą J.Šaulys B.K.Balučiui į Kauną rašė: „Man Vatikane ypatingai pabrėžė, kad kardinolui paprastai suteikiamas tik ordinas, kuris apskritai retai tėra suteikiamas kitiems. Ypač interesavosi Vatikane, ar <...> ordinas bus taip pat suteikiamas ir pasiuntiniams, apleidžiantiems savo tarnybą Lietuvoje. Nenorėtų, kad kardinolas būtų statomas į lygią papėdę su tos rūšies asmenimis“ (Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 11 25 slapta pranešimas URM Politikos departamento direktoriui B.K.Balučiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 715, l. 19).

<sup>184</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1927 11 27 slapta pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, ten pat, l. 21.

<sup>185</sup> Pr. P.Būčys, min. veik., p. 501.

1929 m. pavasarį kilo nesutarimų dėl vysk. Justino Staugaičio iniciatyva Telšiuose įsteigtos kunigų seminarijos. Lietuvos URM generalinis sekretorius dr. Dovas Zaunius apie tai Lietuvos reikalų laikinajam patikėtiniui Vatikane rašė: „Turint omeny, kad Šv. Sostas savo 1927.IX.27 notoje pareiškė, jog pasitenkina dviem seminarijom, Lietuvos Vyriausybė skaito, kad Vatikanas, nedarydamas nieko paraginimui Telšių vyskupo, įsteigusio naują seminariją, laikytis Konkordato, pats laužo Konkordatą. Kyla čia klausimas, kaip traktuoti tą Telšių seminariją, ar pripažinti seminaristams privilegijas (nuo kariuomenės paliuosavimo), ar leisti baiguosiemis seminariją užimti valdiškas vietas ir galų gale kas padaryti su vyskupu, kuris peržengė savo teises, ir kaip reaguoti į Vatikaną, kuris vyskupo nesudraudžia?<sup>186</sup>“ Kartu URM generalinis sekretorius atstovą informavo, kad „Vyriausybė yra nusistačiusi statyti klausimą griežtai ir renigia Vatikanui notą“. Apie tai diplomatas paprašytas netgi „oficioziškai“ informuoti Vatikaną<sup>187</sup>.

Kadangi Šventasis Sostas vyskupo J.Staugaičio „nesudrausmino“, todėl 1929 m. vidurvasarį – liepos 12 d. – Lietuva Vatikanui įteikė notą, reikalaujama, kad Telšių seminarija, kaip nesuderinama su konkordato dvasia ir kardinolo prof. P.Gasparri'o 1927 m. rugsėjo 27 d. notos raide, būtų uždaryta<sup>188</sup>. To nepadarius, pagrasinta, kad seminaristai neteks savo privilegijų ir bus paimti privalomoj karinēn tarnybon. Įteikęs notą dr. J.Šaulys, greičiausiai taktikos sumetimais, tuoj pat iš Vatikano išvyko atostogauti, savo vietoj palikęs atstovybės sekretorių S.Girdvainį<sup>189</sup>. Žinoma, toks reikalavimas ir jo sąlygos nebuvo politiškai korektiškos ir juridiškai be priekaištų, nes garsioji kardinolo P.Gasparri'o nota nedraudė Lietuvos vyskupams savo lėšomis steigti ir išlaikyti naujas seminarias. Notos esmė buvo tik ta, kad Šventasis Sostas pasitenkina dviem valstybės finansuojamomis seminarijomis Lietuvoje ir tai tik „turint galvoj esamas šiuo laiku apystovas“<sup>190</sup>. Beje, pastarieji notos žodžiai rodė, kad Šventasis Sostas, pasikeitus aplinkybėms, rezervuoja sau teisę šią poziciją keisti.

Būtent tokia prasme buvo atsakyta ir į Lietuvos Vyriausybės notą. Liepos 27 d. notoje kardinolas P.Gasparri diplomatiškai nurodė, kad vyskupams steigti seminarias savo vyskupijose leidžia Bažnyčios kanonai,

<sup>186</sup> URM Politikos departamento direktoriaus dr. D.Zauniaus 1929 04 18 laiškas Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 932, l. 63.

<sup>187</sup> Ten pat.

<sup>188</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1929 07 12 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM Politikos departamentui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 932, l. 24.

<sup>189</sup> Ten pat.

<sup>190</sup> Vatikano valstybės sekretoriaus kardinolo prof. P.Gasparri'o 1927 09 27 slapta nota Lietuvos premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A.Voldemarui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 715/2, l. 108.

kuriuos pagal konkordatą išsipareigojo pripažinti ir Lietuvos Vyriausybė, o minėtoji jo nota liečia tik finansinius Lietuvos Vyriausybės išsipareigojimus. Kardinolas pabrėžė, kad vyskupas J. Staugaitis šiuo atveju tik negali įsteigti seminarijai išlaikyti iš Vyriausybės prašyti papildomų lėšų, o privalo verstis iš jau turimų<sup>191</sup>. Taigi svarstant 1927 m. rugsėjo 27 d. kardinolo P. Gasparri'o notos turinio ir didžiųjų seminarijų Lietuvoje skaičiaus dilemą, būtų sunkoka sutikti su teiginiu, kad Telšių seminarijos „egzistavimas prieštaravo <...> slaptajam konkordato priedui“<sup>192</sup>.

1929–1930 m. nesutarimų tarp Lietuvos bei Vatikano kilo ir dėl Vyriausybės siekio mažinant išlaidas reformuoti Kaune įsikūrusio Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą<sup>193</sup>, taip pat dėl 1930 m. rugpjūčio 30 d. švietimo ministro Konstantino Šakenio vidurinių, aukštesniųjų ir specialiųjų bendrojo lavinimo mokyklų direktoriams išplatinto aplinkraščio Nr. 244, kuris šiose švietimo įstaigose uždraudė visas mokinių organizacijas, išskyrus skautus<sup>194</sup>. Švietimo ministro paskelbtame aplinkraštyje, be kita ko, sakoma: „nuo šių mokslo metų pradžios visos, be jokios išimties, politiškai-visuomeninio pobūdžio moksleivių organizacijos visose Lietuvos mokyklose <...> Švietimo ministerijos nutarimu uždaromos. <...> Paliinama tėra tik skautų brolijos organizacija, kuri auklėja jaunimą taip, kaip mokyklos drausmė reikalauja, ir skatina lygiai savo narius rūpestingai mokytis“<sup>195</sup>.

Suprantama, jog šis nedemokratiškas Švietimo ministerijos įsakymas smogė daugeliui įvairių mokinių organizacijų, pirmiausia – labai išplėtotam bei įtakingam ateitininkų judėjimui mokyklose, kurį Katalikų Bažnyčia traktavo kaip Katalikų veikimo centro narį<sup>196</sup>. Todėl suprantama, jog Lietuvos Katalikų Bažnyčia šį aplinkraščių traktavo kaip Konkordato 25 straipsnio pažeidimą, kur valstybė buvo išsipareigojusi duoti visišką „laisvę kurtis ir darbuotis draugijoms, kaipo Katalikų akcijos nariams, siekiantiems pirmučiausiai religinio tikslo ir esantiems vyskupo žinioje“<sup>197</sup> ir kreipėsi užtarimo į Vatikaną. Šventasis Sostas į lietuvių vyskupų

<sup>191</sup> A. Gaigalaitė, min. veik., p. 170.

<sup>192</sup> J. Skirius, min. veik., p. 243.

<sup>193</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J. Šaulio 1929 07 12 šifruota telegrama Lietuvos URM Politikos departamentui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 932, l. 24.

<sup>194</sup> Lietuvos švietimo ministro inžinieriaus K. Šakenio 1930 08 30 aplinkraštis Nr. 244 „Visų Švietimo ministerijos žinioje esančių vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo lavinimo ir specialiųjų mokyklų direktoriams: Mokinių organizacijų reikalas“, ten pat, b. 1194, l. 152–155.

<sup>195</sup> Ten pat, l. 154; 155.

<sup>196</sup> Vysk. K. Paltarokas, *Katalikų veikimo centras ir jo svarbiausi uždaviniai Lietuvoje*, Kaunas, 1929, p. 8.

<sup>197</sup> *Konkordatas Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos. Concordat...*, p. 8.

kreipimasi atsiliepė nedelsdamas. Jau 1930 m. rugsėjo 17 d. Vatikano nuncijus Lietuvoje Riccardo Bartoloni, įgaliotas „Jo Šventenybės valstybės sekretoriaus“, premjerui Juozui Tūbeliui įteikė specialią notą. Atkreiptinas dėmesys, jog nota buvo adresuota ne A.Voldemaro mokiniui ir sekėjui, „kietos linijos“ šalininkui tuometiniam užsienio reikalų ministrui dr. Dovui Zauniui, bet gerokai švelnesnio charakterio ir nuolaidesniaam pareigūnui J.Tūbeliui<sup>198</sup>.

Nuncijaus R.Bartoloni'o pasirašytoje notoje, be kita ko, sakoma, kad „Šventasis Sostas su nusistebėjimu patyrė apie neseniai duotą <...> pono Švietimo ministerio įsakymą uždrausti bei uždaryti vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų katalikų moksleivių organizacijas. Jei šitos priemonės turėtų pasilikti, tai Šventasis Sostas negalėtų pasielgti kitaip, kaip matyti tame sulaužymą Konkordato 25 str.“<sup>199</sup>. Kartu pabrėžta, kad „iš tikrųjų, kalbant apie vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų katalikų moksleivių organizacijas, negalėtų būti jokios abejonės, kad tai yra pirmučiausiai religinio tikslo turinčios organizacijos, kurios yra *Katalikų akcijos* dalis ir yra vyskupo žinioje <...>, kaip ir numato Konkordato 25 straipsnis“. Be to, notoje priekaištaujama dėl valdžios draudimo vyskupui „šiomis dienomis“ Telšiuose sušaukti Katalikų kongresą, kas esą taip pat pažeidžia Konkordato 25 straipsnį, taip pat reiškiamas nepasitenkinimas dėl užsienio reikalų ministro viešų pasisakymų spaudoje, kurie „neatrodo įkvėpti Šventojo Sosto atžvilgiu draugingumo ir pagarbos jausmų“<sup>200</sup>.

Vis dėlto nota baigiama taikingai ir su viltimi, kad iškilusios problemos bus sėkmingai išspręstos, o Lietuvos Vyriausybė savo elgesiu patvirtins nuo seno rodomą „prisirišimą prie Šventojo Sosto ir prie Katalikų Bažnyčios“, dėl to santykiai tarp šalių taps „dar glaudesni“<sup>201</sup>. Deja, nuosaikios redakcijos Vatikano nota didesnio poveikio valdžios nusistatymui nepadarė. Vyriausybė savo ankstesnių sprendimų neatšaukė. Ieškodamas išeities ir darnaus iškilusių problemų sprendimo, 1930 m. lapkričio 1 d. Pijus XI bandė tiesiogiai kalbėtis su Lietuvos atstovu J.Šauliu ir apeliuoti į prezidento A.Smetonos geranoriškumą bei išmintį. Vos grįžęs iš šio susitikimo J.Šaulys į Kauną rašė: „Šiandien turėjau audienciją pas Šv. Tėvą. Priėmė mane gana sujaudintas arba bent nudavė tokį. Pra-

<sup>198</sup> Mūsų jau cituotame dokumente JAV konsulas apie J.Tūbelį atsiliepia taip: „Gerokai nepaprastas žmogus, visai gerai nusimano apie finansinius dalykus, gerai orientuojasi ir finansinėje politikoje. Gerai pažįsta šalies finansinę ir ūkišką padėtį, nes ilgą laiką darbavosi žemės ūkio įstaigose. Mandagus ir draugijingas žmogus. Jo ypatingas privalumas, kad politikos dalykais, kiek man yra žinoma, visai nesiinteresuoja“.

<sup>199</sup> Šventojo Sosto nuncijaus Lietuvoje R.Bartoloni'o 1930 09 17 nota Lietuvos premjerui J.Tūbeliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1194, l. 143.

<sup>200</sup> Ten pat, l. 143–144.

<sup>201</sup> Ten pat, l. 144.

šė manęs įdėm pranešti ponui Prezidentui, kad jis esąs labai nuliūdęs dėl dalykų padėties Lietuvoje. Pakartotinai pabrėžė man tą savo prašymą“<sup>202</sup>.

Pijus XI lietuvių diplomatu su apgailestavimu pasakė, kad net „nereikėję daryti konkordato, jei temanoma jį tik šitokiu būdu pildyti“. Pasak popiežiaus, katalikiškame krašte ateitininkų veiklos mokyklose uždraudimas yra labai pavojingas, nes toлина jaunimą nuo bažnyčios ir artina prie „Vilkų\* <...> ar socialistų bei komunistų“<sup>203</sup>. J.Šauliui pabandžius paprieštarauti ir pareikšti prielaidą, jog nuncijaus monsinojoro R.Bartoloni'o popiežiui teikiama informacija ne visuomet gali būti tiksli ir objektyvi, Pijus XI, pasak lietuvių diplomato, „kaip ir atspėdamas mano mintį, ėmė mane įkalbinėti, kad jis, girdi, remiasi ne vien mgr. Bartoloni informacijomis, o esąs visų vyskupų, nepriklausomai vienas nuo kito, informuojamas“.

Audiencija pas popiežių Kauno diplomatas tąkart liko ne itin patenkintas, nors jam asmeniškai Šventasis Tėvas jokių pastabų nepadarė ir netgi maloniai prisiminė prieš dešimtmetį Kaune įvykusią savo viešnagę. Pirmiausiai J.Šaulys nusivylė, kad Pijus XI, norėdamas „pateisinti savo suvereninį arbitrališkumą“, esą visiškai nenorėjo išgirsti antrosios pusės nuomonės ir motyvų. Anot lietuvių diplomato, „kiek kardinolas Pacelli\*\* ir mons. Pizzardo\*\*\* laikėsi pasyviai, klausydamiesi mano dėstymo, tiek Šv. Tėvas parodė aktyvumo, versdamas mane pasyviai klausytis Bažnyčios suvereno nepasitenkinimo“<sup>204</sup>. J.Šaulys netgi įtarinėjo, kad „toks Šv. Tėvo priėmimas man parengtas nebuvo, žinoma, atsitiktinis dalykas“, o buvo iš anksto „greičiausiai atitinkamai pasiruosta“<sup>205</sup>.

Diplomatas atkreipė dėmesį, kad popiežius „pats aktyviai visa ką veda“, visiškai koordinuoja Šventojo Sosto politiką ir aktyviai seka Lietu-

<sup>202</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1930 11 01 konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui dr. D.Zauniui, ten pat, b. 1063, l. 73.

\* Turima galvoje paramilitarinė, ultranacionalistinė *Geležinio Vilko* organizacija, į savo gretas pirmiausiai aktyviai telkusi išsilavinusį jaunimą.

<sup>203</sup> Ten pat.

\*\* Eugenio Pacelli – tuomet jau Vatikano valstybės sekretorius, vėliau – popiežius Pijus XII. Kardinolas prof. P.Gasparri iš Valstybės sekretoriaus pareigų dėl solidaus amžiaus (turėjo jau per 75 m.) atsistatydino 1929 m. pabaigoje. Pasitraukęs iš aktyvaus valstybinio darbo, kardinolas rankų nenuleido ir ėmėsi aktyvios akademinės veiklos: tapo komisijos, kodifikuojančios Rytų apeigų bažnytinius įstatymus, pirmininku, dalyvavo įvairiose tarptautinėse teisininkų konferencijose ir kongresuose. Paskutinę savo viešą paskaitą kardinolas perskaitė 1934 m. lapkričio 14 d. Romoje vykusiame tarptautiniame kanonų teisės specialistų kongrese. Vos po keturių dienų – 1934 m. lapkričio 18 d., sulaukęs 82 m., kardinolas ir kanonų teisės prof. Pietro Gasparri mirė.

\*\*\* G.Pizzardo – tuomet jau E.Pacelli'o padėjėjas.

<sup>204</sup> Ten pat, l. 74.

<sup>205</sup> Ten pat, l. 73a.

vos reikalus. Apibendrinamas audiencijos pas Pijų XI rezultatus, J.Šaulys į Kauną rašė: „Išvada, kurią dar kartą turiu padaryti: *spiritus movens* – tai ne valstybės sekretorius kard. Pacelli ar kas kitas, o pats Šv. Tėvas. Bet tatau neprivalo mūsų išmušti iš vagos ir iš mūsų užimtų pozicijų. Tai juk ne tikybos, o politikos dalykai, kuriais Šv. Tėvas nėra neklaidingas, o kuriais ir mūsų teisė, ir prievolė yra ginti savo valstybės reikalus, kaip mūsų sąžinė mums diktuoja“<sup>206</sup>. Taip klostantis reikalams, Kauno diplomatas matė, kad būtų prasminga popiežių būtinai supažindinti ir su kitos šalies, t. y. Lietuvos Vyriausybės, nuomone bei argumentais dėl kilusio konflikto. Todėl URM diplomatas siūlė: „reikia dabar mūsų *Pro memoria* rašte pasakyti visa, kas reikalinga padėčiai nušviesti antrosios (mūsiškės) pusės šviesa, po to, kai jau nuncijus ir vyskupai bus Šv. Tėvui <...>“ patikę savo nuomones<sup>207</sup>.

Užsienio reikalų ministras diplomato siūlymui, regis, pritarė, nes gruodžio 4 d. J.Šauliui išsiuntė šifruotą telegramą *Pro memoria*, kuria pasiremdamas pastarasis turėjo parengti ir įteikti Vatikanui atitinkamą notą. D.Zauniaus parengtame dokumente labiausiai skundžiamasi nuncijaus R.Bartoloni'o veikla Lietuvoje. Nuncijus kaltinamas trimis, autoritarinės valdžios požiūriu, didžiosiomis nuodėmėmis: 1) kad „dalyvauja garbės svečiu katalikiškų organizacijų susirinkimuose“, kurie dažnai įstatymų yra draudžiami ir kuriuose oratoriai „agresingu tonu“ politikuoja bei puola valdžią. Pasak ministro, toks nuncijaus elgesys suponuoja tikintiesiems mintį, kad „nuncijus ir popiežius apribuoja“ ar net pageidauja politinių akcijų prieš Vyriausybę; 2) pažeidinėja konkordato nuostatas, tačiau Kaune ir provincijoj, „darydamas kunigų suvažiavimus, vaišes“, savo elgesį užmiršta ir smerkia tik Vyriausybę dėl konkordato laužymo; 3) Vyriausybei stengiantis su nuncijumi bendrauti ir „šalinti pavojų geriems santykiams, nuncijus laikosi nuošaliai“ ir jau keli mėnesiai „vengia ir nesistengia prisidėti prie Vyriausybės pastangų užtikrinti gerus santykius“<sup>208</sup>.

Atitinkamą notą Vatikano valstybės sekretoriui Lietuvos atstovas įteikė jau kitą dieną gavus D.Zauniaus telegramą. Koks buvo Lietuvos Vyriausybės nepasitenkinimas Šventojo Sosto nuncijaus Lietuvoje veikla, gali parodyti ir tai, jog 1930 m. gale–1931 m. pradžioje Kaune netgi keletą kartų svarstyta galimybė nuncijų R.Bartoloni oficialiai paskelbti *persona non grata*. Tačiau šios kraštutinės priemonės tada vis dėlto buvo išvengta. 1931 m. sausį nuncijus R.Bartoloni buvo iškviestas į Romą tiesioginių

<sup>206</sup> Ten pat, l. 74.

<sup>207</sup> Ten pat.

<sup>208</sup> Užsienio reikalų ministro dr. D.Zauniaus 1930 12 04 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane dr. J.Šauliui, ten pat, l. 13–14.

konsultacijų. Tokį Vatikano žingsnį Lietuvos Vyriausybė sutiko su palengvėjimu ir pradėjo daryti diplomatinis žygius, kad nuncijus į Lietuvą nebegrįžtu, o jo vieton būtų paskirtas kitas diplomatas.

J.Šaulio teigimu, 1931 m. sausio 31 d. ir vasario 3 d. tuo reikalu jam buvo pavykę susitarti su kardinolo E.Pacelli'o pavaduotoju, monsinjoru G.Pizzardo, kuris esą pareiškęs, kad „baimės dėl M-ro B[artoloni'o] grįžimo negalį būti, nes jis pasilieka kol kas Romoje“<sup>209</sup>. Šią „džiugią“ naujieną lietuvių diplomatas tuomet šifruota telegrama nedelsiant pranešė į Kauną – URM. Pasak J.Šaulio, būtent šie G.Pizzardo pareiškimai tuomet lėmė, kad Lietuvos Vyriausybė atsisakiusi „tuo tarpu nuo oficialaus demaršo“ dėl nuncijaus išsiuntimo iš Lietuvos. Kaune tikėtasi, kad šį itin subtilų ir nemalonų reikalą pavyks išspręsti „diskretiškomis priemonėmis, <...> be sukrėtimų“<sup>210</sup>. Tačiau įvyko atvirkščiai: balandžio 13 d. nuncijus R.Bartoloni jau buvo Kaune ir jo grįžimas laikinojoje sostinėje, de-ja, sukėlė nepasitenkinimą ar net tam tikrą sumaištį.

Nuncijui R.Bartoloni'ui grįžus į Kauną, URM nusprendė ilgiau nebelaukti ir griebėsi kraštutinės priemonės – primygtinai išprašyti „nepageidaujamą“ diplomata iš šalies. Oficialų demaršą dėl nuncijaus atšaukimo Vatikano valstybės sekretoriui kardinolui E.Pacelli'ui J.Šaulys padarė 1931 m. balandžio 16 d. Šis žingsnis, be abejo, nei J.Šauliui asmeniškai, nei Vyriausybei, regis, malonus nebuvo. Iškart po demaršo J.Šaulys į laikinąją sostinę rašė: „demaršas, kurį taip ilgai stengiausi nustumti ir kuris, mano paties įsitikinimu, dabar pasidarė nebeišvengiamas, yra mano galų gale padarytas“<sup>211</sup>.

J.Šaulio audiencija pas kardinolą E.Pacelli užtruko apie 45 minutes. Pasak lietuvių diplomato, „mudviejų pasikalbėjimas <...> buvo tarpais gana audringas. Baigėsi betgi taikiu tonu ir atsisveikinova vis dėlto geruoju“<sup>212</sup>. Iš esmės kalbėta dėl dviejų dalykų: nuncijaus atšaukimo iš Lietuvos ir Konkordato XVIII straipsnio nevykdymo. Demaršą J.Šaulys pradėjo pareiškimu, jog R.Bartoloni'o „visai netikėtas <...> grįžimas Kaunan yra sukomplikavęs dar labiau ir taip gana įtemptą dalykų stovį“, o jo nediplomatiškas ir sunkus charakteris situaciją gali dar labiau pabloginti. J.Šaulys valstybės sekretoriui priminė, jog dėl nuncijaus atšaukimo iš Kauno Lietuvos Vyriausybė žygius Vatikane daro jau nuo praėjusių metų gruodžio. „Kai sausio mėnesį m-ras Bartoloni atvyko Romon, mūsų Vyriausybė buvo nusistačiusi padaryti visa, idant jo grįžimas Lietuvon

<sup>209</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1931 04 16 „visiškai“ konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui dr. D.Zauniui, ten pat, l. 185.

<sup>210</sup> Ten pat.

<sup>211</sup> Ten pat.

<sup>212</sup> Ten pat.



nebūtų galimas, būtent pareikšti, kad jis nebėra mūsų Vyriausybei *persona grata*“, – gana atvirai aiškino savo Vyriausybės poziciją Vatikano valstybės sekretoriui J.Šaulys<sup>213</sup>.

Per audienciją išryškėjo dar dvi įdomios detalės. Viena vertus, paaiškėjo, kad kardinolas E.Pacelli išvis nedaug ką žino apie Lietuvos Vyriausybės jau keli mėnesiai reiškiamą nepasitenkinimą nuncijumi ir visai nėra informuotas apie savo padėjėjo G.Pizzardo susitarimą su dr. Šauliu, jog nuncijus į Lietuvą nebegrįš, nes Lietuvos Vyriausybė jo nebelaiko *persona grata*<sup>214</sup>. Kita vertus, tikint Lietuvos reikalų Vatikane laikinojo patikėtinio žodžiais, monsinjoras G.Pizzardo, iš anksto sužinojęs 1931 m. vasario 3 d. turėjusios įvykti J.Šaulio „ekstra“ audiencijos pas kardinolą E.Pacelli priežastį – lietuvių diplomatas kardinolui ketino subtiliai pareikšti, kad nuncijus nebelaikomas Lietuvoje *persona grata* – šią audienciją sąmoningai sutrukdė. Pasak J.Šaulio, staiga įėjęs į kardinolo priimamąjį „m-ras Pizzardo <...> pasiėmęs mane po ranka, pasikvietė eiti pas jį, nes kardinolas, girdi, dabar jokių būdu negalys priimti“<sup>215</sup>.

J.Šaulio pasakojimas būsimąjį popiežių nustebino ir jis juo suabejojo. Kardinolas lietuvių diplomatui pasakė, kad jo paskirtos audiencijos niekada nėra atšaukiamos ir taip vargu ar galėję būti ir aną kartą. Tačiau Kauno atstovas nepasidavė ir pabrėžė, jog „tai yra faktas, kurį jis [kardinolas. – A.K.] gali konstatuoti tuoj pasišaukęs m-rą Pizzardo“. Negana to, kardinolui E.Pacelli'ui J.Šaulys prisipažino, jog dėl vasario 3 d. neįvykusios audiencijos jis kurį laiką jautėsi įžeistas ir jį graužė abejonės. Apie savo tuometinį nerimą Vatikano valstybės sekretoriui lietuvių diplomatas kalbėjo: „baigęs reikalus su m-ru Pizzardo, aš vis dėlto jaučiau kiek abejojimų dėl tokio man nepaprasto kardinolo pasielgimo ir dar iš namų, negalėdamas nurimti, telefonavau m-rui Pizzardo, kad jis būtų geras pasakyti man tikrą teisybę, kodėl kardinolas, paskyręs man valandą, negalėjęs manęs priimti, ir ar čia neslypi kokie kiti motyvai. M-ras Pizzardo stengėsi mane nuraminti, kad čia niekas neslypi ir kad kardinolas, turėdamas kažkur kitur išvykti, fiziškai negalėjęs manęs priimti. Aš tuo patikėjau ir <...> galų gale nusiraminau ...“<sup>216</sup> Taigi, pasak J.Šaulio, vasario 3 d. su G.Pizzardo dar kartą aptaręs nuncijaus R.Bartoloni'o istoriją, jis laikė „visą reikalą baigtą ir kol kas sureguliuotą“. Be to, lietuvių diplomatas kardinolui pareiškė, jog 1931 m. vasario 28 d. su monsinjoru G.Pizzardo jis vėl aptarė nuncijaus R.Bartoloni'o „reikalą“, be to, priminė, kad ir toliau laikosi senojo „tyliojo susitarimo: kaip tik m-ras B[artoloni] ims

<sup>213</sup> Ten pat.

<sup>214</sup> Ten pat, l. 186.

<sup>215</sup> Ten pat.

<sup>216</sup> Ten pat, l. 186–187.

rengtis kelionėn į Lietuvą, aš būsiu priverstas ant tų pėdų pareikšti visai oficialiai, kad m-ras B[artoloni] nebėra mūsų Vyriausybei *persona grata*<sup>217</sup>. Kad nuncijus R.Bartoloni nelaukiamas Lietuvoje, monsinjorui G.Pizzardo esą dar kartą buvę priminta ir gegužės 8 d.

Pateikęs visą „nuncijaus istoriją“ ir „konstatavęs tuos faktus“, J.Šaulys Vatikano valstybės sekretoriui Vyriausybės vardu „visai formaliai ir oficialiai“ pareiškė, kad nuncijus R.Bartoloni „nebėra *persona grata*“ Lietuvoje. Negana to, buvo pareikšta, jog nuo šiol Lietuvos Vyriausybė „atsisako palaikyti toliau su m-ru B[artoloni'u] by kokius santykius, kaip lygiai tęsti derybas, pradėtas su m-ru Faidutti, kol m-ras B[artoloni] liks Lietuvoj“<sup>218</sup>.

Nesunku įsivaizduoti, jog tokie radikalūs ar net ultimatyvūs Lietuvos atstovo pareiškimai kardinolui „Pacelli padarė regimai nemažą įspūdį“ ir jis J.Šauliui nedviprasmiškai užsiminė, kad baiminasi, jog jie gali sukelti „didelių pasekmių“. Tačiau Kauno diplomato tai nesustabdė ir jis ta pačia proga Vatikanui pareiškė „formalų protestą“, kad Lietuvos vyskupai nevykdo Konkordato XVIII straipsnio, kuris juos įpareigoja skirstant beneficijas konsultuotis su vidaus reikalų ministru<sup>219</sup>. Čia pat nurodyta, kad lietuvių vyskupai jau yra padarę didelių nuodėmių: „paskyrę klebonų <...> nesusižinoję su kompetentišku ministeriu“.

Lietuvos diplomato tvirtinimu, su Vatikano valstybės sekretoriumi vyko dialogas, kurio metu „kardinolas stengėsi nuversti visą atsakomybę nuo savęs remdamasis faktu“, kad visa nuncijaus atšaukimo iš Kauno istorija buvo derinama ne su juo, o su G.Pizzardo. Kita vertus, pasak J.Šaulio, kardinolas „negalėjo nuneigti ir neneigė nei m-ro Pizzardo oficialumo, nei to, kad jam iš m-ro P[izzardo] apie mano pareiškimus vis dėlto žinoma“<sup>220</sup>.

1931 m. balandžio 16 d. J.Šaulio audiencija pas Vatikano valstybės sekretorių baigėsi Lietuvos diplomato apsimestu apgailėstavimu, kad jis esą pasidavęs nepagrįstoms savitarpio supratimo „iliuzijoms“ ir nepaklausęs protingo savo Vyriausybės patarimo dar gerokai anksčiau Šventajam Sostui oficialiai pareikšti, kad nuncijus G.Bartoloni nebelaikomas *persona grata* Lietuvoje. Taip esą būtų buvę išvengta nereikalingų emocijų ir reikalas išspręstas greičiau bei paprasčiau. Anot J.Šaulio, šią „piliulę kardinolas nurijo nė nemirkstelėjęs“<sup>221</sup>.

Tačiau ši ironiška Kauno diplomato išvada, regis, buvo netiksli. Kardinolas E.Pacelli visai neketino šios nemalonios istorijos nuleisti tylomis.

<sup>217</sup> Ten pat, l. 188.

<sup>218</sup> Ten pat, l. 189.

<sup>219</sup> Ten pat, l. 189–190.

<sup>220</sup> Ten pat, l. 190.

<sup>221</sup> Ten pat, l. 190a.

Jau kitą dieną – balandžio 17 – įvyko ilgokas\* „retrospektyvinio pobūdžio“ trejeto polilogas, kurio metu J.Šaulys turėjo viską iš naujo aiškinti bei įrodinėti Vatikano valstybės sekretoriaus ir jo padėjėjo akivaizdoje<sup>222</sup>. Pasak J.Šaulio, „turėjau padėti m-rui P[izzardo] atsiminti faktus <...>, kuriuos jis vis dėlto turėjo patvirtinti, kai mano jam iš dienos buvo pacituoti“. Kita vertus, šio pokalbio metu paaiškėjo, kad Lietuvos atstovas intrigos Vatikane ieškojo be reikalo. O Lietuvos Vyriausybės „taip laukiamas“ nuncijus R.Bartoloni į Kauną vis dėlto grįžo ne dėl kardinolo E.Pacelli'o informacijos stokos ir ne dėl jo padėjėjo monsinjoro G.Pizzardo nerūpestingumo ar asmeninio suinteresuotumo. Jau baigiantis šiam polilogui monsinjoras G.Pizzardo J.Šauliui tiesiai pareiškė: „Ko Tamsta nori, juk decidoja vizą kas – Šv. Tėvas, ir ne nuo mūsų pareina dalykai“<sup>223</sup>.

Po šio atviro, bet numaningo pareiškimo pranešime į Kauną mūsų diplomatu beliko tik filosofškai paspėlioti. „Kokių žygių imsis Vatikanas po mūsų demaršo, sunku dar pasakyti“, – rašė pranešime iš Romos į Kauną Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane. Po šio Lietuvos žygio, regis, panašiai jautėsi ir Šventojo Sosto diplomatai, kurie, manytume, taip pat nemažai suko galvą ir neskubėjo duoti atsakymo į akiplėšišką Kauno demaršą. Tačiau olimpinei kantrybei ir nuodugniui filosofiniu apmąstymu, deja, pasižymėjo ne visi mūsų aprašomos istorijos herojai. Pirmajam kantrybė išseko tuometiniam Lietuvos užsienio reikalų ministrui D.Zauniui<sup>224</sup>. Jau balandžio 28 d. J.Šaulys iš Kauno gavo griežto turinio telegramą-instrukciją. Užsienio reikalų ministras joje ne itin diplomatiškai ir sunkokai tramdydamas susierzinimą rašė: „Nedavimas atsakymo į Tamstos šešioliktos balandžio demaršą ir Bartolonio pasilikimas Lietuvoje ilgainiui sudaro nepakenčiamą padėtį, kurios Vyriausybė ilgiau negu ligi šios savaitės galo toleruoti negali. Negavęs per tą laiką teigiamo atsakymo Tamsta turi grįžti Kaunan palikęs Lozoraitį *Chargé d'Affaires*. Tamstos nuožiūrai paliekama, ar reikalauti formalaus atsakymo, ar kon-

\* Šis J.Šaulio pasikalbėjimas su kardinolu E.Pacelli'u bei jo padėjėju G.Pizzardo užtruko valandą ir penkiolika minučių. Diplomatinėje praktikoje užsienio šalies atstovo vizitai pas užsienio reikalų ministrą ar jam pareigomis prilygstantį asmenį paprastai užtrunka iki 45 min.

<sup>222</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a.i.* Vatikane dr. J.Šaulio 1931 04 17 visiškai konfidencialus pranešimas iš Romos į Kauną užsienio reikalų ministrui dr. D.Zauniui (prierasas ranka prie 1931 04 16 pranešimo), ten pat, l. 190a.

<sup>223</sup> Ten pat.

<sup>224</sup> Šiuo atveju, regis, drąsiai galima sutikti su istoriku dr. Vytautu Žaliu, kad „D.Zauniaus konfliktas su Vatikano nuncijumi Bartoloni'u Kaune jau buvo peraugęs į anekdotą, pasakojamą visose Europos sostinėse“ (V.Žalys, Stasys Lozoraitis – Lietuvos užsienio reikalų ministras, kn. *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 33).

statuoti, [kad] atsakymo nedavimas per dvi savaiti skaitomas neigiamu atsakymu“<sup>225</sup>.

Jau kitą dieną D.Zauniaus instrukcija buvo įvykdyta, tačiau tai nepadėjo – Šventasis Sostas nerado priežasčių savo nuncijui atšaukti iš Lietuvos. Siekdamas Vatikaną „paspausti“ gegužės pirmomis dienomis iš Amžinojo miesto išvyko J.Šaulys. Lietuvos reikalus laikinai patikėta tvarkyti atstovybės patarėjui Stasiui Lozoraičiui. Tačiau norimo rezultato Kaunui nedavė ir ši demonstracija. Todėl Lietuvos Vyriausybė ryžosi dar giliau klampinti savo santykius su Šventuoju Sostu. Birželio 1 d. S.Lozoraitis Vatikanui įteikė dar vieną notą, primygtinai nurodančią, kad Lietuvos Vyriausybė nuncijaus R.Bartoloni'o nebelaiko *persona grata* ir prašo, kad jis iš Lietuvos išvyktų. Net nelaukiant Šventojo Sosto reakcijos į šią notą, analogiškas žingsnis žengtas ir Kaune. Birželio 5 d. vidurdienį URM protokolo šefas Stasys Girdvainis Šventojo Sosto nunciatūrai Lietuvoje įteikė notą Nr. 443, kur oficialiai, Vyriausybės vardu pareikalauta, kad nuncijus R.Bartoloni nedelsdamas išvyktų iš Lietuvos<sup>226</sup>.

Įdomu, jog S.Girdvainį pats Šventojo Sosto nuncijus priimti atsisakė, todėl nota buvo įteikta L.Faidutti, kuris taip pat ne iškart priėmė neprašytą svečią iš Lietuvos URM. Pasak URM protokolo šefo, tik po gerų penkių minučių „išėjęs į saloną, mgr. Faidutti buvo bemėginąs užimti mane lengva vizitine konversacija, kviesdamas sėsti ir teiraudamasis, kaip mano praleistos atostogos“<sup>227</sup>. Deja, šis lietuvių diplomatas nepasižymėjo aukštuomenės manieromis ir, nutraukęs šeimnininką, išrėžė, jog yra įgaliotas įteikti notą nuncijui R.Bartoloni'ui. Po tokio pareiškimo nunciatūros patarėjas susirūpinusiu balsu pratarė: „Numanau jos turinį, palaukite“ ir išėjo pasikonsultuoti su nuncijumi. Po poros minučių grįžęs pranešė, kad „Jo Ekselencija mgr. Bartoloni jį įgalioja tą notą priimti“. Tačiau Lietuvos URM diplomatinio protokolo šefui ir to buvo per maža, todėl jis dar pareikalavo, kad L.Faidutti pasirašytų jo iš anksto parengtą „pakvitavimą“, jog notą tikrai paėmė<sup>228</sup>. Nunciatūros patarėjas su tokiu S.Girdvainio pageidavimu „mielai sutiko“ ir atiduodamas pasirašytą kvitą liūdnai pratarė: „Kur mes einam?“ Tačiau Lietuvos URM pareigūnas klausimo esmės, regis, nesuprato, ir į jokią kurtuaziją nesileido. Jo paties teigimu, „aš tokiu pat oficiališku tonu atsakiau, kad mano įteiktoji nota yra logiška to mūsų „ėjimo“ konsekvencija“.

<sup>225</sup> Užsienio reikalų ministro dr. D.Zauniaus 1931 04 28 šifruota telegrama iš Kauno į Romą Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane dr. J.Šauliui, LCVA, f. 383, ap. 7, 6. 932, l. 163.

<sup>226</sup> Lietuvos URM Protokolo šefo S.Girdvainio 1931 06 06 *Pro memoria* užsienio reikalų ministrui dr. D.Zauniui, ten pat, l. 94.

<sup>227</sup> Ten pat.

<sup>228</sup> Ten pat.

Šventojo Sosto nunciatūros patarėjas, susidūręs su veik kategorišku pašnekovo tonu bei elgesiu, „padavė ranką, <...> atidarė duris į prieškambarį“ ir Lietuvos URM Protokolo šefą išlydėjo žodžiais: „Man labai gaila, ponas Girdvaini, kad tai Tamstai teko tokią misiją atlikti“<sup>229</sup>. Ar dėl jam tekusios misijos apgailestavo ir S.Girdvainis, nežinia. Bent jau iš jo *Pro memoria* to nematyti.

Jau kitą dieną po šios notos įteikimo Vatikano nuncijus arkivyskupas Riccardo Bartoloni iš Kauno išvyko<sup>230</sup>, ir Lietuvos diplomatiniai santykiai su Šventuoju Sostu pakibo ant plauko. Iš esmės grėسė grįžimas į liūdną 1925 m. vasaros situaciją. 1931 m. birželio viduryje Šventasis Sostas iš esmės ėmėsi boikotuoti Romoje likusį Lietuvos atstovybės patarėją S.Lozoraitį. Savo aukščiausią kulminacinį tašką diplomatinių santykių įtampa pasiekė birželio 16–19 dienomis, kai S.Lozoraitis suskato rūpintis savo vasaros atostogomis. Norėdamas išvykti, pagal nusistovėjusį diplomatinių santykių protokolą, jis privalėjo apie tai informuoti Vatikano Valstybės sekretoriato pareigūnus. Tačiau staiga paaiškėjo, kad tai padaryti nėra taip paprasta. Birželio 16–17 d. S.Lozoraitis „10 ar 11 kartų“ bandė prisiskambinti Vatikano valstybės sekretoriaus padėjėjui G.Pizzardo ir gauti pas jį audienciją. Tačiau visi skambučiai buvo nesėkmingi, su G.Pizzardo susisiekti nepavyko. Sekretoriato darbuotojai lietuvių diplomatui kantriai atsakinėjo, kad monsinjoras „esąs lyg atostogose <...> ir ateina tik labai trumpam laikui“<sup>231</sup>.

Neįstengdamas gauti oficialios audiencijos pas G.Pizzardo, birželio 19 d. S.Lozoraitis ryžosi nueiti į „bendrą misijų šefų audienciją pas kardinolą Pacelli“. Susitikimo su kardinolu laukė kelių Vatikane reziduojančių diplomatinių misijų vadovai – Austrijos, Čekoslovakijos, Bavarijos, Airijos – prie jų prisišliėjo ir S.Lozoraitis. Tačiau neprašytas svečias greitai

<sup>229</sup> Ten pat, l. 94–95.

<sup>230</sup> Apašt. Sosto nuncijus J.E. arkivyskupas Bartoloni šiandien išvyksta iš Lietuvos, *Rytas*, 1931 06 06, p. 1. [Reikia pažymėti, jog lietuvių katalikiška visuomenė ir jos elitas arkivyskupą R.Bartoloni iš Lietuvos išlydėjo gana šiltai. Išvykstančiojo automobilis vietos katalikų aktyvistų rūpesčiu buvo išpuoštas ažuolo lapų vainikais ir gėlių girliandomis. Kaune apie pusiaudienį, 12–13 val., atsisveikinti su išvykstančiuoju susirinko nemaža minia puošniai apsitaisiusių katalikų. Lietuvių vyskupai (išskyrus Kauno arkivyskupą metropolitą J.Skvirecką), kai kurie žymesni dvasininkai bei katalikiškų organizacijų atstovai automobiliu išvykstantį Vatikano nuncijų lydėjo iki Vilkaviškio ar net ligi Virbalio, tai yra sienos su Vokietija. „Rytas“ birželio 8 d. straipsnyje „Kaip išvažiavo Šv. Tėvo atstovas“ taip apibendrino nuncijaus R.Bartoloni'o veiklą Lietuvoje: „Mes galime užtikrinti, kad ark. Bartoloni dėjo daug pastangų, kad šiuos santykius sušvelnintų, ir savo, kaip nuncijaus, pareigas yra gerai atlikęs“.

<sup>231</sup> Lietuvos atstovybės Vatikane patarėjo S.Lozoraičio 1931 06 19 visiškai slaptas pranešimas premjerui ir laikinai einančiam užsienio reikalų ministro pareigas J.Tūbeliui, ten pat, l. 24.

buvo atskleistas. Vatikano Kurijos Ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretoriaus padėjėjas monsinjoras Alfredo Ottaviani vos pastebėjęs S.Lozoraitį „tuoj pakvietė <...> į kitą saloną pasikalbėti“<sup>232</sup>. Pokalbis prasidėjo nuo klausimų, ar Lietuvos diplomatas turi kvietimą audiencijai pas kardinolą, ar jį yra iš anksto išpėjęs apie savo apsilankymą ir koku reikalu čia vargsta? S.Lozoraičiui į pirmus du klausimus atsakius neigiamai, A.Ottaviani nedviprasmiškai paaiškino, jog tokiu atveju „kardinolas <...> nepriimsiąs“ ir dar kartą pasiteiravo, koks svečio tikslas.

Gana kategoriški A.Ottaviani pareiškimai lietuvių diplomatą iš esmės įvarė į kampą ir jis, neberasdamas erdvės oriems diplomatiniams manevrams, ryžosi gana tiesmukiškai klausti – ar visa tai reiškia, jog Šventasis Sostas nutraukė diplomatinius santykius su Lietuva?<sup>233</sup> Atsakyta, jog diplomatiniai santykiai tarp šalių nėra nutraukti, bet dėl kelių svarbių priežasčių Vatikanas kol kas Lietuvos diplomatų nepriims. S.Lozoraičiui pareikšta, kad Šventąjį Sostą labiausiai ižeidė trys dalykai: 1) tai, kad prezidentas A.Smetona atsisakė priimti nuncijaus R.Bartoloni'o nuo Pijaus XI jam atvežtą dovaną\*; 2) nuncijaus išprašymas iš Kauno „nesulaukus Vatikano atsakymo“ į Lietuvos birželio 1 d. notą; 3) straipsnis „Giornale d'Italia“\*\*, kur nuncijaus išvykimo iš Kauno istorija papasakota su detalėmis, esą „žinomomis“ tik Lietuvos Vyriausybei<sup>234</sup>.

Tiesa, S.Lozoraitis labiau buvo susirūpinęs savo vasaros atostogų likimu, o ne diplomatinį santykių su Vatikanu tolesne eiga. Savo pranešime J.Tūbeliui jis rašė: „Aš asmeniniai imu visą šitą istoriją labai šaltai.

<sup>232</sup> Ten pat.

<sup>233</sup> Ten pat, l. 24a.

\* 1931 m. balandį nuncijus R.Bartoloni į Kauną sugrįžo su dovanomis. Lietuvos Respublikos prezidentui nuo Šventojo Tėvo jis atvežė Vatikano naujų auksinių monetų kolekciją, tačiau A.Smetona nuncijų priimti atsisakė. Vatikanas tai traktavo kaip tiesioginį popiežiaus įžeidimą.

\*\* Reikia pasakyti, kad šis italų žurnalas straipsnį parengė remdamasis savo korespondento Kaune medžiaga. Taip pat įdomu ir tai, jog jau birželio 18 d. šį straipsnį palankiai komentavo Vyriausybės oficiozas „Lietuvos aidas“, pažymėdamas, jog rašinys „tiksliai ir griežtai nušvietė susidariusią padėtį Lietuvos ir Vatikano santykiuose. Pastaroji publikacija išsklaidys šmeižtų antplūdį, kuris pasirodė katalikiškoje spaudoje“. Beje, italų žurnalisto Kaune parengtame straipsnyje „Kaip buvo prieita iki nuncijaus iš Lietuvos išvijimo“, kurio ištraukas persispausdino ir „Lietuvos aidas“, be kita ko, yra ir toks teiginys: „Dabar darau ramią ir objektyvią faktų rekonstrukciją, kurie negali būti paneigti, nes yra su didžiausia atida kontroliuoti“. Taigi arkivyskupo Ottaviani'o priekaištas, išsakytas Lietuvos valdžios adresu, buvo, regis, visiškai pagrįstas... Antra vertus, Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatinis santykius bei nuncijaus R.Bartoloni'o išprašymo iš Lietuvos istoriją tuomet itin plačiai komentavo ne tik užsienio, bet ir lietuvių spauda, pradedant solidžiais leidiniais ir baigiant vadinamąja „geltonąja“ spauda: „Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“, „Rytas“, „Naujienos“, „Dienos naujienos“, „Varpas“, „Akis“ ir t.t.

<sup>234</sup> Ten pat, l. 25.

Pats aš eiti į Vatikaną neturiu jokio mažiausio privatinio noro. Reikalo irgi nėra (*sic!* – A.K.). Žinoma, su dalyvavimu bažnytinėse ceremonijose nuo šios dienos – Schluss!\*

Išvada gi yra, jog nėra jokio reikalo, kad aš neturėčiau atostogų nuo 1 d. liepos ir kad p. Girdvainis manęs nepavaduotų. Jo padėtis nebus blogesnė kaip mano. Tai Vyriausybei vis viena, katras bus pasiuntinybėje, jis ar aš<sup>235</sup>. Tokia padėtis, jog Šventasis Sostas galėtų likti nepatenkintas abiejų aukščiausių Lietuvos pasiuntinybės pareigūnų išvykimu vienu metu ar netgi su tuo nesutikti, S.Lozoraitis nemanė esant reikšminga. O kad vertėtų paisyti Šventojo Sosto pageidavimų, tokia mintis jam net į galvą nešovė. „Net jei Vatikanas ir turėtų ką prieš tai, kad p. Girdvainis valdytų pas-bę, tai formaliai jie nieko negalės padaryti, nes priskirti prie pas-bės visados galima ką norint be *agreement*\*\* iš kalno. O reikalui esant priskirtasis automatiškai paima valdyti misiją. Laiko lieka labai maža ligi liepos mėn. 1 dienos <...> prašyčiau komandiruoti p. Girdvainį taip, kad galėtų atvykti čia kokią birželio mėn. 27 dieną, kad būtų galima ramiai ir tvarkingai atiduoti jam einamus reikalus“, – rūpinosi savo sparčiai artėjančiomis atostogomis lietuvių diplomatas Vatikane<sup>236</sup>.

Tačiau prieš išvykstant atostogų S.Lozoraičiui vis dėlto dar teko padirbėti. Birželio 20 d. apie 17 valandą Lietuvos pasiuntinybėje apsilankė „maestro di Casa“, kuris nuo Šventojo Tėvo S.Lozoraičiui „įteikė dėžę“. Atidaręs paketą lietuvių diplomatas rado verbalinę notą ir „stovyklą *quies vita*\*\*\*, kitados pono Prezidento per Šaulių dovanotą Popiežiui“<sup>237</sup>. Notoje buvo pranešama, kad A.Smetonai atsisakius priimti nuncijų R.Bartoloni, „kuriam buvo pavesta įteikt Prezidentui Popiežiaus dovaną“, Šventasis Tėvas taip pat negali sau pasilikti Lietuvos prezidento dovanų<sup>238</sup>.

Dovanos sugražinimas ir taip jau blogų santykių tarp šalių labiau pabloginti, žinoma, negalėjo. Regis, atvirkščiai, tai tapo savotišku konflikto atomazgos ritualu, po kurio Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatiniai santykiai palengva grįžo į normalesnę vagą. 1931 m. pabaigoje į Kauną atvyko naujas Vatikanos atstovas, patyręs ir itin gabus diplomatas Antonio Arata. Tikėtina, kad šio diplomato paskyrimas į Lietuvą nebuvo atsitiktinis. A.Arata buvo asmeniškai pažįstamas su ambicinguoju Lietuvos už-

\* Galas (*vok.*).

<sup>235</sup> Ten pat, l. 26.

\*\* Sutikimo (*angl.*).

<sup>236</sup> Ten pat, l. 26 a.

\*\*\* Atrodo, kalbama apie Petro Rimšos skulptūrą, kuri Pijui XI buvo padovanota Lietuvos ir Vatikanos konkordato ratifikavimo proga.

<sup>237</sup> Lietuvos atstovybės Vatikane patarėjo S.Lozoraičio 1931 06 20 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM, ten pat, l. 28.

<sup>238</sup> Ten pat.

sienio reikalų ministru D.Zauniumi dar nuo tų laikų, kai abu diplomatinį darbą dirbo Prahoje. Taigi, atrodo, jog Pijus XI manė, kad šiam jo diplomatumui bus kiek lengviau tvarkyti reikalus su autoritarine lietuvių valdžia. Kita vertus, atvira diplomatinė konfrontacija su Šventuoju Sostu Lietuvai neišėjo į naudą. Vietoj išvykusio nuncijaus dabar į Kauną atsiųstas A.Arata turėjo gerokai žemesnį diplomatinį rangą – tik *Chargé d’Affaires a. i.* Be to, jis buvo ne arkivyskupas, o tik prelatas. Kitaip tariant, Vatikano diplomatija nors taip atsisteisė tautininkų valdžiai, nedviprasmiškai parodydama, jog Šventojo Sosto akyse ir jo diplomatinėje rangų lentelėje Lietuva iš aukščiausios pozicijos dabar yra bent per dvi pakopas smuktelėjusi žemyn.

Kita vertus, tai neliko nepastebėta ir Kaune. Su naujuoju Šventojo Sosto atstovu, nors, kaip minėta, jo diplomatinis rangas nebuvo aukštas, D.Zaunius ketino elgtis kiek atsargiau ir maloniau. Ir gal ne vien dėl asmeninės pažinties su A.Arata. Veikiausiai itin komplikotas išsiskyrimas su arkivyskupu R.Bartoloni’u D.Zauniui tapo nors ir gana skaudžia, bet vis dėlto naudinga pamoka. Išmokė santūrumo, apdairumo ir kantrybės. Kad D.Zaunius palyginti pakenčiamai krinto diplomatijos pamokas, rodo ir vienas jo laiškas iš Kauno į Londoną. 1931 m. lapkričio 10 d. Lietuvos reikalų laikinajam patikėtiniui Didžiojoje Britanijoje Juozui Kajeckui užsienio reikalų ministras rašė: „Turėdamas galvoje nesusi-pratimus, iškilusius Lietuvoje dėl popiežiaus atstovų lankymosi įvairiuose viešuose katalikiškų organizacijų kongresuose ir <...> sakytuose kongresuose keliamus dažnai prieš Vyriausybę nukreiptus obalsius, aš esu susirūpinęs prieš atvykstant naujam popiežiaus atstovui šitą klausimą išsiaiškinti ir, jeigu tai būtų suderinama su kitų šalių praktika, *a priori* pareikšti naujam popiežiaus atstovui, kad Vyriausybė panašaus jo lankymosi įvairiuose viešuose kongresuose nemano toleruoti“<sup>239</sup>. Nors A.Aratos santykiai su Lietuvos valdžia ir su senu pažįstamu D.Zauniumi taip pat klostėsi gana banguotai, tačiau vėlesniais metais 1931 m. pavasario–vasaros santykių krizė visu aštrumu nebepasikartojė. 4-ajame dešimtmetyje, Europoje vis labiau niaukiantis Antrojo pasaulinio karo debesims, Lietuvos diplomatiniai santykiai su Šventuoju Sostu palengva skaidrėjo. Pirmoji Lietuvos Respublika augo politiškai, ekonomiškai bei kultūriškai, lygiagrečiai brendo ir jos politinis-diplomatinis elitas. Senąją valstybininkų kartą sustiprino jaunieji – neretai labiau išsilavinę ir moderniau mąstę veikėjai.

<sup>239</sup> Užsienio reikalų ministro dr. D.Zauniaus 1931 11 10 laiškas Lietuvos *Chargé d’Affaires a. i.* Didžiojoje Britanijoje J.Kajeckui, ten pat, l. 51.



## X

4-ojo dešimtmečio pirmojoje pusėje šalių diplomatiniais santykiais, nepaisant tam tikrų pasitaikiusių iracionalių momentų, vis dėlto darė gana pozityvią įtaką ir jauno bei talentingo, inteligentiško lietuvių diplomato Stasio Lozoraičio (senjoro) paskyrimas dirbti pasiuntinybėje prie Šventojo Sosto. Iš pradžių, nuo 1929 m. lapkričio, S.Lozoraitis buvo Lietuvos pasiuntinybės Vatikane patarėju, o nuo 1931 m. spalio – laikinuoju reikalų patikėtinu (*Chargé d’Affaires a. i.*). S.Lozoraičio diplomatinis gebėjimas greitai pastebėjo ir įvertino aukšti Vatikano pareigūnai ir vietinis diplomatų korpusas. Veikiausiai per juos ši „konfidenciali“ informacija prasismelkė ir į spaudą. Štai solidus italų žurnalas „Corriere Diplomatico e Consolare“ apie jaunąjį lietuvių diplomata 4-ojo dešimtmečio viduryje taip rašė: „Dėl savo intuicijos aštrumo, takto, patrauklios kurtuazijos jis nusipelnė Vatikano sferų simpatijas ir dabar pagerėjusių santykių nuopelnas didele dalimi priklauso jam, nes jis mokėjo švelninti trynimosi priežastis ir paaiškinti nesusipratimus“<sup>240</sup>.

4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje, Antrojo pasaulinio karo liūčiai dar labiau priartėjus, Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai patyrė ir šviesesnių, ir apniukusių dienų. Vis dėlto ilgainiui Šventojo Sosto reikšmė Lietuvai ne mažėjo, bet didėjo. Tvirtėjo ryšiai, tarpusavio supratimas, nors sunkiai, bet formavosi patikimos diplomatinio bendradarbiavimo tradicijos. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir pradžioje, kai Lietuvos valstybingumui iškilo aibė realių bei tariamų grėsmių ir Lietuvos politikai bei diplomatai savo tėvynei dažnai karštligiškai ieškojo saugesnių tarptautinių garantijų, Vatikanas tapo savotiška Lietuvos užuovėja, o kai kada ir globėju ar painių tarptautinių reikalų patarėju.

1936–1939 m. vykstant kruvinam pilietiniam karui Ispanijoje, Vokietijos invazijai į Austriją bei merkiantis Čekoslovakijos valstybingumui, lietuvių diplomatai Vatikane Kazimieras Graužinis ir S.Girdvainis ne kartą konsultavosi su Šventojo Sosto pareigūnais įvairiais aktualiais klausimais. Kita vertus, Vatikanas Lietuvos diplomatams tuomet buvo ne tik patarėjas ar konsultantas, bet ir bręstančios globalios tarptautinės krizės patogiai stebėjimo vieta. Štai vykstant pilietiniam karui Ispanijoje K.Graužinis tiesiog juvelyriškai sekė Ispanijos pasiuntinybės veiklą ir padėtį Vatikane, nuolat apie tai informavo Kauną. Neabejotina, kad K.Graužinio pranešimai darė tam tikrą poveikį Lietuvos Vyriausybės užsienio politikai ir prisidėjo prie jos „generalinės linijos“ formavimo karo išvakarėse.

<sup>240</sup> Italai apie Lozoraičio darbus, *Lietuvos aidas*, 1934 08 01, p. 3.

Vos prasidėjus pilietiniam karui Ispanijoje Lietuvos diplomatas konstatavo, jog Ispanijos ambasada Vatikane skilo į dvi dalis: ambasadorius liko ištikimas Respublikos vyriausybei, o jo patarėjas, ambasados sekretorius ir raštvedys nuėjo su frankistais<sup>241</sup>. Pro K.Graužinio akis nepraslydo ir tai, kad po šio skilimo Ispanijos ambasadorius Vatikane palaipsniui „liko ambasadorius kalinys, izoliuotas nuo visų, pats vienas ambasadoj ir be pinigų“<sup>242</sup>. 1936 m. lapkričio pirmomis dienomis savo *Pro memoria* naujajam Lietuvos užsienio reikalų ministrui S.Lozoraičiui K.Graužinis gana susijaudinęs rašė: „Ambasadorius liko savo rūšies kalinys. Kai tik jis pamėgindavo išeiti iš ambasados, tuojau iš priešakio ir iš užpakalio jį lydėdavo slaptos policijos agentai, o kiek paėjęjus pradėdavo klausinėti dokumentų. Ambasadoriaus pareiškimai, kad jis esąs Ispanijos ambasadorius prie Šv. Sosto, nieko negelbėdavo ir jis turėdavo rodyti dokumentus. Patikrinę dokumentus, agentai juos gražindavo ir vėl toliau jį lydėdavo. Tokia procedūra pasikartodavo kiekvieną kartą, kai tik jis išeidavo iš ambasados, nežiūrint jo nusiskundimų Vatikanui. <...> Rugsėjo mėn. 30 d. ambasadorius paskutinį kartą apsilankė Vatikane pas mgr. Pizzardo, o grįžęs apleido ambasadą ir išvyko Paryžiun“<sup>243</sup>. Iš šio K.Graužinio pranešimo gana akivaizdžiai matyti, jog 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje Vatikano diplomatijai išties buvo tekęs sunkus uždavinys laviruoti tarp įvairių politinių režimų bei jų vykdomos politikos, tikinčiųjų dvasinių poreikių ir Katalikų Bažnyčios tarptautinio autoriteto<sup>244</sup>.

Tame pačiame pranešime lietuvių diplomatas smulkiai aprašė ir „perversmą“ Ispanijos ambasadoje prie Kvirinalo, kuris esą įvykęs „žymiai tragiškesnėmis aplinkybėmis“. Prie Ispanijos ambasados akredituoti du tos šalies karo atašė tiesiog grasindami revolveriais privertė ambasadorių pasirašyti „demisijos raštą“<sup>245</sup>. Taip, pasak K.Graužinio, „tylomis“ ir iš niekur nesulaukusios moralinės ar politinės diplomatinės paramos buvo sudorotos abi Ispanijos Respublikos ambasados Romoje, o jų vienvaldžiu šeimininku tapo sukilusių frankistų bičiulis „senas diplomatas admirolas

<sup>241</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane K.Graužinio 1936 11 03 slapta *Pro memoria* „Apie įvykius Ispanijos ambasadose Romoje“ užsienio reikalų ministrui S.Lozoraičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1892, l. 195.

<sup>242</sup> Ten pat, l. 196.

<sup>243</sup> Ten pat.

<sup>244</sup> Plačiau apie šią daugialypę Šventojo Sosto dilemą žr: F.J. Coppa, *The Vatican and the Dictators: between Diplomacy and Morality*, kn. *Catholics, the State and the European radical right, 1919–1945*, New York, 1987.

<sup>245</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane K.Graužinio 1936 11 03 slapta *Pro memoria* „Apie įvykius Ispanijos ambasadose Romoje“ užsienio reikalų ministrui S.Lozoraičiui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1892, l. 197–198.

Magas, kuris kadaise yra buvęs Ispanijos ambasadorium prie Šv. Sosto“<sup>246</sup>.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse –1939 m. vasario 10 d. mirė Šventasis Tėvas Pijus XI. Kovo 2 d. Kardinolų konklava naujuoju Dievo vietininku žemėje paskelbė valstybės sekretorių kardinolą E.Pacelli, kuris sau pasirinko Pijaus XII vardą. Po dešimties dienų, kovo 12 d., Vatikane įvyko naujojo popiežiaus intronizavimas. Šiose iškilmėse dalyvavo ir tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys<sup>247</sup>. Kaip rašė istorikė Aldona Gaigalaitė, Romoje susirinkusiųjų į popiežiaus vainikavimą diplomatų pokalbiuose gana ryškiai „buvo jaučiama įtempta tarptautinė padėtis“<sup>248</sup>. Lietuvai tai nesibaigė vien pokalbiais – šią įtampą ir jos padarinius ji patyrė tiesiogiai. Po Pijaus XII intronizavimo iš Romos grįždamas į Kauną, J.Urbšys 1939 m. kovo 20 d. lemtingai stabtelėjo Berlyne, kur Trečiojo Reicho užsienio reikalų ministras Joachimas von Ribbentropas, apeliuodamas į „tautų apsisprendimo teisę“, padiktavo jam ultimatumą, kad Lietuva nedelsiant „grąžintų“ Vokietijai Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą<sup>249</sup>. Iki kraštutinumo komplikauta tarptautinė padėtis Europoje bei katastrofiškai smukęs Tautų Sąjungos autoritetas lėmė, kad Lietuva tarptautinės paramos tuomet nesulaukė ir kovo 22 d. buvo priversta paklusti ultimatumui. Trečiasis Reichas triumfavo, o sutrikusi bei išgąsdinta Europa ir „apkarpyta“ Lietuva jau gyveno paskutinius taikos mėnesius.

1939 m. rugsėjo 1 d. iš esmės galutinai tapo aišku, jog visos europiečių ir iš dalies JAV diplomatinės pastangos užkirsti kelią karui žlugo – Vokietija užpuolė Lenkiją ir įsiliepsnojo Antrasis pasaulinis karas. Lietuvos geopolitinei situacijai ir tarptautinės padėties raidai šis įvykis turėjo ypatingą ir nevienodą poveikį. Viena vertus, karas prasidėjo tarp didžiausių Lietuvos kaimynų – karo židinys betarpiškai išsižiebė prie pietrytinių šalies sienų. Be to, vykdydama 1939 m. rugpjūčio 23 d. nepuolimo pakto su Vokietija slaptuosius protokolus, rugsėjo 17 d. *de facto* į karą įsitraukė ir didžioji rytinė Lietuvos kaimynė Sovietų Sąjunga. Raudonoji armija Lenkijos Respublikai smogė į nugarą ir per trumpą laiką užėmė vakarų Ukrainą, vakarų Baltarusiją ir Vilniaus kraštą. Taigi jau pirmosiomis Antrojo pasaulinio karo savaitėmis Lietuva atsidūrė plieniniuose dviejų totalitarinių valstybių gniaužtuose ir suprantama, kad tokia padėtis lietuvių diplomatijai kėlė didžiulių rūpesčių. Kita vertus, Lenkijos valsty-

<sup>246</sup> Ten pat, l. 195.

<sup>247</sup> K.Škirpa, *Lietuvos nepriklausomybės sutemos (1938–1940). Atsiminimai ir dokumentai*, Chicago–Vilnius: Leidykla „Lietuvos kronika“ – AB „Vilspa“, 1996, p. 137.

<sup>248</sup> A.Gaigalaitė, min. veik., p. 182.

<sup>249</sup> Lietuvos užsienio reikalų ministro J.Urbšio 1939 03 20 slapta *Pro memoria* „Apie pokalbį su Vokietijos užsienio reikalų ministru J. von Ribbentrop’u“, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 39, l. 17–19.

bingumo žlugimas lietuvių diplomatiją viliojo galimybe susigrąžinti Vilnių<sup>250</sup>. Vaizdžiai tariant, karo pradžioje Kauno diplomatija kurį laiką rizikingai dreifavo tarp Scilès ir Charibdès. Žinoma, tokia dviprasmė politika atsiliepė ir Lietuvos santykiams su Šventuoju Sostu.

1939 m. rugsėjo pirmosiomis dienomis Lietuvos diplomatinėje tarnyboje buvo atlikti tam tikri pervarkymai: Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane K.Graužinis buvo išsiųstas į Argentiją, o jo vietą Vatikane užėmė buvęs pasiuntinybės šioje šalyje patarėjas Stasys Girdvainis. Prieš K.Graužiniui paliekant Romą, jam su šeima „atsisveikinimo audienciją“ suteikė popiežius. Trumpos audiencijos metu, be kitų dalykų, buvo paliesta ir Europoje besiklostanti niūri politinė padėtis. Popiežius Pijus XII gana taikliai prognozavo, kad „karas būsiąs ilgas“, o „rusų intervencija“ į Lenkiją jam „atrodanti sutarta su vokiečiais“<sup>251</sup>. Kartu, regis, veikiamas tuometinės viešosios opinijos, Šventasis Tėvas pasakė, kad, jo nuomone, „Rumunijai gresiąs didesnis pavojus nei Pabaltės valstybėms“<sup>252</sup>. Deja, šioms gana optimistinėms Pijaus XII prognozėms Baltijos šalių atžvilgiu nebuvo lemta išsipildyti.

1939 m. rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje, pasinaudodama sau palankia tarptautine konjunktūra, Sovietų Sąjunga realizavo seniai puoselėtus planus ir Baltijos valstybėms *de facto* įtvirtino savo protektoratą. 1939 m. spalio 10 d. pasirašyta „Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis“ Lietuvos ir Vatikano santykiams davė naują impulsą. Vilniaus susigrąžinimas suponavo juridinį-politinį Lietuvos ir Vatikano santykių aspektą. Viena vertus, Lietuva ėmė siekti, kad atgautoji istorinė sostinė bei jos sritis kuo greičiau *de jure* būtų pripažinta Lietuvai ir įjungta į Lietuvos bažnytinę provinciją. Kita vertus, siekdama atgautas sritis kuo greičiau integruoti į Lietuvos Respubliką, Vyriausybė ėmė rūpintis lituanizuoti krašto bažnytinę organizaciją. Pirmiausia siekta pakeisti Lietuvai

<sup>250</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P.Klimo 1939 09 17 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, ten pat, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 159–160; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Didžiojoje Britanijoje B.K.Balučio 1939 09 25 laiškas Lietuvos nepaprastajam pasiuntiniui ir įgaliotajam ministrui JAV P.Žadeikiui, ten pat, b. 9, l. 222–223.

<sup>251</sup> Lietuvos *Chargé d'Affaires a. i.* Vatikane K.Graužinio 1939 09 18 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2124, l. 13.

<sup>252</sup> Ten pat. Čia pravartu atkreipti skaitytojų dėmesį, jog A.Gaigalaitės monografijoje „Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940“ ši Pijaus XII frazė pateikiama netiksliame kontekste. Monografijoje ši vieta taip suredaguota, jog išeina, kad popiežius šią frazę pasakė ne 1939 m. rugsėjį K.Graužiniui, bet dar 1939 m. kovą J.Urbšiu. Ir tokia „redakcija“, regis, nėra atsitiktinė, nes po jos seka toks teiginys: „Nors popiežius nuramino Lietuvos delegatą, tačiau kai Urbšys, grįždamas iš Vatikano, sustojo Berlyne, Ribentropas jam įteikė ultimumą dėl Klaipėdos krašto atidavimo Vokietijai“ (p. 182).

nepalankų Vilniaus arkivyskupą Romualdą Jalbrzykowską bei kai kuriuos kitus šio krašto bažnyčios pareigūnus lojalesniais lietuviais, o Vilniaus miesto ir krašto bažnyčiose greta pamaldų lenkų kalba įvesti pamaldas ir lietuvių kalba<sup>253</sup>.

Tačiau tai įgyvendinti nebuvo paprasta. Šventasis Sostas nebuvo linkęs skubėti su permainomis. Vatikanas, kaip ir didžiosios demokratinės Vakarų valstybės, laikėsi nuostatos, jog, nepaisant faktinio Lenkijos valstybės sunaikinimo, *de jure* jos valstybingumas tarptautiniuose santykiuose funkcionuoja su visais iš to konsekventiškai išplaukiančiais padariniais. Taigi jokie Lenkijos Respublikos teritoriniai pokyčiai negali būti pripažinti be jos vyriausybės valios ir sutikimo. 1939 m. rugsėjį Šventasis Sostas visiems Lenkijos vyskupams ir arkivyskupams išplatino aplinkraščių, kuriame nedviprasmiškai nurodė, kad „Bažnyčios gyvenime nereikia daryti jokių pakeitimų, iki nesibaigs karas“<sup>254</sup>. Kitaip tariant, Vatikanas laikėsi nuostatos, kad 1925 m. vasario 10 d. Lenkijos ir Vatikano konkordato nuostatos tebeveikia, todėl ir Vilnija, nepaisant faktiškai susiklosčiusios padėties, negali būti juridiškai įjungta į Lietuvos bažnytinę provinciją. Žinoma, to nepadarius, keblu buvo reformuoti ir krašto bažnytinę organizaciją Lietuvai pageidautina prasme. Tokia situacija supravo ir gana painią Lietuvos–Vatikano santykių juridinę-politinę koliziją.

Siekdama sau palankaus Vatikano sprendimo Vilniaus byloje, Lietuva 1939 m. gale–1940 m. pradžioje svarstė įvairias problemos sprendimo galimybes: nuo kraštutinių politinių iki nuosaikių juridinių. Spauda, opozicija bei radikalios nusiteikusios visuomeninės organizacijos ir piliečiai ragino tiesiog nutraukti konkordatą ir diplomatinius santykius su Šventuoju Sostu<sup>255</sup>, o Vyriausybė buvo linkusi ieškoti kompromisinio problemos sprendimo Lietuvos ir Vatikano konkordato nuostatų juridinių interpretacijų plotmėje. Neatsitiktinai URM juriskonsulto pavaduotojas, valstybės teisės specialistas dr. Domas Krivickas dėl Lietuvos ir Vatikano konkordato nuostatų ekstrapoliavimo galimybių ir Vilniaus kraštui parengė Vyriausybei specialų memorandumą.

Išanalizavęs 1925 m. balandžio 4 d. Pijaus XI pontifikacinės bulės bei 1927 m. rugsėjo 27 d. konkordato turinį ir pasiremdamas principiniais tarptautinės ir viešosios teisės imperatyvais, tarptautinių sutarčių veikimo nuostatomis, pripažinta tarptautinės ir valstybės teisės teorijos specialistų nuomone ir jau egzistuojančiais panašių problemų juridinio sprendimo precedentais, D.Krivickas atkreipė dėmesį į du momentus. Viena vertus, jog minėtųjų dokumentų autoriai numatė Lietuvos Res-

<sup>253</sup> R.Žepkaitė, *Vilniaus istorijos atkarpa 1939–1940*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 134–137.

<sup>254</sup> Ten pat, p. 134.

<sup>255</sup> Ten pat, p. 138.

publikos sienų keitimo galimybę, o Šventasis Sostas netgi pasižadėjo, kad nė viena Lietuvos Respublikos dalis nepriklausys nuo vyskupo, kurio būstinė yra už Lietuvos valstybės sienų; tiesa, čia pat URM juristas įsakmiai nurodė, jog šio pasižadėjimo vykdymas priklauso nuo „Šv. Sosto nusistatymo laikyti ar ne Vilniaus sritį Lietuvos Respublikos integralia dalimi“<sup>256</sup>. Antra vertus, jog Lenkijos–Vatikano konkordatu Vilnijoje nustatyta bažnytinė organizacija Lietuvai „yra neprivaloma“, nes „1939 m. spalio 10 d. sutartimi Vilnius buvo tik perduotas Lietuvai. Čia neįvyko jokios Lenkijos teritorijos cesijos\*. Lietuva faktiškai perėmė valdyti kraštą, kuris jai teisėtai priklausė pagal 1920 m. Maskvos sutartį\*\*“. Lietuva, nebūdama Lenkijos sukcesorius\*\*\*, negalėjo paveldėti ir jos viešosios teisės, o juo labiau sutarčių“<sup>257</sup>. Todėl Šventasis Sostas negali reikalauti, kad Lietuvos Vyriausybė vykdytų Lenkijos–Vatikano konkordato nuostatas, o tai reiškia, kad iš esmės „Lietuvos Vyriausybė juridiskai yra laisva tvarkyti Katalikų Bažnyčios būklę, kaip tai geriausiai atitinka jos interesus“<sup>258</sup>. Tiesa, šiuo atveju taip pat neapsieita be išlygos, kad juridiskai laisvai elgtis Vilnijoje Lietuvos Vyriausybė galės tik iš dalies, nes teks taikstyti su krašto Katalikų Bažnyčios hierarchų subordinacija Šventajam Sostui.

Atsižvelgdamas į nurodytas aplinkybes, D.Krivickas Vyriausybei rekomendavo, apeliuojant į Konkordato 9 str., nedelsiant „pradėti akciją“ dėl Vilniaus krašto įjungimo į Lietuvos bažnytinę provinciją, arba bent jau surasti kažkokį *modus vivendi*, kuris pakeistų esamą „faktinę būklę, kuri yra griežtai nesuderinama su Lietuvos *tranquilité publique*\*\*\*\*“<sup>259</sup>. Nesileidžiant į detales, atrodo, galima konstatuoti, jog D.Krivicko rekomendacijos turėjo teigiamą poveikį. Nors Šventasis Sostas 1939 m. pabaigoje–1940 m. pirmojoje pusėje nesutiko oficialiai pripažinti Lietuvos Respublikos suvereniteto Vilnijoje bei šio krašto įjungti į Lietuvos bažnytinę provinciją, tačiau būtent Šventojo Sosto padedama ar tarpininkaujama Lietuvos Vyriausybė palaipsniui iš esmės realizavo programą *minimum*:

<sup>256</sup> Lietuvos URM juriskonsulto pavaduotojo dr. D.Krivicko memorandumas „Dėl konkordato taikymo Vilniaus srity“ užsienio reikalų ministrui (dokumentas be datos, tačiau sprendžiant pagal turinį ir bylos struktūrinę konjunktūrą parengtas 1939 m. gale), LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2247, l. 116–117.

\* Perleidimo (*lot.*).

\*\* Turima galvoje Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartis, pasirašyta Maskvoje 1920 m. liepos 12 d.

\*\*\* Sekėjas, dalyvis (*lot.*).

<sup>257</sup> Ten pat, l. 118.

<sup>258</sup> Ten pat, l. 119.

\*\*\*\* Viešąja ramybe (*pranc.*).

<sup>259</sup> Ten pat, l. 120.

laimėjo kovą dėl lietuviškų pamaldų įvedimo svarbiausiose Vilniaus bažnyčiose, apramino lenkų radikalus Vilnijoje ir išstipdė besiklostančią konfliktinę padėtį krašte tarp radikalai priešiška nusiteikusių tautinių bendrijų.

Be to, Lietuvos–Vatikano santykių naudai patarnavo ir tai, jog 1940 m. pavasarį Šventasis Sostas sustiprino savo diplomatinį atstovavimą Lietuvoje: vietoje *Chargé d’Affaires* S.Burzio į Kauną buvo atsiųstas patyręs ir gabus diplomatas nuncijus Luigi Centosa<sup>260</sup>. Lietuvos Vyriausybė, atsiliepdama į šį palankų Vatikano gestą, L.Centosa’i laikinojoje sostinėje parūpino solidų butą<sup>261</sup>. Iš Romos į Kauną išvykstantį nuncijų S.Girdvainis pagerbė iškilmingu priėmimu Lietuvos pasiuntinybėje, kurio laiką, beje, dėl prasidėjusios Didžiosios Velykų savaitės, o vėliau – Velykų ir Atvelykio švenčių jam teko keletą kartų derinti su Vatikano pareigūnais.

Nors principinis sprendimas dėl nuncijaus paskyrimo Lietuvai Vatikane buvo priimtas dar 1939 m. pabaigoje, tačiau L.Centosa į Kauną atvyko tik 1940 m. balandžio gale. Tokį vėlavimą Vatikano pareigūnai S.Girdvainiui oficialiai aiškino „politikos įvykiais“ ir tuo, kad esą Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Louis’as Maglione“ nesuspėjęs parašyti instrukcijos nuncijaus veikimui Kaune“<sup>262</sup>. Ką iš tiesų dangstė šios santūrios diplomatinės frazės ir kodėl nuncijus vėlavo atvykti į Kauną, paaiškėja iš kai kurių kitų dokumentų.

Nors, skirtingai nei kai kuriose kitose Vakarų sostinėse, S.Girdvainiui Vatikane tiesiai į akis ir „neteko išgirsti <...> užmetimo ar pastabos dėl Sovietų įtakos Lietuvos Vyriausybei“<sup>263</sup>, tačiau už akių tokių pamąstymų Vatikano diplomatinėse sferose, manytume, tikrai netrūko. Kad dėl Sovietų Sąjungos politinio poveikio susvyravo Šventojo Sosto pasitikėjimas Lietuva, 1939 m. pabaigoje tvirtino ir kunigas K.Čibiras, grįžęs iš Romos, kur turėjo ne vieną atvirą pokalbį su vietos dvasininkais<sup>264</sup>.

<sup>260</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 16 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2248, l. 61.

<sup>261</sup> Ten pat.

\* Šias pareigas buvęs Vatikano nuncijus Prancūzijoje kardinolas Louis’as Maglione užėmė po to, kai E.Pacelli buvo išrinktas popiežiumi.

<sup>262</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 16 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2248, l. 61; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 10 šifruota telegrama iš Romos į Kauną užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, ten pat, l. 68.

<sup>263</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 04 slapta *Pro memoria* užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, ten pat, b. 2247, l. 270.

<sup>264</sup> Ten pat.

Taigi, manding, popiežius Pijus XII ir jo aplinka, vis dėlto su nepasitikėjimu ir įtariais – žinoma, visiškai pagrįstai – žvelgė į 1939 m. rudenį ir 1940 m. pavasarį Lietuvoje besiklostančią politinę padėtį, ją atidžiai stebėjo ir analizavo. Neabejotina, jog svariausią pagrindą suabejoti Lietuvos Respublikos politiniu savaveikšnumu tuomet davė būtent 1939 m. spalio 10 d. Lietuvos sutartis su SSSR ir Raudonosios armijos įgulų įkurdinimas šalyje. Logiškai sugretinti Lietuvos Respublikos suverenitetą su SSSR karinių bazių dislokacija Lietuvoje, taip pat paaiškinti Kauno ir Maskvos „bičiuliavimąsi“ Vatikano pareigūnams nebuvo lengva. Štai Vatikano Kurijos Kongregacijos ypatingiems bažnytiniam reikalams sekretorius monsinjoras Domenico Tardini atsakymus į šiuos trivialius klausimus bandė aiškinti netgi to meto populiaria ideologine konjunkture. Kartą šis Šventojo Sosto pareigūnas nesusilaikęs S.Girdvainį tiesiai paklausė: „Kodėl sovietai taip mus [lietuvius. – A.K.] menažuoja\*, ar ne dėl to, kad turime daug žydų?“<sup>265</sup> Ir nors tokius įtarinėjimus S.Girdvainis tuomet atrėmė kone geležiniu argumentu – „lenkuose jų dar daugiau, bet neatrodo, kad tas lenkams ypatingai padėtų sovietų atžvilgiu“<sup>266</sup>, – tačiau Vatikano abejonių toks pareiškimas galutinai neišsklaidė.

Štai 1940 m. sausio pirmosiomis dienomis, naujametinės audiencijos vietiniam diplomatiniam korpusui proga, popiežius bent du kartus paklausė S.Girdvainį apie 1939 m. lapkritį suformuotą koalicinį Antano Merkio kabinetą: ar „Vyriausybė katalikiška, praktikuojanti? <...> ar Bažnyčia laisva, ar ji remiama?“<sup>267</sup> Tąkart Lietuvos pasiuntinys Šventąjį Tėvą „kaip mokėdamas“ užtikrino, jog Vyriausybę sudaro ne tik praktikuojantys katalikai, bet dauguma jos narių yra netgi „*catholiques militants*“\*\*.

Tačiau tokiais Kauno diplomato įtikinėjimais Vatikano pareigūnai netrukus rado progą suabejoti. Pagrindą abejonėms davė 1940 m. pradžioje vykęs naujo Santuokos įstatymo svarstymas Lietuvoje. Įstatymo projekte, be kita ko, buvo numatytos ir skyrybų galimybės. Kaip Šventasis Sostas reagavo į šį Lietuvos Respublikos civilinį dokumentą, puikiai parodo keletas S.Girdvainio pranešimų į Kauną. Štai jau minėtas pareigūnas monsinjoras D.Tardini esą net „neįsileisdamas į temą pradėjo atakuoti“ S.Girdvainį dėl Santuokos įstatymo ir apibūdino jį tik kaip sky-

\* Tausoja, globoja (pranc. *Ménager*).

<sup>265</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 12 slapto pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, ten pat, b. 2247, l. 264a.

<sup>266</sup> Ten pat.

<sup>267</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 04 slapta *Pro memoria* užsienio reikalų ministrui J.Urbšiu, ten pat, l. 270.

\*\* Kovingi (karšti) katalikai (pranc.).



rybų skatinimą<sup>268</sup>. Pasak Lietuvos pasiuntinio, panašiai elgėsi ir pats Šventojo Sosto valstybės sekretorius, kuris „tuojaus, be pertraukos paklausė, kas per mizerijas“ Lietuva išdarinėja „su skyrybų įstatymu“<sup>269</sup>. Kardinolą šiuo atveju nelabai įtikino ir S.Girdvainio paaiškinimas, jog įstatymas pirmiausia skirtas ne skyrybų, bet santuokų reikalui ir jokiū būdu „neprieštarausiąs nei konkordatui“, nei apskritai Bažnyčios kano-nams. Kardinolas Louis'as Maglione Lietuvos pasiuntinį vis dėlto įspėjo, kad įtarimams dėl Santuokos įstatymo pasitvirtinus, tai gali turėti nei-giamų padarinių Lietuvos–Vatikano santykiams<sup>270</sup>.

Ką toks įspėjimas galėtų reikšti, S.Girdvainiui konkrečiau paaiškino Romos senbuvis, Marijonų ordino generolas vyskupas prof. P.Pr. Bū-čys, kuris pasiuntiniui pasakė, jog Šventasis Sostas yra „labai susirūpi-nęs Santuokos įstatymo reperkusijomis“. Negana to, pasak vyskupo P.Pr. Būčio, „Vatikanui atsirado pretekstas <...> neberodyti geros va-lios“ Lietuvai ir jis tuo ilgai nedvejodamas gali pasinaudoti, o tai jau ga-lėtų turėti liūdny politinių padarinių – „privesti prie susidūrimo su len-kais“<sup>271</sup>. Tačiau ir šis įspėjimas nebuvo galutinis. Dar griežtesnio turinio telegrama iš Romos į Kauną atskriejo 1940 m. kovo 10 d. Po gana įtemp-to pokalbio su Vatikano valstybės sekretoriumi, URM Politikos depart-amento direktoriui dr. Edvardui Turauskui Lietuvos diplomatas rašė: „Maglione prašė skubiai pranešti Liet[uvos] Vyr[iausybę] Santuokos įstatymo dalis liečiančias išskyras. [Tai] gali visai sukompromituoti ge-rai besimezgančius santykius. Kadangi, jo žiniomis, įstatymas pasiekęs Min[istrų] Tarybą, kardinolas perdavė paties popiežiaus abejonę, ar be-verta siųsti nuncijų“<sup>272</sup>.

Žinoma, tik dėl Santuokos įstatymo gadinti diplomatinių santykių su Šventuoju Sostu Lietuvos Vyriausybė nerizikavo. Juoba kad dėl to galėjo kilti ir sunkiai prognozuojamų politinių padarinių. Todėl jau kovo 16 d. kardinolas Maglione buvo informuotas apie Santuokos įstatymo projekto turinį ir „kurioje stadijoje dabar randasi projektas“. Tiesa, kartu Vatikano valstybės sekretorius nepamiršo ir apsidrausti: viena vertus, jis „pareiškė pasitenkinimą“ dėl Lietuvos Vyriausybės pasiryžimo konsultuotis su Šventuoju Sostu šiuo klausimu, tačiau, kita vertus, įstatymo rengimą

<sup>268</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 04 slaptas pranešimas URM Politikos departamento direktoriui Edvardui Turaus-kui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2247, l. 180.

<sup>269</sup> Ten pat, l. 181.

<sup>270</sup> Ten pat.

<sup>271</sup> Ten pat.

<sup>272</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 10 šifruota telegrama iš Romos į Kauną URM Politikos departamento direktoriui dr. E.Turauskui, ten pat, l. 68.

„prašė konfirmuoti raštu“<sup>273</sup>. Kalbant apie Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius Antrojo pasaulinio karo pradžioje, negalima nepaminėti, jog prie jų išlyginimo nemažai prisidėjo ir pats tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras. Vatikane Juozas Urbšys buvo laikomas nuosaikiu ir gana išmintingu pareigūnu. Antai apie jo pasakytą kalbą Tautininkų partijos suvažiavime 1940 m. sausio 5 d. monsinjoras Tardini atsiliepė lakoniškai, bet nedviprasmiškai – „*molto bravo*“<sup>274</sup>.

Kita vertus, nepriklausomybės netekimo išvakarėse Lietuvos santykiai su Šventuoju Sostu ne visada tekėjo tokia vaga ir tokia kryptimi, kaip Kaunas to pageidavo. Pirmiausiai Lietuvai nesisekė pakeisti jai neloyalus Vilniaus arkivyskupo R.Jałbrzykowski. Šventasis Sostas iš principo kategoriškai atsisakė nuodugnau šį klausimą svarstyti. Štai 1940 m. sausį Lietuvos pasiuntiniui vos užsiminus apie Vilniaus arkivyskupą monsinjoras Tardini tarsi puolamas ėmė gintis: „Neimkite manęs už gerklės <...> pasitikėkit Šventam Sostui ir reikalaukit „*una cosa per volta*“<sup>275</sup>. Kardinalas L.Maglione taip pat prašė: „Nesunkinkit Vatikano padėties“<sup>275</sup>. Be to, monsinjoras S.Girdvainiui gana aiškiai leido suprasti, jog tik „Vatikano pastangomis padėtis Vilniuje visgi atslūgsta“, o valstybės sekretorius, „nieko nežadėdamas, bet rodydamas susirūpinimo“, samprotavo, kaip čia geriau Lietuvai pagelbėjus jos iš tiesų nepavydėtinoje situacijoje, kai tam „nėra galimybių“.

Tokią Šventojo Sosto pareigūnų politiką Lietuvos pasiuntinys apibūdino gana diplomatiškai: „Yra daug nuoširdumo ir pas vieną, ir pas kitą, bet kartu ir gudrybių nemaža“<sup>276</sup>. Kartu J.Urbšiui pasiuntinys nurodė, jog Vatikano politika Lietuvos atžvilgiu neabejotinai yra determinuota Lenkijos veiksnio. Tiesa, šio veiksnio Kauno diplomatas nebuvo linkęs perdėti. Ministrui jis rašė: „Dar kartą norėčiau pažymėti lenkų faktoriaus reikšmę Vatikano politikoje, ne dėl to, kad jiems čia būtų ypatingų simpatijų, bet kad jų daug būnant, jie visur prieina. Ypač dabar, kai tiek subėgo į Romą“<sup>277</sup>. S.Girdvainio nuomone, tokiu lenkų aktyvumu Šventasis Sostas ne itin buvo patenkintas. Apie Vatikano požiūrį į lenkų vei-

<sup>273</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 16 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiui, ten pat, b. 2248, l. 61.

\* Labai išmintinga (*lot.*) (Beje, J.Urbšio kalbos tekstą Vatikanui parūpino jo reikalų laikinasis patikėtinis Lietuvoje Burzgis).

<sup>274</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 30 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiui, ten pat, b. 2247, l. 246.

\*\* Palaiapsniui (*lot.*).

<sup>275</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 12 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiui, ten pat, l. 264.

<sup>276</sup> Ten pat.

<sup>277</sup> Ten pat, l. 264 a.

kėjus S.Girdvainis užsienio reikalų ministrui atsiliepė taip: „Toji lenkų akcija turbūt įkyri ir pačiam Vatikanui, nes kartą Tardini išsitarė, kad jie ar dvasiškiai, ar pasauliečiai, lygiai šovinistai“, taip pat nusiskundė, jog „Vatikanas vis dar nesuranda priemonių kovai su ta blogybe, ypač dvasiškijoje“<sup>278</sup>.

Ar Antrojo pasaulinio karo pradžioje S.Girdvainis tiksliai reflektavo Vatikano nusistatymą lenkų atžvilgiu, ar ne, čia neįsiimsime spręsti, tik pažymėsime, jog kai kurių kitų jo kolegų – lietuvių diplomatų – požiūris į tą pačią situaciją buvo kiek kitoks. Štai buvusio Lietuvos atstovo Vatikane J.Macevičiaus nuomonė buvo pesimistiškesnė dėl Lietuvos–Vatikano santykių perspektyvų. Apeliuodamas į savo pasikalbėjimą su monsinjoru F.Borgongini-Duca\*, jis sakė, kad „susirišęs konkordatu su lenkais“ ir be išlygų pripažinęs lenkų emigracinę vyriausybę užsienyje, Šventasis Sostas „tik gera valia mums galėtų padėti Vilniuje ir tai tiek, kiek bus išsiderėjęs iš lenkų“<sup>279</sup>. Šiaip ar taip, tokie ir panašūs diplomatų pranešimai Lietuvos valdžiai teikė viltį, kad situaciją Vilniuje vis dėlto palapsniui įmanoma pastūmėti sau naudinga linkme.

Kad taip ar panašiai galėjo būti mąstoma Kaune, iš dalies rodo ir tai, jog Lietuva nebuvo atsisakiusi minties paskirti „savo žmogų“ Vilniaus pavyskupiui ir daryti įtaką Vilniaus kapitulos personalinei sudėčiai. Neoficialios derybos su Šventojo Sosto pareigūnais tais klausimais buvo užsiėmusios ne kartą. Tačiau rasti bendrą vardiklį šiuo subtiliu reikalu šalims išties buvo nelengva. Vatikano pozicija Lietuvos Vyriausybei buvo ne itin patraukli. Šventasis Sostas teigė, kad dėl Vilniaus pavyskupio kandidatūros ir kapitulos personalinės sudėties jis neprivalo tartis su Lietuvos Vyriausybe. Toks nusistatymas buvo remiamas argumentu, jog pagal konkordatą Lietuva neturi teisės kištis į pavyskupio skyrimą, nes „reikalas eina apie augziliarijų, o ne apie ordinarijų“<sup>280</sup> – tai yra ne apie etatinę bažnyčios pareigūną. Tiesa, kartu monsinjoras Tardini durų tolesnėms deryboms nebuvo linkęs visiškai užverti ir, pripažindamas ypatingą susiklosčiusią situaciją Vilniuje, sutiko, jog galbūt tam tikromis aplinkybėmis ir būtų galima galvoti apie pavyskupio kandidatūros derinimą su Lietuvos Vyriausybe<sup>281</sup>. Tačiau tik tuomet, jei Lietuvos valdžia nesiims

<sup>278</sup> Ten pat, l. 265.

\* 1929 m. pabaigoje, kai buvo sudarytas Šventojo Sosto konkordatas su Italija, kardinolas F.Borgongini-Duca buvo paskirtas Vatikano nuncijumi prie Kvirinalo.

<sup>279</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 04 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšui, ten pat, l. 183.

<sup>280</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 04 slapta pranešimas URM Politikos departamento direktoriui dr. E.Turauskui, ten pat, l. 180.

<sup>281</sup> Ten pat.

„eksterminuoti viską, kas yra lenkiško Vilniuje“<sup>282</sup>. Panašiai buvo aiškiamas nenoras derinti su Kauno valdininkais ir Vilniaus kapitulos personalinės sudėties. Monsinjoras D.Tardini Lietuvos diplomatui kantriai aiškino, jog „paprastai <...> tokios vietos, kaip *infulato*, *protonotaro*, esančios Šv. Sosto kompetencijoj“, kurių tradiciškai niekas ir niekur neginčija<sup>283</sup>.

Žinoma, taip pamokytas, S.Girdvainis negalėjo pernelyg ginčytis. Tačiau savo nusistatymui pagrįsti ir realizuoti lietuviai vis dėlto nepaliovė ieškoję argumentų bei būdų. Viena vertus, demonstruojant geranoriškumą siūlyta, kad Vilniaus pavyskupį Šventasis Sostas pasirinktų iš trijų Lietuvos augziliarų – į tai Monsinjoras D.Tardini ironizuodamas replikavo: „Žiūrėkit, kas per dosnumas!“<sup>284</sup> Beje, reikia pažymėti, kad su tokia Lietuvos Vyriausybės politika Vilniaus pavyskupio reikalu sutiko toli gražu ne visi lietuvių dvasininkai. Štai vyskupas prof. P.Pr. Būčys kritikavo šią Vyriausybės poziciją. Apie vyskupo nusistatymą šiuo klausimu S.Girdvainis J.Urbšiui rašė: „Vyskupas Būčys viename mūsų pasikalbėjimų įtikinėdamas nestatyti savo kandidato į Vilniaus pavyskapius, išsitarė maždaug šitaip: „O jeigu Vyriausybės kandidatas, tapęs pavyskapiu, pradės karjeros sumetimais laikytis lenkų pusės, ar tai nebus Vyriausybei kompromitacija?“<sup>285</sup> Nors S.Girdvainis ir labai stengėsi nustatyti, kas, kodėl ir „kuriais sumetimais“ paskatino vyskupą padaryti tokį pareiškimą, jam to sužinoti taip ir nepavyko.

Kita vertus, savo nusistatymą reformuoti Vilniaus krašto Bažnyčią lietuviai atvirai argumentavo tuo, jog „yra pavojus mums būti eksterminuotiems“ iš Vilnijos<sup>286</sup> ir šalyje vykdoma tautine politika. Štai kaip apie šią savo misiją ir pokalbį su Monsinjoru D.Tardini' u S.Girdvainis 1940 m. kovo pradžioje raportavo Kaunui: „Pabrėžiau Monsinjorui, kad šių vietų apšodininimas lietuviams esąs labai svarbus Lietuvos Vyriausybei ir kad aš pats esu priverstas ypatingai budėti šiuo reikalu. Norėčiau todėl būti tikras, kad šiuo reikalu nesusidarys jokių nemalonių siurprizų“<sup>287</sup>. Atrodo, toks Lietuvos pasiuntinio pageidavimas Vatikane tuomet buvo greitai iš-

<sup>282</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 30 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiui, ten pat, l. 246.

<sup>283</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 04 slapta pranešimas URM Politikos departamento direktoriui dr. E.Turauskui, ten pat, l. 182.

<sup>284</sup> Ten pat, l. 181.

<sup>285</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 04 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiui, ten pat, l. 183.

<sup>286</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 01 30 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiui, ten pat, l. 246.

<sup>287</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 04 slapta pranešimas URM Politikos departamento direktoriui dr. E.Turauskui, ten pat, l. 182.

girstas. D.Tardini S.Girdvainį nedelsiant „užtikrino, kad siurprizų apskritai nebūsią, nes visi Vilniaus reikalai, ryšy su dabar Vatikaną įdomaujančiomis svarbesnėmis problemomis, nėra aktualūs“. Taigi Lietuvos Vyriausybė tam tikra prasme galėjo pasijusti lengviau. Tačiau tai buvo tik sąlyginis atoslūgis: tyla prieš įsisiautėjančią audrą.

Lietuvos, Šventojo Sosto ir visos dar likusios nenukariautos Europos dėmesį 1940 m. pavasarį vis labiau kaustė prasidėjusio karo liepsna. Vatikanui pirmiausia nerimą kėlė Italijos pozicija, kurią ji galinti „užimti ryšy su šį pavasarį laukiama Vokietijos ofenzyva“<sup>288</sup>. Šventojo Sosto diplomatacija nerimavo, kad B.Musolini'o fašistinė vyriausybė gali paremti A.Hitlerio puolimą Europoje. Karo ir taikos perspektyvos ne kartą buvo gvildinamos ir Lietuvos pasiuntinio pokalbiuose su Vatikanu pareigūnais. Ši tuomet aktuali tema nebuvo užmirštama netgi neoficialių švenčių progomis. Taip atsitiko ir 1940 m. kovo 2 d. S.Girdvainiui užsukus pasveikinti jubiliejaus proga kardinolo L.Maglione. Vatikanu valstybės sekretorius apie karo ir taikos perspektyvas kalbėjo dviprasmiškai. Viena vertus, jis neslėpė savo susirūpinimo dėl galinčio pavojingai išplisti karo gaisro, kita vertus, vis dar tvirtino „tebesąs optimistas“<sup>289</sup>.

Praslinkus vos porai savaitių, karo ir taikos temą S.Girdvainis vėl gvildeno per susitikimą su Vatikanu valstybės sekretoriumi. Lietuvos pasiuntinį labiausiai domino Pijaus XII suteiktos audiencijos Vokietijos užsienio reikalų ministrui Joachimui von Ribbentropui rezultatai. Ši popiežiaus audiencija J. von Ribbentropui buvo suteikta tuo metu, kai Šventojo Sosto ir Trečiojo Reicho diplomatiniai santykiai toli gražu nebuvo normalūs. Nors formaliai žvelgiant diplomatiniai santykiai tarp šalių nebuvo nutrūkę, tačiau Vokietijos ambasadorius Vatikane laikėsi rezervuoti: nedalyvavo jokiuose priėmimuose ar kitokiose tradicinėse ceremonijose. Sausais diplomatinio protokolo terminais tariant, Vokietijos ambasadorius Vatikane buvo laikomas *indisposé*, t.y. negaluojuantis.

Pasak kardinolo L.Maglione žodžių, pasakytų S.Girdvainiui, audiencijos metu J. von Ribbentropas ilgai „įtikinėjęs popiežių, jog vokiečiai laimės karą“. Pijui XII pradėjęs kalbą apie Katalikų Bažnyčios persekiojimą Vokietijoje, J. von Ribbentropas ir vėl jį užtikrinęs, kad „Führeris parodys gerą valią šitame reikale“<sup>290</sup>. Kartu kardinolas paneigė Romoje tuomet pasklidusius gandus, jog audiencijos metu pasikalbėjimas buvęs „très animée“\* ir po jo Šventojo Tėvo apartamentus Vokietijos užsienio rei-

<sup>288</sup> Ten pat.

<sup>289</sup> Ten pat.

<sup>290</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vatikane S.Girdvainio 1940 03 16 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J.Urbšiuui, ten pat, b. 2248, l. 60.

\* Labai karštas (*pranc.*).

kalų ministras palikęs „*tout-à-fait décomposé*“<sup>291</sup>. Kita vertus, kalbėdamas su Lietuvos pasiuntiniu, kardinolas apgailestavo, jog popiežiui nieko pozityvesnio iš Vokietijos užsienio reikalų ministro nepavyko išpešti Lenkijos katalikų naudai. J. von Ribbentropas netgi nedavęs sutikimo, kad „Berlyno nunciatūra siųstų savo auditorių vizituoti Lenkiją“<sup>292</sup>. Taigi vokiečių okupuotos Lenkijos katalikų padėtis ir toliau pasiliekanti neaiški... Vos po kelių mėnesių panaši padėtis ištiko ir Lietuvos katalikus, kurie 1940 m. liepos viduryje taip pat mėgino ieškoti Vatikano užtarimo<sup>293</sup>.

\* \* \*

1940 m. birželio pradžioje, vokiečių kariuomenei jau įnirtingai veržiantis į Paryžių ir iki Lietuvos Respublikos bolševikinės okupacijos likus vos porai dienų, Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje Petras Klimas, aprašydamas Lietuvos pasiuntinybės evakuaciją iš bombarduojamo Paryžiaus, be kita ko, regis, nevalingai pasakė, kad Šventojo Sosto nuncijus, skirtingai nuo kai kurių kitų kolegų, visuotinės suirutės Paryžiuje dienomis laikėsi ramiai, nepanikavo ir bene pirmas *Quai d'Orsay* valdininkams priminė, kad atėjo laikas iš vokiečių supamo miesto pradėti ir diplomatinio korpuso evakuaciją<sup>294</sup>. Iš kur griaudžiant kanonadais Šventojo Sosto diplomatas sėmėsi jėgų bei išvalgos ir kur slėpė jo ramybės priežastis, galbūt galėtų paaiškinti tik *Apreiškimas Jonui*.

## IŠVADOS

Lietuvos ir Šventojo Sosto diplomatiniai santykiai tarp dviejų pasaulinių karų klostėsi spalvingai, turiningai ir nevienaprasmiškai. Vaizdingai jų raidą būtų galima palyginti su jūros potvyniais ir atoslūgiais. Lietuvos valstybės etnokultūrinė ir itin išbalansuota socialinė-politinė struktūra bei svarbiausios jos užsienio politikos problemos – istorinės sostinės susigrąžinimo ir uosto išlaikymo klausimai, nebaigta formuoti šalies teri-

\* Visai sugniuždytas (*pranc.*).

<sup>291</sup> Ten pat.

<sup>292</sup> Ten pat, l. 60–61.

<sup>293</sup> SSSR Politinio biuro nario V. Dekanozovo 1940 08 01 telefonograma SSSR įgaliotajam atstovui Lietuvoje N. Pozdniakovui, *Rusijos naujausios istorijos dokumentų saugojimo ir tyrimo centras*, f. 597, ap. 3, b. 6, l. 24.

<sup>294</sup> Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P. Klimo 1940 06 14 slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui J. Urbšiu, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2210, l. 2.

torija, nuolatinis tarptautinio saugumo garantijų stygius, sąlygojęs ir nuolatinę nacionalinio saugumo stoką – dažnai šalių santykius veikė ne-lyginant audringi potvyniai. 1925–1926 ir 1930–1931 m. šie potvyniai bu-vo itin stiprūs, audringi ir grėsė net sugriauti dvišalio bendradarbiavimo tradicijas. Kad jie galėtų atslūgti ir šalių santykiai vėl sunormalėtų, reikė-jo įtakingo moralinio autoriteto. Toks Lietuvai tapo Vatikanas.

Nuosaiiki Šventojo Sosto politika ir profesionali diplomatija, solidus jo tarptautinis moralinis autoritetas dažnai nulemdavo ne tik Lietuvos ir Vatikano diplomatiinių santykių atoslūgius, bet ir apskritai teigiamai vei-kė to meto Lietuvos užsienio politiką, skatino jos europėjimą. Šventojo Sosto tarptautinėje politikoje nuolat proteguojami ir instrumentalizuoja-mi krikščioniškosios moralės, tarptautinės teisės bei teisingumo principai Lietuvos Respublikai buvo itin reikšmingi. Viena vertus, jie teikė nese-niai atsikūrusiai valstybei tam tikras tarptautinio saugumo garantijas, sprendžiant savo painias tarptautines problemas tarptautinėje arenoje ir negalint varžytis su oponentais politine įtaka ar karine galia. Kita vertus, turint galvoje tarpukario Lietuvos vidaus tautinę-konfesinę ir socialinę-politinę struktūrą, pastebimai stiprino nacionalinio saugumo vidinius komponentus: absoliučios gyventojų daugumos pasitikėjimą savimi ir politinį-pilietinį sąmoningumą, saviidentifikaciją su nacionaline valstybe, taip pat nacionalinio saugumo jausmą.

*Įteikta 2003 m. kovo mėn.*

## LITHUANIAN-VATICAN RELATIONS OR THE IMPORTANCE OF THE HOLY SEE ON LITHUANIAN FOREIGN POLICY IN THE INTERWAR PERIOD

Algimantas Kasparavičius

### Summary

The moral authority of the Holy See was very important to the Republic of Lithuania during the interwar period. On the one hand, small Lithuania when dealing with its complicated and many-sided international problems (borders, territory, and legal recognition) could not compete with its more than ten times larger neighbors in the areas of political influence or military capability. Therefore, the priorities of Lithuanian foreign policy were matters of morality, international law, and justice. It proposed and tried to solve all emerging border or international problems not by force but by diplomatic negotiations and equitable treaties. In this way, the principles of Christian morality and justice espoused by

the Holy See, and their application in international affairs had a positive meaning to Lithuania and undoubtedly provided certain international security guarantees to the recently re-established state. On the other hand, the internal confessional-national and social-political structure of the country motivated the government of Lithuania to establish and maintain close international relations with the Vatican. During the interwar period the absolute majority of the population of independent Lithuania were Roman Catholic Lithuanians, and one of the most influential political forces in the country was the Christian Democratic Party, closely tied with the Catholic Church in Lithuania. Thus, for the absolute majority of Lithuanian citizens the moral authority of the Holy See strengthened the sense of their identification with the national state and the feeling of national security.

Due to internal and international circumstances the diplomatic relations between independent Lithuania and the Holy See developed with a certain content and in many ways. These relations developed in several stages, which we can compare with the high and low tides of the sea. The importance of the Holy See to Lithuania increased especially after the Vatican recognized the Republic of Lithuania *de jure* on 10 November 1922. The Holy See did this several weeks earlier than the most influential secular countries of Europe: Great Britain, France, and Italy.

The legal settlement of relations between the Republic of Lithuania and the Holy See opened a new, more fruitful page of bilateral cooperation. The Government of Lithuania on many occasions turned to the Holy See for support and appealed to its authority in dealing with or solving its most painful foreign policy problems. The diplomatic relations of Lithuania and the Vatican in the 1920s survived two significant moments: 1) On 4 April 1926 Pope Pius XI announced the very carefully formed and diplomatic *Lithuanorum gente* bull, on the basis of which the Vatican established the Church Province of Lithuania; 2) On 27 September 1927 Lithuania and the Holy See signed a concordat.

The establishment of the Church Province of Lithuania helped the Catholic Church in Lithuania to become an uniform, modern confessional organism, subordinate directly, without any mediators, only to the Curia in Rome. In the cities, which became the centers of the archdioceses and dioceses – Kaunas, Telšiai, Klaipėda, Panevėžys, Kaišiadorys, Vilkaviškis – new hearths of confessional and spiritual culture began to form. The Church Province of Lithuania, established in 1926, and its structure effectively survived for almost all the 20<sup>th</sup> century, it did not disappear even during the fifty years long freeze of Soviet totalitarianism, and was newly reformed only after the re-establishment of independence at the end of 1991.

Of no less importance for the Republic of Lithuania and its Catholic community was the formation of the concordat. The concordat consolidated the Lithuanian Catholic community, regulated, and expanded its rights and duties in the state. The Catholic Church became an equal institution in the organizational state structure. The concordat had a positive influence on the political develop-



ment of the Republic of Lithuania. The concordat stimulated Lithuania's relations with neighboring countries, primarily Poland and Germany.

Nevertheless, the diplomatic relations of Lithuania and the Holy See were not always positive. Two times – in 1925/26 and in 1930/31 their relations balanced dangerously on the verge of a crisis. Nevertheless, the diplomats of Lithuania and the Holy See succeeded in solving the problems that arose. Eventually the relations between the countries improved. Rational and pragmatic actions replaced emotional impressions. Mutual understanding grew and solid diplomatic cooperation traditions were formed. The Republic of Lithuania grew politically, economically, and culturally. In parallel with this, its political and diplomatic elite matured. The young generation often with more education and contemporary thinking gradually strengthened the older generation of political leaders.

In the second half of the 1930s, when the deluge of World War II was approaching, the relations of Lithuania and Vatican survived both better and worse days. Looking from a retrospective and more general viewpoint, one can state that at that time the interrelations of these two states often copied the general European political panorama or at least its tendencies. The diplomats of Kaunas and the Vatican discussed the subject of war and peace in various meetings more than once. The positive influence of the Holy See on the Republic of Lithuania continued until the very destruction of its statehood. In the autumn of 1939, when Lithuania reclaimed its historical capital – Vilnius and at the same time de facto fell into the grip of a Soviet protectorate, the Holy See did not turn away from Lithuania, but tried to help it. The Government of Lithuania at the end of 1939 – beginning of 1940 mainly succeeded in its struggle to introduce Lithuanian Masses in the churches of the Vilnius region and to calm down the radically inclined local national communities.

Therefore, the diplomatic relations of Lithuania and the Holy See during the interwar period were an integral part of European political discourse of that time. The landscape of diplomatic relations between Lithuania and the Holy See during that time probably was a little bit more varied than other parts of the political panorama.



DR. REGINA LAUKAITYTĖ

Lietuvos istorijos institutas

## SOVIETŲ VALDŽIOS KOVA SU VATIKANU PIRMUOJU OKUPACIJOS DEŠIMTMEČIU

Straipsnyje analizuojamos sovietų valdžios konfrontacijos su Vatikanu priežastys, apžvelgiamos kovos su „reakcine katalikybe“, Vatikano įtaka Lietuvoje priemonės ir šios kovos padariniai.

Taikus sovietinės Maskvos ir Vatikano sambūvis galėjo būti įmanomas, jei bent viena konfrontuojanti šalis būtų užėmusi nuolaidžias, kompromisines pozicijas. Tačiau tuo metu nė viena šalis nesijautė silpnesnė ar klystanti. Tai buvo dviem skirtingoms pasaulėžiūros sistemoms atstovavę antipodai. Antra vertus, Katalikų Bažnyčia, Vatikanu Rusijoje niekuomet nepasitikėta. Bresto unijos kritika, jos likvidavimas XIX a. leido sukurti įtaigų agresyvios, prozelitizmu suinteresuotos katalikybės įvaizdį, kuris eksploatuojamas iki šiol.

Katalikų Bažnyčią pokario laikotarpiu labiausiai susilpnino tai, kad buvo nukirsti visi legalūs ryšiai su Vatikanu, pertvarkyta susiklosčiusi struktūra (vyskupijos, vienuolijos, seminarijos), apribota jos socialinė bei religinė veikla. Kitų 1944–1949 m. sąjunginės valdžios inspiruotų projektų – sustiprinti stačiatikybės įtaką lietuvių visuomenei ir sukurti Lietuvoje „autokefalinę“, t.y. nuo Vatikano nepriklausomą, Katalikų Bažnyčią, – įgyvendinti nepavyko. Sąjunginės vyriausybės pastangoms stiprinti prosovietinę Stačiatikių Bažnyčią priešinosi Lietuvos SSR valdžia, vengusi atviro rusinimo. „Autokefalinę“ bažnyčią NKGB, Religinių kultūrų reikalų taryba prie SSRS MT kūrė apie 5 metus, tačiau turėjo šios idėjos atsakyti, nepavykus sutelkti „pažangių“ dvasininkų būrelio.

Pokario metais Lietuvoje susidarė nauja Katalikų Bažnyčios struktūra, visiškai pasikeitė jos socialinis statusas ir teisinė padėtis. Nors Lietuvos Bažnyčia ir liko visuotinės Katalikų Bažnyčios dalis, sovietų valdžia pasiekė savo tikslą – Vatikano įtaka buvo ilgam eliminuota. Bažnyčia buvo priversta gyventi pagal sovietinius įstatymus.

Pirmaisiais pokario metais, maždaug iki 1950 m., SSRS rengtos ypač plataus masto kovos su Vatikanu akcijos. Jos nebuvo vien propagandinės ar skirtos valstybės vidaus „poreikiams“. Ši kova tiesiogiai palietė milijonus žmonių, skaudžiausiai – Rytų apeigų katalikus, kurie Vakarų Ukrainoje, Rumunijoje, Čekoslovakijoje buvo prievarta prijungti prie Stačiatikių Bažnyčios.

Pokario metų specifika buvo ta, jog sovietinė valstybė viešai nesikišo į konfesinius dalykus. SSKP 1942–1943 m. peržiūrėjo savo bažnytinės politikos metodus. Valstybinės institucijos pasitraukė į šešėlį, bažnytinis

projektus imta vykdyti ne jų, bet pačių dvasininkų, Bažnyčių rankomis. Patikimiausia vykdytoja tapo Maskvos patriarchija, kurios vadovybė po beveik totalaus Rusų Stačiatikių Bažnyčios sunaikinimo 1918–1943 m. ieškojo būdų išgyventi sovietinėje valstybėje. Vyriausybės pasiūlytas bendradarbiavimas užsienio ir vidaus politikoje buvo jai tikras išsigelbėjimas. Pagaliau sovietinei valstybei prireikė stiprios, įtakingos stačiatikybės, tiesa, – savanaudiškam tikslui, jos globalių projektų įgyvendinimui.

Šiame straipsnyje norime išskelti keletą klausimų. Kokios buvo konfrontacijos su Vatikanu priežastys? Juk, atrodytų, Stalinui, kuris gebėjo labai radikaliam pakeisti savo politiką Rusų Stačiatikių Bažnyčios atžvilgiu ir naudojosi gerų santykių su ja vaisiais, visai nevertėjo komplikuoti santykių su Katalikų Bažnyčia. Tuo labiau kad į SSRS sudėtį ar įtakos zoną pateko milijonai Vidurio rytų Europos katalikų.

Kiti mus dominantys klausimai: kokiomis priemonėmis kovota su Vatikanu, jo įtaka Lietuvoje? Kokie buvo šios kovos padariniai?

Tad kokios buvo konfrontacijos priežastys? Naujausioje rusų istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad besibaigiant karui Stalinas neketinęs persekioti SSRS lotynų ir graikų apeigų katalikų, laukęs patogaus momento normalizuoti santykius su Vatikanu. Tačiau pastarasis nesupratęs jam siunčiamų „signalų“, nepakeitęs antikomunistinių pozicijų, požiūrio į „bedievišką bolševikų režimą“. Todėl sovietinė vyriausybė atsisakiusi kompromiso paieškų<sup>1</sup>. Kitais žodžiais tariant, jei Vatikanas būtų buvęs draugiškesnis sovietiniam režimui, SSRS Katalikų Bažnyčios nebūtų ištikęs toks tragiškas likimas. Šie teiginiai grindžiami daug žadančiomis paties Stalino ir kitų vyriausybės narių kalbomis (susitikimuose su užsienio žurnalistais, dvasininkais jie tikino, kad SSRS pasirengusi bendradarbiauti su Vatikanu, gerbti katalikų teises) ir tuo, kad iš pradžių, 1944–1945 m., okupuotų Baltijos šalių, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos, Lenkijos ir kitų šalių katalikai bei unitai nebuvo persekiojami.

Taikus sovietinės Maskvos ir Vatikano sambūvis, žinoma, galėjo būti įmanomas, jei bent viena šalis būtų užėmusi nuolaidžias, kompromisines pozicijas. Tačiau tuo metu nė viena iš jų nesijautė silpnesnė ar klystanti. Tai buvo dviem skirtingoms pasaulėžiūros sistemoms atstovavę antipodai. Tiesa, karo metais Stalinas pradėjo bendradarbiauti su Rusų Stačiatikių Bažnyčia ir pristabdė ateistinę propagandą. Daugeliui Vakarų politikų tai atrodė kaip radikalių ir ilgalaikių permainų Sovietų Sąjungoje pradžia<sup>2</sup>. Tačiau tai

<sup>1</sup> М. Одинцов, Религиозные организации в СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг., Москва, 1995, р. 30–31; М. Шкаровский, Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве, Москва, 2000, р. 297–298.

<sup>2</sup> Žr.: Д. Фоглесонг, Американские надежды на преобразование России во время Второй мировой войны, *Новая и новейшая история*, 2003, № 1, р. 80–85.

buvo bažnytinės, o ne religinės politikos permainos. Besikeičiant požiūriui į Bažnyčios vaidmenį, SSKP CK nesirengė revizuoti marksizmo-leninizmo ir atsisakyti vieno iš kertinių jo postulatų apie religiją – „opiumą liaudžiai“.

Antra vertus, Katalikų Bažnyčia, Vatikanu Rusijoje niekuomet nepasitikėta. Bresto unijos kritika, jos likvidavimas XIX a. leido sukurti įtaigų agresyvios, prozelitizmu suinteresuotos katalikybės įvaizdį, kuris naudojamas iki šiol. Reikėjo iš tiesų didelių pasaulėžiūros permainų ar politinių interesų, kad istorinį priešišumą pakeistų pasitikėjimas. Politiniai interesai SSRS realizuoti be pasaulėžiūros revizijos, kuri neišvengiamai būtų paskatinusi paties režimo liberalėjimą. Net palyginti silpnos prokomunistinės partijos „liaudies demokratijos“ šalyse 5–6 dešimtmetyje nedarė nuolaidų Katalikų Bažnyčiai, greitai eliminavo ją iš viešojo politinio, kultūrinio gyvenimo. Taikus sambūvis su Vatikanu, kuris to meto retorika vadintas „fašizmo sąjungininku“, „dviejų pasaulinių karų kurstytoju“ ir pan., buvo galimas tik tol, kol nebuvo parengta kovos su juo strategija ir neįsibėgėjo konkrečios kampanijos.

Tad Stalinui viešai besamprotaujant apie sąžinės laisvės būtinybę, sovietinė vyriausybė, dar nesibaigus Antrajam pasauliniam karui, rengė visiškai slaptus dokumentus – kovos su Vatikanu planus.

Maskvoje 1945 m. buvo sumanyti ir imti įgyvendinti du globalūs projektai. Pagal pirmąjį projektą mėginta suorganizuoti stiprią opoziciją Vatikanui – visų nekatalikų Bažnyčių bloką. Jį realizuoti pavesta Maskvos patriarchijai. „Rusų stačiatikių bažnyčia, praeityje nedėjusi pakankamai pastangų kovai su katalikybe, dabar gali ir turi atlikti svarbų vaidmenį kovoje su Romos Katalikų Bažnyčia (ir su unitais), ginančia fašizmą ir siekiančia įtakos tvarkant pokario pasaulį“<sup>3</sup>, – rašė Rusų Stačiatikių Bažnyčios reikalų tarybos (toliau – RSBRT) prie SSRS LKT pirmininkas Stalinui.

Planuota Patriarchijos vardu sušaukti Maskvoje pasaulinę visų krikščionių (nekatalikų) Bažnyčių konferenciją, siekiant „izoliuoti Vatikaną ir sumenkinti popiežiaus autoritetą“. Joje numatyta demaskuoti „profašistinę ir antidemokratinę Vatikano kryptį prieš karą“, „Vatikaną kaip hitlerizmo globėją dabartinio karo metais“, „Vatikano mėginimus kištis į pokarinį pasaulio sutvarkymą“<sup>4</sup> ir pan.

Prie šio projekto grįžta 1947 m. Religines permainas turėjo vykdyti Maskvos patriarchija, tapdama tarptautinio krikščionių judėjimo iniciatore. Kremliuje projektuotas jos „Kreipimasis į viso pasaulio krikščionis“ apie jų „pareigą padėti katalikams išsivaduoti iš papizmo“. Kreipimąsi

<sup>3</sup> RSBRT prie SSRS LKT pirmininko Georgijaus Karpovo visiškai slaptas 1945 m. kovo 15 d. pranešimas Stalinui, cit. iš dokumentų rinkinio: М. Одинцов, *Религиозные организации в СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.*, p. 163.

<sup>4</sup> Ten pat, p. 167.

parėmus SSRS ir užsienio stačiatikių, liuteronų, baptistų, metodistų, senkatalikių, anglikonų, koptų ir kai kurioms katalikų Bažnyčioms, Maskvoje būtų kuriamas naujo judėjimo centras, sušaukta pasaulinė krikščionių Bažnyčių konferencija<sup>5</sup>.

Reikia pasakyti, kad tokia konferencija neįvyko, tačiau gana toli pažengta, telkiant autokefalinių Stačiatikių Bažnyčių opoziciją Vatikanui. Įvairiomis progomis Maskvoje buvo sušaukti keli Rytų Bažnyčių vadovų bei atstovų susirinkimai, kurių dalyviai daug dėmesio skyrė „antikrikščioniškų“ katalikybės dogmų kritikai, pasirašė tokias rezoliucijas: „Jie [Romos vyskupai] visada buvo „šio pasaulio“ galingųjų pusėje, stojo prieš silpnuosius ir išnaudojamuosius. Taip ir dabar Vatikano veikla prieštarauja darbo žmonių interesams. Vatikanas – tai tarptautinių intrigu prieš tautų, ypač slavų, interesus centras; tarptautinio fašizmo centras“<sup>6</sup> ir pan. Šios rezoliucijos pasiekė pasaulio šalių spaudą, buvo skaitomos stačiatikių cerkvėse, taip pat ir Lietuvoje.

Antrasis projektas – mėginimai sukurti autokefalines, t.y. nuo Vatikano nepriklausomas, katalikų bažnyčias. Pirmiausia tokią bažnyčią mėginta sukurti SSRS. Religinių kultūrų reikalų tarybos (toliau – RKRT) prie SSRS LKT pirmininkas 1945 m. gruodį informavo Staliną, kad Taryba ištyrė galimybes sudaryti aukštų vadovaujančių dvasininkų grupę, „kuri galėtų ne tik deklaratyviai pareikšti apie savo pritarimą sovietinei valdžiai ir pasirengimą su ja bendradarbiauti, bet ir nutraukti ryšius su Vatikanu, kuriant SSRS autokefalinę katalikų bažnyčią“<sup>7</sup>. Jis tuomet buvo priverstas konstatuoti, kad projektas neįmanomas, nes nė vienas katalikų vyskupų jo neįgyvendins<sup>8</sup>. Tačiau projekto neatsisakyta.

Pagrindiniu kovos su Vatikanu įtaka taikiniu SSRS tapo Rytų apeigų (unitų) Bažnyčia Vakarų Ukrainoje\*. Ten patriarchija gavo ypač didelių

<sup>5</sup> М. Шкаровский, Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве, р. 300–301.

<sup>6</sup> Русская Православная Церковь в советское время. 1917–1991. Материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью, Книга 1, Москва, 1995, р. 371.

<sup>7</sup> RKRT prie SSRS LKT pirmininko I. Polianskio 1945 m. gruodžio 7 d. pranešimas LKT pirmininkui V. Molotovui, cit. iš dokumentų rinkinio: М. Одинцов, *Религиозные организации СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.*, р. 195.

<sup>8</sup> Ten pat.

\* Vadovaujant Ukrainos KP pirmajam sekretoriui Nikitai Chruščiovui, 1945–1946 m. Unitų Bažnyčia Vakarų Ukrainoje buvo likviduota. Jo inspiruota „iniciatyvinė grupė“ sudarė prijungimo prie Stačiatikių Bažnyčios savanoriškumo regimybę, visi penki Bažnyčios ordinarai suimti, apkaltinti kolaboravimu su naciais ir perduoti Karo tribunolui. Arešto išvengė tik sutikę pereiti į stačiatikybę dvasininkai. Panašiomis priemonėmis 1948 m. Unitų Bažnyčia sunaikinta Rumunijoje, 1951 m. – Slovakijoje (plačiau žr.: О. Васильева, *Русская Православная Церковь в политике советского государства в 1943–1948 гг.*, р. 183–191; H. Stehle, *Tajna dyplomacja Watykanu*, Warszawa, 1993, р. 201–202, 216).

nuolaidų, turėjusių sustiprinti stačiatikybės prestižą bei įtaką. Analogiškos politikos regionu kurį laiką tapo ir Lietuva, vienintelė respublika, kur katalikybė buvo absoliučiai vyraujanti.

Kokiomis priemonėmis kovota su Vatikanu, jo įtaka Lietuvoje?

Pirmiausia Lietuvos Katalikų Bažnyčia neteko visų legalių ryšių su Vatikanu. „Liaudies demokratijos“ šalių vyskupams buvo leista vykti į Romą ir sugrįžti, šiose šalyse kurį laiką dirbo Vatikano atstovybės, o Lietuva iš karto atsidūrė už „geležinės uždangos“. Pogrindžio mėginimai pranešti žinias apie Lietuvos Bažnyčios gyvenimą buvo sėkmingi, tačiau pasiekti labai didele kaina. Pavyzdžiui, „už antisovietinę veiklą ir šnipinėjimą“ buvo įkalinti kunigai marijonas Pranas Račiūnas ir pranciškonas konventualas Kamilis Velymanskis, Vargdienių seserų kongregacijos vienuolės Uršulė Navickaitė ir Emilija Burokaitė (visi jie 1947–1948 m. susitiko su Maskvoje dirbusiu JAV piliečiu kun. Antonijumi Laberže, šiuos ryšius su „Vatikano agentu ir JAV šnipu“ nesunkiai nustatė NKGB). Romą 1948 m. rudenį pasiekė ir kunigo Juozo Stankūno parašytas memorandumas popiežiui Pijui XII apie Lietuvos Bažnyčios padėtį, tačiau autorius buvo įkalintas 25 metams pataisos darbų lageryje.

SSKP politiką Lietuvoje pokariu lėmė bendra jos kryptis, pasitikėjimas Maskvos patriarchija. Tad pirmosiomis 1945–1946 m. direktyvomis Lietuvoje siekta sustiprinti Rusų Stačiatikių Bažnyčios pozicijas ir su jos priedanga kovoti su „reakcine katalikybe“, Vatikano įtaka.

Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje gavo daug privilegijų: po karo atstatytos cerkvės ir vienuolynai (valstybiniais fondams skyrus statybinių medžiagų; pvz., moterų vienuolynas su cerkve, į kuriuos 1944 m. liepą pataikė bomba, per keletą metų atstatyti iš griuvėsių), atidaryta dvasinė seminarija, į Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno cerkvę iš vieno Maskvos muziejaus gražintos stačiatikių šventųjų relikvijos; rengtasi įkurti misijų broliją (turinčią teisę leisti bei platinti religinę literatūrą, organizuoti labdarą ir pan.), pradėti laikyti stačiatikių pamaldas lietuvių kalba, perduoti stačiatikiams kelias katalikų bažnyčias ir t.t.<sup>9</sup> Stačiatikių šventikai paskirti net į tas cerkves, kurias lankė 40–100 žmonių.

Visos šios „priemonės“ turėjo sustiprinti Lietuvoje stačiatikybės pozicijas. Kartu 1944–1948 m. RSBRT prie SSRS MT reikalavo, kad Lietuvos stačiatikių vyskupijos vadovai pradėtų „kovą su reakcine katalikybe“, t.y. jos dogmų kritikos, diskreditavimo ir pan. propagandą.

Net ir turėdama sąjunginės valdžios užnugarį, Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje nepajėgė konfrontuoti su vyraujančia katalikybe. Negausi, rusakalbė, lietuvių visuomenei ir kultūrai svetima, intelektualių pajėgų sto-

<sup>9</sup> Plačiau žr. R.Laukaitytė, Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje 1944–1990 m.: persekiojimas ar protegavimas, *LKMA Metraštis*, t. 19, Vilnius, 2001, p. 195–212.

kojanti Bažnyčia neįstengė tokios misijos atlikti. Be to, stačiatikybės pozicijų stiprinimas nebuvo priimtinas Lietuvos KP ir LSSR MT vadovams.

1944–1949 m. vykdant labai radikalią Katalikų Bažnyčios struktūros naikavimo politiką, Lietuvos SSR vadovybė neketino savo „laimėjimais“ dalytis su kuria nors konfesija. Ji iš esmės blokavo sąjunginės valdžios inspiruotas stačiatikybės stiprinimo pastangas, savo religinėje politikoje vadovavosi ne pokario, o 3–4 dešimtmečio SSKP patirtimi. Sovietinės Lietuvos valdžios tikslas buvo maksimaliai apriboti katalikybės įtaką, ją diskredituoti, nes stačiatikybės protegavimas jai nebūtų davęs jokių politinių dividendų, atvirkščiai, – tik kėlęs visuomenės nepasitenkinimą ir spendęs propagandinius spąstus. Iki 1948 m. rudens Lietuvos SSR valdžiai pagaliau pavyko įtikinti sąjunginę vyriausybę atsisakyti Stačiatikų Bažnyčios potencialo, kovojant su katalikybės įtaka.

RKRT įgaliotinis Alfonsas Gailevičius dar 1945 m. siūlė savo vyresnybei Maskvoje atsisakyti stačiatikybės protegavimo, siekiant katalikybės susilpninimo „išskelti katalikų autokefalinės bažnyčios Lietuvos SSR organizavimo klausimą“<sup>10</sup>.

Tad lygiagrečiai buvo „dirbama“ ir kitomis kryptimis – tiesiogiai naikinant ir pagal sovietinius įstatymus pertvarkant Katalikų Bažnyčios struktūrą (uždarytos 3 iš 4 dvasinių seminarijų, sunaikinti visi vienuolynai, įkalinti vyskupai ir sujungtos vyskupijos, kunigai galėjo dirbti parapijose tik su RKRT įgaliotinio registracijos pažyma ir kt.), taip pat mėginant sukurti Lietuvoje autokefalinę, t.y. nuo Vatikano nepriklausomą, katalikų bažnyčią.

Pastarasis planas buvo labai patrauklus, bet sunkiai įgyvendinamas. Pirmiausiai reikėjo rasti pakankamai „veikėjų“, suburti savotišką „iniciatyvinę grupę“ – daug įtakingų sovietų valdžiai lojalių dvasininkų.

Tam buvo surengtos 3–4 akcijos. Paaiškėjus, kad nė vienas Lietuvos vyskupas neketina atsiskirti nuo Vatikano, KGB mėgino inspiruoti „judėjimą už Katalikų Bažnyčią be Vatikano“ tarp Lietuvos kunigų. Tikėtasi, kad sumaištį sukels „mokslinė“ brošiūra, kaltinanti Vatikaną veikimu prieš lietuvių tautinius interesus, pradedant Kryžiuočių ordino puolimu, baigiant Vilniaus įjungimu į Lenkijos bažnytinę provinciją ir t.t. Ją platinant tarp kunigų (padaugintą rotatoriumi, kaip pogrindžio leidinį) norėta sužinoti jų nuotaikas, politines pažiūras, o pritariančiuosius brošiūroje išsakytoms mintims – įtraukti į „judėjimą“.

Nors 1946 ir 1948 m. buvo parašytos net dvi prieš Vatikaną nukreiptos brošiūros (aprobuotos LKP CK ir RKRT prie SSRS MT), bet neatsirado šio sumanymo vykdytojų – kunigų ar kitų įtakingų asmenų (tokių ieš-

<sup>10</sup> A. Gailevičiaus 1945 m. birželio mėn. (diena nenurodyta) visiškai slaptas raštas I. Po-lianskiui, LCVA, f. R 181, ap. 3, b. 4, l. 23–24.



kota ir tarp buvusių krikščionių demokratų veikėjų), kurie būtų galėję jas išplatinti ir imtis agitacijos<sup>11</sup>.

1948 m. pradžioje pradėjęs eiti pareigas naujas RKRT įgaliotinis Bronius Pušinis labai energingai ėmėsi sovietizuoti Bažnyčią, taip pat projektuoti jos atskilimą nuo Vatikano. Jo sumanymas buvo gana paprastas: Kaune ir Vilniuje (vėliau išryškėjo ir Alytaus, Kalvarijos, Kretingos bei Lazdijų apskritys) sudaryti „tautinės bažnyčios placdarmą“, t.y. ten sutelkti „pažangius“ kunigus, kurie paskelbtų savo bažnyčias tautinėmis<sup>12</sup>. Liko pats sunkiausias uždavinys – sukiršinti kunigus prieš dvasinę valdžią, priversti deklaruoti lojalumą sovietinei sistemai.

Didžiausio masto kampanija šiuo tikslu vykdyta 1949 m. rugpjūčio–lapkričio mėn. Tuo laikotarpiu kiekvienas Lietuvos kunigas buvo paragintas pasirašyti protestą „Mes ryžtingai smerkiame ir protestuojame“ prieš Pijaus XII tų metų liepos 1 d. dekretą apie visų katalikų, bendradarbiaujančių su komunistais ir jiems prijauniančių, atskyrimą nuo Katalikų Bažnyčios.

Parašus rinko miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkai su partijos komitetų ir saugumo darbuotojų pagalba. Jie gavo RKRT įgaliotinio instrukcijas, iš pradžių gana nuosaikias: individualiai įkalbinėti kunigus, o pasirašiusiuosius – proteguoti. Tačiau B.Pušinis nekantravo išvysti jos rezultatus (mat rengėsi rudenį sušaukti „pažangiųjų“ kunigų suvažiavimą); jis dukart paragino vykdomųjų komitetų pirmininkus siųsti surinktus parašus Vilniun, vėliau jau ragindamas imtis sankcijų (kiems įbauginti, iš kelių kunigų atimti „kulto tarnautojo“ pažymėjimus, išregistruoti iš gyvenamosios vietos ir uždrausti gyventi apskrityje). Tiesa, pastarąjį įgaliotinio nurodymą telefonograma po savaitės atšaukė LSSR MT pirmininko pavaduotojas K.Preikšas<sup>13</sup>.

Absoliuti dauguma dvasininkų protesto nepasirašė. Motyvuodami tuo, kad neturi vyskupijų vadovų nurodymo, kad nepritaria protesto turiniui ir pan., nepasirašė nė vienas kunigas iš Kauno, Panevėžio miestų ir maždaug 20 apskričių. Vis dėlto RKRT prie SSRS MT buvo informuota, kad Lietuvoje protestą pasirašė 108 kunigai<sup>14</sup> (iš 933). Sunku spręsti, ar šis skaičius patikimas. B.Pušinis ne kartą buvo sulaukęs kritikos dėl perdėto

<sup>11</sup> Visiškai slaptos Kauno miesto MGB skyriaus viršininko 1946 m. rugsėjo ir spalio mėn. ataskaitos LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui L.Martavičiui, LYA, f. K 1, ap. 15, b. 326 VS, l. 29–31, 47; B.Pušinio 1948 m. IV ketvirčio informacinė ataskaita, LCVA, f. R 181, ap. 3, b. 17, l. 6.

<sup>12</sup> Įgaliotinio B.Pušinio 1948 m. IV ir 1949 m. III ketvirčio informacinės ataskaitos, ten pat, b. 17, l. 10, b. 22, l. 53.

<sup>13</sup> 1949 m. spalio 20 d. Kupiškio apskrities Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojo Kastanausko raštas B.Pušiniui, LCVA, f. R 181, ap. 3, b. 21, l. 68.

<sup>14</sup> B.Pušinio 1951 m. gegužės 11 d. raštas RKRT prie SSRS MT, ten pat, b. 29, l. 37.

uolumo, tad vargu ar būtų išdrįsęs smarkiai perdėti rezultatus. Turimi archyvų duomenys rodo, kad buvo surinkta ne mažiau kaip 33 parašai.

Lietuvos dvasinė valdžia keletą mėnesių trukusią parašų rinkimo kampaniją praleido tarsi negirdomis. Valstybė nebūtų toleravusi jokio viešo nepritario. Skirtingai nuo Vidurio rytų Europos šalių, nelojalumą popiežiui deklaravę dvasininkai Lietuvoje nebuvo ekskomunikuoti. Toks bažnytinės valdžios pasyvumas iš esmės atliko teigiamą vaidmenį, nes konflikto didinimas būtų buvęs naudingas KGB, – supriešinęs dvasininkiją ir paskatinęs konformistus eiti toliau.

Tuo tarpu B.Pušinis buvo tikras kampanijos sėkme, nes iš anksto rengėsi tolesniems žingsniams. Lapkritį jis rengėsi sušaukti Kaune „pažangiųjų kunigų kongresą“, kur dalyvautų 100 dalyvių; išleisti kalendorių ir žurnalą, kuriame „pažangieji“ kunigai kovotų su „reakcionieriais“ ir kt.<sup>15</sup> Tačiau šių ilgai puoselėtų planų Pušiniui įgyvendinti nepavyko, – jiems nepritare ir LSSR valdžia, ir RKRT<sup>16</sup>; jų nepasitenkinimą sukėlė šiurkščios, prievartinės įgaliotinio priemonės, intrigos su suspenduotais kunigais.

Aktyvias tautinės bažnyčios kūrimo pastangas sustabdė keletas aplinkybių. Lietuvoje nepavyko rasti autoritetingų tautinės bažnyčios lyderių tarp vyskupijų vadovų, seminarijos profesorių. Be to, išryškėjo SSKP politinė linija: valdžios remiamos tautinės bažnyčios ar „pažangiųjų“ kunigų organizacijos buvo kuriamos Vidurio rytų Europos „liaudies demokratijos“ šalyse, o SSRS inkorporuotoms teritorijoms toks Bažnyčios veikimo modelis buvo pernelyg liberalus, labai skyrėsi nuo padėties kitoje valstybės dalyje. Daug pastangų reikalaujantis eksperimentas su tautine bažnyčia būtų žingsnis atgal ateizuojant respubliką (būtų tekę leisti religinę spaudą, remti bažnytinę struktūrą).

Kokie buvo kovos su Vatikanu padariniai?

Sovietų valdžios pastangos pasiekti globalių religinių permainų Vidurio rytų Europoje nebuvo sėkmingos. Stačiatikių Bažnyčia nepavyko visiškai „praryti“ unitų ar realiai paslinkti stačiatikiškos kultūros regiono ribą toliau į vakarus.

Vis dėlto pačiai Katalikų Bažnyčiai pokario dešimtmetis buvo tragiškiausias, jos nuostoliai – represuotų dvasininkų, vienuolių, prarasto turto, įtakos visuomenei, jaunimui galimybių ir pan. – tuo laikotarpiu patys didžiausi. Represijomis beveik visur nušalinti nepageidaujami vyskupijų vadovai ir paskirti dėl įvairių priežasčių valdžiai tinkamesni asmenys.

<sup>15</sup> B.Pušinio 1949 m. rugsėjo 13 d. raštas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui ir SSRS RKRT įgaliotiniui I.Polianskiui, ten pat, l. 39.

<sup>16</sup> A.Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*, Vilnius, 2002, p. 86–87; LSSR valstybės saugumo ministro P.Kapralovo visiškai slaptas 1949 m. spalio 17 d. raštas SSRS saugumo ministrui V.Abakumovui, LYA, f. K 1, ap. 10, b. 73, l. 231.

Pokario metais Lietuvoje atsirado nauja Katalikų Bažnyčios struktūra, visiškai pasikeitė jos socialinis statusas ir teisinė padėtis. Nors Lietuvos Bažnyčia ir liko visuotinės Katalikų Bažnyčios dalis, sovietų valdžia pasiekė savo tikslą – Vatikano įtaka buvo ilgam eliminuota. Bažnyčia buvo priversta gyventi pagal sovietinius įstatymus.

*Įteikta 2003 m. kovo mėn.*

## THE BATTLE OF THE SOVIET AUTHORITIES AGAINST THE VATICAN DURING THE FIRST DECADE OF OCCUPATION

Regina Laukaitytė

### Summary

The article analyzes the reasons for the Soviet authorities' confrontation with the Vatican, and reviews the battle against „reactionary Catholicism“, the influence of the Vatican in Lithuania, and the consequences of this battle.

Peaceful coexistence between Soviet Moscow and the Vatican would have been possible if at least one of the one confronting party would have taken a yielding, compromising position. However, neither party felt weaker or erring. They were two antipodes representing two different world-views. Moreover, Russia never trusted the Catholic Church and the Vatican. The criticism of the Union of Brest, its abolition in the 19<sup>th</sup> century allowed for the creation of a suggestive image of aggressive, proselytizing Catholicism, which is still continuing now.

The factor which weakened the Catholic Church the most in the post-war period was the reorganization of its structure (dioceses, monasteries, seminaries), limiting its social and religious activities. Other projects inspired by the Soviet authorities in 1944-1949 -- to strengthen the influence of the Orthodox Church on Lithuanian society and to create in Lithuania an „autocephalic“, i.e. independent from the Vatican, Catholic Church -- did not succeed. The government of the Lithuanian SSR, avoiding open Russification, opposed the Soviet Union's attempts to strengthen the pro-soviet Orthodox Church. The NKGB and the Council of Religious Affairs at the Council of Ministers of the USSR were building an „autocephalic“ church for about 5 years, but had to give up the idea when they failed to recruit the needed group of „progressive“ clergy.

During the post-war years, a new structure for the Catholic Church of Lithuania was formed, its social status and legal standing was totally changed. Although the Church in Lithuania remained part of the universal Catholic Church, the Soviet authorities reached their goal – the influence of the Vatican was eliminated for a long time. The Church was forced to live according to Soviet laws.



DR. ARŪNAS STREIKUS

Vilniaus universitetas

## SSRS-VATIKANO SANTYKIAI IR KATALIKŲ BAŽNYČIA LIETUVOJE XX a. 9-ajame dešimtmetyje

Pranešime aptariami sovietų režimo požiūrio į Vatikaną ir Katalikų Bažnyčią Lietuvoje pokyčiai po Karolio Voitylos išrinkimo popiežiumi. Nauji Apaštalių Sosto Rytų politikos akcentai vis labiau stiprėjančio tikinčiųjų teisių sąjūdžio Lietuvoje fone skatino sovietų valdžią imtis veiksmų, trukdančių Vatikaną įtaką Lietuvoje vykusiems procesams. Buvo sustiprinta prieš Vatikaną nukreipta propaganda, ribojami Lietuvos dvasininkų ryšiai su Roma, trukdoma normaliai paminėti Šv. Kazimiero ir Lietuvos krikšto jubiliejus. Kita vertus, darytas didžiulis spaudimas, siekiant, kad Vatikanas režimui palankiu būdu išspręstų Vilniaus arkivyskupijos priklausomybės ir jos valdymo problemas.

Beveik du dešimtmečius iki popiežiaus Jono Pauliaus II pontifikato pradžios Šventojo Sosto santykiai su komunistinio bloko šalimis buvo sąlygiškai neblogi. Pirmiausia tai lėmė nuo 7-ojo dešimtmečio pradžios pasikeitusi Vatikaną Rytų politikos taktika. Vengiant viešos komunistinių režimų ideologijos ir politikos kritikos, tikėtasi pasiekti pragmatinį kompromisą, kuris leistų išsaugoti Katalikų Bažnyčios struktūrą šio bloko šalyse ir sudaryti bent minimalias sąlygas išgyventi. Sovietų Sąjungai tokia Vatikaną Rytų politikos taktika iš esmės buvo palanki. Vatikaną vengimas viešai vertinti komunizmą ir pritarimas taikiam tarptautinių konfliktų sureguliuavimui, dekolonizacijai gerokai sustiprino jos padėtį tarptautinėje arenoje, o kai kurių Bažnyčios vidaus gyvenimo problemų sureguliuavimą ji taip pat tikėjosi panaudoti sau palankia linkme, t.y. lojalių dvasininkų pozicijoms stiprinti.

Todėl sovietų režimas su nerimu priėmė žinią apie Krokuvos arkivyskupo Karolio Voitylos išrinkimą popiežiumi 1978 m. spalio mėn. Sovietų režimo vadovybėje jau anksčiau būta žmonių, kurie nuogąstavo, kad santykių su Vatikanu atšilimas leis Katalikų Bažnyčiai sustiprinti savo pozicijas komunistinio lagerio šalyse, o tai gali turėti neigiamų padarinių. Vienas iš tokių žmonių buvo Jurijus Andropovas, kuris paskutiniaisiais Brežnevo valdymo metais įgijo labai didelę įtaką. Tuokart po popiežiaus rinkimų smarkiai padidėjęs katalikiško opozicinio sąjūdžio Lietuvoje aktyvumas -1978 m. lapkričio 13 d. buvo paskelbta apie Tikinčiųjų

teisėms ginti katalikų komiteto įkūrimą, 1979 m. pradžioje 550 Lietuvos kunigų pasirašė protestus prieš 1976 m. patvirtintus Religinių susivienijimų nuostatus – grėsmingi KGB signalai apie pirmuosius naujojo popiežiaus žingsnius, kurie rodė jo ryžtą tvirčiau ginti Bažnyčios ir žmogaus teises visame pasaulyje, taip pat jo pirmojo vizito į Lenkiją atgarsiai leido J.Andropovui savo neigiamą požiūrį į Vatikaną paremti naujais argumentais ir įtikinti SSKP vadovybę imtis atsakomųjų priemonių.

SSKP CK sekretoriatas 1979 m. lapkričio 13 d. priėmė nutarimą „Dėl kontrapriemonių prieš Vatikano politiką socialistinių šalių atžvilgiu“, kuriame, be kita ko, buvo numatyta išpėti Vatikaną, kad jo ir jo palaikomų religinių „ekstremistų“ antitarybinės akcijos gali sugriežtinti sovietų valdžios politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu<sup>1</sup>. Spaudimas pradėtas nedelsiant: jau 1980 m. kovo mėn. Maskvoje viešėjęs Krikščionių vienybės sekretoriato pirmininkas kardinolas Willebrandsas buvo perspėtas dėl pernelyg politizuoto Vatikano radijo laidų turinio<sup>2</sup>. Tačiau grasinimai sugriežtinti politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu nebuvo įgyvendinti, o svarbiausias sovietų režimo atsakas tapo prieš Šventąjį Sostą nukreiptos propagandos stiprinimas viduje ir užsienyje. Tuo tikslu 1980 m. liepos 15 d. SSKP CK sekretoriatas patvirtino dar vieną nutarimą, kuriuo įpareigojo visas sovietų režimo užsienio agentūras aktyviai skleisti dezinformaciją apie Vatikano politikos tikslus<sup>3</sup>. 1979 m. vasarą SSRS KGB užsienio žvalgybos padalinys taip pat parengė kompleksinį aktyvių priemonių Vatikano atžvilgiu planą, kuriame buvo numatyta užsienio spaudoje skelbti atitinkamas publikacijas, Vatikano, Katalikų Bažnyčios ir kitų Bažnyčių vadovams daryti įtaką, perduodant parengtą informaciją ir per vadinamuosius įtakos pokalbius. Reikiamai informacijai surinkti ir naudingai pateikti buvo panaudojamos ir LSSR KGB agentūrinės galimybės.

Vatikano is Sovietų Sąjungos santykiai buvo ypač įtempti 1982–1985 m. Tai rodė nuo 1982 m. rudens LSSR periodinėje spaudoje gerokai dažniau pasirodantys popiežiaus ir Šventojo Sosto autoritetą griaunantys straipsniai, kuriuose daug rašyta apie Vatikano ryšius su Vakarų valstybių slaptosiomis tarnybomis, finansines aferas, paramą buvusiems aukštiesiems nacių režimo pareigūnams, pateikta kaltinimų dėl šaltojo karo

<sup>1</sup> RRT priemonių planas, kaip vykdyti SSKP CK 1979 m. lapkričio 13 d. nutarimą „Dėl kontrapriemonių prieš Vatikano politiką socialistinių šalių atžvilgiu“, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-181, ap. 3, b. 105, l. 15.

<sup>2</sup> 1980 m. spalio 30 d. RRT įgaliotinio Lietuvos SSR pažyma „Apie antivisumeninę reakcingos dvasininkų dalies veiklą Lietuvos SSR“, ten pat, l. 280.

<sup>3</sup> J.Anderson, *Religion, state and politics in the Soviet Union and successor states*, Cambridge, 1996, p. 105.

įtampos kurstymo ir pan. Bandyta apriboti ir vis intensyvesnius bažnyčios hierarchų ryšius su Šventuoju Sostu. Nors 1983 m. Lietuvos vyskupai galėjo vykti vizito *ad limina*, tačiau į tais pačiais metais vykusį Vyskupų sinodą pakviestas vysk. Liudas Povilonis nebuvo išleistas. Religinių reikalų tarybos patvirtintame priemonių plane, kaip spręsti SSKP CK 1983 m. birželio plenumo iškeltus uždavinius, buvo įpareigota užkirsti kelią Vatikanui bandymams suaktyvinti Katalikų Bažnyčios veiklą Sovietų Sąjungoje. Mat sovietų valdžia buvo įsitikinusi, kad pagrindinė priežastis, kodėl 9-ojo dešimtmečio pradžioje sustiprėjo katalikiškas opozicinis sąjūdis Lietuvoje, buvo Vatikanui moralinė parama.

Lenkijos krikšto jubiliejaus patirtis vertė sovietų režimą su ypač dideliu nerimu laukti Šv. Kazimiero mirties 500-ųjų ir Lietuvos krikšto 600-ųjų metų paminėjimo. Stengtasi veikti keliomis kryptimis, kad būtų sumažintas jų poveikis. Pirma, visu pajėgumu paleista propagandos mašina – ji turėjo menkinti Šv. Kazimiero ir Lietuvos krikšto reikšmę. Antra, griežtesnėmis represinėmis priemonėmis pasistengta nutildyti aktyviausius kovotojus dėl religijos laisvės (Alfonso Svarinsko ir Sigito Tamkevičiaus areštas, taip pat viešo Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto veikimo nutraukimas). Trečia, neesminėmis nuolaidomis stengtasi demonstruoti toleranciją Bažnyčios atžvilgiu (leista daugiau spausdinti religinės literatūros, mažiau trukdyta remontuoti bažnyčias). Ir ketvirta, stengtasi kuo labiau apriboti pačių minėjimo renginių skaičių ir slopinti informaciją apie Vatikanui dėmesį šiai sukakčiai. Popiežiaus sveikinimo telegrama Šv. Kazimiero jubiliejaus proga, turbūt ne be sovietų saugumo pastangų, buvo gauta pavėluotai. 1984 m. rudenį grįžtant iš Vatikano, muitinėje iš vysk. L. Povilonio buvo konfiskuotos keturios videojuostos, kur buvo nufilmuoti Šv. Kazimiero jubiliejui skirti renginiai, vykę Romoje.

Didelis Šventojo Sosto dėmesys Šv. Kazimiero jubiliejui (kaip žinoma, popiežius šia proga pats laikė iškilmingas šv. Mišias, Šv. Kazimierui skirtas Vatikanui pašto ženklas), be abejo, negalėjo pagerinti ir taip įtemptų Sovietų Sąjungos ir Vatikanui santykių<sup>4</sup>. 1984 m. pabaigoje SSKP CK priėmė nutarimą „Dėl kontrapriemonių prieš Vatikanui antikomunistines akcijas, griaujamą darbą prieš socialistines šalis, nacionalinio išsivadavimo ir antikarinį judėjimą“. Labai neigiamai sovietų režimas reagavo ir į 1985 m. paskelbtą popiežiaus encikliką *Slavorum apostoli*, kuri buvo skirta vieno iš didžiųjų slavų krikštytojų – Metodijaus mirties 1100-osioms metinėms. Enciklika buvo interpretuota kaip Vatikanui siekis plėsti Katali-

<sup>4</sup> Sovietų susierzinimą padidino ir tai, kad 1983 m. gruodžio mėn. popiežius buvo susitikęs su žymia rusų disidente Elena Boner, o 1984 m. rugpjūčio mėn. buvo paskelbtas Vatikanui dekretas, neigiamai įvertinęs vadinamąją išlaisvinimo teologiją.

kų Bažnyčios įtaką stačiatikybės sąskaita. Jos atspaudų neleista įvežti į Lietuvą.

Sovietų Sąjungos santykiai su Šventuoju Sostu iš esmės nepasikeitė ir prasidėjus Michailo Gorbačiovo paskelbtai „perestroikai“. Viena iš įtampos priežasčių, be kitų problemų (unitų Bažnyčios legalizavimo Ukrainoje klausimas, Vatikano vengimas aiškiai paremti Sovietų Sąjungos iniciatyvas nusiginklavimo srityje), buvo susijusi ir su Katalikų Bažnyčios padėtimi Lietuvoje. Tai Lietuvos SSR teritorijoje buvusios Vilniaus arkivyskupijos dalies priklausomumo ir jos apaštalinio administratoriaus, į Žagarę ištremito vysk. Julijono Steponavičiaus, klausimai. Sovietų režimas turėjo vilčių, kad abi šios problemos jam naudingumu būdu išsprendžios 1987 m., minint Lietuvos krikšto jubiliejų. Mat artėjant šiai sukakčiai, išeivijoje buvo kilusi diskusija, ar nereikėtų prašyti popiežių priskirti Lietuvos SSR buvusią Vilniaus arkivyskupijos dalį prie Lietuvos bažnytinės provincijos. Toks Vatikano žingsnis faktiškai būtų reiškęs ir Lietuvos okupacijos pripažinimą, todėl sovietų valdžia, be abejonės, buvo labai patenkinta tokiais sumanymais ir juos neoficialiai rėmė. Antai KGB iniciatyva liberalaus išeivijos mėnraščio „Akiračiai“ 1987 m. 7-ame numeryje buvo išspausdintas straipsnis „Ko trūksta Suvalkų trikampio lietuviams?“; čia popiežiaus delsimas priskirti Vilniaus arkivyskupiją prie Lietuvos bažnytinės provincijos vertinamas kaip Lenkijos interesų gynimas. Laimei, aiški išeivijos vyskupų pozicija ir VLIK-o pareiškimas<sup>5</sup> šiuo klausimu neleido šioms diskusijoms įsibėgėti. Vilniaus arkivyskupijos problemos esmės nesuvokė ir kai kurie radikalesni opozicijos dalyviai Lietuvoje. Atvirą laišką popiežiui, kuriame buvo prašoma išspręsti Vilniaus arkivyskupijos priklausomumo problemą, 1987 m. gegužės 20 d. pasirašė grupė su Lietuvos laisvės lyga susijusių asmenų<sup>6</sup>. Vatikanui tvirtai laikantis savo pozicijos Vilniaus arkivyskupijos reikalu, sovietai bandė gauti bent propagandinę naudą. Tai buvo panaudota kaip vienas iš argumentų, neva patvirtinančių Vatikano abejingumą lietuvių tautai. Be to, tai naudota kaip priemonė kurstyti lietuvių nepasitikėjimą lenkais, taip griauinant pastangas, kylančias iš popiežiaus aplinkos, tirpdyti šio nepasitikėjimo ledus.

Dėl arkivyskupijos priklausomumo sovietai didelių vilčių gal ir nepuoselėjo, bet Vatikano sprendimas dėl vysk. J. Steponavičiaus buvo tikrai netikėtas. Sulaukęs 75 metų, 1986 m. pabaigoje vysk. J. Steponavičius, kaip to reikalauja Bažnyčios kanonai, paprašė atleisti jį iš Vilniaus arkivyskupijos apaštalinio administratoriaus pareigų. Popiežius pavedė tai svarstyti kardi-

<sup>5</sup> Žr. *Aidai*, 1987, Nr. 3, p. 201-202.

<sup>6</sup> Lietuvos laisvės lygos kova už laisvę ir nepriklausomybę, II dalis, Vilnius, 2002, p. 24-26.



nolų susirinkimui, kuris, atsižvelgdamas į vyskupo nuopelnus priešinantį komunistiniam ateizmui, nusprendė siūlyti popiežiui nepriimti atsistatydinimo<sup>7</sup>. Vatikano Viešųjų reikalų taryba 1987 m. liepos 3 d. datuotu laišku, kurio vertimas jau po kelių dienų gulėjo ant LSSR KGB pirmininko stalo, patvirtino vysk. J.Steponavičiui, kad jo atsistatydinimo prašymas gautas, tačiau apie tai viešai pranešti nuspręsta tik tuomet, kai bus palankios sąlygos paskelbti įpėdinį. Kad vysk. J.Steponavičiaus atsistatydinimas nebuvo priimtas, patvirtina tas faktas, jog jis buvo paskirtas Vilniaus arkivyskupijos ordinaru, kai grįžo į Vilnių 1989 metais. Po tokio Vatikano sprendimo valdžios atstovams neliko nieko kita, kaip dar kartą pamėginti paskleisti dezinformaciją apie vysk. J.Steponavičiaus padėtį ir tremties priežastis<sup>8</sup>.

Dar vieną akibrokštą sovietams Vatikanas pateikė 1988 m. pavasarį, kai be išankstinio suderinimo su jais buvo radikaliam pertvarkytas Katalikų Bažnyčios valdymas Lietuvoje. Vietoj atsistatydinusio arkivysk. L.Povilonio Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininku buvo paskirtas vysk. Vincentas Sladkevičius; jam kiek vėliau buvo suteiktas ir kardinolo titulas. Nors Religijų reikalų taryba tuo buvo labai nepatenkinta, apskritai sovietų režimas į tai reagavo ramiai. Tokią laikyseną, matyt, nulėmė teigiamų Sovietų Sąjungos vidaus ir užsienio politikos vertinimų, 1988 m. pirmojoje pusėje ne kartą skambėjusių iš popiežiaus lūpų, nauda. Dėl tų pačių motyvų Vatikano delegacijai, vadovaujamai valstybės sekretoriaus Agostino Casaroli'o, buvo leista atvykti į Maskvą dalyvauti Rusijos krikšto 1000-ųjų minėjimo renginiuose. Susitikimo su Gorbačiovu metu A.Casaroli perdavė SSKP Ck generaliniam sekretoriui adresuotą popiežiaus laišką; jame buvo sveikinamos jo pastangos siekiant taikos ir demokratinizuojant sovietinę sistemą, taip pat primenama apie problemas, trukdančias toliau gerinti tarpusavio santykius, t.y. unitų Bažnyčios legalizavimą ir geresnių sąlygų Katalikų Bažnyčiai Sovietų Sąjungoje sudarymą.

Nors Gorbačiovas pažadėjo atidžiai išnagrinėti popiežiaus laiške keliamas problemas, sovietų režimas neskubėjo atsižvelgti į Vatikano siūlymus. 1988 m. pabaigoje SSRS KGB užsienio žvalgybos padaliniamis parengtoje instrukcijoje dėl darbo su Vatikanu šis vis tebevertinamas kaip stiprus ir gerai organizuotas idėjinis-politinis priešininkas, todėl siūloma, nenusileidžiant jo spaudimui, priversti jį spręsti klausimus, kurie trukdo tarpusavio santykiams. Vykdamas aktyvias priemones, nurodyta toliau stengtis „demaskuoti reakcingą dešiniųjų katalikų jėgų politikos esmę, jų orientavimąsi į Amerikos administracijos kursą ir ryšius su Vakarų specialiosiomis tarnybomis; skatinti Vatikaną žingsniams, kurie būtų naudingi taikos ir socializmo reikalui, remti realistines jėgas Romos Kurijoje;

<sup>7</sup> Kardinolo Audrio Juozo Bačkio pateikti duomenys.

<sup>8</sup> P.Anilionis, Kodėl vyskupas gyvena Žagarėje?, *Tiesa*, 1987 08 06.

sustiprinti pasipriešinimą Vatikano pastangoms suaktyvinti Katalikų Bažnyčios veiklą SSRS ir soc. šalyse<sup>9</sup>. Išlikę dokumentai rodo, kad 1988 m. pabaigoje–1989 m. pradžioje Maskva gan dažnai naudojosi KGB padalinio Lietuvoje operatyvinėmis galimybėmis daryti spaudimą Vatikanui, kad šis paremtų Sovietų Sąjungos iniciatyvas tarptautiniu mastu, apribotų Bažnyčios paramą tautinio išsivadavimo sąjūdžiui Lietuvoje. Tiesa, KGB neretai per daug sureikšmindavo savo vaidmenį. Antai savo nuopelnu jie laikė ir prel. Vytauto Kazlausko pasitraukimą iš Vatikano radijo lietuviškos redakcijos vedėjo pareigų 1988 m. pabaigoje<sup>10</sup>.

Lemiamas lūžis SSRS–Vatikano santykiuose įvyko tik 1989 m. antrojoje pusėje, artėjant Gorbačiovo vizitui į Romą, kurio metu buvo numatytas susitikimas ir su popiežiumi. 1989 m. rugpjūčio 24 d. popiežius pagaliau gavo oficialų palankų atsakymą į savo laišką, kurį, kaip minėjome, Gorbačioviui 1988 m. birželio mėn. įteikė A.Casaroli. Gruodžio 1 d. audiencijos metu Gorbačiovas pažadėjo Jonui Pauliui II legalizuoti Ukrainos unitų Bažnyčią, tą pačią dieną apie tai buvo paskelbta ir oficialiai. Lietuvoje jau nuo 1988 m. vasaros prasidėjęs Bažnyčios laisvėjimas 1989 m. pabaigoje taip pat įgijo tvirtesnę pagrindą – lapkričio 3 d. LSSR AT priėmė Konstitucijos 50-ojo straipsnio pataisą, kuria buvo užtikrinta „lygi teisė pavieniui ar bendrai su kitais išpažinti ir taikiais būdais reikšti bei skleisti savo įsitikinimus ir pažiūras“, t.y. pripažinta teisė skleisti ir religinius įsitikinimus. Per kitus keletą mėnesių dinamiški pokyčiai Lietuvoje iš esmės pakeitė veiksmų išsidėstymą, lėmusį Bažnyčios padėtį Lietuvoje. Šalia Sovietų Sąjungos ir Vatikano atsirado naujas svarbus veiksnys – nepriklausoma Lietuvos valstybė.

## SOWJET-VATIKANISCHE BEZIEHUNGEN UND DIE KATHOLISCHE KIRCHE IN LITAUEN IN DEN ACHTZIGEN DES XX JAHRHUNDERTS

Arūnas Streikus

### Zusammenfassung

Im Bericht untersucht man den Einfluß, den die Veränderungen in den Sowjet-Vatikanischen Beziehungen auf die Lage der Kirche in Litauen hatten. In den Achtzigern des XX. Jahrhunderts verschärften sich diese Beziehungen wegen der neuen Akzenten in der vatikanischen Ostpolitik nach der Wahl des neuen

<sup>9</sup> 1988 m. lapkričio 2 d. užduotis „Dėl darbo Vatikano atžvilgiu“, Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 49, b. 233, l. 35.

<sup>10</sup> LSSR KGB 1-ojo skyriaus viršininko V.Karinausko 1989 m. sausio 9 d. pranešimas „Apie įvykdytą aktyvią priemonę Vatikano radijo redakcijos atžvilgiu“, ten pat, l. 99.

Päpstes wieder. Deswegen veränderte sich die Politik der sowjetischen Regierung hinsichtlich der Kirche in Litauen wesentlich aber nicht. Es vergrößerte nur der Umfang von antivatikanischen Propaganda in der Presse. Außerdem wurden die Verbindungen zwischen der Kirche in Litauen und dem Hl. Stuhl begrenzt, besonders in der Zeit von Jubiläen des Hl. Kasimir und der Christianisierung Litauens. Es hat ihre potenzielle Wirkung auf eine mögliche Wiedergeburt des religiösen Lebens vermindert. Auf der anderen Seite, gelang es der sowjetischen Regierung auch nicht die Ziele erreichen, die für sie in diesem Feld im Moment am wichtigsten waren: die formale Lage des Erzbistums von Vilnius nicht verändert wurde und der Bischof J.Steponavičius wirkte weiter als ihr apostolische Administrator.



DR. PAULIUS SUBAČIUS

Vilniaus universitetas

## LIETUVOS RESPUBLIKOS IR ŠVENTOJO SOSTO SANTYKIŲ VISUOMENINĖ REFLEKSIJA PO NEPRIKLAUSOMYBĖS ATGAVIMO

Visuomenės domėjimasis Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiais gerokai praeina įprastą dėmesį diplomatiniais procesams, išskyrus aktualiausias užsienio ryšių sritis. Remiantis žiniasklaidos, VU Religijos studijų ir tyrimų centro rinktų gyvenimo istorijų ir pokalbių medžiaga, straipsnyje analizuojamas Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių visuomeninės refleksijos pobūdis, jo istorinis ir sinchroninis sąlygotumas. Daugiausiai dėmesio skiriama paprastai apeinamoms temoms. Konstatuojama, jog Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiai viešosios nuomonės iš esmės neskiriami nuo Bažnyčios ir valstybės santykių. Nurodoma, kad tai lemia silpnas tikinčiųjų sąmoningumas ir negausi bei neaktyvi katalikiškoji šviesuomenė, menkas bendrasis krikščioniškos kultūros ir istorijos pažinimas. Lietuvos žiniasklaidos institucijos informacijai apie Vatikaną pasitelkia antrinius šaltinius, užsienio žiniasklaidą, ypač tuos kairiuosius dienraščius (pvz., *L'Unità*), kurių medžiagos vartojimas gali būti vertinamas kaip sovietmečio įprotis. Sovietmečio poveikio ir atgavintos prieškarinės primityvaus patriotizmo tradicijos derinys lemia, jog viešajame diskurse tebefunkcionuoja „Vatikano kišimosi į Lietuvos reikalus“ motyvas.

Motyvuodami mūsų pasirinktos temos aktualumą, pasvarstykime, ar dažnai diplomatiniai šalių santykiai sudomina plačiuosius visuomenės sluoksnius, ar dažnai tarpvalstybinės sutartys išlieka žmonių pokalbių ir žiniasklaidos publikacijų tema ilgiau nei tą vieną dieną, kai televizija parodo iškilmingas pasirašymo ceremonijas. Nebūtų sunku iš atminties ištraukti nelabai gausius atvejus, kai praūžus atkurtosios valstybės pripažinimų bangai tarpvalstybinės derybos bei santykiai kėlė kokias nors – teigiamas, neigiamas ar kontroversiškas – visuomenės emocijas. Vyresnės kartos žmonės, ypač Rytų Lietuvos gyventojai, karštai reagavo į pirmąją Lietuvos ir Lenkijos valstybinio lygmens bendravimo tarpsnį bei 1994 m. *Draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartį*. Lietuvos ir Rusijos santykių niuansai buvo ir tebėlieka nuolatinis visuomeninės refleksijos bei politikų sluoksniu neapsiribojančių aistrų objektas. Derybos su Europos Sąjunga ir integracijos į Šiaurės Atlanto santarvę proceso diplomatiniai krustelėjimai – tai beveik ir visi pavyzdžiai, kai

tarpvvalstybiniai kontaktai ilgą laiką prikaustydavo Lietuvos žmonių ar bent aktyvesnių piliečių dėmesį. Kitų visuomeninių atbalsių turėjusių užsienio politikos vyksmų pasirodymas viešumoje tebuvo trumpalaikis, kaip antai Lietuvos–Latvijos jūros sienos nustatymo problematika. Šimtai tarpvalstybinių sutarčių, derybų, vizitų, o imant plačiau – didžiama užsienio politikos diskurso yra apskritai už visuomeninės refleksijos ribų. Šie konteksto štrichai leidžia suvokti, kad akivaizdi piliečių bei pilietinių institucijų atida Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiams verta analizės ir komentaro kaip laiko požiūriu gana tvari ir išskirtinė, nes gerokai pranoksta visuomenės dėmesį, rodomą daugeliui tarptautinių santykių momentų.

Neketiname apibrėžti tos atidos masto, kitaip tariant, mūsų svarstymo tikslas nėra sociologinis tikraja prasme, tad ir nesiremsime kokios nors apklausos, nuomonių tyrimo duomenimis. Rūpi atkreipti dėmesį į Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių visuomeninės refleksijos pobūdį, paminėti dalykus, kurie nepatenka visuomenės domėn, iškelti prielaidas, kokios istorinės ir sinchroninės priežastys turi įtakos vienokiam ar kitokiam – pirmiausia neigiamam ar skeptiškam – dalykų traktavimui. Išskiriame neigiamas ir priešiškas dimensijas, nes dėmesys Šventajam Sostui kaip didžiausiam moraliniam ir dvasiniam autoritetui – savaimė suprantamas. Kalbame apie sąmoningumo pavidalus, todėl versimės be konkrečių laikraščių citatų, nukreipiančių dėmesį į detales, nors būtent pastarųjų 13 metų Lietuvos žiniasklaida yra vienas iš svarbiausių šaltinių. Greta jo naudojamės stebėtomis internetinėmis diskusijomis, VU RSTC atliktų tyrimų medžiaga – fokusuotais interviu, skirtais popiežiaus apaštalinės kelionės į Baltijos šalis refleksijai<sup>1</sup>, gyvenimo istorijomis ir kitais tarptautinio tyrimų projekto „Aufbruch“ duomenimis<sup>2</sup>.

Jau minėjome, kad Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiai yra išskirtinis visuomenės dėmesio objektas, tačiau čia pat turėtume patys sau šiek tiek prieštaraudami pasakyti, kad tas dėmesys teko ne 2000-aisiais pasirašytoms tarpvalstybinėms sutartims<sup>3</sup> ar diplomatiniais Vilniaus–Vatikano

<sup>1</sup> Šv. Tėvo apaštalinės kelionės į Lietuvą refleksija: VU RSTC tyrimas, 1993–1995, vad. doc. dr. E. Laumenskaitė, medžiaga VU RSTC archyve.

<sup>2</sup> Tarptautinis tyrimų projektas „Aufbruch“: Bažnyčios padėtis Rytų ir Vidurio Europoje totalitarizmo ir demokratijos visuomenėse, 1996–2001, gyvenimo istorijos, VU RSTC archyvas; R. Drazdauskienė, *Katalikų Bažnyčia ir krikščioniška moralė Lietuvoje leidžiamuose šeimai ir moterims skirtuose periodiniuose leidiniuose*, „Aufbruch“ projekto studija, VU RSTC archyvas; V. Šeferis, *Pramoginė spauda ir tikėjimas*, „Aufbruch“ projekto studija, VU RSTC archyvas; A. Petraitytė, *Oficialus Bažnyčios įvaizdis*, kursinis darbas, VU RSTC archyvas; A. Perednytė, *Bažnyčios įvaizdis sekuliarioje spaudoje: remiantis rajonine ir regionine Lietuvos spauda*, kursinis darbas, VU RSTC archyvas; J. Leminskaitė, *Kunigo įvaizdis šiandieninėje pasaulietinėje spaudoje*, kursinis darbas, VU RSTC archyvas.

<sup>3</sup> Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisiniu aspektu“; Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl

kontaktams, oficialių asmenų atsiliepimams apie tarpusavio santykius ir kitiems panašioms dalykams, kurie paprastai sudaro viešąjį tarptautinių santykių lygmenį. Akivaizdu, kad visuomenės žvilgsnis buvo pirmiausia ne į Vatikaną kaip valstybę, o į Katalikų Bažnyčios centrą ir jos vadovą. Užsienio politikos svarbią sritį užimantys aukštų pareigūnų vizitai ir jų viešas pateikimas šiuo atveju vėlgi buvo šiek tiek kitoks. Kokio Lietuvos valstybės veikėjo atsiminimų rinkinį ar veiklos kroniką paimsi, iliustruojančių fotografijų pluoštelyje visuomet rasi atvaizdą, primenantį lankymąsi Vatikane ir susitikimą su Šventuoju Tėvu, tačiau toks politiko reikšmingumo ar susireikšminimo ženklas yra savitas, palyginus su kitais jo užsienio kelionių bei kontaktų liudijimais. Ir vargu, ar todėl, kad dauguma tų viešnagių Vatikane buvo ne oficialūs vizitai, o privatūs apsilankymai. Vis dėlto Šventojo Sosto ir katalikų tikybos piliečių dominuojančios valstybės bei jos vadovų religinio, moralinio ryšio ypatingumas dar nėra pakankamas atsakymas į klausimą, kodėl Lietuvos ir Šventojo Sosto santykiai viešosios nuomonės iš esmės neskiriami nuo Bažnyčios ir Valstybės santykių.

Tam tikrės vis dėlto pageidautinos diferenciacijos stoką būtų galima aiškinti keliomis istoriškai sąlygotomis, bet skirtingų plotmių priežastimis. Viena jų – silpnokas bendrasis tikinčiųjų sąmoningumas bei negausi ir neaktyvi katalikiškoji šviesuomenė, t. y. žmonės, kurie tiek specifine šviečiamąja veikla, tiek paprasčiausia kasdiene pozicija prisidėtų prie geresnio visų piliečių supratimo, kas yra Bažnyčia, kokia jos institucinė struktūra, koks Bažnyčios statusas Lietuvoje žvelgiant iš vidaus ir iš tarptautinių santykių perspektyvos. Imkime paprastą pavyzdį – Lietuvoje nuolat įvairiuose kontekstuose viešai kartojamas klaidingas teiginys, kad Bažnyčia atskirta nuo valstybės, tačiau tik labai retai jis sulaukia adekvačios reakcijos, t. y. oponentai atkreipia dėmesį, jog painiojama sovietmečiu įkalta nuostata apie atskyrimą ir Konstitucijos 43 straipsnyje fiksuota nuostata, jog „Lietuvoje nėra valstybinės religijos“<sup>4</sup>, kas, žinoma, visiškai skirtingi dalykai. Pastaruoju pavyzdžiu netiesiogiai įvardijome antrąjį mums rūpimų dalykų suplakimo priežastį – Bažnyčiai tolimi ar priešiški asmenys nesiorientuoja katalikybės srityje. Būtų galima juokauti, kad sovietinis ateistinis auklėjimas negebėjo, o iš tiesų nenorėjo įgyvendinti seno principo – „pažink priešą“, todėl bendrasis, siaurąja prasme kultūrinis krikščioniškos tradicijos pažinimas yra labai paviršutinis ir neleidžia bendrojo išsilavinimo pagrindu skirti, kur Bažnyčios ir valstybės, kur Lietuvos ir Šventojo Sosto, o kur tiesiog klebono ir seniūno santykių lygmuo.

kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“; Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 67–2022, 2023, 2024.

<sup>4</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992.

Su bendruoju piliečių sąmoningumu susijęs – iš jo kyla ir jį iš dalies lemia žiniasklaidos ir jos retransliuojamo politinio bei kultūrinio elito sąmoningumo lygis, tik čia prisideda dar keli veiksniai, turintys įtakos temų susiplakimui ir tendencingam santykių interpretavimui. Katalikiškos žiniasklaidos įtaka, išskyrus Katalikų radijo „Mažąją studiją“ ir Katalikų interneto tarnybą, yra labai ribota. O nė viena į plačiąją auditoriją orientuota pasaulietinės žiniasklaidos institucija neturi skyrelio, skirto religinei ir bažnytinei tematikai. Net provizoriškai peržvelgus bet kurio dienraščio komplektą, krinta į akis, kad, pavyzdžiui, informacinių agentūrų žinutėmis grindžiami straipsniai apie Šventojo Tėvo keliones be jokios apčiuopiamos logikos atsiduria tai užsienio naujienų, tai įdomybių ir įvairenybių, tai kultūros ar dar kokiame kitame skyrelyje. Žinoma, redakcijos neturi ir atskiro padalinio ar bent žurnalisto, kuris specializuotųsi rinkdamas medžiagą bei analizuodamas šią sritį. Ką ir kalbėti apie specialiuosius korespondentus Vatikane, kuriuos žiniasklaidos institucijų vadovai laiko neleistina prabanga, o iš Romos kone atsitiktinai rašantys keli asmenys, bent sprendžiant iš jų tekstų, niekuomet nesigilino į bažnytinę specifiką ir tenkinasi elementariausiu Italijos spaudos pranešimų kompiliavimu. Per trylika metų Lietuvos žiniasklaidoje neteko matyti duomenų, gautų iš Vatikano spaudos sekretoriato, jo vadovo ar Šventojo Sosto institucijų vadovų spaudos konferencijų ir panašių tiesioginių šaltinių. Užsienio žiniasklaidos medžiagos Bažnyčios, popiežiaus temomis perteikimą Lietuvoje drįstume pavadinti tendencingu ir pasakyti, kad šiuo atveju turi įtakos ne vien laicistinė mūsų žiniasklaidos institutų orientacija, bet ir tam tikri iš sovietmečio paveldėti įpročiai – tikriausiai iš inercijos medžiaga kur kas dažniau perimama iš tų leidinių, kurie buvo lengviau prieinami dar okupacijos metais – tai Europos kairiųjų organai, tarkim *L'Unità*, vienas kitas, ypač britų, bulvarinis laikraštis.

Sudėtingas sovietmečio poveikio ir dar prieškarinės tradicijos bei tautinės motyvacijos derinys lemia, jog viešajame diskurse gana aktyviai funkcionuoja „Vatikano kišimosi į Lietuvos reikalus“ motyvas. Nesustodami prie šio motyvo tiesioginės eskalacijos tikslų ir būdų sovietmečiu, norime atkreipti dėmesį, kaip jo išisaknijimą skatino deformuotas patriotizmas. Turime galvoje vyraujančią istorinio sąmoningumo paradigmą, kurią nelengvai įveikia šviečiamosios profesorių Edvardo Gudavičiaus ir Alfredo Bumblausko akcijos. Viduramžių pagoniškosios Lietuvos valstybės kova prieš krikščionišką Europą liko vienintelis tautinio pasididžiavimo šaltinis, kai sovietmečiu buvo suspenduotos ir šiaip negausios kitos tarpukariu puoselėtos patriotinio įkvėpimo plotmės – savanorių kovos, Klaipėdos sukilimas ir kt. Kol pilietinėje atmintyje kaip iškiliausio didvyriaus bus fiksuoti Kryžiaus žygių riterius gūdžiuose pelkynuose iš pasalų puldi-



nėję žemaičiai, o ne kur kas ilgesnį laikotarpį trukusių kovų su Maskva dalyviai – Abiejų Tautų Respublikos kariai arba antisovietinės rezistencijos kovotojai, tol ir popiežiaus paveikslas išlaikys ryškų negatyvųjį – grobikus kryžiuočius siuntusios ir laiminusios svetimųjų institucijos atspalvį.

Didelis paradoksas, kad penkiasdešimt sovietinių metų skambėjęs „Vatikano kišimosi į Lietuvos SSR reikalus“ motyvas ypač eskaluotas todėl, kad Šventasis Sostas gynė sąžinės laisvę ir tikinčiųjų teises, o netiesiogiai, ypač Jono Pauliaus II pontifikato metais, – ir pavergtųjų tautų laisvę, pasigirsta ir šiandien. Jis paprastai iškyla svarstant gyvybės apsaugos, tikinčiųjų tėvų teisių auklėti savo vaikus religinių tradicijų dvasia reikalus, sielovadą kariuomenėje ir meno vertybių nuosavybės klausimus. Galima daryti išvadą, kad visuomenė labai menkai parodo Šventojo Sosto vaidmenį Lietuvos Nepriklausomybės byloje. Svarstymai apie nuopelnus šiai bylai užsklendžiami Michailo Gorbačiovo–Ronaldo Reigano pačios lietuvių tautos trikampyje ir neatsižvelgiama, kad Sąjūdžiui sėkmę atnešusi tiesos žodžio jėga yra ta pati jėga, kurią popiežius ne vienerius metus grėžė prieš ateistinę sovietų diktatūrą.

Karas „žodžio“ plotmėje turi dar vieną aspektą – sovietmečiu „žodžio monopolį“ greta oficialių partijos propagandistų turėjo valdžios proteguojami menininkai. Tai prisiminus nenuostabu, kad po Nepriklausomybės atkūrimo skiriant pastatus besikuriančioms užsienio valstybių ambasadoms dviem atvejais buvo smarkiai viešai protestuojama. Tie atvejai – tai niekada realiai neveikusiai Vilniaus rašytojų muziejaus su sovietų saugumo komisaro Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus memorialine ekspozicija perdavimas britams ir Dailininkų sąjungos administracijos perkraustymas (į didesnes patalpas!) Šventojo Sosto nunciatūros labui. Dėl menininkų, tiksliau, menininkų profsąjungų narių protestų šios atstovybės rengimas Šventojo Tėvo kelionei prasidėjo pavėluotai ir teko ypač skubotai veikti.

Matyt, politiškai nekorektiška baigiant nurodyti, kad gilesnei Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto santykių visuomeninei refleksijai kliudo nesaikingas kitų religijų diskriminavimas. Žinoma, jei apie aštuonias tradicines konfesijas, ką ir kalbėti apie naujuosius religinius judėjimus, būtų atsiliepiama tik proporcingai pagal išpažinėjų kiekį, jie būtų beveik nutylimi. Tačiau priekaištai dėl ypatingų ir todėl neva ižeidžiančių nekatalikus piliečius pasaulietinės valstybės ir Šventojo Sosto ryšių tėra postkomunistiniam ir posttradiciniam diskursui būdingi būgštavimai dėl mažumų teisių. Būgštavimai, dėl kurių visuomenės solidarumui ir pakantai, o svarbiausia, kultūrinei ir religinei tapatybei iškyla grėsmė.

*Įteikta 2003 m. kovo mėn.*

PUBLIC REFLECTION ON THE RELATIONS BETWEEN  
THE REPUBLIC OF LITHUANIA AND THE HOLY SEE  
AFTER THE RESTORATION OF INDEPENDENCE

Paulius Subačius

Summary

Public interest in the relations between Lithuania and the Holy See considerably exceeds the normal interest in diplomatic processes, except for the most relevant areas of foreign relations. Relying on material provided by the media as well as the life stories and focus interviews collected by the Vilnius University Center of Religious Studies, the article analyzes the nature of the public reflection on the relations between Lithuania and the Holy See, their historical and synchronous conditionality. The greatest attention is focused on subjects that have usually been avoided. It is stated that public opinion makes no distinction between the relations of Lithuania and the Holy See and the relations between the Church and the State.

This is determined by the relatively low consciousness of the believers, the low in number and inactive stratum of Catholic intellectuals, and a poor general knowledge of Christian culture and history. The Lithuanian media usually provides information about the Vatican, using secondary sources, foreign media, especially those left-wing dailies (e.g. *L'Unité*) the use of whose materials can be regarded as continuing the heritage of the Soviet-era. The combination of the influence of the Soviet period and the restored tradition of the primitive pre-war patriotism has determined that the motif of „the interference by the Vatican into the affairs of Lithuania“ is still functioning in public discourse.

TARPTAUTINIS SEMINARAS  
„KRIKŠČIONYBĖ BALTIJOS ŠALYSE XX AMŽIUJE.  
ISTORINIO TYRIMO PROBLEMOS IR  
PERSPEKTYVOS“

PROGRAMA

VILNIUS, 2003 kovo 21 d.

10.30 Konferencijos atidarymas

Vysk. akad. *Jonas Boruta*  
Įžangos žodis

Dr. *Arūnas Baublys*, Klaipėdos universitetas  
Apie Lietuvos Liuteronų Bažnyčios istorijos tyrimų būklę

*Andrius Marcinkevičius*, Vilniaus universitetas  
Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios raidos 1918–1939 m. bruožai

Dr. *Arūnas Streikus*, Vilniaus universitetas  
Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1944–1990 m. Tyrimų būklė ir  
perspektyvos

12.30–13.30 Pietų pertrauka

Dr. *Jouko Talonen*, Helsinkio universitetas  
Nacionalinės Bažnyčios istorijos formavimasis Latvijoje 1918–  
1991 m.

*Karlis Aumalis*, Upsalos universitetas  
Švedijos Liuteronų Bažnyčios ryšiai su Latvijos Liuteronų  
Bažnyčia XX a. 6-ajame d-metyje

*Gundars Ceipe*, Rygos Liuterio akademija  
Hernhutistai Latvijoje

15.00– 15.15 *Pertrauka*

*Dr. Riho Altnurme*, Tartu universitetas  
Naujausiosios Bažnyčios istorijos tyrimas Estijoje

*Andrei Sõtšov*, Tartu universitetas  
Stačiatikių Bažnyčios parapijų likvidavimo Estijoje (1944–1953) procesas ir jo priežastys

*Atko Remmel*, Tartu universitetas  
Apie ateistinės minties raidą Estijoje XX amžiuje

17.00 Pabaiga

ANDRIUS MARCINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas

## LIETUVOS STAČIATIKIŲ BAŽNYČIOS RAIDOS 1918–1939 m. APŽVALGA

Lietuvos stačiatikių vyskupija įkurta 1839 m. Po Pirmojo pasaulinio karo ji nustojo funkcionuoti, nes jos pagrindinis centras liko Vilniuje, kuris buvo lenkų okupuotas. 1923 m. Lietuvos stačiatikių vyskupijos tarybą ir Visuotinį Lietuvos stačiatikių vyskupijos susirinkimą Lietuvos valstybė pripažino Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios organais.

Straipsnyje apžvelgiamas stačiatikių parapijų tinklo reorganizavimo procesas, Stačiatikių Bažnyčios veiklos principai, jos administracinių organų kompetencijos ribos. Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia 3-iajame–4-ajame dešimtmetyje ieškojo būdų, kaip pritaipyti tautinėje lietuvių valstybėje ir kartu kaip išsaugoti savo etninę ir konfesinę tapatybę.

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos stačiatikių vyskupija, kuri buvo įkurta 1839 m., nefunkcionavo, nes daugelis stačiatikių dvasininkų pasitraukė į Sovietų Rusiją, keletas buvo vokiečių išvežti į darbo stovyklas Vokietijoje. Po karo pagrindinė Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios užduotis buvo atkurti jos administracinę sistemą. Šis procesas prasidėjo 1919 m. Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupo Eleferijaus iniciatyva, tačiau greitai buvo komplikuotas dėl išplėskusio Lietuvos ir Lenkijos teritorinio konflikto. Nuo 1920 m. demarkacinė linija, žymėjusi laikiną sieną tarp šių valstybių, padalijo Lietuvos stačiatikių vyskupiją į dvi dalis. Jos pagrindinis centras (Vilnius) liko Lenkijos teritorijoje. Arkivyskupas Eleferijus vadovavo Lietuvos stačiatikių bendruomenei reziduodamas Vilniuje, tačiau toks vyskupijos administravimo būdas buvo neefektyvus. 1921 m. laikinojoje Lietuvos sostinėje buvo įsteigta Kauno stačiatikių dvasinė valdyba. Iš pradžių Lietuvos Vyriausybė nepripažino šios valdybos teisinio statuso ir arkivyskupo Eleferijaus nelaikė Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios vadovu. Padėtis pasikeitė 1923 m., kai Lietuvos stačiatikių vyskupijos taryba ir Visuotinis Lietuvos stačiatikių vyskupijos susirinkimas tapo valstybės pripažintais Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios organais. Arkivyskupo Eleferijaus būstinė taip pat įsikūrė Kaune.

Kita svarbi Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios užduotis buvo parapijų tinklo reorganizavimas. Šiuo procesu siekta suvienyti Lietuvos stačiatiki-

kių bendruomenę, atkurti stačiatikių parapijų administracines struktūras ir legalizuoti jų veiklą. 1918–1923 m. Lietuvos stačiatikių parapijos buvo atkuriamos nelegaliai, nes jų šventikai veikė be Lietuvos valdžios įstaigų leidimo. 1920 m. padėtis iš dalies buvo sureguliuota, kai pagal Lietuvos Vyriausybės rezoliuciją buvo įregistruota 10 stačiatikių parapijų. Nepaisydami to, 1921–1939 m. stačiatikiai nelegaliai atkūrė dar 21 parapiją. Šios tuo metu veikė kaip metrikacijos punktai, tačiau joms nebuvo garantuotos visateisių parapijų teisės. Tokios dviprasmiškos situacijos Lietuvos Vyriausybė galutinai nebuvo sureguliuavusi. Iš viso 3-iajame–4-ajame dešimtmetyje Lietuvoje veikė 31 stačiatikių parapija ir 50 cerkvių. Šventikų skaičius kasmet svyravo apie 25 asmenis. 1923 m. įvykusio pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, šalies stačiatikių bendruomenei priklausė 22 926 nariai. Jie sudarė 1,13% visų šalies gyventojų. Daugelis stačiatikių buvo rusai (83,7%), stačiatikių lietuvių buvo tik apie 8,1% bendruomenės narių.

Vienas iš pagrindinių Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios tikslų buvo įtvirtinti jos teisinę padėtį ir įforminti jos santykius su Lietuvos Vyriausybe. Abipusius santykius juridškai įformino specialios laikinosios taisyklės, kurios buvo patvirtintos Lietuvos Vyriausybės 1923 m. gegužės 20 d. Šiuo dokumentu Lietuvos Vyriausybė pripažino Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios organizacinę struktūrą, patvirtino jos administracinių organų kompetencijos ribas ir paskyrė etatiniams stačiatikių dvasininkams algas iš valstybės biudžeto. Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia įgijo teisę tvarkytis pagal savo kanonus, taip pat atstovauti savo interesams Lietuvos Respublikos politinėse struktūrose. Vis dėlto Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios veiklos principai liko išsamiai nedeklaruoti. Pvz., santykiai su Maskvos patriarchytu nebuvo aiškiai apibrėžti, o tai inspiravo įvairias spekuliacijas krašto visuomenėje.

Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios pasirinktas politinio prisitaikymo kursas buvo realios padėties įvertinimo rezultatas. Lojalumo demonstravimas sudarė galimybę Lietuvos Stačiatikių Bažnyčiai kovoti dėl savo interesų, todėl ji neatsitiktinai rėmė šalies Vyriausybę tokiu svarbiu klausimu kaip Vilniaus konfliktas. Kartu gyvenimas lietuvių tautinėje valstybėje vertė Lietuvos Stačiatikių Bažnyčią ir stačiatikių bendruomenę taikytis prie tautinės daugumos išpažįtamų idealų. Politiškai stačiatikių dvasininkijai labiau imponavo prezidento A.Smetonos vadovaujamų tautininkų režimas negu Lietuvos krikščionių demokratų partijos vykdyta politika. Tai nulėmė materialinės priežastys. Tautininkų Vyriausybė mokejo šventikams algas, grąžino dalį atimtų cerkvių, teikė finansinę paramą svarbiausioms kulto pastatų statyboms ir pan.

Svarbi to laikotarpio Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios egzistavimo problema buvo kanoninė priklausomybė Maskvos patriarchatui, o tai kenkė jos įvaizdžiui šalies Vyriausybės ir visuomenės akyse. Dažnai ši nuostata buvo siejama ne tik su bažnytiniu, bet ir politiniu pavaldumu Maskvai. Neatsitiktinai Lietuvos krikščionių demokratų Vyriausybės tikslas buvo atskirti Lietuvos Stačiatikių Bažnyčią nuo Maskvos patriarchato. Šis sumanymas nebuvo realizuotas. Atvirkščiai, Lietuvos stačiatikių arkivyskupo Eleferijaus tvirta pozicija dar labiau suartino Lietuvos Stačiatikių Bažnyčią su Maskvos patriarchatu. 1928 m. Maskvos metropolitas Sergijus suteikė Lietuvos Stačiatikių Bažnyčiai plačią autonomiją, o arkivyskupui Eleferijui – metropolito titulą.

3-iajame–4-ajame dešimtmetyje prasidėjo Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios ekonominio silpnėjimo laikotarpis, sąlygotas šalies politinės santvarkos ir ekonominės struktūros pokyčių. Nekilnojamasis turtas, kuris Rusijos imperijos valdymo laikais buvo konfiskuotas iš Lietuvos Katalikų Bažnyčios, miestų valdybų, 1831 ir 1863 m. sukilimų dalyvių, privačių asmenų ir perduotas Lietuvos Stačiatikių Bažnyčiai, nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu buvo grąžinamas buvusiems savininkams ir jų įpėdinams. Didžioji dalis nekilnojamojo turto (stačiatikių cerkvės, parapijų mokyklos, šventikų namai, ūkiniai pastatai, malūnai ir t.t.) nuosavybės, priklausiusios Lietuvos Stačiatikių Bažnyčiai, buvo paimta ir išdalyta Lietuvos visuomeninėms ir privačioms įstaigoms, naujakuriams ir kariuomenės savanoriams. Iš stačiatikių atimtos cerkvės buvo perduodamos katalikų parapijoms, paverčiamos civilinės paskirties pastatais arba nugriaunamos.

Remiantis 1922 m. Žemės reformos įstatymu, buvo panaikinta Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios žemėvalda. Lietuvos valstybės nuosavybėn iš stačiatikių parapijų buvo perimta mažiausiai 1500 ha žemės. Žemė, kuri buvo įsigyta legaliai ir neviršijo nustatytos 80 ha normos, buvo palikta Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios dispozicijoje. Pagal 1922–1929 m. Žemės reformos valdybos nutarimus žemė buvo atimta iš 36 stačiatikių cerkvių ir 3 vienuolynų. Nors 1922 m. Žemės reformos įstatymas leido visų tikybų Bažnyčioms įsigyti žemės, Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia neturėjo teisės pasinaudoti tokia galimybe, nes į žemės nuosavybę galėjo pretenduoti parapijos, turėjusios ne mažiau kaip 2000 narių. Išskyrus Kauno stačiatikių parapiją, kitų gausumas buvo nepakankamas.

Taigi Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia buvo palikta be pragyvenimo šaltinių. Lietuvos Vyriausybė užtikrino tikrai minimalius jos finansinius poreikius. Ji paskyrė algas iš valstybės biudžeto stačiatikių šventikams ir Stačiatikių Bažnyčios administracinių organų nariams, taip pat finansavo tokius projektus kaip Kauno stačiatikių Teologijos kursai (1930–1932) ir

Kauno stačiatikių katedros statyba (1933–1935) ir kt. Stačiatikių dvasininkija buvo priversta ieškoti papildomų finansinių šaltinių (pvz., tikybos dėstymas įvairaus lygio mokyklose).

Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios materialinė padėtis labai priklausė nuo santykių su Lietuvos Katalikų Bažnyčia. Šie santykiai tuo laikotarpiu išliko komplikuoti dėl abipusės opozicijos, kurią XIX a. inspiravo Rusijos imperijos vyriausybės politika. Nepriklausomoje Lietuvoje Katalikų Bažnyčia politiniu požiūriu įgijo pranašumą Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios atžvilgiu. Daugelį valstybės reformų, dariusių įtaką Stačiatikių Bažnyčios padėčiai, vykdė katalikų dvasininkijos atstovai, aktyviai dalyvavę politikoje. Lietuvos Katalikų Bažnyčia, padedama šalies Vyriausybės, atgavo didelį dalį nekilnojamojo turto, kurį buvo praradusi Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu. Ji laikėsi kategoriškos pozicijos, kad neišmanomi jokie kompromisai su Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia dėl turto. Kita vertus, pastarosios siekis būtinai išsaugoti iš katalikų konfiskuotą nuosavybę buvo papildoma priežastis, komplikavusi abiejų Bažnyčių santykius.

Įtampą didino Lietuvos Katalikų Bažnyčios pastangos atversti stačiatikių bendruomenės narius į katalikų tikėjimą. Tiesa, konvertitų skaičius santykiškai buvo nedidelis (įvairiais duomenimis, nuo 600 iki 1000 asmenų). Kita vertus, Lietuvos stačiatikių dvasininkija taip pat pakurstydavo santykių su Lietuvos Katalikų Bažnyčia komplikacijas, bandydama „atversti į tikrąjį tikėjimą“ patiklius katalikų bendruomenės narius. Tai rodo, kad tuo metu būta trukdžių tolerantiškam abiejų Bažnyčių sambūviui.

Visi išvardyti aspektai lėmė 3-iojo–4-ojo dešimtmečio Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios padėtį, skatino stačiatikius ieškoti būdų, kaip pritapti tautinėje lietuvių valstybėje ir saugoti savo etninę ir konfesinę tapatybę. Tai buvo nepažintos patirties Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios raidoje perėmimo laikotarpis.

*Įteikta 2003 m. rugpjūčio mėn.*



A REVIEW OF THE DEVELOPMENT OF THE ORTHODOX CHURCH  
IN LITHUANIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Andrius Marcinkevičius

## Summary

After World War I one of the principal tasks of the Orthodox Church in Lithuania was the re-establishment of its administration. The administrative bodies, including 31 parishes, were re-established in 1918–1939. In the census the Orthodox community in Lithuania had 22,926 members, comprising 1.13% of the state's population. Most of them were Russians (83.7%).

Another important task for the Orthodox Church in Lithuania was the establishment of its legal position and of formal relations with the Lithuanian Government. These relations were determined by special temporary rules, which the Lithuanian Government approved by a resolution on 20 May 1923. The Government by this document recognized the organizational structure of the Orthodox Church in Lithuania, set the limits of competence of its administrative bodies, and assigned salaries for Orthodox priests from the State budget. The Orthodox Church in Lithuania acquired the right to settle its affairs according to its own canons and to represent its interests in the political structures of the Lithuanian Republic.

Another noticeable problem which hindered the image of the Orthodox Church in Lithuania for the Lithuanian authorities and public was its canonical subordination to the Moscow Patriarchate, which quite often also involved political subordination to Moscow.

The economic decline of the Lithuanian Orthodox Church also started in the period between the two world wars and was determined by the changes in the political system and economic structure of the country. The state appropriated a large share of the real estate owned by the Orthodox Church in Lithuania and distributed some of it to public and private institutions in Lithuania. Orthodox church buildings taken from the Orthodox believers were transferred to Catholic parishes, turned into civil use buildings, or ruined. The land tenure of the Orthodox Church in Lithuania was canceled by the Land Reform Law in 1922. The State took over at least 1,500 ha of land from Orthodox parishes, forcing the Orthodox clergy to search for additional financial resources such as religious teaching in schools.

Relations between the Orthodox Church and the Catholic Church in Lithuania remained complicated due to the mutual opposition that was inspired by the government policy of the Russian Empire in the 19th century and matters dealing with real estate. The Catholic Church regained a greater part of the land that it had lost in the times of the Russian Empire. The efforts of the Orthodox Church to keep the property which had been confiscated from the Catholics by any means was another reason making the relations between the churches more complicated.



DR. ARŪNAS STREIKUS

Vilniaus universitetas

## KATALIKŲ BAŽNYČIA LIETUVOJE 1944–1990 m. TYRIMŲ BŪKLĖ IR PERSPEKTYVOS

Straipsnyje aptarti sovietinio laikotarpio Bažnyčios istorijos tyrimai Lietuvoje, problemos, su kuriomis susiduriama nagrinėjant šią temą, tolesnių tyrimų perspektyvos. Negausi istoriografija šiuo klausimu yra labiau orientuota į sovietų valdžios veiksmų, nukreiptų prieš Bažnyčią, analizę, tuo tarpu apie Bažnyčios reakciją į juos beveik nerašoma. Tai padaryti trukdo ir šaltinių spragos, kurias užpildyti bandoma dvasininkų memuarinio palikimo publikavimu. Straipsnyje taip pat iškeliamos lyginamosios analizės bendrame Vidurio Europos kontekste galimybės, akcentuojama būtinybė tyrinėti sovietinės antireliginės propagandos turinį, nurodytos priežastys, dėl kurių turi būti toliau tęsiamas ir valdžios antibažnytinės politikos tyrimas.

50 sovietinės okupacijos metų padarė didelį poveikį visoms mūsų materialinio ir dvasinio gyvenimo sritims. Nors negalima paneigti sovietinio režimo padarytų fizinių žaizdų istorinio tyrimo svarbos, manytina, kad dar svarbiau yra analizuoti dvasinio gyvenimo deformacijas. Tačiau būtent šiai tyrimų sričiai Lietuvoje stinga istorikų dėmesio. Šio laikotarpio Bažnyčios istorija taip pat nėra pakankamai išnagrinėta. Tik nedaugelį iš iki šiol Lietuvoje pasirodžiusių publikacijų šia tema galima priskirti akademinėi istoriografijai. Be šio pranešimo autoriaus įvairiuose leidiniuose paskelbtų straipsnių<sup>1</sup>, kur nagrinėti tam tikri sovietų režimo vykdytos antibažnytinės politikos epizodai, galima paminėti nebent Reginos Laukaitytės<sup>2</sup>, Egidijaus Jaseliūno<sup>3</sup>, kai kurias Vido Spenglos<sup>4</sup> studijas.

---

<sup>1</sup> Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1953–1967 m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1997, Nr. 1, p. 123–159; Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir ginkluotasis pasipriešinimo sąjūdis Lietuvoje, ten pat., 1997, Nr. 2, p. 32–37; Religinė spauda sovietinio totalitarinio režimo sąlygomis 1953–1967 m., *LKMA Metraštis*, t. 12, Vilnius, 1998, p. 149–156; SSRS–Vatikano santykiai ir sovietų valdžios politika Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje 1945–1978, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr. 2, p. 66–80 ir kt.

<sup>2</sup> Mėginimai sovietizuoti Lietuvos Bažnyčią 1944–1949 m., *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1997, p. 178–197.

<sup>3</sup> Lietuvos katalikiška periodinė spauda XX a. 8-ajame dešimtmetyje, *LKMA Metraštis*, Vilnius, 1999, t. 15, p. 217–256; Vatikano II Susirinkimo nutarimų įtaka katalikiškojo pasipriešinimo formavimuisi Lietuvoje, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 2, p. 61–80.

2002 m. pasirodžiusi šio pranešimo autoriaus monografija<sup>5</sup> taip pat nėra visapusiška sovietinio laikotarpio Bažnyčios istorija. Pagrindinis jos objektas yra priemonių, kurias sovietų režimas naudojo Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje sunaikinti, analizė. Žinoma, Bažnyčios konfliktas su sovietų valdžia darė didelį poveikį vidiniam Bažnyčios gyvenimui, dėl to neįmanoma atskirai parašyti antibažnytinės politikos ir Bažnyčios istorijų. Todėl šis darbas nepretenduoja duoti visapusiško atsakymo į klausimus, kaip Bažnyčia reagavo į valdžios priemones, kokią įtaką jos darė pokyčiams vidiniame Bažnyčios gyvenime.

Iš dalies tai lėmė objektyvios priežastys, nes yra labai mažai šaltinių, kuriais remiantis būtų galima daryti patikimas išvadas apie Bažnyčios padėtį to meto situacijoje. Komunikacija tarp Bažnyčios vadovų, kunigų ir eilinių tikinčiųjų buvo labai ribota. Vyskupų konferencijos ar kunigų susirinkimai, kuriuose būtų atvirai kalbama apie Bažnyčios problemas, galėjo būti tik slapti, todėl, žinoma, nebuvo stenografuojami. Bažnyčia neturėjo galimybės leisti periodinę spaudą, o sovietų valdžios pareigūnų „įžvalgos“ apie Bažnyčios vidaus gyvenimo reiškinius dažniausiai būdavo iškreiptos, neatitinkančios tikrovės. Tokiomis aplinkybėmis vienas iš svarbiausių šaltinių tampa dvasininkų atsiminimai, kurių publikavimu Lietuvių katalikų mokslo akademijos iniciatyva labiau susirūpinta tik paskutiniu metu<sup>6</sup>. Šios publikacijos suteikia galimybę pažvelgti į daugelį dalykų visiškai iš kitokios perspektyvos. Nepaisant to, tyrinėtojams prieinamų dvasininkų memuarų ir kitokio pobūdžio šaltinių, atskleidžiančių autentišką Bažnyčios laikyseną sovietmečiu, dar labai trūksta, todėl šioje srityje lieka plati perspektyva ateities istoriniams tyrimams.

Kita galimybė naujausiosios Bažnyčios istorijos tyrimams atsiveria lyginant Bažnyčios patirtį sovietmečiu Lietuvoje ir kitose komunistų valdytose Vidurio Europos šalyse, kur, be daugybės panašumų, būta nemažai ir skirtumų. Atsakyti į klausimus, kokios buvo šių skirtumų priežastys ir jų padariniai, – svarbi ateities tyrimų užduotis. Tiesa, panašų tikslą turėjo tarptautinis Vienos pastoralinio forumo inicijuotas projektas „Aufbruch“ (1996–2001 m.), kuriame dalyvavo ir Lietuvos tyrinėtojai. Nors jo autoriai deklaravo interdisciplininį tyrimo pobūdį, susipažinus su paskelbtais projekto rezultatais<sup>7</sup>, sunku įžvelgti aiškesnį ryšį tarp isto-

<sup>4</sup> V.Spengla, Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratinklis, Vilnius, 2001.

<sup>5</sup> A.Streikus, Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990), Vilnius, 2002.

<sup>6</sup> P.Rauda, Nežinomi mums Tavo, Viešpatie, keliai: Atsiminimai, Vilnius, 2002; J.Stankevičius, Mano gyvenimo kryžkelės, Vilnius, 2002.

<sup>7</sup> Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Ungarn, Litauen, Slowenien, Ostfildern, 1999; Kirche im Aufbruch: zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel) Europa, Ostfildern, 2001 ir kt.

rinės analizės ir Bažnyčios būklės šiame regione po komunizmo žlugimo apibūdinimo, – čia aiškiai dominuoja sociologiniai dabarties analizės metodai. Labiau orientuotus į istorinę analizę komparatyvinius tyrimus savo magistriniuose darbuose planuoja atlikti kai kurie Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros studentai.

Dar viena nepakankamai išnagrinėta tema yra antireliginės propagandos priemonių funkcionavimas sovietinėje Lietuvoje. Minėtoje šio pranešimo autoriaus monografijoje ji apibūdinta labiau kiekybiniu požiūriu. Būtų svarbu taip pat pažvelgti į jos turinį, atskleisti, kokį Bažnyčios įvaizdį stengėsi suformuoti sovietinė propaganda, kaip jis keitėsi ir kokią įtaką padarė šiuolaikiniam Bažnyčios įvaizdžiui visuomenėje. Pagaliau ir sovietinės valdžios antibažnytinės politikos istorinė rekonstrukcija, paremta valdžios dokumentų analize, jokia būdu negali būti vertinama kaip galutinė ir nepajudinama. Ši tema itin palanki alternatyviems požiūriams. Visų pirma, išlieka galimybė panaudoti naujus šaltinius, nes nemažai sovietų valdžios institucijų dokumentų atsidūrė Rusijos archyvuose, kurie kol kas sunkiai prieinami tyrinėtojams. Antra, svarbiausi konkretūs antibažnytinės politikos sprendimai buvo priimami nepalikant rašytinių liudijimų.

Itin jautri ir papildomų tyrimų reikalinga problema, išskylanti rašant sovietmečio Bažnyčios istoriją Lietuvoje, yra Bažnyčios vadovybės bendradarbiavimo su sovietų režimu, ypač su saugumo struktūromis, vertinimas. Išlikusiuose šaltiniuose galima rasti nemažai faktų apie kai kurių Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchų ryšius su sovietų saugumu, kuriuos vertinti labai sudėtinga. Svarbiausias klausimas, į kurį reikėtų atsakyti sprendžiant šią problemą, mano manymu, turėtų būti toks: ar patekę į KGB pinkles aukšti dvasininkai *galėjo* padaryti ką nors Bažnyčios labui, ar tebuvo sovietų režimo planų ir valios vykdytojai?

Taigi ši glausta naujausiosios Bažnyčios istorijos tyrimų būklės Lietuvoje apžvalga rodo, kad nors jau atliktas nemažas darbas, tačiau nepakankamai išnagrinėtų temų bei neatsakytų klausimų dar yra gana daug.

*Įteikta 2003 m. rugsėjo mėn.*

RESEARCH ON THE CATHOLIC CHURCH  
IN LITHUANIA 1944-1990

Arūnas Streikus

Summary

The article is a short review of the research made in Lithuania in the field of Church history during the Soviet period. The author explores the problems and perspectives of future research of this subject. The scanty historiography on this question is primarily devoted to the investigation of the measures the Soviet state used against the Church in Lithuania as little research about the response of the Church to it has been done. This is due to the lack of sources, which in part can now be filled with the recently published memoirs of priests. The article also mentions the possibilities for comparative research in the context of East (Central) Europe, stressing the need for content-analysis of the texts of Soviet anti-religious propaganda, specifying the reasons, why the investigation of the former anti-Church policies of the authorities should be continued.

JOUKO TALONEN

Helsinki University

## THE BIRTH OF THE NATIONAL CHURCH HISTORY OF LATVIA IN 1918–1991

### PREVIOUS RESEARCH

In many respects, the research of Latvian church history means stepping onto *terra incognita*, for earlier research in the field is almost non-existent. Admittedly, one does obtain a valuable general insight into the subject from *Geschichte der deutschbaltischen geschichtsschreibung* (1986) edited by Georg von Rauch, even though the book offers hardly any research links to church history proper. Another general view can be obtained from J. Steimans' work called *Latvijas vēstures pētnieki* (Latvian researchers of history) (1997), which unfortunately does not include researchers of church history. In contrast, an insight into Latvian church history is offered by Professor Egils Grislis' (Manitoba, Canada) article *Recent trends in the Study of the Reformation in the City of Riga Livonia* (Journal of Baltic Studies 2/1976). Guidelines for my research can also be found in a couple of short articles on the history of theology written by Professor Ludvigs Adamovičs (1933, 1938). As a researcher, the fact that earlier research is almost totally non-existent does offer me the joy of discovery, instead of the tediousness of having to 'gnaw at some old bones', so to say. The hopefully successful completion of this research plan is, thus, a challenge instead of a problem, and a well founded reason for carrying out the work.

### THE BALTIC GERMAN BACKGROUND

Until the early 20<sup>th</sup> century, the study of church history in the Latvian region of the Baltics was in the hands of German Baltic researchers. The first significant research paper in the field was written by C.L. Tetsch in 1767–1769. Tetsch's paper, which dealt with the religious development in Courland from various points of view and also included lists of the clergy and parishes, remained useful for quite a while. Another signifi-

cant source of information are the four volumes of the register of parishes in Livland published in 1843–1852 by C.E. Napiersky, called *Beitrage zur Geschichte der Kirchen und Prediker in Livland*. Napiersky's work was complemented by Theodor Kallmeyer's *Die evangelischen Kirchen und Kirchen und Prediker Kurlands* published in 1849 (the 2<sup>nd</sup> edition was edited by G.Otto in 1910). C.A. Berkholz, with his profound knowledge of the history of the City of Riga, published a work called *Beitrage zur Geschichte der Kirchen und Prediger Riga's* in 1867. Besides the works mentioned, certain significant papers on the church history of Courland, Livland, and Riga were also published in the 19<sup>th</sup> century. Besides his other works, Berkholz published the biographies of two Livland superintendents, of Jakob Lange (1884) and of Hermann Samson (1856).

The Reformation in Livland aroused the interest of the researchers, so that Theodor Haller wrote the history of the Baltic Reformation in 1856, whereas D.F. Hoerschellmann, a Professor of Tartu, published the biography of Andreas Knopken, the Reformer of Riga, in 1896, and J.T. Helmsing's *Die Reformationsgeschichte Livlands* came out in Riga in 1868. The *opus magnum* of the history of the Livland Reformation is, however, the profound work by Leonid Arbusow (Junior) called *Die Einfuhrung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*, which was based on extensive archive research and was published in 1921. The heavy dispute around Herrnhutism in the 1840–1860's also resulted in plenty of research and letters to the editors concerning this expansive revival movement rejected by the representatives of Orthodox Lutheranism. Professor Theodosius Harnack in Tartu wrote polemic, but historically sound work called *Die Lutherische Kirche Livlands und die Herrnhutische Brüdergemeinde* (1860), the most significant book in its field.

#### THE FIRST STEPS OF WRITING LATVIAN NATIONAL CHURCH HISTORY

The national awakening in the late 19<sup>th</sup> century resulted in the birth of Latvian identity within the social and cultural life of Courland and Livland. The short period of Latvian independency (1918–1940) was a time of immense political, social, and economical progress, of advancement of the national culture and of birth of the national Latvian church. An important section of the academic and cultural development of the period was the emergence of national theology, part of which formed the rise of Latvian study of church history and the national interpretation of the country's own church history. Up and until the beginning of the 20<sup>th</sup> century, the Baltic Germans had been the ones to write the church histo-



ryy of the region from their German point of view. Courland, Livland, and Estland had been seen as separate entities, and they had lived under different rulers each and followed different patterns in the course of history and church history. Now they were seen as parts of a whole.

In 1802–1918 the number of theology students in the theological faculty in Tartu was 219, and 160 of them graduated. Out of all the Latvian students in the university during the period, 16 % were theologians. The first of them to study church history was Rev. Friedrich Dzirne (1835–1872), who wrote a paper on the Reformation in Riga, though not in Latvian, one must admit, but in German. More significantly, Kārlis Kundziņš, Vicar of Smiltene, wrote on some eminent historical figures in Latvia. Kundziņš, who had been influenced by Ritschl, was a prominent personality in the national awakening of the country. Besides these, a well-known writer Reiniss Kaudzitis published a book on the Livland (Vidzeme) Herrnhutism in 1878, and Vicar P.P. Pauksens's book on general church history in Latvian came out in 1894.

#### LUDVIGS ADAMOVIČS – A CREATOR OF LATVIAN NATIONAL CHURCH HISTORY

##### *The life and work of Adamovičs*

Professor Ludvigs Adamovičs (1884–1942) was one of the most prominent figures in independent Latvia (1918–1940), both as a theologian and as an influential personality in the social and cultural life of his country. Adamovičs was born in Dundaga, Courland (present day Latvia), on September 23, 1884, the son of an assistant Primary School teacher. He studied theology in Tartu from 1904–1909, and after his ordination in 1915, this promising young theologian worked first in the service of the Latvian school system and then in the Latvian University, first as Docent of Church History from 1920–1929 and then as Professor from 1929–1940. Adamovičs served as Dean of the Theological Faculty (1927–1929 and 1937–1939) and also as Vice-Chancellor of the University (1929–1931 and in 1933–1936).

Besides this, he worked as a teacher of religion in various educational institutions, and served his country as Minister of Education in 1934–1935. Adamovičs was also a member of several social and cultural organisations, taking an active part in various conferences and events throughout Europe. In the Latvian theological circles Adamovičs as a represen-

tative of a „theology of mediation“, and while he saw the necessity of theological education of the clergy, his research of revival movements had also made him understand the special nature of the religious reality.

The life of this active, multifaceted and culturally influential figure came to tragic end. In the summers on 1940, following the Soviet occupation of Latvia, The Communists rose to power, and it was not long before the Theological Faculty was abolished in August 1940 and Professor Adamovičs lost his position. During the Night of Terror on June 14, 1941, he and his family was arrested and transported to Siberia with 14,000 other Latvians. In the summer of 1942, he was sentenced to death in the concentration camp of Solikamsk as an enemy of the people and executed by firing squad on June 17, 1942.

Ludvigs Adamovičs created a national interpretation of Latvian church history. The scope of his writings is exceptionally wide, ranging from academic monographs and minor treatises to textbooks on religion, from newspaper and journal articles to studies, reports and speeches. Besides, appearing in Latvian, his works have been published in German, English, French, Estonian, Swedish, and Slovak. Adamovičs' bibliography numbers as many as 1007 items, including the Acts and Statutes he signed as the Latvian Minister of Education in 1934–1945.

### *Adamovičs as a creator of Latvian church history*

When we regard Ludvigs Adamovičs, it is reasonable to remember that he had become the leading Latvian church history researcher by the end of the 1920's. He has published general surveys of the church history of Latvia, and a general church history in 1927. Namely, Adamovičs mentioned them to be used as schoolbooks. His book *Dzimtens baznīcas vēsture* (The Church History of Our Country) was the first general work on Latvian church history, still useful today. Adamovičs' extensive doctorate thesis (1929, printed in 1933) on the Livland peasants and the church in 1710–1740 is also a classic.

Adamovičs published a survey on G.F. Stender's „Small Bible“ (*Maza Bibēle*) in 1929, which had played an important part in the Latvian culture, and in a history of book earlier. The work had appeared for the first time in 1756. The collection of Bible stories was a popular reading among the reading public which particularly were out in students' hands. The book was so popular that many prints were taken on it up to the end of the 19<sup>th</sup> century.

One year later, in 1930, Adamovičs created in his articles a new national interpretation on the Latvian church history. They were published both in Latvian and in German. The first article entitled, the Latvians and the Catholic Church (*Latvieši un katolu baznīca*), and the next on dealt with the topic of the Latvians and the Evangelical Church (*Latvieši un evanģēliskā baznīca*). The previous research concerning the Latvian church history had dealt with the Evangelical-Lutheran Church in Livland, and in Courland. The research had of course taken in attention to a non-German element. Now Adamovičs took his observations' starting point the Latvians. He interpreted church history from a national viewpoint.

However, the breakthrough in Latvian church history writing, and in the national interpretation occurred in 1933, when Adamovičs' accepted, printed and completed dissertation came into public. Adamovičs' work, the church of Livland and the Latvian peasant (*Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740*) was a massive monograph, which covered 659 pages. His work mainly based onto Archive of Historical collections of the State of Latvia, and material situating in Germany (Herrnhut, Archiv der Brüder-Unitat).

In this long monograph, Adamovičs clarified at first the „old Livland“ administration of the Swedish church. Then, he exactly tackled into the subject Livland after the Great Northern War, and clarified its developmental stage in a severely destroyed area. He thought that the war caused destruction and killed people in Livland's area. After that, Adamovičs clarified economical-social position of the clergy, schools, religious literature, and development of the parish life on a „grass root level“. Then he described the influence of Lutheran custom culture into the home lives in an same area. The monograph ends into a larger chapter, and in this Adamovičs clarifies an arrival of Herrnhutian movement to Livland.

On one hand, we can notice one weakness in the researching work of Adamovičs. His writings did not asquire the international forum, because he published them mostly in Latvian. On the other hand, Adamovičs' work in the field of research promoted both Latvian national interpretations on church history, and a critical history writing, in spite of language problems.

#### *Studies on Livland Herrnhutism and other works*

Adamovičs continued studies on the Herrnhutian movement of Livland at the turn of the 1920's and 1930's, which he already had started during his student times in Tartu. He made also research work in der Brüder Unitat-archive (Herrnhut) in 1928 and also in 1939. He published

five scientific researches altogether on Herrnhutism in Livland and some newspaper articles.

Finally, Adamovičs' researches on Herrnhutism were rising him into international consciousness. In 1927, was arranged the international church historians' meeting in Paris. In this occasion, Adamovičs held a presentation on Herrnhutism, and its religious, cultural,- and a social role in Livland. At the same year, his presentation was published in French in the collective publication of this meeting. He wrote also other works, such as, one minatory survey, which dealt with missionare Christian David's (1691-1751) connection to Livland. David was a powerful figure of the early Herrnhutian awakening movement. The minatory survey of Adamovičs appeared in Professor Jan Kvačala's Festivity book in 1933, who had been Adamovičs' teacher in church history during „the old Tartu times“.

In conclusion, Adamovičs' contribution in Latvian church history was important. His surveys, that focused on Herrnhutism were increasing knowledge on the awakening movement itself. The surveys also showed appreciation the movement enjoyed in Latvia. Similarly they were strengthening an interpretation of the Latvian People's Church, and Latvian church history in general, which Adamovičs emphasised.

Adamovičs wrote also a couple of short articles on the history of Latvian theology (in 1933 and in 1938) as well the history of the Department of Theology in the University of Latvia (1939). He wrote texts also on the history of Latvian University, short biographies of some important persons in Latvia (Teodors Grünbergs, Kārlis Kundziņš (Sr), Kārlis Mülenbach, etc.), on the history of Latvian ancient religion etc. A very interesting floor is also his book *Latviskums mūsu dievkapoljumos* (The Latvian identity in our Services) in 1939. He deals national elements in the history and inside life of the Latvian Evangelical Lutheran Church.

#### OTHER LATVIAN CHURCH-HISTORIANS

Research of church history was also carried out in Latvia in the 1920's and 1930's by other Latvian theologians, such as Gustavs Šaurums, Kārlis Freidenfelds, Vilhelms Rozenieks, and Pavils Ozoliņš. Besides them, one needs to mention a historian knowledgeable in church history (Lauma Sloka) and an expert of the ecclesiastical architectural history (Pauls Kampe). The Baltic German tradition of research was also continued in the University of Latvia and in the Herder Institute (Erich von Schrenk, Reinhard Wittram, Johannes Kirsfeldt, Otto Pohrt, Paul Baerent, Leonid Arbusow).

In the post-WW II era, Z. Balevics, A Marxist researcher, followed the line accepted by the Soviet Latvia by writing works on Latvian church history, which offered the State a weapon in the battle against religion. The teachers working in the seminars of the religious communities and cults were, in contrast, not allowed any publicity. This meant that Professor Roberts Feldmanis (1910-2002), the most prominent church historian in the post-war Soviet Latvia, promoted the tradition of the field mostly by working in the Lutheran seminary and, from 1990 onwards, by lecturing in the University of Latvia and by maintaining his personal contacts.

Professor Feldmanis had to serve in the so-called „theological Ghetto“. His possibilities to write church history were limited even he was an intellect academic theologian. He worked in the Historical Archives of Soviet-Latvia in 1956-1958 with the aim to write a dissertation on the Latvian missionary history. In this purpose he did not succeed. However some Feldmanis manuscripts on the other matters are available in the Library of Riga Luther Academy. In the international I can mention only one Feldmanis' scientific article *Die Lutherischen Kirchen im Baltikum des 19. Jahrhunderts* in book *Kirche in Staat und Gesellschaft im 19. Jahrhundert* (Neustadt an der Aisch 1992).

Except Prof. Feldmanis I can mention from Soviet-Latvia Bishop, Cardinal Jūlijs Vaivods and Prof. Heinrihs Trūps-Trops as a Catholic church-historians. A young historian Gvido Straube wrote his dissertation on Livland Herrnhutism in the Faculty of the History of The University of Latvia in 1989. Later 1990's Prof Straube has continued his research activities on Livland Herrnhutian matters.

#### CHURCH HISTORY IN EXILE

There were some Latvian Lutheran theologians who wrote on Latvian church history in exile after WW II. Dr. Valdis Mezezers wrote his dissertation on Baltic Herrnhutism in North America in 1975. The pastor of New York Latvian Parish Richards Zariņš has been very active to collect material on Latvian church history as well to write reports, articles etc. in newspapers and periodicals. Prof. Harald Biezais, the famous religion historian, wrote as well some church historical articles. Prof. Edgārs Dunsdorfs, who served in Australia, was a very energetic and active historian, dealing as well interest on the matters of Latvian church history. However, the most famous exile Latvian church historian was Dr. of history hc. Pastor Edgārs Ķiploks (1907-1999), whose active work in the research field of Latvian church history longed as much as nearly 70 years,

from his student times in the beginning of 1930's until his death in 1999. Kiploks lived in Latvia until 1944, later in Germany and in America.

NACIONALINĒS BAŽNYČIOS ISTORIJOS FORMAVIMASIS  
LATVIJOJE 1918-1991 m.

Jouko Talonen

Santrauka

Pranešime pateikta Bažnyčios istorijos istoriografijos Latvijoje apžvalga. Pagrindinis dėmesys skiriamas tautinės latvių Evangelikų Bažnyčios istorijos interpretacijos susiformavimui. Tokios interpretacijos atsiradimas siejamas su žymiausiu latvių teologu, kultūros ir visuomenės veikėju Liudvigo Adamovičiaus (1884-1942) vardu. Žymiausias jo veikalas, pasirodęs 1933 m., - „Bažnyčia ir latvių valstiečiai Vidžemėje 1710-1740 m.“ Šiame darbe pirmą kartą Bažnyčios veikla Vidžemėje nagrinėjama kaip specifinis istorijos objektas, atkurta ne tik dvasininkijos ekonominės-socialinės padėties, mokyklų ir religinės literatūros raidos, bet ir vidinio parapijos gyvenimo raida. L.Adamovičius taip pat daug dėmesio skyrė hernhutenizmo istorijai Latvijoje. Sovietinės istoriografijos požiūri į Bažnyčios istoriją Latvijoje reprezentavo Z.Balevičius. Bažnyčios istoriją tyrinėjo ir sovietmečiu Rygoje veikusio Evangelikų teologijos instituto profesorius Robertas Feldmanis, tačiau jo darbai nebuvo publikuojami. Tarp latvių išeivių žymiausias Bažnyčios istorikas - pastorius Edgaras Kiplokas.

DR. RIHO ALTNURME

Tartu universitetas

## THE RESEARCH ABOUT THE CONTEMPORARY CHURCH HISTORY IN ESTONIA

The bigger research projects about the contemporary church history in Estonia are led from the Faculty of Theology, University of Tartu. There is a subdivision of the Chair of Church History which is most active in this kind of research. The *Research Group for the History of Church and Religion in Estonia* headed by *dr. theol.* Riho Altnurme was established in November 2001. The main objective of the Research Group is to study the Christian religion within the current borders of Estonia in the past and present. The objects of research are the activity of religious associations (churches), the history of theological thought and individual religiosity.

Projects about contemporary church history in Estonia so far:

*The Estonian Evangelical Lutheran Church and the Soviet State 1944–1949* (led by R. Altnurme, 1999–2000), financed by Estonian Science Foundation (ESF). The result of the project was a book that reconstructed in a systematic manner the relationships between the Estonian Evangelical Lutheran Church and the Soviet state in 1944–1949. The key question was: to which extent was the church capable of maintaining its independence and to which extent was its activity subjected to the state's purposes? The state's anti-church actions and the church's reactions were described. What were the means left for the church to influence society? What was the role of the church in the underground resistance movement and how did its cooperation with the Soviet authorities begin? How did relationships with other denominations develop against the backdrop of the governmental policy? These questions were provided with answers in the research. The results of the project can be applied in the regulation of church-state relations as well as to analogous comparative research on other East European countries. The project has served as a model for research into Soviet-era institutions.

*The Estonian Evangelical Lutheran Church and the Soviet State 1950–1969* (R. Altnurme, 2001–2004). The research attempts to answer the key question of what was the extent to which the Lutheran church was able to ta-

ke independent action and to which was it forced to serve the political purposes of the Soviet state. During the research, the actions taken by the Soviet power concerning the church were described, focusing on two aspects of the church-state relations of the period: the clergy's contacts with foreign countries and the anti-church campaign during the Khrushchev era. The working hypotheses were as follows: 1) the clergy's contacts with foreign countries were in the interests of the state; on the other hand, they gave the clergy a favourable opportunity to restore connections with the West, and 2) the anti-church campaign launched by the state took advantage of the secular worldview gaining ground in society; the campaign was the catalyst for the process of alienation from church but not its primary cause. Relations between these two aspects is another of the issues addressed in this research. As yet uninvestigated archival materials are predominantly used as primary sources, along with some memories of contemporaries. The project will result in a study that complements the picture of Estonian history during the Soviet occupation with a more detailed presentation of a topic that has so far remained largely unresearched. In addition, the work will establish a connection with general church history and the history of the Soviet Union's policy on foreign affairs and religious matters and will compare Estonian circumstances with those in other East European countries and occupied territories that have been under Soviet rule at the same time. Subsequently, it would be possible to continue the research on similar topics to cover the time until the end of the occupation period. Under this project also Master's students Atko Remmel and Andrei Sõtšov are working with their topics concerning respectively the history of atheism and the history of Orthodox church in Estonia.

The former projects had given ground for participation in the bigger international project: *The European Commission Fifth Framework Programme project „Churches and European Integration“* ([www.helsinki.fi/teol/khl/cei](http://www.helsinki.fi/teol/khl/cei)), 2001–2004. The main objective of this joint project of the universities of Helsinki, Glasgow, Lund, Tartu and Münster is to paint a clearer picture of the role of churches in both West and East European countries during the period of the Cold War and the European integration beginning from 1945. The University of Tartu deals with implementing the working package titled „The Political Commitments of East European Christianity since the Cold War. The Estonian case.“ This project constitutes an attempt to provide a better insight into the situation of East European churches under Soviet rule. The scarcity of ties with the West and the mental kinship with Western culture are the focuses of the research. The main subtopics are the foreign relations of the Lutheran church since the



1950s, the finding of friendship churches in the late 1980s and the contacts with the Taizé monastery. According to the working hypothesis, inward integration with the West was preserved in the face of outward isolation thanks to the mentality and culture upheld, among others, by churches and theologians. This undergirds integration with the European Union pursued by the East European candidate countries.

The archival research will be done in the Estonian State Archive, State Archive of Russian Federation, Swedish State Archive, in the archive of Lutheran World Federation and in the archives of the Consistory of the Estonian Evangelical Lutheran Church and the exile church. Semistructured interviews with people involved will be another method of work. Changes in traditional Christianity (spirituality) that came to Estonia from the West will be examined using the religious biographies of these people. Coordinator of the project is Prof. Dr. Aila Lauha (Helsinki University); at the University of Tartu, Riho Altnurme. As a researcher works MA Lea Altnurme. The results obtained can be used as a basis for decision-makers in churches and states to find suitable methods and policies for meeting European needs in domains related to the role of churches in European societies and politics.

Thanks to the international cooperation we are now able to get more support for the research from our state as well. The new target-financed project (larger network project that includes also hiring the researchers) since 2003 at the faculty is called *Religion and totalitarianism in contemporary Estonian history* and it unites the research potential of the chairs of comparative religion, church history and practical theology. Project is coordinated by Prof. Dr. Tarmo Kulmar (comparative religion) and the responsible researcher is R. Altnurme. The objectives of the project are: 1) to shape the theoretical foundations for the creation of a religious theory for totalitarian society, 2) answer the questions: to what extent totalitarian society and its disappearance have influenced the popularity of religious associations and how totalitarian regimes were able to influence the popularity of traditional religions in a situation in which the western world was moving towards overall secularisation. The overall features of totalitarian ideologies as religions, whether and to what extent Estonia's traditional religions display features of totalitarianism and the relations of the totalitarian systems of government and ideologies that have been prevalent in Estonia with other religions will be investigated. The anticipated results of the project are: 1) further development of the theory of the totalitarian state, 2) recommendations for the avoidance of totalitarianism in Estonia in future, 3) a more precise analysis of the present religious situation in Estonia.

Another new project, financed by ESF, *The History of Theological Thinking in Estonia* (R. Altnurme, 2002–2005) includes also research about the contemporary Estonian theology. It is an exceptional among other projects financed by ESF, being a team project, which includes besides the staff members of the chair of church history (Altnurme, Marju Lepajõe, Urmas Petti) and the chair of Old Testament (Andres Gross) also church historians from Estonian Institute of Humanities (Riho Saard) and Baltic Defense College (Andres Saumets). Also there are four postgraduate students becoming small scholarships from this project each year.

*In conclusion* it can be said that the research about the contemporary church history is rather well developed in recent years in Estonia, being covered by several projects. We have also contacts with researchers from many countries, including Lithuania and we hope to continue the cooperation.

## NAUJAUSIOSIOS BAŽNYČIOS ISTORIJS TYRIMAS ESTIJOJE

Riho Altnurme

Santrauka

Pranešime autorius pristato pastaruojų metu Estijoje atliekamus naujausiosios Bažnyčios istorijos tyrimus. Tokių tyrimų centru yra tapusi Tartu universiteto Teologijos fakulteto Bažnyčios istorijos katedra, kur aktyviai dirba ir pranešimo autorius. 1999–2000 m. parengęs knygą „Estijos Evangelikų liuteronų Bažnyčia ir sovietų valdžia 1944–1949 m.“, šiuo metu jis toliau nagrinėja temą „Estijos Evangelikų liuteronų Bažnyčia ir sovietų valdžia 1950–1969 m.“ Tartu universitetas taip pat dalyvauja vykdant tarptautinį projektą „Bažnyčios ir Europos integracija“, kurio tikslas – parodyti, koks buvo Bažnyčių vaidmuo Vakarų ir Rytų Europoje XX a. antrojoje pusėje palaikant bendros Europos idėją. Be to, Bažnyčios istorijos katedra dalyvauja vykdant dar du bendrus projektus: „Religija ir totalitarizmas naujausiojoje Estijos istorijoje“ bei „Teologinės minties istorija Estijoje“. Pirmojo tikslas – atskleisti totalitarizmo ir religijos sąveiką Estijoje ir jos padarinius, antrojo – parodyti istorinių veiksnių įtaką šiuolaikinei Estijos Liuteronų Bažnyčios teologijai.

ANDREI SÕTŠOV

Tartu universitetas

## THE PROCESS AND THE REASONS OF CLOSING THE ORTHODOX PARISHES IN ESTONIA (1944–1953)

I am going to give a presentation about the process and the reasons that are characteristic of closing the Orthodox parishes in Estonia under the totalitarian regime of Stalin in 1945–1953. During the second half of the 20th century the history of the Orthodox Church has been very little studied in Estonia as well as abroad. After the Second World War the published historical sources are missing, just some events are mentioned in the local brochures of one or other parish. The Estonian Episcopal journal gives only the dates of the elimination of certain parishes. The main historical sources are kept in the Estonian State Archive and in Russia, in the Archive of the Federation of Russia in the section of the affairs of the Orthodox Church. These documents enable to study the actual situation of the parishes after the World War II and examine the attitude and the politics of the apparatus of the state concerning the Church; there has also been given the data about the repression of the clergy and the members of the Church. Another source to learn more about the religious life in the Orthodox episcopacy comes to be the correspondence between the representative of the Counsel of the Russian Orthodox Church in the SSR of Estonia and I.Karpov, the chairman of the Counsel of the Russian Orthodox Church, the latter also exchanged letters with the local clergy. The doctoral thesis „The History of Orthodoxy in Estonia“ by patriarch Aleksii (Ridiger) addresses very little to this period and basically limits itself to the biographies of archbishop Pavel (Dmitrovski), and bishops Isidor (Bogojavlenski) and Roman (Tang)<sup>1</sup>.

After the Second World War the existence and activities of the Orthodox Church were conditioned by the dictatorial regime of Stalin, who wanted to control the Church as he controlled the State. Already in 1940 the annexation of the Baltic States by the Soviet Union subjugated the Estonian Orthodox Church to the constitution of the USSR and to the Soviet law of religious cults. The mentioned law was based on the edict named

---

<sup>1</sup> Patriarch Aleksy, *Pravoslavie v Estonii*, Moskva, 1999, p. 430–437.

„The separation of the Church from the State and School“; it was passed on the 23<sup>th</sup> of January 1918. The Estonian Orthodox Church lost its autonomy on the 9<sup>th</sup> March 1945; Grigory, the metropolitan of Leningrad, led this action personally.

In 1940 the Estonian Orthodox Church could count 156 parishes, but after the Second World War with regard to some changes concerning the border between Estonia and Russia – namely the Federation of Russia widened towards west and doing so incorporated arbitrarily the frontier territory of Estonia – so that on the „new“ territory of Estonia there were left 138 parishes. Also the number of churches that have been completely destroyed is considerable: 18 church buildings, that make 12% of all in 1940, were demolished. Most of the destroyed churches were located in Virumaa (5) and in Narva (3) <sup>2</sup>.

The main questions of the present report are the following: why does the number of the parishes in the Orthodox episcopacy of the patriarchate of Moscow in Estonia diminish in the course of the years and what were the reasons that lead to elimination of the parishes that were already closed? Why was the situation of the Orthodox episcopacy in the SSR of Estonia considered to be different comparing to that of the Russian Orthodox Church in the SSFR of Russia, where the churches were restituted to the parishes, and where the members of the Church wanted the churches to be opened again, while in Estonia the main tendency was to close the churches?

Many parishes in the Estonian episcopacy were deprived from their churches, because the buildings and the outhouses were burnt down (e.g. Uduvere, Kikivere, Sillamäe, Aruküla, Jaamaküla). The other churches (e.g. Kaarepere, Tiirimetsa, Torgu, Uue-Virtsu, Uhmardu-Saare, Vask-Narva, Kriivasoo, Nizõ, Mõnnuse, Pärnu Katariina, Helme-Tõrva) were damaged to such an extent that it was impossible to celebrate a liturgy there. As a result of damages many parishes were in need of money to renovate the church buildings, yet unfortunately the local episcopacy was unable to help them. The only possibility to get some financial help was to turn to the holy synod of the patriarchate of Moscow with this problem; and in July 1947 Issidor, bishop of Tallinn and of all Estonia made a request for getting 50 thousand roubles every month. On the 10<sup>th</sup> of July 1947 the synod carried a resolution to deliver 30 thousand roubles every month until the 1<sup>st</sup> of January 1948 considering the high level of poverty in the parishes (over 53.8%) of the episcopacy. Also the synod decided to exempt the Estonian episcopacy from the „Episcopal tribu-

<sup>2</sup> Государственный архив российской федерации (GARF), f. R-6991, o. 1, d. 717, p. 144.

te”<sup>3</sup>. The patriarchate of Moscow subsidized the Estonian episcopacy later, after the year 1948, as well, but it was not enough to ameliorate the economical situation in the whole episcopacy, as it was not enough for the reparation of the churches. Regardless of the fact that all the churches with their movables and immovable belonged to the state, neither the state nor the ministry of culture of the SSR of Estonia subsidized them.

On the 7<sup>th</sup> of October 1943 with an edict (n<sup>o</sup> 1095) of the Counsel of commissionaires of the people of the USSR there were created two counsels for the religious matters: one counsel dealt with the Russian Orthodox Church and the other counsel was meant for the other religious minorities. The Counsel of the Russian Orthodox Church was responsible for: 1) executing the decisions of the government of the USSR that concerned the Russian Orthodox Church also in the other republics, 2) report to the Counsel of ministers what is going on in the Orthodox Church, 3) keeping the governments of the republics of the USSR and the locale autonomous administrations informed of the attitude of the Russian Orthodox Church, 4) making statistics about the parishes, chapels and monasteries on the local level<sup>4</sup>.

On the 14<sup>th</sup> of March 1945 all the parishes of the SSR of Estonia were asked to sign up at once. According to the law of the USSR the parishes had right to have a church with its movables and immovable freely and without term in the disposition of the church servants. The parishes had to conclude the contracts in accordance with this law and for this purpose the Estonian episcopacy ordered that the members of the Church should form parish a counsel for each parish, consisting of 20 persons at least (in Russian *dvatsadka*). These counsels had to be recorded in the register of the Estonian episcopacy, that of the executive committee of the SSR of Estonia and by the representative of the SSR of Estonia of the Counsel of the Russian Orthodox Church<sup>5</sup>.

After the Second World War the closing process of the orthodox parishes in the USSR was complicated and not necessarily elaborated, since the Counsel of the Russian Orthodox Church was more interested in opening the churches. The questions concerning the parishes in the point of view of closing their churches was hardly considered to be important in the instruction of the Counsel of the Russian Orthodox Church which was ratified on the 8<sup>th</sup> of March 1951 by the Counsel of the Ministers of the USSR, because this document paid more attention to how to register

<sup>3</sup> GARF, f. R-6991, o. 2, d. 73a, S.38; GARF, f. R-6991, o. 2, d. 85a, p. 21.

<sup>4</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 776. p. 1; R.Altnurme, *Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik ja Nõukogude riik 1944–1949*, Tartu, 2001, l. 23.

<sup>5</sup> Eesti Õigeusu Piiskopkonna Teataja, Nr. 1, p. 2, 15. 08. 1947.

parishes, conclude the contracts and regulate the relationship with the clergy. Point V in § 6 of the chapter 3 of this instruction asserts clearly: „The representative has to keep in the register the churches that do not function (that have been closed by the apparatus of the Soviet State or by any other reason). In order to obtain a permission to close a church one had to make sure the following points: 1) the bishop or the concerned parish presents a demand to close the church and remove it from the register of the functioning churches, 2) the representative of Counsel of the Russian Orthodox Church personally studies the reasons, why the bishop or a parish wants to close the church, 3) the representative has to be convinced that the demand has a legitimate ground; he confirms the demand and passes it to the Counsel of the Russian Orthodox Church for a final decision, 4) the Counsel of the Russian Orthodox Church assents the decision to close the church <sup>6</sup>.

Between 1945 and 1953 17 Orthodox parishes were closed in SSR of Estonia: the parish of St. Andreas in Tallinn was closed in 1947, Mõnnuste and Kikivere in 1950, Vormsi, Aruküla, Kohila-Angerja, Harju-Risti, Vändra and Helme-Tõrva in 1951, Uhmardu-Saare, Prangli-Maaritsa, Rõngu-Tilga and Tuhalaane, Tiirimetsa, Pühalepa-Kuri, Kõrgesaare-Puski and Kõpu in 1952. However, in 1951 the Counsel of the Russian Orthodox Church expressed its displeasure with regard to closing the Orthodox churches in Estonia. In a letter of 17<sup>th</sup> of July 1951 the Counsel of the Russian Orthodox Church asks the representative, how are satisfied the religious needs of the Church members and whether there has occurred any transition between the Churches (whether some people have been converted into Catholicism or Lutheranism) <sup>7</sup>. The representative Tarasov answered that in 1948–1949 there were seven parishes, that had finished their activities and twelve parishes had been removed from the list of the active parishes by 1<sup>st</sup> of July 1951 with the following reasons: a) inactivity of the parish – 6, b) absence of the active Church members, absence of the counsel of the local Church and that the liturgy was no more celebrated there – 2, c) the parish had no more a usable church building (the local church building having been destroyed during the Second World War) – 2 <sup>8</sup>. On the 14<sup>th</sup> of June in 1948 the archpriest Georgi Aleksejev, the chairman of the Counsel of the episcopacy of Estonia, in his letter to the representative of the Counsel of the Russian Orthodox Church gives for the first time a list of the parishes, where the liturgy had not been celebrated any more or it was celebrated seldom. This list contains six

<sup>6</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 776, p. 1–7.

<sup>7</sup> State archive of Estonia (ERA), f. R-1961, o. 1, d. 45, l. 6.

<sup>8</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 835, p. 54–55.

churches: Kõpu, Uhmardu-Saare, Piirisaare, Prangli-Maaritsa, Võnnu-Kärsa, Tiirimetsa. The main reasons were the following: too small number of the Church members in three parishes (Piirisaare, Prangli-Maaritsa, Võnnu-Kärsa) and the destructions of the church buildings in the war (Tiirimetsa) <sup>9</sup>.

The first parish that was closed in 1947 in the Estonian episcopacy was St. Andreas. This parish gathered together in a cave of the cathedral of St. Alexander. The Russian clergy of this cathedral wanted in 1947 that the Estonian parish of St. Andreas would go to the Church of Transfiguration in Tallinn, claiming as a main reason that the types of the current calendars were different (!) and that the new calendar that was used by the Estonian parish would not be appropriate to use under the same roof with the old calendar, that was used by the Russian parish. The second reason was more serious – they needed more space. The document of closing declares that the parish was closed for the economic reasons and that there existed already an Estonian parish in Tallinn, so there was no need for another. However, the main reason was the problem of limited space, as henceforth the parish of Alexander Nevski used the cave in winter to celebrate their liturgy there<sup>10</sup>.

The parish of Mõnnuste (closed in 1950) was very small (40 members) and a liturgy was celebrated irregularly there. The main problem was the location of the church, which was just by the military airport and the church tower disturbed the circulation of military airplanes <sup>11</sup>. In Kikivere the church had been damaged by fire, but it was reopened in 1947, and closed three years later when a kolkhoz was created there <sup>12</sup>. The church of the Helme-Tõrva parish was destructed in the bombardment in 1944. Due to the fact that this parish had a priest, it was signed up in 1947, and the liturgy was celebrated in the priest's apartment. As the parish had not got enough subsidies to rebuild the church, it was closed in 1950<sup>13</sup>.

These three cases of closing gave an idea to the representative of the Counsel of the Russian Orthodox Church in the SSR of Estonia, how to guide the process of closing the parishes and how to influence the bishop to take the desired decision. The process of closing a parish was proceeded in like that:

1) The parishes could be removed from the register only with the permission of the Counsel of the Russian Orthodox Church and the rep-

<sup>9</sup> ERA, f. R-1966, o. 1, p. 21, l. 37–38.

<sup>10</sup> SMA, EAÕK Tallinna Andrease koguduse toimik 4a, l. 18–22.

<sup>11</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 717, p. 50–51.

<sup>12</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 717, p. 155.

<sup>13</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 717, p. 154–155; SMA, EAÕK Helme-Tõrva koguduse toimik, Nr. 109.

representative of that Counsel had to present to the counsel a short overview well justified;

2) When the Counsel of the Russian Orthodox Church has given its permission, the representative transfers the liquidated parish into the register of closed parishes. In order to avoid an increase of religious activities after the parish is closed, the Counsel of the Russian Orthodox Church does not oblige the representative to prevent neither the concerned parish nor the bishop of the decision of suppression, nor ask them to return the certificate of recording and annul the standard contracts except in the following cases:

a) The local authorities of the apparatus of state or of kolkhozes have real need for using the church building with a „cultural or agricultural“ aim.

b) Bishop wants to register a parish that already has been closed or wants to indicate a priest there<sup>14</sup>.

However, in spite of this ambiguous confidence, the Counsel of the Russian Orthodox Church obliged all the representatives to prevent the bishop or his vice-bishop of the suppression of a parish.

## CONCLUSION

Observing the changes in the Estonian Orthodox Episcopacy in 1945–1947 and in 1948–1953 the following conclusions could be drawn:

1. The soviet totalitarian regime in the SSR of Estonia has influenced a great deal the attitude of people towards Church, diverging them from Church and clergy. The first signs of decrease in active Christianity appear mainly in the course of closing the churches and chapels in the country.

2. In the country the activity of parishes' decreases since 1949, because the clergy starts moving into towns, as soon as the economical and legal states of affairs undergo a change for the worse.

3. The historical peculiarities of the Orthodox Church in Estonia and the absence of the missionary work here and also as the legislative action of the Orthodox Church was limited by the Counsel of the Russian Orthodox Church – all this factors decreased the active engagement of the Church members.

4. The attitude by the local authorities of the apparatus of state, by the kolkhozes (collective farms) and by the society in general affected the Church badly.

---

<sup>14</sup> GARF, f. R-6991, o. 1, d. 603, p. 63–64.



All these factors together have diminished the activity of the Church members. E.g. in 1947 the Orthodox Church could count 100 000 Church members, but by 1950 there was left only 40 000. The Lutheran Church could count far more members and was richer, she hold her positions fast, as one can assert when observing the statistics: in 1945–1953 hundreds of Orthodox changed the Church, whereas among the Lutherans only some people had entered the Orthodox Church. The Orthodox parishes got less material support in 1949–1953, particularly in the country, where the priest could not live on his revenues from the parish only. This was one reason, why the priests decided to change their profession – it was more reasonable to work in the secular world in order to nourish a family<sup>15</sup>. The collectivisation gave a bad blow to the Church, so that the years 1945–1953 witness a great decrease of the activities of the Church members in their parishes and this tendency becomes a normal phenomenon, that later leads towards closing many parishes during the rule of Khrushchtshev. As the Orthodox Church had no roots in the Estonian mentality, this was also one reason to close the churches, whereas the Lutheran parishes could maintain their positions thanks to their stronger tradition. Considering all the aspects the main reasons, why to close the Orthodox churches, were: a continuous decrease of the number of the Church members; the parishes being imposed very high taxes by the state; and the loss of ecclesiastical mentality little by little in course of introducing the collectivism. The difference with Orthodox Church of the SSFR of Russia laid in the fact that the Estonian episcopacy was just a poor territorial unit in the periphery of the Russian Orthodox Church, that wanted to maintain its positions under the conditions of the new regime; there was no place left for the small Estonian parishes, that got their income from their Church property and small parcel of land, that was alienated by the apparatus of the Soviet state, resulting that the parish had to pay high taxes to the state in order to use their own land. E.g. 4 parishes of 17 (23,5% of the total number of the closed Orthodox parishes) – Kiki-vere, Helme-Tõrva, Aruküla, Tiirimetsa – were closed because there was no church building, where to celebrate the liturgy. 7 parishes: Vändra, Angerja-Kohila, Vormsi, Harju-Risti, Uhmardu-Saare, Rõngu-Tilga, Tuhalaane (41,1% of all) were closed because of the very small number of the Church members, and thus the parish was very poor: they had no means to invite a priest, to pay the taxes imposed by the state and repair the buildings. Remaining 6 parishes: St. Andreas in Tallinn, Mõnnuste, Kõpu, Kõrgesaare-Puski, Pühalepa-Kuri and Agusalu (35,2% of all) were forced to end their activities because of the hard external conditions: the

---

<sup>15</sup> GARF, f. R – 6991, o. 1, d. 835, p. 60–64, 73.

increase of the state taxes (in 3 parishes) and because of the representative of the Counsel of the Russian Orthodox Church and the local administration of the apparatus of the state did not want to allow an opening of a new parish (1), and one parish in town that asked for more space (1) and one parish that was situated nearby the military troops (1).

## BIBLIOGRAPHY

### I. Archives

- GARF – Gosudarstvennyi Archiv Rossiyskoy Federaciy (The Archive of the Federation of Russia)  
 ERA – Eesti Rahvusaarhiiv (The State's Archive of Estonia)  
 SMA – Siseministeriumi Arhiiv (The Archive of the Ministry for Internal Affairs)

### II. Literature and press

- ALTNURME, Riho. Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik ja Nõukogude riik 1944–1949. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus, 2001.  
 Eesti Õigeusu Piiskopkonna Teataja (Messenger of the Orthodox Episcopacy of Estonia)  
 PATRIARKH ALEKSY. Pravoslaviye v Estonii. Moskva, cerkovno-nauchnyi centr „Pravoslavnaya enciklopediya“, 1999.

## STAČIATIKIŲ PARAPIJŲ LIKVIDAVIMO ESTIJOJE (1944–1953) PROCESAS IR JO PRIEŽASTYS

Andrei Sõtšov

### Santrauka

Straipsnyje aptariamas stačiatikių parapijų likimas Estijoje, kai ji tapo sovietinės imperijos dalimi. Skirtingai nei kituose Sovietų Sąjungos regionuose, kur po karo stačiatikiams buvo grąžinta nemažai anksčiau uždarytų cerkvių ir registruojamos jų bendruomenės, Estijoje 1944–1953 m. nustojo egzistuoti 17 stačiatikių parapijų. Beveik visos buvo uždarytos 1950–1953 m. Autoriaus nuomone, pagrindinė stačiatikių parapijų nykimo Estijoje priežastis buvo aktyvių tikinčiųjų skaičiaus mažėjimas, ypač kaimo vietovėse. Būdama svetima estų tautiniam mentalitetui, kuris pirmiausia rėmėsi liuteroniška tradicija, stačiatikybė nesugebėjo išlaikyti anksčiau turėtų pozicijų nepalankiomis religiniam gyvenimui sovietinio režimo sąlygomis.

Įvairūs straipsniai



AKAD. HABIL. DR. SOFIJA KANOPKAITĖ

Lietuvių katalikų mokslo akademija

## STATUS QUO VITAMINOLOGIJOJE

Vitaminologija šiuo metu yra peržengusi laboratorijų slenkstį. Tai bene viena svarbiausių biochemijos sričių, mokslinius rezultatus tinkamai realizavusi praktiniame gyvenime. Vitaminologija įrodė, kad sveikatingumo pagrindas – subalansuota mityba, kur šalia angliavandenių, riebalų labai svarbus vaidmuo tenka vitaminams, mineralams ir ypač visaverčiams (gyvulinės kilmės) baltymams.

Šiuolaikinės civilizacijos fone profilaktikos tikslais naudojami polivitaminų ir mineralų sudėtiniai preparatai ištisuos metus.

Iš Lietuvoje esančių polivitaminų ir mineralų sudėtinų preparatų profilaktikai vertingesni yra šie: suaugusiems, ypač pagyvenusiems – „Vitrum Senior“ ir „Centrum Silver for Adults“; jaunuoliams ir vaikams – „Centrum Junior from A to Z“ ir „Teddy“.

Vitaminologija kaip mokslinė kryptis formavosi palaipsniui, remdamasi chemijos, biochemijos ir ypač racionalios mitybos tyrimų laimėjimais. Pradžioje buvo įrodoma, kad kai kurios žmogaus ar gyvūnų ligos yra jų racione tam tikrų medžiagų trūkumo ar jų nebuvimo padarinys. Šias medžiagas 1911 m. lenkų biochemikas Kazimieras Funkas (1884–1967) pavadino *Vitaminais*<sup>1</sup>.

Vėliau, 1911–1948 m. laikotarpiu, buvo atrasti beveik visi šiuo metu žinomi vitaminai, nustatyti jų pagrindiniai šaltiniai, išskyrimo iš biologinių objektų būdai, fiziologinė reikšmė gyvūnijai, rasti vitaminų biosintezės ir cheminės sintezės metodai<sup>2</sup>.

Apie 1932 m. ir vėliau intensyviai tiriamos vitaminų fermentinių kompleksų biocheminės funkcijos. Su mažomis išimtimis vitaminai organizme funkcionuoja kaip kofermentai fermentinėse sistemose, neretai jungdamiesi tarpusavyje ir sudarydami itin sudėtingus fermentų kompleksus<sup>3</sup>. Fermentiniams kompleksams susidaryti organizme turi būti pakankamai ne vien vitaminų, bet ir atitinkamų neorganinių elementų bei

---

<sup>1</sup> В.А. Волков, Е.В. Вонский, Г.И. Кузнецова, *Хитики*, Киев, 1984, p. 533.

<sup>2</sup> S.Kanopkaitė, Trumpa biochemijos mokslo apžvalga, *LKMA Metraštis*, t. 17, 2000, p. 325–342.

<sup>3</sup> J.Koolman, K.H.Röhm, *Color atlas of biochemistry*, Stuttgart-New York, 1996, 435 p.; Ю.М. Островский (Red.), *Экспериментальная витаминология*, Минск, 1979, 549 p.

visaverču baltymų. Šiuo metu yra nustatytas optimalus vitaminų paros poreikis, kaip priemonė, apsauganti žmogaus organizmą nuo konkrečių ligų: hipovitaminozės ar avitaminozės.

Šio darbo tikslas – parodyti, kad profilaktiškai vartojant vitaminus, būtina tinkamai parinkta polivitaminų ir mineralų sudėtis. Be to, kad ši polivitaminų ir mineralų sudėtis aktyviai veiktų, būtinas visaverčių baltymų mitybos fonas. Aptariami pasauliniai ir autorės atlikti vitaminologiniai tyrimai, įrodantys kad be visaverčių baltymų (gyvulinės kilmės) žmogaus mityboje vieni vitaminai neveiksmingi.

BALTYMAI. Visavertės mitybos esmė ta, kad žmogus nuolat turi gauti plastinių, energetinių medžiagų, kurias tam tikroje stadijoje katalitinės prigimties medžiagos suskaldo iki paprastų. Svarbiausia yra plastinės medžiagos – baltymai (1 lentelė)<sup>4</sup>.

Žmogaus organizmas – tai ne stabili, o labai dinamiška būseną. Paprastai jame tarp medžiagų sintezės ir skilimo yra pusiausvyra – kiek per tą patį laiką medžiagos pasigamina, tiek pat jos ir suskyla. Tada žmogaus kūno svoris išlieka pastovus. Skylant ląstelės komponentams išsiskirianti energija galiausiai virsta šiluma.

Apie 50% visų baltymų audinių suskyla ir iš naujo susidaro per 80 dienų. Tačiau atskiriems baltymams būdingas savas skilimo ir sintezės laikas. Pavyzdžiui, kepenų ir kraujo plazmos baltymų 50% atsinaujina per 10 dienų. Raumenų baltymų 50% atsinaujinimas įvyksta per 180 dienų. Kiekviena ląstelė sintetina pati sau būdingus baltymus, nukleorūgštis (NR), riebalus, polisacharidus, kitas sudėtingas molekules, taip pat hormonus ir baltymus-fermentus.

Taigi žmogus su maistu turi gauti baltymų, kad apsirūpintų aminorūgštimis ir po to iš jų sintetintų baltymus savo organizmo ląstelių poreikiams. Svarbu ne vien maistinių baltymų kiekis, bet ir kokybė. Baltymai, neturintys ar mažai turintys žmogui svarbių (nepakeičiamų) aminorūgščių, yra menkos biologinės vertės. Ankštinių baltymuose mažai metionino, kviečių ir kitų javų baltymai mažai turi lizino<sup>5</sup>. Gyvulinės kilmės baltymai yra didelės biologinės vertės. Biologinę vertę lemia nepakeičiamos aminorūgštys. Jų žmogaus organizmas negeba sintetinti (žr. 1 lentelę).

Organizmo ląstelių baltymams būdingos šios funkcijos<sup>6</sup>: 1. Plastinė. 15–20% organizme esančių baltymų sudaro audinį. Pagrindinė ląstelės medžiaga yra baltymai ir fosfolipidai. Pastarieji yra sudėtinė ląstelių membranų dalis. 2. Katalitinė. Ją atlieka ypatingi baltymai-fermentai.

<sup>4</sup> J. Koolman, min. veik., p. 326–327.

<sup>5</sup> Ten pat, p. 326.

<sup>6</sup> Ю.Н. Кремер, *Биохимия белкового питания*, Рига, 1965, p. 74–85.

1 lentelė. Maistingosios medžiagos ir pagrindinė jų funkcija

Paros poreikis (vidutinis)						Energijos šaltinių rekomenduojamas santykis		
A. Energijos poreikis						Baltymai	Riebalai	Angliavandeniai
9200 kJ (2200 kcal) ♀			12600 kJ (3000 kcal) ♂			15–20%	30%	50–55%
B. Maistingosios medžiagos						Pagrindinė metabolinė funkcija	Pagrindiniai komponentai	
Kūno masei (kg)	Energijos kiekis kJ/g kcal/g	Paros poreikis						
		A*	B**	C***				
Baltymai	10	17 (4,1)	♂ 37 ♀ 29	55 45	92 75	Aminorūgščių tiekimas Energijos šaltinis	Paros poreikis mg/kg kūno svoriui Valinas (14) Izoleucinas (12) Fenilalaninas (16) Metioninas (10) Leucinas (16) Lizinas (12) Tryptofanas (3) Treoninas (8) Augimą stimuliuoja: Cisteinas Histidinas	
Angliavandeniai	1	17 (4,1)	0	390	240 310	Energija (gliukozė) Energijos rezervas (gliukogenas) Celiuliozė Palaikomosios medžiagos (kaulai, kremzlės, gleivės)	Antriniai mitybos komponentai	
Riebalai	10–15	39 (9,3)	10	80	130	Energijos šaltinis Pagrindinis energijos rezervas: vitaminų tirpiklis, riebiųjų rūgščių šaltinis	Polinesočiosios riebalinės rūgštys. Linoleno, linolino, arachido paros norma –100 g/p.	
Vanduo	35–40	0	2500	–	–	Tirpiklis Ląstelių komponentas Dielektrikas t <sup>o</sup> reguliatorius	Reakcijų partneris	
Mineralai	3	0	–	–	–	Ląstelių komponentas Elektrolitas Fermentų kofaktorius	Makromineralai, mikromineralai, pėdsakiniai mineralai	
Vitaminai	–	–	–	–	–	Ląstelių komponentai Kofermentų pirmtakai	Riebaluose ir vandenyje tirpstantys vitaminai	

\* Minimalus paros poreikis.

\*\* Rekomenduojamasis paros poreikis.

\*\*\* Paros poreikis industrijos šalims.

2 lentelė. Baltymų stokos organizme kai kurie biocheminiai rodikliai

Rodikliai	Baltymai maiste	
	Stoka	Norma
Vanduo, ml/1 kg kūno svoriui	400	250
Plazmos baltymai, %	<4	6,5–8,5
Plazmos albuminai, %	<2	4–5
Plazmos globulinai, % ir transportiniai baltymai	<1 Sumažėja	2,3–3,0
Bendras cholesterolo kiekis, mg %	65	150–200
Aminorūgštys kraujyje, mg % Valinas, leucinas, triptofanas, tirozinas, cisteinas, argininas	Sumažėja	2,2; 3,3; 1,0; 1,5; 3,0; 3,0
K; Mg; P raumenyse, %	Sumažėja	0,08; 0,02; 0,045
Hemoglobino gamyba kaulų čiulpuose	Sutrinka	
Eritrocitai	Trumpaamžiai	25 · 10 <sup>12</sup> /L Nesuyra 100–120 parų Kasdien suyra 0,6– 3%
Sumažėjimas nuo 50% ir >, priklausomai nuo bado trukmės		

3. Hormoninė. Žymios hormonų dalies prigimtis taip pat yra baltymai, kaip antai: insulinas, hipofizės hormonai, paratiroidinis hormonas ir pan.

4. Imuninė. Tai specifiniai baltymai – imunoglobulinai. 5. Transportinė. Šiai grupei priklauso hemoglobinas, nunešantis deguonį į ląsteles; baltymai, nešantys vitaminus C, B<sub>c</sub>, B<sub>2</sub>, B<sub>12</sub>, K, D, A, E, lipidus, monosacharidus, hormonus, medikamentus, kai kuriuos mineralus.

Kai maiste trūksta kokybinio baltymo, greit sutrinka vitaminų ir mineralų jonų pasisavinimas, nes sutrinka geležies, folatų, kobalaminų, riboflavino ir kitų medžiagų gabenimas iš žarnyno į ląsteles. Jie reikalingi hemoglobino sintezei ir eritrocitų gamybai. Tokiais atvejais atsiranda ir kraujo klampumo pakitimų: jis trečdaliu sutirštėja, o serumas silpniau suriša geležies jonus.

Maisto baltymų stoka neigiamai veikia kepenų funkciją dėl to, kad jose mažėja specifinių baltymų sintezė. Kepenys prisipildo glikogeno, riebalų, vandens. Normaliai 1 g kepenų yra 4,57 g vandens. Kai trūksta baltymų, vanduo sudaro 6,14 g/1g kepenų. Sumažėja kraujo albuminų, β-globulino koncentracija. Kadangi šie baltymai suriša ir transportuoja riebiąsias rūgštis, steroidinius hormonus, tulžies pigmentus, kai kuriuos vitaminus, tad šių baltymų sumažėjimas neretai sukelia anemiją. Globulinas subyra, atrofuoja limfoidinis audinys ir limfmazgiai, todėl mažėja eritrocitų kiekis ir jų tūris. Patys eritrocitai, turėdami mažiau lipidų,



3 lentelė. Nepakeičiamų aminorūgščių stokos organizme fiziologinė raiška

Aminorūgštys	Stokos raiška
Lizinas	Susilpnėja augimas, atsideda riebalai, sutrumpėja gyvenimas*
Leucinas Izoleucinas	Galvos skausmai, apetito stoka, troškulys, nuovargis, depresija. Sutrumpėja gyvenimas**
Valinas Triptofanas	Apetito stoka, pykinimas. Sutrumpėja gyvenimas
Treoninas Fenilalaninas Metioninas	Neigiamas azoto balansas ir jo padariniai
Histidinas	Sutrumpėja gyvenimas***
Trūkstant aminorūgščių žinduolių skeletas didėja ir oda plečiasi, o turinys mažta	

\* 53 dienomis sutrumpėja viščių gyvenimas.

\*\* 19 dienų sutrumpėja viščių gyvenimas.

\*\*\* 60 dienų sutrumpėja viščių gyvenimas.

būna trapesni, greičiau suyra, dėl to beveik tris kartus padidėja bilirubino koncentracija kraujyje. 2-oje lentelėje parodyta baltymų stokos organizme įtaka svarbesniems biocheminiams pokyčiams. Taigi maitinantis nevisaverčiais baltymais organizmui nuolat stinga nepakeičiamų aminorūgščių ir tai atsiliepia organizmo fiziologinei būsenai (3 lentelė). Biocheminiu lygmeniu šių aminorūgščių svarba nurodyta 4-oje lentelėje. Iš jos matyti, kad atskiros aminorūgštys lemia kitų metabolitų sintezę ar funkciją.

4 lentelė. Atskirų aminorūgščių kai kurios funkcijos ir biocheminė reikšmė

Aminorūgštys	Biocheminė reikšmė
Metioninas	Susidaro cholinas, timinas, adrenalinas, kreatinas, S-adenozilmetioninas (CH <sub>3</sub> – donoras)
Triptofanas	Nikotino rūgštis (vitaminas PP), serotoninas (arterinio kraujospūdžio reguliatorius, kapiliarų pralaidumo stimulatorius, centrinės nervų sistemos stimulatorius)
Histidinas	Histaminas (skrandžio sekrecijos stimulatorius, alerginių reakcijų mediatorius)
Tirozinas	Katecholominai → adrenalinas, noradrenalinas, dopaminas, tiroksinas, melaninas
Serinas	Purinai, pirimidinai (genetinės medžiagos šaltinis)
Glutamino rūgštis	γ-amino sviesto rūgštis (centrinės nervų sistemos stabdymo mediatorius)
Argininas	Detoksikacijos funkcija
Leucinas	Acto rūgšties amidas
Izoleucinas	Ketogeninės aminorūgštys

5 lentelė. Mineralai

Mineralai	Kiekis* (g)	Pagrindinis šaltinis	Paros poreikis (g)	Funkcija/lokalizacija
H <sub>2</sub> O	3500–4000	Gėrimai, maistas, iš metabolizmo 300 g	1200, 900	Tirpiklis, ląstelės sandaros komponentas, dielektrikas, šaldantysis skystis, transporto terpė, reakcijos partneris
Makroelementai (paros norma > 100 mg)				
Na	100	Valgomoji druska	1,1–3,3	Osmoreguliacija, membranos potencialas, mineralų metabolizmas
K	150	Vaisiai, daržovės, javai	1,9–5,6	Membranos potencialas, mineralų metabolizmas
Ca	1300	Pienas ir jo produktai	0,8	Kaulų formavimasis ir kraujo krešėjimas, molekulių signalai
Mg	20	Žalios daržovės	0,35	Kaulų formavimasis, kofermentų kofaktoriai
Cl	100	Valgomoji druska	1,7–5,1	Mineralinis metabolizmas
P	650	Mėsa, pienas, javai, daržovės	0,8	Kaulų formavimasis, energetinis metabolizmas, nukleino rūgščių metabolizmas
S	200	Sieros turinčios aminorūgštys (cisteinas, metioninas)	0,2	Riebalų ir angliavandenių metabolizmas
Mikroelementai (mg)				
Fe	4–5	Mėsa, kepenys, kiaušiniai, daržovės, bulvės, javai	10	Hemoglobinas, mioglobinas, citochromas, Fe/S – klasteriai
Zn	2–3	Mėsa, daržovės, javai	15	Cinko fermentai
Mn	0,02	Plačiai paplitęs maiste	2–5	Fermentai
Cu	0,1–0,2	Mėsa, daržovės, vaisiai, žuvis	2–3	Oksidazės
Co	<0,01	Mėsa	pėdsakai	Vitaminas B <sub>12</sub>
Cr	<0,01	–	0,05–0,2	Neaiški
Mo	0,02	Javai, riešutai, ankštiniai	0,015–0,5	Redukcijos-oksidacijos fermentai
Se	–	Daržovės, mėsa	0,05–0,2	Seleno fermentai
I	0,03	Jūros produktai, jūros druska, geriamasis vanduo	0,15	Tiroksinas
F	nežinomas	Geriamasis vanduo, floros prisodrinta arbata, pienas	0,0015–0,004	Kaulai, dantų emalis

\* Kiekis 65 kg suaugusiojo kūno svoriui.

MINERALAI. Be baltymų, žmogaus organizmo gyvybingumui būtini jonų pavidalo mineralai (neorganiniai elementai). Jų paros poreikis žmogaus organizme ir pagrindinės funkcijos apibendrintos 5-oje lentelėje<sup>7</sup>.

Žmogus minta organinės kilmės maistu ir gauna visus jam reikiamus elementus. Pavyzdžiui, valgydamas žąsies kiaušinius, žmogus apsirūpina tokiais neorganiniais elementais (%): Ca (0,06), P (0,22), Mg (0,05), Cl (0,13), K (0,14), Na (0,13), S (0,18), Al (0,06), As (0,004), Br (0,12), Cu (0,11), F (0,09), Sn (0,007), Pb (0,15), Mn (0,014), Si (1,29), V (0,012), Zn (0,8) ir Fe – 1,0 mg/1 kiaušinyje<sup>8</sup>.

Iš visų žmogaus organų akyse yra didžiausia makroelementų ir mikroelementų įvairovė (6 lentelė)<sup>9</sup>.

6 lentelė. Akies makroelementų ir mikroelementų sudėtis (natūralaus drėgnumo masėje)

Visa akis (mg/kg)	Rainelė (mg/kg)	Lęšiukas (mg/kg)	Stiklakūnis (mg/l)	Elementai
100	380	14	72*	Kalcis (Ca)
2630	1820	910	3400	Natris (Na)
6600	1020	1700	220	Kalis (K)
30	70	2,9	9,3	Magnis (Mg)
5	3,38	0,15	6,0	Geležis (Fe)
0,5	3,18	0,21	0,24	Varis (Cu)
0,05-1	0,24	0,003	0,03	Manganas (Mn)
0,2-2,0	4,04	3,0	0,35	Cinkas (Zn)
0,7	7,0-196	0,05	0,33	Baris (Ba)
0,16	0,33-1,05	<0,15	0,02**	Stroncis (Str)
13	-	-	8,0	Silicis (Si)
0,02-0,2	-	-	7-100	Molibdenas (Mo)
0,3	-	-	0,08	Sidabras (Ag)
0,5	-	-	-	Alavas (Sn)
0,8	-	-	0,5	Švinas (Pb)
5,0	-	-	3,25	Aliuminis (Al)
0,3	-	-	0,1	Nikelis (Ni)
940	190-90	900	14	Siera (S)
2600	2140-2180	353	4290	Chloras (Cl)
137	290-250	380	15,7**	Fosforas (P)
-	-	0,36	-	Boras (B)

\* – Jaučio, \*\* – triušio.

<sup>7</sup>J.Koolman, min. veik., p. 329.

<sup>8</sup>C.Long (Ed.), *Biochemists Handbook*, London, 1961, 1192 p.

<sup>9</sup>Ten pat.

Kokybės požiūriu vanduo organizmui yra vienas svarbiausių neorganinių mitybos komponentų. Apie 65 kg masės žmogui kasdien reikia apie 2,4 litro vandens. Tai vanduo, gaunamas geriant, su maistu, ir endogeninis vanduo, susidarantis oksidacijos reakcijose kvėpavimo metu<sup>10</sup>. Kitos mineralinės medžiagos sudaro makroelementus (kurių paros poreikis didesnis nei 100 mg) ir mikroelementai (šių paros poreikis mažesnis nei 100 mg).

Svarbiausi makroelementai: Na, K, Ca, Mg, Cl, P, S; mikroelementai: Fe, Zn, Mn, Cu, Co, Cr, Mo, Se, J. Fluoras (F) nėra esminis gyvybingumui, bet jo paros papildas palaiko sveikus kaulus ir dantis.

Dauguma minėtų elementų gali lengvai kauptis organizme: Ca – apatito pavidalu  $[3 \text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot \text{Ca}(\text{Cl.F.OH})_2]$  akumuliuojasi kauluose, J – įsijungia į tiroglobuliną, Fe – feritino ir hemosiderino forma – kaulų čiulpuose, blužnyje, kepenyse. Dauguma mikroelementų kaupiasi kepenyse. Hormonai reguliuoja daugelio elementų metabolizmą, pavyzdžiui, vandens, Ca, fosforo, Fe ir J pasisavinimą, taip pat vandens, Na, K, Ca ir fosfatų šalinimą iš organizmo. Neorganinių maisto medžiagų pasisavinimo laipsnis priklauso nuo to, kiek organizmui reikia konkretaus elemento. Tačiau bendra mitybos sudėtis taip pat turi įtakos pasisavinimo laipsniui. Pavyzdžiui, Ca pasisavinimą stimuliuoja laktatas ir citratas, o fosfatą – oksalo rūgštis. Atvirkščiai veikia fitolai. Jie slopina Ca pasisavinimą, sudarydami Ca-fitolo netirpias druskas.

Mineralų ima trūkti dėl keleto veiksnių:

- nesubalansuota mityba;
- pažeisti mineralų pasisavinimo mechanizmai;
- įgimtos ligos.

Ca kartais stinga nėštumo metu, susirgus osteoporoze ar rachitu. Cl gali trūkti po vėmimo, o J – Bazedovo (gūžio) ligos atveju. Mg stigtį gali dėl virškinimo sutrikimo, alkoholizmo. Mineralų trūkumas dažnai esti kraujodaros sutrikimo priežastis, o tai gali sukelti anemiją.

**MINERALŲ FUNKCIJA.** Beveik visi makroelementai susieti su bloko sudarymu ar elektrolitų funkcija<sup>11</sup>. Jodas veikia būdamas jodotironino formos, o kalcis – kaip signalizuojanti medžiaga. Dauguma mikroelementų yra pagrindiniai baltymų, ypač fermentų, kofaktoriai. Kokybiniu aspektu svarbus yra Fe-baltyminis kompleksas, tai – hemoglobinas, mioglobinas ir citochromai. Gamtoje rasta per 300 skirtingų Zn-baltyminių kompleksų ir mažų mažiausiai – 100 fermentų, kuriuos suaktyvina kalio ar magnio jonai<sup>12</sup>.

<sup>10</sup> J. Koolman, min. veik., p. 328.

<sup>11</sup> Г. Эйхгорн (Red.) *Неорганическая биохимия*, Москва, т. 2, 736 p.

<sup>12</sup> Г. Эйхгорн, min. veik., т. 1, 711 p.

Iki šiol dar neįsitikinta, ar vanadis, nikelis, boras, silicis ir alavas gali ar negali būti vadinami pagrindiniais organizmo elementais, nors jų žmogaus organizme aptinkama (6 lentelė).

Mineralų ir vitaminų bendras veikimas yra svarbus gyvybinei veiklai.

VITAMINAI. Jų žmogaus organizmas stokoja dėl šių priežasčių:

- kai maiste trūksta vitaminų;
- kai sutrinka vitaminų pasisavinimas ir apykaita; kai trūksta baltymų, pernešančių vitaminus per žarnyno sienelių kraujotaką į kepenis ir kitas ląsteles;
- kai organizme yra genetinis defektas, susijęs su vieno ar kito fermento sintezės grandžių iškritimu;
- kai trūksta mineralų fermentiniam kompleksui (kofermentas–mineralas–apofermentas) susiformuoti.

Iš šiuo metu žinomų vitaminų žmogaus organizmui ne visi vienodai reikšmingi, nes vienas organizmas gali pats sintetinti (pvz., vitaminą PP iš triptofano), kitus gali šiek tiek papildyti žmogaus žarnyno mikrofloros susintetinti vitaminai (vitaminai K, B<sub>12</sub>, H), dar kiti vitaminai svarbūs tik mikroorganizmų pasauliui.

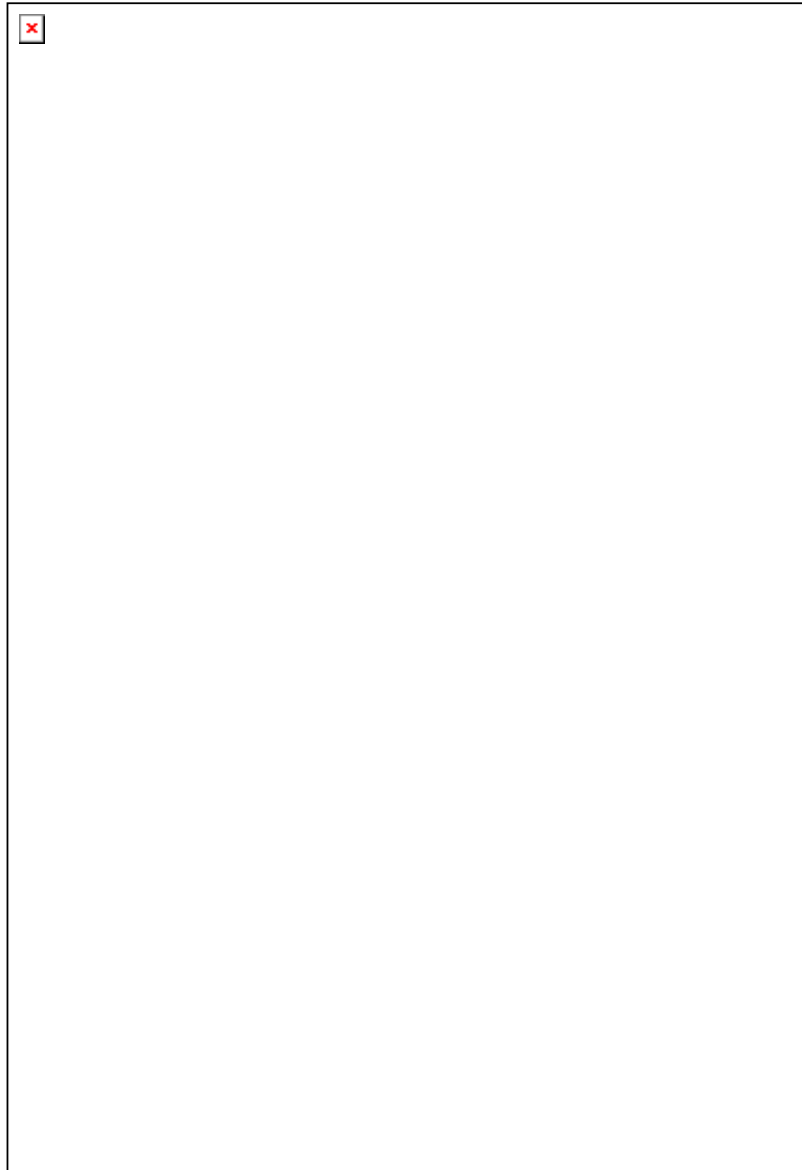
Vitaminų, išvardytų 7–9 lentelėse<sup>13</sup>, ypač B<sub>6</sub>, B<sub>c</sub>, A, B<sub>2</sub>, B<sub>12</sub>, funkcijos priklauso nuo to, kiek baltymų yra organizme. Sveika mityba turėtų patenkinti vitaminų paros poreikį. Ypač dėl maisto stokos, nesubalansuotos mitybos, kuri dažnai pasitaiko pagyvenusiems žmonėms, piktnaudžiaujantiems alkoholiu, be to, vartojant termiškai ar kita technologija iš anksto pagamintą maistą, kai vartojami medikamentai, po chirurginės intervencijos gali pasireikšti hipo- ar net avitaminozė.

Dėl vitaminų stokos dažniausiai sutrinka odos, kraujo ląstelių ir nervų sistemos.

Hipervitaminozė, arba apsinuodijimas vitaminais, ištinka vartojant didelius vitaminų, ypač A ir D kiekius, nes kitų vitaminų perteklių organizmas pašalina su šlapimu.

VITAMINAI IR BALTYMŲ METABOLIZMAS. Vitaminų kaip kofermentų ir baltymų sąveika gali būti parodyta kad ir tokiu pavyzdžiu. Su maistu žmogus gauna vitaminą B<sub>6</sub> (piridoksina). Organizme jis virsta kofermentu piridoksalfosfatu. Šiai reakcijai būtina energija, kuri atsipalaiduoja skylant adenozintrifosfatui (ATP), ir vitaminas PP, kofermento nikotinamidnukleotido (NAD) forma. Vitaminą PP (nikotinatą) žmogus taip pat gauna su maistu ir iš dalies pasigamina iš nepakeičiamos aminorūgšties triptofano. Pastaroji taip pat gaunama su maisto baltymais. Vitaminas B<sub>c</sub>

<sup>13</sup> J.Koolman, min. veik., p. 331–335.

7 lentelė. **Vitaminai**

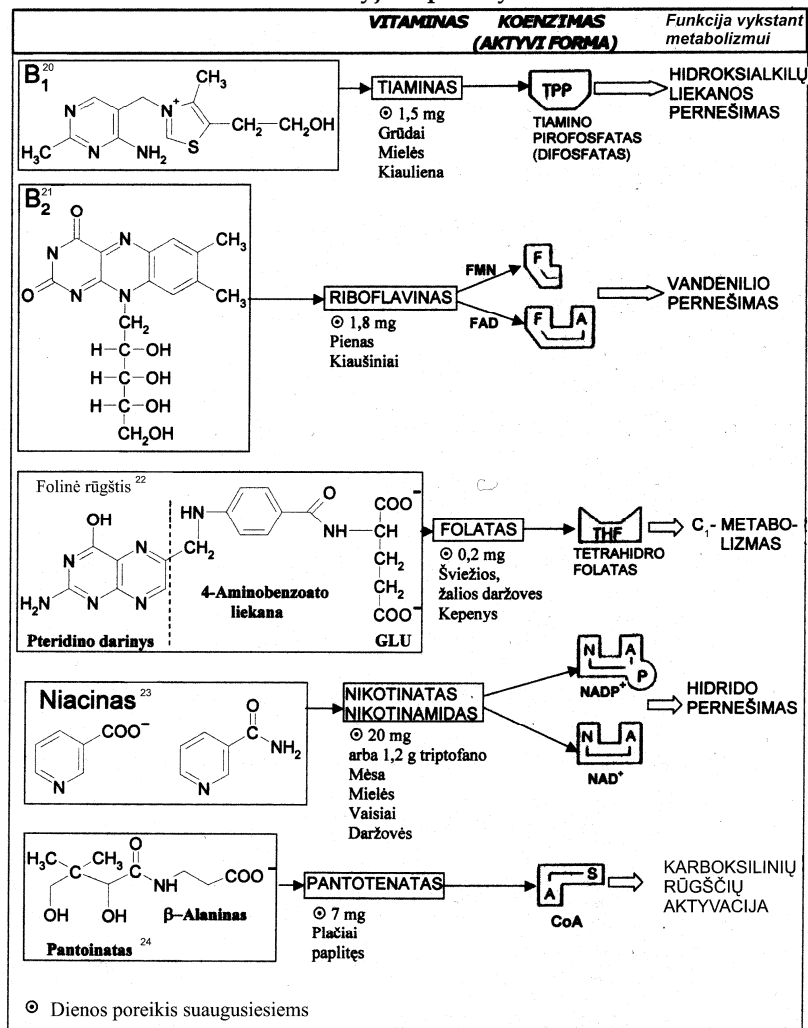
<sup>16</sup> А.А. Дмитриевский, Витамин А, *Экспериментальная витаминология*, Минск, 1979, р. 131-176.

<sup>17</sup> В.Б. Спиричев, Д.А. Петрова, Витамин Д (кальциферолы), *ten pat*, р. 80-131.

<sup>18</sup> В.Б. Спиричев, И.И. Матусис, Л.М. Бронштейн, Витамин Д (кальциферолы), *ten pat*, р. 18-58.

<sup>19</sup> Н.Г. Богданов, Витамин К (нафтохиноны), *ten pat*, р. 18-80.

8 lentelė. Vandenyje tirpstantys vitaminai



FMN – flavinmononukleatas, FAD – flavinadenindinukleotidas, C<sub>1</sub> – vienanglio radikalas, NADP<sup>+</sup> – nikotinamididnukleotidfosfatas, NAD<sup>+</sup> – nikotinamididnukleotidas, CoA – koenzimas A.

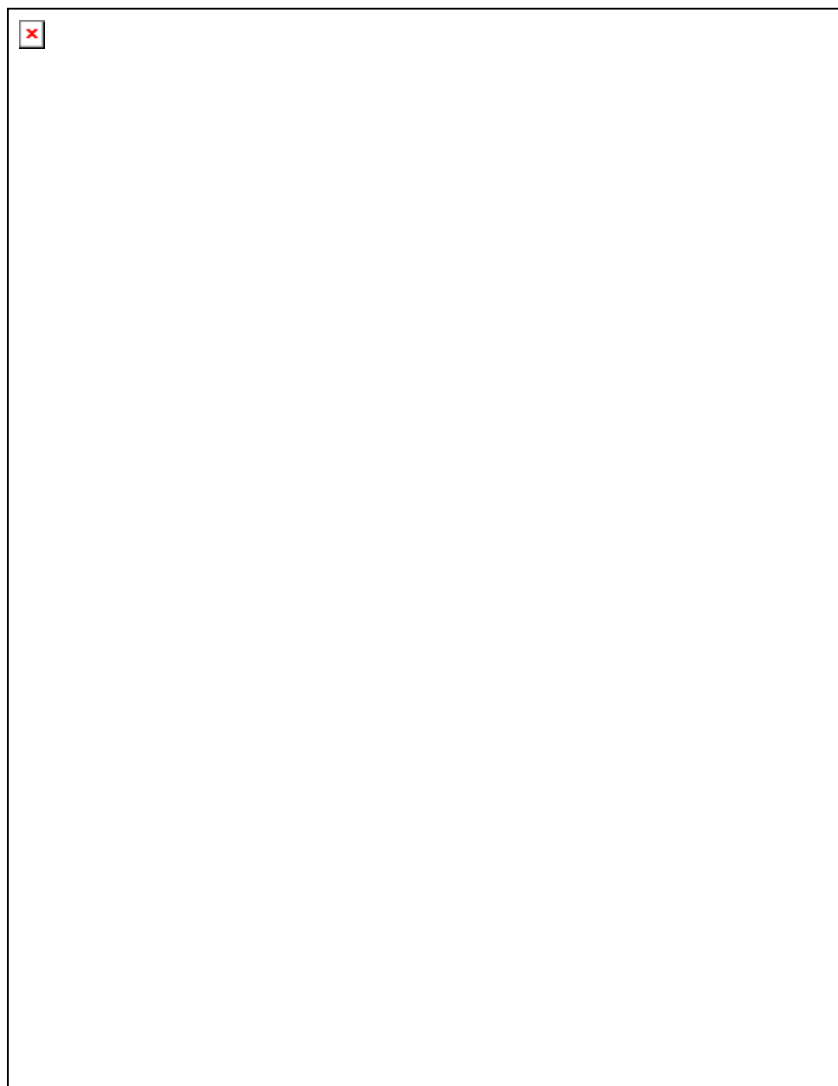
<sup>20</sup> С.И. Канопкайте, *Исследование некоторых свойств различных форм тиаминпирофосфата*, (автореф. дисс.), Москва, 1955, p. 15; Ю.М. Островский, *Тиамин, Экспериментальная витаминология*, Минск, 1979, p. 176–224.

<sup>21</sup> А.Я. Розанов, *Рибофламин и флавиновые производные (витамин В<sub>2</sub>)*, ten pat, p. 224–267.

<sup>22</sup> Е.Н. Степанова, М.П. Григорьева, Л.В. Коновалова, *Фолацин*, ten pat, p. 345–385.

<sup>23</sup> А.Г. Халмурадов, *Ниацин (витамин РР)*, ten pat, p. 411–438.

<sup>24</sup> Я.Г.Мойсеев, *Пантотеновая кислота*, ten pat, p. 267–321.

9 lentelė. **Vandenyje tirpstantys vitaminai**

<sup>25</sup> Ю.В. Букин, Пиридоксин, *Экспериментальная витаминология*, Минск, 1979, р. 385–411.

<sup>26</sup> С.И. Канопкайте, Кобаламины (витамины группы В<sub>12</sub>), *ten pat*, р. 438–470;  
С.И. Канопкайте, Исследование биосинтеза и функций кобаламинов, р. 38.

<sup>27</sup> Т.Ш. Шарманов, Аскорбиновая кислота (витамин С), *Экспериментальная витаминология*, р. 481–501.

<sup>28</sup> А.Я. Розанов, О.А. Кириленко, Биотин и его производные (витамин Н), *ten pat*, р. 321–345.



(folinė rūgštis) tiesiogiai siejasi su nukleorūgščių (genetinės medžiagos) sinteze. Nuo nukleorūgščių priklauso ir baltymų sintezės (jų taip pat ir fermentų) lygis ir pobūdis.

Kepenų gebėjimas folinę rūgštį modifikuoti į kofermentą priklauso nuo to, kaip organizmas apsirūpina maisto baltymais, kad susidarytų visavertis aminorūgščių rinkinys, nes į folinės rūgšties kofermentą įeina glutamino rūgštys.

Vitamins C viena iš funkcijų – apsaugoti aktyvias folinės rūgšties formas nuo degradacijos. Šį vitaminą perneša specialūs baltymai.

Jei organizmas gauna pakankamą kiekį vitamino A, bet maiste stinga baltymų, tai vitaminas A neatliks savo funkcijos, nes trūkstant aminorūgščių kepenys nesintetins plazmos baltymų, kurie vitaminą A nuneštų į ląsteles, t.y. į funkcinę vietą.

Vitaminas D dalyvauja formuojant kaulo audinį, vitaminas K – baltymų, reguliuojančių kraujo krešėjimą sintezėje, vitaminas E svarbus lyties organų veiklai. Visus juos į ląsteles gabena transportiniai baltymai.

Pagrindinės vitaminų ir jų kofermentų funkcijos nurodytos 7-9 lentelėse.

Nustatyta, kad, trūkstant baltymų maiste, audiniai net negeba sulaukyti tų vitaminų, kurių audinyje yra. Kaip minėjome, organizmas gauna iš žarnyno mikrofloros sintetintų kai kurių vitaminų. Tačiau ir šiuo atveju, jei maiste stinga baltymų, žarnyno mikroflora pasikeičia, prisitaikydama prie „bado dietos“, sumažėja vitaminų biosintezė.

Vitaminas B<sub>12</sub> (kobalaminas) svarbus kraujodarai. Organizme veikia dvejopos struktūros kofermentas. Jei molekulė modifikuota taip, kad prie kobalto (Co), esančio molekulėje, prisijungia adenilo radikalas, tai toks fermentas dalyvauja energijos regeneracijos grandinėje. Jei prie Co prisijungia metilo (CH<sub>3</sub>-) grupė, tai toks kofermentas dalyvauja nukleorūgščių ir baltymų metilinimo procesuose. Vitamins B<sub>12</sub> modifikacijoje dalyvauja kofermentai nikotinamidinukleotidas (NAD) ir flavinadenindinukleotidas (FAD).

Minėti pavyzdžiai rodo organizmo funkcionavimo sudėtingumą. Tai lyg mikrogalaktika su savo iki galo neiššifruotais savitarpio ryšiais ir priklausomybėmis. Tačiau šiuo metu aišku, kad vieni vitaminai be normalaus baltymų fono maiste nebus naudingi ir nereguliuos jo gyvybinių funkcijų.

Pasaulyje yra šalių (Pietų Amerikos, Afrikos, Pietų Azijos sritys) kur maiste nuolat trūksta visaverčių baltymų. Nustatyta riba tarp baltymų kiekio racione ir galimumo susirgti. Jei kasdien gaunama tik 45-55 g baltymų, dažniau susergama<sup>14</sup>. (Suaugusio žmogaus 1 kg kūno masės kasdien reikia bent 1 g baltymų.) Jei organizmui stinga baltymų, depigmen-

<sup>14</sup> N.Scrimshaw, M.Behaz, *Science*, t. 133, 1961, p. 2039.

tuojasi plaukai, lūžinėja nagai, epidermis sausas, žvynuotas, derma pa-brinkusi, pabrinksta ir kitos organizmo dalys, patinsta galūnės, oda būna šalta, yra raumenys, žmogus darosi neatsparus infekcijai, jis gali susirgti tuberkulioze, neoplazija, kvėpavimo takų uždegimu, viduriavimu, psi-chinėmis ligomis, gali pakisti biocheminiai ir šlapimo rodikliai<sup>15</sup>.

Apibendrinant pasakytina, kad šių dienų vitaminologija pateikia ra-cionalias vitaminų ir mineralų sudėtis, tinkamas žmogaus gyvybinei veiklai. Atsižvelgiant į šiuolaikinio žmogaus (ypač miestelėnų) gyvense-ną, jo darbo pobūdį, mitybos ypatumus, profilaktiškai siūloma visais me-tų laikais vartoti vitaminų ir mineralų preparatus kartu su baltymais (su-balansuotomis nepakeičiamomis aminorūgštimis).

Įvairių firmų Lietuvoje teikiami vitaminų ir mineralų preparatai nėra lygios vertės. Vertingesni yra šie: suaugusiems, ypač pagyvenusiems – „Vitrum Senior“ ir „Centrum Silver for adults“; jaunuoliams ir vaikams – „Centrum Junior from A to Z“ ir „Teddy“.

#### LITERATŪRA

- Kanopkaitė S., Trumpa biochemijos mokslo apžvalga, *LKMA Metraštis*, t. 17, 2000, p. 325–342.
- Koolman J., Röhm K.H., *Color atlas of biochemistry*, Stuttgart–New-Yuork, 1996, 435 p.
- Long C., (Ed.). *Biochemists Handbook*, London, 1961, 1192 p.
- Scrimshaw N., Behaz M., *Science*, t. 133, 1961, p. 2039.
- Богданов Н.Г., Витамин К (нафтохиноны), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 18–80.
- Букин Ю.В., Пиридоксин, *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 385–411.
- Волков В.А., Вонский Е.В., Кузнецова Г.И., *Житики*, Киев, 1984, p. 533.
- Дмитровский А.А., Витамин А, *Экспериментальная витаминология*, Минск, 1979, п. 131–176.
- Канопкайте С.И., Исследование некоторых свойств различных форм тиаминпирофосфата, Москва, 1955, p. 15 (автореф. дисс.).
- Канопкайте С.И., Кобаламины (витамины группы В<sub>12</sub>), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 438–470.
- Канопкайте С.И., *Исследование биосинтеза и функций кобаламинов*, Вильнюс, 1968, p. 38 (автореферат. дисс.).
- Кремер Ю.Н., *Биохимия белкового питания*, Рига, 1965, p. 74–85.
- Мойсеенок Я.Г., Пантотеновая кислота, *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 267–321.

<sup>15</sup> Ю.Н. Кремер, *Биохимия белкового питания*, 468 p.

- Островский Ю.М., (Red.), *Экспериментальная витаминология*, Минск, 1979, 549 p.
- Островский Ю.М., Тиамин, *Экспер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 176–224.
- Розанов А.Я. Рибофламин и флавиновые производные (витамин В<sub>2</sub>), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 224–267.
- Розанов А.Я., Кириленко О.А. Биотин и его производные (витамин Н), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 321–345.
- Спиричев В.Б., Петрова Д.А. Витамин Д (кальциферолы), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 80–131.
- Спиричев В.Б., Матусис И.И., Бронштейн Л.М., Витамин Д (кальциферолы), *Эксер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 18–58.
- Степанова Е.Н., Григорьева М.П., Коновалова Л.В., Фолацин, *Эксер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 345–385.
- Халмурадов А.Г., Ниацин (витамин РР), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 411–438.
- Шарманов Т.Ш., Аскорбиновая кислота (витамин С), *Экпер. витаминол.*, Минск, 1979, p. 481–501.
- Эйхгорн Г., (Red.) *Неорганическая биохимия*, Москва, т. 2, 736 p.; т. 1, 711 p.

*Iteikta 2003 m. liepos mėn.*

## STATUS QUO IN VITAMINOLOGY

Sofija Kanopkaitė

### Summary

Vitaminology is one of the fields of biochemistry which has suitably implemented scientific results in practical life. The article provides information about a balanced diet for humans. It should include proteins, carbohydrates, fats, minerals, and vitamins.

This article emphasizes proteins as an indispensable component of the diet because of the essential amino acids they provide.



HABIL. DR. ONA TIJŪNĖLIENĖ

Klaipėdos universitetas

INESA JURGAITYTĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

## DŽIAUGSMAS – KATALIKO DVASINIO TOBULĖJIMO ŠALTINIS IR PRIEMONĖ

Straipsnyje aptariami įvairūs šaltiniai – Šventasis Raštas, Bažnyčios dokumentai, dvasininkų, teologų, pedagogų, edukologų darbai, kuriuose atskleidžiama kataliko būties džiaugsmo reikšmė. Rašoma apie džiaugsmo aiškinimą Šventajame Rašte, šventųjų išgyvenamą džiaugsmą. Apžvelgiamas tikėjimo, žmonių bendravimo teikiamas džiaugsmas.

### ĮVADAS

Atrodytų, nereikia nei rašyti, nei kalbėti apie džiaugsmą. Kiekvienas turi teisę džiaugtis ir savaip džiaugiasi. Tačiau apie džiaugsmą ir rašyti, ir kalbėti reikia. Jauni ir pagyvenę žmonės, kamuojami dvasinio ir materialinio gyvenimo sunkumų, dabar neretai išgyvena sunkias būsenas. Kai kuriems žmonėms stinga aukštesnio polėkio, gyvenimo prasmės suvokimo.

Žmones vargina didelė minutės, valandos kaina, skuba, kartais fizinės ir dvasinės jėgas alinantis darbas. Taigi stinga džiaugsmo, kuris yra gyvenimo jėga ir jo vertingumas. Džiaugsmas reikalingas kūno ir sielos sveikatai. Jis skatina realizuoti didelius sumanymus, atlikti kilnius darbus. Jis kiekvieną ragina siekti gėrio, grožio, šviesos, žadina tyrus jausmus ir polėkius, teikia malonumą, suartina žmones, audžia draugiškumo ir palankumo gijas, padeda lengviau išverti vargus, rasti būdų, kaip pasiekti tikslą. Džiaugsmas ypač būtinas bręstančiam, augančiam žmogui, nes su džiaugsmu sieja sėkmė, o sėkmė – motyvuotos saviugdos ir kokybiškos veiklos pagrindas.

Džiaugsmo, kaip pasitenkinimo, malonumo jausmo, samprata pateikta žodynuose, enciklopedijose. Pastaraisiais metais išleista nemažai verstinių knygų apie šventųjų gyvenimą: C.Martinale „Kas yra šventie-

ji?“ (1996 m.), Motinos Teresės „Beribė meilė“ (1998 m.), Jacek Salij, OP, „Pokalbiai su šventuoju Augustinu“ (1996 m.), Amy E. Dean „Nakties šviesa“ (1999 m.) ir kt. Pavieniai autoriai publikacijų paskelbė „Carite“ (A. Zaviša, 1996; J. Vailionis, 1990). Yra išlikusių lietuvių autorių šios tematikos darbų, išleistų nepriklausomoje Lietuvoje (St. Ylos, A. Maceinos ir kt.).

Tačiau išsamesnių publikacijų, kuriose būtų analizuojamos, vertinamos džiaugsmo koncepcijos, ypač krikščioniškosios pasaulėžiūros požiūriu, stinga.

Šio straipsnio *tikslas* – aptarti džiaugsmo interpretacijas Šventajame Rašte, teologinėje, psichologinėje, edukologinėje literatūroje.

Tyrimo *objektas* – džiaugsmas kataliko gyvenime (teoriniu atžvilgiu).

Tyrimo *metodai* – literatūros analizė, aprašomasis, dalinis lyginimas.

*Pagrindiniai tyrimo šaltiniai*: Šventasis Raštas, Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Katalikų Bažnyčios katekizmas, P. Keplero „Daugiau džiaugsmo“, Motinos Teresės „Beribė meilė“ ir kt.

#### TYRIMO DUOMENŲ INTERPRETACIJA

DŽIAUGSMO AIŠKINIMAS ŠVENTAJAME RAŠTE. Džiaugsmas yra minimas daugelyje Šventojo Rašto puslapių. Vadinasi, džiaugsmas žmogaus gyvenime labai reikšmingas, jei apie tai rašoma knygoje, kur nėra nė vieno nereikalingo žodžio. *Šventasis Raštas* yra tarsi puikus sodas, kur visada galima rasti džiaugsmo, net jei šiame pasaulyje jis atrodo prarastas arba veltui jo ieškoma.

*Senajoje Sandoroje* gausu džiaugsmo raiškos. Kiekvienas izraelitas žino, kad skaidraus ir didelio džiaugsmo šaltinis yra pats Dievas. Būtent Jis – džiaugsmo vandenynas. Kaip Viešpats džiaugiasi savo kūriniais, lygiai taip džiūgauja ir dėl Jeruzalės: „Džiaukitės ir linksminkitės amžinai tu, ką aš kuriu. Štai aš kuriu Jeruzalę 'Džiaugsmu', o jos žmonės – 'Linksmyste'. Aš džiaugsiuosi Jeruzalėje ir linksminsiuosi savo tautoje“ (Iz 65, 18–19). Būtent taip džiaugiasi teisingas žmogus: „Teisusis džiūgaus VIEŠPATYJE ir ras jame užuovėją, – visi dorieji giedos jam šlovės giesmę“ (Ps 64, 11), jis gėrisi Juo ir džiūgauja Jo akivaizdoje.

P. Keplero, vokiečių rašytojas, 1940 m. rašė, kad *Senoji Sandora* – baimės laikotarpis<sup>1</sup>. Tačiau nereikia pamiršti, kad ši *Sandora* yra taip pat ir vilties laikotarpis, kai laukiama Mesijo atėjimo, o šis laukimas suderina baimę su džiaugsmu. Būtent dėl viltyje išvelgiamo džiaugsmo psalmėje atsirado eilutės, teigiančios, kad baimėje gali būti randama džiaugsmo:

<sup>1</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, Kauno kultūros rūmų salono leidinys, Nr. 9, 1997.

„Tarnaukite VIEŠPAČIUI pagarbia baimė, drebėdami reikškite pagarbą.<...> Laimingi visi, kurie prie jo glaudžiasi!“ (Ps 2, 11–12); „mokyk mano širdį pagarbiai Tavo vardo bijoti“ (Ps 86, 11). Džiaugsmas yra didžiausias atlygis už baimę: „Koks nuostabus yra tavo gerumas, sukaup-tas tiems, kurie tavęs pagarbiai bijo, ir teikiamas tiems, kurie ieško tavo užuovėjos, visiems žmonėms matant!“ (Ps 31, 20). Tačiau *Senajoje Sando-roje* nepamirštami ir tie, kurie nejaučia Dievo baimės ir jam priešinasi: „Štai mano tarnai valgys, o jūs kentėsite alkį, mano tarnai gers, o jūs kęsi-te troškulį, mano tarnai džiaugsis, o jūs turėsite gėdytis, mano tarnai dai-nuos iš širdies džiaugsmo, o jūs verksite iš širdgėlos, aimanosite iš siel-varto“ (Iz 65, 13–14).

Nusiminę ir nelaimingi dievobaimingi Izraelio vaikai gyvena viltimi, kad juos greit apims išgelbėjimo džiūgavimas: „Tu esi mano pastogė, – ištrauki mane iš vargo, apsupi džiūgiais išganymo šūkavimais“ (Ps 32, 7) ir nuolatinio džiaugsmo apsupty gyvena tie, kurie yra kantrūs ir kuk-lūs: „Kuklieji vėl džiaugsis VIEŠPAČIU, vargšai džiūgaus dėl Izraelio Šventojo“ (Iz 29, 19). Viešpats nuolat globoja savo vaikus ir rūpestingai stebi, kad jų gyvenime būtų suderinta kančia ir paguoda, sunkumai ir linksmumas: „Duok mums tiek laimės, kiek davei liūdesio per visus mū-sų nelaimių metus“ (Ps 90, 15). „Kai esu neramus ir susirūpinęs, tu mane paguodi ir pralinksmi!“ (Ps 94, 19).

Nuolatinio džiaugsmo šaltinis kiekvienam izraelitui buvo žinoji-mas, kad priklauso išrinktajai tautai: „Kokia kita didelė tauta turi taip arti savęs esantį Dievą, kaip yra VIEŠPATS, mūsų Dievas, kada tik mes jo šaukiame?“ (Ps 4, 7). Ši tauta džiūgauja, kad turi teisus įstatus ir įsakymus. Šie įsakymai izraelitui yra širdies džiaugsmas – „Branginu širdyje tavo žodį“ (Ps 119, 11), nes juos turi iš meilės, „Mėgaujuosi tavo įsakymais, nes juos myliu“ (Ps 119, 47). Jais džiaugiasi labiau nei kito-mis gėrybėmis: „Džiauguosi tavo kelio įsakais, lygiai kaip visais tur-tais“ (Ps 119, 14).

Izraelio tautos ir kiekvieno izraelito pasididžiavimas *Senajoje Sando-roje* buvo Šventykla. Dievas per pranašą Izaiją žadėjo: „<...> Aš nuvesiu į savo šventąjį kalną ir savo maldos Namuose juos pradžiuginsiu“ (Iz 56, 7). Viešpaties namai, kur yra patiriamas džiaugsmas septynias dienas per savaitę, visada užima svarbią vietą kiekvieno krikščionio gyvenime.

*Senosios Sandoros* džiaugsmą pabrėžia gamtos džiaugsmas. Gamta, kuri kartu su žmogumi laukia atpirkimo, yra labai artima izraelitui, nes kartu su juo kenčia ir džiaugiasi, leidžia pažinti tuos džiaugsmus, ku-riuos Dievas jai suteikia. Gamta – džiaugsmo davėja. Viešpaties akivaiz-doje džiūgauja kalnai ir slėniai, laukai šnara džiaugsmu, ošianti jūra ir medžiai: „Dangūs tesilinksmi, žemė tedžiūgauja; jūra ir visa, kas joje,

teūžiai! Laukai ir visa, kas juose, tebūna smagūs! Tada visi miško medžiai giedos iš džiaugsmo VIEŠPATIES Artume“ (Ps 96, 11–13).

Džiaugsmo kupina pranašų kalba, kai, nusigręždami nuo dabartinių kančių, vargo, jie nukreipia žvilgsnius į Mesijo atėjimą, jo malonės veikimą. Tad kiekvienam izraelitui Mesijo viltis – Džiaugsmo dovana. Taip Senajame Testamente džiaugsmas triumfuoja Naujojo Testamento džiaugsmo suaidėjime – *Magnificat*.

Vadinasi, nors situacija būtų ir kebli, džiaugsmas yra nuolatinis Dievo tautos palydovas, nes *Jis* nuolat yra šalia, nuolat jaučiamas *Jo* rūpestingumas: „Linksmi tarnaukite VIEŠPAČIUI, artinkitės prie jo su džiugia giesme“ (Ps 100, 2). Psalmėje sakoma: „Kokie laimingi žmonės, žinantys džiugųjį šauksmą, – jie gyvena VIEŠPATIE, Tavo Artumo šviesoje“ (Ps 89, 16–17).

Ypač daug džiaugsmo *Naujojoje Sandoroje*. Luko Evangelijoje daug rašoma apie didelį džiaugsmą – Jėzaus atėjimą: „Šiandien Dovydo mieste jums gimė Išganytojas. Jis yra Viešpats Mesijas“ (Lk 2, 11). Šioje *Sandoroje* Mesijas – Dievas ir Žmogus, džiaugsmo nešėjas ir teikėjas. Kaip rašo P.Keplėris, tas džiaugsmas – tai dieviška palaima, neskiriama nuo jo asmens, nežuvusi net tamsiausiomis, kraujosrūvio valandomis, ir kartu džiaugsmas, kurį gali suprasti skaisti, nenuodėminga žmogaus širdis<sup>2</sup>.

Jėzus nuolat spindėjo džiugia palaima aplinkiniams. Tiesa, Kalvarijos kalnas ir kryžiaus kančia apgaubė šešėliu jo gyvenimą, tačiau net ir išankstinis žinojimas apie taurę, sklidiną kančių, neužtemdė džiaugsmų, kurie sklido iš šventosios Jėzaus širdies į gerąsias širdis. Jis savo kančios taurę išgėrė su džiaugsmu.

A. Neumaieris sako, kad Evangelija yra kvietimas į vilties džiaugsmą, kuris nuskaidrina mūsų dienas ir tada, kai dangus apniukęs. Šis džiaugsmas maitina nuolatinę patirtimi, kad Dievas mumis rūpinasi, saugo mus nuo kankinamų abejonių, kurios įsigauna į širdį, kai mus ištinka nelaimė, kai graso priešas, kai jaučiamės apleisti, kai mūsų planai griūva, kai mes ką nors brangaus prarandame<sup>3</sup>.

Nė vienas jaunuolis nepuoselėjo tokių kupinų džiaugsmingos meilės jausmų gamtai kaip Išganytojas. Tai liudijo ypatingą ryšį su Kūrėju, kuris viską padarė iš meilės žmogui ir Dievui – Žmogui, atėjusiam išgelbėti žmonijos iš nuodėmės prakeikimo. Viskas yra susipynę su jo meile ir skaidriu, šviesos kupinu žvilgsniu.

Net ir tada, kai Mesijo gyvenimą užgriūna sunki Atpirkėjo pašaukimo našta, kai kovoje su hierarchais ir netikinčiais žydais vietoj džiaugsmo spindulių iš jų akių žaibavo pykčio žaibai, vidinis džiaugsmas Dievu

<sup>2</sup> P. Keplėris, *Daugiau džiaugsmo*, p. 67.

<sup>3</sup> A. Neumaier, *Kvietimas džiaugtis, Sandora*, Vilnius, 2000, Nr. 1, p. 10.



jo niekada nepaliko ir veržte veržėsi į išorę. Žinojimas, kad tas, kuris jį siuntė, yra su juo ir nepalieka jo vieno, reiškėsi džiaugsmu – vykdyti Tėvo valią, skleisti žmonėms tiesą ir malonės džiaugsmus: „Mano Siuntėjas yra su manimi; jis nepaliko manęs vieno, nes aš visuomet darau tai, kas jam patinka.<...> Štai ateina valanda, ir net yra atėjusi, – kai jūs išsisklaidysite kas sau ir paliksite mane vieną. Tačiau aš ne vienas, nes su manimi yra Tėvas“ (Jn 8, 29; 16, 32).

Kadangi Jėzumi sekė daug vyrų ir moterų, palikusią savo namus, jam buvo svetimas tamsumas ir grasumas. Žmones traukė ta gydomoji galia, kuri sklido iš Jo. Ir būtų galima teigti, kad tai buvo iš begalinės meilės sklindanti džiaugsmo galia. Jam buvo svetimas pesimizmas. Jėzus kalbėjo: „Iš tiesų, iš tiesų sakau jums: jūs verksite ir vaitosite, o pasaulis džiūgaus. Jūs liūdėsite, bet jūsų liūdesys pavirs džiaugsmu. Gimdydama moteris būna prislėgta, nes atėjo jos valanda, bet, kūdikiui gimus, ji kančią užmiršta iš džiaugsmo, kad gimė pasauliui žmogus. Taip ir jūs dabar nusimine, bet aš jus vėl pamatysiu; tada jūsų širdys džiūgaus, ir jūsų džiaugsmo niekas iš jūsų nebeatims“ (Jn 16, 20–22).

Jis įvykdė pranašystę: „Ne šauksmu ar pakeltu balsu, – gatvėje nesigirdės jo balso. Net palaužtos nendrės nelauš nei blėstančio dagčio negešins. Jis tikrą neš teisingumą“ (Iz 42, 2–3). Jėzus buvo gailestingas ir tiems, kuriems buvo reikalinga Jo pagalba ir kurie ja tikėjo, nė vienas neliko apleistas.

Nemažai laiko Jėzus praleido gamtoje. Tas begalinės džiugios meilės pavyzdys reiškėsi palyginimais, pamokslais, kur yra ir kalvos, ir laukai, visa, kas yra kasdienėje žmogaus aplinkoje. Jis mėgsta kalbėti apie tai, kas tylu, maža, paprasta, malonu. Juk net ir malda „Tėve mūsų...“ susideda iš paprastų žodžių, tačiau kiekvienas iš jų yra labai svarbus ir reikalingas. Dievas nori, kad išlaikytume Šventosios Komunijos džiaugsmą. Eucharistijoje paprastame duonos pavidale paslėpta Jo esybė. Maži, paprasti dalykai Jam atrodo tinką būti *Aukščiausiojo* ir *Amžinojo* pavyzdžiais.

Savo pamokymuose Jėzus kalbėjo apie gamtą, kurią lygindavo su žmogumi, taip nusakydamas žmogaus buvimo prasmę ir esmę. Jėzus mokė gerbti gamtą ir džiaugtis ja, nors mes, paprastieji, dažniausiai matome tik tai, kas kasdieniška ir nežymu. Jėzus pagausino mažų džiaugsmų šaltinių ir praturtino džiaugsmo turinį paprastumu, kasdieninio gyvenimo įvykiais. Kristus nėra gyvenimo neigimas, nes Jis – didžiausias gyvenimo teigimas: „Juk Dievo Sūnus Kristus Jėzus, kurį jums paskelbėme aš, Silvanas ir Timotiejus, anaip tol nebuvo ir „taip“, ir „ne“, bet jame buvo tik „taip“ (2 Kor 1, 19).

Linksmi ir džiaugsmingai Išganytojas bendravo su mokiniais. Pirmoji iškyla su jais – vestuvės, kur jų akyse ir įvyko pirmasis stebuklas –

vanduo paverčiamas vynu. Taip parodoma, kad Mesijas nėra džiaugsmo priešas. Jis yra tas, pas kurį gali ateiti ir paprašyti pagalbos, kai išsenka džiaugsmo vynas.

Kai mokiniai grįžo iš pirmosios misijų kelionės, Kristus džiaugėsi Šventąja Dvasia ir giedojo himną: „Aš šlovinu tave, Tėve, dangaus ir žemės Viešpatie, kad paslėpei tai nuo išmintingųjų ir gudriųjų, o apreiškei mažutėliams. Taip, Tėve, nes tau taip patiko“ (Lk 10, 21). Kristus ragina savo mokinius džiaugtis sakydamas: „Bet jūs džiaukitės ne tuo, kad dvasios jums pavaldžios; džiaukitės, kad jūsų vardai įrašyti danguje“ (Lk 10, 20). Tuomet ir pačių mokinių širdys džiugavo, kad jie yra pašaukti eiti kartu su Kristumi.

Būdamas su savo mokiniais, Kristus net ir paskutinėmis gyvenimo minutėmis juos guodžia ir pažada, kad jų liūdesys virs džiaugsmu (plg. Jn 16, 22). Ir iš tiesų Kristaus pažadėtas Globėjas – Šventoji Dvasia – mokinių širdims suteikė tiek daug džiaugsmo, kad ji tapo neįkainojamu turtu.

Jau minėtasis A. Neumaieris sako, kad *Geroji Naujiena* yra kvietimas gyventi ir mėgautis Dievo artumu, būti Jo draugu. Tai yra pagrindas to tikro džiaugsmo, kuris atperka visus gyvenimo sunkumus. Tik su Juo esantis yra nugalimas, tik su Juo esantis gali būti nusivylusiems paguodos šaltinis ir gyvas įrodymas, kad ir priešiškos aplinkybės nenulemia gyvenimo kokybės, jei šis gyvenimas remiasi amžinosiomis vertybėmis<sup>4</sup>.

Mokinių išgyventas džiaugsmas, Išganytojo pergalė prieš džiaugsmo priešus, Jo prisikėlimas Velykų rytą garbėje, žengimas į dangų ir Šventosios Dvasios atsiuntimas buvo brangiausias paveldas. Apaštalas Paulius laiške filipiečiams skelbia žodžius kaip krikščioniško gyvenimo įstatymą: „Visuomet džiaukitės Viešpatyje! Ir vėl kartojau: džiaukitės!“ (Fil 4, 4). „Jūsų širdyse teviešpatauja Kristaus ramybė!“, (Kol 3, 15).

Dėl to, kad gyvenimas žemėje kartais atneša kančią, liūdesį ir nusivylimą, nereikia išsigąsti, tiesiog reikia tikėti, kad didysis atpildas dar laukia ir šis laukimas turėtų atnešti džiaugsmą. „Laikykite, broliai, tikru džiaugsmu, kad pakliuvote į visokius išmėginimus“ (Jok 1, 2).

*Tikro krikščionio gyvenime Šventasis Raštas yra vienas iš pagrindinių džiaugsmo šaltinių. Jis nuolat ragina džiaugtis visur ir visada, nes Dievas yra su savo vaikais. Baimė negali užtemdyti, išstumti tikro džiaugsmo Dievu, nes Jis globoja ir saugo. Vienatinis Dievo Sūnus Jėzus Kristus labai aiškiai parodo Dangiškojo Tėvo teikiamą džiaugsmą ir globą. Gamta leidžia pajusti Dievą dėl savo paprastumo. Liūdesys niekada neužtemdys tikro ir tyro džiaugsmo. Tikėjimas, kad bet koks skausmas sulauks džiugaus atpildo Dieve, suteikia širdžiai jėgų.*

<sup>4</sup> A. Neumaier, *Kvietimas džiaugtis*, p. 10.

DŽIAUGSMO PRASMĖS IR LIŪDESIO – DŽIAUGSMO ŠEŠĖLIO INTERPRETACIJA KITŲ MOKSLO SRIČIŲ LITERATŪROJE. Šiame skyrelyje, be džiaugsmo temos, kalbama ir apie jo šešėlį – liūdesį, kuris dažnai pakeičia gerus jausmus, kuris nuolatos būna šalia ir jei tik žmogus elgiasi neapdairiai, būna apimtas neveiklumo, nerimo. D.Carnegie nurodo, kad daugeliui žmonių nesunku „užsimiršti veikiant“, nepakeliant nosies nuo darbo stalo ir tvarkant reikalus. Pavojingiausias laikas ateina po darbo: kai turime progos džiaugtis laisvalaikiu ir galėtume jaustis laimingi, – iš pasalu užpuola klastingas nerimo velniūkštis<sup>5</sup>.

Apie džiaugsmą ir liūdesį, jų kaitą žmogaus gyvenime rašoma įvairių kryptių mokslinėje literatūroje.

*Psichologijos žodyne* teigiama, kad džiaugsmas – malonus emocinis potyris, kuris kyla pasiekus tikslą, atlikus kūrybišką, prasmingą darbą, patenkinus poreikį, kartais be aiškios priežasties. Džiaugsmas turi didelę socialinę ir psichologinę vertę: džiaugdamašis žmogus stipriau jaučia ryšį su pasauliu ir kitais žmonėmis, nori pasidalyti savo išgyvenimais su kitais<sup>6</sup>.

Apie liūdesį sakoma, kad tai dvasinio skausmo, nusiminimo, gailėsčio jausmas, kylantis dėl netekties ar ko nors stokos. Reiškiasi nelabai stipriais emociniais išgyvenimais, sumenkėjusia veiklos motyvacija, pasyvumu, vangumu. Liūdesys patiriamas pasidavus natūraliai laiko tėkmei, atsisakius iliuzijų ir idealų, susitaikius su likimu<sup>7</sup>.

„Džiaugsmas – pasitenkinimo jausmas, linksmybė, smagumas, malonumas“; liūdesys – „dvasinio skausmo, nusiminimo jausmas, nuliūdimas“, – rašoma *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne*<sup>8</sup>.

*Lietuvių kalbos žodyne* skaitome, kad „Džiaugsmas – didelio pasitenkinimo ir malonumo jausmas, linksmumas, laimė“<sup>9</sup>. Čia liūdesys apibūdinamas kaip dvasinio skausmo, kartėlio, nusiminimo jausmas, sielvartas, graudulys<sup>10</sup>. Taigi tiek *Lietuvių kalbos žodyne*, tiek *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* džiaugsmo ir liūdesio sąvokos aiškinamos panašiai.

Išsamesnį džiaugsmo ir liūdesio aiškinimą galima rasti enciklopedijoje: liūdesys čia nusakomas kaip džiaugsmo šešėlis.

„Džiaugsmas yra vienas iš svarbiausių žmogaus jausmų (tiksliau sakan, emocijų), kurio buvimas ar nebuvimas lemia gyvenimo laimę ar nelaimę. Skirtingai nuo malonumo, džiaugsmas yra visuomet susijęs su

<sup>5</sup> D. Carnegie, *Nustok rūpintis ir pradėk gyventi*, Kaunas, 2000, p. 65.

<sup>6</sup> *Psichologijos žodynas*, Vilnius, 1993, p. 63.

<sup>7</sup> Ten pat, p. 175.

<sup>8</sup> *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1994, p. 145, 371.

<sup>9</sup> *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 2, Vilnius, 1969, p. 1013.

<sup>10</sup> *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 7, Vilnius, 1966, p. 598.

aplinkinio pasaulio darnos patirtimi“, – konstatuojama *Lietuvių enciklopedijoje*<sup>11</sup>.

Džiaugsmas turi įtakos ne tik žmogaus psichologinei būsenai, bet ir fiziologiškai su juo susijęs, pagyvina kraujo cirkuliaciją, didina fizinį ir dvasinį veiklumą (tuo nesunku įsitikinti stebint vaikus, kurie, pagauti džiaugsmo, šokinėja, ploja rankomis, šaukia). Džiaugsmas daro gyvenimą šviesesnį, gražesnį, malonesnį. Atsirasdamas materialius reikalus paprastai jau patenkinus, džiaugsmas skatina žmogų siekti dvasinių vertybių, kurti gyvenime darną<sup>12</sup>. Ši mokslinė informacija papildo *Psichologijos žodyne* pateiktą džiaugsmo sampratą.

*Lietuvių enciklopedijoje* rašoma ir apie liūdesį. „Liūdesys – nemalonus jausminis išgyvenimas, pasireiškias išorėje dūsavimu, verksmu, judesių sulėtėjimu ir bendru aktyvumo sumažėjimu“<sup>13</sup>. Liūdesys čia apibrėžiamas visai priešingai nei džiaugsmas. Nuliūdes žmogus iš naujo pergaltvoja savo vertybių sistemą. Jis nuolatos kartoja gyvenimo prasmės klausimą, tačiau nesitiki atsakymo. Liūdesys ilgainiui gali virsti nuolatinio jausmu, kuris tampa vienu iš pagrindinių charakterio bruožų. Nuolatinis liūdesys, neturintis jokio specialaus akstino, kai kurių žmonių gyvenime atlieka lemiamą vaidmenį. Dažniausiai liūdesys užvaldo žmogų dėl nemalonių išgyvenimų, griuvus vertybių sistemai.

Kaip džiaugsmas apibūdinamas užsienio šalių enciklopedijose: *New Catholic Encyclopedia* (Naujoji katalikų enciklopedija) ir *The Catholic Encyclopedia* (Katalikų enciklopedija). *Naujojoje katalikų enciklopedijoje* teigiama, kad: „Džiaugsmas tikrąja prasme yra maloni ramybės būseną, kurios metu valia patenkinama apsiribojant geriausio dalyko (daikto, asmens veiklos) troškimu. Toks džiaugsmas yra būdingas racionalioms būtybėms, nes čia reikia intelektualinio, refleksinio savęs pažinimo, suvokimo, kad gėris yra pasiekiamas; džiaugsmas kyla iš pasigėrėjimo, kurį galima patirti iš neracionalios būtybės ir šalia esančio žmogaus dėl jo neracionalių gebėjimų“ (ši ir kitos citatos išverstos aut.)<sup>14</sup>.

Džiaugsmas yra malonumo ar gėrėjimosi jausmas, neretai paremtas protu, todėl galima sakyti, kad tai – sąmoningas džiaugsmas. Tad džiaugsmas yra įvairių jausmų, aistrų ir emocijų šaltinis<sup>15</sup>.

Galima teigti, kad džiaugsmas būdingas kiekvienam iš mūsų. Jis yra įgimtas. Tik kiekvienas individas jį skirtingai suvokia ir skirtingai jo siekia, panašiai kaip ir kiekvienas savo laimės ieško savais būdais.

<sup>11</sup> *Lietuvių enciklopedija*, t. 5, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955, p. 312.

<sup>12</sup> Ten pat, p. 312.

<sup>13</sup> *Lietuvių enciklopedija*, t. 16, 1958, p. 341.

<sup>14</sup> *New Catholic Encyclopedia*, t. 7, Washington: The Catholic University of America, 1967, p. 1133.

<sup>15</sup> Ten pat.

Tai, kaip žmogus suvokia džiaugsmą, daug ką pasako ir apie jo santykį su moralės dalykais. „Racionalus ar dvasinis džiaugsmas yra morališkai geras, kai objektas, turtas, kuris yra džiaugsmo priežastis, yra morališkai priimtinas ir siekiamas gėriu. Tačiau džiaugsmas morališkai blogas, jei siekiama objektų, kurie yra morališkai blogi ar siekami blogiu“<sup>16</sup>. Jeigu norėtume atsakyti, kokį didžiausią džiaugsmą gali patirti, išgyventi tikintis žmogus, tai būtų sielos džiaugsmas, kuris yra „dvasios džiaugsmo padarinys iš palaimingo Dievo regėjimo“<sup>17</sup>. Mūsų minėtuose žodynuose nenurodoma, kad džiaugsmas liudija žmogaus moralumą, dorą, gyvenimo suvokimą.

*Katalikų enciklopedijoje* teigiama, kad „malonumas arba gėrėjimasis – valios rezultatas, žinomas kaip gėris – vadinamas džiaugsmu. Malonumas – plati sąvoka, platesnė nei džiaugsmas ir kartu su gėrėjimusi yra žemiausias iš jutiminių potraukių (troškimų). Maistas teikia malonumą kūnui, draugai – malonumą sielai. Kitas svarbus skirtumas yra tas, kad malonumas, bet ne džiaugsmas yra priskiriamas ir žiauriausiems gyvūnams“<sup>18</sup>. Vadinasi, labai svarbu nesupainioti džiaugsmo su malonumu, kurį galime pasiekti tiek fiziškai, tiek dvasiškai pasitenkindami. Kituose šaltiniuose nebuvo įžvalgos, kad malonumas nėra pilnutinis, tikrasis racionalios būtybės džiaugsmas.

Džiaugsmas gali būti natūralus ir antgamtiškas<sup>19</sup>. Natūralus yra motinos džiaugsmas, kai ji sulaukia iš karo savo vaiko ar kai šis pasveiksta po sunkios ligos. Antgamtinis džiaugsmas kyla, kai nusidėjėlis džiaugiasi, jog gali grįžti ir grįžta į Tėvo Namus, Dievo malonę. Šie keli pavyzdžiai grindžia, kad džiaugsmo šaltinis yra meilė.

„Džiaugsmas yra pirminis, vidinis Dievo meilės efektas, normalus vienybės su Juo rezultatas“<sup>20</sup>. Sielos džiaugsmas teikia ramybę. Dievas liūdi, kai turi išsiskirti su savo mylimu vaiku dėl kliūties, kurią padaro nuodėmė, tačiau be galo džiūgauja, kai Jo vaikai vėl sugrįžta.

Tačiau, be džiaugsmo, žmogų lydi ir liūdesys. *Naujojoje katalikų enciklopedijoje* rašoma, kad liūdesys yra didelio sielvarto prislėgtos sielos būseną, praradimas noro žinoti, kad kažką kamuoja blogis<sup>21</sup>. Psichologiniu požiūriu liūdesys yra psichosomatinė emocija.

Psichologiniu požiūriu liūdesys veikia ne tik žmogaus vidaus pasaulį, bet ir jo fizinę sveikatą. „Vidiniai kūno pasikeitimai, lydintys liūdesį, yra sulėtėjęs kvėpavimas, sutrikęs širdies ritmas ir kūno suglebimas. Tik

<sup>16</sup> Ten pat

<sup>17</sup> Ten pat.

<sup>18</sup> *The Catholic Encyclopedia*, t. 6, New York, p. 72.

<sup>19</sup> Ten pat.

<sup>20</sup> Ten pat

<sup>21</sup> *New Catholic Encyclopedia*, t. 12, p. 845.

vienintelė tulžies pūslė dirba savo darbą; tulžis, veiklai suaktyvėjus, patenka į skrandį, tai apetito praradimo ir pykinimo priežastis. <...> Iš visų potraukių liūdesys, ypač kai užsitęsia, yra kenksmingiausias kūnui. <...> Tikroji psichologinė liūdesio jausmo priežastis – tai negalėjimas ar bejėgiškumas įveikti kasdienį blogį ar nejusti gėrio<sup>22</sup>. Šioje enciklopedijoje pateiktas liūdesio apibūdinimas praplečia *Lietuvių enciklopedijoje* skaitytą mintį apie neigiamą liūdesio įtaką žmogaus gyvenimui.

Moraliniu požiūriu liūdesys gali neturėti priežasties; jis neturi būti parodytas kaip gėdingas ar neprasmingas, jis įsiterpia į harmoningą gyvenimą. Joks žmogus negyvena be kančios – psichologinės ar moralinės – ir todėl liūdesys turi būti pripažintas kaip nepriklausomas nuo priežasties<sup>23</sup>.

Valios pastangomis staiga sukelti džiaugsmo neįmanoma, nes džiaugsmas – nevalinga emocija<sup>24</sup>. Džiaugsmas gali kilti tik natūraliai.

„Aukščiausia džiaugsmo forma – džiaugsmas kaip dorovinio santykio išgyvenimas“<sup>25</sup>. Tokį džiaugsmą žmogus gali patirti pasiekęs kūrybinių laimėjimų, atlikęs reikšmingų darbų arba suteikęs laimę kitiems. Toks džiaugsmas yra natūraliausias ir iš visų reikšmingiausias. V. Žemaitis sako, kad pasiaukojamai dirbant, dorai elgiantis džiaugsmas ateina pats savaime kaip dvasinis atpildas<sup>26</sup>.

*Džiaugsmas ir liūdesys visuose mokslinės literatūros šaltiniuose apibūdinami arba išsamiai, arba ne taip išsamiai. Panašiai aiškinama žmogaus gyvenimui jų daroma įtaka.*

*Galima daryti išvadą, kad liūdesio esmė yra visiškai priešinga džiaugsmui, kad šios dvi emocijos nuolat kaitaliojasi. Pasaulyje šalia džiaugsmo egzistuoja ir liūdesys. O pastarasis labai žeidžia draugystę su Dievu, žaloja ir griaua tobulą džiaugsmą. Tik danguje mes galėsime džiaugtis visiškai, nes visas liūdesys bus išsklaidytas.*

DŽIAUGSMAS ŠVENTŪJŲ GYVENIME. Džiaugsmas, sklindantis iš Dievo, yra nuolatinis, todėl šventųjų džiaugsmas – taip pat nuolatinis, nenutrūkstamas. Džiaugsmas su Dievu yra dvasinis, todėl jam palanki tyla ir kuklumas. Dėl šios priežasties šventieji dažnai atsiskirdavo nuo pasaulio ir mėgdavo būti vienumoje su Juo. P. Kepleris teigia, kad šventojo sąvoka būtina turi sietis su nuoširdžiu, veikliu, nuolatinio stengimusi kitus pradžiuginti, nuliūdusius paguosti, įleisti saulės spindulių į kiekvieno kūno ir sielos sielvartą<sup>27</sup>. Kalbėdami apie džiaugsmo aiškinimą Šventajame

<sup>22</sup> Ten pat.

<sup>23</sup> Ten pat.

<sup>24</sup> A. Zaviša, *Džiaugsmas, Caritas*, 1996, Nr. 4, p. 15–17.

<sup>25</sup> V. Žemaitis, *Dorovės sąvokos*, Vilnius, 1983, p. 95.

<sup>26</sup> Ten pat.

<sup>27</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, p. 73.

Rašte, minėjome apaštalo Pauliaus laišką filipiečiams, kur jis skelbia džiaugsmą kaip krikščioniško gyvenimo įstatymą: „Visuomet džiaukitės Viešpatyje! Ir vėl kartojū: „džiaukitės!“ (Fil 4, 4). Kiekvienas šventasis yra puikus besidžiaugiančio žmogaus pavyzdys.

Šv. Jonas Krikštytojas yra Viešpaties pirmtakas, siųstas Jam taisyti kelią (plg. Mt 3, 3). Nuo jo prasideda Evangelija, nes jis – paskutinis pranašas ir džiaugiasi būdamas „sužadėtinio bičiulis“ (Jn 3, 29).

Šv. Antanas Egiptietis (mirė apie 356 m.) visuomet buvo labai linksmas ir malonus, jo veidas nuolat spindėjo giedra. Tai buvo turtingas jaunuolis; įsiklausęs į Kristaus žodžius, jis viską išdalijo vargšams ir patraukė į dykumą. C. Martinale apibūdina jį kaip didžią asmenybę, valdingą ir sykiu paprastą. Jis buvo išmintingas, linkęs juokauti, net ir švelnus; gebėjo palaikyti pokalbį su politikais ir filosofais, teisėjais ir generolais, taip pat bičiuliautis ir su paprastu turgavietės prekeiviu ar dirbtuvėlės šeimininku. Tai buvo loginio proto, nepaprastos vaizduotės žmogus, kuris leido kitiems būti iniciatyviems ir elgtis laisvai<sup>28</sup>.

Šv. Chrizostomas (344/354–407) – pamokslininkas, vėliau tapęs Konstantinopolio vyskupu, savo laiškuose diakonei Olimpijai, kuri kentė liūdesį ir nusiminimą dėl Bažnyčios persekiojimo, stengėsi įkvėpti džiaugsmo. Šis šventasis pabrėžė ir muzikos poveikį žmogaus sielai: niekas taip nedžiugina ir neįkvepia sielos, neatplėšia nuo žemės ir neišvaduoja iš kūniškumo pančių, neskatina kilnių minčių ir neugdo paniekos viskam, kas žemiška, kaip muzikos melodija ir Dievui skirta giesmė<sup>29</sup>.

Šv. Augustinas (354–430) – tai šventasis, kuris tiesiog pakerėtas Šventosios Dvasios, artimas Dievui, džiūgaujantis dėl savo galutinės paskirties. Kalbėdamas apie Dievą, išvardija Jo savybes. „Esi nesikeičiantis, o viską keiti, niekada naujas ir niekada senas, bet viską atnaujini, o išpuikėlius – jiems to nežinant – pasendini. Be paliovos veiki ir be paliovos iliesi. Renki, nors nereikalauji: atneši ir pripildai, ir apsaugai, sukuri ir gaivini, ir tobulini, ieškai, nors nieko Tau netrūksta. Myli, bet meilė Tavęs nesudegina; esi pavydus, bet išlieki ramus; gailiesi, bet nesikankini, pyksti, bet nesi susierzinęs. Keiti veiklą, nekeisdamas įsakymų. Priimi tai, ką surandi, nors niekada nieko nesi praradęs. Nieko Tau netrūksta, o džiaugiesi laimėjimais. Nesi godus, bet reikalauji procentų. <...> Atiduodi skolas, nors niekam nesi skolingas; duodi, bet nieko neprarandi“<sup>30</sup>. Viso to kulminacinė mintis yra laimė, kurią patirsim, kai regėsime Dievą. Ši mintis glaudžiai siejasi su *Naujojoje katalikų enciklopedijoje* išsakyta mintimi apie tikinčio žmogaus džiaugsmą, kylantį iš palaimingo Dievo regė-

<sup>28</sup> C. Martinale, *Kas yra šventieji?* Vilnius, 1996, p. 50.

<sup>29</sup> *Krikščionybės kronika*, Vilnius, 1999, p. 52.

<sup>30</sup> J. Salij, OP, *Pokalbiai su šventuoju Augustinu*, Vilnius, 1996, p. 7–8.

jimo. Prie Jo reikia eiti su meile, be meilės nieko nebūtų. Dievui nereikia to, ką sukūrė. Dievas kūrė iš savo gerumo. Dievas ir blogį panaudoja gėriui, nes yra geras.

Šventasis kalbėjo: „Persekiojotai, tyčiodamiesi iš kankinių, tikėjosi išgirsti priekaištus, matyti kankinių neviltį. Nesuprato, kokį vidinį džiaugsmą teikia šventiesiems būsimojo gyvenimo viltis. Apie tai rašo apaštalas: „kai liūdime – ir visą laiką esame linksmi“ (2 Kor 6, 10); „Mes taip pat didžiuojamės sielvartais“ (Rom 5, 3) <...> Visų mūsų laukia mirtis, bet mus paguodė Tas, kuris mirė, kad mes jos nebijotume. Jis pirmasis prisikėlė, kad mes turėtume viltį. Ši viltis mus guodė varguose. Mus apėmė didelis džiaugsmas. Viešpats išvadavo mus iš nelaisvės, ir mes žengiamo keliu, vedančiu iš nelaisvės į tėvynę. Taigi jau dabar esame atpirkti ir nebijome priešų, kurie mus engia“<sup>31</sup>.

Apie meilės teikiamą viltį šventasis kalbėjo labai optimistiškai: „Kas iš tikrųjų myli, to tikėjimas ir viltis yra tikri. O kas nemyli, tas veltui tiki, nors iš tikrųjų tikėtų; veltui jis tikisi, nors tikėtusi ir tikrosios laimės. Nebent tiki ir viliasi taip, kad sugebės išprašyti gebėjimą mylėti <...> Jeigu pasmerkimo baimė nelydėtų mūsų viltingo džiaugsmo, mus apimtų tingus saugumo jausmas, pasidarytume akiplėšiškai išdidūs“<sup>32</sup>.

Šv. Bernardo (1091–1153) sumenkusį ir išbalusį veidą puošė neapsakomas angeliškas meilumas. Jis mylėjo gamtą ir stengėsi į ją įsiklausyti ir iš jos mokytis. Nuo nuolatinio budėjimo, pasninko šventojo kūnas nyko, tačiau „jis tuo džiaugėsi, nes kūno vargas teikia sveikatos sielai“<sup>33</sup>. Šventasis net skųsdavosi dažnai nebegalįs prislopinti savo džiaugsmo, išsi-veržiančio iš sielos gėrybių. Jis troško, kad linksma ramybė gautų jo vienuolių širdis<sup>34</sup>.

Šv. Pranciškus Asyžietis (1182–1226) 1221 m. reguloje pamokslininkams rašė: „Mes privalome būti tvirtai įsitikinę, kad nieko neturime savo, išskyrus ydas ir nuodėmes. Todėl džiaugiamės, kai „pakliūvame į visokius išmėginimus“ (Jok 1, 2), kai kenčiame kūno ar sielos skausmą ar kitokį šio pasaulio vargą, nes visa tai yra amžinojo gyvenimo vardan“<sup>35</sup>. Jis ragino neklaidžioti ieškant džiaugsmo kur nors kitur, bet pasirinkti džiaugsmo šaltiniu mūsų Kūrėją, Atpirkėją ir Išganytoją. Kreipti dėmesį ne į žemiškas gėrybes, bet siekti tobulo džiaugsmo su Dievu. A. Maceina rašo, kad kūno sutvardymas žadino jam nuostabų džiaugsmą, o džiaugsmas stūmė šalin demoniškas viliones. Sutikęs kelyje raupsuotąjį ir išbučiavęs žaizdotus jo pirštus, Šv. Pranciškus taip susijaudinęs, jog nežino-

<sup>31</sup> Ten pat, p. 130–131.

<sup>32</sup> Ten pat, p. 132–133

<sup>33</sup> P. Chaiegnon, *Mąstymai apie šventuosius globėjus*, Kaunas, 1936, p. 102.

<sup>34</sup> B. Ramanauskas, OFM, *Broliai, pradėkim*, Bruklinas, 1983, p. 203.

<sup>35</sup> P. Asyžietis, *Raštai*, Kretingos mažesniųjų brolių vienuolynas, 1995, p. 42.



jęs, koku keliu jojas toliau; „užtat į jo sielą plūdo saldumas, laimė ir džiaugsmas; plūdo ir plūdo, nors jo vidus jau seniai buvo pilnas, kaip būna pilnas molinis indas, panertas į šaltinį ir bėgantis per kraštus vis naujomis, vis skaidresnėmis vilnimis. <...> Kančia, vargas, nepritekliai, persekiojimai jam anaip tol nebuvo priežastis nuliūsti. Atvirksčiai, jie buvo akstinas dideliame ir skaidriame džiaugsmui, nes jie apreiškė žmogaus didybę ir laisvę“<sup>36</sup>. Šis šventasis kalbėjo, koks nuostabus yra džiaugsmas, kai suprantama, kad turi tokį Brolių, kuris atidavė gyvybę už savo avis (plg. *Jn 10, 15*). Džiaugsmas pasiekiamas tik tada, kai net menkiausias nuodėmės šešėlis netemdo sielos, todėl jis liepdavo nuolat šypsotis ir būti atvirais savo ordino broliams, Dievui ir Jo meilei, artimui. Asyžiaus šventasis kviečia žmogų į atpirktosios būties šventovę.

Panašiai kaip ir Šv. Pranciškus Asyžietis, *Šv. Kotryna Sienietė* (1347–1380) mylėjo gamtą ir jos harmoniją. Džiaugėsi kiekvienu Dievo kūrinium. Ji sakydavo: „Matot, kaip visi tie dalykai Dievą garbina ir apie Dievą kalba! Šios raudonos gėlės rodo mums raudonas Jėzaus Kristaus žaizdas“<sup>37</sup>. Net pačią sunkiausią valandą jos reakcija neįtikėtina: „Be skausmo, kuri jį jautė dėl Dievo užgauliojimo, joje kilo didelio pasitikėjimo džiaugsmas, kad Dievas įveiks visą tą blogį“<sup>38</sup>. Šventoji Kotryna gyveno žinodama, kad viskas priklauso nuo Jo malonės. Dėl jos išvalgumo ir linksmumo daug jaunų žmonių tapo jos sekėjais. Tai panašu į Šv. Chrizostomo pasakytą mintį, kad džiaugsmas priklauso nuo žmogaus vidinio nusiteikimo.

*Šv. Teresė Avilietė* (1515–1582) ragino nuolat džiaugtis. Ji gebėjo suderinti didžiulį idealizmą ir humoro jausmą, kontempliaciją ir aktyvų gyvenimą. Tai viena iš didžiausių mistikų<sup>39</sup>. Ji rašė: „Tas tikrai klystąs, kuris manąs, kad maldingumas nesiderina su anuo saldžiu dvasios linksmumu“<sup>40</sup>. Daiktų pasaulis jai buvo baimės ir tamsos pasaulis Viešpaties tarnyboje.

Šv. Teresė Avilietė meldėsi: „Nuo neišmintingos maldos ir surūgusių šventųjų saugok mus, Viešpatie!“<sup>41</sup>

*Šv. Pilypas Nėris* (1515–1596) savo humoru, originaliu sąmoju sudomino ne vieną asmenį. Jis vaikščiodavo po miestą sėkmingai pamokslaudamas ir atversdamas paprastus žmones. Tai daryti padėjo jo gerumas ir humoro jausmas<sup>42</sup>. Iš jo gyvenimo principų ir posakių labiausiai išsidėmėtinis šie: „Tikrasis kelias žengti pirmyn su dorybėmis yra išsaugoti šventą

<sup>36</sup> A. Maceina, *Raštai*, t. 4, Vilnius, 1994, p. 282.

<sup>37</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, p. 89.

<sup>38</sup> *15 maldos dienų su Kotryna Sieniete*, Vilnius, 1998, p. 13.

<sup>39</sup> A. Bulota, L. Benys, *Šventųjų gyvenimai*, Kaunas, 1994, p. 320.

<sup>40</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, p. 94.

<sup>41</sup> B. Ramanauskas, OFM, *Broliai, pradėkim*, p. 206.

<sup>42</sup> A. Bulota, L. Benys, *Šventųjų gyvenimai*, p. 161.

linksmumą“; „Giedras nusiteikimas stiprina širdį ir teikia pastovumo gerame kelyje, dėl to Dievo tarnas visad turėtų būti linksmas“; „Artimo meilė ir linksmumas arba artimo meilė ir nuolankumas visad turėtų būti devizas“; „Linksmiesiems vadovauti dvasiniam gyvenimui yra daug lengviau negu nuliūdusiems“<sup>43</sup>. Šv. Pilypas Nėris teigė, kad kataliko džiaugsmas yra Dievo dovana, „išsiliejanti iš geros sąžinės“<sup>44</sup>.

Šv. *Pranciškus Salezietis* (1567–1622) – vyskupas, Bažnyčios mokytojas, vienas iš pagrindinių krikščioniškojo prancūzų humanizmo kūrėjų. Viename savo pamoksle jis sakė: žmogus yra džiaugsmui, o džiaugsmas – žmogui, nes tik jis gali suteikti jam laimės. Džiaugsmas nebūtų džiaugsmas, jeigu jis nebūtų žmogaus nuosavybė. Džiaugsmas turi tokį stiprų ryšį su žmogaus širdimi, kad ji be jo neranda ramybės, kaip ir džiaugsmas tik tada tampa tikru džiaugsmu, kai jis tenka žmogaus širdžiai, nes Dievas sukūrė džiaugsmą, kad žmogus juo gėrėtųsi, ir Jis prižadėjo taip tvirtai, kad įsipareigojo jį duoti ne dėl žmogaus nuopelnų ar kurios kitos priežasties, bet tik iš gerumo ir gailestingumo“. Šv. Pranciškus Salezietis manė, kad jei norima išlaikyti širdyje džiaugsmą ir ramybę, tai su ja reikia elgtis švelniai ir meiliai, kaip su puolusiu artimu<sup>45</sup>.

Šv. *Pranciškus Ksaveras* (1506–1552) džiaugsmo žmogui Šv. Ignacui rašė: „Pavojai, prieš kuriuos esu pastatytas, ir darbai, kuriuos vien dėl Dievo apsiėmiau, man yra neišsenkantys dvasinių džiaugsmų šaltiniai <...> tose salose, kur visko stinga, aš beveik netekau akių šviesos dėl be paliovos gausiai tekančių [džiaugsmo] ašarų. Aš neprisimenu, kad kada nors būčiau ragavęs tiek vidinio džiaugsmo, ir tos sielos paguodos yra tokios skaisčios, tokios tobulos ir patvarios, kad jos visiškai pašalina kūno kančių jautimą“<sup>46</sup>.

Lietuva taip pat turi šventųjų ir palaimintųjų, mokėjusių džiaugtis.

Šv. *Kazimieras* (1427–1484) yra vienintelis viešai garbinamas Lietuvos šventasis. Kūną grūdino ašutine ir nuolatiniais prisiminimais, karališką lovą iškeitė į kietą žemę, meldavo Dievo gailestingumo ir nuolatos apmąstydamo Kristaus kančią<sup>47</sup>. Į priekaištą, kad kunigaikštis patarnauja vargšams, jis atsakė: „Nėra didesnės garbės didžiūnams, nėra kilnesnio dalyko kunigaikščiams kaip pagerbti Jėzų Kristų vargšų asmenyje. Aš laikau garbe patarnauti vargingiausiam valdiniui“<sup>48</sup>. Po Šv. Kazimiero mirties apie jį buvo rašoma: Visagalis davė jam išminties, teisybės, ištiki-

<sup>43</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, p. 94.

<sup>44</sup> B. Ramanauskas, OFM, *Broliai, pradėkim*, p. 203.

<sup>45</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, p. 95.

<sup>46</sup> Ten pat, p. 95.

<sup>47</sup> J. Burkus, *Mūsų dienos*, Vilnius, 1994, p. 69–70.

<sup>48</sup> B. Ramanauskas, *Broliai, pradėkim*, p. 233.

mybės ir meilės dvasią, sutvarkė jo troškimus ir pagaliau jį, pasižymėjusį dorybėmis bei gerais darbais, pašaukė pas save, padarydamas garbingą net kapą<sup>49</sup>.

*Palaimintasis Jurgis Matulaitis (1871–1927)* viename savo laiške rašė, kad Bažnyčia – tai mūsų motina. Jos kryžius ir kentėjimai turi būti mūsų skausmai ir žaizdos; jos reikalai – mūsų reikalai, jos vargai ir bėdos turi būti mūsų sielvartai ir rūpesčiai, jos džiaugsmi ir linksmybės – mūsų džiaugsmi... Mes turime gyventi ir dirbuotis pirmiausia Bažnyčiai, o jei prireiktų – ir mirti dėl jos. „Duok, Dieve, kad sudegčiau, kaip ta žvakė ant altoriaus, nuo darbo kaitros ir meilės ugnies Tau ir Tavo Bažnyčiai“<sup>50</sup>.

Jurgis Matulaitis stebėjo gyvenimą ir gerai jį pažino. Nuolat ragino tikinčiuosius, nepaisant sunkumų, savo širdyse išlaikyti ramybę kaip ypač brangų dalyką, nes pats Jėzus ją teikė savo apaštalams. Neužtenka žmones tik pažinti, reikia juos ir mylėti, nes tik su meile ateina ramybė. „Jeigu visiems šypsosi suaugęs žmogus, mes turime sakyti – arba jis yra nenormalus, arba šventasis. J. Matulaičio ramybė ir šypsnyis negalėjo tad būti nei naivaus vaiko, nei pamišėlio, o tik šventojo, kuris žmonių pažinimą pakeitė nepaprasta meile. Ir tai jis padarė vedamas pavyzdžio, kokį mums davė Kristus“<sup>51</sup>. Ir Šventajame Rašte yra pasakyta: „Jūsų širdyse teviešpatauja Kristaus ramybė“ (*Kol 3, 15*).

*Džiaugsmas – pagrindinis šventųjų palydovas. Šventiesiems nėra nesuprantama, kas yra liūdesys, sielos niūrumas; jiems padėjo degimas vidiniu džiaugsmu ir tikėjimas. Dirbdami, bendraudami jie sielos gilumoje dėkojo Dievui už tai, ką turi, ir dėl to buvo atviri Jo siunčiamam džiaugsmui į jų sielas bei širdis. Tikram šventajam negali stigti tikro sielos džiaugsmo. Jie yra tikrieji Dievo meilės ir šviesos skleidėjai pasaulyje, jie yra Jo pasiuntiniai čia, žemėje, todėl stengiasi savy sukauptą džiaugsmą perduoti kitiems. Šventieji visur kur išvolgė Dievo meilę ir Jo malonę. Kadangi mokėjo viską priimti dėkodami, Dievas negailėjo jiems džiaugsmo malonės.*

TIKĖJIMO TEIKIAMAS DŽIAUGSMAS. Džiaugsmas su Dievu yra žmogaus gyvenimo atrama. „Visuomet džiaukitės Viešpatyje! Ir vėl kartoju: džiaukitės!“, (*Fil 4, 4*). Šie Šv. Pauliaus žodžiai primena, kad mūsų tikėjimas turi būti ne liūdnas, niūrus, bet džiaugsmingas. Žinojimas, kad nė vienas geras darbas ar žodis nelieka Viešpaties nepastebėti, turėtų pripildyti tikėjimą džiaugsmo.

Kad tikėjimas būtų džiaugsmingas, kaip nurodo kun. T. Špidlikas, reikia sąlygų: švari sąžinė, dažna išpažintis, nuolatinės pastangos nuga-

<sup>49</sup> B. Ramanauskas, *Ten pat*, p. 228.

<sup>50</sup> J. Burkus, *Mūsų dienos*, p. 109.

<sup>51</sup> S. Yla, *Jurgis Matulaitis*, Vilnius, 1993, p. 197.

lėti pražūtingas aistras, tvirtas tikėjimas Dievo Apvaizda, nukreipiančia į viską gerį; kryžiaus slėpinio bei krikščioniškosios skausmo prasmės suvokimas; darbas Dievo garbei, kuris teikia pasitenkinimą ir puoselėja igimtus talentus; normalus ir tvarkingas gyvenimas; tikėjimas maldos veiksmingumu<sup>52</sup>.

Tikėjimas, malonė, malda artina prie Dievo. „Iš tiesų Dievo karalystė nėra valgis ar gėrimas, bet teisumas, ramybė ir džiaugsmas Šventojoje Dvasioje“ (*Rom 14, 17*). Paskutiniai laikai yra Šventosios Dvasios išliejimo metas. Kvietimas džiaugtis bendryste su Kristumi būdingas nuo pirmųjų krikščionybės laikų (plg. *1 Jn 1, 1–4*). Tikėjimas veda į tobulumą. Šiuo metu apie tikėjimo teikiamą džiaugsmą turi kalbėti katechezė. Popiežius Jonas Paulius II savo apaštalinėje adhortacijoje *Catechesi Tradendae* skelbia: „Gyvename sunkiame pasaulyje, kuriame baimė, matant geriausius žmogaus kūrinius išsprūstant iš jo rankų ir galint atsigręžti prieš jį patį, sukuria netikrumo atmosferą. Tokiame pasaulyje katechezė turi padėti krikščionims savo džiaugsmu ir tarnavimu kitiems būti „šviesa“ ir „druska“. Aišku, tuo tikslu ji turi padėti jiems sutvirtinti savo tapatumą, o pati nuolat vaduotis iš abejojimo, netikrumo ir aplinkos abejingumo“<sup>53</sup>. Krikščionys turi būti maldos, religinės pagarbos bei džiaugsmo pavyzdys. Ypač šiandien dėl įvairių patyrimų, dėl širdį slegiančių rūpesčių katechezėje neturėtų būti nuslopintas džiaugsmo tonas. Labai svarbu padėti žmogui nepulti į nevilgtį, kuri – džiaugsmo priešybė. Svarbu kalbėti apie džiaugsmą, patiriamą per tikėjimą ir pasitikėjimą Dievu. Katechetai turi džiūgauti, kad tą džiaugsmą savo maldomis, himnais katechezės metu perduotų kitiems, taip ir patys patirdami, kad krikščionybė yra ne liūdesio ar nusivylimo religija, bet ji – kupina džiaugsmo bei optimizmo.

Dekrete apie ekumenizmą nurodoma, kad tikėjimas Kristumi atneša vaisių – šlovinimą ir dėkojimą už Dievo suteiktas dovanas ir gyvą teisingumo jutimą bei nuoširdžią artimo meilę<sup>54</sup>. Tikras tobulas džiaugsmas gali būti tik su Dievu, Jo meile. Tikėjimo teikiamas džiaugsmas nėra tuščias ar apgaulingas. Jis žmogaus gyvenimą daro turiningesnį, vertingesnį, nes visa, kas yra žmoguje, sukurta Dievui, tad tik su Juo galima rasti pilnutinį džiaugsmą. Dar A.Maceina rašė, kad subjektyviai žmogus gali būti nelaimingas, prislėgtas, kenčiantis, todėl liūdnas. Tačiau jeigu jis jaučia Atpirkimo reikšmę, jeigu jis išitraukia į istorinį jo skleidimąsi, jis džiūgauja, nes žino, kad tiek jo, tiek visų kitų kentėjimai yra tik buvusios

<sup>52</sup> T. Špidlik, *Tikras džiaugsmas*, Sandora, 2000, Nr. 1, p. 15.

<sup>53</sup> *Šventojo tėvo Jono Pauliaus II apaštalinė adhortacija Catechesi Tradendae*, Vilnius, 1996, p. 66.

<sup>54</sup> *II Vatikano Susirinkimo nutarimai*, Vilnius, 2001, p. 23.

nuodėmės liekanos, kurios taip pat bus galop sunaikintos<sup>55</sup>. Nors ir kokie dideli sunkumai imtų slėgti, tačiau žmogus turi suprasti, padedamas tikėjimo, kad „jis neturi jokio teologinio pagrindo liūdėti, nes yra išgelbėtas, jam yra atleista ir turi nuolatinę viltį Kristuje“<sup>56</sup>.

*Džiaugsmas kyla iš tvirto egzistencinio suvokimo, kad žmogus yra išgelbėtas. Dievas tapo žmogumi, kad atpirktų žmogų, kad šis taptų panašus į Dievą. Jeigu yra tikėjimas, gyventi ir džiaugtis įmanoma. Tokias mintis šiandien skleidžia Katalikų Bažnyčios dokumentai.*

DŽIAUGSMO REIKŠMĖ ŽMOGAUS GYVENIME. Džiaugsmas yra labai reikšminga kiekvieno žmogaus emocija jo kasdieniauose darbuose, atliekant įvairias pareigas. Tačiau žmonės, paskendę nuolatinuose rūpesčiuose, neretai džiaugsmo į save neįsileidžia, užsisklendžia nuo jo. Bet džiaugsmas vis tiek įeina į žmogaus būtį, į jo namus, „atsargiai atsisėda ant palangės, norėdamas pažiūrėti, ar čia yra laukiamas. Tad kiekvienoje akimirkoje yra džiaugsmo, tik reikia jį įsileisti“<sup>57</sup>. Įvairių mokslo sričių literatūroje aiškinama, kad džiaugsmas daro teigiamą įtaką tiek psichologinei, tiek fizinei žmogaus būsenai.

Kun. J.Vaitkevičius teigia, kad išganymo darbas esąs sunkus ir ilgas, todėl tik su džiaugsmu dirbdamas žmogus galės jį tinkamai atlikti, galės daug nudirbti ir nepailsti, nes džiaugsmas stiprina jėgas<sup>58</sup>.

*Patarlių knygoje* pasakyta: „Linksmą širdis yra geras vaistas, o niūri dvasia džiovina kaulus“ (*Pat 17, 22*). Džiaugsmas iš tiesų visada suteikia jėgų ir stiprybės. Su džiaugsmu dirbamas darbas tirpte tirpsta žmogaus rankose. Viskas sekasi lengviau ir paprasčiau. Jei į pasaulį žiūrima džiugiu žvilgsniu, tai mažų sunkumų net nepastebima, o susidūrus su didelėmis kliūtimis darosi lengviau jas nugalėti. Tačiau jei liūdesys gyvena žmogaus sieloje ir jis nuolat prislėgtu žvilgsniu žiūri į pasaulį, net ir mažos kliūtys gali virsti didelėmis, neįveikiamomis.

Džiaugtis galima išmokti, ir tam pamatus turi padėti tėvai. Jų pareiga išmokyti vaikus džiaugtis kitų ir savo gerais darbais, liūdėti dėl blogų. A.Zaviša primena, kad ir dorų tėvų namuose vaikai gali užaugti nedorėliai. Jei namuose vaikai nepatyrė teigiamų emocijų, nebuvo ten džiaugiamasi gėriu, grožiu ir tuo džiaugsmu nesidalijama su vaiku, jeigu vaikystės namuose buvo pilka, nyku ir liūdna, o intuityviai ieškantis džiaugsmo vaikas nebuvo mokomas jį surasti, nesunku įsivaizduoti, kad pats, ieškodamas džiaugsmo, jį gali rasti asocialioje veikloje, gal narkotikuo-

<sup>55</sup> A. Maceina, *Džiaugsmas, Caritas*, Nr. 4, 1990, p. 4–8.

<sup>56</sup> Gilios džiaugsmo šaknys, Pokalbis su J. Mališauskiene, *Sandora*, 2000, Nr. 1, p. 27.

<sup>57</sup> A.E.Dean, *Nakties šviesa*, Kaunas, 1999, p. 16.

<sup>58</sup> Kun. J. Vaitkevičius, *MIC, Gyvoji dvasia: Marijonų vienuolija*, 1952, p. 107.

se... Geroje, darnioje šeimoje visas tradicijas lydi emocijos, tikras džiaugsmas, gražūs veiksmai, poelgiai. Darbai ir jų padariniai, šventės, išskilmės išgyvenami džiugiai<sup>59</sup>. Vaikai jau vaikystėje turi būti mokomi skirti, kas dora, kas ne, kad ir ateity mokėtų atskirti tikrą džiaugsmą nuo paviršutiniško ir trumpalaikio. Dalis žmonių pasineria į daiktinį (materialųjį) džiaugsmą, tačiau šio jausmo trumpumas byloja apie jo netikrumą. Tada džiaugsmą pakeičia liūdesys, nerimas, vidinis nepasitenkinimas savimi. „Neišsinešęs iš vaikystės teigiamų emocijų, džiaugsmo, priežastinio linksmumo, žmogus yra lengvai praryjamas pseudovertybių, surogatų (daiktų, alkoholio, narkotikų, karjeros ir kt.)“<sup>60</sup>.

Dažno šių dienų žmogaus nuotaika yra niūri, nes jam trūksta tikrojo džiaugsmo. Tai savo gyvenamojo laikotarpio žmoguje išvelgė ir A.Maceina: „Šiandien esama tik linksmybių, sutartinių, dirbtinių, paviršutiniškų, pro kurias prasiveržia gilus mūsų liūdesys, nuobodis gyvenimu, sunki neprasmė ir neviltis. Tai yra ženklas, kad dabarties žmogus nebetiki į Kristaus atpirkimą; kad jis tebegyvena senąją nuodėmės nuotaika; kad nuodėmę jis yra padaręs pastovia savo būseną, todėl neranda išėjimo, užtat liūdi ir graužiasi“<sup>61</sup>.

*Tikro džiaugsmo suvokimas, pajautimas yra asmenybės brandumo rodiklis. Tikrą džiaugsmą, vidinę harmoniją, palaimą ir ramybę teikia teisingi veiksmai, darbai, gamta, tikėjimas teikia vidinę harmoniją, palaimą ir ramybę.*

BENDRAVIMO TEIKIAMO DŽIAUGSMO PRASMĖ. Žmogui sunku būti vienam. Jam būdingas poreikis – su kuo nors bendrauti. *Šventojo Rašto Pradžios knygoje* sakoma: „Negera žmogui būti vienam“ (*Pr 2, 18*). Vadinasi, žmogus – sociali būtybė, turinti poreikį bendrauti ir atskleisti vidinį savo pasaulį. „Žmogus – mąstanti būtis tarp kitų, tokių pat mąstančių būčių. O tai verčia suprasti, kad mes negalime progresuoti tik savo reikaluose, neišeidami iš savęs, nesivienydami su kitais, išvengdami vienybės dėsnio veikimo, nesiderindami su juo“<sup>62</sup>. Tad galima teigti, kad meilės centras – savo individualybės susiejimas su kitais ir tobulėjimas.

Motina Teresė džiaugsmą pavadino meilės tinklu, kuriuo galima pagauti sielas. Dievas myli linksmą davėją. Tas, kuris duoda džiugiai, duoda daugiau. Geriausias būdas parodyti mūsų dėkingumą Dievui ir žmonėms yra priimti dovaną džiugiai. Meile degančioje širdyje džiaugsmas didėja<sup>63</sup>. Džiaugsmas, kylantis bendraujant, būnant su kitais, mylint arti-

<sup>59</sup> A. Zaviša, *Džiaugsmas*, p. 16.

<sup>60</sup> Ten pat, p. 17.

<sup>61</sup> A. Maceina, *Džiaugsmas*, p. 8.

<sup>62</sup> J. Vailionis, *Ko ieškau? Džiaugsmo?*, *Caritas*, 1990, Nr. 6, p. 38.

<sup>63</sup> Motina Teresė, *Beribė meilė*, Vilnius, p. 63.

mus – niekada nesibaigia ir niekada neišsenka. Šis džiaugsmas yra apčiuopiamas, nes vyksta čia ir dabar, atliekant kiek tik įmanoma geriau savo darbus ir pareigas.

Džiaugsmingo bendravimo turi būti mokoma ir šeimoje, nes, kaip nurodoma Katalikų Bažnyčios katekizme, šeimos namai yra pirmoji krikščioniško gyvenimo ir tobulesnio žmoniškumo mokykla, kur išmokstama „išsvermingai ir su džiaugsmu dirbti, broliškai mylėti, didžiadvasiškai, net pakartotinai atleisti ir ypač garbinti Dievą malda ir savo gyvenimo atnaša“<sup>64</sup>.

Džiaugsmingas bendravimas augina, brandina asmenybę, neleidžia sustoti ir merdėti, bet verčia siekti tobulumo. Koks svarbus šeimos vaidmuo mokantis džiaugtis, pabrėžė Motina Teresė: taika ir karas prasideda namuose. Jei iš tikrųjų norima pasaulyje taikos, pirmiausia reikia vieniems kitus mylėti šeimose. „Tada pelnysime Kristaus džiaugsmą, savąją stiprybę“<sup>65</sup>.

Žmogus gyvena tarp kitų, todėl svarbu rasti į save panašių bendraminčių, kad nereiktų slopinti savo jausmų ar minčių. Tada džiaugsmas nuolat bus šalia. Žmogus nuolat patiria nuotaikų, emocijų kaitą. Norint apibūdinti šią kaitą, tiek žmogui, tiek gamtai reikia veiksmažodžių, o ne daiktavardžių<sup>66</sup>.

*Daugiausiai džiaugsmo patiria žmogus bendraudamas su kitais ir taip tobulindamas dvasinį savo pasaulį. Džiaugsmo patiriama bendraujant, esant nuoširdiems ir trokštant būti vieni kitiems geresniems.*

DŽIAUGSMO IŠGYVENIMAS DIEVO KŪRINIJOJE. Atsigręžę į įvairių tautų istoriją, galime pastebėti, kad meno, kultūros plėtra dažnai buvo siejama su gamta ir joje vykstančiais reiškiniais. Negalima teigti, kad gamtos džiaugsmas šiandien neteko prasmės, tačiau žmogaus gyvenime ji nebeatlieka tokio svarbaus vaidmens kaip anksčiau. Atitrūkimas nuo gamtos – natūralaus džiaugsmo praradimas. Viskas, net maistas ir poilsis, praranda savo natūralumą. Tai patvirtina ir džiaugsmo reikšmės žmogui aiškinimas Šventajame Rašte – Dievo Sūnus Jėzus Kristus buvo arti gamtos. Savo pamokymuose apie žmogaus buvimo esmę ir prasmę vartojo gamtos pavyzdžius. Taip Jėzus pagausino mažų džiaugsmų šaltinių ir išplėtė džiaugsmo turinį paprastame ir kasdiniame gyvenime.

Susijaudinusiems ir nervingiems žmonėms pamažu prasideda kūno ir dvasios depresija. Kuo labiau linkstame į modernią kultūrą, tuo labiau

<sup>64</sup> Katalikų Bažnyčios katekizmas, Kaunas: tarpdiecezinės Katechetikos komisijos leidykla, 1996, Nr. 1657.

<sup>65</sup> Motina Teresė, *Beribė meilė*, p. 63.

<sup>66</sup> O. Lapinas, Ieškome džiaugsmo recepto, *Psichologija Tau*, 1999, Nr. 5, p. 5.

atitolstame nuo gamtos. Gamta žmogui nebetenka mokytojos autoriteto; iš tikrųjų ji turėtų žmogų auklėti. Tik jai duotas balsas, džiaugsmas, žvilgsnis, įvairūs žodžiai. Iš jos sklinda didelė išmintis ir meilė – tie dalykai, kuriuos suteikė Kūrėjas.

„Sukūręs Dievas neapleidžia. Jis ne tik leidžia jai būti ir egzistuoti, bet ją ir palaiko kiekvieną jos buvimo akimirką, leidžia jai veikti ir veda į jos tikslą. Pripažinti tą visišką priklausomybę nuo Kūrėjo yra išminties ir laisvės, džiaugsmo ar pasitikėjimo šaltinis“<sup>67</sup>. „Juk tu myli visa, kas yra, ir nesišlykšti niekuo, ką esi padaręs, jeigu būtum nekentęs. Kaip būtų galėjęs kas nors išsilaikyti, jeigu tu nenorėtumei? Ar būti išlaikytas, jeigu nebūtų buvęs tavo pašauktas?“ (*Išm 11, 24–26*).

Dabar žmonės stokoja natūralių gyvenimo sąlygų: šviesos, oro, sveiko judėjimo, sveikos mitybos, laisvo žvilgsnio į kūrybos grožį ir gausumą. Tad plėtojasi vienpusė intelektinė asmenybė. Gamtą reikia mokėti pajusti, nes ji suteikia malonumą sielai. Suartėjimas su Dievo kūrinija suteikia skaidraus, tyro ir atviro džiaugsmo. Dar prieš pusę šimto metų P.Kepleris nurodė, kad kiekvienas žemės gabalėlis, kiekviena dienos valanda ir kiekvienas metų laikas, kiekvienas vėjas ir kiekvienas oras turi ypatingą nuotaiką, ypatingą grožį ir gydomąją galią mums, jei tik norime matyti, išgirsti ir savo vidų kiek atverti<sup>68</sup>. Tai aktualu ir šiandien.

Šv. Pranciškus – labai gražus pavyzdys. Jis pamokslus sakė tiek gyviems padarams, tiek daiktams. Džiaugėsi Dievo sukurtu pasauliu ir norėjo nuolatos kalbėti, kad kiekvienas kūrinys turi tapti džiaugsmingu dėkojimu Jam. Savo pamoksle paukščiams jis kalbėjo: „Mano brangieji broliai paukščiai, jūs daug esate skolingi Dievui, nes jis leido jums laisvai skraidyti... Žinokite, kad jis rūpinasi, kaip jus išmaitinti; jums, kurie nei sėjate, nei pjaunate, yra duotas puikus balsas giedoti, upeliai ir šaltiniai, – kad ištroškę atsigavintumėt, kalnų uolos ir girios – jums gyventi, aukšti medžiai, – kad ten suktumėt lizdus. Nors jūs negalite nei verpti, nei austi, bet jūs ir jūsų vaikai turi dvigubus ir trigubus drabužius. Jūsų Kūrėjas jus myli, nes priskiria jus prie savo gerų darbų. Būkite dėkingi! O, kad jūs niekad nesiliautumėt Jį garbinę“<sup>69</sup>.

Šv. Pranciškus kiekviename kūrinyje matė Dievo grožį ir tai jį artino prie Dievo meilės. Jis žavėjosi saule, ugnimi ir vandeniu. Gerbė ir mylėjo kiekvieną gyvą padarą. Jo sukurta „Saulės giesmė“ yra šlovės giesmė Kūrėjui. Apie Šv. Pranciškų ir gamtą biografas rašo: „Pranciškus toliau švietė kaip spindinti žvaigždė nakties tamsumoje ir kaip rytas, kuris išsiskleidžia tamsumoje. Ir taip įvyko, kad trumpu laiku jis pakeitė visą ša-

<sup>67</sup> *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, pastr. 1658.

<sup>68</sup> P. Keplers, *Daugiau džiaugsmo*, p. 128.

<sup>69</sup> O.Danveau, OFM, *Nuostabūs šv. Pranciškaus gyvenimas*, Kretinga, 1938, p. 62.



lies išvaizdą: buvo atsižadėta senų niekšybių, ir visur buvo rodomas linksmas veidas. Dingo sausra, ir greitai pasėliai nualintoje žemėje augo. Net apleistas vynuogynas pradėjo augti ir pumpurus skleisti nuo Viešpaties aromato; skleidė gražius žiedus ir nešė turtingus vaisius. Padėkos ir šlovės balsai taip visur skambėjo, jog daugelis metė žemiškus rūpesčius, ir palaimintojo Pranciškaus gyvenimas bei mokslas padėjo jiems pažinti save ir įkvėpė troškimą pasiekti Kūrėjo meilę bei pagarbą<sup>70</sup>.

Nutoldamas nuo esminio Dievo kūrinijos suvokimo žmogus apsiakrauna daugybe Beverčių daiktų; jau nuo vaikystės apdedamas visokiais žaislais, nors iš tiesų nuo mažų dienų reikėtų mokyti džiaugtis saule, mėnuliu, žvaigždėmis, augmenija, gyvūnija. Juk tik taip išmokstama meilės, švelnumo.

*Gamta byloja į žmogaus širdį, tik reikia mokėti ja džiaugtis. Todėl labai svarbu pastebėti nors ir mažus gamtos teikiamus džiaugsmus. Svarbu pastebėti kiekvieną, net ir mažiausią smulkmenėlę, kuri teikia džiaugsmo. Dievo sukurto natūralaus pasaulio gėris, grožis, atvirumas moko džiaugtis kiekviena diena.*

IŠVADOS. Išanalizavus džiaugsmo sampratą katalikiškoje pasaulėžiūroje remiantis Šventuoju Raštu, moksline literatūra, pažvelgus į šventųjų gyvenimą ir kataliko būtį, galima daryti šias išvadas:

1. Vienas iš pagrindinių krikščionio džiaugsmo šaltinių yra Šventasis Raštas. Jis ragina visus krikščionis džiaugtis visur ir visada, nes Dievas yra su savo vaikais. Baimė negali užtemdyti ar išstumti tikro džiaugsmo su Dievu, juk Jis globoja ir saugo savo kūriniją. Jėzus Kristus labai aiškiai parodo Dangiškojo Tėvo teikiamą džiaugsmą ir globą. Per Jį žmogus nuolat jaučia savo gyvenimo tikrumą bei pilnatvę. Gamta leidžia prisiliesti prie Dievo savo paprastumu. Liūdesys niekada neužtemdys tikro ir tyro džiaugsmo. Tikėjimas, kad visoks skausmas sulauks džiugaus atpildo Dieve, suteikia sielai jėgų.

2. Liūdesys nuolat yra šalia, tačiau negalima leisti, kad jis žleistų mūsų draugystę su Dievu. Nuodėmė neturi tapti gyvenimo būdu, ją reikia kuo greičiau pašalinti. Džiaugsmas gimsta iš širdies tyrumo ir nuoširdumo. Įvairioje literatūroje pateikta medžiaga leidžia dar geriau suvokti, kad liūdesys yra visiškai priešingas džiaugsmui, kad vyksta šių dviejų emocijų kaita. Pasaulyje šalia džiaugsmo egzistuoja ir liūdesys. O pastarasis labai žeidžia draugystę su Dievu, žaloja ir griauna tobulą džiaugsmą. Tik danguje mes galėsime džiaugtis visiškai, nes visas liūdesys bus išsklaidytas.

3. Šventieji kiekvienam krikščioniui yra džiaugsmingumo pavyzdys. Juos nuolat lydėjo džiaugsmas dėl visur išvelgiamos Dievo meilės. Šventieji yra tikrieji šviesos skleidėjai pasaulyje. Jie mokėjo viską priimti dėkoda-

<sup>70</sup> B. Ramanauskas, OFM, Aš savo dalį atlikau, Bruklinas, 1983, p. 222.

mi, tad Dievas nuolat jiems gausiai siuntė džiaugsmo malonę. Džiaugsmas – pagrindinis palydovas šventųjų gyvenime. Žinoma, šventiesiems nėra nesuprantama, kas tai yra liūdesys, sielos niūrumas, tačiau vidinis džiaugsmas ir tikėjimas jiems padėjo. Dirbdami, bendraudami jie sielos gelmėse dėkojo Dievui už tai, ką turi, ir dėl to buvo atviri Jo siunčiamam džiaugsmui. Tikram šventajam negali stigti tikro sielos džiaugsmo. Jie yra Jo pasiuntiniai čia, žemėje, todėl stengiasi savy sukaupę džiaugsmą perduoti kitiems. Šventieji visur kur įžvelgė Dievo meilę ir Jo malonę. Kadangi mokėjo viską priimti dėkodami, Dievas negailėjo jiems džiaugsmo malonės.

4. Tikėjimas didina gyvenimo džiaugsmą. Žmogus suvokia, kad yra išgelbėtas, išvaduotas iš nuodėmės. Tikrą džiaugsmą teikiantys teisingi veiksmai, darbai, gamta, tikėjimas teikia ir vidinę harmoniją, palaimą bei ramybę. Džiaugsmas kyla iš tikro egzistencinio suvokimo, kad žmogus yra išgelbėtas. Dievas tapo žmogumi, kad atpirktų žmogų, kad šis taptų panašus į Dievą. Jeigu turi tikėjimą, gyventi ir džiaugtis – įmanoma. Tikro džiaugsmo suvokimas, pajautimas yra asmenybės brandumo rodiklis.

5. Bendraudami žmonės tobulina savo dvasinį pasaulį. Džiaugsmingas bendravimas skatina gerai elgtis, būti nuoširdesniems ir geresniems. Daugiausiai džiaugsmo žmogus patiria bendraudamas su kitais ir taip siekia tobulėti savo dvasiniame pasaulyje. Nemaža džiaugsmo teikia tarpusavyo bendravimas, nuoširdumas ir troškimas vieni kitiems būti geresniems.

6. Gamta byloja tiesiai į žmogaus sielą. Tad labai svarbu pastebėti net ir mažiausius jos teikiamus džiaugsmus. Dievo sukurto pasaulio gėris, grožis, atvirumas moko džiaugtis kiekviena diena.

#### LITERATŪRA

- Dean A.E., *Nakties šviesa*, Kaunas, 1999.  
Bulota A., Benys L., *Šventųjų gyvenimai*, Kaunas, 1994.  
Burkus J., *Mūsų dienos*, Vilnius, 1994.  
Carnegie D., *Nustok rūpintis ir pradėk gyventi*, Kaunas, 2000.  
Chaiegnon P., *Mąstymai apie šventuosius globėjus*, Kaunas, 1936.  
*Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1993.  
Danveau D., OFM, *Nuostabūs Šv. Pranciškaus gyvenimas*, Kretinga, 1938.  
Yla St., *Jurgis Matulaitis*, Vilnius, 1993.  
*Katalikų Bažnyčios katekizmas*, Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla, 1996.  
Keplers P., *Daugiau džiaugsmo*, Kauno kultūros rūmų salono leidinys, Nr. 9, 1997.  
*Krikščionybės kronika*, Vilnius, 1999.  
Lapinas O., *Ieškome Džiaugsmo recepto*, *Psichologija Tau*, 1999, Nr. 5, p. 4–9.  
*Lietuvių enciklopedija*, t. 5, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955.

- Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 2, Vilnius, 1969.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. 7, Vilnius, 1966.
- Maceina A., *Džiaugsmas, Caritas*, 1990, Nr. 4, p. 4–8.
- Maceina A., *Raštai*, t. 4, Vilnius, 1994.
- Martinale C., *Kas yra šventieji?*, Vilnius, 1996.
- Motina Teresė, *Beribė meilė*, Vilnius, 1998.
- Neumaier A., *Kvietimas džiaugtis, Sandora*, 2000, Nr. 1, p. 10–11.
- New Catholic Encyclopedia*, t. 7, Washington: The Catholic University of America, 1967.
- New Catholic Encyclopedia*, t. 17, Washington: The Catholic University of America, 1967.
- Gilios džiaugsmo šaknys. Pokalbis su J.Mališauskiene, *Sandora*, 2000, Nr. 1, p. 25–28.
- Plancke Ch., Knockaert A., *15 maldos dienų su Kotryna Sieniete*, Vilnius, 1998.
- Pranciškus Asyžietis, *Raštai*, Kretingos mažesniųjų brolių vienuolynas, 1995.
- Psichologijos žodynas*, Vilnius, 1993.
- Ramanauskas B., OFM, *Aš savo dalį atlikau...*, Bruklinas, 1983.
- Ramanauskas B., OFM, *Broliai, pradėkim*, Bruklinas, 1976.
- Salij J., OP, *Pokalbiai su Šventuoju Augustinu*, Vilnius, 1996.
- Špidlik T., *Tikras džiaugsmas, Sandora*, 2000, Nr. 1, p. 14–16.
- Šventasis Raštas*, Vilnius: Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija, 1998.
- Šventojo Tėvo Jono Pauliaus II apaštalinė adhortacija Catechesi Tradendae*, Vilnius, 1996.
- The Catholic Encyclopedia*, t. 6, New York, 1965.
- Vailionis J., *Ko ieškau? Džiaugsmo?*, *Caritas*, 1990, Nr. 6, p. 36–41.
- Vaitkevičius J., MIC, *Gyvoji dvasia. Marijonų vienuolija*, 1952.
- Vatikano II Susirinkimo nutarimai*, Vilnius, 2001.
- Zaviša A., *Džiaugsmas, Caritas*, 1996, Nr. 4, p. 15–17.
- Žemaitis V., *Dorovės sąvokos*, Vilnius, 1983.

*Iteikta 2003 birželio mėn.*

## DIE FREUDE – QUELLE UND MITTEL DER GEISTIGEN VERVOLLKOMMUNG EINES KATHOLIKEN

Ona Tijūnėlienė, Inesa Jurgaitytė

### Zusammenfassung

Das Ziel dieses Artikels ist die Besprechung der Interpretationsfreude der Heiligen Schrift, des theologischen, psychologischen, edukologischen Inhalts in der Literatur.

Das Forschungsobjekt ist die Freude des Katholiken im Leben (der theoretische Aspekt).

Die Forschungsmethoden – die Analyse von verschiedenen wissenschaftlichen Bereichen der Literatur, die deskriptive – beschreibende, ein Teilvergleich.

Bei der Analyse der gewählten Literatur ist es zu einigen wesentlichen Schlußfolgerungen gekommen.

Die Heilige Schrift ist eine der Hauptquellen der Freude. Die Bibel regt an, damit sich alle Katholiken überall und über alles freuen, denn der Gott ist mit seinen Kindern. Die Angst kann nicht die echte Freude am Gott beschatten, weil der Gott sein Werk befreut und paßt darauf auf. Jesus Christti zeigt sehr deutlich die vom göttlichen Vater gegebene Freude und Pflege. Durch ihn empfindet der Mensch die Wirklichkeit seines Lebens und die Vollkommenheit. Die Natur läßt durch ihre Einfachheit sich an den Gott anfassen. Die Trauer wird nie die echte und reine Freude beschatten. Der Glaube gibt der Seele Kräfte, daß der Schmerz einen frönlichen Lohn im Gott findet.

In der Literatur dargelegter Stoff läßt, noch deutlicher verstehen, daß die Trauer Gegenteil von Freude ist, daß die Unwandlung zwischen diesen Emotionen vor sich geht. Auf der Welt existiert die Trauer neben der Freude. Nur am Himmel können wir nur ganz freuen, weil die ganze Trauer verschwindet.

Die Freude ist der Hauptbegleiter im Leben der Heiligen. Natürlich ist es für die Heiligen unverständlich, was die Trauer ist, was die Düsternis der Seele ist, aber die innerliche Freude und der Glaube haben ihnen geholfen. Bei der Arbeit, beim Umgang dankten sie im Herzen dem Gott dafür, was sie haben und deshalb waren sie offen für die von Ihm bereitete Freude. Dem richtigen Heiligen darf es an der echten Seelenfreude nicht fehlen. Sie sind die echten Träger der Gottesliebe und des Lichtes zur Welt, sie sind Seine Botschafter hier, auf der Erde, deshalb bemühen sie sich in sich gehäufte Freude den anderen überzugeben. Die Heiligen sahen überall die Gottesliebe und das Wohlwollen. Da man alles durch den Dank annehmen konnte, schonte der Gott ihnen keine Freude.

Die Freude kommt aus dem Verständnis der Existenz, daß Mensch gerettet ist. Der Got wurde zum Menschen, um den Menschen zu erlösen, damit er dem Gott ähnlich wird. Wenn es Glauben gibt, ist es möglich zu leben und sich zu freuen. Das Verständnis der echten Freude, das Empfinden ist das Resultat der Reife der Persönlichkeit. Die echte Freude gebende Faktoren, Arbeiten, Natur, Glaube geben die innerliche Harmonie, Ruhe und das Segen.

Die größte Freude erlebt der Mensch im Umgang mit den anderen und so streben sie nach der Vollkommenheit in ihrem geistigen Leben. Ein großer Freude teil steckt im Verständnis des Umgangs, in der Freundlichkeit und im Streben besser für anderen zu sein.

Die Natur zeugt vom Herzen des Menschen, man muß nur verstehen, sich darüber zu freuen. Deshalb ist es wichtig die von der Natur gegebenen kleinen Freuden zu bemerken. Es ist wichtig, jede Kleinigkeit zu bemerken, die Freude bereitet und die vom natürlichen Gott geschaffene Weltgüte, Schönheit, Aufrichtigkeit lehren sich über jedem Tag zu freuen.

DR. KUN. KAZIMIERAS MEILIUS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos teisės universitetas

DR. JONAS JUŠKEVIČIUS

Laterano universitetas

DR. GEDIMINAS MESONIS

Lietuvos teisės universitetas

## AKIVAIZDŪS IR UŽSLĖPTI ORGANIZUOTOS NUSIKALSTAMOS VEIKLOS LABIRINTAI IR JOS POVEIKIS ŽMOGUI

Mes labai dažnai mėginame atsakyti, kas yra laimė, džiaugsmas, garbė ir t.t. Kaip skirtingai šias sąvokas žmogus supranta ir kaip jos kinta. Bet ar visada ieškome atsakymo į klausimą, kaip kinta prievartos nusikaltimų formos ir kaip jos paveikia žmogaus gyvenimą? Labai dažnai skundžiamės socialiniu žmogaus nepripažinimu, panieka, išnaudojimu, bet kodėl niekas nė nesistengia tiesiai pasakyti, kaip ir kodėl žmogus gyvenimo arenoje sutinkamas kaip konkurentas, priešas, kaip pavojingas ir nereikalingas varžovas. Pozityvinė teisė ne visada geba atsakyti į šiuos klausimus. Su šiais gyvenimo fenomenais susiduriantis žmogus ir be teisės supranta, kad su juo elgiamasi ne taip, kaip derėtų. Ko nepadaro teisė, turėtų padaryti sociologai. Jų priedermė turėtų būti kelti į viešumą faktus, kurie neigiamai veikia pačios visuomenės ne tik socialinę, bet ir teisinę perspektyvą. Šiame straipsnyje stengiamasi pažvelgti, kaip visuomenė savo noru arba priversta prisideda prie akivaizdžių ar užslėptų nusikaltimų evoliucionavimo, kaip, kartais net pati nesuvokdama, ji daro paslaugą anoniminei mafijai, nors iš paviršiaus atrodo, kad kuriama normali demokratinė visuomenė.

**ĮVADAS.** Kalbėdami apie prievartą, dažniausiai žvelgiame į totalitarines valstybes. Čia ieškome konkrečių prievartos pavyzdžių ir surinkę faktus, kaip fiziškai ar psichologiškai susidorojama su žmonėmis, kaip žudoma ar įkalinama, kodėl žmogus nesijaučia laisvas savo gyvenimo kūrėjas, manome atskleidę totalitarinę silpnųjų engimo sistemą.

Šiandien tvirtiname, kad prekyba vergais ir tautų kolonizacija jau praeitis, kad baigėsi nedemokratiškos praeities epocha. Vis dėlto taip teigti reikia atsargiai. Ar iš tikrųjų praeities prievartos patirtis padeda įgyvendinti principą – *niekad nedaryti kitam to, ko nenorėtum, kad kiti tau darytų?* Tikriausiai ir barbarams, užėmusiems kraštą, neatrodė, kad jie žmo-

nes įtraukia į prievartinį gyvenimą. Nors iš pykčio ar dėl savų interesų tenkinimo tada nebaudžiamai buvo galima nužudyti ar kaip kitaip žiauriai susidoroti, užkariautojų pasiteisinimas buvo vienas – tai daroma dėl tvarkos arba dėl šviesaus rytojaus. Įstatymų nebuvimas arba savitas jų interpretavimas irgi saugojo prievartautojus nuo teisingumo. Buvo reikalaujama aklo įsakymų vykdymo, o nepaklusę buvo kuo griežčiausiai izoliuojami ir baudžiami, žinoma, *savieji* atitinkamai įvertinami.

Be abejonės, vienokia prievarta galėjo reikštis feodalizmo, kitokia – fašizmo ar komunizmo valdymo sistemose. Visai kitaip ji reiškiasi demokratinėje visuomenėje užsislėpusioje kriminalinėje organizuotoje nusikalstamoje veikloje. Paradoksalu, kad šiandieninis žmogus, kuris gali išvardyti praeities klaidas, piktintis prievartos struktūromis, nevengia šiuolaikiškai eksperimentuoti su *jėgos kultūra*, net nepavadindamas to nusikaltimu.

Galima pastebėti ir kitą kraštutinumą – žmogus visur liguistai išvelgia tik prievartą: tėvų – vaikams, valstybės – piliečiams, partijų – nariams, įstaigos viršininko – savo valdiniais ir t.t. Ar tai iš tikrųjų prievarta?

Prievartos sąvoka apima bendruosius ir subjektyvius principus. Svarbiausias išorinės, arba bendrosios, prievartos požymis yra tai, kad mums atimama galimybė mąstyti, pažinti. Čia prievartos tikslas – aklas paklusnumas. Vadovaujantis prievarta nesistengiama padėti žmogui suprasti, reikalaujama vien klusnumo. Čia nereikalingas sąmoningumas ir tie, kurie bando suprasti, kas vyksta, ieško tiesos, nesunkiai tampa apkaltinti ir pasmerkti kaip revoliucingi, užsiimantys ne tuo, kuo reikia, arba nesugyvenami žmonės. Tokiais atvejais tiesa apie žmogų tampa neparanki ir net atvirkščiai – užkulisiuose sukuriama kita – „paranki“ tiesa, kurios neįmanoma patikrinti. Tokiu atveju sakyti tiesą, atrodo, yra vienas iš pavojingiausių dalykų.

Norint teisėtai pasipriešinti nesąžiningam veikimui, reikėtų ne tik atskleisti „užkulisių tiesą“, bet ir viešai tai pasakyti. Slepiant tiesą dažnai slepiama ir netiesa. Pasirinkę imperatyvu pilietiškumą, krikščioniškumą, solidarumą, parodome, kokias moralines vertybes pripažįstame: ar tik išoriškai didžiuojamės prievartos principų nevykdymu, kaltiname tuo kitus, ar tai yra ir mūsų vidinis nusistatymas, kurį nulemia subjektyvieji principai.

Tiesa ir prievartos kultūra yra pati savaimė. Tiesos ir prievartos dominavimą žmogus tik perima kaip savo gyvenimo metodą. Tiesos prigimtis – tai tiesos sakymas, jos ieškojimas, pastangos gyventi pagal teisingumo principus.

Prievartos prigimtis atspindi kitus tikslus – nesutarimus ne mažinti, o kurstyti. Marksas, Freudas, Nyčė propagavo išorinės prievartos principus. Ypač tokią prievartą išplėtojo Leninas, Stalinas, Hitleris. Jie prievartą laikė istorijos varomąja jėga. Visuomenės agresyvumą jie laikė klasių susvetimėjimo rezultatu.

Krikščioniškoji moralė įpareigoja mus laikytis vidinės prievartos – mylėti artimą, rūpintis vargšais, siekti kuo didesnės tiesos. Savo tyrinėjimų kontekste ieškosime ne tik viešo, bet ir asmeninio agresyvumo priežasčių, įvairių jų formų, skirtingų buvusiose epochose, kurios pagrįstai gąsdina šių dienų žmones.

PRIEVARTOS, NUSIKALTIMŲ IR SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS SĄVOKOS. Socialinių reiškinių grupė savo būdingomis savybėmis skiriasi nuo tų, kuriuos tiria kiti mokslai. Kai veikiu kaip brolis, sutuoktinis ar pilietis, kai vykdu savo įsipareigojimus, aš atlieku tam tikras pareigas, kurias nepriklausomai nuo manęs ir mano veiksmų nustato teisė ir papročiai. Tikintysis jau gimdamas randa nusistovėjusias religines nuostatas ir gyvenimo būdą. Žmogus jų veikiamas kuria socialinius reiškinius. Juridinės, moralinės, religinės, finansinės taisyklės rodo jau susiformavusius faktus, kurie gali būti tik ten, kur yra apibrėžta organizacija. Šitaip tarsi įgyjamas tam tikras kūnas, būdingas nustatytoms formoms, kurias sudaro *sui generis* tikrovė. Tačiau yra ir kitų faktų, dar neturinčių tvirtai susikristalizavusios formos, savotiškų socialinių srovių, kurios, nors ir neapibrėžtos, vis tiek daro individui įtaką. Kadangi įtaka būna netiesioginė, sakysim, ekonominėje organizacijoje, ji ne visada yra pastebima.

Jei nežinome mums pavestų įpareigojimų, žvelgiame į kodeksą. Daugelis vadovaujasi teisine maksima: *jei nėra įstatymo, tai nėra nusikaltimo ir baudmės*. Tačiau netgi įstatymiškai įvardytas ir atliktas nusikaltimas ne visus visuomenės narius veikia vienodai. Be to, ir ne visi nusikaltimai vienodai išprovokuoja visuomenės nepasitenkinimą bei priešišumą. Kai nusikaltimas suvokiamas sąlygiškai, pati visuomenė dažnai būna priversta diskutuoti ne apie įvykdytą nusikaltimą, o atvirkščiai – kodėl domėjimasis įtariamuoju gali tapti naujai kvalifikuojamu kitu nusikaltimu. Taip atsiranda kova tarp to, kas visuomenėje toleruotina, ir to, kas nepriimtina, pagaliau, vengiant kontratakų, ta kova užgęsta. Atrodo, tarsi suveikia nerašytos taisyklės principas: „geriausias būdas apsiginti – pulti priešininką“.

Skandalą visuomenėje gali sukelti tiek atskiri asmenys, tiek socialinės grupės, kai padaromas tam tikras veiksmas ar veiksmai dėl neteisybės, moralinių ar materialinių dalykų ir t.t. Be abejo, kilęs skandalas blogina kažkieno gerą reputaciją. Politiniame gyvenime skandalas gali kilti dėl korupcijos ir dėl atsiradusio konflikto<sup>1</sup>.

Visuomenės nuomonės srovės mus plukdo nevienodai, tačiau socialiniai faktai atspindi tam tikrą kolektyvinės dvasios būseną. Kai norime sužinoti apie politinį visuomenės susiskirstymą, suvokti įvairius jo as-

<sup>1</sup> F.M.Battisti, Scandalo, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A.Ellena, B.Catarinussi), Milano, 1987, p. 1810–1813.

pektus, ryšius, šitai galime padaryti ne materialiai tai apžiūrėdami ar geografiškai stebėdami, nors tas susiskirstymas ir būtų fizinės prigimties. Konkrečią organizaciją galime ištirti pasitelkę visuomenės teisę, nes ši teisė ją apibrėžia, lygiai kaip ir šeimos bei civilinius santykius. Visuomenės sąžinė gali neįsileisti netinkamų *sui generis* gyvenimo formų, neleisti suvešėti netinkamiems veiksniams, kurie pažeisdami individo orumą ugdytų netinkamus socialinius individus.

Paprasta moralinė maksima, žinoma, yra kur kas lankstesnė, tačiau, kaip rodo gyvenimo realybė, jos formos tampa daug tvirtesnės nei įprotis ar mada. Lygiai taip pat nesunku konstatuoti ir prievartą, kuri sukelia tiesioginę visuomenės reakciją, pasireiškiančią teisėje, moralėje, tikėjimuose, papročiuose, net madosė. Todėl É.Durkheimas socialinį faktą apibrėžia kaip kiekvieną veiksnių būdą, nusistovėjusį ar ne, veikiantį individą išorine prievarta, kitaip tariant, išplitusį visoje konkrečioje visuomenėje ir gyvuojantį savarankiškai, nepriklausomai nuo jo individualios raiškos būdų. Ši glaudi gyvenimo ir struktūros, organo ir funkcijos sąsaja gali būti nustatyta pagal sociologijos metodus, nes tarp tų dviejų kraštutinių ribų yra keletas tarpinių pakopų, kurios tiesiogiai matomos ir rodo ryšį tarp jų<sup>2</sup>.

Visuomenės ir jos institucijų pagrindas yra ne vien teisė, kuri vienur gali būti vienokia, kitur kitokia, bet ir piliečių moralė, sąžiningumas, atsakomybė, pareigingumas ir t.t. Tai, kas vyksta aplinkui, daro įtaką pačiai visuomenei ir atskiram žmogui, todėl kiekvienas nusikaltimas, tiek pavienis, tiek jungtinis, turi priversti susimąstyti kiekvieną pilietį ir visą visuomenę. Socialinė sistema – tai žmonių elgesio visuma, todėl ji negali būti abejingai nutolusi nuo žmoniškumo. Vienas dalykas, kai leistinas ribas peržengiantys veiksmai įvyksta dėl asmens pataloginių, biologinių, endokrinių, fiziologinių, psichinių ar neuropsichinių sutrikimų, bet visai kas kita, kai ši vidinė agresija padaro įtaką išoriniam žmonių pasauliui ir dėl to nukenčia kiti žmonės. Dėl viso to turi būti taikoma individuali atsakomybė; kita vertus, kiekvienu atveju už pareigybinę arba tiesiog individo aplaidumą ar jo padarinius, kai dėl to nukenčia kitas žmogus, taip pat turėtų padidėti ir socialinė atsakomybė.

Kiekvienoje visuomenėje gali būti taip, kad įstatymai veikia *iki kažkur* ir *iki kažkur* kažkodėl „neateina“ ir neveikia. Dabar labai daug kalbama apie renovaciją, atsinaujinimą, reformas, tačiau daugiausiai eskaluojama tik viena – kas ligi šiol neįvykdyta ir kad reikia daug ką keisti. Niekas nenagrinėja, kas trukdė ar trukdo tai padaryti, nes kolektyvinės atsakomybės nėra ir daugumai jos nereikia. Sunku įrodyti nusikaltimą, kai vienas ar kitas prievartinis psichologinis spaudimas ar net pats nusikaltimas yra susijęs su ne vienu politiku, biurokratu, profesionalu, pareigūnu, nusam-

<sup>2</sup> É.Durkheim, Sociologijos metodo taisyklės, Vilnius, 2001.



dytu žurnalistu, nes reikiamam rezultatui reikia iš šalies patraukti kuo daugiau neutralių žmonių. Vykdamt nusikalstamą veiklą nemažai prisideda ir pašaliečiai. Paprasčiausiai jie sąmoningai ar nesąmoningai priverčiami klaidinti kitus ir taip sudaroma reikiama nuomonė. Tuomet tie, kurie atsakingi už teisėtvarką, sako, kad neįmanoma įrodyti, nes trūksta įkalčių ar įrodymų, nors dauguma visuomenės narių netiki tuo ir toliau lieka įsitikinusi, jog slepiama tiesa, dangstoma nusikalstama veikla. Vadinasi, jeigu tokių ryšių neįmanoma įrodyti teisiškai, tai bent sociologiškai apie tai būtina daugiau kalbėti.

Iš istorijos žinome, kad ir iki XIX a. jau buvo manoma, jog kriminologinė teorija yra išsemta ir į viską, ko reikia šiai teorijai, atsakyta, tačiau, ieškant naujausio atsakymo ir įtraukus antropologijos, sociologijos bei kriminalinės psichologijos duomenis, daug kas buvo išgryninta ir patikslinta. Tai rodo, kad viena mokslo tyrimo sritis nepajėgia išsamiai atsakyti į klausimus, kas yra nusikaltimas, dėl kokių priežasčių jis padaromas<sup>3</sup>.

Socialinė atsakomybė apima ne tik tuos, apie kuriuos sakome, jog jie irzlūs, kad amžinai kažkuo nepatenkinti ir kažko vis siekia, bet niekaip negali pasiekti. Socialinė atsakomybė reikalinga ne tik tiems, kurių balsas į dangų neina. Šie negali daryti įtakos socialiniam gyvenimui bei teisingumui, nes yra neįtakingi, bet gal dėl to ir negali, kad jie yra užguiti, nustumti ir apšmeižti. Socialinė atsakomybė turi apimti visus, kurie naudoja savo socialine padėtimi. Nors asmenys, užimantys aukštą socialinę padėtį, ir išvengia atsakomybės, sociologai, nevengdami *white-collar crime* (pažodžiui – baltųjų apykaklių nusikaltimas) termino, stebi ir jų veiklą.

Aukštas pareigūnas gali arba pasinaudoti, arba nepasinaudoti savo pajėgumo ištekliais ir būti arba geru, arba blogu tarnautoju. Turėdamas informacijos jis gali sudaryti sąlygas padaryti daug gero, kita vertus, ta pati informacija gali būti panaudota ir blogam tikslui. Įvairių technologijų, cheminių, medicininių medžiagų neatsargus vartojimas gali sukelti sunkius padarinius, net mirtį. Gali pakenkti ir tokios informacijos nutylėjimas. Melaginga reklama, apgaulingas viešumas ir informacija falsifikuojant faktus bei dokumentus gali būti atlikta vieno asmens arba grupės organizuotai. Nelegalių veiksmų siekis – pasinaudoti nežinojimu ar situacija. Kai kurios pažangios pramonės šalys gali nesunkiai pasinaudoti skurdžiai besiverčiančių šalių žmonių materialiniu bejėgiškumu ir pažeidinėti jų teises, nesirūpinti aplinka ir pan. Negana to, galima nesunkiai girtis, kad jiems padedama, kuriamos darbo vietos, žmonės noromis dirba ir džiaugiasi tuo, ką turi (ne išimtis šiuo atžvilgiu ir Lietuva). Kai kuriose šalyse sunku patikrinti net neleistinai bankų uždirbtų pinigų kil-

<sup>3</sup> P.Pitaro, *Criminalità, Nuovo Dizionario di sociologia*, Milano, 1987, p. 612–623.

mę. Vadinas, pati valstybė sunkiai atskiria, kur daromas nusikaltimas, kur pasinaudojama tarnybine padėtimi ar paslaptimi<sup>4</sup>.

Nemažai įtakos turi ir specialus arba netyčinis privačių ir viešųjų interesų supainiojimas. Pirmiausiai tai korupcija, kai piktnaudžiaujama valdžia pasipelnymo arba kitokio pasinaudojimo tikslais. Tokių korupcijos faktų pasitaiko daug kur, kartais net ten, kur nesitikima, ir ne tik tada, kai pasklinda daug kalbų ir triukšmo, kai kyla koks skandalas. Dalį korupcijos faktų, kad ir mažų, kasdien pateikia spauda. Nors keista, dažnai tokiais atvejais dangstomasi vadinamąja švarių rankų politika, atsakingumu, įstatymais, tvarka.

Tauresnės vertybės ne visada būdingos kompetentingai ir teisėtai valdžiai. Primatas ir čia teikiamas nevienodai. Kas vienam individualiai gali atrodyti pasiekta ir tobula, kitam gali būti per maža ir atrodyti netobula. Taigi visi socialiniai pasitenkinimai ir nepasitenkinimai pirmiausiai būdingi pačiam žmogui, o tik po to vertinama, kaip tai atspindi jo veikla ir santykis su kitais. Kiekvieno žmogaus norai yra vis kitaip pamatuoti ir vis kitokiomis pastangomis gali būti siekiami. Svarbu būti patenkintam. Žmogus tikisi to, ko trokšta, ir tiki tuo, iš ko viliasi paramos. Siekis būti patenkintam pirmiausiai skatina žmogų eksperimentuoti su kitais. Pagaliau nesigėdijama net imperialistiniu lygmeniu save sureikšminti, girtis savo tobulumu, tinkamumu, galiomis.

Tokią tvarką gerai išreiškia siciliečių patarlė: kas pats nesigiria, tas yra nei strazdas, nei pelėda (*plg. liet. nei velnias, nei gegutė*), vadinas, nei šioks, nei toks. Primatas yra vidinis vertinimas, todėl reikia netuščiažodžiauti ir neižūliai, apdairiai, elegantiškai ir ironiškai pasijuokti iš visko, kas netinkama. Tai sėkmingo valdymo ir valdžios patrauklumo taisyklė. Tai tarsi iškelti mažesnę blogį, tačiau jokių būdu nekalbėti apie savo netobulumą. Tai visas kompleksas poelgių, suteikiančių primatą, viršų kitų atžvilgiu. Tačiau tokio primato negalią nulemia netikrumas, nesaugumas, supratimo stoka, asmens vidutinybė, kai norima išsiskirti iš visuomenės, nors jai visi yra lygūs – tiek viršininkai, tiek pardavėjai, krovikai. Taigi primato kompleksas susiformuoja tada, kai nenorima būti pačiu savimi<sup>5</sup>.

Įtikinamai žmogaus vidinio pasaulio raišką visuomenėje atskleidžia italų filosofas ir katalikų teologas A.Rosmini (1797–1855)<sup>6</sup>. Jis pateikia keletą abstrakčių žmogaus siekių, būdingų ne tik XIX a., bet ir šiandieninei visuomenei.

Vienas iš tokių siekių – malonumas ir pasitenkinimas. Kiekvienam žmogui yra pažįstamas šis jausmas. Ypač jis būdingas pragmatiškai vi-

<sup>4</sup> M.L.Borgatta, *Criminalità di status*, *Nuovo Dizionario di sociologia*, Milano, 1987, p. 623–629.

<sup>5</sup> F.Merlo, *Il complesso di superiorità*, *Sette*, 12 dicembre, 2002, Nr. 49/50, p. 278.

<sup>6</sup> A.Rosmini, *Filosofia della politica*, Roma, 1997, p.472–489.

suomenei, kai neišvengiamai tai tampa individo tikslu. Suabsoliutinę malonumą ir pasitenkinimą, jis nesistengia pajusti realybės, jam ją paprasčiausiai užgožia visokiausiais būdais siekiama galutinės laimės partitis. Dvasiniam silpnumui susijungus su žiaurumu sieloje nebelieka gyvenimo džiaugsmo, nebevertinama nieko, kas jau pasiekta ir tikra, žmogų apėmęs vien dirglumas, siutas ir žiaurumas. Jei jam nesiseka, atrodo, kaltas visas pasaulis, bet tik ne jis pats.

Kitas siekis yra turtas. Tai labai abstrakti idėja, kurios pagautas žmogus mano, kad tik būdamas turtingas jis galės patenkinti visus savo malonumus, visus savo norus, tapti žymus ir svarbus visuomenėje. Tačiau jau tapęs turtingas ir galingas jis pamato, kad jam vis tiek trūksta laimės. Beatodairiškai plėsdamas savo materialines galimybes, žmogus vis dažniau atsiduria tarp tų, kurie viską keičia į auksą: artimuosius, draugus, ramybę, sveikatą, kuklumą, savo sielą, dorybes; neiškeitę viso to, jie negali nei materialiai praturtinti savęs, nei pasiekti savo tikslo.

Trečias siekių objektas yra valdymo galia. Tai siekis, kai norima suburti aplink save žmones, tarsi panašius į save, bet, kaip vėliau pasirodo, taip anaipatol nėra. Šis siekis yra susijęs su dviem pirmaisiais. Nerealizuotas šis siekis ne vieną įtraukia į alkoholio, narkotikų, geismų liūną, po to vieni kitiems įpila nuodų, vieni kitus įkiša į kalėjimus, nušauna ar susprogdina. Valdžios trokštantys individai naudojami abstrakčia valdžia konkrečiuose dalykuose ir siekia negalimos iliuzijos užvaldyti kuo daugiau panašių į save. Iš tikrųjų jiems užtektų pajusti, kaip tie taip pat siekia valdžios, turtų, pasisavina kitų siekius ir nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ieško panašių, tačiau nepakenčia konkurentų, kuriuos stengiasi išjuokdami ar apšmeiždami sunaikinti. Platesne prasme tai matyti iš istorijos: taip buvo išlaikomos imperijos, ilgainiui, kai kiekybinį jų svertą pradėjo keisti kokybinis, jos žlugo.

Ketvirtas siekis, pasak A. Rosmini'o, yra garbė. Žmogus nori save išgarsinti. Panašiai kaip valdžia, turtai ar malonumai, šis siekis tampa neapibrėžtu gyvenimo tikslu. Kai žmogus siekia tik garbės, nematydamas jokio kito siekių objekto, kito tikslo, šis jo siekis tampa iliuzinis. Siūlymas jį apdovanoti, pagyrimas dar nėra garbė. Individui pačiam ir jo aplinkai visada būna svarbu žinoti, kodėl giriamas, kas sukėlė tokį pripažinimą, kuo žmogus išsiskyrė iš kitų. Abstrakti garbė gali būti pagrįsta ir nusikaltimais, ir dorybėmis, siekiančiam garbės svarbu būti pripažintam, išgarsėti, o ne būti teisingam ir kilniam, dėl ko jis būtų vertas pagyrimo. Pagyrimai būna nevienodi, priklauso nuo to, kas giria ir dėl ko giria. Vieni gali girtis ir būti pagirti už tai, kad daug alkoholio išgėrė, kiti – atvirksčiai, kad alkoholio išvis nevartoja, nes priklausomumas nuo jo kenkia ir pačiam, ir visuomenei.

Tik šiais siekiais gyvendamas, žmogus nori atrodyti prabangiai, puošniai, išdidžiai, todėl jam būdingi bruožai – nerimastavimas, pavy-

das, ginčai, kuriais mano įveiksiąs savąjį dvasinį skurdą. Pagaliau siekdamas garbingo gyvenimo, nekreipdamas dėmesio į dorybes bei vertybes, toks žmogus tampa veidmainiškas, užgaulus, irzlus ir agresyvus.

Penktasis žmogaus siekis, pasak A. Rosmini'o, yra mokslas. Mokslas žmogui galėtų padėti pasiekti įdomų savo gyvenimą. Tik siekdamas mokslo, žmogus turėtų išskirti, ką jis mėgsta ir laiko tikra, kas yra vertinga ir kas nevertinga. Mokslas žmogui gali teikti ir džiaugsmo, ir nepasitenkinimo. Mokslas gali būti naudojamas įgyti valdžiai, turtams, malonumams, garbei. Šis siekis gali ir suklaidinti individo intelektines galias, kad jis neras galimybių, kur jį panaudoti, arba panaudos jį blogam.

NULLUM CRIMEN, NULLA POENA SINE LEGE\*. Dabar galime pažvelgti, kokius vertybinius kriterijus turėjo bolševizmas, kuo remdamasi proletariato diktatūra kūrė komunistinį rytojį, ką visapusiškai rėmė ir su kuo stengėsi susidoroti. Koks buvo visuomenės ryšys su vieno ar kito meto politine struktūra, kokie sentimentai išliko jai pakitus ir kokie atsirado kuriantis naujai.

Panašumai ir skirtumai būdingi ne tik politinėms srovėms, bet ir pačioms sąvokoms. *Garbės, malonumų, valdžios, turtingumo, mokslo sąvokų* turinys keitėsi tiek amžių istorijoje, tiek šių dienų gyvenime. Įdomu palyginti dabartinio eilinio ir aukštą socialinę padėtį užimančio žmogaus siekius, pažvelgti, koks žmonių solidarumas siekiant gėrio ir kovojant su blogiu, koks nusikaltėlių solidarumas, kokia yra keršto ir atleidumo teisė. Tas pats siekis skirtingo laikotarpio požiūriu atrodytų, ko gera, vis kitaip.

Nors istorijoje dažniausiai žvelgiama į politinius struktūrų pokyčius ir jos apibendrinamos totalitarizmo (fašizmo, komunizmo ar kokio imperIALIZMO) sąvokomis, tačiau derėtų pažvelgti ir į organizuotą nusikaltimą bei jo metodus, nes tai dažnai pastebima ne tik totalitarinėje sistemoje, bet ir liberalioje, vadinamojoje demokratinėje sistemoje. Šnekamojoje kalboje tai vadiname korupcija, mafija. Reikia aptarti, kas bendra ar panašu šioms gerai organizuotoms nusikalstamoms struktūroms įvairiose visuomenėse, kodėl jos yra neįveikiamos arba nusikaltimams įrodyti vis pritrūksta pagrindo.

Totalitariniai režimai savo egzistavimo laikotarpiu buvo pateisinami. Ar taip yra ir organizuoto nusikalstamumo atveju? Pirmiausiai šiuo atžvilgiu mums nerimą sukelia dažnai girdima mafijos sąvoka. Tiek atskiri žmonės, tiek pati istorija ją suvokė nevienodai. Mafija cikliškai kovojo pati su savimi, nuolat įterpdama naujovių (agrarinė reforma, industrializacija, laisvesnių seksualinių ryšių įtvirtinimas – prostitucija, narkomanija ir pan.).

\* Joks veiksmas negali būti baudžiamas, jei įstatymai nenumato baismės.

*Mafijos* žodis kilęs iš arabiško *`afah* ir reiškia *ginti, globoti*. Nuo IX a. iki XI a. arabams dominuojant Sicilijos saloje, o ir vėliau, iki XIII a. darant kultūrinę įtaką šiai teritorijai, siciliečiai ėmė gintis. Mafija susikūrė kaip bendruomenė, teroru ir krauju keršijanti už skriaudas Sicilijos valstiečiams. Bauginimo būdu greitai tapo valdančiąja grupe. Įsivyravus gerai organizuotai lojalumo, slaptumo ir bauginimo sistemai, sunku nustatyti ne tik mafijos narius, bet ir jų nusikaltimų sudėtį. Siciliečių šeimos gyvenime giminystė, draugai bei draugų draugai sudarė apsauginę poziciją nuo visų nepageidaujamųjų. Susiorganizavusi į šeimas, kiekviena jų turi savo vadovą. Ši apsauginė pozicija ir nepatiklumas yra jų sugyvenimo kultūrinis ir socialinis reiškinys. Jų gyvenimo būdo esmė yra atskiros grupės solidarumas, nepripažįstantis kitų, juos izoliuojantis. Būdama slapta bendruomenė, kuri vadovauja organizuotam nusikalstamumui, pavyzdžiui, azartiniam žaidimams, lupikavimui, narkotikų kontrabandai, prostitucijos apsaugai ir t.t., mafija paprastai siejama su Neapolio būstine. Tačiau JAV mafija susibūrė svaigalų draudimo laikais<sup>7</sup>.

Mafija nuo pat pradžių reiškęsi ne vien kaip mentalitetas, darantis įtaką tam tikram elgesiui. Mafija reiškęsi ir kaip socialinė grupė, organizacija. Pagrindiniai organizacijos komponentai yra: vaidmuo, atitinkami būdai atlikti tą vaidmenį, elgesio normos. Antrasis bruožas – hierarchija, kuri taip formuoja kiekvieną savosios struktūros narį, kad jis savo elgesiu sėkmingai padėtų įgyvendinti struktūros vaidmenį. Šiam procesui būdingos dvi priešingybės: *aš* – nario atsakymas į kitų elgesį; *man* – nario elgesys nulemia tai, kokį atpildą jis gaus iš kitų struktūros narių. Ši formulotė parodo struktūros nario brandą ir tai, ar jis gali priklausyti šiai gerai organizuotai grupei. Siekiant lengvatinių tikslų, svarbu patikrinti, kiek ir kaip šios organizacijos narys gali dalyvauti įvairiose kombinacijose, ar jis yra apdairus ir pajėgus dalyvauti nusikalstamoje veikloje, tikslingai įsiskverbti ten, kur reikia, kad galėtų padėti šiai nusikalstamai organizacijai plėtotis. Vadovaujantis tokiu organizuotumo principu, vykdomos ne tik šios organizuotos grupės vidaus taisyklės, bet ir garantuojamas jos susikurtas vertybinis potencialas. Visa tai rodo, kad mafijos grupės neužsislendžia gyvenime. Atvirkščiai, siekdamos savo tikslų jos nesunkiai identifikuojasi su kitomis grupėmis. Todėl vertybiniu požiūriu „mafijozas“ yra vyras, tikras vyras, garbingas vyras, jis turi būti turtingas, niekad neatsisakantis malonumų, vertinantis kitus ir pats reikalaujantis įvertinimo, laikantis save lygiu su draugais ir kartu kovojantis

<sup>7</sup> S.Lupo, *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*, Roma, 1993, p. 9; P.Blandano, G.Casarrubea, *Nella testa del serpente. Insegnanti e mafia*, pref. N. dalla Chiesa, Bari, 1993, p.51; P.Arlacchi, *Mafija ir verslas. Mafijos etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1998; *Mafija, Idėjų žodynas*, Vilnius, 2001, p. 291–292.

prieš bendrus priešus. Mafijos galva viską įvertina ir daro sprendimus<sup>8</sup>. Todėl sakoma, kad dėl klusnumo tarp mafijos narių nėra būsimojo laiko, pavyzdžiui, nesakoma *eisiiu*, o tik visada *turiu eiti*.

1800 m. G.Pitrè savo studijoje „Tradizioni Popolari“ nustatė, kad mafija – tai nėra nei sekta, nei draugija, nes ji neturi įstatų. Mafijozas nėra plėšikas ar prakeiktasis, tai paprasčiausiai sumanus žmogus, kuris „ne-nešioja ant nosies musės“. Gyvenime būti mafijozu būtina ir neišvengiama. Pitrè nuomone, mafija – tai savo būties pažinimas, savo asmeninių jėgų įvertinimas, kiekvieną priešybę sprendžiant kaip idėjų ir interesų priešybę, kaip nepakantumą valdžiai, ypač autoritarizmui<sup>9</sup>.

Šiandien vengiama kalbėti, kad net tarptautiniu mastu reiškiasi mafijų įtaka ir tam tikra prievarta, kad tarpusavyje pasidalijamos ekonominės įtakos zonos ir moderniausiais būdais, atsižvelgiant į konkurencijos principus, galima sukelti kultūrinę ar ekonominę grėsmę. Nors mafijos egzistavimas neigiamas, tačiau lyginant žmonių elgesio principus su žinomų mafijos struktūrų principais, galima pastebėti atkakliai kuriamą savų interesų ideologiją, kuri gražiai ir tariamai altruistiškai įtvirtinama ir pateisinama. Sociologai, nagrinėjantys šią sritį, yra nustatę, kad senosios mafijos garbė, riteriškumas, nesuinteresuotumas, tendencingumas yra prasiimanymas, nes visi šie reiškiniai dabar susiję su prievarta<sup>10</sup>.

Pagrindinė mafijos ideologijos taisyklė yra garbė. Jos nariai save vadiną garbingais žmonėmis. Antai G.Pitrè mafiją taip apibrėžia: mafijozas nėra plėšikas. Mafija – tai savęs pažinimas, pasitikėjimas savo jėgomis. Ši nuostata veikia kultūrinį ir politinį gyvenimą. Mafija turi savo privačią pramonę, todėl ji turi užsitikrinti savo veiklos apsaugą. Gera reputacija diegia pasitikėjimą<sup>11</sup>. Ši organizacija savo konkrečius interesus, garbingumą verčia didesniu pelnu. Juk verslui plėtoti reikia ryšių, grindžiamų pasitikėjimu ir pripažinimu.

Mafijos gyvenime vertybiniu požiūriu garbė tampa labai mobili: vienas dalykas yra garbingam *būti*, kitas – tokiam *atrodyti*. Mafijozui *atrodyti* garbingam yra svarbiau nei tokiam *būti*. Taip realiai garbė tampa niekis. Garbės niekinimas ypač svarbus šios organizacijos viduje, pasirodant saviškiams ir veikiant prieš kitus. Vertinančiam garbingumą ir teisingumą

<sup>8</sup> F.Fotia, Mafia, *Nuovo Dizionario di sociologia.*, p. 1139–1148; Mafija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Boston, 1959, p. 59; *Cammora*, tai slaptoji organizacija, veikusi šantažu ir žudymais, turėjusi įtaką Neapolio ir Sicilijos politikai, to krašto viešajam gyvenimui; nors italų literatūroje matoma skirtingų *cammora* ir *mafijos* fenomenų, tačiau *Lietuvių enciklopedija* teigia, kad mafija susikūrė *cammora* pagrindu, žr. *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, Boston, 1954, p. 407; AA.VV., *Chiesa mafia camorra*, AVE, Roma, 1984.

<sup>9</sup> G.Pitrè, *Usi, costumi e pregiudizi del popolo siciliano*, vol.2, Bologna, 1969, p. 292.

<sup>10</sup> S.Lupo, *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*, p. 111–114.

<sup>11</sup> D.Gambetta, *La mafia siciliana. Un'industria della protezione privata*, Torino, 1992, p. 42.

turėtų būti neįtikėtina – kalbama apie garbę ir čia pat su ja prasilenkiama. Tai klasikinis dvilypumas, kurį galima pavadinti *garbės varžytuvėmis*; gyvenime tai dažnas reiškinys.

Garbės troškimas beribis. Nereikia manyti, kad mafijos gyvenime svarbu tik materialūs dalykai, – jų gyvenime svarbią vietą užima ir asmeniniai ryšiai. Kritiniais atvejais mafijai svarbu žūtubūtinai išsaugoti fasadinę garbę, todėl ji ginama, siekiant apgaulingo efekto.

Garbingumas asmeninių interesų aplinkoje, t.y. tikroji garbė labai ribota. Garbė užmirštama, kai stengiamasi iš kitų išgauti pripažinimą. Kiti garbę turi pripažinti besąlygiškai, priešingas atvejis laikomas kalte. Taigi garbės principingas išsaugojimas siejamas su prievarta. Toks chaotiškas, bet vieno tikslo siekiantis elgesys tarpusavio sugyvenimą daro nebeįmanomą. Vienintelė išeitis yra rasti, kaip atsisakyti šių dvilypių standartų supainiotos garbės krizės, kaip atsisakyti prievartos, kai nepelnytai įsakoma gerbti tai, kas negerbtina. Nėgana to, siekiant dezorientuoti žmones, jie yra klaidinami, tarpusavyje kiršinami, *visų kovos prieš visus* principą naudojant savo tikslui – abejojantiems patraukti prie savęs.

Taip yra ne tik mafijos hierarchijoje, tai persimeta ir į konfliktuojančią visuomenę: čia vieniems garbė pripažįstama, o iš kitų ji atimama. Tai pergalė per kovą. Konkurencinėje kovoje visiškai nesunku nukreipti dėmesį į savo priešininką, parodyti, kad jis nesugeba atlikti savo pareigų arba neatitinka kitų visuomenės pripažintų reikalavimų. Net apie valstybę galima pasakyti, kad ji negali užtikrinti žmonių pragyvenimo ir apsaugos arba tai daro netinkamai<sup>12</sup>.

Italijoje kasacinio teismo vienas 1977 m. nuosprendis mafijos draugijos susivienijimą apibūdino kaip asmenų grupuotę, kuri kriminalinėmis priemonėmis stengiasi užvaldyti ar išlaikyti grupių, sričių ar tam tikros gamybinės veiklos kontrolę, sistemiškai bauginama, infiltruodama savo narius ir stengdamasi įdiegti klusnumą bei nusikalstamą solidarumą, kurio normaliomis valstybės baudžiamosiomis priemonėmis visai arba beveik neįmanoma įveikti. 1982 m. vadinamasis *Rognoni – La Torre* įstatymas Baudžiamojo kodekso 416 straipsnio papildymu apibrėžia mafinio tipo susivienijimą ir suteikia jam autonomiško nusikaltimo rūšį. Mafinio tipo susivienijimu yra laikomas toks, kuris sudarytas iš trijų ar daugiau asmenų, kurie, naudodamiesi įbauginimu, sukuria draugiją, paremtą savo įstatymais, dėl to diegiamos klusnumo ir nusikalstamo solidarumo sąlygos daryti nusikaltimus: tiesiogiai ar netiesiogiai įgyjant ekonominę kontrolę, gaunant ir teikiant privilegijas, leidimus, tvirtinant viešųjų paslaugų ir užsakymų valdymą arba tiesiog kontroliuojant neteisėtą pelną ar pranašumus<sup>13</sup>.

<sup>12</sup> R.Catanzaro, *La mafia come ostacolo allo sviluppo economico del Mezzogiorno*, *Politeia*, 9 (1993), Nr. 29, p. 4.

<sup>13</sup> G.Sanvagnone, E.Sgroi, C.Scordato, *Violenza, mafia e criminalità organizzata*, Piemme, 1995, p. 41-52.

Vadinasi, kuo labiau organizuotas nusikalstamumas, tuo labiau išplėtotą ir pati nusikalstama struktūra. Nelegaliai veikdama ir kurdama monopolistinį valdymą, organizuotą nusikalstamą veiklą vykdanči struktūra stengiasi slaptai susidoroti su sąžiningai atliekančiais savo pareigas darbuotojais, įsitikinusiems, kad juos saugo valstybė. Organizuotas nusikalstamumas daro didžiulę žalą ne tik ekonominei pažangai, bet ir kultūrinei, politinei ir teisinei raidai, ji paprasčiausiai vėluoja. Be abejo, sociologiniai tyrimai gali prisidėti prie teisinės sistemos kūrimo ir teisinių apibrėžimų formulavimo. Nusakyti organizuoto nusikalstamumo teisini turinį ir suformuluoti mafinio susivienijimo apibrėžimą iš dalies padėjo sociologija<sup>14</sup>.

Aptarę mafijos genezę jos kilmės šalyje, grįžkime į Lietuvą, nes savo šalį mes irgi kartais pavadiname giminių kraštu. Tarptautinės organizacijos *Transparency International* Lietuvos skyriaus valdybos narys A. Dobryninas teigia, kad ir be sociologinių tyrimų aiškiai matyti, kaip intensyviai ir plačiai Lietuvoje diskutuojama dėl kontroversiško kriminalinės justicijos problemų. Tai, kas anksčiau buvo neleistina, šiandien tampa ne tik įprastu akademinų bei politinių diskusijų objektu. Nors kriminalinio pobūdžio informacija Lietuvos visuomenėje tapo lengvai pastebimu fenomenu, tačiau svarių mėginimų analizuoti jos poveikį visuomenei nebuvo. Šios situacijos negalima lyginti su Vakarų akademinė patirtimi. Visuomenės narių domėjimasis kriminalinėmis problemomis yra gerai žinomas reiškinys. Žmonės apie nusikaltimus nori žinoti daugiau ne vien iš smalsumo arba potraukio tam, kas yra pavojinga ar draudžiama, bet pirmiausia norėdami būti asmeniškai saugesni visuomenėje, kurioje jie gyvena<sup>15</sup>.

Korupciją Lietuvoje ir kovos su ja priemones tyrę nepriklausomi vietiniai bei užsienio ekspertai teigiamai vertina priimtus antikorpucinius įstatymus, tačiau atkreipia dėmesį į įsigalėjusią korupciją viešųjų pirkimų bei partijų finansavimo srityse. Tai per 2002 m. gruodžio 3 d. Vilniuje surengtą Atviros visuomenės instituto inicijuotas ataskaitos „Stojimo į Europos Sąjungą stebėsenos procesas: korupcija ir antikorpucinė politika“ pristatymą sakė Stojimo į ES stebėsenos programos vadovas ir redaktorius Quentinas Reedas. Nors tyrimo autoriams didelį įspūdį padarė Lietuvoje priimti ir veikiantys įstatymai, bet, anot Q. Reedo, Lietuva yra labiausiai iš ES valstybių kandidačių paveikta korupcijos administravimo srityje. Ypač didelį susirūpinimą kelia viešieji pirkimai ir partijų finansavimas. Ataskaitoje teigiama, kad visuomenė mano, jog korupcija tarpsta ir vyriausybines institucijose bei Seime. Tyrimai rodo, kad labiausiai korumpuotos institucijos yra muitinės administracija ir teisėsau-

<sup>14</sup> ISTAT (a cura di), *La situazione del Paese, rapporto annuale 1992*, Roma.

<sup>15</sup> A. Dobryninas, *Virtuali nusikaltimų tikrovė*, Vilnius, 2001, p. 11–17.



gos organai. Susidurti su korupcija dažnai tenka turint reikalų su kelių policija ir sveikatos apsaugos sistema. Labai korumpuotomis laikoma mokesčių inspekcija, muitinės, taip pat viešieji pirkimai, – teigiama AVI ataskaitoje. Tyrėjai pripažįsta, kad Lietuvoje priimta įstatymų, užtraukiančių kriminalinę atsakomybę už kyšių davimą juridiniams subjektams ir išplėtusių įstatymus dėl kyšininkavimo, susijusio su užsienio pareigūnais. Nors AVI pranešime sakoma, kad Lietuva vienintelė iš ES šalių kandidatų, kuri turi tikrai nepriklausomą antikorpucinę įstaigą – Specialiųjų tyrimų tarnybą (STT), tačiau pabrėžiama, kad jos veiklai gali trukdyti neaiškus atsakomybės pasiskirstymas tarp prokuratūros ir policijos, taip pat bloga policijos tyrimų kokybė. Todėl svarbi problema yra administracinė korupcija, ypač valdžios organuose. Nors Lietuvos teisminė sistema pripažįstama nepriklausoma, tačiau tvirtinama, kad teismai laikomi viena labiausiai korumpuotų institucijų. Neišnagrinėtų bylų gausėjimas mažina sistemos atsparumą korupcijai, nes teismai ir prokuratūra stokoja visuomenės kontrolės, – rašoma AVI pranešime. Priežastis, pasak A.Dobrynino, gali būti ta, kad teismai yra uždara bendruomenė, todėl visuomenė atsilygina nepasitikėjimu.

Ataskaitoje teigiama, jog Lietuvoje įgyvendinta teisinė politinių partijų finansavimo reguliavimo sistema neleidžia užtikrinti, kad partijų išlaidos nebūtų daug didesnės už oficialiai deklaruotas, be to, yra įrodymų apie stiprius partijų ryšius su verslo grupėmis. Pasak Lietuvos apžvalgos rengėjų, nėra pakankamai sureguliuotos teisės normos, leidžiančios pirkti tik iš vieno šaltinio, nėra teisės normų, kurios skatintų pareigūnus laikytis moraliniu požiūriu kilnesnių nuostatų, ypač kad jie korumpuotąsias bendroves įtrauktų į juoduosius sąrašus. Tik kruopšti ir tiksli informacijos analizė gali pateikti objektyvių rezultatų. A.Dobryninas apgailestauja, kad dažnai kalbama apie korupciją, visa visuomenė kovoja su ja visais įmanomais būdais, bet ne visiems suprantama, kas yra tas priešas ir kur jis slypi. *Transparency International* Lietuvos skyriaus tyrimo duomenimis, trys ketvirtadaliai Lietuvos gyventojų ir verslo atstovų mano, kad kyšių davimas padeda spręsti problemas, o daugiau nei trečdalis gyventojų pasirinkimas yra prireikus „susimokėti“. 55 proc. gyventojų nurodė, jog pagrindinė korupcijos priežastis – pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų atsakomybės bei atskaitomybės stoka, 46 proc. kaltino biurokratizmą, 43 proc. – per dideles pareigūnų ir tarnautojų galias, 40 proc. – silpną teisinę bazę ir per švelnias baudas, 12 proc. apklaustųjų teigė, kad kyšiai imami dėl pareigūnų ir valstybės tarnautojų mažų atlyginimų, 3 proc. dėl kyšininkavimo kaltino sovietmečio palikimą<sup>16</sup>.

<sup>16</sup> BNS ir „Lietuvos ryto“ inf., Antikorpuciniai įstatymai korupcijos nepažabojo, *Lietuvos rytas*, 2002, gruodžio 5, Nr. 282, p. 4; P.Pociūnas, Po smūgio gaujoms – grėsmė komi-

Kad Lietuvoje dar daug savivalės, neteisėtos veiklos, korupcijos, patiriame patys, sužinome iš spaudos rašinių, radijo, televizijos laidų ir kitų žiniasklaidos atstovų. Abejonių kyla, kodėl nekovoama su šiomis blogybėmis iš esmės, o tik kalbama, kad reikia kovoti. Kovoiant su korupcija, pirmiausiai turi būti aiškinama apie korupciją, parodoma, kaip su ja kovoti. Kai valdžia apie korupciją kalba abstrakčiai ir konkrečiai nieko nedaroma, tuomet valdininkijos korupcija veši, nors tie patys valdininkai iš piliečių reikalauja sąžiningumo ir atsakomybės. Neretai kyla klausimas, ar mes gyvename, dirbame ir elgiamės taip, kaip reikalauja Konstitucija. Blogiausia, kad kiekviena žinyba, įstaiga, organizacija, vadovai ir pareigūnai savaip supranta ir vertina Konstitucijos nuostatus, kiekvienas juos interpretuoja taip, kaip jam patogiau, kas ir sukuria biurokratinę diktatūrą.

Be abejonių, politinės-administracinės korupcijos bruožai yra panašūs į organizuoto nusikalstamumo, mafijos bruožus, nes stengiamasi monopolizuoti kontrolę ir prevenciniu būdu susikurti neatsakomybę dėl neleistinų veiksmų. Tiek politinės-administracinės, tiek mafinės grupuotės tikslai yra valdžia ir praturtėjimas, teritorinė kontrolė, palaikančių organizacijų rėmimas, parankios informacijos skleidimas bei „draugų“ ieškojimas. Kai susikuriama „gera“ aplinka, galima imtis neleistinų ir nusikalstamus veiksmus atitinkančios *turtėjimo* strategijos<sup>17</sup>. Garsusis šūkis *švarių rankų politika* gali būti beribis, paprastai jis skelbiamas prasidedant radikaliai reformai ir naikinant nepalankius organizacinius aparatus. Čia padeda įstatymų leidyba, atitinkamas įstatymų interpretavimas, greitas jų taikymas, savivalė ir, nors paradoksalu, kartu propaguojamos tam tikros vertybės. Tada korupcija netiesiogiai tampa būtinybe. Visi supranta, kad kyšininkavimas yra blogas dalykas, bet visi supranta, kaip sunku savo siekius įgyvendinti, todėl abiem šalims tai tampa naudinga. Apie tai žmonės, net spauda nemažai diskutuoja, tačiau reakcijos su kompetentingais įrodymais ir atsakymais beveik nėra. Mafijos reiškinys labiau reiškiasi per grupes, kurios randa bendrą sutarimo ir sugyvenimo kodeksą, naudingą tai

---

sarui, *Respublika*, 2003, kovo 12, Nr. 52, p. 1, 3; BNS ir „Lietuvos ryto“ inf. Apklausa parodė bauginančius korupcijos mastus, *Lietuvos rytas*, 2003, kovo 6, Nr. 54, p. 4.

<sup>17</sup> G.Sanvagnone, E.Sgroi, C.Scordato, *Violenza...*, p. 51; R.Sotvarienė, Už gyvybę – tūkstančiai, už garbę – milijonai, *Lietuvos rytas*, 2002, lapkričio 6, Nr. 257, p. 1, 3; Gyvybę korumpuotų gydytojų rankose, *Veidas*, 2002, spalio 17, Nr. 42, p. 88-90; „Argumenty i fakty“ (Rusija) ir „Lietuvos ryto“ inf. Mafija pergyveno imperijas, pergyvens ir komunistus, *Lietuvos ryto* priedas *Rytai-Vakarai*, 2003, gegužės 24, Nr. 21, p. 8; A.Dargis, Kauną smaugė fentanilio mafijos čiuptuvai, *Lietuvos rytas*, 2003, gegužės 24, Nr. 119, p. 1, 7-8; R.Sotvarienė, Skandalingų dalybų byloje ir prošvaisė, ir absurdoi, *Lietuvos rytas*, 2003, rugpjūčio 16, Nr. 190, p. 7-8; A.Lekavičius, Teisėjų mafija keroja tyliai ir nebaudžiama, *Lietuvos rytas*, 2003, liepos 18, Nr. 166, p. 13; A.Jankauskienė ir kt. Nusikaltėlių ginklai – meilė, ryšiai ir pinigai; *Lietuvos rytas*, 2003, liepos 19, Nr. 167, p. 1, 3; A.Kutrevičius ir kt., Mafiją globojantys politikai lieka šešėlyje, *Respublika*, 2003, liepos 25, Nr. 172, p. 1, 3, 5.

teritorijai. Tokiomis sąlygomis valstybėje atsiranda gera dirva nesąžiningai plėtoti užslėptą nusikalstamumo industriją<sup>18</sup>. Ši bendra jėga iš pirmo žvilgsnio atrodo naudinga, nes siekiama žmonių gyvenimo modernizavimo.

Taigi mafijos socialinis ir kultūrinis pranašumas atsiranda tradiciškai silpnoje valstybėje, kai nuolat kaitaliojamas jos valdymo modelis, kai vyrauja skirtingas požiūris į daiktus ir žmones, atsiranda vis naujų socialinių bėdų. Tuomet mafija tampa socialine institucija, kuri garantuoja saugumą mokantiems jai X mokesį, o valstybė, kuri ima dešimt kartų didesnius mokesčius, to padaryti nepajėgia<sup>19</sup>. Dėl įtakingos savo prigimties mafija gali užimti gerą poziciją įvairiuose gyvenimo sluoksniuose ir taip susikurti pripažinimo piramidę. Taip reguliuojant visuomenėje atsirandančius konfliktus, nustatant toleruotino nusikalstamumo ribas ir netoleruotinus prasižengimus garantuojama socialinė taika.

Šiandien, atidėję į šoną moralės principus, sunkiai pasakytume, kuri mafija yra gera, kuri bloga. Nes modernizuota mafija perėjo nuo pavienių globojamųjų sistemos (klientelizmo) prie masinio patronavimo – partijos, organizacijos ir t.t. rėmimo. Jų suteiktu pasitikėjimu tikimasi imtis saviraiškos ir žmogaus apsaugos. *Draugiškumo* modelis teikia dar daugiau galimybių pranokti politinius, ideologinius ir kitus oficialiai nustatytus bendrojo veikimo principus, kuo toliau nustumiant ne tik priešus, bet ir savus silpnuosius. Taip susidaro naujos galimybės turtėjimui, naujų socialinių subjektų atsiradimui ir naujam visuomenės mobilizavimui, nors tai prieštarautų net visuotinio bendravimo nuostatoms. Ši transformacija vyksta silpninant socialinį ryšį, atimant socialinę vidinę vienovę ir leistinumą kartu veikti<sup>20</sup>. Tai tarsi Č.Darvino atrankos teorija, skelbianti, kad, panaudojus psichologinį agresyvumą, žiaurumą ir gudrumą, žūva silpnesnieji.

Mafijos draugu turi būti šiandien, kitaip tapsi įkaitu, o gal net priešu. Atrodo, kad klientizmas nėra išnykęs, bet įgijęs tik kitas formas. Todėl šiandien mafija neturi savo politikos ir nesiekia tapti kokia viena partija, ji savaime yra politika. Tai reiškia, kad mafija nesidomi politine veikla, ji tik domisi, kaip aptikti ir užimti gerą padėtį, kad vėliau galėtų programuoti savo veiklą. Ji valdo, bet nevadovauja, tačiau jai tereikia pasakyti: *taip* arba *ne*<sup>21</sup>. Atskleista mafija – jau nebe mafija.

Todėl buvo būtina nuo senosios mafijos, kuri naudojosi smurtine prievarta, laipsniškai pereiti prie politinės emancipacijos, t.y. mafiją deinstytucionalizuoti. Besikeičiant mafijos veikimo stiliui kilo naujų poreikių.

<sup>18</sup> S.Rose-Ackerman, *Korupcija ir valdžia*, Vilnius, 2001.

<sup>19</sup> M.Weber, *Economia e società*, Milano, 1961.

<sup>20</sup> G.Sanvagnone, E.Sgroi, C.Scordato, min. veik., p. 58–63.

<sup>21</sup> E.Fantò, Un problema cruciale della questione democratica, *Asterischi*, I, 2 (1992).

Senasis mafijozas buvo valstietis ir kėlė griežtus reikalavimus, o miestiečių mafijozas šiandien pripažįsta vien vartotojišką kultūrą, atitinkančią modernaus pasaulio reikalavimus<sup>22</sup>.

Netvarka yra natūralus reiškinys, o tvarka pasiekama per ilgą civilizacijos evoliuciją. Dabarties laikotarpį galime įvairiai vadinti: postmodernizmu, neomodernizmu. Kartu turime pripažinti, kad postmoderniška kultūra yra palenкта archajiškai mafijos ideologijai, mirties kultūrai, nesvarbu, kokia ji yra ir kur įsikūręs jos centras, nes ten ji turi savo užnugarį. Kai valdžios konkurencija susitapatina su verslo konkurencija, atsiranda posakis – geriausias biznesis būti valdžioje. Organizuotai turint savų visur ten, kur reikia, nediskutuojama apie pažangą, o dažniausiai siekiama viską palenkti asmeniniams tikslams. Visam tam nebereikia suvokti net modernios ir racionalios pažangos<sup>23</sup>.

Kas ryšis atsakyti, kaip tendencingas įstatymas, kurį vykdant naudojama prievarta, tampa viešosios ar asmeninės prievartos nusikaltimu? Toks žmonių sąlygotumas tampa abipusiu nesibaigiančiu agresyvumu ir instinktyviai verčia kiekvieną žmogų mąstyti taip, kaip mąsto „stiprieji“, kurie jokiū būdu nenori girdėti kitaip mąstančių. Nekontrliuojamai, nedraugiškai ir su slapta prievarta stengiamasi visus nesutinkančiuosius asimiliuoti. Žmogus, nepatenkintas savo padėtimi, kartais laikomas keistuoliu, nesugebančiu integruotis esamoje visuomenėje. Vadinasi, jei daugumai geriau yra „apeiti“ moralę, teisę ir tiesą, tai ir nepatenkintasis negali tų vertybių ieškoti. Teisybės ieškantysis ne vienam „galingajam“ tampa nepageidautinas, o kartais net neparankus ir vengtinas. Negana to, kartais net pašaliniai bijo, kad nebūtų tapatinami su ieškančiais teisybės. Taigi labiau bijoma ne neteisningumo, o tų, nuo kurių priklausome. Tokioje kultūrinėje santvarkoje atrodo, kad visa žmonių organizacinė sistema susideda vien iš skirtybių, o ne iš žmonių. Įsivaizduojama, kad tvarką, taiką ir pažangą galima pasiekti tik pašalinus skirtybes.

Vykstant konkurencinei kovai, visokiausiais būdais stengiamasi šalinti skirtybes ne tik šeimoje, bet visoje žmonių bendruomenėje. Dauguma gyvena baimėje – bijo prarasti darbą, bijo neįtikti viršininkui, bijo užminti nusikalstamoms ar suinteresuotoms sava nauda grupuotėms ant kulnų; dėl to visi tyli ir nuolat rūpinasi išvengti nesutarimų, nesusidaryti „blogų“ nuomonių.

IŠVADOS KRIKŠČIONIŠKAI. Ką daryti? Niekas nenori patirti prievartos, būti sunaikintas, tačiau visi nori esminio dalyko – tiesos ir viešumo,

<sup>22</sup> G.Falcone, M.Padovani, *Cose di Cosa Nostra*, Milano, 1992, p. 78.

<sup>23</sup> P.Kosłowski, *Supermoderno e postmoderno ? Decostruzione e mistica nei due postmoderni*, *Per la filosofia*, 7 (1990), Nr. 18, p. 105.

nuo ko patys bėga. Gal todėl žmonės dažnai jaučia neviltį, jie dramatiškai įsivaizduoja prievartą kaip konfliktą be išeities.

Krikščioniškas gyvenimas padeda geriau suvokti visuomenės gyvenimo dėsnius. Vykdydama savo pasiuntinybę Bažnyčia Kristaus vardu primena žmogui jo paties orumą ir jo pašaukimą bendrauti su kitais tinkamais būdais, moko laikytis dieviškosios išminties, teisingumo ir tiesos reikalavimų. Bažnyčia negali likti nuošalyje, to ji privalo laikytis. Kai Bažnyčia daro moralinius sprendimus ekonominėje ir socialinėje srityje, kaip reikalauja pagrindinės žmogaus teisės arba sielų išganymas, ji privalo stebėti laiko ženklus. Jos užduotis doros srityje yra kitokia negu politinės valdžios. Savo pastangomis ji visuomet turi siekti suderinti šio pasaulio gerovę ir daryti įtaką visuomenei, kad ji teisingai vertintų žemiškas gėrybes. Siekiant užtikrinti teisingus visuomeninius santykius, remiamasi aukščiausiuoju Gėriu, mūsų visų galutiniu tikslu. Sistema, kurioje socialinius santykius visiškai nulemia ekonominiai veiksniai, prieštarauja žmogaus asmens ir jo veiksmų prigimčiai<sup>24</sup>. Jau Senajame Testamente skaitome: „Nevogsite, nesielgsite apgaulingai ir vieni kitiems nemeluosite <...> Neengsi savo artimo, neplėšikausi <...> Neužgausi nebylio, nepadėsi kliūtis neregiumi <...> Nesielgsi neteisingai, darydamas sprendimą: nebūsi šališkas vargšui ir nenusileisi didžiūnui, bet teisi savo artimą teisingai“ (*Kun 19, 11. 13–15*).

Dažnai kalbama apie geresnius ar blogesnius socialinius santykius, kolektyvinį darbą ir visuomenę, kurią sudarą individualūs atomai. Kai masių logika kursto prievartą, kai spekuliuojama žmogaus mintimis, troškimais, elgesiu, tuomet kiekvienas, stengdamasis išsaugoti save, nori suspindėti tarp kitų, nori to, ką turi kiti, naudotis tais pačiais agresyvumo metodais, kaip ir kiti. Taip sutartinai kuriama subkultūra. Ne veltui vienas Italijos ambasadorių Lietuvoje per susitikimą su studentais pasakė: mafijos tikslas visada yra neparankiuosius arba nužudyti, arba kitų akyse išjuokti, juos sukompromituoti. Norėdami apginti save postmodernistinės visuomenės nariai gan sėkmingai naudojami šiuo tironišku metodu.

Valstybės pareiga yra prižiūrėti, kaip gerbiamos žmogaus teisės, pačiai jas gerbti. Vis dėlto atsakomybė šioje srityje pirmiausiai tenka ne valstybei, bet įvairioms bendrijoms, iš kurių susideda visuomenė<sup>25</sup>.

Kiekvienas žmogus daugiau ar mažiau gali turėti polinkių kaupti turtą, naudotis malonumais, trokšti garbės, valdžios ir t.t. Tačiau tai, kaip jis ar dauguma to siekia, parodo visuotinį krašto moralumą. Išeitis yra.

<sup>24</sup> Katalikų Bažnyčios Katekizmas, Kaunas, 1996, 2419–2425; Pastoralinė Konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „Gaudium et spes“, II Vatikano Susirinkimo nutarimai, Kaunas, 1994, p. 64.

<sup>25</sup> Katalikų Bažnyčios Katekizmas, 2431.

Viltis atsiranda tada, kai žmonės sutartinai atmeta netinkamo gyvenimo formas; pirmiausiai tiek vidinę, tiek politinę-administracinę korupciją. Kai visuomenė pradeda suprasti, kaip atsiranda politinė-administracinė korupcija, tuomet ima kovoti ne su anonimine mafija, kuri galbūt net įstatymiškai neapibrėžta, bet su pačia korupcija, su kiekvieno žmogaus neįvertinimu bei žeminimu. Gyvenime siekiant teigiamų pokyčių, reikia kiekvienu konkrečiu atveju konkretiems žmonėms teikti patarimus, kuriuos vengia teikti degradavusios institucijos ar tai daryti privalantys asmenys. Nesvarbu, ar įstatymiškai pripažinsime, ar atmesime mafinių grupuočių galimas biurokratinės struktūras ir tikslus, tačiau kiekvienam prieš akis turi likti konkretus asmeninis ir kolektyvinis gyvenimas, kuriam būdingi savi interesai bei vertybės, atitinkamas elgesys ir normos. Nustatydami tinkamo elgesio principus bei moralinį įstatymų naudingumą, turėtume nepasiduoti mafinių struktūrų nusikalstamos metodikos pagundai. Tik patys nedviprasmiškai elgdamiesi išsaugosime savo visuomenės moralinį veidą. Jei neapsiribosime vien tik malonumų, garbės, turtų, valdžios ar mokslo siekiais, nebijosime žmonių skirtybių, paisysime jų panašių siekių kaip mūsų, jei juos laikysime ne pavojingais savo konkurentais, o žmonėmis, jei nebūsime panašūs į tuos, kurie kuria totalitarinės ir mafinės prievartos sistemas, kad būtų viršesni už kitus, – suvoksime pagrindines žmonių sambūvio taisykles.

Katechetinė tradicija primena, kad yra nuodėmių, kurios šaukiasi dangaus keršto, tai Abelio kraujas, Sodomos nuodėmė, Egipte engiamos tautos šauksmas, tremtinio, našlės ir našlaičio skundas, samdiniui daroma skriauda. Nuodėmė yra asmenišką veiksmą, bet esame atsakingi ir už kitų daromas nuodėmes, jei prie jų prisidedame tiesiogiai ir dalyvaujame, įsakydami ar patardami nusidėti, girdami nuodėmes ar jas pateisindami, neiškeldami jų aikštėn ar nesutrukdydami to nedaryti, gindami piktadarius. Taip elgdamiesi tampame bendrakalčiais, nes leidžiame įsigalėti smurtui ir neteisybei, versdami visuomenę tapti tokia, kur sukurtos institucijos prieštarauja Dievo gerumui. Nuodėmingos struktūros yra asmeninių nuodėmių išraiška ir vaisius, nes jos savo aukas taip pat įtraukia į blogus darbus ir analogine prasme jos tampa socialine nuodėme<sup>26</sup>. Nuodėmė gali būti nusižengimas protui, tiesai, teisingai sąžinei; ji yra tikros Dievo ir artimo meilės stoka, kai netinkamai linkstama prie tam tikrų gėrybių. Kad atsiverstum, reikia nuodėmę matyti. Net sąžinė nuodėmę įvertina tada, kai tas vertinimas vyksta žmogaus viduje, veikiant tiesos Dvasiai<sup>27</sup>.

---

<sup>26</sup> Ten pat, 1865–1869.

<sup>27</sup> Ten pat, 1846–1853.

## LITERATŪRA

- AA.VV., Chiesa mafia camorra, AVE, Roma, 1984.
- „Argumenty i fakty“ (Rusija) ir „Lietuvos ryto“ inf., Mafija pergyveno imperijas, pergyvens ir komunistus, *Lietuvos ryto* priedas *Rytai-Vakarai*, 2003, gegužės 24, Nr. 21.
- Arlacchi P., *Mafija ir verslas. Mafijos etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1998.
- Battisti F.M. *Scandalo, Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A.Ellena, B.Catarinussi), Milano, 1987.
- Blandano P., Casarrubea G., *Nella testa del serpente. Insegnanti e mafia*, pref. N. dalla Chiesa, Bari, 1993.
- BNS ir „Lietuvos ryto“ inf., Antikorupciniai įstatymai korupcijos nepažabojo, *Lietuvos rytas*, 2002, gruodžio 5, Nr. 282.
- BNS ir „Lietuvos ryto“ inf., Apklausa parodė bauginančius korupcijos mastus. *Lietuvos rytas*, 2003, kovo 6, Nr. 54.
- Borgatta M.L. Criminalità di status, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A., Ellena, B., Catarinussi), Milano, 1987.
- Cammora, *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, Boston, 1954.
- Catanzaro R., La mafia come ostacolo allo sviluppo economico del Mezzogiorno, *Politeia*, 9 (1993), n. 29.
- Dargis A., Kauną smaugė fentanilio mafijos čiuptuvai, *Lietuvos rytas*, 2003, gegužės 24, Nr. 119.
- Dobryninas A., *Virtuali nusikaltimų tikrovė*, Vilnius, 2001.
- Durkheim É., *Sociologijos metodo taisyklės*, Vilnius, 2001.
- Falcone G., Padovani M., *Cose di Cosa Nostra*, Milano, 1992, p. 78.
- Fantò E., Un problema cruciale della questione democratica, *Asterischi*, I, 2 (1992).
- Fotia F., Mafia, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A., Ellena, B., Catarinussi), Milano, 1987.
- Gambetta D., *La mafia siciliana. Un' industria della protezione privata*, Torino, 1992.
- Gyvybė korumpuotų gydytojų rankose, *Veidas*, 2002, spalio 17, Nr. 42.
- ISTAT (a cura di), *La situazione del Paese, rapporto annuale 1992*, Roma.
- Jankauskienė ir kt. Nusikaltėlių ginklai – meilė, ryšiai ir pinigai, *Lietuvos rytas*, 2003, Nr. 167.
- Lekavičius A., Teisėjų mafija kerojo tyliai ir nebaudžiama, *Lietuvos rytas*, 2003, liepos 18, Nr. 166.
- Lupo S., *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*, Roma, 1993.
- Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, Kaunas, 1996.
- Koslowski P., Supermoderno e postmoderno ? Decostruzione e mistica nei due postmoderni, *Per la filosofia*, 7 (1990), Nr. 18.
- Kutrevičius ir kt. Mafiją globojantys politikai lieka šešėly, *Respublika*, 2003, liepos 25, Nr. 142.
- Mafija, *Idėjų žodynas*, Vilnius, 2001.
- Mafija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Boston, 1959.

- Merlo F., Il complesso di superiorità, *Sette*, 12 dicembre, 2002, Nr. 49/50.
- Pitaro P., Criminalità, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F. Demarchi, A., Ellena, B., Catarinussi), Milano, 1987.
- Pitrè G., *Usi, costumi e pregiudizi del popolo siciliano*, vol. 2, Bologna, 1969.
- Pociūnas P., Po smūgio gaujoms – grėsmė komisarui, *Respublika*, 2002, kovo 12, Nr. 52.
- Rose-Ackerman S., *Korupcija ir valdžia*, Vilnius, 2001.
- Rosmini A., *Filosofia della politica*, Roma, 1997.
- Sanvagnone G., Sgroi E., Scordato C., *Violenza, mafia e criminalità organizzata*, Piemme, 1995.
- Sotvarienė R., Už gyvybę – tūkstančiai, už garbę – milijonai, *Lietuvos rytas*, 2002, lapkričio 6, Nr. 257.
- Sotvarienė R., Skandalingų dalybų byloje – ir prošvaistės ir absurdoi, *Lietuvos rytas*, 2003, rugpjūčio 16, Nr. 190.
- Šventasis Raštas*, Vilnius, 2001.
- II Vatikano Susirinkimo nutarimai*, Kaunas, 1994.
- Weber M., *Economia e società*, Milano, 1961.

*Įteikta 2003 m. gegužės mėn.*

## EVIDENT AND VEILED LABYRINTHS OF ORGANIZED CRIME AND ITS EFFECT ON MAN

Kazimieras Meilius, Jonas Juškevičius, Gediminas Mesonis

### Summary

We often try to answer the questions what is happiness, joy, honor etc. How differently do people understand these ideas and how do they change. But do we often seek an answer to the question how do the forms of crime change and how do they affect everyday life? Very often, we complain about social rejection, contempt, and exploitation of man. But why doesn't anybody even try to explain why we regard a person as a competitor and enemy, as a dangerous and unnecessary contestant. Positive law is not always able to answer these questions. A person confronting this phenomenon understands without knowing the law that someone is treating him improperly. What law is unable to do, sociologists should do. Their obligation should be to make public facts, which negatively influence the social and legal prospects of society. The article tries to reveal how society in a voluntary or forced way contributes to the evolution of evident and veiled crime, and how, sometimes even without understanding it, it favors the anonymous mafia, though on the surface it appears that a normal democratic society is being created.



# Publikacijos



KUN. LIC. VACLOVAS ALIULIS, MIC

## PALAIMINTOJO JURGIO MATULAIČIO VEIKLOS LIETUVIŲ VISUOMENĖJE ISTORINIS FONAS

Pal. Jurgis Matulaitis per visą savo gyvenimą buvo artimai susijęs su savąja lietuvių tauta, tačiau tai jam netrukdė dirbuotis Bažnyčios labai lenkų ir baltarusių visuomenėje. Todėl negalima griežtai atsiriboti vienos ar kitos jo darbo srities, nesiejant jų su kitomis. Kadangi šių dienų skaitytojas lig šiol yra turėjęs daugiau galimybių susipažinti su Palaimintojo veiklos lenkų visuomenėje aplinkybėmis, tai mano uždavinys bus išryškinti jo ryšius su lietuvių visuomene.

Galime išskirti keturis jo gyvenimo tarpsnius, kada jis galėjo daugiau atsidėti lietuvių religiniams doriniams ir tautiniams visuomeniniams reikalams:

Pirmas tarpsnis – studijos Peterburgo dvasinėje akademijoje, 1895–1899 m.

Antras tarpsnis – profesoriavimas toje akademijoje, 1907–1911 m.

Trečias tarpsnis – Vilniaus vyskupo soste, 1918–1925 m.

Ketvirtas tarpsnis – apaštalinio vizitatoriaus misija Lietuvoje, 1925–1927 m.

PETERBURGO STUDENTO ŽVILGSNIS Į LIETUVĄ. Dvasinės akademijos studentas Jurgis Matulaitis Lietuvos moralinę-politinę būklę XIX a. pabaigoje aprašo plačiame straipsnyje „Keli žodžiai mūsų kunigėliams“, parašytame 1897 m. Straipsnis buvo išspausdintas lietuvių katalikų išeivių Jungtinėse Amerikos Valstijose tik 1903 m.<sup>1</sup>, t. y. dar lietuviškosios spaudos draudimo Rusijos imperijoje laikais. Jo susirūpinimą esama būkle graudžiai nušviečia laišakai vaikystės kaimynui ir jaunystės draugui Vincui Šlekiui<sup>2</sup>. Ir straipsnyje, ir laiškuose tautinė ir religinė būklė atrodo nelinksmi. Įdėmiu žvilgsniu jaunas autorius pastebi, jog liaudies tikėjimui grasina besikurianti lietuvių inteligentija, labai dažnai pasiduodanti

---

<sup>1</sup> Jurgis, Keli žodžiai mūsų kunigėliams, *Dirva-žinynas*, Shenandoah, PA, 1903, Nr. 9, p. 43–69. (Toliau citatų psl. nurodomi iš šiame leidinyje perspausdinamos šios publikacijos.)

<sup>2</sup> A.Kučas, *Arkiyvskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius*, Chicago, IL, 1979, p. 47–48.

antiklerikalizmui, taip pat mato pavojų tautiniam susipratimui ir tikėjimui dėl stiprėjančios rusifikacijos.

„Mes, regis, neturėtume ko bijotis bedievystės. Lietuva iš seno garsi dėl savo dievobaimingumo. Tiesa, da ir pas mus tikėjimas klesčia, dar žydi, dar tie škaplieriai, tie ražančiai, ką ant mūsų krūtinių kabo, mus gina. Mato tai ir supranta gerai mūsų priešai. Užtai jie dar nebedrįsta mus stačiai užpuldinėti su bedievyste. Taigi tik iš paselų griebia <...> Jie tik kunigų piktus darbus išrodo <...> jie žino, kad prasčiokėlis neatskiria mokslo nuo mokytojaus, tikėjimo nuo kunigo. Pasisekus jiems subjaurinti žmonių akyse kunigai, tikėjimas sugriauti jau nėra nė ką“<sup>3</sup>. Pamini kai kuriuos laikraščius, leidžiamus Rytprūsioje ir per „žaliąją sienelę“ gabenamus į Lietuvą. „Ūkininkas“ ir „Varpas“ kone kiekviename numeryje puola kunigus grobuonis. Paties „Varpo“ korespondentė 1902 m. aprašo, kaip tų laikraščių prisiskaitę ūkininkai buvo pasiryžę išdaužyti klebonijos langus. „Teip, senesniejie dar tiki, ir tvirtai tiki. Bet jaunesnėji karta? Čia jau ne vienas sverdelėja“<sup>4</sup>. Nors nėra Lietuvoje didelių fabrikų ir proletariato masių, socialistų agitacija drumsčia ūkininkų ir samdinių santykius kaime.

Tokiomis aplinkybėmis jaunasis entuziastas šaukia dvasininkiją į kovą, į darbą visose srityse, kur kyla grėsmė. Pasauliečiai inteligentai žadina tautinį susipratimą, demonstruoja tėvynės meilę, gina gimtąją kalbą, skleidžia apšvietą – ir kunigai privalo tai daryti, sekdami vengrų, čekų, slovakų, kašubų, airių dvasininkija.

Studentas Jurgis šia proga dėsto ištisą krikščioniškojo patriotizmo teoriją, galima sakyti, brėžia būsimos savo elgesio gaires. Jis rašo: „Tautos pasaulyje yra *de iure naturae* [iš prigimties teisės]. Bažnyčia gi niekad prieš žmogaus gymį [kilbę] rankos nekelia, tik ją tobulina, pašvenčia, kelia aukštytyn Dievop“. Cituoja šv. Ambraziejų, šv. Tomą Akviniatį ir vyskupą J.S. Pelczarą, kurie sutartinai teigia: tėvynės meilė yra pareiga ir krikščioniška dorybė. Kartu pažymi: „Mylėti tėvynę – nereiškia kitas tautas neapkęsti. Krikščionis, o juo labiau kunigas tur aukščiau pakilti. Jis mylėdamas tėvynę atras vietą savo širdy ir kitoms tautoms, ir kitų tautų žmonėms“<sup>5</sup>.

Šioje vietoje įrodinėja pareigą sielovadoje vartoti liaudies kalbą pagal Tridento Susirinkimo mintį. Lietuvių liaudies sąmoningumas menkas, nes evangelizacija ir katechizacija dažnai buvo vykdoma jai nesuprantama lenkų kalba. „<...> atvažiuodami pas mus lenkai <...> į vietą, ką mokino žmones lenkiškai, kad būtų mokinę tikėjimo, ar ne geriaus būtų:

<sup>3</sup> *Keli žodžiai...*, p. 514.

<sup>4</sup> Ten pat, p. 515.

<sup>5</sup> Ten pat, p. 520.

žmonės ir tikėjimą geriaus mokėtų, ir bene būtų kilę tiek barnių ir vaidų parapijose!“<sup>6</sup>

Autorius mato, jog reikia ne tik kovoti, bet ir atsirinkti: „Teip pat ir su naująja dvasia, kuri tarp mūsų plinta. Kas gero yra joje, kelkime, ir kas iškreipta, atitieskime, ir kas pikto, išraukime, išdildykime. Mes esame kunigai: kas gema, nežudyti, o tik apkrikštyti teprivalome“<sup>7</sup>. Čia iš tiesų turime „programos ir veikimo bruožus, kokius vėliau nubrėš marijonams „Dvasiniame dienoraštyje“.

Antroje to straipsnio dalyje jaunas Matulaitis labai gyvai ir jaudinamai nurodo stiprėjantį rusinimo ir stačiatikinimo pavojų. Tai daroma visokiais būdais ir viena remia kita. Apsisaugosime ir gydysimės, puoselėdami gimtąją kalbą ir tautinius papročius, kurie taip labai skiria lietuvius nuo maskolių... Pabaigoje nurodo vienybės reikalą: „Tik išvien beedami, tarp savęs ir su vyskupu, tevaliosime atsispirti negandoms ir nelaimėms“<sup>8</sup>.

Tais pačiais metais, kada parašė ką tik cituotąjį straipsnį, 1897 m. rugsėjo 25 d. Vincui Šlekiui rašytame laiške taip dalijasi savo atsiminimais ir svajonėmis: „Gal ir Tu ne kartą pamini tas mielas valandėles, kurias drauge praleidome užsidarę ankštam kambariukyje, o mislėmis skridami ten, kur Nemunėlis, kur Dauguva, kur Vilija teka, kur Kaunas ir Vilnius ir kur tiek mūsų broleliai Lietuvoje vargsta. Ir vaikščiojom po tą brangią mūsų Lietuvą – Motinėlą, ir jos vargus rinkom, ir kalbėjom ir tarėmės, ką daryti, kaip gelbėti mūsų mielą tėvynę“<sup>9</sup>.

Apie ką mąstė, į ką ragino brolius kunigus, tai ir pats darė. Rašė straipsnius ir siuntinėjo pažįstamiems klierikams Kaune ir Seinuose, taip pat rašė į slaptąją lietuvių spaudą, leidžiamą Rytprūsioose, ir į lietuvių katalikų išėivių spaudą JAV, pavyzdžiui, į „Garsą Amerikos lietuvių“, kuri redagavo tas pats V.Šlekys.

Vincas Šlekys taip pat atsimena tuos pokalbius per 1895 m. atostogas ir priduria, kad abu domėjosi lietuvių kalba, užrašinėjo retesnius žodžius, paskui persirašė vienas kito žodynėlius. Vėliau Šlekys jų nuorašą įteikė didžiojo Lietuvių kalbos žodyno redakcijai<sup>10</sup>. Rūpinimasis reiškėsi labai kvalifikuotu veikimu.

Mėgindami palyginti su situacija lenkų žemėse, galime pasidomėti vyskupo Staugaičio atsiminimų knyga<sup>11</sup>. Būdamas jaunas kunigas, jis tais

<sup>6</sup> Ten pat, p. 519, 520.

<sup>7</sup> Ten pat, p. 523.

<sup>8</sup> Ten pat, p. 532.

<sup>9</sup> A.Kučas, *Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius*, p. 47.

<sup>10</sup> Ten pat, p. 69.

<sup>11</sup> J.Staugaitis, *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995, žr. ypač p. 160-172.

laikais (1895–1905) dirbo Varšuvos arkivyskupijoje. Jo akimis lenkų visuomenės vaizdas labai skiriasi nuo lietuviškojo. Vyrauja ryškus pasidalijimas luomais: aristokratija, šlėktos, stambioji ir smulkioji buržuazija, darbininkai ir valstiečiai. Gyvuoja ir konsoliduojasi kelios politinės srovės. Tautinė savimonė, nors nelygiai, reiškiasi visuose visuomenės sluoksniuose ir politinėse srovėse, net ir tarp socialistų. Rusinimo spaudimas stiprus, bet būklė geresnė tuo, kad nedraudžiama spauda. Dvasininkija apskritai laikosi arčiau aukštųjų sferų, o ne paprastosios liaudies. Dauguma dvasininkijos ir visos visuomenės politinėmis pažiūromis krypsta prie endekų (tautininkų). Inteligentija paveikta pozityvizmo ir indiferentizmo, kyla ir katalikiškojo atgimimo srovė. Kun. Jurgis su lenkiškąja tikrove arčiau susitiks Varšuvoje 1904–1907 m. ir Vilniuje nuo 1918 iki 1925 m. Profesorius Eugeniuszas Jarra savo atsiminimuose ne linksmai vaizduoja religijos būklę „Kongresuvkoje“ XX a. pradžioje<sup>12</sup>.

PROFESORIUS PETERBURGE IR LIETUVA. Apgynęs Šveicarijos Fribūre daktaro disertaciją, kun. J. Matulaitis nuo 1903 iki 1904 m. lapričio profesoriavo Kelcų seminarijoje, o nuo 1905 iki 1907 m. gydėsi ir kapelionavo Cecilijos Zyberk-Plater mergaičių mokykloje. Drauge su kun. Marcelium Godlewskiu ir kitais dėjo Lenkijos Krikščioniškosios demokratijos pamatus ir įkūrė Krikščionių darbininkų draugiją, 1907 m. suorganizavo Socialinius kursus. Buvo vienas katalikų studentų sąjūdžio „Odrodzenie“ (Atgimimas) įkvėpėjų<sup>13</sup>. Visomis jėgomis atsidadavęs Lenkijos Bažnyčiai ir visuomenei, tuo pat metu širdimi veržėsi darbuotis Bažnyčiai tėvynėje Lietuvoje. Apie tai kalba graudūs jo laiško kun. Pranciškui Būčiui žodžiai:

„Kad žinotum, kaip aš išsiilgau Lietuvos ir jūsų visų! <...> Jaučiu, kad vystu džiūstu dvasiškai, kaip šaka, vėjų nuo medžio atplėšta. Širdis dega, skaitant, kas Lietuvoje dedas, kaip visi ten suskato prie darbo, o manęs ten nėra!“<sup>14</sup>

1907 m. pakviestas profesoriauti Peterburgo dvasinėje akademijoje kun. Jurgis galėjo turėti didesnę sąlytį su Lietuva, ypač per atostogas. Tai gi 1909 m. sausį surengė Socialinius kursus Kaune. Ir pačiame Peterburge buvo daug didesnė lietuvių kolonija negu Varšuvoje.

Tuo tarpu padėtis Lietuvoje pagerėjo. Panaikinus 1904 m. lietuviškosios spaudos draudimą, pradėjo rodytis įvairios krypties laikraščių ir

<sup>12</sup> E. Jarra, *Niezwykła osobowość, Wspomnienia o Błogosławionym Jerzym Matulewiczu*, Warszawa, 1996, p. 143–144.

<sup>13</sup> Ten pat, p. 145–146.

<sup>14</sup> 1907 IV 27 d. iš Varšuvos, pasirašyta: *Kun. Jurgis Matulaitis*. Rankraštis nepublikuotas. Originalas yra Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA, f. 1674, ap. 1, b. 99, l. 1–4).

knygų, sustiprėjo dvasininkijos ir apskritai visuomenės tautinė sąmonė. 1905 m. rinkosi Didysis Vilniaus Seimas. Pamažu vienur kitur pavyko įkurti mokyklas dėstomąja lietuvių kalba. Greičiausiai šias permainas turėjo mintyje kun. Jurgis, rašydamas iš Varšuvos, – „kaip ten visi suskato prie darbo“.

Kuo skubiau reikėjo pažadinti vyrų ir moterų vienuolijas.

Kai 1904 m. buvo panaikintas paskutinis marijonų vienuolynas Marijampolėje, beliko veikiantis vienintelis silpnutis pranciškonų bernardinų vienuolynas Kretingoje (kartu tai buvo kalėjimas kunigams) ir du moterų vienuolynai: kotryniečių – Krakėse ir benediktinių – Kaune. Mažu pamažu gausėjo slaptųjų, tėvo Honorato Koźmińskio įsteigtų vienuolijų bendruomenių. Jos nedarė nors kiek žymesnės įtakos visuomenei dėl tos priežasties, kad beveik ištiesai vartojo lenkų kalbą.

1909 m. 55 žinomi lietuviai kunigai pasirašė peticiją Švč. Jėzaus Širdies seserų tarnaičių vienuolijos generalinei vyresniajai Józefai Chudzyńskai, reikalaujanti, kad lietuvių tautybės seserys grįžtų į tėvynę ir būtų įsteigta atskira Lietuvos provincija. Buvo ketinama to paties reikalauti iš kelių kitų vienuolijų vyresniųjų Lenkijoje. Kun. Jurgis entuziastams įrodė tokio reikalavimo nekanoniškumą ir nerealumą, nė viena peticija nebuvo išsiųsta.

Kun. Jurgis bandė gelbėti padėti, remdamas minėtąsias Jėzaus Širdies tarnaites Obeliuose, bet vaisiai buvo menki. Tada pradėta siųsti tinkamas kandidates, dažniausiai kunigų seseris arba artimas giminaites, pas Ingenbohlio Šv. Kryžiaus seseris (Šveicarija). Su tomis maždaug dvidešimčia aspirančių gavo puikų vienuolišką ugdymą bent dviejų stiprių vienuolijų steigėjos (Šv. Kazimiero seserų ir Švč. M.M. Nekaltojo prasidėjimo vardienų seserų)<sup>15</sup>.

Negalėdami legaliai atgaivinti Marijonų ordino, kun. Jurgis su kun. Pranciškumi Būčiu prikėlė jį slapta, kaip kongregaciją be abitų. Nepaisydami kai kurių siauraregių lietuvių patriotų prieštaravimų ir net grasinimų<sup>16</sup>, prikėlė jį kaip daugiatautį.

Kun. Jurgio veiklos lenkų visuomenėje mastas ir pasiaukojimas rodo ištikimybę jaunystėje priiimtam dėsniui, kad kunigas, „mylėdamas tėvynę, ras savo širdyje vietos ir kitų tautybių žmonėms“. Jo nusistatymas atnaujinant marijonus leidžia pastebėti tolesnį žingsnį bažnytinio visuotinum linkui. Kaip tik tuo metu rašytame dvasiniame dienoraštyje randame katalikiško visuotinum dėsni, apibrėžtą taip:

<sup>15</sup> Žr. R.Laukaitytė, *Vienuolijos Lietuvoje. XX a. istorijos bruožai*, Vilnius, 1997, p. 31–57.

<sup>16</sup> Ten pat, p. 54, autorė cituoja, ką J.Matulaitis rašo iš Romos P.Būčiui (duomenys iš LCVA, f. 1674, ap. 1, b. 99, l. 175).

„Nors esame pasiketinę pirmiausiai tarp savo tautos kiekvienas darbuotis, bet apimant tikrai katalikiška širdimi visą katalikystę ir visą pasaulį. Jei kur kitur Dievo valia, aplinkybės, vyresnieji mus nusiųstų arba pasauliškės valdžios nuvarytų, turime ir ten stoti darban, išmokti vietines kalbas, įeiti, išigilinti į vietinių žmonių norus, geismus, dvasią, reikalus, atsiduoti jiems visa širdimi taip, kaip savo tikriems broliams, ir toliau varyti Kristaus darbą“<sup>17</sup>.

Į Peterburgo laikotarpį patenka Socialiniai kursai Kaune (1909), rekolekcijos Žemaičių vyskupijos kunigams Kaune 1911 m., pirmą kartą lietuviškai, ir Seinų vyskupijos – Marijampolėje 1914 m. Pagrindinėje Socialinių kursų paskaitoje „Miesto ir apskritai pramonės darbininkų klausimas“ kun. Jurgis išdėstė apverktiną Peterburgo darbininkų būklę ir numatė, kad pramoninių kraštų socialinės problemos laikui bėgant pasireikš ir Lietuvoje<sup>18</sup>; todėl, sakė, dvasininkai privalo ne tik skelbti žmonėms Kristaus mokslą, skiepyti teisingumo ir meilės jausmus, bet ir praktiškai veikti darbininkų organizacijose bei institucijose, o katalikai inteligentai privalo šviesti ir sąmoninti darbininkiją, taip pat remti pačių darbininkų iniciatyvas, kuriomis jie siekia pagerinti savo būvį<sup>19</sup>.

VILNIAUS VYSKUPO SOSTE. Po kunigų rekolekcijų Marijampolėje kun. J. Matulaitis mėgino grįžti į Fribūrą, bet ištrigo Varšuvoje. Čia įkūrė marijonų bendruomenę, vadovavo našlaičių prieglaudai, pirmininkavo visos Lenkijos mokyklų kapelionų konferencijoje. Pagaliau 1918 m. pavasarį galėjo apsigyventi Marijampolėje ir atsidėti marijonų reikalams. Ten pat spalį įsteigė Švč. M.M. Nekaltojo prasidėjimo vargdienių seserų vienuoliją, vėliau, 1922 m. Drujoje (Baltarusija) – Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų vienuoliją. Įvairiu laiku parašė ar pataisė, pritaikė kanonų teisei daugelio Lietuvos ir Lenkijos moterų vienuolijų įstatus. Tarp 1905 ir 1911 m. kai kurioms vienuolijoms padėjo gauti Šventojo Sosto aprobatą<sup>20</sup>.

Pakludamas Šventajam Tėvui, J. Matulaitis tapo Vilniaus vyskupu. Konsekracija įvyko 1918 12 01 Kaune, o ingresas į Vilniaus katedrą – 1918 12 08. Šiame poste išbuvo iki 1925 07 14, nepaprastai sunkiomis ap-

<sup>17</sup> J. Matulaitis, *Užrašai*, Vilnius: Aidai, 1998, p. 59 (rašyta 1911 03 07). Visuotinumą dėsnį, kone pažodžiui iš šios „Užrašų“ pastraipos perrašytą, randame Marijonų vienuolijos įstatuose, tiek 1930 m. paskelbtuose, paties jos atnaujintojo rašytuose (6–8 str.), tiek 1986 m., po Vatikano II Susirinkimo pritaikytuose (8–10 str.). Labai ryškiai juose išreikštas inkultūracijos dėsnis – puse amžiaus pirmiau už Vatikano II Susirinkimą!

<sup>18</sup> Paskaita buvo išleista knygele: Prof. Jurgis Matulevičius, *Miesto ir apskritai darbininkų klausimas*, Kaunas, 1909.

<sup>19</sup> Žr. J. Vaišnora, *Arkivysk. J. Matulevičius ir darbininkų klausimas, Arkivyskupas Jurgis Matulevičius* (red. K. Čibiras), Marijampolė, 1933, p. 269–275.

<sup>20</sup> A. Kučas, *Arkivyskupas...*, p. 491.



linkybėmis: iš pradžių karo veiksmai ir visą laiką tokia politinė bei tautinė įtampa, kokią šiandien sunku ir įsivaizduoti.

Paminėsime porą būdingų įrašų Vilniaus meto dienoraštyje: „Aš nusiskundžiau, kad čia daug kunigų tautininkų: tiek lenkų, tiek lietuvių, o labai maža kunigų katalikų“ (1919 02 19); „Kur imti kunigų, tikrų katalikų? Tu Patsai, Viešpatie, teikies atitaisyti ir išgydyti kai kurių kunigų dvasią, nesveikų tautiškumą ir politikavimų nuodais užkrėstą“ (1919 02 23–03 01); „Dieve, duok man kunigų, tikrų katalikų!“ (1919 04 25)<sup>21</sup>.

Lenkijoje išleistame plačiame atsiminimū apie Palaimintąjį Jurgį rinkinyje<sup>22</sup> apstu pasakojimų apie daugumos vilniečių aklą priešiškimą savajam vyskupui dėl jo „gimtosios nuodėmės“, t. y. lietuviškos kilmės, kaip pats juokais yra sakęs pokalbyje su Vilniaus universiteto rektoriumi prof. Marianu Zdziechowskiu<sup>23</sup>. Apstu taip pat paliudijimų, kaip dažnai priešiskumas sutirpdavo ir virsdavo susižavėjimu, turint truputėlį geros valios ir arčiau susitinkant<sup>24</sup>.

Sunkumai neatgrasė vyskupo Jurgio. Melsdamasis ir medituodamas jis suprasdavo, kaip jam dera elgtis pagal laiko reikalavimus. Trumpu bolševikų valdymo laiku jis stėjo ginti katalikiško auklėjimo mokyklose. Paskui, valdant lenkams, labai rūpinosi atgauti bažnyčias ir vienuolynus, užgrobtus Rusijos carų valdžios, sustiprinti kunigų seminariją, aprūpinti parapijas kunigais, mokačiais vietos gyventojų kalbas, sukurti reikiamus santykius su civiline valdžia, priešintis kraštutinio nacionalizmo mėginimams padaryti Bažnyčią valstybės politikos įrankiu, siekiant asimiliuoti tautines mažumas.

Būdamas Vilniaus ganytojas, tik nedaug savo laiko ir dėmesio galėjo skirti lietuvių reikalams. Vyskupas P. Būčys primena<sup>25</sup>, kaip vysk. Jurgis globojo lietuviškąją našlaitinę Trinapolyje, dalyvaudavo lietuvių religinių organizacijų susirinkimuose, skyrė lietuvius kunigus į lietuviškas parapijas, progai pasitaikius skatino Lietuvos valstybininkus nedelsiant rūpintis konkordatu su Šventuoju Sostu. Vysk. P. Būčys glaustai apibendrina: „Iš to, ką žinau, galiu drąsiai sakyti, kad J. Matulevičius, Vilniuje vyskupaudamas, buvo lietuvių apgynėjas, gudų rėmėjas, lenkų rūpestingas ganytojas, Bažnyčios teisių sargos saugotojas“<sup>26</sup>.

<sup>21</sup> J. Matulaitis, *Užrašai*, p. 153, 160, 206.

<sup>22</sup> *Wspomnienia o Błogosławionym Jerzym Matulewiczu*. Zebrali i opracowali: ks. Jan Bukowicz, MIC, Tadeusz Górski, MIC, Warszawa, 1996, passim.

<sup>23</sup> M. Zdziechowski, *Czulem w nim i czcilem kapłana*, *Wspomnienia...*, p. 334–335.

<sup>24</sup> Ks. St. Nawrocki, *Biskup Litwin*, ten pat, p. 309–311; M. Eysenhoffowa, *Uniewinnienia*, ten pat, p. 32–333.

<sup>25</sup> Vysk. dr. P. Būčys, *Bažnyčios ir tautos darbininkas*, *Arkiyvyskupas Jurgis Matulevičius*, Marijampolė, 1933, p. 27–28.

<sup>26</sup> Ten pat, p. 29.

Vienas lietuvių krikščionių demokratų vadovų kun. Mykolas Krupavičius paliudija, kaip katalikų socialinio mokslo žinovo vyskupo Matulevičiaus autoritetas ir jo studija „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija“ (1907) nusvėrė, kad Lietuvoje pagal 1922 m. Įstatymą atlikta žemės reforma derinosi su popiežiaus Leono XIII enciklikų *Rerum novarum* ir *Graves de communi* principais<sup>27</sup>. Prelato M.Krupavičiaus biografas Petras Maldeikis kelis kartus pripažįsta, kad vysk. J.Matulevičius, tiesiogiai neįsitraukdamas į lietuvių krikščionių demokratų veiklą, jiems įteigė katalikų socialinę mokslą, pavyzdžiui, dėsnį, kad „gamta neįvedė jokio turto padalinimo. Dievas niekam nepaskyrė turtų dalies, žemė neprivalo liautis buvusi visų maitintoja“<sup>28</sup>.

Vysk. J.Staugaitis pažymi, kad 1922 m. Kaune apaštaliniam vizitatoriui mons. Antoniui Zecchiniui J.Matulaičio pažiūras nusakė ir gynė jo bičiulis kun. prof. Pranciškus Būčys<sup>29</sup>. Taip net du marijonai yra prisidėję prie žemės reformos, turėjusios didžiulę reikšmę sprendžiant Lietuvos kaimo socialinius klausimus.

Vyskupą Jurgį, išmintingai derinantį vietos tautinius ir kt. santykius, aplankydamas lenkų ir lietuvių veikėjai, taip pat Tautų Sąjungos atstovai. Vyskupas stengdavosi dalykiškai paaiškinti esamą būklę ir ateities galimybes, galimybę spręsti painius Lietuvos ir Lenkijos ginčus. Tokius apsilankymus ne kartą pats aprašo dienoraštyje. Pavyzdžiui, Lietuvos Vyriausybės įgaliotiniui Ignui Jonynui siūlė, kad Lietuva nereikalautų visų etnografinių lietuviškųjų žemių, o tik tų, kur lietuviškasis elementas yra stiprus ir kur lietuvių kalba dar nėra galutinai išnykusi dėl lenkinimo ir rusinimo<sup>30</sup>.

ŠVENTOJO TĖVO ATSTOVAS LIETUVAI. Kai 1925 m. buvo pasirašytas Lenkijos vyriausybės konkordatas su Šventuoju Sostu, pasidarė aišku, jog ši Vyriausybė jokia būdu nesutiks, kad vysk. Matulaitis būtų pakeltas Vilniaus arkivyskupu metropolitu. Nenorėdamas tokiomis sąlygomis sudaryti sunkumų Šventajam Tėvui, vysk. Jurgis pasiprašė atšaukiamas iš Vilniaus. Popiežius Pijus XI 1925 m. liepos 14 d. priėmė atsistatydinimą, o rugsėjo 1 d. paskyrė jį tituliniu Adulijos arkivyskupu ir apaštalinium vizitatoriumi Lietuvai. Su šia užduotimi jis atvyko į tuometinę Lietuvos sostinę Kauną gruodžio 13 d.

Kaune ir visoje Lietuvoje virte virė nepasitenkinimas Šventuoju Tėvu, kad esąs pripažinęs *amžinosios Lietuvos sostinės* priklausymą Lenkijai,

<sup>27</sup> Ten pat, p. 158–160.

<sup>28</sup> P.Maldeikis, *Mykolas Krupavičius*, Chicago, IL, 1975, p. 136 ir kitur.

<sup>29</sup> J.Staugaitis, *Mano atsiminimai*. Vilnius, p. 282.

<sup>30</sup> J.Matulaitis, *Užrašai*, p. 268–270.

ijungdamas Vilniaus vyskupiją į Lenkijos Bažnyčios sudėtį. Žaisdami patriotizmu, socialistai, masonai ir kiti Bažnyčios priešai kurstė antivatikaines nuotaikas. Deja, toms nuotaikoms buvo pasidavę ir kai kurie įtakingi kunigai ultrapatriotai. Vizitatorius vos tik atvykęs surengė įvairių katalikiškų grupių atstovų pasitarimą, griežtai atmetė priekaištus Šventajam Tėvui. Nurodė, kad Šventasis Sostas nenustatinėja valstybių sienų, o tvarko bažnytinius reikalus su tuo, kas faktiškai turi valdžią toje teritorijoje. Pabrėžė, kad popiežius rodo palankumą Lietuvai, atsiųsdamas vizitatorių lietuvių, ir kad ne vien Bažnyčiai, bet ir valstybei būtų naudinga konkordatu užmegzti gerus santykius su Šventuoju Sostu. Lankė vyskopus, ministrus, kitus įtakingus dvasininkus ir pasauliečius, net ir nekatalikus, meldėsi ir pasninkavo<sup>31</sup>.

Atmosfera labai greit pasikeitė. Tuoju buvo galima imtis steigti Lietuvos bažnytinę provinciją. Lietuvos episkopatas patvirtino jos projektą jau 1926 m. vasario 15 d., lygiai po dviejų mėnesių jam atvykus į Kauną. Popiežius Pijus XI savo bule *Lituanorum gente* 1926 m. balandžio 4 d. įsteigė Lietuvos bažnytinę provinciją pagal tą projektą<sup>32</sup>.

Arkivysk. Jurgis apie visą dalyko eigą taip rašė iš Romos kun. Włodzimierzui Jakowskiui, MIC, balandžio 19 d.: „Šv. Tėvas nusiuntė mane į Lietuvą, ten radau baisią įtampą. Dirbau ne tik dieną, bet dažnai ir naktį, dažnai net pasninkavau, daug meldžiausi. Daug kas pasikeitė; pamažu viskas pasitaisys. Buvo įspūdis, kad pats Liuciferis kasasi Lietuvoje po Bažnyčios pamatais, o su juo – legionas piktųjų dvasių. Kova buvo sunki. Tris mėnesius ten darbavausi. Čia, Romoje, irgi sunkiai dirbau. Viskas baigėsi gerai. Šv. Tėvas buvo labai patenkintas, padovanojo man auksinį medalį. Šiandien važiuoju į Lietuvą įvykdyti bulės“<sup>33</sup>.

Vyskupas Czeslawas Falkowskis 1968 m. rašė: „Vilnijos dirva pasirodė per sunki net ir vyskupui Matulevičiui <...> Vilniuje teko jam eiti labai sunkiu keliu, o apaštaliniam vizitatoriui Kaune gal dar sunkesniu“<sup>34</sup>. Kaip matėme, toks įspūdis kilo ir pačiam vizitatoriui misijos pradžioje, bet Kaune jam pavyko pakeisti padėtį per porą mėnesių, o daugumo (ne visų) vilniečių bažnytinių dignitorių požiūris į arkivyskupą Jurgį pasikeitė tik po keleto dešimtmečių.

Grįžus apaštaliniam vizitatoriui iš Romos, buvo konsekruoti keturi naujai paskirti vyskupai, o gegužės 13 d. įvyko iškilmingas Lietuvos bažnytinės provincijos inauguracijos aktas. Truputį anksčiau arkivysk. J.Ma-

<sup>31</sup> Žr. A.Kučas, *Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius*, p. 470–474 ir kitur.

<sup>32</sup> Ten pat, 477–483.

<sup>33</sup> Błogosławiony Jerzy Matulewicz, *Listy polskie*, t. 1, Przygotował do druku ks. Jan Bukowicz, MIC, Warszawa, 1987 (mašiniškio kopija), p. 178.

<sup>34</sup> Bp. Cz. Falkowski, *Sprawa wydziału teologicznego, Wspomnienia o Błogosławionym...*, p. 316.

tulaitis buvo gavęs Čikagos arkivysk. Mundeleino kvietimą dalyvauti Pasauliniame eucharistiniame kongrese. Pirmas lietuvių arkivyskupo, netgi apaštalinio vizitatoriaus, atvykimas labai sujudino gausią lietuvių išeiviją, pradėjo plaukti įvairių parapijų kvietimai apsilankyti. Vizitatorius priėmė kvietimus tik tų klebonų, kurie iš anksto buvo gavę vietos vyskupo sutikimą. Tokių parapijų susidarė 92<sup>35</sup>.

Arkivyskupas gerai pažinojo tenykštes sąlygas, nes jau 1913 m. buvo pasiuntęs du pirmuosius marijonus tarnauti JAV katalikams lietuviams emigrantams ir pats juos ten nulydėjęs. Jau tada jis gerai suprato, kurios yra svarbiausios emigrantų dvasinės reikmės: savos parapijos ir katalikiškos mokyklos, taip pat spauda. Matė, kaip anglų kalba sielovada nepasiekia šių žmonių, kaip jiems reikia dvasinės globos gimtąja kalba, ir ieškojo, kaip padėti. Iš visos širdies palaikė Šv. Kazimiero seseris (įsisteigė 1907 m.), kurios dirbo švietime ir katechizacijoje lietuvių (vėliau ir anglų?) kalba. Paskui prisidėjo seserys pranciškonės (1922) ir Šv. Kryžiaus seserys (1924)<sup>36</sup>.

Vizitatoriui, marijonų generolui, daug džiaugsmo teikė susitikimas su 38 JAV marijonais. Generolas ne tik patvirtino įsteigtus tris vienuolynus, bet dar įkūrė prie juvenato kolegiją (*Junior Colledge*). Tai padėjo ugdyti katalikiškąjį švietimą lietuvių emigracijoje<sup>37</sup>.

Kelionės į užjūrį vaisius taip apibūdino pats arkivysk. Jurgis 1926 09 11 laiške iš Londono kun. Kazimierzui Bronikowskiui, MIC, „Amerikoje visą laiką labai intensyviai ir sunkiai darbavausi. Aplankiau žymesniausias lietuvių kolonijas, stengiausi sustiprinti jų tikėjimą ir prisirišimą prie Katalikų Bažnyčios. Tai buvo savotiškos misijos, atrodo, naudingos“<sup>38</sup>.

Tuo tarpu rinkimus į Lietuvos Seimą laimėjo kairiosios partijos, paskenkė vizitatoriaus ir katalikiškųjų organizacijų veiklos sąlygas. Vizitatorius nenuleido rankų, rugsėjo 8 d. parašė platų memorandumą respublikos prezidentui. 1926 m. gruodžio 17-osios perversmas iškėlė į valdžią tautininkų ir krikščionių demokratų koaliciją, atsivėrė perspektyva sudaryti konkordatą. Kaip žinome, pasinėręs į darbą prie konkordato projekto, nepaisė mirtinos ligos ir iškeliavo pas Viešpatį 1927 m. sausio 27 d.

Ši glausta apžvalga rodo, kaip palaimintasis Jurgis Matulaitis per visą gyvenimą ištikimai vykdė „Keliuose žodžiuose“ sau ir bendraminčiams nubrėžtą programą. Vykdė ją, kūrybingai priimdamas vis naujus

<sup>35</sup> A.Kučas, *Arkivyskupas...*, p. 505, 515.

<sup>36</sup> Dr. A.Kučas, *Lithuanians in America*, Boston, MA, 1975, p. 206–208.

<sup>37</sup> A.Kučas, *Arkivyskupas...*, p. 514.

<sup>38</sup> Blogosławiony Jerzy Matulewicz, *Listy polskie...*, p. 100.

Apvaizdos siunčiamus iššūkius, kaskart plačiau atsiverdamas krikščioniškam bei katalikiškam visuotinumui. Nors didžiąją sąmoningo gyvenimo dalį praleido ne Lietuvoje, tačiau savosios tautos bei šalies džiaugsmas ir skausmai jam visą laiką buvo labai artimi. Tai nesutrukdė jam pirmiausia jaustis Visuotinės Bažnyčios patriotu, aukotis dvasiniam ir socialiniam gėriui kiekvienos tautos, į kurią Dievo Apvaizda jį nusiųsdavo.

Nėra lengva trumpai suglausti Jurgio Matulaičio nuopelnus lietuvių visuomenei, patyrusiai daugybę sunkių išmėginimų jo gyventais laikais. Išvardysime bent kelis:

- žadino kunigus, ypač jaunuosius, darbuotis religinėje, socialinėje ir tautinėje dirvoje;
- skleidė katalikišką socialinį mokslą raštais, kursais ir sociologijos paskaitomis Peterburgo dvasinėje akademijoje, išugdžiusioje Lietuvai žymių veikėjų;
- daug ir įvairiai darbavosi, kad būtų atnaujintos ir sustiprintos vienuolijos;
- įsteigė Lietuvos bažnytinę provinciją ir reorganizavo vyskupijas;
- paliko šviesų atsidavimo Dievui ir Bažnyčiai, žmogiško tobulumo ir antgamtinio šventumo pavyzdį.

*Vilnius–Varšuva, 2002 m. spalio*

## JURGIS\*

### KELI ŽODŽIAI MŪSŲ KUNIGĖLIAMS

Esiu rašęs šį straipsnelį, kada buvo pakeltas klausimas, ar gerai darome mes, jaunieji kunigai ir klierikai, užsiimdami lietuovyste? ar galime, ar mums išpuola prisidėti prie to naujo mūsų tautoje judėjimo? ar tai sutinka su mūsų aukštesnėms, dvasiškomis priedermėmis? ar ne geriaus liovusis nuo to viso daryti, kaip mūsų pranokėjai yra darę? Daugelis mūsų sverdelėjo ir nežinojo, į katra pusę verstis, – neišmanė, kaip sutaisyti savo lietuovystę, savo širdies palinkimus su tūloms tariamomsiomis savo dvasiškomis priedermėmis, o geriaus sakant, suo tuo, ką nuo tūlų savo perdėtinių girdėdavu. Aš, dar mokytinio suole tada besėdėdamas, teipgi ne kartą užsimislyjau ir kitų klausiau, ar gerai mes darome ir ką mums daryti? O visa tai surašiau ir kitiems, toliau nuo mūsų gyvenantiems draugams išsiunčiau. Tokiu būdu užgimė šis straipsnelis. Nuo to laiko jau šešti metai slenka. Daug kas persimainė, daug kitaip virto... O ir mes pats daugiau prityrimo įgiję ir subrendę. Šiandie jau gal kas kitas ir kitaip reikėtų rašyti. Vienok nutariau apskelbti svetui šiuos „Kelis žodžius mūsų kunigėliams“ nieko nepermainant, teip, kaip juos savo popierose suradau. Gal tie, su kuriais drauge svajojome, nepyks ant manęs savo jaunesniųjų dienų svajones antrąkart perskaite; o tiems, kurie toli nuo mūsų stovėjo, gal bus malonu pažinus mintis ir rūpestis, ką mūsų jaunų krūtines kilnojo, visiems pagaliau gal bus šiočia tokia nauda, ir dabarties vieną ar antrą mislį suradusiems, ką dar ne suvis persenus. Tik tedovanoja man skaitytojai, jei šiame veikalėlyje ne viskas kaip prigulint išdėta, sudėta ir suimta; teatmena, kad tai mokytinio darbas.

\* \* \*

„Nėra tarnas didesnis už savo poną: jei mane persekiojo, ir jus persekios“ (*Jn 15, 13*), „Išduos jus ant varginimo ir užmuš jus, ir būsite neapkantoj visoms giminėms dėl mano vardo“. (*Mt 25, 9*) – tai jau toksai pagal Kristaus žodžių mūsų ir mūsų Bažnyčios likimas. Ir vargo ji, ir prispaudimą kentė, ir persekiojo ją. Bet tų vargų Bažnyčia gal niekad tiek

---

\* Peterburgo dvasinės akademijos studento Jurgio Matulaičio straipsnis, parašytas 1897 m., išspausdintas žurnale „Dirva-žinynas“; Shenandoah, PA, 1903, Nr. 9, p. 43–69. Taisyta rašyba ir skyryba.

neturėjo, kaip mūsų gadyneje. Jei akis atkreipsime ir į savo šalį, pamatysime, kad ir mums šandie daug sunkiaus kaip kitąsyk, ir mūsų Bažnytelę nemenki vargai laiko suspaudę.

Iš vienos pusės, pravoslavija su rusifikacija visa savo svarba gulte ant mūsų guli; o iš antros, – nelabasis kaskart vis su didesniu laimikiu sėja tarp mūsų sėklą priešingos krikščionystei, taip vadinamos „naujosios dvasios“<sup>1</sup>. Pradėjus nuo antrojo, prisižiūrėkime šiems dviem priešam ir pažiūrėkime, kas mums reikia daryti?

## I

Mes, kurie einame į mokslus, skiriamės į dvi dali. Vieni einame į kunigus tarnauti Bažnyčiai, antri į universitetus, ir šitie mažne visi neapkenčia Bažnyčią. Kas aršiaus, pats perimti priešingos Bažnyčiai dvasios, jie stengiasi užkrėsti ją ir anuos nieko nekaltus artojus: savo tėvus ir brolius. Kada mes dar mokykloje sau ramiai ir be rūpesties sėdime, gal niekad rimtai nė nepamislįjome, kas mūsų laukia? koki vargai ir darbai? Štai jau tie, su kuriais mes kitąsyk viename suole sėdėjome, su abiem saujom tik beria tarp žmonių pikto mokslo grūdus, o jų nuomonės tik plinta, tik sklįsta. Pažiūrėkime, kas dedasi užrubežyje? Ten priešingi tikėjimui ir Bažnyčiai bei socialistiškai laikraščiai nei grybai po lietui dygte dygsta ir drauge su tokiais pat knygpalaikėmis kaip „Krumplių Jonas“, „Kas kaltas?“, „Po Poncku Pilotu“, „Parmazonas arba baisingumas Dievo rūstybės“, „Gyvenimas Jėzaus pagal naujausius ištyrimus“, „Krituliai šviesos bei abrozai“, „Tikyba ir mokslas“ ir t.t., niekinančiomis tikėjimą, kunigiją, kasmet vis labiau ir labiau, tarsi tvinte pas mūsų tvinsta. – O mes kunigai?.. Tūli mostelėję su ranka ant viso ko raminamės, juog kvaili vaikišciai pats nesumana, ką bedarą, juog iš jų darbo nebūsią nieko, juog dar ne vieta pas mus jų paikomams, bedieviškoms svajonėms. O jie inteligentai...<sup>2</sup> Jie tuo tarpu savo daro, nepaisydami mūsų mosavimų jie lašas po

<sup>1</sup> Senesniejie kunigai, minėdami šiuos žodžius, suprasdavo abelnai visą mūsų jaunuo-menės darbavimąsi – lietuviystę. Jie, patėmiję, kad svietiški mūsų inteligentai, bežadydami tautą iš miego, ir tikėjimo pamatus ardo, ant kunigų ir Bažnyčios užpuldinėja, ėmė kovoti prieš visą tą judėjimą, prieš tautos kilimą, neskiriant, kas jame blogo, o kas gero yra. Net ir jaunesniems kunigams, kurie išdrįso stoti į tėvynainių eiles, jie nepraleido, ir šiuos jie ėmė persekioti išvien su svietiškaisiais, visus laikydami per litvomanus, per pavojingus ir neištikimus žmones. Jaunesniejie gi kunigai, vardu „naujosios dvasios“, tik ant tiek ženklina svietiškujų mūsų inteligentų darbus ir pakraipą, ant kiek jie yra priešingi Bažnyčiai ir tikėjimui. Mes šioj prasmėje ir imsime šį žodį.

<sup>2</sup> Žurnalo redakcija čia pridėda pastabą:

Rašėjas neteisingai paveda visą svietišką inteligenciją po rubrika krikščionijos priešų, socialistų etc. Taisybė, gal ne per daug yra svietiškujų inteligentų, kurie eina išvien su

lašui varvina savo nuodus į mūs tikėjimišką gyvenimą. Užtektų paėmus permesti nors vienu metų lietuviškus laikraščius ir knygas, kurie užrubežy išėina, kad persitikrint, juog tai tikra tiesa, ką esiu sakęs. Teip, teip, svietiškiejie mūsų inteligentai netinginiauja. Tuo tarpu kada tūli mūsų, praminę juos litvomanais, o jų darbavimąsi litvomanija, iškeikę ir iššaukę juos iš sakyklų, manos visą darbą atlikę, tuo tarpu kada tūli mūsų, juos nuo savęs atstūmę ir paniekinę ir užsigrižę nuo jų, tikis pergalėje juosius ir snaudžia arba vos tekruta; jie teipgi užsigrežę sau nuo mūsų ir niekindami mus eina sau savo keliu, žengia, kad ir pamaži, betgi vis žengia pirmyn ir grūdas po grūdai sėja savo mokslą. Gal šiandien retai kur jų sėkla teprisiima, bet visgi ne be to, kad nerastų tokios vietos, kur ir šaknis suleistų, ir išdygtų, ir iškerotų; veikia ir vaisių atneš, – jau ir atneša.

Sunku išreikšti visus darbus tos „naujosios dvasios“. Sunku pasakyti, kiek ji mūsų žmones pasiekė, perėmė. Dar neseniai ji atsirado pas mus, toj' „naujoji dvasia“; tik pradžia josios; vos keliolika metų, kaip ji kilo, dar nebuvo nė kada gerai susipažinti su jaja. Aš tik paminėsiu tuos dalykus, kurie kaip su žiburiu durte duria į akis, kuriuos ir apičiupoms gali užgriebti. Pakaks ir anų, kad galėtumei spręsti, kas bus su mumis, jei toliau teip trauksis, jei ir toliau mes, kunigai, snausime ir nesigriebsime už darbo visi, ar jaunas, ar senas!

Paimkime tikėjimą. Mes, regis, neturėtume ko bijotis bedievytės. Lietuva iš seno garsi dėl savo dievobaimingumo. Tiesa, da ir pas mus tikėjimas klesčia, dar žydi, dar tie škaplieriai, tie ražančiai, ką ant mūsų krūtinių kabo, mus gina. Mato tai ir supranta gerai mūsų priešai. Užtai jie dar nebedrįsta mus stačiai užpuldinėti su bedievyte. Taigi tik iš paselų griebia. Iš pradžių jie tikėjimo anaipol neliečia; jei tik iš netyčių kaip yla iš maišo išlenda su savo persitikrinimais. Jie tik kunigų piktus darbus išrodo; nori mat juos sugėdyti, kad liautųsi piktai elgėsi. Išsyk nori jie tik kunigus suvaldyti, kad per daug neišdykautų. Gerumėlis jau ką gi! Ve lyg gali klane ką nuprausti arba padabinti, drėbdamas į akis su purvais. Mūsų priešai kur kitur siekia; jie žino, kad prasčiokėlis neatskiria mokslo nuo mokytojaus, tikėjimo nuo kunigo. Pasisekus jiems subjaurinti žmonių akyse kunigai, tikėjimas sugriauti jau nėra ką. Juog to trokšta mūsų inteligentai, bent jų daugumas, aišku. Kad persitikrint, užtektų pervertus nor vienu metų tokį „Varpą“, „Ūkininką“ arba net ir „Vienybę“, ypač paskutinių metų. Vargu numerį terastum, kur nebūtų šio to ant kunigų pritepta. Ten rasi būtų ir nebūtų daiktų!

---

kunigais tėvynainiais, bet daugelį rasime rimtų vyrų tarp svietiškos inteligencijos, kurie nepritaria antikatalikiškai propagandai ir yra jai priešingi, neretai pagal savo išgalę stengiasi aną numalšinti. Suteikimas inteligentų vardo vien antikatalikiškos partijos veikėjams mums išrodo suvis neteisingu, užgaunančiu daugelį tikrų mūsų inteligentų. – *Red.*



Kaip žmonės priima anuos inteligentų užsipuldinėjimus ant kunigų? Ne visur vienaip. Ten, kur svietas labiausiai pramokytas, kur tankiau susiduria su laikraščiais, tenai ir inteligentų didesnė įtėkmė.. Nekalbant apie ponus, tenai jau ir tarp prasčiokų susitiksi su tokia pažiūra: „Kunigas – tai tik prie altoriaus bažnyčioje. O šėip, tai toks žmogus kaip ir mes. Ir jam teip pasitaiko užsigerti ir niekus pasakyti, kaip ir mums“. Tai pirmutinis žingsnis. Kunigą, išėjusį iš bažnyčios, jau kiša į savo prastą rudinę, dažnai purviną, suterštą.

(Kad balsas inteligentų, pjudančių žmones ant kunigų, neina žmonėms pro ausis, praneša patsai „Varpas“ 1902 metų 6 num. Viena žmona tenai aprašo ūkininkų „pasikalbėjimą“, kurį jįjė, užvažiavusi į vieną sodžių, išgirdo. Kad anoji žmona ragino ūkininkus sušėlpti pavargusią, bėdu mirštančią šėimyną M., nė vienas neklauso. Kada gi kalba užėina apie laikraščius, šėtai kaip vienas ūkininkas išsitaria: „Kad tik daugiau pasisektų mums „Ūkininką“ išplatinti... tai pamatysite, kaip netrukus byrės langai klebonijose, kaip užpernai žydams... kad „nėra kunigystės be čigonystės“ ... bet skaitant „Ūkininką“ visai aišku mums paliko, kad kunigai pastatyti tik žmonėms plėšti“. – Kam mums, dėde, laukti, kol „Ūkininkas“ daugiau išsiplatīs! Ar dar mūs mažai? – šaukė viens iš jaunesniųjų. – Juk šiandien Užgavėnės, kiekvienas gali pasilinksminti! Važiukime į aludę... o sutemus ir išnešime klebonui langus“ ... – „Kam dar į aludę? – šaukė antras, – aš miestelyj turiu svainį, pas jį sustosiu! Jis pats man dar padės! Ir daugiau iš miestelio atsikviesime“. Pagaliaus rašytoja prisipažįsta, kad ji turėjusi gint kunigus, ir teip užbaigia: „Kodėl skaitymas „Ūkininko“ nepamokė prijausti vargū, čia pat po šonu atsitikusiam, o žadina važiuoti už keletos verstų daužyti kunigams langus? Juk turbūt nė vienam iš rašančių (t.y. „Ūkininką“) toki vaisiai jo darbavimos nėra geistini!“ Taigi mat kokios pasekmės darbavimosi tokių laikraščių kaip „Ūkininkas“ ir „Varpas“).

O pats tikėjimas, ar gali pasakyti, ką teipgi pas mus tvirtas kaip kitąsyk? Teip, senesniejie dar tiki, ir tvirtai tiki. Bet jaunesnėji karta? Čia jau nė vienas sverdelėja, ypač kurie šėiek tiek mokslo grybštelėja. Jie dar į bažnyčią eina, ir spaviednės eina, ir pasnykus užlaiko; jie dar nebedrįsta skirtis nuo žmonių. Bet susiėjęs su tokiu tik imk su juo atviriaus ir nuoširdžiaus kalbėti, tik tu jį įdraskykie, pamatysi, kaip jis tau ims žerti užmėtinėjimus vieną po kitam ant tikėjimo, ant kunigų. Nė vieno dūšioje gera abejojimų krūvelė guli susirinkusi, tik jis neišsiduoda su tuo. Dieve duok, kad mano žodžiai būtų neteisūs, kad kitaip būtų tarp mūsų jaunuomenės. Aš tik pasakoju, ką pats esiu patyręs, kalbėdamas nė tik su tais savo draugais, kurie aukštesnius eina mokslus, bet ir su tais, kurie vos tik užvuodę mokslo likosi arti žemės. – Toktai, matyt, „Varpo“ ir „Ūkininko“ žodžiai mūsų jaunuomėnei pro ausis neina.

Pereikime prie socializmo. Apie jį, rodosi, pas mus neprigulėtų nė kalbėti. Dirbtuvių (pabrikų) pas mus beveik nėra. Dvarų nedaug, o ir tie pats nusęs vos kėkia, nesuduria skatiko su skatiku. Miestuose gaujos apdriskusių žydų; mažai apie juos mislijame, o dar mažiaus juos pažin-stame; todėl nė nežinome, ar būtų kas jiems pavydėti. Liekasi sodžių gy-ventojai, kūnas ir branduolys mūsų tautos: ūkininkas su bernu. Regis, ir šiuodu neturėtų ką pavydėt vienas kitam. Ką jiedviem dalytis?.. Ar bėdos, vargeliai, ar sunkūs darbeliai? Tų jiedu turi apsčiai, taigi ir dalinasi. Ir darbai, ir vargai jūdvių tie patys, ir valgo, ir vilki vienaip. Tik tiek, ką ant vieno namai rašyti, o antras netur namų, ale užtai nė skolų, nė tiek rū-pesčių. Tik tiek, ką, suvėjus Kalėdoms, viens iš juodvių, nedaug, tiesa, bet visgi nors kelis muštinius užsivargsta; o antras džiaugias lygiai išėjęs, dažniausiai dar į skolą sulenda. Vienok pas mus platina socializmą per laikraščius ir per knygeles. Ar jis prisiima tarp žmonių? Sunku atsakyti.

Tik štai ką papasakosiu. Bus jau keli metai, nežinia iš kur pasklido kalbos, kad dvarus rėžysią į šešmargius ir dalysią beturčiams; ką, sako, dvarų nepriteknią, tai imsią lauko nuo ūkininkų. Koksai tada buvo svieta subruzdimas! Kiti net pas raštininkus ėjo su paprekiais, kad jiems geres-nius šešmargius pataikytų. Tas pats ir anąmet atsitiko per vakacijas. Pra-važiuojant ciesoriui, susivažiavo į Dūkštus dvarponiai jojo pasitikt. Ka-žin kas paleido paskalą, būk pats ciesorius juosius sušaukęs, kad nuo jų atėmęs dvarus padalysiąs žmonėms. Ir vėl svietas pradėjo judėti ir neri-mauti.

Kaip išaiškinti panašius atsitikimus? Kas įkvepia žmonėms pageidi-mus svetimos naudos? Kas leidžia tokius paskalus? Ar nebus čia darbas tūlų laikraščių ir tūlų knygučių, kaip „Krumplių Jonas“, ir tūlų intelligen-tų, kaip „Farmazono“ autorius. Gal pasakysi, kad pats žmonės per kvai-lumą prasimano tokius niekus. Jeigu teip, dar pikčiaus. Tai ženklas, kad jau dirva socializmui pas mus išdirbta; ir tik sėklos laukia patogaus laiko. O žiūrint į mūsų tūlus inteligentus, sėjikų, regis, netrūksta. Jau nekalbant apie Ameriką, argi ginčai ir nesutikimai tarp darbininkų ir darbdavėjų neeina vis kaskart tankyn ir didyn net ir pas mus, kaip antai: Kaune, Vil-niuje, Šiauliuose ir t.t., argi neeina didyn neapykanta tarp samdininkų ir ūkininkų tarp lietuvių Suvalkų rėdyboje? Taigi kaip sau norite, o pas mus, pasirodo, socializmas yra – ne toks iškerojęs kaip kitur, bet visgi jis yra. Pas mus jis tik šaknis teleidžia, dar tik kniata.

Pajudinau dvi šakeli mūsų gyvenimo: tikėjimišką ir socialistišką, kur priešai mažiausiai galėjo tikėtis ką laimėsia. Ką gi dabar sakyti apie mokslą ir tautos apšvietimą? Koksai tas mokslas? Gerai sako: obuolys ne-toli krinta nuo obels; o kelmas kuo primirkęs, tuo ir atsiduoda. Jeigu kito-se šakose mūsų gyvenimo priešinga krikščionystei dvasia žymu, tai čia

jos tur būti dešimts kartų tiek. Juk žmonių apšvietimas – pirmutinis mūsų inteligentų siekis, apie tai jie tik ir parsišnekėję, parsirūpinę ir parsisvajoję. Čia kyla klausimas. Jeigu inteligentų mokslas klaidus ir blogas, taigi kaip tai gali būti, kad jis tarp žmonių plisų? Tik melo kiekvienas bjaurisi ir neapkenčia. Ant to tik vienas atsakymas tebėra. Pasisekimas, su kuriuo inteligentai platina savo nuomones tarp žmonių, ne tiek paeina iš pačios jų mokslo vertės, kiek iš būdo, koku jie tą mokslą platina. Jie taip švelniai moka įsismelkti su savo nuomonėmis į žmogaus širdį, kad jis nė jaust nepajunta. Jie žino, kad grynos bedievystės nieks pas mus neklausytų, taigi su žibučiais ją aptaiso – puikiais ir skambančiais vardais vadina: tai mokslo ir šviesos platinimu, tai vargų palengvinimu, tai tėvynės meile. Ve kur galybė mūsų inteligentų! Jie tautą žadina iš gilaus miego, jie gina ją nuo amžinos smerties! Jie žmonių vargus nor palengvinti! Jie myli savo tėvynę – motinėle, kitus ragina mylėti ir kitų širdyje kursto tą meilę! Kas prieš tokius vyrus nenulenktų galvą?! Štai kur visa naujosios dvasios stiprybė! Štai ant ko ji, kaip ant ramčio pasiremmdama, žengia pirmyn. Štai koku būdu inteligentai ir patys įslenka į žmonių širdis ir savo idėjas, net klaidingas, kaip vaikams stiklinę lėlę, aptaisytą su blizgančia šlebuke, jiems įkiša. Tautos žadinimas, tėvynės meilė, prigimta kalba, šviesos platinimas, tai ginklas „naujosios dvasios“, su kuriuo žmonių širdis ji pamuša ir ant jų viešpatauja.

Matėme, kad svietiškieji mūsų inteligentai platina taip vadinamą „naująją dvasią“, ir kad jų darbai ne be pasekmių; matėme teipgi, koku būdu jiems pasiseka siekis pasiekti.

Nėr abejonės, kad mums, kunigams, su ta naująja dvasia reik stot į kovą. Jeigu toj naujoji dvasia bloga, jeigu svietiškujų inteligentų mokslas klaidus, priešingas Bažnyčiai ir tikėjimui, tai mūsų, kunigų, priedermė kovot prieš tą mokslą, gint nuo jo Bažnyčią ir žmones, juk tam esame. Apie tai nėr nė ką kalbėti, kad tai mūsų prievolė. Gali tik būti klausimas, kaip kovoti? kaip pergalėti? Lengviausiai, žinoma, būtų gavus priešui išmušti iš nagų ginklą; o jei ne, tai nors reikia žiūrėti, kad mūsų ginklai nebūtų prastesni. Matėme, koku būdu inteligentai žmones labiausiai prieš savęs pritraukia; pažiūrėkime, argi ir mes negalėtume tokių pat būdų griebdamiesi juos patraukti prie Dievo, prie Bažnyčios. Svietiški inteligentai kelia tautą; o mes ar galime prisidėti prie kėlimo tautos? Kiti tai išgirdę šypsosi. Tai, sako, tik vaikų sapnas. Kam čia, sako, kilti? Mūs tik saujelė, o ir toj pati šiteip suvargusi! Ar stengsime? Aš tik tiek žinau, kilo vengrai, kilo čekai, slovakai, kilo lužicai, kašubai ir kitos tautos dar vargesniam nė mes padėjime būdamos, vos kelis šimtus arba keliasdešimts tūkstančių gyventojų teskaitančios. Kilo net airių tauta. Nuo jų anglai jau kone visą žemę buvo atėmę ir jų diduomenę į tautos priešus

buvo pavertę. Jie airiams net kalbą yra išplėšę, vieno tik tikėjimo ir tėvynės meilės negalėdami jų širdyse sunaikinti. Ir tie airiai, šiteip sunaikinti, kilo ir savo tiesas atgriebė; kas dar dyviniau, ir savo žilą, jau seniai numirusią kalbą iš kapų prikėlė. Bus keli metai, svietas pasistebėdamas išvydo airių žemėje laikraštį senovės keltų kalba. Toki jau laikai virto, kad tautos kyla. Nė viena nenori mirti; nė viena nelaukia nulenkus sprandą, kad jai kas galvą nuręstų. O pilosopai mokina, kaip Jez. Moravskis, jogei tautos, Kristuje atgimusios, negali numirti, amžinos esą. (O kad kuri sau smertį darytų, bene būtų padoru?..) Kilo kitos tautos, kils ir mūsų, ir jau kyla. Mirus Daukantui su vysk. Valančiausku, didiem žadytojams mūsų tautos, ir pati tauta tarsi iš gailesties apalpo... Bet dabar ji vėl atsipeikėjo, susiėmus iš visų slyų vėl iš naujo stoja prie darbo, kyla. Ar mes to norime, ar nenorime, o ji kyla ir kils. Naujas judėjimas ne tik gimnazijas, universitetus pasiekė, ne tik į seminarias įsiveržė; net tarp žmonių platinas. Laiko rato sukantės nesulaikysi, neigi prieš vėją nepapūsi. „Naujos idėjos – darbas ne vaiko“. Šaipydamasis, juokdamasis, su ranka mostelėjęs čia nieko nepadarysi. Arba kovojant priešais jas reikia eiti, arba išvien su jomis. Ant vietos stovėti rankas nuleidus nevalia, nes kaip viesula jos užėję parmuš tave, sumankys, suvynios ir nueis šalin, o tu liksies begulįs parblokštas. Tai ką gi mums daryti? Ar prisidėti prie kylančios tautos, ar ne?

Jau teip Dievo leista, kad žmonės į tautas skirstytųsi. Pats Dievas žmonėms kalbą sumaišęs ir kožnam būriui žemę gyvėti paskyręs. Tautos pasaulyje yra „de iure nature“. Bažnyčia gi niekad prieš žmogaus gymį rankos nekelia, tik ją tobulina, pašvenčia, kelia aukštyn Dievop. Taigi tautų naikinti nevalia. Užtaigi ir Bažnyčia visada ir visas lygiai glaudė po savo spurnu, visoms lygiai darė. Nė viena tauta negal pasiskųsti ta savo motina, kad kurią būtų naikinus, būtų vertus išsižadėti gyvasties, papročių, kalbos. Bažnyčia, kaip pop. Leonas XIII sako, visada kiek galėdama užtardavo ir užtaria tautas ir jų tiesas gina. Jei žvilgtersime į tas šalis, kur tautos kyla, ten išvysime vyskupus ir kunigus pirm kitų žengiant tame judėjime, kitiems kelią pravedant. Paminėsiu čion nors tokį vysk. Strossmajerį, Vaškarą ir kitus... Užtai tenai ir žmonės glaudžias prie kunigų, juos gerbia, jų klauso kaipo savo vadų ir ten eina, kur vadai veda. Argi tik mes kitaip darytume? Argi tik jau mūsų nelaiminga tauta po Bažnyčios prieglauda būtų kaipo žolė po sudrum medžiu suvytusi, išgeltusi, vos gyvutėlė. Argi tik mes, vadai savo tautos, rankas nuleidę žiūrėtume, kaip nuo mūsų paveržę kiti ją vedasi?.. Dar abejosime, ar galime prisidėti prie tautos kilimo?! Mes turime prisidėti, tai mūsų šventa priedermė, mes negalime neprisidėję būti.

Mūsų tauta dabar nei mažas vaikas pabudęs iš gilaus miego: krapštosi akis ir nežino kur eiti. Kas jį paims už rankos? kas jį ves ir kur ves?

ar su Dievu, ar padoriai? Žinoma, tas visai prikels aną vaiką. Jeigu mes, kunigai, neprisidėsime prie darbo, kas bus su mūsų žmonėmis? Kur juos nuves svietiškieji inteligentai? Taigi jei mūs prigimimas nepatraukia, tai nors tikėjimo reikalas tepriverčia mus prisidėti prie tautos kėlimo, o ir net mūs pačių nauda reikalauja, kad stotume į darbą, į pirmas eiles darbininkų, ir kitiems kelią rodytume. Mes nedirbsime? Neprisidėsime? Ir be mūs tauta kyla ir sukils. Ale ką ji mums pasakys sukilus, ar nepaniekš mūs, ar ne mes ant mūs prakeikimo? „Aš, sakys, buvau suspausta ir nuvarginta... o jūs manęs nežiūrėjote, apleidote mane... Eikite sau jūs, dabar man jūs nereikia!“ Taigi stokime prie darbo! Kas yra gero mūsų kilime – prilaukime, kas pikto – naikinkime ir kas sukrevyta – atitieskime!

Toliaus inteligentai pasigyre su tėvynės meile. Taigi tėvynės meilė, su kuria jie kaip su rožėmis ir su rūtomis apkaišė visus savo darbus ir net bjaurius pridengia, kuri teip užgauna kiekvieno žmogaus širdį, ta tėvynės meilė, – ar vieta jai kunigo širdyje? Ar kunigas, atsidavęs Dievui ir pasišventęs dūšių išganymui, gal tėvynės meilę gaivinti savo krūtiniėje? Į tai teatsako šventieji vyrai Senojo Įstatymo. Ansai Jeremijas, išvydęs savo mieliausią Jeruzalę, apleistą, sugriuvusią, sėdosi pelenuose, tylėjo ir verkė; ansai Jeremijas ir jo gaudūs verksmai prie Viešpaties, kad susimiltų ant Izraelio; anie makabėjai, broliai, kurie galvą paguldė už tėvų žemę. O kaip pats Išganytojas mylėjo tautą! „Jeruzale, Jeruzale, – šaukia, – kiek kartų troškau surinkti tave, kaip višta surenka viščiukus po savo sparnais, o nenorėjai! Kad pažintumei dieną tavo atlankymo!“ Kokia čia meilė! Ir šv. Bažnyčia ne vieną gal parodytų paveikslą tėvynės meilės, nors tokį šv. Leoną Didįjį, popiežių, šv. Grigalių D., Joanną D’Arc... Pati Bažnyčia ne kartą yra pašventusi paskutinį grašį apginti savo žmonėms nuo neprieteliaus. O šv. Ambraziejus mokina: „Meilė yra visų dorybių pamatas. Pirmiausiai turime Dievą mylėti, antra – tėvynę, trečia – tėvus ir visus“ (I. kn. De officiis. c. 27. Ambrosii.). Ir šv. Tamošius: „Dievobaimingumas, – sako, – reikalauja, idant mes mylėtume tėvus ir tėvynę, kurioje esame gimę ir užaugę; nes ta yra po Dievui pradžia ir priežastis mūsų gyvenimo“. O žinomas mums Pelczaras taip atsiliepia: „Kas tai yra tėvynė? Ar tiktai toji žemė, kur mes gimę ir kur vėliaus ilsėsis mūs kaulai? Ne, bet pirm visko – jos dvasiški turtai, jos tiesos, laisvė, papročiai, padavimai ir toji kalba, kurios mūs motina išmokino, ir tie broliai, tarp kurių gyvename, ir toji katalikų tikyba, kurią mums po savo galvai tėvai paliko. Ar krikščionis gali mylėti tėvynę? Ne tiktai gali, bet ir turi, nes Dievas tą meilę išpylė širdysna, o Viešpats Kristus ne tik ką jos neatmetė, bet ją žodžiu ir paveizdu patvirtino. Skaityk evangelijas, o persitikrįsi, kaip jis savo žmones mylėjo. Paskui mokintoją eina šventieji“. (Žycie Duchowne, t. I, p. 474).

Ir teip jei tėvynės meilė yra dora, prisakymas, tai kunigas ne tik gali, bet turi tėvynę mylėti ir tur duot kitiems pavyzdį, kaip reikia tėvynę mylėti. Taigi pats tur veizėti, kad toji jo meilė būtų šventa. Mylėti tėvynę – nereiškia kitas tautas neapkęsti. Krikščionis, o juo labiau kunigas tur aukščiaus pakilti. Jis mylėdamas tėvynę atras vietą savo širdy ir kitoms tautoms, ir kitų tautų žmonėms. Kunigas kaip kunigas tur visus glausti prie savo širdies. Bažnyčia – ne vieta politikiškiems siekiams varinėti. Čia mums reiktų nusižiūrėti nuo Amerikos kunigų, nuo anglų ir vokiečių, kurie dažnai turėdami parapijoje vos keliasdešimts lenkų ar lietuvių, suprantančių angliškai, tačiau išsimokina lietuviškai ir lenkiškai, kad žmonėms jų prigimta kalba tikėjimą duot galėtų; žino, kad prigimta kalba greičiaus žmogui įsminga į širdį. Kiek čia blėdies gal padaryt kunigas neprotinai pasielgdamas, kokias neapykantas, sumišimus gal sukelti parapijoj, net ir žmones atgrasinti nuo Bažnyčios, patys galime prisiziūrėti: kad atvažiuodami pas mus lenkai, į vietą mokyti mus lenkiškai, pats<sup>3</sup> būtų mokinęsi lietuviškai, bene būtų kilęs visas tas lyg nesutikimas, lyg kaip ir kokia neapykanta tarp jų ir tarp mūsų, bau ne geresnę turėtume jiems širdį?! Ir kunigai į vietą, ką mokino žmones lenkiškai, kad būtų mokinę tikėjimo, ar ne geriaus būtų: žmonės ir tikėjimą geriaus mokėtų, ir bene būtų kilę tiek barnių ir vaidų parapijose! Kokias pasekmes gali atvesti nors štai koksai paveikslėlis. Per atlaidus pas vieną prabaščių, vos svečiams sukilus po pietų, įeina studentas. Pagarbinęs pabučiavo jis klebonui rankas ir sako lietuviškai: „Atnešiau ant užsakų. Ar negalėčiau šiandie paduoti; prabaštėli, teikitės priimti“. Ugi kad užsipuls ant jo prabaščius: „A zkađ ty taki dureń z tą litewsczyzną!“ Studentas išsyk susimaišęs nebežinojo, nė ką sakyti. Paskui atsipeikėjęs: „Bet, – sako, – tik man rodos, aš ne kinų žemėj, o Lietuvoj. Kodėl gi jau nevalia lietuviškai prakalbėti į savo prabaščių?“ Ir pasispjovęs išėjo... Šventas Povilas apaštalas sako: „Nėra jokio skirtumo (bažnyčioje) tarp žydų ir graikų, nes tasis pats Viešpats visų, duosnus dėl visų, kurie prie Jo šaukiasi“. Ir kitoje vietoje: „Nes vienoje dvasėje visi mes į vieną kūną apkrikštyti esame: ar būtume žydai, ar stabmeldžiai, arba tarnai, arba laisvi; ir visi vienoje dvasėje pagirdyti esame“. Nedarykime nė mes skirtumo tarp savo avelių.

Čia gal ne pro šalį bus priminti, kad Tridentiškasis Susirinkimas aiškiai prisakė, idant Dievo žodis kiekvieną šventą dieną prigimta kalba (žinoma, ne kunigo prigimta, o tik klausytojų) būtų išguldinėjamas (Sess. 24, c. 7), o jeigu kas tame apsileistų ir vyskupo privadžiotas per tris mėnesius pareigai užgana nepadarytų, tai turi būt nubaustas bažnytinėmis bausmėmis. Taigi aišku, kad kunigas privalo skelbti Dievo žodį prigimta klausytojų kalba, o ne savo. Bažnyčia, kaip iš viso to pasirodo, yra globė-

<sup>3</sup> pāts (tarmiškai) – patys. – Red.

ja kiekvienos tautos ir savo išpažintojams po mirties ateisiančiame gyvenime žada ne lenkų, o tik dangaus karalystę.

Pagaliaus inteligentai platina tarp žmonių apšvietimą. Mūsų žmoneliai trokšta mokslo ir šviesos, jie mėgsta pasiskaityti ir skaito, kas jiems puola į rankas. Ir ant šios dirvos neprivalome apsileisti svietiškiems inteligentams. Ir čia mes turime būti ta šventa rūgščia, kuri viską perima, pašvenčia, perdirba. Pirmiausiai reikėtų mums parūpinti žmonėms dvasiškų knygelių užtektinai. Bet negalime pamiršti ir apie svietiškus mokslus. Jei mes nesidarbuosime ant šios dirvos, atliks už mus darbą inteligentai ir atlieka. Tik koksai tas darbas! Mes juo ne visada galime pasidžiaugti.

Jei perkratysime tūlų inteligentų rašytas knygas, tai pamatysime, kad net ir ten, kur reikia, jie Dievo vardą praleidžia, bet užtai, kur tik gali, kunigus ir tikėjimą užpuola.

Rašo inteligentai istorijas. Jose mes, kunigai, galime išsiskaityti ir savo istoriją. Tik kokia jį! Baisu sakyti! „Kunigai, – sako, – tai tamsus debesys, kurs jau penktas amžius driūbas ant Lietuvos, per kurį šviesos joks spindulėlis negalįs prasimušti“. Nelaimė tautą sutiko; kas kaltas? „Kunigai!“ – jie atsako. Kunigai su bajorais susinėrę žmones į vergus pavertę, su baudžiovomis ir dešimtinėmis juos smaugę. Kunigai tautą sunaikinę: vienus į lenkus pavertę, kitus į baltgudžius, o kitus ir dabar tebeverčią ir maskoliams padedą lietuvišką kalbą naikinti... Tai ką žmonėms pasakoja apie mus tūli inteligentai.

Rašo inteligentai apysakas ir iš kitų kalbų verčia. Jos daugiausiai socialistiškos. Inteligentai jose pasakoja, juog netrukus ateisias laikas, kada kunigas netimpsosias be darbo, ale paskui žagrę krypuosias, žalį su šėmiu paplakdamas, kada kunigas eisias rugių kirsti, o Mariuka paskui jį begriebdama vis su varpomis kirsianti jam per apykaklę, ką nepakerta; kunigas pats turėsias sau duoną užsipelnyti!

Ir teip užvaduoja mus inteligentai: platina mokslą, rašo knygeles ir tos knygelės plinta po Lietuvą! Ar galime čia mes stovėti rankas nuleidę?

Paskutinis ginklas, kurį inteligentai vartoja žmonėms prie savęs patraukti, yra prigimta lietuviška kalba. Ar šį ginklą mes galime ir privalome pasisavinti? Nėr nė ką sakyti. Kas myli savo tautą, neniekįs nė jos kalbos. Mus žmonės tik lietuviškai tesupranta. Inteligentų knygelių, lietuviškai parašytų, nepravarysi su lenkiškoms arba kokioms nors kitioms; kaip su žirniais bertum į sieną. Nemislįju teipgi išrodinėti viso kvailumo tų žmonių, neva patriotų, kurie vadydamies save lietuviais, lietuviškos kalbos gėdisi ir atsižada; tų vardų be ženkle, be garbės, šešėlių, užklydusių lig laikui, kaip juos viens poeta apdainuoja:

*Tėvai išsigimę, be ženklo vardai:  
Šešėliai, užklydę lig laiko,  
Tėvų didžiavyrių vaikai svetimi,  
Kur motina jūsų? Nuraudus pati  
Nedrįsta priglauti apuoko!..*

Kas yra kraujas žmogaus kūne, tas yra kalba tautos gyvenime. Ištekink iš kūno kraują, o žmogus miršta. Atimk iš tautos kalbą, o tautos nėra. Anot dainiaus:

*Nėr tėvynės be liežuvio; kožnas gali tai suprasti:  
Atimk kalbą nuo lietuvio, ir lietuvio jau nebėsi!*

Tik noriu paraginti, kad mes stengtumės išmokti savo kalbą kuo geriausiai ir kuo gražiausiai. Kas nežino, kokia yra galybė gražios kalbos! Ką toks Volteras, toks Rousseau su savo iškalba padarė, kiek žmonių patraukė prie savęs su savo skambančiais žodžiais! Arba net paimkime tokį Renaną. Juk šiandien visi pripažįsta, kad jo darbų ne tokia moksliška vertė. O tačiau su savo iškalba ne tik prancūzams jis apsvaigino galvas, bet ir kitur ne vieną žmogų išvedė iš kelio apdūmęs akis su švelniais žodeliais. Koktu jau su mumis: kur akys, kur miela, ten ir širdis linksta.

Taigi kovodami su inteligentais nepamirškime apie kalbą ir jos galybę. Mes dažnai vadiname jų mokslą melu. Taigi jie melus netingi taip gražiai papuošti, kad tik juos žmonėms įsiūlytų, tai mes šventai teisybei dar gražesnius rūbus privalome sutaikyti. „Auksą, – sako, – ir pelenuos suras“. Tiesa, bet visgi nemalonu po pelenus krapštytis. „Teisybei, – sako, – nereikia krauti ant savęs puikių rūbų; ją ir su prastais visi gerbia“. Bet ir karalienę su draiskalais aprenkęs išstumkite ant gatvės, o vargu kas žiūrės. Taip, gražios kalbos galybė didelė, to nepamirškime.

Baigdami suimkime į krūvą, ką esame kalbėję. Ką mums daryti su ta naująja dvasia? Reik stoti į kovą, į kruviną kovą. Naujos idėjos – darbas ne vaiko: juokais jas nudėti negali. Pavadinę inteligentus litvomanais, o jų siekius ir geidavimus – litvomanija, nesitikėkime jau viską atlikę. Pavadinę juos kvailiais sutvėrimais, o jų darbavimąsi – paikomis svajonėmis, su tuomi dar burnas jiems neužspausime neigi jų idėjų nebužtvenksime. Jei mes juos paniekinę nuo jų užsigręšime, ir jie lygum už lygų atmokėdami nuo mūsų užsigręžę eis sau savais keliais, ir jau eina. Ne, čia tuščiais žodžiais, neapykanta, paniekinančiu rankos mostelėjimu, galva palingavęs nieko nepadarysi.

Čia reikia stoti į darbą, reikia už akių užbėgti tiems klystantiems broliams, spausti juos prie širdies, reikia sugriebus už rankos vesti juos ir ke-



lią rodyti, ir neduoti jiems klaidžioti. Jauni žmonės su savo idealais nei sriauni upė: jos neužtvenksi. Tik reikia žiūrėti, kad ji iš savo vagos neišsilaužtų.

Teip pat ir su naująja dvasia, kuri tarp mūsų plinta. Kas gero yra joje, kelkime, ir kas iškreipta, atitieskime, ir kas pikto, išraukime, išdildykime. Mes esame kunigai: kas gema, nežudyti, o tik apkrikštyti teprivalome. Ne-naikykime idealų savo tautos, o tik juos apkrikštykime, pašventinkime, teip auginkime, kad ir Dievui iš to būtų garbė, ir žmonėms nauda. Intelligentai kelia tautą iš gilaus miego, ir mes jos negniuždykime, nestelbkime. Intelligentai girias mylint savo tėvynę, mes dar karščiau už juos ją mylėkime. Jie tėvų kalbą godoja, ir mes jos neniekinkime, bet dar daugiau už juos godokime. Jie sakos tarp žmonių platinant apšvietimą, ir mes neapsileiskime: sėkime tarp žmonių šviesos grūdą su pilna sauja, platinkime tikrą mokslą ar tai gyvu žodžiu, ar tai su plunksna laikraščiuose ir knygelėse; kad niekur neliktų neužsėtos ežės, o nebus kur veistis pas mus bedievystės ir socializmo kūkalėms ir kitoms kitokioms iš užrubežio piktžolėms. Intelligentai rūpinasi prasičiokėlių vargais ir bėdomis, stengias jų gyvenimą palengvinti, ogi kas labiau privalo ir kas gal geriau per kunigą patėmyti, suprasti, permąstyti, atjausti tuos vargus, bėdas, kas gal geresnį jiems vaistą išrasti, kas teip artti prie tų vargų, kaip kunigas. Tik geros valios mums reikia. Kad mes nors per pusę tiek būtume atsidavę, tiek turėtume karščio kaip mūsų priešai; mes, dar teisybę turėdami su savim, lengvai pergalėtume juosius. Pažiūrėjus, kaip intelligentai darbuojas, su koku pakankumu, pasišventimu, kad įvestų savo sumanymus, kunigui reikia apkaisti iš gėdos. Tokį „Varpą“ beveik viens vienytielis žmogus prirašo pilną; „Varpui“ išspausdinti sumeta savo skatikus, kartais paskutinius, vargšai studentai ir neką turtingesni už juos kiti intelligentai. Tą pat gali pasakyti apie „Ūkininką“ ir daugumą knygapalaikių, kurias mēto tarp žmonių tankiai suvis dovai. O mes, kunigai? Vos vos tekrotame. Kad bent visi krutėtume. Mes tūli miegame, ir tai miegame, kada nelabas žmogus mūsų namą dega. Dar tik rusa ugnelė; vos vos teplevena. Tik ėmus spustelt ir užniaužti (užslopyti). Kad kartą ji išsiplėtos, bau tada geriaus bus namas ginti? Ar stengsime? Neprieteliai po mūsų kojų kasas. Jau žemė dunda ir dreba. O mes vaikščiojame sau ramiai nieko nepaisydami!.. Tik šlamšt, kartą pasijusime skradžiais numarmėję! Nelengva bus išsikepurnėti... Neprasnauskime patogios valandos, griebkimės prie darbo, kol dar laikas. „Lupk, – sako, – liepuką, kol atkepeš“, „Lenk berželį, koleik jaunas; senas lenkiamas lūžta“.

Kaip, sako, lietuviškai rašyti, kad kalba neišdirbta. Anot vieno išmintingo kunigo: „Apie ką gali lietuviškai pasišnekėti? Bene tik apie čebatus“. „Tai tik avinų kalba, – kaip kits pritarė, – „o ne mokslo vyrų“. Tiesa,

mūsų kalba neišdirbta, neišlamdyta, o mūsų literatūra vystyklusose. Tokių veikalų, ką prieš svietą galėtum pasirodyti, vos žiupsnelį teturime. Bet kas kaltas? Ar mūsų kalba negraži, neturtinga? Jaja svetimi neatsigėri. Kas kaltas?.. Ar neturėjome mes vyrų, ką plunksną valdė?.. Buvo ir rašė. Tik jų darbai mūsų nešildo. Svetimi jų darbais šiandie džiaugias ir didžiuojas. Kas kaltas? Kas kaltas, kad mes šiandien neturime net lemto katekizmo, lietuviškai parašyto... Juk jau penktas amžius baigias, kaip Kristaus mokslas Lietuvoj skelbiamas. Bene mažai buvo pas mus lietuvių kunigų?.. Taigi kas kaltas?.. Bene tik mūsų tėvai, seni prosenuoliai? Nejudinkime jų šventų kaulų. Veikiaus, kaip Semas tėvo nuogumą, skubinkimės, pridenkime juos su apsiaustu savo darbų. Juk nėra kam mus užvaduoti. Mūs tėvai negerai padarė paniekdami prigimtą liežuvį. Mes dabar ant jų rūžijame. Taigi jų pėdoms nesekime, kad po mūsų galvai kiti nerūžytų, kad tiems, ką po mūsų bus, nereiktų mūsų darbų gėdytis.

Kiti vėl sako: „Kur rašysi? Kad tai pas mus būtų spauda, tai ir mes prisidėtume. Kaipgi kovoti ir ginčytis su tais inteligentais, kaip juos pasiekti? Ar gali siųsti į užrubežį savo raštus tiems piemenims, kad da sudarkytų?“ Kad nėra geriau, naudokimės iš to, ką turime.

Buvo kitąsyk ūkininkas, labai turtingas. Jis turėjo daug dirvų ir laukų; o per jasias upė tekėjo. Kad atėjo pavasaris, ištiko dideli lietūs. Ir patvino upė, ir pasėmė lankas ir dirvas. Vieni kalneliai teliko. Ir vaikščiojo tasai ūkininkas apie liūliuojančias dirvas ir lankas, ir graižė rankas iš rūpescio. Nes buvo sėjos laikas. Ir tarė jam kaimynai: „Eik, – sako, – užsisėkie kalvas, ką liko, nors duonai bus“. Perpykęs ūkininkas atsakė: „Kad tiek, – sako, – mano prapuolė, galą tegaunie ir tas sklyputis“. Ir liko jo nesėtas. Kad atėjo ruduo, jis neteko duonos, jo šeimyna pradėjo badu mirti...

Vargas mums be spaudos. Užrubežis skiautelis teyra mūsų tautiškos dirvos. Prie to paties sunku prieiti. Bet jei nėra jo nenorėsime kiek galint išdirbti, veikiai išeisime iš duonos, – mūsų šeimynėlė ims alkėti.

Kiti vėl sako: „Kad negali parašyti tikrai gero veikalų, tai geriaus nei popieros nedarkyti. Negali nieko naujo išmislyti, nei nerašyk“. Brolau! Pas mus ką tik rašysi, vis bus nauja. Bet ne. Mat jie nori iššyk aukštai iškilti nei ereliai – į padanges. Jie nori ką tokį sukurti, kad į juos visas svietas sužiurtų. Vis tai per puikybę! Tik toki karžygiai, didelių daiktų belaukdami, dažniausiai nieko nedaro; ir aukštyn bekopdami, dažniausiai nieko nedaro, ant vietos tebestovi. O čia tiek darbo! Į katrą pusę šoksi, ten pilna; rankų per darbą nepraskėsi – tik ėmus ir dirbti. Ak gerai dideli ir gražūs veikalai. Bet ką daryti, kad jie nesidaro. Siek žvaigždes, kad nesisiekia! Stumk kalną, kad nesistumia! Mes norėtume dailydėmis būti, mokiniams dar nebuve. Mokinys, jei tik žiūrėtų iš tolo, kaip jo mokytojas dirba, o pats niekad to nebandytų, niekad netaps dailide. Veršiu neblion-

ves, jaučiu nebaubsi. Bažnyčią statant, prie jos visokių reikia žmonių: ir pamatams tiesti, ir rentiniui rėsti, ir stogui striegti, ir vidui išdailinti. Kad nestengiamo kuo kitu būti, būkime nors prastais darbininkais, ką medegos budavonei pagamina. Imkime, kas ką valiojame. Nuo skruzdėlių nusižiūrėkime: kuri šapą, kuri skuja, kuri šiaudelį – ir štai kokį skruzdėlyną suvaro. Arba kaip tos bitulės: dulkė po dulkelės – ir korius suaudžia, ir saldaus medučio prineša.

Mes skundžiamės, kad mažai temokame, mažai tegalime, nei tas vaikelis viduj sodo negalėdamas įlipti į obelį. Insižiūrėjęs į gražiausią vaisių ant viršūnės, laukia jis atsitūpęs jojo nukrintant. Ir guodžias, ir pyksta, ir verkt taikosi, kad nekrinta. O tų obuolių, ką ant žemės raičiojasi po kojų, jis neima. Dirbkime, kas ką sugebame. Kaip dabartės, mums didelių mokslų nė nereikia. Pažiūrėkime, kas yra inteligentų laikraščiuos. Šiukšliai, kaip tūli iš mūs, ypač senesniejie, šaukia. Kad nēr geresnių, ir tokius šiukšlius žmonės tur skaityti, ir skaito ir jais savo dvasią maitina. Ar nebūtų sveikiau žmonėms, kad mes jiems duotume, kad ir prastos, bet visgi duonelės. Vis geriaus būtų išplatinus po žmones į vietą priešingų tikėjimui gero turinio knygeles ir laikraščius, kad ir jie neteip gražiai ir neteip moksliskai būtų parašyti. Tiek vis galėtume. Mums nepatinka turinys inteligentų laikraščių, įsteikime geresnius. Draudžiame nuo jų žmones, duokime jiems geresnių. Išmanome peikti, mokėkime dirbti.

„Kada čia rašyti, kada čia ką daryti, kad laiko nėra“. Teip kiti parsiskundę. Tiesa, aš tai pripažįstu. Mūsų dirva plati, o darbininkų maža. Bet iš tikrųjų, argi visi mes jau teip suvis neturime laiko? Kažin, bene netiktų daugeliui iš mūs, ką viens dainius yra pasakęs savo draugams: kol jauni esame, tai svajojame, triūsiamė, ruošiamės į darbą, žadame dirbti. Taigi sako mūs dainius:

*Lauk, iki išmintį visą suprasi!  
Laiko nedaugel praeis!  
Šiltą pastogį ir lizdą atrasi.  
Žiovaudamas girsies svečiais.  
Metais iš grašių sermėgio nutukęs,  
Gėdėsies vargšo namų.  
Piloą išpūtęs, cigarą užrūkęs,  
Juoksies iš savo sapnų.  
Turkišką divaną sau pasiklojęs,  
Sėsies ant kresės minkštos;  
Vaišes skaitydams kasysi sau kojas,  
Mislys kaip vapsvos lakios!  
Dieną prastūmęs, kaip Dievas daleido,*

*Migsi teisingo sapnu;  
Gal rūpestis koks ir bus tau ant veido,  
Mažas vienok kaip ir tu!..  
Spjauk ant to viso, kas žiba!  
Švilpk, iki plikas esi!...*

Kažin, kad ne vienas pereitų mislia visą savo laiką – ką jis veikia per kiauras dienas? Argi jau nerastų jokios valandėlės mokslui, plunksnai?..

Ant galo grįžus, bene jau tik viens rašymas? Bene jau tik vien su plunksna gali kovoti su naująja dvasia? Yra tam šimtai kitokių būdų, gal dar geresnių ir prakilnesnių. Tegul kas kitas labiau už mane sugebąs juos išrodinės. Aš kalbėjau, kaip man rodės. Aš tik labiausiai tai norėjau išdėti, kad noroms nenoroms mums reikia stoti į kovą su „naująja dvasia“, kad rankas nuleidę negalime stovėti, kad reikia dirbuotis ko veikiausiai.

Vienok nemisliškime, kad toji kova būtų lengva, – kovot mes, jaunieji, nepratę. Kelias, į kurį mums prisieina įstoti, painus ir slidus, gali sakyti, dar gerai nėra nepramintas. Jau ne vienas iš jaunesniųjų kunigų bandė juo keliauti, bet dažnai klydo, o jų darbas, gali sakyti, likosi bergždžias ir net geri norai į žyduolius išvirto. Kodėl jie klydo? Man rodos, užtai, ką jie ėjo be vyresniųjų.

Mes, jaunesnieji, tankiaus susidurdami su svietiškaisiais inteligentais, su studentais, galime patėmyti, kur jie siekia, ko nori, ką daro, koki jų persitikrinimai ir nuomonės, galime atjausti visą baisumą tų vargų ir nelaimių, į kuriuos jie nori įstumti mus ir mūsų Bažnyčią. Bet kovoti su naująja dvasia, taisyti inteligentų nuomones?.. Čia vienu jausmų nebeužtenka. Čia reikia proto ir prityrimo. Proto šviesaus, subrendusio ir prityrimo, kurį žilas plaukas teduoda. Reikia, kad senesnieji mus vestų ir kelią mums rodytų. Jei matome, kad kas tarp mūsų negerai, ne taip, kaip Dievas prisakė, vyresniems, kaip savo tėvams, praneškime, papasakokime. Kad rūpestys ėda mums širdis, nieko neslepiančioms jiems pasiskuskime. Kad pavojus mums, kad vargai spaudžia ir nelaimės, bėdos, prie jų glauskimės. Tegul jie žino, ką mes užmanome, ką daryt ketiname. Kad mūsų mieliausią motinėlą Bažnyčią priešai užpuolę drasko, šaukime, netylėkime, kiek drūti šaukime ir šaukę nepaliaukime savo tėvučių pagelban, kad jie išgirstų.

## II

Prisižiūrėjome vienam mūsų Bažnyčios priešui, tam, kursai puolasi jos ardyti iš vidaus. Dabar pereikime prie antrojo, jei ne pavojingesnio, tai baisesnio, kursai iš viršaus nei meška ant mūsų Bažnytėlės gulte gula,

kad ją sugniuždytų, sumaltų į smulkius miltus, – būtent pravoslavija su rusifikacija.

Kad pravoslavija su rusifikacija yra pas mus platinama, negali užginti, – aišku kaip ant delno. Būdai, kokiais jiedvi yra platinami, teipgi visiems yra žinomi. Iš vienos pusės – mūsų Bažnyčia stelbiama. Pirmiausiai priešas nori sugriauti josios vienybę: vyskopus stengiasi atskirti nuo popiežiaus, nuo vyskupų – kunigus, nuo kunigų – žmones. Ant kunigijos šimtai bausmių ir drausmių driūbote driūbo; viskas įstatais suspausta, sunarpliota, kad nė nepasijudysi. Bažnyčios griūva; o ne tik ką naujų nevalia statyti, bet net nė tų pačių taisyti; net kryžiaus per žandarą nepasistatysi. Iš antros gi pusės – pravoslavija brukama mums visokiais būdais; popų gaujos, cerkvių daugiausiai kaip reikia, rusiški klostoriai, vyriškieji ir moteriškieji, tik dygsta nei šungrybiai po lietui.

Ogi vėl rusifikacija. Iš vienos pusės – spauda uždrausta; į draugystes vienytis, kad galėtume bendromis pajiegomis ką padaryti, mums nevalia; mūs žmonės atstumti nuo valdžios; vyrai, tiek metų vargę, mokinėsi, tur po svetimus kraštus, po Siberiją trankytis, kad sau kąsnelį duonos užsiplenyti; į tėvynę pargrįžti tarnauti jie negali. Iš antros pusės – persikėlėlių vis daugiausiai pas mus bugdo; kaskart vis daugiau dvarų ir žemių nuo mūs išperka ir ten kacapus tupdo. O apie kariūmenę, mokyklas nėr nė ką kalbėti; visur mus rusifikuojama.

Gal paklausi, kaip sekasi rusams jų darbas? Kas akis turi, tai pats mato. Juk iki 1831 metų nė vuoste rusų kvapą pas mus neužvuosdavai; tik nuo 1831 m. jie pradėjo po mūs žemę švaistytis; o jau nuo lenkmečio 1863 m. tai nei užmačia kokia jie puolė ant mūs. Ir žiūrėkite, ką padarė. Kur mūs klostorių ir bažnyčių kitąkart stovėta, ten daugelyje vietų cerkvės šiandien kiurkso; jau miestelio tuoj nerasi, kur jų nebūtų. Pravoslavų skaitlius auga, neskaitant persikėlėlių. O rusiškoji kalba ar ne plinta kaskart labiau? Kareiviai, parėję iš kariūmenės, vaikai – iš mokyklos, žydai, net ir tie rusiškai varvaliuoja. O kas aršiausia – rusams pasisėkė mūsų mokinančiais jaunuomenei priešingą Bažnyčiai ir katalikystei dvasią įkvėpti; pasisėkė svietiškuosius mūs inteligentus nuo Bažnyčios ir katalikystės atitraukti; ir tokiu būdu pasisėkė rusams iškast duobę, prapultį tarp svietiškujų mūs inteligentų ir tvirtai tikinčiųjų žmonių; pasisėkė sutraukti tą tikėjimo ryšį, kursai teip tvirtai suriša žmones tarp savęs.

Tai teip, nėr ką nė išrodinėti, kad pravoslavija pas mus per visus plyšius veržte veržiasi. O kad lengviaus būtų šiai tetutei pas mus atsikrausyti, lieptą jai tiesia rusifikacija. Pradėjus nuo mokyklų, nuo kanceliarijų, nuo sūdų, visur mus rusifikuoja, visur kur tik galint brukama mums gudiška kalba. Net gali sakyti – šandie maskoliai daugiausiai atsidadę platinimui tarp mūsų savo kalbos kaip tikėjimo. Ir ne be reikalo.

Priešas, norėdamas gauti neprieinamą pilį, pirmiausiai ją apsupa iš visų pusių, atkerta, taip sakant, nuo savųjų, kad nė pagalbos neprisišauktų, nė maisto negautų, pagaliaus priešpilius užima ir sunaikina, o toliaus muša jau ir į pačias sienas.

Teip pat ir maskoliai daro.

Kam gi jie taip prisispyrę skverbiasi pas mus su savo kalba? Argi neišku kaip ant delno? Ar jie patys to nesupranta, kad įbrukę mums savo kalbą tuom patim mus atkerta nuo katalikiškos, o pamuša savajai civilizacijai ir įtekmei? Nes priėmus svetimą kalbą, ne be to kad nepriimtume ir viso labo, kas yra toj kalboj, ir tos dvasios, ir tų idėjų, ką jos literatūroje viešpatauja, neišskiriant, žinoma, nė tikėjimo. Jau net dabartės gali patėmyti: juo tiktai kur viršyn eina maskoliška kalba, juo ten ir maskoliška dvasia plinta. Teip tarp lietuvių studentų jau ne vieną atrasi, jei ne Tols-tojaus pasekėją, tai gerokai jo dvasia persiėmusį.

Maskolius, nei tas vilkas pasakoje, vieną koją gavęs įkelti į vežimėlį, ne be to kad ir visas užsimanytų į jį įsirakandyti. Maskoliui nepakaks net ir jo kalbą mums priėmus, jis ir su savo tikėjimu norės pas mus įsirangyti, – visas su visu savo labu. Koksai gi tebėra pirmutinis, tiesmukas, taip sakant, rusifikacijos siekis? Štai sulieti, perkeisti, perdirbti visas tautas į vieną rusiškąją, kad visoj viešpatystėj būtų didžiausia vienybė. Ogi ar pasiektų maskolius aną siekį vien tik savo kalbą, be pravoslavijos, visiems primesdams? Jokiu būdu. Čia nėra ką nė dvejoti, ką tikėjimas kur kas labiau už kalbą žmones vienija ir širdis supina į krūvą, ir adverniai. Taigi maskoliai beeidami tuo keliu, kur dabar eina, neapsistos ir negal apsistoti, pakol su kalba drauge neįbruks mums ir savo tikėjimą. Tiktai kad jie nusimano antsyk visko neįgalėsią, tai darbą į dvi dali perskyrę, prie kiekvienos kimba skyrium.

Iš to išeina, kad pravoslavija su rusifikacija išvien eina petys į petį, kad juodviejų negali skirti vieną nuo antros, kad jiedvi viena ant antros remias, viena antrą prituri, prilaiko, gelbsti, stiprina, pirmyn varo.

Taigi juo neprisileisime priešų prie pilies, neduosime jam užimti priešpilio, juo atvangiaus bus mums pačioje pilyje. Juo labiau, geriau, drąsiau, gisime savo kalbą, juo ilgiau apsigisime nuo pravoslavijos; nors dėl to tik, kad mūs žmonės, nesuprasdami maskoliškai, nesupras nė maskoliško mokslo. Taigi niekad nepamirškime, manau, juog begindami kalbą, giname ir tikėjimą.

Reikia pripažinti, ką mūs žmonės nelabai prisirišę prie savo kalbos, net josios gėdisi. Bent iki šiol taip būdavo: jei tik jau kuris prasinešė pro kitus, prasimanė juodą žiponą, manėsi galėsiąs kitaip pakrevezoti, tai lietuviškai ir atsižadėdavo kalbėti. Dabar jau kitoki virto laikai; jau žmonės pradėjo linkti prie lietuviško, bet visgi lyg nei atsispyrę. Nė nedyvai. Ku-

nigai kalba lenkiškai, bajorai teipgi. Mokyklose, sūduose, vaiske – kur tik žmogus eįes, ten lietuviškai netinka. „Et, – prasčiokėliai sako, – mūsų kalba turbūt už visas prasčiausia. Pinigą lietuviškai dar visur tebįsiųlysi; ale kad prisieis tau reikalai vesti, – bėda. Su lietuvišku netoli nuveisi“. Tiesa, netoli. Bet kur be lietuviško nueisime? Pažiūrėkime, kur eina lietuviai Vilniaus rėdybos. Štai į baltgudžius išvirto!.. O baltgudžiai? Jie į maskolius virsta. O į ką jie pavirs maskoliais tapę? Ar jie iškakės iš to tvano pravoslavijos ir rusiškos dvasios, kuri drauge su maskoliška literatūra ir kalba juos semte pasems? Ar jie nebubgrims pravoslavijos vilnyse?! Kaip sau nori, protaukie; man rodos, lietuviška kalba daugiau turi savyje vieko atsispirti pravoslavijai negu baltgudiška, o ypač gudiška; visgi ne menkesnis griovis tebėra tarp maskoliaus ir lietuvio negu tarp maskoliaus ir baltgudžio.

Turbūt Viešpats ne be reikalo yra skyręs žmonėms visokias kalbas. Žmogus liuosas būdamas gal išsižadėti tos Dievo dovanos, gal ją paminti, paniekinti, atmesti. Bet ar gerai jis daro atmesdamas prigimtąją kalbą? Kas prieš prigimimą kelia ranką, to nė prigimimas nepaglosto. Apuoko su pelėda mes nekenčiame, kodėl juodu ne čiulba, ulba, kaip viso svieto paukšteliai, o tik per naktis beaisuodamu pamėgdžioja žmones. Ir juodu pačiu, tarsi nusimanydamu nesuvis pritinkančiai pasielgiant, dieną nė nesirodo; nedrįsta mat akių iškišti. O vėl moters ant slenksčio pasidėjusios renčia kirviu galvą vištai, kodėl ji, paniekinus savo luomą, į gaidžius kyla ir „kakarieko“ šaukia. Juokai juokais. O kas mums bus už tai, ką mes pametę savo prigimtąjį liežuvį už svetimų griebiamės? Bau tik Dievas mūs nenubaus daleisdamas, kad drauge su svetimoms kalboms ir klaidas priimtume svetimų tautų. Jau tas vietomis pildosi: kur tik labiaus paplitus rusiškoji kalba, kur tik žmonės tankiau susiduria su maskoliais, ten jau ir svietas palaidesnis, ir net toki pasitaiko, ką ir tikėjimo išsižada. Štai kur einame be lietuviškos kalbos!

Iš kurgi rados tarp žmonių toks nesupratimas, toks peiktinas persitikrinimas? Kodėl tie lietuviai, kurie kitąsyk galvas guldydavo už savo tėvų kalbą, šandie jos gėdįsi, niekina ją? Kas kaltas?

Ką čia kitus atrasti, savęs žiūrėkime. Mes, kunigai, ar nieko čia nekalta? Ar nepadėjome žmonėms persitikrinti, kad su lietuviška niekur netinki, netoli tenuaisi? Šandie jau neberasi kunigo, kaip dvidešimts metų atgal, kursai užsadaręs bažnyčioje mokytų žmones lenkiškai, grasindamas, jog tų, ką neišmoksią, nepriimsią spaviednės; kaip antai buvo tūlose parapijose Vilniaus ir Seinų diecezijose. Norint ir šandie girdis, ką tebėra Vilniaus diecezijoje tokių parapijų, kur per pusę lietuviai su lenkais ir baltgudžiais, o kunigas nemoka ir nenori mokėti lietuviškai. Ogi ir šandie mes, kunigai, ar duodame paveikslą, ar gal žmonės nuo mūs nusižiūrėti,

kad neprider niekinti prigimtą kalbą, ar mes patys noriai šnekame lietuviškai tarp savęs? Net ir su žmonėmis?..

„Tai, – sako, – kad sunku lietuviškai kalbėti, neišdirbta kalba“. Kad tai kas mus išvaduotų! Bet jei patys nedirbsime, kiti juo mums kalbos neišdirbs. Ant galo grįžus, galėjo Daukantas lietuviškai parašyti tokią istoriją ir tiek kitokių knygų, buvo gera lietuviška kalba vyskupui Valančiauskui ir jo raštams, tiko lietuviška Baranausko „Anykščių šileliui“, tai man rodos, kaip mums, ve tokiems galvočiams, ir mūsų didelei išminčiai, ir tokioms ve svarbioms mūsų kalboms, teipgi lietuviškos, regis, užtektų ir net pakaktų.

Kiti vėl bijosi lietuviškos kalbos nei kokios šmėklos, įsikalė mat sau į galvą, kad lietuviška drasko vienybę su lenkais (tik neprasijuokit, net pašnibždomis jie kuždasi, kad lietuviška į pravoslaviją vedant!!!). Ne mano dalykas išrodyti, kas iš tikrųjų gal suardyti aną vienybę. Kaip sau norite, bet tiktai ne atgijusi lietuviška kalba. O daleiskim kad ir teip, kad viens vienytėlis išganymas tos vienybės – priėmus lenkišką kalbą. Tai ar šandie mes stengtume išmokyti žmones lenkiškai? Minkime po kojų, niekinkime, trempkime ją, tą lietuvišką kalbą kaip įmanydami, spjaukime ant jos, bjaurinkime ją! Žmones nuo jos grasyte gal mums pasisekti atgrasyti! Tai galime laimėti! Subjaurinti žmonėms lietuvišką kalbą stengsime!.. Bet į lenkus juos perdirbti?.. Ne! Anaipol. Sudiev čia jums, saldžios svajonės! Tie patys žmonės, kuriems išnekėsime, kad lietuviškoji kalba niekur netinka, kad su ja netoli nueisi, tie patys žmonės ne toki kvaili, kad nesuprastų, o jau net ir sako, ką šiandien ir lenkiška iš mados išėjus ir nelabai kam tinka, ką ir su lenkiška nebetoli težengsi; o maskoliškai mokant, kas kitas, girdi, ir vaiske gerai, ir sūde ne pro šalį. Lenkiškai visoj parapijoj vos kunigai tekalba ir bajorai: jeigu ir norėtų žmogus išmokti, neturėtų iš ko. Tuo tarpu su gudiška jis ant kožno žingsnio susitinka. Net žydai, ir tie gudiškai ambrija. Taigi paniekinęs savo liežuvį, katrą jis greičiau perims? Ar lenkišką, ar rusišką?

Tai žiūrėkime, manau, kad vienur besiekdami, kur kitur nepataikintume su savo svajonėmis, kad lenkiškai bemokydami žmones, gudiškai neišmokintume, ir kad neva nuo pravoslavijos begindami, dar nepastūmėtume juosius pravoslavijai į pat koserę!.. Tai viena.

Antra, kaip mes, kunigai, galime išrodyti maskolių akyse? Štai mes – lietuviai, dažniausiai prastų ūkininkų vaikai; iš mažo, kaip ir mūsų tėvai, tik lietuviškai temoką; išėję mokslus gudiškose gimnazijose, kur lenkiškos kalbos šiukštu nė girdėte negirdėti; štai mes vos tuos ketverius ar penkerius metelius išbuvę seminarijoj virstame į lenkus, ir tarp savęs, ir namiej su šeimyna, ir su kuo tik galėdami vis jau tik lenkiškai ir lenkiškai tekalbame. Ką rusai gali pamislyti toktai regėdami apie mus, mūsų semi-



narijas, o net ir apie visus lietuvius? Ar mes nepakurstome rusų su tokiu pasielgimu, kad aršiaus dar mus spaustų ir mūs kalbą novytų? Ar negal jie pamislyt: „Turbūt tie lietuviai neką stoja apie savo kalbą, kad josios teip veikia ir lengvai išsižada. Pamėginkime, bene ir mums pasiseks jiems mūsiškę įteikti. Gali jie lenkiškai šnekėti, tai kodėl gudiškai ne? Juk mes jų viešpačiai, valdonai, mūsų kalba viešpataujanti, mes šandie turime didesnę tiesą į juosius, ne lenkai“. Ir spaudžia mus, ir vargina.

Jei teip ir toliaus trauksis tarp mūs, tai nē spaudos negalime tikėtis; ir prašes neišprašysi, ir prašyti nedrąsu. Jau ne kartą žmoneliai bandė siųstinėti prašymus, bet nieko nepešė. „Kam, – sako maskoliai, – jums spauda? Jūsų kunigai ir bajorai kad nekalba lietuviškai, tai jiems nē spaudos nereikia. Jūs gi prasčiokėliai arba nē skaityti nemokate, arba jei kuris ir mokate, tai mes jus pramokinome rusiškai. Kam gi jums vis prie to lenkiško kibti?“ Ant galo grįžus, kas, sako, rašys lietuviškai? Inteligentai jūs išsižadėjo ir jūsų kalbos. Ką maskoliams į tai atsakyti? Ir kur akis dėti toktai išgirdus?

Tik pamislykime. Jau ne tik rusų, bet imkie kokią nori viešpatystę; ar ji gali žiūrėti pro pirštus, ar gali daleisti pavaldinėms tautoms trauktis nuo centro, skirtis ir atsiskyrus tarp savęs vienytis, centralizuotis, kad net viena kitos kalbą pasisavintų? Ne, jau to tai nē nenorėkime; į tai jokia viešpatystė nedasileis, dar mislijanti pagyventi ant svieto.

Čia tik mūs nesusipratimas! Teip besielgdami ne tik ką gero nieko nepadarysime, bet dar ant savęs vargą ir bėdą užsitrauksime ir visai nereikalingus persekiojimus. Bent kartą liaukimės su tais lenkiškais sapnais ir svajonėmis. Geriaus būkime tuo, kuo mus Dievas sutvėrė, prastais lietuviais. Lietuvišką duoną krentame, lietuviškai ir kalbėti nesigėdykime, o gerių geriausiai išeisime.

Dar vieną vaistą noriu parodyti atmušt pravoslavijai, – kad mes, gindami kalbą, ir savo ypatingus papročius prilaikytume tarp žmonių. Žinia, kaip prastas žmogus prisirišęs prie paviršutinių ženklų, ant pažiūros ynų mažmožių. Dažnai jis net nesumano atskirti nuo jų tikėjimo. Kame nuo maskolių mes skiriamėsi dogmatuose? Vargu prasčiokėliui teisaiškysi. Ale kad maskoliai kitaip žegnojas, kad jų kitoki papročiai, – jis pats mato. Ne kartą tik dėl to vien žmogaus joku būdu nepritrauktumei prie maskolių, kad jie degutu persmirdę; o merginos tik dėl to joku būdu neperkalbėtumei tekėti už maskoliaus, kad jis su barzda ir raudonais marškiniais vilki. Taigi mes privalome, kur tik yra tas skirtumas tarp mūsiškių ir maskolių, jį užlaikyti; o kur nyksta ir dyla, jį prilaikyti ir atgaivinti.

\* \* \*

Kalbėdamas apie kovą su naująja dvasia ir su pravoslavija tepajudinau vien paprastuosius, žmogiškus būdus tos kovos, kas man parėjo į galvą; o praleidau dvasiškus, antprigimtinus. Ne dėl to, kad aš anuos aukščiau statyčiau už šituos. Ne dėl to, kad nežinočiau, ką mes be Dievo pagalbos, be Jo šventos malonės nė žingsnio nužengti negalėtume, o mūsų užmanymai išnyktų nei dulkės nuo vėjo. Ne dėl to, kad nežinočiau, ką gali malda, ką dievobaimingas kunigas gali? Tik jau mūsų dvasiškos priedermės ir kaipo krikščionių, ir kaipo kunigų teip giliai, teip dailiai, teip sumanančiai ir dievobaimingai yra išdėtos asketiškose knygelėse, kad nebėgiu tik iškęsti neparaginęs, kad labiausiai vienytumėsi tarp savęs, o ypač su savo vyskupu, o tai dėl to, kad kiti kunigai sako, juog neatsižiūrint nė ant kunigų, nė ant vyskupo, reikia eiti, kur protas veda. O tai netiesa. Visur kunigai privalo vienytis su vyskupu, jį mylėti ir gerbti. Mūsų gi meilė, teip sakant, dvigubai turi būti karštesnė, ir vienybė tvirtesnė, ir prisirišimas didesnis kaip kitų. Mes pasišvėsdami Dievui pridėdame visą savo širdį, nė mažiausios neišskiriant dalelės, sudėti į vyskupo rankas. Tegul jis ją valdo, tegul neša Viešpačiui. Juo slidesnis kelias mums keliauti, juo tvirčiau, nei maži vaikeliai kad neprapultume, laikymės rankos savo tėvelio vyskupo. Juo visi iš visur mus skriaudžia ir spaudžia, juo spauskimės ir mes į krūvą ir juo glauskimės po vyskupo sparnu; jis mus užtars. Visame jo klauskimės ir klausykime, nieko be jo neužmanykime, nepradėkime – kitaip iš mūsų darbo gal nebūt nieko. Tik išvien beeidami, tarp savęs ir su vyskupu, tevaliosime atsispirti negandoms ir nelaimėms. Jei po vieną stosime, sugniuždys mus mūsų priešai. Kaip vilkai aveles be piemenio išblaškys mus ir išgaudys. Taigi palenkime savo norus po vyskupo kojų. Jei jie geri, tegul jis juos pakelia ir suvartoja; jei klaidus, mums kelią teparodai. Tik į darbą, į darbą! Pirmyn nenusimindami!

Ne tokius sunkius laikus Lietuvoje ir Žemaičius perleido Bažnyčia, o vyskupai ją apgynė. Ir atkritus stabmeldystei apgynė; ir patvinus Kalvino mokslui apgynė; ir 63-iuose metuose šaliai sumišus, kad svietelis varguose skendėjo ir eimanavo, ir verkė, ir nebežinojo, nė kur dėtis, nė ką daryti, nė kur vargų galas, Motiejus vyskupas a. atilsį jį guodė, ramino ir apgynė. Ir dabartės tik laikykimės vyskupo, o jis mus teapgina.

VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ

Vilniaus universitetas

## ISTORINĖS TIESOS APIE JĖZŲ GYNĖJAI SOVIETMEČIU

Atsiminimai apie sovietmetį vis labiau grimzta į praeitį. Vis mažiau lieka šiame pasaulyje gyvų to meto įvykių liudytojų. Rašytiniai, paminkliniai šaltiniai tų laikų įvykiams pažinti lieka tik vienos pusės – sovietinės ateistinės propagandos darbuotojų surašyti ar sukurti. Su tokiu vienpusišku susiduriame jau tyrinėdami sovietmečio istorijos įvykius, o dar keblesnė padėtis yra tų laikų tyrinėtojų, kurie mėgina tirti tarp to meto visuomenės grupių vykusias diskusijas, polemiką. Turime rankraštinių ir publikuotų šaltinių, pristatančių tik mažesnės visuomenės dalies – oficialių sovietinės valdžios darbuotojų skleistos ideologijos dokumentų. Kita – persekiota, didžioji tautos dalis neturėjo jokios galimybės arba tik labai ribotą galimybę palikti publikuotus ar bent raštu fiksuotus tekstus, kurie supažindintų ateities kartas su jų ginta pozicija. Gali susidaryti įspūdis, kad, pavyzdžiui, Katalikų Bažnyčios vadovai, ganytojai, kunigai nė nebandė oponuoti brutaliai, neobjektyviai, su akivaizdžiais istoriniais faktais nesiskaitančiai ateistinei propagandai. Vyresnioji karta žino, kad tai netiesa. Žino, kad į liaudies ateistinės indoktrinacijos iššūkius drąsesnieji kunigai atsakydavo pamoksluose. Apie tai nemaža liudijimų galime rasti „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ puslapiuose. Tačiau tai tik trumpi paminėjimai, parodantys oponavimo faktą, bet ne turinį. „Savilaida“ (t.y. rašomąja mašinėle perrašytos) buvo platinamos ne tik verstinės užsienio autorių religinės knygos, bet ir kuriami nauji lietuviški tekstai, kuriais buvo atsiliepiama į „laiko“ iššūkius, jiems oponuojama, taip pat aprašoma ta dvasinė situacija, kurioje prievarta buvo laikoma to meto mūsų šviesuomenė ir liaudis. Tie „savilaidos“ rašiniai dūli asmeninėse kunigų, vienuolių ir vyresnio amžiaus katalikų knygų rinkiniuose. Jie gelsta, mašinraščio eilutės byra, trupa, darosi nebeišskaitomos. Dar dešimtmetis, kitas, ir mes nebeturėsime nesovietizuotų dokumentų, liudijančių apie tuomet visuomenėje vykusią diskusiją. Ypač iš ankstyvesniojo laikotarpio, t.y. iki „LKB Kronikos“ pasirodymo 1972 m.

Šioje tos epochos rašytinių šaltinių publikacijoje ir mėginame pateikti šių dienų ir ateities tyrinėtojų dėmesiui neateistinę poziciją Kristaus isto-

riškumo klausimu. Tai vienas iš labiausiai ateistinės propagandos eksploatuotų klausimų, beje, dėl Vakarų tyrinėtojų pasiekimų ir atradimų patyręs net ir šiokią tokią idėjinę evoliuciją. Tuo įdomesnė ši publikacija, kad pateikiame Kristaus istoriškumą patvirtinantį darbą, bandytą oficialiai apginti licenciatu laipsniui tuomet veikusiam Teologijos fakultete prie Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos. Matyt, ne vien drąsesni to darbo autoriaus kun. Kazimiero Gaščiūno pamokslai, bet ir pasirinkta darbo tema, kritikuojanti vieną iš pagrindinių ateistinės propagandos teiginių, inspiravo kulto įgaliotinio draudimą tokį darbą ginti teologijos licenciatu moksliniam vardui gauti.

Pats autorius, mons. K.Gaščiūnas<sup>1</sup>, laiške šios jo darbo publikacijos rengėjams taip pristato savo nesėkmingą bandymą sovietinės valdžios visiškai kontroliuojamoje kunigų seminarijoje apginti šį darbą.

*Kiek mano atmintis sako, 1959 m. baigęs Kauno kunigų seminarijoje akademinius kursus, 1960 m. išlaikiau egzaminus ir parašiau licenciatui gauti darbą „Kristaus istoriškumas nekrikščionių istorikų raštuose“. Gavęs Kauno vyskupijos valdytojo kan. J.Stankevičiaus paskyrimą į Kauno kunigų seminariją dirbti dėstytoju, išvažiavau į Palangą truputį pailsėti. Savaitei nepraėjus mane iškvietė vysk. P.Maželis ir pasakė, jog saugumas, apibendrinęs visus mano sakytus pamokslus, nustatė, kad aš esu baisesnis tarybinės ideologijos priešas ir tokio jokiū būdu negalima skirti seminarijos dėstytoju. Jis kan. J.Stankevičiui įsakė mane išbraukti iš seminarijos dėstytojų sąrašo, sustabdyti mano mokslo įforminimą ir tolesnę mokslinę veiklą. Taip man buvo uždarytos visos durys į mokslinę veiklą. Neilgai trukus staiga mirė Švėkšnos klebonas St. Mažeika. Važiuojant iš jo laidotuvių vysk. P.Maželis man tarė: „Kun. Kazimierai, dabar esi laisvas, todėl tave skiriu Švėkšnos klebonu“. To aš visai nesitikėjau, nes buvau dar palyginti jaunas, nepribrendęs vadovauti tokiai didelei parapijai, tad nenorėjau sutikti ir pradėjau priešintis. Tačiau nieko nepadėjo. Turėjau sutikti. Be to, ir vyresnieji kunigai patarė nesipriešinti vyskupo valiai.*

*Švėkšnoje paskendau kleboniškuose, pastoraciniuose darbuose. Ir kur tik buvau klebonu, stengiausi dirbti iš visos širdies. Apie kokius mokslinius darbus ir laipsnius nebuvo kada ir pagalvoti. Jaunimo turėjau apščiai, katechizaciją organizuodavau įvairiais būdais. Nors valdžia puldavo, tačiau darbų nesužlugdydavo. Tai kėlė man didelį dvasinį džiaugsmą. Kova dėl parapijiečių blaivaus gyvenimo būdo reikalavo kantrybės ir išradingumo, tačiau pasiekti rezultatai už viską atlygindavo... Visa tai prisiminęs, suprantu, kad tai buvo brandžiausi mano metai, nes dirbau visą save pamiršęs. Ir tik dabar, savo paskutiniaisi senatvės metais, atsiminiau aną minėtą licenciatu darbą, kurį čia ir pateikiu.*

<sup>1</sup> Mons. kan. Kazimieras Gaščiūnas gimė 1926 03 04, kunigu išventintas 1951 09 23, yra Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarijos dėstytojas, buvęs šios seminarijos rektorius, LKMA narys.

Aišku, čia pristatomas darbas teologijos licenciato moksliniam vardui vertintinas pagal 1959 m. pasaulinės ir lietuviškosios teologinės istoriografijos lygį ir tai, kokia literatūra tuo metu nuo Vakarų pasaulio geležine siena atribotoje Lietuvoje autoriui buvo prieinama. Todėl šio teksto – dokumento skaitytojams pateikiame bibliografinį sąrašą lietuvių kalba (vieną kitą ir kitomis kalbomis) vėliau publikuotų šaltinių bei straipsnių Kristaus istoriškumo tema<sup>2</sup>.

Prie šios mons. kan. K.Gaščiūno publikacijos pridėdame jau velionio kun. Viktoro Šauklio, MIC<sup>3</sup>, straipsnio, išspausdinto didelėmis kun. Vaclovo Aliulio, MIC, pastangomis ir sumanumu 1985 m. „Katalikų kalendoriuje žinyne“<sup>4</sup>.

Šiame straipsnyje jau parodomi šokie tokie evoliuciniai poslinkiai sovietinėje ateistinėje istoriografijoje; kartu tai yra bandymas kad ir minimaliai sovietmečio pabaigoje leistai katalikiškai spaudai pateikti katalikiškosios pusės atsakymus į ateistinės spaudos išpuolius. Šis straipsnis, prieš patekdamas į KKŽ, buvo platinamas savilaidos būdu mašinraščio kopijų forma. Kad skaitytojas galėtų susipažinti su sovietinės ateistinės

<sup>2</sup> Šaltiniai: Dogminė konstitucija apie Apreiškimą „Dei Verbum“, II Vatikano susirinkimo nutarimai, Vilnius–Kaunas, 1968, p. 19–20; P.K.Tacitas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1972, p. 220–224; Письма Плиния Младшего, Москва: Наука, 1984, p. 96–97; Svetonius, *Dvylikos cezarių gyvenimas*, Vilnius, 1998, p. 219, 386–387; Svetonius, *The twelve Caesars*, Penguin Books, 1979, p. 202–203. Straipsniai: F.Bartkus, P.Aleksa, *Dievas ir žmogus*, Roma, 1953, p. 85–105; P.Būčys, MIC, *Trumpa apologetika*. Trečioji pataisyta laida, Marijampolė, 1926, p. 48–50; K.Čibiras, *Dogmatika*, Vilnius, „Švyturio“ b-vė, 1922, p. 62–64; *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996, p. 94–145; Č.Kavaliauskas, Ar Jėzaus prisikėlimas – istorinis įvykis?, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 15, Vilnius, p. 65–73; tas pat kn.: Č.Kavaliauskas, *Tarp fizikos ir teologijos*, Vilnius: Aidai, 1998, p. 87–98; G.Martinetti, SJ, *Kodėl aš tikiu*, Vilnius, 1999, p. 89–149; N.N.Kristus, *Lietuvių enciklopedija*, t. 13, Bostonas, 1958, p. 151; V.Rimšelis, MIC, Jėzus Kristus, *Lietuvių enciklopedija*, t. 9, Bostonas, 1956, p. 399–403; A.Rubšys, Istorinis Jėzus ir Tikėjimo Kristus, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 10, Roma, 1984, p. 77–103; V.Šauklys, MIC, Kristaus istoriškumo klausimu, *Katalikų kalendorius žinynas*, Kaunas–Vilnius, 1985, p. 255–259; N.Šepetys, Kristaus prisikėlimo istoriškumo klausimas, *Naujasis židinys*, 1993, Nr. 3, p. 94–104; A.Voldemaras, Istorinis Kristus, *Ankstyvoji krikščionybė*, Kaunas, 1997, p. 87–92; G.Theissen, A.Merz, *Der historische Jesus*, Göttingen, 1997, p. 1–528; Иисус Христос в документах истории, Санкт-Петербург, 1999; М. Кубланов, Четыре „интерполяции“, *Наука и жизнь*, 1980, № 1, p. 124–130; И.М. Тронский, Chrestiani (Tacit. ANN.XV 442) и Chrestus (Sueton. Div. Claud. 254), *Античность и современность*, Москва: Наука, 1972.

<sup>3</sup> Žr. kun. V.Šauklio nekrologą šiame LKMA Metraštyje (t. 23), p. 618–620.

<sup>4</sup> V.Šauklys, MIC, Kristaus istoriškumo klausimu, *Katalikų kalendorius žinynas*, Kaunas–Vilnius, 1985, p. 255–259; Žr. plačiau apie kun. V.Aliulio pastangas bent šį tą iš teologinių tekstų išspausdinti sovietmečiu: N.Šepetys, *Katalikų kalendorius žinynas sovietmečiu*, *Naujasis židinys-Aidai*, 1998, Nr. 11/12, p. 455–467; taip pat: Kun. V.Aliulis, Lietuvos katalikų spaudos leidiniai, *Katalikų kalendorius žinynas*, Vilnius–Kaunas, 1988, p. 269–272.

istoriografijos iššūkiams, taip pat pateikiame keletą nuorodų į sovietines kontroversines publikacijas<sup>5</sup>.

Baigiant reikėtų paminėti dar vieną problemą. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos pasirašytoje ir ratifikuotoje Sutartyje dėl bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityje įrašyta, kad Lietuvos Respublika pripažįsta visus tuos mokslinius vardus ir laipsnius, kuriuos sovietinės okupacijos metais Kauno kunigų seminarija teikė. Taigi bent visas išeitas licenciatų studijų kursas ir išlaikyti mons. K.Gaščiūno egzaminai turėtų būti pripažinti ir šių dienų Lietuvos aukštųjų mokyklų. O formalus darbo gynimas neįvyko ne dėl darbo autoriaus kaltės, ne dėl tuometinio Kauno kunigų seminarijos Teologijos fakulteto sprendimo, bet dėl brutalaus, mokslinėje srityje nekompetentingo, neteisėto Religinių reikalų tarybos įgaliojimo. Todėl manome, kad atsižvelgiant į garbę darbo autoriaus amžių bei su darbo gynimu iš okupacinių struktūrų patirtą persekiojimą, VDU Katalikų teologijos fakultetas turėtų laikyti garbę mons. kan. Kazimierui Gaščiūnui pripažinti teologijos licenciatų vardą. Taip būtų atitaisyta sovietmečiu jam padaryta moralinė ir akademinė-mokslinė skriauda. Tuo labiau kad su darbu susipažinusio LKMA akademiko, profesoriaus, habilituoto daktaro, mūsų žymaus istoriko Antano Tylos išvada apie šį darbą buvo tokia: „Darbas parašytas vadovaujantis moksline metodika, pirminių šaltinių analize. Remiantis žydų istoriku Juozapu Flavijum, Kajaus Plinijaus Cecilijaus Sekundo rašytiniu palikimu ir romėnų istoriko Publijaus Kornelijaus Tacito, gerai žinomo iš Lietuvos istorijos, veikalu „Annales“, autorius įrodo Kristaus istoriškumą ir jo, kaip krikščionybės pradininko, ryšį su vietove ir laiku. Apžvelgiama šaltinių apie Kristų plėtra. Darbo struktūra ir jo nuoseklumas dėsningi. Siūlau darbą skelbti „LKMA Metraštyje“.

---

<sup>5</sup> Z.Kosidovskis, *Evangelijų sakmės*, Vilnius, 1986, p. 308-314; F.Korovkinas, *Senovės istorija*, Kaunas, 1980, p. 223-225; Krikščionybė, *Filosofijos žodynas*, Vilnius, 1975, p. 228-229; J.Matulis, *Kristaus legenda, Tarybinė moteris*, 1959, Nr. 12, p. 2-3; J.Ragauskas, *Ar gyveno Kristus?*, *Mokslas ir gyvenimas*, 1966, Nr. 6, p. 11-12.

MONS. KAN. K.GAŠČIŪNAS

Telšių kunigų seminarija

## JĖZAUS KRISTAUS ISTORIŠKUMAS NEKRIKŠČIONIŲ ISTORIKŲ RAŠTUOSE

### IŽANGA

Ar gyveno Kristus? Šis klausimas gal ne vienam atrodo beprasmiškas. Argi galima abejoti Kristaus istoriškumu? Juk šiandien visas pasaulis tuo neabejoja. Kristaus mokslu remiasi visa krikščioniškoji kultūra. Krikščionybė pakeitė pasaulio veidą, išugdė pulkus didvyriškų kankinių, per savo kraują ir kankinystę laimėjusi pergalę ji turėjo turėti savęs vertą steigėją<sup>1</sup>.

Kai kalbame apie aristotelizmą, turime galvoje jo autorių Aristotelį, kai mąstome apie tomizmą, tai žinome, kad jo autorius – Tomas Akvinietis. Kai kalbame apie krikščionybę, tai logiškai turime pripažinti jos autorių. O kas yra tas krikščionybės autorius? Visi krikščioniškieji šaltiniai ir paminklai liudija, kad krikščionybės autorius, steigėjas yra Kristus<sup>2</sup>. Dėl Kristaus apaštalai ėjo į pasaulį ir jo vardu skelbė Evangeliją. Dėl jo mirė pirmųjų amžių kankiniai. Dėl Kristaus ir jo vardu grūmėsi per tris šimtus metų jauna krikščionybė su pagoniškąja Roma. Juk Kristaus mokslo išpažinėjai tuomet slėpėsi katakombose, liejo kraują, ėjo į ugnį, amfiteatruose buvo draskomi žvėrių, kapojami pagoniškosios imperijos kalavijais<sup>3</sup>. Visur krikščionys ėjo su tuo pačiu šūkiu lūpose: „Man gyvenimas – tai Kristus, o mirtis – tik laimėjimas“<sup>4</sup>. Ar krikščionys laimino, ar teisė, ar gyveno, ar mirė, – vis su tuo pačiu Kristaus vardu lūpose. Nė viena religija nėra taip glaudžiai susijusi su savo steigėju kaip krikščionybė<sup>5</sup>. Istorinė krikščionybė išaugo ir rėmėsi istorinio Kristaus pagrindu. Jau I a. ir II a.

<sup>1</sup> P.Dovydaitis, *Kristaus problema*, Kaunas, 1914, p. 4.

<sup>2</sup> Plg. G.Esser, J.Mausbach, *Religion Christentum Kirche*, II, 5; J.Kosel, F.Pustet, *Komm.-Ges.* 1923, p. 313; Von G.Esser, *Jesus Christus der gottliche Lehrer der Menschheit*; F.Tillman, *Die Quellen des Lebens Jesu*, p. 1-2.

<sup>3</sup> Plg. P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

<sup>4</sup> Fil 1, 21.

<sup>5</sup> Plg. G.Esser, *Jesus Christus, der gottliche Lehrer der Menschheit*; G.Esser-Mausbach, *Religion Christentum Kirche*, p. 313.

pradžioje apie Kristų kalba ir pagoniškieji istorikai, imperatoriai<sup>6</sup>. Žydai irgi negali nutylėti istorinio Kristaus fakto<sup>7</sup>. Kad ir kaip nekęsdami krikščionybės, vis dėlto visi pripažindavo, kad jos autorius yra Kristus. Ir reikia pasakyti, kad tuo klausimu niekas nemėgino abejoti septyniolika su viršum amžių<sup>8</sup>. Tik XVIII–XIX a. kai kurie protai, paveikti moderniosios, ypač Hegelio, idealistinės filosofijos, nesiskaitymai su realiais istoriniais faktais, pradėjo kelti abejones dėl Kristaus egzistencijos arba visai neigti jo istoriškumą<sup>9</sup>. Norint sužinoti tiesą, nieko kito nebelieka, kaip tik peržiūrėti istorinius argumentus, patvirtinančius istoriškumą. O norėdami sužinoti, ar Kristus tikrai gyveno, turime pažiūrėti, ar yra istorijoje jo istoriškumą patvirtinančių liudijimų, faktų. Jeigu yra pakankamai liudijimų ir istorinių faktų, kurie morališkai ir istoriškai patvirtina Kristaus egzistavimą, tai savaime atkris visos teorijos, kurios bando įtikinti, kad Kristaus nebuvo.

Pirmiausiai panagrinėsime, kada Kristaus istoriškumas pradėtas neigti ir kodėl.

Po to pažvelgsime į seniausius žydų ir pagonių liudijimus, įrodančius Kristaus istoriškumą.

Mes čia nenagrinėsime seniausių krikščionių liudijimų. Kodėl? Ogi todėl, kad daugelis Kristaus neigėjų teigia, kad, be krikščionių, niekas daugiau apie Kristų, kaip apie istorinį asmenį, nėra kalbėjęs. Žinoma, niekas nepateikia tokio išsamaus ir tikro Kristaus istoriškumo liudijimo, kaip jo mokiniai ir artimieji, kurie kartu su juo gyveno, girdėjo jo kalbas ir pagaliau už jį mirė. Tačiau dėl minėtos Kristaus neigėjų pozicijos paliksim krikščionių liudytojus nuošalyje ir pamėginsime atversti pačius seniausius nekrikščionių liudijimus ir pažiūrėsime, ko jie verti.

## KRISTUS IR ISTORIJA

Kaip minėjome, beveik iki pat XVIII a. pabaigos niekas nemėgino ginčyti Kristaus istoriškumo. Pirmieji krikščionybę be Kristaus pagrįsti bandė prancūzai Fr.Volney ir Ch. Fr.Dupuis<sup>10</sup>. Jie nė nekėlė klausimo, ar Kristus gyveno, ar ne. Jie aiškino, iš kur kilusi krikščionybė kaip religija. Fr.Volney veikale „Les ruines ou meditations sur les revolutions des Em-

<sup>6</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44; *Kirch*, Nr. 22–24; p. 30–32.

<sup>7</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 18, 4, 6; 20, 8.

<sup>8</sup> Plg. G.Esser, min. veik., p. 18.

<sup>9</sup> Ten pat, p. 18–19; B.Čėsnys, *Jėzus Kristus*, Kaunas, 1944, p. 11; P.Dovydaitis, *Kristaus problema*; K.Adam, *Jesus Christus*, t. 5, Augsburg, 1938, p. 62–63.

<sup>10</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 21; P.Venckus, *Fundamentalinės teologijos paskaitos*, Kaunas, 1933, p. 7.



pires“ (1791 m.) ir Ch. Fr. Dupuis veikale „L'Origine de tous cult ou religion universalle“ (1794 m.) apibūdino krikščionybę kaip Saulės mito religiją<sup>11</sup>. Pagal juos, ši religija kilusi iš pagonių saulės garbinimo. Jie manė krikščionybėje apsieisį be Kristaus ir bandė sukelti bent abejonę, ar išvis toks Kristus gyveno? Štai kaip jie kelia šį klausimą: „Jeigu klausama, ar egzistavo žmogus šarlatanai ar filosofas, vadinęsis Kristumi ir įsteigęs šio vardo senovės Mitros, Adonio ir kt. misterijas, mūsų tyrinėjimui turi mažą reikšmę, ar jis egzistavo, ar ne. Mes tikime, kad ne“<sup>12</sup>. Pasak Volney ir Dupuis, iš Kristaus telieka tik saulės simbolis: „Jeigu šiuo klausimu norima žinoti, ar Kristaus būtybė reali, ar ideali, aišku, jog ji yra reali būtybė, nes mes įrodėme, kad jis yra saulė“<sup>13</sup>. Matome, šie Saulės religijos kūrėjai visai nesigilino į istorinius argumentus, pagrindžiančius Kristaus istoriškumą, o tik savotiškai samprotaudami vienu mostu, be jokio įrodymo nubraukia Kristaus istoriškumą ir savavališkai jį paskandina tarp kitų mitų. Jie neieško istorinių argumentų ir nemėgina laikytis mokslinio istorinio metodo su visiems žinomais argumentais, pagrindžiančiais Kristaus istoriškumą. Jie, kaip matėme, tiesiog kelia klausimą: „Ar jis gyveno, ar ne?“ Ir patys atsako: „Mes tikime, kad ne“. Istorijos faktus pavadinti iliuzija ir įsivaizduoti nesamus dalykus ar nepagrįstas galimybes, žinoma, jų lakios fantazijos reikalas. Tačiau reikia pabrėžti, kad nieko geresnio nesugalvojo ir kiti Kristaus neigėjai. Čia kaip tik labai svarbu pabrėžti, kad Kristaus istoriškumo neigimas kilo ne dėl istorinių įrodymų silpnumo, bet savotiškų filosofijos srovių ir tam tikros dvasios laiko poveikio. Tuo mes tuoj įsitikinsime.

Nuo XV a. prasidėjo mėginimai filosofiją atplėšti nuo teologijos ir net jai ją iškelti kaip prieštarą<sup>14</sup>. Maždaug nuo XVI a. iki XVIII a. susikuria filosofija, jau visai priešinga scholastikai<sup>15</sup>. Pagaliau Renesansas ir Šviečiamoji epocha deda visas pastangas paneigti visa tai, kas yra antgamtiška, ir savo žvilgsnį nukreipia tik į gamtą, į šį pasaulį<sup>16</sup>. Pradedama pulti scholastika ir pamažu ietys nukreipiamos į krikščionišką teologiją ir Bažnyčią<sup>17</sup>. Čia krikščionių religijos destruktiviniam darbui Liuteris įdėjo gal daugiausiai pastangų. Pagoniškasis humanizmas puolė scholastiką, krikščionybę ir Bažnyčios autoritetą, o Liuteris, 1520 m. Vitenberge viešai

<sup>11</sup> P. Dovydaitis, min. veik., p. 21-22.

<sup>12</sup> Ch. Fr. Dupuis, *Abrege de l'origine de tous les cultes*, cit. pagal: P. Dovydaitis, *Kristaus problema*, p. 232.

<sup>13</sup> P. Dovydaitis, min. veik., p. 23.

<sup>14</sup> Ten pat.

<sup>15</sup> A. Stöcklis, *Filosofijos istorijos bruožai*, t. 4, Kaunas, 1926.

<sup>16</sup> Ten pat.

<sup>17</sup> Ten pat, p. 209.

sudegindamas bulę, išvis paneigė Bažnyčios autoritetą<sup>18</sup>, religijos srityje paskelbė visišką individualizmą. Taip jis atidarė kelius įvairiausiems Šventojo Rašto iškraipymams<sup>19</sup>. Tuo tarpu Anglijoje atsiranda deizmo srovė. Iš pradžių Eduardas Herbertas Cherbury (1581–1648) įkūrė religinę natūralizmą, iš kurio paskui atsirado laisvamanybė<sup>20</sup>. Kaip matome, čia susiformavo religija ne tik be Bažnyčios, bet ir be Apreiškimo<sup>21</sup>. Ši laisvamaniškos srovės deizmą Hume (1711–1776) privedė prie visiško ateizmo. Pasak jo, religija yra gamtos garbinimo ir žmogaus baimės produktas<sup>22</sup>. Taigi ir krikščionybė yra žmogaus fantazijos kūryba!

Kiti, kaip Baruchas Spinoza (1632–1677), pasigavęs Dekarto klaidingos substancijos supratimo sąvoką, suformulavo filosofijoje visišką panteizmą<sup>23</sup>. Panteizmo sąvoka vadovaudamasis, jis sukūrė savotišką krikščionybės ir kristologijos teoriją, pagal kurią pozityvaus apreiškimo išvis nėra. Dvasinis Kristus esąs visuose daiktuose, o ypač žmogaus dvasioje aukščiausiu laipsniu pasireiškusi Dievo amžinoji išmintis. O ar Kristus kaip konkretus žmogus gyveno, ar ne, krikščionybei ir kristologijai visai nesvarbu<sup>24</sup>.

Panašios nuomonės apie kristologiją buvo ir vokiečių Hermannas Samuelis Reimarus (1694–1768). Nors ir puldamas panteizmą<sup>25</sup>, tačiau, kaip ir Spinoza, atskyrė istorišką Kristų nuo dvasinio-dogminio Kristaus ir kristologiją susiejo su simbolizmu<sup>26</sup>. Visų šių antgamtiškumui, Bažnyčiai, Apreiškimui priešingų idėjų ir kristologinio simbolizmo veikiamas ir susikūrė Fr.Volney ir Ch.Fr.Dupuis Kristaus Saulės mitas, kur Kristus laikomas tik saulės simboliu.

Kaip matome, ne iš karto buvo pasikėsinta į Kristaus istoriškumą. Kristaus neigėjai atėjo į istoriją pamažu, žingsnis po žingsnio. Jiems kelią tiesė ne istorikai, bet Renesanso pagoniškieji filosofai, tos epochos antikrikščioniška dvasia ir natūralistiškai bei ateistiškai nusiteikę rašytojai. Ši krikščionybės ir kristologijos sudarkymą toliau varė ypač šie rašytojai filosofai: Voltaire (1694–1778), Rousseau (1712–1778), Lessing (1729–1783), Jan Lametre (1709–1751), Diderot (1713–1784), D’Lambert (1717–

<sup>18</sup> Plg. Hartmann, *Weltgeschichte*, p. 14.

<sup>19</sup> Plg. A.Alekna, *Bažnyčios istorija*, t. 3, Tilžė, 1923, p. 153.

<sup>20</sup> A.Stöcklis, min. veik.: „Cherbury prieš antgamtinę krikščionių religiją pastatė vadinamą prigimtinę religiją, kuri viena tesanti tikra ir teisėta <...> Mūsų protas vedąs tik į prigimtinę religiją“.

<sup>21</sup> Ten pat.

<sup>22</sup> Ten pat, p. 253.

<sup>23</sup> Plg. ten pat, p. 255–256.

<sup>24</sup> Plg. ten pat, p. 258; P.Dovydaitis, min. veik., p. 97.

<sup>25</sup> A.Stöcklis, min. veik., p. 270.

<sup>26</sup> G.Esser, J.Mausbach, min. veik., p. 327.

1783). Jie savo raštais platino kitų klaidingas teorijas apie krikščionybę ir Kristų, labai smarkiai puolė istorinius Bažnyčios pagrindus<sup>27</sup>. Jie žūtbūt stengėsi įtikinti, kad krikščionybėje jokio antgamtiškumo negali būti. Visa, kas antgamtiška, yra pasakos arba mitai. Pasak jų, kiekvienos religijos pagrindas yra ne istoriniai faktai, bet žmogaus fantazija.

Pagaliau iškilo I.Kantas (1724–1804) su savo grynojo ir praktinio proto kritine filosofija. Jis galutinai baigė formuluoti švietėjų, natūralistų ir panteistų aiškinimus apie racionaliąją kristologiją ir Šventąjį Raštą<sup>28</sup>. Pasak Kanto, „Šventojo Rašto kalba apie pirmojo žmogaus nusikaltimą reiškia tik tai, kad į kiekvieną mūsų nusikaltimą pagal protinę jo kilmę reikia taip žiūrėti, tartum žmogus tiesiog iš nekaltumo būsenos būtų į nuodėmę įpuolęs...“ Dievo Sūnus, pagal Kantą, yra ne kas kita, kaip visiškai morališkai tobula žmonijos idėja. Jei Šventasis Raštas moko, jog Dievo Sūnus esąs priėmęs žmogaus prigimtį ir iki vergiškumo nusižeminęs, tai reiškia, jog toji aukščiausio moralinio tobulumo žmonijos idėja taip pat ir žmogaus protui yra idealas, kurio žmogus turi siekti<sup>29</sup>. Kantas istoriškojo Kristaus neneigia, tik sako, jog „istorinis Jėzus <...> visai nepažįstamas ir visai nėra joks objektas. Visa, kas jo gyvenime stebuklinga, – tai arba simboliai, arba pasakos“<sup>30</sup>.

Kanto suformuluotą transcendentinį idealizmą toliau plėtojo Johanas Gottliebas Fichte (1762–1814), Friedrichas Vilhelmas Josephas Schellingas (1775–1845) ir Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis (1770–1831). Jie savo idealistine filosofija krikščionybę ir Kristų nustūmė už istoriškumo ribų į subjektyvizmo ir absoliutaus idealizmo ūkanas. Jų idealistinėje filosofijoje visas apčiuopiamas materialusis pasaulis pranyksta kažkur idėjų šešėlių pasaulyje ir tampa nebesuvokiamas<sup>31</sup>. Todėl jiems išnyksta ir realus istorinis mokslas. Jis paskęsta nerealiuose idėjų apraiškose. Kristus kaip konkretus istorinis asmuo visai nebeturi vietos. Jis pranyksta simbolikos miglynuose<sup>32</sup>.

Ši filosofija ir buvo tas lopšys, kuriame priaugo įvairiausio plauko simbolių apie Kristų<sup>33</sup>. Pasigavę šios filosofijos apriorinius teiginius kai kurie protai pradėjo neigti Kristaus istoriškumą. Tiubingeno profesorius Ch.Baueris (1792–1860) ir jo mokinys F.Straussas, vadovaudamiesi aprioriniais Hegelio filosofijos teiginiais, pirmieji užsimojo sunaikinti Evange-

<sup>27</sup> Plg. A.Stöcklis, min. veik., p. 261–268; P.Dovydaitis, min. veik., p. 96.

<sup>28</sup> Plg. A.Stöcklis, min. veik., p. 273–290; P.Dovydaitis, min. veik., p. 99.

<sup>29</sup> Plg. A.Stöcklis, min. veik., p. 290.

<sup>30</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 99.

<sup>31</sup> Plg. A.Stöcklis, min. veik., p. 295–310.

<sup>32</sup> Plg. ten pat, p. 302–304.

<sup>33</sup> Plg. F.Meffert, *Die geschichtliche Existenz Christi*, t. 13, Volksvereins Gmbh Gladbach, 1921, p. 22–95.

lijų, Apaštalų laiškų ir Kristaus istoriškuosius pagrindus<sup>34</sup>. Bruno Baueris (1809–1882) ir jo veikalas „Christus und Cezaren“ (1872) šį Kristaus nai-kinimo darbą varė toliau<sup>35</sup>. Pasak jo, krikščionybę įkūrė ne Kristus, bet romėnų filosofas stoikas Seneka. Kristus – tai fantazijos produktas<sup>36</sup>. Būdingieji Kristaus bruožai esą paimti iš atskirų Romos imperatorių<sup>37</sup>.

Šią Kanto–Hegelio–Bauerio kristologinę pakraipą toliau plėtojo A.Kalthofas, P.Jansenas, Kautskis, Smithas, Maurenbrecheris ir kt.<sup>38</sup>

Visas tas abstrakčias teorijas sukonkretino Hartmanas, stengdamasis kuo labiau sunaikinti visus krikščionybės istoriškumo elementus<sup>39</sup>.

Hartmano mokinys A.Drewsas savo knygoje „Die Christusmithe“ užsimoja dar toliau neigdamas Kristaus istoriškumą<sup>40</sup>. Jis čia įdiegė naują propagandos metodą. Prof. P.Venckus jį šitaip apibūdina: „Laikydamasis mitologinio Kristaus aiškinimo, jis surinko tai, ką pirmtakai buvo kalbėję“. Tačiau Drewsas savo idėjoms skleisti parinko kitą, sėkmingesnę būdą: jis ėmė važinėti su paskaitomis, kurios tuomet Vokietijoje buvo naujas dalykas. Be to, Drewsas mokejo griežtai kalbėti ir savo mintims duoti tariamą moksliskumą<sup>41</sup>. Reikia pasakyti, kad Drewsui anuomet pavyko daug kam sukelti abejonių dėl Kristaus istoriškumo. Kita vertus, šie visi Kristaus neigėjai suteikė progą pasakyti savo nuomonę šiuo klausimu rimtiems istorijos mokslo vyrams. Jie stojo į kovą su istorijos mokslo žalotojais. Tarp jų buvo ne tik katalikų, bet ir protestantų, žydų ir kitų įsitikinimų mokslininkų<sup>42</sup>. Iš katalikų čia minėtini: Franzas Meffertas<sup>43</sup>, M.Federis<sup>44</sup>, O.Graberis<sup>45</sup>, L. de Grandmaisonas<sup>46</sup>, Jan Szymeczko<sup>47</sup> ir kt. Iš protestantų, liberalų ir žydų minėtini: A.Harnackas<sup>48</sup>, Jülicheris<sup>49</sup>, Sodenas<sup>50</sup>, Weissas<sup>51</sup>, G.Kleinas<sup>52</sup> ir kt. Jie pamažu, remdamiesi istoriniais fak-

<sup>34</sup> Plg. B.Čėsnys, min. veik., p. 10–11.

<sup>35</sup> Plg. J.Szymeczko, *Jesus Christus*, Kraków, 1913, p. 33.

<sup>36</sup> Ten pat.

<sup>37</sup> Ten pat, p. 34.

<sup>38</sup> Plg. F.Meffert, min. veik., p. 25–36; P.Dovydaitis, min. veik., p. 6–20, 101.

<sup>39</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 6–20, 101.

<sup>40</sup> Ten pat, p. 102; P.Venckus, min. veik., p. 8.

<sup>41</sup> Ten pat.

<sup>42</sup> P.Venckus, min. veik., p. 8; F.Meffert, min. veik., p. 36–95; J.Szymeczko, min. veik., p. 25–62.

<sup>43</sup> *Die geschichtliche Existenz Christi*, t. 13, M.Gladbach, 1921.

<sup>44</sup> *Jesus Christus*, t. 2, Paterborn, 1920, p. 80–143; P.Venckus, min. veik., p. 9.

<sup>45</sup> *Im Kampfe um Christus*, Graz, 1920; P.Venckus, min. veik., p. 9.

<sup>46</sup> J.Szymeczko, *Jesus Christus*, Kraków, 1913.

<sup>47</sup> Ten pat.

<sup>48</sup> *Das Wesen Christentums*.

<sup>49</sup> *Hat Jesus gelebt?* P.Venckus, min. veik.

<sup>50</sup> Ten pat.

<sup>51</sup> *Jesus von Nasareth. Mythos oder Geschichte?* 1910; P.Venckus, min. veik.

tais, Kristų sugrąžino iš apriorinių-subjektyviųjų nusistatymų, idealistinės filosofijos simbolizmo ir fantazijos sferų į realios, konkrečiais faktais paremtos istorijos plotmę. Ir šiandien, pasak istoriko F.Mefferto, Kristaus istoriškumo neigimas tikram istorikui gali sukelti tik šypseną<sup>53</sup>.

#### KĄ SAKO APIE KRISTŲ I IR II a. ISTORIKAI NEKRIKŠČIONYS

Atverskime artimiausius Kristui istorijos puslapius ir pažiūrėkime, ką jie sako apie Kristų? Tai istorikų nekrikščionių raštai. Pirmiausiai žydų. Kodėl? Ogi todėl, kad, kaip liudija krikščionys, Kristus čia gimė, čia skelbė savo mokslą, Izraelio sostinėje buvo nukankintas. Taigi Izraelio tauta glaudžiai susijusi su Kristumi, ir žydai turėjo jį pažinti. Istorijos mokslas mums atskleidžia žydų tautos vyresniųjų ir privilegijuotųjų panieką bei neapykantą krikščionybei ir Kristui. Todėl daug ko iš jų apie Kristų sužinoti negalime tikėtis. Vis dėlto šį tą, kad ir nenorėdami, jie turėjo prasitarti.

ŽYDAI APIE KRISTŲ. Vienas iš žymiausių žydų filosofų, gyvenusių kartu su Kristumi, – Filonas Aleksandrietis. Jis gyveno ne pačioje Palestinoje, o tolokai nuo jos – Egipto Aleksandrijoje. Apie jo gyvenimą sužinojome tik iš netiesioginių šaltinių. Kai Aleksandrijoje pradėjo išsigalėti antisemitizmas, tenai gyvenę žydai siuntė Filono vadovaujamą delegaciją į Romą, pas imperatorių Kaligulą<sup>54</sup>. Ta kelionė aprašyta veikale „De legatione ad Caium“, čia autorius save vadina seniu<sup>55</sup>. Tarkime, kad tas „senis“ turėjo 60–70 m., tad jo gimimo metai būtų 22–32 m. prieš Kristų. Vadinas, Filonas Kristui mirštant galėjo turėti maždaug 55–65 m. Tačiau apie Kristų jis nieko nekalba. Kristaus istoriškumo neigėjai (B.Baueris, Kalthoffas ir kt.) suformuluoja *tylėjimo argumentą*<sup>56</sup>. Tačiau be jokio pagrindo. Šis Filono tylėjimas nepatvirtintų Kristaus istoriškumo tik tada, jei būtų nuginčijamai įrodyta, kad Filonas specialiai būtų buvęs įpareigotas parašyti apie Kristų<sup>57</sup>.

Tačiau pažvelgus į Filono gyvenamą vietą, raštus ir jo pažiūras, išryškėja kaip tik priešinga tiesa. Pirmiausiai jis gyvena ne Judėjoje, bet Egipto Aleksandrijoje. Reikia pasakyti, kad Aleksandrijos žydai gyveno

<sup>52</sup> Jesus eine historische Persönlichkeit? P.Venckus, min. veik.

<sup>53</sup> P.Venckus, min. veik., p. 119–120.

<sup>54</sup> Plg. F.Meffert, min. veik., p. 109.

<sup>55</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 104–105.

<sup>56</sup> Ten pat; A.Stöcklis, min. veik., p. 77; F.Meffert, min. veik., p. 110.

<sup>57</sup> P.Venckus, min. veik., p. 15; P.Dovydaitis, min. veik., p. 105.

gana savitą gyvenimą<sup>58</sup>. Ne viskas jiems rūpėjo, kas vyko Judėjoje. Be to, turint galvoje Aleksandrijos atstumą nuo Judėjos, reikia sutikti, kad anomis susisiekimo priemonėmis iš Judėjos žinios ateidavo gana pavėluotai, o kai kurios visai jos nepasiekdavo. Taigi ir apie Kristų, kuris taip trumpai veikė toli, Galilėjoje, Filonas galėjo visai nežinoti, arba būti tik ši tą iškreiptai girdėjęs, kas jam atrodė net dėmesio nėra verta<sup>59</sup>.

Antra, Filonas buvo filosofas, išsąmoninęs Platono, Pitagoro ir judaizmo mokslą, visai kitaip žiūrėjęs į Mesijo idėją. Jis laukė galingo nacionalinio Mesijo, kuris turėjo išvaduoti tautą iš svetimųjų priespaudos<sup>60</sup>. Kristus buvo visai priešingas tokiai Mesijo sąvokai. Šitam graikų–pagonių–judėjų filosofui Kristus galėjo atrodyti (jeigu ką apie jį buvo girdėjęs) arba koks paprastas liaudies kiršintojas, arba koks tuščias svajotojas, pasišovęs būti Mesiju, kokių anuomet nemažai pasitaikydavo<sup>61</sup>. Todėl Filonas visai nekreipė į Kristų dėmesio ir nerado reikalo apie jį ką nors rašyti. Jeigu jis ką žinojo apie Kristų, tai tik iš Judėjos žydų vyresniųjų, Rašto aiškintojų, fariziejų. O šie juk laikė Kristų suvedžiotu, piktžodžiautoju, žalingu liaudies kiršintoju, jų nustatytos tvarkos ir įstatymų griovėju. Taigi nebuvo jokio reikalo Filonui, filosofui, atsidėjusiam daugiausia spekuliatyviniam filosofijos mokslui, rašyti apie kažkokį nenuoramą, liaudies kiršintoją. Filono gyvenamoji vieta, jo, kaip helenizuoto žydo, dvasia, pažiūros į Mesiją, filosofo darbas ir aplinka nuteikė jį taip, kad jeigu jis apie Kristų šiek tiek ir buvo girdėjęs, kad tai neverta dėmesio. Filonui tiko labiau tylėti negu rašyti apie Kristų. Teisingai apie tai priduria P.Dovydaitis: „Sugrįžtant dar prie Filono, visiškai pagrįstai galima paklausti: kas gali įrodyti, kad Filonas viską, ką tik žinojo, tai ir pažymėjo savo raštuose? Šį kartą mūsų nagrinėjamame dalyke visiškai nesuinteresuotas Momsenas, matyt, turėjo pagrindą, jei, atsižvelgdamas į Filono raštus, pastebėjo, kad ką žydai mąstė ir jautė, negalima spręsti sulig to, ką jie rado tikslinga pasakyti savo graikiškai parašytuose raštuose“<sup>62</sup>. Taigi Filono tyla šiuo klausimu nėra vadinamasis *tylėjimo argumentas*, pagrindžiantis Kristaus istoriškumo paneigimą.

Juo labiau *tylėjimo argumento* nepatvirtina žydų rašytojo Justo Tiberiečio kūriniai. Visi jo raštai yra žuvę. Apie juos sužinome tik iš netiesioginių šaltinių<sup>63</sup>. Likusiose nuotrupose nebėra daugelio svarbių dalykų<sup>64</sup>,

<sup>58</sup> Plg. A.Stöcklis, min. veik., p. 76–77; V.S.Sergejevas, *Senovės Graikijos istorija*, Vilnius, 1955, p. 453.

<sup>59</sup> F.Meffert, min. veik., p. 110.

<sup>60</sup> J.Szymeczko, min. veik., p. 92–93

<sup>61</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 20, 6; Apd 5, 36–38.

<sup>62</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 105.

<sup>63</sup> J.Szymeczko, min. veik., p. 93.

<sup>64</sup> Ten pat.

o apie religiją, dorą visai neužsimenama<sup>65</sup>. Kaip dar būtų galima protin-  
gai pagrįsti Justo Tiberiečio *tylėjimo argumentą* Kristaus istoriškumo ne-  
naudai? Atsakysime P.Dovydaičio citata: „Kalbėti apie Justo tylą, kad tu-  
rėtumėm argumentą prieš Kristaus egzistavimą, tai spekuliuoti skaityto-  
jų arba klausytojų neišmanymu“<sup>66</sup>.

JUOZAPAS FLAVIJUS – žymiausias ano meto žydų istorikas – gimė 37-  
38 m. iš kilmingų kunigų giminės Jeruzalėje<sup>67</sup>. Iš prigimties talentingas  
jaunuolis greit iškilo ir pagarsėjo tarp tautiečių. Jo paties žodžiais tariant,  
jau keturiolikos metų įgijo literato garbę, kunigų ir sostinės vyresniųjų  
buvo gerai instrukuotas apie Šventąjį Raštą ir laikomas įstatymų aiškin-  
toju<sup>68</sup>. Šešiolikos metų įstoja į fariziejų mokyklą. Paskui mokosi sadukiejų  
ir esenų mokyklose. Pagaliau išgirsta, kad dykumoje gyvena garsus atsi-  
skyrėlis Banus, išvyksta pas jį ir mokosi atlikti asketizmo pratybas<sup>69</sup>. Su-  
laukęs devyniolika metų, sugrįžta į Jeruzalę ir tampa fariziejų sektos na-  
riū<sup>70</sup>. Dvidešimt šešerių metų jau vyksta į Romą pas imperatorių Neroną  
užtarti savo tautiečių kunigų, pakliuvusių valdžios nemalonėn. Čia jam  
per imperatoriaus žmoną žydę Popėją kuo puikiausiai pavyksta<sup>71</sup>. Su-  
tvarkęs Romoje jam pavestus reikalus, grįžta Jeruzalėn ir iki 66 m. gyve-  
na savo tėviškėje. 66 m. prasidėjus žydų sukilimui, išrenkamas Galilėjos  
sukilėlių vyriausiuoju vadu<sup>72</sup>. Tačiau kritus Jotapatos tvirtovei pasiduo-  
da romėnams ir nelaisvę<sup>73</sup>. Romėnų karo vadui Vespasianui ir jo sūnui Ti-  
tui pranašauja imperatorių sostą<sup>74</sup>. Istorikas N.Maškinas apie J.Flavijų at-  
siliepia kiek kitaip: „I a.m.e. antroje pusėje judėjų rašytojas aristokratas  
Juozapas Flavijus, pradžioje dalyvavęs judėjų sukilime, bet išdavęs suki-  
lėlius ir perėjęs į romėnų pusę“<sup>75</sup>. Gal čia truputį perdėta, tačiau ir iš pa-  
ties J.Flavijaus pasakojimo paaiškėja, kad jo pasidavimas romėnams gin-  
klo draugų buvo palaikytas išdavyste<sup>76</sup>. Šiaip ar taip, viena žinoma: nuo  
69 m., t.y., kai Vespasianą Egipto legionai išrinko imperatoriumi, Flavijus  
galutinai susideda su romėnais, įsiteikia imperatoriui Vespasianui ir šis

<sup>65</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 106.

<sup>66</sup> Ten pat.

<sup>67</sup> Plg. J.Flavius, *Vita Josephi*, p. 1 (549); J.Szymeczko, min. veik., p. 63; F.Meffert, min. veik., p. 111.

<sup>68</sup> Plg. J.Flavius, *Vita Josephi*, p. 1.

<sup>69</sup> Ten pat.

<sup>70</sup> Ten pat.

<sup>71</sup> Plg. J.Flavius, *Vita Josephi*, p. 2 (550).

<sup>72</sup> Ten pat, p. 12–13 (562–563).

<sup>73</sup> J.Flavius, *De bello Judaico*, 3, 14.

<sup>74</sup> Ten pat.

<sup>75</sup> N.Maškinas, *Senovės Romos istorija*, Vilnius, 1952, p. 25.

<sup>76</sup> Plg. J.Flavius, *De bello Judaico*, 5, 14.

pasiima jį kartu į Romą, duoda namus ir paskiria pensiją<sup>77</sup>. Todėl Juozapas prisideda prie savo vardo Vespasiano giminės vardą Flavijus<sup>78</sup>. Jis iki pat mirties liko Flavijų dinastijos globotinis – gyveno Romoje iš imperatoriaus malonės. Mirė apie 100–105 m.<sup>79</sup>

Juozapas Flavijus buvo Kristaus istoriškumo liudytojas. Tai išsilavinęs aristokratas žydas, gabus, lankstus politikas. Gerai nusimanė apie karo strategiją ir buvo vienas iš žymiausių žydų istorikų. Jo politinis kelias, kaip matome iš biografijos, buvo vingiuotas – nuo fariziejaus ir Galilėjos sukilėlių vado iki Romos imperatoriaus globotinio. Ne veltui jo tautietis Justas jį apšaukė parsidavėliu<sup>80</sup>. Šios lanksčios politikos pėdsakų aptinkama ir jo istoriniuose raštuose. Jo svarbiausi veikalai – „Antiquitates Judaicae“ (Žydų senovė) ir „De bello Judaico“ (Žydų karas). Pirmasis veikalas parašytas apie 93–94 m. Antrasis – apie 79 m.

„Antiquitates Judaicae“ randame net du liudijimus apie Kristų. Čia J.Flavijus aprašo savo tautos istoriją nuo pat pradžios iki Nerono viešpatavimo dvyliktųjų metų, arba iki žydų karo su romėnais. Jis stengiasi taip išdėstyti žydų tautos istoriją, kad laimėtų kuo daugiausiai kitataučių, ypač romėnų, simpatijų<sup>81</sup>. Kaip vingrus diplomatas, norėdamas kuo daugiau įsiteikti Romai ir jos valdovams, pasirūpino išmesti iš savo tautos gyvenimo arba tylomis apeiti visus prieštarigus Romai dalykus. Tad nėra ko norėti, kad jis būtų daug ką pasakęs apie Kristų, kurią pasmerkė mirti Romos prokuratorius Jeruzalėje Pilotas! Vis dėlto J.Flavijus veikale „Antiquitates Judaicae“ Kristų mini dviejose vietose: 18, 4, 6 ir 20, 8, 16.

Pamėginsiu į tuos tekstus bešališkai, ieškodamas tik objektyvios tiesos, įsigilinti ir patikrinti, ar jie paremia Kristaus istoriškumą ar ne?

1) „Antiquitates Judaicae“, 18, 4, 6 tekstas:

„Eodem tempore fuit Jesus, vir sapiens, si tamen virum eum fas est dicere. Erat enim mirabilium operum patrator et doctus eorum qui libenter vera suscipiunt: plorimoque tamen judeis quam de gentibus sectatores habuit. Christus hic erat: quem accusatum a nostrae gentis principibus, Pilatus eum addixisset cruci, nihilominus non destiterunt eum diligere qui ab initio caeperunt. Aparuit enim eis tertia die vivus, ita divinitus de eo hoc et alia multa miranda praedixerunt; et usque in hodiernum Christi eorum genus ab hoc nominatum non deficit“ // „Tuo metu Jė-

<sup>77</sup> J.Flavius, *Vita Josephi*, p. 8 (556).

<sup>78</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 107.

<sup>79</sup> F.Meffert, min. veik., p. 111; J.Szymeczko, min. veik., p. 64.

<sup>80</sup> Plg. Chwolson, *Über die Frage ob Jesus belebt hat*, Leipzig, 1910, p. 9; P.Dovydaitis, min. veik., p. 106.

<sup>81</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 20, 9; K.Adam, *Jesus Christus*, t. 5, Augsburg, 1938, p. 67; J.Szymeczko, min. veik., p. 64; B.Čėsnyš, min. veik., p. 4; Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 108.



zus, išmintingas žmogus, jei tik galima jį žmogum pavadinti, nes jis darė nuostabius dalykus ir buvo mokytojas tų, kurie su džiaugsmu priima tiesą: turėjo daug sekėjų, tiek žydų, tiek pagonių. Jis buvo Kristus, kurį mūsų tautos vyresniesiems įskundus, Pilotas nuteisė kryžiaus mirtimi, tačiau kurie nuo pradžios jį mylėjo, nesiliovė jo mylėję. Jis jiems trečiąją dieną pasirodė gyvas, taip kaip apie jį dieviški pranašai dėl šito ir kitų daugelio stebėtinų dalykų buvo pranašavę. Dar ir mūsų dienomis gyvuoja žmonių padermė, kurie pagal jį tebevadinami krikščionimis“.

Kokia šio teksto istorinė vertė?

Dėl jo autentiškumo jau nuo XVI a. verda nuožmi kova<sup>82</sup>. Šioje kovoje išryškėja trys pagrindinės autorių grupės: a) iš viso neigia šio teksto autentiškumą, b) ištiesai pripažįsta viso šio teksto autentiškumą, c) iš dalies pripažįsta šio teksto autentiškumą.

Pirmiausiai sustokime prie pirmosios grupės, kai išvis neigiamas šio teksto autentiškumas. Ši grupė sako, kad tai vėlesnių (po III a. antrosios pusės) krikščionių kopijuotojų intarpas<sup>83</sup>. Jie sako, jog šis tekstas beveik tris amžius nebuvo žinomas ir pasirodė pirmą kartą Eusebijo Cezariečio „Bažnyčios istorijoje“ („Historia Ecclesiastica“)<sup>84</sup>, kuri parašyta 325 m.<sup>85</sup> Origenas, gyvenęs 185–255 m., kovodamas su Celsu net tris kartus cituoja J.Flavijaus „Antiquitates Judaicae“ 20, 8, 16 vietą, kur minimas „Jėzaus brolis“, o teksto 18, 4, 6 visai niekur necituoja<sup>86</sup>. Todėl jie daro išvadą, kad jis buvo kieno nors sukurtas po Origeno ir dar prieš Eusebijo „Bažnyčios istorijos“ rašymo datą.

Iki III a. pabaigos niekas iš krikščionių rašytojų, kovodami su pagonimis, šiuo tekstu nesinaudojo<sup>87</sup>. Toks eruditas ir plataus masto apologetas, kaip krikščionių rašytojas Origenas, skaitydamas „Antiquitates Judaicae“ veikalą, šio teksto nerado. Jis net du kartus savo veikale „Contra Celsum“<sup>88</sup>, parašytame 248–249 m., ir vieną kartą „Com. in Matheum“<sup>89</sup> kalba apie Jokubą, Jėzaus Kristaus brolių<sup>90</sup>, o tekste „Antiquitates Judaicae“, 18, 4, 6 visai nemini. Jie klausia, argi toks Origenas būtų nepasinaudojęs šiuo jam taip reikalingu tekstu kovoje su Celsu ir rabinų judaizmu? Juk ten aiškiai Flavijus tiki Kristaus dieviškumu ir mesianizmu<sup>91</sup>. Tai bū-

<sup>82</sup> F.Meffert, min. veik., p. 112.

<sup>83</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 4.

<sup>84</sup> *Historia Ecclesiastica*, liet. vertimas: Eusebijas Cezarietis, *Bažnyčios istorija*, I knyga, Vilnius, 1993, p. 15–44; P.Venckus, min. veik..

<sup>85</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 4

<sup>86</sup> Ten pat.

<sup>87</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 109.

<sup>88</sup> Plg. Origenes, *Contra Celsum*, 1, 47, 11, 13; P.Dovydaitis, min. veik., p. 110.

<sup>89</sup> *Commentarium in Matheum*, t. XC, 17.

<sup>90</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 20, 8, 16.

<sup>91</sup> Ten pat, 18, 4, 6.

tų geras ginklas, ypač prieš rabinų Kristaus sampratą ir prieš žydiškai apie Kristų galvojančią Celsą<sup>92</sup>. Origenas, susumavęs „Antiquitates Judaicae“ veikale J.Flavijaus išreikštas mintis dėl Kristaus, tvirtina, kad „Juozapas netikėjo, jog Jėzus buvo Kristus“<sup>93</sup>. Vadinasi, jis nerado šio teksto.

Juozapas Flavijus – žydas, kilęs iš kilmingų kunigų giminės, paskui perėjęs pas romėnus, tapęs Flavijų dinastijos numylėtiniu, pataikūnu, todėl ir negalėjo taip apie Kristų rašyti. Juk jis ne tik pranašavo, kad Romos imperatorius Vespasianas yra Dievo apvaizdos skirtas, bet ir kad Vespasianas yra kone Mesijas<sup>94</sup>. Argi jis galėjo tik po keliolikos metų, dar tebevaldant Flavijų dinastijos imperatoriui Domicianui, rašyti apie Kristų kaip apie visų laikų Mesiją, kurį nužudė Romos valdininkas Poncijus Pilotas?<sup>95</sup>

Taigi tam tikra mokslininkų grupė daro išvadą, kad šis tekstas tokios redakcijos, koks yra Eusebijo Cezariečio veikale „Bažnyčios istorija“, I. 3, c. II, yra neautentiškas<sup>96</sup>. Tarp tų mokslininkų yra ir garsių katalikų tyrėjų – tai M.J.Lagrange ir P.Batiffol<sup>97</sup>.

Antra mokslininkų grupė ištiesai pripažįsta šio teksto autentiškumą. Šioje mokslininkų grupėje yra T.C.Burkitt, W.Emery Barnes, Harnack ir kt.<sup>98</sup> Jie savo nuomonę remia šiais argumentais.

Flavijus savo veikale kalba apie žydų gyvenimą, mini įvairias sekτας<sup>99</sup>, kalba apie Mozę<sup>100</sup>, aprašo Joną Krikštytoją<sup>101</sup>, apgavikus netikruosius pranašus ir Kristų<sup>102</sup>, rašo apie Jokūbo, Kristaus brolio, nužudymą<sup>103</sup>. Jis negalėjo tylomis apeiti Kristaus, kuris sukėlė kur kas didesnę žydų tautos judėjimą, negu anie.

Tekstas (18, 4, 6) yra visuose išlikusiose „Antiquitates Judaicae“ rankraščiuose. Jeigu tai būtų įdėta vėliau, kaip šis tekstas būtų atsidūręs visuose to veikalo kodeksuose? Be to, ir pats istorikas Eusebijas šį tekstą priskyrė Juozapui Flavijui<sup>104</sup>.

Kodėl juo nesinaudojo Origenas ir kai kurie kiti pirmųjų amžių rašytojai? Jie tai paaiškina. Pirmaisiais amžiais dėl Kristaus istoriškumo nie-

<sup>92</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 109.

<sup>93</sup> Origenes, *Contra Celsum*, 1, 47; Migne, *Patr. gr. t. XI col.* – 745; P.Dovydaitis, min. veik., p. 109.

<sup>94</sup> Plg. J.Flavius, *De bello Judaico*, 5, 12; 3, 14.

<sup>95</sup> B.Čėsnys, min. veik., p. 4.

<sup>96</sup> M.G.XX, 117; P.Venckus, min. veik., p. 14.

<sup>97</sup> Plg. B.Čėsnys, min. veik., p. 5.

<sup>98</sup> Plg. B.Čėsnys, min. veik., p. 5; F.Meffert, min. veik., p. 113.

<sup>99</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 18, 2.

<sup>100</sup> Ten pat, 2, 6, 7; 3, 1.

<sup>101</sup> Ten pat, 18, 7, 10.

<sup>102</sup> Ten pat, 18, 5; 20, 6.

<sup>103</sup> Ten pat, 20, 8, 16.

<sup>104</sup> Eusebijas Cezarietis, min. veik., 1, 3, c. II/XX, 117; P.Venckus, min. veik., p. 14.

kas nediskutavo. Buvo puolamas tik Kristaus dieviškumas-mesianiškumas, o tai norėdami įrodyti, Bažnyčios Tėvai ir rašytojai rėmėsi Šventuoju Raštu ir Tradicija. Flavijus, kaip liberalas ir parsidavęs romėnams, nebuvo jiems autoritetas<sup>105</sup>.

Trečioji mokslininkų grupė – tai P. Corssen, Hil. Fedler, Albert Revilla, J. Klausner, Von Karl Adam ir kt. Jų nuomonė buvo vidurinė tarp minėtųjų dviejų kraštutinių nuomonių<sup>106</sup>. Šios grupės mokslininkai palaiiko tik tam tikros šio teksto dalies autentiškumą, o tai, kas pasakyta apie Kristaus dievišką mesianiškumą, atmeta<sup>107</sup>. Atrodo, ši nuomonė ir bus teisingiausia. Dėl Kristaus dieviškumo ir mesianizmo pasakytina, kad Juozapas Flavijus, be abejo, tai nutylėjo. Tai paaiškėja išgilinus į Juozapo gyvenimą ir jo raštus.

Pirmiausiai matome, kad Flavijus nenorėjo rašyti apie Mesiją. Komentuodamas pranašo Danieliaus knygą, jis pateikia visą knygos turinį, o septintą skyrių, kur kalbama apie Mesiją, beveik praleidžia<sup>108</sup>.

Taip pat Flavijus praleidžia dalį teksto ir rašydamas apie Joną Krikštytoją. Jį pagyręs, pabrėžęs jo taurumą, gražią veiklą, tyliai praeina pro jo skelbiamą Mesiją<sup>109</sup>. Iš šių faktų matyti, kad Flavijus sąmoningai nekalba apie didžiąją Izraelio viltį – Mesiją. Jis aplenkė net visą Danielio knygos skyrių, Šv. Jono skelbiamą mesianizmą, o čia aiškiai pasakė: „Christus hic erat...“<sup>110</sup>, kad jis esąs tas, kuriame išsipildė visos pranašystės<sup>111</sup>.

Be to, kontekstas kalba apie politinius neramumus ir moralinius nusikaltimus<sup>112</sup>, o grynai dogmiški teigimai čia yra svetimi<sup>113</sup>.

Kadangi Flavijus nusistatęs tylėti apie Mesiją, tad aiškūs Kristaus dieviško mesianizmo teigimai yra tarytum „deus ex machina“. Todėl jų negalima priskirti Juozapui Flavijui<sup>114</sup>.

Kyla klausimas, kodėl Flavijus sąmoningai vengė kalbėti apie Mesiją? Juk Mesijas – tai visos Izraelio tautos didžiausia viltis. Juk Flavijus puikiai kalba apie Izraelio pranašus ir nešykšti jiems savo raštuose nei vietos, nei pagyrimų. Savo veikale „Antiquitates Judaicae“ paskiria net pusantro skyriaus iškelti Danieliui, kaip nuostabiam pranašui<sup>115</sup>. Apie

<sup>105</sup> Ten pat.

<sup>106</sup> Plg. B.Čėsnyš, min. veik., p. 5.

<sup>107</sup> K. Adam, min. veik. p. 67–69.

<sup>108</sup> J. Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 10, 12, 14; Dan 7, 13–14.

<sup>109</sup> Ten pat.

<sup>110</sup> Kristus, t.y. Mesijas, Pateptasis.

<sup>111</sup> J. Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 18, 4, 6.

<sup>112</sup> Ten pat, 18, 4, 5, 7.

<sup>113</sup> K. Adam, min. veik. p. 68.

<sup>114</sup> Plg. J. Szymeczko, min. veik., p. 87.

<sup>115</sup> J. Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 10, 11, 12; 12.

Danielių jis rašo: *Quod aut in hoc viro praecipua dignum est admiratione, silentio non praeteribimus... Omnia enim eximia felicitas ut prophetae excellentissimo ei contingit, et viventi tam apud reges et apud populem gratioso, et post obitum sempiternam memoria consecuto*<sup>116</sup>. Šitaip jį pagyręs, vis dėlto tai, kas svarbiausia – mesijines jo pranašystes – praleidžia. Lygiai taip ir apie Joną Krikštytoją Flavijus atsiliepia kaip apie *virum optimum, Judaeos excitantem ad virtutum studia*<sup>117</sup>, o kad Jonas Krikštytojas skelbė tą, kuris turi po jo ateiti<sup>118</sup>, visiškai nutyli<sup>119</sup>. Kodėl jis taip elgiasi? Norėdami atsakyti į šį klausimą, turime įsigilinti į jo gyvenimą ir jo politinę padėtį. Iš anksčiau pateiktų biografinių žinių matėme, kad Flavijus 66–70 m. žydų kare su romėnais, kritus Jotapatos tvirtovei, pateko pas romėnus ir ėmė jiems tarnauti. Tapo net Flavijų dinastijos imperatorių numylėtiniu ir iš jų malonės prašmatniai gyveno. Aišku, kad tas, kuris gyveno iš Romos imperatorių malonės, kuris pranašavo Judėjos sukilėlių malšintojui ir Jeruzalės sunaikintojui Vespasianui (taip pat ir Titui) imperatorių garbę, kuris pranašavo, kad Vespasianas bus kone visų laukiamasis Mesijas<sup>120</sup>, joku būdu negalėjo tik po keliolikos metų, dar tebevaldant Vespasiano sūnui Domicianui, rašyti apie Kristų, kaip apie Mesiją, kurią nužudė imperatorių paskirtas Judėjos prokurorius. Be to, išvis Flavijus, būdamas imperatorių globotinis, negalėjo Kristui priskirti Mesijo vardo ir garbės. Mesijas – tai žydų tautos didžioji išsivadavimo iš Romos vergovės viltis. Rašyti apie tą viltį, tai reiškia stoti prieš Romą ir jos valdovus. Šito Flavijus negalėjo padaryti. Jis liko iki mirties Romos valdovų pataikūnas<sup>121</sup>. Todėl jis praleidžia tas vietas, kuriose kaip nors aiškiai kalbama apie Mesiją. Nėgana to, jis stengiasi visur pateisinti romėnus, jiems pataikauti ir kuo daugiau įsiteikti jų malonei. Kitame veikalė „De bello Judaico“ jis kreipiasi į savo tautiečius – Jeruzalės gynėjus ir ragina pasiduoti romėnams, nes Dievas esąs romėnų pusėje<sup>122</sup>. Aprašydamas Jeruzalės šventyklos padėgimą ir žydų kunigų išžudymą, aiškiai stengiasi pateisinti romėnų karą vadą Titą<sup>123</sup>.

Iš to, kas pasakyta, paaiškėja trečiosios mokslininkų grupės teorijos teisingumas. J.Flavijaus politinė padėtis ir jo santykiai su Romos imperatoriais, taip pat jo raštų santykis su žydų mesianizmu mus skatina paneigti visa tai, kas yra pasakyta apie Kristų kaip apie dieviškąją Mesiją

<sup>116</sup> Ten pat, 10, 12, 14.

<sup>117</sup> Ten pat, 18, 7, 10.

<sup>118</sup> Mk 1, 7.

<sup>119</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 10, 7, 10.

<sup>120</sup> J.Flavius, *De bello Judaico*, 5, 12.

<sup>121</sup> Plg. J.Szymeczko, min. veik. 67–68.

<sup>122</sup> J.Flavius, *De bello Judaico*, 7, 4.

<sup>123</sup> Ten pat, 7, 10; 13.

veikalo „Antiquitates Judaicae“ tekste (18, 4, 5). Čia aiškiai kalbama apie Kristų kaip Mesiją. Taigi čia ne Flavijaus žodžiai, bet kurio nors vėlesnio kopijuotojo intarpas arba bent pataisymas, pavyzdžiui, vietoj: „jis buvo Kristus“, galėjo būti parašyta „jis buvo vadinamas Kristumi“.

Kita vertus, krikščionis kopijuotojas ištiesai viso teksto apie Kristų negalėjo parašyti. O šiame tekste yra posakių, visai nesutinkančių su krikščionių įsitikinimais. Taigi pagrįsta yra prof. B.Čėsnio mintis: „Mūsų išmanymu, dabartinio turinio Antiq. Jud. XVIII, 4 teksto atsiradimą vargu bus galima išsiaiškinti, jei nesutiksime, kad trumpesnio pavidalo jį buvo parašęs pats J.Flavijus, o praplėtes koks nors perrašinėtojas krikščionis (III a. antroji pusė) <...> neįmanoma sakyti, kad tekstą ištiesai bus sukūręs krikščionis. Krikščionys jau anksčiau nei Flavijus sukūrė savo veikalą, yra tvirtai tikėję, kad Jėzus yra tikrai Dievo Sūnus, o ne tik žmogus, bet ir Dievas, vienintelis visų Išganytojas, o tekste yra posakių, draskančių krikščionies ausį, atseit, kur Jėzus yra gretinamas su paprastais filosofais (jis buvęs išminčius – *sofos aner*, tiesos mokytojas) ir stebinančių dalykų išdarinėtojas (*para doxa erga*) ir Jėzaus sekėjai – garbintojai pavadinti paniekos terminu „paderme“ (*to fūlon*, o ne *genos*, *ethnos* arba *laos*, kaip jie patys save vadindavo, pvz., *1 Pt 2, 9–10*)“<sup>124</sup>.

Šią nuomonę paremia ir žymus apologetas H.Dieckmann: „Tikresnė nuomonė, atrodo, yra tų, kurie mano, jog Juozapas šioje vietoje apie Jėzų yra kažką kalbėjęs, o vėliau jo tekstas buvo kiek pakeistas ir išplėstas“<sup>125</sup>. Prie šios nuomonės prisideda ir K.Adamas. Jis, apibendrinamas savo svarstymus, sako: „Remdamiesi tuo, kas pasakyta, galime teigti, jog negalima sutikti, kad visas Juozapo apie Kristų liudijimas būtų vėlesnis krikščionių intarpas. Galime teigti, kad tai tik krikščionių pataisymas“<sup>126</sup>. Iš tikrųjų, kai nuodugniau išsigilini į tekstą ir kontekstą, jokiū būdu negali protingai ir pagrįstai paaiškinti teksto „Antiquitates Judaicae“ 18, 4, 6 atsiradimo, kaip tik pritardamas, jog J.Flavijus parašė visa tai, kas neliečia Kristaus dieviškojo mesianizmo. Šis trumpas Kristaus paminėjimas yra labai logiškas šiame J.Flavijaus veikale. Juk, kaip matėme, jis rašo apie Izraelio tautos vadą – stebukladarį Mozę<sup>127</sup>, apie visus žymiuosius tautos vyrus ir pranašus<sup>128</sup>, rašo apie Joną Krikštytoją<sup>129</sup>. Taip pat nuosekliai

<sup>124</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 5.

<sup>125</sup> *De Revelatione Christiana*, Friburgi Br., 1928, p. 341; P.Venckus, min. veik., p. 15: („Probabilior videtur esse eorum sententia, que admittit Josephum hoc loco de Jesu quidem locutum esse, verba autem eius postea certa quadam mensura alterata esse et aucta“).

<sup>126</sup> K.Adam, *Jesus Christus*, p. 68–69: („Von da aus vermögen wir dem schroffen Urteil, dass ganze Christuszeugnis des Josephus später christlicher Binschub sei, nicht zustimmen. Es kann sich wohl nur eine Christliche Überarbeitung handeln“).

<sup>127</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 2, 6–7; 3, 4.

<sup>128</sup> Ten pat, 10, 12; 11, 14.

<sup>129</sup> Ten pat, 18, 7, 10.

trumpai parašo ir apie Kristų<sup>130</sup>. To reikalauja ir pats kontekstas. Juk jis, aprašydamas Piloto žiaurumus – žudynes<sup>131</sup>, prisimena ir Kristų, kaip vieną iš Piloto aukų. Šitaip apie Kristų parašyti, žinoma, neteigiant jo dieviškojo mesianizmo, buvo galima visai nerizikuojant netekti Romos imperatorių malonės. Kaip Flavijus parašė, kad Erodas nužudė išmintingą ir teisų Joną Krikštytoją<sup>132</sup>, lygiai taip trumpai pažymėjo, kad gyveno Kristus ir jį nuteisė Pilotas kryžiaus mirtimi. J.Flavijus visai objektyviai galėjo parašyti, kad Pilotas, kaip romėnų valdininkas, nužudė Kristų kaip paprastą išminčių ar teisuolį. Juk Pilotas buvo garsus žudynėmis. Jis nužudė ne vieną nekaltą, teisuolį. Ne veltui už žudynes jį apkaltino konsulas Vitelijus ir išsiuntė pas imperatorių Tiberijų pasiaiškinti<sup>133</sup>. Nors Tiberijus dar Pilotui esant kelyje mirė<sup>134</sup>, tačiau jį, matyt, imperatorius Kaligula nubaudė už žudynes, kad nebegrižo į Jeruzalę eiti prokuratoriaus pareigų.

Be to, Flavijus, vienas iš žymiausių žydų ir romėnų istorikų, negalėjo nutylėti krikščionybės. Juk I a. antroje pusėje krikščionybė buvo jau plačiai žinoma tiek Palestinoje, tiek Romos imperijoje<sup>135</sup>. Pagaliau ir pati imperatorių Flavijų giminė turėjo krikščionių<sup>136</sup>. Būtų visai nesuprantama, kad jis, kaip istorikas, būtų visai savo skaitytojų nesupažindinęs, kas tie krikščionys ir iš kur jie kilę. Aišku, kad tokį plačiai žinomą faktą turėjo paminėti. Ir *de facto* trumpai supažindino savo skaitytojus, t.y. nurodė, kad Palestinoje gyveno toks teisuolis ir nuostabių dalykų darytojas Jėzus, jį žydų vyresnieji apkaltino ir Pilotas nuteisė kryžiaus mirtimi, o jo sekėjai – krikščionys gavo vardą iš paties Jėzaus, vadinamo Kristumi, vardo<sup>137</sup>. Šitoks trumpas Kristaus gyvenimo apibūdinimas J.Flavijaus karjerai buvo visai nežalingas.

Lieka klausimas, kodėl Origenas nesinaudojo šiuo tekstu? Origenas, kovodamas su Celsu, ieškojo argumentų, patvirtinančių ne Kristaus istoriškumą, o jo dieviškumą. Celsas Kristaus istoriškumo neneigė. Jis tik puolė Kristaus dieviškumą ir jo mokslą. Todėl šis trumpas liberalus J.Flavijaus Kristaus paminėjimas nebuvo joks argumentas prieš Celsą. Perskaitęs šį krikščionio ausį draskantį tekstą Origenas pagrįstai galėjo pasakyti, kad J.Flavijus netikėjo, jog Kristus buvo Mesijas<sup>138</sup>. Šio teksto dalies

<sup>130</sup> Ten pat, 20, 6.

<sup>131</sup> Ten pat, 18, 4–5.

<sup>132</sup> Ten pat, 18, 7.

<sup>133</sup> Ten pat, 18, 5.

<sup>134</sup> Ten pat.

<sup>135</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

<sup>136</sup> Plg. Krauss, *Roma Sotteranea*, p. 43; P.Dovy daitis, min. veik., p. 112.

<sup>137</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 18, 4, 6; J.Szymeczko, min. veik. p. 86–91.

<sup>138</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 5.

autentiškumą dar labiau sustiprina tai, jog J.Flavijus, pasirodo, nevengė Jėzaus Kristaus vardo paminėti savo raštuose. Mes randame ir kitoje „Antiquitates Judaicae“ vietoje paminėtą Jėzaus Kristaus vardą. Štai tas tekstas iš „Antiquitates Judaicae“ (20, 8, 16).

Junior autem Ananus is quem nunc summum pontificatum accepisse diximus, audax erat et ferox ingenio, secta Saduceus, quod nimum genus apud Judeos in judicando est severissimum, ut ante docuimus. Talis igitur cum tempus oportunum se nactum ratus, mortuo Festo; Albino ad huc agente in itinere, consilium iudicum advocat: statumque coram eo fratrem Jezu Christi Jacobum nomine, et una quosdam alios reos impietatis peractos lapidandos tradidit<sup>139</sup>.

Čia, kaip matome, labai glaustai, prabėgomis, tačiau gana aiškiai paminimas Jėzaus Kristaus vardas. Lengvai nuspėjama, kad čia minimas ne koks kitas Kristus, o tikrai Jėzus Kristus – krikščionybės įsteigėjas. Tai nustatyti pirmiausiai padeda atsakymas į klausimą, kas čia tas Jėzaus Kristaus brolis, vardu Jokūbas? Apaštalų darbų knygoje sakoma, kad apaštalas Jokūbas – tai Jeruzalės krikščionių bendruomenės vyresnysis, kuriam Paulius davė savo darbų ataskaitą<sup>140</sup>. Šis apaštalas Jokūbas ir buvo vadinamas Kristaus broliu, arba Viešpaties broliu<sup>141</sup>. Kaip tik jis ir žuvo kankinio mirtimi Jeruzalėje<sup>142</sup>. Žydų vyriausiasis kunigas sadukiejus Ananas II, Agripas II paskirtas 7-aisiais Nerono viešpatavimo metais, ėjo pareigas tik tris mėnesius<sup>143</sup>. Kadangi Neronas pradėjo valdyti 54 m.<sup>144</sup>, tai Ananas vyriausiojo kunigo pareigas pradėjo eiti apie 60–61 m. Porcijus Festas mirė apie 60–62 m.<sup>145</sup>. Kol atvyko naujai paskirtas prokuratorius Albinas, vyriausiasis kunigas Ananas, pasinaudojęs patogia proga, įsakė užmušti akmenimis apaštalą Jokūbą jaunesnįjį – Jėzaus Kristaus brolį ir, matyt, dar kelis krikščionis. Čia apaštalas Jokūbas jaunesnysis parodomas kaip istorinis asmuo šalia Judėjos vyriausiojo kunigo Anano II ir Palestinos prokuratorių Porcijaus Festo ir Albino. Tačiau šis Jokūbas, kaip matyti iš Apaštalų darbų knygos<sup>146</sup> ir Pauliaus Laiško galatams<sup>147</sup>, yra labai susijęs su Jėzumi Kristumi – krikščionybės įsteigėju ir vadinamas jo broliu. Todėl nelieka jokios abejonės, kad čia minimas Jėzus Kris-

<sup>139</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 20, 8, 16.

<sup>140</sup> Apd 21, 18.

<sup>141</sup> Gal 1, 19.

<sup>142</sup> Kellner, *Jesus vom Nazareth und sein Aposteln in Rhamen der Zeitgeschichte*, Regensburg, Roma, New York, Cincinnati, 1906, p. 166, 173.

<sup>143</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 20, 8, 16; Kellner, min. veik., p. 173.

<sup>144</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 408.

<sup>145</sup> Kellner, min. veik., p. 165–167; J.Szymeczko, min. veik., p. 75.

<sup>146</sup> Apd 21, 18.

<sup>147</sup> Gal 1, 19.

tus yra ne kas kita, o tik Jėzus Kristus, krikščionybės įsteigėjas. Čia yra puikus Kristaus istoriškumo liudijimas. Reikia pabrėžti, kad šio teksto autentiškumu niekas neabejoja<sup>148</sup>. Šis tekstas yra ne tik stiprus argumentas už Kristaus istoriškumą, bet ir paremia ir „*Antiquitates Judaicae*“, 18, 4, 6 teksto atitinkamos dalies autentiškumą. Pirmiausiai 20, 8, 16 tekstas įrodo, kad J.Flavijus ne absoliučiai vengė pasakyti ką apie Kristų ir jo sekėjus. Antra, čia kalbama apie Kristų, kaip apie visiems žinomą dalyką, nes nėra neaiškinama, kas tas Jėzus Kristus. Skaitant šį tekstą peršasi mintis, kad autorius anksčiau jau buvo apie tai užsiminęs. Trečia, tie du tekstai savo dvasia atitinka vienas kitą (žinoma, išmetus iš 18, 4, 6 teksto visa, kas yra mesianiško ir dieviško – tai abejingumas ir tam tikra panieka<sup>149</sup>). Ketvirta, peršasi mintis, kad J.Flavijus kaip tik čia neišleidžia iš akių tokio įvykio iš vyriausiojo kunigo Anano II gyvenimo: Jokūbo ir kitų krikščionių nužudymo, kaip vieno vyriausiojo kunigo savivalės aktų, už kurį Ananas II prokuratoriaus Albino tarpininkavimu buvo nušalintas nuo vyriausiojo kunigo pareigų<sup>150</sup>, lygiai taip pat kaip 18, 4, 6 tekste, aprašydamas Piloto nusikaltimus – žudynes<sup>151</sup>, pamini ir Kristaus nužudymą.

Šie du tekstai, viens kitą paremdami ir papildydami, sudaro svarų, nenuginčijamą argumentą, paremiantį Kristaus istoriškumą.

RABINŲ LITERATŪRA IR KRISTUS. Seniausia rabinų literatūra apie Kristų yra vadinamajame įvairių ritualų ir normų Talmudo rinkinyje „Mišna“<sup>152</sup>. Čia atsispindi didžiausia neapykanta tam, kas tik yra krikščioniška. Jeigu tuo metu rabinai reiškė kuo pikčiausią prakeiksmą krikščionybei, tai, be abejo, juo didesnės fanatiškos neapykantos sulaukė pats krikščionybės įsteigėjas – Kristus<sup>153</sup>. Tad nieko nuostabaus, kad ir tikrojo vardo „Jėzus Kristus“ Talmudas nemini. Kristų Talmudas vadina Ben Stada, Ben Pandira. Kristaus motiną maišo su Marija Magdalena, Kristus esą nelegaliai gimęs jos sūnus. Egipte būdamas išmokęs magijos burtų, o paslui suvedžiojęs liaudį. Laikęs save Dievu ir vadinęsis Žmogaus sūnumi. Žydų tribunolas jį pasmerkęs mirti ir Velykų išvakarėse buvęs nužudytas<sup>154</sup>. Reikia pasakyti, kad dėl Kristaus gyvenimo laiko ir mirties formos rabinų literatūra nesutaria<sup>155</sup>. Tačiau išigilinus į tuos rabinų neapykantos

<sup>148</sup> Plg. B.Čėsnyš, min. veik., p. 4; P.Dovydaitis, min. veik., p. 109.

<sup>149</sup> Plg. B.Čėsnyš, min. veik., p. 4–5.

<sup>150</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 20, 8, 16.

<sup>151</sup> Ten pat, 18, 4, 5.

<sup>152</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 3; plg. J.Szymeczko, min. veik., p. 95–96.

<sup>153</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 116–117; J.Szymeczko, min. veik., p. 96–97.

<sup>154</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 3.

<sup>155</sup> J.Szymeczko, min. veik., p. 99.



ir bjauriausių šmeižtų kupinus raštus, matyti vienas svarbus dalykas, – nė vienas jų nė puse lūpų nesuabejoja Kristaus buvimu<sup>156</sup>. Teisinga yra P.Dovydaičio mintis: „Visoj ankstyvoj žydų polemikoj prieš krikščionis ir šalia Talmudo, kaip Justino dialoge su žydų Trifonu ir Origeno „Contra Celsum“, jokiam žydui neatėjo mintis, kad Jėzus, kurio jie nekentė, būtų visai neegzistavęs. Visi jie vienbalsiai pripažįsta, kad Jėzus Nazarietis, bedieviškos sektos pradėtojas, laikęs save Mesijumi, Tiberijaus viešpatavimo metais buvo nubaustas mirtimi ant kryžiaus prieš Velykas. Šiuomi žydų Mišna ir yra mums pirmos rūšies liudytoja, ir visiškai teisinga, nes jau pats vienas buvimas to, kas yra apie Jėzų rabinų ir šiaip vėlesnėje žydų literatūroje, yra garsiai kalbamas liudijimas apie Jėzaus įtaką judaizmui ir tuo pačiu apie Jėzaus egzistavimo faktą“<sup>157</sup>. Artimiausiai su rabinų palikimu apie Kristų yra susijęs Justinas Kankinys (apie 100–163). Jo dialoge su Trifonu pateikiamas žydų rabinų liudijimas, patvirtinantis Kristaus istoriškumo faktą. Von Karlas Adamas jį taip glauštai nusako: „Jėzus Galilėjietis yra bedieviškos ir palaidos (begėdiškos) sektos įsteigėjas. Mes jį nukryžiuojome. Jo sekėjai slapta pavogė kūną ir apgavo žmones, sakydami, kad jis prisikėlė iš numirusių ir įžengė į dangų“<sup>158</sup>.

Be abejo, reikia pripažinti, kad žydų tautos, konkrečiau – rabinų, atsiliepimai apie Kristų yra stiprus argumentas, patvirtinantis jo istoriškumą, nes jei Kristus nebūtų gyvenęs, tai pikčiausi krikščionių priešai būtų iš karto kirtę krikščionims mirtiną smūgį, sakydami: „Kristus visai negyveno. Mes esame iš jūsų tarpo, kartu gyvenome, o iš mūsų niekas Kristaus nematė. Jūs kalbate, kad mes jį prikaldėme prie kryžiaus, o to mes niekada nedarėme“. Ir šitaip būtų apaštalams ir pirmiesiems krikščionims užčiaupę burnas. Nebūtų buvę reikalo ginčytis dėl Kristaus dieviškumo, dėl jo stebuklų... Iš karto būtų baigta visai krikščionybei. Deja, taip neatsitiko. Kaip liudija rabinų literatūra, Justino „Dialogas su žydu Trifonu“ ir Origeno „Contra Celsum“, pikčiausi Kristaus mokslo priešai neneigė Kristaus buvimo, nemėgino įrodinėti, kad jis negyveno, o tik puolė jį ir jo mokslą. Visa tai liudija, kad jiems Kristaus istoriškumas buvo visai akivaizdus ir jo nemėgino nugincyti.

<sup>156</sup> P.Dovydaitis, min. veik, p. 119.

<sup>157</sup> Ten pat, p. 120; plg. W.Heitmüller, *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, p. 111; P.Dovydaitis, min. veik., p. 120.

<sup>158</sup> K.Adam, *Jesus Christus*, p. 67: „Jesus, die Galiaer, ist Urheber einer gottlosen und gesetzlosen Sekte. Wir haben ihn gekreuzigt. Seine Jünger haben Leichnam nach aus dem Grabe gestohlen und verführen Menschen, indem sie sagen, er sei von den Toten auferstanden und den Himmel gefahren“.

## KĄ SAKO I–II A. ROMĖNŲ ISTORIKAI APIE KRISTŲ

Aptarę krikščionybę niekinančios, žiaurios neapykantos kupinos, žeminančios Kristų ir jo sekėjus tautos liudijimus apie Kristaus istoriškumo patvirtinimą, toliau mėginsime pažvelgti, ką šiuo klausimu sako I–II a. romėnų istorikai ir aukšto rango valdininkai. Žydų tauta buvo Romos imperijos pavergta. Ir kas tik svarbaus jų žemėje įvykdavo, anksčiau ar vėliau pasiekdavo ir Romos valdžios centrinės įstaigas ir archyvus<sup>159</sup>. Ne-trukus tai bent glaustai užfiksuodavo ir istorikai savo raštuose. Tačiau nagrinėjant romėnų istorinius liudijimus apie Kristų, visuomet reikia turėti prieš akis tai, kad romėnai buvo žydų priešai. Ypač jie neapkentė žydų mesijinės vilties. Mat netikri mesijai sukeldavo kruvinas riaušes, o kartais net sukilimus. Tai kartais pareikalavdavo nemažai ir romėnų aukų. Romos akimis žiūrint, ir Kristus buvo vienas iš daugelio neramumų kėlėjų, liaudies kiršintojų prieš imperatorių valdžią. Kristaus sekėjai imperatoriaus negarbino kaip dieviško asmens ir niekino valstybinę pagonių religiją. Todėl nereikia norėti, kad romėnai ką nors gero būtų rašę apie Kristų ir jo sekėjus krikščionis. Daugiausiai, ko galima tikėtis iš romėnų istorikų, tai, kad atsitiktinai, tik tarp kitko, aprašant vieną ar kitą jų tautos įvykį, susijusį su Kristaus ir krikščionybės epocha, būtų užsiminta ir apie Kristų kaip istorinį asmenį. Ar taip kuris iš žymesnių romėnų istorikų yra rašęs? Taip, yra!

GAJUS PLINIJUS CECILIJUS SEKUNDUS. Jis paprastai vadinamas Plinijumi Jaunesniu. Gimė 61–62 m. Apie 100 m. tapo konsulu ir artimai susidraugavo su imperatoriumi Trajanu. 111 m. rudenį buvo pasiųstas į Bitiniją imperatoriaus vietininku. Čia jis išbuvo iki 113–114 m.<sup>160</sup> Bitinijoje, eidamas prokonsulo pareigas, kaip tik ir susidūrė su krikščionimis. Krikščionybė buvo uždrausta dar Nerono laikais. Tas krikščionių persekiojimas vėl buvo atnaujintas Trajano dekretu prieš Heterijas<sup>161</sup>. Tačiau Plinijus Jaunesnysis, kaip paaiškėjo iš jo laiško imperatoriui Trajanui, nebuvo dar nei tardęs, nei teisęs krikščionių<sup>162</sup>. Todėl laiške Trajanui ir klausia, kaip su jais pasielgti? Čia jis ir rašo apie Kristų, kurį krikščionys garbina kaip savo religijos autorių ir Dievą<sup>163</sup>. Šis laiškas parašytas apie

<sup>159</sup> Justinus Martyr, Apologia I pro christianis 35 (Migne, Patr. gr. t. VI col. 384); plg. Apologia 38 (Migne c. 388); plg. Apologija 48 (Migne c. 400); P.Dovydaitis, min. veik., p. 123.

<sup>160</sup> Plg. N.Maškinas, min. veik., p. 488; P.Dovydaitis, min. veik., p. 124.

<sup>161</sup> C.Kirch, p. 24.

<sup>162</sup> Ten pat, p. 22.

<sup>163</sup> Ten pat, p. 24.

111–113 m., t.y. Plinijus jį parašė eidamas Bitinijos prokonsulo pareigas. Šio laiško tekstas skamba šitaip:

**Plinius Traiano imperatori.** Solemne est mihi, domine, omnia, de quibus dubito, ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctationem meam regere vel ignorantiam instruere? Cognitionibus de Christianis interfui numquam. Ideo nescio, quid et quatenus aut puniri soleat aut queri. Nec mediocriter haesitavi, si the aliquod discrimen aetatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant, detur poenitentiae venia an ei, qui omnino Christianus fuit, desisse non prosit, nomen ipsum, si flagittis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur. Interim in iis, quae ad me tamquam Christiani deferebantur, nunc sum secutus: interrogavi ipsos, an essent Christiani? Confidentes iterum ac tertio interrogavi supplitium minatus. Perseverantes duci iussi. Neque enim dubitabam, quaecumque esset, quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem debere puniri. Fuerunt alii similis amentae; quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remitendos. Mox ipso tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine plures species inciderunt. Propositus est libellus sine auctore multorum nomina continens. Qui negabant esse se christianos aut fuisse, cum praeunte me deos appellarent et imagine tuae, quam propter hoc iusseram cum simulacris numinum adferi, ture ac vino supplicarent, propterea male dicerent Christo, quorum nihil posse cogi dicuntur, qui sunt re vera christiani, dimittendos esse putavi. Alii ab iudice nominati esse se christianos dixerunt ex mox negaverunt: fuisse quidem; sed desisse, quidem ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam viginti. Hi quoque omnes et imaginem tuam deorumque simulacra venerati sunt et Christo male dixerunt.

Adfirmabat autem hanc fuisse summum vel culpae vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furto, ne latrocinia, ne adulteria, ne fidem fallerent, ne depositum appellati obnegarent <...> Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam vocantur in periculum et vocabuntur. Neque civitatis tantum, sed secos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervulgata est; <...> Certe satis prope iam desolata templa caepisse celebrari, et sacra diu intermissa repeti, passimque venire victimas, quarum adhuc rarissimus emptor inveniatur...<sup>164</sup>

---

<sup>164</sup> C.Kirch, p. 22–24.

**Plinijus imperatoriui Trajanui.** Tai mano šventa pareiga, valdove, pranešti tau visus tuos dalykus, kurie man yra neaiškūs. Niekas geriau už tave negali vadovauti man abejonėse ir išsklaidyti mano neišmanymų. Krikščionių tardymuose niekad nedalyvaudavau. Todėl nežinau, kaip ir kiek bausti ir kaip tardyti. Abejoju, ar daryti kokį skirtumą pagal amžių, ar elgtis su nesuaugusiais kaip ir su suaugusiais? Ar dovanoti prisipažįstančiam ir apgailestaujančiam, ar jau kas kartą buvo krikščionimi, ir atsimitimas nieko nepadės, ar už vieną krikščionio vardą, be begėdysčių, ar už su tuo vardu jungiančias asmenines begėdystes, bausti? Šiuokart kol kas taip elgiausi su tais, kurie man buvo pristatomi kaip krikščionys: klausiau jų pačių, ar jie yra krikščionys? Prisipažįstančius klausiau antrą ir trečią kartą, grasindamas mirties bausme. Užsispyrėlius liepiau išvesti nubausti. Neabejoju, kad ir kažin koks būtų prisipažinimas, užsispyrimas dėl blogio padarymo ir nenuolankus kietasprandiškumas turi būti nubaustas. Buvo ir kiti, užsikrėtę panašia beprotybe, juos surašiau, kad būtų išsiųsti Romon, nes jie buvo Romos piliečiai. Tyrinėjant dalyką, kaip paprastai būna, greit augo kaltinamųjų skaičius ir atsirado įvairių painiavų. Man buvo įteiktas raštas su daugybe vardų be parašo. Ten pažymėtieji gynėsi, kad esą ar buvę krikščionimis, ir, mano vadovaujami, jie šaukėsi dievų ir tavo paveikslu, kurį tam reikalui su dievų statulomis aš liepiau atnešti, aukojo smilkalus ir vyną, be to, piktžodžiavo Kristui, ko, sako, niekas negali priversti daryti tų, kurie yra krikščionys, ketinau juos paleisti. Kitus man teisejas nurodė, kad esą krikščionys, bet jie greit išsigynė sakydami: tokiais kadaise buvom, tačiau jau atsimetėm, vieni prieš trejus metus, kiti prieš daugiau metų, o kiti net prieš dvidešimt metų. Šie visi garbino tavo ir dievų paveikslus ir taip pat piktžodžiavo Kristui.

Jie tvirtino, kad jų kaltė ir suklydimas buvo tik tas, kad nustatytą dieną prieš saulėtekį susirinkdavo giedoti giesmių Kristui kaip Dievui, kad susaistydavo save patys priesaika ne nedorai elgtis, bet nevogti, neplėšti, nesvetimoteriauti, nelaužyti duoto žodžio, neužsiginti davus užstatui daiktų.

<...> Daugybė žmonių įvairaus amžiaus, luomo, abiejų lyčių, į tą pavojų yra įtraukti ir bus įtraukiami. Ne tik miestus, bet ir miestelius, ir kaimus užliejo šie limpantys burtai <...> Aiškiai matyti, kad vėl pradėdamos lankyti ištuštėjusios šventyklos, vėl atnaujinamos ilgai buvusios pertrauktos šventos iškilmės, vėl parduodami aukoms skirti gyvuliai, kurie terasdavo tik retą pirkėją <...>

Ar šis laiškas autentiškas?

Kitados kai kurie autoriai, pradėdant J.S.Semleriu ir baigiant Kautskiu, bandė šio laiško autentiškumą griauti. Tačiau jų argumentai neišlai-

ko sveiko proto kritikos. Laiško stilius, turinys, jo vieta Plinijaus susirašinėjime su Trajanu, be to, ir imperatoriaus atsakymas į šį laišką, aiškiai sako, kad jis autentiškas<sup>165</sup>.

Šitas Plinijaus laiškas, svarstant Kristaus ir krikščionybės autoriaus istoriškumo klausimą, yra svarbus net keliais aspektais. Pirma, Plinijus teigia, kad egzistuoja krikščionių bendruomenė. Antra, ši bendruomenė gavo vardą iš savo įkūrėjo Kristaus. Krikščionys Kristų laiko ne tik savo religijos autoriumi, bet ir Dievu. Tikrieji krikščionys geriau sutinka mirti, negu išsiginti Kristaus. Trečia, ta krikščionių bendruomenė atsiradusi Bitinijoje daugiau kaip prieš 20 metų ir yra labai paplitusi ne tik po miestus, bet ir po kaimus. Krikščionių yra įvairaus amžiaus, įvairių luomų, abiejų lyčių ir tiek daug, kad ištuštėjo pagonių šventyklos ir niekas nebeperka aukoms gyvulių<sup>166</sup>.

Šie pagonies, aukšto valdininko liudijimai aiškiai patvirtina tai, ką apie Kristų ir jo sekėjus sako krikščionių istorijos raštai ir paminklai.

Iš tikrųjų Mažojoje Azijoje kaip tik pirmiausia Kristaus sekėjai pradėjo save vadinti krikščionimis<sup>167</sup>. Be to, kaip rašoma Apaštalų darbų knygoje ir apaštalo Pauliaus laiškuose, Bitinijos kaimynystėje 50 m. prieš Plinijaus atvykimą uoliai darbavosi du didieji Kristaus apaštalai – Paulius Galatijoje ir Frygijoje, o Petras – Antiochijoje<sup>168</sup>. Pasisekimas buvo didelis. Lukas Apaštalų darbų knygoje rašo, kad pagonių stabų dirbėjai pakėlė balsą prieš Paulių sakydami: „Vyrai, jūs suprantate, kad šiuo amatu remiasi mūsų gerovė. Bet jūs matote ir girdite, jog tasai Paulius ne tik Efeze, bet ir kone visoje Azijoje įtikino ir patraukė į savo pusę daug žmonių. Jie tvirtina, esą tai ne dievai, kurie pagaminami žmonių rankomis“<sup>169</sup>. Plinijus užtat ir pabrėžia, kad po daugiau kaip 50 metų krikščionys užliejo miestus, kaimus ir ištuštėjo pagonių šventyklos, pranyko švenčių iškilmės. Plinijus pagaliau patvirtina, kad visų tų istorinių faktų (krikščionybės atsiradimas, Kristaus išpažinėjų tvirtumas) ir įvykių (krikščionių plėtra, pamaldos) priežastis yra Kristus<sup>170</sup>. Kas tas Kristus, iš kur jis kilęs, Plinijus plačiau neaiškina. Daugiau žinių apie Kristų kaip istorinę asmenybę pateikia vienas iš didžiausių romėnų istorikų – Publijus Kornelijus Tacitas.

PUBLIJUS KORNELIJUS TACITAS. Istorikas N.Maškinas pateikia tokią glaustą Tacito biografiją. „I m. e. a. pabaigai ir II m. e. a. pradžiai priklausė Kornelijaus Tacito, vieno iš garsiausių Romos istoriografijos atstovų,

<sup>165</sup> Plg. F.Meffert, min. veik., p. 100–101; P.Dovydaitis, min. veik., p. 126.

<sup>166</sup> C.Kirch, min. veik., p. 22–24.

<sup>167</sup> A.Ander, Die Geschichte Katholische Kirche, 1926, p. 12.

<sup>168</sup> Apd 18, 22–23, 16, 6; Gal 2, 11.

<sup>169</sup> Apd 19, 25–26.

<sup>170</sup> C.Kirch, p. 22–24.

literatūrinė veikla. Tacitas gimė raitelio šeimoje apie 55 m. e. m. viename italikų mieste (Umbrijoje). Oratoriško talento dėka Tacitui pavyko iškilti. Jis gavo kvestūrą, 97 m. buvo konsulas, o 111–112 m. – Azijoje prokonsulas. Tacitas mirė apie 120 m.<sup>171</sup> Tacitui ne tik pavyko iškilti tarnyboje, bet būnant aukštu administratoriumi Romos imperijoje įgyti ir nemirtingą istoriko vardą. Jo ankstyviausias mums žinomų veikalų yra „Dialogas apie oratorius“<sup>172</sup>. Po šio veikalų jis parašė savo uošvio, garsaus karvedžio Agrikolos biografiją, o paskui – etnografinį veikalą „Germania“. Savo istorinės literatūros kūrybos pabaigoje parašo du garsiausias savo veikalus – „Istorijas“ ir „Metraščius“<sup>173</sup>. Mums svarbiausias yra paskutinis veikalas „Metraščiai“ (Annales). Šis veikalas ne visas išliko. Trūksta ištisai keturių knygų (7–10), dalies penktosios knygos ir šešioliktosios knygos pabaigos<sup>174</sup>.

„Metraščiai“ parašyti labai stropiai ir tiksliai<sup>175</sup>. Visi istorikai Tacitą laiko objektyviu ir teisingu istoriku<sup>176</sup>. Jis pats yra pasakęs, kad jo tikslas istoriniuose veikaluose apie viską rašyti objektyviai – *sine ira et studio*<sup>177</sup>. Ši savo pasiryžimą, atrodo, jis yra įvykdęs, nes „niekam nepavyko sugauti Tacitą kur nors nupiešusį nesutinkantį su istorija paveikslą“<sup>178</sup>. „Metraščius“ jis rašė imperatoriaus Trajano (98–117) laikais. Taigi jau būdamas aukšto rango Romos imperatoriaus valdininkas. Jam kaip konsului ir žymiam cezarių bei imperijos istorikui, be abejo, buvo prieinami to meto didieji archyvai<sup>179</sup>. Be to, jam, kaip plataus masto istorinės literatūros specialistui, teko susidurti su visais žymesniųjų istorikų veikalais<sup>180</sup>. Todėl ne veltui ir prof. Pr. Dovydaitis, remdamasis daugelio istorikų nuomonėmis, „Metraščių“ autorių apibūdina kaip geriausią istoriką<sup>181</sup>. Tacitas savo veikale „Metraščiai“ (16 knygų) aprašo Romos imperijos istoriją nuo Augusto mirties iki Julijų Klaudijų dinastijos pabaigos<sup>182</sup>. Šio veikalų 15-toje knygoje Tacitas, aprašydamas baisųjį Romos gaisrą Nerono laikais, 44 eilutėje mini Kristų kaip istorinį asmenį. Štai tas tekstas: *Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quesitissimis poenis adfecit, quos per flagitia intevisos, vulgus Christianos appelabat. Auctor nominis ejus Christus,*

<sup>171</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 22.

<sup>172</sup> Ten pat.

<sup>173</sup> Ten pat.

<sup>174</sup> Ten pat.

<sup>175</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 129.

<sup>176</sup> Ten pat.

<sup>177</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 3, 65.

<sup>178</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 129.

<sup>179</sup> Plg. B.Čėsnyš, min. veik., p. 6–7.

<sup>180</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 24.

<sup>181</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 129.

<sup>182</sup> Ten pat, p. 130.

*Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum, suplicio affectus erat. Repressaque in praesens existiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Judaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocitas, aut pudenda coneiunt celebranturque. Igitur primum correpti; que fatebantur, deinde iudicio eorum multitudo ingens haus perinde in crimine incendii, qua odio humani generis convicti sunt...*<sup>183</sup>

<...> Taigi gandai numalšinti Neronas apkaltino ir žiauriausiomis bausmėmis kankino tuos, kurių dėl begėdysčių neapkentė ir liaudis krikščionimis vadino. Šito vardo (krikščionių) autorius yra Kristus, Tiberijui viešpataujant Poncijaus Pilato nubaustas mirtimi. Iš pradžių šie burtai, buvę užslopinti, vėl paplito ne tik Judėjoje, kur šitas blogis gavo savo pradžią, bet ir Romos mieste, kur iš visų pusių suplaukia įvairios žiaurybės ir praktikuojamos begėdystės. Taigi pirma buvo sugauti tie, kurie prisipažindavo, paskui tie nurodydavo didelę daugybę kitų, kurie ne tiek buvo kaltinami padėgimu, kiek nubausti už tai, kad visos žmonių giminės buvo nekenciami.

Kaip matome, čia pagonis, vienas iš geriausių Romos imperijos istoriografų, lakoniškai, tačiau aiškiai rašo, kad Kristus yra krikščionybės įkūrėjas, kilęs iš Judėjos, imperatoriaus Tiberijaus laikais prokuratoriaus Poncijaus Pilato nužudytas.

Ar bereikia aiškesnio liudijimo, patvirtinančio Kristaus istoriškumą? Tačiau ar šis tekstas autentiškas? Reikia pasakyti, kad šio teksto autentiškumas toks tikras, Tacito stilius ir dvasia taip aiškiai atspindima, jog nė didžiausi mitografai, pradedant Dupuis'u ir baigiant didžiuoju Kristaus istoriškumo neigėju Drews'u, jo niekaip neįstengia paneigti<sup>184</sup>. Kristaus istoriškumo priešai, negalėdami paneigti šio Tacito liudijimo, sako, kad Tacitas šias žinias apie Kristų ir krikščionis ėmęs nekritiškai iš pačių krikščionių. Tačiau šitam teigimui visu smarkumu prieštarauja pats tekstas. Pažvelgę į tekstą pirmiausiai randame štai tokį teiginį: *Repressaque in praesens existiabilis superstitio rursus erumpebat*. Šitaip Tacito nebūtų galėjęs informuoti joks krikščionis<sup>185</sup>. Jokiuose krikščionių raštuose niekur neaptiksime, kad krikščionybė būtų buvusi tuo laiku išnaikinta. Be to, šiame tekste krikščionybė vadinama bjauriausiais vardais: blogio šaltiniu – *originem eius mali*, pragaištingais burtais – *existiabilis superstitio*, krikščionys esą kupini begėdysčių – *quos per flagitia intevisos...*<sup>186</sup>

Ar būtų šitaip atsiliėpęs koks nors krikščionis apie krikščionybę? Aišku, kad ne! Taigi atsižvelgiant į šiuos faktus neprotinga kalbėti apie esą krikščionišką informaciją ir tai, jog Tacitas ją suvokęs nekritiškai.

<sup>183</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

<sup>184</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 134.

<sup>185</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44; J.Szymeczko, min. veik., p. 113.

<sup>186</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

Be to, aišku, kad ši informacija nėra žydiškos kilmės. Tacitas čia rašo: *Auctor eius nominis Christus...*<sup>187</sup>, o yra žinoma, kad žydai (čia kalbama apie rabinų literatūrą) Jėzaus Kristumi nevadindavo. Jie vadindavo visuomet tik Jėzumi arba Jėzumi Nazarėnu. Jėzų pavadinti Kristumi – tai tas pats, kaip jį pripažinti Mesiju<sup>188</sup>. Tacitas informaciją pateikdavo kritiškai ir atsargiai. Rašydamas apie kitų nuomones, jis visuomet pažymėdavo: *invenio, reperio apud auctores, quidam, alii, plerique...*<sup>189</sup> Jeigu jis čia būtų pateikęs ne savo, bet kitų nuomonę apie Kristų ir krikščionybę, tai, be abejo, būtų tai atitinkamai pažymėjęs. Tačiau Tacitas čia kategoriškai, be jokios abejonės, tiesiai ir drąsiai sako: *Auctor nominis eius Christus...* Šitaip Tacitas rašydavo tik pats aiškiai dalyką žinodamas. Jis čia turėjo ne kitų nuomonę, bet rėmėsi tiesiogiai tikrais šaltiniais. Kitaip jis savo, „vieno iš geriausių Romos istoriografijos atstovo“<sup>190</sup> vardu – autoritetu būtų suklaidinęs savo skaitytojus. Tačiau šito Tacitui niekas nedrįsta primesti.

Taip pat nepagrįstai spėliojama, kad Tacitas čia esą panaudojęs J.Flavijaus „*Antiquitates Judaicae*“ 18, 6 tekstą<sup>191</sup>.

Pirmiausiai, tai netiesa dėl to, kad jei Flavijus Jėzų pavadina Kristumi – dieviškuoju Mesiju, tai tekstas, atrodo, neautentiškas, nes jau matėme, jog J.Flavijus niekur negalėjo kategoriškai tvirtinti, kad Jėzus yra Kristus.

Antra, „*Annales*“ 15, 44 teiginiams visiškai nebūdingas J.Flavijaus „*Antiquitates Judaicae*“ posakių stilius<sup>192</sup>.

Pagaliau, kalbant apie Tacito čia pateiktos informacijos apie Kristų tikrumą, negalima daryti prielaidos, kad jis būtų pasinaudojęs abejotinais šaltiniais. Jis buvo garsus imperatorių, karvedžių ir imperijos istorikas, tad negalėjo lengvapėdiškai ir neatsakingai, remdamasis kokiomis nugirstomis paskalomis ar gandais, priskirti Romos paskirtam prokuratoriui Pilotui žmogžudystės. Tacitui rašant „*Annales*“ Kristaus ir Piloto egzistavimas ir veikla istoriniu požiūriu buvo beveik dabarties dalykas ir buvo galima lengvai patikrinti. Pasak žydų istoriko Flavijaus, kai Pilotas buvo pasiūstas į Romą aiškintis dėl savo nusikaltimų Judėjoje, atvykęs rado jau ką tik mirusį imperatorių Tiberijų<sup>193</sup>. Pilotas į savo prokuratoriaus vietą nebegrįžo. Tiberijus mirė 37 metais. Vadinasi, Pilotas baigė savo viešpatavimą Judėjoje apie 37 m.<sup>194</sup> Pagal J.Flavijų, jis ėjo prokuratoriaus

<sup>187</sup> Ten pat.

<sup>188</sup> Plg. J.Szymeczko, min. veik., p. 113.

<sup>189</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 136.

<sup>190</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 22.

<sup>191</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 6.

<sup>192</sup> J.Flavius, *Antiquitates Judaicae*, p. 18, 5.

<sup>193</sup> Ten pat.

<sup>194</sup> Ten pat.



pareigas dešimt metų. Taigi Judėjoje Romos statytiniu buvo buvęs nuo 26 iki 37 m. Tacito veikalas „Annales“ yra baigtas rašyti apie 116–117 m. Vadinasi, Pilotas ir jo darbai Tacitui rašant „Annales“ buvo nelabai nutolę praeities dalykai. Be abejo, jis, kaip aukštas pareigūnas ir imperatorių draugas, galėjo eiti net į imperatorių archyvus<sup>195</sup> ir lengvai dalyką patikrinti. Juk tuomet dar visa archyvinė medžiaga apie Piloto gyvenimą nebuvo žuvusi. Taip pat visi tie su Kristumi susiję įvykiai dar buvo gyvi ir kai kurių tebegyvenančių Kristų bei jo mokinius mačiusių žmonių sąmonėje. Todėl negalima teigti, kad Tacitas, remdamasis nepatvirtintais gاندais, priskirtų tokiems aukštiems Romos valdžios atstovams pasmerkimą mirti žmogaus, kurio išvis nebuvo. Čia kaip tik žymus istorikas Kristų ir jo likimą susieja su konkrečiais Romos valdovais: imperatoriumi Tiberijum ir jo valdiniu Pilotu. Jiems Tacitas priskiria Kristaus pasmerkimą ir mirtį. Aišku, jeigu jis rašo: *Auctor nominis eius Christus, Tiberio imperante per procuratorem pontium Pilatum, supplicio affectus erat*<sup>196</sup>, tai čia jis yra įsitikinęs Kristaus istoriškumu, kaip ir imperatoriaus Tiberijaus ir neginčijamu Judėjos valdytojo Piloto istoriškumu. Jeigu čia Kristaus istoriškumas būtų buvęs abejotinas, tai Tacitas būtų tai pažymėjęs. Jis pats yra pasakęs, kad apgaudinėti skaitytoją fantazijomis ir išgalvotomis istorijomis yra žeminantis istoriką darbas<sup>197</sup>. Šiuo atveju žemintų ne tik istoriką ir skaitytojus, bet žemintų ir ižeistų imperatorių. Tacitas informuoja skaitytojus visiškai neabejodamas savo žinių tikrumu. Tekstas toks būdingas Tacitui, išplaukiąs iš konteksto, konkretus, kad paveikia net skeptikus<sup>198</sup>. Pagaliau būtų nesuprantama, jei Tacitas, kalbėdamas apie krikščionybę ir jos persekiojimus, nebūtų informavęs, iš kur ta krikščionybė kilusi ir kas jos autorius. Juk krikščionybė, nors žiauriai persekiojama, buvo jau plačiai pasklidusi visoje imperijoje. Tacitas sako, jog jau Nerono laikais krikščionybė buvo pasiekusi Romą ir buvo gausi bendruomenė<sup>199</sup>. Plinijus Jaunesnysis savo laiške Trajanui, rašytame 111–113 m., sako, kad Bitinijoje krikščionybė jau prieš 20 m. buvo užliejusi miestus ir kaimus<sup>200</sup>. Be to, kasinėjant Pompėjos miesto griuvėsius, rasti įrašai, kurie rodo, kad ten dar prieš 79 m. gyventa krikščionių ar bent apie juos žinota<sup>201</sup>. Kaip matome, Tacitui rašant „Annales“, krikščionybė jau buvo paplitusi beveik po visą Romos imperiją, o Tacitas, kaip žinome, labiausiai kreipė dė-

<sup>195</sup> Plg. B.Čėsnys, min. veik., p. 6–7.

<sup>196</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

<sup>197</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 136.

<sup>198</sup> Plg. J.Szymeczko, min. veik., p. 113–114.

<sup>199</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

<sup>200</sup> C.Kirch, min. veik., p. 24.

<sup>201</sup> F.Meffert, min. veik., p. 104; P.Dovydaitis, min. veik., p. 140–141.

mesį į tuos žmones, kurie kūrė istoriją<sup>202</sup>. Taigi visai nesuprantama būtų, jei Tacitas nebūtų išvis domėjęsis, kas buvo tokios didelės organizacijos, tokio plataus judėjimo pradininkas. Ypač kai to reikalauja net pats kontekstas. Kaip kalbant apie Romos gaisrą reikia kalbėti ir apie tai, kas tą gaisrą sukėlė, lygiai taip kalbant apie krikščionybę reikia bent trumpai supažindinti skaitytojus, kas jos autorius ir iš kur ji yra kilusi. Taigi, kaip matome, savo skaitytojus su šiuo faktu – krikščionybės įkūrėju – Kristumi – ir supažindina vienas iš objektyviausių ir geriausių Romos istoriografų – pagonis Publijus Kornelijus Tacitas<sup>203</sup>. Šis Kristaus istoriškumo liudijimas, parašytas istoriko pagonies ranka, yra toks svarus, kad jo vieno užtektų Kristaus asmenybės istoriškumui įrodyti.

Negana to, ši Tacito konkretų, lakonišką ir kartu aiškų Kristaus istoriškumo įrodymą dar patvirtina trečias Romos istorikas – Gajus Svetonijus Trankvilas.

GAJUS SVETONIJUS TRANKVILAS (apie 70–160 m.). Jo biografinių žinių labai maža. Istorikas N.Maškinas pateikia tokią jo biografiją. „Jo tėvas priklausė raitelių luomui ir buvo karo tribūnas. Savo karjeros pradžioje Svetonijus buvo advokatas ir domėjosi literatūra. Adriano laikais jis tapo imperatoriaus sekretoriumi, o netekęs tos tarnybos atsidėjo vien literatūrinei veiklai“.

Svetonijus parašė daug veikalų, bet ištiesai mus pasiekė tik „Dvylikos cezarių gyvenimo aprašymas“. Išliko dalis žymiųjų retorikų ir gramatikų biografijų. Kiti veikalai yra žinomi tik iš pavadinimų ir mus pasiekė tik atskiros jų nuotrupos<sup>204</sup>. Svetonijus buvo aukšto rango valdininkas ir žymus cezarių bei žymiųjų Romos veikėjų istorikas. Jam buvo prieinamas imperatorių archyvas, taip pat jis naudodavosi memuarais, pats užrašinėdavo amžininkų liudijimus<sup>205</sup>. Todėl galima sakyti, kad jo žinios buvo pagrįstos tikrais šaltiniais. Be to, dirbdamas imperatoriaus Adriano sekretoriumi, be abejo, iš paties imperatoriaus ar iš imperatoriui atsiųstų iš provincijų pranešimų Svetonijus sužinojo apie krikščionis ir jų religijos steigėją Kristų. Juk Adrianas imperatoriumi buvo 117–138 m.<sup>206</sup>, kai krikščionybė buvo išplitusi beveik visoje imperijoje. Mes, kalbėdami apie Plinijų Jaunesnį, matėme, kad jis, būdamas Bitinijoje prokonsulu, apie 111–113 m. susirašinėjo krikščionių reikalais su imperatoriumi Trajanu<sup>207</sup>.

<sup>202</sup> Plg. N.Maškinas, min. veik., p. 23; P.Dovy daitis, min. veik., p. 134.

<sup>203</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

<sup>204</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 24.

<sup>205</sup> Ten pat.

<sup>206</sup> Ten pat.

<sup>207</sup> C.Kirch, min. veik., p. 22–24.

Pats imperatorius Adrianas, pas kurį Svetonijus sekretoriavo, krikščionių reikalais susirašinėjo su Azijos prokonsulu Minucijum Fundanu ir Egipto konsulu Servijanu<sup>208</sup>. Visi nutarimai ir instrukcijos ėjo per imperatoriaus kanceliariją. Reikia turėti galvoje, kad Svetonijus buvo ne šiaip paprastas imperatorius sekretorius, bet kartu ir istorikas. Kad turėtų daugiau žinių, jis ne tik rausėsi po imperatorių archyvą, bet ir domėjosi tais dalykais, kurie eidavo pro kanceliarijos įstaigą, žinojo, kas dėjosi plačioje imperijoje. Taigi jis iš tiesioginių šaltinių ėmė žinias ir apie krikščionis bei Kristų. Kaip pagonis ir aukštas valdininkas, žinoma, su panieka ir iš aukšto žiūrėjo į krikščionis. Kristaus mokslas kaip pagoniui jam buvo ne kas kita, kaip bjaurūs burtai, o krikščionys – liaudies kiršintojai prieš Romos valdžią. Taip manyti davė pagrindą įvairūs skelbėsi netikrieji mesijai. Vienas toks, kaip tik Adrianui viešpataujant, Simonas Bar Kochba pasiskelbė Judėjoje mesijumi ir 132–135 m. surengė sukilimą Judėjoje<sup>209</sup>. Sukilėliai užėmė tą vietovę, kur buvo sugriauta Jeruzalė. O romėnai čia ketino statyti Elijos Kapitulinos miestą. Roma turėjo sutelkti daug kariuomenės jėgų, kad numalšintų tariamojo mesijo sukeltus ir kariaujančius žydus<sup>210</sup>. Kadangi ir Kristus buvo vadinamas Mesiju, tai Svetonijaus akyse jis buvo vienas iš panašių liaudies kiršintojų, apsišaukėlių mesijų. Užtat jis manė, kad nereikėtų specialiai rašyti apie Kristų, ir tik tarp kitko prabėgomis apie jį užsimena. Tačiau mūsų klausimui nesvarbu, kaip jis apie Kristų ir krikščionybę manė, mums svarbu, ar jis užsimena apie Kristų.

Svetonijus veikale „De vita cesarum“, parašytame apie 120 m., imperatoriaus Klaudijaus biografijoje štai ką rašo: *Judeos Impulsore Chresto assidue tumultantes Roma expulit* (Žydus, nuolat dėl Kristaus nerimaujančius, išvijoj iš Romos)<sup>211</sup>.

Taip pat ir Nerono biografijoje Svetonijus rašo: *afficti supliciis Christiani, genus hominum superstitionis novae ac maleficae* (Buvo nuteisti mirti krikščionys, kurie laikosi naujų ir žalingų prietarų)<sup>212</sup>.

Dėl šių tekstų autentiškumo niekas neabejoja<sup>213</sup>. Pirmasis tekstas, paimtas iš Klaudijaus biografijos, aiškiai kalba apie Kristų, dėl kurio žydai labai nesutarė<sup>214</sup>. Šis trumpas tekstas rodo, kad čia minimas *Chresto* yra ne kas kitas, kaip Kristus – krikščionių religijos autorius. Kaip matėme, Svetonijaus laikais krikščionybė buvo jau plačiai žinoma. Jei čia *Chresto* būtų buvęs ne krikščionybės įsteigėjas, o koks nežinomas žydas, be abejo,

<sup>208</sup> Ten pat, p. 30–32.

<sup>209</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 445.

<sup>210</sup> Ten pat.

<sup>211</sup> C.Kirch, p. 33.

<sup>212</sup> Ten pat, p. 34.

<sup>213</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 137.

<sup>214</sup> Plg. B.Česnys, min. veik., p. 5

Svetonijus būtų pridėjęs *quodam Chresto*<sup>215</sup>. Be to, yra žinoma, kad romėnai krikščionis vadindavo *chrestiani*<sup>216</sup>. Taip pat Šventojo Rašto kodekse, kuris vadinamas *Sinaiticus*, rašoma *chrestianus* (o ne *christianus*)<sup>217</sup>. Taigi nieko nuostabaus, kad ir Svetonijus vartojo vardo formą *Chrestus*, o ne *Christus*. Kadangi rašymo metu Kristus buvo plačiai žinomas kaip krikščionybės steigėjas, tai Svetonijus be jokių paaiškinimų tiesiog ir parašė: „Žydus nuolat dėl Kristaus (Chresto) nerimaujančius, išvijo iš Romos“. Iš tikrųjų žydai dažnai įvairiose vietose dėl Kristaus ir jo mokslo sukeldavo įnirtingas riaušes. Tai liudija Apaštalų darbų knyga. Kur tik pasirodydavo Kristaus apaštalai ir skelbdavo jo mokslą, įsiliepsnodavo žydų nesutarimai ir ginčai<sup>218</sup>. Taip pat ir Romoje apaštalui Pauliui skelbiant Kristaus mokslą kilo didelių nesutarimų ir ginčų<sup>219</sup>. Paulius rašo, kad krikščionių bendruomenių jau buvo ir prieš jam atvykstant į Romą<sup>220</sup>. Taigi Klaudijaus laikais, nuolat žydams besivaidijant dėl Kristaus, imperatorius, matyt, sumanė atnaujinti Tiberijaus ir Gajaus Cezario Kaligulos dekretą, kuriuo išvarė žydus iš Romos miesto<sup>221</sup>. Čia Svetonijus neteigia, kad žydai vien tik už neramumus dėl Kristaus buvo išvaryti iš miesto. Taip pat neteigia, kad visus žydus išvarė. Tie žydų religiniai nesutarimai ir peštinės greičiausiai buvo tik proga paskelbti minėtą dekretą<sup>222</sup>. Ir atrodo, kad Klaudijaus valdymo pabaigoje žydai vėl galėjo gyventi Romoje, nes tuoj po Kristaus mirties apaštalas Paulius, atvykęs į Romą, rado žydų bendruomenę<sup>223</sup>. Ypač žydams atsidarė vartai į Romą, kai imperatorius Neronas vedė žydę Poppėją Sabiną, kuri globojo ir užtarė žydus<sup>224</sup>. Kad Klaudijus išvarė kai kuriuos žydus, patvirtina ir Apaštalų darbų knyga. Paulius, iš Atėnų atvykęs į Korintą, „sutiko vieną iš Ponto kilusį žydą, vardu Akvilas, su žmona Priskile, neseniai atsikėlusius iš Italijos. Mat Klaudijus buvo išleidęs įsakymą visiems žydams išsikraustyti iš Romos. Jis apsigyveno prie jų“<sup>225</sup>.

Antras Svetonijaus tekstas, kurį užtinkame imperatoriaus Nerono biografijoje, dar stipriau paremia Tacito „Annales“, 15, 44 tekstą. Čia, kaip rašo N.Maškinas, Svetonijaus tekstas, jog „buvo nuteisti mirti krikš-

<sup>215</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 138.

<sup>216</sup> B.Čėsnyš, min. veik., p. 5.

<sup>217</sup> P.Dovydaitis, min. veik., p. 138.

<sup>218</sup> Plg. Apd 13, 50.14, 18. 23,9–31. 24, 1–27.

<sup>219</sup> Apd. 28, 24.

<sup>220</sup> Rom 1,7–9.

<sup>221</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p. 151–152.

<sup>222</sup> Ten pat.

<sup>223</sup> Apd 28, 23; Kellner, min. veik. P. 383.

<sup>224</sup> Plg. J.Flavius, *Vita Josephi*, p. 2 (550).

<sup>225</sup> Apd 18, 2.

čionys, kurie laikėsi naujų žalingų prietarų“, patvirtina Tacito aprašytą krikščionių persekiojimą po Romos gaisro<sup>226</sup>. Vadinasi, patvirtina ir visą 15, 44 tekstą, kur liudijamas ir Kristus istoriškumas.

Taigi šitie du Svetonijaus tekstai, kuriuos randame šalia kitų žinių Klaudijaus ir Nerono biografijose, stipriai paremia ir taip tvirtą Tacito pateikiamą Kristaus istoriškumo liudijimą.

IŠVADOS. Apibendrinkime visų romėnų istorikų liudijimus apie Kristaus istoriškumą. Plinijus Jaunesnysis, aukšto rango Romos imperijos pareigūnas, artimas imperatoriaus Trajano žmogus, Bitinijos valdytojas, susirūpinęs rašo, kad esanti bendruomenė, kurios vardas kilęs iš jos įkūrėjo Kristaus. Todėl jie vadinasi krikščionimis. Krikščionys pasiryžę geriau mirti, negu išsižadėti Kristaus. Jie net garbina Kristų kaip Dievą<sup>227</sup>. Tačiau konkrečiai, kas tas Kristus, iš kur jis kilęs, Plinijus mums nepasako.

Imame kito, vieno iš žymiausių ir objektyviausių Romos istoriografų – Tacito parašytą veikalą „Annales“ ir atsiverčiame 15 knyga 44 eilutę. Čia randame aiškiai parašyta: *Auctor nominis eius Christus, Tiberio imperante, per procuratorem Pontium Pilatum, supplicio affectus erat*. Šį tekstą perskaičius nebelieka jokios abejonės, kad Kristus yra istorinis asmuo. Juk čia vardai Tiberijus, Pilatas yra istoriniai. Jeigu Kristus būtų išgalvotas asmuo, tai ir jo pasmerkimas ir nužudymas būtų fantazija, o juk šie veiksmai priskiriami imperatoriui Tiberijui ir Pilotui, Judėjos prokuratoriui. Tokių nesąmonių niekas Tacitui nedrįsta primesti.

Jeigu skaitant Plinijų Jaunesnįjį galėjo kilti tam tikrų abejonų, kas tas Kristus yra, tai skaitant Tacito „Annales“ visos abejonės ir svyravimai galutinai išsisklaido. Mes sužinome, kad Kristus yra istorinis asmuo, krikščionybės įsteigėjas, imperatoriaus Trajano laikais Poncijaus Piloto nuteistas mirti. Skaitydami „Annales“ 15, 44 taip pat sužinome, kad krikščionybės pradžia – tai Judėja. Juk Tacitas rašo: *non modum Judeam, originem eius mali*<sup>228</sup>, taigi ir Kristus yra Judėjoje gyvenęs, ten įsteigęs krikščionybę ir ten buvęs Piloto, valdžiusio Judėją nuo 26 iki 36 m.<sup>229</sup>, nuteistas mirti. Štai pagaliau sužinojome ne tik tai, kad Kristus gyveno, bet ir kur gyveno bei kur mirė.

Šių dviejų pagonių liudijimus, patvirtinančius Kristaus istoriškumą, kaip matėme, patvirtina ir trečias žymus romėnų istorikas, imperatoriaus Adriano sekretorius Svetonijus. Kaip matėme, Svetonijus Tacito „Anna-

<sup>226</sup> N.Maškinas, min. veik., p. 508.

<sup>227</sup> Plg. C.Kirch, p. 22–24.

<sup>228</sup> P.C.Tacitus, Annales, 15, 44.

<sup>229</sup> Kellner, min. veik., p. 145.

les“ 15, 44 tekstą patvirtina, minėdamas Kristų ir krikščionių persekiojimus Nerono laikais<sup>230</sup>.

Reikia pabrėžti, kad vėliau atsiranda vis daugiau balsų, patvirtinančių Kristaus istoriškumą. Jie visi, pradėdant imperatoriumi Adrianu<sup>231</sup>, rašytojais istorikais Numenijum, Flegonu, Galenu ir baigiant aršiuoju krikščionybės priešininku Celsu, kalba apie Kristų kaip istorinį asmenį<sup>232</sup>. Pradedant Celsu ir jo amžininkais Lukijanu, Frontonu ir kt., užvirė arši polemikinė kova tarp krikščionių ir pagonių dėl Kristaus mokslo ir jo asmens dieviškumo. Tačiau nė vienas krikščionybės priešininkas nemėgino pagrįstai suabejoti Kristaus buvimu, nors jie itin piktai puolė Kristaus mokslą<sup>233</sup>. Mes jų pasisakymų nenagrinėsime todėl, kad jie priklauso vėlesniam negu mūsų aptartieji istorikai laikotarpiui. Tada jau buvo daug tiek istorikų, tiek filosofų ar rašytojų, kalbėjusių apie Kristų ir krikščionybę. Mūsų tikslas buvo pažvelgti, ką sakė Kristaus istoriškumo klausimu nekrikščionys istorikai, buvę arčiausiai Kristaus. Apie vėlesniuosius svarbu pasakyti tiek, kad jie remia Plinijaus Jaunesniojo, Tacito ir Svetonijaus liudijimus apie Kristaus istoriškumą. Plinijaus Jaunesniojo, Tacito, Svetonijaus liudijimai yra svarbūs todėl, kad išsklaido visas abejones dėl Kristaus istoriškumo. Tačiau nepaisydami minėtųjų trijų Romos istorikų nuomonės, taip pat visų kitų liudijimų apie Kristaus istoriškumą, mes vis tiek neabejotinai tikime, kad Kristus gyveno, kad jis įsteigė krikščionių religiją. Nors toji krikščionybė buvo vadinama prietarais ir kitais niekinamaisiais vardais, tačiau tos „blogybės“ autorius yra Kristus iš Judėjos<sup>234</sup>. Tai istorinis faktas. Gal pagonims ir Romai nemalonus, bet faktas, gal dėmesio nevertas faktas, kurio jie vis dėlto negalėjo nutylėti. Jie jį patyrė ir, negalėdami jo paneigti, bent glaustai užfiksavo savo raštuose. Reikia pasakyti, kad niekas negali jų apkaltinti šališkumu, nes jie krikščionių priešai.

Pagaliau prie tų romėnų liudijimų prijunkime žinomus žydų J.Flaviiaus, rabinų literatūros liudijimus apie Kristaus istoriškumą, ir su visu istorišku tikrumu, be jokios abejonės galėsime pasakyti: Kristus tikrai gyveno.

Norėdami sužinoti, kas tas Kristus buvo, turime kreiptis jau į krikščionių liudijimus. Kristaus mokiniai ir jo sekėjai, kurie su juo kartu gyveno, valgė, girdėjo jo mokslą, matė jo darbus ir už jį padėjo galvas, tie, be abejo, gali ne tik paliudyti jo buvimą, bet ir tai, koks jis buvo, ką jis skelbė.

<sup>230</sup> C.Kirch, p. 33–34.

<sup>231</sup> Ten pat, p. 30–32.

<sup>232</sup> Plg. P.Dovydaitis, min. veik., p.142.

<sup>233</sup> Ten pat.

<sup>234</sup> P.C.Tacitus, *Annales*, 15, 44.

## KUN. VIKTORAS ŠAUKLYS

### KRISTAUS ISTORIŠKUMO KLAUSIMU\*

Krikščionybei nepalankūs istorijos tyrinėtojai ilgą laiką neigė Kristaus asmens istoriškumą tuo pagrindu, kad kone visos žinios apie jį randamos tik jo sekėjų raštuose ir todėl esančios šališkos, nepatikimos, o nekrikščionys tų laikų autoriai beveik nieko nėra pasakę apie Jėzų iš Nazareto. Į pirmąjį teiginį atsakome, jog apie visas senų laikų asmenybes daugiausia ir tiksliausių žinių turime iš jiems artimos aplinkos, taigi negalime iš anksto atmesti visko, ką apie Jėzaus istorinį buvimą ir jo veiklą yra parašę apaštalai ar jų mokiniai. Į antrąjį priekaištą atsakome, kad nekrikščionių senovės autorių duomenys apie Kristų, tiesa, yra negausūs, tačiau pakankamai įrodantys jį gyvenus Palestinoje evangelistų nurodomu laiku.

Žydų rabinų II a. talmudiniame rinkinyje „Mišna“ ne sykį minimas Jėzus Nazaretis, Miriam (Marijos) sūnus, dar vadinamas ben Stada, ben Pandira ir kitaip, vadinęsis Žmogaus Sūnumi, laikęs save Dievu ir, sulaukęs 33 metų amžiaus, Velykų išvakarėse miręs ant kryžiaus. Tos visos žinios nuspalvintos fanatiška neapykanta bei panieka Jėzui ir jo sekėjams, tačiau patvirtina jį gyvenus ir kentėjus<sup>1</sup>.

Yra žinių apie Kristų Romos istorikų Tacito, Svetonijaus, Plinijaus Jaunesniojo ir žydų istoriko Juozapo Flavijaus raštuose, bet tas žinias nemaža XIX a. antrosios ir XX a. pirmosios pusės tyrinėtojų buvo palaikę interpoliacijomis – vėlesniais intarpais.

XIX a. išugdytais, XX a. ištobulintais teksto kritikos metodais, lyginant to paties veikalo kelis išlikusius variantus, atskirų jo dalių stiliaus bei kalbos ypatybes, paties autoriaus pozicijas ir kt., iš tiesų buvo surasta nemaža trumpų ar ilgesnių intarpų, kuriuos vėlesni perrašinėtojai per klaidą ar sąmoningai yra įrašę į senovės įstatymų kodeksų, medicinos veiklų, poezijos ir kt. tekstus. Atidūs pastarųjų dešimtmečių tyrinėjimai ir nauji archeologiniai atradimai vis dėlto parodė, jog nereikia per toli eiti su išankstiniu neigiamu nusistatymu bei perdėtu kritiškumu. Kaip rašo

---

\* Str. perspausdintas iš: *Katalikų kalendorius žinynas 1985*, Kaunas–Vilnius, 1985, p. 255–259.

<sup>1</sup> Kun. prof. V. Butkus, *Fundamentinė teologija* (Rankraštis), 1973, 2 d., I sk.

tarybinis krikščionybės istorijos specialistas, istorijos mokslų kandidatas M.Kublanovas, naujuose stambiuose užsienio ir tėvyninių [=Rusijos] autorių veikaluose, pavyzdžiui, pokariniuose Tacito, Plinijaus Jaunesniojo, Svetonijaus veikalų tarybiniuose leidimuose, visiškai nebekeliama abejonės autentiškumu tų vietų, kuriose šie autoriai mini Kristų ir krikščionis.

Čia trumpai apžvelgsime M.Kublanovo straipsnį „Senos problemos ir nauji atradimai. Keturios interpoliacijos“, paskelbtą žurnale „Nauka i žiznj“ (1980, Nr. 1, p. 124–130). To straipsnio pratarmėje akademikas M.Kedrovas pareiškia, kad autorius tiek straipsnyje, tiek platesniame veikale „Krikščionybės kilmė“ (Maskva: Nauka, 1974, rusų k.) atmesdamas Kristaus dieviškumo klausimą, sėkmingai nagrinėja ir pagrįstai pripažįsta istorinį jo egzistavimą.

M.Kublanovas pirmiausia bendrai apžvelgia interpoliacijų reiškinių, paskui pereina prie konkrečių tekstų bei jų autorių, pabrėždamas, kad visi jie gyveno I amžiuje ir II a. pradžioje, taigi buvo gimstančios krikščionybės amžininkai.

Krikščionys savo evangelinius pasakojimus, žinomas istorijas apie Kristų, kildina iš imperatoriaus Tiberijaus viešpatavimo laikų. O jis valdė iki 37 mūsų eros metų. Rašytojas J.Flavijus gimė praėjus vos keletui metų po Tiberijaus mirties, o Tacitas – 20 metų paskiau, Plinijus Jaunesnysis – praėjus trisdešimt, o Svetonijus – maždaug keturiasdešimt metų po Tiberijaus valdymo.

KORNELIJUS TACITAS. Tų rašytojų veikaluose pavaizduota visuomeninė-politinė ir dvasinė epochos panorama. Šiame dvejopame fone romėnų istorikas Kornelijus Tacitas knygos „Analai“ penkioliktame tome pirmą kartą pamini krikščionis. Ką gi jis rašo?

Mūsų eros 64 metais, valdant imperatoriui Neronui, sostinėje kilo grandiozinis gaisras. Sudegė apie du trečdaliai miesto.

Imperatorius ketino dalį miesto perstatyti, todėl pasklido gandai, kad padegta imperatoriaus įsakymu. Tai turėjo rimtą pagrindą.

„Kad paskalos nurimtų, – pasakoja Tacitas, – kaltininkais Neronas apšaukė ir rafinuočiausiems kankinimams atidavė žmones, liaudies nenekčiamus dėl piktadarysčių ir vadinamus krikščionimis“. Čia pat Tacitas lakoniškai pažymi: „To vardo pradininkas Kristus Tiberijui valdant prokuratoriaus Poncijaus Piloto buvo pasmerktas mirti; tam kartui išnaukinti šie pražūtingi prietarai vėl atgijo ir paplito ne tik Judėjoje, kur šios piktžolės šaknys, bet ir Romoje...“<sup>2</sup>

Šioje atkarpoje chronologija, vardai, žodžiu, viskas atitinka istorinius faktus. Pagaliau kalba, stilius, frazeologija skyrelyje apie krikščionis nėra

<sup>2</sup> Žr. Publijus Kornelijus Tacitas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1979, p. 224–225.



trupučiu nesiskiria nuo kitų knygos dalių. Tačiau, neatsižvelgdami į visus šiuos požymius, perdėto kritiškumo šalininkai Tacito liudijimą buvo išmetę iš mokslinės apyvartos kaip krikščionių falsifikatą.

Čia vargu ar įmanoma ir tikslinga nagrinėti vis iškildavusius ir išnykdavusius įrodymus, kad Tacito liudijimas apie Kristų esąs intarpas.

Apie kalbamus Tacito raštuose intarpus susidarė dvi viena antrai prieštaraujančios aiškintojų stovyklos. Viena tvirtino, kad Tacitas negalėjęs net žinoti Poncijaus Piloto vardo. Kita įrodinėjo, kad rašytojas negalėjęs nežinoti net tarnybinės Piloto karjeros smulkmenų. Keisčiausia tai, kad tos skirtingų kryptių strėlės taikė į tą patį tikslą – į Tacito liudijimo tikėtinumą.

Toliau nagrinėjant teksto ištrauką, dar labiau aiškėja klastotės hipotezės nepagrįstumas. Tarkime, kad šio intarpo autorius buvo krikščionis. Bet kaip tada paaiškinti, klausia M.Kublanovas, kad krikščionis tokiais aštriais, juodinančiais, net įžeidžiančiais žodžiais apibūdina tą religiją, kurios išpažinėjas pats yra?

Pagaliau koks talentingas mokslininkas lingvistas, tekstologas ir t.t. turėjo jis būti, kad taip neatskiriama paslėptų kito šimtmečio „pirštų atspaudus“ ir savo klastotę įtaikytų į autoriaus tekstą...

SVETONIJUS. Kitas romėnų istorikas – Svetonijus apie pirmuosius krikščionis parašė du sakinius. Vieną randame Nerono gyvenimo aprašyme. Ten skaitome: „Nubausti krikščionys, naujo kenksmingo prietaro sekėjai“.

Galima numanyti, kad čia kalbama apie tą patį Tacito aprašytą epizodą. Kai Tacito liudijimas palaikytas klastote, tokio pat įvertinimo sulaukė ir šitas Svetonijaus sakiny. Ir taip pat be pagrindo buvo atmestas.

Randame ir kitą sakinį to paties Svetonijaus raštuose, kur jis aprašo imperatoriaus Klaudijaus veiklą (jis valdė pirma Nerono). Ten skaitome: „Jis (imperatorius. – M.Kublanovas) ištrėmė iš Romos žydus, kurie, Chrestaus kurstomi, nuolat kėlė sąmyšį“.

Šitas sakiny istorikams ilgą laiką buvo užsigavimo akmuo. Niekas negalėjo duoti vieno atsakymo, kas buvo tas Chrestas (lotyniškai Chrestus): ar tai krikščionių Christus, kurio vardas čia iškreiptas, o gal tai nežinomas asmuo, pasivadinęs Chrestu. Tas vardas buvo gana paplitęs graikų-romėnų pasaulyje. Mitologinės mokyklos šalininkai laikėsi kaip tik pastarosios nuomonės.

Šiandien, po daugelio dešimčių trukusių mokslinių diskusijų, tą klausimą galima laikyti išspręstu.

Žinomas tarybinis tyrinėtojas J.M.Tronskis, atlikęs lingvistinę analizę, įrodė, kad tas Svetonijaus „Chrestus“ – tai graikiškas „Christos“, per-

teikus graikiškus garsus į šnekamąją liaudies lotynų kalbą. Tai graikiškojo „Christos“ lotyniškoji transkripcija.

Taip ir Svetonijus iškrito iš hiperkritikų argumentų arsenalo, ir mitologinės mokyklos šalininkų teiginys apie „amžiaus tylėjimą“ tapo dar labiau pažeidžiamas.

PLINIJUS JAUNESNYŠIS. Interpoliacijoms buvo priskirtas ir žinomas Plinijaus Jaunesniojo laiškas. Jis buvo Romos rašytojas, dvariškis, aristokratas, vienu metu buvo Bitinijos provincijos prokonsulas ir plačiai susirašinėjo su imperatoriumi Trajanu. Viename išlikusių laiškų rašo apie krikščionių tardymą.

Taigi Plinijus rašo, jog padaugėjo žmonių, kaltinamų krikščionyste. Tarp tokių yra vyrų ir moterų, vergų ir laisvųjų, net ir turinčiųjų Romos pilietybę. Išardęs apskūstus krikščionis, duoda apyskaitą imperatoriui Trajanui:

„Jie tvirtino, kad jų visa kaltė ar klaida yra ta, kad paskirtomis dienomis buvo pratę rinktis prieš aušrą. Pasikeisdami giedodavo Kristui kaip Dievui... Po to jie paprastai išsiskirstydavo ir vėl ateidavo valgyti paprasto ir nekalto maisto... Tuo labiau aš laikiau būtina, pavartojant kančias, išardyti dvi verges, patarnautojas, kiek čia buvo tiesos. Ir neradau nieko, išskyrus didelį išsigimėlišką prietarą... Šito prietaro užkrata paplito ne tik miestuose, bet ir kaimuose bei lėnuose. Bet atrodo, kad galima tai sulaukyti ir pataisyti reikalą“.

Šitas laiškas iš nekrikščioniškosios literatūros pateikia mums žinių iš ankstyvosios krikščionybės bendruomenės I ir II amžiaus sandūroje. Gauname žinių apie krikščionių socialinį veidą: jų buitį, organizaciją ir psichologinį nusistatymą.

Mus pasiekė apie 100 Plinijaus Jaunesniojo laiškų. Turint tokią daugybę, yra su kuo palyginti laiškus apie krikščionis. Ir va, lyginant laiškų leksiką, frazeologiją, gramatinę struktūrą, tonalumą ir kitus laiškų elementus su kitais laiškais, paaiškėjo, kad visi laišakai priklauso vienai grupei, lygiai ir laiškas apie krikščionis Trajanui.

Ėjo metai, ir hiperkritikai pasijuto patekę aklavietėn. Jie galėjo nebent kliudyti pažinti tikrus ir realius praeities įvykius. Mat atsirado daugybė istorinių archeologinių duomenų. Ir senasis perdėtas kritiškumas neatsilaikė prieš konkrečios analizės subtilius metodus.

JUOZAPAS FLAVIJUS. Viena istoriko Flavijaus raštų pastraipa vis dar buvo laikoma tekstui svetimu intarpu. Buvo manoma, kad tai padarė krikščionys, perrašinėdami Flavijaus raštus. Reikia pripažinti, kad tam turėta pagrindas: pernelyg pagarbiai pagal romėnams tarnaujantį žydą ten kalbama apie Kristų.

Nuo seno žinomame graikiškame Juozapo Flavijaus veikale „Žydų senovė“ XVIII knygoje rašoma:

„Tuo metu gyveno Jėzus, žmogus išmintingas, jei iš viso jį galima vadinti žmogumi. Jis darė nuostabius dalykus ir buvo mokytojas žmonių, godžiai ieškančių tiesos. Jis prie savęs patraukė daugelį žydų ir graikų. Jis buvo Mesijas (Kristus. – *M.Kublanovas*). Ir kai Pilotas pagal mūsų vyresniųjų kaltinimą pasmerkė jį nukryžiuoti, tie, kurie buvo jį pamilę nuo pat pradžios, pasiliko jam ištikimi. Trečią dieną jisai atsirado pas juos vėl gyvas, kaip apie tai ir apie daugelį kitų stebuklingų jo darbų pranašavo Dievo įkvėpti pranašai. O krikščionių giminė, gavusi nuo jo vardą, gyvuoja po šiai dienai“.

Istorikas M.Kublanovas ir daug kitų krikščionybės istorikų yra linkę manyti, kad pateiktoji citata nėra gryna interpoliacija, o tik sukrikščioninta pirminio Flavijaus teksto redakcija.

Tam pagrindą davė tekstologiniai tyrinėjimai ir Origeno pasakymas. Tas krikščionių rašytojas, matyt, buvo skaitęs kitokią Flavijaus redakciją. Jis du kartus pareiškė, kad J.Flavijus nelaikė Jėzaus Mesiju.

Galutinai klausimą išsprendė 1902 m. Sinajaus Šv. Kotrynos vienuolyno bibliotekoje rasti ir daug vėliau išspausdinti Manbidžo miesto Mesopotamijoje X a. vyskupo graiko Agapijaus arabiški rankraščiai. Juose rastas toks Flavijaus teksto vertimas:

„Tuo laiku gyveno išmintingas žmogus, kurį vadino Jėzumi. Visas jo gyvenimo būdas buvo be priekaištų. Buvo jis žinomas savo dorumu, ir daug žmonių iš žydų ir kitų tautų tapo jo mokiniais. Pilotas pasmerkė jį nukryžiuavimui ir mirčiai. Bet tie, kurie buvo jo mokiniai, neatsisakė jo mokslo. Jie pasakojo, kad trečią dieną po nukryžiuavimo jis apsireiškė jiems ir buvo gyvas. Ir mano, jis buvo Mesijas, apie kurį pranašai pranašavo stebuklingų dalykų“.

Lyginant šią arabiško rankraščio ištrauką su anksčiau pateikta graikiškąja, aiškiai matyti, kad tai tas pats tekstas, tik kitokios, nesukrikščionintos redakcijos.

Arabiškasis tekstas skiriasi štai kuo.

Apie Jėzaus dieviškumą nėra nė užuominos. Jis – doras, kilnus žmogus. Neminimi nė žydų vyresnieji, kaip Jėzaus mirties kaltininkai. Apie Kristaus prisikėlimą kalbama ne kaip apie tikrą faktą (kaip graikiškame), o kaip apie gandą. O to gando vertė sumenkinama tuo, kad ji kildinama iš Kristaus mokinių. Santūriai ir neaiškiai paminėtas ir jo mesijiškumas: „Manoma, kad jis buvo Mesijas“. Tai ne faktas, kurį Flavijus patvirtintų, o tik gandas, kalbos.

Autorius stengiasi būti objektyvus. Jis nėra Jėzaus sekėjas, bet ir nejuodina jo, kaip daro Tacitas ir jo Romos kolegos. Jis praneša, ką girdėjo,

ir aiškiai skiria nuo to, kas jam tikrai žinoma. O žinoma jam pirmiausia tai, kad ištakose sąjūdžio, kuris buvo pavadintas krikščionyste, stovėjo pamokslininkas, mokytojas, žmogus, vardu Jėzus, kurį Pilotas pasmerkė ir nukryžiuo.

Taip suredaguota pastraipa neprieštarauja nei politiniam J.Flavijaus nusistatymui, nei religiniam jo įsitikinimui. Nebelieka jokio pagrindo laikyti klastote ir intarpu.

Taigi ir šis rašytinis šaltinis, kadaise krikščionybės istorikams atrodęs tvirtu ir kietu riešutu, pasirodė esąs ne tuščiaaviduris.

Kaip rodo atrastasis arabiškasis tekstas, J.Flavijus, artimiausias gimstančios krikščionybės amžininkas, buvo informuotas apie tą sąjūdį ir rašė apie jį.

Pradžioje minėjome mitologinės krypties šalininkų tvirtinimus, kurie įrodymus sau gaminosi iš „amžiaus tylėjimo“. Pasak jų, tuo metu gyvenę žmonės nieko negirdėję ir nežinoję apie krikščionis. Esą ano meto rašytojai tylį, neminį krikščionybės. Kad nekrikščionys rašytojai – Tacitas, Svetonijus, Plinijus ir J.Flavijus – rašė ir liudijo, tai tas vietas iš jų raštų tiesiog atmesdavo kaip interpolicijas, vėlesnius intarpus. Remdamiesi „amžiaus tylėjimo“ teiginiu, kūrė įvairias hipotezes dėl krikščionybės atsiradimo – kad krikščionybė atsiradusi ne I amžiuje, o vėliau, kad ne Palestinoje, o Aleksandrijoje (Egipte) ar Romoje.

Galima sakyti, kad dabar toks požiūris nugalėtas ar nugalimas. Jų teiginiai neatitinka realių faktų. Tai kaskart ryškiau iškyla aikštėn.

# Kronika



## KONFERENCIJOS

### TARPTAUTINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS EUROPOS ASOCIACIJOS VALDYBOS POSĖDIS VILNIUJE

2003 m. gegužės 29–birželio 1 d. Vilniuje įvyko Tarptautinės gydytojų katalikų federacijos (FIAMC) Europos asociacijos (FEAMC) valdybos posėdis, kuriame dalyvavo atstovai iš dvylikos Europos šalių: Čekijos, Italijos, Kroatijos, Lenkijos, Lietuvos, Olandijos, Portugalijos, Prancūzijos, Rumunijos, Slovakijos, Šveicarijos ir Vokietijos. Tai pirmas šios organizacijos posėdis Lietuvoje nuo jos įsikūrimo 1884 m. Paryžiuje. Svečiai buvo apgyvendinti Senamiestyje – naujai suremontuotuose ir atidarytuose Vilniaus arkivyskupijos svečių namuose.

FEAMC valdybos pageidavimu susipažinti su Lietuva buvo surengta ekskursija po Vilnių ir Trakus. Gegužės 29 d. posėdžio dalyviai lankėsi Arkikatedroje, kur dr. N.Kitkauskas supažindino su Katedros istorija, architektūra, radiniais. Svečiams parodyta, kaip atstatomi Valdovų rūmai, pademonstruotos čia aptiktos senienos.

Gegužės 30 d. lankėmės Vilniaus Šv. Onos, Bernardinų, Šv. Jonų, Šv. Petro ir Povilo bažnyčiose, universitete, prie televizijos bokšto esančiame memoriale. Kadangi aš pats buvau tų Sausio 13-osios įvykių liudytojas, galėjau tikroviškai papasakoti apie sovietinės armijos kareivių elgesį su iš visos Lietuvos suvažiaavusiais žmonėmis, kurių ginklas siekiant Nepriklausomybės tebuvo dainos ir malda. Pasakojau apie žuvusius ir sužeistuosius, kuriuos teko gydyti ligoninėje. Vėliau lankėmės Trakuose, susipažinome su pilimi, muziejais.

Gegužės 31 d. vyko FEAMC valdybos posėdis. Čia papasakojau apie Lietuvių katalikų mokslo akademijos Medicinos skyriaus ir Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos veiklą. Pasveikinęs visų šių organizacijų vadovybių vardu, pabrėžiau, jog visi posėdyje sprendžiami klausimai (mano atstovaujamųjų organizacijų veikla, 2004 m. įvyksiančiojo FEAMC kongreso ir kiti organizaciniai klausimai) yra svarbūs mums, vilniečiams, taip pat ir visos Lietuvos gydytojams katalikams. Nurodžiau, kad per visą 50-ties sovietinės okupaci-

jos metų buvo žalojama visų mūsų gyventojų sąmonė ateistine ir materialistine pasaulėžiūra, niekinamos žmogaus teisės. Dėl to smuko žmonių moralė, padaugėjo nusikaltimų, korupcijos, nesąžiningumo faktų. Dabar nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje šalia tautinio ir politinio atgimimo būtinas ir dvasinis atgimimas. Kalbėdamas apie federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociaciją, nurodžiau, kad ji įsteigta 1996 m., o 1997 m. buvo atnaujinta Hipokrato priesaika, kurią pasirašė 42 habilituoti medicinos mokslų daktarai, profesoriai.

Šią priesaiką jau priėmė ne tik jauni gydytojai, bet ir tie, kurie sovietinės okupacijos metais išvis nebuvo prisiekę ir jau turi nemažą praktinio darbo patyrimą – iš viso apie 2000 gydytojų. Prie Katalikų Bažnyčios įsikūrusiuose šeimos centruose yra įgyvendinamos programos jaunuomenėi: „Gyvenimo kryžkelėje“, „Vilties angelas“, „Paauglių žvaigždė“ ir kt. Veikia Rachelės klubai. Visi centrai aktyviai bendradarbiauja su federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacija. Leidžiama daug leidinių, kurių minėtinas žurnalas „Už gyvybę“ (4 numeriai per metus), „Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija“ (1997) ir kt.

LKMA Medicinos skyrius glaudžiai bendradarbiauja su federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacija: kartu rengiamos konferencijos ir seminarai, pažymimos pasaulinės ligonių ir gyvybės dienos. Siekiama, kad Seimas priimtų tik tokius įstatymus, kurie gerbia žmogaus gyvybę ir orumą. Yra priimti donorų organų ir audinių transplantacijos įstatymai, kuriuos remia ne tik mūsų organizacijos, bet ir Katalikų Bažnyčia, ragindama piliečius tapti donorais po mirties. Tačiau yra ir blogos kokybės įstatymų, reguliuojančių klausimus, susijusius su žmogaus gyvybe ir orumu. Antai Seimas, kur daugumą sudaro socialdemokratai ir liberalai, rengiasi priimti reprodukcinės sveikatos ir lytinio švietimo įstatymus. Tada jaunuoliai (daugiausia moksleiviai) galėtų gauti „draugišką pagalbą“ – tabletes, sukeliančias abortus, taip pat prezervatyvus. Šie įstatymai legalizuotų fertilizaciją *in vitro* (nors ji ir šiuo metu atliekama nelegaliai). Šiuo klausimu ne kartą esame kreipęsi į prezidentą, Seimą, ministrą pirmininką, organizavę diskusijas laikraščiuose, žurnaluose, televizijoje. Į šią veiklą įsitraukė ir Katalikų Bažnyčia, visuomenė: per savaitę buvo surinkta 80 000 gyventojų, prieštaraujančių šio įstatymo priėmimui, parašų. Kol kas įstatymo priėmimas sustabdytas, tačiau suinteresuoti verslininkai nerimsta ir, matyt, rudenį „patobulintas“ įstatymas vėl bus svarstomas Seime.

Kartkartėmis spaudoje, televizijoje vis gvildenama eutanazijos problema. Nuo sovietinės okupacijos – 1955 metų – tebegalioja aborto įstatymas (pagal moters apsisprendimą).

Mūsų iniciatyva Rusų kapinėse yra pastatytas paminklas negimusiems kūdikiams, o Antakalnyje, prie moterų klinikos – paminklas Motinai.



Savo pranešime aptariau priežastis, kurios trikdo mūsų organizacijų veiklą, – tai lėšų ir inventoriaus stoka. Mano pranešimą papildė federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos pirmininkė doc. A.Šulauskienė.

Toliau vyko atsakymai į klausimus ir diskusijos. Paskui posėdžio pirmininkas FEAMC valdybos prezidentas prof. J.Marekas (Čekija) pateikė Bulgarijos gydytojų katalikų asociacijos prašymą priimti ją į FEAMC. Nutarta priimti. Prof. J.Marekas pranešė, jog 2003 m. gruodžio 6 d. Barselonoje vyks konferencija „Krikščionys Europos Konvencijoje“. Pakviesta joje dalyvauti ne tik politikos lyderiai, bet ir visų lygių krikščioniškųjų organizacijų atstovai, universitetų ekspertai, teisininkai, Europos Sąjungos tarybų, komitetų, konvento nariai, Bažnyčios judėjimai ir organizatoriai.

FEAMC sekretorius prof. A.Anzani pareiškė apgailestavimą, kad praėjusiame posėdyje iš 22 valstybių narių nedalyvavo 10-ties valstybių atstovai. Jau daugelį metų posėdžiuose nedalyvauja Albanijos, Austrijos, Danijos, Airijos atstovai. Siūlė sužinoti jų nedalyvavimo priežastis. Sekretorius paragino visus atstovus pateikti savo organizacijų veiklos ataskaitas.

FEAMC išdininkas prof. Bregeonas pateikė pajamų bei išlaidų ataskaitas ir paragino visus atstovus pateikti nario mokesčio ataskaitas.

FEAMC viceprezidentas H.Stevensas pateikė svarstyti 2004 m. Bratislavoje įvyksiančio kongreso programą. Nutarta laikinai kongresą pavadinti „Nauji medicinos ir sveikatos apsaugos iššūkiai dabartinėje Europoje“, paliekant teisę iki kito posėdžio kongreso temą patikslinti. Kongresas Bratislavoje neturėtų būti pasaulinio kongreso Seule europinis variantas, jis turėtų spręsti Europos problemas. Numatoma, kad veiks šešios sekcijos: 1. Žmogaus genetikos iššūkiai. 2. Žmogaus reprodukcija, 3. Vaiko teisės ir pediatriinė medicina, 4. Medicinos sveikatos apsaugos pasiūla, poreikis ir teisė, 5. Psichiatrija, 6. Paliatyvinė ir terminalinė medicinos pagalba.

Kiekvienoje sekcijoje numatomi trys keturi pranešėjai, kuriems skiriama po 20 min., dviem papildomiems pranešimams po 10 min. ir klausimams bei diskusijoms – iki 10 min. Kiekvienai šaliai galėtų atstovauti vienas pranešėjas.

Pranešimams pasiūlyta tokia tematika: 1) žmogaus klonavimas, 2) kamieninių ląstelių tyrimas, 3) kontracepcija, 4) pagalbinių reprodukcija, 5) natūralus šeimos planavimas, 6) senelių, invalidų prieglaudos, 7) medicininės etikos mokymas, 8) postmodernizmo iššūkiai, 9) postmodernizmas ir bioetika, 10) medicinos etika moderniaje pasaulyje, 11) ekumenizmas ir šiuolaikinė bioetika, 12) medicina Europoje ir gydy-

tojas katalikas, 13) kūno teologija, 14) šeimos medicina, 15) klinikinės psichologijos krikščioniška perspektyva, 16) medicininės etikos institutai – bioetinis švietimas ir tyrimas.

Pranešimų tekstus pasiūlyta siųsti mokslo komitetui iki 2004 m. balandžio 1 d. Pranešimas turi būti įvertintas bent vienos sekcijos vadovo ar nario atsiliepimu.

Po diskusijų buvo priimta kongreso programa ir numatytos jame vartotinos kalbos: anglų, vokiečių, slovakų (čekų), rusų, italų ir prancūzų. Kongresas vyks 2004 m. liepos 1–4 d. Bratislavoje.

Nutarta, kad kitas valdybos posėdis įvyks Šveicarijoje.

FEAMC prezidentas ir kiti dalyviai padėkojo LKMA Medicinos skyriui už malonų priėmimą, gerų sąlygų poilsiui ir darbui sudarymą, pasidžiaugė ir sklandžiai organizuota kultūrine programa.

Posėdį baigė (kaip ir pradėjo) valdybos kapelionas kun. V.Pozaikas (Kroatija) specialiai savo sukurta malda.

Šv. Mišias Aušros Vartų koplyčioje aukojo vysk. J.Tunaitis, jam asistavo kun. V.Pozaikas. Šv. Mišios aukotos lotynų kalba, skaitiniai – lenkų, anglų kalbomis, psalmė giedama prancūziškai, homiliją pasakė FEAMC valdybos kapelionas V.Pozaikas.

Po šv. Mišių vysk. J.Tunaičiui pristačiau kiekvienos valstybės atstovus. Jiems buvo įteikta atmintinės apie Aušros Vartų koplyčią.

*Habil. dr. Leonas Laimutis Mačiūnas*

## PAGERBTI NAUJIEJI LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS AKADEMIKAI

1922 m. rudenį Kaune buvo įsteigta Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA), kurios tikslas buvo jungti visų sričių mokslininkus katalikus bendram darbui, siekiant mokslo ir krikščioniškosios minties vienybės. 2002 m. LKMA minėjo įkūrimo 80-metį. Jos veiklos istorija 1940 m. buvo nutraukta sovietų okupacijos ir tik 1956 m. Akademija buvo atkurta Romoje. Čia jos Centro valdyba veikė iki 1992 m., kol sugrįžo į Lietuvą (tėvynėje LKMA buvo atkurta 1990 m.). Per visus tris laikotarpius Akademija atliko daug darbų populiarindama lietuvių mokslininkų laimėjimus, skatindama jaunus žmones mokslinei veiklai, organizuodama suvažiavimus, simpoziumus, konferencijas, seminarus, leisdama mokslines studijas. Išeivijoje LKMA narių veikla svarbi skleidžiant žinias apie so-

vietų okupuotą Lietuvą, jos garbingą praeitį ir pastangas tapti laisva. Nemažas Katalikų akademijos narių įnašas siekiant Lietuvos nepriklausomybės.

Už ypatingus nuopelnus mokslo srityje LKMA nariams suteikiami akademiko vardai. 2003 m. birželio 18 d. LKMA akademikais paskelbti trys naujai išrinkti mokslininkai: Vilniaus arkivyskupas metropolitas kardinolas Audrys Juozas Bačkis, habil. dr. prof. Vanda Žekonienė ir Kupiškio krašto Garbės pilietis habil. dr. prof. Vytautas Merkys<sup>1</sup>.

2003 m. rugsėjo 22 d. LKMA nariai su naujaisiais mokslininkais pirmąsyk susirinko naujose Akademijos patalpose – Pilies gatvėje Nr. 8.

1990 m. Lietuvoje atkurtoji Lietuvių katalikų mokslo akademija ilgą laiką neturėjo pastovios darbo vietos: valdyba kurį laiką rinkdavosi privačiame bute, vėliau Šv. Kazimiero bažnyčios salėje ir tik 1992 m. pradžioje bent iš dalies buvo išspręstas patalpų klausimas: kovo 7 d. jungtinis seminaras vyko naujose patalpose Jakšto gatvėje Nr. 9 (Akademija gavo 10 kambarių ir 60 vietų salės patalpas buvusioje Vytauto Didžiojo gimnazijoje). Tada čia iš Romos atvykęs ilgametis LKMA pirmininkas prof. kun. Antanas Liuima, SJ, paskelbė rinkimų rezultatus ir LKMA Centro valdybos perkėlimą iš Romos į Lietuvą. Gautose patalpose nebuvo galimybių kaupti biblioteką – reikėjo kapitalinio remonto, be to, po kurio laiko pastatas buvo grąžintas savininkams. 2003 m. vėlyvą pavasarį Akademija persikėlė į naujas patalpas – Pilies gatvėje, kurias 2003 m. rugsėjo 22 d. pašventino LKMA pirmininkas vysk. akad. Jonas Boruta, SJ. Šiose vyskupijos kurijai priklausančiose patalpose kitados gyveno palaimintasis Jurgis Matulaitis, o vėliau – arkivyskupas Mečislovas Reinys; čia 1947 m. birželio 12 d. arkivyskupas saugumiečių buvo suimtas ir jau nebesugrįžo...

Vyskupas J. Boruta, pašventinęs patalpas, apžvelgė LKMA istoriją ir ją susiejo su naujomis patalpomis: Akademijos kūrimo idėją dar 1908 m. spaudoje pirmąsyk iškėlė būsimasis vyskupas, tada dar kunigas prof. Pranciškus Būčys, MIC. Šiose patalpose gyvenęs arkivysk. Jurgis Matulaitis, MIC, buvo artimas vysk. Pranciškaus Petro Būčio bendražygis. Iš-eivijoje Akademijos atkūrimo mintį 1952 m. pirmasis iškėlė diplomatas dr. Stasys Antanas Bačkis, o jo sūnus – kardinolas Audrys Juozas Bačkis dabar Akademijai paskyrė šias patalpas. Vyskupas kalbėjo, kad LKMA, visuomeniniais pagrindais suburdama mokslininkus moksliniam darbui, turi padėti ieškoti būdų, kaip spręsti įvairias problemas, nes tam įpareigoja nelengva pačios Akademijos praeitis.

---

<sup>1</sup> A. Vasiliauskiene, Nauji Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikai, *Mokslo Lietuva*, 2003, rugpjūčio 11–24, Nr. 15, p. 13; A. Vasiliauskiene, Nauji LKMA akademikai, *Draugas*, 2003, liepos 12, Nr. 134 (28) p. 4.

Tą dieną buvo ne tik pašventintos LKMA patalpos, bet ir įteikti pažymėjimai naujiesiems LKMA akademikams. Šiuo metu LKMA jungia per 700 narių, gyvenančių Lietuvoje ir už jos ribų. Už ypatingus nuopelnus mokslo srityje LKMA nariams, kaip jau minėta, suteikiami akademiško vardai. Per visą LKMA istorijos laikotarpį akademikais buvo išrinkti 46 asmenys: 1922–1940 m. Akademijai veikiant Lietuvoje – 10 asmenų, išėmimoje – 23 ir LKMA atkūrus Lietuvoje – 13 (gyvų šiuo metu yra 18<sup>2</sup>).

LKMA akademikų rinkimo komisijos pirmininkas akademikas Antanas Tyla supažindino su naujųjų akademikų biografijomis, mokslinė veikla ir perskaitė šį rinkimų posėdžio protokolą.

#### KARDINOLAS AUDRYS JUOZAS BAČKIS

*Kard. A.J.Bačkis gimė 1937 02 01 Kaune, Lietuvos Respublikos diplomato šeimoje. 1938 m. tėvas buvo paskirtas darbui Lietuvos pasiuntinybėje ir šeima išvyko į Paryžių. A.J.Bačkis baigė prancūzų katalikiškąją gimnaziją, Paryžiaus universitete studijavo matematiką, bet apsisprendė tapti kunigu: 1955 m. įstojo į Paryžiaus kunigų seminariją, kur studijavo filosofiją. 1957 n. tęsė teologijos studijas Romoje Popiežiškajame Grigaliaus universitete. 1961 m. išventintas kunigu. Dirbo sielovados darbą JAV. Grįžęs į Romą studijavo Popiežiškojoje diplomatinėje akademijoje bažnytinę teisę, kartu Laterano universitete – diplomatiją ir teisę. Čia 1964 m. įgijo kanonų teisės daktaro laipsnį, apgynęs disertaciją „Lotynų apeigų Katalikų Bažnyčios pagrindinių teisių pažeidimai Rusų imperijoje nuo XVIII a. iki 1847 m. konkordato“*

*1964 m., baigęs studijas, pradėjo diplomatinę tarnybą Filipinuose, vėliau dirbo Kosta Rikoje, Turkijoje, Nigerijoje, nuo 1973 m. paskirtas Vatikano valstybės sekretariate Bažnyčios Viešųjų užsienio reikalų taryboje, 1979 m. tapo Bažnyčios Viešųjų reikalų tarybos vicesekretoriumi ir buvo pakeltas tikruoju Apaštalu Sosto prelatu. 1988 m. popiežius Jonas Paulius II konsekrovo vyskupu. Tais pačiais metais A.J.Bačkis pakeltas arkivyskupu ir paskirtas nuncijumi Olandijoje. 1991 m. gruodžio 24 d. popiežiui Jonui Pauliui II įkūrus Lietuvos teritorijoje Vilniaus bažnytinę provinciją, paskirtas Vilniaus arkivyskupu metropolitu. Nuo 2001 m. vasario 21 d. A.J.Bačkis – Šventosios Romos Bažnyčios kardinolas, Vatikano katalikiškojo auklėjimo, t.y. seminarijų ir studijų institutų kongregacijos narys.*

*Kard. A.J.Bačchio iniciatyva atkurta Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarija ir jo dėka ji, kaip teologijos studijų institutas, filijuota su Popiežiškuoju Laterano*

<sup>2</sup> Audrys Juozas Bačkis, Jonas Boruta, Kęstutis Girnius, Bronius Grigelionis, Sofija Kanopkaitė, Antanas Klimas, Vytautas Landsbergis, Vytautas Merkys, Vacys Milius, Antanas Paškus, Vytautas Pavilanis, Justinas Pikūnas, Antanas Tyla, Giedrius Uždavins, Angelė Vyšniauskaitė, Romualdas Zalubas, Zigmas Zinkevičius, Vanda Žekonienė.

universitetu; Vilniaus pedagoginiame universitete įkurta Tikybos katedra, Vilniaus universitete – Religijos studijų ir tyrimų centras; jo rėmimu įsteigta neįgaliems vaikams ugdyti katalikiška auklėjimo mokykla „Versmė“, įkurta „Tikėjimo šviesos“ bendruomenė psichiškai neįgaliems vaikams, steigiami globos namai, jaunimo centrai, „Caritas“, įvairios labdaros institucijos, rūpinamasi pastoracijos bei liturgijos atnaujinimu, katalikiška spauda, radijo ir televizijos laidomis ir kt.

Kardinolas Audrys Juozas Bačkis, ypač dirbdamas Romoje, aktyviai rėmė LKMA veiklą dalyvaudamas jos suvažiavimuose ir renginiuose, pristatydamas Akademiją Šventajam Tėvui ir Vatikano institucijoms.

Neabejotini kard. A.J.Bačchio nuopelnai Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, didžiulis indėlis keliant lietuvių tautos krikščioniškąją kultūrą, religinio gyvenimo sąmoningumą bei intelektualinį lygį – kas pagal LKMA Įstatus yra pagrindinis jos tikslas – leidžia siūlyti kardinolą Audrį Juozą Bačkį kandidatu į LKMA akademikus.

#### PROFESORIUS VYTAUTAS MERKYS

Profesorius Vytautas Merkys gimė 1929 m. gegužės 5 d. Čivų k., Skapiškio vls., Rokiškio aps., ūkininkų šeimoje. 1946 m. baigė Kupiškio gimnaziją, iki 1951 m. studijavo Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultete istoriją. Baigęs universitetą gavo paskyrimą į Lietuvos istorijos institutą, bet nebuvo priimtas dėl netinkamų pažiūrų. Per visą sovietmetį nepriklausė nei komjaunimui, nei komunistų partijai.

Stalinui mirus (1953 m.), pradėjo dirbti Istorijos institute ir dirbo iki 2000 m. pabaigos. 1988–1992 m. buvo jo direktorius. 1957 m. jam suteiktas istorijos mokslų kandidato, o 1969 m. – daktaro laipsnis. Nuo 1991 m. – profesorius, nuo 1990 m. – Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, nuo 2001 m. – LKMA narys.

Rašydamas disertacijas, prof. V.Merkys galėjo naudotis Rusijos vyriausybės ir vietinės administracijos archyvais, todėl tylomis pradėjo kaupti medžiagą apie lietuvių spaudos draudimą, knygnešius, apie S.Daukantą ir vysk. M.Valančių, Katalikų Bažnyčios persekiojimą. Balansuodamas ant leistinumų ribos 1972 m. išleido Simono Daukanto biografiją (2 leid. – 1991 m.), dalyvavo rengiant spaudai be jokių praleidimų S.Daukanto raštų 3 tomus (1976 ir 1984 m.), M.Valančiaus „Žemaičių vyskupystę“ (1972 m.). Savo darbus apie spaudos draudimą ir knygnešius paskelbė „aktualiais“ pavadinimais: „Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.)“ (1978) ir „Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“ (1982). 1994 m. šias abi knygas, šiek tiek paredagavęs, paskelbė vienu leidiniu „Knygnešių laikai“. Tais pačiais metais išėjo V.Merkio informacinio pobūdžio darbas „Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904 m.“ Norėdamas bent kiek atsisteisti savo profesoriams Ignui

*Jonynui ir Konstantinui Jablonskiui, 1979–1996 m. parengė po du jų raštų tomus ir atskirą K.Jablonskio biografiją (1991). Profesorius tvirtina, kad, peržiūrėdamas nemažą savo knygų ir straipsnių sąrašą, randa ir tokių darbų, kurie dėl anuometinės ideologinės savisaugos dabar yra beveik visiškai nepasiekiami.*

*Viena naujausių prof. V.Merkio studijų yra „Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo“ (1999). Be to, 2001 m. atskira knyga jis paskelbė vėlyvą M.Valančiaus ganytojiškus laiškus. Šiuo metu profesorius rašo darbą apie tautinius santykius Vilniaus vyskupijoje 1795–1918 m., norėdamas bent iš dalies netradiciškai nušviesti šiuos santykius, kurių subjektai – lietuviai, lenkai, baltarusiai–tuteišiai“, rusų administracija, Katalikų ir Stačiatikių Bažnyčios. Šia tema jau yra paskelbta straipsnių ir publikacijų, tarp jų ir „LKMA Metraštyje“. Rengdamas šį darbą, profesorius panaudoja tą archyvinę medžiagą, kurią sovietmečiu surinko Rusijos archyvuose Sankt Peterburge ir Maskvoje (dabar ji būtų sunkiai pasiekiamą).*

*Manome, kad ir iš šios nedidelės prof. Vytauto Merkio darbų apžvalgos galima daryti išvadą, jog jis vertas LKMA akademiko vardo.*

#### PROFESORĖ VANDA ŽEKONIENĖ

*Profesorė Vanda Žekonienė (Maselytė) gimė 1942 m. birželio 22 d. Panevėžio aps., Keliūgalos kaime. 1966 m. su pagyrimu baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją, dirvožemio agrochemijos specialybę. 1966–2001 m. – Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės filialo jaunesnioji, po to vyresnioji, vėliau vyriausioji mokslinė darbuotoja. 1974 m. apgynė daktaro (tada – kandidato) disertaciją, 1994 m. – habilituoto daktaro disertaciją. 1990–1994 m. Vilniaus universiteto, Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos institute dėstė žemės ūkio pagrindų kursą, 2000–2002 m. – Kauno technologijos universiteto Architektūros ir kraštotyros katedros magistrantams skaitė agroekologijos kursą. Nuo 1997 m. iki šiol yra Lietuvos žemės ūkio universiteto Ekologijos katedros profesorė, skaito paskaitas studentams, vadovauja magistrantams ir doktorantams. Savo kvalifikaciją kėlė Ekologinės žemdirbystės institute (FIBL) Šveicarijoje (1995 ir 1998 m.).*

*Mokslinė veikla – tausojamąsios ir ekologinės žemdirbystės sistemų agrobiologiniu pagrindu kompleksinių tyrimų, vykdomų nuo 1979 m. LŽI Vokės filiale, vadovė ir lauko bandymų vykdytoja; Rusijos K.Timiriazevo žemės ūkio akademijos koordinacinės tarybos žemėnaudos ir sėjomainų klausimais narė; Baltijos šalyse vykdomų stacionarinių tyrimų koordinacinės tarybos narė; Lietuvos mokslininkų sąjungos Ekologinio žemės ūkio mokslo tarybos pirmininkė; Lietuvos žemės ūkio universiteto Miškų fakulteto ir Aplinkos instituto mokslinių tarybų narė; skaito paskaitas kvalifikacijos kėlimo kursuose tausojamąsios ir ekologinio ūkininkavimo klausimais; dalyvauja tarptautiniuose projektuose, konferencijose. Aktyvi Lietuvių katalikų mokslo akademijos narė.*

*Prof. Vandos Žekonienės išleistos knygos: 1. Lengvų dirvų sėjomainos, Vilnius, 1987, 122 p.; 2. Ūkininkaujantiems lengvoje dirvoje, Vilnius, 1993, 140 p.; 3. Ekologinė žemdirbystė, Vilnius, 1997, 96 p.; 4. Ekologinės žemdirbystės sėjomainos, Vilnius, 1997, 40 p.; 5. Ekologinė augalininkystė, Vilnius, 2001, 101 p.; 6. Ekologiško ūkininkavimo pradmenys, Vilnius, 2002, 120 p.; 7. Tausojanti žemdirbystė, Kaunas, 2002, 190 p.; 8. Žalioji trąša, Kaunas, 2002, 40 p. Įvairiuose leidiniuose yra paskelbusi per 200 mokslinių straipsnių. Profesorė daug ir aktyviai dirba aktualioje ir labai reikalingoje ekologinės žemdirbystės srityje. Manome, jog ji yra verta LKMA akademikės vardo.*

Perskaičius protokolą, naujesiems akademikams įteikti pažymėjimai ir naujausias LKMA leidinys. Padėkos žodžius tarė arkivysk. Audrys Juozas Bačkis, habil. dr. prof. Vytautas Merkys ir habil. dr. prof. Vanda Žekonienė.

Naujieji LKMA akademikai pasiryžę ir toliau prisidėti skleidžiant mokslo ir tikėjimo vienovę.

*Dr. Aldona Vasiliauskienė*

Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centras

## MŪSŲ JUBILIATAI

DR. MINDAUGUI BLOZNELIUI – 80

2003 m. lapkričio 28 d. dr. M. Blozneliui sukanka 80 metų\*. Nuo širdžiai sveikiname Jubiliatą ir skelbiame jo darbų autobiografią.

### AUTOBIBLIOGRAFIJA

#### Publikacijos technikos mokslų tematika

- Bloznelis M., Burokienė O., Gamybos operatyvaus valdymo ir operatyvinės apskaitos organizavimas Vilniaus kuro aparatūros gamykloje, *Konferencijos medžiaga*, Vilnius, 1967, 4 p. (rusų k.).
- Bloznelis M., Neprackas A., Požeminio vandens surinkimo sifonų dinaminės charakteristikos, *Aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Statyba ir architektūra*, t. 10, 1970, Kaunas, 6 p.
- Bloznelis M., Paulauskas M., Valentaitė E., Skaičiavimo komplekso „Rūta“ pritaikymas medvilnės pramonėje, *Mokslo techninio seminaro „Skaičiavimo komplekso „Rūta-110“ pritaikymas liaudies ūkyje“ medžiaga*, Vilnius, 1970 08 22–23, p. 97–101 (rusų k.).
- Bloznelis M., Bielinškis F., Svėrimo ir pasverto kiekio užrašymo automatizacija naudojant „R-901“, ten pat, p. 61–54.
- Operatyvinės informacijos pateikimas dispečeriui lygiagrečiai perduodant „R-901“ nustatytus dokumentus, ten pat, p. 53–57.
- Bloznelis M., Neprackas A., Kauno vandentiekio valymo centralizacijos problemos, *Jubiliejinės XX mokslinės techninės konferencijos Sanit. technikos ir hidrotechninės statybos skyrius*, Kaunas, 1970, p. 163–168.
- Bloznelis M., Kolektyvo tikslinės funkcijos maksimizacija formuojant struktūrinių padalinių elgseną, *VI simpoziumas kibernetikos tematika*, Tbilisi, 1972 (rusų k.).
- Fomin S., Sokolov E., Vaitkevičius H., Bloznelis M., Pirminių polinkio ir krypties detektorių formavimo principai ir jų tarpusavio sąveika, *VI tarptautinis biofizikos kongresas*, Maskva, 1972 (rusų k.).

---

\* Apie Jubilianto gyvenimą ir veiklą žr. LKMA Metraštis, t. 14, Vilnius, 1999, p. 584–587.



- Vaitkevičius H., Bloznelis M., Pirminiai detektoriai ir kai kurios regos iliuzijos, *VVU Gamtos fakulteto II jubiliejinės konferencijos medžiaga*, Vilnius, 1972, p. 42.
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Regos analizatoriaus detektorių formavimo principai, *V visasąjunginės neurokibernetikos konferencijos pranešimų tezės*, Rostovas prie Dono, 1973 (rusų k.).
- Bloznelis M., Saviorganizacijos principų įgyvendinimas automatizuotoje valdymo sistemoje naudojant ekonominio stimuliavimo metodus, *Mokslinis-techninis pasitarimas apie automatizuoto valdymo sistemų kūrimą ir įdiegimą*, Vilnius, 1973, p. 133–138 (rusų k.).
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Sisteminis požiūris į sensorinius analizatorius, *V simpoziumas sistemotechnikos tematika*, Leningradas, 1973 (rusų k.).
- Vaitkevičius H., Fomin S., Sokolov E., Bloznelis M., Maksimalaus jautrumo principas regos detektorių sistemoje, *Biofizika*, Nr. 19 (3), Maskva, 1974, p. 514–519 (rusų k.).
- Vaitkevičius H., Fomin S., Sokolov E., Bloznelis M., Matematinės tiesės polinkio detektoriaus modelis, *Biofizika*, Nr. 19 (4), Maskva, 1974, p. 734–738 (rusų k.).
- Bloznelis M., Bielinskis F., Įtaisas informacijai pateikti, *Autorinis išradimo pažymėjimas*, Nr. 455336, Maskva, 1974 12 30 (rusų k.).
- Bloznelis M., Bielinskis F., Įtaisas įrengimų darbo kontrolei, *Autorinis išradimo pažymėjimas*, Nr. 402039, Maskva, 1974 (rusų k.).
- Vaitkevičius H., Fomin S., Sokolov E., Bloznelis M., On the principle of maximum sensitivity in the set of detectors, *Proceedings of the IV International symposium of the biocybernetics*, VEB, Gustav Fisher Verlag, Jena, 1975.
- Bloznelis M., Naujokaitis Z., Konvejerio stumtuvų diskriminatorius, *Autorinis išradimo pažymėjimas*, Nr. 438090, Maskva, 1974 (rusų k.).
- Bloznelis M., Linijos orientacijos (polinkio) detektoriaus matematinis modelis, *Disertacijos autoreferatas*, Kaunas, 1975 (rusų k.).
- Bloznelis M., Paulauskas M., Raškinis A., Elektroenergetinės sistemos avarinių būklių aprašymo kalba, *IV tarptautinis simpoziumas „Didelių sistemų taikomieji uždaviniai“*, Sofija, 1977 (rusų k.).
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Skaičiuojamasis blokas polinkio kampo matavimui, *Autorinis išradimo pažymėjimas*, Nr. 575473, Maskva, 1977 (rusų k.).
- Bloznelis M., Paulauskas M., Raškinis A., Didelės sistemos, valdomos žmogaus elgsenos imitacijos principu, formalizuotas aprašymas, *V tarptautinio sistemų teorijos kongreso tezės*, Vroclavas, 1978 (rusų k.).
- Bloznelis M., Raškinis A., Dispečerinio valdymo modelinės sistemos struktūra, *Visasąjunginės konferencijos „Didelių sistemų valdymo semantiniai modeliai“ tezės*, Maskva, 1979 (rusų k.).
- Bloznelis M., Vaitkevičius H. ir kt., Polinkio kampo keitiklis, *Autorinis išradimo pažymėjimas*, Nr. 754202, Maskva, 1980 (rusų k.).

- Bloznelis M., Raškinis A., Ekstremalių būsenų valdymo sistema. Bendra uždavinio formuluotė. Deponuota Lietuvos mokslinės techninės informacijos tyrimo institute, Vilnius, 1980, dep. Nr. 583–80, 13 p. (rusų k.).
- Bloznelis M., Paulauskienė R., Raškinis A., Elektroenergetinės sistemos imitacinis modelis. Gamybos proceso valdymo automatizacijos ir mechanizacijos konferencijos medžiaga, *Elektrotechnika*, Vilnius, 1980.
- Bloznelis M., Karalius M., Vaitkevičius H., The model of monocular perception of the slope line, *Proceedings of V-th Intern. conference in cybernetics systems*, Mexico, 1981, 6 p.
- Bloznelis M., Kisielius A., Patumsis V., Leidžiamų galios nebalansų (elektroenergetinei sistemai) nustatymas naudojant telematavimų semantinę kontrolę. Deponuota Lietuvos mokslinės techninės informacijos tyrimo institute, dep. Nr. 692–81, Vilnius, 1981, 19 p.
- Bloznelis M., Paulauskas M., Raškinis A., Modelis, imituojantis elektroenergetinės sistemos elgseną, *VII tarptautinio sistemų teorijos kongreso tezės*, Vroclavas, 1981 (rusų k.).
- Bloznelis M., Paulauskas M., Raškinis A., Nenutrūkstamųjų diskretinių energetinių procesų modeliai EES dispečerio patarėjui, *Visasąjunginės mokslinės konferencijos „Energetinių sistemų modeliavimas“ tezės*, t. 2, Baku, 1982 (rusų k.).
- Bloznelis M., Vaitkevičius H. ir kt., Įtaisas polinkio kampui matuoti, *Autoninis išradimo pažymėjimas*, Nr. 934210, Maskva, 1982.
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Karalius M., Polinkio kampo keitiklis, *Autoninis išradimo pažymėjimas*, Nr. 1002827, Maskva, 1982 (rusų k.).
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Karalius M., Adaptyvių robotų regos sistema, *Visasąjunginės mokslinės konferencijos „Adaptyvieji robotai“ tezės*, Nalčikas, 1982.
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Karalius M., Meškauskas A., A system of information supply for a dispatcher – aid unit, *VIII International conference on systems science*, Wroclav, 1983.
- Bloznelis M., Vaitkevičius H., Karalius M., Meškauskas A., Robotics vision based on local detectors. Computer application in production and engineering, *III Estijos neurochirurgų ir neurologų suvažiavimo tezės*, Tallin, 1989.
- Bloznelis M., Ališauskas A., Paulauskas M., Automatic state description of control system, *System science*, Wroclav, 1993, vol. 19, Nr. 1.
- Bloznelis M., Blužas J., Bloznelienė K.L., Searching new predictive signs in Exercise testing: The cardiovascular response as a transient process of self-regulation, *Ischemic Heart Disease*, Kaunas, 1993.
- Bloznelienė K.L., Blužas J., Bloznelis M., Prognostic value of early exercise testing in patients with myocardial infarction, *2-nd ALPE ADRIA cardiology meeting*, Brijuni-Croatia, 1994.

### **Autoriniai projektai, atlikti Pramonės projektavimo institute 1966–1974 m. Kaune**

- Flotacijos ir smėlio džiovinimo automatizacija vertikaliuose džiovyklose. Anykščių smėlio karjeras „Kvarcas“, 1966.
- Sandėliavimo ir vidinio transporto automatizacija. Alytaus medvilnės kombinato automatizacijos projektas, 1967.
- Eigulių ir Klebonišio vandens siurblių valdymo automatizacija ir telemechaninė kontrolė. Eigulių ir Klebonišio siurblių automatizacijos projektas, 1968.
- Pramoninių prekių tiekimo bazės automatizacija. Tiekimo bazės automatizacijos projektas. Visasąjunginės liaudies pasiekimų parodos dalyvio liudijimas, Nr. 257431, 1968.
- Įmonės gamybinės veiklos analizės metodika (drauge su J. Brazausku ir O. Burokiene), Lietuvos pramonės projektavimo institutas, 1968.
- Vilniaus kuro aparatūros gamyklos valdymo automatizacija. Vilniaus kuro aparatūros gamyklos projektas, Automatinio valdymo sistema, 1970.
- Automatinis krūvių adresavimas transportuojant pagrindiniais plyšiniais konvejeriais. Veikiantis maketas Visasąjunginėje liaudies ūkio pasiekimų parodoje, Alytaus medvilnės kombinato transporto automatizacijos projektas, 1970.
- Techninio projekto etalonas, dalis: Valdymas, Lietuvos pramonės projektavimo institutas, 1971.
- Šienainio bokštų gamyklos AVS. Šienainių bokštų gamybos įmonės techninio projekto AVS dalis, 1973.
- Mažeikių statybos tresto valdymo centras. Mažeikių statybos tresto valdymo centro techninis projektas, 1973.
- Lietuvos Elektroenergetikos valdymo centras. Valdymo centro techninis projektas, Vilnius, 1973.
- Baldų susivienijimo „Vilnius“ valdymo centras. Valdymo centro ir informacijos surinkimo techninis projektas, 1974.
- Kauno vandens tiekimo sistemos centralizuota kontrolė. Techninis projektas, 1974.
- Vilniaus namų statybos kombinato AVS. Vilniaus namų statybos kombinato AVS techninė užduotis, 1974.

### **Dirbant MA Fizikinių techninių energetikos problemų institute dalyvauta arba vadovauta atliekant šiuos mokslinius tyrimo darbus**

- Didelių sistemų operatyvinio valdymo automatizavimas naudojant intelektikos ir biotechnikos metodus.
- Objekto pažinimo regos sistemoje tyrimas, modeliavimas ir techninė realizacija. Objektų klasifikacijos metodų, grindžiamų požymių semantika, tyrimas ir naudojimas.
- Modelinės ekstremalių būsenų valdymo sistemos kūrimas naudojant intelektikos (dirbtinio intelekto) metodus.

### Atliktas šių temų mokslinis tyrimas:

- Statybos darbų optimalus tvarkaraščio sudarymas. Lietuvos MA FTEPI temos 01–131 ataskaita, Kaunas, 1976.
- Neformalių vienos klasės didelių sistemų vaizdavimo būdų suradimas ir tyrimas. Lietuvos MA FTEPI temos 11–28 ataskaita, Kaunas, 1977.
- Didelių sistemų valdymo metodų, grindžiamų neformalių jų vaizdavimu, tyrimas. Lietuvos MA FTEPI temos 02–49 ataskaita, Kaunas, 1982.
- Tam tikro tipo didelių energetinių sistemų būklių klasifikacijos algoritmų kūrimas. Lietuvos MA FTEPI temos 02–53 ataskaita, Kaunas, 1986.
- Metodų, naudojamų biologinėse regos sistemose objektų pažinimui, formalizavimas ir techninis realizavimas 1972–1988, VVU fizikos fakulteto probleminė laboratorija, MA FTEPI.
- Sergančių epilepsija, siunčiamų chirurginiam gydymui į stacionarą, automatizuotos atrankos metodų sukūrimas, 1986–1988, Kauno medicinos instituto neurochirurgijos skyrius.
- Objektų išskyrimas iš fono ir jų požymių atpažinimo metodų sukūrimas, 1988–1990, Vilniaus universitetas.

### Paskaitų, skaitytų Kauno politechnikos institute ir VDU konspektai

- Automatinio reguliavimo sistemų projektavimas, 1965, rankr.
- Tiesinės automatinio reguliavimo sistemos, 1967, rankr.
- Netiesinės automatinio reguliavimo sistemos, 1968, rankr.
- Kompleksinė technologinių procesų automatizacija, 1969, rankr.
- Informacija gyvosiose sistemose, 1995, rankr.
- Intelektikos sistemų instrumentarijus, 1994, rankr.

### Įvairios publikacijos ir studijos

- Aktualūs Lietuvių katalikų mokslo akademijos uždaviniai, LKMA probleminė konferencija 1990 vasario 17, Vilnius, 1990, p. 13–14.
- Kultūra ir rezistencija, „Kultūra kaip argumentas valstybės nepriklausomybei“, Vilnius: Fondas „Į laisvę“, 1991, p. 10–12.
- Kultūra nelaisvės metais – vertinimo kriterijai, Vilnius: Fondas „Į laisvę“, 1991.
- Sukilimas ir Lietuvos valstybingumo atkūrimas. „Asmuo ir valstybė 1941–1991“. Konferencijos medžiaga Sukilimo 50-mečiui paminėti. Kaunas: Fondas „Į laisvę“, 1992.
- „Individas ir valstybė“ (Ateities Lietuvos vizija), Pranešimas Fondo „Į laisvę“ studijų savaitei, 1992 05 11; *Nepriklausoma Lietuva*, Vilnius, 1992, Nr. 36, p. 1–2.
- Stasys Šalkauskas, 1886–1941, [Kaunas:] „ab“ spaustuvė, 1992, 6 p.
- Pasaulėžiūra ir politika: kalba diskusijoje, *Naujoji romuva*, 1994, Nr. 1, p. 5.
- Zigmas Stanelka 1924–1948 (LIT'o kovotojai), Kaunas: Atmintis, 1994.

- Inteligentų katalikų ugdymo problemos, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 15, Vilnius, 1995, p. 627–643.
- Mūsų „Naujoji romuva“, kalba aptarime, *Naujoji romuva*, 1995, Nr. 1, p. 44.
- Mano „Naujoji romuva“, *Naujoji romuva*, 1995, Nr. 2, p. 51.
- Advento žvakė, *Naujoji romuva*, 1996, Nr. 1–2, p. 36–37.
- Juozas Keliuotis sovietų metais, *Naujoji romuva*, 1995, Nr. 5 (500), p. 36–39.
- Kazimieras Naujūnas-Navickas, 1920–1946, Kaunas: Atmintis, 1966.
- Garbinga rezistentų sukaktis, *Tautos atmintis*, 1996, Nr. 6, p. 58–59.
- Jaunystę paskyręs ne sau, *Tautos atmintis*, 1996, Nr. 10, p. 50–51.
- Nacionalinio saugumo prioritetai, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 16, Vilnius, 1996, p. 531–536.
- Kunigas Antanas Cimielius, *Tautos atmintis*, 1997, Nr. 1, p. 56–57.
- Į politinę veiklą orientuotos pasipriešinimo organizacijos pabaiga, *Tautos atmintis*, 1997, Nr. 2, p. 46–47.
- Vladas Kuročka, *Tautos atmintis*, 1997, Nr. 3, p. 15–16.
- Apie vieną rašančiųjų norą, *Tautos atmintis*, 1997, Nr. 3, p. 63.
- Aktuali demokratijos deklaracija, *Naujoji romuva*, 1997, Nr. 3–4, p. 20–21.
- Kančią ir vargą pavertusi auka, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 10, p. 12–13.
- Jonas Dambrauskas, 1914–1947, Kaunas: Atmintis, 1997.
- Sergejus Kovaliovas Lietuvoje, *Naujoji romuva*, 1997, Nr. 7–8, p. 85–86.
- Kazimieras Vasiliauskas, Kaunas: Atmintis, 1997.
- Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika šiandien, kn. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, Vilnius: Gairės, 1997, p. 6–9.
- Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, Kaunas: *Santara*, 1997, p. 114–118.
- Adolfui Damušui sukanka 90, Kaunas: Atmintis, 1998.
- Puiki sukaktis, *Naujoji romuva*, 1998, Nr. 5, p. 60–62.
- Akademikui Adolfui Damušui – 90, *LKMA Metraštis*, t. 13, Vilnius, 1998, p. 428.
- Lietuvos valstybingumo saugotojas, *LKMA Metraštis*, t. 14, Vilnius, 1999, p. 523–540.
- Jonas Pankauskas, *LKMA Metraštis*, t. 14, Vilnius, 1999, p. 575–577.
- Adelė Dirsytė, 1909–1955, Kaunas: Atmintis, 1999.
- Monsinjoras Vytautas Kazlauskas, *LKMA Metraštis*, t. 15, Vilnius, 1999, p. 767–769.
- Kunigas Vladas Jezukevičius, *Voruta*, 1999, Nr. 21, p. 5.
- Modernios psichologijos pionierius (prof. Justinas Pikūnas), *LKMA Metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 657–659.
- Rezistencinis Kauno vaidmuo antrosios sovietinės okupacijos pradžioje, *Kauno istorijos metraštis*, t. 2, Kaunas: VDU, 2000.
- Kankinės gyvenimas, kn. *Jūs manieji*, Kaunas: Atmintis, 2000.
- Liudui Dambrauskui – 80, *LKMA Metraštis*, t. 18, Vilnius, 2001, p. 582–584.
- Moralinė reabilitacija pragaro prieangyje, *Dienovidis*, 2000, rugsėjis, p. 6.
- Spąstai, *Į laisvę*, 2001, Nr. 132 (169), p. 31–37.
- Kun. Kazimieras Vaičionis, kn. *Lietuvos Jeremiada*, Kaunas: Atmintis, 2001, p. 5–20.
- Asmenybės vaidmuo kovoje su totaliniu nužmoginimu, *Teologija ir edukologija amžių sandūroje*, Konf. medž., Šiauliai, 2001, p. 27–33.

- Kun. dr. J.Juraičiui – 75-eri, *LKMA Metraštis*, t. 19, Vilnius, 2001, p. 629.  
 Vardan Tautos, *Naujoji romuva*, 2001, Nr. 4, p. 79.  
 Jubilias dr. Mečislovas Paulauskas, *LKMA Metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 452.  
 Dr. Juozui Šimulioniui – 80, *LKMA Metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 455.  
 „Kęstučio“ Vilniaus apygarda, *Į laisvę*, 2002, Nr. 136 (173), p. 48–54.  
 Rusijos demokratai Kaune, *Dienovidis*, 2002, Nr. 6, p. 10.  
 Mano pašaukimas – bendrauti su žmonėmis, *Naujoji romuva*, 2002, Nr. 2, p. 4–6.  
 Popietė prie Rapolo bažnyčios, *Naujoji romuva*, 2002, Nr. 2, p. 6–12.  
 Lietuvių fronto karinis padalinys „Kęstutis“, *Į laisvę*, 2002, Nr. 138 (175), p. 49–65.  
 V.Petkaus knygos „Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje“ recenzija, *Į laisvę*, 2002, Nr. 138 (175), p. 87.  
 Punktai prie Nemuno, *Dienovidis*, 2002, Nr. 1–2, p. 60–61.  
 Akademijos kelias, *Naujoji romuva*, 2002, Nr. 4, p. 78–80.  
 Pašauktas santarvei, kn. *Širdies neatskiriamasis*, Vilnius, 2002, p. 307–315.  
 Leonas Tvarijonavičius, Kaunas: Atmintis, 2003.  
 Stasys Rainys, Kaunas: Atmintis, 2003.  
 Susitikimai, *Naujoji romuva*, 2003, Nr. 1, p. 70–71.  
 Vasario 16-osios fenomenas, *Naujoji romuva*, 2003, Nr. 1, p. 72–73.  
 Adolfas Damušis (1908–2003), *Naujoji romuva*, 2003, Nr. 1, p. 83.  
 Užmirštų kovotojų šešėliai, *Į laisvę*, 2003, Nr. 140 (177), p. 64–70.  
 Lietuvių frontas okupuotoje Lietuvoje, *Į laisvę*, 2003, Nr. 141 (178), p. 36–51.  
 Vorkutos lagerių legenda kun. Kazimieras Vaičionis (nekrologas), *LKMA Metraštis*, t. 22, Vilnius, 2003.  
 Pranas Sasnauskas, Kaunas: Atmintis, 2003.  
 Lietuvių fronto ištakos, *Į laisvę*, 2003, Nr. 143.

### Vertimai ir parengtos knygos

- Pastoracinė teologija. Teisingumo dorybė*, 1986, rankr., I d. 1–3 sk., II d. 4–7 sk.  
 Versta iš: Thomas Pazhayampallib, SDB, Pastoral Guide „Moral–Canonical–Liturgical, vol. 1. Fundamental moral Theology and Virtues, 1984.  
 W.Smith, *Mokslas nežino savaiminės evoliucijos*, vertimas iš vokiečių k., 1987 m. išleistas pagrindžio sp.; Tas pats vertimas išspausdintas 1990 m. „ab“ spaustuvės.  
 Kronika. Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika. Jubiliejinės konferencijos 20 metų sukakčiai paminėti medžiaga, Vilnius: Gairės, 1997.  
 Lietuvos išlaisvinimo taryba, Vilnius: Mintis, 1997.  
 Adelė Dirsytė: *gyvenimas ir darbai*, Vilnius: Katalikų akademija, 2003.

## PROFESORIUI JONUI GENIUI – 80

Žinomas dendrogenetikas ir visuomenės veikėjas Jonas Genys gimė 1923 m. rugpjūčio 12 d. Marijampolio k., Pakruojo vls. 1942 m. baigė Linkuvos gimnaziją. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. baigė Getingeno universitetą. Tais pačiais metais persikėlė į JAV. 1955–1957 m. dirbo Viskonsino federalinėje tyrimų įstaigoje. 1957–1960 m. tęsė studijas Mičigano universitete ir įgijo mokslų daktaro laipsnį. 1960–1961 m. dirbo ir išklausė du kursus Viskonsino universitete. Nuo 1961 iki 1995 m. dirbo Merilendo universitete. 1995 m. kaip daug nusipelnęs tapo profesoriumi emeritu.

Šalia savo tiesioginio darbo aktyviai dalyvavo akademinėje ir administracinėje veikloje. 1986–1989 m. buvo Merilendo universiteto Aplinkos apsaugos Centro senato narys. Nuo 1981 m. šešerius metus buvo visos Amerikos augalų genetikos turtų organizacijos vienas iš dešimties narių; čia buvo apdovanotas garbės pažymėjimais. 1991 m. išrinktas iš kitų Amerikos mokslininkų važiuoti į Lietuvą. Čia skaitė paskaitas Vilniaus universitete, taip pat dirbo Vytauto Didžiojo universitete kaip pirmas aplinkos apsaugos skyriaus direktorius. Nuo 1983 m. yra Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, keturis kartus vadovavo LKMA suvažiavimų gamtos mokslų sekcijai.

Mokslinėje spaudoje publikuota daugiau kaip šimtas jo straipsnių ir pranešimų augalų genetikos ir gamtos apsaugos klausimais. Vieną šių darbų rinkinį yra dovanojęs Lietuvos miškų ūkio tyrimų bibliotekai Kaune, kitą – Frostburgo valstybinio universiteto bibliotekai. Yra skaitęs paskaitas tarptautiniuose kongresuose JAV, Japonijoje, Vokietijoje, Jugoslavijoje, Kanadoje, Lietuvoje. 1978 m. pirmininkavo dendrogenetikos konferencijai Vašingtone. 1962–1968 m. buvo gamtos mokslų žurnalo „Chesapeake Science“ redakcijos asocijuotas redaktorius.

Daugiau kaip 25-erius metus darbavosi Amerikos lietuvių organizacijose. Nuo 1970 iki 1996 m. buvo Amerikos lietuvių tarybos atstovas Vašingtone, atstovavo lietuviams Amerikos jungtiniame Baltijos tautų (lietuvių, latvių ir estų) komitete. Daug kartų gynė Lietuvos reikalus Baltuosiuose rūmuose, JAV Kongrese. Buvo lietuvių delegacijų narys Europos Saugumo ir Kooperacijos kongresuose Helsinkyje, Madride, Ženevoje ir Maskvoje. Dalyvavo JAV lietuvių bendruomenės veikloje: 1971–1974 m. buvo jos Vašingtono apylinkės pirmininkas; 1974–1976 m. Pietryčių apygardos pirmininkas; 1974–1975 m. JAV lietuvių bendruomenės Garbės teismo narys; 1973 m. vadovavo Pasaulio lietuvių IV kongreso rengimo

komitetui Vašingtone; 1971 m. suorganizavo Amerikos lietuvių respublikonų federaciją ir buvo pirmasis jos pirmininkas; 1974–1978 m. buvo išrinktas Amerikos etninių grupių konfederacijos (National Confederation of American Ethnic Groups) pirmininku; šiuo metu yra šios konfederacijos garbės pirmininkas. 1973 m. už visuomeninę veiklą buvo išrinktas Amerikos lietuvių Metų žmogumi, tais pačiais metais Amerikos tautinės grupės išrinko jį iškiliausiu Amerikos etninių grupių žmogumi ir įteikė Dwight D. Eisenhowerio atminimo medalį.

1992 m. jis surinko aukų pastatyti gražiam bronzos paminklui vyskupui Kazimierui Paltarokui jo įkurtos Pamūšio parapijos šventoriuje. Ten netoliese buvo ir dr. Jono Genio gimtinė, kurios jau nė akmenų nebelikę.

Linkime garbingam Jubiliatui dar daug gražių sumanymų ir Dievo palaimos juos įgyvendinant.

*LKMA Centro valdyba*

#### JUBILIATAS ALGIRDAS JONAS JACYNAS

Algirdas Jonas Jacynas gimė 1923 m. lapkričio 25 d. katalikų šeimoje ir augo Kaune. Tėvai kilę iš Suvalkijos. Tėvas, dalyvavęs 1919–1920 m. nepriklausomybės kovose, buvo apdovanotas medaliu ir žemės sklypu Vilijampolėje (Kaune), dirbo Seime ir kitose valstybinėse įstaigose kurjeriu. Motina namie augino dvi dukteris ir sūnų. Nors ji buvo baigusi tik pradinę mokyklą, bet labai apsiskaičiusi, padėdavo vaikams ruošti pamokas, diegė jiems dvasines vertybes. A.J.Jacynas, baigęs „Aušros“ gimnaziją, 1941 m. įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą; jį baigęs įgijo gydytojo specialybę. Svajojo dirbti chirurgo, tačiau, kai sunkiais pokario metais labai stigo gydytojų kaimo vietovėse, visa laida gavo paskyrimus dirbti provincijoje. Dirbo Viekšnių ambulatorijoje, vėliau Pilviškiuose, Rietave. Į chirurgijos kelią Algirdas buvo įžengęs 1947 m. – kai buvo pakviestas dirbti Kauno universiteto bendrosios chirurgijos katedros asistentu, tačiau dėl šeimos rūpesčių turėjo išvykti į rajoną. Nuo 1950 m. gyvena ir dirba Klaipėdoje. Chirurgo ir urologo specializaciją tobulino Leningrade, Maskvoje, Minske. Buvo parašęs disertacinį darbą „Šlapimo organų ir kepenų pažeidimai sergant gimdos vėžiu“, tačiau ginti disertacijos nebuvo leista. Matyt, dėl katalikiškos pasaulėžiūros.

Jubilias 25-erius metus dėstė Klaipėdos medicinos seserų mokykloje chirurgiją, ugdė būsimų medicinos seserų dvasines vertybes, kurias pravertė jų darbe bendraujant su ligoniais ir juos slaugant.

2001 m. A.J.Jacynas išleido didelę monografiją „Chirurgija: ir meilė, ir kančia“. Šioje knygoje autorius aprašė savo gyvenimo kelią ne tik kaip



chirurgo, bet ir kaip gydytojo kataliko. Čia iškeliamas žmogaus gyvenimo tikslas, nurodoma, kokie turi būti gydytojo santykiai su ligoniu. Visi tie pastebėjimai buvo sukaupti per ilgus chirurginio darbo metus. Tai yra galbūt pirmoji tokio pobūdžio knyga Lietuvoje, kur pasakojama apie didžiulės meilės ir pasiaukojimo reikalingą chirurgo darbą, apie mediko profesinį pašaukimą, jo studijas, apie medikų dvasinį pasaulį, jų darbą sunkiais okupacijos metais, kai į gydytojų darbą ir veiklą kišdavosi saugumiečiai. Knygoje yra daug aforizmų, citatų, įdomių medicinos įvairenybių.

Jubiliatas, kaip chirurgų ir radiologų asociacijos narys, yra skaitęs per 50 pranešimų respublikinėse konferencijose, suvažiavimuose ir kt.

2002 m. chirurgas Algirdas Jonas Jacynas buvo priimtas į Lietuvos katalikų mokslo akademiją tikroju nariu.

Sveikindami Jubiliatą garbingos sukakties proga linkime jam dar daug naujų kūrybinių laimėjimų, geros sveikatos, kad galėtų toliau užsibrėžtų tikslų siekti.

*Habil. dr. Leonas Laimutis Mačiūnas*

#### PROF. HABIL. DR. LEONUI LAIMUČIUI MAČIŪNUI – 75

L.L. Mačiūnas gimė 1928 m. liepos 17 d. Alytuje, inteligentų šeimoje (motina – mokytoja, tėvas miškininkas). 1937 m. baigė Pašvenčio (Jurbarco vls.) pradinę mokyklą, mokėsi Jurbarko gimnazijos 1-oje parengiamojame klasėje, Marijampolės mokyklos šeštame skyriuje, o nuo 1939 m. – Rygiškių Jono gimnazijoje; ją baigė aukso medaliu 1945 m. Studijavo mediciną Vilniaus universitete, vėliau studijas tęsė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultete. 1947 m. saugumiečiai universiteto auditorijoje suėmė brolių Algirdą, studijavusį statybą. Jis už „tėvynės“ išdavimą (58a straipsnis) buvo nuteistas 10 metų kalėti ir ištremtas į Intos lagerius. Bet Leonas studijas baigė ir įgijęs gydytojo specialybę 1950 m. pradėjo dirbti Kaune greitosios pagalbos stotyje.

Nuo 1951 iki 1968 m. dirbo Kauno antrojoje ligoninėje chirurgu, urologu. Be to, 1952–1957 m. dėstė chirurgiją Respublikinėje medicinos mokykloje; 1963–1968 m. dirbo gydytojų darbo ekspertizės komisijoje chirurgu ekspertu. Nuo 1966 m. buvo Vilniaus universiteto, Medicinos fakulteto, Hospitalinės chirurgijos katedros neakivaizdinis aspirantas; moksliniam darbui vadovavo prof. Pr. Norkūnas. Ligoninės vadovybei su Sveikatos apsaugos ministerijos žinia dėl politinių motyvų uždraudus jam kaupti klinikinę medžiagą disertacijai, 1968 m. turėjo pereiti į stacionarinę aspirantūrą ir kasdien važinėti į Vilnių baigti kaupti klinikinę me-

džiagą. Nepaisant visokių trukdymų, 1970 m. disertaciją „Klinostatikos poveikis gydant opaligę“ apgynė. Nors šeima gyveno Kaune, tačiau Sveikatos apsaugos ministerija nesudarė sąlygų čia dirbti. 1970–1977 m. dirbo Vilniaus miesto klinikinėje ligoninėje chirurgo ir dėstė chirurgiją Vilniaus medicinos mokykloje.

1977 m., laimėjęs konkursą, buvo priimtas asistentu Vilniaus universiteto, Medicinos fakulteto Hospitalinės chirurgijos katedroje. 1983 m. buvo suteiktas docento vardas. 1988 m. apgynė habilituoto daktaro disertaciją „Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opogenezinės zonos opaligės etiopatogenezė, klinika ir chirurginis gydymas“. 1991 m. suteiktas profesoriaus vardas.

Stažavosi Kauno, Sankt Peterburgo (tuometinio Leningrado), Maskvos, Kijevo, Kurgano, Erfurto universitetuose ir institutuose.

Paskelbė 156 mokslinius straipsnius; yra knygos „Apendicitas“ bendraautoris; parašė monografiją „Opaligė – gravitacinė liga“. Joje pirmą kartą pasaulinėje literatūroje parodyta gravitacinio faktoriaus reikšmė opaligės etiopatogenezėi, klinikai, gydymui. Šiuo klausimu Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos VIII simpoziume 1993 m. Čikagoje skaitė pranešimą. Niujorke Tarptautinės gydytojų katalikų federacijos XIX pasauliniame kongrese 1996 m. skaitė pranešimą „Medicinos etika Lietuvoje sovietinės okupacijos metu“. Yra daugelio chirurgų suvažiavimų, konferencijų Lietuvoje ir užsienyje (Taline, Leningrade, Suzdalėje, Maskvoje, Kijeve, Novosibirske, Minske, Gardine, Tbilisyje, Čikagoje, Niujorke ir kt.) dalyvis ir pranešėjas.

Prof. L.L.Mačiūnas, būdamas Kaune, yra dainavęs Kauno medicinos darbuotojų chore, šiam chorui tapus ansambliu, jame ir toliau dainavo ir net pūtė birbyne. Iki šiol jis taip pat aktyviai dalyvauja visuomeniniame gyvenime. Yra Tėvynės sąjungos partijos narys (buvo Vilniaus miesto koordinacinės tarybos pirmininku, organizavo 10-ties TS skyrių įkūrimą), Lietuvių katalikų mokslo akademijos Medicinos skyriaus pirmininkas, Tarptautinės gydytojų katalikų federacijos Europos asociacijos valdybos narys, Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos valdybos narys, Vokietijos ir Baltijos gydytojų asociacijos Lietuvos skyriaus narys, Lietuvos nepriklausomybės gynimo Sausio 13-osios brolijos, Lietuvos mokslininkų sąjungos, Gastroenterologų draugijos, Chirurgų draugijos, Vysk. M.Valančiaus blaivystės sąjūdžio valdybos, Ateitininkų federacijos Sendraugių valdybos, Lietuvos krašto apsaugos bičiulių klubo narys.

Buvo ilgametis medikų šachmatų komandos narys, Lietuvos 6-ųjų korespondencinių šachmatų komandinių pirmenybių („Mediko“ komanda, 1983 m.) čempionas.

Yra gavęs Nepriklausomybės gynėjo pažymėjimą, 2002 m. sausio 13 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu apdovanotas Sausio 13-osios Atminimo medaliu. Amerikos biografijos institutas ir Anglijos tarptautinis biografijos centras nuo 1996 m. iki dabar jam yra pripažinę daug apdovanojimų (24), įtraukę į daugelį savo leidinių (24), suteikę iškilų vardų (22).

Linkime Jubiliatui gausios Dievo palaimos, jėgų, tarnaujant visuomenės sveikatinimo reikalams.

*LKMA Centro valdyba*

### VYSK. JUOZUI TUNAIČIUI – 75

1928 m. spalio 25 d. dabartiniame Rokiškio rajone (anksčiau buvo Rokiškio apskritis), Salų parapijoje, Davainišio kaime, Juozapo ir Marytės Tunaičių šeimoje gimė sūnus. Tėvai pirmagimiui davė tėvo – Juozo vardą. Vėliau gimė brolis Petras, sesuo Anelė. Motina buvo labai pamaldi, vaikus visada nusivesdavo į bažnyčią. Mažajam Juozui ten labai patikdavo. Nuo vaikystės troško būti dvasininku. Vyriausiajam sūnui dar nebuvo nė šešerių, kai mirė motina. Tėvas vedė antrą kartą. Pamatė buvo gera moteris, lyg tikra motina auklėjo našlaičius. Gimė dar du broliai, iš jų vienas mirė mažytis. Neilgai gyveno ir ji. Susirgusi džiova mirė 1941 m. Tėvas vedė trečią kartą. Gyvenimas vaikų nelepino. Tėvas Juozą kaip vyriausią visur vedėsi į darbus: jis išmoko akmenis rinkti, vežimus minti, pjauti, šienauti, kulti su spragilais, malti gijnomis ir kitus ūkio darbus dirbti.

Mokėsi Salų pradžios mokykloje, ją baigęs – Rokiškio J.Tumo-Vaižganto gimnazijoje, kur sutiko daug gerų draugų ir mokytojų. Mokėsi labai gerai. Ir dabar gimnazijos garbės lentoje greta kitų įrašyta ir Juozo Tunaičio, baigusio šią mokyklą aukso medaliu, pavardė.

Iš gimnazijos J.Tunaitis atvažiavo į Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos fakultetą studijuoti astronomijos. Tačiau čia užsibuvo neilgai, nes jo tikslas buvo studijuoti kunigų seminarijoje. 1949 m., kai baigė gimnaziją, įstoti į seminariją negalėjo – tais metais nebuvo priėmimo, nes sovietinė valdžia auklėtinių skaičių seminarijoje buvo sumažinusi nuo 150 iki 75. Be to, jeigu baigęs aukso medaliu būtų iš karto stojęs į kunigų seminariją, būtų pakenkęs gimnazijos direktoriui. To daryti J.Tunaitis nenorėjo. Metus pastudijavęs universitete, perėjo į kunigų seminariją. Buvo labai sunkios gyvenimo sąlygos: vienoje salėje teko gyventi ir miegoti 36, paskui 12–16 kvadratinių metrų kambarėlyje gyveno keturiese. Antraisiais studijų metais J.Tunaitis susirgo džiova, pateko į ligoninę, vėliau

į sanatoriją. Į seminariją atvykusi gydytojų komisija patikrino visų sveikatą ir nustatė, kad iš 75 tik keli buvo sveiki. Komisija pripažino, kad sąlygos čia gyventi visiškai netinkamos, ir dėl to kreipėsi į Ministrų Tarybą. Nuo to laiko sąlygos šiek tiek pagerėjo.

J.Tunaitis visą laiką sirguliavo, kelis kartus buvo ketinama atleisti jį iš seminarijos dėl sveikatos, nes prasidėjo visokiausios komplikacijos. Tačiau seminariją baigė; 1954 m. vysk. Kazimieras Paltarokas suteikė jam kunigystės šventimus. Primicijos vyko gimtojoje Salų parapijoje.

J. Tunaitis buvo paskirtas dirbti į Palūšę – puikią vietą, parinktą specialiai dėl sveikatos būklės. Ten išbuvo keletą metų. Sveikata pasitaisė, darbas buvo mielas ir įdomus. Vėliau buvo perkeltas į Dūkštą, bet ten išbuvo tik 8 mėn., o iš ten – į Dubičius, Varėnos rajone. Nuo 1968 m. kun. J.Tunaitis dirbo Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčioje vikaru, po to – klebonu. 1980 m. paskirtas Vilniaus arkivyskupijos notaru ir Vilniaus arkivyskupijos Tribunolo teisėju, vėliau – oficiolu, 1989 m. jam suteiktas Jo Šventybės Rūmų kapeliono titulas. Buvo paskirtas kurijos kancleriu. 1991 m. gegužės 19 d. – per Sekmines – Kauno Arkikatedroje kardinolas Vincentas Sladkevičius kunigą Juozą Tunaitį konsekrovo vyskupu. „Tai ne garbė, bet sunkus ir atsakingas darbas. Pasimelskite“, – sakė jį sveikinusiems vyskupas Juozas Tunaitis.

Po vyskupo J.Tunaičio šventimų netrukus mirė Vilniaus arkivyskupas Julijonas Steponavičius. Jo augziliaras vyskupas J.Tunaitis arkivyskupijos konsultorių buvo išrinktas laikinuoju arkivyskupijos valdytoju iki 1991 12 24. Tada popiežius Jonas Paulius II Vilniaus arkivyskupu metropolitu paskyrė arkivyskupą (dabar kardinolą) Audrį Juozą Bačkį. Naujasis Vilniaus arkivyskupas metropolitas pasirinko vysk. J.Tunaitį savo generalvikaru, paskyrė Vilniaus arkivyskupijos bažnytinio teismo-Tribunolo vadovu – oficiolu, arkivyskupijos ekonomo tarnybos vadovu.

Vysk. J.Tunaitis buvo ir yra labai uolus, darbštus ir kruopštus Lietuvos Vyskupų Konferencijos liturginės komisijos narys, tikinčiųjų labai mėgstamas ir mylimas sielovadininkas, dvasios patarėjas, nuodėmklausys.

Linkime Jubiliatui gausios Dievo palaimos, jėgų ir sveikatos sielovados darbe, daug džiaugsmo tęsiant gražią tarnystę, teikiant dvasinę pagalbą šių dienų pasaulyje pasiklystantiems mūsų krašto žmonėms.

## DR. ALOYZUI VIDUGIRIUI – 75

Lietuvių katalikų mokslo akademija, nuoširdžiai sveikindama aktyvų savo narį dr. A. Vidugirį garbingos sukakties proga, pateikia Jubilato autobiografią\*.

## 1955–2002 M. DARBŲ BIBLIOGRAFIJA

## I. Knygos

- (1985), Petrauskas J., Vidugiris A. *Lazūnų tarmės žodynas*. Vilnius: Mokslas, 300.
- (1987), Petrauskas J., Vidugiris A. *Lazūnų tarmės tekstai*. Vilnius: Mokslas, 73.
- (1970), *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*. (Sudarė: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Vanagienė, A. Vidugiris). Vilnius: Mintis, 333–405.
- (1977), *Lietuvių kalbos atlasas, 1. Leksika*. (Autoriai: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, J. Lipskienė, K. Morkūnas, M. Razmukaitė, B. Vanagienė, A. Vidugiris; red. kolegija: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas – ats. red., A. Vidugiris, Z. Zinkevičius). Vilnius: Mokslas, 296, 120 žemėl.
- (1982), *Lietuvių kalbos atlasas, 2. Fonetika*. (Autoriai: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, J. Lipskienė, K. Morkūnas, A. Vidugiris, Z. Zinkevičius; red. kolegija: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas – ats. red., A. Vidugiris, Z. Zinkevičius). Vilnius: Mokslas, 148, 112 žemėl.
- (1991), *Lietuvių kalbos atlasas, 3. Morfologija*. (Autoriai: S. Ambrazas, G. Belickienė, E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, J. Lipskienė, K. Morkūnas, B. Vanagienė, A. Vidugiris; red. koleg.: E. Grinaveckienė, K. Morkūnas – ats. red., A. Vidugiris, Z. Zinkevičius). Vilnius: Mokslas, 158, 144 žemėl.
- (1998), *Zietelos šnektos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 846.

## II. Moksliniai straipsniai

- (1957), Morkūnas K., Vidugiris A. Kai kurie šiaurės rytų Lietuvos tarmių bruožai. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A 2(3)*, 177–187.
- (1959), Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai 2*, 195–209.
- (1959), Nauji (Chr. Stango ir O. Brocho) darbai apie lietuvių kalbos tarmes. *Lietuvių kalbotyros klausimai 2*, 239–246.
- (1960), Zietelos tarmės įvardis. *Lietuvių kalbotyros klausimai 3*, 113–131.
- (1961), Veiksmažodžiai su priesagomis -inėti ir -dinėti Zietelos tarmėje. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A 2 (11)*, 219–31.
- (1962), *Зетельский говор литовского языка* (autoreferatas). Вильн. гос. унив. им. В. Капсукаса, 18.

\* Apie dr. A. Vidugiro gyvenimą ir veiklą žr. *LKMA Metraštis*, t. 14, Vilnius, 1999, p. 582.

- (1962), Dėl žodžio *drūtas* vartojimo lietuvių literatūrinėje kalboje. *Kalbos kultūra* 3, 33–36.
- (1962), O. Brochas. *Literatūra ir kalba* 6. Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 485–486.
- (1964), Čiornos Padinos lietuvių tarmės morfologinės ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 7. *Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*, 193–206.
- (1964), Veikiamųjų dalyvių formos Karsakiškio tarmėje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 7. *Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*, 187–192.
- (1964), Skurkaitė D., Vidugiris A. Kai kurios [Zervynų] tarmės ypatybės. *Zervynos*. Lietuvos TSR Kraštyros draugija, 121–129.
- (1964), Pradalgė ar pradalgys? *Kalbos kultūra* 6, 47–48.
- (1965), Čiornos Padinos tarmės susidarymas ir atskiros jos ypatybės. *Lietuvos TSR MA darbai*. Serija A 1 (18), 219–232.
- (1965), Nekraipykime vietovardžių. (Apie Dieveniškių vietovardžius). *Kalbos kultūra* 9, 57–60.
- (1966), Lipskienė J., Vidugiris A. Apie vieną dzūkų tarmės daiktavardžių vienskaitos naudininko formą. *Lietuvos TSR MA darbai*. Serija A 1 (20), 205–208.
- (1966), Morkūnas K., Vidugiris A. Reikšmingas baltarusių kalbininkų leidinys. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 8. *Lietuvių kalbos leksikos raida*, 229–234.
- (1966), Baltarusių rusų kalbų žodynas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 8. *Lietuvių kalbos leksikos raida*, 235–237.
- (1966), Vanagas V., Vidugiris A. Silvestras Gimžauskas. *Ignalinos kraštas*. Vilnius: Vaga, 216–221.
- (1966), Švedų kalbininko (K. Falko) jubiliejus. *Pergalė* 5, 184–185.
- (1967), Lipskienė J., Vidugiris A. Dieveniškių tarmė. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9. *Lietuvių kalbos gramatinė sandara*, 183–222.
- (1968), Pastabos apie tarmės leksiką. *Dieveniškės*. Lietuvos TSR Paminklų ir kraštyros draugija, 190–196.
- (1968), Pakeliui į Kernavę. *Kalbos kultūra* 14, 45–46.
- (1969), Keletas faktų iš tarmės ploto istorijos. *Gaidės ir Rimšės apylinkės*. Vilnius: Vaga, 267–271.
- (1969), Būdingesni tarmės žodžiai bei jų reikšmės. *Gaidės ir Rimšės apylinkės*. Vilnius: Vaga, 276–281.
- (1969), Rūpesčiai dėl vietovardžių (Iš prof. J. Balčikonio kalbos taisymų). *Kalbos kultūra* 16, 6–8.
- (1969), Zietelos tarmės daiktavardis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 11. *Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai*, 147–182.
- (1970), Svarbesnieji pietrytinių Lietuvos panemunių tarmių bruožai. *Panemunių dzūkai*. Vilnius: Mintis, 43–48.
- (1970), Dainavos šalies žmonių tarmė. *Merkinė*. Vilnius: Vaga, 247–254.
- (1970), Karaliūnas S., Vidugiris A. Bilingvizmo tipų Lietuvos TRS klausimu. *Lietuvių kalbos sekcijos sąsiuvinis* 6 (19), 3–7.
- (1970), Daugiau pagarbos vietovardžiams. *Kalbos kultūra* 18, 50–51.

- (1970), Paukščius auginame ar gaminame? *Kalbos kultūra* 18, 42.
- (1971), Kalbų sąveikos klausimu. *Dubingiai*. Vilnius: Vaga, 235–253.
- (1971), Žodžio *kukurūzas* kilmė. *Kalbos kultūra* 21, 101–102
- (1972), Iš Gervėčių tarmės semantinių dialektizmų. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 13. *Leksikos tyrinėjimai*, 21–29.
- (1972), Kalbinės situacijos charakteristika. *Kernavė*. Vilnius: Vaga, 265–277.
- (1972), Видугирис А., Каралюнас С. К вопросу о типах двуязычия в Литовской ССР. *Проблемы двуязычия и многоязычия*. Москва: Наука, 156–160.
- (1973), Zietelos tarmės veiksmazodžio kaityba. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 14. *Baltų kalbų veiksmazodžio tyrinėjimai*, 199–219.
- (1973), Bilingvizmas. *Mūsų kalba* 6, 37–39.
- (1974), Zietelos tarmės būdvardis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 15. *Žodžių formos ir jų vartoseną*, 277–288.
- (1974), Gervėčių tarmės leksiniai dialektizmai. *Lietuvos TSR MA darbai. Serija A* 1(46), 117–127.
- (1974), Lietuvių kalbos tarmės už respublikos ribų. *Žodžiai ir žmonės*. Vilnius: Mintis, 51–56.
- (1975), Baigiamas užmiršti ežero vardas (*Mūsas*). *Kalbos kultūra* 29, 52.
- (1975), Zietelos šnektas – prūsų kalbos palikuonis? *Mokslas ir gyvenimas* 8, 43–44.
- (1976), Dzūkai. *Mūsų kalba* 5, 58–59.
- (1977), Dėl leksinės sinonimijos santykio su žodžio geografija. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 17. *Lietuvių arealinės lingvistikos klausimai*, 109–120.
- (1977), О взаимосвязи синонимии полисемии и географии слова. *Сообщение по общим вопросам диалектологии и истории языка. Тезисы докладов и сообщений*. Нальчик, 21–24 сентября 1977 г. Москва, 17–18.
- (1978), Zietelos tarmėsrieveiksmis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 18. *Gramatinės kategorijos ir jų raida*, 159–169.
- (1978), Beržuona ar Beržūna? *Kalbos kultūra* 35, 59–60.
- (1978), Видугирис А., Климчук Ф. Некоторые вопросы этноязыковых процессов на балто-восточнославянском пограничье. *Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом*. Предварительные материалы. Москва, 10–35.
- (1978), Видугирис А., Климчук Ф. Белорусские говоры в Литовской ССР. *Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом*. Предварительные материалы. Москва, 73–75.
- (1979), *Dalgis Litovka*: (Dėl pavadinimo kilmės). *Mokslas ir gyvenimas* 8, 31.
- (1980), Видугирис А., Моркунас М. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Т. 1 (А–Г). Мінск, 1979. *Baltistica* 16(2). Vilnius: Mokslas, 196–202.
- (1981), О взаимосвязи синонимии полисемии и географии слова. *Лингвистическая география и проблемы истории языка, часть 1*. Нальчик, 138–143.

- (1981), Klimčiukas F., Vidugiris A. Iš etnolingvistinių ir religinių santykių istorijos baltų ir rytų slavų paribio zonoje. *Iš lietuvių etnogenezės*. Vilnius: Mokslas, 93–99.
- (1982), К интерпретации форм повелительного наклонения в восточно-литовских говорах. *Соцвещание по общим вопросам диалектологии и истории языка*. Тезисы докладов и сообщений. Волгоград, Москва, 18–20.
- (1983), Dėl kalbų kontaktavimo pietryčių Lietuvoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 23. *Kalbų kontaktai Lietuvoje*, 46–61.
- (1983), Гаучас П., Видугирис А. Этнолингвическая ситуация литовско-белорусского пограничья с конца XVIII по начало XX в. *Geografija XIX*. Gyventojai ir gyvenvietės. Vilnius: Mokslas, 26–73.
- (1984), Балто-славянские исследования 1980. *Baltistica* 20(1), 89–93.
- (1984), *Vija, Yvija, Jūja* ar dar kitaip? *Kalbos kultūra* 46, 60–65.
- (1985), Dėl kai kurių fonetinių ir morfologinių reiškinių santykių lietuvių kalbos šiaurės vakarinėse rytų aukštaičių šnektose. *Lietuvos TSR MA darbai. Serija A* 2(91), 89–98.
- (1985), Išvykos su profesoriumi ir svečiuose pas jį. *Kalbos kultūra* 48, 49–58.
- (1985), Atsiminimai apie J. Balčikonį. *Mūsų kalba* 1(119), 24–26.
- (1986), Iš Lazūnų tarmės tyrimo istorijos. *Mūsų kalba* 3, 41–44.
- (1988), Iš etnolingvistinių santykių raidos Pelesos ir gretimose apylinkėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27. *Lietuvių kalba ir bilingvizmas*, 21–36.
- (1988), Iš Zietelos šnektos praeities. *Kalbos kultūra* 55, 81–87.
- (1988), „Anys biti Zieteloj“. *Mūsų kalba* 4, 48–52.
- (1989), Iš veiksmažodžio *rinkti* semantikos lietuvių baltarusių paribio šnektose. *Lietuvių kalbos klausimai* 28. *Kalbų ryšiai ir sąveikos*, 39–54.
- (1989), Šnektos apžvalga. *Dubičiai*. Vilnius: Mintis, 201–213.
- (1989), Iš kalbinių kontaktų raidos. *Gervėčiai*. Vilnius: Mintis, 238–254.
- (1989), Naujosios Vilnios vardas ir jos apylinkių etnolingvistinė raida (iki 1939 m.) *Kalbos kultūra* 56, 73–78.
- (1989), Dainavos krašto žodynas. *Pergalė* 8, 174–178.
- (1989), Etninė Lietuva ir lietuvių kalbos paplitimas. *Mokslas ir gyvenimas* 4, 12–13.
- (1990), Ežero vardas Murežeris. *Kalbos kultūra* 58, 84–86.
- (1991), Взаимодействие лексической семантики на литовско-белорусском пограничье. *Диалектологія і культура беларускай мовы*. Тэзіса республіканскай навукова-практычнай канферэнцыі, Мінск 212–214.
- (1991), Vidugiris A., Petrauskas J., „Lazūnų tarmės žodyno“ papildymai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29. *Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos*, 160–203.
- (1992), Iš Rytų Lietuvos pietrytinių lietuvių šnektų likimo (iki 1945 m.). *Rytų Lietuva*. Vilnius: Mokslas, 223–231.
- (1992), Dėl laiko kilmininko vartojimo lietuvių kalbos tarmėse. *Jono Kazlausko diena: istorinės gramatikos dalykai*. Konferencijos programa ir tezės, 19.



- (1992), Dėl Pietryčių Lietuvos slavėjimo etapų. *Lietuvių kalbos tarmės ir jų tyrinėjimai. Praeitis ir dabartis*. Antanui Saliui (1902–1972) paminėti. Konferencijos pranešimų tezės, 18–19.
- (1992), Kalbininką Juozą Senkų prisiminus. *Gimtoji kalba* 8–9, 24–26.
- (1992), Kalbininkas Juozas Senkus. *Mokslas ir gyvenimas* 9, 8–9.
- (1993), P. Arumos įnašas į pietrytinių lietuvių kalbos šnektų tyrimą. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30. *Periferinės lietuvių kalbos tarmės ir jų ryšiai su slavų kalbomis*. Vilnius: Academia, 8–13.
- (1993), Etnolingvistinė Pietryčių Lietuvos padėtis XX a. pirmojoje pusėje. *Lietuvos rytai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 115–131.
- (1993), Razmukaitė M., Vidugiris A. Lietuviški Varenavo rajono ir gretimų apylinkių gyvenamųjų vietų vardai. *Kalbos kultūra* 64, 66–80.
- (1993), Būdingesnės Uliūnų šnektos fonetinės ypatybės. *Uliūnai*. Poligrafinių paslaugų įmonė, 197–200.
- (1993), Dėl Zietelos šnektos priklausomybės ir kilmės. *Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai*. Jurgiui Geruliui (1888 08 13 – apie 1945) paminėti. Konferencijos pranešimų tezės, 20–22.
- (1993), Naudinga žymaus kraštiečio knyga. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30. Lietuvių kalbos institutas, 218–220.
- (1993), Akademiką Borisą Lariną prisiminus. *Gimtoji kalba* 1, 30–32
- (1994), Dėl Pietryčių Lietuvos ankstyvųjų slavėjimo tarpsnių. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34. Lietuvių kalbos institutas, 75–83.
- (1994), Ypatybės stiprinimo vediniai su priesaga *-ickas*, arba *-itkas* Pietryčių Lietuvoje. *Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai*. Pranui Skardžiui (1899 03 26–1985 12 18) paminėti. Pranešimų tezės, 26–27.
- (1994), Dėl laiko kilmininko vartojimo lietuvių kalbos tarmėse. *Baltistica* 29(1), 60–64.
- (1994), Lietuvių kalbos pietrytinio pakraščio šnektos, jų raida ir savitumas. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos XVI suvažiavimo pranešimų tezės*. Katalikų akademijos leidykla, 24–25.
- (1994), Iš pamąstymų dėl jotvingių rytinių ribų. *Vakarų baltų kalbų ir kultūrų relikvai*. Klaipėdos universitetas, 14.
- (1994), K. Būgos laišakai lenkų kalbininkui Janui Rozwadowskiui. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 177–184.
- (1995), Влияние языковых контактов на развитие лексической семантики. *Bagania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodnio-słowiańskim*. Białystok. 175–180.
- (1995), Leksika. *Lietuvių kalbos tarmės ir jų sąveikos tyrimo programa*, 3–45.
- (1995), Dieveniškų šnektos savitumas. *Dieveniškės*. Vilnius: Mintis, 428–447.
- (1995), Kai kurie vakarinių baltų kalbos reiškiniai pietinėse lietuvių kalbos tarmėse. *Baltistica* 7. *Starptautiskais baltistu kongress* (tezės), 126–127.
- (1995), Iš ragainėnų leksikos. *Lietuvininkų žodis*. Littera universitatis, 500–513.
- (1995), Lazūnų ir Zietelos šnektų leksikos lyginimas. *Leksikografijos problemos*. K. Būgos 115-osioms ir J. Balčikonio 110-osioms gimimo metinėms. Konferencijos pranešimų tezės. Vilnius, 35.

- (1995), Dėl daugkartinio veiksmo raiškos pietrytinėse lietuvių kalbos tarmėse. *Lietuvių kalba. Tyrėjai ir tyrimai*. Pirmosios lietuviškos knygos Mikolojaus Daukšos katekizmo Didžiojoje Lietuvoje (Vilniuje 1595) 400 metų sukakčiai paminėti. Konferencijos tezės, 31.
- (1996), Kai kurie vakarų baltų kalbos reiškiniai pietinėse lietuvių kalbos tarmėse. *Baltistica* 31(1), 31–38.
- (1996), Lietuvių kalbos pietrytinio pakraščio šnektos. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai XVI*, 132–140.
- (1996), Dėl Zietelos šnektos priklausomybės ir kilmės. *Lietuvių kalbotyros klausimai. Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai* 36, 127–137.
- (1996), Iš Zietelos pietų aukštaičių leksikos sąsajų. *Vakarų baltų kalbos ir kultūros relikvai*. Klaipėdos universitetas, 82–89.
- (1996), Sūduviai (jotvingiai) ir jų gyventos teritorijos. *Voruta*. 12(246), 1–2.
- (1996), Zanavykai – žemaičių ar sūduvių palikuonys? *Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai*. Pirmosios lietuviškos knygos – Martyno Mažvydo Katekizmo 400 metų sukakčiai paminėti. Konferencijos pranešimų tezės, 36.
- (1996), Jan Rozwadowski. Litewska gwara okolic na Nowogródzczyźnie. Praca Komisji językoznawstwa 59. Kraków. Polska akademia nauk, oddział w Krakowie 1995. *Baltistica* 31(2), 363–366.
- (1996), Kalbos perliukų rinkėjos sukaktis (J. Lipskienei 70). *Gimtoji kalba* 3 (347), 17–18
- (1997), šis tas iš Lazūnų ir Zietelos šnektų leksikos gretinimo. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, 162–170.
- (1997), Ypatybės stiprinimo vediniai su priesaga *-itkas, -ickas* pietrytinėse lietuvių kalbos šnektose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38, 207–213.
- (1997), Kupiškėnų tarmės fonetika. *Kupiškio kraštas*. Vilnius: A.Varno personalinė įmonė, 302–308.
- (1997), Lietuvių kalbos tarmės, jų reikšmė ir perspektyvos. *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse* 2. Pasaulio lituanistų bendrija. Vilnius: Baltos lankos, 41–47.
- (1997), Pietryčių Lietuva ir jos tarmės. *Gimtoji kalba* 3, 1–8.
- (1997), Lietuvių tarmės pats tyres ir kitus skatinęs. (Minint 130-ąjį J. Rozwadowskio gimtadienį). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38, 242–248.
- (1997), Iš Lietuvių kalbos instituto praeities. *Kalbos kultūra* 70, 3–10.
- (1998), Zanavykai – sūduvių ar žemaičių palikuonys. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 22–31.
- (1998), Dėl daugkartinio veiksmo raiškos pietrytinėse lietuvių kalbos tarmėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 39, 183–191.
- (1998), Neskelbta lenkų kalbininko J. Rozwadowskio užrašyta lietuvių tautosaka. *Tautosakos darbai VIII (XV)*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 179–187.
- (1999), Lazūnų krašto vietovardžiai. *Acta linguistica Lithuanica* XLI, 202–220.
- (1999), Airupė ar Europa. *Kalbos kultūra* 72, 95–97.
- (1999), Gervėčių šnektos – gyva etninės Lietuvos liudytoja. *Etninių žemių lietuviai dabartinėje Baltarusijoje*. Vilnius: Nacionalinių tyrimų centras, 44–52.
- (1999), Žymaus kalbininko sukaktis. K. Morkūnui 70. *Gimtoji kalba* 3, 26–28.

- (2000), *Acta Baltico-slavica*. (Archeologia, historia, ethnographia et lingvarum scientia) XXIII. Polska Akademia Nauk, Institut Slawistyki. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1996, 260. *Acta linguistica lithuanica. Lietuvių kalbotyros klausimai* 43, 183–186.
- (2000), Lietuvių kalbos atlasui 50 metų. *Gimtoji kalba* 10 (400), 1–4.
- (2001), Raguviškių šnekta. *Raguva*. Vilnius: Versmė, 792–794.
- (2001), Vidugiris A., Trečiokaitė A. Raguviškių šnektos žodynėlis. *Raguva*. Versmė, 795–812.
- (2001), Ką ištėvė Tverėčius. *Tverėčiaus kraštas*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 482–485.
- (2001), Pietryčių Lietuvos kalbinių santykių tyrėja (H. Turskai 100). *Gimtoji kalba* 10, 31–32.
- (2001), Nuo Šaltuonos krantų į mokslo aukštumas (A. Balašaičiui 70). *Gimtoji kalba* 4, 23–24.
- (2002), Du Jono Basanavičiaus laišakai lenkų kalbininkui Janui Rozwadowskiui. *Tautosakos darbai* XVI (XXIII). Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 270–272.
- (2002), Iš Lydos krašto etnolingvistinės praeities. *Lydos krašto lietuviai* 2, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 559–565.
- (2002), Dėl „pagalvės“ pavadinimo Zietelos tarmėje. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Antano Salio 100-osioms gimimo metinėms. Konferencijos pranešimų tezės, 64–65.
- (2002), Rusų bulgaristika ir Lietuva. *Acta linguistica lithuanica. Lietuvių kalbotyros klausimai* 46, 227–230.
- (2002), Svarbesnės Aukštadvario šnektos ypatybės. *Aukštadvaris*. Vilnius: Tėviškės pažinimo fondas, 282–288.
- (2002), Dėl Musninkų apylinkių kalbinės padėties ir jos raidos. *Musninkai*. Vilnius: Versmė.

### III. Populiarūs straipsniai

- (1955), Morkūnas K., Vidugiris A. Tarmių tyrimo klausimu. *Tarybinis mokytojas*, kovo 3.
- (1957), (su E. Kraštinaičiu) Rodyklės. *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 633–655.
- (1959), Norvegų kalbininkų darbai ir lietuvių kalbos tarmės. *Literatūra ir menas*, 25.
- (1959), Įžymus lietuvių kalbininkas (K. Būgos gimimo 80 metinėms). *Komjaunimo tiesa, lapkričio* 6.
- (1962), Dalgis ir jo atskirų dalių pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. *XII respublikinis dialektologinis-toponiminis pasitarimas*. Programa ir pranešimų tezės, 4, 5 (rotoprintas).
- (1963), Vidugiris A., Vėlius N. Pas Saratovo srities lietuvius. *Tiesa, rugpjūčio* 8.
- (1963), Видугирис А., Велюс Н. Потомки повстанцев. *Советская Литва* 2 августа.

- (1963), Susitikimas su sukilėlių ainiais. *Tiesa, lapkričio* 13.
- (1964), Liaudies kūryba 1. (rec.) *Kultūros barai*.
- (1965), Ukrainiečių kalbininką egzaminuoja Vilnius. *Pergalė* 12, 177–178.
- (1965), Iš dialektologinių ekspedicijų sugrįžus. *Pergalė* 10, 184.
- (1967), Lietuvių mokslo draugijai 60 m. *Gimtasias kraštas, balandžio* 14.
- (1968), Džiugi žinia (Z. Zinkevičiui respublikinė premija). *Pergalė* 9, 32–34.
- (1970), 1863 m. sukilimo atspindžiai Karsakiškio apyl. *Kraštotyra. Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija*, 78–81.
- (1970), Mikšytė R., Vidugiris A. Paaiškinimai. A. Baranauskas. *Raštai*. 1 t. 443–476, 2 t. 515–559.
- (1970), Eržvilkas ir eržvilkiečiai. *Literatūra ir menas*, spalio 17, 11.
- (1971), Semantinių dialektizmų grupavimo klausimu. *Lietuvių kalbos istorijos ir dialektologijos tyrinėjimai*. Seminaro programa ir pranešimų tezės, 20–23 (rotoprintas).
- (1971), Kraštotyra ir kalbotyra. *Kraštotyra*. Vilnius: Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, 336–337.
- (1971), Kraštotyrininkai Dubičių apylinkėje. *Pergalė* 9, 180–182.
- (1973), Saugant K. Būgos atminimą. *Pergalė* 9, 181–182.
- (1973), Vardyno mažmožiai. *Kaip rinkti liaudies kalbos duomenis*, 4–5.
- (1976), Kronika. (J. Žagrakaliui 70). *Mūsų kalba* 4, 64.
- (1978), Baltarusijos lietuviai. *Mokslas ir gyvenimas* 8, 37–38.
- (1978), Диалектные тексты: литовские, белорусские, польские говоры. *Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом*. Предварительные материалы. Москва, 44–46.
- (1978), Kalbos kultūra Uzbekijoje. *Kalbos kultūra* 34, 74–75.
- (1978), Netikėti atsakymai. *Kalbos kultūra* 35. Vilnius: Mokslas, 82–83.
- (1978), Ką žinome apie Baltarusijos lietuvius. *Šviesa* 3, 21–32.
- (1978), Kronika (J. Dovydaičiui 70). *Mūsų kalba* 2, 61–62.
- (1980), Слоўік беларускіх гаворак па поўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча, Т. 2 (Д–Л). Мінск.
- (1981), Zietelos lietuviai ir jų tautosaka. *Mokslas ir gyvenimas* 2, 31–32.
- (1983), Kalbos turtai ir jų rinkėjai. *Mūsų kalba* 5, 27–28.
- (1985), Kalbininkas Juozas Balčikonis. *Auksinė varpa*. Pakruojis, balandžio 1.
- (1986), Grinaveckienė E., Vidugiris A. Iš Jono Balčikonio atsiminimų apie brolių (Juozą Balčikonį). *Ulyptė*. Vilnius: Mintis, 177–185.
- (1986), E. Volteris ir jo pasekėjai. *Gimtasias kraštas* 37, rugsėjo 11.
- (1986), Pranas Semokas. *Mūsų kalba* 6, 38–39.
- (1987), Garšva K., Gudavičius E., Nikžentaitis A., Valikonytė I., Vidugiris A. Lietuvos ir Baltarusijos TSR pasienio lenkų kilmė. *Gimtasias kraštas* 39 (1072), 5.
- (1987), Garszwa K., Gudawiczius E., Nikžentaitis A., Walikonyte I., Widugiris A. Skąd tu są? *Czerwony sztandar* 165 (10516), 4.
- (1988), Šiaurės vakarų Baltarusijos lietuviai. *Mokslas ir gyvenimas* 9, 25–27.
- (1988), Garšva K., Vidugiris A. Baltarusijos ir Latvijos lietuviai. *Gimtasias kraštas* 29 (1114), 1–9.

- (1988), Nacionalinių grupių kalbos. *Literatūra ir menas* 25 (2170), 9.
- (1989), Lietuviai anapus Lietuvos. *Literatūra ir menas* 11, 6.
- (1989), Pranas Semokas. Lazūnų pavardės ir pravardės (parengta spaudai ir išanginis žodis). *Kalbotyra* 23, 108–109.
- (1989), Ten, tarp Kamojos ir Medilos upių. *Lietava* 7.
- (1990), Pirmoji ir paskutinė Zietelos lietuvių mokytoja (K. Žukelytė-Juodienė). *Kraštotyra* 24, 88–91.
- (1991), Kur Zietela teka. *Kultūros barai* 5, 57–58.
- (1991), Šakoto talento vilniškis. (Jurgiui Šlapeliui 125 m.). *Mokslas ir gyvenimas* 4, 13–14.
- (1992), Lietuvių etninės ribos įvairiais amžiais. *Voruta* 12 (54), 2.
- (1992), Profesorius Antanas Salys iš arti. *Naujasis Dienovidis* 52–53, 10; 1993 1, 10–11.
- (1993), Marcinkonių akademijos (pas kun. N. Pakalką). *Naujasis Dienovidis* 22, 13.
- (1993), Prisimenant šviesų vilniškį kunigą Nikodemą Pakalką. *Trakų žemė* 6–7, 9.
- (1993), Šis tas iš Karsakiškio praeities. *Poeto ir kunigo Antano Strazdo 160-osioms mirties metinėms*. Panevėžys, 1–2 (lankstinukas).
- (1993), Ten, kur teka Gauja. *Sandrava*, spalio, 2.
- (1994), Lietuviškų knygų platintojas Ropidų Dėdė. Knygnešių krivulė. *Voruta* 10, 8.
- (1994), Ištikimas savo kalbos ir tėvynės sargas (J. Tumui-Vaižgantui 125). *Voruta* 36 (174), 4.
- (1994), [Minsko konferencija] „Baltai ir baltarusių etnogenezė“. *Gimtoji kalba* 7, 23.
- (1994), [Adamus Gregorskis]. *Gimtoji kalba* 7, 24–25.
- 1995), Kalbinė padėtis ir išpūdziai pokario ekspedicijų bei išvykų duomenimis. *Lietuvininkų žodis*. Litterae universitatis, 559–570.
- (1995), Ašiužos ir Pervalko lietuviai. *Lietuvių godos* 1 (14), 11.
- (1995), Už tylos sienos. *Dienovidis* 37, 7.
- (1995), Sugrižęs antram gyvenimui (apie leidinį A. Saliui). *Voruta* 28–29, 8.
- (1995), Redaktoriaus pastabos. *Lietuvininkų žodis*. Litterae universitatis, 667–670.
- (1996), Mūsų tarmės: reikšmė ir perspektyvos. *Dienovidis* 35 (291), 11.
- (1996), Didis panevėžietis kalbininkas Juozas Balčikonis. *Toj šaly, kur krito gėlės*, 49–52.
- (1996), Profesorius J. Balčikonis kaip asmenybė. *Sandrava* 12, 20.
- (1996) Darbštuolis iš šiaurės Lietuvos (J. Žagrakalys). *Dienovidis* 10, 12.
- (1996), Eduardo Volterio jubiliejui. *Voruta* 13 (247), 4.
- (1996), Karsakiškio apylinkės šviesuolis Jonas Žebrys. *Mūsų kraštas* 1(8), 103–105.
- (1997), Svarbesni Gervėčių tautosakos tekstų ypatumai ir redagavimo principai. *Gervėčių pasakos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 17–19.
- (1997), Didžio Rytų Lietuvos švietėjo [S. Gimžausko] raštams pasirodžius. *Voruta* 11 (393), 10.
- (1997), Pietryčių Lietuvos tyrėjas kalbininkas Antaną Salį ir Juozą Senkų prisimenant. *Voruta* 31 (313), 5.

- (1997), Ką skiria Minčios ir Ažvinčių girios. *Voruta* 4 (286), 7.
- (1998), Spalvinga asmenybė. *Homo sum. Žodžiai Kazimierui Eigminui*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 65–71.
- (1998), Juozas Maceika ir Lazūnai. J. Maceika. *Lazūnai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 5–8.
- (1998), Užpalėnas, tapęs Karsakiškio apylinkės patriotu. *Voruta* 31 (361), 11.
- (1998), Minint gydytojo Juozo Buzelio jubiliejų. *Voruta* 29 (359), 5.
- (1998), Žymus lenkų kalbininkas Janas Rozvadovskis. *Voruta* 4 (334), 14.
- (1999), Mūsų Norbertas. *Norbertas Vėlius*. Vilnius: Mintis, 109–120.
- (1999), Airupė, o ne Europa. *Voruta*, 2(380).
- (2000), Aleksandras Vanagas. *Panevėžio krašto kalbininkai*. Panevėžys, 22–24.
- (2000), Napalys Grigas. *Panevėžio krašto kalbininkai*. Panevėžys, 63–65.
- (2001), Paminklas Marijai ir Jurgiui Šlapeliams. *Gimtoji kalba* 6, 29–31.
- (2001), Karsakiškio Nestoras (mokyt. P. Tamošiūnui 90). *Voruta* 12 (486), 4.
- (2001), Karsakiškio metraštininkas. *Lietuvos aidas* 181, 5.
- (2001), Halina Turska, objektyvi kalbinių lietuvių-lenkų santykių tyrėja. *Voruta* 22(496).
- (2002), Minint žymaus slavisto Jurijaus Venelino 200-ąsias metines. *Gimtoji kalba* 4, 26–28.
- (2002), Lietuvių kalbos šventė Paežeriuose (J. Senkui 95). *Gimtoji kalba* 9, 29–31.

## SUKAKTYS

PRELATUS ANTANAS LEONARDAS RUBŠYS  
(1923 11 05–2002 08 27)

Prelatas A.L.Rubšys anksčiau ar vėliau turėjo visam laikui sugrįžti į gimtąją žemę, kurią karštai mylėjo ir į kurią po Atgimimo kasmet atvykdavo dėstyti Šventąjį Raštą aukštosiose mokyklose. 2002-aisiais kaip įprasta rengėsi kelionei į Lietuvą. Liepos mėnesį iš Niujorko rašė: „Į Lietuvą vyksiu rugpjūčio 26-ąją. Dėstysiu Vytauto Didžiojo universitete du mėnesius. Mėginsiu spartinti Naujojo Testamento leidimą“. Deja, rugpjūčio 27-ąją mirė ne tėvynėje, o Niujorke, prieš savaitę ištiktas insulto. Po iškilmingų šermenų Manhatano kolegijoje, kur prelatas 43 metus gyveno, dėstė ir apaštalavo, jo brolis Matas rugsėjo 5 d. parvežė tik jo pelenus į Vilnių. Oro uoste laukė artimieji. Vysk. Juozas Tunaitis vadovavo maldai, pašlakstė karštą, nulydėjo į Arkikatedrą. Tos pačios dienos vakare ir kitą rytą – gedulinės šv. Mišios: kardinolas, daug vyskupų, kunigų, tikinčiųjų meldė Velioniui amžinojo atilsio. Iš Vilniaus išlydėtas į Žemaitiją, pro gimtuosius Bučius, buvo atvežtas į Laukuvą. Čia po šv. Mišių tradiciniai „Kalvarijų kalnai“. Kitą dieną į Laukuvos bažnyčią rinkosi kraštiečiai, studentai, giminės. Telšių vyskupas Jonas Boruta, SJ, drauge su vyskupu emeritu Antanu Vaičiumi ir daugybe kunigų koncelebravo gedulines Mišias. Giedojo Telšių seminarijos choras. Prelatas Antanas buvo palaidotas šventoriuje. Vilniuje ir Laukuvoje tomis dienomis ne vienas pasakė, kad laidojamas ne tik kilnus kunigas, Šventojo Rašto vertėjas bei tyrinėtojas, sumanus pedagogas ir talentingas rašytojas, bet ir Dievo žmogus.

Gausi Rubšių šeima. Tėvai – Barbora ir Matas – augino aštuonis vaikus. Keturi „pasiliko ant žemės“, kiti keturi išėjo mokytis. Padėjo šviesuolis Šilalės vaistininkas Simonas Gaudešius. Šilalės gimnaziją baigė Antanas, Matas, Apolonija (Jacikevičienė) ir Teresė (Ūksienė). Visi gabūs, linksmi, kaip Žemaičiuose sakydavo: „Tink pri tunciaus ir pri rožunčiaus“. Visi keturi tapo pedagogais. Teresė poetė. Antanas sportininkas, klasės pažiba. Baigė gimnaziją 1943 m. Nemažam mergaičių nustebeimui – „kas jau kas, tik ne Rubšys!“ – įstojo į Telšių kunigų seminariją.

Neramūs buvo laikai. Dar gimnazijoje būdamas Antanas buvo suimtas, Tauragėje kalintas, nualintas; galop tėvukui Rubšiui maldaujant iš

kalėjimo paleistas. Telšių seminarijoje mokėsi tik metus. Šiems dar neįpusėjus, seminarijos rūmus užėmė vokiečiai. Antanas su kitu klieriku apsigyveno Ežero gatvėje. Po vasaros atostogų sugrįžus į Telšius, artėjant frontui, klierikams buvo pasiūlyta persikelti į Vokietiją, į Eichšteto (Bavarija) aukštąją teologijos-filosofijos mokyklą. Nuotykinga kelionė pėsčiomis su maišu ant pečių iki Kretingos. Iš ten traukiniu ant platformos su sužeistais kareiviais iki Karaliaučiaus, o toliau perpildytuose vagonuose per sugriautą ir vis dar be paliovos daugumą Vokietiją.

Kadangi Eichšteto priemiestyje buvo amerikiečių belaisvių stovykla, miestelis nebuvo apmėtytas bombomis. Į seminariją susirinko 79 lietuviai ir keletas vengrų. Vokiečių klierikų mažiau nei dešimt, ir tie visi sužeisti, grįžę iš fronto. Šalia vokiečių vadovybės antruoju rektoriumi buvo Bibliikumą baigęs prel. Ladas Tulaba, paskatinęs ir Antaną Šventojo Rašto studijoms. Pagrindinė kalba buvo vokiečių; Antanas greit ją išmoko draugaudamas su vokiečių klieriku Jozefu Dostu. Neužmiršo Lietuvoje pramoktų prancūzų, rusų, lotynų ir graikų kalbų. Čia susipažino su hebrajų kalbos pradmenimis. Juos dėstė prof. Rehmas. Mokė daug kitų sumanių, patrauklių dėstytojų: Graberis, Fleišmanas, ypač garsus viduramžių scholastikos žinovas Martynas Grabmanas, kasdien ateidavęs aukoti šv. Mišių į Angelų Sargų bažnyčią, kur klierikai rinkdavosi melstis. Eichšteto seminarijoje buvo ideali aplinka tiems, kurie tvirtai pasiryžę siekė kunigystės ir nuodugnesnių mokslinių studijų. Čia Antanas ir baigė Telšiuose pradėtus filosofijos mokslus.

1945 m. karui pasibaigus, Vokietijoje gyvenę lietuviai dvasininkai sumanė kurti savo kolegiją Romoje. Dvidešimt gabesnių klierikų, tarp jų ir Antanas, iš Eichšteto buvo išsiųsti į Romą. Čia jau buvo atvykęs prel. L. Tulaba, paskirtas kurti kolegiją ir jai vadovauti. Vargais negalais buvo sutvarkytos buitinės sąlygos. Grigaliaus universitetas studentų neglostė – ketveri teologijos studijų metai (1945–1949), drauge kopiant laiptais į kunigystės šventimus. Grigaliaus universitetą Antanas baigė teologijos licenciatu laipsniu, o kunigystės šventimus priėmė Laterano Bazilikoje 1948 m. gruodžio 18 d. Romoje mokėsi dar trejus metus Popiežiniame Šventojo Rašto institute – Biblikume (1949–1951; 1957–1958), gavo licenciatu laipsnį ir instituto baigimo diplomą. Vėliau į Romos popiežinę lietuvių kolegiją atvykdavo lyg namo. Paskutinį kartą Romoje viešėjo 2002 m. gegužės 19–28 d. Čia būdamas išvertė Teilhardo de Chardino himną visatai, kuris išspausdintas žurnale „Katalikų pasaulis“ (2002, Nr. 5(148), p. 28–29), jau po prelado Antano mirties. „Esame nuostabaus medžio pumpurai ir lapai, medžio, ant kurios subręsta vaisiai tinkamu metu ir tinkamoje vietoje“, – tai tarsi paties vertėjo dvasiškas testamentas.



Kas surinks prelado Antano subrandintus vaisius, kuriuos jis bėrė Amerikoje ir Lietuvoje auditorijose, bažnyčiose, žurnaluose, periodinėje spaudoje! Šventąjį Raštą dėstė San Diego kunigų seminarijoje (1953–1957), Manhatano kolegijoje Niujorke (1959–1993), protarpiais Jonkerso kunigų seminarijoje, o nuo 1990 m. ir Lietuvos aukštosiose mokyklose bei seminarijose. Parašė knygas: „Raktas į Naująjį Testamentą“ (2 tomai), „Raktas į Senąjį Testamentą“ (3 t.), „Šventojo Rašto kraštuose“ (2 t.), „Islamai: religija, kultūra, valstybė“, „Dvasia gaivina, raidė užmuša“, „Ateikite ir pamatykite“. Paskelbė apie 150 mokslinio pobūdžio ir Šventojo Rašto populiarinimo straipsnių bei pokalbių „Aiduose“ (dabar „Naujasis židyns-Aidai“), „Lietuvos moksle“, „Tėviškės žiburiuose“, „Drauge“, „Žemaičių saulutėje“, „Laiškuose lietuviams“, „Akiračiuose“, „Logose“ ir kitur.

Lietuvos Vyskupų Konferencijos paskatintas, vysk. Pauliaus Baltakio raginamas, prel. Antanas Rubšys 1990 m. pradėjo versti Senąjį Testamentą iš pirminių hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų. 1997 m. vertimą baigė. Kartą jis prisipažino: „Versti labai sunku“. Vis dėlto, pasak kun. Vaclovo Aliulio, darbas ėjo neįtikėtinais sparčiais. Pristatydamas viso Šventojo Rašto – Senojo ir Naujojo Testamento – vertimą iš originalo kalbų į lietuvių kalbą vienoje knygoje, kardinolas Audrys Juozas Bačkis įžanginiame žodyje rašo, kad prel. Antanas „Dievo įkvėptus žodžius, tarsi medelį persodino iš svetimos žemės į lietuvišką sodą“ („Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas“, 1998, p. IX). O per laidotuves pasakytame pamoksle kardinolas taip įvertino Velionį: „Visą save kunigas Antanas atidavė Dievo žodžiui, kuris kaip gyva versmė tryško, paliesdamas kiekvieną, turėjusį laimės sutikti, girdėti, kalbėti su kunigu Antanu“ („Katalikų pasaulis“, 2002, Nr. 3(146), p. 9).

*Prel. Stasys Žilys*

## PRO MEMORIA

DR. KUN. LEONARDAS ANDRIEKUS, OFM  
(1914 07 15–2003 05 19)

Eidamas 90-uosius metus, gegužės 19 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose mirė žinomas lietuvių išeivių poetas, kunigas pranciškonas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, teologijos daktaras Leonardas Andriekus.

Velionis gimė 1914 m. liepos 15 d. Barstyčiuose, Sedos vls., Mažeikių aps., neturtingų valstiečių šeimoje. Jaunystėje L. Andriekus įstojo į Kretingos pranciškonų vienuolyną ir mokėsi Kretingos pranciškonų progimnazijoje. Prieš Antrąjį pasaulinį karą pranciškonų vyresnieji jį išsiuntė studijuoti teologijos į universitetus Austrijoje ir Italijoje, kur jis apsigynė daktaro disertaciją.

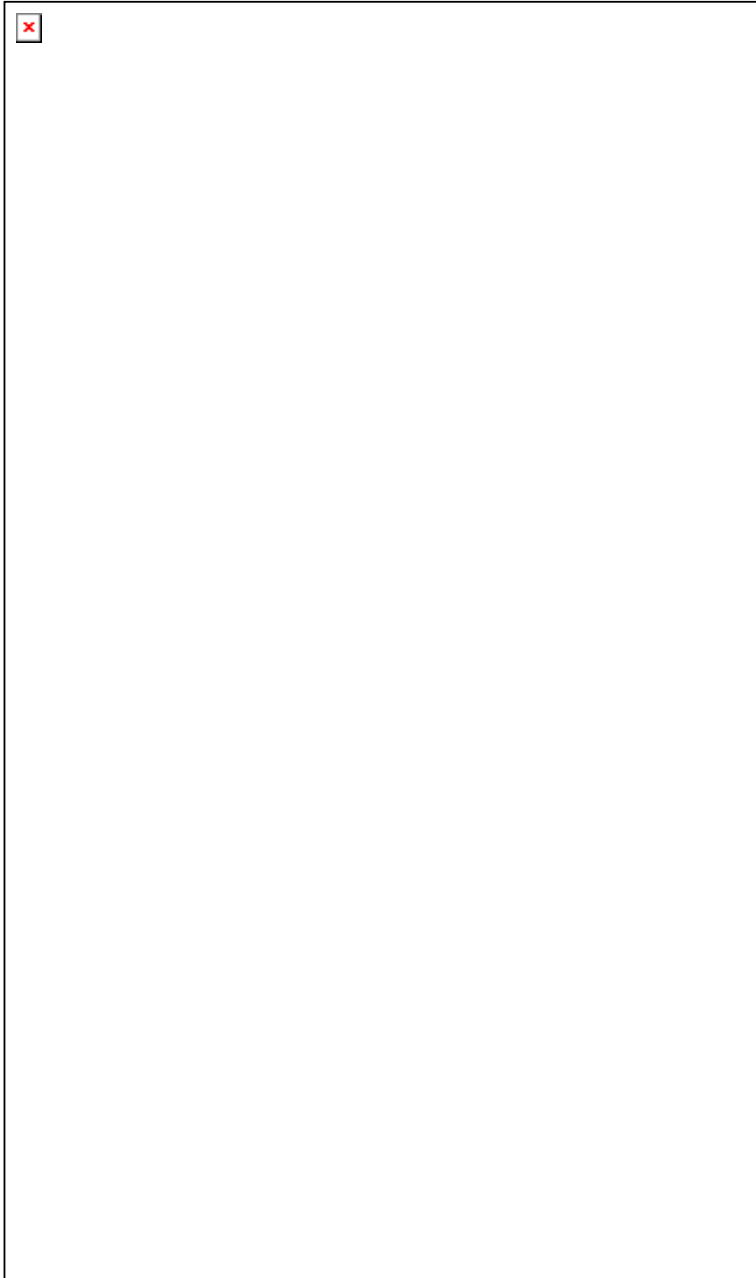
Nuo 1946 m. L. Andriekus gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose, aktyviai dalyvavo lietuvių išeivių veikloje, ėmė leisti ir redaguoti „Aidų“ žurnalą, dabar leidžiamą Lietuvoje „Naujojo židinio-Aidų“ pavadinimu, jo garbės redaktoriumi buvo iki pat mirties.

Išeivijoje kun. L. Andriekus išleido poezijos rinkinius „Atviros marios“ (1955), „Saulė kryžiuose“ (1960), „Naktigonė“ (1963), „Po Dievo antspaudais“ (1969), „Už vasaros vartų“ (1976), „Atmink mane, Rūpintojėli“ (1985), „Balsai iš anapus“ (1988), „Ko liūdi, mano siela“ (1991). Kelios poeto kūrybos rinktinės užsienyje buvo išleistos ir anglų kalba. Lietuvoje 1991 m. išleista velionio eilėraščių rinktinė „Pasilikau tik dangų mėlyną“.

Dr. kun. Leonardas Andriekus, OFM, palaidotas Niujorke, Bruklino kapinėse, kur ilsisi visi išeivijoje mirę lietuviai broliai pranciškonai.

*LKMA Centro valdyba*

Prisimindami kun. dr. Leonardą Andriekų, spausdiname istoriko Povilo Šverebo Lietuvos centriniam valstybės archyve (LCVA, f. 88, ap. 1, B22, l. 26) rastą dokumentą, liudijantį, koks nelengvas buvo jo kelias į mokslą ir kunigystę ir kokioje nuostabioje patriarchalinėje žemaičių katalikų šeimoje jis augo.



ONA GALVYDAITĖ-BAČKIENĖ  
(1907 05 25–2003 06 19)

Vysk. J. Tunaičio pamokslas, pasakytas a.a. Onos Galvydaitės-Bačkienės laidotuvių šv. Mišiose

Ką tik girdėjome Dievo Žodį: „Nė vienas iš mūsų negyvena sau, nė vienas sau nemiršta“ (*Rom 14,7*). Šie žodžiai labai tinka mūsų Eminencijos motinai Onutei. Jos gyvenimas – brangi Dievo dovana ne tik šeimai, bet visiems, kurie ją pažinojo.

„Aptemęs gyvenimas reikalingas šviesių žvaigždžių“, – rašė ji. Velionė Ona pati buvo ta skaisčioji žvaigždė tėvelių namuose, vėliau – savo šeimoje.

Jaunutė Utenos „Saulės“ gimnazijos gimnazistė karštai troško su atitinininkais viską atnaujinti Kristuje, vėliau, mokytojaudama Žemaičių Naumiestyje, vadovavo Katalikių moterų draugijai.

Prieš 66-erius metus savo gyvenimą sujungė su diplomatu, vėliau mokslų daktaru ir ambasadoriumi Stasiu Bačkiu. Netrukus gimė jų pirmagimis Ričardas, o po metų ir jaunėlis – Audrys. Nuo tada šeima jai tapo mažąja bažnytele. Viename straipsnyje ji rašė: „Moteriai yra būtina išugdyti savitą asmenybę, nes kaip tik tuo Dievas nori apdovanoti žmoniją. Tikrasis motiniškumas yra ne fizinis, o dvasinis: pagimdyti vaikus Dievui: sužadinti vaikams dieviškumo kibirkštis. Dievo malonė kūdikyje yra lyg mažytė liepsnelė, įžiebta krikšto metu, kuri jame turi būti rūpestingai saugojama ir kūrenama. Motinos užduotis yra išugdyti moralinę vaiko autonomiją, jautrų charakterį, kuris būtų pakankamai stiprus atsispirti įvairiems socialiniams spaudimams ir nedorus veiksnius, kitaip tariant, išugdyti veiksmingą, atsakingą Kristaus kūno narį“ („Draugas“, 1988).

Dievo valia su mažais vaikeliais išvyko iš Lietuvos, manydama, kad tik tai trumpam vyks pas vyrą į Paryžių, kur jis tuo metu ėjo Lietuvos diplomato pareigas. Deja, ši kelionė virto tremtimi ir užtruko 55 metus. Paryžius, Vašingtonas ir vėl Paryžius... Toli nuo tėvynės, toli nuo savųjų, nežinia dėl rytojaus, sunkumai nepalaužė, bet užgrūdino ir padėjo jai savo šeimoje, kartu su vyru ir vaikais, sukurti mažą Lietuvos dalelę.

„Nelengva buvo užauginti sūnus lietuviais, – pasakojo jau sugrįžusi į Lietuvą, – svetima mokykla, svetima kalba, kultūra... Tačiau namuose kalbėdavome tik lietuviškai. Pati išmokiau juos rašyti. Dorai išauklėti sūnus padėjo skautai. Nors buvau diplomato žmona ir teko dalyvauti visuomeniniame gyvenime, rengti priėmimus, darbuotis įvairiuose fonduo-

se, tačiau kiek galėdama stengiausi daugiau laiko skirti vaikams, ugdyti jų idealistinius, tautinius pagrindus, skiepyti meilę Dievui“.

Velionė išliko motina iki pat galo. Prieš dešimtį metų sugrįžusi į Lietuvą pas savo sūnų, mūsų arkivyskupą, dabar kardinolą, o po vyro mirties ketverius metus gyvenusi šalia jo, ji kiekvieną dieną jį pasitikdavo klausimu: „Vaikeli, ar neturi didelių bėdų?“

Kiekvieną vakarą, kai ją slaugančios seselės guldydavo poilsio, ji sakydavo: „Koks geras Dievulis. Kokius gerus vaikelius turiu. Prašau ir prašau Dievą, kad juos saugotų“.

Iš kur ši motina sėmėsi jėgų? Kas padėjo jai nepalūžti po sunkumų ir išmėginimų našta? Tikėjimas ir pasitikėjimas Dievu buvo jos gyvenimo pamatas ir stiprybė. Tie, kurie ją matė kiekvieną dieną susikaupusią savo sūnaus aukojamose Mišiose, priimančią šventąją Komuniją, – turėjo gražų katalikės Motinos pavyzdį. Senatvė ištrynė iš atminties daug dalykų, net artimųjų ir pažįstamų veidus, tačiau niekada ji neatsisėsdavo prie stalo nepersišegnojusi, niekada neatsiguldavo nepasimeldusi ir nepabučiavusi kryželio. Iki pat paskutinių dienų, turėdama gerą regėjimą, ji nepaleido iš rankų maldaknygės.

„Taigi ar gyvename, ar mirštame, – mes esame Viešpaties“, – sako apaštalas Paulius (*Rom 14,8*). Savo mirties dieną priėmusi šventąją Komuniją iš sūnaus rankų, velionė, popietę prigulusi pailsėti, tyliai išėjo į amžinybę, sulaukusi išsipildant savo dažnai kartotą žodžių: „Kad tik Dievulis mane greičiau pasiimtų, kad nevarginčiau jūsų“.

Gyvenimas ir mirtis Viešpatyje sujungia du krantus: žemiškosios ir dangiškosios Tėvynės. Tai mūsų tikėjimo ir vilties tiltas, kurį pereiti turime kiekvienas. Tačiau, kai matome tokį gražų žmogaus gyvenimą žemėje, galime tik džiaugtis jos begaline laime danguje.

PRELATUS VYTAUTAS BALČIŪNAS  
(1910 11 21–2003 05 28)

2003 m. gegužės 28 d. po ilgos ir sunkios ligos Putname, Matulaičio slaugos namuose, mirė prelatas Vytautas Balčiūnas.

V. Balčiūnas gimė 1910 m. lapkričio 21 d. Rečiūnų k., Vištyčio vls., Vilkaviškio aps., Povilo ir Petronėlės Balčiūnų šeimoje. Baigęs pradžios mokyklą ir gimnaziją, toliau studijas tęsė Kauno kunigų seminarijoje ir Vytauto Didžiojo universitete. Teologijos studijas baigė 1933 m., tais pačiais metais buvo iššventintas kunigu. Paskirtas į Panevėžį kapeliono pareigoms, pradžios mokyklose dėstė tikybą. 1935 m. buvo paskirtas Pasva-

lio gimnazijos kapelionu. Nuo 1940 iki 1944 m. ėjo Kauno kunigų seminarijos dvasios tėvo pareigas. Sovietams okupavus Lietuvą kun. V. Balčiūnas pasitraukė į Italiją ir Romoje buvo Popiežiškosios Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos dvasios tėvas.

Prel. V. Balčiūną galime laikyti vienu Vatikano radijo lietuviškų laidų pradininkų. 1941 m. nutraukus Vatikano radijo transliacijas lietuvių kalba, jos nebuvo atnaujintos iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Kai pokariu buvo nuspręsta vėl transliuoti laidą lietuvių kalba, pirmąją pokarinę – 1946 m. birželio 8 d. laidą parengė kun. V. Balčiūnas.

1952 m. po studijų Grigaliaus universitete įgijo teologijos daktaro laipsnį. Romoje aktyviai reiškėsi lietuvių bendruomenės visuomeniniame ir religiniame gyvenime, taip pat ir spaudos baruose. Rėmė *Gyvosios dvasios* sąjūdį. 1963 m. popiežiaus Jono XXIII paaukštintas monsinjoru. Romoje atsikūrus Lietuvių katalikų mokslo akademijai prel. Vytautas Balčiūnas buvo jos narys ir kurį laiką Centro valdybos sekretorius.

1963 m. prel. V. Balčiūnas atvyko į Ameriką su ypatinga misija – rūpintis lietuvių dvasinių pašaukimų ugdymu. Jis važinėjo po visą Ameriką, vadovavo rekolekcijoms lietuvių parapijose, vyrų ir moterų vienuolynuose bei atskirose lietuvių grupėse. Taip pat skaityti paskaitų, sakyti pamokslų ir vadovauti rekolekcijoms vykdavo į Kanadą, Italiją, Vokietiją, Angliją, Škotiją, Australiją. Amerikoje prel. V. Balčiūnas subūrė veikliųjų lietuvių branduolį, įkūrė religinių knygų leidyklą „Krikščionis gyvenime“ ir jai vadovavo. Ši leidykla išleido per 20 religinių knygų.

Susilpnėjęs sveikatai, prel. V. Balčiūnas iš Villa Marija buvo perkeltas į Matulaičio slaugos namus ir čia praleido paskutiniuosius ketverius savo gyvenimo metus.

Prel. Vytautas Balčiūnas palaidotas Putname, Marijos Nekaltojo Prasišėdimo seselių vienuolyno Dangaus Vartų kapinėse.

*LKMA Centro valdyba*

### ŽURNALISTĖ VIDA GAVELIENĖ-PETRAUSKAITĖ (1937–2003)

Eidama 67-uosius metus, 2003 metų liepos 25 dieną Vilniuje staiga mirė žinoma Lietuvos žurnalistė Vida Liucija Gavelienė-Petrauskaitė, daugiau kaip tris dešimtmečius dirbusi Lietuvos naujienų agentūroje ELTA. Lietuvos žurnalistika neteko doro žmogaus, kūrybingos asmenybės.

V. Gavelienė-Petrauskaitė gimė 1937 m. birželio 6 d. Kėdainiuose. 1944–1946 m. mokėsi Kėdainių pradinėje mokykloje, 1946–1954 m. –

Kauno 6-ojoje vidurinėje mokykloje ir Kauno muzikos mokykloje. 1954–1959 m. studijavo Vilniaus universitete žurnalistikos specialybę. 1958–1965 m. dirbo žurnalo „Koooperatininkas“ skyriaus vedėja, nuo 1966 m. iki mirties – Lietuvos naujienų agentūros ELTA korespondente, rašė kultūros, medicinos, Bažnyčios, užsienio lietuvių gyvenimo, genocido ir rezistencijos, taip pat kitomis temomis. V. Gavelienė-Petrauskaitė buvo aktyvi Lietuvių katalikų mokslo akademijos narė, dirbdama ELTO-je plačiai informuodavo skaitytojus apie Akademijos veiklą. 1989 m. V. Gavelienei-Petrauskaitei suteiktas Lietuvos nusipelnusios žurnalistės vardas.

Šviesus V. Gavelienės-Petrauskaitės atminimas išliks bendradarbių ir visų velionę pažinojusių širdyse, kaip ir poetiškas jos atsisveikinimas pasibaigus įtempto darbo dienai: „Išeinu aš drąsiai, genama dalios...“

*LKMA Centro valdyba*

DR. KUN. STEPONAS MATULIS, MIC  
(1918 02 21–2003 06 18)

2003 m. birželio 18 d. Queen's Medical Centre, Notingemo universiteto ligoninėje, mirė dr. kun. Steponas Matulis, MIC, vienas šviesiausių ir iškiliausių Jungtinės Karalystės ir Europos lietuvių. Jis šiais metais atšventė garbingą 85-erių metų jubiliejų, tačiau buvo darbingas, rengė spaudai savo knygos apie palaimintąjį arkivyskupą Jurgį Matulaitį vertimą į anglų kalbą.

Kun. S. Matulis gimė 1918 m. vasario 21 d. Daujočių kaime, Svėdasų valsčiuje, Rokiškio apskrityje, ūkininkų šeimoje. Augo keturių seserų ir trijų brolių būryje. Pradinius mokslus ėjo Svėdasuose ir Užpaliuose. 1934 m. įstojo į marijonų vienuoliją. Marijampolės marijonų gimnaziją baigė 1939 m. Studijavo Vytauto Didžiojo universitete techniką, filosofiją ir teologiją. 1944 m. paliko Lietuvą ir pateko Vokietijon. Karui pasibaigus toliau mokėsi Eichšteto kunigų seminarijoje, vėliau persikėlė į Romos marijonų vienuolyną tęsti mokslų. „Angelicum“ universitete baigė teologiją ir gavo licenciato (1945), taip pat daktaro (1946) laipsnį už disertaciją „Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius, MIC, Visitator Apostolicus in Lituania 1925–1927“ (Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, MIC, apaštalinis vizitatorius Lietuvai 1925–1927; išversta į lietuvių kalbą, „Šaltinis“, 2000). 1946 m. liepos 2 d. išventintas kunigu ir tęsė daktaro kursą Romos popiežiškajame Grigaliaus universitete, Bažnyčios istorijos fakultete, kur gavo licenciato laipsnį (1947) ir parengė antrąją daktaro disertaciją „Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius, Renovator Marianorum“

(Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, MIC, marijonų gaivintojas, 1909–1927, „Šaltinis“, 1997; išverta į anglų kalbą ir netrukus rengiamasi išleisti).

Nuo 1933 m. bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje. 1953 m. Romoje buvo paskirtas Marijonų generaliniame name naujokyno vedėju, Marijonų generalinio namo kolegijos viršininku, 1957 m. paskirtas marijonų dvasios vadovu. 1960 m. išvyko klebonauti į Londono lietuvių parapiją. 1961 m. atkūrė pasaulio lietuvių tautinės minties katalikišką žurnalą „Šaltinis“ ir jį redagavo Londone, vėliau Notingeme. Nuo 1970 m. „Šaltinis“ buvo spausdinamas nuosavoje spaustuvėje beveik 2000 egzempliorių tiražu. Žurnalas buvo skaitomas ne tik Anglijoje ir kitose Vakarų Europos šalyse, bet ir Amerikoje, Australijoje, Azijoje. „Šaltinio“ leidykla redagavo ir išleido per 30 knygų ir įvairių paskaitų.

1965 m., remiamas vysk. Prano Brazio, MIC, kun. S. Matulis įkūrė „Židinį“, lietuvių katalikų centrą Notingeme, ir jam vadovavo. „Židinyje“ lietuvių jaunimas mokėsi skaityti ir rašyti, veikė berniukų bendrabutis, buvo įkurta Vilniaus Aušros Vartų Marijos koplyčia, lituanistikos knygynas. „Židinyje“ nuolat lankydavosi įvairių svečių, savo kūrybą ir paskaitas čia skaitė poetas Bernardas Brazdžionis, politologas Aleksandras Štromas, vėliau išvykęs profesoriauti į JAV, VLIK'o nariai ir daugelis kitų įžymių visuomenės veikėjų.

1965–1985 m. kun. S. Matulis vadovavo Didžiosios Britanijos lietuvių katalikų sielovadai, čia sekretoriavo lietuvių katalikų bendrijoje. Buvo Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, Europos lietuvių skautų kapelionas.

Ypatingi kun. S. Matulio nuopelnai Lietuvai yra Lietuvos valstybės tęstinumo darbas, puoselėjant lietuviybę; jis rūpinosi palaimintojo arkivyskupo J. Matulaičio šventumo byla Romoje, organizavo labdaringą veiklą.

Dr. kun. S. Matulio, MIC, palaikai po šv. Mišių Šv. Barnabo katedroje buvo palaidoti šalia kitų lietuvių Vilfordo Hilo kapinėse Notingeme (Anglija).

*LKMA Centro valdyba*

VIKTORAS ŠAUKLYS, MIC  
(1908–2003)

Sausio 13 d. kunigui Viktorui Šaukliui, MIC, redagavusiam „Šaltinį“ XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, sukako 95-eri metai. Birželio 25 d. būtų sulaukęs 70-ųjų kunigystės metinių, bet mirties angelas pasiskubino, jau Didįjį pirmadienį, balandžio 14-ąją, „priėmė jo vėlę ir nunešė pas Aukš-



čiausiąjį“ (*Subvenite*, iš laidotuvių apeigų). Ilsi tarp pašaukimo brolių Marijampolės marijonų kapuose.

Tai spalvinga asmenybė. Skiedrelė titnago šerdimi. Į marijonus jį atvedė atsitiktinumas, kurį vargiai galima vadinti atsitiktinumu. Kai jam buvo 18 metų, jo broliui, Gudžiūnų kaimo seniūnui Stakių parapijoje (Veliuonos dekanatas), paštininkas įteikė laišką, adresuotą Gudžiūnų klebonui (Krakių dekanatas). Seniūnas – valdžia, tad pasidomėjo, kas laiške rašoma. Ogi Marijampolės marijonų vienuolynas priima siekiančius kunigystės jaunuolius ir leidžia juos į mokslus. To tik reikėjo našlaičiui: tėvą kažkokie kariai (tikriausiai bermontininkai) nušovė jo, dešimtmečio, akyse. Iš išgąščio tuomet sirgo, ir visam gyvenimui liko kojėlė sulenkta.

Taigi tuojau žygis į Marijampolę. 1928 m. per Žolinę pirmieji įžadai. Baigta gimnazija Marijampolėje, teologijos studijos – Kaune. Gauti šventimai 1933, Šventaisiais metais. Tada Marijampolėje Šv. Vincento bažnyčios rektorius, o kartu Marijonų gimnazijos bendrabučio mokinių – ir mano – nuodėmklausys (man nestigo bėdų, o jam – kantrybės). Keletą metų vadovavo marijonų karitatyvinei veiklai: senelių prieglaudai, kurioje 1940 m. pradžioje buvo 120 senelių, našlaičių prieglaudai su 74 globotiniais ir vaikų darželiui su 80 vaikučių. Po 1940 m. sovietinės okupacijos liko Marijampolėje prie parapijos darbo. 1942 m. perkeltas į Ukmergę Švč. Trejybės bažnyčios rektoriumi.

1946 m. gruodžio 17 d. Ukmergėje suimtas ir apkaltintas mokytojų seminarijoje Gyvojo rožančiaus būrelių priedanga organizavęs ateitininkus. Per tardymus taip tvirtai atmesdinėjo kaltinimus, o ir liudytojais, anksčiau suimti ir nuteisti, teismo posėdyje atšaukė pirmesnius savo parodymus, kad įvyko neįtikimas Stalino laikais dalykas: LTSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų kolegija 1947 07 30 nesugebėjo priimti sprendimo! Tik SSRS MGB „osoboje soveščanije“ 1947 11 15 atseikėjo jam 7 metus nelaisvės. Atlikęs bausmę Vladimiro kalėjime, 1953 m. dar ištremtas į Uchtą (Komijos ASSR), ten sargavo ligoninėje. Į tėvynę grįžo 1956 m. gegužę.

Kuklūs sielovados postai: Gruzdziai, Šiupyčiai, Viduklė ir nuo 1971 m. Girdžiai (Pamituvys). Dažnai rajonų valdžių baramas, baudomis „premiuojamas“, neišskleidė ministrantų, nesiliovė su vargonininke ses. Irena katechizavęs vaikų, toliau globė ir vienuoliškai ugdė tai vieną, tai kitą jaunuolį iš Lietuvos ar Ukrainos, slapta besirengiantį kunigystei. Savotiška mįslė. Tik vidutinio ūgio, šlubčiojantis, sudžiūvęs nelyginant skiedrelė, o viduje nepalaužiamas ir nepalenkiamas. „Tu gi žinai, kad aš nieko nebijau“, atsakė slaugytojai, klausiamas, ar nebijęs mirties. Pats yra pasakojęs, kaip išsigydęs nuo baimių kažkokiu spalvingu įvykiu dar vaikystėje.

Parašė krūvą knygų knygelių apie pal. Jurgio Matulaičio asmenį ir veiklą, homilijų ir straipsnių rinkinių katechetinėmis bei apologetinėmis temomis, atsiminimų\*. Rašė ir kalbėjo glaustai, suprantamai ir gyvai, žurnalistiškai. Redaktoriaus darbo patirtis nebuvo pamiršta. Mane ir kitus kunigus mokė per pamokslus neteoretizuoti.

*Vaclovas Aliulis, MIC*

ALGIMANTAS ŽILINSKAS (VIDAS SPENGLA)  
(1934–2003)

*Gyvenime,  
nepyk –  
(aš nepykstu),  
kad, apsukęs  
didelį ratą,  
grįžau į ten,  
iš kur pradėjau.*

Vidas Spengla

2003 m. rugsėjo 1 d. Algimantas Žilinskas atgulė amžino poilsio Leipalingio kapinėse. Nustojo plakusi iškankinta, išvargusi, kelis kartus operuota širdis.

Algimantas Žilinskas gimė 1934 m. Kretingos apskrityje, Veiviržėnuose, tarnautojo šeimoje. Nors buvo žemaičių kilmės, bet jautėsi esąs dzūkas, nes augo Alytaus rajone, kur tėvai prieš II pasaulinį karą įsigijo nedidelį ūkį. 1945 m. įstojo į III klasę Simno gimnazijoje. Ją baigė 1952 m. ir įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. 1954 m. su grupe kitų klierikų buvo paimtas į sovietinę armiją. Atitarnavęs kariuomenėje 1957 m. grįžo į seminariją ir 1959 m. ją baigė. Dirbo kunigu Simne (Alytaus r.) ir Leipalingyje (Lazdijų r.).

Tiek seminarijoje, tiek ją baigęs jis domėjosi filosofijos klausimais. Po įdėmių neotomistinės filosofijos studijų nejučiom jį patraukė prancūzų švietėjų pažiūros, o ilgainiui ir dialektinis materializmas. Tikėjimas pamažu ėmė šalti. Pagaliau 1962 m., praradęs tikėjimą ir pamilęs mergaitę, pasitraukė iš kunigų luomo.

Naują gyvenimą jis pradėjo kaip darbininkas. Dirbo akumuliatorininku, vairuotoju, elektriku. 1963 m. ėmė mokytis Kauno politechnikos

\* Straipsnį „Kristaus istoriškumo klausimu“ pateikiame šio tomo p. 569.

instituto Vilniaus filiale. 1964 m. sukūrė šeimą. 1969 m. baigė mokslą ir įgijo inžinieriaus elektriko specialybę. Iki pat išėjimo į pensiją dirbo Lietuvos energetikos sistemoje. 1989 m. jam grįžo tikėjimo malonė. Savo vingiuotą gyvenimo kelią A.Žilinskas aprašė dviejose autobiografinėse knygose: „Žemės šauksmas“ (1979) ir „Dangaus šauksmas“ (1994).

Kalbėdamas apie A.Žilinsko nukunigėjimo kelią, pavaizduotą knygoje „Žemės šauksmas“, kun. Vaclovas Aliulis, MIC, rašė: „Pradžioj stebėjau, kad materialistiškai dėstomi mokslai galėjo tiek supurtyti teologinį išsilavinimą turinčio žmogaus tikėjimą, o paskui tariau: kodėl gi ne? Visi esame savo kartos vaikai ir galime susirgti jos ligomis. Algimanto garbei reikia pasakyti, kad iš kelių mūsų pašaukimo brolių, sovietmečiu apie pasitraukimą iš Bažnyčios tarnybos ar tikėjimo praradimą rašiusių, jis išlaikė daugiausia pagarbos savo tauriesiems auklėtojams Vincentui Sladkevičiui, Pranui Kuraičiui ir kitiems. Savo nutolimo priežasčių ieškojo ne Bažnyčioje, o ideologijose ir savyje. Matyt, šitaip jis buvo pasirengęs po širdies operacijos 1989 m. Didijį penktadienį vėl atgauti tikėjimo malonę <...> Tada, specialiai neatsiprašinėdamas, Algimantas padarė, ką derėjo padaryti: literatūriškai aprašė [knygoje „Dangaus šauksmas“] tolesnį savo kelią ir paprastai parodė, kad ten gera, kur mūsų nėra ir kad kiekviename kelyje pakanka akmenų kojoms atsimušti. Ir dar parodė, kad kunigystė nėra drabužis, kurį galėtum nusivilkti, nusviesti ir užmiršti“ (V. Aliulis, MIC, Kunigo meilės egzaminai, kn. J. Zdebskis, Gyvenimas mąstymuose, Vilnius, 1996, p. 349–350).

Kaip atsisveikinimo žodyje prie A.Žilinsko kapo duobės pasakė kun. Robertas Grigas, tokių žmonių, kurie buvo išgyvenę gyvenimo krizę, KGB nepaleisdavo iš savo akiračio ir stengdavosi juos priversti tarnauti sau. A. Žilinskas, norėdamas nepasiduoti šantažui, šalia tiesioginio darbo pasinėrė į Lietuvos energetikos istorijos tyrinėjimus. Įvairių įstaigų, ministerijų, Mokslų akademijos, Respublikinės, Universiteto bibliotekų archyvuose, ypač Centriniam valstybės istorijos archyve jis vertė bylą po bylos ir rinko po trupinėlių medžiagą. „Pervertęs bylas, aš dėjau vienas į dešinę, kitas į kairę: rengiau dirvą kitų dienų darbui, – rašė jis savo knygoje „Dangaus šauksmas“. – Tai buvo tik pradžia, ir nežinojau, kad šis darbas truks taip ilgai, o gal... iki mano gyvenimo pabaigos“ (p. 99). Šios jo pastangos davė gerus vaisius: buvo išleisti du knygos „Lietuvos energetika“ tomai, kurie papildė Lietuvos technikos istorijos aruodą.

Tačiau didžiausią vertę turi jo milžiniškas pastarųjų 8-erių metų darbas tyrinėjant KGB archyvus ir renkant dokumentus bei gyvų liudytojų atsiminimus apie sunkų Bažnyčiai ir Tėvynei laikotarpį, kai Lietuvą gniaužė okupanto priespauda, apie Lietuvos ir Bažnyčios persekiojimą ir pasipriešinimą. Visa tai apibendrinta ir atskleista jo knygoje „Akiplėša“,

„Atlikę pareigą“, „Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratinklis“, „Objektas „Intrigantas“, taip pat ne viename straipsnyje įvairiuose leidiniuose ir periodikoje.

Žvelgdami į Algimanto Žilinsko nuveiktus darbus, jaučiame jo didelį pereigingumą, tiesos meilę. Kaip pats rašo, „ėjau keliu į Tiesą. Klupau ir kruvinausi tame kelyje... Bet ir vėl sąžinės keliamas keliausi irėjau“ („Dangaus šauksmas“, p. 273). Sąžiningumas, didžiulis pasitikėjimas Dievu padėjo jam įveikti svyravimus, fizines negalias ir atlikti savo užmojus. Taip pat gražinti skolas...

LKMA Centro valdyba

#### PAPILDANT NEKROLOGĄ

*Mielieji leipalingiečiai ir visi palydintieji!\**

*Norėčiau, kad šis mano žodis, kurį tariu tarsi iš Anapus – iš visų mūsų Tėvo namų, – būtų kalba širdim į širdį: tik tiesos žodis.*

*Žinau, kad prieš tris su puse dešimtmečio žengęs nuo altoriaus ir palikęs jus, įžeidžiau, įskaudinau ir gal papiktinau daugelį. Kitaip negalėjau: praradęs Dievo malonę – tikėjimą ir pamilęs jūsų krašto mergaitę negalėjau jums tapti veidmainiu. Pasielgiau taip, kaip reikalavo mano sąžinė, ir tikiu, kad šį žingsnį Dievas priėmė atlaidžiau negu daugelis tikinčiųjų, nes Jis geresnis už geriausiąjį iš mūsų. Toliauėjau vedamas įsitikinimų, savaip veikiančios sąžinės, ir daug ką apie tai išsakaiu raštu.*

*Be galo dėkingas Dievui ir Jo tauriajam tarnui kardinolui Vincentui Sladkevičiui, per kurio rankas ir meilę grąžino man tikėjimo malonę. Su ja man buvo be galo ramu žengti į žemiškojo gyvenimo saulėlydį ir Amžinojo – aušrą.*

*Atsisveikindamas palydinčiuosius, atsiprašau visų čia esančių ir nesančių mano paskutinės parapijos tikinčiųjų, kuriuos papiktinau savo žodžiu ir elgesiu. Mylėjau jus ir myliu, ir todėl paskutinei Dievo teismo ir kūnų prisikėlimo dienai pasirenku vietelę po šiomis pušimis jūsų žemėje. Tebūna ši vieta jums ne papiktinimo, o begalinio pasitikėjimo Dievo gailestingumu ženklas.*

*Visiems čia esantiems artimiesiems, pažįstamiems, (vyskupui...), broliams kunigams ir Tau, jaunų dienų drauge kunige Petrai (jei jis laidos), dėkoju už šią paskutinę žemiškąją palydą ir laikiu susitikimo Gerojo Tėvo namuose, kur vietos pakako ir ištikimajam sūnui, ir sūnui palaidūnui. Apkabinu jus visus meilėje ir pasilieku su jumis visais Dievuje, nes be galo pasitikiu Jo gailestingumu. Linkiu*

\* A. Žilinsko paskutinis žodis Leipalingio žmonėms. Perspausdinta iš „XXI amžiaus“, Nr. 76 (1180), 2003, spalio 3 d.

*jums žemės kelyje suteikti dar daug krikščioniškos meilės vienas kitam, nes tik ji veda į Dievą.*

*Iki susitikimo mūsų visų Tėvo namuose!  
Garbė Jėzui Kristui... (Per amžius. Amen.)*

2003 metai

Algimantas Žilinskas

ATSIMINIMAI

RAŠĖ APIE LIETUVOS BAŽNYČIOS KANKINIUS

Algimantas Žilinskas kunigu išventintas 1959 m. balandžio 25 d., mirė 2003 m. rugpjūčio 30 d.

1958 m. klierikas A. Žilinskas atvedė į mūsų vienuolyną (Kaune, Višinskio 111) kandidatę Albiną Giniūnaitę (vėliau įstojo dar dvi jos seserys). Tada pirmą kartą ją pamačiau. Artimiau bendravome nuo 1981 metų. Pokalbiuose jautėsi tiesos ieškojimas, ištikimybė buvusiems bičiuliams kunigams. „Ateistas“ džiaugdavosi jų ryžtu ir drąsa, o neuoliųjų – atvirkščiai – niekad negynė. Daug kartų reiškė savo pasigėrėjimą vyskupu, vėliau kardinolu Vincentu Sladkevičiumi, kuri gerbė nuo seminarijos laikų, žavėjosi jo ištikimybe savo idėjoms. „Jeigu jį keltų altoriaus garbei, aš, ateistas, taip pat mielai pridėčiau savo ranką...“ – rašė Algimantas. Kartkartėmis kalboje grįždavo prie „smerkiančiųjų-teisiančiųjų“ ir „mylinčiųjų-gailinčiųjų“ kunigų temos, nes tai pats buvo išgyvenęs.

Algimantas atskleidė ir savo literatūrinius gabumus: poeziją, filosofinius mąstymus, būsimų knygų fragmentus. Ši tą pavyko išspausdinti. Tai buvo žodis broliams, sakantis, kad Algimantas nėra kategoriškas, opozicijoje. Jau auštant tautos Atgimimui „Katalikų pasaulio“ žurnale buvo išspausdinta keli jo eilėraščiai: „Skubu“, „Karpatai, Karpatai“, „Eičiau, prisiglausčiau“. Eilėraščių „Skubu“ jis parašė dar 1958 m. kunigų seminarijoje:

*Pažadintas vidurnaktį beviltiško verkimo,  
Varpų gausme – klaikios girtų dainos,  
Skubu pas jus, nebodamas likimo,  
Skubu pas jus, vaikai manos tautos,  
Skubu pakelti motiną bežadę,  
Išvytą iš namų girtų vaikų.  
Skubu pas jus, kur, sąžinę praradę,  
Išdraskėt aukurus šventų šeimų.*

*Skubu pas jus iš griūvančių bažnyčių  
 Su degančia širdy šventa tėvų ugnim!  
 Įžiebtai aukurus apiplėštų seklyčių  
 Skubu aš, nešinas nauja viltim.  
 Skubu per gruodą, darganas, per audrą,  
 Skubu klaikioj, vėjuotoje nakty...  
 Lydėdami varpai neramūs gaudžia  
 Kraupiai, kraupiai kaip motinos mirty...  
 Tačiau einu nebodamas likimo.  
 Skubu, o Lietuva, su saule rytdienos!  
 Skubu pas jus per kraują atpirkimo,  
 Skubu, skubu, vaikai manos tautos...*

Daugeliui ypatinga pažintis su Algimantu buvo jo straipsnis „Audiatur et altera pars“ (*Literatūra ir menas*, Nr. 33(2178), 1988 08 13), – apie Lietuvos Bažnyčios suvaržymus ir problemas. Paaiškėjo, kad jam rūpi Bažnyčia. Su kun. K.Vasiliausku Sąjūdžio laikais suartėjo ir susidraugavo kaip „Audiatur...“ straipsnio autorius.

Algimantas – žmogus, kuris patyrė daug fizinio skausmo. Iškentė kelias operacijas. Žavėjosi medikų pasiaukojimu ir tai aprašė straipsnyje „Jei mylėsite vieni kitus“ (*Dienovidis*, Nr. 24, 1993 06 18).

Pakeitęs savo gyvenimo kryptį Dievo link, Algimantas rūpinosi, kaip atsisteisti Bažnyčiai už praleistą laiką. Jis linko pats ir priėmė vyskupų patarimą – rašyti. Daug ką atskleidė apie Lietuvos Bažnyčios kankinius. Rūpinosi, kad dvasios didvyriai taptų matomas pavyzdys visuomenei.

Daug dar liko neįvykdytų šio kilnaus žmogus užmojų. Parengtas straipsnių rinkinys „Žemės žvaigždės“, pradėta redaguoti atsiminimų knyga apie s. Loretą Teresę Paulavičiūtę, MICP, nebaigta rengti knygos „Lietuvos energetika“ 3 tomas ir kt. Liko nemažai jo poezijos rankraščių.

*Danutė Šlapkauskaitė, SJS*

#### ATSIMINIMAI APIE VIDĄ SPENGLĄ

Lietuvai atgavus laisvę ir susidarius sąlygoms išleisti knygas apie mūsų kovą dėl tikėjimo laisvės, Tautos nepriklausomybės ir patirtas mūsų kalinių bei tremtinių kančias, retkarčiais knygų autoriai kreipdavosi, norėdami ką nors patikslinti, gauti papildomų duomenų ar prisiminimų. Taip teko susipažinti su Vidu Spengla-Algimantu Žilinsku. Mano atmin-

tyje jis išliko kaip labai darbštus, tesintis duotą žodį ir mokantis subtiliai kitą suprasti.

Žinojau, kad jis sunkiai serga. Prieš keletą metų, kai ateidavo su reikalais, iš karto buvo matyti, kaip jam sunku – mėlynos lūpos išduodavo širdies ligą, kurią norėdavo nutylėti. Akyse atsispindėdavo lyg skausmas ar melancholija, ir jei pradėdavai už ką nors dėkoti, tuojau liūdnai nutraukdavo: „Ne, ne! Man nereikia dėkoti. Aš noriu kiek įmanoma atlyginti savo skolas Viešpačiui“. Tas nuolatinis praeities prisiminimas jį skatino daug ką vertinti kitaip, atidžiau įsiklausyti, stebėti kitą žmogų, o ypač – kenčiantį ar ligonį. Vos susitikus pirmas jo klausimas būdavo: „Kaip sveikateljė?“ O pats dirbdavo visai netausodamas savo jėgų. Leido knygą po knygos. Kai jau buvo sunku vaikščioti (automobilį galėjo vairuoti), atvažiavo su anūkele, kuri, atėjusi pas mus į ketvirtą aukštą, pra-nešė, kad mašinoje laukia senelis.

Žavėjo jo didelis nuolankumas, pasitikėjimas begaliniu Viešpaties gailėstingumu ir nuostabus atsidavimas Jo valiai. Kai gydytojai rengėsi daryti jam sudėtingą procedūrą ir nerimavo dėl jo silpnos širdies, Algimantas ramino: „Jeigu aš nebijau, tai ko jums bijoti?“

*Gerarda Elena Šuliauskaitė, SJE*

#### ŽIUPSNELIS MINČIŲ APIE ALGIMANTĄ ŽILINSKĄ

*Amžiną atilsį duok jam, Viešpatie!*

Su juo kartu stojome į seminariją ir I kurse mokėmės.

Mūsų kurse buvo: A.Pagareckas, V.Butkus, S. Keidelis, aš (L. Savickas), Algimantas Žilinskas, †Brazdžius, †Markevičius, Striukis, Janauskas, Brazlauskas, Jagminas, †Giedraitis, †Kanišaukas, Dambrauskas, Juškys, †Venckevičius, Gelumbauskas, Kazlauskas, Labonas.

Žilinskas baigė seminariją 1959 m. su šiais klierikais: Melkūnu, Pakamariu, Striukiu, †Kanišausku, Dumbliausku, Šlapeliu, †Ikamu, Čechavičium, Pagarecku.

Jis savo gyvenimą yra aprašęs dviejose knygose. Pasitraukęs iš kunigystės parašė knygą „Žemės šauksmas“. Atsivertęs ir grįžęs į tikėjimą parašė „Dangaus šauksmas“. Čia jis ir atskleidė savo dvasinį pasaulį.

Algimantas buvo gabus ir greitas viskam. Jis daug skaitydavo knygų ir romanų apie jaunimą. Visi apie jį turėjo gerą nuomonę ir nesekdavo, ką jis daro, laisvai išleisdavo į miestą. Visiems buvo malonus. Užrašus

rašydavo aiškiai, tai duodavo ir kitiems, ypač Markevičiui, kuris buvo vyresnio amžiaus ir nespėdavo rašyti. Su juo mane beveik kas sekmadienį skirdavo į Vytauto bažnyčią patarnauti, gal todėl, kad buvom abu lygūs. Teko gyventi vienam kambary, visi gražiai sugyvenome, sutarėme.

Buvome paimti į kariuomenę, bet ne į tą patį dalinį patekome, rašėme vienas kitam laiškus, bet jis laiškuose kunigystę retai minėdavo. Draugai iš seminarijos labai gražius laiškus rašydavo – dvasingus, palaikančius pamaldumą, raginančius ištvirti. Dar ir dabar turiu visus.

Kai grįžome namo, į seminariją, irgi susitikdavome, bet kažkaip pokalbiai nesirišdavo, aš jį prašydavau, kad jis papasakotų, o jis sakydavo, papasakok tu, bet aš jį laikiau aukštesniu – ką jam pasakosiu, jis daugiau apsiskaitęs.

Buvau pakviestas ir į jo primicijas Simno bažnyčioje. Buvome su Kajakcu ir Giedraičiu pakviesti. Atrodo, su gerais draugais draugavo, o gal ir su kitais – nepastebėjau.

Nedaug pateikiu atsiminimų, bet nesinori liūsti į žmogaus vidų ir jį nagrinėti. Ačiū Dievui, kad Jis jį gražino į išganymo kelią. Sako, nereikia tikėti prietarais, bet noriu paminėti vieną išpūdingą įvykį.

Mes buvome patys mažiausi, tai per šventimus prie altoriaus turėjome laimės būti pirmutiniai. Sugulėme Šventųjų litanijos giedoti. Paskui, kai reikėjo keltis, jis pakėlė galvą – tamsu, sakė, labai išsigando ir galvoja, kas čia įvyko, paskui suprato, kad rektorius atsiklaupė ir apdengė jo galvą kapa. Jis taip nustebeš vis kartojo – ką tai galėtų reikšti? Gal tai ir reiškė, kad ateis tamsa gyvenime... Ačiū Dievui, kad praregėjo, išgirdo dangaus šauksmą.

Iš mokyklos dienų jo pasakojimų aišku, kad ir tada jis turėjo gerą vardą, visi stebėjosi jo gabumais, gerumu, nuoširdumu. Jis sakė, kad kai įstojo į seminariją, mokytojai stebėjosi, mat manė, kad į kunigus eina tik atsilikėliai, negabūs.

Susitikdavau su juo ir tada, kai jau buvo išstojęs iš kunigystės. Jis dirbo troleibusų vairuotoju. Buvau porą kartų ir bute.

*Kun. Leonas Savickas (Vilnius)*

## BIBLIOGRAFIJA

### Knygos

Žilinskas A., *Žemės šauksmas*, Vilnius, 1979.

*Lietuvos energetika*, A. Žilinskas ir kt., t. 1, Vilnius, 1982.

*Lietuvos energetika*, A. Žilinskas ir kt., t. 2, Vilnius, 1992.



- Žilinskas A., *Dangaus šauksmas*, Vilnius, 1994.
- Spengla V., „Akiplėša“. KGB kova prieš Bažnyčią, Vilnius, 1996.
- Spengla V., *Atlikę pareigą. Vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose*, Vilnius, 1997.
- Spengla V., Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratinklis, Vilnius, 2001.
- Spengla V., The Church, the „Kronika“ and the KGB web, Vilnius, 2002.
- Objektas „Intrigantas“. Kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla, kn. sudarė, parengė ir redagavo Vidas Spengla, Vilnius, 2002.

### Straipsniai knygose

- Spengla V., KGB archyvai pasakoja, kn. J. Zdebskis, *Gyvenimas mąstymuose. Kunigas tarp vagių*, t. 1, Vilnius, 1996, p. 349–356.
- Spengla V., „... Kančia – tas brangusis turtas...“, kn. J. Zdebskis, *Gyvenimas mąstymuose. Kunigas tarp gėlių*, t. 2, Vilnius, 1996, p. 337–348.
- Žilinskas A., Krikščioniškosios meilės lašelis, kn. *Kryžiaus ir Meilės kelias. Prisiminimai apie kunigą Juozą Zdebskį*, Vilnius, 1996, p. 331–334.
- Spengla V., Įvadiniai paaiškinimai ir epilogas, kn. Mylėti artimą. Liudijimai apie kunigą Juozą Zdebskį pagal dokumentinio filmo videomedžiagą, Vilnius, 1998.
- Spengla V., Įvadas ir skyrių įvadiniai paaiškinimai, kn. N. Sadūnaitė, *Skubėkime daryti gera*, Vilnius, 1998.
- Spengla V., Pratarė, kn. *Kunigo Zdebskio veikla ir doasia*, Vilnius, 1998.

### Straipsniai periodinėje spaudoje

- Spengla V., „Audiatur et altera pars“, *Literatūra ir menas*, 1988 08 13, Nr. 33(2178).
- Spengla V., Jei mylėsite vieni kitus, *Dienovidis*, 1993, Nr. 24.
- Spengla V., Nuodais užtaisytas ginklas: KGB smurto formos, *Dienovidis*, 1996, bal. 19, p. 12.
- Spengla V., „...išbučiavo Smetona“; „...norėjome būti nepriklausomi“: NKVD kova prieš Bažnyčią pirmosios sovietų okupacijos metais, *Dienovidis*, 1996, liep. 5, 12.
- Spengla V., 1. „Mano nusistatymas yra galutinis“; 2. „Kas duos supratimą apie laisvę?“, [apie rezistentus, „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ leidėjas P.Plumpą, kunigą V.Jaugelį], *XXI amžius*, 1997, kovo 14, 19.
- Spengla V., „...Nesiderina su vyskupo sąžine ir luomu“: pagal arkivyskupo M.Reinio bylą KGB archyve, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 4, p. 10–12.
- Spengla V., „Skelbiau krikščionių tikėjimo tiesas ir moralę“: pagal vyskupo T.Matulionio bylą KGB archyve, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 5, p. 12–14.
- Spengla V., „Negalėjau atsisakyti padėti...“: vyskupo V.Borisevičiaus asmenybė pagal KGB bylą, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 6, p. 11–13.

- Spengla V., „...Nesigailiu likęs“: pagal vyskupo P.Ramanausko bylą KGB archyve, *Mūsų sodai*, 1997, Nr. 7/8, p. 1517.
- Spengla V., „...pareiga, kurią žadu atlikti ir ateity“: [atsiminimai apie už po-grindinės spaudos platinimą nuteistą kunigą V.Jaugelį], *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 9, p. 15-17.
- Spengla V., Penki prieš tūkstančius: Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteiui – 20, *Dienovidis*, 1999, saus. 15-21 (Nr. 2), p. 6, 11.
- Spengla V., Būkime teisingi: [apie iškilių Lietuvos Katalikų Bažnyčios žmonių puldinėjimą žiniasklaidoje], *XXI amžius*, 1999, bal. 23, p. 9.
- Spengla V., Būkime teisingi: [apie kaltinimus kunigams S.Tamkevičiui ir A. Svarinskui], *Kauno diena*, 1999, geg. 24, p. 25.
- Spengla V., Atlikę pareigą: vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose, *Lietuvos aidas*, 1999, rugs. 25, p. 11.
- Spengla V., Ak, tas vyskupas Baltakis!..: [apie KGB kovą prieš Vatikano įtaką Lietuvoje], *Dienovidis*, 1999, lapkr. 19-gruod. 2 (Nr. 41/42), p. 7-8.
- Spengla V., Vatikanas ir kardinolas: [apie Lietuvos Katalikų Bažnyčios kovą su KGB], *Dienovidis*, 1999, gruod. 3-16 (Nr. 43/44), p. 6, 11.
- Spengla V., Buvo ir tokių aukų: „Pas agentą nenorėčiau eiti išpažinties“: kruvini KGB pėdsakai Bažnyčioje, *XXI amžius*, 2000, vas. 18, 25.
- Spengla V., Prelato Stanislovo Jokūbauskio drama: [apie prelato tragišką kontaktą su NKVD], *XXI amžius*, 2000, kovo 10, p. 6.
- Spengla V., Ganytojai ir holokaustas, *XXI amžius*, 2000, kovo 17, p. 5.
- Spengla V., „Ganytojo lazda pakeis tik grabnyčia“: apie vyskupą K.Paltaroką pagal KGB dokumentus, *XXI amžius*, 2000, geg. 5, 12, 19, 26.
- Spengla V., Lietuvos II Eucharistinio kongreso priešistorė, *XXI amžius*, 2000, geg. 26, p. 4.
- Spengla V., Sunaikinta istorija: [apie KGB sekimo bylas], *XXI amžius*, 2000, liep. 21, p. 5, 8.
- Spengla V., „Jeigu nesutiks bendradarbiauti, bus išsiųstas...“: kardinolas [V.Sladkevičius] KGB dokumentuose, *XXI amžius*, 2000, rugpj. 11, 18, 25.
- Spengla V., KGB rūpestis dėl LKDP [1989 m.], *Apžvalga*, 2000, rugs. 8, p. 4.
- Spengla V., Rūsčios Mykolaičio-Putino dienos: [apie rašytojo V.Mykolaičio-Putino gyvenimą ir kūrybą sovietinės okupacijos metais], *Dienovidis*, 2000, rugs. 15-28 (Nr. 23), rugs. 29-spal. 12 (Nr. 24).
- Spengla V., „...Nesiderina su vyskupo sąžine ir luomu“: arkivyskupas M. Reinsys KGB dokumentuose, *XXI amžius*, 2000, lapkr. 3, 10.
- Spengla V., Totalinis sekimas vykdamas Tautos genocidą: Aušros Vartų kolegijos sekimo byla, *XXI amžius*, 2000, gruod. 15, 22.
- Spengla V., Kumečių ministeris: [apie prelato M.Krupavičiaus 1940 m. memorandumą „Katalikų su komunistais bendradarbiavimo reikalu“ ir sovietinės valdžios dėmesį jam], *XXI amžius*, 2000, gruod. 22, p. 11.
- Spengla V., Vatikano radijas ir KGB, *XXI amžius*, 2001, saus. 5, p. 9.
- Spengla V., Vyriausiasis Lietuvos partizanų kapelionas: kunigas J.Stankūnas KGB dokumentuose, *XXI amžius*, 2001, kovo 23, p. 11, 16.

- Spengla V., „Esu savo pareigą atlikęs“: vyskupas P.Ramanauskas KGB dokumentuose, *XXI amžius*, 2001, birž. 8, 15.
- Spengla V., *Salus Ecclesiae* [Bažnyčios gerovė] mons. Kazimiero Vasiliausko gyvenime, *XXI amžius*, 2002, bal. 5, p. 6–7.

### Recenzijos

- Streikus A., rec. kn.: V.Spengla, „Akiplėša“. KGB kova prieš Bažnyčią, Vilnius, 1996, *Darbai*, 1996, Nr. 1, p. 149–150.
- Plumpa P., rec. kn.: V. Spengla, „Akiplėša“, Vilnius: Lumen, 1996, *Naujasis židinys*, 1996, Nr. 5, p. 345–347.
- Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, rec. kn.: V.Spengla, Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika, Kaunas: LKB TKK, 1997, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 7/8, p. 34.
- Streikus A., rec. kn.: V.Spengla, Atlikę pareigą: vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997, *Naujasis židinys*, 1997, Nr. 9/10, p. 424–426.
- Statkuvienė A., Jaudina ne sentimentai, o dokumentai, rec. kn.: V.Spengla, Atlikę pareigą: vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose, Vilnius: Katalikų pasaulis, *Tėviškės žinios*, 1997, lapkr. 27, p. 5.
- „XXI amžiaus“ bendradarbiai apie Spaudos rėmimo fondo politiką: [pasisakymai], Algimantas Zolubas, Vidas Spengla, *XXI amžius*, 2000, kovo 31, p. 10.
- Andraitytė-Maliukevičienė A., Dar kartą apie tėvą Pijų: [atsiliepimas į V.Spenglos straipsnį „Buvo tokių aukų“, išspausdintą „XXI amžiuje“, Nr. 14], *XXI amžius*, 2000, geg. 19, p. 8.

### PROF. BIRUTĖ JADVYGA IGNATAVIČIŪTĖ (1924 04 06–2003 10 21)

Eidama 80-uosius metus, 2003 m. spalio 21 d. Vilniuje staiga mirė pulmonologė profesorė Birutė Jadvyga Ignatavičiūtė.

B.J.Ignatavičiūtė gimė 1924 m. balandžio 6 d. Viduklės miestelyje, Raseinių aps., mokytojų šeimoje. Pradžios mokyklą baigusi Viduklėje, 1934 m. įstojo į Raseinių gimnaziją, o 1942 m. pradėjo studijuoti Vilniaus universiteto Medicinos fakultete. Baigusi studijas, 1947 m. ji gavo paskyrimą į Vilniaus respublikinį tuberkuliozės institutą kaip gydytoja ordinatorė.

1966 m. B.J.Ignatavičiūtė apgynė daktaro disertaciją „Abdomininė tuberkuliozė antibakterinio gydymo metu“ ir tais pačiais metais pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Gydytojų tobulinimosi fakultete. Netrukus jai buvo suteiktas profesorės vardas, o 1979 m. – Lietuvos Respublikos nusi-pelnusios gydytojos vardas. Visą laiką ji dirbo ir klinikinį darbą, konsultuodama ir pati gydydama ligonius.

Remdamasi savo medicinine patirtimi, parašė ir išleido keletą vertingų knygų ir apie 80 įvairių straipsnių.

Prof. B.J.Ignatavičiūtė buvo plataus akiračio medicinos teoretikė ir kartu patyrusi praktikė, nuoširdžiai mylėjusi Dievą per meilę žmonėms. Taip pat ji buvo aktyvi Lietuvių katalikų mokslo akademijos narė. (Plačiau apie velionės gyvenimą ir veiklą žr. LKMA Metraštis, t. 15, p. 757–760.)

*LKMA Centro valdyba*

# Rezencijos



Kan. dr. Juozas Stankevičius, *Mano gyvenimo kryžkelės*, Vilnius: Katalikų akademija, 2002, 744 p.

XX amžius, kupinas pasaulinio masto įvykių – revoliucijų, karų, keitusių valstybių sienas, tautų likimą, – ilgai bus istorikų, politologų dėmesio centre. Aptinkama vis daugiau to sudėtingo laikotarpio šaltinių. Kol mokslininkai mėgina susiorientuoti archyvų fonduose (kurių per pastarąjį dešimtmetį atsivėrė labai daug), skaitytojus jau intriguoja diktatorių, generolų, jiems artimų asmenų bei vaikų atsiminimai, dienoraščiai. Šios srities nekupiūruotos lektūros leidyba Lietuvoje – nepriklausomybės metų reiškinys, todėl ypač įdomi.

Suprantama, populiariausi yra visuomenei žinomų asmenų atsiminimai. Vargu ar tarp jų būtų kanauninkas Juozapas Stankevičius, nors anuomet – 1944–1964 m. – jis buvo viena pagrindinių Lietuvos Katalikų Bažnyčios figūrų, valdęs tris (iš penkių) vyskupijas. Tačiau jo pavardė net neminima sovietmečiu Lietuvoje išleistose enciklopedijose. Pastarųjų metų historiografijoje pelnytai daugiausiai dėmesio skiriama nužudytiesiems, nukentėjusiems vyskupsams ir kunigams, o kitų veikla dar laukia visapusiškesnio įvertinimo. Antra vertus, logiška, kad pirmiausiai istorikai susidomėjo lengvai pasiekiamu šaltiniu – „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika“ ir pogrindžio istorija.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos išleisti J.Stankevičiaus atsiminimai – nors šališkas, bet labai platus 1930–1965 m. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vidinio gyvenimo atspindys. Apie nepriklausomos Lietuvos laikotarpio dvasininkų luomo gyvenimą, interesus galima sužinoti iš atsiminimų, romanų, biografinių knygų, o analogiška sovietinių metų literatūra labai reta. Dienoraščiai, atsiminimai tapo įkalčiais daugelio kunigų, vienuolių baudžiamosiose bylose ir pradingo NKVD/KGB labirintuose.

Kanauninkas J.Stankevičius, kaip minėta, buvo neeilinė asmenybė 1944–1964 m. Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchijoje. Jo veiksmai, laikysena, „politika“ daugeliu atveju nulėmė minimų ir vėlesnių metų Bažnyčios gyvenimą. Savo atsiminimuose ir dienoraštyje jis liudytojo ranka aprašė svarbiausius laikotarpio įvykius: Bažnyčios situaciją pokario metais, Vatikano II Susirinkimo sesijas ir kt. Tiesa, tai nėra atviras, sau pačiam rašytas tekstas. Autorius daug ką nutylėjęs, bet skaitant jo knygą ir lyginant su archyvinių dokumentų, išėivijos dvasininkų atsiminimų kontekstu išryškėja labai daug sovietinio laikotarpio Bažnyčios problemų, skirtingos šiapus ir anapus geležinės uždangos dirbusių lietuvių dvasininkų politinės laikysenos motyvacija ir t.t.

Atsiminimai gerai apibūdina patį kan. J.Stankevičių. Tai buvo veikli asmenybė, siekusi valdžios, pripažinimo. Taip jau sutapo, kad karjerą jis galėjo padaryti tik sudaręs sandėrį su sovietų valdžia (kaip užsimena atsiminimuose, pas jį 1947m. apsilankius Kauno miesto saugumo šefams I.Rudykai ir D.Todesui, „konferavome apie dvylika valandų“, p. 326).

Knyga išleista laikantis visų akademinėi šaltinio publikacijai privalomų reikalavimų – yra įvadinis straipsnis, paaiškinimai, asmenvardžių bei vietovardžių rodyklės. Ypač vertinga išnašose esanti informacija apie knygoje minimus kunigus. Mat tarp gausybės dienoraščio autoriaus minimų pavardžių nemaža tokių, kurių nėra jokiose enciklopedijose. Parengeję pateikiamos trumpos jų biografijos praplečia skaitytojo akiratį, jos įdomios ir tyrinėtojams, nes papildo vis dar labai skurdžius duomenis apie sovietinio laikotarpio Lietuvos dvasininkus.

Vis dėlto dienoraščio rengėjams galima padaryti ir priekaištų. Pats didžiausias – dienos šviesą išvydo ne paskutinis dienoraščio teksto variantas. Kanauninkas J.Stankevičius, matyt, nuolat savo rankraštį tobulino, redagavo. Išleistoje knygoje spausdinami jo „Ižangos žodžiai“ pirmajai ir antrajai redakcijai. Tačiau savo tekstą jis buvo redagavęs ir trečią kartą („Žodis trečiajai redakcijai“ datuotas 1965 m. spalio 15 d.). Paskutinis įrašas jame padarytas 1966 m. birželio 29 d., o ne 1965 m. rugsėjo 3 d., kaip LKMA paskelbtame tekste.

Tačiau svarbiausia – autorius buvo dar kartą savo rankraštį redagavęs, papildęs. Tai, kad paskutinėje redakcijoje yra labai svarbių papildymų, galima pailustruoti tokia citata: „Pavyzdžiui, atsitikimas su religinių kultūrų įgaliotiniu Pušiniu. Kai Vengrijoje, rodos, 1959 ar 1958 m. prasidėjo kontrrevoliucija, per radiją ir spaudoje su tariamuoju mano parašu buvo paskelbta, kad aš Dievo vardu tą kontrrevoliuciją prakeikiu. Tik po keleto dienų Pušinis atvežė man tą tekstą, kad aš pasirašyčiau. Aš nepasirašiau. Pušinis buvo nepatenkintas. Po kiek laiko Pušinis gyrėsi už tą prakeikimą honorarą pasiėmęs jis. Kad aš nepasirašiau, tai man ir honoraras nepriklausęs.“

Tokia buvo tikroji istorija su tuo prakeikimu Dievo vardu. Bet daugelis buvo ir tebėra įsitikinę, kad vengrų kontrrevoliucionierius Dievo vardu prakeikiau aš, nes po tuo prakeikimu esąs mano parašas“. Tai Bažnyčios istorijai svarbus faktas, rodantis manipuliavimo jos vardu mastą, taip pat svarbus ir kanauninko J.Stankevičiaus biografijai – istoriografijoje jis jau kaltinamas pasirašęs tą smerkimą.

Trečiojoje redakcijoje yra ir daugiau įdomių papildymų, pavyzdžiui, keliolika dienoraščio lapų apie dalyvavimą (su vyskupu Kazimieru Paltaroku) 1952 m. lapkritį Maskvoje vykusioje IV sąjunginėje taikos šalininkų konferencijoje; 1959 m. birželio įrašai apie slaptas derybas su sovietų valdžia dėl Romon studijuoti siunčiamų kandidatų ir kt. Autorius, matyt,



ne be reikalo savo dienoraštin nusirašė ir jam dedikuotas kunigo Stanislovo Kurmausko eiles (1953 m. vasario 3 d.):

*Kada aplinkui audros ūžia,  
Kada gyvenimo jūra nerami,  
Kada laivai audroj siūbuoja  
Tarytum burlaiviai maži  
O reik vairuotojo galingo,  
Kurs vairuotų per audras,  
Kad broliai jūroje nežūtų,  
Kad šviestų saulė jų dienas...  
Vairuok, Valdytojau, mūs laivą  
Bažnyčios brolių širdyse –  
Spindės vėl laimė mūs padangėj –  
O bangos Laimėje nugrims!*

Atrodo, knygos leidėjai pristigo redaktoriaus/korektoriaus priežiūros, nes tekste pasitaiko neaiškių vietų, nesuderintų linksnių; ypač daug jų pastabose: nevienodumų, kartojama arba tikslinama informacija (pvz.: *Kun. Juozas Vaišnora MIC – kunigas marijonas; Vysk. Teofilius Matulionis – arkivyskupas, rašoma ir arkivyskupija, ir arkivysk., ir arkiv., daktaras, dr. ir d-ras, Kauno kunigų seminarija, kun. sem. ir TKS...*). Yra faktinių klaidų, pvz., Igoris Polianskis buvo ne *Religinių reikalų tarybos prie SSRS MT iga-liotinis*, o *Religinių kultų reikalų tarybos prie SSRS MT pirmininkas*.

Nepaisant šių priekaištų, reikia pasidžiaugti, kad LKMA išleido vieną svarbiausių Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos šaltinių. Jis turėtų paskatinti nuodugnesnius tyrinėjimus, padėti suvokti Bažnyčios gyvenimo sovietiniu laikotarpiu sąlygas, jos vadovų savijautą, veiklos galimybes. Šio šaltinio svarba, kanauninko J.Stankevičiaus „realios politikos“ prasmė išryškėja šalia vyskupo Vincento Brizgio, kunigo Lado Tulabos dienoraščių bei atsiminimų, knygų ir straipsnių apie vyskopus Teofilijų Matulionį, Kazimierą Paltaroką ir kt., archyvų dokumentų.

Kanauninko J.Stankevičiaus dienoraštis bus įdomus ne tik Bažnyčios istorikams – jame gausu gyvų nepriklausomos Lietuvos kultūros, draugijų gyvenimo, buities vaizdų, nepriklausomybės kovų, kitų politinių įvykių (pvz., Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų, jaunimo reakcijos į Vilniaus praradimą) epizodų, spausdinamas ilgas intarpas apie Vinco Stankevičiaus gyvenimą Brazilijoje ir t.t.

Taigi knygynus pasiekė naujas platus XX a. istorijos šaltinis. Kaip ir kiekvienas dienoraštis, jis yra subjektyvus, daug kur kontroversiškas tekstas, bet tai yra neatskiriamas šio žanro bruožas.

*Dr. Regina Laukaitytė*

## ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abakumovas V. 388  
von Adam K. 546, 549, 551, 555  
Adamovičius (Adamovičius) L. 417, 419–422, 424  
Adrianas, imperat. 564, 565, 568  
Agapijus, vysk. 573  
Agrikola 560  
Agripa II 553  
Aksakovas I. 164  
Albertas, arkivysk. 261  
Albinas 553, 554  
Albrecht-Carrié R. 301  
Aleksa A. 540  
Aleksnavičienė O. 142  
Aleksa J. 337  
Aleksa P. 535  
Aleksandras II, caras 33, 34, 158–160, 163, 215, 216  
Aleksandras III, caras 213, 216, 226  
Aleksandras IV, pop. 260, 262  
Aleksandravičius E. 6, 15, 87, 114, 127, 133  
Aleksejev G. 432  
Aleksis 429  
Algirdas, did. kunig. 257  
Ališauskas A. 588  
Ališauskas V. 238  
Aliulis V., kun. 9, 501, 535, 610, 620, 621  
Al-Kašy (Džemšid ibn Masud al Kašy) 48  
Alminas K., žr. Alminauskis K.  
Alminauskis K. 36, 53  
Altnurme R. 8, 406, 425, 427, 428  
Ambrazas S. 599  
Ambrazevičius J. 90  
Ambrazejus, šv. 519, 502  
Ananas II 553, 554  
Ander A. 559  
Anderson J. 392  
Andraitytė-Maliukevičienė A. 629  
Andreas St. 432, 433  
Andriekus L., kun. 10, 612, 613  
Audrius, vysk. 267  
Andropovas J. 391, 392  
Anilionis P. 395  
Antanas Egiptietis, šv. 465  
Antanavičius, kun. 177  
Antifonas (Antifonos) 47  
Anskaras, šv. 258  
Antonio Adrianas, žr. Metius Adrianas  
Anzani A. 579  
Aramavičiūtė V. 2  
Arbusow L. (Junior) 418, 422  
Archimedas 47, 48, 49  
Aryabata (Aryabhata) 48  
Aristotelis 537  
Arlacchi P. 487, 497  
Aruma P. 603  
Aržajeva L. 160  
Astromovas J., kun. 283  
Audziewicz A.F., vysk. 193  
Augustinas, šv. 262, 465  
Aumalis K. 405  
Ažukalnis V. 136  
Bachmanas 28  
Bačinskis P. 26, 30  
Bačkis A.J., kard. 237, 271, 395, 581–583, 585, 598, 611, 614  
Bačkis R. 614  
Bačkis S. 614  
Bačkis S.A. 7, 581  
Baerent P. 422  
Bagenskis A. 29, 31  
Bajko K., kun. 198, 208–210  
Balašaitis A. 605  
Balčikonis J. 600, 603, 606, 607  
Balčiūnai Povilas ir Petronėlė 615  
Balčiūnas V., prel. 10, 615, 616  
Balevics (Balevičius) Z. 423  
Baltakis P., vysk. 273, 610, 629  
Baltramiejus Bohemietis 262  
Baltrūnas A. 37, 53  
Baltrušaitis J. 304  
Balutis B.K. 309, 310, 316, 333–335, 345, 348, 366  
Baranauskas A., vysk. 3, 5–7, 13, 127–156, 187–189, 191, 211, 212, 229–236, 281, 530  
Barmes W.E. 548  
Bartaševičius A. 26  
Bartkus F. 535  
Bartoloni R., nuncijus 351, 352, 353, 354, 356–362  
Bartuška V., kun. 287, 291, 292, 294

- Basanavičius J. 77–80, 83, 84, 87, 95, 131,  
 132, 137, 605  
 Batiffol P. 548  
 Batoras S. 193  
 Battisti F.M. 481, 497  
 Baubllys A. 405  
 Baudouin de Courtenay J. 137  
 Baueris B. 542  
 Baueris CH. 541  
 Behaz M. 451, 452  
 Belickienė G. 599  
 Bellovacensis V. 56  
 Benediktas XV, pop. 253, 287, 290, 294,  
 297, 300, 302, 303  
 Benys L. 467  
 Ben Pandira 554, 569  
 Ben Stada 554, 569  
 Berenis V. 5, 14, 77, 85  
 Beresnevičius A., vysk. 29, 33, 80, 82, 83,  
 191, 222  
 Berkholz C.A. 418  
 Bernardas, šv. 466  
 Bieliniskis F. 586, 587  
 Biezais H. 423  
 Birutowicz, kun. 211  
 Biržiška M. 17, 18, 36, 53, 130  
 Biržiška Vaclovas 141  
 Biržiška Viktoras 36, 53  
 Bistras L. 300, 325, 330, 332  
 Bizauskas K. 303–305  
 Blandano P. 487, 497  
 Blaščykas (Błaszczyk) G. 2  
 Bloznelienė K.L. 588  
 Bloznelis M. 9, 586–592  
 Blužas J. 588  
 Boduenas de Kurtenė (Baudouin de Cour-  
 tenay) J. 36, 46, 47, 51, 109  
 Bodzanta, arkivysk. 264  
 Bogojavlenski I., stačiat. vysk. 429  
 Bokas 290  
 Bončkutė R. 6, 15, 111, 112, 126, 148  
 Boner E. 393  
 Borgatta M.L. 484, 497  
 Borgongini-Duca F. 307, 310, 318, 320, 323,  
 337, 339–341, 345, 346, 348, 373  
 Borisevičius V., vysk. 628  
 Bornas M. 22  
 Borovskis E. 27  
 Boruta J., vysk. 2, 5, 7, 9, 13, 17, 23, 24, 238,  
 257, 275, 405, 533, 581, 582, 609  
 Boudou A. 214, 215, 303  
 Brazauskas J. 589  
 Brazdžionis B. 618  
 Brazdžius 626  
 Brazys P., vysk. 618  
 Brazlauskas 626  
 Bregeonas 579  
 Bretkūnas J. 142, 144  
 Brežnevas L. 391  
 Brizgys V., vysk. 635  
 Brochas O. 599, 600  
 Bronikowskis K., MIC 510  
 Brunonas Kverfurtietis, šv. 257, 259, 262  
 Buchowski K. 6, 15, 171, 187, 189  
 Būčys P.P., vysk. 82, 101, 105, 280–303,  
 327, 342, 348, 371, 374, 504, 505, 507,  
 535, 581  
 Budrys-Budrewicz A. 183  
 Būga K. 603, 605, 606  
 Bukowicz J., MIC 507, 509  
 Bulota A. 467, 476  
 Bumbauskas A. 257, 275, 402  
 Burbaki (Bourbaki) N. 35  
 Bureninas (Burenin) K. 38, 54  
 Burkitt T.C. 548  
 Burkus J. 468, 469, 476  
 Burokaitė E, ses. 385  
 Burokienė O. 586, 589  
 Burzgis S. 369  
 Bush 249  
 Butenevas M. 217  
 Butkevičius, kun. 80, 201  
 Butkus V., kun. 569, 626  
 Butkus Z. 297, 326  
 Buzelis J. 608  
 Carnegie D. 461, 476  
 di Casa 361  
 Casaroli A. 395, 396  
 Casarrubea G. 487, 497  
 Casparas E. 260  
 Castringuno 340  
 Catanzaro R. 489, 497  
 Ceipe G. 405  
 Celsas 547, 548, 552, 568  
 Centosa L., nunc. 369  
 Chaiegnon P. 466, 476  
 de Chardinas T. 610  
 Cherbury E.H. 540  
 Chylinskis S.B. 155  
 Chmielowski 206  
 Chrizostomas, šv. 465, 467  
 Chruščiovas N. 384  
 Chudzyńska J. 505  
 Chvolsonas (Chwolson) D. 30, 546  
 Ciceronas 120  
 Cimielius A., kun. 591  
 Ciriaci G. 348  
 Cirtautas F., vysk. 283, 284  
 Civinskas A. 278  
 Cywiński B. 79, 84, 223  
 Coppa F.J. 364  
 Corssenas P. 549  
 Czepielewski 201, 203  
 Čarneckis V. 306–308, 310, 311, 313, 315,  
 317–320, 323–327, 333, 334, 338, 339  
 Čechavičius, kun. 626

- Čėsnyš B. 538, 542, 546–549, 551, 552, 554,  
560, 562, 563, 565, 566  
Čėsnyš G. 2  
Čibiras K. 369, 535  
Čiočytė D. 5, 13, 14, 69, 73, 75, 76, 142  
Čungdži D. 48
- Dabrila M., kun. 292  
Dambrauskas 626  
Dambrauskas A., žr.  
    Jakštas-Dambrauskas A.  
Dambrauskas Antanas 118  
Dambrauskas J. 591  
Dambrauskas L. 591  
Damiani P., šv. 259  
Damušis A. 591, 592  
Danielius, kunigaikštis 260  
Danielius, pranašas 549, 550  
Daniszewski, kun. 204  
Dantė (Dante Alighieri) 49, 74  
Danveau O., OFM 474, 476  
D'Arc J. 519  
Dargis A. 492, 497  
Darvinas Č. 493  
Daubaras (Grajauskas) J. 80, 84  
Daukantas S. 70, 80, 88, 96, 97, 112, 113,  
120, 122, 123, 137, 518, 530  
Daukantas T. 309  
Daukša E.J. 89  
Daukša M. 95, 258, 604  
David Ch. 422  
Davydovas (Davydov) A. 38, 53  
Davidson N. 215  
Dean A.E. 456, 471, 476  
Dekanozovas V. 376  
Dekartas 540  
Delanty G. 79  
Diderot D. 540  
Dieckmann 551  
Dylągowa H. 196  
Dilytė D. 113, 120  
Diksonas (Dickson) L.E. 45, 46, 53  
Dirsytė A. 591, 592  
Dytrichas (Dietrich), vysk. 261  
Dlugošas J. 263  
Dmitrovski P., stačiat. arkivysk. 429  
Dobryninas A. 490, 497  
Dobrogostas, vysk. 264, 267  
Domicianas, imperat. 548, 550  
Donelaitis K. 107  
Dostas J. 610  
Dovydaitis J. 606  
Dovydaitis P. 537–543, 545–548, 552, 554–  
556, 559–563, 565, 566, 568  
Dovydas, pran. 458  
Drazdauskienė R. 400  
Drewsas (Drews) A. 542, 561  
Dumbliauskas, kun. 626  
Duninas-Marcinkevičius V. 161, 162
- Dunsdorfs E. 423  
Dupuis Ch.Fr. 538, 539, 540, 561  
Durkheimas (Durkheim) E. 482, 497  
Dzirne F. 419  
Džonas (Jones) V. 47
- Eckermann J.P. 112  
Eidintas A. 297  
Eigminas K. 608  
Eysenhoffowa M. 507  
Eizenachas (Eisenach) 36  
Eleferijus, stačiat. arkivysk. 407, 409  
Eratostenas 43  
Erodas 552  
Esser G. 537, 538  
Eusebijas Cezarietis 547, 548
- Faidutti L. 322, 345, 346, 356–358  
Falcone G. 494, 497  
Falkas K. 600  
Falkowski Cz., vysk. 192, 193, 208, 509  
Fantò E. 493, 497  
Faryš J. 297  
Federis M. 542  
Fedler H. 549  
Feldmanis R. 423, 424  
Feliński A. 132  
Felinskis Z. 28, 29, 31, 32  
Fibonatis (Fi Bonacci) 43  
Fichte J.G. 541  
Fijalkovskis A., vysk. 34  
Filonas Aleksandrietis 543, 544  
Flavijus J. 536, 538, 544–554, 566, 569, 570,  
572–574  
Flegonas 568  
Fleišmanas 610  
Foch (Fošas) F. 180, 181, 183, 184, 188, 190  
Fomin S. 586, 587  
Fotia F. 488, 497  
Frąckiewicz, kun. 199, 203, 210  
Freidenfelds K. 422  
Freudas S. 480  
Frydrichas II, imperat. 260  
Frontonas 568  
Fundanas M. 565  
Funkas K. 439
- Gabrys J. 284, 291, 292, 293  
Gabšėvičius P. 26, 136  
Gaigalaitė A. 297, 303, 308, 318, 319, 322,  
341, 350, 365, 366  
Gailevičius A. 386  
Gailevičius B. 145  
Gailienė D. 2  
Gailius, kun. 314  
Gajus Plinijus Cecilijus Sekundus, žr. Pli-  
nijus Jaunesnysis  
Galenas 568  
Galvanauskas E. 304

- Galvydaitė-Bačkienė O. 10, 614  
 Gambetta D. 488, 497  
 Garšva K. 5, 14, 61, 63, 68, 606  
 Gasparri P., kard. 290, 292, 298, 300, 302, 303, 306, 308, 310, 311, 318–321, 340–343, 348–350, 352  
 Gaščiūnas K., kun. 9, 534–537  
 Gaudešius S. 609  
 Gavelienė-Petrauskienė V. 10, 616, 617  
 Gedgaudas (Sienko) P. 267  
 Gelumbauskas 626  
 Genys J. 9, 593, 594  
 Genzelis B. 19  
 Germanas F. 34  
 Gerulis J. 64, 603  
 Gidžiūnas V. 262  
 Giedraitis, kun. 626  
 Giedraitis J.A., vysk. 141, 145, 147–151, 153, 155, 156, 215  
 Giedraitis M., vysk. 269  
 Gimžauskas S. 600, 607  
 Giniūnaitė A. 623  
 Gintautas A., vysk. 221  
 Girdenis A. 61  
 Girdvainis S. 255, 347, 349, 358, 359, 361, 363, 366, 369–371, 373–375  
 Girdzijauskas J. 96  
 Girnius J. 20, 21  
 Girnius K. 2, 582  
 Girnius S. 2  
 Girsas N. 213, 219  
 Glušickis 165, 166  
 Godlewskis M., kun. 504  
 Goethe J.W. 112  
 Gorbačiovas M. 394–396, 403  
 Goremykinas I.L. 232  
 Gościmski A. 191  
 Górski T., MIC 507  
 Graberis O. 542, 610  
 Grabmanas M. 610  
 Grabskis S. 269, 310, 311  
 de Grandmaisonas L. 542  
 Graužinis K. 363, 364, 366  
 Gregorskis A. 607  
 Grigalius Didysis, šv., pop. 262, 265, 519  
 Grigalius IV, pop. 258  
 Grigas N. 608  
 Grigas R., kun. 621  
 Grigelionis B. 2, 582  
 Grigory, stačiat. metrop. 430  
 Grinaveckienė E. 599, 606  
 Grinius K. 334, 335  
 Grislis E. 417  
 Gross A. 428  
 Grotas J. 109  
 Grünbergs T. 422  
 Gudaitis-Gudzevičius A. 403  
 Gudavičius E. 257, 259, 275, 402, 606  
 Gurevičius A. 90, 94  
 Gustainis M. 130  
 Gustaitis M., kun. 279, 281  
 Gutauskas A., kun. 274  
 Haller Th. 418  
 Hanusowicz, kun. 203, 204  
 Harasimovičius (Harasimowicz) M., kan. 209, 224  
 Harnack Th. 418  
 Harnackas (Harnack) A. 542, 548  
 Hartmann 540  
 Havelas V. 240  
 Hegelis G.W.F. 112, 538, 541, 542  
 Heidegeris (Heidegger) M. 91  
 Heitmüller W. 555  
 Henrikas Liuksemburgietis, vysk. 262  
 Herbačiauskas (Herbaczewski) J.A. 179, 181, 182  
 Heronas 48  
 Hilbertas (Hilbert) D. 50  
 Hitleris A. 375, 480  
 Hoerschellmann D.F. 418  
 Holovinskis I., arkivysk. 27, 30–32, 34, 206  
 Homeras 118  
 Hosfeldas (Hossfeld) K. 36, 40, 42, 43, 45–47, 53  
 Hrinevickis (Hryniewicki) K., vysk. 193–195, 197, 219, 221, 223, 224  
 Hume 540  
 Yčas M. 287, 289–292, 294  
 Ignacas, šv. 468  
 Ignatavičiūtė B.J. 10, 627  
 Ignatjevas N. 217  
 Ikamas, kun. 626  
 Yla S., kun. 37, 53, 327, 456, 469, 476  
 Ilovaiskis 234  
 Inocentas IV., pop. 240, 261, 262  
 Isakovas 32  
 Iser W. 108  
 Issidor, stačiat. metrop. 430  
 Ivaškevičius J. 29, 31–33  
 Ivinskis Z. 257, 259–264, 267, 268, 275  
 Izvolkskis A. 226  
 Jablonskis J. 83  
 Jablonskis K. 584  
 Jabłoński S. 179  
 Jacynas A.J. 9, 594, 595  
 Jadvyga, karal. 263, 264, 267  
 Jagminas 626  
 Jaknavičius J., kun. 145  
 Jakobini L., kard. 216, 217, 220, 221, 224  
 Jakowskis W. 509  
 Jakštas A.-Dambrauskas A., prel. 19, 36, 47, 49, 51, 52, 53, 79, 84, 89, 101, 104–106, 129, 131, 141, 142, 152–154, 225, 277, 280, 283, 284, 289  
 Jakubielskis A., prel. 25, 30–32

- Jalbžikovskis (Jalbzkyowski) R. 137, 174,  
 178, 182, 188, 189, 367, 372  
 Janauskas 626  
 Jankauskienė A. 492, 497  
 Jankūnaitė V. 344  
 Jansenas P. 542  
 Januševičius P., kun. 222, 282  
 Jarra E. 504  
 Jaseliūnas E. 413  
 Jasieński, kun. 201  
 Jatulis P. 257, 261, 262, 269, 275  
 Jaugelis V., kun. 628  
 Jaunius K. 83  
 Jekaterina II, imperat. 269  
 Jelpatjevskis V. 28, 30  
 Jemielity W., kun. 139  
 Jeremijus 519  
 Jezukevičius V., kun. 591  
 Jėzus 458, 459, 469, 475, 533–574,  
 žr. Kristus  
 Jogaila, kar. 263–267  
 Jogėla V. 5, 13, 25, 34, 214  
 Jokantas K. 269, 309  
 Jokūbas, apašt. 553, 554  
 Jokūbauskis S., prel. 628  
 Jonaitis M. 88  
 Jonaitytė A. 599  
 Jonas XXII, pop. 263  
 Jonas XXIII, pop. 616  
 Jonas Krikštytojas 465, 548–551, 552  
 Jonas Paulius II, pop. 239, 241, 243, 244,  
 248, 251, 252, 253, 256, 271, 272, 391,  
 396, 403, 470, 582  
 Jonynas Ig. 584  
 Jovaiša L. 257, 258, 275  
 Jučas M. 257, 258, 275  
 JundziŃ H. 195, 201  
 Jundzilas S. 56  
 Juodka B. 237  
 Juraitis J., kun. 592  
 Jurgaitytė I. 9, 455, 477  
 Jurgis, žr. Matulaitis J.  
 Jurgutis V. 304  
 Jurkiewicz J. 301  
 Justas Tiberietis 544, 545  
 Justinas Kankinys 555  
 Juškevičius J. 9, 479, 498  
 Juškys 626  
 Jülicheris 542  
  
 Kachanovas I. 222, 224  
 Kaczyńska E. 171  
 Kačiuškienė G. 65  
 Kairys K. 115, 137  
 Kairys S. 316, 331  
 Kairiūkštis J. 236  
 Kajackas, kun. 626  
 Kajeckas J. 362  
 Kaligula G.C., imperat. 552, 566  
  
 Kallmeyer Th. 418  
 Kalthofas A. 542  
 Kalvinas 532  
 Kampe P. 422  
 Kandidovas A. 161  
 Kanišauskas, kun. 626  
 Kanopkaitė S. 2, 8, 439, 452, 453, 582  
 Kantas I. 541, 542  
 Kapralovas P. 388  
 Karaliūnas S. 600, 601  
 Karalius M. 588  
 Karevičius P., vysk. 52, 53, 279, 282–284,  
 291, 292, 303  
 Kaributas 264  
 Karinauskas V. 396  
 Karlovičius (Karlówicz) J. 137  
 Karolis IV, imperat. 263  
 Karosas A., vysk. 177, 182, 188, 190, 225,  
 283, 291, 292, 303  
 Karvelis P. 269, 270, 309  
 Kasparavičius A. 7, 238, 295, 307, 325,  
 332, 377  
 Kastanauskas 387  
 Katilius A. 2, 7, 13, 16, 229, 231, 236, 238,  
 277, 280, 282, 286  
 Katkovas M. 216  
 Kaudzitis R. 419  
 Kaufmanas K. 157, 165, 166, 169  
 Kautskis K. 542, 558  
 Kavaliauskas Č., kun. 535  
 Kavolis V. 88, 90, 127, 133  
 Kazimieras, šv. 391, 393, 468  
 Kazlauskas L. 26  
 Kazlauskas V., prel. 396, 591  
 Kedrovos M. 570  
 Keidelis S. 626  
 Keliuotis J. 591  
 Kelly J. 215  
 Kellner 553, 566, 658  
 Kepleris (Keplers) P. 456, 458, 464, 467,  
 468, 474, 476  
 Kiaupienė J. 265  
 Kiploks E. 423, 424  
 Kirch C. 556, 557, 559, 563–565, 567, 568  
 Kirkoras A. 161  
 Kirsfeldt J. 422  
 Kiseliovas G.V. 162  
 Kisielius A. 588  
 Kitkauskas N. 2, 577  
 Klapkowski W. 175, 178  
 Klaudijus, imperat. 565, 566, 567  
 Klausner J. 549  
 Kleinas G. 542  
 Klemensas VIII, pop. 145  
 Klimaitė-Keturakienė E. 14, 87, 99  
 Klimas P. 308, 320–326, 333–335, 366,  
 376, 582  
 Klimaševskis K. 25, 26, 28, 29  
 Klimčiukas F. 602

- Kłopotowski 199, 209  
 Kluczyński W., kun. 199, 209  
 Knockaert A. 477  
 Knopken A. 418  
 Kochba S.B. 565  
 Koolman J. 439, 440, 445, 446, 447, 452  
 Korbel J. 344  
 Kornilovas I. 163, 166  
 Korovkinas F. 536  
 Kosidovskis Z. 536  
 Kosłowski P. 494, 497  
 Kotryna Sienietė, šv. 467  
 Kovaliovas S. 591  
 Kowalski W. 185  
 Kozłowski S. 151, 152, 154, 155  
 Koźmiński H., kun. 505  
 Kožuchovskis A. 26, 28, 29  
 Krachovieckis A. 30  
 Krahelis (Krahel) T. 2, 6, 15, 191, 212  
 Krasauskas R. 257, 275  
 Krasickis I.J. 115  
 Krasinski A., vysk. 34, 197  
 Kraševskis J.I. 97  
 Krauss 552  
 Kryński 206  
 Kristijonas, vysk. 261, 262  
 Kristus 75, 80, 146, 459, 460, 468–470, 472, 473, 475, 495, 506, 512, 518, 533, 534, 535–574, žr. Jėzus  
 Krivickas D. 367, 368  
 Krupavičius M., prel. 299, 315, 629  
 Kubicki P. 194, 196, 199  
 Kubilius J. 5, 14, 35, 53, 54  
 Kublanovas M. 570, 571  
 Kučas A. 501, 503, 506, 510  
 Kučinskaitė A. 2  
 Kučinskis S. 259  
 Kudirka V. 78, 279, 280  
 Kukta J., kun. 308  
 Kulakauskas A. 87, 160, 163, 165  
 Kulmar T. 427  
 Kumor B. 214, 219, 225  
 Kundziņš K. 419, 422  
 Kuraitis P., kun. 82, 621  
 Kurcijus (Curtius) E.R. 111, 113  
 Kurczewski J., kun. 15, 191–212  
 Kurmauskas S., kun. 635  
 Kuročka V. 591  
 Kuršaitis A.T. 137, 153  
 Kuršaitis F. 153  
 Kutorga M. 28, 30  
 Kutrevičius A. 492, 497  
  
 Laberžė A., kun. 385  
 Labonas 626  
 Lagrange M.J. 104, 105, 548  
 Lagūnas S. 29  
 Lambert J.H. 540  
 Lametre J. 540  
  
 Lammers W. 258  
 Landsbergis V. 582  
 Lange J. 418  
 Lanskojus S. 33  
 Lapinas O. 473, 476  
 Larinas B. 603  
 Lauha A. 427  
 Laukaitis J., prel. 82–84, 138, 153  
 Laukaitytė R. 7, 13, 238, 330, 381, 385, 389, 413, 505, 636  
 Laumenskaitė E. 400  
 Laurinavičius B., kun. 627  
 Laurinavičius Č. 180, 297  
 Ledókowski M.H., kard. 279  
 Lekavičius A. 492, 497  
 Leminskaitė J. 400  
 Leninas 480  
 Leonardas iš Pizos (Leonardo da Pisa) 43  
 Leonas Didysis, pop. 245, 251, 519  
 Leonas XIII, pop. 49, 144, 200, 211–216, 219, 221, 225–227, 279, 280, 340, 518  
 Lepajõe M. 428  
 Lessing D. 540  
 Lessingas G.E. 112  
 Librowski S. 82, 84  
 Lipnicki 206  
 Lipskienė J. 599, 600, 604  
 Lis K. 214, 215  
 Liuima A., kun. 581  
 Liulevičius V. 293  
 Liuteris M. 143, 153, 539  
 Long C. 445  
 Lopata R. 238  
 Lossowskis P. 78, 84, 131, 132, 179, 183, 184, 297  
 Lozoraitis K. 7, 237, 238, 242, 253  
 Lozoraitis S. 357–361, 363, 364  
 Lozoraitis S. (jaun.) 255, 273  
 Ludolfas iš Kelno (Ludolf van Ceulen) 49  
 Lukas, apašt. 458, 559  
 Lukauskas K. 146  
 Lukijanas 568  
 Lupo S. 487, 488, 497  
  
 Maceika J. 608  
 Maceina A. 18, 83, 84, 91, 299, 456, 466, 667, 470–472, 477  
 Macevičius J. 269, 307, 308, 310, 311, 315–323, 373  
 Maciejewski M. 106  
 Maciejovskis B., vysk. 269  
 Mačiūnas L.L. 9, 580, 595–597  
 Magas 365  
 Maglione L., kard. 369, 371, 372, 375  
 Maironis 24, 152  
 Majevskis (Majewski) V., kun. 29, 30, 199, 203, 209, 210  
 Makauskas (Makowski) B. 2, 6, 15, 135, 140, 172

- Makovas L. 218  
 Maldeikis P. 508  
 Małecki 206  
 Malynin A. 54  
 Mališauskienė J. 471  
 Manstavičius E. 37, 54  
 Marcinkevičius A. 8, 405, 407, 411  
 Marcinovskis A. 149  
 Marekas J. 579  
 Marija Magdalena, šv. 554  
 Markevičius, kun. 626  
 Marksas K. 480  
 Martavičius L. 387  
 Martinale C. 455, 465, 477  
 Martynas V., pop. 266, 267, 268  
 Martinetti G., SJ 535  
 Martyr J. 556  
 Masalskis Ig., vysk. 269  
 Maschke E. 260  
 Maškinas N. 545, 553, 556, 559, 560, 562, 564, 565–567  
 Matulaitis-Matulevičius J., arkivysk. 9, 81, 84, 270, 282, 283, 324, 326–329, 332–334, 469, 501–512, 581, 617–620  
 Matulaitis K.A. 258  
 Matulevičius J., žr. Matulaitis J.  
 Matulionis P. 56, 57  
 Matulionis T., vysk. 628, 635  
 Matulis J. 10, 536  
 Matulis S., kun. 214, 257, 275, 277, 282, 283, 285, 343, 617  
 Maurenbrecheris 542  
 Mausbach J. 537, 540  
 Mažeika R. 2, 257, 275  
 Mažeika St., kun. 534  
 Maželis P., vysk. 534  
 Mažvydas M. 95  
 Mecherzyński 206  
 Mecijus (Metius) Adrianas 49  
 Medišauskienė Z. 94  
 Meffertas (Meffert) F. 541, 542–544, 546, 548, 559, 563  
 Meilius K., kun. 9, 479, 498  
 Meinardas, šv. 259  
 Meiselis (Meissel) E. 43, 45, 46, 54  
 Mekūnas, kun. 626  
 Menis A. 105  
 Menochijus, SJ 151, 154  
 Mercier D.J. 299  
 Merkys A. 337, 370  
 Merkys V. 20, 81, 82, 84, 165, 214, 218, 581–585  
 Merko F. 484, 498  
 Mertensas F. 46  
 Merz A. 535  
 Mesonis G. 9, 479, 498  
 Meškauskas A. 588  
 Metodijus, šv. 393  
 Mezezers V. 423  
 Micewski B. 224  
 Michalkevičius K., vysk. 193, 292  
 Mickevičius A. 58, 69, 70, 78, 95, 106, 128, 131, 161, 162  
 Mykolaitis-Putinas V. 21, 22, 82, 121, 629  
 Mikšytė R. 18–21, 37, 54, 58, 59, 79, 80, 84, 102, 105, 106, 109, 121, 136, 139, 606  
 Miliauskas-Miglovara J. 93, 96  
 Milius V. 2, 582  
 Milovidovas I. 160  
 Miłoszasz Cz. 111  
 Milukas A. 82  
 Mindaugas 239, 240, 260, 261, 263, 265, 268, 278  
 Mioduševiskis I. 34  
 Mironas V., kun. 300, 325  
 Miškinis M. 19, 88  
 Molotovas V. 384  
 Moravskis J. 518  
 Morkūnas K. 599, 600, 604, 605  
 Mosolovas A. 217  
 Motina Teresė 456, 472, 473, 477  
 Mozė, pran. 548, 551  
 Mundeleinas, arkivyk. 510  
 Muravjovas M. 157, 165–169  
 Mussolini B. 246, 338, 339, 375  
 Mülenbach K. 422  
 Napiersky C.E. 418  
 Narbutas T. 80  
 Narjauskas J., kun. 280, 285, 293, 303, 318  
 Nasiłowska A. 111  
 Naujokaitis Z. 587  
 Naujokas J., kun. 281  
 Naujūnas-Navickas K. 591  
 Navickaitė U., ses. 385  
 Navickas J. 582  
 Nawrocki St., kun. 507  
 Nazimovas V. 159, 160, 163, 164  
 Nemėkša A. 30, 32  
 Neniškytė E. 2  
 Nepotas K. 112, 122  
 Neprackas A. 586  
 Neronas, imperat. 545, 553, 556, 561, 563, 565–567, 570, 571  
 Neumaieris (Neumaier) A. 458, 460, 477  
 Nevski A. 433  
 Nezabitauskis K. 136  
 Nyčė F. 480  
 Niedziałkowski, vysk. 208  
 Nikolajus I, caras 31  
 Nikolajus II, caras 226, 227  
 Nikžentaitis A. 606  
 Nysas D. 299  
 Nitecki P. 200  
 Niutonas (Newton) I. 40  
 Nojus 75  
 Norkūnas P. 595  
 Novakovskis S. 26



- Novikovas E. 216  
 Numenijus 568
- Ochmański J. 132, 173, 177  
 Okulewicz P. 297  
 Olavas (Oleph) 258  
 Olesnickis Ž. 267  
 Olšauskas K., kun. 287, 291, 292, 294  
 Origenas (Origenes) 547, 548, 552, 555, 573  
 Ostrovskis 29, 30  
 Ottaviani A., mons. 360  
 Ozolinčius R. 56  
 Ozoliņš P. 422
- Pabrėža J.A., kun. 56, 116, 149  
 Pačelis (Pacelli) E., žr. Pijus XII  
 Padolskis V., vysk. 105, 142, 153  
 Padovani M. 494, 497  
 Pagareckas A., kun. 625  
 Pakalka N., kun. 607  
 Pakamarys, kun. 626  
 Paksas R. 7, 237, 239  
 Pałyga E.J. 215, 300, 301, 311  
 Paliukonis M., vysk. 19, 153, 213, 219, 221, 224, 225, 228, 282  
 Paltarokas K., vysk. 350, 594, 598, 628, 634, 635  
 Pankauskas J. 591  
 Paskalis (Pascal) B. 40, 41  
 Passavini, kun. 284  
 Paškus A. 582  
 Patumsis V. 588  
 Pauksens P.P. 419  
 Paulauskas M. 586, 592  
 Paulauskienė R. 588  
 Paulavičiūtė L.T., MICP 625  
 Paulius, apašt. 460, 465, 469, 521, 553, 559, 566  
 Pavilanis V. 582  
 Pavlas I, caras 269  
 Pecci C. 340  
 Pelczaras J.S., vysk. 206, 502, 519  
 Penkauskas P. 266, 267  
 Petkevičius T. 309  
 Petkus V. 592  
 Petraitis T. 312, 313  
 Petraitytė A. 400  
 Petraní A. 214, 216, 219  
 Petras, apašt. 559  
 Petras Kanizijus, šv. 257  
 Petrauskas J. 599, 602  
 Petrusis V. 317  
 Petti U. 428  
 Pijus IV, pop. 144  
 Pijus IX, pop. 81, 213, 215, 227  
 Pijus X, pop. 282, 285
- Pijus XI, pop. 240, 246, 270, 272, 295, 304, 308, 311, 318, 320, 327, 328, 330, 333, 341, 342, 346, 351, 353, 362, 365, 367, 378, 508, 509  
 Pijus XII, pop. 284, 291, 352–355, 366, 369, 370, 374, 385, 387  
 Pikūnas J. 582, 591  
 Pilypas Nėris, šv. 467, 468  
 Pilotas Poncijus 546, 547, 548, 552, 554, 561, 563, 567, 570, 571, 573, 574  
 Pilsudski J. 181  
 Pinkertonas R. 150  
 Pitagoras 544  
 Pitaro P. 483, 498  
 Pitrė G. 488, 498  
 Pivoras S. 87, 89, 97, 98  
 Pizzardo G., arkivysk. 320, 348, 352, 355, 359, 364  
 Plancke Ch. 477  
 Platonas 544  
 Plecas J. 30  
 Plinijus Jaunesnysis 536, 556, 557, 559, 567–570, 572, 574  
 Plinijus Vyresnysis 56  
 Plumpa P. 628, 629  
 Pobedonoscevas K. 216, 227  
 Pociūnas P. 491, 498  
 Pohlis A. 146, 149  
 Pohrt O. 422  
 Polianskis I. 384, 386, 388, 635  
 Popielis V., arkivysk. 231, 235  
 Porcijus Festas 553  
 Poška D. 89, 136  
 Potapovas A. 165  
 Povilonis L., arkivysk. 393, 395  
 Pozaikas V., kun. 580  
 Pozdniakovas N. 376  
 Pranciškus Asyžietis, šv. 466, 467, 477  
 Pranciškus Ksaveras, šv. 468  
 Pranciškus Salezietis, šv. 130, 468  
 Praniauskaitė K. 89, 113, 115, 136  
 Praniauskas O., kun. 80  
 Prapuolenis K., kan. 102, 103, 277, 279, 282–285, 287–294  
 Prašmantaitė A. 6, 15, 141, 149, 156  
 Preikšas K. 387  
 Pruszkowski J. 196  
 Ptolemėjas (Ptolemaios) K. 48  
 Purėnienė L. 316  
 Purickis J. 291, 293, 300, 308, 317–319, 333  
 Pušinis B. 387, 388, 634
- Quantas J.J. 144, 155
- Rabikauskas P. 257, 263–266, 275  
 Račiūnas P., kun. 385  
 Radavičius J. 26  
 Radlica J., vysk. 264  
 Ragauskas J. 536

- Rainys S. 592  
 Ramanauskas B., OFM 466–469, 475, 477  
 Ramanauskas P., vysk. 628, 629  
 Ramoškienė E. 55  
 Rampolla del Tindaro M. 281  
 Raškinis A. 587, 588  
 Ratti A., prel. 300, 301, 302  
 Ratzinger J. 90  
 Rauch G. 417  
 Rauda P., kun. 414  
 Razmukaitė M. 599, 603  
 Rechowicz M. 225  
 Reedas Q. 490  
 Rehmas 610  
 Reiganas R. 403  
 Reimarus H.S. 540  
 Reinys M., arkivysk. 271, 300, 325, 326–328, 330–332, 581, 628, 629  
 Remmel A. 406, 426  
 Renanas Ž.E. 522  
 Revilta A. 549  
 Rêza J. 155  
 Rêza L. 147  
 Ribbentropas J. 365, 366, 375, 376  
 Ricoueras P. 88  
 Riekhoff H. 330  
 Rimbertas 258  
 Rimkevičius, kun. 80  
 Rimša P. 361  
 Rimšelis V., MIC 535  
 Riomeris M. 131  
 Rippé 34  
 Rojus K. 30  
 Romanas Adrianas (Adrian van Roomen) 49  
 Ropp E. 192, 193  
 Rose-Ackerman S. 493, 498  
 Rosmini A. 484–486, 498  
 Rousseau A.Ž. 522, 540  
 Rozenieks V. 422  
 Rozvadovskis (Rozwadowski) J. 603–605, 608  
 Röhm K.H. 439, 452  
 Rubšiai Barbora ir Matas 609  
 Rubšys A.L., prel. 105, 535, 609–611  
 Rubšys M. 9, 609  
 Rubšytė (Jacikevičienė) A. 609  
 Rubšytė (Ūsienė) T. 609  
 Rudyka I. 634  
 Rzemieniuk F. 196  
 Saard R. 428  
 Sabaliauskas A. 62  
 Sadowski, kun. 201  
 Sadūnaitė N. 627  
 Sajkowski, kun. 203  
 Sakalauskas J. 271  
 Sakalauskas K.-Vanagėlis 95, 98  
 Salij J., OP 456, 465, 477  
 Salys A. 62, 603, 605, 607  
 Samson H. 418  
 Santini A. 255  
 Sanvagnone G. 489, 492, 493, 498  
 Sarnowska-Temierusz E. 111  
 Sasnauskas P. 592  
 Saumets A. 428  
 Savickas L., kun. 10, 626, 627  
 Sawicki J. 297  
 Savickis V. 25, 26, 29  
 Schatz K. 143  
 Schellingas V.F.J. 541  
 Schilleris F. 112  
 Schioppa L. 334, 336, 337, 340  
 Schlegelis A.W. 112  
 Schlegelis F. 112  
 Schleicheris A. 137  
 Schmitt Ch. 104  
 Scholcas F. 142  
 von Schrenk E. 422  
 Scordato C. 489, 492, 493, 498  
 Scrimshaw N. 451, 452  
 Semleris J.S. 558  
 Semokas P. 606, 607  
 Seneka L.A. 542  
 Senkevičius H. 106  
 Senkus J. 603, 607, 608  
 Senn A.E. 338  
 Sergejevas V. 544  
 Sergijevskis N. 223  
 Sergijus, stačiat. metrop. 409  
 Sernas-Solovjovičius 166  
 Sertillanges A.G. 299  
 Servijanas 565  
 Sestrencevičius S., vysk. 269  
 Sgroi E. 489, 492, 493, 498  
 Symonas F.A., arkivysk. 54, 102, 103, 279  
 Simonas P. 27  
 Skardžius P. 603  
 Skirgaila, kunig. 264  
 Skirius J. 7, 238, 287, 289, 291, 294, 350  
 Skirmantas K., prel. 279, 282  
 Skurkaitė D. 600  
 Skvireckas J., vysk. 105, 154, 270, 359  
 Skrzyński W. 311  
 Sladkevičius V., kard. 395, 598, 621, 622, 623, 629  
 Sleževičius M. 316, 331, 334, 335  
 Sližys B. 315  
 Sloka L. 422  
 Smetona A. 301, 316, 336, 337, 342, 345, 347, 348, 351, 360, 408  
 Smith W. 542, 592  
 Sniečkus A. 388  
 Sodenas 542  
 Sokolov E. 586, 587  
 Solovjovas V. 299  
 Sopočko M. 197, 198  
 Sotšov A. 8, 406, 426, 429, 436

- Sotvarienė R. 492, 498  
 Spengla V., žr. Žilinskas A.  
 Sperski, kun. 206  
 Spinoza B. 540  
 Spudulis J. 51  
 Stakauskas J., kan. 81, 82, 84, 534  
 Stalinas 382–384, 429, 480  
 Staliūnas D. 6, 13, 157, 169, 222, 238  
 Staneika 323  
 Stanelka Z. 590  
 Stanevičius S. 136, 148  
 Stangas Chr. 599  
 Stanulis A., kun. 280, 281, 285  
 Stankevičius A. 26  
 Stankevičius J., kan. 414, 633–636  
 Stankūnas J., kun. 385, 629  
 Statkuvienė A. 629  
 Staugaitis J., vysk. 174, 269, 270, 299, 308, 341, 349, 350, 503, 508  
 Stehle H. 384  
 Steponaitis A., kan. 260  
 Steponavičius J., arkivysk. 271, 274, 394, 395, 598  
 Stevensas H. 579  
 Stirlandas A. 260  
 Stopniak F. 191  
 Storoženka A. 167  
 Stöcklis A. 539–541, 543, 544  
 Straube G. 423  
 Straussas F. 541  
 Strazdas A., kun. 18, 136, 607  
 Streikus A. 8, 238, 258, 388, 391, 397, 405, 413, 414, 416, 629  
 Striukis, kun. 626  
 Strossmajeris, vysk. 518  
 Stulginskis A. 313–316, 332  
 Subačius P. 6, 8, 14, 15, 78, 84, 101, 108, 110, 238, 399, 404  
 Svarinskas A., mons. 393, 628  
 Sverdiolas A. 88  
 Svetonijus (Svetonius) 535, 565–572, 574  
 Szczerpanowski 209  
 Szejnman M. 214  
 Szymeczko J. 542, 544–546, 549, 550, 552–554, 562, 563  
 Sulc, kun. 203  
  
 Šakenis K. 350  
 Šalkauskas M. 55  
 Šalkauskis S. 20, 299, 308, 590  
 Šatinskis V. 27  
 Šauklys V., kun. 9, 10, 535, 618–620  
 Šaulys J. 254, 336–341, 345, 347, 349–351, 353–358  
 Šaurums G. 422  
 Šeferis V. 400  
 Šeinmanas M. 214  
 Šepetys N. 535  
 Šepetytė R. 107  
  
 Šifneris A. 30, 137  
 Šimulionis J. 592  
 Širinskis-Šichmatovas A. 163, 164  
 Šiūlys R. 257  
 Škirpa K. 365  
 Šlapeliai Marija ir Jurgis 608  
 Šlapelis, kun. 626  
 Šlapelis J. 607  
 Šlapkauskaitė D., SJS 10, 625  
 Šlekys V. 501, 503  
 Šliūpas J. 18, 19, 78, 98, 137  
 Špechtas (Specht) F. 61, 67  
 Špidlikas (Špidlik) T., kun. 469, 477  
 Štomas A. 618  
 Šulauskienė A. 579  
 Šulcas 28  
 Šuliauskaitė G.E., SJE 10, 624  
 Šverebas P. 612, 613  
  
 Tacitas (Tacitus) P.K. 535–538, 552, 559–564, 567–572, 574  
 Talonen J. 8, 405, 417, 424  
 Tamis J.E. 30  
 Tamkevičius S., arkivysk. 393, 628  
 Tamošiūnas P. 608  
 Tamošius, žr. Tomas Akviniėtis  
 Tamulevičius J., kun. 80  
 Tang R., stačiat. vysk. 429  
 Tardini D., mons. 370, 372, 373–375  
 Tarka K. 187  
 Tarnassi, nuncijus 227  
 Tauran J.L., arkivysk. 7, 237, 240, 244, 253  
 Teofrastas 56  
 Teresė Avilietė, šv. 467  
 Tetsch C.L. 417  
 Theissen G. 535  
 Tiaželnikovas V.I. 283  
 Tiberijus, imperat. 552, 555, 561–563, 566, 567, 570  
 Tibulas A. 120, 122, 123  
 Tijunėlienė O. 9, 455, 477  
 Tyla A. 2, 165, 536, 582  
 Tillman F. 537  
 Titas 545, 550  
 Todesas D. 634  
 Tolstojus D. 221, 223, 224  
 Tolstojus L. 528  
 Tomas Akviniėtis, šv. 502, 519  
 Toliušis Z. 299, 316, 331  
 Tomaševičius N. 26  
 Totoraitis J., kun. 84, 90, 173  
 Trajanas, imperat. 556, 559, 560, 563, 567, 572  
 Trankvilas Gajus Svetonijus 564  
 Trečiokaitė A. 605  
 Tronskis J.M. 571  
 Trūpas-Trops H. 423  
 Tūbelis J. 337, 351, 359, 360  
 Tulaba L., prel. 610, 635

- Tumas J.-Vaižgantas, prel. 19, 36, 54, 77,  
 79, 81, 85, 102, 103, 128–130, 152, 607  
 Tunaičiai Juozapas ir Marytė 597  
 Tunaitis J., vysk. 9, 580, 597, 598, 609, 614  
 Turauskas E. 371  
 Turska H. 605, 608  
 Tvarijonavičius L. 592  
  
 Ulčinaitė E. 118  
 Urbonas VI, pop. 267  
 Urbšys J. 365, 366, 369, 372, 374, 376  
 Uždavins G. 2, 582  
  
 Vaičionis K., kun. 591, 592  
 Vaičiūnas S. 2  
 Vaičius A., vysk. 609  
 Vailokaitis J., kun. 299  
 Vaišnora J. 506  
 Vaišvilaitė I. 257, 258, 275  
 Vailionis J. 456, 472, 477  
 Vaitiekus-Adalbertas, šv. 259, 262  
 Vaitkevičius H. 586–588  
 Vaitkevičius J., kun. 471, 477  
 Vaivods J., kard. 423  
 Valančiauskas, žr. Valančius M.  
 Valančius M., vysk. 20, 26, 27, 75, 80, 81,  
 88, 89, 102, 150, 151, 165, 215, 281, 518,  
 530, 532, 583  
 Valentaitė E. 586  
 Valentas S. 14  
 Valevičius A. 2  
 Valikonytė I. 606  
 Valinuntaitis Š. 267  
 Valionis A. 7, 237, 242  
 Valiūnas S. 89, 136  
 von Vall 209, 210  
 Valsonokas R. 297  
 Valujevas P. 158, 159  
 Vanagas A. 608  
 Vanagas V. 600  
 Vanagienė B. 599  
 Vanuttelli V., kard. 217, 289  
 Vardys V.S. 267  
 Vasilčikovas I. 159  
 Vasiliauskas K., kun. 591, 624, 629  
 Vasiliauskiene A. 581, 585  
 Vaškaras 518  
 Važinskis A. 29, 31, 33  
 Vėberis (Weber) H. 22, 23, 36, 40, 42, 45,  
 47, 50–52, 61, 62  
 Velikovas 22  
 Vėlius N. 606, 608  
 Venckevičius 626  
 Venckus P. 538, 542, 543, 547, 548  
 Venckutė R. 62  
 Venclova T. 128, 129  
 Venėlinas J. 608  
 Vergilijus 56, 118,  
 Vertheimas (Wertheim) G. 42–44, 54  
  
 Vespasianas, imperat. 545, 546, 548, 550  
 Vidmantas E. 269  
 Vidugiris A. 2, 9, 599–608  
 Vienuolis A. 83, 85  
 Vienužis (Vienažindys A.), kun. 77  
 Vietas (Viète) F. 48  
 Viežgaila M., vysk. 268  
 Vigouroux F.G. 101, 104, 105  
 Viktoras Emanuelis III, karal. 339  
 Vileišis J. 78, 130  
 Vinteris E. 214  
 Vislicietis J. 118, 121  
 Vyšniauskaitė A. 582  
 Vyšniauskas, kun. 80  
 Vitas, domin. 262  
 Vytautas, did. kunig. 263–268  
 Vitelijus 552  
 Vitortas A. 225  
 Vizbaras J., kun. 152  
 Vladimiras, kunig. 264  
 Voina Benediktas, vysk. 269  
 Voityla K., žr. Jonas Paulius II  
 Voldemaras A. 298, 301, 316, 336–348,  
 351, 535  
 Volney Fr. 538, 540  
 Volteras (Voltaire) 522, 540  
 Volteris E. 606, 607  
 Voroneckis J., arkivysk. 269  
 Vossas J.H. 112  
 Vrublevskis A. 29  
 Vujekas J. 105, 106, 141, 145, 151–155  
 Wallace L. 216  
 Walshas M. 304  
 Wandycz P.P. 297  
 Weber M. 493, 498  
 Weberis H. 137  
 Weeks T.R. 166  
 Weissas 542  
 Węzykas J., vysk. 145  
 Wielhorski W. 177  
 Wierzbowski P. 230  
 Willebrandsas, kard. 392  
 Winckelmannas J.J. 112  
 Witkowski H. 192  
 Wittgensteinas L. 22  
 Wittram R. 422  
 Wróblewski H. 181  
 de Wulfas M. 299  
  
 Zabarskaitė J. 142  
 Zabiela A. 29  
 Zajkowska J. 179  
 Zaleski M. 278, 279  
 Zalubas R. 582  
 Zariņš R. 423  
 Zaunius D. 338, 343, 349, 351–354, 357,  
 358, 362  
 Zavadskis J. 145, 151  
 Zaviša A. 456, 464, 471, 472, 477

- Zdanowicz L. 193, 206  
 Zdebskis J., kun. 621, 627  
 Zdziechowski M. 507  
 Zecchini A., arkivysk. 268, 303, 306, 310-312, 316, 317, 320, 322, 333  
 Zyberk-Plater C. 504  
 Ziemba W., vysk. 21  
 Zigmantas Liuksemburgietis, imperat. 267  
 Zinkevičius Z. 61, 62, 582, 599, 606  
 Zmitrowicz J., kun. 193  
 Zolotovas V. 162  
 Zolubas A. 629  
 Zubovas P. 149  
 Zwierowicz S., vysk. 15, 191-212  
  
 Žadeikis P. 259, 366  
 Žagrakalys J. 606, 607  
 Žalakevičius M. 55  
 Žalys V. 297, 357  
 Žaltauskaitė V. 7, 15, 213, 222, 225, 227, 230  
 Žebrys J. 607  
 Žebrowski L., kun. 195  
 Žekonienė V. 2, 5, 14, 55, 59, 581-585  
 Želigowski L. 309  
 Žemaitis J., vysk. 624  
 Žemaitis K., kan. 2, 342  
 Žemaitis V. 464, 477  
 Žepkaitė R. 367  
 Žiliberas Ž. 56  
 Žilinskas A. (Spengla Vidas) 10, 413, 414, 620-629  
 Žyliński P., kun. 193  
 Žilinskis V., metropol. 31-33  
 Žilys S. 611  
 Żywczyński M. 191  
 Żoltėkas B., kun. 30  
  
 Žostautaitė P. 297  
 Žukelytė-Juodienė K. 607  
  
 Богданов Н.Г. 448, 452  
 Бронштейн Л.М. 448, 453  
 Букин Ю.В. 450, 452  
 Васильева О. 384  
 Винтер Э. 214, 216, 217, 226  
 Волков В.А. 439, 452  
 Вонский Е.В. 439, 452  
 Гаучас П. 602  
 Григорьева М.П. 449, 453  
 Дмитриевский А.А. 448, 452  
 Канделоро Дж. 225  
 Канопкайте С.И. 449, 450, 452  
 Киприянович Г.Я. 167  
 Кириленко О.А. 450, 453  
 Климчук Ф. 601  
 Коновалова Л.В. 449, 453  
 Кремер Ю.Н. 440, 452  
 Кубланов М. 535  
 Кузнецова Г.И. 439, 452  
 Матусис И.И. 448, 453  
 Мойсеенок Я.Г. 449, 452  
 Одинцов М. 382, 383, 384  
 Островский Ю.М. 439, 449, 453  
 Петрова Д.А. 448, 453  
 Розанов А.Я. 449, 450, 453  
 Спиричев В.Б. 448, 453  
 Тронский И.М. 535  
 Фоглесонг Д. 382  
 Халтурадов А.Г. 449, 453  
 Шарманов Т.Ш. 450, 453  
 Шкаровский М. 382, 384  
 Шолкович С. 166, 167  
 Эйхгорн Г. 446, 453

LKMA Metrašcio t. 22  
pastebėtų klaidų atitaisymas

<b>Psl.</b>	<b>Eil.</b>	<b>Išspausdinta</b>	<b>Turi būti</b>
5	7 iš virš.	100-osioms metinėms	125-osioms metinėms
11	4 iš virš.	100-osioms metinėms	125-osioms metinėms
213	4 iš ap.	Prunkis	Prunkis
680	18 iš ap.	Prunkis	Prunkis

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

**LKMA METRAŠTIS XXIII**

Spaudai parengė J. Kardelytė, L. Sidarienė  
Leido ir maketavo „Katalikų akademijos“ leidykla, Pilies 8, Vilnius  
SL 1902. 40,5 sp. 1. Tiražas 300 egz. Užsak.  
Spaudė UAB „Rotas“, Pylimo 42, Vilnius  
Kaina sutartinė

## NURODYMAI LKMA METRAŠČIO AUTORIAMS

LKMA Metraštyje skelbiami krikščioniškajai pasaulėžiūrai neprieštaraujantys įvairių mokslo sričių straipsniai, recenzijos, šios institucijos veiklos kronika.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, aptartas nagrinėjamos problemos ištirtumo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra.

Metraščiui autorius pateikia straipsnį, išspausdintą arba mašinraščiu, arba 3,5" diskelį su vienu išspausdintu egzemplioriumi. Iliustracijos pateikiamos ne didesniu kaip A4 formatu su atskiru sąrašu, nurodant šaltinį bei jas rengusio dailininko/fotografo vardą ir pavardę (jei iliustracija originali); kitoje jos pusėje užrašomas numeris pagal sąrašą ir iliustracijos pavadinimas.

Straipsnius diskelyje prašytume pateikti taip:

1. Tekstas renkamas naudojantis *Microsoft Word* programa, saugojamas \*.doc, \*.rtf formatu.
2. Lapo dydis –A4.
3. Naudojamas šriftas – *Times New Roman*. Jei būtina naudoti kitokius šriftus, reikia nurodyti jų pavadinimus ant diskelio ir išspausdinto egzemplioriaus. Intervalas tarp eilučių –1,5 eilutės.
4. Straipsnio pradžioje parašomas autoriaus mokslo laipsnis, vardas, pavardė, darbovietė, straipsnio pavadinimas (mažosiomis raidėmis).
5. Straipsnio pradžioje pateikiama santrauka lietuvių kalba.
6. Straipsnio gale pateikiamas literatūros sąrašas ir santrauka užsienio kalba.
7. Išnašos pateikiamos puslapio apačioje ištisine numeracija. Išnašose ir literatūros sąrašė šaltinių autorių pavardės neretinamos.
8. Nereikia naudoti *Tab* simbolio pirmoms eilutėms ir antraštėms atitraukti nuo kairiojo krašto.
9. Žodžiai užsienio kalba rašomi *kursyvu*.
10. Lentelių, grafikų plotis neturėtų būti didesnis kaip 12,5 cm.
11. Įsimintina, jog didžiausi galimi iliustracijų matmenys sumaketavus – 12,5×18 cm. Į tai reikia atsižvelgti pasirenkant iliustracijų vidinių detalių dydį.

Redakcinė komisija savo nuožiūra duoda straipsnius recenzuoti.

Rankraščiai negražinami.

LKMA adresas internete: [lkma.w3.lt](http://lkma.w3.lt)

LKMA elektroninis paštas: [contacts@lkma.w3.lt](mailto:contacts@lkma.w3.lt)

